תלמוד בבלי

עם ביאור

עיון העמוד

עיקרי הסוגיות וביאוריהן על פי דברי הראשונים
והאחרונים עד למסקנת ההלכה למעשה
בתוספת ביאור 'שפה ברורה' מהדורת 'עוז והדר'

פסחים ב

דפים ל - נז

דרשו ד' ועוזו
העמוד היומי

מהדורה מיוחדת ללומדי 'העמוד היומי'

יו"ל ע"י 'דרשו ה' ועוזו'
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

תלמוד בבלי ופירוש 'שפה ברורה' בהוצאת 'עוז והדר'

הפצה בישראל:
'דרשו' 02-5609000
ת.ד. 39061 ירושלים

כתובת להערות:
לת"ד 39061 ירושלים
או לפקס 02-6540269

הפצה וכתובת להערות בחו"ל:
Dirshu – US Office
911 E. County Line Rd
Suite 205
Lakewood, New Jersey 08701
1-888-5DIRSHU
info@dirshunj.org

© כל הזכויות שמורות
תלמוד בבלי וביאור שפה ברורה - ל'עוז והדר'
ביאור 'עיון העמוד' - לארגון 'דרשו ה' ועוזו'
אין להעתיק או לצלם או לאכסן מידע זה בכל אמצעי ללא רשות מפורטת מבעלי הזכויות

עימוד עיון העמוד: גיוון
כריכה ושערים: סטודיו S מקובר 03-5017540

תלמוד בבלי

עם ביאור

עיון העמוד

עיקרי הסוגיות וביאוריהן על פי דברי הראשונים
והאחרונים עד למסקנת ההלכה למעשה
בתוספת ביאור 'שפה ברורה' מהדורת 'עוז והדר'

פסחים ב
דפים ל - נז

מהדורה מיוחדת ללומדי 'העמוד היומי'

שו"ע או"ח סי' קי ס"ח: הנכנס לבית המדרש יתפלל

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא יֵאָרַע דְּבַר תַּקָּלָה עַל יָדִי וְלֹא אֶכָּשֵׁל בְּדָבָר הֲלָכָה וְיִשְׂמְחוּ בִּי חֲבֵרַי וְלֹא אוֹמַר עַל טָמֵא טָהוֹר וְלֹא עַל טָהוֹר טָמֵא וְלֹא עַל מֻתָּר אָסוּר וְלֹא עַל אָסוּר מֻתָּר וְלֹא יִכָּשְׁלוּ חֲבֵרַי בְּדָבָר הֲלָכָה וְאֶשְׂמַח בָּהֶם: גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ:

וכתב הט"ז (שם ס"ק ח): נ"ל דהוא הדין במי שיושב ללמוד אפילו ביחידות, ונ"ל נוסחא אחרת קצרה כוללת הרבה וזו היא:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתָּאִיר עֵינַי בְּמְאוֹר תּוֹרָתֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִכָּל מִכְשׁוֹל וְטָעוּת חֵן בְּדִינַי אִסּוּר וְהֶתֵּר חֵן בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת חֵן בְּהוֹרָאָה חֵן בִּלְמוּד: גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ: וּמַה שֶּׁשָּׁגִיתִי כְּבָר הַעֲמִידֵנִי עַל הָאֱמֶת וְאַל תַּצֵּל מִפִּי דְּבַר אֱמֶת עַד מְאֹד: כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וְתִבוּנָה:

וביציאתו יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁשַּׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. שֶׁאֲנִי מַשְׁכִּים וְהֵם מַשְׁכִּימִים, אֲנִי מַשְׁכִּים לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מַשְׁכִּימִים לְדָבָרִים בְּטֵלִים. אֲנִי עָמֵל וְהֵם עֲמֵלִים, אֲנִי עָמֵל וּמְקַבֵּל שָׂכָר וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שָׂכָר. אֲנִי רָץ וְהֵם רָצִים, אֲנִי רָץ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ:

ואלו המעלות

שיתעלה בהם הלומד בקונטרס 'עיון העמוד'

קונטרס עיון העמוד - נותן ללומד את האפשרות ללמוד את המסכת ברובד נוסף של הבנה כאשר לצד עמוד הגמרא מופיע באור הפשט מתמצית דברי הראשונים והאחרונים המבארים את פשט דברי הגמרא.

קונטרס עיון העמוד - מביא ללומד את הבנת הפשט מדברי הראשונים והאחרונים, בלשון קולחת בהירה ומתומצתת, כאשר הבאור מתמקד בהבנת וביאור הפשט ללא תוספת קושיות או נידונים שלא שייכים לביאור הפשט עצמו.

קונטרס עיון העמוד - מוגש ללומד במקביל לעמוד הגמרא, וכהמשך לציטוט דברי הגמרא עליהם נסוב הביאור, למען ירוץ הלומד בלימוד הגמרא בשילוב הבנת הפשט.

קונטרס עיון העמוד - מביא בכל נדון בגמרא ובסוגיא שיש בו הכרעה להלכה, את פסיקת ההלכה כפי שנפסק בשו"ע ברמ"א ובמשנה ברורה, כדי לקרב את הלומד להבנת השמעתתא אליבא דהלכתא.

יצירת מלאכת מחשבת זו של ביאור 'עיון העמוד', המאדירה ומרוממת, משביחה ומעמיקה את עיונה של תורה בלימוד 'העמוד היומי' בתלמוד בבלי, נכתבה וערכה בדיבוק חברים תלמידי חכמים אנשי המעלה, אשר צללו לעומקן של סוגיות ללבנן ולבררן בעיון נמרץ, והעלו מרגליות מזוקקות סולת נקיה ברורה ובהירה הראויה לעלות בפאר ובהדר על שולחן מלכים, לומדי 'העמוד היומי', דורשי התורה ומבקשי עיונה, בהדרכת ובהכוונת

הרה"ג רבי **דוד הופשטטר** שליט"א

נשיא 'דרשו', מייסד 'העמוד היומי' בתלמוד בבלי

אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה עד שיסיק את התנור הא הוסק התנור מיהא שרי תיובתא דרבא בר אהילאי תיובתא. אמר ליה רבינא לרב אשי וכי מאחר דאיתותב רבא בר אהילאי אמאי קאמר רב קדירות בפסח ישברו אמר ליה התם תנור של מתכת הכא בקדירה של חרס ואיבעית אימא הא והא בשל חרס זה הסיקן מבפנים וזה הסיקן מבחוץ וכי תימא ה"נ ליעבד ליה הסקה מבפנים חיים עליה משום דפקעה הלכך האי בוכיא הסיקו מבחוץ הוא ואסור ואי מלייה גומרי שפיר דמי. א"ל רבינא לרב אשי הני סכיני (א) בפסחא היכי עבדינן להו אמר ליה לדידי חדתא קא עבדינן אמר ליה תינח מר דאפשר ליה דלא אפשר ליה מאי אמר ליה אנא כעין חדתא קאמינא קתיהו בטינא ופרזליהו בנורא והדר מעיילנא לקתיהו ברותחין והלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון אמר רב הונא בריה דרב יהושע עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון קסבר כבולעו כך פולטו. בעו מיניה (ב) מאמימר הני מאני דקוניא מהו לאישתמושי בהו בפסחא ירוקא לא תיבעי לך דודאי אסירי כי תיבעי לך אוכמי וחיורי מאי והיכא דאית בהו קרטופני לא תיבעי לך דודאי אסירי כי תיבעי לך דשיעי מאי א"ל חזינא להו דמידייתי אלמא בלעי ואסירי (ג) והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ומאי שנא לענין יין נסך דדריש מרימר מאני דקוניא בין אוכמא בין חיורי ובין ירוקי שרי וכי תימא יין נסך דרבנן חמץ דאורייתא (ד) כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון אמר ליה זה תשמישו על ידי חמין וזה תשמישו על ידי צונן. אמר רבא בר אבא אמר רב חייא בר אשי אמר שמואל כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה אמר רב אשי ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי אמר רבא הני אגני דמחוזא הואיל ותדירי למילש בהו חמירא ומשהו בהו חמירא כבית שאור שחימוצו קשה דמי פשיטא מהו דתימא כיון דרויחא שליט בהו אוירא ולא בלעי קמ"ל: **מתני'** נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח מותר בהנאה וישראל שהלוה את נכרי על חמצו אחר הפסח אסור בהנאה: **גמ'** איתמר בעל חוב אביי אמר למפרע הוא גובה ורבא אמר מכאן ולהבא הוא גובה כל היכא דאקדיש לוה וזבין לוה כולי עלמא לא פליגי דאתי מלוה וטריף ואתי

טשין. לשון טח: **מאחר דאיתותב רבא בר אהילאי.** ושמעינן דהיסק מועיל לכלי חרס, קדירות בפסח אמאי ישברו, יסיקם ויתלבנו: **א"ל.** רב מוקים ליה להאי דקתני עד שיוסק דמשמע הא הוסק שרי בתנור של מתכת, אבל של חרס התורה העידה עליו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: **חיים עלייהו.** ולא שרית ליה על ידי היסק פנים, מורה היתירא וסמיך אהיסק בחוץ: **בוכיא.** כלי שהוא מרעפים שקורין טייל"ש, ואופין ומטגנין בו ככר: **לדידי חדתא עבדו.** לצורכי עושין סכינים חדשים: **למר אפשר ליה.** שהרי עשיר אתה: **קתייהו בטינא.** להגן עליהם שלא ישרפם האור: **והלכתא.** לא צריך לאותבינהו בנורא, אלא פרזלייהו כי קתייהו נמי סגי להו בהגעל' ברותחין: **עץ פרור.** שמגיסין בו הקדרה: **כבולעו כך פולטו.** כבולעו מתוך כלי ראשון כך פולטו בכלי ראשון: **קוניא.** פלומי"ר בלע"ז, ושל חרס הוא וטוח באבר: **ירוקי.** עשויין מקרקע שחופרים ממנה צריף אלו"ם בלע"ז, והוא עז ובולע לעולם: ה"ג ירוקי לא תיבעי לך דודאי אסירי דמצרפי ובלעי: **דמצרפי.** צריף: **קרטופני.** בקעים: **כי תיבעי לך דשיעי.** שהן חלקים: **דמידייתי.** פולטין המשקין מדופנן החיצון, ובלע"ז טרשטלט"ש, וכיון דמידייתי ודאי בלעי, והואיל ובלעי שוב אינן פולטין, שהתורה העידה על כלי חרס שכיון שבלע אינו יוצא מידי דופיו לעולם, שהרי בכלי עץ ומתכות כתב לך ישטף תעבירו באש ומורק ושוטף, אבל בכלי חרס ישבר: **חמין.** תשמישו ע"י חמין כל השנה, אבל יין נסך לא נשתמש בו אלא צונן: **בית חרוסת.** כלי שנותנין בו חומץ וכל דבר שיש לו קיהוי, ורגילין ליתן בו קמח, ועשוי לטבל בו בשר כל ימות השנה, והקמח מתחמץ מחמת הקיהוי. ולשון חרוסת קיהוי, איגירו"ש בלע"ז: **בית שאור.** כלי שהאשה שורה ומנחת בו את השאור, ונותנתו בעיסה, ופעמים שהוא שוהה שם בלילה: **אגני.** עריבות, מייי"ץ: **מתני' נכרי שהלוה את ישראל.** מעות על חמצו קודם הפסח, ועבר עליו הפסח, מותר בהנאה, ולקמיה בגמרא מוקי לה כשהרהינו אצלו בביתו ושוהה אצל הנכרי כל ימות הפסח, דכיון דמטא זמניה ולא פרעיה, ומחוסר גוביינא נמי לא הוה שהרי אצלו נתון, איגלאי מילתא למפרע דמשעה שהרהינו אצלו הוה דידיה: **ישראל שהלוה את הנכרי כו'.** נמי כיון דהרהינו אצלו ומטא זמניה ולא פרעי', מההיא שעתא לאוזפיה קם ליה ברשותיה: **גמ' בעל חוב.** המלוה את חבירו ושיעבד לו נכסיו שאם לא אפרע לך עד יום פלוני גבה מנכסי, והגיע זמן ולא פרע: **אביי אמר למפרע הוא גובה.** גבייתו שגבה עכשיו איגלאי מילתא דמשעה שהלווהו עמדו נכסיו הללו בחזקתו: **ורבא אמר.** אינן בחזקתו אלא מיכן ולהבא, ולקמיה מפרש למאי נפקא מינה: **כל היכא דאקדיש** לוה. נכסיו בתוך הזמן: **או זבין לוה.** מכרן לאחרים: **כולי עלמא לא פליגי.** אפילו לרבא דאמר עד עכשיו היו ברשות לוה, מודה הוא דאין מכירתו לאחרים מכירה ואין הקדישו הקדש, שהרי ממושכנין הן למלוה, ואף על גב שהן שלו אינן ברשותו, ורחמנא אמר (ויקרא כז) ואיש כי יקדיש את ביתו קדש מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו: **דאתי מלוה וטריף.** מן הלקוחות בחנם:

והלכתא אידי ואידי ברותחין. **תימה** דתניא בתוספתא דע"ז הסכין והשפוד והאסכלא מלבנן באור ובפרק קמא דחולין (ח: ושם) אמרינן כגון שליבנה באור אלמא צריך ליבון. **ותירץ ר"ת** דאמר בירושלמי דמיירי בסכינים ארוכים שצולין בהם בשר דומיא דשפוד וכן ההיא דחולין. **ועוד יש לחלק** בין היתרא בלע ובין איסורא בלע כדמחלק רב אשי בשילהי מסכת ע"ז. והא דמצריך להו רב אשי הכא ליבון מחמיר על עצמו היה: **התורה** העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם. דכתיב ביה ישבר. **וא"ת** תיפוק ליה דחזינן להו דמידייתי והיינו אחר הגעלה דאי לפני הגעלה שאר כלים נמי מידייתי. וי"ל דלעולם מיירי קודם הגעלה וכמו שפ"ה בע"ז (לג.) דמידייתי בחוץ וכיון דמידייתי מבחוץ בלעי טפי. **וא"ת** והלא יוצא מידי דופיו ע"י כבשונות דזבחים בפ' דם חטאת (דף צו. ושם) פריך וליהדרינהו לכבשונות ואמאי קדירות במקדש ישברו ומשני לפי שאין כבשונות בירושלים הא יש כבשונות שרו בחזרה לכבשונות וכן לעיל אמרינן (אבל) קדירה לא דלמא חייס עלה הא לאו הכי שרי קדירות בהיסק מבפנים וכן אמרינן אי מליא גומרי שפיר דמי. **ואור"ת** דזה לא חשיב יוצא מידי דופיו דכיון שהסיקו נעשה ככלי חדש שכן דרך כלי חרס כשעושין אותו נותנין אותו בכבשן להסיקו. **וא"ת** והיכי מייתי ראיה מדכתיב ישבר דילמא גזירת הכתוב הוא דאפי' תלאו באויר התנור בעי התם רבא בר חמא אי קפיד רחמנא אבישול בלא בלוע או לא. וי"ל דלכלי נחושת מועיל שטיפה ומריקה אפילו בבישול ובלוע א"כ מה שהקפיד בכלי חרס אבישול בלא בלוע היינו לפי שעשאו כבישול וכבלוע. **ולר"ת יש להקשות** תנור שנטמא אמאי חולקו לשלשה כיון דחשיב כאחד ליעבד ליה היסק ותו לא. ונראה לרשב"א דמיירי בקדרה שאין דרכה להסיק כשמחזירין אותה לכבשונות אז פנים חדשות באו לכאן אבל תנור כל שעה ושעה מסיקו מבפנים ולאו כפנים חדשות דמי וצריך שבירה:

באחריות

עין משפט נר מצוה

עג א מיי' פ"ה מהל' חמץ ומצה הלכה כב טוש"ע או"ח סי' תנא סעיף ט:
עד ב מיי' פ"ה מהל' חמץ ומצה הלכה כד סמג לאוין עם טוש"ע או"ח סי' תנא סעיף ג: ג טוש"ע או"ח סי' תנא סעיף ח:
עה ד מיי' שם הל' כה טוש"ע שם סעיף כג:
עו ה מיי' פי"א מהל' מאכלות אסורות הל' יט סמג לאוין קמח טוש"ע יו"ד סי' קלה סעיף ו:
עז ו ז מיי' פ"ה מהל' חמץ הל' כא סמג לאוין עח טוש"ע או"ח סי' תנא סעיף כב:
עח ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יז:
עט ט מיי' פ"ד מהלכות חמץ הלכה ה טוש"ע או"ח סי' תמא סעיף א: פ י שם סעיף ב:

תורה אור השלם

א) וּכְלִי חֶרֶשׂ אֲשֶׁר יִגַּע בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל כְּלִי עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם: [ויקרא טו, יב; ועיין רש"ש]
ב) כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם: [במדבר לא, כג]
ג) וּכְלִי חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם: [ויקרא ו, כא]
ד) וְאִישׁ כִּי יַקְדִּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם: [ויקרא כז, יד]

רבינו חננאל

בחלב מפני הרגל עבירה כלומר שלא יאכל הפת ההוא בבשר ואם לש כל הפת אסורה. **כיוצא בו** אין שטין את התנור באליה מפני הרגל עבירה שלא יאכל הפת בחלב ואם שט כל הפת שתאפה באותו תנור אסורה עד שיוסק התנור ש"מ שאם הוסק מותר ועלתה בתיובת' (לרבא) [לרבה] בר אהילאי. **ואקשי'** לרב נמי נסקינהו להני קדרות מבפנים ויבשל בהו. **ומשני** תנור היינו דרך תשמישו והסיקו מבפנים אבל קדרות דלאו היינו אורחייהו ואי אמרת לי' לאסוקינהו מבפנים חאיס עלייהו (חאיס) דלמא פקעי ולא עביד הלכך גזרי' בהו. **פי' בוביא** כגון טגן של חרס שאופין עליו עוגו' אי מלייה גחלי' וארתחה שפיר דמי למיפא עליה מצה. **ואסקינא** הסכינין ויורותיהן **הלכתא ברותחין בכלי ראשון** פי' ביורה מלאה מים רותחין והיא על גבי כירה. **וכן עץ פרור** והוא התרווד שמנער בו הקדרות רותחת. דקיימי לן כבולען כך פולטן כשם שבליעתן ברותחין כך פליטתן ברותחין: **ואסיקנא הני מאני דקוניא** פי' כלי חרס שמשתמשין בהן נכרי אפי' בשאר ימות השנה אסורי לאשתמושי בהו ישראל בין אוכמי בין חיוארי ולא שנא ירוקא ולא תימא הני דאית בהו קרטופני כגון סדקין [אלא] אע"ג דשיעי כיון דמדייתו כלומר א) נשחורים [illegible] וכולהו אסירי להשתמש בהן כל ימות השנה וכל שכן בפסח. אבל הני מאני דקוניא דאשתמשו בהו נכרים ביין נסך שרו כדדריש מרימר ואע"ג דחמץ דאורייתא ויין נסך דרבנן וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון [illegible] ב) ובהרותחת דהא הלכתא משמיה דשמואל כל הכלים של חרש שנשתמשו בהן בצונן משתמש בהם בפסח חוץ מבית שאור מפני שחימוצו קשה [illegible] ובית חרוסת דינו כגון בית שאור דאסור. **אמר רבא** אגני דמחוזא [illegible] אע"ג דרויחי ושליט בהו אוירא כבית שאור דמי ואסורי ולא שרינן מאני דקוניא אלא החדשים וכל שכן כלי חרס אחרים דלא שרו אלא חדשים: **מתני'** נכרי שהלוה את ישראל על חמצו לאחר הפסח מותר בהנאה. אוקימנא כשהרהינו אצלו [illegible] **איתמר בעל חוב** אביי אמר למפרע הוא גובה [illegible] ורבא אמר מכאן ולהבא הוא גובה [illegible]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין תוספות בבא בתרא קי. ד"ה נשוט], ב) ע"ז לג:, כתובות קז:, ג) [ע"ז שם], ד) [לקמן לט: קטו: יומא לא. יבמות יא. גיטין סד: סה. עבודה זרה לד. בכורות נד.], ה) עי' גיטין נט:, ו) ב"ק דף סט:, ז) פ"ט ה"ב, ח) סוף ע"ז, ט) דף עו., י) כלים פ"ה מ"ג.

הגהות הב"ח

(א) גמרא הני סכיני דפיסחא: (ב) שם בעו מיניה ממרימר הני מאני דקוניא: (ג) שם בלעי ואסירי נ"ב התורה העידה: (ד) שם חמץ דאורייתא והא כל דתקון:

גליון הש"ס

גמ' אין טשין. ועי' ב"ב קי ע"א תוד"ה נשוט:

הגהות מהר"ב לנדא

א] תוס' ד"ה התורה העידה וכו' כיון דחשיב כאחד. נ"ל כיון דחשיב כחדש:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה התורה העידה כו' כיון דחשיב כאחד. נמחק מלת כאחד ונ"ב נ"ל באחר ור"ל דחשיב ע"י הסיקו ככלי אחר וכ"ה בתוס' זבחים צו ע"א יעו"ש:

הגהות וציונים

א] וכן איתא בערוך, אמנם בזבחים (צה ע"ב) איתא כוביא, וכן הוא בשאלתות פרשת מטות סימן קלז וכן הוא בפרישה בי"ד סימן צז (אות ה) (גליון) ובדפו"י בגמ' וברש"י בוביא וכן איתא בערוך ערך בביא: ב] לוחות חרס המשמשים לחיפוי הגגות: ג] להתיך ציפוי עופרת: ד] מלח עשוי ממין גופרית: ה] מוחלח: ו] חמיצות: ז] כלים שלשים בהם את הבצק: ח] יש להוסיף ע"י גבייתו (בארות המים): ט] צ"ל ואע"ג שהן ברשותו אינן שלו וכר' מה ביתו שלו אף כל שלו (חת"ס) י] שם (זבחים צה ע"ב) איתא רמי: כ] וי"ל כיון דלכלי, מהר"ם (גליון), וכ"ה בכת"י: ל] י"ג דדוקא (גליון)

ליקוטי רש"י

טשין. טחן [ב"מ צא.]. וכי מאחר דאיתותב רבא בר אהילאי אמאי קאמר רב כו'. הא איכא להו תקנתא בהסיק. אמר ליה התם. דקתני עד שיוסק התנור בשל מתכת. בוביא (כוביא). רעפים מלולין כמין שפיתת קדירה ופעמים שטמן אותם ואופין בו לפת הקרוי טיהולא [זבחים צה:]. מאני דקוניא. כלי חרס מצופה באבר וקורין פולמי"ר [ע"ז לג:]. כלי חרס המחפין עליהם עופרת שקורין פלומב"ר בלע"ז [כתובות קז:]. [המשך בדף לא.]

חשק שלמה על ר"ח א) [illegible] ב) [illegible]

מִשְּׁנָה. גּוֹי שֶׁהִלְוָה אֶת יִשְׂרָאֵל עַל חֲמֵצוֹ, אַחַר הַפֶּסַח מוּתָּר בַּהֲנָאָה, והוא הדין שמותר באכילה, ומה שכתבה המשנה רק 'מותר בהנאה', הוא אגב הסיפא שבה הוצרכו להשמיענו שאסור בהנאה (מהר"ם חלאווה, וראה פני יהושע).

ודין זה הוא גם כשזמן פירעון החוב הוא רק אחרי פסח, כיון שבשעת הגבייה מתברר למפרע שהחמץ היה שייך לגוי בפסח (ראב"ד חמץ ומצה ד, ה; רא"ש ב, י). ויש סוברים, שהחמץ מותר בהנאה דוקא אם זמן הפירעון הוא קודם הפסח, אבל אם זמן הפירעון הוא רק לאחר הפסח, החמץ אסור בהנאה, כיון שבפסח עצמו לא היה בו קנין גמור לגוי, שהרי הישראל היה יכול לשלם לו כסף עבור החוב, ולהשאיר אצלו את החמץ (רמב"ם שם; מהר"ם חלאווה בשם רבינו אפרים).

וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהִלְוָה אֶת גּוֹי עַל חֲמֵצוֹ, אַחַר הַפֶּסַח אָסוּר בַּהֲנָאָה, אם הגוי לא שילם לו כסף תמורת החוב, והוא הדין שעובר בפסח עצמו על 'בל יראה' ו'בל ימצא' (ע"פ רש"י להלן לא, ב ד"ה הגעתיך; ט"ז או"ח תמא, ג, וראה צל"ח שביאר מדוע התנא דיבר רק על איסור הנאה מחמץ לאחר הפסח, ולא על איסור 'בל יראה' בפסח עצמו). ויש שסוברים, שבפסח עצמו אינו עובר על ב'בל יראה', שעדיין החמץ ברשות הגוי, כיון שהוא יכול לשלם כסף עבור החוב, ולהשאיר את החמץ בבעלותו (מג"א שם, ד, וראה ביאה"ל שם, ב ד"ה אסור).

גְּמָרָא. אִיתְּמַר בַּעַל חוֹב, אַבַּיֵי אָמַר וְכוּ'. מחלוקת זו היא דוקא באופן שהלוֶה שיעבד למלוה את נכסיו, שאם לא יפרע לו עד יום פלוני יגבה מנכסיו (רש"י), אבל אם לא שיעבד את נכסיו בפירוש, גם לאביי לא אומרים למפרע הוא גובה, למאן דאמר שיעבודא לאו דאורייתא [וכן אם המלוה הוא גוי, שבזה לכולי עלמא שיעבודא לאו דאורייתא] (פני יהושע, וראה עוד קצות החושן לט, א). ויש שפירש, שגם למאן דאמר שיעבודא דאורייתא, לא נאמר למפרע הוא גובה בשיעבוד סתם, אלא רק כששיעבד נכסיו בפירוש (אבן האזל מכירה יט, ט ד"ה ומצאתי). ויש שסובר, שלא אמר אביי למפרע הוא גובה אלא באופן שאמר למלוה שאם לא ישלם עד יום פלוני, תהיה שדה זו שלו מעכשיו, והגיע הזמן ולא שילם, אבל בסתם שיעבוד ואפילו באפותיקי [-שדה שייחדה לגביית החוב], מודה אביי שלא אומרים למפרע הוא גובה, כיון שגם אם הגיע הזמן ולא שילם, אינו יכול לגבות את השדה ללא שומא והכרזה של בית דין (מהר"ם חלאוה בשם הראב"ד, וראה עוד מאירי).

לְמַפְרֵעַ הוּא גּוֹבֶה, כיון שנחשב כאילו אומר לו אם לא אפרע לך את החוב בזמן, נכסי קנויים לך מעכשיו, והכסף של ההלואה הוא כסף קנין של הקרקע (נתיבות המשפט קצט, ביאורים ב; מהרי"ט אלגאזי בכורות ג, לג), אך המלוה אינו אוכל פירות למפרע משעת ההלואה, כיון שאין לו קנין גמור בנכסי הלוה משעת הלואה, אלא רק קנין כל דהוא, וכעין מה שאמר רבי יצחק להלן (לא, ב) שבעל חוב קונה משכון, שיכול לקדש בו את האשה, וכן עובר עליו ב'בל יראה', ומכל מקום אינו אוכל פירות עד שעת גובייא (קהלות יעקב כו, ע"פ התוס' ב"ק לג, א ד"ה איכא).

כָּל הֵיכָא דְּאַקְדֵּישׁ לְוֶה וְזַבֵּין לְוֶה וְכוּ', ואף לרבא שסובר 'בעל חוב מכאן ולהבא הוא גובה', מכל מקום כיון שנכסי הלוה משועבדים למלוה, אינם נחשבים ברשותו של הלוה, אף שהם שלו (רש"י), ודבר שאינו ברשותו, אינו יכול להקדישו או למוכרו, כמבואר בב"ק (סח, ב) לענין גזלן, שאם גזל ולא נתייאשו הבעלים, שניהם [הגזלן והנגזל] אינם יכולים להקדיש, זה [-הגזלן] לפי שאינו שלו, וזה [-הנגזל] לפי שאינו ברשותו (קצות החושן קיז, ב). ויש מפרשים, שלפי רבא נכסי הלוה נחשבים ברשות הלוה ויכול להקדישם או למוכרם עד שהמלוה גובה אותם בחובו, אלא שיש כח ביד המלוה לגבותם בחובו, ולהפקיע את ההקדש ואת הבעלות של הקונה (תוס' גיטין מ, ב ד"ה הקדש, וראה בחתם סופר ובאחיעזר ג, מא, שביארו כעין זה ברש"י).

וְאָתֵי מַלְוֶה וּפָרֵיק, מההקדש בדבר מועט. ודין זה מדרבנן הוא, כדי שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון, אבל מדאורייתא אינו צריך לשלם, כיון שהקרקע משועבדת לו. ומה שאמר רבא (כתובות נט, ב) 'הקדש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שיעבוד', היינו דוקא בקדושת הגוף [כגון שהקדיש בהמה לקרבן] שאין לה פדיון ואינה ראויה לפקוע, אבל בקדושת דמים [כגון שהקדיש שדה לבדק הבית] שיש לה פדיון וראויה לפקוע, השיעבוד מפקיע את הקדושה (ע"פ רש"י כאן ותוס' גיטין מ, ב ד"ה הקדש).

ודין זה שקדושת הגוף מפקיעה את השיעבוד, הוא רק לרבא שסובר 'מכאן ולהבא הוא גובה', אבל לאביי ש'למפרע הוא גובה', השיעבוד מפקיע את הקדושה (ע"פ תוס' שם, וראה בפני יהושע שם ד"ה תוס' בד"ה הקדש, מדוע הגמ' כאן לא אומרת נפק"מ בין אביי לרבא האם קדושת הגוף מפקיעה את השיעבוד). ויש סוברים, שגם לאביי שסובר 'למפרע הוא גובה', קדושת הגוף מפקיעה את השיעבוד, כיון שרק לאחר הגביה מתברר שהגביה היא למפרע מזמן ההלואה, ומכיון שהבהמה קדושה בקדושת הגוף לפני הגביה, אינו יכול לגבותה בחובו ולהפקיע את ההקדש, כיון שאי אפשר לזכות בדבר הקדוש בקדושת הגוף [כשם שאי אפשר לזכות באיסורי הנאה ובבן חורין] (קהלות יעקב גיטין ל, ע"פ רמב"ן ורא"ש, ראה שם ביאור נוסף, וראה עוד שפת אמת).

דְּזַבֵּין מַלְוֶה וְקַדֵּישׁ מַלְוֶה את הקרקע המשועבדת לו ולא הקדיש את החוב (רש"י), ומשמע שאפשר להקדיש את החוב עצמו (קצות החושן סו, ב ושפת אמת בדעת רש"י). ויש שסובר, שמדאורייתא אי אפשר להקדיש או למכור חובות, ורק מדרבנן תיקנו מכירת שטרות להדיוט, אבל להקדש לא תיקנו, כיון שאין בזה כל כך צורך הקדש (תוס' ב"ב עו, ב ד"ה קני, וראה שם שהוכיחו כן מהסוגיא שלנו, וראה עוד קהלות יעקב שם לה).

אַבַּיֵי אָמַר לְמַפְרֵעַ הוּא גּוֹבֶה כְּיָון דְּמָטָא זְמַנֵּיהּ וְלֹא פָּרַעֵיהּ וְכוּ', ולמאן דאמר שיעבודא דאורייתא, דין זה הוא בין במלוה על פה ובין במלוה בשטר, בין כשגבה קרקעות ובין כשגבה מטלטלין, שהרי השיעבוד חל מדאורייתא בכל אלו, ורק מדרבנן אין גובים מלקוחות במלוה על פה או במטלטלין, ואם כן באופן שגבה אותם מהלוה, שייך לומר בהם למפרע הוא גובה (רבינו דוד בתי' השני, וכע"ז בבעל המאור ט, ב מדפי הרי"ף, וראה עוד שיעורי רבי שמואל ב"ב ב, סא). ויש שסוברים, שרק במלוה בשטר שגובה קרקע, סובר אביי למפרע הוא גובה, כיון שהלוה אינו יכול להפקיע מהקרקע את השיעבוד של המלוה, אבל במטלטלין לא שייך לומר למפרע הוא גובה, כיון שהלוה יכול למוכרם ולהפקיע מהם את השיעבוד (רבינו דוד בתי' ראשון; חי' הר"ן, וראה עוד להלן ד"ה אי אמרת). [וראה ביאורנו לעיל (ל ע"ב ד"ה גמ' איתמר) האם דברי אביי הם גם בשיעבוד סתם או דוקא באופנים מסויימים של שיעבוד מפורש, וראה שם עוד שיש סוברים שבשיעבוד מפורש גובה למפרע גם למאן דאמר שיעבודא לאו דאורייתא].

כְּיָון דְּאִילּוּ חָוֹ לֵיהּ זוּזֵי הָוֶה מְסַלֵּיק לְהוּ בְּזוּזֵי וְכוּ', ומשמע שאם אינו יכול לסלקו בזוזי, כגון שור תם שגובים רק מגופו, מודה רבא שלמפרע הוא גובה (תוס' גיטין מ, ב ד"ה הקדש).

אִיתְּתֵכּ דְּהַשְׁתָּא קָא קָנֵי, כיון שבזמן הפירעון הוא יכול לפרוע את החוב בכסף ולא בקרקע, ומשמע שאם הלוה לא פרע את ההלואה בזמן הפירעון, מודה רבא שיכול המלוה למכור את הקרקע המשועבדת לו, אף שבית דין לא נתנו לו עדיין את הקרקע, כיון שמזמן הפירעון נעשית שלו, ואין הלוה יכול לסלקו במעות (ספר התרומות מג ב, ד, ודבר שמואל בדעת רש"י כאן). ויש סוברים, שגם לאחר זמן פירעון אין המלוה יכול למכור את הקרקע של הלוה ללא גביית בית דין (ספר התרומות שם בשם יש אומרים, ושו"ת הרשב"א א אלף קיא בשם הרמב"ן). ■ להלכה הובאו שתי הדעות (שו"ע חו"מ קג, ו, וראה בתומים שם, ה).

וְזָקְפָן עָלָיו בְּמִלְוֶה, אבל אם לא היה זוקף את החוב במלוה, לא היה צריך שמעון לשלם ליתומיו של ראובן את המעות שהיה חייב לאביהם על הקרקע, כיון שיכול לטעון שתפס את הכסף בחיי ראובן ולא פרע לו את חוב דמי הקרקע, כדי לגבות ממנו את חוב האחריות שהתחייב לו, ואם תופס כסף מחיים, יכול לגבות ממנו גם לאחר מיתה [כמבואר בכתובות (פד, ב)], אך כיון שזקף את החוב במלוה אינו יכול לטעון כך, שהרי הטעם שלא פרע את חובו לראובן הוא משום שעדיין לא הגיע זמן הפירעון, ולא משום שתפס (תוס'; תוס' רבינו פרץ, וראה קרני ראם כתובות צא, ב ג שתמה, מדוע זה נחשב תפיסה מחיים, הרי חוב האחריות נוצר רק לאחר מיתת האב).

וּפַיְיסֵיהּ בְּזוּזֵי, ומכיון שקנה את הקרקע באחריות, הריהו עומד במקום המוכר, וכשם שהמוכר היה יכול לשלם כסף למלוה במקום הקרקע שמשועבדת לו, כך הלוקח שעומד במקומו יכול לשלם כסף במקום הקרקע, אבל אם קנה קרקע שלא באחריות, אינו יכול להכריח את המלוה לקבל כסף במקום הקרקע (מהרש"א כתובות צב, א ד"ה בפרש"י בד"ה ופייסיה, וראה עוד פני יהושע שם).

דִּינָא הוּא דְּאָתוּ בְּנֵי רָאוּבֵן וְכוּ', והטעם שהגמ' משמיעה דין זה במקרה שהלוקח שילם לבעל חוב כסף, ולא במקרה שבעל החוב גבה את הקרקע בחובו, ללמדנו שגם כששילם כסף אינו יכול לטעון שכסף זה הוא הכסף שהיה חייב למוכר תמורת הקרקע (תוס'). ויש מפרשים, שרק אם הלוקח שילם לבעל החוב כסף, יכולים היתומים לתבוע ממנו את החוב שהיה חייב לאביהם, אבל אם הבעל חוב גבה את הקרקע בחובו, אינם יכולים לגבות כסף מהלוקח, כיון שיכול הלוקח לטעון שנתן לו את הקרקע מדין 'שיעבודא דרבי נתן', שהרי אם היתומים היו גובים את הקרקע מהלוקח, היה בעל חוב מוציא אותה מהם, שהרי היא משועבדת לו, ונמצא שהלוקח נתן אותה במקומם לבעל החוב, אבל אם שילם הלוקח לבעל החוב כסף, אינו יכול לטעון ששילם לו במקום היתומים, כיון שיתומים לעולם אינם משלמים מטלטלים לבעל חוב של אביהם (ר"ן כתובות צב, א ד"ה ופייסי; שפת אמת).

אִי פִּיקֵּחַ שְׁמְעוֹן מַגְבֵּי לְהוּ אַרְעָא וְכוּ', ואף שכל לוה שיש לו מעות אינו יכול לשלם את חובו בקרקע [כמבואר בכתובות (פו, א)], מכל מקום יכול לטעון שאין לו מעות (ע"פ רש"י, וראה ביאור הגר"א חו"מ סא, ט שתמה, איך הגמ' נותנת עיצה של רמאות, וראה עוד פני שלמה). ויש מפרשים, שבמקום שיש לו הפסד מתשלום מעות, יכול לכתחילה לפרוע את חובו בקרקע (תוס' כתובות צב, א ד"ה אי פיקח). ויש מפרשים, שכיון שחוב זה נוצר בגלל קניית קרקע זו, אינו בדין שיצטרך לשלם מעות דוקא ולהפסיד על ידה, אלא יכול לשלם את חובו בקרקע זו ולחזור ולגבותה מהם. אכן, בקרקע אחרת אינו יכול לפרוע את חובו (ב"ח חו"מ קא, א, בדעת הרמב"ם, וכע"ז מהר"ם חלאוה כאן בשם הראב"ד, וראה עוד קצות החושן שם, ה).

■ המשך במילואים עמ' 116

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ערכין כג:, **ב)** כתובות לב., **ג)** [בבא קמא מג.] כתובות לב. קי. בבא בתרא קכה., **ד)** קדושין טו. כתובות יט. ופג. גיטין לז. בבא קמא מ:, **ה)** כג: (ע"ש ברש"י ד"ה אלא), **ו)** עיין תוס' גיטין מ: ד"ה הקדש, **ז)** [דף קי.], **ח)** כתובות פד:, **ט)** עיין תוס' קדושין טו. ד"ה ואידך (הב') וש"נ.

עין משפט נר מצוה

פא א מיי' פ"ז מהלכות ערכין הלכה טז:
פב ב מיי' פי"א מהל' מלוה הלכה י סמג עשין לד:
פג ג מיי' שם הלכה ט וסמג שם טוש"ע ח"מ סי' קז סעיף א:
פד ד מיי' פ"ג שם הלכה ו סמג עשין לג טוש"ע ח"מ סי' פו סעיף א:

ואתי מלוה ופריק [א] דתנן [א] מוסיף עוד דינר ופודה את הנכסים האלו כי פליגי דזבין מלוה ואקדיש מלוה אביי אמר למפרע הוא גובה כיון דמטא זמניה ולא פרעיה איגלאי מילתא למפרע דמעיקרא ברשותיה הוה קאי ושפיר אקדיש ושפיר זבין ורבא אמר מכאן ולהבא הוא גובה כיון דאילו הוו ליה זוזי הוה מסליק ליה בזוזי אישתכח דהשתא קא קני. ומי אמר רבא הכי [ב] והאמר רמי בר חמא [ב] ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקפן עליו במלוה ומת ראובן ואתא בעל חוב דראובן וטריף ליה משמעון ואתא שמעון ופייסיה בזוזי דינא הוא דאתו בני ראובן ואמרי ליה לשמעון אנן מטלטלי שבק אבון גבך ומטלטלי דיתמי לבעל חוב לא משתעבדי ואמר רבא אי פיקח שמעון מגבי להו ארעא והדר גבי לה מינייהו [ג] דאמר רב נחמן [ג] יתומים שגבו קרקע בחובת אביהם בעל חוב חוזר וגובה אותה מהן אי אמרת בשלמא למפרע הוא גובה אמטו להכי חוזר וגובה אותה מהן דכמאן דגבו מחיים דאבוהון דמי אלא אי אמרת מכאן ולהבא הוא גובה אמאי חוזר וגובה אותה מהן הא הוי כמאן דזבין יתמי נכסי דמי ואילו קני יתמי נכסי מי קא משתעבדי לבעל חוב שאני התם דאמר להו כי היכי דמשתעבדנא ליה לאבוכון משתעבדנא נמי לבעל חוב דאבוכון מדר' נתן [ד] דתניא רבי נתן אומר [ד] מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנין לזה ת"ל [א] ונתן לאשר אשם לו. תנן נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח מותר בהנאה אי אמרת בשלמא למפרע הוא גובה אמטו להכי מותר בהנאה אלא אי אמרת מכאן ולהבא הוא גובה אמאי מותר בהנאה ברשותא דישראל הוה קאי הכא במאי עסקינן כשהרהינו אצלו. לימא כתנאי ישראל שהלוה לנכרי על חמצו לאחר הפסח אינו עובר משום רבי מאיר אמרו עובר מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר למפרע הוא גובה ומר סבר מכאן ולהבא הוא גובה ותסברא אימא סיפא אבל נכרי שהלוה לישראל על חמצו לאחר הפסח דברי הכל עובר והא איפכא מיבעי ליה למאן דאמר התם אינו עובר הכא עובר למאן דאמר התם עובר הכא אינו עובר

ואתי מלוה ופריק. מן ההקדש בדבר מועט, כדי שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון, וגובה חובו, כדתנן בערכין בפרק שום היתומים[ס] הקדיש בתשעים מנה והיה חובו מאה מנה מוסיף מלוה זה על הלואתו דינר ופודה את הנכסים הללו מיד הקדש בדינר זה ונוטלן בחובו, ודינר דיהיב מפרש טעמא התם שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. ואף על גב דאמר רבא (כתובות דף נט:) הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מידי שיעבוד, דוקא קדושת הגוף קאמר רבא כגון קונמות או בהמה לקרבן, או בגד שפירסו על המת כי ההיא דיבמות (דף סו:) גבי איצטלא דמילתא דפירסוה יתמי אמיתנא דהוה משתעבדא לכתובת האשה דאמר רבא קנייא מיתנא, אבל קדושת דמים לא אמרינן[י]: **כי פליגי דאקדיש מלוה.** בתוך הזמן את הקרקע המשועבד לו, ולא הקדיש את החוב אלא הקרקע, והשתא כשהגיע הזמן ולא פרעו זה, והוא בא לגבותה מן הלוה, חוזר בו מן ההקדש: **כיון דאילו הוה ליה זוזי.** ללוה ביום הזמן הוה מסלק ליה למלוה מן הקרקע בזוזי, אישתכח שלא היה הקרקע קנוי לו עדיין, אלא עכשיו כשהוא גובה אותה בחובו היא נקנית לו: **באחריות.** שמא יטלנה בעל חוב דראובן משמעון בשביל חוב שהיה עבדה לו ראובן, שישלם לו ראובן זה מעותיו לשמעון, ולא היו לו נכסים עוד על דבר אחריות זה: **וזקפן עליו במלוה.** שלא היו מעות לשמעון שפסק על שדה זו, וכתב לראובן שטר עליהן ושיעבד נכסיו לו עליהן: **ומת ראובן.** המוכר, ובא בעל חובו וטורפה משמעון, ועדיין לא נתן שמעון המעות לראובן ולא ליתומיו: **ופייסיה.** שמעון לבעל חוב דראובן באותן מעות: **דינא הוא.** אע"ג לאבוהון קביל עליה אחריות מכירה זו, אפילו הכי יכולין בני ראובן לבא על שמעון ולומר אנן מטלטלי שבק אבון גבך, לא היית חייב עליו אלא מעות, ולא היה לך ליתנן לבעל חוב ולא לעכבן בשביל אחריות מכירתך, דמטלטלי דיתמי לא שיעבדום חכמים לבעל חוב, דקרקע של יתומים הוא דאמרינן בעל חוב גובה אותה בחובת אביהן משום דמחיים חל שיעבודא עליהן, אבל על מעות שלא היו בעין לא חייל שיעבודו מחיים עליהן, וכשהן בעין אין כאן לוה, ולבעלי המעות דהיינו יתומים לא הלוה זה כלום: **ואמר רבא.** גרסינן: **אי פיקח.** זה שמעון, יטעון ויאמר להם אין לי מעות לפרוע לכם אלא קרקע יש לי, ונותנה להם בחובותם, וחוזר וגובה אותה מהם בשביל אחריות מכירה שקבל אביהן עליו, דהשתא כי אגבי להו הא ארעא איגלאי מילתא דלאו מטלטלי הוא דשביק גביה אלא קרקע: **בעל חוב.** אחר של אביהן חוזר וגובה אותה מהן, אלמא אמרינן הגוזל קרקע בחובו מאותה שעה שנתן לו המעות נקנית לו: **אא"ב.** אמרינן איגלאי מילתא למפרע שהיתה קנויה לאביהן קרקע זה שגבו בחוב אביהן, משום הכי בע"ח אחר של אביהן חוזר וגובה אותה מהן, דכמאן דגבי לה מחיים לאבוהון דמי: **אלא אי אמרת.** כל הגובה קרקע בחובו אינה קנויה לו אלא מגבייה ואילך, אמאי בעל חוב אחר חוזר וגובה אותה מהן, לא יהא דבר זה אלא כמי שקנו יתומים קרקע במעות שלהן מי הוה משתעבדא לבעל חוב: **שאני התם דאמר להו כי היכי דמשתעבדנא לאבוכון משתעבדנא נמי לבעל חוב דאבוכון מדרבי נתן.** לעולם מכאן ולהבא הוא גובה, ומאי דאמר רב נחמן בעלמא בעל חוב חוזר וגובה אותה מהן, משום דאמר להן בעל חוב ליתומים מכח מי באתם וגביתם קרקע זו מכח שיעבוד של אביכן, וכי היכי דמשתעבדא לאבוכון קרקע זו של לוה שלוה מאביכם משתעבדא נמי לדידי שהייתי מלוה של אביכן, והמחויב לו כלום משועבד לי מדרבי נתן, הלכך קדם שיעבודי עליה אפי' אצל לוה שהיתה ברשותו, ושמעון נמי אמר להו לבני ראובן כי היכי דהוי נכסיי משועבדין לאביכם בשביל חובו היו משועבדין גם לעצמי מכח אביכן שהיה לוה אצלי מחמת אחריות המכירה מדר' נתן, דמה לי אני מה לי אחר, הלכך אע"פ שלא היתה קנויה לאביכם מחיים חל שיעבודי עליה אצל עצמי: **לאשר אשם לו.** לאשר הלוהו לו לא נאמר אלא לאשר אשם לו, לאשר הקרן שלו, בבבא קמא[ז] אמרינן אשם זה קרן: **תנן נכרי שהלוה כו'.** קס"ד השתא בשלא מסרו לו, אלא שיעבדו לו כשאר לווים שאם לא אתן לך עד יום פלוני בא לביתי וגבה מחמץ זה: **כשהרהינו אצלו.** בביתו של נכרי נתנו, קס"ד השתא לטעמא משום דהוה ליה תורת משכון, ובעל חוב קונה משכון: **ישראל שהלוה את הנכרי על חמצו.** קודם הפסח, לאחר הפסח אינו עובר אם נהנה ממנו: **מאי לאו.** בשלא הרהינו, ובהא קמיפלגי דת"ק סבר מכאן ולהבא הוא גובה כו': **אימא סיפא דברי הכל עובר.** ואי טעמא משום להבא ולמפרע הוא, איפכא הוה לן לאפוכי פלוגתייהו בהא ולא לאשויי דעתייהו, דלמאן דאמר לעיל ברישא עובר אלמא למפרע הוא גובה, הכא הוה ליה למימר אינו עובר, משום דבשעת הלואה קם ליה ברשות נכרי, ולמאן דאמר התם כו':
אלא

באחריות. שלא באחריות פשיטא דיתן ליורשיו אפילו לא זקפן עליו במלוה אבל באחריות קמ"ל דה"א יעכבם לעצמו דה"ל כתופס מחיים[ח] קמ"ל דלא חשיב ליה כתופס מחיים כיון דזקפן עליו במלוה: **ופייסיה** בזוזי. רבותא נקט אף על פי שנתן מעות לא מצי למימר המעות שנתחייבתי לאביכם נתתי לו: **משתעבדנא** לב"ח דאבוכון מדרבי נתן. וא"ת גבי מטלטלים נמי נימא הכי. ונראה לר"י דדוקא גבי קרקע שייך למימר הכי דבת שיעבוד היא דכשהקרקע זו משועבדת לראובן חשבינן ליה כאילו היא בידו דהא אם מכרה או משכנה חוזר ראובן וגובה אותה ולכך משועבדת נמי לבע"ח אבל מטלטלים אין להחשבם כאילו הם ביד ראובן כיון שאילו מכרם או משכנם אין גובה מהן. **ומכאן יש להוכיח** דהלכה כרבי נתן דהא רבא קאי כוותיה בשמעתין[ט]:
אלא

רבינו חננאל

אקדיש לה אתי מלוה ופריק להנהו נכסי דתנן בערכין פ"ו מוסיף עוד דינר ופודה את הנכסים האלו. **ומקשי' ומי אמר רבא הכי** והאמרי' ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקפן עליו במלוה ומת ראובן ואתי בעל חוב למטרף משמעון ופייסיה שמעון בזוזי דינא הוא דלימרו בני ראובן אנן מטלטלי שבק אבון גבך כלומר האי מלוה דאית לאבונא גבך מטלטלי הוא ומטלטלי לבעל חוב לא משתעבדי. **אמר רבא ואי שמעון פקח הוא** מגבי להו ליתמי קרקע בחובייהו והדר שמעון תבע להו באחריות דקבל עליה אבוהון וטרף ליה להאי ארעא. מדרב נחמן דאמר יתומים שגבו קרקע בחובות אביהם בעל חוב חוזר וגובה מהן אי אמרת בשלמא רבא סבר למפרע הוא גובה שפיר דאמרינן מחיי אבוהון הות קניא הא ארעא דגבו להו בניה אלא אי אמרת מכאן ולהבא הוא גובה וכאלו זבני יתמי האידנ' ארעא [ומי] משתעבדא לבעל חוב דאבוהון. **ושני' הכא טעמא אחרינא היא** דאמר להו שמעון ליתמי דראובן בההיא שעתא דזקפן עלי אבוכון מלוה כי היכי דאשתעבדי לאבוכון הכי אשתעבדי לבעל חוב דיליה כדר' נתן דתני מנין שמוציאין מן הלוה של ראובן ונותנין למלוה של ראובן שנאמר ונתן לאשר אשם לו. **ואקשי'** לרבא ממתני' דקתני נכרי שהלוה את ישראל על חמצו כו'. **אי אמרת למפרע הוא גובה** היינו דמותר בהנאה דאמרי' מההיא שעתא דיזיף ישראל מנכרי על חמצו [לאו] ברשו' ישראל קאי וחמץ של נכרי קרינא ביה לפיכך שרי. אלא אי אמרת מכאן ולהבא וכו'. **ושני'** בשהרהינו אצל הנכרי: **נימא כתנאי** ישראל שהלוה את נכרי על חמצו וקבע לו זמן לפרעו אחר הפסח אינו עובר עליו משום ר' מאיר אמרו עובר מאי לאו בהא קא מיפלגי וכו' ופשוטה היא.

תורה אור השלם

א) וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ: [במדבר ה, ז]

ליקוטי רש"י

[שייך לדף ל:]

ירוקא אסור. משום דמגליף שיש בו קרקע מתפורת של לריף ובלעי טפי. **קרטופני.** בקעים וסדקים. **לא תיבעי לך דודאי אסירי.** שיש בהן לריף ובלעי טפי [ע"ז לג:]. **דמדייתי.** מזיען לפניהם מבחוץ מחמת בליעתן. **התורה העידה.** דכתיב ישבר דאין לו טהרה אלא שבירה. **זה תשמישו ע"י חמין.** לענין חמץ נשתמשו כל ימות השנה חמין ובלעי טפי [שם לד.]. **מחוזא.** עירו של רבא [לעיל ה:].

[ע"כ שייך לדף ל:]

מוסיף עוד דינר. בעל חוב יוסיף עוד להלוותו דינר לזה ופודה את הנכסים האלו [ערכין כג:]. **וזקפן עליו במלוה.** שלא נתן לו שמעון דמי השדה אלא כתב לו שטר חוב עליהם. **ופייסיה בזוזי.** במעות דמי השדה שהיה חייב ליתמי פייס את הנושה בשביל ראובן שבאחריות מכרה לו. **מטלטלי שבק אבון גבך.** והיה בעל חוב של אביהן מסולק ממנו שאין לנו קרקע והמעות לא היה לך ליתן דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבע"ח, ועתה גם אתה אין לך לחזור עליו על האחריות לפי שאין לנו קרקע מאביהו [כתובות צב.]. **ומטלטלי דיתמי לבעל חוב לא משתעבדי.** דאיכא למימר לאחר מיתת אביהן קנאום [ב"ק יד:]. **מגבי להו ארעא.** כשתבעוהו היתומים יפרע להן קרקע בדמי המעות והדר גבי מנייהו בשביל אחריות אביהם ולא מצו למימר לא ירשנו קרקע זה מאביהו אלא לקחנוהו במעות לאמר להו ע"י שעבוד חוב אביכם באה לכם והרי היא לכם כירושת קרקע שלקח אביכם בחייו [כתובות צב.]. **יתומים שגבו קרקע בחובת אביהם.** בני מלוה שגבו קרקע מן הלוה בחובת אביהן. **בעל חוב.** של אביהן שנתחייב לו אביהן מעות [ב"ב קכה.]. **חוזר וגובה אותה מהן.** כאילו נפלה להם ממש בירושה [כתובות צב.]. **ונתן לאשר אשם לו.** לאשר הקרן שלו ולא כתיב לאשר עשה בו [שם סב.]. **תנן נכרי שהלוה את ישראל.** מעות על חמצו קודם הפסח ועבר עליו הפסח מותר בהנאה [לעיל ל:].

אלא הכא במאי עסקינן כגון שהרהינו אצלו וקמיפלגי בדר' יצחק (א) דא"ר יצחק א מנין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר א) ולך תהיה צדקה אם אינו קונה משכון צדקה מנין מכאן לבעל חוב שקונה משכון ת"ק סבר הני מילי ישראל מישראל הוא דקרינא ביה ולך תהיה צדקה אבל ישראל מנכרי לא קני ור"מ סבר קל וחומר ישראל מישראל קני ישראל מנכרי לא כל שכן אבל נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח דברי הכל עובר התם ודאי נכרי מישראל לא קני. תנן נכרי שהלוה (א) ישראל על חמצו אחר הפסח מותר בהנאה נהי נמי דהרהינו אצלו הא אמרת נכרי מישראל לא קני לא קשיא ב הא דאמר ליה מעכשיו הא דלא אמר ליה מעכשיו ומנא תימרא דשני ליה בין היכא דאמר מעכשיו ובין היכא דלא אמר מעכשיו דתניא נכרי שהרהין פת פורני אצל ישראל אינו עובר ואם אמר לו הגעתיך עובר מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא אלא לאו שמע מינה שאני היכא דא"ל מעכשיו להיכא דלא אמר ליה מעכשיו שמע מינה. ת"ר ב) ג חנות של ישראל ומלאי של ישראל ופועלי נכרים נכנסין לשם חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה חנות של נכרי ומלאי של נכרי ופועלי ישראל נכנסין ויוצאין לשם חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר באכילה ואין צריך לומר בהנאה: **מתני'** ג) ד חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו: **גמ'** אמר רב חסדא ה וצריך שיבטל בלבו תנא כמה חפישת הכלב שלשה טפחים אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי הא דאמר שמואל ד) ו כספים אין להם שמירה אלא בקרקע מי בעינן שלשה טפחים או לא אמר ליה הכא משום ריחא בעינן שלשה טפחים התם משום איכסויי מעינא הוא ולא בעי שלשה וכמה ז אמר רפרם בר פפא מסיכרא טפח: **מתני'** האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד פטור מתשלומין ומדמי עצים: **גמ'** תנן התם ה) ח האוכל תרומה בשוגג משלם קרן וחומש ט אחד האוכל ואחד השותה ואחד

רש"י

אלא. רישא וסיפא כשהרהינו, אבל בלא הרהינו דכולי עלמא מכאן ולהבא הוא גובה: **קונה משכון.** כל ימי הלואה המשכון קנוי לו, ואם נאנס חייב באונסין, שאינו עליו לא כשומר חנם ולא כשומר שכר שפטורין באונסין, אלא כולו ברשותיה ובשמירתו עומד: **ולך תהיה צדקה.** בהשבת העבוט כתיב, אי אמרת קונה משכון, איכא צדקה בהא שכיבה ששכב בשלמתו, שהשאיל לו זה דבר הקנוי לו, ואם אינו קונה, צדקה בהשבה זו מניין, על שלו שכב: **אבל ישראל מנכרי לא.** הלכך לא עבר עליה, דאמר מר (לעיל דף כט.) אבל אתה רואה של אחרים: **תנן נכרי שהלוה וכו'.** ואותיבנא לרבא לעיל ושנינן בשהרהינו אצלו, והא אמרת השתא דברי הכל נכרי מישראל לא קני: **לא קשיא.** מתניתין דאמר ליה כשהרהינו אצלו אם לא אתן לך עד יום פלוני יהא שלך מעכשיו, הלכך נכרי שהלוה את ישראל קם ליה חמץ ברשות נכרי, וישראל שהלוה את הנכרי קם ליה ברשות ישראל, ברייתא דלא אמר ליה מעכשיו, אלא כשאר משכון נתנו לו וקבע לו זמן שאם לא יפרע לו יגבה חובו ממשכונו וישום אותו בדמים, הלכך בנכרי שהלוה לישראל דברי הכל אפילו לא פרע ליה אסור לישראל ליהנות ממנו, דכל ימות הפסח של ישראל היה דמכאן ולהבא הוא גובה, ואי משום דהרהינו, נכרי מישראל לא קני, וישראל שהלוה פליגי, מאן דאסר סבר כיון שהרהינו בעל חוב קונה משכון, וליכא למימר הכא מכאן ולהבא גובה, ומאן דשרי קסבר ישראל מנכרי ליכא צדקה ולא קני משכון: **ומנא תימרא.** דאפילו כשהרהינו שאני לן בין אמר מעכשיו ללא אמר מעכשיו: **פת פורני.** פת גדולה האפויה בתנור גדול כעין תנורים שלנו, שהתנורים שלהם היו קטנים ומיטלטלין ופיהם למעלה ומדביקין הפת בדפנות, שאין אופין בה אלא פתים קטנים, ואורחא דמילתא נקט, דאיידי דחשיבי שקיל ליה במשכון: **אינו עובר.** בפסח, דקסבר ישראל מנכרי לא קני משכון: **הגעתיך.** מעכשיו קאמר אם לא אפרע לך עד יום פלוני, **עובר**, ואף על פי שלא הגיע הזמן, שמא כשיגיע לא יפרע ונמצא עובר למפרע בבל יראה: **מאי שנא רישא כו'.** אי הגעתיך לאו מעכשיו הוא, מאי קא מהני, בלאו הגעתיך נמי כי מטא זמניה ולא פרע שקיל ליה בחובו: **ומלאי של ישראל.** פת ויין הנמכר בתוכה: **אסור בהנאה.** דלא תלינן ליה בפועלין, אלא מן של מלאי היה ושל ישראל הוא: **גמ' צריך שיבטל בלבו.** שמא יפקח הגל במועד ונמצא עובר עליו: **כספים.** של פיקדון אין להם שמירה אלא בקרקע, ואם לא נתן בקרקע ואבדו פשיעה היא אצלו וחייב, דשומר חנם חייב בפשיעה: **משום ריחא.** שהכלב מריחו ומחטטו ומוציאו: **מסיכרא.** מקום: **מתני' בשוגג.** ששגג בתרומה, ואפילו הזיד בחמץ: **משלם קרן וחומש.** ואף על גב דלא הוה שוה מידי, דחמץ בפסח אסור בהנאה, מיהו שוגג דתרומה דכתיב ביה ב) וחמישיתו יוסף עליו ונתן לכהן את הקודש דבר הראוי להיות קודש, שאינו יכול לשלם לו המעות אלא הפירות והתשלומין נעשין תרומה כדלקמן), לאו לפי דמים משלם אלא לפי מדה משלם, הלכך לאו בתר דמים אזלינן: **במזיד.** שהזיד בתרומה, אפילו שגג בחמץ: **פטור מן התשלומין ומדמי עצים.** אם תרומה טמאה היא אין משלם לו דמי עצים שהיתה ראויה להיסק תחת תבשילו, משום דתרומה מזיד אין בה חומש ואין תשלומיה לכפרה ואין נעשין תרומה, דגבי חומש ב) בשגגה כתיב, אבל מזיד אינו אלא כשאר גזלן בעלמא ומשלם מעות ולפי דמים ולא לפי המדה, וחמץ בפסח לאו בר דמים לאסור בהנאה ואף להיסק לא הוי חזי ליה, ולאו מידי אפסדיה: גמ'

תוספות

אלא הב"ע שהרהינו אצלו וקמיפלגי בדרבי יצחק. תימה לריב"א אביי היאך יתרץ הך דע"כ בדרבי יצחק קמיפלגי וסיפא דקתני נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אמאי דברי הכל עובר אע"ג דלא קנה כיון דלמפרע הוא גובה ורישא נמי אמאי אינו עובר למ"ד א] כיון דלמפרע הוא גובה. ומפרש ריב"א דהשתא כי מוקי פלוגתייהו בדרבי יצחק מיירי שלא בא ישראל לידי גבייה שפדאו נכרי לבסוף דלא שייך השתא פלוגתא דאביי ורבא כלל אלא בהא קמיפלגי דלמאן דאמר עובר ס"ל דקני ליה ישראל מנכרי וה"ל ברשות ישראל ומ"ד אינו עובר ס"ל דלא קני ליה והרי לא היה ברשותו ובסיפא ד"ה עובר דלא קני ליה נכרי לכ"ע והרי היה ברשות ישראל. ומיהו מתניתין דקתני נכרי שהלוה וכו' מותר בהנאה מיירי שלא פדאו ישראל דאי פדאו אע"ג דמוקי לה בסמוך דאמר ליה מעכשיו מכל מקום מאי מהני:

בדרבי יצחק קמיפלגי. תימה הא ר' יצחק לא קאמר דקני משכון אלא שלא בשעת הלואה כדמוכח בהאומנין (בבא מציעא פב.ד) והכא ישראל שהלוה לנכרי על חמצו תנן דמשמע בשעת הלואה כדמשמע בהאומנין ה) דקתני הלוהו על המשכון שומר שכר והתניא שומר חנם ומשני הא דמשכנו בשעת הלואתו והא שלא בשעת הלואתו ופריך והא אידי ואידי על המשכון קתני. ויש לומר דהכי פירושו כיון דשלא בשעת הלואה קונה לגמרי כדרבי יצחק א"כ לענין חמץ יש לנו לחושבו כאילו הוא שלו לעבור ג) בלא ימצא אף בשעת הלואה דחשבינן ליה מצוי. וכן יש לפרש בהשולח (גיטין לז. ט) גבי המלוה על המשכון אינו משמט מדרבי יצחק כיון דקני ליה שלא בשעת הלואה בשעת הלואה נמי מיקרי של ד) אחיך בידך י):

שקונה משכון. פ"ה קונה משכון לענין חיוב אונסין. **ור"י אומר** דבהאומנין (ב"מ פב. כ) משמע דלא הוי אלא שומר שכר דהלוהו על המשכון שומר שכר בעי למימר התם בגמרא דסבר לה כרבי יצחק. **וכולה שמעתין** חמצו של נכרי ביד ישראל איירי שלא קבל עליו ישראל אחריות דאי קבל הרי הוא שלו ועובר עליו כדמוכח בפ"ק (דף ה:): **ואם** אמר הגעתיך עובר. לאביי רישא איירי כשפדאו וסיפא כי אמר הגעתיך היינו שאינו רוצה לפדותו:

דבר

עין משפט נר מצוה

פה א מיי' פ"י מהלכות שכירות הלכה א סמג עשין לד טוש"ע ח"מ סי' עב סעיף ב:
פו ב מיי' פ"ד מהלכות חמץ הל' ה טוש"ע או"ח סי' תמא סעיף א:
פז ג טוש"ע או"ח סי' תמט סעיף א:
פח ד ה מיי' פ"ג מהל' חמץ הל' יא סמג עשין לט טוש"ע או"ח סי' תלג סעיף ח:
פט ו ז מיי' פ"ד מהל' שאלה ופקדון הלכה ד סמג עשין פח טוש"ע ח"מ סי' רלא סעיף (יא) [טו]:
צ ח מיי' פ"י מהלכות תרומות הלכה א:
צא ט שם הלכה ב:

רבינו חננאל

ואוקימנה בשהרהינו אצלו ואמר לו קנה מעכשיו וכדר' יצחק דאמר בעל חוב קונה משכון ופליגי ת"ק לית ליה הא דר' יצחק ור' מאיר אית ליה. א) ומתמהי' וכי דר' יצחק תנאי היא. ושני' [דכ"ע] אית להו דר' יצחק והכא בהא קא מיפלגי ת"ק סבר ישראל מישראל דבר צדקה הוא קני אבל משכון דנכרי דלאו בר צדקה הוא לא קני ור' מאיר סבר ק"ו משכון דישראל קני ליה המלוה משכון דנכרי לא כל שכן. **אבל נכרי שהלוה את ישראל על חמצו** וקבע לו זמן לפרעו אחר הפסח דברי הכל עובר דלא קני הנכרי חמצו של ישראל אלא ברשות ישראל קאי ועובר עליו. **ומקשי'** תנן נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח מותר בהנאה והאמרת נכרי מישראל לא קני ואפי' הרהינו אצלו. **ושני'** משנתינו בשפירש לו **קני מעכשיו** כדתניא נכרי שהרהין פת פורני אצל ישראל אינו עובר בפסח ואם אמר לו הגעתיך כלומר קני מעכשיו עובר. וכך סוגיא דשמעתא זו דסלקא הכא כגון הא דתנן (ב"מ דף סה) הלוהו על שדהו ואמר לו אם אינו מביא לך עד שלש שנים הרי הוא [שלך] מעכשיו ב) כו': ת"ר חנות של נכרי ומלאי של נכרי כלומר הסחורה שבחנות לנכרי ופועלי ישראל נכנסין לשם ועושין מלאכתן חמץ שנמצא שם אחר הפסח ג) אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה כלומר חמץ של ישראל הוא. וכן חנות של ישראל ומלאי של ישראל ופועלים נכרים נכנסין שם חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר באכילה ואין צריך לומר בהנאה. כללא דמילתא בתר פועלין אזלינן אם פועלין ישראל הן החמץ הוא ואסור ואם של נכרים מותר: חמץ שנפלה עליו מפולת ונטמן בעפר אם הוא טמון שלשה טפחים בכדי שאין הכלב יכול לחפש אחריו הרי הוא כמבוער ואין חייב לחפור ולהוציאו ולשרפו אבל צריך לבטלו. ולא תימא אפי' בשמירת הפקדון כך כי הא דאמר שמואל כספים אין להם שמירה אלא בקרקע ולא בעינן כולי האי אלא טפח בלבד סגי דכיון דמשום אכסויי מעינא הוא דיו דהא משום ריחא לא חיישי' הלכך בקרקע טפח סגי ליה: מתני' האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד פטור מן התשלומין ומדמי העצים.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) בבא מציעא פב. גיטין לז. שבועות מד. [קדושין ח:], ב) [תוספתא פרק ב ה"ד ע"ש], ג) בבא מציעא מב. לעיל ח., ד) בבא מציעא שם, ה) תרומות פרק ו משנה א] בבא מציעא נד:, ו) לב., ז) ושם ע"ב ד"ה אימור וש"נ, ח) [דף פא:], ט) ושם ד"ה שאני, י) ספרי פרשת ראה פיסקא קיג, כ) ושם ע"ב תוד"ה אימור וש"נ, ל) עיין חידושי הרמב"ן.

הגהות הב"ח

(א) גמ' שהלוה את ישראל על חמצו:

הגהות וציונים

א] צ"ל ת"ק (רי"א חבר) ובתוס' הרשב"א הגי' ול"ח מ"ד.

תורה אור השלם

א) הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: [דברים כד, יג]
ב) וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ: [ויקרא כב, יד]
ג) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: [שמות יב, יט]
ד) אֶת הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ: [דברים טו, ג]

ליקוטי רש"י

קונה משכון. כל מילי להתחייב באונסין [ב"מ פב.]. הרי הוא במבוער. ואין צריך לבערו דלאין כאן עוד בל יראה. משום ריחא. שהכלב מריח ומחפש אחריו והרי הוא מוציאו ונראה [שם מב.]. [מכאן שייך לדף לב.] ואחד השותה. שמן של תרומה דקיימא כשתייה ושתייה כאכילה דאמרי' בפ' בתרא [דיומא] (דף עו.) שתייה בכלל אכילה מואכלת לפני ה' וגו' וכתיב ביה תירושך, וקיסם כשתייה דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. אבל אם ביערה ע"י דבר אחר אינו משלם חומש דאיש כי יאכל קדש כתיב פרט להזיק את התרומה ע"י דבר שאינה אכילה. משלם חומש וחומשא דחומשא. כגון אם נתן קרן וחומש מן החולין למשכנו ונעשו התשלומין תרומה וחזר ואכל אותו חומש ומשלם אותו וחומשו [ב"מ נד:].

אֶלָּא הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן כְּגוֹן שֶׁהִרְהִינוּ אֲצָלוֹ וְקָמִיפְּלְגִי בְּדְרַבִּי יִצְחָק, ושניהם מודים שבעל חוב מכאן ולהבא הוא גובה (רש"י), ולאביי שסובר שבעל חוב למפרע הוא גובה, מדובר כאן שהגוי פרע את החוב והישראל לא גבה את החמץ, ובמקרה זה מודה אביי שלא אומרים למפרע הוא גובה (תוס'). ולמפרשים (ראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה אי אמרת) שבמטלטלין אין אומרים למפרע הוא גובה אלא אם שיעבד אותם בשטר אגב קרקע, הברייתא עוסקת במטלטלין שלא שיעבד אותם אגב קרקע, שבהם גם אביי מודה שלא אומרים למפרע הוא גובה (חי' הר"ן; רבינו דוד).

מִנַּיִן לְבַעַל חוֹב שֶׁקּוֹנֶה מַשְׁכּוֹן - שהמשכון קנוי למלוה לכל זמן ההלואה, ואם הוא נאנס חייב באונסין (רש"י, בעל המאור שבועות כה, א מדפי הרי"ף ד"ה כתב הרי"ף), וחיוב זה אינו חיוב תשלום של שומר, אלא כיון שהמשכון קנוי לו לגמרי, אם נאנס המשכון הפסיד את חובו ואינו יכול לגבותו מהלוה (ש"ך חו"מ עב, ט, וראה עוד ביונת אלם עמ' 21 בשם הגר"ח מבריסק). ויש מפרשים, שהמשכון אינו קנוי לגמרי למלוה, אלא יש לו בו קצת קנין, שמחמתו אינו יכול לגבות את החוב ואפשר לקדש בו אשה, ומכין שאין לו בו קנין גמור אינו חייב באונסין, ומכל מקום חייב לשלם כשומר שכר, כיון שיש לו הנאה מהמשכון שהרי יכול לקדש בו אשה (תוס' כאן ובב"מ פב, ב ד"ה אימור; לרמב"ן במלחמות שבועות שם ד"ה והלכתא).

אִם אֵינוֹ קוֹנֶה מַשְׁכּוֹן צְדָקָה מִנַּיִן, ואין לומר שהפסוק החשיבו כ'צדקה' כיון שהוא מחזיר לו את המשכון לשכב עליו בלילה, שהרי בהמשך הפסוק כתוב 'ושכב בשלמתו וברכך', ואם אינו קונה את המשכון אסור ללוה לברכו משום איסור ריבית. ועוד, שלשון 'צדקה' שייך רק כשנותן דבר משלו (תוס' קידושין ח, ב ד"ה מנין, וראה קובץ שיעורים שם אות עז).

אֲבָל יִשְׂרָאֵל מִגּוֹי לֹא קָנֵי, שכיון שהפסוק נקט לשון 'צדקה', וגוי לאו בר צדקה הוא, בהכרח שהפסוק שממנו למדים שבעל חוב קונה משכון, מדבר רק על מלוה ולוה ישראלים ולא על גויים (רבנו חננאל).

וְרַבִּי מֵאִיר סָבַר קַל וָחוֹמֶר וְכוּ' יִשְׂרָאֵל מִגּוֹי לֹא כָּל שֶׁכֵּן, ולכן אם הלוה הגוי נתן למלוה הישראל משכון חמץ, עובר עליו ב'בל ימצא', ואף שבגמ' (ב"מ פב, א) מוכח שרבי יצחק מדבר רק על משכון שלא בשעת הלואתו, שבית דין גבו אותו מהלוה לגביית החוב, וכאן מדובר על משכון בשעת הלואתו שאינו קנוי למלוה הואיל ולא ניתן למלוה לגביית החוב, מכל מקום כיון שמשכון שלא בשעת הלואתו קנוי למלוה לגמרי, גם משכון בשעת הלואתו שיעבודו אלים ועובר עליו ב'בל ימצא' (תוס' כאן ובב"מ פא, ב ד"ה והא), שהרי אם הלוה לא ישלם את חובו, יכול המלוה לגבות את החוב מהמשכון שניתן בשעת הלואה גם בלי גביה של בית דין, ונמצא שגם משכון בשעת הלואתו משועבד הוא לגובייא (קהלות יעקב קידושין יח, ע"פ הש"ך חו"מ עב, ט). ויש מפרשים, שלמסקנא רבי יצחק סובר שבעל חוב קונה משכון בין בשעת הלואתו ובין שלא בשעת הלואתו [שלא כמסקנת הגמ' בב"מ] (רמב"ן במלחמות ט, א מדפי הרי"ף; חי' הר"ן).

■ להלכה, בעל חוב קונה משכון בין בשעת הלואתו ובין שלא בשעת הלואתו [כהרמב"ן והר"ן], וחייב עליו כשומר שכר [כתוס'] (שו"ע חו"מ עב, ב, אולם ראה ש"ך שם, ט).

הָא דְּאָמַר לֵיהּ מֵעַכְשָׁיו הָא דְּלֹא אָמַר לֵיהּ מֵעַכְשָׁיו, והמשנה שמתירה בנכרי שהלוה את ישראל על חמצו, מדברת כשהחמץ ממושכן אצל הגוי, והישראל אמר לו שאם לא ישלם לו עד יום פלוני, החמץ יהיה שלו מעכשיו (רש"י), אבל אם החמץ נשאר בבית הישראל, אסור ליהנות ממנו אחרי פסח, כיון שהגוי לא עשה בו קנין ועדיין הוא שייך לישראל. ואפילו אם הגוי עשה בו קנין, אסור ליהנות ממנו אחרי פסח, כיון שמסתמא קיבל הישראל אחריות על החמץ, וחמצו של נכרי שנמצא בבית ישראל וקיבל עליו אחריות, עובר עליו ב'בל ימצא', אבל אם הגוי עשה מעשה קנין בחמץ ואין לישראל אחריות עליו, מותר ליהנות ממנו לאחר הפסח אף שהיה בפסח בבית ישראל (מג"א תמא, א, ע"פ רא"ש ב, י, ושלטי גיבורים ט, ב מדפי הרי"ף, וראה מחצית השקל שם). ויש שסוברו, שהקנין חל רק אם העביר את החמץ לרשות הגוי (פמ"ג שם, ע"פ הרמ"א חו"מ רז, יד וסמ"ע שם, יח).

■ להלכה, גוי שהלוה לישראל ונתן לו משכון חמץ ואמר לו שלך יהא מעכשיו אם לא אפרע לך עד יום פלוני, הגיע הזמן ולא פרעו, מותר ליהנות ממנו לאחר הפסח, הואיל והחמץ נקנה לגוי למפרע (שו"ע או"ח תמא, א). ואם לא אמר לו מעכשיו, אסור בהנאה, כיון שבפסח עצמו היה החמץ ברשות ישראל [כרבא]. ואם אמר לו מעכשיו, והגוי לא עשה מעשה קנין בחמץ, אסור ליהנות ממנו, אך אם עשה בו מעשה קנין ואין לישראל אחריות עליו, יש מתירים ליהנות מהחמץ, ויש אוסרים (משנ"ב שם, ב, וראה שעה"צ שם, ה, שמסיק שבשעת הדחק יש להקל). וישראל שהלוה לגוי ונתן לו משכון חמץ, ואמר לו שלך יהא מעכשיו אם לא אפרע לך עד יום פלוני, והגיע הזמן ולא פרעו, אסור בהנאה, כיון שהחמץ נקנה ליהודי למפרע, ואם לא אמר לו מעכשיו ואין אחריותו עליו, מותר [כרבא] (שו"ע שם, ב), כיון שישראל אינו קונה משכון מגוי (משנ"ב שם, ט).

חֲנוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְכוּ' חָמֵץ שֶׁנִּמְצָא שָׁם אַחַר הַפֶּסַח אָסוּר בַּהֲנָאָה וְכוּ', כיון שתולים שהחמץ הוא מהחנות ששייכת לישראל ולא מהפועלים הגויים, שכן החמץ קבוע בחנות ואילו הפועלים מכניסים חמץ לחנות רק בדרך עראי, ומשום כך בסיפא, בחנות של גויים ופועלים ישראל, החמץ מותר בהנאה (מהר"ם חלאוה, ט"ז תמט, א, ע"פ רש"י, וראה עוד ברבינו דוד).

ויש סוברים [וגורסים כן בגמ'], שבחנות של ישראל ופועלים גויים החמץ מותר בהנאה, כיון שתולים שהחמץ הוא של הפועלים הגויים, ואין לחשוש שמא הוא חמץ של ישראל שנשאר בחנות מלפני פסח, שהרי בדק את חנותו מחמץ בליל ארבעה עשר. אבל בחנות של גויים ופועלים ישראל, החמץ אסור בהנאה, כיון שהגוי לא בדק חמץ בחנותו בליל ארבעה עשר, ושמא נפל החמץ מהפועלים הישראלים לפני פסח ונשאר שם (רבנו חננאל; רמב"ן). ויש סוברים, שאין מחלוקת בין הגירסאות, אלא אם מוכרים בחנות חמץ, הולכים אחרי החנות ולא אחרי הפועלים, ואם לא מוכרים בה חמץ, הולכים אחרי הפועלים (ב"ח תמט, א; בית מאיר שם). ■ להלכה, הובאו שתי הדעות (שו"ע או"ח תמט, א), ולדינא הולכים תמיד אחרי בעל החנות [כרש"י] (משנ"ב שם, ה, וראה שם שהביא את דברי הב"ח והבית מאיר).

מְשָׁנָה. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר כֹּל שֶׁאֵין הַכֶּלֶב וְכוּ', ורבן שמעון בן גמליאל מפרש את דברי תנא קמא ואינו חולק עליו (ע"פ רש"י לעיל ח, א ד"ה בשאין).

■ המשך במילואים עמ' 116

גְּמָרָא. וְאֶחָד הַסָּךְ, ש'סיכה כשתיה', כמבואר ביומא (עו, ב), ולכן גם היא נכללת בפסוק 'ואיש כי יאכל קדש' וגו', אבל אם כילה את התרומה שלא על ידי אכילה, פטור מחומש, ואינו חייב אלא קרן כשאר מזיק, ודרשו כן להלן (בע"ב) ממה שנאמר 'כי יאכל' - פרט למזיק (רש"י). ומשמע מכאן, שמדאורייתא 'סיכה כשתיה', ולסוברים ש'סיכה כשתיה' מדרבנן, מוכח ממשנה זו שיש חיוב חומש מדרבנן (קובץ ענינים [לרבי אלחנן וסרמן], וראה תוס' ישנים יומא עו, ב ד"ה והא, ובחי' מרן רי"ז הלוי מכתבים בסוף הספר עמ' 156).

לְפִי מִדָּה מְשַׁלֵּם אוֹ לְפִי דָּמִים מְשַׁלֵּם, וגם אם לפי דמים משלם, התשלום הוא לכפרה ולא על מה שגזל מהכהן, שהרי גם כשאכל תרומה שלו חייב בתשלומי תרומה אף שאין הפסד לכהן (ראה תוס' כתובות ל, ב ד"ה זר), והנדון כאן הוא רק האם משערים תשלום זה לפי מידה או לפי דמים (קובץ שיעורים אות קט; חי' מרן רי"ז הלוי מכתבים בסוף הספר עמ' 158).

כָּל הֵיכָא דְּמַעִיקָּרָא שָׁוְיָא אַרְבָּעָה זוּזֵי וְכוּ' כְּדְמַעִיקָּרָא מְשַׁלֵּם לְפִי דָּמִים דְּלֹא גָּרַע מִגַּזְלָן, שאף שמצד דין תשלומי תרומה די בכך שישלם רק את הפרי שאותו הוא אכל [למ"ד לפי מידה משלם], אך מצד דיני גזלן צריך לשלם ארבעה זוז כשעת הגזילה, ולכן אין צריך לשלם חומש על ההפרש, וכמו כן אין צורך לשלם את ההפרש דוקא בפירות אלא אפשר לשלמו במעות (קהלות יעקב כז, א, וזכרון שמואל ג, בדעת רש"י גיטין נד, א ד"ה בשוגג, וראה רעק"א שתמה מהגמ' כאן). ויש מפרשים, שצריך לשלם את כל ארבעת הזוזים מדין תשלומי תרומה, ומשום כך צריך להוסיף עליהם חומש ולשלם אותם דוקא בפירות ולא במעות, וכוונת הגמ' 'דלא גרע מגזלן', היא שלא מסתבר שתשלומי תרומה שהם לכפרה, קלים יותר מתשלומי גזלן, ומכיון שבמקרה זה גזלן משלם ארבעה זוז, בהכרח שגם תשלומי תרומה הם ארבעה זוז (שפת אמת; חזו"א או"ח קכד, א, ע"פ התוס' גיטין שם ד"ה אכל).

דְּמַעִיקָּרָא שָׁוְיָא זוּזָא וּלְבַסּוֹף שָׁוְיָא אַרְבָּעָה מַאי לְפִי מִדָּה מְשַׁלֵּם וְכוּ', אך אם המחיר של הפירות לא השתנה, גם למאן דאמר 'לפי דמים משלם' צריך לשלם את אותה כמות פירות שאכל, אפילו שמשלם בפירות חולין שהם שווים יותר מפירות התרומה שאכל, כיון שבתשלומי תרומה התחדש שהפירות שמשלם נהפכים לתרומה, ולכן משערים את השווי שלהם כאילו הם תרומה (חזו"א או"ח קכד, לדף לב א, אות ד, וראה שם, שהמשנה למלך תרומות י, יח מסתפק בזה).

אָכַל גְּרוֹגְרוֹת וְשִׁילַּם לוֹ תְּמָרִים תָּבֵא עָלָיו בְּרָכָה, גרוגרות הן תאנים יבשות, ותמרים חשובים יותר מתאנים ודמיהם מרובים (רש"י). וברייתא זו סוברת כרבי אליעזר (תרומות ו, ו) שיכול לשלם תשלומי תרומה ממין אחר, אבל רבי עקיבא סובר שצריך לשלם מאותו מין שאכל (הערות הגרי"ש אלישיב, וראה עוד במאירי).

תְּנַן הָאוֹכֵל תְּרוּמַת חֻמִּין בַּפֶּסַח בְּשׁוֹגֵג מְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ וְכוּ' לְפִי מִדָּה מְשַׁלֵּם שַׁפִּיר, ולכן רק בשוגג שהתשלום הוא לפי מידה, חייב לשלם על תרומת חמץ בפסח, אבל במזיד שמשלם לפי דמים כשאר גזלן, אינו משלם על תרומת חמץ בפסח [כמבואר בסיפא במשנה] שהרי אין לו דמים (רש"י). ויש שסוברי, שגם האוכל תרומה במזיד משלם לפי מידה, אלא שבשוגג משלם גם על תרומת חמץ בפסח, כיון שהתשלום הוא לכפרה, אבל במזיד אף שמשלם לפי מידה, מכל מקום התשלום הוא על מה שגזל מהכהן ואינו לכפרה, ולכן אינו משלם על תרומת חמץ בפסח (קהלות יעקב כז, ב, בדעת הרמב"ם בתרומות י, יח).

הָא מַנִּי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי הִיא דְּאָמַר חָמֵץ בְּפֶסַח מוּתָּר בַּהֲנָאָה, ואם כן יש לו דמים, אך כיון שאינו מותר אלא בהנאה ולא באכילה, אינו שוה יותר מכדי הנאתו ומשלם רק דמי עצים, אף שזו תרומה טהורה (ראש יוסף, וראה שפת אמת שהסתפק בזה).

סָבַר לָהּ כְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה דְּתָנֵי וְכוּ', ו'קם ליה בדרבה מיניה' פוטר מתשלום רק אם התחייב לשלם באותו רגע שהתחייב במיתה, אבל אם התחייב לשלם לפני שהתחייב מיתה, אינו נפטר מדין 'קם ליה בדרבה מיניה', וכאן מדובר שחבירו תחב לו בבית הבליעה את התרומה ובאותו רגע שהתחייב במיתה התחייב לשלם, אבל אם הגביה את התרומה והתחייב לשלם עליה מדין גזלן, אינו נפטר מהתשלום בשעה שאכלה והתחייב מיתה (ע"פ תוס' כתובות ל, ב ד"ה ולאביי, וראה עוד רעק"א שם).

והטעם שברישא כשאכל תרומה בשוגג, חייב לשלם תשלומי תרומה ואינו נפטר משום 'קם ליה בדרבה מיניה' מחמת כרת של איסור חמץ, משום שמדובר שהוא שוגג בין על חמץ ובין על תרומה, ואינו חייב כרת על החמץ ומיתה בידי שמים על אכילת התרומה (רש"י). ואף שחזקיה סובר (כתובות לה, א) שגם חייבי מיתות שוגגים נפטרים מדין 'קם ליה בדרבה מיניה', מכל מקום דין זה נאמר רק בחייבי מיתות בית דין, ולא בחייבי כריתות או מיתה בידי שמים (פני יהושע בדעת רש"י, ע"פ רש"י לעיל כט, א ד"ה את, וראה מהרש"א).

ויש מפרשים, שגם חייבי כריתות או מיתה בידי שמים שוגגים נפטרים מתשלומים, והטעם שברישא הוא חייב לשלם, כיון שתשלומי תרומה כפרה הם, ואינו נפטר מהם משום 'קם ליה בדרבה מיניה', מה שאין כן בסיפא שהוא מזיד בתרומה, אין התשלום מדין כפרה אלא מדין גזלן, ועל כן הוא פטור מלשלם מדין 'קם ליה בדרבה מיניה' (תוס' לעיל כט, א ד"ה מאן וד"ה רבי נחוניא). ולביאור זה אפשר להעמיד את הרישא שהוא שוגג בתרומה אפילו שהוא מזיד בחמץ, ש'קם ליה בדרבה מיניה' אינו פוטר מתשלומי תרומה שהם כפרה (דבר שמואל, וראה עוד תוס' רבינו פרץ).

לְתִרוּמַת תּוּתִים וַעֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאָה שֶׁאֵין לוֹ בָּהּ לֹא הֶיתֵּר אֲכִילָה וְלֹא הֶיתֵּר הֶסָּקָה, ואע"פ שתרומת הענבים ראויה לעשות ממנה יין ולזלף בבית הריח טוב, מדרבנן אסרו זאת משום חשש תקלה, שמא מתוך שישהה אותה עד שתתיישן ותהיה ראויה לזילוף, ישכח ויבוא לשתות ממנה (רש"י, ע"פ גמ' לעיל כ, ב). ואף שאביי (להלן לג, ב) סובר שלא חוששים בתרומה טמאה לתקלה, זה דוקא כשראויה מיד ליהנות ממנה, אבל ביין חדש שאינו ראוי עכשיו לזילוף וצריך ליישנו, מודה אביי שחוששים בו לתקלה (צל"ח שם ד"ה אמר ליה, וראה שם שבדש"י שם לא משמע כן, וראה עוד מצפה איתן).

אָמַר לוֹ וְכוּ' וְכִי מַה הֲנָאָה יֵשׁ לוֹ בָּהּ, ועל כן, גם אם אתה חולק על הדרשה של 'ונתן לכהן את הקדש', אין לו לשלם על תרומת חמץ בפסח, כיון שלפי דמים משלם, והרי אסורה היא בהנאה ואין לה דמים (רש"י). ונמצא שלפי רבי אליעזר בן יעקב משתי סיבות אינו משלם על תרומת חמץ בפסח: א] מהפסוק 'ונתן לכהן' וגו'. ב] כיון שלפי דמים משלם (ראש יוסף). ויש שפירשו, שרבי אליעזר בן יעקב סובר שלפי מידה משלם, ולולי הפסוק 'ונתן לכהן' וגו' היה משלם חמץ אפילו שאין לו שווי, ומה שאמר 'וכי מה הנאה יש לו בה', אינו טעם בפני עצמו, אלא זהו הסבר כיצד מתמעט חמץ מדרשת הפסוק, שאפילו שהיתה לחמץ 'שעת הכושר',

המשך בעמ' הבא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) בבא קמא לג: וש"נ, ב) עירובין כט:, ג) [לעיל כג. כח:], ד) לעיל דף כט. [וש"נ] ועיין תוס' יבמות דף צ. ד"ה אכל, ה) [תוספתא פרק א ה"ח], ו) [לקמן לג:], ז) [עיין תוספות ביצה כז: ד"ה ועל], ח) ב"ק ז., ט) ב"ק סו., י) כתובות ל., כ) בתחלת העמוד, ל) שבת כה., מ) דף לג ע"א.

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ב מהל' גזילה הל' ב סמג עשין עג טוש"ע ח"מ סי' שסב סעיף ג:

צג ב מיי' פ"י מהל' תרומות הלכה ו:

צד ג שם הלכה ה:

גמ' ואחד הסך תרומה טמאה ואחד תרומה טהורה משלם חומש וחומשא דחומשא איבעיא להו כשהוא משלם לפי מדה משלם או לפי דמים משלם כל היכא דמעיקרא שויא ארבעה זוזי ולבסוף שויא זוזא לא תיבעי לך דודאי כדמעיקרא משלם לפי דמים [ח] דלא גרע מגזלן דתנן [ח] [א] כל הגזלנין משלמין כשעת הגזלה כי תיבעי לך דמעיקרא שויא זוזא ולבסוף שויא ארבעה מאי לפי מדה משלם דא"ל גריוא אכל גריוא משלם או דילמא לפי דמים משלם בזוזא אכל בזוזא משלם אמר רב יוסף תא שמע [ב] אכל גרוגרות ושילם לו תמרים תבא עליו ברכה אי אמרת בשלמא לפי מדה משלם אמטו להכי תבא עליו ברכה דאכיל גריוא דגרוגרות דשויא זוזא וקא יהיב גריוא דתמרים דשויא ארבעה אלא אי אמרת לפי דמים משלם אמאי תבא עליו ברכה בזוזא אכל בזוזא קא משלם אמר אביי לעולם לפי דמים משלם ואמאי תבא עליו ברכה דאכל מידי דלא קפיץ עליה זביניה וקא משלם מידי דקפיץ עליה זביניה. תנן האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש אי אמרת בשלמא לפי מדה משלם שפיר אלא אי אמרת לפי דמים משלם חמץ בפסח בר דמים הוא אין הא מני ר' יוסי הגלילי היא דאמר [ג] חמץ בפסח מותר בהנאה אי הכי אימא סיפא במזיד פטור מן התשלומין ומדמי עצים אי ר' יוסי הגלילי אמאי פטור מן התשלומין ומדמי עצים סבר לה כר' נחוניא בן הקנה דתניא [ד] רבי נחוניא בן הקנה היה עושה את יום הכפורים כשבת לתשלומין וכו'. כתנאי [ה] [ב] האוכל תרומת חמץ בפסח פטור מן התשלומין ומדמי עצים דברי רבי עקיבא ר' יוחנן בן נורי מחייב אמר לו רבי עקיבא לר' יוחנן בן נורי וכי מה הנאה יש לו בה אמר לו ר' יוחנן בן נורי לר"ע ומה הנאה יש לאוכל תרומה טמאה בשאר כל ימות השנה שמשלם אמר לו לא אם אמרת בתרומה טמאה בשאר ימות השנה שאע"פ שאין לו בה היתר אכילה [ג] יש לו בה היתר הסקה תאמר בזה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה [ו] הא למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה במה דברים אמורים במפריש תרומה והחמיצה אבל מפריש תרומת חמץ דברי הכל אינה קדושה. תניא אידך [א] ונתן לכהן את הקדש דבר הראוי להיות קדש פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח שפטור מן התשלומים ומדמי עצים דברי ר' אליעזר בן יעקב ור' אלעזר חסמא מחייב אמר לו ר' אליעזר בן יעקב לר' אלעזר חסמא וכי מה הנאה יש לו בה אמר לו ר' אלעזר חסמא לר' אליעזר בן יעקב וכי מה הנאה יש לו לאוכל תרומה טמאה בשאר ימות השנה שמשלם אמר לו לא אם אמרת בתרומה טמאה בשאר ימות השנה שאע"פ שאין לו בה היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה תאמר בזו שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה אמר לו אף בזו יש לו בה היתר הסקה שאם רצה הכהן [י] מריצה לפני כלבו או מסיקה תחת תבשילו.

אמר

רש"י

גמ' ואחד הסך. דאמרי' בפרק בתרא דיומא (דף עו:) סיכה כשתיה, ושתיה בכלל אכילה, והכא כתיב א)כי יאכל קדש בשגגה, דאילו גזלה והשליכה לנהר אפילו בשוגג דלא ידע שהיא תרומה אינו משלם חומש אלא קרן כשאר מזיק חולין דעלמא, דאמר מר (לקמן ע"ב) א)כי יאכל פרט למזיק: וחומש חומשא. שהתשלומין נעשין תרומה, ואם חזר ואכל בשוגג אותו חומש ראשון חוזר ומשלם חומשו עליו: איבעיא להו. כיון דגבי תרומה בשוגג קפיד רחמנא אתשלומי פירות ולא מעות, כדכתיב א)ונתן לכהן את הקודש, לפי מדה משלם או לפי דמים משלם, בגזלן דחולין שוגג או מזיד וכן גזלן דתרומת מזיד לא איבעיא לן, כיון דלא קפיד רחמנא אתשלומין דידהו דאמר ב)ישיב ח)לרבות אפילו שוה כסף ואפילו סובין ודאי לפי דמים משלם, אבל בתרומה שוגג איבעיא לן הואיל והקפידה התורה לשלם פירות: כל היכא דמעיקרא. כשאכלה הויא שויא הך גריוא ד' זוזי, והשתא כשמשלם שויא זוזא ותו לא, לא מיבעיא לן, נהי נמי דאיכפר ליה אכילת תרומה בתשלומי מדה, מיהו ממונא דכהן דאכל ממונא הוא, ולא גרע משאר ממונא דחולין שהדיינין גובין ממנו כשעת גזילה כדכתיב (ויקרא ה) ג)אשר גזל כמה שגזל ט): גריוא משלם. ואע"ג דשויא השתא טפי: או דילמא לפי דמים משלם. דאע"ג דהקפידה התורה לשלם פירות, לא הקפידה אלא לפי הדמים כשאר תשלומין ומה שישלם ישלם בפירות: גרוגרות. תאנים יבשים: תמרים. חשובין מתאנים ודמיהן מרובים: אכל גרוגרות. דתרומה שוגג: זבינא. לוקחים: אימא סיפא במזיד פטור מן התשלומין ואי ר' יוסי הגלילי אמאי פטור. אי אמרת בשלמא רבנן, וטעמא דרישא משום דלפי מדה משלם, סיפא דאינו אלא כשאר גזלן דמשלם מעות ולפי דמים, פטור מן התשלומין, דחמץ בפסח לאו בר דמים הוא, אלא אי אמרת ר' יוסי הגלילי ובר דמים הוא, אמאי פטור: כרבי נחוניא בן הקנה. דאמר המתחייב כרת פטור מן התשלומין ויליף טעמא ד)מאסון ה)אסון י), והוא הדין למתחייב מיתת שמים כגון אוכל תרומה מזיד, וסיפא דמתני' בהזיד בתרומה ולא בחמץ, ופטור משום מיתה, ובדין הוא דלישמעי' במזיד דתרומה דעלמא דלאו חמץ בפסח דפטור מתשלומין משום מיתה, ומשום רישא נקט מילתא בחמץ בפסח, לאשמועינן דהיכא דשגג בשתיהם חייב דחמץ בר דמים הוא, ושוגג דרישא דשגג בשתיהן, דאי שגג בחמץ והזיד בתרומה מאי חומש איכא, ואי שגג בתרומה והזיד בחמץ אמאי משלם הא איחייב ליה כרת, וסיפא אשמועינן דהזיד בתרומה אפילו שגג בחמץ פטור, דמיתה בידי שמים כי כרת, דאי הזיד בחמץ והא דפטר ליה משום כרת הוא דפטר ליה, לשמעי' כולה מתני' בחמץ חולין של חבירו וליתני שוגג חייב ומזיד פטור משום כרת: כתנאי. לפי מדה או לפי דמים: פטור מתשלומין. בין שוגג בין מזיד: מה הנאה יש לו. לכהן בה ומה הפסידו זה, הרי אסור בהנאה: ומה הנאה יש לו. לכהן בתרומה טמאה שאסורה באכילה לכהן, ואי אכלה זר שוגג משלם קרן וחומש, דליכא למאן דפליג אסתמא דתנן לעיל כ) אחד תרומה טהורה ואחד תרומה טמאה, וטעמא משום דלפי מדה משלם ואע"ג דלאו בר דמים הוא: היתר הסקה. דכתיב (במדבר יח) ו)ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי, שתי תרומות במשמע אחת טהורה ואחת טמאה, וכתיב ו)לך [שלך] תהיה להסקה ל): תרומת תותים וענבים. משקה הן ואינן ראויין להסקה, ולזלף נמי לא כדאמרינן בפ"ק (דף כ:) משום תקלה, ובההוא נמי סבירא ליה דזר האוכלה פטור מלשלם, ור' יוחנן בן נורי מחייב דקסבר לפי מדה משלם: בד"א. דמשכחת תרומת חמץ בפסח דקדשה: בהפריש תרומה והחמיצה. והוא הדין להפרישה חמץ קודם הפסח: אבל מפריש תרומת חמץ. בפסח, כגון חטים שהחמיצו, דברי הכל אפילו לרבי יוסי הגלילי דשרי חמץ בפסח בהנאה וחזיא ליה להסקה אינה קדושה, ולקמן מפרש טעמא בשילהי שמעתין מ): את הקדש. משמע את הקדש שאכל, אלמא ראוי להיות קדש היה, שכשישלם דוגמתן יהא שם קדש חל עליו: פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח. שכשמשלם דוגמתן אין שם קדש חל עליו: וכי מה הנאה יש לו. לכהן בה ומה הפסידו, נהי נמי דלית לך הא דרשה, מיהו מה ישלם הואיל ואין לו דמים:

אמר

תוספות

דבר הראוי להיות קודש פרט לאוכל תרומת חמץ. פי' הפסוק משמע שיתן לו דבר הראוי להיות קודש כמו שאכל וא"כ מה שאכל בעינן דבר הראוי להיות קודש וחמץ בפסח אינו ראוי להיות קודש כדתניא לעיל אבל מפריש (א) חמץ ד"ה אין קדוש ° אע"ג דבכל ענין פטור הכא מתשלומין אפי' שהיה לה שעת הכושר ולקמן מוקמינן (ב) הא דלד"ה אין קדוש היינו שלא היה לה שעת הכושר. אור"ת היינו לרבי יוסי הגלילי אבל לראב"י הואיל וסבירא ליה דחמץ בפסח אסור בהנאה אפילו היה לה שעת הכושר אין ראוי להיות קודש דאין כאן נתינה והיינו דקאמר ליה ראב"י מה הנאה יש לו בה כלומר הואיל ואין לו הנאה בה אית ליה למעוטי מקרא כדפרישית:

ואין

תורה אור השלם

א) וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ: [ויקרא כב, יד]

ב) בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לּוֹ: [שמות כא, לד]

ג) וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא: [ויקרא ה, כג]

ד) וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים: [שמות כא, כב]

ה) וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה: [בראשית מב, לח]

ו) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל קָדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק עוֹלָם: [במדבר יח, ח]

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה דבר וכו' לעיל אבל מפריש תרומת חמץ וכו': (ב) בא"ד ולקמן מוקמינן. נ"ב בדף לג סוף ע"א:

גליון הש"ס

גמ' דלא גרע מגזלן. ק"ל הא מ"מ נ"מ דאם אינו חייב רק מדין גזלן יכול לשלם חד גריוא בפירות לצאת ידי כפרה ובשאר משלם מעות והכהן יכול למחול וגם החומש הוא רק מן חד גריוא. אבל אם לפי דמים צריך לשלם ד' גריוא וחומש מפרי והכהן אין יכול למחול: תוד"ה דבר כו' אף על גב דבכל ענין פטור הכא מתשלומין. ק"ל למאי נקטו קושייתם בדרך דמסתמא קאי הא ש"מ בכל ענין הא א"ש ככל בגוונא אחריני דקאמר אכל תרומת חמץ מ"כ המשלם היה לה שעת הכושר דלאו"ל לא משכחת שהיה תרומה ול"ע:

הגהות וציונים

[א] תיבות "בשוגג משלם קרן וחומש במזיד" ל"ג. (דבר שמואל):

ליקוטי רש"י

[ההתחלה בדף לא.]

אכל גרוגרות. של תרומה בשוגג. אלא אי אמרת וכו' בזוזא אכל. בשוה זוז. בזוזא קא משלם. תמרים הקיסים מגרוגרות ולא שילם לו לפי מדה אלא לפי דמים [עירובין כט.]. הא מני ר' יוסי הגלילי היא וכו'. דס"ל מותר בהנאה כל שעתה וכ"ש לאחר הפסח [לעיל כג. ד"ה תמוה]. דאפילו בתוך המועד קאמר דמותר בהנאה [לעיל כח:]. ר' נחוניא בן הקנה היה עושה וכו'. המדליק גדיש ביוה"כ ומתחייב כרת פטור מן התשלומין כאילו הדליקו בשבת שהוא מתחייב בנפשו מיתת ב"ד דקטלינן לה פטור מלשלם כדכתיב (שמות כא) ולא יהיה אסון ענוש יענש הא אם יהיה אסון לא יענש שאף יוה"כ שמיתתו בידי שמים שנכתבים מיוו וכגון אסון הוא קרוי, שנאמר (בראשית מב) וקראהו אסון, הלכך פטור מלשלם וכסי פרגין לה בגלו [כתובות ל:].

רבינו חננאל

ואחד הסך אחד אוכל תרומה טהורה ואחד אוכל תרומה טמאה משלם חומשא וחומש חומשא והוא חומשא מלבר כדקתני בהדיא (ב"מ נד ע"א) שיהא הוא וחומשו חמשה שנאמר ויסף חמישיתו עליו דברי ר' יאשיה: **איבעיא להו לפי מדה משלם** קב אכל קב וחומשו משלם. **או לפי דמים משלם** כלומר כפי שהיה שוה בשעה שאכלו. **וכל** היכא דהויא שויא ארבעה זוזי בעידן אכילתה והשתא שויא זוזא לא מיבעיא לן דודאי ארבעה זוזי משלם דלא גרע מגזלה דתנן כל הגזלנין משלמין כשעת הגזלה כי תיבעי לן דמעיקרא הוית שויא זוזא והשתא שויא ארבעה מאי. **ואתא רב יוסף למפשט** לפי מדה משלם מיהא אכל גרוגרו' ושלם לו תמרים תבוא עליו ברכה כלומר שאכל קב גרוגרות שדמיהם זוזא ושלם קב תמרים ששוים ארבעה זוזי. **ודחה אביי לעולם לפי דמים משלם ואמאי תבוא עליו ברכה** ואי אית למימר וכי כל המשלם דבר שחייב בו מחזיקין לו טובה ומברכים אותו. יש לך לומר לאו משום דקא משלם [יותר] אלא משום דמשלם דבר מעולה דקפיץ עליה זיבונא. **ואקשי' על אביי** ממתני' דקתני האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם כו' ואי אמרת לפי דמים משלם חמץ בפסח בר דמים הוא. **ושני' מתני'** מני ר' יוסי הגלילי היא דאמר חמץ בפסח מותר בהנאה. סיפא דקתני במזיד פטור סבר לה כר' נחוניא בן הקנה דפוטר חייבי כריתות מן התשלומים. **כתנאי** יש תנא שאומר לפי דמים משלם ויש תנא שאומר לפי מדה משלם דתניא האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש במזיד [א] פטור מן התשלומים ומדמי העצים דברי ר' עקיבא ר' יוחנן בן נורי מחייב אמר לו ר' עקיבא לר' יוחנן בן נורי מה הנאה יש לו שמשלם כו' עד השיבו ר' עקיבא שנטמאת שאין לו בה היתר אכילה כו' היתר הסקה תאמר בחמץ בפסח שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה. ומה הוא דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה כו' במה דברים אמורים במפריש תרומה והחמיצה אבל המפריש תרומת חמץ בפסח דברי הכל אינה קדושה. **תניא אידך** ונתן לכהן את הקדש דבר הראוי להיות קדש פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח שפטור דברי ר' אליעזר בן יעקב ר' אלעזר חסמא מחייב אמר לו ר' אליעזר בן יעקב וכי מה הנאה יש לו כו' עד אמר לו ר' אלעזר חסמא אף בזו יש לו היתר שאם רצה מסיקה תחת תבשילו או מריצה לפני כלבו.

עין משפט נר מצוה

צה א מיי' פ"י מהל' תרומות הלכה כו:
צו ב ג שם הלכה ג:

רבינו חננאל

ודאי ר' אלעזר חסמא אית ליה כי חמץ בפסח מותר בהנאה. **אבל** ר' עקיבא ור' יוחנן בן נורי ור' אליעזר בן יעקב יש לומר כי כולהו סבירא להו חמץ בפסח אסור בהנאה. **ובהא פליגי** מאן דפטר סבר לפי דמים משלם וחמץ בפסח אין לו דמים לפיכך פטור ומאן דמחייב סבר לפי מדה משלם ואע"פ שאין לו דמים כיון שאינו משלם אלא לפי מדה חייב לשלם. **ולית לן** למימר ממאי דר' יוחנן בן נורי לפי מדה משלם סבירא ליה דלמא [כרבי יוסי הגלילי] סבירא ליה ונמצא דחמץ בפסח מותר בהנאה סבירא ליה דאי הכי הוי ליה לרבי יוחנן בן נורי לאהדורי לר' עקיבא אף חמץ בפסח יש לו היתר שאם רצה מסיקה או מריצה לפני כלבו כי היכי דמהדר ר' אלעזר חסמא ש"מ: **ת"ר אכל כזית תרומה** משלם קרן וחומש מ"ט דכתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו ואכילה בכזית אכילה היא. **אבא שאול אומר** אינו משלם עד שיהיה בה שוה פרוטה מאי טעמא דכתיב ונתן לכהן את הקדש ואין נתינה בפחות משוה פרוטה. **תנא** אכל פחות מכזית תרומה משלם קרן ואינו משלם חומש. **ואוקימנה** דלא כאבא שאול דאי אבא שאול כיון דאית ביה שוה פרוטה אע"ג דלא הוי כזית. **ואמר רב פפא** אפי' תימא אבא שאול [אבא שאול] תרתי בעי שיהיה בו כזית ושוה פרוטה. **איני** דאבא שאול לא בעי אלא אם יש כזית. **והתניא** אבא שאול אומר כל שיש בו שוה פרוטה חייב בתשלומין וכל שאין בו שוה פרוטה אינו חייב אמרו לו לא אמרו שוה פרוטה אלא לענין מעילה אבל לענין תרומה עד שיהא בה כזית מכלל דהשתא א) לאבא שאול לא מחייב ואם איתא דאבא שאול לא הוה מחייב עד דאית ביה כזית כיון שיש בה כזית חייב הוה להו למימר ועלתה בתיובתא לרב פפא. **ואף רב פפא הדר ביה** דתניא נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' פרט למזיד שאינו מביא קרבן והלא דין הוא ומה שאר מצות שחייב בהן כרת פטר המזיד מקרבן מעילה שלא חייב בה כרת אינו דין שיפטור בה המזיד לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה כו'. **וקשיא** לן האי תנא מעיקרא אלימא ליה כרת וילוף מעילה שהוא במיתה מחייבי כריתות בקל וחומר. והדר פריך תאמר במעילה שחייב בה מיתה מכלל שהמיתה חמורה מן הכרת. ושנינן לעולם כרת חמורה כו' פריך בפחות מכזית דליתא בחייבי כריתות ואיתא במעילה שהוא במיתה וכו'.

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל מכלל דכ"ש לבר לאבא שאול ג"כ חייב דאם איתא וכו'.

תוספות

ואין נתינה פחות משוה פרוטה. ורבנן נמי לא פליגי אלא משום דכתיב אכילה **וא"ת** והא קיימא לן (חולין דף קלז:) דחטה אחת פוטרת את הכרי אע"ג דכתיב בה נתינה דכתיב ז) תתן לו ובהזהב (ב"מ מז.) אמרינן קונין בכלי אע"פ שאין בו שוה פרוטה אע"ג דכתיב ח) ונתן לרעהו וגבי גט נמי אמרינן (גיטין דף כ.) כתבו על איסורי הנאה כשר אע"ג דכתיב ט) ונתן בידה. ויש לומר דהכא ודאי בעינן שוה פרוטה דנתינה קיימא אתשלומין והוי כמו השבת גזילה שאינה בפחות משוה פרוטה י) ולהכי משום דכתיב ונתן משמע שפיר נתינה חשובה אבל שאר מילי אע"ג דכתיב בהן נתינה לא בעינן שוה פרוטה. מיהו קשה לר"י דרבי יהודה דריש בכריתות (ו:) י) ואשר יתן ממנו על זר בכזית ויליף י) נתינה א) נתינה מתרומה ואדיליף מתרומה בכזית לילף מכל נתינה לחומרא דהוו בכל שהוא כגון מתן דמים ומתן בהונות שאין בהן שיעור והוי נמי דומי' דסיכה דהוי בכל שהוא ולמ"ד התם נתינה בכל שהוא א"ש ט): **ההוא** מיבעיא ליה לדבר הראוי להיות קודש. ואע"ג א) דמאת הקודש דרשינן י) דבר הראוי להיות קודש אצטריך נמי ונתן דאי כתב את הקודש לחודיה ה"א דלא אתא למעוטי אלא מעות אבל כל פירות ישלם להכי כתב ונתן דמשמע שהפירות של נתינה בעינן ראוי להיות קודש: **מעילה** שלא חייב בה כרת אינו דין שפטר בה את המזיד. תימה נימא היא הנותנת דשאר מצות שהן חמורות שהן בכרת אין לזדונן כפרה אבל מעילה שהיא קלה שאין בה כרת יש לזדונה כפרה וכה"ג איכא בריש מכות (דף ב:) דקאמר ק"ו ומה הוא שעושה מעשה במזיד אינו גולה עדים שלא עשו מעשה אינו דין שלא יגלו היא הנותנת הוא שעשה מעשה במזיד לא יגלה כי היכי דלא תיהוי ליה כפרה הן שלא עשו מעשה יגלו דתיהוי להו כפרה. ועוד ארבעה המביאין על הזדון כשגגה יוכיחו דאין בהן כרת וחייבין על זדונם הבא על שפחה חרופה ונזיר טמא ושבועת העדות והפקדון (תוספתא דכריתות פ"א ה"ה כ)). ואומר ר"י דשפיר פריך בלאו הכי לא אם אמרת וכו'. ומיהו קשה לר"י אמאי איצטריך בכריתות (דף ט.) בשפחה חרופה ב) אשר חטא לרבות זדון וגבי נזיר נמי ל) דריש ל) מפתאום לרבות זדון דאי משום דלא נילף ממעילה דאמעיט מזדון אדרבה משבועת העדות והפקדון אית לן למילף לחומרא מקשינן מ):

גמרא

אמר אביי רבי אליעזר בן יעקב ורבי עקיבא ור' יוחנן בן נורי כולהו סבירא להו חמץ בפסח אסור בהנאה ובהא פליגי דרבי עקיבא סבר א לפי דמים משלם ורבי יוחנן בן נורי סבר לפי מדה משלם פשיטא מהו דתימא רבי יוחנן בן נורי נמי כרבי עקיבא סבירא ליה דאמר לפי דמים משלם והתם היינו טעמא דקא מחייב משום דסבר לה כרבי יוסי הגלילי דאמר א) חמץ בפסח מותר בהנאה קמ"ל ואימא הכי נמי אם כן נהדר ליה רבי יוחנן בן נורי לר' עקיבא כי היכי דמהדר ליה רבי אלעזר חסמא לר' אליעזר בן יעקב: ת"ר ב האוכל כזית תרומה משלם קרן וחומש אבא שאול אומר עד שיהא בו שוה פרוטה מ"ט דתנא קמא אמר קרא א) ואיש כי יאכל קדש בשגגה ואכילה בכזית ואבא שאול מאי טעמא אמר קרא א) ונתן ואין נתינה פחות משוה פרוטה ואידך א] נמי הא כתיב יאכל ההוא ג) פרט למזיק הוא דאתא ותנא קמא הכתיב ונתן ההוא מיבעי ליה לדבר הראוי להיות קדש (פרט לאוכל תרומת חמץ בפסח ב]): ת"ר ג) האוכל תרומה פחות מכזית משלם את הקרן ואינו משלם את החומש היכי דמי אי דלית ביה שוה פרוטה קרן נמי לא לישלם ואי דאית בה שוה פרוטה חומש נמי לישלם לעולם דאית בה שוה פרוטה ואפילו הכי כיון דלית ביה כזית משלם את הקרן ואינו משלם את החומש. אמרוה רבנן קמיה דרב פפא הא דלא כאבא שאול דאי כאבא שאול האמר כיון שיש בה שוה פרוטה אע"ג דלית ביה כזית אמר להו רב פפא אפילו תימא אבא שאול אבא שאול תרתי בעי ומי בעי אבא שאול תרתי והא ד) תנן אבא שאול אומר את שיש בו שוה פרוטה חייב בתשלומין את שאין בו שוה פרוטה אינו חייב בתשלומין אמרו לו לא אמרו שוה פרוטה אלא לענין מעילה בלבד אבל לתרומה אינו חייב עד שיהא בו כזית ואם איתא כיון שיש בו כזית מיבעי ליה תיובתא. ואף רב פפא הדר ביה ה) דתניא ב) וחטאה בשגגה פרט למזיד והלא דין הוא ומה שאר מצות שחייב בהן כרת פוטר בהן את המזיד מעילה שאין בה כרת אינו דין שפטר את המזיד לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה תאמר במעילה שחייב בה מיתה ת"ל בשגגה פרט למזיד ואמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין האי תנא מעיקרא אלימא ליה כרת ולבסוף אלימא ליה מיתה ואמר ליה הכי קאמר לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן מיתה בפחות מכזית תאמר במעילה שחייב בה מיתה בפחות מכזית ואמר ליה ו) תנוח דעתך שהנחת את דעתי ואמר ליה מאי ניחותא דרבה ורב ששת שדו ביה נרגא מאן שמעת ליה דאמר הזיד

רש"י

אמר אביי ר' עקיבא ור' יוחנן בן נורי. אע"ג דאיחייב ג] בתשלומין סבירא ליה דאין לו דמים: ובהא פליגי. רבי עקיבא ור' יוחנן בן נורי: אם כן. דסבירא ליה מותר, ניהדר ליה ר' יוחנן לרבי עקיבא אף לזה יש לו היתר הסקה: כזית תרומה. בשאר ימות השנה קאי: פרט למזיק. תרומה של כהן אפילו בשוגג, שאינו משלם חומש אלא קרן כשאר מזיק חולין: ההוא מיבעי ליה דבר הראוי להיות קדש. וכוליה קרא משום סיפא אצטריך: דאית בה שוה פרוטה. וליכא כזית, כגון שנת בצורת: כיון דלית בה כזית כו'. א) דאכילה כתיבא בה: אמרוה רבנן קמיה דרב פפא. [תלמידי רב פפא] דקדקו מלבן ואמרו לפניו דהא מתני' דקפדא אכזית דלא כאבא שאול, דהא שמעינן ליה דקפיד אפרוטה ולא אכזית: תרתי בעי. שיהא בו כזית דהא אכילה כתיבא ביה, ושיהא בדמיו פרוטה דהא כתיב א) ונתן: חייב בתשלומין. אתרומת שוגג קאי, וקרן וחומש קאמר: לענין מעילה. בנהנה מהקדש גבוה, דהתם לא כתיב אכילה ב): אבל לתרומה. אפילו יש בו שוה פרוטה אין חייב חומש עד שיהא בו כזית, מכלל לאבא שאול אע"ג דליכא כזית, דאם איתא דתרתי בעי ויש בו כזית קאי אבא שאול וקאמר דאע"ג דלאית ביה כזית בעינן פרוטה, הכי הוה להו למימר כיון דיש בו כזית חייב: וחטאה בשגגה. במעילה דהקדש כתיב: והלא דין הוא. דמזיד פטור מקרבן, ולמה לי קרא: שחייב בהן הכתוב כרת. כגון ג) חלב ד) ודם: פוטר בהן את המזיד. מקרבן, דגבי חטאת ה) שגגה כתיב: לא חייב בהן מיתה. בידי שמים, אבל מעילה חייב על זדונה מיתה כדלקמן, ודילמא מיתה חמירא מכרת: ואמר ליה רב נחמן. גרסינן: האי תנא אלימא ליה כרת ממיתה מעיקרא. דקתני מעילה שלא חייב בה כרת אלא מיתה כו' אלמא כרת חמירא: ולבסוף אלימא ליה מיתה. דקתני תאמר במעילה כו': וא"ל. רבי חייא לעולם כרת אלימא ליה ו), והך סיפא דמתניתא הכי קאמר, לא אם אמרת בשאר מצות שהרי לא חייב בהן אפילו מיתה בפחות מכזית, תאמר במעילה שחייב בה מיתה מיתה בפחות מכזית. בכולהו גרסינן ואמר ליה ומתקיף ליה רב פפא כו' עד הדר ביה: ומאי ניחותא איכא דהא רבה ורב ששת שדו ביה נרגא. בהאי תירוצא דתריצית, ומקשו הכי היכי אמרינן דתנא אפחות מכזית מחייב מיתה: מאן שמעת ליה דאמר מעילה זדונה מיתה רבי. ועל כרחך מתרומה גמר לה כדמפרשינן, וכיון דמתרומה גמר לה משכח בה מיתה אלא בכזית כתרומה, דתרומה גבי מיתה כתיב בה אכילה, דמיתה דתרומה נפקא לן מדסמיך ז) וכל זר לא יאכל קדש גבי ומתו בו כי יחללוהו, באלו הן הנשרפין בסנהדרין (פג:):

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל כג. כח:], ב) [יומא פ: פא. בבא מציעא נה: מעילה יט.], ג) תרומות פ"ו מ"ג, ד) [תוספתא דתרומות פ"ז ה"ב ע"ש וצ"ל והתניא], ה) תו"כ ויקרא דבורא דחובה פרשתא יא ה"ח, ו) [שבת קנז: יומא סו: סנהדרין לז: מנחות מה. ק.], ז) עי' רש"י שבת כה: ד"ה כרת, ח) ב"קדף קג., ט) [ועיין תוספות גיטין כ. ד"ה דילמא כו' שייכנו קושיא זו וע"ע תוספות מנחות ס. ד"ה מי בעינן ותוספות בבא מציעא מז. ד"ה קונים בכלי], י) לעיל ע"א, כ) [וכן הוא להדיא במשנה דכריתות ט: ד' מביאין על הזדון כשוגג ומפרש שם (ט.) במשנה עלמה אלו מביאין כו'], ל) כריתות ט. מ) יבמות ח ע"א.

הגהות וציונים

א] תיבת "ואידך" לכאורה צ"ע דהא קאי על אבא שאול. ובגבעת פנחס כתב שקודם צ"ל ות"ק הכתיב ונתן וכו' ואח"כ ואידך נמי וכו': ב] מהרש"ל מ"ז (גליון) וע"ש הטעם: ג] נדצ"ל דמחייב (ב"ש וכ"ה בכת"י):

ליקוטי רש"י

פרט למזיק. את התרומה [יומא פ:].

תורה אור השלם

א) וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ: [ויקרא כב, יד]

ב) נֶפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְיָ וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַייָ אַיִל תָּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם: [ויקרא ה, טו]

ג) כִּי כָּל אֹכֵל חֵלֶב מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַייָ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ: [ויקרא ז, כה]

ד) כָּל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל כָּל דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: [ויקרא ז, כז]

ה) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה: [ויקרא ד, ב]

ו) וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְיָ מְקַדְּשָׁם: וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ: [ויקרא כב, ט-י]

ז) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לוֹ: [דברים יח, ד] ח) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: [רות ד, ז] ט) כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו כִּי מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ: [דברים כד, א] י) אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו: [שמות ל, לג] כ) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְיָ עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: [ויקרא יט, כב] ל) וְכִי יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ: [במדבר ו, ט]

וּבְהָא פְּלִיגִי דְּרַבִּי עֲקִיבָא סָבַר לְפִי דָּמִים מְשַׁלֵּם וְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי סָבַר לְפִי מַדָּה מְשַׁלֵּם, שמכין שרבי עקיבא לא הזכיר את הדרשה של 'ונתן לכהן' וגו', אלא פטרו מלשלם משום שהחמץ אסור בהנאה, מוכח שלפי דמים משלם. והגמ' לא הזכירה כאן את רבי אליעזר בן יעקב, כיון שהוא הזכיר את הדרשה הזו, ועל כן אין ראיה מדבריו אם סובר שמשלם לפי מידה או לפי דמים (ראש יוסף, וראה עוד לעיל ע"א ד"ה אמר לו).

הָאוֹכֵל כְּזַיִת תְּרוּמָה מְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ, אפילו אם אינו שוה פרוטה. ואם אכל פחות מכזית, אף שהוא שוה פרוטה, אינו משלם אלא קרן בלבד כשאר גזלן (ראש יוסף ורש"ש, ע"פ רמב"ם תרומות י, כד, וראה דרך אמונה שם, כא). ויש מפרשים, שרק אם מתקיימים שני תנאים משלם קרן וחומש, שאכל כזית והוא שוה פרוטה, אבל אם אכל כזית אך אינו שוה פרוטה, אינו משלם כלום, שאין תשלומים לפחות משוה פרוטה, ואם אכל שוה פרוטה אך פחות מכזית, משלם קרן ללא חומש כשאר גזלן (מאירי בשם יש אומרים; מהר"ם חלאווה, וראה להלן ד"ה היכי וד"ה אבא).

אָמַר קְרָא וְנָתַן וְאֵין נְתִינָה פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, ובהפרשת תרומה אף שנאמר בתורה לשון 'נתינה', מכל מקום חיטה אחת פוטרת את הכרי אפילו שאינה שוה פרוטה, כיון שרק 'נתינה' שנאמרה לגבי תשלום היא נתינה שיש בה שוה פרוטה, אבל סתם נתינה היא גם פחות משוה פרוטה (תוס'). ויש מפרשים, שהפרשת תרומה [המוציאה מידי איסור טבל] ונתינת תרומה שתי מצוות הן, ולשון 'נתינה' אינה אלא לענין מצות נתינת התרומה, שאותה אכן אינו מקיים בפחות משוה פרוטה, אך לענין ביטול איסור טבל, מועילה הפרשת תרומה כל שהיא, אף בפחות משוה פרוטה, ולכן חיטה אחת פוטרת את הכרי (מהר"ם חלאווה; שפת אמת).

הַהוּא פֵּרֵט לְמַזִּיק תרומה של כהן, שאינו משלם חומש אלא רק קרן, כשאר מזיק חולין (רש"י). ויש מפרשים, פרט לאוכל אכילה גסה שמזיקה לגופו של האדם (רמב"ם תרומות י, ח; מאירי), אבל אם אוכל אכילה שלא כדרך שלא מזיקה אותו, חייב גם חומש, אפילו שבכל התורה כולה אכילה שלא כדרך אינה אכילה, כיון שכאן התורה מיעטה שרק על אכילה שמזיקה אותו פטור מחומש, ולא על אכילה שלא כדרך (מנחת חינוך מצוה רפא אות ה). ויש סוברים, שאינו משלם חומש על אכילה שלא כדרך (תוס' ותוס' הרשב"א משאנץ לעיל כו, א ד"ה שאני, וראה בדרך אמונה שם בהה"ל ד"ה לא).

וְתַנָּא קַמָּא הָכְתִיב וְנָתַן הַהוּא מִיבָּעֵי לֵיהּ לְדָבָר הָרָאוּי לִהְיוֹת קָדֵשׁ, ואף שלימוד זה הוא מהמילה 'קדש' ולא מ'ונתן', מכל מקום כל הפסוק נכתב בגלל הסיפא (רש"י). ויש מפרשים, שאם היה כתוב רק 'קדש' בלי 'ונתן', היינו סוברים שרק במעות אינו יכול לשלם תשלומי תרומה, כיון שלעולם לא ראויים להיות קודש, אבל פירות שראויים להיות קודש, אפשר לשלם בהם תשלומי תרומה, אפילו שכעת הם לא ראויים לכלום [כגון תרומת חמץ בפסח], ולכן כתבה התורה גם 'ונתן', ללמדנו שצריך בפועל לתת נתינה הראויה להיות קודש (תוס'; תוס' רא"ש, וראה רש"ש).

הֵיכִי דָּמֵי אִי דְּלֵית בֵּיהּ שָׁוֶה פְּרוּטָה קֶרֶן נַמִּי לָא לְיַשְׁלֵם, שהרי אין בה כזית ואינה שוה פרוטה, אבל אם יש בה כזית, לדעת רבנן חייב לשלם קרן וחומש אפילו שאינה שוה פרוטה (ראש יוסף ורש"ש בדעת הרמב"ם תרומות י, כד, וראה כסף משנה שם). ויש שהוכיח מקושיית הגמ', שלפי רבנן חייב בקרן וחומש רק כשאכל כזית ויש בה שוה פרוטה, אבל אם אין בה פרוטה אינו חייב אפילו אם אכל כזית (מהר"ם חלאווה, וראה עוד לעיל ד"ה האוכל, ולהלן ד"ה אבא).

דְּאִי כְּאַבָּא שָׁאוּל הָאָמַר כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שָׁוֶה פְּרוּטָה אַף עַל גַּב דְּלֵית בֵּיהּ כְּזַיִת, ואף שאיסור אכילה בכל מקום הוא רק בכזית, מכל מקום כיון שהתורה כתבה כאן 'ונתן', לומדים מזה ששיעור אכילה כאן הוא בשוה פרוטה, ואינו בכזית כמו בכל התורה כולה (דבר שמואל).

אַבָּא שָׁאוּל תַּרְתֵּי בָּעֵי, ולמפרשים שביארו לעיל (ד"ה האוכל וד"ה היכי דמי) שלפי רבנן צריך גם שוה פרוטה וגם כזית, בהכרח שלפי רב פפא לא נחלקו חכמים ואבא שאול, אלא אבא שאול מפרש את דברי חכמים (מהר"ם חלאווה).

וּמָה שְׁאָר מִצְוֹת שֶׁחַיָּיב בָּהֶן כָּרֵת פּוֹטֵר בָּהֶן אֶת הַמְזִיד וְכוּ', והחילוק בין כרת למיתה בידי שמים הוא, שבכרת הוא מת בקיצור ימים ואינו בעירי ללא בנים, ובמיתה בידי שמים מת בקיצור ימים ואינו הולך ערירי (רש"י שבת כה, א ד"ה וכרת, כתובות ל, ב ד"ה זה, וראה רבינו דוד). ויש סוברים, שבכרת הוא מת לפני גיל שישים, אבל מיתה בידי שמים אין לה זמן קבוע, אלא מת קודם זמנו בגלל עוון זה, אפילו שאין בידו עוון אחר [אבל בשניהם אינו הולך מהעולם ערירי] (תוס' שבת שם ד"ה כרת; חי' הר"ן בפי' הראשון, וראה בתוס' שם, שבירושלמי משמע שבכרת הוא מת לפני גיל חמישים ובמיתה בידי שמים לפני גיל שישים, וראה להלן ד"ה תאמר).

תֹּאמַר בְּמַעְיְלָה שֶׁחַיָּיב בָּהּ מִיתָה, והחומרא שיש במיתה בידי שמים יותר מאשר בכרת, שבמיתה בידי שמים גם ממונו הולך לאיבוד ולא רק גופו (תוס' רבינו פרץ). ויש מפרשים, שבכרת הוא מת לפני גיל שישים, אבל מיתה בידי שמים אין ממתינים לו, אלא מת מיד לאחר שחטא (תוס' חכמי אנגליה; ראב"ד בפי' לתורת כהנים ויקרא חובה יא, ח).

המשך מעמוד לב.

כלומר, שלא החמיצה התבואה במחובר ויכול היה להפריש ממנה תרומה קודם שהחמיצה, ומבואר בגמ' להלן (לג, א) שבאופן זה אפשר להפריש תרומה מהחמץ, ואם כן מצד זה הרי הוא בכלל 'דבר הראוי להיות קודש', זה דוקא לדעת רבי יוסי הגלילי שחמץ מותר בהנאה, אבל לרבי אליעזר בן יעקב שהוא אסור בהנאה, אינו בכלל 'דבר הראוי להיות קודש', כיון שאין זה נחשב 'נתינה', ועל כן אי אפשר לשלם בו בפסח תשלומי תרומה (תוס', ע"פ מהרש"א וראש יוסף).

הֵזִיד בְּמְעִילָה רַבִּי אוֹמֵר בְּמִיתָה - הזיד בהנאת קודש שעל שגגתה חייב קרבן מעילה, חייב מיתה, כיון שלומדים גזירה שוה מתרומה (רש"י). ומשמע מפירוש זה, שעל כל ההנאות חייב מיתה, שעל אף שחיוב מיתה במעילה נלמד מתרומה, ובתרומה הוא חייב מיתה רק על אכילה ולא על שאר ההנאות, מכל מקום לאחר שלמדנו מעילה מתרומה בגזירה שוה, אומרים 'דון מינה ואוקי באתרה', וכיון שבמעילה יש איסור גם על הנאה, ממילא חייב על כך מיתה (פני יהושע ושפת אמת, בדעת רש"י). ויש שסוברי, שחיוב המיתה הוא רק באכילת קודש כתרומה, אבל על שאר ההנאות אינו חייב מיתה (תוס', ראה עוד להלן בסמוך ד"ה וחכמים).

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים בְּאַזְהָרָה, וגם חכמים סוברים שדיני מעילה נלמדים מתרומה כמבואר במעילה (יח, ב), אלא שמכל מקום הם סוברים שכיון שנאמר בתרומה 'ומתו בו', משמע שדין מיתה הוא רק בתרומה ולא במעילה (רש"י, ע"פ גמ' סנהדרין פד, א). והאזהרה במעילה לרבנן היא בין על אכילה ובין על שאר ההנאות (ע"פ תוס' מכות כב, א ד"ה אלא), אף שלפי רבי יש סוברים שחייב מיתה רק על אכילת קודש ולא על שאר ההנאות (ראה לעיל ד"ה הזיד), כיון שלפי רבנן הגזירה שוה מלמדת שאיסור האכילה שנאמר בתרומה נאמר גם במעילה, ובכל התורה כולה איסור אכילה כולל בתוכו גם איסור הנאה כמבואר לעיל (כא, ב), ולכן אף שבתרומה התורה מיעטה את שאר ההנאות מהאיסור, מכל מקום במעילה שלא נאמר מיעוט, כל ההנאות נכללות באיסור אכילה, אבל לרבי שלומד חיוב מיתה במעילה מתרומה, אי אפשר לחייבו מיתה על שאר ההנאות [לדעת הסוברים כך לעיל בסמוך], כיון שבתרומה חיוב המיתה הוא רק על אכילה ולא על שאר ההנאות (אבי עזרי סנהדרין יט, ד).

וּמִנָּיְנָהּ מַה תְּרוּמָה בִּכְזַיִת אַף מְעִילָה בִּכְזַיִת, אבל לרבנן מעילה היא בשוה פרוטה ולא בכזית, אפילו שהאזהרה במעילה נלמדת מתרומה, כיון שיתכן שכשם שלא לומדים מיתה מתרומה, הוא הדין שאין צריך כזית כתרומה (תוס' רבינו פרץ, וראה בתוס' שתמה כן ולא תירץ). ויש שפירש, שרק לרבי מעילה היא בכזית, כיון שחיוב המיתה הוא רק על אכילה ולא על שאר הנאות [ראה מחלוקת בזה לעיל (ד"ה הזיד)], ואכילה בכל התורה היא בכזית, אבל לרבנן במעילה אין הבדל בין אכילה לשאר הנאות, ואדרבה כל איסור האכילה משום איסור הנאה הוא, ובהנאה לא מצינו שיעור כזית (רש"ש, ע"פ התוס' שהובא לעיל ד"ה הזיד).

דְּיִלְמָא כְּאַבָּא שָׁאוּל סְבִירָא לֵיהּ דְּאָמַר יֵשׁ בָּהּ שָׁוֶה פְּרוּטָה וְכוּ', ואף שאבא שאול מדבר על חומש שהוא תשלומים על אכילת תרומה בשוגג ולא על חיוב מיתה באכילת תרומה במזיד, מכל מקום כיון שהחומש הוא כפרה על אכילת תרומה בשוגג, אם במזיד לא היה נענש ומתחייב מיתה על אכילה שיש בה שוה פרוטה אם אין בה כזית, גם בשוגג לא היה צריך לשלם עליה חומש לכפרה (מהרי"ט אלגאזי חלה ז, ב, וראה שפת אמת).

לֹא אִם אָמַרְתָּ בְּשָׂאָר מִצְוֹת שֶׁלֹּא עָשָׂה בָּהֶן שֶׁאֵין מִתְכַּוְּנִין כְּמִתְכַּוְּנִין וְכוּ', הקדמה: נאמרו בתורה שני פטורים במעשה עבירה: 'אינו מתכוון' ו'מתעסק'. והחילוק ביניהם הוא, ש'אינו מתכוון' פירושו שהוא מתכוון למעשה שעשה, אלא שכוונתו היא לתוצאה אחרת מהתוצאה הרגילה של מעשה זה [כגון גורר ספסל על החול בשבת, אך אינו מתכוון לחרוש בו, אלא להעבירו ממקום למקום], אבל 'מתעסק' פירושו שהוא רוצה את התוצאה, אלא שהוא סובר שעושה מעשה מותר, ולמעשה הוא עשה מעשה אסור [כגון התכוון להגביה או לחתוך תלוש, וחתך את המחובר], ואף שהגמ' כאן נוקטת לשון 'אינו מתכוון', כוונתה היא ל'מתעסק' (קהלות יעקב כח, ע"פ רש"י כאן).

וטעם הפטור של 'מתעסק' הוא, משום שהתורה מחשיבה זאת כמעשה שנעשה מאליו ולא על ידי האדם, ואינו נחשב כמעשה עבירה כלל (קובץ שיעורים ב, כג, ו, וכע"ז באתוון דאורייתא כד). ויש אומרים, שגם מעשה שנעשה במתעסק נחשב כמעשה איסור בשוגג, אלא שהתורה מיעטה אותו מקרבן חטאת ממה שנאמר בפסוק (ויקרא ד, כג) 'אשר חטא בה', אך המיעוט אינו מיעוט מגוף האיסור, ולכן אם רואים אדם שעובר עבירה במתעסק, מצוה להפרישו מאיסור (רעק"א קמא ח; עולת שלמה כריתות יט, ב, ד"ה והנה).

שֶׁאִם נְתָכְּוִין לַחְתּוֹךְ אֶת הַתָּלוּשׁ וְחָתַךְ אֶת הַמְּחוּבָּר שֶׁפָּטוּר, כגון שהתכוון לחתוך ירק תלוש וחתך ירק אחר מחובר (ע"פ רש"י שבת עב, ב ד"ה נתכוין, וכע"ז ברש"י כאן ד"ה תאמר), אך אם התכוון לחתוך ירק מסויים וחשב שהוא תלוש, ולבסוף התברר שהיה מחובר, אף שהתכוון לפעולת היתר אינו נחשב מתעסק אלא שוגג, שהרי חתך את הירק שאותו התכוון לחתוך (רש"י שבועות יט, א ד"ה פרט, וראה עוד במגיני שלמה כריתות יט, א ד"ה שם שנתכוון).

ויש מפרשים, שבאופן שהתכוון לחתוך ירק זה וחתך ירק אחר פטור אפילו אם התכוון לחתוך ירק מחובר, ואין הפטור משום מתעסק אלא משום שבשבת 'מלאכת מחשבת אסרה תורה', והוא לא התכוון לחתוך ירק זה, ורק כשהתכוון לחתוך ירק תלוש והתברר שהוא מחובר, כיון שעשה את המעשה באותו ירק שהתכוון אליו, אין בזה חיסרון של 'מלאכת מחשבת', והפטור בו הוא רק משום מתעסק (תוס', רמב"ן שבת עב, ב ד"ה נתכוון).

תֹּאמַר בְּמְעִילָה שֶׁאִם נְתָכְּוִין לְהִתְחַמֵּם בְּגִיזֵּי חוּלִּין וְנִתְחַמֵּם בְּגִיזֵּי עוֹלָה שֶׁמָּעַל, ודין זה נלמד ממה שכתבה תורה במעילה 'וחטאה בשגגה', שמשמע על כל שגגה שהיא, ולא נאמר לגביה את המיעוט של 'בה' המלמד לפטור את המתעסק, כשם שנאמר מיעוט זה בשאר מצוות (רש"י). ולכן אף שהיינו יודעים מקל וחומר שמזיד במעילה פטור מקרבן, ואין צריך ללמוד כן מ'בשגגה', מכל מקום 'בשגגה' נצרך כדי ללמדנו שהמתעסק במעילה חייב. אבל אין לומר שכוונת הגמ' שאי אפשר ללמוד מעילה בקל וחומר משאר מצוות, כיון שמעילה חמורה יותר משאר מצוות, שהמתעסק במעילה חייב ובשאר מצוות פטור, שהרי אם לא היה כתוב 'בשגגה' לא היינו יודעים שהמתעסק במעילה חייב (מהרש"א, וראה שפת אמת שדחוק לפרש כך בלשון הברייתא, וביאר שאלמלא 'בשגגה', היינו למדים לחייב מתעסק במעילה בגזירה שוה 'חטא' 'חטא' מתרומה).

ויש מפרשים, שהטעם שמתעסק במעילה חייב, משום שהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה כמבואר בגמ' (כריתות יט, ב) [ואין זה נלמד מ'בשגגה'], וכוונת הגמ' שאי אפשר ללמוד משבת שמזיד במעילה פטור מקרבן, כיון שמעילה חמורה יותר משבת, שהרי חייב בה אפילו על מתעסק, ואף שחיוב זה אינו משום החומרא של מעילה, אלא בכל מקום שהתורה אסרה הנאה, חייב עליה אפילו אם הוא מתעסק, ובשבת אינו חייב על הנאה כיון שהאיסור הוא רק על מלאכה ולא על הנאה, מכל מקום כיון שיש חיוב במעילה שאינו בשבת, אי אפשר ללמוד מעילה משבת (תוס' רא"ש; תוס' הרשב"א משאנ"ץ). והטעם שלא לומדים מחלבים ועריות שאף שחייבים ב'מתעסק' מכל מקום אינם מביאים קרבן במזיד, משום שיש מקום לפרוך שמעילה חמורה יותר מחלבים ועריות, שחייב קרבן גם אם שלח שליח למעול, אבל בחלבים ועריות אינו חייב קרבן על ידי שליח (תוס' רבינו פרץ, וראה עוד תוס' רא"ש ותוס' הרשב"א משאנ"ץ שביארו באופן אחר).

המשך במילואים עמ' 117

הזיד במעילה במיתה רבי היא דתניא [א] הזיד במעילה רבי אומר במיתה וחכמים אומרים באזהרה מאי [א] טעמא דרבי אמר רבי אבהו [ג] גמר [א] חטא [ב] חטא מתרומה מה תרומה במיתה אף מעילה במיתה ומינה מה תרומה בכזית אף מעילה בכזית ומתקיף לה רב פפא ממאי דרבי כרבנן סבירא ליה דילמא כאבא שאול סבירא ליה דאמר יש בה שוה פרוטה אע"ג דלית בה כזית והא רב פפא הוא דאמר דאבא שאול תרתי בעי אלא שמע מינה הדר ביה. מר בריה דרבנא אמר הכי קאמר לא אם אמרת בשאר מצות שלא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין [ג] שאם נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל. רב נחמן בר יצחק אמר הכי קאמר לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא מתחייב בהן שאין מתעסק כמתעסק שאם נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם הושיט ידו לכלי ליטול חפץ וסך ידו בשמן של קודש שמעל. אמר מר [ד] בד"א במפריש תרומה והחמיצה אבל הפריש חמץ תרומה דברי הכל אינה קדושה מנא הני מילי [ה] אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ג] תתן לו ולא לאורו מתיב רב הונא בריה דרב יהושע [ו] [ב] אין תורמין מן הטמאה לטהורה [ז] ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה ואמאי לימא לו ולא לאורו לא קשיא התם היתה לו שעת הכושר הכא לא היתה לו שעת הכושר ודלא היתה לו שעת הכושר היכי דמי כגון דאחמיץ במחובר אבל אחמיץ בתלוש הכי נמי דקדשה א"ל אין [ד] בגזירת עירין פתגמא ובמאמר [ג] קדישין שאילתא וכן מורין בבי מדרשא כוותי כי אתא [ז] רב הונא בריה דרב יהושע

רש"י

הזיד. בהנאת קדש שהגגתה מעילה: רבי אומר במיתה. כדמפרש גמר חטא חטא הנאת קדש מאכילת תרומה, כתיב הכא [א] וחטאה בשגגה וכתיב בתרומה [ב] לא ישאו עליו חטא ומתו בו וגו' (ויקרא כב): וחכ"א באזהרה. רבנן נמי אית להו גזירה שוה דרבי, דהא עיקר מילתא דמעילה בהא גזירה שוה גמרי בפרק חמישי דמעילה (דף יח:) בברייתא גבי פגם ונהנה ובדבר שפגם נהנה ובתלוש מן הקרקע ובשליח שעשה שליחותו כל הני מתרומה גמרי בה, ואזהרה נמי מתרומה גמרי מה אכילת תרומה הזהיר דכתיב (א) [ה] לא יאכל קודש אף הנאת הקדש למעילה הזהיר, ומיהו מיתה לא גמרינן מינה, כדמפרשי רבנן טעמייהו בסנהדרין (פד.) דמיעט רחמנא בתרומה [ב] ומתו בו והאי בו מיעוטא בו ולא במעילה, וכן עיקר: מאי [ו] טעמא דרבי. גרסינן: ומינה. היינו נרגא, כלומר וכיון דמיתה מהכא נפקא לן על כרחיך הכי תילף, ומינה מה תרומה מיתה הכתובה בה [ה] אאכילה כתובה דהוא כזית אף מעילה אין מיתה עד דאיכא כזית, וליכא למימר דתנא הכי תאמר במעילה שחייב בה מיתה בפחות מכזית: ומתקיף לה. גרסינן: ומתקיף לה רב פפא. להכי דשדו ביה נרגא: ממאי דרבי בתרומה כרבנן. דפליגי אדאבא שאול סבירא ליה דבעו כזית בתרומה, דילמא כאבא שאול סבירא ליה, ושפיר מצי למילף מינה מיתה במעילה דהיא בשוה פרוטה מתרומה אפילו לפחות מכזית: מר בריה דרבנא אמר. הא מתניתא דלעיל בשיבושא איתני בבי מדרשא, והכי קאמר סיפא לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן קרבן בשוגג (ג) שאין מתכוין לאותה מלאכה כשוגג שמתכוין לאותה מלאכה: שאם נתכוין לחתוך את התלוש. שהוא מתכוין לדבר המותר, וחתך את המחובר, שאפילו [ו] בשבת פטור, דמלאכת מחשבת בעינן [ו] שיתכוין לחתיכת מחובר. ומיהו [ז] שוגג בשבת [דחייב], שאינו יודע שהוא שבת או אינו יודע שהמלאכה זו אסורה: תאמר במעילה שאם נתכוון כו' שמעל. כגון היו כאן גיזי חולין וגיזי עולה ונתכוין ליטול של חולין והלכה ידו על של עולה, ומכיר הוא מי עולה ומי חולין אלא שנסתכל במקום אחר, דהיינו שאין מתכוין למעשה זה, וחייב מעילה, [א] דוחטאה בשגגה כל דהו כתיב, ולא כתב בה מיעוטא כדכתיב בשבת מלאכת מחשבת [ח] וכתיב [ח] בשאר מצות [י] אשר חטא בה פרט למתעסק [ט], והיינו מתעסק שמתעסק בדבר אחר ובא זה לידו: ר"נ בר יצחק אמר. הא לא הוה ליה למיתני, דהא בשאר מצות נמי אם היה מתעסק בחתיכה ואפילו בשל היתר ועלתה בידו חתיכת איסור ואע"ג דאין מתכוין לזו מלאכת מחשבת היא וחייב, אלא הכי קאמר לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא חייב בהן שאין מתעסק בדבר היתר ושגג באיסור כיוצא בו כמתעסק בדבר היתר ועלה בידו איסור: שאם נתכוון להגביה את התלוש. דהיינו אין מתעסק בחתיכה לגמרי ואפילו בשל היתר: וחתך מחובר שפטור. ולא עשאו כמתעסק לחתוך תלוש וחתך מחובר: תאמר במעילה שאם הושיט ידו כו'. ולא היה מתעסק בשום סיכה ואפילו בשל היתר, וסך ידו בשמן של קודש, שמעל: אמר מר במה דברים אמורים כו'. דברי הכל קאמר, ואפילו למאן דשרי הנאת חמץ בפסח קאמר: תתן לו. בתרומה כתיב [ג] ראשית דגנך וגו': ולא לאורו. אפילו היא ראויה להסיק, הואיל ואינה ראויה לאכילה: אין תורמין מן הטמא על הטהור. לכתחלה, שמפסיד את הכהן: בשוגג. שלא ידע שטבל זה טמא: שהיתה לו שעת הכושר. שנראית כבר לתרומה קודם שנטמא, והא דלעיל בחמץ שלא היתה לו שעת הכושר לתרום ממנו, דקודם שחל הפסח היה מחובר והחמיץ במחובר, וכל זמן חיבורו לא היה ראוי לחול שם תרומה עליו, [ג] דראשית דגנך כתיב משנדגן [י], ודיגון לשון אסיפה והעמדת כרי הוא [כ]: עירין. מלאכים, כלומר תלמידי חכמים שהם כמלאכי השרת [ל] אמרי בבית המדרש כמותי, דהא דקתני לעיל אינה קדושה בשהחמיץ במחובר קאמר: ובמאמר קדישין שאילתא. מקרא הוא בדניאל: מורין. מורין הוראה: כוותי. כמותי: רב הונא בריה דרב יהושע אמר. אפילו בשהחמיץ בתלוש נמי קאמר דאינה קדושה:

תוספות

ומינה מה תרומה בכזית. אע"ג דבסוף כל התדיר (זבחים נא:) ובפרק בתרא דמנחות (דף קז.) איכא למ"ד דרבי סבר דון מינה ואוקי באתרה הכא אין לומר אוקי באתרה מה מעילה דממון שוה פרוטה אף מעילה דאכילה כן דהא אכילה דהקדש מאכילה דתרומה יליף והיאך יהיה בו מיתה אם לא כשיעור אכילת תרומה דבשאר נהנה ליכא מיתה אלא אאכילה אפילו לרבי דומיא דתרומה. ואם תאמר אמאי אין מפרש לא אם אמרת בשאר מצות שלא חייב מיתה עד דהוי כזית בכדי אכילת פרס תאמר במעילה דאפי' בעינן כזית הא תנן בפרק הנהנה (מעילה כ.) לירף את המעילה אפי' לזמן מרובה. וי"ל דאיכא נמי למיפרך דניליף מתרומה שלא יצטרף: אף מעילה בכזית. תימה לר"י דהכא משמע דמאן דיליף חטא חטא סבירא ליה דמעילה בכזית כמו תרומה וכולהו אית להו גזירה שוה דבפרק הנהנה (מעילה יח:) יליף מעילה מתרומה למילי טובא ורבנן לא פליגי ארבי אלא לענין מיתה [מ] משום דכתיב [ב] בו ולא במעילה ואם כן מ"ט דרבנן דלעיל דאמרי לא אמרו שוה פרוטה אלא לענין מעילה אבל בתרומה עד שיהא בו כזית: נתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר. ר"ת מפרש [נ] נמצא שהוא מחובר דאי נתכוון לחתוך תלוש זה וחתך מחובר אחר מאי איריא נתכוון לתלוש אפילו נתכוון לחתוך מחובר זה וחתך מחובר אחר פטור הואיל ולא איתעבידא מחשבתו דתניא בהדיא בפרק ספק אכל (כריתות כ.) היו לפניו שתי נרות ונתכוון לכבות את זה וכבה את זה פטור: תתן לו ולא לאורו. אור"י דלא איצטריך למידרש מלו אלא לר' יוסי הגלילי דאית ליה חמץ מותר בהנאה [ס] דלהנך תנאי דאסרי חמץ בהנאה נפקא לן [ז] מונתן לכהן את הקודש דבר הראוי להיות קודש או מתתן לחודיה שאין ליתן אלא מידי דשרי בהנאה לכל הפחות דשייכא ביה נתינה ולכך משמע ליה [ס] למידרש מתתן לו דבר הראוי לאכילה ולא דבר שאין ראוי אלא לאורו והיינו תרומה טמאה דלא חזיא אלא לאורו דאיסור הנאה מתתן נפקא ואם תאמר ובעל הגמרא דבעי מנהני מילי והא הנך תנאי דהך ברייתא דהפריש חמץ תרומה ד"ה אינה קדושה כיון דסבירא להו דאסור בהנאה דבר פשוט הוא דאינו קדוש ומאי קבעי ליה. יש לומר דפשיטא ליה לגמרא דלא איצטריך למיתני בברייתא ד"ה אלא לרבי יוסי הגלילי דמשום דהנך [ע] דאסירי בהנאה לא איצטריך למיתני ולהכי בעי מנהני מילי לרבי יוסי הגלילי. אי נמי רב נחמן גופיה דמפרש לו ולא לאורו קאמר מה"ת לפי שהיה פשוט לו דאליבא דכ"ע קתני הכי וכה"ג איכא בכמה דוכתי [פ]:

אמר

רבינו חננאל

מקדשי ה' וכתיב בתרומה ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו. ונדחה ולא אשכחן מאן דאמר הזיד במעיל' במיתה אלא רבי דתניא הזיד במעילה ר' אומר במיתה וחכמים אומרים באזהרה. ואמרינן מאי טעמא דרבי גמר חטא חטא מתרומה מה תרומה במיתה דכתיב ומתו בו כי יחללוהו אף מעילה במיתה ומינה מה תרומה בכזית חייב פחות מכזית פטור אף מעילה כך. ואסיקנא דודאי רב פפא דאמר אבא שאול בעי תרתי כזית ושוה פרוטה הדר ביה. מר בריה דרבנא אמר (לא) הכי קתני לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא עשה בהן שאין מתכוין כמתכוין שאם נתכוין לחתוך את התלוש בשדה וחתך את המחובר שפטור תאמר במעילה שאם נתכוון להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה שמעל. ורב נחמן בר יצחק אמר שאם נתכוון להגביה התלוש וחתך המחובר פטור תאמר במעילה שאם נתכוון להושיט ידו לחביות ליטול חפץ וסך שמן של תרומה [י] שמעל. בד"א במפריש תרומה והחמיצה אבל הפריש חמץ תרומה דברי הכל אינה קדושה. דא"ק ראשית דגנך תתן לו כלומר תתן לו תרומה מה שהן ראויה לו לאכילה ולא מה שאין ראוי לו ואע"פ שראוי לאורו בעינן לו ממש. ומותבינן מדתנן בתרומות פ"ב אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה אמאי והא אינה ראויה לו. ופרקי' שאני הכא דהיתה לה שעת הכושר קודם שתטמא אבל הא דתניא הפריש חמץ תבואה בפסח דברי הכל אינה קדושה כגון שהוכשר החטים והחמיצו והן מחוברין קודם קצירתן שלא היתה להם שעת הכושר כלל. ואמרי' מכלל דאי היתה לה שעת הכושר כגון דהחמיצה אחר תלישה הכי נמי דקדושה. אמר ליה רב נחמן בר יצחק אין הכי נמי בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא וכן מורין בבי מדרשא כואתי.

עין משפט נר מצוה

צז א מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ג:
צח ב מיי' פ"ה מהל' תרומות הלכה ח:

מסורת הש"ס

א) סנהדרין [פג.] פד., ב) [קדושין מג: סנהדרין פד. זבחים מה. תמורה ג. מעילה יח:], ג) שבת עב: כריתות יט:, ד) לעיל לב., ה) שבת כה:, ו) מנחות כה: תרומות פרק ב משנה ב יבמות פט., ז) חגיגה י:, ח) עי' רש"י שם ד"ה מלאכת מחשבת, ט) כריתות יט., י) וכ"כ רש"י בקידושין סב. ועי"ש בתוד"ה אין שהקשו עליו, כ) עי' מנחות סז., ל) נדרים כ: קידושין עב. סנהדרין פד., מ) עי' שבת עג. תוד"ה אלא, ס) עיין תוס' שבת כה: ד"ה תתן, ע) [עיין תוספות מעילה לג. ד"ה אי יוחנן יומא עו. ד"ה הני ל"ה ויונא עיין בבא מציעא כא. ד"ה וכמה בבא בתרא כב: ד"ה וכמה ובכורות כב. סוף ד"ה היכי ובנזיר ל. ד"ה פשיטא].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וחכמים וכו' הזהיר דכתיב וכל זר לא יאכל: (ב) ד"ה מר בריה כו' בשוגג כשאין מתכוין:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה תתן לו. דלהנך תנאי דאסרי חמץ בהנאה. יע' עיין דלכאורה לא צריך קרא כלל דהא אין יכול לקרות שם תרומ' לאיסורי הנאה' לאו דידי' הוי כדאמרינן ב' דברים שאין אדם מקדיש כו' ועי' כריתות דף כד ע"א:

הגהות וציונים

א] צ"ל מאי טעמא (כת"י, ועי' רש"י): ב] מן הטמא על הטהור כצ"ל (גליון): ג] ומאמר קדישין כצ"ל (גליון): ד] תיבות "כי אתא" ליתא בכת"י וכן נראה מדברי רש"י, דהלא הוא ניהו דאותיב: ה] דאין תורמין (צ"ל): ו] צ"ל ומאי טעמא דרבי גרסינן (כת"י, ועי' רש"י לעיל לב ע"ב סד"ה ואינו): ז] בכת"י המחובר שאפילו בשבת: ח] בכת"י ומה הוא שוגג: ט] נדצ"ל ובדכתיב (באה"מ): י] צ"ל הנך (חכמת מנוח) דאסרי (ב"ש): כ] נדצ"ל של קודש:

ליקוטי רש"י

הזיד במעילה. נהנה מן הקדש שוה פרוטה במזיד [סנהדרין פג.]. רבי אומר במיתה. בידי שמים [כריתות כב:]. גמר חטא מתרומה. לרוב דברים היא למדה מתרומה במסכת מעילה (דף יח:), כתיב התם ומעלה בשגגה מקדשי ה' וכתיב בתרומה באוכלה בשוגג ולא ישאו עליו חטא [קידושין מב:]. תתן לו ולא לאורו. דבתיב תתן לו דבר הראוי לו לאכול ולא לתת לאורו להסיק [שבת כה: ד"ה ראשית]. בשוגג תרומתו תרומה. דאמרי' בכמה דוכתי (ב"מ דף נו.) ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו, אם אינו קדוש נשיאות חטא למה, מכאן לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה [מנחות כה:]. ובמאמר קדישין שאילתא. גזרה וע"י שנמלכין בהקב"ה קודש שיגזרו הגזרה קולה אותה שאלתא [דניאל ד, יד].

תורה אור השלם

א) נֶפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְיָ וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַייָ אַיִל תָּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם: [ויקרא ה, טו] ב) וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְיָ מְקַדְּשָׁם: [ויקרא כב, ט] ג) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לוֹ: [דברים יח, ד] ד) בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ: [דניאל ד, יד] ה) וְכָל זָר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל קֹדֶשׁ: [ויקרא כב, י] ו) אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים: [ויקרא ד, כג] ז) וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ: [ויקרא כב, יד]

עין משפט
נר מצוה

צט א מיי' פ"ג מהל' תרומות הלכה יא ופ"ו מהל' איסורי מזבח הלכה ז:
ק ב מיי' פ"ט מהלכות טומאת אוכלין ה"ג:
קא ג ד מיי' פי"ב מהלכות תרומות הלכה יב:

אמר אמר קרא [א]ראשית [א]ששיריה ניכרין לישראל °יצתה זו שאין שיריה ניכרין. יתיב רב אחא בר רב עויא קמיה דרב חסדא ויתיב ואמר משמיה דר' יוחנן [ב]°ענבים שנטמאו °דורכן פחות פחות מכביצה ויינן כשר לנסכין אלמא קסבר משקין מיפקד פקידי לאימת קא מיטמאי לכי סחיט להו לכי סחיט להו ליתיה לשיעוריה אי הכי כביצה נמי [ג]דהתנן [ב]טמא מת שסחט זיתים וענבים כביצה מכוונת טהורין התם דאי עבד הכא לכתחלה גזירה דילמא אתי למיעבד יותר מכביצה א"ל רב חסדא [ד]מאן ציית לך ולרבי יוחנן רבך וכי טומאה שבהן להיכן הלכה אלמא קא סבר משקין מיבלע בליעי וכיון דאיטמו ליה אוכלא איטמו ליה משקין אמר ליה ואת לא תיסברא דמשקין מיפקד פקידי והתנן טמא מת שסחט זיתים וענבים מכוונת כביצה[א] טהורין אי אמרת בשלמא מיפקד פקידי משום הכי טהורין אלא אי אמרת מיבלע בליעי אמאי טהורין א"ל הכא במאי עסקינן בענבים שלא הוכשרו לאימת מתכשרי לכי סחיט להו [ה]כי סחיט להו בציר להו שיעורא דאי לא תימא הכי הא דתניא [ו]הא למה זה דומה לתרומת תותין (זיתים) וענבים שנטמאה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה הא היתר אכילה נמי אית ביה דאי בעי דריך להו פחות פחות מכביצה אמר רבא גזירה [ז]דילמא אתי בהו לידי תקלה °אמר ליה אביי ומי חיישינן לתקלה והא תניא [ח]מדליקין בפת ובשמן של תרומה שנטמאת אמר ליה [ג]פת זריק ליה בין העצים שמן של תרומה רמי ליה בכלי מאוס. גופא מדליקין בפת ובשמן של תרומה שנטמאת אביי אמר משמיה דחזקיה ורבא אמר דבי רבי יצחק בר מרתא אמר רב הונא לא שנו אלא פת אבל חיטי לא שמא יבא בהן לידי תקלה ורבי יוחנן אמר [ד]אפילו חיטי ואמאי ניחוש דילמא אתי בהן לידי תקלה כדאמר רב אשי
בשליקתא

אמר קרא ראשית ששיריה ניכרים. ואם תאמר והא שיריה ניכרים דמעיקרא הוה אסירא בהנאה של כילוי[כ] כגון הדלקה וכיולא בו מידי דהוה אטבל טמא דאין מדליקין בו ומשעת הרמה ואילך מדליקין בו. וי"ל דדוקא בטבל טמא אין מדליקין כדדרשינן[ל] [ג]את משמרת תרומותי בשתי תרומות הכתוב מדבר מה תרומה טהורה אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך אף תרומה וכו' אבל בטבל של חמץ מדליקין דלא איירי אלא בשתי תרומות:

לאימת מתכשרי לכי סחיט להו וכי סחיט להו בציר ליה שיעוריה. מכאן מקשה ר"ת לפ"ה דפירש דכל שהוא מקבל טומאה מן התורה דהא מכי נפיק מינה פורתא מתכשרי ומיד מקבל טומאה כל הנשאר דמשקין מיבלע בליעי וה"ר יוסף תירץ דאע"פ שאוכל מקבל טומאה בפחות מכביצה °אין מקבל הכשר בפחות מכביצה. ואומר ר"י דהיינו טעמא [ב]דמאשר יאכל נפקא ליה לטמא אחרים בכביצה אוכל הנאכל בבת אחת ועלה קאי אשר יבא עליו מים אלמא לא מקבל הכשר בפחות מכביצה ועוד מקשה ר"ת דאמרינן בפ' אלו עוברין (לקמן מד.) השום והשמן של תרומה ומקפה של חולין ונגע טבול יום במקצתו לא פסל אלא מקום מגעו וכתוב בכל הספרים והוינן בה מקום מגעו אמאי פסול והא לא הוי כביצה אלמא לא מקבל טומאה בכל שהוא. ורש"י מוחק שם מן הספרים ומפרש בדוחק. ועוד ה"ר אליהו מביא ראיה מת"כ[מ] דדרשינן גבי כלי חרס דכתיב [ד]ואותו תשבורו אותו אתה שובר לטהרתו ואי אתה שובר אוכלין לטהרתן ואי מקבלין טומאה בכל שהוא פשיטא דלא מהני להו שבירה. והאיא דת"כ שהביא רש"י שאוכל מטמא[נ] בכל שהוא אסמכתא היא ומילי טובא מפיק מקרא בת"כ וליתנהו אלא אסמכתא ורש"י בעלמו חזר בו בפ' אותו ואת בנו (חולין דף פב.) בשמעתא דפרה מטמאה טומאת אוכלים דהקשה למה לה קבלת טומאה היא גופה מטמאה אדם ובגדים ותירץ רש"י דכי האי גוונא מפרש בכריתות בפ' דם שחיטה (דף כא.) כגון שחיפוה בפחות מכבילה בלק אי משוית ליה אוכל מלטרף ליה בהדי בלק ומקבל האי בלק טומאה אם יגע בטומאה ומטמא שאר אוכלין ואי לאו אוכל הוא לא מקבל האי בלק טומאה דלית בה שיעור וכי נגעי ביה אוכלין אחריני טהורין הן שאין נוגעין בנבילה אלא בבלק. לשון רש"י: [י] [וע"ע תוס' שבת לא. ד"ה אי לענין ותו' זבחים לא. ד"ה אמר]:
בשליקתא

דאמר קרא ראשית. משמע שתהא היא ראשית, ואלו שיריים ניכרים שתהא היא מתירתן לישראל, ואי במפריש תרומת חמץ, מה היתר יש בשיריה שתהא ראשיתן עושה [אותן] שיריים, כי הוו מעיקרא טבל הוו שרו בהנאה ואסורין באכילה, השתא נמי שרו בהנאה ואסורין באכילה משום חמץ, ולענין מאי הוו שיריים: פחות מכבילה אוכל טמא, אין מטמא אחרים: ויינן כשר לנסכים. דאינו טמא: קסבר משקין מיפקד פקידי. מופקדין הן בתוך הזג ואינן חיבור לו אלא כמי שנותנין[ב] בכלי, וכשנטמא הזג לא נטמא משקה בכלל זג טומאת אוכלין דלאו אוכל דכוותיה חשיבי בהדייהו, וטומאת משקין נמי לא נטמאו ואע"פ שמשקה מקבל טומאה בכל שהוא דלא היה שם משקה עליו מעולם, ואין לירוף חביריו עמו דהא זג זה לא נגע במשקין שבחבירו[ג]: לאימת מיטמו. משקין, לכי פחיט להו והנסחטין נוגעין לכל הזגים יחד: וכי סחיט להו ליתיה לשיעוריה. דאין בזגין כבילה ליתן טומאה, דהא פחות מכבילה דרך: בכביצה נמי. דהא כי נפיק משקין מינייהו חסר ליה שיעוריה. אוכל ומשקה מקבל טומאה בכל שהן, אבל אין מטמא אחרים אלא אוכל כבילה ומשקה ברביעית, והכי תניא בתורת כהנים[ט] [ב]מכל האוכל מלמד שמיטמא בכל שהוא, יכול יטמא לאחרים בכל שהוא ת"ל אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת והיינו כבילה, כדאמרינן בפרק יוה"כ (יומא פ.) אין בית הבליעה מחזקת יותר מבילת תרנגולת. ואני שמעתי דאף לקבל טומאה בעי כבילה: טמא מת שסחט זיתים וענבים כביצה מכוונת טהור. וכדמסיק מילתא במסכת טהרות[י] ובלבד שלא יגע במשקה, וכגון שדרכן בפשוטי כלי עץ שאין מטמאין, שאין כאן מטמא משקה אלא הזגין שנגע בהן הטמא קודם לכן בידים, שהוא לא נזהר אלא משילא משקה, וכשהמשקין נוגעין בזגין כבר חסר שיעור כבילה. ויותר מכבילה כל דהו קתני התם בהדיא טמא, שכיון שילא טפה ראשונה נטמאת הטפה בכבילה שעדיין היה באוכל כבילה, אע"ג דאין משקה הנבלע באוכל מקבל טומאה עמו משלים הוא את שיעורו, דדכוותה תנן התם טובא, ובמנחות (דף נד:) נמי מייתי לה בגמרא כבילה אוכלין שהניחו בחמה ונתמעטו טהורין וכן כזית חלב ופיגול ונותר, חזר והניחן בגשמים ותפחו טמאין וחייבין עליהן משום פיגול ונותר וחלב, ואע"ג דגשמים הנבלעין בתוכו לאו חלב נינהו, דאי סחיט להו ושתי מינייהו כזית פטור, אפילו הכי כל כמה דבגווה נינהו משלמי לשיעוריה. וטמא מת דוקא נקט, שאינו מטמא בהיסט, והוא הדין לטמא שרץ וכל טומאת מגע, ורישא דכולהו נקט, אבל זב שמטמא בהיסט שסחט אפילו גרגיר יחידי תנן התם דמטמא אפילו בפשוטי כלי עץ, דכיון דילאת טפה ראשונה ונטבל העץ[ד] והגביהו נטמאו משקין שעל העץ במשא, דמשקה מקבל טומאה בכל שהוא, וכשחזר ונתנו לתוכו נתערב טמא בטהור והכל טמא: התם דאי עביד קאמר. שסחט, אבל הכא בבא לימלך מה יעשה נימא ליה דרוך פחות מכבילה, אבל כבילה לא, דילמא אתי למיעבד יותר מכביצה כל שהוא, וכשיולאה טפה ראשונה עדיין יש באוכל כבילה ונטמאת הטפה וחוזרת ומתערבת במשקין: טומאה שבהן. שקיבלו תחלה עם האוכל כשנטמאו הענבים: משקין בליעי. באוכל הן בלועין מכל לפותיו, וחיבור הן לו ונטמאו עמו: אמאי טהורין. הרי נטמאו הענבים במגע טמא מת, ואע"פ שלא נגע במשקה נטמא: כי סחיט להו ליתיה לשיעוריה. וכשנוגע באוכל הנגוב ודוחהו אל תחת המדוך אין בהן שיעור כדי לקבל טומאה, והוא זהיר מליגע במשקה, כדקתני בהדיא ובלבד שלא יגע במקום המשקה: דאי לא תימא הכי. דמשקין בליעי ואיטמאו, אלא מיפקד פקידי ואין מיטמאין בנגיעת טומאה באוכל: הא דתניא לעיל כו' לתרומת תותים וענבים. דמשמע שנטמאו תותים וענבים קודם דריכה, וקתני אין לו בה היתר אכילה, הא היתר אכילה נמי אית בה דאי בעי דריך לה פחות פחות מכבילה: לידי תקלה. כשהוא דורכן, שמא יאכל מהן: מדליקין בפת ובשמן כו'. והא ודאי בחד שעתא לא מדליק שמן כולו אלא לזמן מרובה, ולא חיישינן דילמא אכיל מיניה: אלא פת. דכי זרק ליה ממאיסא, ותו לא אתי למיכליה: אבל חיטי. אי נמי זריק להו לא ממאיסי:
בשליקתא

רבינו חננאל

רב הונא בריה דרב יהושע אמר בעינן ראשית ששיריה מותר לישראל יצתה תרומת חמץ בפסח ששיריה אסורה לישראל: אמרי משמיה דר' יוחנן ענבים שנטמאו דורכן פחות פחות מכביצה ויינם כשר לנסכים אלמא קסבר משקין מיפקד פקיד בזוגין ולא נגע בהו טומאה אימת איטמו לכי סחיט להו בתר דסחיש להו ליכא אוכל כביצה דלטמא להו להני משקין. ואקשי' אי הכי לדרכינון אפי' כביצה נמי דהא תנן בטהרות פ"ג טמא מת שסחט זיתים וענבים כביצה מכוונת משקה הנסחט מהן טהור ובלבד שלא יגע במקום המשקה יתר מכביצה טמא שמכיון שיצאת טיפה ראשונה נמצאת מכביצה. ושני' מתני' התם משום דאיעבד וסחט אבל לכתחלה לא שרינן ליה דאי שרינ' כביצה חיישי' דלמא אתי למעבד הוא ביותר מכביצה ותנן יתר מכביצה טמא שמכיון שיצאת טיפה ראשונ' נטמאת מכביצה לפיכך לא שרינן אלא פחות מכביצה. אמר רב חסדא והלא ענבים הללו שנטמאו קתני מכלל דטמאין הם ואם כן טומאה שלהם להיכן הלכה דיינן כשר לנסכים. ודייקי' מדבריו דאמר אנה הלכה טומאתן מכלל דקסבר הוא משק' בענבים מבלע בליעי וכיון שנטמאו הענבים הן והמשקין שבהן נטמאו ביחד וכיון שנטמאו יחד אנה הלכה טומאתן. ואקשי' איני שאם נטמאו הענבים נטמאו גם המשקין והא טמא מת שנגע בענבים טמאן ותנן טמא מת שסחט ענבים כביצה מכוונת טהור אע"פ שנגע בהן וטמאן ואי אמרת נטמאו גם המשקין אמאי תנן טהור. ושנינ' אליבא דרב חסדא בשלא הוכשרו ולא טמאן מגע טמא מת אימת מטמו לכי מתכשרו מן המשק' דמסחטי מינייהו בתר דסחטו מינייהו כל דהו בצר ליה שיעורו דביצה דהא כביצה מכוונת הוו וכיון דבצרו מכביצה לא מטמו אבל הני ענבים דאמר ר' יוחנן הוכשרו דהא נטמאו קאמר דאי לא תימא הכי דמשקה בענבים בליע הא דתניא הא למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאת שאין לה היתר אכילה ולא היתר הסקה כלל אמאי לית ליה היתר הא אי דרך להו פחות פחות מכביצה שרו בשתיה. אמר רב פפא ההיא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עירובין דף לו: חולין קלו:], ב) [לקמן לד: עיין תוספות חולין קיז: ד"ה ולא שומר], ג) שבת קמד: טהרות פרק ג [משנה ג] ועיין תוס' ע"ז ל: ד"ה ומטמא טומאת משקין, ד) [נדרים נט. שבועות י: מעילה יג.], ה) [עיין תוספות כריתות יג. ד"ה כיון דינק], ו) [לעיל לג.], ז) [לעיל דף כ: וש"נ], ח) תמורה לג:, ט) שמיני פרק ט ה"א, י) פ"ג מ"ג, כ) עי' שבת כו. ותוס' הרשב"א ועי' לעיל ט. תוד"ה כדי (הב') (ב"ש), ל) [שבת כו.], מ) שמיני סוף פרשתא ז, נ) ועיין תוס' ב"ק עז. ד"ה פרה (הב').

גליון הש"ס

גמ' יצתה זו שאין שיריה נכרין. תמוה לי דא"כ לא תליא כלל בתרומה אם היא חמץ או לא ותלי הכל בשיריים דמשכחת למפריש תרומת חמץ כיש לו פסח חמץ וכו' שאין חמץ דיכול לקרות לפסח חמץ תרומה על הט' שאין דהא שיריה נכרין והסיפא על הט' שאין חמץ ופסח שאינו חמץ א"י להפריש פסח זו על הט' שאין דאין שיריה נכרין: שם דורכן פחות. עיין חולין קי"ז ע"ב תוס' ד"ה ולא שומר: שם א"ל אביי ומי חיישינן לתקלה. ק"ל דאיך סבר אביי דלא חיישי' לתקלה דמשקין בלועי וטומאתם מ"מ הא חזי לזילוף אע"כ דחיישי' לתקלה וכמ"ש התוס' לעיל דף לג ע"א ול"ע: בתוס' ד"ה לאימת וכו' אין מקבל הכשר. עיין כריתות יג ע"א תוס' ד"ה כיון:

הגהות וציונים

א] [צ"ל כביצה מכוונת] (גליון): ב] בכת"י שנתונין: ג] עיין רש"ש וע"ע השלמות: ד] ס"א טפה ראשונה ונתנו בתוכו והגביהו (גליון, מהרש"ל): ה] צ"ל מיטמא (ב"ש).

תורה אור השלם

א) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לוֹ: [דברים יח, ד]
ב) מִכָּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל כְּלִי יִטְמָא: [ויקרא יא, לד]
ג) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל קָדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק עוֹלָם: [במדבר יח, ח]
ד) וְכָל כְּלִי חֶרֶשׂ אֲשֶׁר יִפֹּל מֵהֶם אֶל תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ: [ויקרא יא, לג]

גזירה היא משום דחיישי' דלמא אתי לידי תקלה כלומר כמות שהם או יסחטם יותר מכביצה: מותיב עליה אביי מדליקין בפת ובשמן של תרומה שנטמאת ואי חיישינן דלמא אתי לידי תקלה הכי נמי לא שרינן ליה. ושני' פת זורקה לבין העצים שמן רמי ליה בכלי מאוס וכיון דמאיס לא אתי למיכל מינייהו.

ליקוטי רש"י
ענבים שנטמאו דורכן פחות פחות מכביצה. דאי יותר הא איטמו משקין בכביצה מילתא טיפה ראשונה טומאת האוכל שהרי יש בו כשיעור [לקמן לד: ד"ה דורכן]. טמא מת שסחט זיתים וענבים כביצה מכוונת טהורין. משנה היא במסכת טהרות ומפרש בה ובלבד שלא יגע במשקה ...

יָצְתָה זוֹ שֶׁאֵין שְׁיָרֶיהָ נִיכָּרִין, אך גם אם השיריים אינם חמץ והם ניכרים, אי אפשר להפריש עליהם תרומת חמץ, כיון שלא נאמר כאן שצריך שיהיה בפועל היכר לשיריים, אלא התורה מיעטה מתרומה מין שאין שיריו ניכרים, ולכן תרומת חמץ לעולם לא יכולה להיות תרומה (חי' בית מאיר, וכע"ז בשפת אמת).

עֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאוּ דּוֹרְכָן פְּחוֹת פָּחוֹת מִכְּבֵיצָה וְכוּ'. הקדמה: אוכל ומשקה מטמאים אחרים רק כשיש בהם שיעור, והשיעור באוכל הוא כביצה, ובמשקה הוא רביעית, וכשאין בהם שיעור אינם מטמאים אחרים. ולגבי קבלת טומאה, משקה מקבל טומאה אפילו שאין בו רביעית, ואוכל פחות מכביצה, יש אומרים שמקבל טומאה מדאורייתא, ויש אומרים שמקבל טומאה רק מדרבנן (ע"פ רש"י ותוס' כאן).

אַלְמָא קָסָבַר מַשְׁקִין מִיפְּקָד פְּקִידִי וְכוּ', המשקה שנמצא בתוך הזג [קליפת הענב] אינו חלק ממנו, ולכן כשנטמא הזג, אין המשקה שבתוכו נטמא בטומאת אוכלין כמוהו, שהרי אינו נחשב כגוף אחד עם הזג. וגם אינו נטמא בטומאת משקים מחמת המגע בינו ובין הזג [אע"פ שמשקה מקבל טומאה בכל שהוא], כיון שאין לו עדיין שם משקה כל עוד שהוא בתוך הזג. ואף אם נסבור שכבר בתוך הזג יש לו שם משקה, מכל מקום כיון שבזג עצמו אין כביצה, אינו מטמא את המשקה שבתוכו, ואין מצרפים את הזגים האחרים שבאשכול לשיעור כביצה, כיון שזגים אלו אינם נוגעים במשקה שבתוך ענב זה, ושני אוכלים פרודים הנוגעים זה בזה אינם מצטרפים לכביצה לטמא אחרים (רש"י, ע"פ המבואר ברש"ש ובחזו"א טבול יום ד, ה, וראה עוד משנה טהרות ח, ח ובמפרשים שם).

לְאִימַּת קָא מַיטַּמְּאִי לְכִי סָחֵיט לָהּוּ, שאז המשקה נוגע בכל הזגים הטמאים (רש"י). ואף שהזגים פרודים הם זה מזה ואינם מצטרפים לכביצה קודם הסחיטה (ראה לעיל ד"ה אלמא), מכל מקום אם היה בהם יחד שיעור כביצה, היה נטמא המשקה הנסחט מהם, כי בשעת הסחיטה הזגים נוגעים זה בזה ונעשים גוש אחד, ומצטרפים לכביצה (תפארת ישראל טהרות ג בועז ג; חי' מהר"י שפירא). ויש שפירש, שכיון שהמשקה נוגע בכל הזגים, מקבל מהם טומאה אפילו שבכל אחד מהם לחוד אין כביצה (חזו"א טהרות טבול יום ד, ה, אך ראה ברש"י ד"ה טמא, שמיד כשיוצאת הטיפה הראשונה היא נטמאת, והעיר הדבר שמואל, שדוחק לומר שהטיפה הראשונה נוגעת בכל הענבים יחד).

טָמֵא מֵת שֶׁסָּחַט זֵיתִים וַעֲנָבִים כְּבֵיצָה מְכֻוָּנָת טָהוֹרִין, ואם יש בפרי יותר מכביצה, טמא אפילו שהשיעור הוא רק בצירוף המשקין שנמצאים בתוכו (רש"י; תוס' רבינו פרץ, וראה שם שהביאו כמה דוגמאות לזה), כיון שהשיעור כביצה שנאמר בטומאה הוא משום שבפחות מכאן אין לזה חשיבות של אוכל, ולא משום ששיעור קבלת טומאה הוא בכביצה דוקא, ולכן גם המשקים שהם לא חלק מהפרי, מצטרפים לכביצה לתת לאוכל חשיבות של אוכל (מים חיים [להגר"ח שמואלביץ], וראה דבר שמואל).

כִּי סָחֵיט לָהּוּ בָּצִיר לָהּוּ שִׁיעוּרָא, שכבר אין בהם כביצה, וכשאין באוכל כביצה, המשקה לא מכשיר אותו לקבל טומאה. ואף שיש סוברים שאוכל מקבל טומאה מדאורייתא אפילו שאין בו כביצה [ראה הקדמה], מכל מקום אינו מוכשר לקבל טומאה כשאין בו כביצה, כיון שמאותו פסוק שלומדים שהוא מטמא אחרים, לומדים גם שמשקה מכשיר את הפירות לטומאה, וכשם שהוא מטמא אחרים רק כשיש בו כביצה, הוא הדין שאינו מוכשר לקבל טומאה כשאין בו כביצה (תוס' בדעת רש"י). ויש מפרשים, שמאן דאמר מיבלע בליעי סובר כן רק כשהמשקה כנוס בתוך האוכל, אבל כשהתחיל לסחוט את המשקה מהאוכל, גם הוא מודה שהמשקה מיפקד פקיד ואינו נחשב כחלק מהאוכל, ולכן אפילו שהאוכל נטמא גם כשאין בו כביצה, אך אינו מטמא את המשקה שהרי כבר אין באוכל שיעור כדי לטמא (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה). ויש מוכיחים מכאן, שאוכל פחות מכביצה אינו מקבל טומאה מדאורייתא, ולפיכך, כיון שהאוכל הוכשר לקבל טומאה רק על ידי המשקה שיצא ממנו והמעיט אותו מכביצה, אינו מקבל טומאה מדאורייתא (תוס', וראה שם שכן היא גם מסקנת רש"י בחולין, וראה מהרש"א וראש יוסף, שמדרבנן אוכל מקבל טומאה לדעה זו, וראה שם כיצד יתפרש לפי זה לשון 'טהורין').

הָא הֵיתֵר אֲכִילָה נַמִּי אִית בֵּיהּ דְּאִי בָּעֵי דָּרֵיךְ לָהּוּ פָּחוֹת פָּחוֹת מִכְּבֵיצָה, ואף שלהלן (לד, ב) מבואר שמעלה עשו בתרומה שמשקה שבתוכו מיבלע בליעי ומקבל טומאה ביחד עמו, מכל מקום הגמ' כאן עדיין לא סברה מעלה זו (חי' הר"ן שם ד"ה בענבים). ויש מפרשים, שקושיית הגמ' היא מתותים שחייבים בתרומה רק מדרבנן, ובהם לא נאמרה מעלה זו (מהר"ם חלאווה; תוס' חכמי אנגליה להלן שם ד"ה אי אמרת). ויש שסוברי, שכל הנדון בגמ' אי מיפקד פקיד או מיבלע בלע הוא רק על ענבים, אבל בשאר מי פירות ודאי שמיבלע בלע, וקושיית הגמ' היא רק מענבים ולא מתותים (ראה קהלות יעקב כט, ב, ע"פ הרמב"ם שסובר שמי פירות לבד משבעה משקין אין מקבלים טומאה כלל).

גְּזֵירָה דִּילְמָא אָתֵי בָּהּוּ לִידֵי תַּקָּלָה, שמא יאכל מהענבים בשעה שדורכם (רש"י). וחששו לכך משום שדרך הדורכים לאכול בשעת דריכה, אבל מותר לזלף יין של תרומה טמאה, כיון שאין דרך לשתות מהיין בשעת זילוף (מהר"ם חלאווה, ע"פ הגמ' לעיל כ, ב, וראה רש"י לעיל לב, א ד"ה תרומת, ובביאורנו שם ד"ה לתרומת). ורבי יוחנן שהתיר לדרוך ענבים שנטמאו בפחות מכביצה, דיבר רק בענבים של חולין שאין בהם חשש תקלה (קובץ ענינים [לרבי אלחנן וסרמן]).

אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי וּמִי חָיְישִׁינַן לְתַקָּלָה וְכוּ', וגם לאביי ישנם מקרים שבהם חוששים לתקלה [ראה ביאורנו לעיל (לב, א ד"ה לתרומת)].

בְּשִׁלְיָקֶתָא וּמְאִיסָתָא - לאחר שנטמאו שולקן וזורקן לבין העצים (רש"י), ואין חוששים שמא יהנה מהן בשעה ששולק ומואס אותן, וכשם שאסרו לכתחילה לדרוך ענבים פחות מכביצה שמא יהנה מהם בשעת הדריכה, כמבואר בברייתא לעיל (לג, ב), כיון שכאן עוסק להמאיס את החיטים לאכילה (אור חדש). ויש שפירש, שרק בדריכת ענבים חששו לתקלה, הואיל ויש שהות רבה בדריכתם, אבל בשליקה שהיא רק זמן מועט, לא חששו לכך (הערות הגרי"ש אלישיב, וראה עוד תוס' הרשב"א משאנ"ץ). ויש סוברים, שאסור לשלוק אותן לאחר שנטמאו, שמא יבוא ליהנות מהן בשעת השליקה, ומותר להשהותן רק אם שלקן ונמאסו לפני שנטמאו (תוס'; תוס' רי"ד).

ורב הונא אוסר, משום שחושש שמא יבוא לאוכלן לפני השליקה או בשעת השליקה (רש"י). ולמפרשים שרבי יוחנן התיר להשהות רק חיטים שנשלקו לפני שנטמאו, רב הונא סובר שגם במקרה זה אסור להשהותן, כיון שלא פלוג חכמים בתקנתם. או שלביאור זה לא נחלקו רבי יוחנן ורב הונא, אלא רבי יוחנן התיר להשהות חיטים שנשלקו שאין חשש שמא יבוא לאוכלן, ורב הונא אוסר להשהות חיטים שלא נשלקו, ויש חשש שמא יבוא לאוכלן (מלא הרועים בדעת התוס' הנ"ל, וראה רבינו דוד).

לָלוּשׁ בְּהֶן עִיסָּה בְּטָהֳרָה - רבי היה אוכל חולין בטהרה, ולא חשש שמא החיטים של התרומה שנטמאו יגעו באוכל ויטמאו אותו, כיון שחיטים אלו נפסלו מאכילה ואינן מטמאות (רש"י). ואף שלעיל (טו, ב) מבואר שרק אוכל שנפסל מאכילת כלב אינו מטמא טומאת אוכלים, וכאן מסתבר שגם לאחר ששלקו אותן עדיין ראויות הן לאכילת כלב, מכל מקום הגמ' כאן סוברת כרבי נתן להלן (מה, ב) שגם אוכל שנפסל מאכילת אדם אינו מטמא טומאת אוכלים (שלום יהודה, וראה קובץ ענינים [לרבי אלחנן וסרמן]).

ויש מפרשים, שאוכל שיחדו ועשה בו מעשה לצורך שימוש אחר שאינו מאכל, בטל ממנו שם אוכל אפילו שלא נפסל מאכילת כלב, וכאן יחדו את החיטים להסיק בהן את התנור (חי' רבי משה מאימראן והר צבי, ע"פ הגמ' להלן מה, ב, וראה קובץ ענינים [לרבי אלחנן וסרמן]).

ולרבי עצמו היה מותר ליהנות מתרומה אפילו שלא היה כהן, כיון שמדאורייתא מותר לישראל ליהנות מתרומה, והאיסור הוא רק מדרבנן, ומכיון שבבית רבי היו אנשים רבים, התירו להם איסור זה (תוס' רבינו פרץ בשם הרשב"א משאנץ; דבר שמואל בדעת רש"י). ויש שפירש, שתרומה שנפסלה מאכילת אדם, נפקע ממנה שם תרומה ומותר לישראל ליהנות ממנה (חזו"א דמאי טו, א). ויש סוברים, שרבי עצמו לא נהנה מהחיטים, אלא רק כהנים שנמצאו בבית רבי (תוס'; רבינו דוד).

שְׁתֵּילֵי תְּרוּמוֹת שֶׁנִּטְמְאוּ וּשְׁתָלָן טְהוֹרִים מִלְּטַמֵּא אחרים, שחיבורם לקרקע מבטלם מתורת אוכל (רש"י), ובתורת כהנים (שמיני ט, יא) למדו דין זה ממה שנאמר 'אשר יזרע טהור'. ומכל מקום גם לאחר ששתלם עדיין שם תרומה עליהם ואסורים לזרים, כמבואר בגמ' להלן, כיון שיכול לתלוש אותם ולהחזירם לתורת אוכל, ורק לגבי טומאת אוכלים התחדש שהטומאה נפקעת אפילו אם יכול להחזירם לתורת אוכל (קהלות יעקב ל, ע"פ חזו"א דמאי טו, א). ויש מפרשים, שמהפסוק לומדים שעצם החיבור לקרקע מפקיע מהם את הטומאה אף שעדיין שם אוכל עליהם, ולכן הזריעה אינה מפקיעה מהם שם תרומה (קובץ שיעורים אות קנו; מנחת שלמה).

וּמַאי קָא מַשְׁמַע לָן גִּידּוּלֵי תְּרוּמָה תְּרוּמָה, גם בגידולים שזרעם כלה, כגון חיטים (רש"י). ולביאור זה, מה שאמרו במשנה 'שתילי תרומה', אין הכוונה שדוקא שתילים - שאין זרעם כלה, הם תרומה, אלא גם גידולי תרומה נכללים במשנה (ע"פ דרך אמונה תרומות יא, כג בהה"ל ד"ה אע"פ, וראה עוד משנה ראשונה תרומות ט, ז).

תָּנִינָא גִּידּוּלֵי תְּרוּמָה תְּרוּמָה, ודין זה מדרבנן הוא, אבל מדאורייתא גידולי תרומה חולין הם. וטעם הגזירה הוא משום הפסד הכהנים, שחששו שמא ישהה הישראל בידו את התרומה ויזרענה, ולא יתננה לכהן (רש"י, ע"פ ההוא אמינא בגמ' בשבת יז, ב). ואף שמסקנת הגמ' בשבת (שם) שאין חוששים לכך, אלא הגזירה היא שמא הכהן ישהה בידו תרומה טמאה כדי לזורעה, ובינתיים יבוא לידי תקלה שישכח שהתרומה טמאה ויאכלנה, מכל מקום בגמ' כאן מוכח שלא חוששים לזה, שהרי לסברת הגמ' כאן גידולי תרומה טמאה מותרים באכילה לכהנים, ואם החשש הוא שמא הכהן ישהה בידו תרומה טמאה, גם לאחר שגזרו שגידולי תרומה תרומה, עדיין יש לחוש שמא הכהן ישהה תרומה טמאה בידו כדי לזורעה ולטהרה ולהתירה באכילה, ובהכרח שהגמ' כאן סוברת שהגזירה היא שמא הישראל ישהה את התרומה בידו ולא יתננה לכהן, ועל זה גזרו שהגידולים תרומה הם (שפת אמת, והגמ' בשבת סוברת כמסקנת הגמ' בע"ב, שגידולי תרומה אסורים באכילה גם לכהנים משום מעלה שעשו בתרומה).

ויש מפרשים, שגם הגמ' כאן סוברת שהגזירה היא שמא הכהן ישהה בידו תרומה טמאה עד זמן הזריעה וישכח ויאכלה בטומאה [וכמסקנת הגמ' בשבת], והטעם שלא חוששים לכך לאחר שתיקנו שהגידולים הם תרומה, כיון שאז אין לו הרבה רווח ממה שמשהה את התרומה בידו, כי על אף שהגידולים טהורים, עדיין הם תרומה שדמיה מועטים, וחששו לכך רק אם גידולי תרומה חולין הם, שדמיהם מרובים כיון שמותרים לזרים, ויש לו הרבה רווח כשזורעם (תוס'; תוס' הרשב"א משאנ"ץ).

וּמַאי קָא מַשְׁמַע לָן בְּדָבָר שֶׁאֵין זַרְעוֹ כָּלֶה, כגון בצל או כרוב, ו'גידולין' הם מה שהוסיף הבצל או הכרוב עצמו לאחר שזרעו אותו, ו'גידולי גידולין' הם הבצלים הנוספים שמתווספים ומתחברים עם אותו בצל, וכן עלים חדשים שגדלו בכרוב (רש"י, וראה מהר"י קורקוס תרומות יא, כב). ויש מפרשים, שכל מה שגדל בזריעה הראשונה נחשב 'גידולין', ואם זרע את הבצל שגדל מהזריעה הראשונה, מה שגדל ממנו הוא 'גידולי גידולין' (תוס'; מהר"י קורקוס שם בדעת הרמב"ם שם).

הַטָּבֶל וְכוּ', אֲבָל בְּדָבָר שֶׁאֵין זַרְעוֹ כָּלֶה אֲפִילּוּ גִּידּוּלֵי גִּידּוּלִין אֲסוּרִין בַּאֲכִילָה, וב'טבל' אם זרעו כלה גידוליו מותרים, כיון שגזירת 'גידולין' נאמרה רק בתרומה משום הפסד כהן ולא בטבל, אבל בדבר שאין זרעו כלה, גידולי טבל אסורים מעיקר הדין, משום שבגידולים מעורב חלק מהעיקר האסור, ואם בטבל [שהוא יותר קל מתרומה] גידולי גידולים אסורים בדבר שאין זרעו כלה, כל שכן בתרומה (ע"פ רש"י כאן ור"ן נדרים נט, ב ד"ה אבל, וראה עוד חי' רעק"א).

הוֹאִיל וְאֵיפְסִילוּ לְהוּ בְּהֶיסֵּח הַדַּעַת - שלאחר שנטמאו הסיח דעתו מלשומרם ונפסלים בהיסח הדעת (רש"י), שכן מצוי הוא שאדם מסיח דעתו מדבר שנטמא, אבל אם לא הסיח דעתו לאחר שנטמאו, אינם נפסלים (ראש יוסף להלן ע"ב ד"ה תרי, חזו"א או"ח קכד לדף לד, א ד"ה שם בגמ'). ויש שפירש, שהסחת הדעת מהם היא רק בשעה ששתלם באדמה, אבל קודם לכן מן הסתם לא הסיח דעתו מהם, שהרי מצווה לשמור תרומה טמאה כשם שמצווה לשמור תרומה טהורה (פני יהושע). ויש שסובר, שלאחר שנטמאו ועומדים לאיבוד, אינם נפסלים בהיסח הדעת, וכאן נפסלו בהיסח הדעת בשעה שנטמאו (אחיעזר ב מ, ו, וראה עוד קהלות יעקב לא, א).

המשך במילואים עמ' 117

ᵃבשליקתא ומאיסתא הכא נמי בשליקתא ומאיסתא והיכא איתמר דרב אשי אהא דאמר רבי אבין בר רב אחא א"ר יצחק אבא שאול גבל של בית רבי היה והיו מחמין לו חמין בחיטין של תרומה טמאה ללוש בהן עיסה בטהרה אמאי ניחוש דילמא אתי בהו לידי תקלה א"ר אשי בשליקתא ומאיסתא. אביי בר אבין ורב חנניא בר אבין תנו תרומות בי רבה פגע בהו רבא בר מתנה אמר להו מאי אמריתו בתרומות דבי מר אמרו ליה ומאי קשיא לך אמר להו ᵇתנן ᵃשתילי תרומות שנטמאו ושתלן (א) טהורים מלטמא ואסורין מלאכול (בתרומה) וכי מאחר דטהורין מלטמא אמאי אסורין מלאכול אמרו ליה הכי אמר רבה מאי אסורין אסורין לזרים ומאי קמ"ל גידולי תרומה תרומה ᵍתנינא ᵇגידולי תרומה תרומה וכי תימא גידולי גידולין ומאי קמ"ל בדבר שאין זרעו כלה ᵈהא נמי תנינא ᵍהטבל גידוליו מותרין בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפי' גידולי גידולין אסורין באכילה אישתיקו א"ל מידי שמיע לך בהא אמר להו הכי אמר רב ששת מאי אסורין ᵈאסורין לכהנים הואיל ואיפסילו להו בהיסח הדעת. הניחא למ"ד היסח הדעת פסול הגוף הוי שפיר אלא למ"ד היסח הדעת פסול טומאה הוי מאי איכא למימר דאתמר היסח הדעת רבי יוחנן אמר ᵉפסול טומאה הוי ורבי שמעון בן לקיש אמר פסול הגוף הוי רבי יוחנן אמר פסול טומאה הוי שאם יבא אליהו ויטהרנה שומעין לו רבי שמעון בן לקיש אומר פסול הגוף הוי שאם יבא אליהו ויטהרנה אין שומעין לו. איתיביה רבי יוחנן לרשב"ל ᵉר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר ᵛᵒלול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ותעובר צורתן ויוצאין לבית השריפה אי אמרת בשלמא פסול טומאה הוי משום הכי בעי עיבור צורה שמא יבא אליהו ויטהרנה אלא אי אמרת פסול הגוף למה לי עיבור צורה והתנן[א] ᶻזה הכלל

כל

רש"י

בשליקתא ומאיסתא. לאחר שנטמאו שולקן ואח"כ זורקן לבין העצים והן נמאסות, ורב הונא חייש דלמא אכיל להו מקמי דלישלקינהו או בשעה ששולקן: **והיו מחמין לו חמין בחיטין של תרומה טמאה.** שהיו לוקחין אותם מכהנים בזול: **ללוש בהן עיסה בטהרה.** כלומר אע"פ שרבי אוכל חולין בטהרה היה, לא חייש דילמא נגעו הני חטים טמאים בעיסה, דבטלי להו מתורת אוכל ולא מטמאו: **תנו תרומות.** מסכת תרומות: **מאי אמריתו.** חידוש וטעמא בתרומות שאתם שונים בבית אדם גדול כרבה: **שתילי תרומה.** כגון שתילי כרוב וכרישין: **טהרו מלטמא.** אחרים, שחיבורן לקרקע בטלן מתורת אוכל: **ואסורין מלאכול.** וקא ס"ד משום טומאה, ולכהנים: **אסורים לזרים.** דלא אמרינן פקע שם תרומה מינייהו: **ומאי קא משמע לן גידולי תרומה כתרומה.** אפילו בדבר שזרעו כלה כגון חיטין או גלעות שומין, תנינא: **וכי תימא.** האי אסורין מלאכול בדבר שאין זרעו כלה קאמר, כגון בצלים דקים שקורין ליבו"ש, וכששותלים אחת אחת לבדה הן נוספות ומתחברות שש וז' יחד, והיינו גידולי גידולין אותן הנוספות עליהן שלא היו תרומה מעולם, וגידולין עצמן כגון שתילי כרוב שהולכים ומרחיבין העלין הראשונים, ובדים המדשים העולין בקלח הוו גידולי גידולים: **הטבל גידוליו מותרין.** אע"פ שנתמרח בכרי והוקבע למעשר וחל עליו שם טבל, וזרעו ולא הפריש מעשרותיו תחלה וצמח ונגמר וקצרו, מותר לאכילת עראי עד שימרח בכרי, ואף על גב דגידולי תרומה תרומה, מדרבנן הוא ᵖולחומרא שלא להפסיד את הכהנים, אבל גידולי טבל חולין הן, והרי הן כשקוצרן כשאר תבואה, ואוכל מהן עראי עד שימרחם: **בהיסח הדעת.** כשנטמאו מתחלה הסיח דעתו מהם שוב מלשומרן, ונפסלין בהיסח הדעת, דכתיב גבי תרומה (במדבר יח) ᵃאת משמרת תרומותי עביד לה שימור ᵗולא תסיח דעתך: **פסול הגוף הוי.** מעלה היא בקדשים שנפסלין בכך, ושם פסול הוא לעצמו, ואפילו יבוא אליהו ויאמר שלא נטמאו כל אותן הימים שהסיח דעתו מהן אין שומעין לו: **שפיר.** משום הכי אסורין, שאין שתילתן מועלת להן להסיר שם פסול מעליהן: **אלא למ"ד.** כל מה שקדשים נפסלין בהיסח הדעת אינו אלא משום חשש טומאה, שמא ע"י שהסיח דעתו משמירתן נגעה בהן טומאה ואינו יודע: **מאי איכא למימר.** הני אמאי מיפסלי משום חשש טומאה, הא אפילו טומאה ודאית שבהן טיהרתה שתילתן: **ויטהרנו.** ויאמר שלא נגעה בו טומאה כל ימי היסח: **לול קטן.** כמין גומא חלולה עשויה בבנין הרצפה: **בין כבש למזבח.** כלומר בקרן זוית סמוך לכבש וסמוך למזבח במקום שהם מתחברים: **במערבו של כבש.** אצל שפת מערבית של כבש: **ששם זורקין פסולי חטאת העוף.** לפי שהיא נעשית בקרן מערבית דרומית למטה, וכשאירע פסול בה שאינו פסול הגוף ממש ואין יכול לשורפה מיד משום בזיון קדשים נותנין אותה שם: **ותעובר צורתה.** היינו פסול לינה. עיבור צורת מראית בשר בלינת לילה אחד הוא, וכיון שלנה בלילה הרי היא נותר וטעון שריפה ונשרף. ועל כרחך מדבעינן העברת צורה לאו כשפיגל בה או נטמאת או יצתה או מלקה שלא כמצותה קמיירי, דהא פסול מעליא הוא ולמה לן לאהדורי אפסול לינה, ואין לנו דניבעי לינה אי לאו פסול היסח הדעת, **ואי אמרת פסול חשש טומאה הוא** איכא למימר דהאי פסול בהיסח הדעת קאמר, וכיון דלא חזינן ליה דאיטמי אלא חששא בעלמא הוא בעי עיבור צורה, דלא מצינן למשרפה להדיא שמא יבוא אליהו אחרי כן ויאמר טהורה היתה ונמצאת ששרפנו קדשים טהורין, אלא אם שם פסול הוא לעצמו אפילו לא נטמא למה לי עיבור צורה:

כל

תוספות

בשליקתא ומאיסתא. קצת נראה דוקא שהן כבר מאוסות מותר להשהותן אבל למאס אסור דבתוך כך אתי ביה לידי תקלה כמו בדריכת ענבים דבפרק הלוקח בהמה (בכורות דף לג.) אמרינן סאה תרומה טמאה שנפלה לתוך מאה חולין טהורים ר"א אומר תרום ותרקב ובמסכת תרומות בפ"ה (מ"ב) גרסינן תרום ותשרף ואומר ר"ת דבמאיסתא תשרף ויהנה ממנו בשעת שריפהᵖ:

מחמין לו חמין בחיטין של תרומה. אור"ת דלכהנים של בית רבי היו עושין דלישראל לא שריא אלא הנאה שאינה של כילוי כמו עירוב דמערבין לישראל בתרומהᵖ אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו או להדליק אסור לישראל כדאמרינן בפ"ק דמס' ע"ז (טו.ᵐ) כהן ששכר פרה מישראל לא יאכילנה כרשיני תרומה ובמסכת תרומות (פי"א משנה י) נמי אמרי' מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בשמן של תרומה שנטמא ברשות כהן פירוש אם יש שם כהן דנר לאחד נר למאה ור"י אומר טעמא משום דדרשינןᵖ ᵃמשמרת תרומותי מה תרומה טהורה וכו' ומה טהורה דוקא לכהן אף טמאה דוקא לכהן ובטמאה ליכא אלא הדלקהᵖ:

טהרו מלטמא. תימה לר"י דבפ' קמא דשבת (דף יז:) מסקינן דהיינו טעמא דגזרו גידולי תרומה תרומה משום תרומה טמאה ביד כהן פי' שלא ישהה אותה לזריעה והשתא כיון דטהרו ישהה אותה לזריעה כדי לטהרה. ואומר ר"י דמשום ריוח פורתא לא ישהה אותה מאחר שעדיין היא תרומה ולא נעשית חולין. **הקשה רבינו נסים גאון** דתניא בתוספתאᵗ גידולי תרומה ומעשר שני הרי הן כחולין. ומצא תירוץ בירושלמי למסכת תרומותᵖ דהרי הן כחולין היינו להתחייב בלקט ושכחה ופאה ועניי ישראל ועניי כהנים מלקטין אותן אלא שאסורין לזרים והיינו דתניאᶻ עניי ישראל מוכרין את שלהן לכהנים בדמי תרומה וטעמא לפי שמדאורייתא אינם תרומה ומעשר וחייבין בלקט שכחה ופאה ולא אתי גזירה דרבנן ומפקע ליה. **ועוד הקשה הר"ר משה נבריי"ש** דתנן במסכת בכורים (פ"ב מ"ב) יש במעשר ובכורים מה שאין כן בתרומה שהמעשר ובכורים גידולן אסורים מלאכול בירושלים אף לזרים ולבהמה מש"כ בתרומה משמע דגידולי תרומה שרו לזרים מיהו בלאו הכי לא א"ש לישנא אף לזרים דאדרבה אף לכהנים מיבעי ליה למימר. ונראה דזרים דהתם ᵖהיינו נכרים וכן משמע בירושלמי:

גידולי גידולין. **פירש ריב"א** דגידולים היינו גידול ראשון מן הזרע ואח"כ חזר ונטע אותן גידולים זהו גידולי גידולין ומביא ראיה מירושלמיᶻ דמסיק התם אגידולי גידולין מטיעשו שני גורנות דהיינו בכה"ג שנזרע ונלקט שתי פעמים. **ולפ"ה** הכל הוי גידול ראשון. **ומה שפ"ה** דשומין הוי דבר שזרעו כלה **לא משמע הכי** דבמסכת תרומות תנן בפ"ט (מ"ו) איזהו דבר שאין זרעו כלה הלוף והשום והבצלים:

פסול הגוף הוי. תימה דלעיל (דף כ:) אמרינן אם היתה במקום המוצנע יניחנה במקום התורפה ואמרי' גרמא אין בידים לא ואמאי אין מותר לשורפה מיד כשמסיח דעתו ממנה:

למה לי עיבור צורה. קשה לר"י דילמא האי פסול היינו בדם ובבעלים דבעי עיבור צורה. וי"ל מ"מ אחר שנזרק בלול יש בו היסח הדעת. הר"ר אלחנן:

שאם

עין משפט נר מצוה

קב א מיי' פי"א מהל' תרומות הלכה כג:
קג ב שם הלכה כא:
קד ג מיי' פ"ו מהל' מעשר הלכה ו:
קה ד מיי' פי"א מהל' תרומות הלכה כג:
קו ה מיי' פי"ט מהל' פסולי מוקדשין הלכה ז:
קז ו מיי' פ"ב מהל' בית הבחירה הלכה יד:

רבינו חננאל

וכן חיטי שליקתא ומאיסתא שרי לאדלוקי בהו אבל חיטי שפירן וכיוצא בהן דחיישי' דלמא אכיל להו ואתי לידי תקלה לא משהינן להו. **וכן** אבא שאול גבל של בית רבי היה מחמם חמין בחיטין שליקתא של תרומה [טמאה] ומאיסתא כדי ללוש עיסה בטהרה: **בעי רבה בר מתנה מאביי ורב חנניה בר אבין** הא דתנן פ"ט דתרומה שתילי תרומה שנטמאו ושתלן טהרו מלטמא ואסו' מלאכול עד [שיגום] את האוכל וכיון שטהרו [מלטמא] אמאי אסורין לאכול. **א"ל** הכי אמר רבה אסורה לזרים כלומר תרומה הן ובקדושתן קיימי. **אמרו לו מאי קמ"ל דגידולי תרומה** הן תנינא גידולי תרומה תרומה וכ"ת בגידולי גידולין עסקינן ובדבר שאין זרעו כלה הא נמי תנינא א) דתנן גידולי תרומה תרומה וגידולי גידולין חולין. **ואוקימנא** בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפי' גידולי גידולין אסורין אשתיקו. **פי'** דבר שאין זרעו כלה כגון הלוף והשום והבצלים. **אמר להו** הכי א"ר ששת אסור לכהנים. מ"ט הואיל ונפסלו בהיסח הדעת כלו' כיון שנטמאו הסיח דעתו מהן ונפסלו. ואמרי' **הניחא** למאן דאמר היסח הדעת פסול הגוף **הוא**: כלו' הרי הוא כבשר חטאת שאין לו היתר לעולם. **אלא** למאן דאמר היסח הדעת פסול טומאה **הוא** לא יהא הטפל חמור מן העיקר כיון ששתלן אמרת טהרו מטומאתן ולמה לא יהו מותרין מפסול [טומאה] [היסח הדעת]. **ונדחו** גם דבריו וחזרו לברר מחלוקת ר' יוחנן ור"ל דאיתמר היסח הדעת [ר"ל אמר פסול הגוף הוי] שאם יבוא אליהו ויטהרנה אין שומעין לו. ומותיב עליה ר' יוחנן מהא דתניא בסוף תמורה ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר לול קטן [היה] בין כבש למזבח למערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף שתעובר צורתן ויצאו לבית השריפה וכיון שנפסל הסיח דעתו ממנו. **הניחא** לדידי דאמינא פסול טומאה הוא משו"ה בעי עיבור צורה. אלא לדידך דאמרת פסול הגוף הוא למה לי עיבור צורה התנן זה הכלל

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין תוספות בבא קמא קטז. ד"ה (בעמ' הקודם) אתי לידי תקלה וכו' דרב הונא נמי מודה בזה], ב) תרומות פרק ט משנה ז, ג) [שבת יז:] תרומות פרק ט משנה ד נדרים דף ס., ד) תרומות שם משנה ו נדרים שם, ה) תוספתא דזבחים פרק ז ה"ב, ו) [לקמן עז. וש"נ] ועיין תוס' מעילה דף יא. ד"ה לול, ז) [תוספתא פרק ו ה"ו] לקמן עג: פג:, ח) שבת יז: ועיין שפ"א למה פי' רש"י ע"פ ההר"א שם, ט) בכורות דף לד., י) זבחים דף סג., כ) וע"ע בכורות כב: תוד"ה תירום, ל) עירובין כו:, מ) [וכן במשנה תרומות פרק י"א משנה ט], נ) שבת כו., ס) [ועיין תוספות יבמות סו: ד"ה לא וכו' מבואר באורך ותוספות לעיל ט. ד"ה כדי ותוספות שבת כו. ד"ה אין מדליקין ותוספות מנחות סז: ד"ה כדי שתהא], ע) [דטהרות פרק א ה"ה], פ) פ"ו ה"א (נז.), צ) תרומות פ"ט מ"ב, ק) עיין מהרש"א, ר) תרומות פ"ט סה"ב (פט:).

הגהות הב"ח

(א) גמרא ושתלן טהרו מלטמא וכ"ה ברש"י:

הגהות וציונים

א] [צ"ל והתניא] (גליון):

תורה אור השלם

א) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל קָדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק עוֹלָם: [במדבר יח, ח]

ליקוטי רש"י

גידולי תרומה. אם זרעה, ואפילו דבר שזרעו כלה כגון תבואה וקטניות [שבת יז:]. דלאו גידולי היתר מעלין את האיסור. הטבל גידוליו מותרין בדבר שזרעו כלה. כגון חטים גידולי גידולין דזהו השני [נדרים נט.]. טבל שהוקבע למעשר כגון שנתמרח בכרי אסור לאכול ממנו עראי אם זרעו גידולו מותרין לאכול ממנו עראי כל זמן שלא הוקבעו למעשר. אבל בדבר שאין זרעו כלה אפי' גידולי גידולין אסורין. לאכול מהן עראי מפני קודם אותו מירוח מפני שהוא טבל שנתמרח ככר המעשר בהן וכל שכן גידולי גידולין של תרומה בדבר שאין זרעו כלה שאסורין [ר"ן שם נט:].

חשק שלמה על ר"ח

א) גי' אחרת פי' לו לרבינו ז"ל כאן דמיירי מתרומה גופא שם במשנה ד' והיא יותר מחוורת מגי' דידן.

עין משפט
נר מצוה

קח א מיי' פ"ד מהל' ק"פ הלכה ג:
קט ב מיי' פ"א מהל' פסולי המוקדשין הלכה לא:
קי ג מיי' פ"ו מהלכות איסורי מזבח הלכה ו:
קיא ד שם הלכה ח:
קיב ה [מיי' פי"ב מהל' תרומות הלכה יא]:

[א]כל שפסולו בגופו ישרף מיד בדם ובבעלים תעובר צורתן ויוצאין לבית השריפה א"ל האי תנא תנא דבי רבה בר אבוה הוא [א]דאמר אפילו פיגול טעון עיבור צורה. [ב]איתיביה נטמא או שנפסל הבשר או שיצא חוץ לקלעים רבי אליעזר אומר יזרוק רבי יהושע אומר [ב]לא יזרוק ומודה רבי יהושע שאם זרק הורצה מאי נפסל לאו בהיסח הדעת אי אמרת בשלמא פסול טומאה הוי היינו דמשכחת לה דמרצי ציץ אלא אי אמרת פסול הגוף הוי אמאי הורצה (ציץ) מאי נפסל נפסל בטבול יום אי הכי היינו טמא תרי גווני טמא. כי סליק רבין אמרה לשמעתיה קמיה דר' ירמיה [ג]אמר בבלאי טפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו לא שמיע לכו הא דרבי שמעון בן לקיש משמיה דר' אושעיא [ג]מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואח"כ השיקן טמאים מכדי זריעה נינהו מה לי השיקן ואח"כ הקדישן מה לי הקדישן ואחר כך השיקן אלמא [ד]אין[ז] זריעה להקדש הכא נמי אין זריעה לתרומה. יתיב רב דימי וקאמר לה להא שמעתא אמר ליה אביי הקדישן בכלי קאמר אבל בפה לא עבוד רבנן מעלה או דילמא בפה נמי עבוד רבנן מעלה אמר ליה זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי דאמר ר' אבהו אמר רבי יוחנן ענבים שנטמאו דרכן ואח"כ הקדישן טהורים הקדישן ואח"כ דרכן טמאין והא ענבים דקדושת פה נינהו ואפילו הכי עבוד רבנן מעלה אמר רב יוסף ענבים קאמרת הכא [ה]בענבים של תרומה עסקינן דקדושת פה דידהו כקדושת כלי דמיא אבל הני דבעי כלי בפה לא עבוד רבנן מעלה. דרכן ואפילו טובא ומי אמר רבי יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן [ח]ענבים שנטמאו דורכן פחות פחות מכביצה איבעית אימא הכא נמי פחות פחות מכביצה ואבע"א התם דנגעו להו בראשון דהוו להו שני הכא דנגעו בשני דהוו להו שלישי. אמר רבא [א]אף אנן נמי תנינא [א]ונתן עליו מים חיים אל כלי [י]שתהא חיותן בכלי ונתן אלמא תלושין נינהו והא מחוברין נינהו

אלא

כל שפסולו בגופו. פסול ודאי ובבשר עצמו, ישרף מיד: בדם. כגון נשפך הדם: ובבעלים. כגון נטמאו בעלים והפסח קיים ואין כאן מי שיאכלנו. ודם אע"פ שפסול גמור הוא, אפילו הכי הואיל ואינו כבשר[א] עצמו בעי עיבור צורה: תנא דבי רבה בר אבוה. עיקר מילתא לא ידענא היכא, וטעמא דמילתיה בכילד צולין[ז]: אפילו פיגול. שפסול הגוף הוא טעון עיבור צורה, והכא לא מצי לשנויי כדמשני לקמיה מאי פסולי חטאת העוף שנפסלו בטבול יום, דהיינו טומאה וצורה[ב] למה לי: רבי אליעזר אומר יזרוק. את הדם, ר' אליעזר לטעמיה דאמר בכילד צולין[ח] דם אף על פי שאין בשר: רבי יהושע אומר לא יזרוק. ר' יהושע לטעמיה דאמר[ט] אם אין בשר אין דם. ויצא חוץ לקלעים בבשר קדשי הקדשים קאמר שמחיצה שלהן חומת עזרה, כדכתיב בכולהו [ב]בחצר אהל מועד יאכלוה, ואם יצאת נפסלת כדילפינן בכילד צולין[י] [ג]מאל הקודש פנימה: מאי נפסל לאו בהיסח הדעת. בתמיה, דכיון דתנא נטמא ויצא מאי פסול איכא תו, אי נפסל בעבודת דם כגון במחשבת חוץ למקומו וחוץ לזמנו, לא קרי [ליה] נפסל בשר, שהרי אף הדם נפסל, ובהא לא נימא ר' אליעזר יזרוק: אי אמרת בשלמא. פסול חשש טומאה הוא, משום הכי מודה רבי יהושע שאם זרק הורצה, דאפילו נטמא ודאי ואע"ג דטומאה פסול הגוף הוי מרצה ציץ, ולכתחלה לא יזרוק דקא סבר ריצוי ציץ בדיעבד הוא[כ], ויוצא אע"ג דלא מהני ליה ציץ הורצה בדיעבד, דאע"ג דרבי יהושע בעי תרתי דם ובשר, מיהו הואיל והבשר בעין, ופסול יוצא פסול מחמת דבר אחר הוא חשבינן[ג] ליה פסול חסרון מחיצות בפרק קמא דמנחות בסופו[ל], איכא למימר בדיעבד הורצה: אלא אי היסח הדעת פסול הגוף הוא. וציץ נמי לא מרצי עליה, אמאי הורצה: ה"ג אלא אי אמרת פסול הגוף הוי אמאי הורצה. ולא גרסינן פסול הגוף מי קא מרצי ציץ, דהא פסול יוצא נמי לא מרצי ציץ, כדאמרינן בפרק קמא (דף טז:) הא אינו נושא אלא עון טומאה: נפסל בטבול יום. וטעמא משום ציץ: אמרה קמיה דר' ירמיה. הא דרב ששת לעיל דאסורין מלאכול משום היסח הדעת הוא: שמעתתא דמחשכן. כשאין יודעין טעמו של דבר בודין מלבם טעם שאינו: אתרא דמחשכא. בבל עמוקה: לא שמיע לכו כו'. ומכאן יכולין ללמוד טעמה של משנה, דאסורין מלאכול משום מעלה, דאף על גב דמהניא זריעה לחולין, עבוד רבנן מעלה דלא תהני לתרומה להעלות לה טהרה גמורה להיתר אכילה, ומיהו מלטמא טהרו, דלהא לא עבוד מעלה: מי החג. כגון של ניסוך המים לשבת שבתוך החג שהיו ממלאין אותן מערב שבת[מ], וכשנטמאו אין יכולין לילך ולמלאות מן השילוח בשבת, וטורח הוא למלאות מבור הגדול בגלגל[נ], והלך והשיקם באמת המים שבעזרה, ומים סלקא להו השקה, דזו היא זריעתן משעברו עליהן מי המקוה ונעשה חיבור וטהרו: ואחר כך הקדישן. שעדיין לא קרא עליהן שם או לא קדשו בכלי שרת, טהורין: אין זריעה להקדש. לטהרו בכך, דמעלה עשו בקדשים, הכא נמי אין זריעה לתרומה דמעלה עשו: להא שמעתא. דרבי אושעיא: הקדישן בכלי שרת קאמרת. דכיון דקדושין הן קדושת הגוף עבדינהו להו רבנן מעלה, אבל משום קדושת פה דמלאן בכלי חול לשם חג לא עבדי להו מעלה, ומהניא להו השקה: זו לא שמעתי. במעלה זו דזריעה לא שמעתי אם בפה אם בכלי, אבל במעלה אחרת שמעתי דאף בקדושת פה עבדוה רבנן, ואיכא למילף מינה דהוא הדין לכל מעלות שבקודש: דרכן ואחר כך הקדישן טהורות. לנסכים, ור' יוחנן לטעמיה דאמר לעיל[ס] משקין מיפקד פקידי ולא קבילו טומאה עם האוכל, ולקמיה מפרש היכי דריך להו: הקדישן ואח"כ דרכן טמאות. קא ס"ד הקדיש יינו לנסכים: טמאות. דעבוד רבנן מעלה בקדשים דמיטמא משקה עם האוכל ולא אמרינן בהו משקין מיפקד פקידי: והא ענבים קדושת פה הן. דאי נמי נתנן לכלי אין כלי מקדשן, דאין כלי שרת מקדשין אלא דבר הראוי לו, כדילפינן בשחיטת קדשים[ע] גבי מזבח שנאמר [ד]כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי תלמוד לומר [ה]עולה, וכלי שרת דומיא דמזבח נפקא לן התם[פ]: בענבים של תרומה. והאי הקדישן קדושת תרומה קאמר, דבתרומה לא שייכא קדושת כלי לא ביין ולא בענבים: אבל הני. מי החג: דרכן ואפילו טובא. לעיל קמהדר, אמרת דרכן ואחר כך הקדישן טהורות, ואפילו טובא בבת אחת, בתמיה, והא אמרת לעיל פחות פחות מכביצה, דאי יותר הא איטמו משקין בכביצה מיצאת טיפה ראשונה טימאה האוכל, שהרי יש בה כשיעור: הכי גרסינן אי בעית אימא הכא נמי בפחות מכביצה ואי בעית אימא התם דבעינן פחות מכביצה שנגעו ענבים בראשון. כגון טמא שרץ או טמא נבילה וכל שכן טמא מת, דכיון דהוו ענבים שני טימאו את המשקין בכבילה מש(י)אלת טיפה ראשונה, ואף על פי שהן חולין, דכל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה[צ]. ושני עושה שלישי בתרומה לא גרסינן, דהא בחולין עסקינן, דאי בתרומה הא אמרן דעבוד מעלה שמיטמא משקה עם האוכל: הכא דנגעו ענבים בשני דהוו להו שלישי. ענבים שנעשו על טהרת תרומה משכחת בהו שלישי, הלכך דרכן ואחר כך הקדישן שקרא להן שם תרומה טהורין ואפילו דרך הרבה יחד, שהאוכל שלישי לא עשה למשקה כלום, ומתחלה לא נטמאו עם האוכל, דקודם קריאת שם לא עבוד מעלה, הקדישן לתרומה ואחר כך דרכן טמאין, דמקריאת שם חלה המעלה עליהן ונעשה המשקין כאוכל הכל אחד: אף אנן נמי תנינא. דעבוד רבנן מעלה בקדשים ואפילו בקדושת פה: שתהא חיותן בכלי. באותו כלי עצמו שהוא מקדש בו מי חטאת באפרן צריך למלאותו מן המעיין, ולא ימלאם בכלי אחר ויערה לתוך זה, וכתב ונתן דמשמע תלושין, דמותר למלאותו בכלי אחר ויערה לתוך זה:

אלא

שאם זרק הורצה. אף על גב דאין ציץ מרצה על היוצא רבי יהושע סבר זריקה מועלת ליוצא[ק] כרבי עקיבא דריש מעילה (דף ו:) דאמר זריקה מועלת להוציא בשר מידי מעילה וכל שכן להרצאה דהא רבי אליעזר דאמר הכא יזרוק קאמר התם דלהוצאה ממעילה לא מהניא[ר]:

ונתן אלמא תלושין והא מחוברין נינהו. פירוש דונתן משמע דחשיב להו תלושין והיינו לענין קבלת טומאה אף על פי שהן מחוברין והשתא מייתי ראיה דאין השקה להקדש מן התורה וכן בתרומה נמי עבוד רבנן מעלה. [ש]ופ"ה דחוק:

כוסמין

רבינו חננאל

כל שפסולו בגוף ישרף מיד בדם ובבעלים תעובר צורתו כלומר כל זמן שיתכן שיאכל מניחין אותו שמא יבוא אליהו ויתירנו באכילה עד שיסריח וישנה מצורת בשר שאי אפשר להאכל כלל ויצא לשרפה. קתני מיהא כל שפסולו בגופו ישרף מיד. ושנינ' האי תנא סבר אפילו פגול שאינו מרצה לעולם והוא ודאי פסול הגוף טעון עיבור צורה דיליף עון עון מנותר. ותוב מותיב עליה מהא [דתני'] נטמא הבשר או נפסל או יצא חוץ לקלעי' כו' קתני מיהא אם זרק הורצה וכי פסול הגוף בר הרצאה הוא. ומשני רבי שמעון בן לקיש מאי נפסל דקתני נפסל בטבול יום דלא מסח דעתיה ותרי גוני טומאה קתני. ר' ירמיה פשיט ליה לבעיא דרבה בר מתנה מהא דאמר ריש לקיש מי החג שנטמא השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ונטמאו ואחר כך השיקן טמאין. פי' כיצד משיקן נותנן בכלי גללים או בכלי אבנים או בכלי אדמה וממלא אותו הכלי מן המים ומטבילן במי מקוה כדי שיהיו מי מקוה צפין עליו ועלתה להם טהרה והיינו השקתן וכבר פירשנוה ביום טוב (דף יח). פי' הקדיש מים לנסך אותם בחג ונטמאו. והשיקן פי' ושקען במי מקוה לטהרן אע"פ שנכנסו תחת המים שנמצאו כאלו זרועים הם במקוה לא עלתה להם טהרה שאין הזריעה מטהרת בהקדש כך שתילי תרומה אע"פ ששקען וזרען בקרקע לא עלתה להם (התרה) [טהרה] ומאי אסורה לכהנים. א"ל אביי לרב דימי בקדושת כלי קאמרת כגון אלו מי החג וכיוצא בהן שנקדשו בכלי הקדש עבדו בהן רבנן מעלה שאין זריעה מטהרת בהקדש שנקדש בכלי הקדש. אבל אם הקדישה קדושה בפה שאמר זה קדש ועדיין לא בא בכלי קדש הא מיבעיא לי יש לו זו המעלה שהרי כבר נקדש או לא. אמר לו זו בהדיא לא שמעתי כיוצא בה שמעתי דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן ענבים שנטמאו דרכן ואח"כ הקדישן טהורין הקדישן ואח"כ דרכן טמאין הרי ענבים הללו קדושת פה נינהו שעדיין לא באו בכלי ואינם יין לנסך ואפילו הכי עבוד להו מעלה. ודחי רב יוסף ואמר הני ענבים דאמר רבי יוחנן ענבים דתרומה הן דקדושת הפה (נינהו) [דידהו] קדושה גמורה היא וכיון שאמר הרי אלו תרומה כקדושת כלי דמיא קדושתן אבל קדש דבעו כלי כגון ניסוך המים וכיוצא בו בפה בלא קדושת כלי לא עשו בהן מעלה. ואקשי' אהא ומי אמר ר' יוחנן ענבים שנטמאו דורכן (כלו) וטהורים והא איהו דאמר סוחטן פחות פחות מכביצה. ושני' הכי נמי מאי דרכן דקתני נמי פחות פחות מכביצה. איבעית אימא התם דאמר רבי יוחנן פחות פחות מכביצה דנגעי בשרץ והוו להו ענבים ראשון דמטמו אחריני והכא דקתני כגון שנטמאו במים שנטמא בשרץ דהוו להו ענבים שני ואין שני עושה שלישי בחולין ואי תרומה נינהו דנגעי בולד שני דהוו להו ענבים שלישי ואין שלישי עושה רביעי בתרומה: אמר רבא אף אנן נמי תנינא דבקדושת כלי עבדו בהן מעלה דכתיב ונתן עליו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי. מדקאמר ונתן אלמא (עיקרן) [דעקורין] מן המעין הן ותלושי' נינהו. והדר קרי להו מים חיים אל כלי אלמא מחוברים נינהו.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) לקמן עג: פב: מנחות נ:, ב) לקמן עז: [זבחים קד.], ג) יומא נז. זבחים פ: מנחות נב., ד) עיין תוס' זבחים כא. ד"ה כיור (הב'), ה) [לעיל דף לג:], ו) סוטה טז:, ז) לקמן פב:, ח) לקמן עז., ט) שם, י) לקמן פב., כ) לקמן עז:, ל) דף יב., מ) סוכה מח:, נ) עיין ערובין קד., ס) לג:, ע) [זבחים פג:], פ) פז., צ) לעיל יד:, ק) זבחים פב., ר) וע"ע תוס' מנחות יב. ד"ה ה"מ.

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ונתן וכו' ופ"ה דחוק. עיין בר"ש פ"ט מ"ג דפרה:

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמרא אמר רבא אף אנן נמי תנינא וכו'. נ"ב ל"ע דעל זה לא שייך אף אנן נמי תנינא כיון דליתו בלשון הברייתא אלא סתמא דש"ס אמרו אבל בתמורה י"ב ע"ב איתא כך וכמ"ש שם בגליון יעוש"ה כי בש"ס שלנו ליתנו אבל מצאתי כן בילקוט רמז תשס"ג [עיין השלמות]:

הגהות וציונים

א] צ"ל בבשר עצמו (באה"מ, וכ"ה בכת"י): ב] צ"ל ועיבור צורה (באה"מ): ג] דחשבינן (באה"מ):

תורה אור השלם

א) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל כֶּלִי: [במדבר יט, יז]

ב) וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ: [ויקרא ו, ט, ועוד שם פסוק יט]

ג) הֵן לֹא הוּבָא אֶת דָּמָהּ אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי: [ויקרא י, יח]

ד) שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: [שמות כט, לז]

ה) עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְיָ אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם: [שמות כט, מב] עיין רש"י זבחים פג: ד"ה ר' עקיבא ובהשלמות שם]

ליקוטי רש"י

כל שפסולו בגופו. כגון פיגול נותר טמא ויוצא ישרף מיד ואין צריך להמתין [לקמן עג:]. בדם ובבעלים. כגון נטמא הדם או נשפך לארץ [לקמן פב:]. כגון נשפך הדם וכגון פסח שמתו בעלים או נטמאו אחר זריקה דעכשיו פסח כשר הוא, אלא שאין לו אוכלין. תעובר צורתו. ימתינו לו עד שתעובר ממנו צורת בשר דכיון דאין פסולו חמור לא שרפינן קדשים בבזיון, ועיבור צורה הוא פסול לינה דהוה ליה פסולו בגופו. תנא דבי רבה בר אבוה. ולא איתפרש לי עיקר מילתיה דתנא דרבה בר אבוה היכא אתמר ובכמה מקומות מייתי לה בגמ' [לקמן עג:]. דאמר אפילו פיגול. דפסול חמור הוא ופסול דאורייתא הוא טעון צורה כדילפינן עון עון מנותר בפ' כילד צולין [מנחות נ:]. בארעא דחשוכא. בבבל שהוא מצולה [יומא נז.]. דבבל עמוקה היא דכתיב האומר לצולה חרבי (ישעיה מד, כז) [מנחות נב.]. פחות מכביצה. אוכל טמא אין מטמא אחרים [לעיל לג:]. שתהא חיותן בכלי. שלא יטול מן המעיין בכלי אחר ויתן לתוך זה אלא בכלי זה ישאבם מן המעיין [סוטה טז: ד"ה ה"ג].

בְּדַם וּבִבְעָלִים תְּעוּבַּר צוּרְתָן וְיוֹצְאִין לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה, והטעם שלא מעמידים את הברייתא של פסולי חטאת העוף, בעוף שנפסל בדם ובבעלים שטעון עיבור צורה כמבואר בברייתא כאן, כיון שלאחר שזרקו את העוף ללול, הוא נפסל גם משום היסח הדעת, ויכול לשורפו ללא עיבור צורה גם אם נפסל בדם ובבעלים (תוס' בע"א), אבל ברייתא זו שמצריכה עיבור צורה בדם ובבעלים, מדברת כשלא זרקו את הקרבן ולא הסיחו דעת ממנו (שפת אמת ; מקדש דוד מז, ד, וראה בשפת אמת שם שביאר אופן אחר בדעת רש"י). ויש שפירש, שבחטאת העוף לא שייך פסול של דם ובעלים, שפסול דם שייך רק בבהמה שהוא מזה את הדם מכלי, אבל בעוף כיון שהוא מזה את הדם מהעוף עצמו, אם נשפך הדם זה נחשב 'פסולו בגופו' ואין צריך עיבור צורה, ופסול בעלים שייך רק בקרבן פסח ובקרבן נזיר, ולא בשאר קרבנות (תוס' רא"ש).

נִפְסַל בְּטֶבְוּל יוֹם, ואף שמבואר לעיל (ע"א) שתרומה שנטמאת מסיח דעתו ממנה, ואם כן מלבד פסול טומאה יש כאן גם פסול של היסח הדעת, ועל היסח הדעת אין ריצוי ציץ, מכל מקום כיון שההיסח הדעת בא בגלל הטומאה, כשם שהציץ מרצה על הטומאה כך הוא מרצה על היסח הדעת שבא בגלל הטומאה (מהרש"א לעיל ע"א ד"ה תוד"ה ל"ל). ויש מפרשים, שאין הכרח שבכל טומאה יש היסח הדעת, אלא מצוי הוא שאדם מסיח דעתו מדבר טמא, אך כאן מדובר שגם לאחר שנטמא לא הסיח דעתו ממנה, ולא נפסל בהיסח הדעת (ראש יוסף ; חזו"א או"ח קכד לדף לד, א ד"ה שם בגמ') ויש שפירש, שבקדשים שנטמאו ודאי שאינו מסיח דעתו מהם, שהרי הציץ מרצה על טומאה, ויכול לזרוק את הדם, ורק תרומה שנטמאה מסיח דעתו ממנה (משמרות כהונה לעיל ע"א ד"ה למה לי).

תְּרֵי גַּוְונֵי טָמֵא, שנאמרו כאן שני סוגים של טומאה, אם נטמא ממש הוא מטמא גם אחרים, אבל אם נפסל בטבול יום אינו מטמא אחרים (תוס' רי"ד).

בְּבַלָּאֵי טְפָשָׁאֵי מְשׁוּם דְּיָתְבִי וְכוּ', ורבי ירמיה אמר כן לשיטתו בסנהדרין (כד, א) שהפסוק (איכה ג, ו) 'במחשכים הושיבני כמתי עולם' נאמר על תלמוד בבלי, כיון שטעמי הברייתות לא היו ברורים לחכמי בבל כשם שהיו ברורים לחכמי ארץ ישראל. ומצב זה היה קיים רק בימי רבה ורב יוסף ואביי ורבא, שהיו טרודים מחמת גזירות שמד, אבל לאחר מכן התגברה התורה בבבל (ריטב"א יומא נז, א ד"ה משום, ע"פ הרמב"ם בתשובה תלז).

אָמְרִיתוּן שְׁמַעְתָּתָא דְּמְחַשְּׁכָה, ולמסקנת הגמ', שתילי תרומה אינם נפסלים פסול הגוף בהיסח הדעת, ורק משום מעלה שעשו בהם לא מועילה להם זריעה, כיון שאין הכרח לכך שלאחר שנטמאו, מסיח דעתו מהם (חזו"א או"ח קכד לדף לד, א ד"ה שם בגמ', וראה עוד מגיני שלמה לעיל ע"א ד"ה פסול).

מֵי חַג שֶׁנִּטְמְאוּ וְכוּ' - ומדובר כאן בשבת שבתוך החג שאינו יכול למלאות מים חדשים ממעיין השילוח (רש"י). ואף שטומאה הותרה בציבור ויכול לנסך גם מים טמאים, מכל מקום מדובר כאן שהציץ אינו נמצא על מצח הכהן גדול, ואי אפשר להביא קרבן בטומאה (חזו"א או"ח קכד לדף לד, א ד"ה ויש).

אַלְמָא אֵין זְרִיעָה לְהֶקְדֵּשׁ, ואין לומר שכוונת ריש לקיש שפסולים משום היסח הדעת [כשיטתו שהיסח הדעת הוא פסול הגוף], כיון שנקט לשון 'טמאים', ואם הפסול משום היסח הדעת, היה צריך לומר לשון 'פסולים' ולא 'טמאים' שהרי נזרעו ופקעה מהם הטומאה (צל"ח). ויש שפירש, שממי החג שנטמאו אינו מסיח דעתו, כיון שיכול להשיקם ולטהרם, ובהכרח שהפסול הוא משום שאין זריעה מועילה להקדש מדרבנן (הגהות ברוך טעם על הצל"ח).

הָכָא נַמִּי אֵין זְרִיעָה לִתְרוּמָה, והשתילים טמאים ואסורים באכילה, אבל אינם מטמאים אוכל אחר, כמבואר במשנה שהובאה לעיל (ע"א) שרק לגבי טומאת עצמם עשו בהם חכמים מעלה ולא לענין לטמא אחרים, ולכן נטהרו מלטמא אחרים (רש"י). והוא הדין בהקדש, שאין זריעה להקדש רק לגבי זה שהמים עצמם טמאים, אבל הם נטהרו מלטמא אחרים (פני יהושע).

וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל כֶּלִי שֶׁתְּהֵא חִיּוּתָן בִּכְלִי וְכוּ', שמי חטאת מתקדשים בשני שלבים, בתחילה נותנים מים בכלי לשם מי חטאת, ואחר כך נותנים אפר פרה אדומה לתוך המים שבכלי ומקדשים את המים בקדושת מי חטאת. ואף שהמים אינם קדושים עדיין בקדושת מי חטאת כל זמן שלא נתנו לתוכם את האפר, מכל מקום כיון שיש בכך הכנה לקדושה, עשו חכמים מעלה בהם שלא ימלא מים בכלי זה ויערה אותם לכלי אחר ובו יקדש את מי החטאת, אלא באותו הכלי שמילא בו את המים, יקדש בו את מי החטאת. ואם כן יש לפשוט מזה שהוא הדין לגבי המעלה שאמרו חכמים שאין השקה להקדש, שנאמרה גם בקדושת פה אפילו שאין בה עדיין קדושה גמורה עד שתתקדש בכלי (אור חדש ודבר שמואל ע"פ רש"י, ומיושבת קושיית המהרש"א כיצד מוכח שאין השקה אף בקדושת פה).

[ואף שמבואר במשנה (פרה ז, א) שמי חטאת שהעביר אותם לכלי אחר וקידשם כשרים (קושיית תוס' רבנו פרץ), זהו משום שהמעלה היא רק לכתחילה, אבל בדיעבד יכול לקדש מי חטאת גם אם המים עברו לכלי אחר (תפארת ישראל בועז שם, א, וראה שם שלדעת הרמב"ם מותר לכתחילה לקדש בכלי אחר). ויש שפירש, שרק אם מילא מים שלא לשם קידוש מי חטאת אסור להעבירם לכלי אחר, אבל אם מילא מים לשם קידוש מי חטאת, יכול להעבירם לכלי אחר (עולת שלמה זבחים כה, ב ד"ה ברש"י ד"ה חבית)].

ויש מפרשים את הלימוד של רבא ממי חטאת, שמלשון הפסוק 'מים חיים אל כלי' לומדים שמדובר כאן שהמים שבכלי מחוברים הם למעיין על ידי השקה, וממה שכתבה התורה לשון 'ונתן', משמע שדינם כתלושים שמקבלים טומאה אפילו בזמן שהם מחוברים למקור, ולמדנו מזה שמדאורייתא אין השקה ['זריעה'] להקדש, והוא הדין שתיקנו חכמים מעלה זו בתרומה, שאינה נטהרת בזריעה (תוס' רא"ש ; ר"ש פרה ט, ג, וכע"ז בתוס' כאן).

טָבֵל וְעָלָה אוֹכֵל בְּמַעֲשֵׂר וְכוּ' אֶלָּא מַעֲלָה הָכִי נַמִּי מַעֲלָה, כלומר, שעיקר ספיקו של אביי האם גם בקדושת פה עשו חכמים מעלה שלא מועילה השקה, הוא משום שכיון שמעלה זו היא 'חידוש', שהרי אינה אלא לחצאין, דהיינו רק לגבי טומאת עצמם ולא לגבי לטמא אחרים, אם כן 'אין לך בו אלא חידושו', ולא חידשו כך אלא בקדושת כלי שהיא קדושה גמורה. ועל כך הביא רב שימי בר אשי הוכחה שמעלה זו אינה נחשבת 'חידוש', שהרי מצאנו כך לענין טבילה שיש 'טבילה לחצאין', שמדאורייתא טבול יום אף שהוא נקרא טהור אסור לאכול תרומה עד הערב שמש, ועל פי זה עשו חכמים מעלה במחוסר כיפורים, שאף שהוא נקרא טהור, אסור לאכול קדשים גם לאחר הבאת קרבנותיו עד שיטבול פעם נוספת. ואם כן הוא הדין לענין תקנת חכמים שאין השקה מועילה בקדשים, שאף שמעלה זו היא רק לחצאין כמבואר לעיל, אינה נחשבת 'חידוש', ואין לחלק בה בין קדושת כלי לקדושת פה (פני יהושע, ע"פ רש"י לעיל לד, ב ד"ה לא).

לְרַבּוֹת אֶת הָעֲצִים וּלְבוֹנָה וְכוּ' אֶלָּא מַעֲלָה הָכָא נַמִּי מַעֲלָה, שכשם שמצינו בעצים ולבונה שאף שאינם בני קבלת טומאה מדאורייתא, מכל מקום מקבלים טומאה מדרבנן, ועשו בהם מעלה זו אפילו שהם קדושים רק בקדושת דמים ולא בקדושת הגוף, כך גם המעלה שאמרו חכמים שמים קדושים שנטמאו אינם נטהרים בהשקה, נאמרה גם כשהמים התקדשו בקדושת פה ולא בקדושת כלי (פני יהושע, וראה תוס' מנחות קא, א ד"ה אע"ג).

מִשְׁנָה. אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בַּפֶּסַח בְּחִטִּים בְּשְׂעוֹרִים וְכוּ'. ■ וכן נפסק להלכה, שיוצאים חובת מצה באחד מחמשה מיני דגן (שו"ע או"ח תנג, א). אך לכתחילה נוהגים לקחת חיטים עבור המצות (רמ"א שם), משום שהן חביבות לאדם ביותר ויש בכך הידור מצוה. ואם אין לו חיטים, יקח למצות מאחד משאר ארבעת המינים החביב עליו ביותר, כדי שיאכל לתיאבון (משנ"ב שם, ב).

חַלּוֹת הַתּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר, והטעם שנקטה המשנה 'חלות' לגבי תודה ו'רקיקים' לגבי נזיר, אף שבשניהם יש גם חלות וגם רקיקים, משום שרקיקי תודה היו עם הרבה שמן [שבעשר הרקיקים היו נותנים רביעית הלוג, ובעשר החלות היו נותנים רק שמינית הלוג], ואינו יוצא בהם ידי חובה [גם אם עשאן למכור בשוק], משום שנחשבים 'מצה עשירה'. וכיון שכבר הזכירה המשנה חלות לגבי תודה, נקטה רקיקים לגבי נזיר, ללמד שבנזיר יוצא גם ברקיקים (ר"י מלוניל ומאירי). [אכן רש"י להלן (לח, ב) ביאר בגמ' שם, שחלות תודה ורקיקי תודה אינם מצה עשירה, לפי שהיו נותנים בשניהם יחד רביעית הלוג, וכמפורש בגמ' במנחות (פט, א, שער המלך חמץ ומצה ו, ה)].

ויש שביאר, שלגבי תודה גם על החלות נאמר (ויקרא ז, יב) 'חלות מצות', ואילו בחלות נזיר נאמר סתם 'חלות' (במדבר ו, טו) ולא 'חלות מצות', ורק לגבי רקיקי נזיר נאמר (שם) 'רקיקי מצות'. ואף שגם חלות הנזיר היו של מצה, מכל מקום דקדק התנא לכתוב כפי פשוטו של מקרא (קול הרמ"ז). או שהתנא נקט את סוף לשון הפסוק, ובתודה נזכרו החלות בסוף, ובנזיר נזכרו הרקיקים בסוף (הון עשיר).

גְּמָרָא. תָּנָא כּוּסְּמִין מִין חִיטִּין שִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן מִין שְׂעוֹרִין, לענין תרומה, שאין תורמים ממין על שאינו מינו [כמבואר במשנה בתרומות (ב, ד)], אבל תורמים מחיטין על כוסמין [ומשיבולת שועל ושיפון על שעורים], כיון שהם מין אחד (רש"י). ויש שכתבו, שלענין תרומה אינם נחשבים מין אחד, כיון שבתרומה גדר מין אחד הוא כמו לענין כלאים, כמבואר במשנה בתרומות (שם, ו), ולענין כלאים, כוסמין ושיפון הם מין אחד ושעורים ושיבולת שועל הם מין אחד, כמבואר במשנה בכלאים (א, א), אלא כוונת הברייתא שהם מין אחד לענין צירופם לשיעור הפרשת חלה, שעיסות ממין אחד מצטרפות לשיעור חלה, ולענין זה הולכים לפי דמיון העיסות, ולכן כוסמין וחיטין הם מין אחד, ושיבולת שועל שיפון ושעורים הם מין אחד [כמבואר במשנה בחלה (ד, ב)] (תוס' ותוס' הרשב"א משאנץ, וכן פירש רש"י במנחות ע, א).

ולענין צירופם לכזית מצה או כזית חמץ [וכמו שמצינו להלן (לט, א) נדון האם מצטרפים כמה מיני ירקות למרור], מצטרפים כל חמשת המינים זה לזה (ריטב"א בשם הרא"ה, תוס' מנחות ע, א ד"ה תנא), והטעם שלא אמרה זאת המשנה כאן במפורש כמו שאמרה לענין צירוף חמשת מיני מרור (להלן שם), משום שלענין מרור יש בכך חידוש שמצטרפים כמה מיני ירקות זה לזה, אבל לענין מצה כולם מין דגן הם, ופשיטא שמצטרפים (מהר"ם חלאווה להלן שם). ויש שכתבו, שהברייתא כאן נאמרה לענין לצאת ידי חובת מצה, שרק אלו שהם מין אחד מצטרפים לכזית (מאירי בשם יש מפרשים, ודחה דבריהם. וראה מנחת חינוך מצוה י אות ד שהסתפק בזה, ונשאר בצ"ע, וראה חמד משה תנג, א שיש להחמיר בזה לכתחילה).

שֶׁאֵין בָּאִין לִידֵי חִימּוּץ אֶלָּא לִידֵי סִירָחוֹן, ועל כן מותר לאכול אורז בפסח, לפי שכל דבר שאינו מחמשת המינים אינו מחמיץ כלל, ואינו בא אלא לידי סירחון [ושלא כדעת רבי יוחנן בן נורי להלן. וראה בגמ' לקמן (קיד, ב) שאמרו שאין מי שחושש לדעתו, ושנהגו לקחת אורז כאחד משני תבשילין בליל פסח]. ואפילו אם לש קמח אורז וכיוצא בו ברותחים, וכיסהו בבגדים עד שתפח כמו בצק שהחמיץ, מותר לאוכלו, שאין זה חימוץ אלא סירחון (ריטב"א בשם הגאונים; רמב"ם חמץ ומצה ה, א). ויש אומרים, שאינם באים לידי חימוץ גמור להתחייב כרת, אך באים לידי 'חמץ נוקשה' ואסור לאוכלם מדרבנן (ריטב"א, בשם יש מפרשים). וגם לדעת המתירים מטעם שאין בהם חימוץ כלל, מכל מקום צריך לבדוק את האורז היטב, כי מצוי מאד שמעורב בו כוסמין (שם). ויש הנוהגים בזמן הזה איסור באורז ובשאר קטניות, משום שהתבשיל והפת שעושים מהם דומים לשל חמץ, ויש חשש שאלו שאינם בני תורה יבואו לטעות ולהתיר גם בחמץ, ודוקא בדורות הראשונים היה מותר, לפי שאז כולם היו בקיאים בהלכה (מרדכי תקפח).

■ להלכה, אין יוצאים ידי חובת מצה באורז ובשאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל [כחכמים, וכהגאונים והרמב"ם] (שו"ע או"ח תנג, א). ומכל מקום נהגו האשכנזים שלא לאכול תבשיל או פת מאורז או שאר קטניות [כהמרדכי], ואין לשנות (רמ"א שם). וטעם האיסור, שכשעושה תבשיל או פת מהקמח שלהם, יש חשש שיטעו עמי הארצות להתיר בקמח של מיני דגן. ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמים גם כן אסרו, משום לא פלוג. ועוד, שחוששים שמא מעורבים בהם גרעינים של מיני דגן (משנ"ב שם, ו, וראה חשש נוסף בביאה"ל שם).

שֶׁקָּרוֹב לְהַחְמִיץ דְּקָדִים וּמַחְמִיץ, וחמורים הם משאר מיני דגן, ועל כן אסורה בהם אפילו חליטה ברותחים כיון שממהרים להחמיץ, מה שאין כן שאר מיני דגן שאינם ממהרים להחמיץ כאורז ודוחן, מותר לחולטם ברותחים [כמבואר בגמ' להלן (לט, ב)] (שפת אמת).

■ המשך במילואים עמ' 118

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נדה עא. יבמות עד: [נגעים פרק יד משנה ג], ב) [עיין תוספות לעיל יט. ד"ה אלמא ויותר מבואר בתוספות חגיגה כג: ד"ה והא], ג) חולין לו: [לעיל כד: ע"ש זבחים לד. מו:], ד) [ע"ע תוספות זבחים לד. ד"ה ואפ"ה ותוספות מנחות כא. ד"ה יאלו], ה) מנחות ע. [עיין בפירש"י התם ד"ה מין חיטין וכו' ועיין בפירש"י מנחות דף ע. ד"ה כוסמין], ו) [מנחות ע:], ז) [ברכות לז. לקמן קיד:], ח) גם זה שם, ט) [תוספתא דחלה פרק א ה"א], י) חולין דף קכ., כ) [עיין פירש"י שבת קמה:], ל) לקמן קכ., מ) עמוד ב, נ) דף לח ע"א וע"ב, ס) דף לח:, ע) מנחות דף נב:, פ) כמבואר שם בתוס' ד"ה תנא, צ) חלה פ"א ה"א (ג:), ק) עי' תוס' לקמן נ: ד"ה דילמא.

עין משפט נר מצוה

קיב א מיי' פ"ו מהל' מעשר שני הלכה ד סמג לאוין רסד:

קיג ב מיי' פ"ז מהל' תרומות הלכה ג סמג לאוין רנז:

קיד ג מיי' פ"ו מהל' איסורי מזבח ה"ח:

קטו ד מיי' פ"ה מהל' חו"מ הל' א ופ"ו הלכה ד סמג לאוין עט טוש"ע א"ח סי' תנג סעיף א:

קטז ה מיי' שם ופ"ו מהל' ביכורים הלכה ב טוש"ע שם וטוש"ע י"ד סי' שכד סעיף א:

קיז ו ז מיי' פ"ה מהל' חמץ ומצה הלכה ב ופ"ו הלכה ה סמג לאוין עט טוש"ע או"ח סימן תסב סעיף א:

גמרא

אלא מעלה הכא נמי מעלה. אמר רב שימי בר אשי אף אנן נמי תנינא טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה בתרומה אין בקדשים לא אמאי טהור הוא אלא מעלה ה"נ מעלה. אמר רב אשי אף אנן נמי תנינא והבשר לרבות את העצים ולבונה עצים ולבונה בני איטמויי נינהו אלא מעלה הכא נמי מעלה:

מתני' אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים בשעורים בכוסמין ובשיפון ובשיבולת שועל. ויוצאין בדמאי ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו ובמעשר שני והקדש שנפדו והכהנים בחלה ובתרומה. אבל לא בטבל ולא במעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו. חלות התודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו אין יוצא בהן עשאן למכור בשוק יוצאין בהן:

גמ' תנא כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין כוסמין גולבא שיפון דישרא שיבולת שועל שבילי תעלא. הני אין אורז ודוחן לא מנהני מילי אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון. מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת דתניא רבי יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ איבעיא להו שקרוב להחמיץ דקדים ומחמיץ או דילמא קרוב להחמיץ הוי חמץ גמור לא הוי תא שמע דתניא אמר רבי יוחנן בן נורי אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח וכן היה רבי יוחנן בן נורי אומר קרמית חייבת בחלה מאי קרמית אמר אביי שיצניתא מאי שיצניתא אמר רב פפא שיצניתא דמשתכחא ביני כלניתא. אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת יתיב רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע קמיה דרב אידי בר אבין ויתיב רב אידי בר אבין וקא מנמנם א"ל רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא מאי טעמא דריש לקיש א"ל דאמר קרא לא תאכל עליו חמץ [וגו'] דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו במצה חייבין על חימוצו כרת והא הואיל ואין אדם יוצא בה ידי חובתו דהויא ליה מצה עשירה אין חייבין על חימוצה כרת. איתיביה רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא המחהו וגמעו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח והא הכא דאין אדם יוצא ידי חובתו במצה וחייבין על חימוצו כרת איתער בהו רב אידי בר אבין אמר להו דרדקי היינו טעמא דריש לקיש משום דהוו להו מי פירות

ומי

רש"י

אלא מעלה. בעלמא הוא מדרבנן שתהא חיותן בכלי, ואסמכוה רבנן אקרא: הכא נמי מעלה. בעלמא הוא דאין זריעה לתרומה ואסורין מלאכול: תנינא. דעבוד רבנן מעלה בקדשים אפילו מדאורייתא: בקדשים לא. אם טומאה דבת כפרה היא, כגון זב וזבה ויולדת: והבשר כל טהור יאכל וגו'. וי"ו יתירה לרבות עצים ולבונה של קודש לטומאה, וקאי אדלעיל והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל והבשר: איטמויי נינהו. בתמיה, הא לאו אוכל נינהו: מתני' אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו. משום חובת מצה בלילה ראשונה שהוא מחוייב לאכול מצה כדכתיב (שמות יב) בערב תאכלו מצות: שיבולת שועל. אביינ"א, שיבולת שלה עשוי כזנב שועל: שיפון. שיגל"א: יוצאין בדמאי. תבואה הנלקחת מעם הארץ והיא נקראת דמאי, ספק עישרה ספק לא עישרה, וחייבו חכמים להפריש מעשרותיה מספק, ואם אכל מצה ממנה ולא הפריש מעשר ממנה יצא: ובמעשר ראשון. של לויים: שנטלה תרומתו. תרומת מעשר לכהן, ומכאן ואילך המעשר מותר לזרים: והכהנים בחלה ובתרומה. אבל ישראל בתרומה לא, כדיליף לקמן לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, מי שאינו מוזהר על חימוצו אלא משום חמץ אתה יוצא בו ידי חובת מצה, יצא זה שאסור מחמת איסור אחר: ולא במעשר שני. חוץ לירושלים: עשאן לעצמו. לחם תודה ונזיר: אין יוצא בהן. ואפילו לא שחט הזבח עליהן ולא קרא שם עליהן, אלא שעשאן לדעת כן, וטעמא מפרש בגמ': למכור בשוק. לצורכי לחמי תודה ונזירות: יוצא בהן. אם לא מכר להן, וטעמא מפרש בגמרא: גמ' מין חיטין. לענין תרומה, דאין תורמין ממין על שאינו מינו, ותורמין חיטין על כוסמין: דישרא. שיגל"א: גולבי. איספילט"א בלע"ז: שבילי תעלא. אביינ"א, תעלא תרגום של שועל: דברים הבאין לידי חימוץ אדם יוצא בהן משום מצה. אם עשאן מצה: אורז ודוחן. אין עושין חמץ, ואם מחמיצין אותן מסריחין: אוסר באורז ודוחן. לאכול הימנו תבשיל בפסח. יש מפרשים למנחות, משום דכל המנחות באות מצה, ושיבוש הוא, דאין מנחה באה אלא חטים דכתיב (שמות כט) סולת חטים תעשה אותם, חוץ ממנחת העומר שאינה באה אלא שעורין [וכן] מנחת סוטה, ופשיטא דלוחן לא, ומאן פליג עליה דרבי יוחנן בהא ומי מתיר: שקרוב לחימוץ. אלמא בא לידי חימוץ, ולדידיה יוצאין בו משום מצה: חמץ גמור לא הוי. ונפקא מינה דאין ענוש כרת, ואם אכלו בשוגג אין מביא קרבן: קרמית. מפרש לקמיה: חייבת בחלה. דמין דגן הוי, ואע"ג דחלה לחם כתיב בה וגמר לחם לחם ממלחם עוני במנחות בפרק רבי ישמעאל (ע:), אורז נמי לחם הוא: שיצניתא. קלא שקורין נייל"א בלע"ז, עגול הוא כעין דוחן ושחור. לישנא אחרינא שמעתי אשדרניל"א, ונמצאת בשיפון: כלניתא. מק' בלע"ז: ביין ובשמן. דלא נתן בה מים: אין חייבין על חימוצו כרת. דמי פירות אין מחמיצין כדלקמן: מצה עשירה. ורחמנא אמר לחם עוני: המחהו וגמעו. אשום לחם דמין דגן קאי, ואשמעינן דגמיעה כאכילה לחייבו: המחה. דישטנפרי"ר בלע"ז, שהמחהו במים: אין אדם יוצא בה ידי חובתו. דלאו דרך אכילה קאכיל ליה:

למאי

תוספות

כוסמין מין חיטין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין. רש"י פירש לענין דאין תורמין ממין על שאין מינו. ור"י אומר דבמנחות בפרק ר' ישמעאל (דף ע.) מוכח בהדיא דברייתא לענין חלה מיתני' יש מקשין דתנן במסכת חלה (פ"ד מ"ב) החיטה אינה מצטרפת עם הכל חוץ מן הכוסמין והשעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן החיטין אלמא כוסמין בהדי שעורין שפיר דמי. ואומר ר"י דלכוסמין מין חיטין כלומר אף מין חיטין וכל שכן מין שעורין שיבולת שועל ושיפון מין שעורין ולא מין חטין והא דתניא התם בריש המסכת חמשה דברים חייבין בחלה החיטין והשעורין והכוסמין ושיבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה. אומר ר"י דמשני בירושלמי כאן בנשוך וכאן בבלול פי' בנשוך שכל אחת ואחת נעשה עיסה בפני עצמה ואחר כן נשכו ונתחברו יחד התם ודאי אין מצטרפין כולם אלא כמו שמפורשין בבלול שכל הקמחים נילושים יחד ועשו מהן עיסה בההיא כולם מצטרפים לחשבינן כולם כאחד:

ומי

רבינו חננאל

אלא מעלה עשו בהן דאע"ג דהן בכלי והן בתוך המעין (נקראים) [ונקראים] חיים וכי האי גונא בחולין (דלא) [לא] מטמאי דכתיב (ויקרא יא) אך מעין ובור מקוה מים יהא טהור הכא במי חטאת כיון שהן בכלי מיטמאין ואין חבורן במעין מטהרן הנה מעלה. רב שימי אמר מהא טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה אמאי בעי הערב שמש והא טהור הוא אלא מעלה. רב אשי אמר מהא והבשר לרבות עצים ולבונה עצים ולבונה בני קבולי טומאה נינהו אלא מעלה עשו הכא נמי מעלה עשו: מתני' אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים ובשעורים כו'. הני אין אבל אורז ודוחן אם עשאה מהן מצה אינו יוצא בהן ידי מצה מדאורי' מנא לן ופשטינן [ליה] מהאי קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני וגו' דברים שיתכן לבוא לידי חימוץ אותם ההזהירה תורה שלא תניחם להחמיץ אלא תאכלם מצה אבל אלו שאין באים לידי חימוץ לעולם אלא לידי סרחון גם אם תאכלם מצה אינה חשובה מצה. ואוקימנא למתני' דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר כי האורז קרוב להחמיץ. פשטנא שמחמיץ הוא כלומר במהרה מדקתני וחייבין על חימוצו כרת: קרמית עשב כדאמרינן (עירובין כב.) קורמי דאגמא. אמר ריש לקיש עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חימוצה כרת משום דהוה מצה

גליון הש"ס

גמרא אלא מעלה. עיין משנה למלך פ"ג הלכה יז מהלכות פסולי המוקדשין.

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה חייבת בחלה וכו' אורז נמי לחם הוא. נ"ל קרמית נמי לחם הוא [עי' הגריעב"ץ ובצל"ח]:

הגהות וציונים

א] "רבנן" ליתא בכתי"י, ובדפו"ר דעבוד רחמנא, ועיין פני יהושע: ב] אינו הקרוי בזמנינו כוסמת אלא הוא מין חיטה המכונה "חיטת הספלטה": ג] צ"ל דאורז ודוחן (רש"ש): ד] זרעיו שחורים ורגילים לתתם בלחם, והוא הנקרא בימינו קצח או "שווארצקימעל": ה] מין קטשונים הצומחים בשדות הדגן: ו] פרג (רש"י ר"ה יג:): ז] להמיס (רש"י שמות טז כא):

ליקוטי רש"י

והבשר. יתירה דכתיב בקופיה והבשר כל טהור וגו' והאי והבשר יתירה הוא דהא רישיה דקרא בבשר מקמא. לרבות עצים ולבונה. לקבל טומאת אוכלין [חולין לו:]. כרי אכילה נינהו [זבחים לד.]. ויוצאין בדמאי. לקחם מעם הארץ וקחם פירותיהן ספק אינן מעושרין [סוכה לה:]. כוסמין מין חיטין. לענין חלה אילטריך כדאמרי' במסכת חלה (פ"ד מ"ב) החיטין אין מצטרפין עם הכל חוץ מן הכוסמין, עם הכל חוץ מן החיטין [מנחות ע.]. דרדקי. בחורים שלא הגיעו לסברא [שבת קמה:].

[מכאן שייך לע"ב] מאכילין את העניים דמאי. ספק מעושר ספק אינו מעושר, דרוב עמי הארץ מעשרין הן, וגבי הנך אקילו רבנן [עירובין יז:]. לא אסרוהו עליהם מפני שצריכים לחזר על פתחי ע"ה, וסמכו על [שבת קכז:]. ואומרא בעלמא הוא שהעמידו בספק טבל וגבי עניים ואכסניא לא העמידו דבריהם אכסניא דמאי. חיל של מלך שמטיל על בני העיר לזונם בשובם ממלחמתו והרי הם כעניים לפי [ברכות מז.]. אכסניא. חיל הבא למלך ישראל להלחם על אויביהם וישראלים הם [עירובין יז:]. קמ"ד תרומת מעשר שהלוי נותן לכהן, וכ"ש תרומה גדולה שיש על ישראל להפריש, והפרישו קודם שהקדימו בשיבלים. לתרומה, ישראל היה לו להפריש תרומה גדולה תחילה דכתיב (שמות כב) תאחר מלאתך אלו בכורים מכאן שמקדים תרומה לבכורים לוקה, ודמעך זו תרומה שאם הקדים ... והנ"מ משנתמרח בכרי לוקה אם הקדים מעשר לתרומה אבל הקדים למעשר קודש לתרומה [שבת קכז:]. לוי קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרומה גדולה, והכהן היה לו ... תחלה א' מנ' דרחמנא קרייה ראשית, וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר, נמצאת תרומה גדולה של ... הזה אחד מנ' שבו לבד מתרומת מעשר שעל הלוי להפריש תרומה ממעשרו. וכדרבי אבהו. ... הוא כדרבי אבהו לפטר ליה ללוי מתרומה גדולה שבו [ברכות מז.]. מעשר ראשון שהקדימו בתרומה גדולה. שהיה לו לכהן ליטול תרומה גדולה תחלה שהרי קרויה ראשית והלוי אחריו מעשר במה שמשייר, וזה שנטל מעשר תחלה ונמצא שלא הורמה תרומה גדולה ממעשרו וישראל לא יתן לכהן ... נמצא כהן מפסיד, פטור הלוי מתרומה גדולה שבמעשר זה שנאמר והרמותם ממנו תרומת ה', ופירש ומה היא התרומה מעשר מן המעשר [ביצה יג:]. והרמותם ממנו. בלוים כתיב גבי תרומת מעשר [שבת קכז:].

עשירה. ואותבי' עליה המחהו פי' המחהו לככר במשקה וגמעו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח דכיון שפתתו כמין שתיתא יצא מתורת לחם והא הכא הפת המחוי אין ... בפסח וחייבין על חימוצו כרת. ושני' לא תימא משום דהויא מצה עשירה אלא משום דנילושה במי פירות

חשק שלמה על ר"ח א) פירש רבינו בכאן הוא כפי' הפוס' לעיל לד ע"ב ד"ה ונתן ודוק. ב) מלשון ... היה לו בד' הגמ' כאן דהראיה היא מתרומה עצמה דעשה בה התורה מעלה עיין ...

תורה אור השלם

א) וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר: [ויקרא ז, יט] ב) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג] ג) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: [שמות יב, יח] ד) וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם: [שמות כט, ב] ה) וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל זָנָב וַיָּשֶׂם לַפִּיד אֶחָד בֵּין שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ: [שופטים טו, ד] ו) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיְיָ: [במדבר טו, יט]

לה: כל שעה פרק שני פסחים

קיח א מיי' פ"ב מהל' ממרים הלכה ב סמג לאוין עט טוש"ע או"ח סי' תפב סעיף ג:
קיט ב מיי' פ"ב מהל' ממרים הלכה ז:
קכ ג מיי' פ"י מהלכות מעשר שני הלכה יח:
קכא ד מיי' פ"ג מהל' ממרים הל' יג, טוש"ע יו"ד סי' שלג, קכב ה מיי' פ"י מהל' מלוה ולוה הלכה ח:
קכג ו ז שם הלכה ז:
קכד ח מיי' שם פ"ד הלכה ט:
ומיי' פ"ה מהלכות תמורות ופ"ד מהל' מלוה ולוה הלכה יח:

רבינו חננאל

ומי פירות אין מחמיצין. יוצא בדמאי ובמעשר וכו': דמאי ה"א חזי ליה. ומהריק לקמן מי שתמכו מעשו בל תאכל דמאי א"א חזי ליה. ומהריק לקמן מי שתמכו מעשו בל תאכל ממך בעדי שיהא בהם כזית מפת. ופ"ש מי שיש לו חיטה מחמר. פ"ש הוא לה מעה הכתם בעבירה: השתא נמי חזי ליה. דמותרת דדבק בעלמא הוא, דהוי עמי הארץ מעשרין הן: אבנגיא. פירוש מלבי שכתל המוסלין עי בני העיירות לזון להגין עליהם מהריקין, וקבלנים הן, ומרי הן בעניים הוחל וחיץ במקומות: שהקדימו בשיבלים. פת המעשר הקדים למרומה גדולה קודם מירוח, דמן הסתם תרומה קדומת למעשר דלחקמים קרייש דמעשר, ומן הסתם הוא נותן תרומה לחמין לנוי, ועבשיו מעריס שלי וקידמו כדי שלא יתקלו בהן אחד מחמשים, ויטלה סימנו תרומת מעשר כלומי אבל תרומה גדולה שהקדימוה לא טעלה סימנו, ומשמעינן מתניתין דמותר כרבי אלעזר: מבלי מתנותיהם. בלועז כתיב: את כל תרומת ה'. פלוגי תרומה גדולה: ומה ראית. לחוקמת קבל דמיוב: כשהקדימו בכרי, וקבל דשבולת כשהקדימו בשיבלים: האי. דמעתה כשכרי אידגן, וכיון דבקבל דגן נעשה טבל למרומה בלמעיל: ורמינהי דגן: האי לא אידגן. וכי שקליה לוי עדיין לא הוי טבל למרומה: מבלי מדרבנן. ופ"ש מלוה שבלה בעבירה שלו אפיי לה, ולא הוי בעבירה שלו לגמרי ולמלי ומלמדן, דסתם פלמכן היה חיטיה לבמחילה, שלכך הכל בדיעבד נפיק: ולא בעשר ראשון שלא נשלה תרומתו. קס"ד מתרומת מעשר קאמר, וקס פריך פשיטא: לא צריכא שהקדימו בכרי. ומהי תרומתו דקאי, תרומה גדולה דהוי מזי לאפרושי מינה מעיקרא קאמר: כדאמר ליה רב פפא לאביי. לעיל בפמשנתין: אסיגון. מעה בלע זורה, פלעמ"ם בגמ': ונתן הכסף וקם לו. במקרא שלה כתיב: ויקם ממיתים כסף ערכך וגו': כל טבל נמי לא איתקן. קומיל שה: אי אפילו (אבל"ת) מעשר עני. פלוק בו שום קדושה, למילו מעשר רמנון מיה כיה תרומת מעשר שהיל לקדושה, ומעשר שני עולו קדוש: מי שאינו ורי משום בל תאכל חמץ. פתם יוסי בו ילי מלה בפסח מי שעלו מלה:

הסוכל

מצרים כל ימי חייך: (דברים טז, ג) ראשית תבוא תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו: (דברים יח, ד)
ח) כל המקדה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה': (ויקרא ב, יא)
ט) בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו והפת יהיה לו: (שמות כא, לד) י) ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו: (ויקרא כז, טו; שם, יט) יא) ואם שדה אחוזת קברו אשר לא משדה מקנתו נמכרה כי אחוזת עולם לו: (ויקרא כה, כח)

מסורת השי"ס
עם הוספות

ו) [נקמן מ. במשנה מז:].
ז) שנת נקנ: נקמן מו. טוסס לה: שיהכון ל). ג) ממי' פרק ב (משנה ו) שיהכון דף יו:, ד) [נכרות מח.] שנת נקז: שיהכון ל). ה) ממוהר דף ה:, ו) עיי' תוס' ביצה יב: ד"ה ואם, ז) [נקמן ט.], ח) בפ"ק מגיטה מז:, ט) [ציין תוספות סוסה ל. ד"ה מחזר], י) נקמן ל:, יא) ובפ' מנחת בכורים (משנה יב, ב), יב) [ציין השלמות] ה) [ונתתה בכספך וצרת בכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו: (דברים יד, כה)
ו) ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו: (ויקרא כז, יט) [ונתן הכתבי"ם לא כתיב, ציין תוספות שבת קכח ע"א ד"ה ונתן (גליון)]
ז) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: (דברים טז, ג)

גליון הש"ס

בפרא ד"ה בעבד מבול מדרבנן. עיין לקמן דף ע"ב תוד"ה אלמן למחי:

הגהות וציונים

ב) ולא נטלה ממנו מעשר ראשון כ"ל ר"ת ורתרומת מעשר" נמוק (מהרש"א): ג) תוספת מהכת ענולה מרוכה להטבעה. ג) [הבאה ראשונה כ"ל] (גליון): ד) בכתבי"י לבד פי': ה) [בפנינו בסוגיא לא נמצא רבי יוחנן וכן ר"ל] (גליון) וע"י תוכפת מנחת חנוכ' הביאו ראיה מהירושלמי שנדרשים לעיל ע"א אמר רבי"ה אמר רבי יוחנן: ו) שעות השעונים כ"ל דרי"ם לר"ש (ע"ב אריש מהדרי"ן סי' נג):

תורה אור השלם

א) וְאֶל הַלֵּוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תְקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וְהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר: (במדבר יח, כו)

ב) בָּרֵאשִׁית בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּעָרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: כָּל מְחֻמֶּצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: (שמות יב, יח, ב; ועיין השלמות)

ג) וְנָתַתָּה בַכֶּסֶף וְצָרַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: (דברים יד, כה)

ד) וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ עֹלָם לוֹ: (ויקרא כה, כח)

ה) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (דברים טז, ג)

ו) וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַה' הוּא קֹדֶשׁ לַה': (ויקרא כז, ל)

ז) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנֶךָ תִּתֶּן לוֹ: (דברים יח, ד)

ח) כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַה' לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַה': (ויקרא ב, יא)

ט) בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ: (שמות כא, לד)

י) וְאִם הַמְקַדֵּשׁ יִגְאַל אֶת בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ: (ויקרא כז, טו; ועיין תוספות)

יא) וְאִם אֶת שְׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ עֹלָם לוֹ: (ויקרא כה, כח)

משנה

ומי פירות אין מחמיצין: יוצא בדמאי ובמעשר וכו': **דמאי** ה"א **לא חזי ליה** כיון דאי בעי מפקר לנכסיה הוי עני ואוכל דמאי השתא נמי חזי ליה דתנן מאכילין את העניים דמאי ואת אכסניא דמאי ואמר רב הונא תנא בית שמאי אומרים אין מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי ובית הלל אומרים מאכילין: מעשר ראשון שנטלה תרומתו (וכו'): פשיטא דכיון שנטלה תרומתו חולין הוי לא צריכא שהקדימו בשיבלים ונטלה הימנו תרומת מעשר ולא נטלה הימנו תרומה גדולה וכדרבי אבהו דאמר ר' אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש מעשר ראשון שהקדימו בשיבלים פטור מתרומה גדולה שנאמר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר אמר ליה רב פפא לאביי אלא מעתה אפילו הקדימו בברי נמי ליפטר א"ל עלך אמר קרא מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' ומה ראית האי אידגן ואי לא אידגן: מעשר שני והקדש שנפדו (וכו'): פשיטא הכא במאי עסקינן שנתן את הקרן ולא נתן את החומש וקא משמע לן דאין חומש מעכב: והכהנים בחלה ובתרומה (וכו'): פשיטא מהו דתימא מצות אונן רחמנא אמר בעינן קמ"ל: מצות צנוע ריבה: לא לא בטבל (וכו'): פשיטא לא צריכא בטבל שבול מדרבנן שזרעו בעציץ שאינו נקוב: ולא במעשר ראשון שלא נטלה תרומתו: פשיטא לא צריכא שהקדימו בכרי מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי קא משמע לן כדשני ליה: ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו (וכו'): פשיטא לעולם דנפדו ומאי לא נפדו שלא נפדו כהלכתן מעשר שני שפדאו על גב אסימון דהחמנא אמר: וצדת הכסף דבר שיש לו צורה והקדש שחילולו על גבי קרקע דרחמנא אמר: ונתן הכסף וקם לו. תנו רבנן יכול יוצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן כל טבל נמי הא לא נתקן אלא בטבל שלא נתקן כל צורבו שנטלה ממנו תרומה גדולה ולא נטלה ממנו תרומת מעשר: [מעשר] ראשון ולא מעשר שני ואפילו מעשר עני מנין תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל ואיסורה דחמץ להיכן אולא אמר רב ששת הא מני ר' שמעון היא דאמר אין איסור חל על איסור דתניא ר' שמעון אומר

הסוכל

אבגניא. מפרש פירוש**אבגמי** מכריס: **שחילל** על גבי קרקע **דרחמנא אמר** ונתן הכסף. פימה לי כסף שמעט ליה דזוקק מיעוטו שוה כסף ומי ליף [מ]מיעוט דשוה כסף כסף[ם] אפילו קרקע ממ. ונראה ל"י דילפינן בכלל ופרט וכלל [ו]מיפק ממיפוטו כלל כסף פרט ושיה לן מפרט מפרט דבר המטלטל וגופו ממון וכו' יצאו קרקעות ועבדים ושטרות וכן מוכח בפרק ב' כבור (במשנה דף נ"ב) דתנן מין פודין בו בעבדים ולא בשטרות ולא בקרקעות ולא בקרקעות ומפרט דכסף בגמרא ולא קרקעות ולא עבדים ולא שטרות ולא בקרקעות ולא בקרקעות ומפרט דכסף בגמרא ולא קרקעות ולא עבדים ולא שטרות ולא בקרקעות ולא בקרקעות ומפרט דכסף בגמרא ולא קרקעות ולא עבדים ולא שטרות ולא בקרקעות ולא בקרקעות ומפרט דכסף בגמרא **ומיטו חימט** מאי מיבעיא ליה בפ' הזהב (ב"מ דף מ"ב). תומם מהו שיתמלל ע"ג קרקע ושל עיקר המיעוט נתומם כתיב [ויקרא מ]ו) ויסף ממיתים כתיב עליך עורה ושמה פדיה כי האי גונא לא שמה פדיה משום דאין מתחלל אלא על כסף שיש עליו צורה שנאמר ונצרת הכסף בידך דדייקינן ונצרת דבר שיש עליו צורה למעוטי אסימון שאין עליו צורה: ת"ר יכול יוצא אדם בטבל שלא הקנו לחלוכתו כגון שהפריש לו מה שחייב להפריש חרן מדבר אחד ואפי' מעשר עני שמוציא בשנה השלישית ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל. פי' כל חבואה שלא נתקנה בהלכתה נקראת טבל. ואקשי' ואיסורא דחמץ היכא אזיל. ודחי' הא מתניתא ר' שמעון היא דסבר אין איסור חל על איסור

ליקוטי רש"י

[התחלה בעמוד א] אלא מיתיבי אפילו הקדימו. למהוס בכרי מעלמא נפסל נמי מיפלי קרא (בזבחים דף ע.). **אי"ל עליך אסר קראי.** כלי שלא מלאכי כה (בזבחים דף ע.). **מבי מתניתיכם.** בפרשת ליס כתיב ולא כלים מלבד, וכמיב בכלי קרע לא את מרומה שני מייבים לבפרים ממנו (בזבחים מוס). ולכאי מיבע כי למיבר לכל זה מרומה המעולה כי יקר (בזבחים דף ע.). פשיל מרומה גדולה (פירוסי דף ע.). **ומה ראית.** דלמה לי למיבר לכל זה. **האי אידגן.** משמע שמעמת בכרי נעשה דגן וניין לשיקוי דגן מלא עלו לשום כהן מעלה דגן מהן לו (בזבחים מוס). הקישו לכאי בכרי נעשה דגן שהפריש לו מה שחייב להפריש חרן מדבר אחד ואפי' מעשר עני שמוציא בשנה השלישית ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל. פי' כל חבואה שלא נתקנה בהלכתה נקראת טבל. **מי מיפלי.** מי מיפלי קרא לאסור בכרי. **ומאקשי' ואיסורא דחמץ היכא אזיל.** ודחי' הא מתניתא ר' שמעון היא דסבר אין איסור חל על איסור

מיבעי ליה כפ' הזהב (ב"מ דף מ"ב). תומם מהו שיתמלל ע"ג קרקע ושל עיקר המיעוט נתומם כתיב [ויקרא מ]ו) ויסף ממיתים כתיב עליך עורה ושמה פדיה כי האי גונא לא שמה פדיה משום דאין מתחלל אלא על כסף שיש עליו צורה שנאמר ונצרת הכסף בידך דדייקינן ונצרת דבר שיש עליו צורה למעוטי אסימון שאין עליו צורה: ת"ר יכול יוצא אדם בטבל שלא הקנו לחלוכתו כגון שהפריש לו מה שחייב להפריש חרן מדבר אחד ואפי' מעשר עני שמוציא בשנה השלישית ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל. פי' כל חבואה שלא נתקנה בהלכתה נקראת טבל. **מי מיפלי.** מי מיפלי קרא לאסור בכרי. **ומאקשי' ואיסורא דחמץ היכא אזיל.** ודחי' הא מתניתא ר' שמעון היא דסבר אין איסור חל על איסור

מיבעי ליה כפ' הזהב (ב"מ דף מ"ב). תומם מהו שיתמלל ע"ג קרקע ושל עיקר המיעוט נתומם כתיב [ויקרא מ]ו) ויסף ממיתים כתיב עליך עורה ושמה פדיה כי האי גונא לא שמה פדיה משום דאין מתחלל אלא על כסף שיש עליו צורה שנאמר ונצרת הכסף בידך דדייקינן ונצרת דבר שיש עליו צורה למעוטי אסימון שאין עליו צורה: ת"ר יכול יוצא אדם בטבל שלא הקנו לחלוכתו כגון שהפריש לו מה שחייב להפריש חרן מדבר אחד ואפי' מעשר עני שמוציא בשנה השלישית ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל. פי' כל חבואה שלא נתקנה בהלכתה נקראת טבל. **מי מיפלי.** מי מיפלי קרא לאסור בכרי. **ומאקשי' ואיסורא דחמץ היכא אזיל.** ודחי' הא מתניתא ר' שמעון היא דסבר אין איסור חל על איסור

מיבעי ליה כפ' הזהב (ב"מ דף מ"ב). תומם מהו שיתמלל ע"ג קרקע ושל עיקר המיעוט נתומם כתיב [ויקרא מ]ו) ויסף ממיתים כתיב עליך עורה ושמה פדיה כי האי גונא לא שמה פדיה משום דאין מתחלל אלא על כסף שיש עליו צורה שנאמר ונצרת הכסף בידך דדייקינן ונצרת דבר שיש עליו צורה למעוטי אסימון שאין עליו צורה: ת"ר יכול יוצא אדם בטבל שלא הקנו לחלוכתו כגון שהפריש לו מה שחייב להפריש חרן מדבר אחד ואפי' מעשר עני שמוציא בשנה השלישית ת"ל לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל. פי' כל חבואה שלא נתקנה בהלכתה נקראת טבל. **מי מיפלי.** מי מיפלי קרא לאסור בכרי. **ומאקשי' ואיסורא דחמץ היכא אזיל.** ודחי' הא מתניתא ר' שמעון היא דסבר אין איסור חל על איסור

וּמֵי פֵּירוֹת אֵין מַחְמִיצִין - חימוץ גמור שחייבים עליו כרת, אלא חימוץ של 'חמץ נוקשה', דהיינו חימוץ רע שאינו גמור (רש"י להלן ו, א ד"ה אין). וחימוץ זה אף שאין חייבים עליו כרת, אסור מהתורה (מאירי בע"א בדעת רש"י. וראה שער המלך חמץ ומצה ד, ח, שהוא אף לדעת התנאים להלן מג, א שסתם חמץ נוקשה איסורו מדרבנן, כיון שחמץ נוקשה של מי פירות ראוי לאכילה).

ומי פירות שאינם מחמיצים חימוץ גמור, זה דוקא במי פירות בלבד ללא מים, אבל מי פירות עם מים, מחמיצים חימוץ גמור (רש"י בע"א, ע"פ המאירי שם). ויש שכתב, שמי פירות שאינם מחמיצים חימוץ גמור, זה דוקא מי פירות עם מים [אלא אם כן המים הם הרוב ומי פירות הם המיעוט, שאז מחמיצים חימוץ גמור (פמ"ג הקדמה לאו"ח תסז)], ועליהם אמר ריש לקיש שאין כרת אלא לאו, אבל מי פירות לבד, אינם מחמיצים כלל (ר"ת בתוס'). ויש שכתב, שמי פירות שאינם מחמיצים הכוונה שאינם מחמיצים כלל, וזה דוקא במי פירות לבד, ועליהם אמר ריש לקיש שאין חיוב כרת [וכוונתו לאו דוקא כרת, אלא אפילו איסור אין בזה (ר"י מלוניל בע"א)], אבל מי פירות עם מים, מחמיצים חימוץ גמור (ריטב"א בשם הרמב"ן, פרי חדש או"ח תסב, א, בדעת הרמב"ם חמץ ומצה ה, ב).

■ להלכה, מי פירות לבד אין מחמיצים כלל, ומותר לאכול בפסח מצה שעיסתה היא ממי פירות בלבד, אך אין יוצאים בה ידי חובת מצה משום שהיא מצה עשירה. ומי פירות עם מים מחמיצים (שו"ע או"ח תסב, א-ב), או כחמץ נוקשה [לר"ת וסיעתו] או כחמץ גמור [להרמב"ם וסיעתו], ואם הרוב מים, לכולי עלמא הרי זה חמץ גמור [כהפמ"ג] (ביה"ל שם, ב). אך נוהגים להחמיר שלא ללוש עיסה במי פירות אף בלא מים (רמ"א שם, ד), משום שחוששים לדעות שגם מי פירות לבד מחמיצים [כרש"י], וכן חוששים שמא התערבה בהם טיפת מים שאז לכולי עלמא מחמיצים (משנ"ב שם, טו).

כֵּיוָן דְּאִי בָּעֵי מַפְקַר לִנְכְסֵיהּ הָוֵי עָנִי וְאוֹכֵל דְּמֵאי הָשְׁתָּא נַמִּי חֲזֵי לֵיהּ, ועל אף שלא הפקיר את נכסיו, יוצא בו בדיעבד (רש"י להלן ד"ה טבול; צד ראשון בתוס'), שכיון שמצינו שהקילו חכמים באיסור דמאי לעניים אף לכתחילה, מוכח שאיסור קל הוא ואינו אלא בגדר חומרא בעלמא, שהרי רוב עמי הארץ מעשרים, ועל כן גם עשיר יוצא בו בדיעבד (רש"י, ע"פ ביאור הקהלות יעקב ברכות כז, ה). והלשון 'כיון דאי בעי מפקר לנכסיה', הוא לאו דוקא, שהרי אין הסברא כאן מצד מיגו, ונקטה הגמ' לשון זו אגב סוגיות אחרות שבהן ההיתר מצד מיגו (קהלות יעקב שם, ע"פ תוס' עירובין לא, א ד"ה דמאי). ויש שהסתפקו שמא יוצא בו אף לכתחילה, כיון שאכילת מצה [שהיא 'לחם עוני'] נקראת 'אכילת עניות', ויתכן שהתירו חכמים בדמאי כל אכילת עניות (תוס' וחי' הר"ן).

מַאֲכִילִין אֶת הָעֲנִיִּים דְּמַאי, מפני שצריכים לחזר על פתחי עמי הארץ שיתנו להם לאכול, ועל כן התירוהו להם חכמים, וסמכו על כך שרוב עמי הארץ מעשרים (רש"י שבת קכז, ב ד"ה מאכילין). ויש שפירש, שהקילו על נותני הצדקה שיוכלו להאכיל את העניים בדמאי (מאירי בע"א).

וּמַה רָאִיתָ להעמיד את הפסוק המחייב, כשהקדימו בכרי, ואת הפסוק הפוטר, כשהקדימו בשבלים, אולי נאמר להיפך שכשהקדימו בשבלים חייב וכשהקדימו בכרי פטור (רש"י כאן ובביצה יג, ב), שכיון שפסוק אחד מרבה והשני ממעט, מסרו הכתוב לחכמים, ועל כן יתכן להפוך את הדרשה, שמסתבר יותר לקנוס את הלוי כשהקדימו בשבלים, משום שיודע אז בבירור שלא ניטלה מהם תרומה גדולה מאחר ולא נגמרה מלאכתם, אבל כשהקדימו בכרי אין לקנוסו, כי היה סבור שכבר הופרשה תרומה גדולה (תוס' רא"ש). ויש שפירשו, שבודאי לא היתה הוה אמינא לחייב בשבלים ולפטור בכרי שהוא מאוחר יותר, אלא קושיית הגמ' היא שאולי בין החיוב ובין הפטור נאמרו בהקדימו בכרי, והחילוק הוא, שכשהפריש קודם ראיית פני הבית פטור, וכשהפריש לאחר ראיית פני הבית חייב. ועל כך תירצה הגמ', שכיון שכבר 'אידגן' בכרי, דין הוא שיהא חייב גם קודם ראיית פני הבית (תוס' ביצה שם).

אֲבָל לֹא בְּטֶבֶל וְכוּ', פְּשִׁיטָא, ואף שבגמ' להלן הוצרכו לדרוש כך מהיקש, מכל מקום הקשתה הגמ' שלכתחילה פשוט שאין לצאת בטבל, וההיקש בא ללמד שאף בדיעבד אינו יוצא (תוס' הרשב"א משאנץ). ויש שפירשו, שקושיית הגמ' אינה שעצם הדין הוא פשוט, אלא שכיון ששנינו כבר ברישא שיוצא בדמאי, ממילא משמע שבטבל אינו יוצא, ומדוע הוצרכה המשנה להשמיענו זאת במפורש (רבינו דוד). ויש שפירשו, שקושיית הגמ' היא שפשוט שאין יוצאים בטבל משום 'מצוה הבאה בעבירה', ומה שהוצרכה הגמ' להיקש, הוא כדי ללמד שאין יוצאים במצת טבל אף מדאורייתא, שדין 'מצוה הבאה בעבירה' אינו אלא מדרבנן (מהר"ם חלאווה, וראה להלן ד"ה לא וד"ה יכול).

לֹא צְרִיכָא בְּטֶבֶל טָבוּל מִדְּרַבָּנָן, לפוסלו למצה כמו בטבל דאורייתא, כי מה שדרשה הגמ' להלן שאין יוצאים במצה שיש עליה איסור נוסף מלבד איסור חמץ כשהחמיצה, זה שייך כשיש עוד איסור דאורייתא, אבל איסור טבל דרבנן אינו נחשב איסור כלפי דאורייתא (מהרש"א. והוסיף, שאינו דומה לדמאי שמבואר ברש"י לעיל שאין יוצאים בו מטעם זה, כי בדמאי לצד שלא הפרישו ממנו חייב מדאורייתא). אלא הטעם שאין יוצאים בטבל דרבנן, הוא משום 'מצוה הבאה בעבירה', אף שהעבירה היא רק מדרבנן (רש"י). ויתכן שגם מדאורייתא אין יוצאים ב'מצוה הבאה בעבירה' דרבנן, משום שבכל עבירה דרבנן עובר גם על איסור דאורייתא של 'לא תסור'. ומאידך גיסא, יש אומרים (תוס' סוכה ט, א, רמב"ן כאן) שפסול 'מצוה הבאה בעבירה' אינו אלא מדרבנן, אפילו בעבירה דאורייתא (שפת אמת).

ויש שכתבו, שהטעם שאין יוצאים בטבל דרבנן, הוא משום שכיון שבטבל דאורייתא אין יוצאים מדאורייתא, החמירו חכמים גם בטבל מדרבנן ['כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון'] (תוס' לקמן קיד, ב ע"פ מהרש"א שם), אבל מדין 'מצוה הבאה בעבירה', יש שכתבו שאין לפסול לענין מצה, כיון שלא נאמר פסול זה אלא בדבר שבא לרצות ומהללים ומשבחים בו את הקב"ה, כמו לולב וקרבן, שאין קטיגור נעשה סניגור (תוס' הרשב"א משאנץ, רבינו דוד בשם תוס'). וראה עוד להלן (ד"ה יכול).

שֶׁפְּדָאוֹ עַל גַּב אֲסִימוֹן, מעה בלא צורה (רש"י). ויש שכתב, שאסימון הוא מטבע שיש בו צורה, אלא שנפסל המטבע על ידי המלכות, וגם זה התמעט מ'וצרת', שצריך מטבע חשוב שלא נפסלה צורתו, ויש בו שווי גם מחמת הצורה ולא רק מחמת המתכת (תוס' הרשב"א משאנץ בשם ר"ת, מאירי בע"א).

■ המשך במילואים עמ' 118

הָאוֹכֵל נְבֵלָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים פָּטוּר מחטאת של אכילה בשוגג ביום הכיפורים, משום שכבר היתה אסורה באיסור נבילה, ואין איסור יום הכפורים חל על איסור נבילה שקדם לו. ואפילו אם מתה ביום הכפורים, כיון שכבר היתה אסורה בחייה באיסור אבר מן החי (רש"י). ואף שכשמתה פקע איסור אבר מן החי, מכל מקום תחתיו חל מיד איסור נבילה [שנחשב המשך של אותו איסור, שאיסור אבר מן החי בישראל, יסודו באיסור נבילה, שכשם שמיתת כולה אוסרת, כך מיתת מקצתה (ע"פ זכר יצחק א, לג)], ואין שהות לאיסור יום הכפורים לחול (מאירי קידושין עז, ב, בביאור דעת רש"י).

ויש שכתבו, שכיון שמתה פוקע איסור אבר מן החי, ומן הדין חלים עליה איסור יום הכפורים ואיסור נבילה בבת אחת, ובאיסורים החלים בבת אחת מודה רבי שמעון שאיסור חל על איסור [כמבואר בגמ' בכריתות (כג, ב)], אלא שמכל מקום הטעם שלא חל איסור יום הכיפורים במתה ביום הכיפורים, הוא משום שבחייה נאסרה כבר באיסור עשה של 'אינו זבוח' [ואיסור זה נלמד ממה שנאמר (דברים יב, טו) 'תזבח ואכלת' - מה שאתה זובח אתה אוכל, אבל מה שאי אתה זובח לא], ואיסור זה אינו פוקע גם לאחר מיתה (תוס'). ומכל מקום איסור נבילה חל על איסור שאינו זבוח, כיון שהוא מעין אותו איסור, אלא שזה איסור עשה וזה איסור לאו, מה שאין כן יום הכיפורים שהוא איסור אחר, אינו חל (תוס' רא"ש).

ויש שכתבו, שאין כלל איסור כזה של 'אינו זבוח', ועל כן בהמה שמתה ביום הכיפורים, חל עליה איסור יום הכיפורים יחד עם איסור נבילה, ובסוגייתנו מדובר כשמתה קודם יום הכיפורים (תוס' שבועות כד, א ד"ה האוכל, בשם ריצב"א; תוס' הרשב"א משאנץ).

מִידֵּי בִּלְבַד כְּתִיב אֶלָּא מְחַוְּרָתָא כְּדַרְבּ שֵׁשֶׁת, כלומר, שטעמו של רבינא נדחה למסקנא. ומכל מקום, אף שהלכה כחכמים שאיסור חל על איסור באיסור כולל, אין יוצאים במצת טבל, לפי שהיא 'מצוה הבאה בעבירה' (רמב"ן לעיל לה, ב, ראה ביאורנו שם ד"ה יכול). ויש שכתב, שאין כוונת הגמ' שטעמו של רבינא נדחה למסקנא, אלא רק שטעמו אינו מתיישב עם הברייתא שלא הזכירה 'בלבד', אך להלכה קיימא לן כרבינא, ועל כן גם לחכמים אין יוצאים במצת טבל (מאירי שם. וראה גם רש"י שם ד"ה דמאי, ובע"א שם ד"ה והכהנים, שהביא את טעמו של רבינא).

לֶחֶם עוֹנִי פָּרָט לְעִיסָּה שְׁנִילוּשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ, ועיסה שנילושה בשאר מי פירות [מלבד חלב שמפורש בגמ' להלן שגם בו אין יוצאים], יש שכתב, שיוצאים בה ידי חובה (רמב"ם חמץ ומצה ו, ה). ויש שכתב, שגם בשאר מי פירות אין יוצאים, והטעם שנקטה הברייתא יין שמן ודבש, מפני שבהם הדרך ללוש את העיסה (רמב"ן במלחמות). ■ להלכה, עיסה שנילושה במי פירות מכל מין שהוא, אין יוצאים בה ידי חובת מצה [כרמב"ן] (שו"ע או"ח תסב, א ומשנ"ב שם, א). ואפילו נתן רק מעט מי פירות בעיסה, כל שנרגש בה טעם המי פירות נקראת מצה עשירה ואין יוצאים בה. ואפילו אם לשה במים ואחר כך קיטפה מלמעלה במי פירות ואפאה, גם כן נקראת מצה עשירה ואין יוצאים בה (משנ"ב שם, ח, וראה להלן [ד"ה וחכמים] אם מותר לאכול מצה זו בשאר ימות הפסח).

מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי עֲקִיבָא, שלא דרש 'עוני' מלשון 'אוני' כרבי יוסי הגלילי, למעט מעשר שני. ואף שרבי עקיבא פירש את טעמו, שמרבים מעשר שני מ'מצות' 'מצות', מכל מקום הקשתה הגמ' מה טעמו, שהרי ריבוי זה אפשר להעמיד על דברים אחרים [כפי שדרשו מריבוי זה לעיל לה, ב ולהלן בע"ב] (פני יהושע). או שהקושיא היא, מנין לו לרבות מעשר שני מ'מצות' 'מצות' ולמעט מצה עשירה מ'לחם עוני', אולי נדרוש להיפך, לרבות מצה עשירה מ'מצות' 'מצות' ולמעט מעשר שני מ'לחם עוני' (צל"ח).

וְרַבִּי עֲקִיבָא הַאי דְּקָרְיֵנַן בֵּיהּ עוֹנִי כְּדִשְׁמוּאֵל וְכוּ', ואף שדרשה זו גם כן אינה כפי הכתיב 'עני', עדיפה היא על דרשת 'אוני' שדרש רבי יוסי הגלילי שבה יש חיסרון נוסף, שהכתיב הוא 'עני' בע"ן ולא באל"ף (תוס' הרשב"א משאנץ).

אֵין לָשִׁין עִיסָּה בְּפֶסַח בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ וְאִם לָשׁ רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר תִּשָּׂרֵף מִיָּד, מפני שעיסה כזו ממהרת להחמיץ, ואי אפשר לשומרה שלא תחמיץ. ומה שאמרה הגמ' לעיל (לה, ב) שמי פירות אין מחמיצין, הכוונה היא שאינם מחמיצים חימוץ גמור אלא חימוץ רע שאינו גמור הקרוי 'חמץ נוקשה', ואין חייבים על חימוץ זה כרת. אך גם חימוץ זה שאינו גמור ממהרים הם להחמיץ יותר מחימוץ גמור רגיל, ואי אפשר לשומרם שלא יחמיצו לדעת רבן גמליאל (רש"י). ויש שכתבו, שכאן מדובר כשעירב גם מים בעיסה, ועל כן העיסה מחמיצה ואף ממהרת להחמיץ יותר מעיסה שיש בה רק מים, ואילו לעיל מדובר במי פירות ללא מים (ר"ת בתוס' שם, וראה עוד ביאורנו לעיל שם ד"ה ומי).

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יֹאכַל, שלדעתם אפשר לשומרה שלא תחמיץ (רש"י), ועל כן מותר ללוש עיסה כזו אף לכתחילה [וכדעת רבי עקיבא להלן] (ראש יוסף, בדעת רש"י). ויש שגרסו 'תאפה מיד' [במקום 'תאכל'] (רי"ף), כלומר, שחכמים מודים לרבן גמליאל שלכתחילה אין ללוש עיסה כזו, מפני שממהרת להחמיץ, אלא שלדעתם בדיעבד אם לש תיאפה מיד ומותרת, ושלא כרבן גמליאל שאמר 'תישרף' לפי שאין לה תקנה (תוס' רי"ד, בדעת הרי"ף).

■ להלכה, מותר ללוש עיסה במי פירות בלא מים כלל [כר"ת לעיל בסמוך]. אבל במי פירות עם מים, ואפילו מים כלשהו, לכתחילה אין ללוש, ואם לש בהם, יאפה מיד [כחכמים לגירסת הרי"ף] (שו"ע או"ח תסב, ב, ומשנ"ב שם, ב, ו-ו). ובדיעבד אם שהה ולא אפה מיד, אסור אף אם שהה פחות משיעור מיל (משנ"ב שם, ח). ויש שצידד להתיר במקום הפסד מרובה אם לא שהה שיעור מיל ולא ניכרים בעיסה סימני חימוץ (משנ"ב שם, בשם האליה רבה), וכששהה בשוגג והיא שעת הדחק, בודאי יש לסמוך להקל כדעה זו (משנ"ב שם).

ונוהגים להחמיר שלא ללוש עיסה במי פירות אף בלא מים (רמ"א שם, ד), משום שחוששים לדעות שגם מי פירות לבד מחמיצים וממהרים להחמיץ [כרש"י], וכן חוששים שמא התערבה בהם טיפת מים שאז לכולי עלמא מחמיצים (משנ"ב שם, טו). ואפילו אם כבר לשה ואפאה מיד, אין לאוכלה בפסח אלא שהה אותה עד לאחר הפסח (משנ"ב שם, יח).

וְאֶת שֶׁאֵין לָשִׁין בּוֹ אֵין מְקַטְּפִין בּוֹ. ■ להלכה, נחלקו הפוסקים אם מותר לקטף את העיסה במי פירות (ראה ביאה"ל תסב, ב), ומנהגנו להחמיר שלא לקטף (רמ"א שם, ד).

הָא בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן הָא בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי, 'יום טוב ראשון' - הכוונה רק למצת חובה בלילה הראשון [ודוקא כזית ראשון], שצריך שתהא 'לחם עוני', והלשון 'יום טוב ראשון' היא לאו דוקא, ו'יום טוב שני' - הכוונה היא לשאר ימות הפסח [ואף בלילה ראשון חוץ מכזית ראשון], שבהם אכילת מצה היא רשות (רבנו חננאל, רש"י, ריטב"א בשם הרא"ה, ע"פ הב"י או"ח תסב). ואף שבפסוק נאמר 'שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני', אין דין 'לחם עוני' בשאר הימים, אלא המילים 'שבעת ימים' מתייחסות לנאמר בתחילת הפסוק 'לא תאכל עליו חמץ' (ריטב"א). ומצת חובה ביום טוב שני בחו"ל גם כן אין לאוכלה ממצה עשירה, והגמ' כאן שחילקה בין יום טוב ראשון לשאר ימות הפסח, דיברה בארץ ישראל שאין שם יום טוב שני (טור וב"י שם).

■ המשך במילואים עמ' 118

האוכל נבלה ביום הכפורים פטור רבינא אמר אפילו תימא רבנן מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ בלבד יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ בלבד אלא אף משום בל תאכל טבל מידי בלבד כתיב אלא מחוורתא כדרב ששת. ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים ת"ל לחם עוני מה שנאכל באנינות יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה דברי ר' יוסי הגלילי ר' עקיבא אומר מצות מצות ריבה אם כן מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש מאי טעמא דר' עקיבא מי כתיב לחם עוני עני כתיב ור' יוסי הגלילי מי קרינן עני עוני קרינן ור' עקיבא האי דקרינן ביה עוני כדשמואל דאמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה. וסבר ר"ע עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש לא והתניא אין לשין עיסה בפסח ביין ושמן ודבש ואם לש רבן גמליאל אומר תשרף מיד וחכמים אומרים יאכל ואמר רבי עקיבא שבתי היתה אצל רבי אליעזר ורבי יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר ואף על פי שאין לשין מקטפין בו אתאן לתנא קמא וחכמים אומרים את שלשין בו מקטפין בו ואת שאין לשין בו אין מקטפין בו ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין לא קשיא הא ביום טוב ראשון הא ביום טוב שני כדאמר להו ר' יהושע לבניה יומא קמא לא תלושו לי בחלבא מכאן ואילך לושו לי בחלבא והתניא אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת אסורה מפני הרגל עבירה אלא הכי קאמר יומא קמא לא תלושו לי בדובשא מכאן ואילך לושו לי בדובשא ואיבעית אימא לעולם בחלבא כדאמר רבינא כעין תורא שרי הכא נמי כעין תורא: ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין: מאי שנא ממנחות דתנן כל המנחות נילושות בפושרין ומשתמרין שלא יחמצו אם אמרו בזריזין יאמרו בשאין זריזין אי הכי מילתת נמי לתית אלמה אמר רבי זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל חיטין של מנחות אין לותתין אותן לישה בזריזין איתא לתיתה ליתא בזריזין ולישה מי איתא בזריזין והכתיב ויצק עליה שמן וגו' והביאה אל הכהן מקמיצה ואילך מצות כהונה לימד על יציקה ובלילה שכשירה בכל אדם לישה נהי דבזריזין ליתא במקום זריזין איתא דאמר מר בלילה כשירה בזר חוץ לחומת עזרה פסולה לאפוקי לתיתה דאינה בזריזין ולא במקום זריזין ומאי שנא ממנחת העומר דתניא מנחת העומר לותתין אותה וצוברין אותה ציבור שאני. תנו רבנן יכול יוצא אדם ידי חובתו בבכורים תלמוד לומר בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מושבותיכם יצאו בכורים שאין נאכלין בכל מושבותיכם אלא בירושלים דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מצה ומרור מה מרור שאינו בכורים אף מצה שאינה בכורים אי מה מרור שאין במינו בכורים אף מצה שאין במינה בכורים

אוציא

רש"י

האוכל נבילה ביום הכפורים. שוגג: פטור. מתעתת, דאין איסור יום הכפורים חל על איסור נבילה, ואם בו ביום נתנבלה, אפילו הכי היתה אסורה קודם יום הכפורים משום אבר מן החי: מידי בלבד כתיב. קרא משמע דכל מי שאיסור חמץ נוהג בו אתה יוצא בו משום מצה: מי שנאכל באנינות. שמותר לאוכלו כשהוא אונן, דרוש ביה לחם אוני, ומעשר שני אינו נאכל באנינות דכתיב (דברים כו) לא אכלתי באוני ממנו: מי כתיב עוני. בוי"ו דתשמע מיניה אוני: שעונין עליו דברים. שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה: אין לשין את העיסה של מצות ביין ושמן ודבש. מפני שקרובה וממהרת להחמיץ ואין אדם יכול לשומרה, לפיכך אם לש תשרף מיד, ובמועד קאמר ולא ביום טוב דהבערה שלא לצורך היא, ולר' יוחנן דאמר לעיל מי פירות אין מחמיצין לא קשיא הך, דאיהו אין חייבין על חימוצו כרת קאמר, ולא הוי חמץ גמור אלא חמץ נוקשה הוי כלומר רע, ואותו חימוץ הן ממהרין להחמיץ ואי אפשר לשומרן: וחכמים אומרים תאכל. דקסברי אפשר לשומרה, והכא לא גרסינן מיד, דמשנאפה לא תחמיץ: שבתי היתה. שביתתי היתה רגל פסח אחד אצל ר' אליעזר ור' יהושע: מקטפין. טחין פניה לאחר עריכתה: פושרין. ממהרין להחמיץ: יום ראשון. לילה הראשון שהמצה חובה בעינן לחם עוני: אין לשין עיסה בחלב. כל ימות השנה, שלא יאכל בשר עמה: כעין תורא. מעט כעין של שור מותר ללוש בחלב, דאכיל ליה מיד בבת אחת, ולא משהי ליה דלינשי שנילוש בחלב: ומאי שנא ממנחות. דתנן בהו דבאות מצות, ואפילו הכי נלושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו: הכי גרסינן כהנים זריזין הם: לתיתה. לשורן במים מעט, ולכותשן במכתשת להסיר מורסנן, כדי שתהא סולתן נקיה: לתיתה ליתא בזריזין. כשמביאה הזר כבר היא סולת: לישה. כגון מנחת מחבת ומרחשת ומנחת מאפה תנור שאופין אותה תחילה עשר חלות, ואחר כך פותתין אותן עד שמחזירן לסלתן כדכתיב (ויקרא ב) פתות אותה פתים, ואחר כך נותן שמן ובוללה ויוצק וקומץ, וכשאפאה תחילה נילושה בפושרין: לימד על יציקה ובלילה כו'. והני במנחת מאפה תנור לאחר לישה ואפייה ופתיתה נינהו: במקום זריזים איתא. בעזרה, שהמחבת והמרחשת כלי שרת הן וכן תנור של מקדש, וכיון דבעזרה איתא חזו לה כהנים ומלמדין אותו להיזהר בה: ומאי שנא. שאר מנחות דקאמר שמואל אין לותתין אותם, ממנחת העומר דתנן בה לותתין אותה וצוברין אותה שיזובו מימיה: ציבור שאני. מנחת העומר קרבן ציבור היא, וכל עסקין שלה נעשין על פי בית דין, קצירתה והיבהוב שלה ולתיתה הכל בבית דין ובזריזין הוא. ואיכא דאמרי לצבור שאני, דהואיל וצוברין אותה מימיה זבין ואין מחמיצין, ולאו מילתא היא, חדא דבתוספתא קתני לה ולא קתני וצוברין אלא וכוררין, ועוד אי איכא תקנתא בצבור, (של) חיטים של מנחות נמי לילתתינהו ונילצברינהו: בבכורים. כגון כהן שהביאו לו חיטין בכורים בירושלים: בכורים אין נאכלין אלא בירושלים. שנאמר לא תוכל לאכול בשעריך וגו' ואמר מר (מכות דף יז.) ותרומת ידך אלו בכורים: מצה ומרור. הקישן הכתוב על מצות ומרורים: מרור אינו בכורים. דתנן (בכורים פ"א מ"ג) אין מביאין בכורים אלא מז' מינין דכתיב מארץ חטה ושעורה וגו' ולקמן (דף נג.) במקום שנהגו:

תוספות

האוכל נבילה ביום הכפורים. פ"ה אפילו נתנבלה ביום הכפורים לא חיילא עלה איסור יוה"כ דהרי הוה עלה איסור אבר מן החי. וקשה לר"י דהא כי פקע איסור אבר מן החי יחול עלה איסור יום הכפורים ונבילה בבת אחת דמודה רבי שמעון באיסור בבת אחת. ומיהו י"ל אפילו נתנבלה ביום הכפורים לא חייל עלה איסור יום הכפורים דאיסור שאין זכות הוה ביה נמי מעיקרא ואכתי לא פקע מינה:

עוני קרינן ביה. והא דגבי לולב (סוכה דף לב.) כ"ע מודו דכפת כתיב ולא אמרינן כפות קרינן ויצטרך שני לולבים ליטול אור"י משום דהתם סמכינן אקרא פרי עץ הדר דלא משמע אלא חד לכך מודו התם כ"ע דדרשינן מסורת:

במקום זריזים איתא. וא"ת והא הכא במנחת מאפה תנור מיירי שהיתה נילושה בפושרים ואותה מנלן שנבללת בעזרה ושאר מנחה שנבללת בעזרה לפי שהבלילה היתה בכלי שרת. וי"ל דגם מאפה תנור היו לשין בעזרה סמוך לתנור של קודש שלא תחמיץ. ורבינו אפרים בר אפרים הגבור מפרש דע"כ היו לשין אותה בעזרה לפי שהיו מודדין אותה בעשרון של קודש כדתנן בפרק שתי מדות (מנחות פז.) עשרון מה היה משמש בו מודד לכל המנחות:

מה מרור שאין ביכורים. וליכא למימר מרור היינו זית שהוא מר כדדרשינן (סנהדרין דף קח:) והנה עלה זית טרף בפיה אמרה יונה יהא מזונותי מרורים כזית וכו' דלקמן (לט.) אמרינן מרור דומיא דמצה מה מצה מין זרעים אף מרור כן. ועוד שזית האילן מר ולא הפרי כדמשמע עלה זית ואמרינן נמי (מכילתא פ' בשלח) ויורהו ה' עץ זהו זית שאין מר באילנות כזית:

אוליא

רבינו חננאל

הגהות הב"ח

גליון הש"ס

הגהות וציונים

ליקוטי רש"י

תורה אור השלם

כל שעה פרק שני פסחים

אוציא חטין ושערין שיש במינן ביכורים. (ה) מ"ש מה כן עוקה כל מכל שהוא במינן שיש במינן ביכורים לתן [ז]לחם בעזרה לממעטין בעל[ז] מורז ודוחן:

אי מצות מצות ריבה אפי' ביכורים נמי. פיסא לר"י דגיסא אי אמרת בשלמא לחמי ניסוי לא מצי למיכל ביכורים ולהכי מיעטו בעלמא כר' אליעזר לומר לא מקריבין חמץ בביכורים ויש לומר דסבר[כ] הוא לא מקריבין מכל מקום מיהו קשיא לר"ש דאמר מקריבין נמי אי:

דאמר ר' אליעזר. נקשה לר"י להא דלעיל[ט] דאמר מי שמיקה לקוטו לחורשיו[כא] אבל לא מי שמיקה לקוטו לכרכן לו קרוב לר' אליעזר להא נמלא כל מצות שיכול להוציאו מון ליוצאים לשדותיו. ומיהו רבי אליעזר מני סבר שמיקה לקוטו לכרכן ולפעמים קל לעשות שיכול לפדותו לפי' ביכורים. **ומס שמעי** ישראל בעוד שנמלא כל ערי ישראל בעוד שנמלא בעוד שנמלא כל ערי בעל מוצאות גבי תלת תורה וקיקיי ניזר קלקמי ניש לקוש תלת תורה וקיקיי ניזר נמלא בעוד שנמלא בעוד שנמלא ולכך ממיקין להו מקרא אחרינא ומוסמכת ולא מצי מפיק להו מבעל מוצאותיכם. ויבוררים שמי נמלא בעוד שנמלא בעוד שנמלא כל ערי ישראל דמלי שמא שיכול ממעטינן להו מבעל מוצאותיכם. ויש לומר דהכא נמי ממעטינן להו מבעל מוצאותיכם אלא לומן ביום טוב ובעומן[ל] ולקמן גבי תלת תורה וקיקיי ניזר מיעטיה למילתא מופלגת לומן בעומן ולא לומן בעומן[ל]:

מאן שמעת ליה דאמר מעשר שני נפיק ביה ר' עקיבא. פיש"ג לכמה מנאי דלרבי מפורת ולא מקרא ולגילויי נפיק במעשר שני ללא דרשינן לומי מ"מ אע"ג דמ"ל דמסורת עיקר מ"מ ללא דלרבי המקרא לשום דרשה:

ורבי יוסי הגלילי תיפוק לי' שאינן נאכלין לאונן. ופס שמעי לר' יוסי הגלילי מעשר שני מיפוק ליה מבעל מוצאותיכם כמו ביכורים. וי"ל דלפי לאו עוני ה"ל למוצאותיכם לתת דוקא לביכורים אבל מעשר שני שיכול להיות לו היתכן כל מוצאות פס נעומת כר"ש ה"ל מוצא מוצות ביכ:

מה תרומה מותרת לאונן אף ביכורים. פיסא לר"י דפיקרא במתא דמכוס (דף ת.) ומצומת ידך אלו המכוסים אמר ר' שמעון וכי מה בא זה ללמדנו מי שלא נכנס לעיכור המיכי ר' בון בר חייא] התנן חלות תודה ורקיקי נזיר יוצאין בהן והא אית להו משקין אמר ר' יוסי תמן ברכיית היא ומחוללין לכמה מיני: **יוצאין** בפסח בכנעה עבה עד שפת כלחם הפנים. דכתיב **נא** עד דאיד שיתפרס לא תעשה גידין גידין:

פרט לחולו. משמע למלוט הוי לחם אלא לחם טפי ליה משיכן עני ואפילו כמלוא פי בעלי בתים משמע לא כמולן (יומות מ.). מ"ש הכא בהדלי לפייה מעוני. אך קשה לתמרי הוי לחם מדפקעי מן המלה לקמן משייכי בצלילתו לכה כמו שפרכת לפניהם. **לי נמי** הכא בהדלי לפייה מעוני. ואומר רבינו מס שהלחם נמי משייכי בצלילתו לכה לקוטם לפייה לאו לחם הוי אלא לחם קרי' ביה ולחם יוצא ידי חובתו בפסח. ואומר רבינו מס שנומת כר"ש ה"ל מוצת מוצת ביכ:

מה תרומה מותרת לאונן אף ביכורים. פיסא לר"י דפיקרא במתא דמכוס (דף ת.) וקמני ידך אלו המכוסים אמר ר' שמעון וכי מה בא זה ללמדנו מי שלא נכנס לעיכור המיכי ר' בון בר חייא] התנן חלות תודה ורקיקי נזיר יוצאין בהן והא אית להו משקין אמר ר' יוסי תמן ברכיית היא ומחוללין לכמה מיני: **יוצאין** בפסח בכנעה עבה עד שפת כלחם הפנים. דכתיב **נא** עד דאיד שיתפרס לא תעשה גידין גידין:

לעניין מון לומוכ לח בפ שמיכן ענין אחר מן שמיכן טוענין קריאה ושבחא מקום:

ליקוטי רש"י

[שייך לעמוד א] האוכל בביאה"פ פטור. מכרת, לגה לחר מיקוד ון פסורים ומיהל פסיקוד נגילה דקריס, פס נמנגלה מעבד ון פסורים מכרת קדס מיקוד נגילה, ופס נמנגלה ביום ביה"ר עקיבא הוה"ד לר' יוסי הגלילי דקא משמע לכבורים מבבל מושבותיכם, דתניא יכול יהא אדם יוצא בכבורים ת"ל בבל מושבותיכם ונאכלת מצות מצה ונאכלת בכל מושבות יצאו בכורים שאין נאכלים בכל מושבות וכר', ואוקימנא לר' עקיבא מדקא ממעט לכבורים ממושבות שי"מ הדר ביה מההיא דתניא מצות מצות ריבה חטים ושערים אע"פ שיש במינן בכורים: נאני שנמא דרבנן דפליגי על ר' שמעון דאמרי בכורים אסורים לאונן ואמרי דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ואמר מר והדרמה ידך אלו הבכורים המקשן הכתוב למעשר דכמעשר כתיב (דברים כו יב) לא אכלתי באוני מה מעשר אסור לאונן אף בכורים אסורין. ור' שמעון אמר לך התורה קדמה תרומה מה תרומה מותרת לאונן דתניא בהדיא בגמרא יכמות פ' הערל אונן אסור במעשר ומותר בתרומה וכפרה שבול יום אסור בתרומה ומותר בפרה ובמעשר כו'. אף בכורים מותרין לאונן [נראה] דכתיב בבכורים ושמחת בכל הטוב וגו' לאו למעוטי אונן הוא דאתא אלא ללמדך שאין מביאין בכורים [וקרוקין] אלא עד זמן שמחה הוי יחי הזבז: **ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה** יכול לא יצא אלא בפת הדראה ת"ל מצות ריבה ואפילו כמצות שלמה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא דכתיב [ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וגו' ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחד מששה בפר אשישה אחד משישה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא כתיב [ואהבו אשישי ענבים. ת"ר] אין אופין פת עבה (ביום טוב[ב]) בפסח דברי בית שמאי ובית

[שייך לעמוד א] האוכל בביאה"פ פטור. מכרת, לגה לחר מיקוד ון פסורים ומיהל פסיקוד נגילה דקריס, פס נמנגלה מעבד ון פסורים מכרת קדס מיקוד נגילה, ופס נמנגלה ביום ביה"ר עקיבא הוה"ד לר' יוסי הגלילי דקא משמע לכבורים ממושבותיכם, דתניא יכול יהא אדם יוצא בכבורים ת"ל בבל מושבותיכם ונאכלת מצות מצה ונאכלת בכל מושבות יצאו בכורים שאין נאכלים בכל מושבות וכר', ואוקימנא לר' עקיבא מדקא ממעט לכבורים ממושבות שי"מ הדר ביה מההיא דתניא מצות מצות ריבה חטים ושערים אע"פ שיש במינן בכורים: נאני שנמא דרבנן דפליגי על ר' שמעון דאמרי בכורים אסורים לאונן ואמרי דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ואמר מר והדרמה ידך אלו הבכורים המקשן הכתוב למעשר דכמעשר כתיב (דברים כו יב) לא אכלתי באוני מה מעשר אסור לאונן אף בכורים אסורין. ור' שמעון אמר לך התורה קדמה תרומה מה תרומה מותרת לאונן דתניא בהדיא בגמרא יכמות פ' הערל אונן אסור במעשר ומותר בתרומה וכפרה שבול יום אסור בתרומה ומותר בפרה ובמעשר כו'. אף בכורים מותרין לאונן [נראה] דכתיב בבכורים ושמחת בכל הטוב וגו' לאו למעוטי אונן הוא דאתא אלא ללמדך שאין מביאין בכורים [וקרוקין] אלא עד זמן שמחה הוי יחי הזבז: **ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה** יכול לא יצא אלא בפת הדראה ת"ל מצות ריבה ואפילו כמצות שלמה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא דכתיב [ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וגו' ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחד מששה בפר אשישה אחד משישה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא כתיב [ואהבו אשישי ענבים. ת"ר] אין אופין פת עבה (ביום טוב[ב]) בפסח דברי בית שמאי ובית

[ותרשוך וצמחך וכבסת בקרך ובצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך: (דברים יב, יז) ושמחת בכל החוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך ואתה והלוי והגר אשר בקרבך: (דברים טז, יא) חמין שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: (דברים טז, ג) ויחקהק לכל העם לכל המון ישראל מאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת: (שמואל ב ו, יט) ויאמרו ה' אלי עוד לך אהב אשה נאהבת רע ומנאפת כאהבת ה' את בני ישראל והם פנים אל אלהים אחרים ואהבי אשישי ענבים: (הושע ג, א) ויקרה האלהים אל בלעם ויאמר אליו מלאך ה' שוב אל נקבת עמים זה ומצוי אין אלהים אלא דיינין: (במדבר כב, כב) וכן הבטחתם בהקריבכם מנחה חרשה ה' בשבתותיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: (במדבר כח, כה) ולקרבן ראשית בל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו: (דברים טז, ב)

מבוא

עין משפט
נר מצוה

קדר א מיי' פ"ג מהלכ' מעשר שני הל"ג:
קדר ב מיי' פ"ג מהלכ' מעשה הקרבנות הלכה ו:
קדר ג מיי' פ"ג מהלכ' מעשר שני הל' ה:
קדר ד מיי' פ"ד מהלכ' מעשר שני הל' ג:
קדר ה מיי' פ"ה מהלכ' מלה הל' ג מוסיף"ע סוס"ח סי' תנד סעיף ג:
קלב ו מיי' פ"ו מהלכ' מלה הל' ה מוסיף"ע סוס"ח סי' תנד סעיף ג:

רבינו הננאל

אוציא חטים ושעורים שיש במינן בכורים דתנן אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים ופרשינן בגמ' דהני שבעת המינים הן חטה ושעורה נפן ותאנה ורמון זית ותמרים. ת"ל מצות מצות ריבה אפי' בכורים יוצא אדם בהן. והדר ביה ר' עקיבא והדה"ג לר' יוסי הגלילי דקא משמע לכבורים מבבל מושבותיכם. דתניא יכול יהא אדם יוצא בכבורים ת"ל בבל מושבותיכם ונאכלת מצות מצה ונאכלת בכל מושבות יצאו בכורים שאין נאכלים בכל מושבות וכר', ואוקימנא לר' עקיבא מדקא ממעט לכבורים ממושבות שי"מ הדר ביה מההיא דתניא מצות מצות ריבה חטים ושערים אע"פ שיש במינן בכורים: נאני שנמא דרבנן דפליגי על ר' שמעון דאמרי בכורים אסורים לאונן ואמרי דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ואמר מר והדרמה ידך אלו הבכורים המקשן הכתוב למעשר דכמעשר כתיב (דברים כו יב) לא אכלתי באוני מה מעשר אסור לאונן אף בכורים אסורין. ור' שמעון אמר לך התורה קדמה תרומה מה תרומה מותרת לאונן דתניא בהדיא בגמרא יכמות פ' הערל אונן אסור במעשר ומותר בתרומה וכפרה שבול יום אסור בתרומה ומותר בפרה ובמעשר כו'. אף בכורים מותרין לאונן [נראה] דכתיב בבכורים ושמחת בכל הטוב וגו' לאו למעוטי אונן הוא דאתא אלא ללמדך שאין מביאין בכורים [וקרוקין] אלא עד זמן שמחה הוי יחי הזבז: **ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה** יכול לא יצא אלא בפת הדראה ת"ל מצות ריבה ואפילו כמצות שלמה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא דכתיב [ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וגו' ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחד מששה בפר אשישה אחד משישה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא כתיב [ואהבו אשישי ענבים. ת"ר] אין אופין פת עבה (ביום טוב[ב]) בפסח דברי בית שמאי ובית

מה תרומה מותרת לאונן אף ביכורים. פיסא לר"י דפיקרא במתא דמכוס (דף ת.) וקמני ידך אלו המכוסים אמר ר' שמעון וכי מה בא זה ללמדנו מי שלא נכנס לעיכור המיכי ר' בון בר חייא] התנן חלות תודה ורקיקי נזיר יוצאין בהן והא אית להו משקין אמר ר' יוסי תמן ברכיית היא ומחוללין לכמה מיני: **יוצאין** בפסח בכנעה עבה עד שפת כלחם הפנים. דכתיב **נא** עד דאיד שיתפרס לא תעשה גידין גידין:

פרט לחולו. משמע למלוט הוי לחם אלא לחם טפי ליה משיכן עני ואפילו כמלוא פי בעלי בתים משמע לא כמולן (יומות מ.). מ"ש הכא בהדלי לפייה מעוני. אך קשה לתמרי הוי לחם מדפקעי מן המלה לקמן משייכי בצלילתו לכה כמו שפרכת לפניהם. **לי נמי** הכא בהדלי לפייה מעוני. ואומר רבינו מס שהלחם נמי משייכי בצלילתו לכה לקוטם לפייה לאו לחם הוי אלא לחם קרי' ביה ולחם יוצא ידי חובתו בפסח. ואומר רבינו מס שנומת כר"ש ה"ל מוצת מוצת ביכ:

לעניין מון לומוכ לח בפ שמיכן ענין אחר מן שמיכן טוענין קריאה ושבחא מקום:

ליקוטי רש"י

[שייך לעמוד א] האוכל בביאה"פ פטור. מכרת, לגה לחר מיקוד ון פסורים ומיהל פסיקוד נגילה דקריס, פס נמנגלה מעבד ון פסורים מכרת קדס מיקוד נגילה, ופס נמנגלה ביום ביה"ר עקיבא הוה"ד לר' יוסי הגלילי דקא משמע לכבורים ממושבותיכם, דתניא יכול יהא אדם יוצא בכבורים ת"ל בבל מושבותיכם ונאכלת מצות מצה ונאכלת בכל מושבות יצאו בכורים שאין נאכלים בכל מושבות וכר', ואוקימנא לר' עקיבא מדקא ממעט לכבורים ממושבות שי"מ הדר ביה מההיא דתניא מצות מצות ריבה חטים ושערים אע"פ שיש במינן בכורים: נאני שנמא דרבנן דפליגי על ר' שמעון דאמרי בכורים אסורים לאונן ואמרי דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ואמר מר והדרמה ידך אלו הבכורים המקשן הכתוב למעשר דכמעשר כתיב (דברים כו יב) לא אכלתי באוני מה מעשר אסור לאונן אף בכורים אסורין. ור' שמעון אמר לך התורה קדמה תרומה מה תרומה מותרת לאונן דתניא בהדיא בגמרא יכמות פ' הערל אונן אסור במעשר ומותר בתרומה וכפרה שבול יום אסור בתרומה ומותר בפרה ובמעשר כו'. אף בכורים מותרין לאונן [נראה] דכתיב בבכורים ושמחת בכל הטוב וגו' לאו למעוטי אונן הוא דאתא אלא ללמדך שאין מביאין בכורים [וקרוקין] אלא עד זמן שמחה הוי יחי הזבז: **ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה** יכול לא יצא אלא בפת הדראה ת"ל מצות ריבה ואפילו כמצות שלמה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא דכתיב [ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחת וגו' ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחד מששה בפר אשישה אחד משישה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא כתיב [ואהבו אשישי ענבים. ת"ר] אין אופין פת עבה (ביום טוב[ב]) בפסח דברי בית שמאי ובית

מבוא

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) כנף מפיאה נג. מכות יג: מנחות קיג:; ג) [במ"ב מ"ב] [במ"ב מ"ב] יומא עג., ג) [יומא פ"ב מ"ב] [במ"ב מ"ב] קה: מעילה פח:]; ד) [במ"ב מ"ב מ"ג]; ה) ספרי האזינו קיג:; ו) ביצה כב:. ז) לעיל ע"א, ח) מנחות פד: ע"ש, ט) פ' תבוא סי' רצ"ג, י) ולה, כ) ע"י תוס' לקמן לה. ד"ה אבל, ל) ע"י תוס' לקמן לח: ד"ה נאכלים, מ) [ויומא תוס' ומ"ש קיט. ד"ה נאכל], נ) לו:, ס) לו: ד"ה דכתיב, ע) [בחה"ש כ"ח].

הגהות הב"ח

(ה) תוס' ד"ה לוקח וכו' כנ"ל ואין לומר פ"ב וכו' דאגן לחם בעין:

הגהות וציונים

ב) [ציל **אשישי**] (גליון) ג) בביצה ליתא תיכנת "ביום טוב" (גליון) וכן בראשונים וכהה"ר כאן ליתא: ג) ציל **אשיזר** (ב"ש); ד) ציל **לא דריש** (בארוח החיים); ה) להביא במגן עם מים רותחים: ו) בכת"י **פיסא** של יין (ע"י רש"י חזקוקל מה ר); ז) [מהרש"א גורס **ואי"ת** אם כן כך הכי **ואנו** לחם בעין כך] (גליון) ומהרש"א גורס **ואין** לומר (כהנהנ' הב"ח) ועיין תוספות פנוח והנהנות והערות על המהרש"א:

תורה אור השלם

א) בְּראשׁוֹן בְּארְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: כָּל מְחֻמָּצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: (שמות יב, יח, ב) ועיין [לעיל לה עיש בחשלומין]

ב) כָּל מְחֻמֶּצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: (שמות שם, כ)

ג) וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדָּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי בֵרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ: (דברים יד, כד)

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹאת אֲנִי אֲלֶם הָעָם אֲשֶׁר אֲנִי מֹשֶׁה בְּקִרְבּוֹ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים: (במדבר יא, כא)

ה) לֹא תֹאכַל עָלָיו מַצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (דברים טז, ג) וְיַחְקְהֵק לְכָל הָעָם לְכָל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאַשְׁפָּר אֶחָד וְאֶשִׁישָׁה אַחַת וַיִּכֹּל כָּל הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ: (שמואל ב ו, יט) וַיֹּאמְרוּ ה' אֵלַי עוֹד לֹךְ אֱהַב אִשָּׁה נֶאֱהֶבֶת רֵעַ וּמְנָאֶפֶת כְּאַהֲבַת ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים: (הושע ג, א) וַיִּקָּרְ אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ ה' שׁוּב אֶל נְקֹבַת עַמִּים זֶה וּמָצוֹי אֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דַיָּנִין: (במדבר כב, כב) וְכֵן הִבְטַחְתֶּם בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲרָשָׁה ה' בְּשַׁבְּתוֹתֵיכֶם מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: (במדבר כח, כה) וְלִקְרְבַּן רֵאשִׁית בָּל פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: (דברים טז, ב)

אוֹצִיא חִיטִּין וּשְׂעוֹרִין שֶׁיֵּשׁ בְּמִינָן בֵּיכּוּרִים, ואין הכוונה למעט את כל חמשת מיני דגן, כי אם כן במה תתקיים המצוה, שהרי צריך שתהא המצה 'לחם עוני', ו'לחם' הוא רק מחמשת המינים כמבואר לעיל (לה, א), אלא כוונת הברייתא היא למעט חיטים ושעורים בלבד, כיון שאין מביאים ביכורים אלא מחיטים ושעורים ממש, אבל שאר המינים לא מתמעטים בדרשה זו אף שהם ממין חיטים ושעורים (תוס', ע"פ גירסת מהרש"ל וביאור הפני יהושע).

יָכוֹל שֶׁאֲנִי מוֹצִיא אַף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בירושלים, מלצאת בו ידי חובת מצה, הואיל ואינו נאכל 'בכל מושבות' אלא בירושלים, שאי אפשר להוציאו מירושלים ולפדותו ולאוכלו, משום שמדרבנן 'מחיצות קולטות' [כמבואר בגמ' במכות (כ, א)], כלומר, שמשקלטוהו מחיצות העיר שוב אינו נפדה (רש"י). ואם כן מדרבנן אין יוצאים בו, שמדרבנן אינו נחשב 'נאכל בכל מושבות' (ע"פ תוס' להלן לח, א בתי' שני ורש"ש כאן). [ומה שהביאה הברייתא ריבוי מהתורה של 'מצות' 'מצות', אף שמדאורייתא אין צורך בריבוי (קושיית רעק"א), כוונת הברייתא היא שיש לדמות דרבנן לדאורייתא, שכשם שאם היו 'מחיצות קולטות' מדאורייתא, היינו מרבים מעשר שני מ'מצות' 'מצות', כך גם לענין דרבנן אפשר לצאת בו. והריבוי כשלעצמו אינו מיותר, כמבואר בגמ' לעיל ולהלן (מנחת שלמה)]. ויש שכתב, שגם מדאורייתא נחשב 'אינו נאכל בכל מושבות', לפי שאיסור דרבנן נחשב אינו ראוי מדאורייתא (ביה"א [לר"י ענגיל] א, קלד, וכן משמע בשער המלך לולב ח, א. וראה ספק הגמ' להלן לט, ב לענין מרור של מעשר שני. וראה גם ביאורנו לעיל לה, ב לענין מצת טבל דרבנן). ויש שכתבו, שלא הוצרך ריבוי למעשר שני בירושלים, אלא אם נאמר ש'מחיצות קולטות' הוא דין דאורייתא (תוס').

כִּי לֹא תוּכַל שְׁאֵתוֹ וְאֵין שְׁאֵת אֶלָּא אֲכִילָה, וכך מתפרש הפסוק, 'כי ירחק ממך המקום' - במעשר שני טהור מחוץ לירושלים, 'כי לא תוכל שאתו' - או אפילו הוא בירושלים אלא שנטמא ואי אתה יכול לאוכלו, אזי 'ונתת בכסף' (ריב"ן מכות יט, ב ד"ה ואין).

לֶחֶם עוֹנִי פָּרָט לְחָלוּט - כלומר, עיסה שבישלה במים רותחים, ונקראת פת חשובה ואינה 'לחם עוני' (רש"י). וכל זה דוקא בעיסה שבלילתה עבה שיש עליה שם לחם, רק שאינה נחשבת 'לחם עוני' אף אם חזר ואפאה, אבל כשבלילתה רכה, אזי אם לא אפאה לאחר החליטה, אין עליה כלל שם 'לחם' [ועל כן פטורה גם מחלה, כמבואר במשנה בחלה המובאת בגמ' להלן (לד, א)], ואם חזר ואפאה, נחשבת 'לחם עוני' ויוצאים בה (תוס', ע"פ המשנה הנ"ל וגמ' ביבמות מ, א. וראה חזו"א או"ח קכד על התוס' כאן). ויש שכתב, שהחליטה היא דוקא כשלא חזר ואפאה, ואין יוצאים בה לפי שאינה בכלל 'לחם', והמיעוט מ'עוני' מתייחס לאשישה בלבד (בעל המאור).

ויש שכתב, שחליטה בבלילה עבה שנחשבת מצה עשירה גם לאחר שחזר ואפאה, זה דוקא בחליטה של טיגון בשמן, וזו החליטה האמורה בסוגייתנו, אבל חליטה במים רותחים, מועיל לחזור ולאפותה כדי להחשיבה 'לחם עוני' (רא"ש בשם רב האי גאון). ■ להלכה, ראה ביאורנו להלן (לט, ב ד"ה אבל חולטין), שבזמננו כל סוגי החליטה אסורים בכל ימות הפסח.

וְלַאֲשִׁישָׁה, מצה גדולה וחשובה, העשויה כדי להתכבד בה בפני גדולים, ואינה נחשבת 'לחם עוני' (ע"פ רש"י, הערוך ערך אשש, ומאירי), ואין יוצאים בה אפילו בדיעבד (מהר"ם חלאווה להלן מב, א ד"ה מי פירות). וכל מצה החשובה מחמת גודלה הרי היא בכלל זה, ואין צריך דוקא שיעור 'אשישה' שמבואר בגמ' להלן שהוא 'אחד משה באיפה', אלא הברייתא נקטה 'אשישה' רק ככינוי ללחם חשוב [וכן מדויק בגמ' להלן - 'מאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא' וכו', כלומר, שבאנו ללמוד רק שאשישה הוא כינוי ללחם חשוב, ולא שזהו השיעור] (שואל ומשיב תליתאה ג, יג; ביאה"ל תנד, א, בדעת רש"י).

ויש שכתבו, ש'אשישה' הכוונה לשיעור 'אשישה' שהוא דוקא אחד משה באיפה, כמבואר בגמ' להלן (פרי חדש שם, שו"ע הרב, ה, ביאה"ל שם, בדעת הרמ"א). ויש שכתב, ש'אשישה' היא סוג של עיסה חלוטה, ועל כן הוזכרו בברייתא יחד 'חלוט ואשישה' (ביאה"ל שם, בדעת רב האי גאון ובדעת הרמב"ם ושאר הפוסקים שלא הזכירו 'אשישה'). ■ להלכה, טוב לכתחילה שלא לעשות את המצה רחבה יותר מדי, שהרי היא כ'אשישה' (רמ"א או"ח תנד, א), ובדיעבד אין להחמיר אפילו במצה גדולה מאד [כי לדעת רב האי גאון והרמב"ם אין זו אשישה] (ביאה"ל שם).

בְּפַת הַדְּרָאָה, שניטל כל הדרה, דהיינו פת קיבר (רש"י), שנעשית מקמח המעורב בסובין [קליפת החיטה] (קרבן נתנאל יד, ז, בביאור רש"י; רמב"ם חמץ ומצה ו, ה; רא"ש שם, בדעת הרי"ף). אבל בפת העשויה מסובין בלבד, אין יוצאים ידי חובה (רמב"ם שם), כיון שאינה נקראת 'לחם' (מגיד משנה שם בשם הרא"ה; רא"ש שם). ויש שכתבו, שהכוונה היא לפת העשויה מסובין בלבד [שניטל כל הדרה, שניפו את הקמח ונשאר הסובין] (ר"ן על הרי"ף, בדעת הרי"ף ורש"י). ■ להלכה, אין יוצאים במצה העשויה מסובין בלבד, אך יוצאים במצה המעורבת בסובין [כהרמב"ם] (שו"ע או"ח תנד, א).

אִם אָמְרוּ בְּזָרִיזִין יֹאמְרוּ בְּשֶׁאֵינָן זְרִיזִין וְכוּ', שדוקא לכהנים שהם זריזים התירו לאפות עובי טפח ולא חששו שיחמיץ, אבל אין ללמוד מהם להתיר לשאר בני אדם, שאינם זריזים (רש"י). ויש שכתב, שלמסקנא אחר שסברת רב הונא נדחתה, מותר לאפות לכתחילה מצה עבה עד טפח, ובלבד שזריזים יעשו את המצה, כלחם הפנים שהיה בעובי טפח ותיקונו נעשה בזריזים (ראב"ן, ב"ח ומג"א או"ח תס, ד, בדעת הרי"ף והרמב"ם שלא הביאו דין זה). ויש שכתב, שמאחר שסברת רב הונא נדחתה, אסור לאפות בפסח פת בעובי טפח גם לזריזים (רשב"א ביצה כב, ב; מהר"ם חלאווה; משמעות רש"י להלן ד"ה פת, ע"פ ביאה"ל תס, ה). וכיון שבגמ' לא התפרש מהו העובי המותר, על כן אין לעשות בפסח פת עבה כלל, אף בפחות מטפח (רשב"א שם; ריטב"א לעיל לו, ב, בשם הרא"ה), ומכל מקום בדיעבד שכבר אפה, יתכן שעד טפח מותרת באכילה (ריטב"א שם). ויש שכתב, שבדיעבד יתכן שאפילו ביותר מטפח מותרת, שלא אסרו אלא לכתחילה (אור זרוע ב, רנו).

■ להלכה, אין עושים בפסח מצה בעובי טפח (שו"ע או"ח תס, ה), לפי שכשהיא עבה, יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה, אבל בפחות מטפח מותר (משנ"ב שם, יז), ומכל מקום לכתחילה נכון לעשות את המצות דקות (רמ"א שם, ד, ומשנ"ב שם, טז). ויש אומרים, שיתכן שאסור לעשותה עבה אפילו פחות מטפח (משנ"ב וביאה"ל שם, בשם הרשב"א והריטב"א). ובדיעבד אם כבר אפה, ביותר מטפח אסור, ובפחות מטפח מותר [כהריטב"א]. ומכל מקום, כל שהיא עבה, יש לעיין בתוכה אם נאפתה יפה ולא התחמצה (משנ"ב וביאה"ל שם).

אִי מִשּׁוּם דְּקָא טָרַח טִירְחָא דִּלֹא צָרִיךְ, שאין לו צורך בכל הכיכרות עבור יום טוב, אלא אופה בכמות כזו כדי לאכול מהן גם לאחר יום טוב, ואסור לבית שמאי משום שטורח טירחא שלא לצורך יום טוב. ובית הלל מתירים כשאופה הכל בתנור אחד, משום שיש בזה צורך יום טוב, כי הפת נאפית יפה כשהתנור מלא בכיכרות [כסברת רבי שמעון בן אלעזר בביצה (יז, ב)], אבל כשאופה חלק מהכיכרות בתנור נוסף, שאין בהן תועלת לצורך יום טוב, לכולי עלמא אסור (רש"י כאן ובביצה כב, ב; תוס'; בעל המאור).

ויש שכתבו, ש'פת מרובה' אין פירושה יותר מכדי צורך יום טוב, שהרי פעמים שיש לו צורך בפת מרובה עבור יום טוב, אלא מדובר כשאופה הכל לצורך יום טוב, ומכל מקום לבית שמאי אסור לאפות פת מרובה על ידי אדם אחד ובבת אחת, כיון שיש בכך טירחא מרובה האסורה גם לצורך יום טוב, ולבית הלל, לצורך יום טוב מותרת אף טירחא מרובה (ראב"ד, רמב"ן במלחמות, ראה עוד בדבריהם מה שהקשו על הפי' הראשון).

ויש שכתבו, ש'פת מרובה' פירושה כיכרות גדולות, ולבית שמאי אסור אף לצורך יום טוב, שכיון שהטירחא בהן מועטת, יש חשש שמא יאפה אותן גדולות יותר, לצורך ימות החול, אבל בכיכרות קטנות שהטירחא בהן מרובה, שצריך ללוש ולאפות כל אחת בנפרד, אין חשש שיאפה יותר מכדי צרכו ביום טוב. ולבית הלל כל שעושה לצורך יום טוב מותר, ואין גוזרים שמא ירבה לצורך ימות החול (תוס' ביצה שם, ע"פ ירושלמי שם ב, ו).

■ להלכה, מותר לאפות פת ביום טוב ולמלא את התנור בכיכרות, אף אם אינו צריך ליום טוב אלא כיכר אחת [כרבי שמעון בן אלעזר (ביצה יז, ב), וכבית הלל לרש"י וסיעתו]. ודוקא בתנוריהם שהיו קטנים והיו מדבקים את הפת בדפנות, ומתוך שהוא מלא אין מקום לחומו להתפשט והפת נאפית יפה, אבל בתנורים שלנו, אין לאפות יותר ממה שצריך (שו"ע או"ח תקז, ו). ויש סוברים, שגם בתנורים שלהם, ההיתר הוא דוקא כשמתכוין להשביח את הפת על ידי מילוי התנור, אבל כשמתכוין לצורך חול, אסור, מפני שיש בכך טירחא מרובה שלא לצורך, שכל כיכר צריכה טירחא בפני עצמה (משנ"ב שם, לב). ויש מתירים אף בתנורים שלנו, כיון שכשאינו ממלא את התנור, החום שהיה ראוי להתפשט בכל התנור אם היה מלא, נאחז בפת שבו ונאפית יותר מדי ונחרכת. ובשעת הדחק, כגון מי שלא הניח עירובי תבשילין וצריך פת לשבת, יש לסמוך על המתירים ולאפות קודם הסעודה (משנ"ב שם, לה, ושעה"צ שם, מט).

וְהַאי תַּנָּא בְּיוֹם טוֹב שֶׁל פֶּסַח קָאֵי, ומה שהשוותה הגמ' את פסח לשאר ימים טובים, הוא רק לגבי אפיה, אבל לגבי הלישה יש חילוק בין פסח לשאר ימים טובים, שבפסח הלישה אסורה ביותר משיעור חלה בבת אחת, מחשש שמא תחמיץ העיסה, כמבואר בגמ' להלן (מח, א, וברש"י שם) [ועל כן בשעת הלישה, יחלק את העיסה לשני אנשים], ואילו בשאר ימים טובים, מותר גם ללוש פת מרובה בבת אחת. אולם לפי הפירוש בגמ' שנקראת 'פת מרובה' משום שמרובה בלישה, בהכרח שבית הלל חולקים על המבואר בגמ' להלן, ולדעתם מותרת גם לישת פת מרובה בפסח (רמב"ן במלחמות, בביאור דעת הרי"ף).

מִפְּנֵי שֶׁהָאִשָּׁה שׁוֹהָה עָלֶיהָ וּמְחַמֶּצְתָּהּ, ששוהה לעשות את הציור על גבי המצה לפני אפייתה, ומחמיצה בינתיים (רש"י). ולא אסרו אלא בצורה שמקפידים עליה, כגון צורת עופות וחיות, אבל עשיית נקבים במצות מותרת, שאין מקפידים על הצורה, וכל עשייתם היא רק כדי להדק את המצות שתיכנס בהן האש וייאפו מהר, ועל כן אין בזה חשש שהייה (ריטב"א בשם הרא"ה). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תס, ד).

לֹא שֶׁל כָּל אָדָם אָמְרוּ וְכוּ' אִיכָּא דְּאָמְרִי וְכוּ', וכל זה לדעת רבי צדוק, אבל חכמים שלא חילקו בזה אלא אסרו בכל הסריקין, סוברים שבין של נחתומין ובין של כל אדם אסורים, והלכה כמותם (רא"ש טו. וראה קרבן נתנאל שם ל, וחי' רא"מ הורביץ שם). ויש שכתב, שהלכה כ'איכא דאמרי' (הרי"ף). ויש שביאר בדעתו, שחכמים לא נחלקו על רבי צדוק בזה (שפת אמת, ושלא כדעת הרא"ש ברי"ף, שפסק כרבי צדוק ולא כחכמים משום ש'מעשה רב' עדיף). ■ להלכה אסור בכל הסריקין [כהרא"ש] (משנ"ב תס, יד ושעה"צ שם, כ, מכך שלא חילק השו"ע בזה).

לֹא שֶׁל נַחְתּוֹמִין אָמְרוּ, לפי שהם בקיאים וזריזים במלאכתם, ויש להם דפוסים לצייר בהם את הסריקין, ועל כן אין אצלם חשש שהייה (רש"י). ואין לחוש שיטעו להתיר גם סריקין של כל אדם [כמו שחששו לעיל 'יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין'], לפי שיש היכר בין פת של נחתומין לפת של כל אדם (מאירי).

עוֹשִׂין סָרִיקִין כְּמִין רָקִיקִין, ושאר התנאים בברייתא שלא חילקו בזה, סוברים שאסור גם ברקיקין (ב"ח או"ח תס). ■ וכן הלכה (משנ"ב שם, יד).

וְהַמְדוּמָּע - עיסת חולין שנפלה תרומה לתוכה, פטורה מחלה, כיון שנאמר בחלה 'תרימו תרומה' - למעט עיסה שכבר היא תרומה (רש"י). ואף אם רוב העיסה של חולין, מכל מקום גם חלק החולין המעורב בעיסה פטור מחלה, שכיון שמדרבנן כל העיסה נאסרת כתרומה, נתנו לכולה דין תרומה גם לענין הפטור מחלה. וביד חכמים לקבוע כך, כיון שכל עיקר חיוב חלה בזמן הזה [מימי בית שני, שאין כל ישראל בארץ ישראל] הוא מדרבנן (תוס' רבינו פרץ ורבינו דוד, ע"פ הגמ' בנדה מז, א, וירושלמי חלה א, ג).

■ המשך בעמ' הבא

וּבית הלל מתירין וכמה פת עבה א״ר הונא טפח שכן מצינו בלחם הפנים טפח מתקיף לה רב יוסף א אם אמרו בזריזין יאמרו בשאינן זריזין אם אמרו בפת עמילה יאמרו בפת שאינה עמילה אם אמרו בעצים יבשין יאמרו בעצים לחים אם אמרו בתנור חם יאמרו בתנור צונן אם אמרו בתנור של מתכת יאמרו בתנור של חרס אמר רב ירמיה בר אבא שאילית את רבי ביחוד ומנו רב איכא דאמרי [אמר] רב ירמיה בר אבא אמר רב שאילית את רבי ביחוד ומנו רבינו הקדוש מאי פת עבה ב פת מרובה ואמאי קרו ליה פת עבה משום דנפישא בלישה ואי בעית אימא באתריה דהאי תנא לפת מרובה פת עבה קרו ליה מאי טעמא אי משום דקא טרח טירחא דלא צריך מאי איריא בפסח אפילו בי״ט נמי אין הכי נמי והאי תנא ביום טוב של פסח קאי תניא נמי הכי בית שמאי אומרים אין אופין פת עבה[א] ביום טוב ג ובית הלל מתירין. א ת״ר ד יוצאין בפת נקיה ה ובהדראה ובסריקין המצויירין בפסח אע״פ שאמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמר רבי יהודה דבר זה שאל בייתוס בן זונין לחכמים מפני מה אמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמרו לו מפני שהאשה שוהה עליה ומחמצתה אמר להם ג אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון ז אמרו לו יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין אמר רבי אלעזר בר צדוק פעם אחת נכנסתי אחר אבא לבית רבן גמליאל והביאו לפניו סריקין המצויירין בפסח אמרתי אבא לא כך אמרו חכמים ח אין עושין סריקין המצויירין בפסח אמר לי בני לא של כל אדם אמרו אלא של נחתומין אמרו איכא דאמרי הכי קאמר ליה לא של נחתומין אמרו אלא של כל אדם א״ר יוסי עושין סריקין כמין[ב] רקיקין ואין עושין סריקין כמין[ב] גלוסקאות. (א) ת״ר ט הסופגנין והדובשנין ואיסקריטין וחלת המסרת והמדומע פטורים מן החלה מאי חלת המסרת אמר רבי יהושע בן לוי זה חלוט של בעלי בתים אמר ריש לקיש הללו מעשה אילפס הן ורבי יוחנן י אמר מעשה אילפס חייבין והללו שעשאן בחמה. מיתיבי הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין עשאן באילפס חייבין בחמה פטורין תיובתיה דרבי שמעון בן לקיש אמר עולא אמר לך רבי שמעון בן לקיש הכא במאי עסקינן שהרתיח ולבסוף הדביק אבל הדביק ולבסוף הרתיח מאי הכי נמי דפטורין אדתני סיפא עשאן בחמה פטורין ליפלוג וליתני בדידה במה דברים אמורים כגון שהרתיח ולבסוף הדביק אבל הדביק ולבסוף הרתיח פטורין חסורי מחסרא והכי קתני בד״א שהרתיח ולבסוף הדביק אבל הדביק ולבסוף הרתיח נעשה כמי שעשאן בחמה ופטורין. ת״ש י יוצאין במצה הינא ובמצה העשויה ח באילפס הכא נמי שהרתיח ולבסוף הדביק מאי מצה הינא אמר רב יהודה אמר שמואל כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה אמר רבא י ט וכן לחמי תודה פשיטא הכא א לחם כתיב והכא ב לחם כתיב מהו דתימא הואיל וכתיב ג והקריב ממנו אחד

רש״י

וכמה פת עבה טפח. ואפילו הכי שרו בית הלל, אבל טפי מטפח לא: שכן מצינו בלחם הפנים. שהוא אסור לבא חמץ, כדאמרינן במנחות (דף נז.) ד)כל המנחה אשר תקריבו וגו׳ לרבות לחם הפנים לחימוץ, לאזהרה שלא יחמיצו, ואפילו הכי עובי דפנותיו טפח, דהיינו לחם שהיו לו פנים ואין פנים פחותין ט) מטפח: אם אמרו. והתירו עובי טפח: לזריזין. כהנים שבקיאין בשימורו שלא יחמיץ, יתירו לכל אדם שאין זריזין: בפת עמילה. שאינה ממהרת להחמיץ, שעמילתה מעכבתה. עמילה ברייר״א[ג], כדתנן (מנחות דף עו.) כל המנחות טעונין שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה: בתנור חם. בכל יום תמיד היו מסיקין תנור של מקדש לאפיית מנחות ולחמי תודה, ושל מתכת היה כדאמרינן בזבחים בפרק דם חטאת (צה:): בעצים יבשים. שהיו מביאים אותן מימות החמה, כדאמרינן בתענית (דף לא.) מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה: פת מרובה. הרבה מרבין ביחד, ולאו משום חימוץ נקט לה, ובהררין דקיס קאמר, ומשום דקא טרח טירחא דלא צריך הוא: ביחוד. בינו לביני. רביה דר׳ ירמיה רב, רביה דרב רבינו הקדוש. לישנא אחרינא בייחוד בברור, כמו וידעו ביחוד שאם ארון נגנז (יומא דף נג.): בלישה. כשלשין אותה עבה היא העיסה, כשהיא כולה ביחד: הכי גרסינן תניא נמי הכי ב״ש אומרים אין אופין פת עבה בי״ט, ולא גרסינן בפסח: תניא נמי הכי. דלאו משום חמץ נקט אלא משום טירחא, דהא הכא לא תנא פסח: ובסריקין המצויירים. מצות המצויירות, ואע״פ שאמרו לכתחלה אסור, דיעבד שפיר דמי: שוהה עליהן. לציירן, ואין נותנין מהר לתנור, ומחמיצין: אפשר יעשה. הצורה בדפוס, ויקבענה בסריק: כיון. כלומר מהר בדחיפה אחת: יאמרו כל הסריקין אסורין ושל בייתוס מותרין. שהרי רוב נחתומין אין להן אותו דפוס: לא של כל אדם אמרו. לאסור, דבעל הבית העושה אותן לעצמו אינו חושש לייפותן כל כך, ואינו שוהה עליהן: אלא של נחתומין. העושין למכור, ומקפידין על נויין, ושוהין על ציורן: איכא דאמרי לא של נחתומין אמרו. לאסור, שרגילין ובקיאין בדבר ויש להן דפוסין: עושין סריקין מצויירין כמין רקיקין. ובלבד שיהו דקין וקלושין דאין ממהרין להחמיץ, אבל לא מציירין את העבים כגלוסקאות, דמתוך עוביין מחמיצין בשהייה מועטת: הסופגנין. עשויין כספוג: והדובשנין. מטוגנין בדבש, וכולן מין לחם: והאיסקריטין. עשויין ח) כלפיתית דמתרגמינן איסקריטון (שמות טז לא), שלשין עיסתן רכה מאד: המסרת. תרגום של מחבת ט): פטורין מן החלה. דכתיב (במדבר טו) ה)באכלכם מלחם הארץ, והני לאו לחם נינהו, ולקמיה מפרש טעמא: והמדומע. חולין שנפלה תרומה לתוכן פטור, ה)דתרימו תרומה כתיב ולא שכבר היה תרומה: חלוט של בעלי בתים. אינו נעשה כתקון לחם: ריש לקיש אכולהו קאי, ולאו לאפלוגי אדר׳ יהושע בן לוי אתא: מעשה אילפס הן. לפיכך לאו לחם הוא, דקא סבר אין לחם אלא האפוי בתנור, כדכתיב ו)לחמכם בתנור אחד (ויקרא כו): והללו. להכי פטורין, לפי שעשאן בחמה ולא באור: שהרתיח. האילפס ואחר כך הדביק בה הלחם, דהוה ליה כעין מעשה תנור, הלכך חייבין: הינא. אינה אפויה כל צורכה, לשון ז)אל תאכלו ממנו נא (שמות יב): העשויה באילפס. ואע״ג דלחם בעינן, כדכתיב א)לחם עוני (דברים טז): מאי מצה הינא. כלומר כמה תאפה ויהא יוצא בה: שפורסה. שמשברה, לשון פרוסה: וכן לענין לחמי תודה. אם שחט הזבח עליהן מאחר שנאפת כענין הזה, קידש הלחם והתודה כשירה, דהואיל[ד] וקרמו פניה דתנן במנחות (עח:) כי האי גוונא בעינן: אחד

תוספות

ובית הלל מתירין. טעמא דבית הלל כדאמרינן (ביצה דף יז.) מערמת אשה ואופה תנור מלא ככרות אע״פ שאין צריכה רק לככר אחד אבל למלאות התנור פעם אחרת ליכא מאן דשרי[י]:

תנא בפסח קאי. תימה דלא משני הכי בריש ערבי פסחים (לקמן צט:) דפריך מאי איריא ערבי פסחים וכו׳. וי״ל דהתם פריך משבת דהוי בכל שבוע ולא שייך לשנויי דנקט ערבי פסחים משום דתנא בפסח קאי[כ]: ותנא

עין משפט נר מצוה

קמ א ש״ע או״ח סי׳ תס סעיף ה:
קמא ב ג מיי׳ פ״ג מהל׳ י״ט הל׳ ח טוש״ע או״ח סי׳ תקז סעיף ו:
קמב ד מיי׳ פ״ו מהל׳ מצה הל׳ ה סמג לאוין עט טוש״ע או״ח סי׳ תנד סעיף א:
קמג ה מיי׳ פ״ה מהל׳ מצה הל׳ טו סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ תס סעיף ד:
קמד ו מיי׳ פ״ו מהל׳ ביכורים הלכה יב סמג עשין קמא טוש״ע י״ד סי׳ שכט סעיף א:
קמה ז מיי׳ פ״ו מהל׳ מצה הלכה ו טוש״ע או״ח סי׳ תסא סעיף ג:
קמו ח מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ב:
קמז ט מיי׳ פי״ג מהל׳ פסולי המוקדשין הלכה יז:

רבינו חננאל

ת״ר אין אופין פת עבה בפסח וב״ה מתירין. וטרחי׳ לאוקמה במצה בפסח וכמה עבה טפח כעובי לחם הפנים שהיה מצה והיה עביו טפח. ודחי׳ ואסקי׳ האי פת עבה פת מרובה היא ומשום טירחא ובכל יום טוב הוא ואמאי תנא בפסח משום דבענינא דפסח הוה קאי. תניא נמי הכי ב״ש אומרים אין אופין פת עבה ביום טוב וב״ה מתירין: ת״ר יוצאין בפת הדראה ובסריקין המצויירין ואף על פי שאמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסח. ואמרי׳ מאי טעמא מפני שהאשה שוהה עליהן ומחמצתן. ויעשו בדפוס ודחו ואמרו אפי׳ בדפוס אין עושין. וסריקי ר״ג אמר ר׳ (יצחק) [צדוק] לר׳ אלעזר בנו לא של כל אדם אמרו אין עושין אלא של נחתומין דבעו מסקי ליה טפי שהו עלייהו. איכא דאמרי הכי אמר ליה לא של נחתומין אמרו דפקיעי ועבדו לעגל אלא של כל אדם (אמר ר׳) [אמרו] דלא פקיעי דבי ר״ג פקיעי. ר׳ יוסי אומר עושין סריקין כמין רקיקין ואין עושין סריקין כמין גלוסקאות: ת״ר הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה. מאי חלת המשרת זה חלוט של בעלי בתים שאמרנו למעלה והן חלות אפויות במסרת על ידי שמן כגון טגון ומפני שאינן אפויות בתנור אלא במסרת נקראו חלת המסרת. פי׳ מדומע פירות שנתקנו ונפלה בהן תרומה נקרא דמוע. מאי טעמא הללו פטורין מן החלה ריש לקיש אמר מפני שהן מעשה אלפס ואינו קרוי לחם אלא האפוי בתנור. ור׳ יוחנן אמר אפי׳ מעשה אלפס חייב בחלה והללו לא עשאן באלפס על ידי אור אלא בחמה. ומותבינן לריש לקיש הסופגנין והדובשנין והאסקריטין עשאן באלפס חייבין בחמה פטורין. ומשני כגון שהרתיח האלפס ובסוף הדביק הסופגנין הללו באלפס חייבין והכין קתני בד״א בשהרתיח האלפס ולבסוף הדביק שנמצאת אפייתן [כמעשה תנור] אבל הדביק ולבסוף הרתיח נעשה [כמי שעשאן] בחמה ופטור. והא נמי דתני יוצאים במצה נא ובמצה העשויה באלפס אוקמ׳ בשהרתיח ולבסוף הדביק ומצה נא כל שפורסה ואין חוטין נמשכים הימנה ואילו נגדי מינה חוטי בצק הוא עדיין ואסירי דבעינן לחם וליכא. וכן לענין לחמי תודה:

מסורת הש״ס עם הוספות

א) לקמן מ. תוספתא פ״ב הי״ב, ב) [גירסת הערוך בערך רד (ו) הרדאה פי׳ לחם עב ובלשון לע״ז הוא ארד״ן], ג) לקמן נד., ד) [מועד קטן יז.] חולין קז:, ה) חלה פרק א [משנה ד], ו) מנחות עח: [ע״ש], ז) [שם], ח) [סוכה ה.], ט) ויקרא ב ה, י) [ועיין תוספות ביצה כב: ד״ה דנפישא], כ) [וע״ע תוספות לקמן לט: ד״ה מאי].

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ כמין גלוסקאות תנן התם הסופגנין והדובשנין. וכן גי׳ הר״ן:

גליון הש״ס

גמ׳ ויקבענה כיון. וכן במתני׳ פ״ג דתמיד מ״ו פותח כיון. וכן במס׳ כלה עמד ונפל על פניו וכיון אבל:

הגהות וציונים

א] [בביצה איתא מרובה] (גליון) וכ״ה כאן בדפו״י, ולפנינו ע״פ מהרש״ל: ב] [גירסת הערוך מין] (גליון): ג] נילושה היטב: ד] ״דהואיל״ ליתא בכת״י ודפו״ר, ובנודע ביהודה (תנינא או״ח סי׳ פ) כתב דצ״ל ודלא קרמו פניה:

תורה אור השלם

א) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג]

ב) עַל חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו: [ויקרא ז, יג]

ג) וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל קָרְבָּן תְּרוּמָה לַייָ לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה: [ויקרא ז, יד]

ד) כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַייָ לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ: [ויקרא ב, יא]

ה) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַייָ: [במדבר טו, יט]

ו) בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ: [ויקרא כו, כו]

ז) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: [שמות יב, ט]

ח) וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ: [שמות טז, לא]

ליקוטי רש״י

וכמה פת עבה. שהתירו בית הלל. שכן מצינו בלחם הפנים. שהוא מצה כדאמרינן בכל המנחות באות מצה (מנחות דף נז.) ועביו טפח כשמו לחם הפנים יש לו פנים ואין פנים פחותין מטפח. בזריזין. של בית גרמו שהיו אומנים וזריזים בדבר. פת עמילה. ברי״א בלעז שהיה טעון ג׳ מאות שיפה שפשוף בידו וחמש מאות בעיטה באגרוף, שף אחת בועט שתים, שף שתים בועט שלש, במנחות (דף עו.). בעצים יבשין. מט״ו באב היו פוסקין מלכרות עצים למערכה במסכת תענית (דף לא.) ומעלי לשכת העצים היו אופין ומבשלים כל צרכי מקדש. בתנור חם. שמסיקין אותו בכל יום הן למנחות הן לגלי. מתכת. במס׳ זבחים (דף צה:) אמרי׳ תנור של מקדש של מתכת היה משום שתי הלחם ולחם הפנים שאפייתן וקדושתן בתנור הוה ליה כלי שרת, וכלי שרת דחרס לא עבדינן. איכא דאמרי. רב גופיה אמר שאלית את רבי ביחוד. ומנו. רבו דרב רבינו הקדוש. פת מרובה. ולאו משום חמוץ הוא אלא משום דטרח טרחא יתירא למחר וליום אחר. תניא נמי הכי. דבשאר יום טוב נמי נחלקו. וב״ה מתירין. כדאמרי׳ (לעיל יז.) שהפת נאפה יפה כשהתנור מלא [ביצה כב:]. ובהדראה. שניטל כל הדרה דהיינו פת קיבר [לעיל לו:]. יאמרו כל הסריקין אסורין וכו׳. כלומר דבייתוס היה יכול לסרוק אלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס [מו״ק יד.]. נחתום אחד ובייתוס שמו היה לו דפוס אחד מצוייר והיה מושיב לתוכו את הסריק והוא מצוייר מיל [חולין קח.]. יוצאין במצה. בפסח היכא שאינה אפויה יפה [מנחות עח: רש״י כת״י]. העשויה. האפויה. מאי מצה הינא. וכי מאי לחם הוי הואיל ואין נאפה כלל [שם]. אמר שמואל וכו׳ ואין חוטין נמשכין. ממנה שאפויה קלת [שם רש״י כת״י]. וכן לחמי תודה. שאם נאפו כל כך בשעת שחיטת הזבח שפורסה ואין חוטין נמשכין ממנה קדש הלחם. פשיטא. דמד דינא אית להו למצה ולחמי תודה דהכא והכא כתיב לחם [שם].

אחד מכל קרבן [א]אחד [א]שלא יטול פרוס והכא כמאן דפריסא דמיא קמ"ל. מיתיבי [ג]המעיסה בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין החליטה בית שמאי מחייבין ובית הלל פוטרין איזהו המעיסה ואיזהו החליטה המעיסה קמח שעל[א] גבי מוגלשין החליטה מוגלשין שעל[א] גבי קמח ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר משום אביו זה וזה לפטור ואמרי לה [ב]זה וזה לחיוב וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה עשאן באילפס פטור בתנור חייב ותנא קמא מאי שנא המעיסה ומאי שנא חליטה אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יהודה[ב] ואיתימא ר' יהושע בן לוי כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזו [ג] ותברא מי ששנה זו לא שנה זו קתני מיהת וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה שעשאן באילפס פטור בתנור חייב תיובתא דר' יוחנן אמר לך ר' יוחנן תנאי היא דתניא יכול יהא מעיסה וחלוטה חייבין בחלה ת"ל [א]לחם ר' יהודה אומר אין לחם אלא האפוי בתנור ר' יהודה היינו תנא קמא אלא לאו מעשה אילפס איכא בינייהו תנא קמא סבר מעשה אילפס חייבין ור' יהודה סבר מעשה אילפס פטורין לא דכולי עלמא מעשה אילפס פטורין והכא כגון שחזר ואפאו בתנור קא מיפלגי דתנא קמא סבר כיון שחזר ואפאו בתנור לחם קרינן ביה ור' יהודה סבר אין לחם אלא האפוי בתנור מעיקרא וכיון דמעיקרא לאו בתנור אפייה לאו לחם הוא אמר רבא מאי טעמא דר' יהודה דכתיב [ב]ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד לחם האפוי בתנור אחד קרוי לחם ושאין אפוי בתנור אחד אין קרוי לחם. יתיב רבה ורב יוסף אחוריה דרבי זירא ויתיב ר' זירא קמיה דעולא אמר ליה רבה לר' זירא בעי מיניה מעולא הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ מהו אמר ליה מאי אימא ליה דאי אמינא ליה אמר לי הי ניהו מעשה אילפס א"ל רב יוסף לרבי זירא בעי מיניה מעולא הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו מהו אמר ליה מאי אימא ליה דאי אמינא ליה אמר לי רוב עניים עושין כן. אמר רב אסי [ד]עיסה של מעשר שני לדברי ר' מאיר פטורה מן החלה לדברי חכמים [ג]חייבת בחלה

מצות

אחד מכל קרבן. תרומה לה' לכהן הזורק וגו', ארבעת מינין היו בה של עשר עשר חלות[ה], ומכל מין ומין נותן אחד לכהן והשאר לבעלים, וכתיב אחד שלא יתן לו פרוסה: המעיסה החליטה: פוטרין. מן החלה: מוגלשין. רותחין: ותנא קמא כו'. ברישא מהדר גמרא לפירושא דברייתא דלא תהוי משבשתא, והדר מסיים מילתיה ומותיב תיובתא מינה לרבי יוחנן: כמחלוקת בזו. כלומר המחייב בזו מחייב בזו והפוטר בזו פוטר בזו, ורישא דמפיך פלוגתייהו לאו חדא תנא אמרינהו, וקשיין אהדדי, ומי ששנה זו לא שנה זו, האי תנא אית ליה דמחומרי בית שמאי ומקולי בית הלל היא ותנא חליטה והוא הדין למעיסה, והאי אית ליה דמקולי בית שמאי וחומרי בית הלל היא ותנא המעיסה והוא הדין לחליטה: תברא. קשיין אהדדי: תנא קמא סבר מעשה אילפס חייבין. והכי קאמר יכול תהא המעיסה והחליטה חייבין בחלה, ת"ל לחם והני לאו לחם נינהו דקודם ליתנן מבושלין ברותחין הן, אבל מעשה אילפס שלא נאפו אלא על האור קרובין הן למעשה תנור ולחם נינהו וחייב, ואפילו הדביק ולבסוף הרתיח, ואמר ליה ר' יהודה מעשה אילפס נמי פטורין, דאין לחם אלא האפוי בתנור: שחזר ואפאן בתנור. למעשה אילפס, והכי קאמר תנא קמא ת"ל לחם והני לאו לחם נינהו דמבושלים במים הן, והוא הדין למעשה אילפס נמי שהדביק ולבסוף הרתיח נמי לאו לחם נינהו, אבל חזר ואפאו בתנור לחם קרינא ביה: ור' יהודה סבר. [ב]אפוי בתנור אחד בעינן, ולא בשני תנורים כגון אילפס ותנור: הדביק מבפנים. הלחם באילפס: והרתיח מבחוץ. שנתנה על האור כמו שאנו עושים: מהו. מי הוי לחם: הי ניהו. אלו הן מעשה אילפס שנחלקו בו חכמים[ג] ר' יוחנן וריש לקיש: ואבוקה כנגדו. מלמעלה, וחום האש לוהט באילפס וממהר אפייתו: מהו. מי הוי כעין תנור או לא: רוב עניים עושין. כל מעשה אילפס כן, שאין להם עצים, ובכך הוא ממהר לאפות: לדברי רבי מאיר. דאמר בפרק שני דקדושין (דף נג:) מעשר ממון גבוה הוא: פטורה מן החלה. כדמפרש [ג]דעריסותיכם כתיב ולא של גבוה:

ומלה

ותנא קמא מאי שנא החליטה. תימה לר"י מאי קבעי מינה נימא דמר סבר עילאה גבר ומר סבר תתאה גבר[ו]. ותירץ ר"י דקפסיק ותני אע"ג דלית ביה אלא שיעור חלה מצומצם ולהכי קבעי מ"ש דבין עילאה גבר ובין תתאה גבר אי אפשר שלא יתבשל מעט ממנו וחסר ליה משיעוריה[ז]:

אמר לך רבי יוחנן תנאי היא דתניא. לא איצטריך לאשכוחי תנאי אלא ללישנא דאמרי לה זה וזה לפטור אבל ללישנא דזה וזה לחיוב איכא תנאי בהך ברייתא גופא דע"כ הא דמחייבא היינו באילפס דאי בתנור אבל באילפס פטור א"כ ר' ישמעאל ברבי יוסי היינו חכמים: דכולי עלמא מעשה אילפס פטורים. פסק ר"ת כר"ל מדקאמר דכולי עלמא מעשה אילפס פטורין ועוד דיתיב רבה ורב יוסף אחוריה דר' זירא אליבא דר"ל מיירי. ולר"י נראה דכר' יוחנן קיי"ל מדלא חשיב לה בהחולץ (יבמות לו.) בהדי ג' דהלכה כריש לקיש לגבי רבי יוחנן. ואומר ר"י דעל ידי משקה מודה ר' יוחנן דמעשה אילפס פטור' ואין מברך עליו המוציא כדמוכח בירושלמי דמסכת חלה בפרק קמא דחלה[ח] אמר ר' יוחנן כל שהאור מהלך תחתיו חייב בחלה ומברכין עליו המוציא ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח ריש לקיש אמר אינו חייב בחלה ואין מברכין עליו המוציא ואין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח ואמר ר' יוחנן ובלבד שיהא על ידי משקין. ואומר רבינו תם דדווקא בבלילתו רכה פליגי דר' יוחנן סבר אפייתו באילפס עושהו לחם וחייב בחלה ור"ל סבר אין עושהו לחם ופטור אבל בלילתו עבה כולי עלמא מודו דחייב בחלה אפי' על ידי משקה דהא חיוב חלה הוי משעת גלגול כדמוכח בכמה דוכתי[ט] וכן משמע במס' חלה (פ"א מ"ה) דתנן עיסה שתחלתה וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה סופגנין וסופה עיסה תחלתה עיסה וסופה סופגנין חייבת בחלה ונראה לרבינו תם דהכי נמי מברכין עליו המוציא ומביא ראיה ממנחות (דף עה:) ומכילד מברכין (ברכות לז:) דאמרי' היה עומד ומקריב מנחה בירושלים אומר שהחיינו נטלו לאוכלו אומר המוציא וקפסיק ותני כל המנחות אפי' מנחת מחבת ומרחשת אע"פ שמטוגנת בשמן ואין סברא לחלק בין מים לשמן א"כ על לפנגול"י ופיניטש"י[ז] אומר בורא מיני מזונות ועל גלטונ"י וירבל"י[ז] מברך המוציא ועל אופלטק"י נראה שאין מברך המוציא אף על פי שעושין אותו בלא משקה דאין עליהם תוריתא דנהמא[י] תדע שהרי אין מפרישין ממנו חלה אפילו יש הרבה בסל אחד כשיעור חלה אע"פ שהסל מצרפן לחלה. ואע"ג דטריתא אמרינן בכילד מברכין (שם) דחייב בחלה ומברכין עליו בורא מיני מזונות ההוא כדמפרש התם דגובלא בעלמא הוא ואינו סועד הלב ורבינו תם היה אומר דאף על גרימזל"י[יא] אין מברך המוציא דלית בהו תוריתא דנהמא אף על גב דמסתמא חייב בחלה: לחם שאין אפוי בתנור אחד. ואם תאמר מנלן לחלק בין בלילה רכה ובין בלילה קשה והלא אינו תלויה לר' יהודה אלא באפוי בתנור אחד. ואומר רבינו תם דהכי פירושו לר' יהודה לחם האפוי בתנור וכו' לחם שרגילין לאפות בתנור היינו בלילתו קשה: הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ מהו. לפ"ה דמפרש דמיירי באילפס תימה אם כן במאי סבר רבה דפליגי רבי יוחנן וריש לקיש ע"כ בהדביק מבפנים והרתיח מבפנים אם כן מאי מיבעיא ליה לרב יוסף בתר הכי הדביקה מבפנים ואבוקה כנגדו מהו. ונראה לר"י דהכא בהדביק בתנור מיירי ומיבעיא ליה כיון דתנור הוא לא חשיב מעשה אילפס או דילמא לא שנא ולרב יוסף מיבעיא כשהדביק בתנור ולא הסיקו אלא מתבשל מהיסק שכנגדו וכן פירש רבינו חננאל:

אתיא

עין משפט נר מצוה

קמח א מיי' פ"ט מהל' מעשה קרבנות הלכה כב:

קמט ב מיי' פ"ו מהל' ביכורים הלכה יב טוש"ע י"ד סי' שכט סעיף ח:

קנ ג מיי' שם הלכה ז:

רבינו חננאל

ת"ש המעיסה שהיא קמח על גבי מוגלשים. [פי' מוגלשים] מים רותחים. בית שמאי פוטרים וב"ה מחייבים. החליטה שהיא מוגלשים על גבי הקמח ב"ש מחייבים ב"ה פוטרים ר' ישמעאל אומר משום אביו כו'. קתני מיהת וחכמים אומרים בין מעיסה בין החליטה עשאן באילפס פטורים בתנור חייבים קשיא לר' יוחנן. אמר לך ר' יוחנן תנאי היא וכך סידורא במסקנא המעיסה ב"ש פוטרים וב"ה מחייבים והוא הדין לחליטה ותנא אחר שונה החליטה ב"ש מחייבים וב"ה פוטרים. וזהו פי' תברא מי ששנה זו לא שנה זו אלא תרי תנאי וכל חד מינייהו רישא וסיפא חדא קתני לה ופשוטה היא. ודחי' לא כולי עלמא מעשה אילפס פטורה והכא בשחזר ועשאן בתנור ת"ק סבר כיון שחזר ואפאו בתנור לחם קרינא ביה ור' יהודה סבר אין לחם אלא האפוי בתנור בלבד מעיקרא. אמר רבא מאי טעמיה דר' יהודה כו'. ואסיקנא הדביק מבפנים והרתיח מבחוץ היינו מעשה אילפס הדביק מבפנים ואבוקה כנגדו רוב עניים עושין כן: אמר ר' אסי עיסה של מעשר שני לדברי ר' מאיר פטורה מן החלה לדברי ר' יהודה חייבת בחלה

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיְיָ: [במדבר טו, יט]

ב) בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ: [ויקרא כו, כו]

ג) רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ: [במדבר טו, כ]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [מנחות עז: נדרים יב:], ב) חלה פרק א [משנה ו] [עדיות פרק ה משנה ב], ג) [עיין תוספות כתובות עה: ד"ה תברא], ד) סוכה לה., ה) מנחות עו., ו) לקמן עו., ז) ע"ע תוס' זבחים צה: ד"ה עירה, ח) ה"ג (יב.), ט) עי' ר"ן (ב"ש) ועיי' חלה פ"ג מ"א-ג, י) עי' ברכות לז ע"ב.

הגהות וציונים

א] ראשונים וכת"י על: ב] [צ"ל ר' יוחנן] (גליון): ג] "חכמים" ליתא בכת"י ובקצת דפו"י: ד] עי' אר"ז ח"א סי' קמח וריז: ה] שקורין לטורט"א (רא"ש), בלשון פולין "לאקשין" (קרבן נתנאל):

ליקוטי רש"י

אחד מכל קרבן. כלומר מכל מין ומין וילפינן בג"ש דאחד מעשר דקאמר והוו להו ארבעים [נדרים יב: ר"ן]. דמכל מין ומין בעי למישקל חלה חלה, ממחץ חלה ומחלות חלה, ומרקיקין חלה ומרבוכה חלה, אבל לא שקיל מחד מין בלבד על תלתא [רש"י שם]. אחד שלא יטול פרוס. אחד שלם משמע [מנחות עו. רש"י כת"י]. שלא יטול פרוסה לתרומת כהן [נדה ו:]. והכא כמאן דפריסא דמיא. שאין אפייה כל צרכה אע"ג דאין מוטים נמשכים ממנה כפריסא דמיא לפי שנפרכת כשמטלטלים אותה ה"ה דלא ליקדשו [מנחות עח:]. דכיון דלאיה אפייה יפה נפרסה מעצמה [שם רש"י כת"י]. פטורה מן החלה. דכתיב עריסותיכם ואלו דגבוה היא ואע"ג דליכא היתר אכילה, כיון דלית בה דין שאר ממון לאו דידיה הוא [סוכה לה.].

[מכאן שייך לדף לח.]

אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. ידי מצות אכילת מצה לילה הראשון [סוכה לה.]. לכם משלכם. משמע [שם מא:]. היינו הך. ולאי מסייע ליה ומאי לימא. הכי קאמר וכו'. ולאי בהא מסייעא ולימא דקאמרי' אסייעתא לאתרוג ומצה קאמר, והכי קאמר לימא מסייע להו לרבי אסי בכולהו דמדבהא פליגי באתרוג ומצה נמי פליגי דהא חד טעמא הוא דהתם נמי לכם כתיב ומצה נמי מחלה ילפא. או דילמא שאני התם. עיסה בהא הוא דקאמר ר"מ פטורה דכתיב מיעוטא יתירא אבל במד מיעוטא לא נפקא לן דכיון דמשתרי לאכילה אע"ג דלית בה דין ממון לכם קרינא ביה [שם לה:]. יקבר. דקא סבר לא אליס למיתפס פדיונו [ב"מ נג:].

אֶחָד שֶׁלֹּא יָטוֹל פָּרוּס, ש'אחד' משמע שלם (רש"י מנחות עו, א).

וְהָכָא כְּמַאן דְּפָרִיסָא דָּמְיָא, שאף שאין חוטים נמשכים ממנה, מכל מקום כיון שאינה אפויה כל צרכה, נפרסת היא מעצמה כשמטלטלים אותה, ועל כן נחשבת כפרוסה (רש"י מנחות עח, ב).

מַאי שְׁנָא הַמַּעֲשֶׂה וּמַאי שְׁנָא חֲלִיטָה, שבשניהם העיסה אינה אפויה בתנור אלא מבושלת, ואינה נקראת 'לחם', ועל כן צריכה להיות פטורה מחלה, כמבואר בגמ' להלן. ואין לפרש את דעת בית שמאי שפוטרים במעיסה ומחייבים בחליטה, לפי שסוברים שיש חילוק בין מעיסה שבה נותן את הקמח על גבי מים רותחים בכלי ראשון, לבין חליטה שבה מערה מים רותחים מכלי ראשון על גבי הקמח בכלי שני, שאם כן יקשה כיצד בית הלל מחייבים במעיסה ופוטרים בחליטה, אלא ודאי אין חילוק ביניהם, כיון שעירוי הוא ככלי ראשון, וממילא גם החליטה נחשבת כבישול בכלי ראשון, ואם כן בין במעיסה ובין בחליטה יש לפטור מחלה משום שהעיסה התבשלה במים ואינה נקראת 'לחם' (תוס' רי"ד, רבינו דוד, ר"ת בתוס' זבחים צה, ב ד"ה עירה), אף אם חזר ואפאה בתנור (פסקי הרי"ד, ראב"ד עדיות ה, ב).

ויש שכתב, שעירוי אינו נחשב ככלי ראשון אלא ככלי שני, אך טעם הפטור במעיסה וחליטה אינו משום שהתבשלו על ידי המים הרותחים, אלא שכיון שהוכשרו לאכילה על ידי המים הרותחים, אינם נקראים 'לחם' אף אם יחזור ויאפה אותם, ועל כן אין לחלק ביניהם (רמב"ן ע"ז עד, ב). ויש שכתב, שמעיסה וחליטה פטורים מחלה רק כשהתבשלו על ידי המים הרותחים ללא שחזר ואפאם בתנור (פיה"מ לרמב"ם עדיות שם, ע"פ השפת אמת).

כַּמַּחֲלוֹקֶת בָּזוֹ כָּךְ מַחֲלוֹקֶת בָּזוֹ וְתַבְרָא מִי שֶׁשָּׁנָה זוֹ לֹא שָׁנָה זוֹ, שלתנא הראשון, בית שמאי פוטרים במעיסה וחליטה ובית הלל מחייבים בשניהם, ולתנא השני, בית הלל פוטרים במעיסה וחליטה ובית שמאי מחייבים בשניהם (רש"י). ולדעת רבי יוסי, לא נחלקו בזה כלל בית שמאי ובית הלל, אלא ללישנא קמא ברבי יוסי, שניהם פוטרים בזה ובזה, וללישנא בתרא ברבי יוסי, שניהם מחייבים בזה ובזה (תוס' הרשב"א משאנץ בספר קימחא דפיסחא; מהרש"א). ויש שכתב, שדברי רבי יוסי הם בדעת בית הלל, והלישנא קמא ברבי יוסי שאמרה 'זה וזה לפטור', נאמרה על התנא ששנה שבית הלל מחייבים בשניהם, ואילו רבי יוסי חולק וסובר שהם פוטרים בשניהם, והלישנא בתרא ברבי יוסי שאמרה 'זה וזה לחיוב', נאמרה על התנא ששנה שבית הלל פוטרים בשניהם, ואילו רבי יוסי חולק וסובר שהם מחייבים בשניהם (תוס' רבינו פרץ).

קָתָנֵי מִיהַת וְכוּ' בְּאִילְפָּס פָּטוּר בְּתַנּוּר חַיָּיב תִּיּוּבְתָּא דְּרַבִּי יוֹחָנָן, ואין לומר שמה שפטרו חכמים באילפס זה דוקא במעיסה וחליטה, שהרי לדעתם מעיסה וחליטה שעשאן בתנור חייבים בחלה, ומוכח שטעם הפטור הוא משום שמעשה אילפס אינו נחשב כמעשה תנור, ואם כן הוא הדין בכל עיסה. ומה שנקטו כן במעיסה וחליטה, הוא משום שדרך היא לעשותם באילפס (רבינו דוד).

לֶחֶם הָאָפוּי בְּתַנּוּר אֶחָד קָרוּי לֶחֶם, שאף שהתיבות 'בתנור אחד' נצרכות לגופן, שזו כל הקללה שעשר נשים יאפו בתנור אחד מחמת מחסור בעצים, מכל מקום מהיתור של תיבת 'לחמכם', דורשים שדוקא האפוי בתנור אחד קרוי לחם (שפת אמת).

המשך מעמוד לז.

חָלּוּט שֶׁל בַּעֲלֵי בָתִּים, ראה ביאורנו לעיל (לו, ב ד"ה לחם) באיזה אופן חלוט פטור מחלה.

הַלָּלוּ מַעֲשֶׂה אִילְפָּס הֵן וְכוּ', והעיסה הפטורה מחלה במעשה אילפס לריש לקיש ובמעשה חמה לרבי יוחנן, היא דוקא בבלילה רכה, שאינה מתחייבת בחלה משעת לישה, אבל בבלילה עבה חל החיוב משעת לישה, ואינה נפטרת כשעשאה אחר כך באילפס או בחמה (תוס' בע"ב ד"ה דכולי). ויש שכתבו, שאף בבלילה עבה, כל שדעתו לאפות באופן הפטור מחלה, כגון באילפס לריש לקיש או בחמה לרבי יוחנן, לא חל חיוב חלה משעת לישה (ר"ש חלה א, ה, רמב"ן הל' חלה). ■ וכן הלכה [כהר"ש] (שו"ע יו"ד שכט, ג).

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר מַעֲשֶׂה אִילְפָּס חַיָּיבִין, ודוקא באילפס בלא משקה, אבל באילפס עם משקה, מודה רבי יוחנן שפטור מחלה, כיון שאז הוא דרך בישול ולא דרך אפיה (תוס' בע"ב, ע"פ הירושלמי בחלה א, ג). אמנם, אם נתן מעט שמן באילפס, כדי שלא תישרף העיסה, נחשב כאפיה בלא משקה (מהר"ם חלאווה). ■ וכן הלכה (שו"ע יו"ד שכט, ב, ורמ"א או"ח קסח, יד).

כָּל שֶׁפּוֹרְסָהּ וְאֵין חוּטֶיהָ נִמְשָׁכִין הֵימֶנָּה, שכל שנאפתה בשיעור זה, אף שאינה אפויה כל צורכה, הרי היא בכלל 'לחם' ויוצאים בה (רש"י), ואינה יכולה עוד לבוא לידי חימוץ (ריטב"א בשם הרא"ה). אבל אם חוטים נמשכים הימנה, אינה בכלל 'לחם' אלא נחשבת עדיין בצק, ואין יוצאים בה (רבנו חננאל), ולכך גם יכולה לבוא לידי חימוץ (ע"פ הריטב"א). ועל כן ישרפנה מיד (מרדכי תר, בשם הר"ש מפלייזא), אף אם לא שהתה שיעור מיל, כיון שמחמיצה מיד מחמת חום התנור (ט"ז או"ח תסא, א, בביאור המרדכי). ויש שכתב, שרק לכתחילה אין להחזירה לתנור, כי חוששים שמא ישהה מלאפותה מיד ותחמיץ, אבל בדיעבד אם עבר והחזירה מיד לתנור, אינה נאסרת (אליה רבה שם, ט). ויש שכתב, שאף אם חוטים נמשכים הימנה, כל שנאפית קצת בשיעור של 'מאכל בן דרוסאי', דהיינו שליש אפיה או חצי אפיה, מותר לאוכלה, ורק אין יוצאים בה ידי מצות מצה (ב"ח שם, ג, בדעת הטור שם, אך ראה ביאה"ל שם, שגם הטור סובר שמחמיצה).

■ להלכה, מצה שנאפית עד שאם פורסים אותה אין חוטים נמשכים ממנה, יוצאים בה (שו"ע שם, ג). וקודם שיעור זה יכולה לבוא לידי חימוץ. ועל כן יש ליזהר שלא להוציאה מהתנור קודם לכן אפילו על דעת להחזירה מיד לתנור, כי עלולה להחמיץ אפילו בשהייה מועטת לאחר שהתחממה מחום התנור, וחוששים שמא ישהה בה מעט. ומכל מקום, אם עבר והוציאה והחזירה מיד, אין לאסור (רמ"א שם, ומשנ"ב שם, טז, וביאה"ל שם).

אֶתְרוֹג שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר וְכוּ', וגם לדעת הסוברים שמעשר אילן הוא מדרבנן (רש"י ברכות לו, א ד"ה גבי, ותוס' ראש השנה יב, א ד"ה תנא, ושלא כהרמב"ם תרומות ב, א, שהוא מדאורייתא), אינו יוצא בו לרבי מאיר, כי אף שמדאורייתא אתרוג של מעשר שני אינו ממון גבוה, שהרי אינו חייב במעשר, מכל מקום 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון'. או שמדובר באתרוג שקנאו בכסף שפדה בו מעשר שני של דגן תירוש ויצהר, שנתפסת בו קדושת מעשר שני דאורייתא (שפת אמת). או משום שדבר שאינו שלו מדרבנן, אינו יוצא בו ידי חובה אפילו מדאורייתא (הערות הגרי"ש אלישיב).

אֵין יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּיוֹם טוֹב ראשון, אבל ביום טוב שני ובשאר ימי החג יוצא באתרוג של מעשר שני, וכמבואר בגמ' בסוכה (כט, ב) שדין 'לכם' נאמר רק ביום טוב ראשון. ואילו לענין מצת מעשר שני, אמרה הגמ' שאינו יוצא בה לרבי מאיר 'בפסח', כדי לכלול בזה גם את 'פסח שני', שגם בו אינו יוצא במצה שאינה שלו (רש"ש). ויש שכתב, שמכאן מוכח שיש מצוה קיומית באכילת מצה בכל שבעת ימי הפסח [וכן הביא המשנ"ב (תעה, מה) בשם הגר"א], שאף שאינה חובה אלא בלילה הראשון, מכל מקום גם בשאר הימים מקיים מצוה באכילת מצה, ועל כן נקטה הגמ' 'בפסח' (גליוני הש"ס).

מַה לְהַלָּן מִשֶּׁלָּכֶם אַף כָּאן מִשֶּׁלָּכֶם, וגם חכמים מודים לגזירה שוה זו, אלא שלדעתם מצת מעשר שני נחשבת 'שלכם' משום שמעשר שני ממון הדיוט הוא, ועל כן יוצאים בה ידי חובה. אבל במצה גזולה, לכולי עלמא אין יוצאים בה ידי חובה, כיון שאינה 'שלכם' (רא"ש יח, מהר"ם חלאווה), או משום שהיא מצוה הבאה בעבירה (רא"ש שם, ע"פ ירושלמי חלה א, ט, וראה גם ביאורנו לעיל לה, ב ד"ה יכול).

ויש שכתבו, שבדיעבד יוצא במצה גזולה (דעת רבי הושעיא בירושלמי שם, לפי הרא"ש שם והריטב"א לעיל שם), משום שקנאה בשינוי בשעת לעיסה, וכשבולע אותה יוצא ידי חובה, שהרי אז היא כבר שלו ואינו חייב לנגזל אלא את דמיה (ריטב"א סוכה לה, א, ע"פ גמ' בכתובות ל, ב, וכתב שכך היא גם דעת הבבלי, שלא הזכיר פסול של מצה שאינה שלו אלא במצת מעשר שני). וגם אינה נחשבת מצוה הבאה בעבירה, כיון שהמצוה לא סייעה בקנין הגזילה (ריטב"א לעיל שם, וראה גם ביאורנו שם). ובמצה שאולה בודאי יוצא ידי חובה, כיון שנחשב הלואה ולא שאילה, שהרי שאל אותה על מנת לאוכלה ולא על מנת להחזירה בעין, ונחשבת 'שלכם' (שם).

■ **להלכה**, אין יוצאים במצה גזולה (שו"ע או"ח תנד, ד) משום שאינה 'שלכם' (משנ"ב שם, טו), או משום מצוה הבאה בעבירה (ביאה"ל שם בשם השאגת אריה צד והלבוש שם). ועל כן צריך לחזור ולאכול מצה אחרת, אך לא יחזור ויברך [משום שיש לחשוש לדעת הריטב"א] (משנ"ב שם, יד, וביאה"ל שם). ובמצה שאולה יוצאים ידי חובה (משנ"ב שם, טו, וראה שם פרטים נוספים).

שַׁאֲנִי הָתָם דִּכְתִיב עֲרִיסוֹתֵיכֶם עֲרִיסוֹתֵיכֶם תְּרֵי זִימְנֵי, מה שאין כן לענין אתרוג שנאמר בו רק מיעוט אחד של 'לכם', אין ממעטים אלא שאול וגזול, אבל אתרוג של מעשר שני, כיון שמותר באכילה, נחשב 'לכם' אף שאין בו 'דין ממון', ויוצאים בו אפילו לרבי מאיר (רש"י כאן ובסוכה לה, ב, ע"פ הגמ' שם), כי 'לכם' פירושו שראוי הוא לכם בכל דרכי הנאתו, וגם מעשר שני בכלל זה (רש"י שם ע"א. וראה בגמ' שם, שאכן כך דעת רבי חייא בר אבין שיוצאים מטעם זה באתרוג של מעשר שני אף לרבי מאיר, ושלא כרב אסי). ואין הכוונה שהיתר האכילה מצד עצמו מחשיבו ל'לכם', אלא שדי בכך שיש לו בעלות על גוף המעשר שמכוחה יכול לאוכלו, אף שאין לו בו 'דין ממון' [לדעת רבי מאיר], דהיינו שאינו יכול למוכרו או לתתו במתנה (קונטרס דברי סופרים א, ט).

והוא הדין לענין מצה של מעשר שני, לפי סברא זו יוצאים בה ידי חובה, כיון שלא נאמר בה 'מצתכם' ואין לומדים גזירה שוה 'לחם' 'לחם' מחלה (רבנו חננאל; משמעות רש"י שם ע"ב ד"ה אלא). ויש שכתבו, שלענין מצה בודאי גם לפי סברא זו אין יוצאים בה לרבי מאיר, כיון שנלמדת בגזירה שוה מחלה שנאמר בה פעמיים 'עריסותיכם' (צל"ח; ראש יוסף ממשמעות רש"י כאן שהזכיר רק אתרוג).

אוֹ דִילְמָא אַמְרִינָן הוֹאִיל וְאִילּוּ לֹא קָרָא עָלֶיהָ שֵׁם וְכוּ' הַשְׁתָּא נַמִּי נָפִיק, שכיון שחלה ומעשר שני כל אחד כשלעצמו נאכל 'בכל מושבות', גם מצה שיש בה שני שמות, של חלה ושל מעשר שני, יוצאים בה מדין 'הואיל ואילו לא קרא עליה שם' (רש"י ותוס'), שלא הקפידה תורה שתהא המצה נאכלת בפועל 'בכל מושבות', אלא המיעוט של 'בכל מושבותיכם' בא ללמד רק שצריך שתיעשה המצה מדברים שמצד עצמם נאכלים הם בכל מושבות (שפת אמת).

מצות של מעשר שני לדברי ר' מאיר אין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח לדברי חכמי' [א] יוצא בה ידי חובתו בפסח אתרוג של מעשר שני לדברי ר' מאיר אין יוצא בו ידי חובתו ביום טוב לדברי חכמים [ב] אדם יוצא בו ידי חובתו ביום טוב מתקיף לה רב פפא בשלמא עיסה דכתיב [א] עריסותיכם משלכם אתרוג נמי דכתיב [ב] ולקחתם לכם [ה] לכם משלכם יהא אלא מצה מי כתיב מצתכם אמר רבא ואיתימא רב יימר בר שלמיא אתיא [ג] לחם לחם כתיב הכא [ג] לחם עוני וכתיב התם [ד] והיה באכלכם מלחם הארץ מה להלן משלכם אף כאן משלכם. לימא מסייע ליה [ט] עיסה של מעשר שני פטורה מן החלה דברי ר"מ וחכמים אומרים חייבת לימא מסייע היינו הך הכי קאמר (ליה) לימא מדפליגי בעיסה בהנך נמי פליגי או דילמא שאני התם דכתיב [א] עריסותיכם עריסותיכם תרי זימני. בעי ר' שמעון בן לקיש מהו שיצא אדם ידי חובתו בחלה של מעשר שני בירושלים אליבא [ג] דר' יוסי הגלילי לא תיבעי לך השתא בחולין לא נפיק בחלתו מיבעיא כי תיבעי לך אליבא [ד] דר' עקיבא בחולין הוא דנפיק דאי מיטמו יש להן היתר במושבות אבל חלה דאי מטמיא לית לה היתר במושבות ולשריפה אזלא לא נפיק או דילמא אמרינן הואיל ואילו לא קרא עליה שם ואיטמי אית לה היתר במושבות ונפיק בה השתא נמי נפיק. איכא דאמרי הא ודאי לא תיבעי לך דודאי אמרינן הואיל כי תיבעי לך חלה הלקוח בכסף מעשר שני ואליבא דרבנן לא תיבעי לך כיון דאמרי יפדה היינו מעשר כי תיבעי לך אליבא דר' יהודה דאמר יקבר [ה] דתנן [ד] הלקוח בכסף מעשר שני שנטמא יפדה ר' יהודה אומר יקבר מי אמרינן הואיל ואי לא לקוח הוי [י] והואיל ולא קרא עליה שם ואיטמי יש לו היתר במושבות ונפיק ביה השתא נמי נפיק ביה או דילמא חד הואיל אמרינן תרי הואיל לא אמרינן אמר רבא מסתברא שם מעשר חד הוא: [ה] חלת תודה ורקיקי נזיר וכו': מנה"מ [ו] אמר רבה דאמר קרא

רש"י

ומצה של מעשר כו' לדברי ר"מ אין אדם יוצא בה. ואפילו לא דריש עוני לשון אנינות, בעינן מצה שלו ולא של גבוה, ולקמיה פריך מי כתיב מצתכם: הכי קאמר. לימא מסייעא הא לכל מילתיה דרב אסי, דמדבהא פליגי באתרוג נמי פליגי: תרי זימני. אבל התם לכם למעוטי שאול וגזול, אבל אתרוג של מעשר שני האי דאתיהיב ליה לאכילה נפיק ביה ואפילו לר"מ: דרבי יוסי הגלילי. דאמר לעיל יצא זה שאינו נאכל באנינות: בחולין. לאחר שנטלה חלתו לא נפיק בחולין דידיה: כי תיבעי לך לר"ע. דלא דריש אוני, ומיהו היתר במושבות בעי כדמיעט לעיל בכורים מהאי טעמא, ומעשר שני ריבה משום דאית ביה היתר מושבות אפי' לאחר שנכנס לירושלים אם נטמא, כרבי אלעזר: לשריפה אזלה. דתרומה טמאה אסורה באכילה, ובעודה טהורה אין לה היתר במושבות משום דמעשר שני הוא, ובתר דקלטוה מחיצות לית ליה פדייה: או דילמא הואיל ואילו לא קרא עליה שם חלה אית לה היתר במושבות. אם נטמא, ונפיק, השתא נמי לא פקע תורת מצה מינה משום קריאת שם חלה, דהא חלה בעלמא לא נפקא מכלל מצה כדתנן מתניתין והכהנים בחלה, אלא הא לחודה משום דאסורה ליה במושבות, ואמרינן הואיל, ונפיק: הלקוח בכסף מעשר שני. בירושלים, כדכתיב ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך וגו': ואליבא דרבנן. דפליגי עליה דרבי יהודה ואמרי לקוח בכסף מעשר שנטמא יפדה דאלימא למיתפס פדיונו, לא תיבעי לך, דאף על גב דהך חלה לית לה היתר במושבות, דכל זמן שלא נטמא אין לה פדייה בירושלים, ומשנטמא שוב אין לה היתר אכילה דהא חלה היא, אפילו הכי אמרינן הואיל ואילו לא קרא עליה שם הוה לה היתר במושבות על ידי טומאה דנפיק בה אף בירושלים השתא נמי נפיק, כדאמרן במעשר גופיה: יקבר. כל לקוח בכסף מעשר שני שנטמא, משום דקלישא קדושתיה ולא אליס למיתפס פדיוניה, ואי נמי לא קרא עליה שם חלה לא הוה ליה היתר במושבות: מאי מי אמרינן הואיל ואי לאו לקוח הוא. כלומר הואיל ומעשר שני גופיה דאתי האי מחמתיה וקיל האי מיניה נפקינן במצה דידיה, דאית ליה היתר במושבות על ידי טומאה, והא דלית ליה היתר להאי לאו חומרא הוא לגביה אלא קולא הוא, משום דלא אליס למיתפס פדיונו, הלכך לא חמיר כדמעיקרא, ואי משום דחלה הוא ובלאו לקוח נמי לית ליה היתר, הכא נמי נימא הואיל אחרינא, הואיל ואילו לא קרא עליה שם ולא לקוח הוא: או דילמא חד הואיל אמרינן. כגון חלת מעשר גופיה דלא נפקי בה אלא ע"י הואיל ואי לא קרא עליה שם, אי נמי חולין של לקוח לא נפקי בה אלא ע"י הואיל ואי לאו לקוח הוא, התם אמרינן הואיל ושרי, אבל חלת לקוח דבעי תרי הואיל לא אמרי'. וא"ת בחלת מעשר גופיה נמי תרי הואיל איכא, הואיל ואי לא קרא עליה שם והואיל ואי מיטמא פריק לה ואית ליה היתר במושבות, הכא לא קרינא הואיל דבר שיש בידו לעשות לגרום לה טומאה מיד ופריק: מסתברא שם מעשר חד הוא. וכי היכי דנפיק במעשר גופיה נפיק בחלתו, הואיל ושם חלה לא נפיק בעלמא מכלל מצה, ונפיק נמי בחלת הלקוח, דהא מכח מעשר באה ולא מחמרינן ליה מיניה: ושמרתם

תוספות

אתיא לחם לחם. הקשה הר"י דאורלינ"ש כיון דילפינן לחם לחם דבעינן מצה שלכם אמאי איצטריך לעיל למעוטי שלא יצא בטבל מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ כו' תיפוק ליה דבעי' שלכם וטבל אינו שלכם דהא אתרוג של דמאי דמכשרי ב"ה בלולב הגזול (סוכה דף לה:) מפרש התם משום דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה השתא נמי שלכם קרינן ביה משמע דטבל גמור לא חשיב שלכם. ותי' ר"י אתרוג של טבל לא חשיב שלו כיון שצריך ליתן ממנו לכהן וללוי ובעינן שיהא כל האתרוג שלו אבל מצה אם אכל כל כך שאם היה נותן ממנו תרומה או מעשר ממה שאכל אכתי אכל שיעור מצה חשיב שפיר שלו. ורשב"א תירץ דאיצטריך לעיל קרא להיכא שמה שיפרים יהיה שלו [א] כגון אם הוא כהן או לוי או ישראל עני ונטל ממנו ככר תרומה ומעשר ראשון דשלכם קרינן ביה: **אבל** חלתו דאי מטמיא. זו הסוגיא כמ"ד (מכות דף כ.) מחיצה לקלוט דאורייתא דאי מדרבנן יש לה היתר מושבות דאי יצאה חוץ למחיצה נפדית אפילו טהורה אי נמי כיון דמדרבנן אין לה פדייה לא חשיב נאכל בכל מושבות: **או** דילמא הואיל ואילו לא קרי לה שם. תימה לר"י אי אמרת הואיל א"כ בכורים נמי נאכלין בכל מושבותיכם הואיל ולא קרי ליה שם. וי"ל דלא דמי דשם בכורים אינו נאכל בכל מושבותיכם אבל הכא שם חלה נאכל בכל מושבותיכם וכן שם מעשר לחודיה נאכל בכל מושבותיכם הלכך בחלת מעשר אמרי' שפיר הואיל ולא קרי לה שם ועוד הקשה אי אמרת הואיל מעשר שני נמי נאכל בכל מושבותיכם הואיל ולא העלהו לירושלים ואמאי איצטריך לאוקמא לעיל (דף לו:) כרבי אלעזר. וי"ל דאי לאו משום דר' אלעזר לא חשיב שם מעשר שני נאכל בכל מושבותיכם משום דהואיל ולא העלהו לירושלים כמו שאין לומר הואיל ולא קרא לו שם מעשר: **רבי** יהודה אומר יקבר. טעמיה דר' יהודה משום דדריש כסף ראשון ולא כסף שני ולכך אינו נפדה לקוח טהור ברחוק מקום וה"ה שאין נפדה טמא בקרוב מקום דתרוייהו מחד קרא נפקי מלא תוכל שאתו ורבנן לא דרשי כסף ראשון ולא כסף שני וסברי דלקוח טהור נפדה ברחוק מקום וה"ה טמא בקרוב מקום. וקשה לרשב"א דבריש איזהו מקומן (זבחים דף מט.) פריך ולא מצינו שטפל חמור מן העיקר והרי מעשר הוא נפדה ולקוח אינו נפדה דתנן הלקוח שנטמא יפדה נטמא אין לא נטמא לא והיינו ברחוק מקום דכה"ג מעשר עצמו נפדה ובע"א לא הוי טפל חמור מן העיקר אלמא לקוח לרבנן נמי אינו נפדה טהור ברחוק מקום. ותירץ ר"י דהתם מיירי מדרבנן:

חלות תודה ורקיקי נזיר. נראה לר"י כפ"ה דמיירי שלא נשחט עליהם הזבח ולא הוקדשו דאי הוקדשו תיפוק ליה דבעינן מצתכם דגמרינן לעיל לחם לחם ועוד דקאמר למכור בשוק יוצאין בהן משמע דבלא הוקדשו מיירי וה"פ מצה המשתמרת לשם מצה יצאה זו שמשתמרת לשם זבח כשיקדישנה וכן שאין נאכלין אלא ליום אחד אקרא דמשתמרת סמיך דבעינן שתהא נשמרת לשם שבעה. והא דפריך ותיפוק ליה שאין נאכלין באנינות ושאין נאכלין בכל מושבות ה"פ שאין נעשה לאכול בכל מושבותיכם ולאכול באנינות והא דלא פריך שאין נעשה להיות מצתכם אלא לגבוה כיון דלא כתב בהדיא פסול דמצתכם לא שייך למיפרך הכי: זאת

רבינו חננאל

וכן מצה של מעשר שני וכן אתרוג של מעשר שני אין יוצאין בהן ידי חובה ודייק מהא עיסה של מעשר שני פטורה מן החלה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים חייבת. נימא מדהכא פליגי בהני נמי פליגי. ודחי' דלמא לעולם לא פליגי ושאני הכא דכתיב עריסותיכם תרי זימני ואמרי' מדכתיב תרי זימני בעינן עיסה שלכם שתהיה שלכם ממש של חולין ולא של מעשר שני דהא אינו שלכם אלא חשוב הוא כשלמים שהן קדשים הוהתר לבעלים לאכלן בירושלים. אבל אתרוג אע"ג דכתיב ולקחתם לכם למעוטי שאול וגזול הוא דאתא ולא למעוטי אתרוג של מעשר שני מצה נמי לא כתיב מצתכם ולחם לחם גמרינן ולחם מחלה לא יליף: בעי ריש לקיש מהו שיוצא אדם בחלה של מעשר שני בירושלים אליבא דר' עקיבא דאמר אדם יוצא ידי חובתו במעשר שני בירושלים. כי אמרינן בחולין דמעשר שני נפיק דאי מטמאי פריק להו לרבי אלעזר דאמר מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו ואפילו בירושלים שנאמר כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה שנאמר וישא משאת מאת פניו אלי'. אבל חלה דאי מטמאה לשריפה לא נפיק בה. או דלמא הואיל ואלו הוה מטמאי מקמי דנקרי עלה שם חלה הוה נפיק בה השתא (הוה) [נמי] נפיק בה. איכא דאמרי הא ודאי לא תבעי לך דבודאי אמרי' נפיק בה דאמרי' הואיל וכי לא נטמא נמי נפיק בה. כי תיבעי לך בחלת לקוח כלומר קנה חטים מכסף מעשר שני ועשה מהן עיסה והוציא ממנה חלה ואליבא דרבנן דאמרי לקוח שנטמא יפדה לא תיבעי לך דבודאי נפיק דהיינו מעשר. כי תיבעי לך אליבא דר' יהודה דאמר יקבר דתנן במעשר שני פ' שלישי לקוח במעות מעשר שני שנטמא יפדה ר' יהודה אומר יקבר. מאי מי אמרי' הואיל ואלו [לא] היה לקוח והואיל ולא היה קורא עליהן שם חלה הוה נפיק בחולין דמעשר שני השתא נמי נפיק או דלמא חד הואיל אמרי' תרי הואיל לא אמרינן. אמר רבא מסתברא שם מעשר כלומר כיון שאומר הואיל במעשר לא שנא חד ולא שנא תרי: **וסוגיא** דשמעתין סלקא דאין קרוי לחם אלא האפוי בתנור אבל מעשה אילפס פטור מן החלה ואין מברכין עליו המוציא ואין אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. **ואשכחן** בתלמוד ארץ ישראל בחלה אמר ר' יוחנן ובלבד במעשה אילפס על ידי משקה והא דתאני יוצאין בסופגנין שנעשו על ידי האור מוקים לה ריש לקיש בשהאור מהלך עליהם מן הצד ובהאור מהלך על תחתיהן הרתיח ובסוף הדביק שלא על ידי משקה לחם קרי ליה. **ירושלמי** בתחלת חלה ר' שמואל בר נחמן שמע להון כלהון מן הדין קרא (ישעיה כח כה) ושם חטה שורה ושעורה נסמן וגו'. חטה כמשמעה. שורה זו שבולת שועל ולמה נקרא שמה שורה שהיא עשויה כשורה. ושעורה כמשמעה. נסמן זה השיפון. וכוסמת אלו כוסמין. גבולתו עד כאן גבולתו של לחם. וכי למדין מדברי קבלה אמר ר' סימון מדכתיב (ישעיה כח כו) ויסרו למשפט אלהיו יורנו כמי שהוא דבר תורה: **חלות תודה ורקיקי נזיר** עשאן לעצמו **אין יוצא בהן**. מנא לן אמר רבא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [סוכה כז: וש"נ], ב) סנהדרין קיב: [סוכה לה:] עיין תוס' מנחות סז. ד"ה חד, ג) [לעיל לו.], ד) [שם], ה) בבא מציעא דף נג: סנהדרין קיב. מעשר שני פרק ג [משנה י] זבחים מט., ו) עי' תוס' לקמן מו: ד"ה הואיל (הב'), ז) לעיל לו., ח) סוכה ל., ט) לה:, י) לה:, כ) לה., ל) זבחים מט., מ) [דף לה:], נ) [וע"ע תוספות סוכה לה. ד"ה אתיא], ס) ב"מ נה. ועי' ירושלמי מע"ש פ"ג ה"ד וכן בספרי פ' ראה פסיקא קז עה"פ ונתת הכסף שזהו טעמו של ר' יהודה.

עין משפט נר מצוה

קנא א מיי' פ"ו מהל' חמץ ומצה הלכה ה:
קנב ב מיי' פ"ח מהל' לולב הלכה ג:
קנג ג מיי' פ"ו מהל' מצה הלכה ז טוש"ע או"ח סי' תנד סעיף ד:
קנד ד מיי' פ"ו מהל' מעשר שני הל' א ב:
קנה ה ו מיי' פ"ו מהל' מצה הלכה ט:

ליקוטי רש"י
[נדפס בדף לז:]

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ר"א כו' אלמא לקוח לרבנן נ"ב אינו נפדה. תמוה לי דלמאי צריך לזה הוכחה. הא מפורש כן בהך מתני' עצמה דקתני בסיפא א"ל לא אם אמרתם במעשר שני עצמו שכן נפדה בריחוק מקום תאמר לקוח שאינו נפדה טהור בריחוק מקום ומהכשיר כן לרבנן מוכחא דרבנן מודו לו בזה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] בתוס' ד"ה אתי' לחם וכו' ורשב"א תירץ דאיצטריך לעיל קרא להיכא שמה שיפרים יהיה שלו. נ"ב עיין שו"ת שאגת ארי' דף פ"ס עמוד דל"ח (סי' נז) שזהו נגד ש"ס דחולין קל"א ע"א שאפילו מעני שבישראל מוציאין את המעשר עני וכו' ע"ש:

הגהות וציונים

א] גרצ"ל הואיל (רש"ש): ב] בכת"י ונפיק, ועיין רש"ש שהגיה באופן אחר: ג] בכת"י מדמעיקרא: ד] צ"ל כבר (גליון): ס] צ"ל דושמרתם (גליון): ו] כיון לדברי הרשב"א [משאנ"ן] עצמו שכוונו לתוספותיו על מס' זו ושם מביאו בסוף דבריו (ב"ש):

תורה אור השלם

א) רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ: מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַייָ תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם: [במדבר טו, כ-כא]
ב) וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבֹת וְעַרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא כג, מ]
ג) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג]
ד) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַייָ: [במדבר טו, יט]
ה) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: [דברים יד, כו]
ו) וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: [דברים יד, כה]
ז) וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: [דברים יד, כד]
ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: [שמות יב, יז]

א) ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאין משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח רב יוסף אמר אמר קרא ב) שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת לשבעת ימים יצתה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה תניא כוותיה דרבה ותניא כוותיה דרב יוסף תניא כוותיה דרבה יכול יצא ידי חובתו בחלות תודה ורקיקי נזיר תלמוד לומר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח תניא כוותיה דרב יוסף [א] יכול יצא אדם ידי חובתו בחלות תודה ורקיקי נזיר תלמוד לומר שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת לשבעה יצתה זו שאינה נאכלת לשבעה אלא ליום ולילה ותיפוק ליה ג) מלחם עוני [ב] מי שנאכל באנינות יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה סבר לה כר' עקיבא דאמר עני כתיב ותיפוק ליה דהוה ליה מצה עשירה אמר שמואל בר רב יצחק רביעית היא ומתחלקת היא לכמה חלות ותיפוק ליה דאינן נאכלות בכל מושבות אמר ריש לקיש זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון [ג] תניא אמר ר' אילעאי שאלתי את ר' אליעזר מהו שיצא אדם בחלות תודה ורקיקי נזיר אמר לי לא שמעתי באתי ושאלתי לפני ר' יהושע אמר לי הרי אמרו חלות תודה ורקיקי נזיר שעשאן לעצמו אין אדם יוצא בהן למכור בשוק יוצא בהן כשבאתי והרציתי דברים לפני ר' אליעזר אמר לי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני איכא דאמרי ברית הן הן הדברים שנאמרו לו למשה בסיני ולא טעמא בעיא וטעמא מאי אמר רבה כל לשוק אימלוכי מימלך אמר אי מזדבן מזדבן אי לא מזדבן איפוק בהו אנא:

מתני'

רש"י

ושמרתם את המצות עביד לה שמירה לשם מצה. כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוון לשם מצה של מצוה: **יצאת כו'.** דלאו לשם מצה של מצות פסח עביד לה אלא לשם מצה של זבח: **שאינה נאכלת לשבעה.** דלאחר יום ולילה הויא נותר, כדכתיב (ויקרא ז) [ד]ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו וגו'[ד]. והיכא דלא נשחט עליהן הזבח, אע"ג דעכשיו יש לה היתר לשבעה, מיהו כי עבדה לאו לשם מצה הראויה למצוה איתכוון, דכי עבדה אדעתא לאיפסולי ביום ובלילה עבדה, ואית ליה לרב יוסף הא דרשה דרבא[א] דבעינן שימור לשם מצוה ואההוא קרא סמיך, ובהא פליג דאי נמי איכוין לה נמי לשימור מצת מצוה למיפק בה משום תודה ומשום מצה לא נפיק, דבעי' שימור לשום מצה כל שבעה: **ותיפוק ליה דאינה נאכלת לאונן.** ולמה לי קרא אחרינא, דכל קדשים אסורין לאונן, ביבמות (דף עג:) אתיא לן בק"ו, מה מעשר הקל אמרה תורה [ה]לא אכלתי באוני בשר קודש חמור לא כל שכן: **סבר לה כרבי עקיבא דאמר.** לעיל (דף לו.) במצה של מעשר שני נפיק ואע"ג דאסור לאונן, דלא דריש עוני לשון אוני אלא עני כמסורת: **ותיפוק ליה.** כיון דדריש עני, הא לאו מצה ענייה היא, דהא נילושה בשמן: **רביעית היא.** חצי לוג שמן מביא לתודה וחולהו חציו לעשר חלות ועשר רקיקין וחציו לרבוכה, במסכת מנחות בפרק שתי מדות (דף פט.), ובנזירות לא היתה רבוכה אלא חלות ורקיקין ולא היה מביא אלא רביעית כדאמרינן נמי התם, הלכך רביעית שמן לעשרים חלות גדולות שנעשות משבע עשרונות פחות שליש עשרון, שזה הוא שיעורן כדאמרינן התם בהתודה[ס], אין כאן עושר: **ותיפוק ליה דאינן נאכלות בכל מושבות.** אלא בירושלים, דמחיצת קדשים קלים לפנים מן החומה כדכתיב [ו]ואכלת לפני ה' וגו' [ז]וכל נדריך אשר תדור, ואם יצאו נפסלין, דכתיב [ח]ובשר בשדה טרפה וגו' כיון שיצא בשר חוץ למחיצתו נאסר[י]: **זאת אומרת.** מדלא נפקא ליה [ט]מבכל מושבותיכם, קסבר **חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלות בנוב וגבעון**, ודלא כר"ש דאמר בפ"ק דמגילה (דף ט:) דלא קרב בנוב וגבעון דהיינו במה גדולה אלא פסחים וחובות הקבוע להן זמן אבל חובות שאין להן זמן קבוע לא, ודלא כמ"ד בפרק בתרא דזבחים (דף קיז.) כאן וכאן במה גדולה דנוב וגבעון ובמה קטנה שהיה עושה בראש גגו לא קרבו ליחיד אלא עולה ושלמים, ועל אותן שקרבו בנוב וגבעון הוצרך להביא ראיה מושמרתם את המצות וממצות תאכלו וגו', דלא נפקי מבכל מושבותיכם, דאית להו היתר בכל מושבות, שהיו יכולין להוליכן בכל מקום שירצו בתוך זמן אכילתן, דתנן בפרק בתרא דזבחים (דף קיב:) באו לנוב וגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני בכל ערי ישראל. עד שלא הוקם המשכן היו במות מותרות ועבודה בבכורות, משהוקם המשכן עבודה בכהנים ונאסרו הבמות, עברו את הירדן והוקבעו בגלגל ז' שכיבשו וז' שחילקו היו הבמות מותרות, באו לשילה לאחר שחילקו והוקבע משכן שם נאסרו הבמות, וכולהו מפרש מקראי בפרק בתרא דזבחים, חרבה שילה בימי עלי כשנשבה הארון בארץ פלשתים, באו להן לנוב, ולא היה שם משכן אלא בית של אבנים היה והוקבע שם מזבח הנחשת, אבל ארון לא היה שם[י], שכשהחזירוהו פלשתים עמד בקרית יערים עשרים שנה עד שמלך דוד והביאו לציון, ובציון עמד עד שבנה שלמה בית המקדש כדכתיב (מ"א ח) [י]ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' וגו', ומזבח הנחושת היה בנוב כל ימי שאול ושמואל כדכתיב (ש"א כא) [כ]ויאמר אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קודש [וגו'] המוסרים מלפני ה', חרבה נוב על דבר זה שהרגם שאול מפני שנתנו לחם לדוד (שם כב), ובאו להם לגבעון, וניתן שם מזבח הנחשת עד שבנה שלמה הבית כדכתיב בדברי הימים[ל]: **ברית.** שבועה[מ]: **ואיכא דאמרי.** בתמיה אמר ליה, וכי הן הדברים כו' דלא בעי טעמא כהלכה למשה מסיני: **וטעמא מאי.** גמרא בעי לה, וטעמא מאי שעשאן למכור בשוק לצורכי תודה יוצא בהן אם לא מכרן, הרי לא נשתמרה לשם מצה אלא לשם זבח: **איפוק בהו אנא.** ידי חובת מצה:

מתני'

תוספות

זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר. פ"ה דלא אתי כר"ש דאמר בפ"ק דמגילה (דף ט:) לא קרבו אלא פסחים וחובות הקבוע להם זמן אבל שאין קבוע להם זמן לא וכפירושו משמע בפרק בתרא דזבחים (דף קיז.) דתניא התם כל הנידר ונידב קרב בבמה ושאין נידר וכו' דברי ר' מאיר וחכמים אומרים לא קרבו [ד] אלא עולות ושלמים בלבד רבי שמעון אומר אף ציבור לא הקריבו אלא חובות הקבוע להן זמן משמע דמודה ר' שמעון לחכמים דלא קרבו מנחה ונזירות בבמה וקשה דבפ"ק דמגילה (דף ט:) תנן אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסח זה הכלל כל שנידר ונידב קרב בבמה שאין נידר וכו' ואמרי' בגמרא מני ר"ש היא א"כ לר' שמעון קרבה מנחה בבמה דנידר ונידב הוא ונזירות נמי קרב לדידיה בבמה דהא ר"מ דקתני בהאי לישנא כל שנידר ונידב קרב בבמה וסבר[ג] רקיקי נזיר איכא בבמה דאמרינן התם[ט] מאי טעמא דר"מ אמר קרא [ל] לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' אמר להו משה כי עליתון לארץ ישראל אקריבו חובות לא אקריבו ומנחה ונזירות ישרות ניכהו לנזירות גופייהו נידר ונידב הוא אע"ג דהקרבנות חובה ורבנן מפרש התם דסברי אין מנחה בבמה ונזירות אע"ג דנידר הוא מ"מ הקרבן חובה. ונראה לר"י דה"פ דמתניתין דמגילה דאין חילוק בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים זה הכלל כל הנידר ונידב הקרב בבמה גדולה קרב בבמה קטנה וכל שאין נידר וכו' ולא נקיט אלא לפרש מה שוה הגדולה לקטנה אבל יש נידר ונידב כמו מנחה ונזירות שאין קריבין לא בזו ולא בזו:

נאכלים בנוב וגבעון. **הקשה רבינו נסים** א"כ היכי ממעט ביכורים מבכל מושבות[י] והא ביכורים הוו חובה הקבוע להן זמן בזמן שמחה דמעצרת עד החג מביא וקורא[כ] א"כ קריבים בנוב וגבעון כמו פסחים שהיו קריבים לכ"ע. **ויש לומר** דביכורים הואיל ויש להם זמן גדול כל כך לא חשיב זמן קבוע. **ורשב"א מפרש** דמשום הכי הוו ביכורים חובה שאין להן זמן קבוע כיון שאם אין לו פירות לא יביא ביכורים: אלוותא

רבינו חננאל

ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו כו'. דברי רבה ורב יוסף פשוטין הן. התורה כתבה (ויקרא ד' ט"ו) ביום זבחכם יאכל וכן כל הלחם הקרב עמה. **ואמרי'** פשיטא דהא אין נאכלות באנינות. ודחי' מתני' ר' עקיבא היא דאמר עני כתיב למעוטי מצה עשירה. **ותיפוק לי'** דחלות תודה על ידי משקה עשויות. ושנינן רביעית שמן היא ומתחלק לכמה חלות. **ברית הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני.** כלומר ודאי ברית. פי' נשבע לו בשבועה הן הן הדברים למשה בסיני אע"פ כן לאו טעמא בעיא. **אמר רבא** כל לשוק אימלוכי מימלך אי מזדבני מזדבני ואי לא אפיק בהו אנא. ש"מ שכל הדברים המפורשים במשנה הלכה למשה מסיני הן ואע"פ שהן שנויין סתמא. **ללישנא קמא** ר' אליעזר אמר לר' אילעאי [ברית] הן הן הדברים. **וללישנא בתרא** ר' יהושע עצמו הוא שאמר ברית הן הן הדברים:

תורה אור השלם

א) ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: [שמות יב, יז]

ב) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: [שמות יב, טו]

ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: [דברים טז, ג]

ד) ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר: [ויקרא ז, טו]

ה) לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יי אלהי עשיתי ככל אשר צויתני: [דברים כו, יד]

ו) ואכלת לפני יי אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את יי אלהיך כל הימים: [דברים יד, כג]

ז) לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך: [דברים יב, יז] ח) ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו: [שמות כב, ל] ט) כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: [שמות יב, כ] י) ויבאו הכהנים את ארון ברית יי אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים: [מלכים א' ח, ו] כ) ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה: ויתן לו הכהן קדש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני יי לשום לחם חם ביום הלקחו: [שמואל א' כא, ה, ז] ל) ומשכן יי אשר עשה משה במדבר ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון: [דברי הימים א' כא, כט] [וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים אשר עשה משה עבד יי במדבר: [דברי הימים ב' א, ג] מ) לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו: [דברים יב, ח]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תו"כ אמור פרק יא ה"ד, ב) [לעיל לו.], ג) כעי"ז בתוספתא דמגילה פרק א ה"ד, ד) זבחים דף לו., ס) [מנחות דף עז.], ו) חולין סח:, ז) עי' ירושלמי מגילה פ"א הי"ב יצא הארון הבמות מותרות, ח) עיין ר"ש פאה פ"ו מ"ב, ט) זבחים קיז:, י) לעיל לו: ועיי"ש תוס' ד"ה דאמר, כ) שם.

הגהות וציונים

א] צ"ל דרבה (גליון) ב] יש להוסיף ליחיד (מלא הרועים). ג] צ"ל סבר (מצור דבש)

ליקוטי רש"י

מי שנאכל באנינות. שמותר לאוכלו כשהוא אונן לדרוש ביה לשם אוני [לעיל לו.].

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצוֹת מִצָּה הַמִּשְׁתַּמֶּרֶת לְשֵׁם מַצָּה, ודין זה הוא מדאורייתא (פרי חדש או"ח תס, א ובית מאיר שם). ויש סוברים, שהוא מדרבנן, והדרשה אינה אלא אסמכתא (ב"ח שם, ט"ז שם, א, חק יעקב שם, ב). ■ **להלכה**, שימור לשם מצה הוא מדאורייתא (ביאה"ל שם, א, ושכך מוכח ברמב"ם. וראה שם שיתכן שגם הב"ח והט"ז סוברים כך), **ועל כן לכתחילה אין לתת לנערים בני שלש עשרה לאפות מצת מצוה כשלא ידוע שהביאו שתי שערות, כי לענין דינים דאורייתא אין סומכים על 'חזקה דרבא' ש'כל שבא לכלל שנים בא לכלל סימנים'** (ביאה"ל שם, בשם הפמ"ג שם משב"ז א).

והשימור לשם מצה פירושו שיכוון בשימור לשם מצת מצוה (רש"י ד"ה ושמרתם, ע"פ מנחת ברוך עב; מנחת חינוך מצוה י אות יד). **ויש שכתבו, שאין צריך שימור לשם מצת מצוה, אלא די בשימור מחימוץ, ו'לשם מצה' הכוונה שלא יעשה שימור לשם דבר אחר, כגון לשם זבח, אבל אם שימר מחימוץ לאיזה צורך אחר, יוצא בה אף שלא שימר לשם מצת מצוה** (עמודי שלמה [למהרש"ל] על הסמ"ג לאוין עט; קרן אורה מנחות מב, א, ע"פ הירושלמי סוכה א, ב, שלבית הלל יוצאים ב'מצה ישנה'). וראה עוד להלן (סוף ד"ה כל).

ולדעת הסוברים שצריך שימור לשם מצת מצוה, כששימר בסתמא, ולא כיוון בפירוש לשם מצה, אינו מועיל (ביאה"ל שם, ממשמעות רש"י ד"ה ושמרתם), **ורק בקדשים אומרים 'סתמא לשמה', משום שמתחילה הקדיש לשם עולה או שלמים, ולכן בסתמא גם בשעת העבודה עומד לכך** (ביאה"ל שם). **ויש שכתב, שגם במצה אומרים 'סתמא לשמה' על השימור שבשעת לישה, כיון שסתם לישה הנעשית לפסח היא עבור מצת מצוה** [אבל על השימור שמשעת קצירה (ראה בגמ' להלן מ, א, ובביאורנו שם), **אין אומרים 'סתמא לשמה', כיון שסתם קצירה אינה בדוקא עבור מצת מצוה**] (ריטב"א להלן שם, הביאה הביאה"ל שם, ונשאר בצ"ע).

יָצְתָה זוֹ שֶׁאֵין מִשְׁתַּמֶּרֶת לְשֵׁם מַצָּה אֶלָּא לְשׁוּם זֶבַח, אך אם התכוון בשעת שימור לצאת בה גם ידי מצה וגם ידי זבח, יוצא בה ידי חובה לדעת רבה [ולכן נקט בלשונו שאין משתמרת וכו' 'אלא' לשום זבח (מנחת חינוך מצוה י אות יד)] (רש"י), כיון שמצד עצמה מצת תודה כשרה לצאת בה לדעת רבה, ואם כן אין כאן כוונות סותרות כשמכוון לשם מצה ולשם תודה (קובץ שיעורים אות קעא), אבל לרב יוסף מצת תודה פסולה למצה, משום שצריך שימור לשם מצה כל שבעה [שגם רב יוסף מודה לדרשת רבה], ואילו תודה השימור שלה הוא ליום ולילה, ולכן אינו יוצא כשמכוון לשם תודה ולשם מצה, כיון שיש כאן כוונות סותרות, לשם מצה כשירה ולשם מצה פסולה (רש"י, כביאור הקובץ שיעורים שם). ויש שכתב, שגם לדעת רבה צריך שיהיה השימור מיוחד לשם מצה בלבד, אבל אם שימר גם לשם תודה, אינו יוצא בה ידי מצה (רבינו דוד; מנחת חינוך שם, בדעת הרמב"ם חמץ ומצה ו, ט).

רְבִיעִית הִיא וּמְתַחֶלֶקֶת הִיא לְכָמָּה חֲלוֹת, ואין לפוסלן מחמת שמעורב בהן מי פירות ומים [וכמבואר ברש"י במנחות (נז, ב ד"ה מנחת) ובתוס' שם (בע"א ד"ה מנחת), שכיון שהשמן שבהן מועט, אי אפשר לגבלן בלא מים] וממהרות להחמיץ [ראה ביאורנו לעיל (לו, א ד"ה אין)], כיון שכהנים זריזים הם וממהרים בלישתן [כמבואר בגמ' שם, לענין מנחות הנילושות בפושרין] (מהרש"א. אך ראה קרבן נתנאל יג, ק שתמה, שהרי יציקה ובלילה כשרים בזר, ואף אינה נעשית בעזרה, כמבואר ברמב"ם מעשה הקרבנות ט, כד).

ועוד יתכן, שבשיעור מועט של רביעית שמן המתחלקת בין כל החלות, אינן ממהרות להחמיץ יותר מאשר אילו היה בהן רק מים בלבד (מהרש"א), **והשיעור בזה הוא כל שאין במי הפירות שיעור של אחד משישים במים** (פמ"ג או"ח תסב א"א א), **שאז מי הפירות בטלים במים** (קרבן נתנאל שם) [**אולם יש שכתבו, שגם מעט מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ** (בית אפרים או"ח מ, ושכך מוכח מכמה פוסקים, וראה גם אליה רבה שם, ב). ■ **וכן נפסק להלכה** (משנ"ב שם, ו)].

בְּרִית הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ לוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, שכל הדברים המפורשים במשנה, הלכה למשה מסיני הם, אף על פי שהם שנויים בסתמא (רבנו חננאל), ולכן אף שבתחילה אמר לו 'לא שמעתי', כיון שאמר לו רבי אילעאי שכך שנינו במשנה, נשבע רבי אליעזר שזו הלכה למשה מסיני. או, שלאחר שאמר לו רבי אילעאי כך בשם רבי יהושע, נזכר רבי אליעזר בדבר (מנחת שלמה). ויש שביאר, שהטעם שאמר 'לא שמעתי', הוא משום שלא אמר רבי אליעזר מעולם דברים שלא שמע מפי רבו [כמבואר בגמ' ביומא (סו, ב)] (ברכת אברהם [שפירא]).

כֹּל לַשּׁוּק אֵימָּלוֹכֵי מֵימְלַךְ וְכוּ', וכשאוכלן לבסוף כדי לצאת בהן ידי מצה, יש שכתב, שמועיל מדין ברירה, שמתברר למפרע שהשימור היה לשם מצה. ולפי זה, לדעת הסוברים ששימור לשם מצה הוא דין דאורייתא [ראה מחלוקת בזה לעיל (ד"ה ושמרתם)], אינו יוצא בהן אלא לדעת האומר 'יש ברירה' בדאורייתא [ראה עירובין לז, ב] (שפת אמת). ואולם, לדעת הסובר בדעת רבה שיוצא כששימר לשם מצה ולשם זבח [ראה מחלוקת בזה לעיל (ד"ה יצתה)], אין צריך לדין ברירה, אלא כל שעשאן לשוק יוצא בהן, כיון שמלכתחילה כיוון מספק לשם שניהם (תורת חסד [לרש"ז פראדקין] או"ח מג, א).

ויש שכתב, שגם לפי מה שקיימא לן שבדאורייתא 'אין ברירה' [ראה ביצה לח, א], יוצא בהן ידי מצה, שדוקא לענין 'לשמה' בספר תורה ובגט, צריך יחוד לשם הדבר, ועל כן כשיש ספק בכוונתו, פסול הדבר למאן דאמר 'אין ברירה' [כמבואר בגמ' בגיטין (כד, ב) לענין גט, ובשו"ת רעק"א (קמא, ב), לענין ספר תורה], משום שצריך שיחול 'לשמה' למפרע. אבל במצה, גדר 'לשמה' הוא רק שיכוון לשומרה לשם מצה, ואין צריך להחיל עליה שם 'מצת מצוה', ולכן אף אם שומרה מספק שמא יצטרך לה, מקיים בזה דין שימור לשם מצה, גם אם 'אין ברירה' (עונג יו"ט או"ח ב. אך ראה דבר שמואל שהעיר, שלדעת הגר"ח הלוי על הרמב"ם חמץ ומצה ו, ה, מלבד השימור מחימוץ, צריך שיחול בה שם 'משומרת לשם מצה', ואם כן גם השימור במצה הוא בגדר ייחוד לשם מצה כמו בספר תורה וגט).

מִשְּׁנָה. אֲבָל לֹא כְּבוּשִׁין בחומץ (רש"י), או במשקה חריף אחר (ראה שו"ע הרב או"ח תעג, כט). אבל במים אינו נקרא כבוש, וכמו שלענין בליעת איסור, כבוש במים אינו נקרא כבוש (מג"א שם, יד, בדעת רש"י, שהוא לשיטתו לקמן עו, א, לענין בליעת איסור בכבוש). ויש סוברים, שגם לענין איסורים כבוש במים מעת לעת נקרא כבוש, והוא הדין לענין מרור הכבוש במים מעת לעת, התבטלה מרירותו ואין יוצאים בו (שם, כדעת החולקים לענין איסורים בב"י יו"ד קה), אלא שכבישה בחומץ חמורה יותר, שאין צריך שתהא מעת לעת, אלא רק כשיעור שיתן את הכבוש על האש ויתחיל להרתיח (שו"ע הרב שם, וכמו לענין איסורים כמבואר בשו"ע יו"ד שם סעיף א). ויש שכתב, שלענין מרור לכולי עלמא אין כבוש אלא בחומץ, כיון שפְּסול כבוש במרור הוא מחמת שאין בו טעם מרור, כמבואר בגמ' להלן (ע"ב), וכבישה במים אינה מבטלת ממנו טעם מרור (חק יעקב שם, כ).

■ להלכה, אין לשרות את המרור אפילו במים [כדעת המג"א להלכה], ואף הנוהגים לקחת חריי"ן למרור, לכתחילה יש ליזהר שלא לשרותו במים מעת לעת, ובדיעבד יש לסמוך להקל אם אין לו אחר, משום שאנו רואים שגם לאחר שרייתו במים עדיין יש בו טעם מרור. אבל בעלי החריי"ן אין להקל, כי בהם יתכן שמתבטל טעם מרור ע"י כבישה במים מעת לעת (משנ"ב שם, לח).

וּמְצָטָרְפִין לְכָזַיִת, והחידוש בזה הוא, שאין אומרים שטעמיהם השונים מבטלים זה את זה, אלא כיון שלכולם יש טעם מרירות, מצטרפים (ר"ן על הרי"ף), או שהחידוש הוא, שאף שהם מינים שונים של ירקות, מצטרפים הם זה לזה (מהר"ם חלאווה), ולפיכך לגבי מצה לא הוצרכה המשנה לומר שחמשת המינים מצטרפים לכזית, ששם אין בכך כל חידוש (שם ושם). ויש שכתב, שכוונת המשנה היא גם לענין צירוף חמשת המינים לכזית מצה, רק שהמשנה המתינה עד שהשלימה את דיני מצה ומרור (ר"י מלוניל). [וראה דעת החולקים בביאורנו לעיל (לה, א סוף ד"ה תנא)].

והטעם שצריך שיעור כזית במרור, הוא משום שמברך עליו 'על אכילת מרור', ואין אכילה אלא בכזית (רא"ש י, כה). כלומר, כיון שמברכים עליו בלשון אכילה, צריך לאכול ממנו כזית (תרומת הדשן רמה ושאגת אריה ק, בדעת הרא"ש). ולפי זה, במרור שבכורך אין צריך כזית, שהרי אין מברכים עליו (שאגת אריה שם). ויש שפירש, שמכך שתיקנו חכמים נוסח זה, מוכח שהיה מקובל אצלם שהוקש מרור לפסח ומצה (שו"ת חתם סופר או"ח קמ, בדעת הרא"ש, ולפי זה גם מרור שבכורך צריך כזית, וכן מבואר בטור או"ח תפו, בדעת הרא"ש. אמנם ראה מועד לדוד א, מז שביאר, שאף אם הטעם שצריך כזית הוא מחמת נוסח הברכה, מכל מקום צריך כזית בכורך, שכן מבואר בטור [שם תעה, בשם אחיו ה"ר יחיאל], שלמצוה מן המובחר אין להפסיק בין הברכה לבין אכילת הכורך, כדי שתעלה ברכת המצה והמרור גם לכורך).

וְיוֹצְאִין בַּקֶּלַח שֶׁלָּהֶן, אך לכתחילה עדיף לצאת בעלים (מג"א תעג, יב), כיון שמהם יכול לאכול כזית בקלות יותר (ט"ז שם, ה). ■ להלכה, יוצאים לכתחילה בין בעלים ובין בקלחים, ובלבד שיהיו העלים לחים (משנ"ב שם, לח. וראה שעה"צ שם, נג, שציין לדעת המג"א והט"ז).

וּבְדָמַאי, אף שאסור באכילה מדרבנן. ובטעם הדבר, ראה בגמ' לעיל (לה, ב) לענין מצת דמאי.

וּבְמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ וּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ, והחידוש בזה, ראה בגמ' לעיל (לה, ב) לענין מצת דמאי.

גְּמָרָא. וּבְמָרוֹר, מְרִירָתָא, הוא מין ירק מסויים (ראה רש"י ופיהמ"ש לרמב"ם), אבל בסתם ירק מר אין יוצאים ידי חובה, כי 'מרורי' האמורים בתורה, הם רק מחמשת המינים המנויים במשנה, שהם שנקראו 'מרור' בזמן מתן תורה (ע"פ רמב"ם חמץ ומצה ז, יג, מג"א תעג, טו ובשם הש"ך, וראה בית מאיר שם). ויש שכתבו, ש'מרור' שאמרה המשנה, כוונתה לכל ירק מר הראוי לאכילה, שגם בו אפשר לצאת ידי חובה (ריטב"א בשם הרא"ה), שכל ירק מר הוא בכלל 'מרורים' שהזכירה התורה, לפי שהטעם לאכילת מרור הוא זכר ל'וימררו את חייהם', ובכל ירק מר יש זכר לכך (חינוך שפא, להלכה, ראה להלן ד"ה מצוה).

אַף עֲרַקָּבָלִים, זהו המין הנקרא 'אצוותא חרוזיאתא' (גמ' עירובין כו, ב), והוא סיב עבה הגדל סביב הדקל, ונכרך ועולה בו, ויש בו טעם מרור. ונקרא 'חרוזיאתא' על שם שהוא מקיף את הדקל בכריכות תכופות כמחרוזת (רש"י כאן ושם), ואינו חלק מהדקל, שהרי צריך שיהיה המרור מין זרעים, כמבואר בגמ' להלן, אלא הוא מין ירק בפני עצמו הגדל סביב הדקל (רבינו דוד וחי' הר"ן בביאור רש"י כאן, ושלא כתוס' עירובין שם בדעת רש"י שהוא ממין הדקל). ו'אצוותא דדיקלא' שאמרה הגמ' לעיל שהוא 'חרחבינא' [המובא במשנה כאחד מחמשת מיני מרור שיוצאים בהם לכולי עלמא], הוא מין ירק אחר הנכרך גם הוא סביב הדקל (תוס' שם, וכן מבואר ברש"י כאן, ושלא כתוס' בסוכה יג, א, ששניהם מין אחד).

ושאר תלמידי רבי אליעזר שחלקו על שמועה זו [כמבואר להלן], סברו שאין יוצאים בערקבלים אף שהוא מר, לפי שאין לו שרף ולחות (ריטב"א עירובין שם ע"א, בשם רבנו חננאל). [אך ירק מר שיש לו שרף ולחות, מודים הם שיוצאים בו אף שאינו מחמשת המינים המנויים במשנה (וראה דעת הסוברים כן לעיל ד"ה גמרא)].

ולדעת הסוברים (לעיל שם) ש'מרורים' האמורים בתורה הם דוקא מחמשת המינים המנויים במשנה, יש לומר שבזה גופא נחלקו רבי אילעא ושאר תלמידי רבי אליעזר, שלדעת רבי אילעא, רבי אליעזר סובר שכל ירק מר הוא בכלל 'מרורים', ועל כן יוצאים בערקבלים, ולדעת החולקים עליו, אין יוצאים בו כיון שאינו מחמשת מיני מרור (משנת יעבץ או"ח יז [ראה שם שביאר מדוע נקט רבי אליעזר דוקא ערקבלים ולא כל ירק מר]; להורות נתן מועדים ב עמ' רסז-רסט).

ויש שכתב, שערקבלים הוא חלק מהדקל, ולדעת רבי אילעא, לרבי אליעזר אין צריך שיהיה המרור מין זרעים, ואילו החולקים על רבי אילעא סברו, שלכולי עלמא אין יוצאים אלא במין זרעים (ריטב"א שם).

וּכְשֶׁבָּאתִי לִפְנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב הוֹדָה לְדִבְרֵי. ומה שאמר רבי אילעא שלא מצא חבר לדבריו, כוונתו היתה שלא מצא מי ששמע כך מפי רבי אליעזר עצמו, כי רבי אליעזר בן יעקב שמע זאת רק מפי אחרים בשם רבי אליעזר (תוס' עירובין כו, ב; רש"י כאן ושם, ע"פ הריטב"א שם בע"א). או שרבי אילעא אמר שלא מצא חבר לדבריו מתלמידיו של רבי אליעזר, ורבי אליעזר בן יעקב לא היה מתלמידיו (תוס' שם).

מִצְוָה בְּחֲזֵרֶת, שמצוה להקדימה לכתחילה לשאר מיני מרור, לפי שיש בה זכר לשיעבוד ולהצלה ממצרים, כמבואר בגמ' להלן (רש"י). ואם אין לו חזרת, יקדים את המינים כפי הסדר שהם שנויים במשנה (הגהות מיימוני חמץ ומצה ז, כ). ויש שכתב, שאין כוונת הגמ' שחזרת עדיפה על שאר מינים, אלא שמקיימים את המצוה גם בחזרת אף על פי שהיא מתוקה ואין בה מרירות, ואין צריך לחזר אחר המינים שהם מרים (ב"י או"ח תעג, בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה, ושכך מבואר ברבנו ירוחם. ומלשון רבינו ירוחם נראה שגם החזרת מרה קצת, אלא ששאר המינים מרים יותר, וכן מבואר בלבוש שם, ה, ובחק יעקב שם, יח).

■ המשך במילואים עמ' 118

כל שעה פרק שני פסחים לט.

מתני' אי ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובתמכא ובשלשין ובמרור. כולהו מפרש בגמ': במושלין. במומוך: שלוקין. מתוכלין הכהה מעל פני שמומוך: **במושלין.** כלרך ביצול: **ומצטרפין** בזית. פס אין לו מאכל מהן כזית פאכל יש לו מהם פני זית ומהם פני זית, מצטרפין זה עם זה כדי לצאת ידי מוכחו: **ובדמאי ובמעשר ראשון** בר. פאכל בטבל לא, ולפ על גב למעשר ירק לבדנן, הוא לא מהני הפאה בפעיבה, דומיא דעצים פאיגו נקוט לאמתן בפירקין[1]: **גמ' חסא.** ליטוג[2]: **הינדיבי.** עשב שקורין קריספו"ל[3]:

אצוותא דידקא. ל"ל דהוי מין זרעים דהא לקמן ממעיין מה מלה מין זרעים לף מכלו מין זרעים[1]:

ואימא (פוסק לף לג:) גולב הגזל פרין גבי הסם ומימא הילוף אמר אביי לכל"ל לכל טועם ופ"ה לא הוי טועם כיון דהוי פס טעם שנפדו: **גמ'** חזרת חסא עולשין הינדבי תמכא אמר רבה בר בר חנה תמכתא שמה חרחבינא אמר רשב"ל אצוותא דידקא ובמרור מרירתא. תני בר קפרא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין ובתמכא בחרחבינא ובחזרין רבי יהודה אומר אף עולשי שדה ועולשי גינה וחזרת עולשי גינה וחזרת הא תנא לה רישא הבי קאמר אף עולשי שדה בעולשי גינה וחזרת רבי מאיר אומר אף עם עמום וטורא ומר ירואר א"ל ר' יוסי עמום וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר[3]. תני דבי (ר') שמואל אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרבינין ובחרגינין ובהרדופנין ר' יהודה אומר אף חזרת יולין וחזרת גלין כיוצא בהן[4] ר' אילעא אומר משום רבי אלעזר אף ערקבלים וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי ובשבאתי לפני ר"א בן יעקב הודה לדברי[5] ר' יהודה[6] אומר כל שיש לו שרף ר' יוחנן בן ברוקה אומר כל שפניו מכסיפין אחרים אומרים [כל] ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין א"ר יוחנן מדברי כולן נלמד ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין אמר רב הונא הלכה כאחרים. רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרבא דהוה מהדר[7] אמרירתא א"ל מאי דעתיך דמרירתן מפי והא חזרת תנן ותנא דבי שמואל חזרת וא"ר אושעיא[8] מצות בחזרת ואמר רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוין ואמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן למה נמשלו מצרים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה א"ל רב רחומי לאביי ממאי דהאי מרור מין ירק הוא אימא מירתא דכופיא דומיא דמצה מה מצה גידולי קרקע אף מרור גידולי קרקע ואימא הירדוף דומיא דמצה מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים ואימא הרזיפו דומיא דמצה מה מצה שניקחת בכסף מעשר אף מרור שניקח בכסף מעשר. א"ל רבה בר רב חנין לאביי אימא מרור חד[9] מרורים כתיב ואימא מרורים תרי דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה. אמר רבה בר רב הונא אמר רב יצחק שאמרו חכמים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולן נזרעין בערוגה אחת למימרא דלית בהו משום כלאים מתיב רבא[10] חזרת וחזרת גלין עולשין ועולשי שדה כריישין וכרישי גינה וחרדל מצרי ודלעת המצרית אינם כלאים זה בזה חזרת וחזרת גלין אין חזרת ועולשין לא וכי תימא כולהו בהדדי קתני להו והא אמר רב זוגות זוגות קתני מאי נזרעין דאמר רב נזרעין כהלכתן כהלכתן תנינא

מתני' אולאו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בתמכא ובחרחבינא ובעולשין ובמרור. ו יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא בבושין ולא שלוקין ולא מבושלין. ומצטרפין לכזית ויוצאין בקלה שלהן ובדמאי ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו: **גמ'** חזרת חסא עולשין הינדבי תמכא אמר רבה בר בר חנה תמכתא שמה חרחבינא אמר רשב"ל אצוותא דידקא ובמרור מרירתא. תני בר קפרא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין ובתמכא בחרחבינין ובחזרין רבי יהודה אומר אף עולשי שדה ועולשי גינה וחזרת עולשי גינה וחזרת הא תנא לה רישא הבי קאמר אף עולשי שדה בעולשי גינה וחזרת רבי מאיר אומר אף עם עמום וטורא ומר ירואר א"ל ר' יוסי עמום וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר. תני דבי (ר') שמואל אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרבינין ובחרגינין ובהרדופנין ר' יהודה אומר אף חזרת יולין וחזרת גלין כיוצא בהן ר' אילעא אומר משום רבי אלעזר אף ערקבלים וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי בשבאתי לפני ר"א בן יעקב הודה לדברי ר' יהודה אומר כל שיש לו שרף ר' יוחנן בן ברוקה אומר כל שפניו מכסיפין אחרים אומרים [כל] ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין א"ר יוחנן מדברי כולן נלמד ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין אמר רב הונא הלכה כאחרים. רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרבא דהוה מהדר אמרירתא א"ל מאי דעתיך דמרירתן מפי והא חזרת תנן ותנא דבי שמואל חזרת וא"ר אושעיא מצות בחזרת ואמר רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוין ואמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן למה נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה א"ל רב רחומי לאביי ממאי דהאי מרור מין ירק הוא אימא מירתא דכופיא דומיא דמצה מה מצה גידולי קרקע אף מרור גידולי קרקע ואימא הירדוף דומיא דמצה מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים ואימא הרזיפו דומיא דמצה מה מצה שניקחת בכסף מעשר אף מרור שניקח בכסף מעשר. א"ל רבה בר רב חנין לאביי אימא מרור חד מרורים כתיב ואימא מרורים תרי דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה. אמר רבה בר רב הונא אמר רב יצחק שאמרו חכמים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולן נזרעין בערוגה אחת למימרא דלית בהו משום כלאים מתיב רבא חזרת וחזרת גלין עולשין ועולשי שדה כריישין וכרישי גינה וחרדל מצרי ודלעת המצרית אינם כלאים זה בזה חזרת וחזרת גלין אין חזרת ועולשין לא וכי תימא כולהו בהדדי קתני להו והא אמר רב זוגות זוגות קתני מאי נזרעין דאמר רב נזרעין כהלכתן כהלכתן תנינא

ועימא מרור חד. מינת הוא מהכן יקוחת, ולפ לא כהי, אלא מר כאכולן: **בריישי שדה.** עלווי"ש[3]: **והרמוצה.** מין לענת הוא, וממקמה נלריס (קף נפ.) מפ' קרא קרקומי: **אינן כלאים זה בזה.** אע"ג שיש שם לזה לאחר, אינו כלאים בתיבות: **חזרת בחזרת גלין.** וכן עולשין בעולשי שדה (זוגות זוגות ובשעה שנזרעין): **וכי תימא בהדי הדדי קתני.** דכפל כהי קאמר לאיזה כלאים זה בזה, מזכת עולשין וכרישין: **זוגות זוגות.** מזכת ומזרע גלין, או עולשין ועולשי שדה, וכן כולן שינוי לאין כלאים זה בזה, אבל מזכת בעולשין לפ: **מאי בינ'ו נזרעין בערוגה אחת דאמר רב.** לעיל, **נזרעין כהלכתן** קא אמר, כלי שלא ייעקו זה מזה, כגון ממשה זרעונין בערוגה אל שלא על שפה ופפיהם, כלאחן ממשה שפה (קף פל:): אבל

עמודי הש"ס עם הוספות

ב) [ברכות דף נ:], ג) עירובין דף כג:, ג) [תוספתא פרק ב הי"ד פ"ש], ד) [ערין תוספות סוטה יג. ד"ה אבלין מדרשין ותוספות מולין נט. ד"ה עיקרא]. ה) כלאים פרק ג [משנה ב], ו) [לעיל דף לה:] וע"ש תוס' לקמן קיד: ד"ה אבלין דמאי, ז) [דף כו: ומ"ש בפרק"י ול"ע קמן], ח) סוטה ריש יא: וברמ"י שם, ט) [לעיל לו ע"א, י) [וע"ש תוספות סוטה ט: ד"ה דפיג ותוד שם תוספות יג. ד"ה תפקוחא].

הגהות וציונים

ב) פ"א עמוס ומורא הר הוא ירואר הוא ירואר. מהרש"ל (גליון). ג) ככת"י נוסף בן בתיראא וכ"ה נכון דרבני יהודה כבר נשנה לעיל (דף כ"ט): ג) בלשון אשכנז סאלא"ט וכלשון ספרד סאלאט"א (חכם צבי סי' קיט); ד) בלשון אשכנז קירכ"ל. בלשון ערבי הנזכ"ר. בלשון ספרד שולי"ש (הגה"מ חמץ ומצה פ"ו אות כ); ה) בלשון אשכנז מארש"ך "אסרוך" (ספר האסופות, רעי' רוקח סי' רפג). צמח מר ויי"ט בעל פרוזים לבנים, פיימוניות והמנין אברהם הביאו לעז זה מחדא מחתא עם מירש"ך בלשון אשכנז, ובאמת הוא מין אחר וצ"ע; ו) פיצלרין (ר"ש שנהם פא.) שנדלין ותמגלגלין (ר"ש עירובין נח.), קונקנת של צמחים מטפסים; ז) ימר עלה". ובלשון אשכנז ורמוט"א (האבילה); ח) לענה; ט) צ"ל בשחותכין (גליון); י) מין דומה לחלב; כ) חיזורים; ל) פראים;

תורה אור השלם

א) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (שמות יב, ח)

ב) וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ (שמות א, יד)

ג) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבְשֵׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָׁם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (דברים יד, כו)

מתני' אי ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובתמכא ובמרור. כולהו מפרש בגמ': במושלין. במומוך: שלוקין. מתוכלין הכהה מעל פני שמומוך: **במושלין.** כלרך ביצול: **ומצטרפין** בזית. פס אין לו מאכל מהן כזית פאכל יש לו מהם פני זית ומהם פני זית, מצטרפין זה עם זה כדי לצאת ידי מוכחו: **ובדמאי ובמעשר ראשון** בר. פאכל בטבל לא, ולפ על גב למעשר ירק לבדנן, הוא לא מהני הפאה בפעיבה, דומיא דעצים פאיגו נקוט לאמתן בפירקין[1]: **גמ' חסא.** ליטוג[2]: **הינדיבי.** עשב שקורין קריספו"ל[3]:

תמכתא. מרוזי"ל[4]: **אצוותא דידקא.** סיב הגדל ומכלך סביב סם לוזי, הרי הן כעולשי גינה: **עמום ומר ירואה.** מיני ילקוח: **הירדופנין.** ים מפרפרן לוזיגו"ל[5]: **חזרת גלים.** סם לוזי הוא: **ערקבלין.** מפרפ קפוף פ' שני לעילוזין[6] ומין נעלמו הוא: **וחזרתי על כל תלמידי.** של ר' לוזיעזר, ופקשתי לי מכר לסיעני שלמעט לכר זה מפיו, ולא מלאתי: **שרף.** כפשהמוין[7] פוזה במקום מיתוק יוצא ממנו שרף לבן כחלב, וקורין לייטו"ל[8]: **מכסיפין.** מיט יהוק מאד כלכתי לאת פלא"ש[9]: **כל ירק מר.** מרוויישו לית ליה, יש לו שרף ופיו מכסיפין, והן הן שמיני מרור: **מדברי בוז'ן.** כל המפרפרין שמות הילקוח, כגון מתני' ותנא דבר קפרא וכני יהודה הן מאכלים שמיני מרור: **אמרריתא.** פופל"ש: **והא.** לאן ליישב לכולהו מזכת תנן: **ותנא דבי שמואל.** נמי מזכת תנא ליישב, אלמא היש קלמה לכולהו: **מצוה בחזרת.** לכתיבת טעמא לכרבא ור' יונתן: **מאי חסא.** מלי טעמא קרינן ליה חסף, משום דזכר הוא לחסף לחמצן שנלן, אלמא לכתי קיימא: **שמה נמשלו כמרור.** לכתיב (שמות פ) **ויממרלו** לת חייהם: **תחילה רכה.** כתחילה כתחנלו לכן ע"י שכר שניו שוכרין אותן[10]: **מרור סופו קשה.** הקלות שלו מתקשה כעץ: **הדרי בי.** לף מוסיף עוד: **מרירתא דכופיא.** מרה של דג שממו כן: **כי מצה.** שהרי הוקשו[11]: **הירדוף.** עץ שהמתוק בו מצה לת מי מרה, וחמרינן (כפוסה) (מפילתא פרשת נשא) שם כתוך כם שהיה מר והוא הילוף: **הרזיפו.** שם זרע, וסם הממו לכתמה הוא: הרזיפו מינו ניקח בכסף מעשר, לפיני פרי מלכל, ואין מוכלת כעינן דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה, ולפ לל כהי, אלא מר מאכלן: **ברישי שדה.** עלווי"ש[3]: **והרמוצה.** מין לענת הוא, וממקמה נלריס (קף נפ.) מפ' קרא קרקומי: **אינן כלאים זה בזה.** אע"ג שיש שם לזה לאחר, אינו כלאים בתיבות: **חזרת בחזרת גלין.** וכן עולשין בעולשי שדה (זוגות זוגות ובשעה שנזרעין): **וכי תימא בהדי הדדי קתני.** דכפל כהי קאמר לאיזה כלאים זה בזה, מזכת עולשין וכרישין: **זוגות זוגות.** מזכת ומזרע גלין, או עולשין ועולשי שדה, וכן כולן שינוי לאין כלאים זה בזה, אבל מזכת בעולשין לפ: **מאי בינ'ו נזרעין בערוגה אחת דאמר רב.** לעיל, **נזרעין כהלכתן** קא אמר, כלי שלא ייעקו זה מזה, כגון ממשה זרעונין בערוגה אל שלא על שפה ופפיהם, כלאחן ממשה שפה (קף פל:): אבל

עין משפט נר מצוה

קנו א ב מיי' פ"ו מהל' מלה הלכה ו: סמג עשין מג טוש"ע או"ח סי' תעג סעיף ה:

קנז ג מיי' פ"ג מהל' כלאים הלכה ג סמג לאוין עשין טוש"ע או"ח סי' לה סעיף יד:

ליקוטי רש"י

אבל א"א בבושין. כלקות של מרוך היא שניה וכו' למר שלין יוצאין בהן שלוקין משום מרוך וכו', שלוק הוי לישנא טפי ממבושל (ברכות לוף). ערקבלים. שם מרוך שקורין בלע"ז (ציירבוץ כנ). קיץ שנה הגדל פניב הקרקע ומכלך ושולה בו כלולי נמנים וכו' (שם כוף). ובקשתי לי חבר ולא מצאתי. ומערקלין קנוי ללמד מרוך הוא (שם כנ).

רבינו חננאל

מתני' אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו וכו' חזרת וחסא. עולשין הנדבי. תמכה כך שמה. חרחבינא אוטא דזיקלא. ומרור מרריאתא. אמר רבי יוחנן מדברי כולן נלמד ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. אמר רב הונא הלכה כאחרים דאמרי מאי דעתיך דמרירתן שפי והא אנן חזרת תנן וכן תאני בר קפרא ר' שמואל חזרת ואמר ר' אושעיא מצה בחזרת וכו' אמר רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוין ואמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן למה נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה א"ל רב רחומי לאביי ממאי דהאי מרור מין ירק הוא אימא מירתא דכופיא דומיא דמצה מה מצה גידולי קרקע אף מרור גידולי קרקע ואימא הירדוף דומיא דמצה מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים ואימא הרזיפו דומיא דמצה מה מצה שניקחת בכסף מעשר אף מרור שניקח בכסף מעשר. א"ל רבה בר רב חנין לאביי אימא מרור חד מרורים כתיב ואימא מרורים תרי דומיא דמצה מה מצה מינין הרבה אף מרור מינין הרבה. אמר רבה בר רב הונא אמר רב יצחק שאמרו חכמים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולן נזרעין בערוגה אחת למימרא דלית בהו משום כלאים מתיב רבא חזרת וחזרת גלין עולשין ועולשי שדה כריישין וכרישי גינה וחרדל מצרי ודלעת המצרית אינם כלאים זה בזה חזרת וחזרת גלין אין חזרת ועולשין לא וכי תימא כולהו בהדדי קתני להו והא אמר רב זוגות זוגות קתני מאי נזרעין דאמר רב נזרעין כהלכתן כהלכתן תנינא

כולהו הדדי הא חזרת ועולשין אע"ג דתרוייהו מן מרור אינן כלאים הוו. **וכי תימא** הכי קתני כל מין חזרת וכל מין עולשין וכל מין כרישין וכל מין כוסבר וכל מין חרדל וכל מין דלעת אלו כולן ביחד נזרעין בערוגה. **והא** רב הוא דאמר זוגות זוגות שנינו כלומר חזרת וחזרת גלין הנה זוג. עולשין ועולשי שדה זוג אחד. כרישין וכרישי שדה זוג אחד. כי האי גוונא זוגות בפני עצמן אינן כלאים הא כולהו כהדדי כלאים ניתנו. ושנינו: **מאי נזרעין** דאמר רבה בר רב הונא כהלכתן כלומר אם בא לזרוע בערוגה אחת נותן לכל אחד כדי שבחזרו שלא יהא זרע אחד יונק מגבול חברו. **ואמרינן הא פשיטא** מתני'

א) א ערוגה שהיא ששה על ששה טפחים זורעין בתוכה חמשה זרעונין ארבעה על ארבע רוחות הערוגה ואחת באמצע מהו דתימא הני מילי בזרעין אבל בירקות לא קמ"ל למימרא דירקות אלימא מזרעים ב) והתנן ב כל מיני זרעים אין זורעין בערוגה אחת כל מיני ירקות זורעין בערוגה אחת מהו דתימא הני מרור מין זרעים נינהו קמ"ל זרעים סלקא דעתך והא תנן ירקות ותני בר קפרא ירקות ותני דבי שמואל ירקות חזרת איצטריכא ליה ס"ד אמינא הואיל וסופה להקשות ניתיב לה רווחא טפי לאו א"ר יוסי בר' חנינא קלח של כרוב שהוקשה מרחיבין לו בית רובע אלמא כיון דסופו להקשות א) יהבינן ליה רווחא טפי ה"נ ניתיב לה רווחא טפי קמ"ל: יוצאין בהן בין לחין בין יבשין כו': א"ר חסדא ג לא שנו אלא בקלח אבל בעלין לחין אין יבשין לא והא מדקתני סיפא בקלח שלהן מכלל דרישא עלין פרושי קא מפרש כי קתני בין לחין בין יבשין אקלח מיתיבי ג) יוצאין בהן ובקלח שלהן בין לחין בין יבשין דברי ר' מאיר וחכ"א לחין יוצאין בהן יבשין אין יוצאין בהן ושוין שיוצאין בהן כמושין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין כללו של דבר כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו וכל שאין בו טעם מרור אין יוצאין בו תרגומא אקלח ת"ר אין יוצאין בהן כמושין משום ר"א בר' צדוק אמרו יוצאין בהן כמושין. בעי רמי בר חמא מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור של מעשר שני בירושלים אליבא ד) דר' עקיבא לא תיבעי לך השתא במצה דאורייתא נפיק במרור דרבנן מיבעי' כי תיבעי לך אליבא ה) דר' יוסי הגלילי מאי במצה דאורייתא הוא דלא נפיק אבל מרור דרבנן נפיק או דילמא ו) כל דתקינו רבנן כעין דאורייתא תקון אמר רבא מסתברא מצה ומרור:

מתני' ד אין שורין את המורסן לתרנגולים אבל חולטין. ה האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ אבל שפה היא בבשרה יבש. ז) ו לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו ח) מפני שהן מחמיצות: **גמ'** תנו רבנן אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וחלוט שחלטו ברותחין מבושל אדמבשל ליה מחמע אמר רב פפא א) האפוי שבישלו קאמר. תניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר ז קמח שנפל לתוכו דלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ אמר רב פפא ח והוא ט) דעביד טיף להדי טיף. אמרי דבי ר' שילא ותיקא שרי והתניא ותיקא אסור לא קשיא ט הא דעבדיה במישחא ומילחא הא דעבדיה במיא ומילחא. אמר מר זוטרא י לא לימחי איניש קדרא בקמחא דאבישנא דילמא לא בשיל שפיר ואתי לידי חימוץ. אמר רב יוסף לא ליחלוט איניש תרי

רש"י

אבל בירקות לא. דירקות ינקי טפי: למימרא דירקות אלימא. לינק טפי מזרעים, דאיצטריך ליה למימר דאף ירקות נזרעין חמשה מינין בערוגה של ששה: כל מיני זרעים אין נזרעין בערוגה אחת. אפילו בשיעור הזה משום דינקי טפי, והא דתנן זורעין בתוכה חמשה זרעונין בירקות קאמר דנזרעים כהלכתן: מהו דתימא הני דמרור מין זרעים נינהו. ולא יזרעו בערוגה אחת, קמשמע לן רב דמין ירקות נינהו ונזרעים: זרעים סלקא דעתך. היכי תיסק אדעתין דזרעים נינהו, והא כולהו תנאי ירקות קרי להו: חזרת איצטריכא ליה. לאשמועינן דנזרעת כשאר ירקות בערוגה עם ארבעה זרעונין: להקשות. קלח שלה נעשה עב: מרחיבין לו. מקום עד בית רובע, שלא יזרעו אצלו מין אחר: בית רובע. מקום זריעת רובע הקב. חצר המשכן היה שיעור לבית סאתים, וכל בית כור ובית סאה ובית רובע שבגמרא לפי אותו חשבון ט): לא שנו. דיבש יש לו טעם מרור אלא קלח, דמתוך שהוא עב אינו מתייבש שיפסיד טעמו, אבל עלין יבשין הרי הן כעפר בעלמא: מכלל דרישא בעלין. קא עסיק, ותנא בהו בין לחים בין יבשים: כמושין. פלצד"ו ג): כללו של דבר כו'. קתני מיהא בדר' מאיר יוצאין בהן ובקלחין שלהן בין לחין בין יבשין, ומתני' נמי מדמכשר ביבשים רבי מאיר היא, ושמע מינה בעלין נמי אכשר: תרגומא. להא דקתני בדר' מאיר יבשין, אקלח קאמר: השתא מצה. דמעשר דידה דאורייתא ואיכא למיפסלה משום דאין לה היתר במושבות קאמר ר"ע דנפיק, הואיל ואי מטמיא פריק לה ואית לה היתר: מרור. דמעשר ירק מדרבנן הוא, ומדאורייתא אית ליה היתר במושבות, מיבעיא: כעין דאורייתא תקון. ואין לו היתר במושבות, ומרור איתקש למצה מה מצה בעינן נאכלת בכל מושבות אף מרור נמי בעינן יש לו היתר. לישנא אחרינא, מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור מדרבנן, בפרק בתרא (דף קטו.), וזה שמעתי, וקשיא לי בזמן הזה מי מסקי מעשר שני לירושלים, ואי למאן דאמר י) קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, בהדיא איבעי ליה לפרושי בזמן הזה: מצה ומרור. הוקשו יחד, וכי היכי דמצה יש ד) עליה שם מעשר שני ולא נפיק ביה, אף מרור נמי שיש עליה שם מעשר שני לא נפיק ביה: מתני' חולטין. ברותחין, שאין מניחין אותו להחמיץ: לא תשרה המורסן. לסוף בה בשרה, מפני שמחמיץ בשריתו: אבל שפה היא. מורסן יבש בבשרה, ואע"פ שמים טופחין על בשרה כ): לא ילעוס. לא יכוס: גמ' האפוי. לחם משנאפה, כל מה ששוריהו במים אינו מחמיץ: אדמבשל ליה מחמע. בעוד שהמים פושרים קודם שירתיחו הוא מחמיץ, וכדשדי ליה לתוך רותחין ליכא לאוקומה, דהא בהדיא תני לה וחלוט שחלטו ברותחין: אפוי שבשלו. כלומר אפוי אפילו הוא מבשלו לאחר אפייה, אינו מחמיץ: דלף. מן הגג: אינו בא לידי חימוץ. שטירוד הדלף הנופל תמיד אינו מניחו להחמיץ: טיף להדי טיף. שנופלין טיפה אחר טיפה סמוך ותכף ואין שהות בינתים: ותיקא. מאכל קמח: מישחא ומילחא. בקימחא, שרי, דמי פירות אין מחמיצין: לא לימחי איניש קדרא. שמעבין תבשיל הקדירה על ידי שממחין קמח לתוכו, ואפילו בקמחא דאבישונא שנתייבשה וניקלית בתנור, כשהיא לחה עושין אותה קלי בתנור והרי היא כאפויה, אפילו הכי לא ליעביד: דילמא לא בשיל שפיר. לא נעשית קלי כל צורכה בתנור, ומחמצת בתבשיל, וכשהוא מ) טורפה בקערה היא מחמצת, (ועוד) שאין דרך נתינתה לתוך תבשיל רותח: לא ליחלוט. ברותחין:

תוספות

ערוגה בת ו' טפחים זורעין לתוכה ה' זרעים. וא"ת הואיל ורחוק ג' טפחים לא ינקי מהדדי דהא אמצעית אינה רחוקה מן האחרות אלא ג' טפחים דבפרק ר' עקיבא (שבת דף פה.) משמע דד' מארבע רוחות הערוגה לא בקרנות אלא באמצע הרוחות א"כ יזרע לתוכה ט' זרעים ג' שורות של ג' ג' ויהא רחוקים זה מזה ג' טפחים. ואומר ר"י דהכא אינה משום יניקה אלא משום עירבוב לאחר שיהיו גדולים ולא רצו חכמים להתיר יותר ותדע דאפי' חמשה לא היו מתירים אי לאו דנפקא לן בשבת בפרק ר' עקיבא (ג"ז שם) בהדיא מקרא אע"ג דקים להו לרבנן דחמשה בשיתא לא ינקי והיינו משום דאיכא למיחש לערבוביא. ואם תאמר ואיך זורעים בתוכה חמשה זרעונים והא אין רחוק זה מזה שלשה טפחים דהא איכא מקום זריעה. ותירץ ר"ת דטפחים של כלאים שוחקות כדמוכח בריש עירובין (דף ד.). ור"י אומר דגמירי דבהכי לא ינקי אע"פ שיש מקום זרעים:

*) לא שלוקין ולא מבושלין. משמע דשליקה הוי טפי מבישול דאי לאו הכי הוי זו ואין צריך לומר זו וכן משמע בכמה דוכתין והא דתנן בפרק ג' מינים (נזיר דף מה:) היה מבשל השלמים או שולקן אע"ג דשליקה הוי טפי מבישול לא הוי התם זו ואין צ"ל זו דקמ"ל דבשליקה אינו יוצא מתורת בישול ל):

*) שייך לעיל ע"א על המשנה (יעב"ץ)

עין משפט נר מצוה

קנח א מיי' פ"ד מהל' כלאים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף לד:

קנט ב מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף לז:

קס ג מיי' פ"ז מהלכות מצה הלכה יג סמג עשין מא טוש"ע או"ח סי' תעג סעיף ה:

קסא ד מיי' פ"ה מהל' חמץ הלכה יז סמג לאוין עט טוש"ע או"ח סי' תנד סעיף ג וסי' תסה סעיף א:

קסב ה מיי' שם הל' יט טוש"ע שם סעי' ב:

קסג ו מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סי' תסו סעיף א:

קסד ז ח מיי' שם הל' י טוש"ע שם סעיף ו:

קסה ט מיי' שם הלכה ד טוש"ע או"ח סי' תסג סעיף ב:

קסו י מיי' שם הל' ה טוש"ע שם סעיף ג:

רבינו חננאל

היא מנין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונים כו'. ודחי' מהו דתימא הני מילי זרעים אבל ירקות בעו טפי. ואקשי' וכי ירקות אלימי מזרעים והא איפכא תנן כל מיני זרעים אין זורעין בערוגה וזורעין כל מיני ירקות בערוגה. מהו דתימא הני מרורים כולן ששנינו מיני זרעים נינהו ואין זורעין אותן בערוגה בא רב להודיענו כי ירקות הן ונזרעין בערוגה אחת. ואקשי' והא מתני' ירקות קתני כל תנא תנא נמי ירקות קתני וליכא תנא דתני זרעים. חזרת שסופה להקשות איצטריכא ליה סד"א ניתיב ליה רווחא טפי משאר ירקות. כגון קלח של כרוב שהוקשה כלומר שגדל ונעשה קשה שמרחיבין לו בית רובע מכל צדדין פי' אין מניחין סביבותיו זרע כדי שישלח שרשיו לכל צד מפני שגדול הוא. נעשה גם כך לחזרת קמ"ל דלא: יוצאין בהן באלו הירקות בין לחין בין יבשין. אמר רבא לא שנו יבשין אלא קלח אבל עלין לחין יוצאין בהן יבשין אין יוצאין בהן. מיתיבי יוצאין בהן ובקלח שלהן וכו' ודברים פשוטין הן. ורב חסדא פירק תרגומה אקלח אבל עלין אין יוצאין בהן אלא לחין. ושוין שיוצאין בהן כמושין אבל לא כבושין ולא מבושלין זה הכלל כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו: בעי רמי מהו שיצא אדם במרור של מעשר שני אליבא דר' עקיבא. ופשטה רבה כשם שיוצאין במצה שהיא מדאורייתא כך יוצאין במרור שהוא מדרבנן: מתני' אין שורין את המורסן לתרנגולין אבל חולטין. ת"ר דברים שאין באין לידי חימוץ אסיקנא כגון אפוי שבשלו וחלוט שחלטו ברותחין. תניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר קמח שנפל לתוכו דלף דעביד טיף טיף כנגד טיף טיף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ. ותיקא דהוא כגון שתיתא דעביד במשחא ובמלחא בקמחא שרי פירוש כי השמן מי פירות הוא ומי פירות אין מחמיצין אבל במיא ומלחא וקמחא אסור. לא לימחי איניש קדירה בקמחא דאבשינא דלא בשיל שפיר ואתי לידי חימוצא. הא דאמר רב יוסף לא נחלוט איניש

מסורת הש"ס עם הוספות

א) כלאים פרק ג [משנה א] שבת דף פד: [קדושין לט:], ב) כלאים שם [משנה ב], ג) [ברכות דף לח:], ד) [לעיל דף לו.], ה) [שם], ו) [לעיל ל: וש"נ], ז) כתובות דף קג., ח) [עבודה זרה דף לב:], ט) עירובין דף כג:, י) מגילה י., כ) עיין רא"ש סימן כא, ל) [ועיין תוספות זבחים לב: ד"ה לגוין ועיין ברש"י ור"ן ורא"ש נדרים מט. ד"ה הנודר].

הגהות מהר"י לנדא

א) אמר רב פפא האפוי שבישלו וכו'. חסר בליוני עין משפט מיי' פ"ה מהלכות חמץ הלכה ג:

הגהות וציונים

א] תיבות "כיון דסופו להקשות" ליתא בכת"י וכ"ה נכון (דק"ס) ועיין חזו"א כלאים סי' ח סק"ג: ב] ס"א נוסף בפסח, מהרש"ל (גליון) ועיין מהרש"ל כתובות קג ע"א: ג] איבדו את הלחות שלהם: ד] בכת"י דמצה שיש עליה שם מעשר שני לא נפיק: ה] צ"ל שכשהוא (מהרש"ל, עיי"ש):

ליקוטי רש"י

זורעין בתוכה חמשה זרעונין. ולא הוי עירבוב שיש בה כדי להפריש ביניהם הפרש הראוי. ארבעה על ארבע רוחות הערוגה. ממלא את כל הרוח עד סמוך לקרן. ואחת באמצע. גרעין אחד ואע"פ שכל אלו הקרנות סמוכין זה לזה ואין ביניהם הרחקה ג' טפחים ויונקים זה מזה, אין כאן בית מיחוש, דגבי כלאים היכרא הוא דבעינן דלא להוי עירבוב דהא אכלאים קפיד קרא, אבל יניקה לא מיישינן אפילו בכלאי הכרם דאורייתא כדתנן (ב"ב דף כו.) זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן ואע"ג דינקו מתתאי, וכ"ש כלאי זרעים דרבנן דלא מיישינן ליניקה כדתנן גבי ראש תור לקמן בשמעתין וגבי ג' שורות, והרי יש כאן היכר גדול, רוח זו זרועה לפון ודרום, וזו זרועה מזרח ומערב, אבל בין זרע האמצעי לזרעוני הרוחות צריך הרחקה כדי יניקה, לאין שם היכר ואי הוו מקרבי הוי עירבוב, והמפרש ד' גרעינין בד' הרוחות טועה, דאי ההרחקה משום יניקה ט' זרעונין יש לזרוע בו, ד' בד' הקרנות ואחד בכל רוח ורוח באמצעו וא' באמצע הערוגה, ויש בין כל אחד ואחד ג' טפחים כשיעור יניקה טפח וממלא לכל אחד, הלכך לכל הרוח הוא ממלא עד סמוך לקרן, ואפילו אין בין זרע שברוח זו לזרע שברוח זו ג' טפחים לא איכפת לן, לדעינן כלאים היכר בעלמא הוא דבעינן כלפריסית [שבת פד:]. אבל לא כבושין. במומן [לעיל עמוד א']. בירקות של מרור היא שנויה וכו' לומר שאין יוצאין בהן שלוקין משום מרור וכו', שלוק הוי נימוח טפי ממבושל [ברכות לח:]. שלוקין. מבושלין הרבה מאד עד שנימוחין. מבושלין. כלכך בישול [לעיל עמוד א']. לא ילעוס אדם כו'. שהחטים הלעוסין יפה למכה [כתובות קג.]. דעביד טיף להדי טיף. שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות [ע"ז ל:].

הָכָא נַמֵּי נֵיתִיב לָהּ רָווּחָא טְפֵי קָא מַשְׁמַע לָן - שלא הצריכו להרחיק בית רובע לכרוב אלא לאחר שהוקשה ולא קודם לכן, והוא הדין בחזרת אף שסופה להקשות, כל זמן שלא הוקשתה, אין צריך להרחיק ממנה בית רובע (חזו"א כלאים ח, ג). ויש שביאר, שקמ"ל שדוקא כרוב שהוקשה צריך הרחקת בית רובע, כיון ששורשיו מתפשטים אז למרחוק (ראה רבנו חננאל), אבל חזרת אף לאחר שהוקשתה אין שורשיה מתפשטים למרחוק, ולכן אינה צריכה הרחקת בית רובע (ע"פ דבר שמואל). ויש שכתב, שלדעת רב, גם קלח של כרוב אינו צריך הרחקת בית רובע (מאירי, וראה דבר שמואל שמלשון הגמ' לא משמע שחולק גם בכרוב).

תַּרְגּוּמָא אַקֻּלַּח - שדברי רבי מאיר שיוצאים בהם בין לחים בין יבשים, נאמרו דוקא על הקלח שלהם, אבל בעלים אין יוצאים ביבשים (רש"י). ולפי זה גם מה שאמרה הברייתא 'ושוין שיוצאין בהן כמושין', לא נאמר אלא לענין הקלח, אבל בעלים אין יוצאים כשהם כמושים (ראה ירושלמי ב, ה, ריא"ז בשלטי הגבורים יא, ב מדפי הרי"ף אות ד, כפי שביאר החק יעקב תעג, יט). ויש שכתבו, שיוצאים גם בעלים כמושים, לפי שיש בהם טעם מרור (ראב"ן תיב, ריא"ז שם בשם הרי"ד, ריטב"א). ■ להלכה, יוצאים בחמשת מיני מרור בין בעלים ובין בקלחים, אלא שבעלים אין יוצאים אלא אם כן הם לחים, ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים [כרבי מאיר ע"פ רב חסדא], אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים (שו"ע או"ח תעג, ה). ועלים כמושים, יש אומרים שיוצאים בהם [כראב"ן והרי"ד והריטב"א], ויש אומרים שאין יוצאים בהם [כירושלמי והריא"ז] (משנ"ב שם, לז, וראה שעה"צ שם, מח-מט, שהביא את כל שיטות הפוסקים בזה).

אוֹ דִילְמָא כָּל דְּתַקִּינוּ רַבָּנָן כְּעֵין דְּאוֹרַיְיתָא תַּקּוּן, ראה ביאורנו לעיל (לו, ב ד"ה יכול).

מְשָׁנָה. הקדמה: המשנה והגמ' שלפנינו דנות באופנים בהם משקים המתערבים בדגן גורמים לחשש חימוץ, לעומת אופנים אחרים שאין בהם חשש חימוץ. ויתבאר עוד, שיש דברים שאסור לעשות עם הדגן משום שמביאים לידי חשש חימוץ (ראה מאירי, ולהלן בביאורנו).

אֵין שׁוֹרִין וְכוּ', שמא יחמיץ. אכן, כל זמן שהוא מהפך בו בידו או שהתרנגולים מנקרים בו, אינו מחמיץ ומותר לשרותו (רמב"ם חמץ ומצה ה, יז-יח). ויש סוברים שניקור אינו מועיל, לפי שאין לסמוך שהתרנגולים ינקרו בכל המקומות (ריטב"א, ע"פ ביאה"ל תסה, א). ולהשגיח שלא ישהה המורסן לפניהם כדי הילוך מיל - שבשיעור זה אינו בא לידי חימוץ, יש סוברים שאינו מועיל להתיר, משום שלכתחילה אין משהים דבר שיכול לבוא לידי חימוץ, כדרך שלכתחילה אין משהים עיסה פחות משיעור הילוך מיל (בעל העיטור הל' מצה ומרור קכט, א). ויש מתירים (רמב"ם שם), כיון שלפעמים אין אפשרות אחרת להאכיל את התרנגולים, ונחשב כ'דיעבד' (ב"ח שם).

הַמּוּרְסָן - חלק מקליפת גרעין החיטה [בניגוד לקליפת הקש שמבחוץ, שאינה מחמיצה כלל] (ראה פיהמ"ש לרמב"ם, ורש"י לעיל לו, א, ומשנ"ב תנד, ב ו-תסה, ב). שהמורסן מחמיץ כמו התבואה עצמה (משנ"ב תסה, א), ונוהג בו איסור חמץ כיון שהוא דבר הראוי לאכילה (שדי חמד חמץ ומצה ה, כג, וראה שם דעות נוספות).

■ להלכה, אין שורין את חלקו הפנימי או החיצוני של קליפת הגרעין, בשום אופן [כדעת הריטב"א וכדעת בעל העיטור] (שו"ע או"ח תסה, א, ע"פ משנ"ב וביאה"ל שם). ומשמע שנוהגים להחמיר אפילו כאשר מתעסק בו כל שעה (ביאה"ל שם).

אֲבָל חוֹלְטִין, שחליטה במים רותחים, אינה מניחה את הדגן להחמיץ (רש"י, וראה גמ' להלן בסמוך), ובדומה לפת שנאפית בתנור שאינה מחמיצה (מהר"ם חלאווה), שרתיחת הרותחין ממהרת לבשל את הדגן לפני שמספיק להחמיץ, ולאחר שהתבשל, שוב אינו בא לידי חימוץ אף לאחר שהצטננו המים, כמו שדבר האפוי אינו בא לידי חימוץ לעולם (שו"ע הרב או"ח תנד, ו). ■ להלכה, בזמן הזה איננו יודעים איך לחלוט, שחוששים שמא לא ירתיח המים מקודם יפה יפה, ועל כן כל חליטה אסורה, אפילו אם המים עומדים על האש ורותחים מאד ונותן את הקמח לתוכם (שו"ע שם, ג, ומשנ"ב שם, יא-יב), ואסורה באכילה ובהנאה ובשהייה (משנ"ב שם, יג, וראה שם ובביאה"ל שם לענין חליטה עבור חולה).

אֲבָל שָׂפָה הִיא בְּבָשָׂרָהּ יָבֵשׁ, משפשפת מורסן יבש על בשרה הרטוב (רש"י), במים מועטים, שאין בהם כדי להחמיץ את המורסן (מהר"ם חלאווה). ויש מפרשים, שבשרה רטוב מזיעה, וזיעה אינה מחמיצה [אבל אילו היו בשרה רטוב ממים, היו המים מחמיצים את המורסן, ואסור] (רא"ש, בדעת רש"י). ■ להלכה, יש למנוע מהנשים לתת מורסן על בשרן אפילו כשהמורסן ובשרן יבש, כיון שצריכות להיזהר להעביר את כל המורסן מעל בשרן קודם שירחצו גופן במים, ובזמננו אינן בקיאות להיזהר בכך (שו"ע או"ח תסה, ב ומשנ"ב שם, ז). וזיעת אדם אינה מחמצת (רמ"א שם תסו, ה).

לֹא יִלְעוֹס אָדָם חִיטִּין, שהרוק ושאר משקים היוצאים מגוף האדם נחשבים כמים לענין שהם מחמיצים (מהר"ם חלאווה).

וְיָנִיחַ עַל מַכָּתוֹ, שאף שהתירו חכמים הנאה מחמץ שלא כדרך הנאתו במקום חולי, כסיסת חיטים והנחתן על גבי מכה נחשבת דרך הנאה (מאירי). ויש סוברים, שהאיסור הוא רק משום 'בל יראה', שאילו איסור ההנאה הותר במקום חולי, שאין זה נחשב לדרך הנאתו (מאירי בפי' שני; מג"א תסו, ב).

מִפְּנֵי שֶׁהֵן מַחְמִיצוֹת, ואין מועיל לבטל את החמץ קודם לעיסת החיטים, כיון שהוא רוצה בקיומו של החמץ וחפץ להתרפא בו (מאירי; ראה רבינו מנוח חמץ ומצה ה, יט). ■ וכך נפסק להלכה, שאין ללעוס חיטים ולהניח על המכה (שו"ע או"ח תסו, א, וראה במשנ"ב שם, פרטים נוספים).

גְּמָרָא. אַדְּמְכַשֵּׁל לֵיהּ מְחַמֵּע, בעוד שהמים פושרים קודם שרתחו בקדירה, מחמיצים הם את הדגן לפני שמספיק להתבשל (רש"י). ואף אם לא שהה עד שהתבשל כדי שיעור חימוץ, שמים פושרים גורמים לחימוץ מהיר, גם בפחות משיעור זמן חימוץ (פני יהושע, ע"פ גמ' להלן מב, א).

הָאָפוּי שֶׁבִּישְּׁלוֹ קָאָמַר. ■ להלכה, מותר לשרות מצה ואף לבשלה במים לאחר אפייתה (ראה שו"ע או"ח תסא, ד). ויש אנשי מעשה המחמירים שלא לאכול מצה שרויה, מחשש שמא נשאר קמח שעלול להחמיץ (ראה משנ"ב תנח, ד).

קֶמַח שֶׁנָּפַל לְתוֹכוֹ דֶּלֶף, והוא הדין דגן שנפל לתוכו דלף (ראה רמב"ם חמץ ומצה ה, י, וראה שעה"צ תסו, פד, שיש גורסים כן בגמ').

אֵינוֹ בָּא לִידֵי חִימּוּץ, שהדלף טורדו ואינו מניחו להחמיץ (רש"י), והרי זה כבצק שמתעסקים בו כל שעה שאינו מחמיץ, וגם הקמח שבצדדים שהדלף לא נופל ישירות לתוכו, אינו בא לידי חימוץ, שהטיפה שנבלעת שם טורדת ומונעת את החימוץ (מהר"ם חלאווה).

■ המשך במילואים עמ' 119

דִּילְמָא נָפְקֵי מַיָּא וְכוּ' וְאַתְיָא לִידֵי חִימּוּץ, אף שהמשקה הנפלט מהחיטה נחשב ל'מי פירות', כמבואר בגמ' להלן, לדעת אביי 'מי פירות' מחמיצים (רא"ש ב, יג, וכדעת חכמים בברייתא לעיל לו, א. וראה ביאורנו שם, שיש הסוברים שמדובר שם במי פירות עם מים).

וּמֵי פֵּירוֹת אֵינָן מַחְמִיצִין, חימוץ גמור אלא חימוץ גרוע כ'חמץ נוקשה', ועל כן השיבולים מותרות בשהייה אך אסורות באכילה (פני יהושע בתי' ראשון, לדעת רש"י לעיל לו, א). ויש סוברים שמי פירות אינם מחמיצים כלל, ולדעתם השיבולים מותרות אף באכילה (ראה תוס' לעיל לה, ב).

דְּכֹל אַגַּב מְדָלְיֵיהוּ לֹא מַחְמְצֵי, שהמים בדרך נפילתם אינם מחמיצים (רש"י). ומי גשמים היורדים על חיטים, דנו הפוסקים האם הם מחמיצים, ונאמרו חילוקים שונים בענין (ראה ב"י או"ח תסז, ב ומחצית השקל שם, ה). ■ להלכה, נהגו לקצור את החיטים למצות בעוד שהשיבולים לחות קצת, שאם יתייבשו לגמרי וירדו עליהן גשמים, עלולות להחמיץ (משנ"ב תנג, כב).

וּמֵי פֵּירוֹת אֵינָן מַחְמִיצִין. ■ להלכה, ראה לעיל (לט, ב ד"ה להלכה).

אֵין לוֹתְתִין - הלתיתה היא שריית דגן או שטיפתו במעט מים לפני כתישתו (ראה רש"י לעיל לו, א, וריטב"א כאן).

שְׁעוֹרִין בְּפֶסַח, שהשעורים רכות וממהרות להחמיץ (ראה גמ' להלן ורש"י ד"ה הכי), וחששו חכמים שמא לא יזהר ויבואו לידי חימוץ (ריטב"א). והאיסור הוא דוקא בפסח, שמא יעבור על 'בל יראה', אבל קודם פסח מותר ללתות ואין צריך לחשוש, שהרי יכול להבחין בהן אם החמיצו (שפת אמת, וראה שם ובגמ' להלן, על לתיתה בחיטים ל'מצת מצוה').

נִתְבַּקְּעוּ אֲסוּרוֹת, שלאחר שנתבקעו הן ממהרות להחמיץ (רש"י), ובידוע שכבר החמיצו, והאוכלן חייב כרת (ראה ב"ח או"ח תסז, ו, בדעת רש"י; רבינו דוד; מרדכי תקסט). ויש סוברים, שאף לאחר שהחמיצו, אינן ודאי חמץ, אלא שיש לחוש שיחמיצו במהרה (רא"ש ב, כה).

שׁוֹרָן בְּחוֹמָץ, כאשר רואה שהן מתנפחות (רש"י) והולכות להתבקע [אבל לאחר שהתבקעו, בודאי כבר החמיצו ומה יועיל החומץ] (ב"ח וקרבן נתנאל בדעת רש"י הנ"ל; רבינו דוד). ויש סוברים, שגם לאחר שהתבקעו מועיל להשרותן בחומץ, שעדיין לא החמיצו (רא"ש ב, כה, כשיטתו הנ"ל). ■ להלכה, כיון שבזמננו אין אנו בקיאים כיצד ללתות באופן שלא יחמיצו, גזרו הגאונים שלא ללתות בין חיטים ובין שעורים (טור ושו"ע או"ח תנג, ה. וראה משנ"ב שם פרטים נוספים).

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת וְכוּ'. שבשביל קיום מצות מצה צריכים 'שימור לשמה', ולא די בכך שידוע שאינה חמץ (רש"י ד"ה שיאכל), וזה מה שהתחדש בפסוק של 'ושמרתם את המצות' בנוסף למה שכבר נאמר 'בערב תאכלו מצות' (רמב"ן, מובא בחי' הר"ן). וגדר 'שימור לשמה' הוא שנזהר בעסק המצה שלא תחמיץ, לשם מצה של מצוה (רש"י לעיל לח, ב). ויש שכתב, שנכללו שני דינים בדין שימור לשמה, [א] עצם מעשה השימור שצריך לשומרה מחימוץ, שזהו עיקר מצות שימור, [ב] דין בחפצא, שיחול במצה שֶׁם משומרת לשם מצה (חי' רבינו חיים הלוי חמץ ומצה ו, ה). ודין שימור לשמה בעיקרו הוא מדאורייתא (ראה ביאה"ל תס, א), ובסוגיתנו דנה הגמ' ממתי חייב הוא בשימור, לענין דיעבד ולענין מצוה מן המובחר (וכפי שיבואר להלן, וראה עוד בביאורנו לעיל [לח, ב ד"ה ושמרתם]).

אִי לֹא דְּבָעֵי לְתִיתָה שִׁימּוּר לְמַאי - שמחמת הלתיתה עלולות החיטים להחמיץ וצריך לשומרן (רש"י). והלתיתה היא למצוה מן המובחר, שככל שהוא מביאן לחשש שיחמיצו והוא נזהר לשומרן שלא יחמיצו, הוא מקיים בכך הידור במצות 'ושמרתם' (רמב"ן), וזו כוונת הגמ' כאן, שאלמלא שצריך לתיתה, כיצד יקיים מצוה מן המובחר (מהר"ם חלאווה). ויש מפרשים, שהמצוה מן המובחר בלתיתה היא רק בשביל שיצא ידי חובת המצוה בפת נקיה, והלימוד מ'ושמרתם' הוא הוכחה לכך, שכיון שהזהירה תורה לשמור את החיטים עוד לפני הלישה [כמבואר בגמ' להלן], בהכרח שמצוה מהמובחר ללתות (תוס' רא"ש).

בְּצָקוֹת שֶׁל נָכְרִים, שלש אותם הגוי לעצמו בביתו, ומשבאו אחר כך לידי הישראל, מבחין הוא שלא החמיצו, על ידי שרואה שאין בהם סימני חימוץ, ועל כן יכול לאוכלם (רש"י ע"פ הרמב"ן; רא"ש ב, כו) [ואף שלא לשו אותם ב'מים שלנו', אין זה אוסר בדיעבד בבצק של גויים, בניגוד לישראל שעבר על תקנת חכמים ולש שלא במים שלנו, שקנסוהו (רש"י להלן מב, א ד"ה והיכא)]. ויש סוברים, שמדובר דוקא באופן שהגוי לש בפני הישראל, והישראל השגיח על הבצק שלא יתערב בו משהו חמץ, ושנילוש לפי ההלכה במים צוננים ושלא בחמה [שעל זה לא תועיל בדיקה אחר כך, כי דברים אלו מחמיצים אף ללא סימני חימוץ], אלא שלא נתקיים בו דין 'שימור לשמה' [וכמו שיתבאר להלן בסמוך] (רבנו חננאל, מובא ברמב"ן; מהר"ם חלאווה וראשונים נוספים). ■ להלכה, אין להקל כלל באכילת בצק ללא השגחה שאין בו תערובת חמץ ושנילוש ללא חשש חימוץ [כדעת רבנו חננאל] (ביאה"ל תס, א).

אָדָם מְמַלֵּא כְּרֵיסוֹ מֵהֶן, שאפילו לכתחילה לא נאמר דין לשמה אלא רק בכזית של מצוה (ר"ן; סידור רש"י שסח), ויש סוברים שלכתחילה בכל המצות צריכים שימור לשמה [ראה מגיד משנה (חמץ ומצה ה, ט), בדעת הרמב"ם שם].

וּבִלְבַד שֶׁיֹּאכַל כְּזַיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה, לפי שבבצקות של גויים לא מתקיים דין 'שימור לשמה' (רש"י), כיון שלא עמד יהודי ושמר את הבצק לשם 'מצות מצוה'. שאילו היה יהודי שומר את הבצק לשם 'מצת מצוה', היה זה מועיל לדין 'שימור לשמה' (ריטב"א, בדעת רבנו חננאל), שאין צריך שתהא עשיית המצה לשם מצוה, אלא צריך שיהא השימור לשם מצוה, ודי בכך שהוא עומד על גביו ושומר את המצה (ריטב"א בשם הרא"ה). או משום שהיהודי מלמד את הגוי שיכוון שיעשה את הבצק לשמה (מג"א הקדמה לסי' תס). ויש סוברים, שאין מועיל שיהודי יעמוד וישמור לשמה, לפי שהגוי שלש את הבצק עושה כן על דעת עצמו (ריטב"א), ואין אדם משמר מה שביד חבירו בדברים שצריכים שימור, ובפרט בחמץ שצריך שימור הרבה (מנחת חנוך מצוה י אות י).

■ להלכה, 'מצת מצוה' שמקיימים בה מצות אכילה בליל הסדר, לישתה עריכתה [- רידודה] ואפייתה צריכים להיעשות על ידי ישראל, ולכתחילה גם עשיית הנקבים בה (שו"ע או"ח תס, א ומשנ"ב שם, א). וישראל העומד ומשמר על גביו של גוי, ומזהירו שיעשה לשמה, נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר (משנ"ב שם, ג, וביאה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים ובדין שעת הדחק).

הַפִּיכוּ לְשׁוּם מְצָוָה - שמשעת קצירת העומרים תתעסקו בהם לשם 'מצת מצוה' (רש"י), שתזהרו בהם שלא ירטבו, לשם 'מצת מצוה' (רבנו חננאל).

■ המשך במילואים עמ' 119

עין משפט נר מצוה

קסז א מיי' פ"ה מהל' חמץ ומצה הלכה ד טוש"ע או"ח סי' תסג סעיף א:
קסח ב ג ד מיי' פ"ה מהלכות מצה הל' ו ז טוש"ע או"ח סימן תנג סעיף ה:
קסט ה מיי' שם הלכה ח ט טוש"ע או"ח סימן תנג סעיף ד:

תרי חיטי בהדי הדדי דילמא אזלא חדא ויתבה בציריא דחברתה ולא סליק להו דיקולא דמיא מארבע רוחתא ואתי לידי חימוץ ואמר[א] אביי לא ליחרוך איניש תרי שבולי בהדי הדדי דילמא נפקי מיא מהאי ובלע אידך ואתיא לידי חימוץ אמר לי' רבא א"ה אפילו חדא נמי דילמא נפיק מהאי רישא ובלע אידך רישא [א]אלא אמר רבא מי פירות נינהו [א]ומי פירות אינן מחמיצין והדר ביה אביי מההיא דכל אגב מדלייהו לא מחמצי דאמר אביי האי חצבא דאבישנ' סחיפא שרי זקיפא אסור רבא אמר אפילו זקיפא נמי שרי מי פירות נינהו ומי פירות אינן מחמיצין. ת"ר [ב]אין לותתין [ג]שעורין בפסח ואם לתת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ר' יוסי אומר שורן בחומץ וחומץ צומתן [ג]אמר שמואל אין הלכה כר' יוסי א"ר חסדא אמר מר עוקבא [ג]לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן נתבקעות מאיליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש עבד שמואל עובדא בדורא דבי בר חשו נתבקעו ממש. אמר רבה בעל נפש לא ילתות מאי איריא בעל נפש אפילו כולי עלמא נמי דהא תניא אין לותתין שעורין בפסח הכי קאמר [ד]בעל נפש אפי' חיטין דשרירי לא ילתות א"ל[ב] ר"נ מאן דציית ליה לאבא אכיל נהמא דעיפושא דהא בי רב הונא לתתי ובי רבא בר אבין לתתי. ורבא אמר אסור ללתות אלא הא דתניא אין לותתין שעורין בפסח הוא דלא הא חיטי שרי לא מיבעי' קאמר לא מיבעיא חיטין כיון דאית ביה ציריא עיילי בהו מיא אבל שערי דשיעי אימא שפיר דמי קמ"ל. הדר אמר רבא [ד]מותר ללתות [ה]דתניא יוצאין בפת נקיה והדראה ואי אפשר נקיה בלא לתיתה איתיביה רב פפא לרבא הקמחין והסלתות של נכרים של כפרים טהורים ושל כרכין טמאין דכפרים מ"ט לאו משום דלא לתתי וקא קרי ליה סולת תרגומא אקמחא בתר דנפיק אמר מ"ט לא אימא ליה מהא [ו]דאמר רבי זירא אמר רב ירמיה אמר שמואל חיטין של מנחות אין לותתין אותם וקא קרי להו [א]סולת. הדר אמר רבא מצוה ללתות שנאמר [ב]ושמרתם את המצות אי לא דבעי לתיתה שימור למאי אי שימור דלישה שימור דלישה לאו שימור הוא דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה באחרונה אין בראשונה לא מ"ט משום דלא עבד בהו שימור ולעביד ליה שימור מאפייה ואילך אלא לאו שמע מינה שימור מעיקרא בעינן וממאי דילמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עבד לה שימור אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד לה שימור הכי נמי דשימור דלישה הוי שימור ואפ"ה לא הדר ביה רבא דאמר להו להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה [ה]אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתו ועד סופו בעינן מר בריה דרבינא מנקטא

רש"י

תרתי חיטי. גרעיני חיטין, אלא חדא חדא חיטתא: דילמא אתיא חדא ויתבה בציריא דחברתה. בסדק של חברתה: דיקולא דמיא. לתיחת המים: ציריא. סדק, כמו (א) טיילי"א חריפא[ז] דמצרי זיקי דמסכת ע"ז (דף ל.): אי הכי אפילו חדא. שבולתא נמי לא ליחרוך: דילמא נפקי מיא. מחיטי דברישא חדא, ובלעי חטים דאידך רישא: ה"ג והדר ביה אביי דכל אגב מדלייהו לא מחמעי. כל דרך נפילתם לא מחמעי: חצבא דאבישונא. כד שמייבשין בתוכו קליות בתנור: סחיפא שרי. אם פיו כפוי למטה, שיהו המים הנפלטין מן הקלי על ידי חום האור זבין ויוצאין לחוץ, שרי: זקיפא. שיהא זוקף כדרכו: אסור. שהמים נפלטין וחוזרין ונבלעין. ומדאמר אביי סחיפא שרי משום דדייבי אברא, שמע מינה הדר ביה ממאי דאמר לעיל לא ליחרוך איניש תרתי שיבלי, דהני נמי דייבי מיא ושרקי ונפלי ולא מיבלעי באידך: נתבקעו. מחמת הניפוח שמחמת המים: אסורות. דודאי ממהרות להחמיץ: שורן בחומץ. אם רואה שנופחות שורן בחומץ: וחומץ צומתן. אסטריינ"ב[ג] בלע"ז ואינו מניחן להחמיץ: והן מתבקעות מאיליהן. שאינן יכולות לעמוד מפני ריח היין: בדורא דבי בר חשו. בכפר של אותו האיש: נתבקעו ממש. כלומר דאין אסורות אלא נתבקעו ממש, ואותן לא מבוקעות ממש היו, והתירן: אמר רבה. גרסינן: בעל נפש. חסיד[ד]: הכי קאמר אפילו חיטי. שהן קשין משעורין ואין ממהרין להחמיץ, בעל נפש לא ילתות, אבל דלאו בעל נפש (ב) דלא מחמיר על נפשיה כולי האי: דשרירן. קשים: לאבא. רבה, הכי קרי ליה לשון רבנות: (ג) מאן דצאית ליה לאבא יאכל לחם עיפושא. כלומר לא תהא סולתן נקיה: דהא בי רב הונא לתתי. כולה רב נחמן אמר לה: ורבא אמר אסור ללתות. לכולי עלמא: דשיען. שחלקין הן: והדראה. קיבר: של כפרים טהורים. לפי שאין מקפידין על סולתן לעשותן נקיה כל כך ולא לתתי לחיטי דידהו, ונמצא שלא הוכשרו: וקא קרי להו סולת. אלמא אפשר לנקיה בלא לתיתה: בתר דנפק. רבא מבי מדרשא: אמר. רב פפא נצטער בעצמו מדוע לא נזכרתי להשיב לו מהא דאמר ר' ירמיה כו': ואי לאו. לתיתה, דעכשיו בעי שימור שלא יחמיצו, שימור למה לי: לאו שימור הוא. אי לא עבד ליה שימור מקמי הכי: דאמר רב הונא. גרסינן: בצקות של נכרים. שמכיר בהן שלא החמיצו, שאין שם לא קרני חגבים ולא הכסיפו פניו, דהוא הוי סימן סידוק וסימן שיאור כדלקמן[ח]: שיאכל כזית מצה באחרונה. דבהא לא נפיק ידי חובת מצה משום דלא הוי לה שימור לשם מצה, ואף על פי שאנו רואין שאין כאן חימוץ, ומיהו למצה של מצוה שימור לשמה בעינן: באחרונה. (ד) היא מצות אכילתה, שעם הפסח היא חובת אכילתה דכתיב קרא (במדבר ט) [ג]על מצות ומרורים יאכלוהו, ופסח נאכל על השובע כדתנן (לקמן דף קיט:) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן: בראשונה לא. כלומר באכילה ראשונה שאכל מבצקות של נכרים לא נפיק: הכי גרסינן מאי טעמא דלא עבד לה שימור. ולא גרסינן אי נימא, דהא ודאי טעמא משום הכי הוא: מאפייה ואילך. משמע[ה] משמתקנה לאפייה, כגון עריכתה וקיטוף שלה ונתינתה לתנור: וממאי דילמא. לעולם שימור דלישה שימור הוא ואע"ג[ו] דלא איצטריך שימור מקמי הכי, והכא מאי טעמא לא נפיק, משום דמשעת נתינת מים לקמח שזה דבר המחמצת הויא צריכה שימור, וזו לא נעשה לה שימור מההיא עידנא דנחית לתורת שימור דהיינו מנתינת מים: ואפילו הכי. דלא אשכח רבא סייעתא למילתיה, לא הדר ביה ממאי דאמר בעינן שימור קודם לישה: מהפכי כיפי. העמרין[ז] וקושרין את העמרים בימות הקציר:
מנקטא

תוספות

ה"ג ר"ח כל שאילו מניחן על פי אבוב של קלאים והם מתבקעות. פירוש כלי שבעלי קליות עושין בו קליות והוא מנוקב כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל (מנחות דף סו.) מניחין בתוך אבוב של קלאים כדי שתגמור[ח] האור בכולו והם מתבקעות מכח האור וכן מצא ר"י בספר ישן בשם רבינו תם: תרגומא אקמחים. תימה השתא אמאי תני סלתות. ויש לומר דלצדדין קתני: כי מהפכיתו כיפי הפכיתו לשם מצה. וא"ת כיון דסבירא ליה דבעי שימור בשעת היפוך אם כן היכי מוכח דמצוה ללתות דילמא לאו מצוה היא אלא דצריך שימור מתחלתו ועד סופו. ויש לומר דעיקר שימור כדי שלא תחמיץ וסבר רבא אי לאו שיש שימור מחמץ בשעה שהוא עדיין דגן כגון לתיתה לא היה מצריך שימור בשעת כי דרי מתחילת הלגון:

רבינו חננאל

תרתי חיטי בהדי הדדי כו' אלו הן כגון קליות. והא דאמר אביי לא נחריך איניש תרתי שבלי בהדי הדדי לית הלכתא כותיה אלא כרבא דאמר מי פירות אין מחמיצין. וכן חצבא דאבישנא שהן שיבולי דשערי רטיבתא אמר אביי כשנותנין זה החצבא בתנור בימות הפסח ופיה למטה כל זיעה שיוצא מאותן השעורים נשפכין בתנור ואם לאו אסורין אלא אם ישארו אותן המים היוצאין מהן בחצבא מחמיץ. ולית הלכתא כאביי וקיימא לן כל מי פירות אין מחמיצין: ת"ר אין לותתין את השעורין בפסח ואם לתתן נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ואמרי' לא נתבקעו ממש אלא כל שמניחין על פי הביב של קלאים והן כלים[ט] מאיליהם וכן הלכתא. ור' יוסי דאמר שורן בחומץ מפני שהחומץ צומתן לית הלכתא כותיה דהא בהדיא אמר שמואל אין הלכה כר' יוסי והא דעביד שמואל עובדא נתבקעו ממש לא סמכינן עליה. אמר רבה בעל נפש כלומר המתרחק מריח עבירה ומדקדק הרבה על עצמו. לא ילתות אפילו חטין דשירין פי' שהן חזקים מן השעורים ולא אתי לידי חימוץ הא לא ילתות. כל שכן שעורים. אמר רב נחמן מאן דצאית לרבה אוכל פת מעופשת פי' כגון פת קיבר שאין בה סלת. דהא (בר) [בין] רב הונא ובי רבה בר אבוה לתתי ורבה אמר אסור ללתות. ומותבינן עליה אין לותתין את השעורים בפסח הא חטין שרי כו'. פי' צריא כגון סדק באמצעה של חטה אבל השעורים שייעו אין בהן סדק. איכא דאמרי אמר רבא מותר ללתות דתנן יוצאין בפת נקיה והדראה ואי אפשר לפת נקיה בלא לתיתה כלומר אם אין שורין את החטים לא יצא מהם סלת. ומותיב רב פפא מהא דתאני הקמחין והסלתות של נכרים של כרכים טמאים ושל כפרים טהורים ש"מ מדקתני טהורין מכלל דלא הוכשרו וקרי להו סלתות הנה סלת בלא לתיתה.

ודחי רבא האי דקתני של כפרים טהורין אקמחים בלבד ולא אסלתות. והא דאמר רבא אי אפשר לפת נקיה בלא לתיתה דחויה היא דהא משמע דשמואל אמרו חטים של מנחות אין לותתין וקרי להו התורה סלת הנה נמצאת בלא לתיתה. הדר אמר רבא מצוה ללתות דכתיב ושמרתם את המצות ואין שמור אלא שמור דחטים בלתיתה [דשימור דלישה לאו] שימור מדרב הונא דאמר הבצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ואי הוה שמור דלישה שמור היה עושה שימור לבצק של נכרי ואינו צריך כזית אחר. ודחי' הני בצקות של נכרים משום דלא אתחיל בהו ישראל בשמור דנכרי לאו בר שימור הוא אבל ישראל דבר שימור הוא אם התחיל מתחלה להשמר אפילו שימור דלישה הוי שימור. אפילו הכי לא הדר ביה רבא דאמר רבא להנהו דהוו מהפכי לגורן והן העומרין. הפכו לשם מצה כלומר הזהרו מהכשרת המים והפיכו להו למקום שאין בו הכשרת המים שיהיה שימור לשמו לשם מצה. מר בריה דרבינא מנקטא ליה בארבי פי' בעיקריתם

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל לה: מנחות נז:], ב) [לקמן מג.], ג) [לקמן דף מא.], ד) [סנהדרין דף ה:], ה) לעיל לז., ו) לעיל לו., ז) הוא מין יין חזק המבקע נודות שכנוס בתוכו (מהרש"ל), ח) מח ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה צירי סלק כמו טיילי"א. נ"ב לשון יון: (ב) ד"ה הכי קאמר וכו' דלאו בעל נפש לא מחמיר: (ג) ד"ה לאבא וד"ה מאן הד"א: (ד) ד"ה באחרונה מצות כצ"ל ותיבת היא נמחק:

הגהות וציונים

א] בכת"י אמר אביי: ב] צ"ל אמר וכ"ה ברי"ף (ב"ש): ג] מצמק: ד] ס"א ירא שמים החרד על נפשו (גליון): ה] "משמע" ליתא בכת"י: ו] "ואע"ג" מיותר (בית ארזים וכן ליתא בכת"י): ז] רש"י על הרי"ף וכת"י המעמרין: ח] צ"ל שתשלוט (גליון): ט] צ"ל קלים (ב"ש):

תורה אור השלם

א) וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם: [שמות כט, ב]

ב) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: [שמות יב, יז]

ג) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]

ליקוטי רש"י

לותתין. לשורן במים מעט ולכותשן במכתשת להסיר מורסנן כדי שתהא סולתן נקיה [לעיל לו.]. מותר ללתות. לשרות מעט במים ולכותשן במכתשת ולא חיישינן לחימוץ שהו' וכותשן מיד [סנהדרין ה:]. והדראה. שניטל כל הדרה דהיינו פת קיבר [לעיל לו:].

מנקטא ליה אימיה בארבי: ההוא ארבא דחיטי דטבעא בחישתא שריא רבא לזבוני לנכרים איתיביה רבה בר ליואי לרבא [א] [א]בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לנכרי ולא (א) יעשה בו מרדעת לחמור אבל עושין אותו תכריכין למת לנכרי מאי טעמא לא לאו משום דהדר מזבין לישראל הדר אמר רבא [ב]לזבינהו קבא קבא לישראל כי היכי דכליא קמי פיסחא. תנו רבנן אין מוללין את הקדירה בפסח והרוצה שימלול נותן את הקמח ואח"כ נותן את החומץ ויש אומרים אף נותן את החומץ ואח"כ נותן את הקמח [ג]מאן י"א א"ר חסדא רבי יהודה היא [ג]דתנן [ג]האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן לתוך הקערה או לתוך התמחוי רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר ונוקמה כר' יוסי דתנן[א] [ד]ר' יוסי אומר שורן בחומץ וחומץ צומתן כי אשמעינן[ב] ליה לרבי יוסי הני מילי דאיתיה בעיניה אבל על ידי תערובת לא עולא אמר [ד]אחד זה ואחד זה אסור משום [ה]לך לך אמרינן נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב. רב פפי שרי ליה [ו]לבורדיקי דבי ריש גלותא [ה]לממחה קדירה בחסיסי אמר רבא איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא דשכיחי עבדי איכא דאמרי רבא גופא מחי לה קידרא בחסיסי:

מתני' אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד ורבי מאיר אוסר. [ז][ו]אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות [ז]אבל סכין ומטבילין אותו בהן. מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין: **גמ'** אמר רב כהנא מחלוקת לתוך החרדל אבל לתוך חרוסת דברי הכל ישרף מיד תניא נמי הכי [ח]אין נותנין קמח לתוך החרוסת ואם נתן ישרף מיד לתוך החרדל ר' מאיר אומר ישרף מיד [ט]וחכמים אומרים יאכל מיד אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כדברי חכמים א"ל רב נחמן בר יצחק לרב הונא בריה דרב יהודה

אחרוסת

מנקטא ליה אימיה. חיטין מתחלת קציר לצורך הפסח, ועבדא להו שימור מעיקרא: **בארבי.** מלא עריבה או עריבות הרבה, ומצניעתן לבדם לצורך הפסח: **חישתא.** שם הנהר. טבעה קודם הפסח והיו בה חיטין: **שאבד בו כלאים.** שנארג בו חוט של כלאים ואינו ניכר: **הרי זה לא ימכרנו לנכרי.** דהואיל ואין כלאים שבו ניכרים, אתי לזבוניה האי נכרי לישראל, ולביש להו ישראל ולאו אדעתיה: **ולא יעשנו מרדעת לחמור.** דילמא הדר שקיל ליה מהתם ותופרו באחד מבגדיו: **אבל עושה אותו תכריכין למת.** דמהתם תו לא שקיל ליה, דבגדי המת אסורין בהנאה[ק], ומת אין מצות נוהגות בו, דכתיב [א]במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות (שבת ל.). והני חיטי כיון דלא מינכר חימוץ דידהו אתי האי נכרי והדר מזבין להו לישראל: **קבא קבא.** קב לזה וקב לזה, ולא הרבה לאיש א': **מוללין.** בקמח קרי מלילה כשנותנין קמח לתבשיל: **ואחר כך נותן את החומץ.** דאין החומץ מניחו להחמיץ לפי שמבשלו: **ויש אומרים אף נותן חומץ תחלה.** דאף על גב דחומץ כבר מעורב בתבשיל, הוא מבשל את הניתן בתוכו: **שהעבירן.** מעל האור מרותחין ערב שבת עם חשיכה: **לא יתן לתוכן תבלין.** דכלי ראשון מבשל, ונמצא מבשל תבלין בשבת: **לתוך הקערה.** דכלי שני אינו מבשל: **לכל הוא נותן.** לכל מיני מאכל הוא נותן תבלין בכלי שני, חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר שהחומץ מבשלן, ואע"ג שקדם: **הני מילי בעיניה.** כשהחומץ בעין, אבל כשהוא מעורב בתבשיל אין כחו חזק: **אחד זה ואחד זה.** בין חומץ תחלה בין חומץ בסוף, אסור: **לבורדקאי.** נחתומין: **בחסיסי.** קמחא דאבשונא[ט]: **בדוכתא דשכיחי עבדי.** כגון בי ריש גלותא, שהעבדים מזלזלין בדבר איסור יותר ויותר: **מתני' חרוסת.** איגרו"ס[ג], ויש בו חומץ, ועשוי לטבל בו בשר, ורגילים לתת בו קמח וכל דבר שמקהה את טעמו, וקמח לאחר זמן מחמיץ ומקהה את הטעם: **אין מבשלין.** דכתיב (שמות יב) [ב]אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל וגו': **לא במשקין.** אע"ג דכתיב [ב]במים, וטעמא מפרש בגמרא: **סכין.** בשעת צלייתו: **ומטבילין.** בשעת אכילתו: **מי תשמישו של נחתום.** שמצנן בו ידיו בשעה שהוא עורך ומקטף את המצה, ישפכו: **גמ' מחלוקת.** דשרי ליה תנא קמא לאוכלו מיד, בנותן לתוך החרדל, לפי שהוא חזק ואין מניחה מהר להחמיץ:

אחרוסת

לא יעשנו מרדעת לחמור. אומר ר"י דדוקא בכלאים אבודים אסור לעשות מהן מרדעת שמא יעשנו טלאי על בגדו ולא יזהר נמי שלא יגע בבשרו אבל בכלאים ידועים שרי כדאמרי' במסכת כלאים (פ"ט מ"ד) מרדעת החמור אין בה משום כלאים[ד] ומותר לעשות מהן כר וכסת ובלבד שלא יגע בבשר אע"ג דאמרינן בפ"ק דביצה (דף יד:[ל]) אפי' עשר מצעות זו על גב זו אסור שמא תכרך לו נימא על בשרו שאני כר וכסת ומרדעת אין רגילין ליכרך כל כך:

אבל עושהו תכריכין למת. וא"ת והא איכא לועג לרש וגו' ובפרק התכלת (מנחות דף מא.) אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית (אמר רב) ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה והיא שעתא ודאי רמינן ליה משום לועג לרש ומהאי טעמא נמי לא יעשה כלאים למת. ואומר ר"ת דציצית שקולה כנגד כל המצות לכך איכא לועג לרש טפי כדאמרינן בהתכלת (שם מג:) [ד]וזכרתם את כל מצות ה' מלמד ששקולה ציצית כנגד כל המצות. והא דאמרי' בפ' מי שמתו (ברכות דף יח.) רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוי שדיא תכלת דרבי יונתן אמר ליה ר' חייא דלייה שלא יאמרו למחר באים אצלנו והיום מלעיגים אותנו ואף על גב דמתים נמי יש להם ציצית אומר ר"ת דמכל מקום שייך בהן ליעוג לפי שמראין עצמן כמצווין במצות והן אינן מצווין ואינו דומה מצווה ועושה למי שאין מצווה ועושה[צ]. ומה שמסירים בזמן הזה מטליתות של מתים סומכין אהא דתניא במסכת שמחות (פי"ב) אבא שאול בן בטנית צוה לבניו קברוהו[ה] תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת מפליוני ובכמה דברים אנו סומכין על ספרים חיצונים ומניחין גמרא שלנו דבפרק בתרא דמגילה (דף לא:) אמרי' ראש חודש אב שחל להיות בשבת מפטירין חדשיכם ומועדיכם דהיינו חזון ישעיה[ל] ואנו מפטירין השמים כסאי[מ] וכן הוא בפסיקתא[י] ובפר' ויחל[ס] אנו קורין בתענית שלנו אע"ג דתנן במגילה (גם זה שם) שקורין בתענית בקללות וברכות ואנו סומכין על מס' סופרים (פי"ז ה"ז)[ע]:

האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין. מכאן אין להוכיח דעירוי ככלי שני מדלא אשמעינן רבותא שלא יערה (ב) על הקערה שהתבלין בתוכה לאדרבה דוק מסיפא איפכא דקתני אבל נותן הוא לתוך הקערה ולא קתני אבל מערה על הקערה שיש בה תבלין ונראה דאפילו שמואל דאית ליה תתאה גבר ותניא כוותיה בכילד צולין (לקמן דף עו.) כוותיה אפ"ה מבשל העירוי כדי קליפה דאמרינן התם תניא כוותיה דשמואל חם לתוך צונן קולף צונן לתוך צונן מדיח ואם עירו רותחין על התרנגולת צריך קליפה וכלי שנשתמשו בכלי ראשון לא יוכל להגעילו ע"י עירוי דאין מבשל אלא כדי קליפה והוא בלע יותר מכדי קליפה. והא דאמרינן בפרק כירה (שבת דף מב.) דשרי חם לתוך צונן. יש לומר כיון שאינו מבשל אלא כדי קליפה הואיל והצונן של מטה מים שהוא דבר המתערב אינו יכול להתבשל מחמת צינות המים אבל דבר שאינו מתערב לא. ובשילהי ע"ז (דף עו.) אמרינן מר עוקבא[ו] זבן יורה מנכרי ואהדר ליה גדנפא וכו' ומסיק כבולעו כך פולטו מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות ואי עירוי ככלי ראשון הוא מאי איריא משום דבלע בניצוצות אפילו בלע בליעה גמורה פליט בניצוצות דהיינו עירוי אלא ודאי לא בשיל אלא כדי קליפה. והא דתנן בפרק חבית (שבת דף קמה:) כל שלא בא בחמין לפני השבת מדיחין אותו בחמין בשבת וכו' צריך לאוקמא בכלי שני[פ] דבכלי ראשון אפילו הדחה אסורה וקשה דקתני דוקא מדיחין אבל שורין לא והכא גבי תבלין קתני אבל נותן לתוך הקערה או לתוך התמחוי דהיינו אפילו שורין. ואומר ר"י דהתם מיירי במידי דבר בישול וכששורין אותו אפילו בכלי שני מיחזי כמבשל אבל תבלין עשויין למתק הקדירה ולא מיחזי כמבשל. ובירושלמי בפרק כירה[צ] בעי מהו ליתן תבלין מלמטה ולערות עליהן מלמעלה ר' יונה אומר אסור דעירוי ככלי ראשון הוא מילתיה דר' יונה מן הדא[ג] וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר[ק] לא שבישל בו ולא שעירה לתוכו רותח ודחי ר' אסי תמן כלי חרס בולע תבלין אינו מתבשל הכתיב ר' אסי בר בון והתניא אף בכלי נחשת כך אית לך למימר כלי נחשת בלע בתמיה:

רבא מחי ליה קידרא בחסיסי. פ"ה קימחא דאבישונא. וקשה דהא לעיל (דף לט:) אסרינן וליכא מאן דפליג. ונראה לר"י כלפירש בערוך בחסיסי קמח של עדשים דאין דרכו לבא לידי חימוץ כל כך[ר]:

לה

קע א מיי' פ"י מהלכות כלאים הלכה כו טור שו"ע יו"ד סימן שא סעיף ח:
קעא ב מיי' פ"ה מהל' חמץ הלכה ט טוש"ע או"ח סימן תסז סעיף ה:
קעב ג מיי' פכ"ד מהל' שבת הלכה ב טור שו"ע או"ח סימן שיח סעיף ט:
קעג ד ה מיי' פרק ה מהלכות מצה הלכה ה טוש"ע או"ח סימן תסג סעיף ג:
קעד ו מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ה סמג לאוין שנ:
קעה ז שם הלכה ח:
קעו ח ט מיי' פ"ה מהל' מצה הלכה יט טוש"ע או"ח סימן תסד:

רבינו חננאל

היתה משמרת אותם לשם מצה מתחלה: ההיא ארבא דטבעא בחישתא כלומר טבעא ספינה בנהר. התיר רבא למכור החטים שבספינה לנכרים. ומותבינן ליה [מהא דתניא] הבגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לנכרי חיישי' שמא יחזור הנכרי וימכרם לישראל אחר ולא יעשנו מרדעת לחמור אבל עושין אותו תכריכין למת. הדר ביה רבא ושרינהו לזבוניהו קבא קבא לישראל כי היכי דניכלו קמי פסחא: ת"ר אין מוללין את הקדרה בפסח פי' מלילות הקמח בקדרה והרוצה שימלול נותן הקמח ואח"כ החומץ ויש אומרים אף נותן החומץ ואח"כ נותן הקמח. ואוקימ' יש אומרים ר' יהודה הוא דתנן האי בענין נתינת תבלין בשבת ר' יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר כלומר החומץ והציר מבשל. ומדלענין שבת מבשל ואסור לענין חמץ בפסח נמי שרי דקדים ומבשל ליה ולא אתי לידי חימוצא. ונוקמה מאן יש אומרים ר' יוסי דאמר שורן בחומץ וחומץ צומתן. ודחי' אימור דאמר ר' יוסי חומץ לבדו שצומת אבל על ידי תערובות מים וחומץ מי קאמר. עולא אמר בין החומץ קודם בין אחרי כן הכל אסור למלול משום הרחק איסור כמו שאומרים לנזיר הרחק מן הכרם שלא תאכל מן הענבים. ר' אבא מיחוי ליה בחסיסי כעין חיתוק. ולא מיחזה על רב פפי דשרי לדבי ריש גלותא אלא משום דעבדי דלא מעלי ועבדי איסורא. מתני' אין נותנין קמח לתוך החרוסת ולא לתוך החרדל ואם נתן מיד ור"מ אוסר. אבל לתוך חרוסת דברי הכל ישרף מיד. תניא נמי הכי אין נותנין קמח לתוך חרוסת ואם נתן ישרף מיד לתוך החרדל ר' מאיר אומר ישרף מיד וחכמים אומרים יאכל מיד ואמר רב נחמן אמר שמואל הלכה כחכמים: אין מבשלין את הפסח במשקין ולא במי פירות אבל סכין ומטבילין אותו בהם.

א) עבודה זרה סה: נדה סא: [עיין תוספות חולין לה. סוף ד"ה ונמצא], ב) [עיין מ"ש תוספות בבא בתרא נג: ד"ה מאן], ג) שבת מב., ד) לעיל ע"א, ה) [שבת יג. בבא מציעא לב. עבודה זרה יז. נח: נט.], ו) [גירסת הערוך לבורדקי], ז) [עיין תוספות לקמן מג. ד"ה אין מבשלים], ח) סנהדרין מז:, ט) עיי' רש"י לעיל לט: ד"ה לא לימחי. וברי"ף כאן, י) [וביומא דף סט.], כ) קידושין לא., ל) ישעיה א, מ) ישעיה סו, נ) [עיין תוספות מגילה לא: ד"ה ר"ח אב וכו' וקלת ל"ע. ועיין תרומת הדשן סימן יט] הביאו הבן אריה בילק"מ, ס) שמות לב יא, ע) [וע"ע תוספות ברכות יח. ד"ה למחר ובבבא בתרא עד. ד"ה פסקי ובעבודה זרה סה: ד"ה אבל ובנדה סא: ד"ה אבל], פ) עיי' תוס' שבת לט. ד"ה כל, צ) הלכה ה, ק) משנה זבחים צה ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא יעשנו מרדעת לחמור כל"ל: (ב) תוס' ד"ה האילפס וכו' שלא יערה בקערה כל"ל ותיבת על נמחק:

הגהות וציונים

א] [צ"ל דתניא] (גליון): ב] צ"ל שמעינן (ב"ש): ג] חמיצות: ד] צ"ל מרדעת החמור אין בה משום כלאים וכן תנן נמי התם (משנה ב) הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהן ואע"ג דאמרינן וכו' (מראה כהן): ה] [צ"ל קברו אותו] (גליון) וי"א דא"צ להגיה שלא רצה לתלות הקלקלה בעצמו (מצור דבש): ו] צ"ל רב עקביה (גליון): ז] עיין מהרש"ל:

תורה אור השלם

א) בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ: [תהלים פח, ו]
ב) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: [שמות יב, ט]
ג) וּכְלִי חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם: [ויקרא ו, כא]
ד) וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: [במדבר טו, לט]

ליקוטי רש"י

ארבא. ספינה [לקמן קיא:]. בגד שאבד בו כלאים. שאם היה מכיר חוט האסור כנגד הפשתן נותקו וכשר [נדה סא:]. האילפס והקדירה שהעבירן. מן האור. מרותחין. בין הסמוכות. לא יתן לתוכן תבלין. משתמשין לכלי ראשון אלא כלי ומן שרותח מבשל [שבת מב.]. או לתוך התמחוי. כעין קערה גדולה שמערה כל האילפס לתוכה ומשם מערה לקערות. חוץ מדבר שיש בו חומץ או ציר. שהן מבשלין את התבלין כשהן רותחין. ציר. הטוטף מן הדגים כשכובשים אותן במלח [שם מב:].

מְנַקְטָא לֵיהּ אִימֵּיהּ בְּאַרְבֵּי - היתה שומרת עבורו חיטים לצורך פסח משעת קצירה (רש"י), אבל שאר החכמים לא נהגו בכך, שאין זה אלא למצוה מן המובחר (רא"ש ב, כו, וראה לעיל ע"א ד"ה שימור).

הַהוּא אַרְבָּא דְּחִיטֵּי דְּטָבְעָא בְּחִישְׁתָּא, והחמיצו, שחיטים מחמיצות גם במים צוננים [בשונה מעיסה, שאינה מחמיצה כשהיא מוטלת במים צוננים] (טור או"ח תסז). או משום שהן החמיצו לאחר יציאתן מהמים הצוננים [לדעת הסוברים שגם חיטים לא מחמיצות במים צוננים] (ב"י שם). ■ להלכה, חיטים מחמיצות בצונן (ראה שו"ע שם, ז).

ואף שהחימוץ לא היה ניכר על אותן החיטים שטבעו (ראה רש"י ד"ה אבל), שלא נתבקעו, חוששים בהן לחימוץ, כיון שהן נחו ולא התעסקו בהן, בניגוד למה ששנינו לעיל (ע"א) שבלתיתה שמתעסקים עם השעורים אין חוששים לחימוץ כל זמן שלא נתבקעו (רא"ש ב, כז). או שכיון שנפלו למים רבים, חוששים בהן לחימוץ למרות שלא התבקעו, בניגוד ללתיתה, שהיא במים מועטים (ראה מאירי; ריטב"א לעיל ע"א). ויש סוברים, שהחיטים או מקצתן נתבקעו והחמיצו, אבל בלא שנתבקעו אין בהן חשש חימוץ (חי' הר"ן לעיל ע"א; תלמיד הרשב"א).

■ להלכה, דגן שנפל עליו מים, ושהה כדי הילוך מיל, אסור אף שלא נתבקע, ואפילו במים מועטים [כיון שהדגן נח ואין מתעסקים עמו, כדעת הרא"ש] (שו"ע או"ח תסז, ב, ע"פ משנ"ב וביאה"ל שם). ולפיכך יש להיזהר שלא יתרטבו החיטים של המצות (רמ"א שם). ויש מקילים במים מועטים [כדעת הריטב"א והמאירי] (ראה שם בביאה"ל).

בְּגֶד שֶׁאָבַד בּוֹ כִּלְאַיִם - שנארג בו חוט של כלאים ואינו ניכר בבגד (רש"י). ואינו בטל ברוב, כיון שעיקר איסור כלאים הוא בתערובת (רש"י תמורה לד, א), או בגלל שניתן לגלות את הכלאים על ידי בדיקה, ודבר שאפשר לבררו אינו בטל (רעק"א ע"ז סה, ב), או משום שבלבישת הבגד הוא בודאי נהנה מהכלאים, ובאופן זה לא נאמר ביטול ברוב (ראה משנה למלך משכב ומושב א, יד).

לָאו מִשּׁוּם דַּהֲדַר מְזַבֵּין לְיִשְׂרָאֵל. והוא הדין בחיטים שטבעו בנהר, כיון שלא ניכר שהחמיצו [לסוברים כן, לעיל בסמוך], יש לחשוש שימכרן לישראל (רש"י). ואף שאין זה אלא ספק חמץ, משום חומרת איסור חמץ יש לאסור גם בספק. ויתכן שחוששים לכך דוקא כשמוכרן לגוי בתוך שלשים יום סמוך לפסח (שפת אמת). ויש מפרשים, שאף שניכר שהחיטים החמיצו [לסוברים כן, לעיל בסמוך], יש לחשוש שהגוי יטחן אותן וימכור את הקמח לישראל, או שרק חלק מהגרעינים התבקעו והחמיצו, ויש לחוש שהישראל לא יבחין בכך (ר"ן; ראה מאירי).

חֲרֵי זֶה לֹא יִמְכְּרֶנּוּ לְנָכְרִי וְכוּ'. ■ וכך נפסק להלכה (שו"ע יו"ד שא, ח). וכן בשאר איסורים שאינם ניכרים, אסור למוכרם לנכרי, אלא אם כן יש כמה ספיקות בדבר (משנ"ב תסז, ד).

לְזַבִּינְהוּ קַבָּא קַבָּא לְיִשְׂרָאֵל - למכור לכל יהודי כמות מועטת (רש"י), וכל שכן שמותר למכור לגוי כמות מועטת (ר"ן). ויש שלא גורסים בגמ' 'לישראל', שליהודי יכול להודיעו ולמכור לו אף כמות מרובה, ודוקא לגוי אין היתר למכור אלא כמות מועטת (רמב"ם חמץ ומצה ה, ט).

■ להלכה, דגן שנרטב, ימכרנו לישראל ויודיענו, או ימכרנו לגוי מעט מעט, בשביל שלא יבוא בו יהודי לידי מכשול בפסח [כדעת הרמב"ם]. ואם ניכר בדגן שהחמיץ, מותר למוכרו בכל אופן [כדעת רש"י], ויש אוסרים למוכרו לגוי, שמא יטחננו וימכור את הקמח לישראל [כדעת הר"ן], ובמקום הדחק יש להקל (שו"ע או"ח תסז, א ומשנ"ב שם, א).

וְאַחַר כָּךְ נוֹתֵן אֶת הַחוֹמֶץ, שהחומץ מבשלו ואינו נותן לו להחמיץ (רש"י), ואחר כך יכול להוסיף בו מים (מאירי).

הָאִילְפָּס וְהַקְּדֵירָה שֶׁהֶעֱבִירָן מְרוּתְּחִין בערב שבת בין השמשות (רש"י), או בשבת (מאירי).

לֹא יִתֵּן לְתוֹכָן תַּבְלִין, לאחר שתחשך, שתבשיל ב'כלי ראשון' שעמד על האש, יש בו כח לבשל, ואפילו לאחר שהוסר הכלי מהאש (רש"י), כל זמן שהתבשיל רותח בשיעור 'יד סולדת' (ריטב"א). אבל בבין השמשות, מותר [לדעת רש"י] ליתן תבלין בכלי ראשון שהוסר מהאש, שאין התבלין מתבשל שם כראוי, ואיסור בישולו רק מדרבנן, ובבין השמשות לא גזרו (תוס' רעק"א משנה שבת כב, ב).

אֲבָל נוֹתֵן לְתוֹךְ הַקְּעָרָה, שתבשיל הנמצא בכלי שני [שהוריקוהו מהקדירה שבה התבשל לכלי אחר], אין בו כח לבשל דבר הבא עמו במגע (רש"י). ואף כשהתבשיל בשיעור 'יד סולדת' (ריטב"א), כיון שדפנות כלי שני צוננות, הוא הולך ומתקרר, בשונה מכלי ראשון שעמד על האש שדפנותיו חמות וחומו נשמר זמן רב (תוס' שבת מ, ב ד"ה ושמע).

■ להלכה, כלי ראשון מבשל אפילו לאחר שהעבירוהו מהאש, כל זמן שהיד סולדת בו, וכלי שני אינו מבשל (שו"ע או"ח שיח ט-י ו-יג. וראה שם פרטים נוספים).

רַב פַּפִּי שָׁרֵי לֵיהּ וְכוּ' לְמִמְחֵה קְדֵירָה בַּחֲסִיסֵי - לעבות תבשיל עם קמח קלוי, שאינו מחמיץ (רש"י כאן ולעיל לט, ב), ונחלק רב פפי על מר זוטרא (לעיל שם), שאסר לעשות כן בפסח (פסקי רי"ד). ויש מפרשים, שחסיסי הוא קמח של עדשים, שאינו מחמיץ (ראה תוס' ד"ה רבא, ורא"ש ב, כח, בשם הערוך, וראה מהרש"א שאין מחמיץ כלל, ולשון תוס' אינו מדוקדק). ואין חוששים שמא יחליפנו בקמח של חיטים שנראה כמותו (רא"ש שם). ויש מפרשים, שחסיסי הוא קמח של מצה שנאפתה המבושלת במים (רי"ף).

אִיכָּא דְּאָמְרֵי כִּי הַאי מִילְתָא בְּדוּכְתָּא דְּשָׁכִיחִי עֲבֵדֵי, שהעבדים מזלזלים באיסור (רש"י), ויש לחוש שיתנו קמח שאינו קלוי היטב שיכול לבוא לידי חימוץ [וכעין החשש של מר זוטרא לעיל (לט,ב)] (רבינו דוד). ולסוברים שמדובר על קמח של עדשים, או קמח מצה שנאפתה, האיסור הוא משום שמא יבואו להחליפו בקמח דגן שלא נאפה (מאירי).

אִיכָּא דְּאָמְרֵי רָבָא גּוּפָא מָחֵי לֵיהּ קִידְרָא בַּחֲסִיסֵי. שלפי לישנא זו, רבא לא אסר אפילו במקום שמצויים בו עבדים (ב"י או"ח תסג, ג).

■ להלכה, [א] קמח קלוי אין להרטיבו במים, שחוששים שמא לא נאפה היטב ויחמיץ (שו"ע או"ח תסג, ג). [ב] קמח של קטניות, מותר לעשות ממנו עיסה (משנ"ב תנג, ה, בדעת השו"ע). והמנהג באשכנז, שלא לאכול קטניות (רמ"א שם) [ויש לזה מקור מסוגייתנו, לביאור התוס' שיש מקום לחשוש להחליף קטניות בדגן, וכל שכן שיש לחוש לכך בזמננו (ביאור הגר"א שם)]. [ג] קמח ממצה שטחנוה לאחר שנאפתה היטב, מותר ליתנו במים (רמ"א שם תסג, ג. וראה ב"י שם, שהיינו אף לדעת הרי"ף, כיון שהלכה כ'איכא דאמרי' שלא אסרוהו אפילו במקום שיש עבדים. וראה ביאורנו לעיל לט, ב ד"ה האפוי, לענין מצה שרויה).

■ המשך במילואים עמ' 120

גְּמָרָא. כְּוָותֵיהּ דְּרַב כַּהֲנָא מִסְתַּבְּרָא וְכוּ'. להלכה, אין נותנים קמח לתוך חרדל או טיבול חריף שיש בהם מים. ואם נתן לתוכם, יאכלנו מיד ולא ישהנו שמא יחמיץ [כדעת חכמים], ובשאר טיבולים שאינם חריפים כחרדל, הרי הוא מחמיץ מיד וחייב שריפה [כדעת רב כהנא] (שו"ע או"ח תסד, א). וכשאין בהם מים, דינם כמי פירות שאין מחמיצים (משנ"ב שם, ב, לדעת השו"ע), ויש מחמירים בכל מי פירות ללא מים (משנ"ב שם, לדעת הרמ"א). אכן, חרדל נכלל בקטניות, שיש נוהגים שלא לאוכלם בפסח (רמ"א שם).

אֵין מְבַשְּׁלִין וְכוּ'. הקדמה: מצות עשה לאכול את הפסח כשהוא צלוי, ואיסור לאו יש באכילתו נא או מבושל, והאוכל את הפסח כשהוא נא או מבושל, עובר גם על 'עשה' וגם על 'לא תעשה', ופרטי הדינים יתבארו בסוגיה. ונסדרה סוגיה זו כאן [במשנה לעיל (מ, ב) ובגמ' כאן], אגב שדיברה המשנה על חרוסת המשמשת טיבול לבשר, לימדה גם דיון טיבול בשר הפסח בחרוסת ובמשקים (מהר"ם חלאווה ורש"ש לעיל מ, ב, וראה תוס' ד"ה אין).

שֶׁאֲר מַשְׁקִין מְנַיַּין, שיש 'איסור לאו' באכילת הפסח כשהוא מבושל בהם, אכן פשוט שעובר על איסור באכילתו משום שאינו צלי ונאמר 'כי אם צלי אש' (ראה תוס' ד"ה איכא, ומהר"ם חלוואה).

קַל וָחוֹמֶר וּמַה מַּיִם שֶׁאֵין מְפִיגִין וְכוּ'. ואין שייך לומר בזה 'אין מזהירין מן הדין', כיון שה'קל וחומר' לא בא אלא לגלות שהבישול האמור כולל גם שאר משקים (תוס' ד"ה איכא), או משום שגם לולא הקל וחמור יש איסור באכילתו מבושל, משום העשה לאכול את הפסח דוקא כשהוא צלוי, והקל וחומר רק מלמד שיש גם איסור לאו, ובאופן זה אין חיסרון של 'אין מזהירין מן הדין' (צל"ח וראש יוסף, בדעת הרמב"ם).

וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל מִכָּל מָקוֹם, שהיה ראוי לכתוב רק 'מבושל' (רש"י), או רק 'בשל', וגם לדעת הסוברים ש'דיברה תורה כלשון בני אדם', דורשים את כפל הלשונות בכל מקום שלא מוכח מהפסוק שלא לדרשו (ראה רא"ם שמות יב, ט, ע"פ תוס' ב"מ לא, ב ד"ה דברה). והטעם שנקטה התורה 'במים', למרות שאין הבדל להלכה בין מים לשאר משקים, היינו משום שזוהי דרך הבישול הרגילה (מהרש"א).

אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ צָלִי קָדֵר, שלדעת תנא קמא, מותר לבשל את בשר הפסח ברוטב הנפלט ממנו, שאין מפיג טעמו (רש"י ורבנו חננאל), ודוקא לאחר שצלאו כדי לקיים את העשה של 'צלי אש' (ראש יוסף. וראה תוס' ד"ה איכא).

וְרַבָּנָן וְכוּ' לְכִדְתַנְיָא וְכוּ' שֶׁצָּלָאוֹ וְאַחַר כָּךְ בְּשָׁלוֹ וְכוּ'. אכן לדעת רבי, שכפל הלשון 'בשל מבושל' אינו מיותר [שהוא נצרך לרבות שאר משקים], צלאו ואחר כך בישלו פטור (צל"ח). ויש סוברים, שאף לדעת רבי צלאו ואחר כך בישלו חייב, שהכל נכלל בריבוי הכתוב 'בשל מבושל' מכל מקום (פני יהושע).

בְּשָׁלוֹ וְאַחַר כָּךְ צָלָאוֹ חַיָּיב דְּהָא בַּשְּׁלֵיהּ, שהבישול שנעשה בתחילה ודאי מועיל להחשיבו למבושל שלא פוקע ממנו בצליה, וזהו גם לפי המבואר בהמשך הגמ' שבאופן ההפוך שצלאו ואחר כך בישלו, הבישול מבטל את הצליה, וגם לדעת הסוברים שבשבת אסור לצלות אחר בישול, היינו משום שנוסף בו שם צלוי, אך לא נפקע ממנו שם מבושל (מנחת חינוך מצוה ז אות ד).

הָא מַנִּי רַבִּי יוֹסֵי הִיא, הסובר שדבר שהתבשל לאחר אפייתו [או צליתו], נחשב למבושל (רש"י), כנדרש מהפסוק 'בשל מבושל' האמור לענין קרבן פסח [כמבואר בברייתא לעיל], וממנו למד רבי יוסי אף לשאר דיני התורה, כגון לענין מצה שבישלה לאחר אפייתה (תוס' ד"ה אמר). ויש מפרשים, שלענין מצה פשוט לרבי יוסי מסברא שלאחר הבישול אינו נחשב עוד לאפוי, והפסוק 'בשל מבושל' נצרך ללמד שנחשב ל'מבושל' למרות שכבר נצלה קודם לכן [מה שאין כן לדעת רבי מאיר, שלאחר הבישול עדיין נחשב לאפוי, סובר רב כהנא שלא מסתבר שהפסוק 'בשל מבושל' בא לאסור צלאו ואחר כך בישלו, מאחר שעדיין יש לו שם צלוי] (שפת אמת).

בָּרָקִיק הַשָּׁרוּי בתבשיל לאחר אפייתו (רש"י). ויש סוברים, שיוצאים רק ברקיק השרוי במים, ולא ברקיק השרוי ביין ושמן וכדו' שהם מבטלים את טעם המצה (ראב"ד, מובא ברבינו מנוח חמץ ומצה ו, ו, וראה שם לענין מי פירות. ובשעה"צ תסא, כט).

ומה שיוצאים ברקיק שרוי, היינו אפילו כשהתרכך ביותר עד שראוי לגמעו, כל זמן שלא נימוח לגמרי במים (רש"י, ע"פ ביאה"ל תסא, ד), שהנאמר בהמשך הברייתא 'שלא נימוח', מוסב גם על רקיק השרוי (ב"י שם). מאידך, יש סוברים, שאפילו אם נימוח רק מעט, אין יוצאים בו ידי חובה (משמעות הב"י שם, כמובא בביאה"ל שם).

■ להלכה, יוצאים בדיעבד במצה שרויה שלא נימוחה (שו"ע או"ח תסא, ד), וחולה וזקן מותרים בזה אפילו לכתחילה, ונחלקו הפוסקים האם ההיתר הוא רק במים, או אף בשאר משקים, ולהלכה לא יוצאים ידי חובה במצה שרויה בשאר משקים, אלא אם כן הוא זקן וחולה שאינו יכול באופן אחר (משנ"ב שם, יח, וראה שם פרטים נוספים). ונימוח שלא לגמרי, נחלקו הפוסקים, וצריך עיון (ביאה"ל שם).

אֲבָל לֹא בְּמְבוּשָּׁל, שהואיל ובישלו, ביטלו מתורת לחם (רש"י), והוא הדין שאין יוצאים בקרבן פסח שבישלו לאחר צליתו, וזהו בניגוד למסקנת הגמ' בברכות (לח, ב) שהטעם שאין יוצאים במצה מבושלת, הוא משום שהבישול מבטל את טעם המצה, ולא משום מבטל 'תורת לחם', שלפי טעם זה בפסח יוצא בו ידי חובתו, שלא נאמר בו 'דין טעם' [וכדין, ירק שבישלו, שמברך עליו 'בורא פרי האדמה', שהבישול אינו מבטל 'שם ירק'] (תוס' ד"ה עולא). מאידך, יש שכתבו שאין סתירה בין הסוגיות, אלא בישול מבטל את ה'אפיה' לענין שנחשבת כעין מצה עשירה, וזה שאמרו שם שאין בה טעם מצה, וכן מבטל מהפסח 'שם צלוי' [למרות שאין בכוח הבישול לבטל 'שם לחם' או 'שם ירק' מירק המבושל שברכתו 'בורא פרי האדמה'] (אגלי טל אופה טו, ב, בדעת היראים).

ולענין מלאכת שבת [שאין בישול אחר בישול], מותר אף לאפות לאחר בישול, או להיפך, לבשל לאחר אפיה, וכמסקנת הגמ' בברכות (הנ"ל), שהאפיה אינה מבטלת את הבישול (ראבי"ה קצז, וכדעת תוס' הנ"ל). ויש סוברים, שאסור לאפות לאחר בישול [או להיפך], שהאפיה מבטל את הבישול (יראים רעד), שלדעתם אין סתירה בין הסוגיות וכפי שהתבאר לעיל (אגלי טל הנ"ל).

■ להלכה, אין יוצאים במצה מבושלת [כדעת רבי יוסי] (שו"ע או"ח תסא, ד), לפי שמתבטל טעם מצה (משנ"ב שם, כ, וראה שם פרטים נוספים). והירק המבושל, ברכתו 'בורא פרי האדמה' (שו"ע שם רה, א. ולענין בישול אחר אפיה בשבת, ראה שם שיח, ה).

יָכוֹל צָלָאוֹ כָּל צוֹרְכּוֹ יְהֵא חַיָּיב, אם בישלו לאחר מכן, שסובר תנא זה שצלאו ואחר כך בישלו, חייב (רש"י, בפי' שהוא דוחה), שלא כדעת הפוטרים בכך (ראה צל"ח המובא לעיל ד"ה ורבנן). ויש מפרשים, שדנה הברייתא על צלוי כל צרכו אפילו שלא בישלו, משום שאין זה 'צלי אש' אלא 'קלי אש' (רש"י), שדנה הברייתא שכך יש לדרוש מהפסוק 'כי אם צלי אש' לחייבו על צלוי כל צרכו (חכם צבי סג).

■ המשך במילואים עמ' 120

אחרוסת קאמר מר או אחרדל קאמר מר א"ל למאי נפקא מינה לדרב כהנא דאמר רב כהנא מחלוקת לתוך החרדל אבל לתוך החרוסת דברי הכל ישרף מיד א"ל (א) לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי א"ר אשי כוותיה דרב כהנא מסתברא מדאמר שמואל (ב) אין הלכה כרבי יוסי מאי לאו (א) צמותי הוא דלא צמית הא חמועי מחמעא לא דילמא לא מצמת צמית ולא חמוע מחמע: אין מבשלין וכו': ת"ר (א) במים אין לי אלא במים שאר משקין מניין אמרת קל וחומר ומה מים שאין מפיגין טעמן אסורין שאר משקין שמפיגין טעמן לא כ"ש רבי אומר במים אין לי אלא מים שאר משקין מניין ת"ל (א) ובשל מבושל מ"מ מאי בינייהו איכא בינייהו צלי קדר. ורבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו מבעי ליה לכדתניא (ג) (ב) בשלו ואח"כ צלאו או שצלאו ואח"כ בשלו חייב בשלמא בשלו ואח"כ צלאו חייב דהא בשליה אלא צלאו ואח"כ בשלו הא צלי אש הוא אמאי אמר רב כהנא הא מני רבי יוסי היא (ד) דתניא יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נימוח דברי ר"מ רבי יוסי אומר (ג) יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אע"פ שלא נימוח עולא אמר אפילו תימא ר"מ שאני הכא דאמר קרא (ה) ובשל מבושל מ"מ. ת"ר (ד) יכול צלאו כל צורכו יהא חייב ת"ל (א) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים נא ובשל מבושל אמרתי לך ולא שצלאו כל צורכו היכי דמי אמר רב אשי (ה) דשויא חרוכא. תנו רבנן (ו) יכול אכל כזית חי יהא חייב תלמוד לומר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל נא ובשל אמרתי לך ולא חי יכול יהא מותר תלמוד לומר (א) כי אם צלי אש היכי דמי נא אמר רב כדאמרי פרסאי אברנים. (ו) אמר רב חסדא (ז) המבשל בחמי טבריא בשבת פטור פסח שבשלו בחמי טבריא חייב מאי שנא בשבת דלא דתולדות אש בעינן וליכא פסח נמי לאו תולדות אש הוא אמר רבא (ח) מאי חייב דקתני[א] דקא עבר משום צלי אש רב חייא בריה דרב נתן מתני לה להא דרב חסדא בהדיא א"ר חסדא המבשל בחמי טבריא בשבת פטור ופסח שבשלו בחמי טבריא חייב שעבר משום צלי אש. אמר (י) רבא[ב] אכלו נא לוקה

רש"י

אחרוסת קאמר. מי אית לך דרבנן נמי אחרוסת פליגי: לא סבירא לי. אלא בחרוסת נמי שרו, והלכה כמותן: כוותיה דרב כהנא מסתברא. דאמר רבנן אחרוסת לא פליגי, וכי אמר שמואל הלכה כחכמים אחרדל קאמר: אין הלכה כרבי יוסי. דאמר לעיל חומץ צומתן: מאי לאו. מדלא צמית חטין שהתחילו ליגפח כבר אלמא (ב) כשאר משקין הוא, אחמועי נמי מחמע את הניתן מתחלה לתוכו כדרב כהנא, אלמא שמואל כרב כהנא סבירא ליה, וכי קאמר שמואל הלכה כחכמים אחרדל קאמר ולא אחרוסת: לא מיצמת צמית. את שהתחיל להחמיץ, ולא מחמע נמי את הניתן לתוכו, דלא[ג] הוי כמים: במים. ובשל מבושל במים: שמפיגין טעמן. שנותנין בו טעם שלהן: ובשל מבושל. רבויא הוא, דהוה ליה למיכתב נא ומבושל: צלי קדר. שמבשלין אותו בקדירה בלא מים ובלא שום משקה אלא מים הנפלטין משמנו, למאן דיליף לה מק"ו הכא שרי, לרבי דיליף מרבויא האי נמי בשל מבושל הוא: חייב. מלקות על אכילתו: ר' יוסי היא. דאמר בישול לאחר אפיה בישול הוא: יוצאין. ידי חובת מצה ברקיק השרוי בתבשיל לאחר אפייתו, ואף על פי שמתמסמס לחם הוא כל זמן שהוא קיים שלא נימוח לגמרי, וכן במבושל: אבל לא במבושל. דלאו לחם קרינא ביה, ואע"פ שכבר נאפה בתנור, הואיל וחזר ובישלו ביטלו מתורת לחם: שאני הכא דרבייה קרא ובשל מבושל. דהוי ליה למכתב ומבושל, וגזירת הכתוב הוא בפסח: יכול צלאו כל צורכו. ואח"כ בשלו יהא חייב, והאי תנא הוא דאמר לעיל צלאו ואח"כ בישלו חייב. לישנא אחרינא, יכול צלאו כל צרכו דשויא חרוכא כדמפרש יהא חייב, דלאו צלי אש הוא אלא קלי אש ושרוף, וזה עיקר ולשון אינו כלום, דההוא תנא כיון דרבי קרא צלאו ואחר כך בישלו מה לי שויה חרוכא מה לי לא שויה: חרוכא. שרוף: חי. לגמרי, שלא נצלה כלל: נא. צלי ואינו צלי: יכול יהא מותר. לאכול ממנו חי לכתחלה דאפי' איסורא נמי ליכא: תלמוד לומר אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש. ולא זה שאינו צלי, והויא לאו שבכללות[ח] והאי תנא סבר אין לוקין על לאו שבכללות: כדאמרי פרסאי אברנים. אותה צליה שבלשון פרסי קרויה אברנים, בלשון הקודש קרי נא: חמי טבריא. מעיינות רותחין: פסח שבישלו בחמי טבריא חייב. על אכילתו, וקא סלקא דעתך משום דלא תאכל מבושל: דלאו תולדות אש היא. הלכך לאו בישול הוא דליהוי חייב משום אב מלאכה: משום צלי אש. לאו דלא תאכל כי אם צלי אש איכא, ולא לאו דבישול, וסבר לוקין על לאו שבכללות: בהדיא. דחייב רב חסדא משום צלי אש ולאו משום בישול: לוקה

תוספות

לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי. אף על גב דתניא כוותיה קסבר מתניתין פליגא:

מדאמר שמואל אין הלכה כרבי יוסי. השתא מדמי חומץ לחרוסת ועי"כ נראה לר"י דעולא דאמר לעיל[ט] בין כך ובין כך אסור משום לך לך אמרינן נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב פליג אדרב כהנא דהא רב כהנא אמר אבל לתוך חרוסת לדברי הכל ישרף ולעולא לא אסר אלא משום לך לך אמרינן: מאי לאו מדלא מצמת מחמע. קשה לר"י דלעיל[ט] קאמר י"א אף נותן את החומץ ואח"כ וכו' ופריך ולוקמא כר' יוסי דאמר שורן בחומץ וחומץ צומתן משמע דתנא קמא דיש אומרים היינו ת"ק דר' יוסי דלית ליה דחומץ צמית ואפילו הכי קאמר נותן הקמח ואח"כ נותן את החומץ אלמא קסבר אע"ג דלא צמית חמועי נמי לא מחמע. ואור"י דלעיל איירי לפי המסקנא דהכא:

(ז) אין מבשלים את הפסח לא במשקין וכו'. תימה למה שנאו כאן אי משום דתנא ירקות שלוקות ומבושלות[י] א"כ מיד היה לו לשנות בסמוך אחריה: איכא בינייהו צלי קדר. פי' אי לוקה עליו אי לא אבל לכולי עלמא פסול הוי ועשה נמי אית ביה דצלי מחמת ד"א הוא כדאמרינן בריש כיצד צולין (לקמן עה:) נטף מרוטבו על החרס וחזר עליו יטול את מקומו נגע בחרסו של תנור יקלוף את מקומו. וכן שאר משקין לא איצטריך למילף אלא לענין מלקות אבל פשיטא דלכל הפחות איכא עשה דכי אם צלי אש. וא"ת והיכי יליף שאר משקין מק"ו והא אין מזהירין מן הדין[כ]. ויש לומר דהאי קל וחומר אינו אלא מגלה דבישול דקרא איירי אף בשאר משקין:

אמר רב כהנא הא מני ר' יוסי היא. תימה דרב כהנא דמוקי לה כרבי יוסי לרבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו דצלאו ואחר כך בישלו לא צריך קרא דמסברא ידעינן דבישול מבטל הצליה כדאמר רבי יוסי גבי מצה. ויש לומר דרב כהנא סבר דרבי יוסי יליף מבשל מבושל דבישול מבטל אפייה:

אבל לא במבושל. פ"ה דבישול מבטל ליה מתורת לחם. ולפי' מיירי בבלילתו רכה דבלילתו עבה לא נפיק מתורת לחם כדפירש לעיל[ל]. ור"י מפרש דמיירי בבלילתו עבה ופסולה משום מצה עשירה ומייתי לכי היכי דסבר רבי יוסי דבישול מפיק ליה מתורת אפייה לשוויה מצה עשירה כאילו לא נאפה ה"נ גבי פסח עקר מיניה בישול שם צליה:

עולא אמר אפי' תימא ר' מאיר וכו'. הכא מדמי פסח לבישול מצה והיינו דלא כמסקנא דכיצד מברכין (ברכות דף לח:) דקאמר התם עולא משמיה דר' יוחנן שלקות מברכין עליהם שהכל לרבי יוסי דאית ליה הכא גבי מצה דבישול מבטל האפיה ה"נ בישול מבטל מהם שם ירק ודחי ע"כ לא קאמר רבי יוסי אלא דבעינן טעם מצה ועולא לטעמיה דלא בעי לאוקמא הכא טעמא דרבי יוסי דבעינן טעם מצה והתם נמי קאמר דלרבי יוסי מברך שהכל:

אכל

עין משפט נר מצוה

קצז א ב מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ז ח סמג לאוין שנ:

קצח ג מיי' פ"ו מהל' חמץ הלכה ו טור שו"ע או"ח סימן תסא סעיף ד:

קצט ד ה ו מיי' פ"ח מהלכות ק"פ הל' ו סמג לאוין שנ:

קפ ז מיי' פ"ט מהלכות שבת הלכה ג:

קפא ח מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה י:

רבינו חננאל

ת"ר ובשל מבושל במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין אמרת קל וחומר ומה מים שאין מפיגין טעם הבשר אסור שאר משקין שמפיגין טעמו של בשר אינו דין שאסור. ר' אומר במים אין לי אלא במים שאר משקין כמים. מי פירות מנין ת"ל ובשל מבושל במים מכל מקום. לר' דמפיק ליה מלשון בשול אפי' צלי קדר כיון שהוא עשוי כמין בשול אסור הוא. ות"ק דממעט מכח הפגת הטעם צלי קדר מותר שאינו מפיג טעמו. ות"ק דמייתי ליה לשאר משקין בק"ו ובשל מבושל מאי עביד ליה מבעי ליה דאפילו אם בשלו אחר שצלאו או צלאו אחר שבשלו חייב. וכר' יוסי דתאני יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל ואע"פ שלא נימוח. הרי לר' יוסי אע"פ כי רקיק זה אפוי הוא כיון שבשלו יצא מתורת אפוי והרי הוא כמבושל כך זה הבשר אע"פ שצלאו כיון שבשלו יצא מתורת צלי והרי הוא כמבושל. צלאו כל צרכו כגון דשויא חרוכא פטור כי אינו חייב אלא על נא ועל מבושל. פי' נא אברנים כגון שנצלה מעט. אבל בשר חי לגמרי דלא עבר באש כלל אינו חייב: אמר רב חסדא המבשל בשבת בחמי טבריה פטור דלאו תולדות אור הן. פסח שבשלו בחמי טבריא פטור. אמר רבא ועובר משום דבעינן צלי אש וליכא: אמר רבא אכל נא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עירובין קב: וש"נ], ב) [לעיל דף מ.], ג) [תוספתא פרק ה ה"ט], ד) ברכות לח:, ה) [עיין תוספות חולין קטו. ד"ה שאין], ו) שבת דף מ:, ז) בבא מציעא דף קטו:, ח) עיין תוס' ב"מ קטז. סוד"ה אבל, ט) דף מ:, י) לעיל לט., כ) מכות יז:, ל) לז: תוס' ד"ה דכו"ע וצ"ל כאן בדפרישית לעיל (מצור דבש).

הגהות הב"ח

(א) גמ' אין הלכה כרבי יוסי מאי לאו מדלא צמית חמועי נמי מחמעא כל"ל ותיבות למותי הוא ותיבת הא נמחק: (ב) רש"י ד"ה מאי לאו וכו' אלמא בשאר משקין אחמועי כל"ל ותיבת הוא נמחק:

הגהות וציונים

א] [יותר נכון לגרוס מאי חייב דקאמר] (גליון): ב] [גי' הכסף משנה בפרק ח' מהלכות ק"פ דין ד' אמר אביי אכל נא לוקה וכו' רבא אמר אין לוקין על לאו שבכללות וכ"כ הכ"מ עוד בפרק י"ח מהלכות סנהדרין דין ג' וע"ע מ"ש הכ"מ פ"ה מהלכות נזירות דין ח' וראיה לגירסתם ממ"ש תוס' שבת דף כג ע"ב ד"ה גזירה ועוד שם ע"ב ד"ה נודע וכו' דאין מהדרך להקדים רבא לאביי וכ"כ בשאר דוכתי וכ"כ הרא"ש פ"ד דב"מ סימן י"ט שלא מצינו בכל הש"ס שקבע דברי רבא קודם וכו' ע"ש] (גליון): ג] עיין פנ"י ורש"ש, ובבאה"מ כתב דצ"ל אלא הוי כמים: ד] שייך לעיל במשנה (גליון):

תורה אור השלם

א) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: [שמות יב, ט]

ליקוטי רש"י

יוצאין ברקיק השרוי. במים ידי אכילת מצה של מצוה וקרקין ביה לחם עוני. רבי יוסי אומר וכו' אבל לא במבושל. דתו לאו לחם איקרי [ברכות לח:].

לוקה שתים מבושל לוקה שתים נא ומבושל לוקה שלש א) אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות איכא דאמרי ב) א תרתי הוא דלא לקי חדא מיהת לקי איכא דאמרי חדא נמי לא לקי דלא מייחד לאויה ג) כלאו דחסימה. ד) רבא אמר א] ב אכל זג לוקה שתים חרצן לוקה שתים זג וחרצן לוקה שלש אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות איכא דאמרי תרתי הוא דלא לקי חדא מיהת לקי איכא דאמרי חדא נמי לא לקי דלא מייחד לאויה כלאו דחסימה. ת"ר אכל כזית נא מבעוד יום פטור כזית נא משחשיכה חייב אכל כזית צלי מבעוד יום לא פסל עצמו מבני חבורה כזית צלי משחשיכה פסל עצמו מבני החבורה. תניא אידך יכול אכל כזית נא מבעוד יום יהא חייב ודין הוא ומה בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא בשעה שאינו בקום אכול צלי אינו דין שישנו בבל תאכל נא או לא בשעה שאינו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא בשעה שישנו בקום אכול צלי אינו בבל תאכל נא ואל תתמה שהרי הותר מכללו אצל צלי תלמוד לומר א) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש שאין תלמוד לומר כי אם צלי אש ומה תלמוד לומר כי אם צלי אש לומר לך ה) ג בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא בשעה שאינו בקום אכול צלי אינו בבל תאכל נא ו) רבי אומר אקרא אני בשל מה ת"ל מבושל שיכול אין לי אלא שבישלו משחשיכה בשלו מבעוד יום מנין תלמוד לומר בשל מבושל מכל מקום והאי בשל מבושל אפקיה רבי לצלי קדר ולשאר משקין אם כן לימא קרא או בשל בשל או מבושל מבושל מאי בשל מבושל שמעת מינה תרתי. תנו רבנן ד אכל ב] צלי מבעוד יום חייב וכזית נא משחשיכה חייב קתני צלי דומיא דנא מה נא בלאו אף צלי בלאו בשלמא נא כתיב אל תאכלו ממנו נא אלא צלי מנלן דכתיב א) ואכלו את הבשר בלילה הזה ז) בלילה אין ביום לא ה האי לאו הבא מכלל עשה הוא וכל לאו ח) הבא מכלל עשה אמר רב חסדא הא מני רבי

לוקה שתים. משום א) לא תאכל נא, ומשום לא תאכלו א) כי אם צלי אש, דכי אם צלי אש נמי אלאו דלא תאכלו קאי: **מבושל לוקה שתים.** משום א) מבושל, ומשום לא תאכלו כי אם צלי אש: **לאו שבכללות הוא.** דכולל בו כל מיני בשולים שאינן צליה לאסור: **איכא דאמרי תרתי הוא דלא לקי.** כיון שהוא לוקה משום נא [או] משום מבושל, תו לא לקי משום כלל דכי אם צלי אש: **אבל חדא מיהא לקי.** כגון המבשל בחמי טבריא ואכלו, דאין כאן מלקות דבישול ולא מלקות של נא, לוקה משום כי אם צלי אש: **ואיכא דאמרי חדא נמי לא לקי.** משום כי אם צלי אש, דלא מיוחד לאויה דידיה כלאו דחסימה שהוא מפרש איסורו, וסמיכא ליה פרשת מלקות לעיל מיניה ב): **אכל זג לוקה שתים.** נזיר שאכלו, משום ג) זג לא יאכל ומשום מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים וגו', דלא יאכל קאי נמי אמכל אשר יעשה: **לאו שבכללות.** אין לוקין על מכל אשר יעשה, דלאו שבכללות הוא, שכולל חרצנים וזגים וענבים לחים ויבשים ועלים ולולבין: **תרתי לא לקי.** היכא דאכל זג או חרצן ולקי עלייהו, לא לקי תו משום מכל אשר יעשה. ומודה אביי דאם אכל זג וחרצן לוקה שתים, דכיון דמפורש כל אחד לעצמו קאי נמי אלאו דלא יאכל, והוי כמאן דכתב לאו אכל חד וחד, והכי מוכח במסכת נזיר ט) דלא פליג אביי אלא אמלקות דמכל אשר יעשה: **חדא מיהא לקי.** אם אכל עלין ולולבין י), דאין כאן מלקות דזג וחרצן, לקי משום לאו דמכל אשר יעשה: **אכל כזית נא מבעוד יום פטור.** טעמא מפרש לקמיה מקראי: **לא פסל את עצמו מבני חבורה.** דאמרי' לקמן (דף פו.) אין הפסח נאכל לא בשתי חבורות כאחד ואין האוכל אוכל בשני מקומות, ונפקא לן ד) מבבית אחד יאכל ומתרגמינן בחבורא חדא יתאכל, ואכילה דמבעוד יום לאו אכילה היא, ומותר לאכול משתחשך עם בני חבורה שנמנה עמהן: **כזית צלי משחשיכה.** מפסח שנמנה עליו: **פסל עצמו מבני חבורה.** כדפרישית שאין האוכל מותר לאכול הימנו בשני מקומות: **בשעה שאינו בקום אכול צלי.** דאין לו היתר אכילת צלי, אינו דין שישנו בלאו דלא תאכל נא: **או לא.** או לא נאמר כן, אלא בענין אחר, בשעה שישנו בקום אכול צלי דהיינו בלילה דכתיב א) ואכלו את הבשר בלילה הזה, אינו בבל תאכל נא: **ואל תתמה שהרי הותר מכללו אצל צלי.** דהא אפילו צלי היה אסור לאכול ביום, כדכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה ולא ביום, וכשחשכה הותר מכלל איסור עשה דצלי, ונימא נמי נהי דלא הותר לכתחלה אכל נא מיהו לא לחייב עליה אם אכלו: **שאין תלמוד לומר כי אם צלי אש.** דהא כתיב לעיל מיניה א) צלי אש ומצות וגו': **אקרא אני בשל.** דייק הוה ליה בקריאת בשל: **אין לי.** שיתחייב על אכילת בשר אלא אם כן בישלו משחשיכה, שהוא עיקר זמנו: **בישלו מבעוד יום.** ואכלו משתחשך, מנין: **והא אפקיה.** רבי דרשיה לעיל ט) לשאר משקין ולצלי קדר: **בשל מבושל.** מדשני בדבוריה דריש ביה דרשה אחריתי נמי: **כזית צלי מבעוד יום חייב.** מפרש ליה לקמיה: **קתני.** חיובא דלצלי למבעוד יום דומיא למיחייב דנא משחשיכה:

אכל כזית נא לוקה שתים. משום נא ומשום כי אם צלי אש דהוי כאילו כתיב אל תאכלו כי אם צלי אש: **הקשה הר"י דאורלינ"ש** אמאי חשבי' בריש אלו נערות (כתובות דף ל.) בעולה לכהן גדול בעשה גרידא ה) דכי אם בתולה מעמיו כתיב הא כי היכי דחשבינן הכא כי אם צלי אש בלאו ה"נ ה"ל לאיחשובי בעולה לכהן גדול בלאו דהוי כאילו כתיב לא יקח כי אם בתולה. וי"ל דכי אם בתולה לא חשיב לאו משום דסיפא דקרא מוכח עליו דהוי עשה דכתיב כי אם בתולה מעמיו יקח אשה: **איכא** דאמרי חדא מיהא לקי. **פ"ה** בחי וחמי טבריא חייב משום כי אם צלי אש. וקשה לר"ת א"כ בין לאביי בין לרבא תיקשי להו ברייתא דלעיל דתניא נא ומבושל אמרתי לך ולא חי אלמא לא לקי על חי. ועוד דאמרינן בפ' המקבל (ב"מ קטו:) אפלוגתא דרב הונא ורב יהודה בחובל ריחים ורכב דרב יהודה אמר לוקה שתים ורב הונא אמר לוקה שלש ומסיק רבא אנא דאמרי אפילו כרב יהודה עד כאן לא קאמר רב יהודה התם אלא ו) דכי נפש הוא חובל לדברים אחרים הוא דאתא אבל הכא כי אם צלי אש למאי אתא ולפ"ה הא איצטריך לחי ולחמי טבריא. **לכ"נ לר"ת** דאחי לא לקי לכו"ע דכי אם צלי אש לא משמע דאתא למלקות אלא לעשה דכי אם צלי אש תאכלו ולא דמי לכי נפש הוא חובל דההוא מודו כו"ע דלוקה אשאר דברים כדקתני התם בהדיא בברייתא חבל זוג של ספרים וצמד של פרות לוקה שתים דכי נפש הוא חובל משמע שפיר בלשון לאו שהוא נתינת טעם כל שהוא דבר נפש לא תחבול ואתא שפיר הא דקאמר רבא התם דכי נפש הוא חובל אתא לשאר דברים אבל כי אם צלי אש לא אתא אלא לעשה. ובנא ומבושל דווקא פליגי דרבא סבר להכי סמכיה לאלו ללקות עליו על ג] נא ומבושל שהם בני מילקא ואביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות והא דקאמר חדא מיהת מילקא לקי הכי פי' אם התרו בו משום כי אם צלי אש לבדו אבל על ד] מלקות נא ומבושל לא ילקה דלהכי מהני מה שכתבו בלשון כלל ומיהו לבדו מיהא לקי שסמכו לאלו שהם בני מלקות: **אמר** רבא אכל זג לוקה שתים. הא פלוגתא דאביי ורבא איתמר איפכא בפ' שלשה מינין (נזיר לח:) וכהנה רבות בגמרא ל): **שאין** ת"ל כי אם צלי אש. אע"ג דאיצטריך להלקות עליו משום כי אם צלי אש היינו נמי משום דסמכיה לנא ומבושל: **אם** כן לימא קרא בשל בשל או מבושל מבושל. הכא משמע דאורחיה דקרא לכפול תיבה אחת בענין אחד טפי מבשני עניינים וכן במרובה (ב"ק דף סה.) גבי ז) המצא תמצא ובהחובל (שם פה:) גבי ח) ורפא ירפא וקשה דבריש היו בודקין (סנהדרין מ: ושם) קאמר מדהוי ליה למיכתב דרוש תדרוש או חקור תחקור וכתב ט) היטב שמע מינה לאפנויי משמע דאי הוה כתב הכי לא הוה מופנה. ושמא התם לא חש לדקדק בלשון רק להוכיח דמופנה מ): להאמר

עין משפט נר מצוה

קפב א מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ד ופ' י"ח מהלכות סנהדרין הלכה ג:
קפג ב מיי' פ"ה מהל' נזיר הלכה ב:
קפד ג מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ד:
קפה ד ה שם הלכה ה:

רבינו חננאל

לוקה שתים אחת משום נא ואחת משום צלי אש. אכלו מבושל לוקה שתים. נא ומבושל לוקה שלש. ואביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות כלומר לאו אחד כולל האוכל נא והאוכל מבושל שנא' אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים וגו'. איכא דאמרי לאביי אכל נא ומבושל חדא מיהא לקי. איכא דאמרי לא לקי כלל עד דמיחד לאויה כלאו דחסימה: אמר רבא נזיר שאכל זג לוקה שתים אחת משום שנאמר (במדבר ו' ד') מחרצנים ועד זג וגו' ואחת משום שנא' (שם) מכל אשר יעשה מגפן היין. חרצן לוקה שתים. זג וחרצן לוקה שלש אביי אמר אין לוקין וכו': ת"ר אכל כזית נא מבעוד יום פטור מאי טעמא אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא. ואכלו את הבשר בלילה הזה ישנו בבל תאכל נא. מבעוד יום שאינו בבל תאכל צלי אינו חייב אם אכל נא. אכל כזית נא משחשכה חייב שהרי ישנו בקום אכול צלי. אכל כזית צלי מבעוד יום לא פסל עצמו מבני חבורה שאינה אכילה. כזית צלי משחשכה פסל עצמו מבני חבורה. וסוגיא דשמעתא כולה כעניין הזה. ואקשי' אהא דתניא אכל כזית צלי מבעוד יום חייב. אמאי לאו הבא מכלל עשה הוא האיך שנא' (שמות יב ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש בלילה אכול אותו ולא ביום והוי לאו הבא מכלל עשה דמאכלתו בלילה שהוא עשה האמת לא תאכל ביום שהוא לאו וכל כי האי גונא עשה הוא ואין לוקין על עשה. אמר רב חסדא זו הברייתא

ליקוטי רש"י

לאו שבכללות הוא. משום לא תאכלו כי אם צלי אש דכייל נא ומבושל ואין לוקין אלא על נא ומבושל שהן מפורשין [ב"מ קטו.]. כלאו דחסימה. לאכלי נקט לאו דחסימה דמוקמה לעיל כתיב והפילו השופט וגו' [מכות כג:]. זג וחרצן לוקה שלש. אחת מכל אשר יעשה מגפן היין ואחת על חרצנים ואחת על זג ולא אכלו אפילו וכו'. על זו לא יאכל לכולו קאי. אין לוקין על לאו שבכללות. כגון הא דלא כתב מה איסורי ליה בהו אלא לאו חד [נזיר לח:]. בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא. שאינו עובר בנא ומבושל ביום אלא בלילה [ב"מ קטו.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מנחות נח, ב) [שם], ג) [מכות יג: טו.], ד) נזיר דף לח., ה) בבא מציעא קטו., ו) מכילתא פרשת בא, ז) [לקמן קכ:], ח) יבמות נד: ט: סח. עג: זבחים לד. חולין פא., ט) לח., י) עיין נזיר לד:, כ) עמוד א, ל) [הגיהו תוספות מנחות נח: בפרוטרוט בד"ה ואיכא], מ) [וע"ע תוספות כתובות לט: ד"ה אין ותוספות בבא קמא סה. ד"ה ליכתוב ותוספות מנחות יז: ד"ה לכתוב].

הגהות וציונים

א] [צ"ל אמר רבא. עיין תוספות דהכא ד"ה אמר רבא אמנם גירסת הכסף משנה בפרק ה מהלכות נזירות אביי אכל זג וכו' רבא אמר אין לוקין על לאו שבכללות] (גליון). ב] בכת"י ובראשונים נוסף כזית: ג] צ"ל עם נא ומבושל (באה"מ). ד] צ"ל אבל עם מלקות (באה"מ וכ"ה במקצת דפו"י).

תורה אור השלם

א) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: [שמות יב, ח-ט]

ב) אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ: לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ: [דברים כה, ג-ד]

ג) מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל: כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג לֹא יֹאכֵל: [במדבר ו, ג-ד]

ד) בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ: [שמות יב, מו]

ה) אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה: [ויקרא כא, יד]

ו) לֹא יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל: [דברים כד, ו]

ז) אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: [שמות כב, ג]

ח) אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא: [שמות כא, יט]

ט) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ: [דברים יג, טו]

לוֹקֶה שְׁתַּיִם, שכך נדרש הכתוב 'אל תאכלו ממנו וגו' כי אם צלי אש', שהאוכל פסח שאינו צלוי באש עובר על לאו (רש"י), ולאו דוקא כשאוכלו נא או מבושל ולא צלוי, אלא אפילו כשאוכלו כשהוא חי (ראה רש"י לעיל ע"א ד"ה יכול), או כשאוכלו מבושל בחמי טבריה (ראה רש"י להלן ד"ה אבל). ויש סוברים, שרק על אכילת נא או מבושל לוקים על לאו זה, כיון שהם נכתבו באותו פסוק, ונדרש בלימוד של היקש, שעובר באכילתם על לאו זה של אי אכילת פסח צלוי, אבל באכילת חי או מבושל בחמי טבריה, אין עוברים על לאו [אלא רק על ביטול עשה של אכילת צלי] (תוס' ד"ה איכא, ע"פ מהרש"א).

ודעה זו שהאוכל נא או מבושל לוקה שתים, סוברת שלוקים על כל לאו שבכללות (רמב"ם שורש התשיעי). וכפי שמצינו (ב"מ קטו, ב) דעה כזו בברייתא (תוס' רי"ד לעיל ע"א), ושלא כברייתא ששנינו (לעיל ע"א) שבאכילת פסח חי אין לוקים על האיסור של 'צלי אש', שאותה הברייתא סוברת שאין לוקים על לאו שבכללות (רש"י שם), וכיון שיש הוכחה מברייתא אחת לדעת אביי ומברייתא אחרת לדעת רבא, לא האריכה הגמ' לשאול על כל אחד מהם (תוס' רי"ד שם).

ויש שכתבו, שאף לדעה זו אין לוקים על לאו שבכללות האמור במקומות אחרים שהוא כולל לאוים שונים שעניינם וטעמם שונה [כגון 'לא תאכלו על הדם', שנכללו בו איסור אכילת בהמה קודם שתצא נפשה, ואכילת קדשים קודם זריקה ועוד (ראה סנהדרין סג, א)], אלא שלפי דעה זו, הלאו של 'כי אם צלי אש' אינו נחשב 'לאו שבכללות', כיון שלא נכלל באיסור זה אלא דבר אחד, אכילת כל שאינו צלי אש, אלא שיש אופנים שונים למציאות זו של 'אינו צלי אש' [שלפי דעתם יש לדמות לאו זה ללאו של עשיית מלאכה ביום טוב, שאינו נחשב 'לאו שבכללות', לפי שנכלל בו איסור אחד בלבד של עשיית מלאכה, למרות שיש אופנים שונים של מלאכה האסורה] (רמב"ן שורש התשיעי).

נָא וּמְבוּשָׁל, שאכל כזית אחד כשהוא נא, וכזית נוסף כשהוא מבושל (מאירי, נדפס להלן מב, א). ויש שכתב, לדון על האוכל חתיכה אחת שצלאה קצת ונעשית 'נא', ואחר כך הוסיף ובישלה כל צרכה, האם נא שבישלו לאחר מכן נפקע מתורת 'נא' ועובר רק משום איסור מבושל, או שלא נפקע ממנו תורת 'נא' ועובר גם משום איסור אכילת נא (מנחת חינוך מצוה ז אות ב).

לוֹקֶה שָׁלֹשׁ, כשהתרו בו על שלשת האיסורים, ולא עבר שיעור 'תוך כדי דיבור' בין ההתראה לאכילה [כפי הדין הרגיל בהתראה], בשביל שלא יוכל לומר ששכח את ההתראה (ראה סנהדרין מ, ב ורש"י שם), וכגון שאכלם בבת אחת [והוא הדין שאם אכל אחד והתרו בו, ואכל את השני והתרו בו, שלוקה שלש. אלא שזה דבר פשוט, שהרי 'התראות מחלקות' לחייב על כל כזית בפני עצמו, אפילו כשהשניהם נא או שניהם מבושל]. אכן אינו לוקה ארבע באכילת כזית נא ועוד כזית מבושל, לפי שהלאו של 'אל תאכלו וגו' כי אם צלי אש' הוא אותו האיסור בין כשאוכל מבושל ובין כשאוכלו נא, ששניהם אינם צלויים באש (מאירי, נדפס להלן מב, א).

אֵין לוֹקִין עַל לָאו שֶׁבִּכְלָלוֹת, שהלאו של 'כי אם צלי אש' כולל אופני בישול שונים שאינם צליה (רש"י), שגם נא וגם מבושל נכללים בפסוק זה (רש"י ב"מ קטו, ב).

תַּרְתֵּי הוּא דְּלָא לָקֵי, שהאוכל פסח מבושל בחמי טבריה, שאינו לוקה משום 'מבושל', לוקה משום 'כי אם צלי אש' [אבל האוכל גם נא וגם מבושל, לוקה על כל אחד מהם בפני עצמו, שבזה לא נחלק רבא על אביי] (רש"י כאן ולהלן לענין זג וחרצן). ויש מפרשים, 'חדא מיהא לקי', שהאוכל גם נא וגם מבושל, אינו לוקה אלא פעם אחת, כיון שלא נאמר בתורה 'לא תאכלו נא ולא תאכלו בשל' אלא נאמר 'לא תאכלו' אחד המוסב על אכילת שניהם, ולכן זה נחשב ללאו אחד [וכן לענין מנין תרי"ג מצוות אין מחשיבים אותם אלא רק ללאו אחד] (רמב"ם השורש התשיעי). ויש מפרשים, 'חדא מיהא לקי', שהאוכל נא או מבושל, אינו לוקה אלא רק על איסור אכילת נא או מבושל, אבל אינו לוקה משום איסור אכילת צלי [אף שאינו מוגדר כ'לאו שבכללות', שבשאר מקומות (כמובא לעיל בשם הרמב"ן)] שכיון שנאמר בפסוק רק פעם אחת 'אל תאכלו', אין ראוי להלקותו שתי פעמים על אותו האיסור (רמב"ן שם).

תַּרְתֵּי הוּא דְּלָא לָקֵי - שהאוכל זג או חרצן, לוקה רק פעם אחת, ואינו לוקה משום 'מכל אשר יעשה', אבל האוכל גם זג וגם חרצן, לוקה שנים, ששניהם נזכרו בפסוק (במדבר ו, ד) 'מחרצנים ועד זג לא יאכל', והמילים 'לא יאכל' נכלל בהן לאו אחד על חרצנים ועוד לאו נפרד על זג (רש"י). ויש סוברים, שגם האוכל זג וחרצן יחד אינו לוקה אלא פעם אחת (ראה רמב"ם הנ"ל בד"ה תרתי; מפרש המיוחס לרש"י נזיר לח, ב, בפי' הראשון).

אָכַל כְּזַיִת נָא מְבֻעוֹד יוֹם פָּטוּר, אבל אסור מדרבנן, כמשמעות הלשון 'פטור', והוא הדין באכילת מבושל מבעוד יום, אכן, באכילת חי מבעוד יום, יש לדון האם מותר אפילו לכתחילה (מנחת חינוך מצוה ז אות יא).

שֶׁאֵין תַּלְמוּד לוֹמַר כִּי אִם צָלִי אֵשׁ וְכוּ', שהרי כבר נכתב בפסוק הקודם (שמות יב, ח) שיש לאכול את הפסח 'צלי אש' (רש"י). ויש מפרשים, שהלימוד הוא ב'היקש', כיון שהסמיך הפסוק 'צלי אש' ל'נא ומבושל' (תוס' ד"ה שאין, ע"פ מהרש"א), וזה בנוסף למה שנלמד מהיקש זה שלוקים על נא ומבושל גם משום 'צלי אש', לדעת רבא (כמבואר בתוס' לעיל ד"ה איכא), שכיון שאין היקש למחצה, לומדים שני דברים מההיקש (מהרש"א).

בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי אֵינוֹ בְּבַל תֹּאכַל נָא, והוא הדין שאין חייב על אכילת מבושל, אלא רק בשעה שישנו ב'קום אכול צלי', ש'נא ומבושל' כתובים באותו פסוק ודינם שווה (רמב"ם קרבן פסח ח, ד).

בְּשֶׁלּוֹ מְבֻעוֹד יוֹם מִנַּיִן וְכוּ', שהאוכל בלילה פסח שהתבשל ביום, חייב, למרות שפעולת הבישול נעשתה קודם עיקר זמנו של הפסח (ראה רש"י), אבל אם בישלו ביום ואכלו ביום, פטור (צל"ח). ויש מפרשים, 'בישלו מבעוד יום מנין', היינו שבישלו ואכלו מבעוד יום [אבל על בישלו ביום ואכלו בלילה, אין צריך פסוק לחייבו], ורבי נחלק על ת"ק בברייתא, הסובר שאיסור אכילת מבושל נוהג רק בלילה (מהרש"א, ע"פ מכילתא).

אָכַל צָלִי מְבֻעוֹד יוֹם חַיָּיב, והיינו באכילת כזית (רש"י; רמב"ם קרבן פסח ח, ה). אכן מלשון הברייתא שנקטה 'אכל צלי' בשונה ממה שנקטה בהמשך 'כזית נא', משמע שהחיוב באכילת צלי מבעוד יום אינו אלא רק כשאכלו כולו, וגורם בכך לבטל את מצות האכילה של הקרבן בלילה (שפת אמת).

מַה נָּא בָּלְאוּ אַף צָלִי בָּלְאוּ. אכן אלמלא דיוק זה, לא ניתן לדייק מלשון הברייתא ש'חייב' היינו מלקות, שמצינו לשון 'חייב' גם באיסור דאורייתא שאין בו מלקות, או איסור דרבנן שיש בו 'מכת מרדות' (מהרש"א, בתוס' ד"ה איכא).

רַבִּי יְהוּדָה הִיא וְכוּ', הסובר שתיבת 'לאמר' נדרשת במשמעות של 'לאו אמור', ודינו כלאו (כמבואר בגמ' להלן), והיינו דוקא במקומות שיש בהם איסור עשה, ותיבת 'לאמר' מוסיפה שיש בהם גם איסור לאו (תוס' ד"ה לאמר, ע"פ מהרש"א), אבל בשאר המקומות מודה רבי יהודה שתיבת 'לאמר' באה לנתינת רשות למשה לומר את הדברים לבני ישראל, שהרי האומר דבר לחבירו, אסור לו לאומרו ללא שקיבל רשות על כך (מהרש"א, ע"פ יומא ד, ב).

ואיסור זה הנדרש מתיבת 'לאמר' הוא איסור לאו מדאורייתא שלוקים עליו (שפת אמת מנחות נ, ב, בדעת תוס' שם). ויש שצידדו, שהוא איסור דאורייתא שאין לוקים עליו (ראה ראש יוסף; ראה שפת אמת מנחות שם), כיון שאינו דומה ללאו דחסימה (ראש יוסף). ויש שכתבו, שאין זה אלא אסמכתא בלבד (לחם משנה ערכין ה, ו).

אכן, חכמים חולקים על רבי יהודה, וסוברים שתיבת 'לאמר' אינה נדרשת ללאו (תורת כהנים אמור ז, ז), ולא נכתבה אלא לנתינת רשות למשה לומר את הדברים לבני ישראל (מהרש"א). ■ וכך נפסק להלכה, שהאומר דבר לחבירו, לא יגלהו ללא נתינת רשות (מג"א קנו, ב. וראה שם פרטים נוספים).

וְאֵין שׁוֹפְכִין בְּמָקוֹם הָאִישְׁבּוֹרָן, מקום שיש בו שבר בקרקע, והמים נאספים ושוהים בתוכו ומחמיצים (רש"י), והוא הדין שאין לשפוך על רצפת אבנים שאינה בולעת (מג"א תנט, ט), והיינו דוקא לאחר זמן האיסור, אבל קודם זמן האיסור, מותר לשפוך אפילו במקום האישבורן (ב"י שם, ד). ויש סוברים, שאפילו קודם זמן האיסור אין לשפוך את המים בחצר שאינה של הפקר, שמא ישאר מהם לאחר זמן האיסור ויעבור על איסור חמץ (ב"ח שם, ו-תלג, ח).

ולשופכם ברשות הרבים, מותר אפילו לאחר זמן האיסור, כיון שמפקירם תיכף לפני שיחמיצו [שדוקא בחמץ שכבר החמיץ לא מועיל הפקר לאחר זמן האיסור, שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאילו ברשותו] (ראה מאירי ורוקח רעג, ומשנ"ב תנט, ל). ויש סוברים, שלאחר זמן האיסור אסור לשפוך אפילו ברשות הרבים, שלכתחילה יש לאדם להיזהר שדברים שהיו שייכים לו, לא יהפכו לחמץ אפילו שכבר הפקירם (מג"א שם).

■ להלכה, הלש בצק לאחר זמן איסור חמץ, לא ישפוך את המים שעוסק בהם במקום שיכולים להתקבץ ולהחמיץ (שו"ע או"ח תנט, ד). ונחלקו אחרונים בדין שפיכתם קודם זמן האיסור בחצר פרטית, וכן נחלקו בדין שפיכתם לרשות הרבים לאחר זמן האיסור (משנ"ב שם). ואפילו מים מועטים אסור, שאין אנו בקיאים לדעת מה הם מים מועטים (ביאור הגר"א שם).

אִשָּׁה לֹא תָלוּשׁ אֶלָּא בְּמַיִם שֶׁלָּנוּ, ששהו בלילה מחוץ למעיין, לפי שהמים שבמעיינות בתקופת ניסן חמים, ולכן יש לשאובם בערב ולהשהותם מחוץ למעיינות בשביל שיצטננו עד הבוקר (ראה רש"י), וכן יכול לשאובם בבוקר ולצננם עד הערב (רא"ש בשם ראבי"ה) [אלא שנקט לפי הרגילות שאופים את המצות ביום]. ויש מפרשים, שהמעיינות בלילה חמים, ולכן צריכים לשאובם קודם הלילה בשביל שלא ישהו בלילה במעיין, ומשתמש בהם למחרת, לאחר לינת הלילה, והוא הדין שיכול להשתמש בהם מיד לאחר שאיבתם, ולאחר שהתחיל הלילה אינו יכול לשאובם (רא"ש בשם יראים). ויש מפרשים, שפעולת השאיבה של המים מחממת אותם, ולכן צריכים להשהותם בלילה לצננם (ר"ן בדעת הרי"ף, וראה להלן ד"ה ולא במים הגרופין).

דְּרָשָׁהּ רַב מַתְנָה בְּפַפּוֹנְיָא וְכוּ'. הטעם שהביאה הגמ' מעשה זה, משום שהיה זה בערב פסח, וכשבאו לפניו בבוקר אמר להם שישאבו כעת מים ויוכלו ללוש בהם מצה בערב, ולכן הובא מעשה זה ללמד שאין צריך לינת לילה דוקא אלא מועיל לינה מחוץ למעיין של י"ב שעות (ב"י או"ח תנה, בדעת רש"י הנ"ל). ויש מפרשים, שהמעשה היה בפסח, והובא המעשה ללמד שבדיעבד אפשר להשתמש במים שלא לנו, שלא מצינו שאמר להם להתענות (ב"י שם בדעת היראים הנ"ל, שלא מועיל לשאוב בבוקר וללוש בלילה שלאחריו). ויש מפרשים, שהובא מעשה זה להורות שהדורש בפני עם הארץ יפרש היטב את דבריו (שפת אמת).

■ להלכה, [א] הטעם ל'מים שלנו' - משום שהמעיינות חמים [כדעת רש"י], או משום שהמעיינות בלילה חמים [כדעת היראים] (משנ"ב תנה, ב). [ב] גם במי נהרות שלא שייכים הטעמים הנ"ל, יש להחמיר, לפי שהתחממו מעט בשמש (משנ"ב שם, ג). [ג] זמן שאיבת המים לכתחילה, יש סוברים שיכול לשאובם בכל שעה שירצה, והעיקר שישהו לינת לילה (ביאה"ל שם, בדעת השו"ע), ויש סוברים, שלכתחילה ראוי לשאובם בבין השמשות ממש כדי שיצטננו י"ב שעות במחובר וי"ב שעות לאחר שאיבתם [שהמעיינות צוננים ביום, והאויר צונן בלילה], אבל מאחר שקשה לצמצם את השעה, ראשי לשאוב קצת מבעוד יום (רמ"א שם, ע"פ משנ"ב שם, ד). [ד] אם נשאבו בלילה קודם חצות, ימתין י"ב שעות קודם שילוש בהם (משנ"ב שם), ובשעת הדחק אין צריך להמתין י"ב שעות (משנ"ב שם, ו). [ד] בדיעבד, אם נשאבו מבעוד יום, יכול ללוש בהם לאחר לינת לילה (משנ"ב שם, ד, וראה בשו"ע ובמשנ"ב שם, פרטים נוספים בשמירת המים שלא יתחממו).

וְלֹא בְּחַמֵּי חַמָּה, ואפילו לאחר שהצטננו, ויש סוברים שדוקא כל זמן שהם פושרים (ריטב"א).

וְלֹא בְּמַיִם הַגְּרוּפִין מִן הַמּוּלְיֵיר - דוד גדול שהמים שבשוליו אינם צוננים (רש"י). ויש שלא גרסו 'מן המולייר', ופירשו 'מים הגרופין' היינו מים שנשאבו בו ביום, המתחממים בשאיבתם, כל זמן שאינם 'מים שלנו' (ר"ן בדעת הרי"ף. וראה לעיל ד"ה אשה לא תלוש).

וְלֹא תַגְבִּיהַּ יָדָהּ מִן הַתַּנּוּר וְכוּ'. שתעסוק בבצק ללא הפסק שלא יחמיץ (רש"י), שכל זמן שעוסקים בבצק אינו מחמיץ (גמ' להלן מח, ב). ויש מפרשים, שלא תניח את הפת ותעסוק בדבר אחר, שמא לא תשים לב לזמן שעובר, ואינה יכולה להתעסק אלא רק בתנור ובצרכי האפיה, ומדוקדק הלשון שלא תגביה ידה 'מן התנור' (חי' הר"ן).

■ להלכה, לא יניחו העיסה בלא עסק אפילו רגע אחד [כדעת רש"י] (שו"ע או"ח תנט, ב. וראה שם פרטים נוספים).

וְאֶחָד שֶׁמְּצַנְּנָתּ בּוֹ אֶת יָדֶיהָ, שהתחממו בעסק הלישה (רש"י). ויש סוברים, שרק אם עוסקת עם המצות בתנור [לצורך קיטוף, או אפיה], מתחממות ידיה והיא צריכה לצנן אותן (רבנו חננאל; רמב"ם חמץ ומצה ה, יב, ע"פ מגיד משנה שם). ויש סוברים, שאין כוונת הגמ' שהמקטפת צריכה לצנן את ידיה במים, אלא שאם רוצה לצנן אותן, לא תצנן אותן בכלי שמקטפת בו (חי' הר"ן).

■ להלכה, יש סוברים שכל המקטפת צריכה לצנן ידיה, וכך ראוי להחמיר לכתחילה [כדעת רש"י], ויש מקילים שאין צריכה לצנן כל זמן שלא מרגישה שהן חמות, אלא אם כן עוסקת במצות בעודן בתנור [כדעת רבנו חננאל והרמב"ם], וצינון הידים לא יהא באותם המים שמקטפת בהם (שו"ע או"ח תנט, ג ומשנ"ב שם). ובמדינות שלנו, לא נוהגים לקטף את העיסה במים (משנ"ב שם).

■ המשך במילואים עמ' 120

רבי יהודה היא. לימד לנו הכא מכלל לגמור לנו הוא: **שרוב.** הוא שחתך מעיניו גדולה וחתך קטנה, וכן שחר מבניהם[ב]: **קלוטו.** שפרקומיו קלוטות: **נדבה תעשה אותו.** למעי הקלישה לבדק הבית, ולגדר לסעודת קרבן לו ילקה, וכתב קותו, קותו בעל מוס שחתה מתפים לקדושה בדק הבית, ואין אתה מתפים תמימים למזבח לבדק הבית: **וידבר ה' וגו'.** בתחלת הפרשה כתיב: **לא נאמר בדברים.** טוען ומקיען לגמר: **לאו אמור.** לעור לכן שיש חיסור לנו בדבריס, והכא גבי פסח נמי כתיב בתחלת הפרשה[ג] ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. לעור לכן שיש חיסור לנו בדבריס: **אלא אמור.** לעור לכן שיש חיסור לנו בדבריס: **לאמר יאמר ש"מ הפרשה שהיא בלאו אין.** נלמה ל"ל לסיומו דוקא בהני דבריס לשיס כהו לנו הכא מכלל עשה אל שאר דבריס לנו:

הדרן עלך כל שעה

ואלו שעוברין בפסח. פ"ם לעסור עליהן בכל יומה ובכל **ימות וגם ריב"ש** מדקדק מלשון עוברים למשמע (ג) עוברין מן הטהור, ומין נלמה ל"ת למשמע לכל הנך מדניין[ד] (ה) מכל מחמת לנו מלמלת ומפילו בלילה לנו הוה מיהוי אי לנו לגזרינן בקלה לנו הוה ומיהוי בל ילמה ובל **ימלא. ונלמה ל"ת** למלו עוברין פי' (נ) המולין ועוברין סיינו מעל הסולמן למלו בני מיכל סיהו

אל**מל בל ילמה** לימ:

רבי אליעזר אומר אף תבשיני נשים. סיינו (ז) ממן מוקפה ומפילו הוי ממן דגן גמור על ידי מעורבות מ"מ מדקאמר אף משמע דמיהה למ"ק **ובגמרא**[ה] **ממני דרבי** אליעזר שבר מוקפה בעיניס בלא כלום. לכך נלמה לגרסינן רבי אלעזר אמר מיניהו או בממני[ו] או בגמרא: הא

לאמר יאמר ש"מ הפרשה שהיא בלאו אין. נלמה ל"ל לסיומו דוקא בהני דבריס לשיס כהו לנו הכא מכלל עשה אל שאר דבריס לנו:

הדרן עלך כל שעה

ואלו שעוברין בפסח. פ"ם לעסור עליהן בכל יומה ובכל **ימות וגם ריב"ש** מדקדק מלשון עוברים למשמע (ג) עוברין מן הטהור, ומין נלמה ל"ת למשמע לכל הנך מדניין[ד] (ה) מכל מחמת לנו מלמלת ומפילו בלילה לנו הוה מיהוי אי לנו לגזרינן בקלה לנו הוה ומיהוי בל ילמה ובל **ימלא. ונלמה ל"ת** למלו עוברין פי' (נ) המולין ועוברין סיינו מעל הסולמן למלו בני מיכל סיהו

אל**מל בל ילמה** לימ:

רבי אליעזר אומר אף תבשיני נשים. סיינו (ז) ממן מוקפה ומפילו הוי ממן דגן גמור על ידי מעורבות מ"מ מדקאמר אף משמע דמיהה למ"ק **ובגמרא**[ה] **ממני דרבי** אליעזר שבר מוקפה בעיניס בלא כלום. לכך נלמה לגרסינן רבי אלעזר אמר מיניהו או בממני[ו] או בגמרא: הא

רבי יהודה היא[ב] דתניא[ג] שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו[א] אותו אתה מתפים לבדק הבית ואי אתה מתפים תמימים לבדק הבית מכאן אמרו כל המתפים תמימים לבדק הבית עובר בעשה אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל[ב] וידבר ה' אל משה לאמר לימד על כל הפרשה כולה שיהא בלא תעשה דברי רבי יהודה[ג] אמר לו רבי לבר קפרא מאי משמע אמר לו הכתיב לאמר לא נאמר בדברים בי רב אמרי לאמר לאו אמור: [ד]מי תשמישו של נחתום וכו': תני חדא שופכין במקום מדרון ואין שופכין במקום האשבורן ותניא אידך שופכין במקום האישבורן לא קשיא הא דנפישי דקוו הא דלא נפישי דלא קוו. אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו דרשה רב מתנה בספוניא למחר אייתו כולי עלמא חצייהו ואתו לגביה ואמרו ליה הב לן מיא אמר להו אנא [ה]במיא דיבתו אמרי. [ו]דרש רבא [ז]אשה לא תלוש בחמה ולא בחמי חמה ולא במים הגרופין מן המולייר [ח]ולא תבגיה דדה מן התנור עד שתגמור את כל הפת [ט]וצריך[י] שני כלים אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את דיה אביעיא להו עברה ולשה מהו [יא]מר זוטרא מנא אמינא לה דתניא [יב]אין להותתין השעורין בפסח ואם לתת נתבקעו אסורים לא נתבקעו מותרין ורב אשי אמר [יג]אפו כולהו חדא מחיתא מחיתינהו היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר:

הדרן עלך כל שעה

ואלו [יד]עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי ויותח המצרי וזומן של צבעים ועמילן של סבחים וקולן של סופרים ר"א אומר אף תבשיטי נשים זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח [ב]הרי אלו באהדרה ואין בהן משום כרת: **גמ'** ת"ר שלישה דברים נאמרים בכותח הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף מטמטם את הלב משום נסיבורי דחלבא וממסא את העינים משום מילחא ומכחיש את הגוף משום קומניתא דאומא. [ט]ת"ר ג' דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה וגוטלין [י]אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם אלו הן פת [יא]קיבר ושכר חדש וירק חי: [יב]ת"ר שלישה דברים ממעטין את הזבל ווזקפין את הקומה ומאירין את העינים אלו הן פת נקיה בשר שמן ויין ישן פת נקיה דסמידא

רבי יהודה היא[ב] דתניא[ג] שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו[א] אותו אתה מתפים לבדק הבית ואי אתה מתפים תמימים לבדק הבית מכאן אמרו כל המתפים תמימים לבדק הבית עובר בעשה אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל[ב] וידבר ה' אל משה לאמר לימד על כל הפרשה כולה שיהא בלא תעשה דברי רבי יהודה[ג] אמר לו רבי לבר קפרא מאי משמע אמר לו הכתיב לאמר לא נאמר בדברים בי רב אמרי לאמר לאו אמור: [ד]מי תשמישו של נחתום וכו': תני חדא שופכין במקום מדרון ואין שופכין במקום האשבורן ותניא אידך שופכין במקום האישבורן לא קשיא הא דנפישי דקוו הא דלא נפישי דלא קוו. אמר רב יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו דרשה רב מתנה בספוניא למחר אייתו כולי עלמא חצייהו ואתו לגביה ואמרו ליה הב לן מיא אמר להו אנא [ה]במיא דיבתו אמרי. [ו]דרש רבא [ז]אשה לא תלוש בחמה ולא בחמי חמה ולא במים הגרופין מן המולייר [ח]ולא תבגיה דדה מן התנור עד שתגמור את כל הפת [ט]וצריך[י] שני כלים אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את דיה אביעיא להו עברה ולשה מהו [יא]מר זוטרא מנא אמינא לה דתניא [יב]אין להותתין השעורין בפסח ואם לתת נתבקעו אסורים לא נתבקעו מותרין ורב אשי אמר [יג]אפו כולהו חדא מחיתא מחיתינהו היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר:

חדרן עלך כל שעה

ואלו [יד]עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי ויותח המצרי וזומן של צבעים ועמילן של סבחים וקולן של סופרים ר"א אומר אף תבשיטי נשים זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח [ב]הרי אלו באהדרה ואין בהן משום כרת: **גמ'** ת"ר שלישה דברים נאמרים בכותח הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף מטמטם את הלב משום נסיבורי דחלבא וממסא את העינים משום מילחא ומכחיש את הגוף משום קומניתא דאומא. [ט]ת"ר ג' דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה וגוטלין [י]אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם אלו הן פת [יא]קיבר ושכר חדש וירק חי: [יב]ת"ר שלישה דברים ממעטין את הזבל ווזקפין את הקומה ומאירין את העינים אלו הן פת נקיה בשר שמן ויין ישן פת נקיה דסמידא

ואלו עוברין. פ"ם בכל יומה [ט]ובכל ימות, ומלמס מפרש לנו בגמרא זימות חומן וקולן ועמילן: **תבשיטי נשים.** בגמרא[ט] מין דגן. ממנה מיגן, מיגון ושעורין וקוסמין ושבולת שועל וזיפון[ל]: **ואין בהן כרת.** מס מכלן, מכל לנו יש בהלישלן, ובגמרא[מ] ליף לה כולה: **גמ' מטמטם.** לשון קמיטה: **מסמא את העינים משום מיחה.** מלה קלומיס יש ממקמת מת העינים[ס], כמטוגע במלה ומחוך ומוגע בעין: **נסיבורי דחלבא.** מיקמ"ש[מ]: **קומניתא דאומא.** עיפוקא[נ] פת ממתעפת למחר זמן במוך הקומה: **וכופפין את הקומה.** בלומר מתיגין קומו: ירק חי. כגון כרישין וגלגלס וחזרין, כשמוכל מהן הרבה ממיל:

רבינו חננאל

לר' יהודה היא דתניא ושור ושה שורע וקלוט נדבה תעשה אותו פי' אותו שהוא בעל מום אתה מתפיטו נדבה לבדק הבית ואי אתה מתפים תמימים לבדק הבית אלא לגדר מתפים תמימין. מכאן אמרו כל המתפים תמימים לבדק הבית עובר בעשה דלאו הבא מכלל עשה עשה הוא ואין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל וידבר ה' אל משה לאמר לימד על הפרשה כולה שהיא בלאו דברי ר' יהודה. א"ל ר' לבר קפרא היכן אתה מוצא בזה הפסוק לאו. אמר ליה דכתיב לאמר לא יומרו הדברים מכאן לאדם לא המיסר מה שכתוב ואפילו עשה עובר בלאו שהרי המיר. דבי רבי אמרי כן פירושו לאמר לא אמר כלומר על כל מצוה שבתורה נזר עליהן בלאו: מי תשמישי של נחתום ישפכו מפני שהן קרושין ונחמיצין. פירושו הניעה הנגרלים מן הסים שנשתמש בהן כמו שורחץ אותם נקרין ומחמיר. ואוקימ' אי בפישי דקוו וקיימי ישפכין במקום מדרון ואי לא בפישי אלא נכלעין משופכין במקום האישבורן. אמר רב יהודה אין לשין אלא במים השאובין מאותן ולמי נלילה דאינן מיא ביתו ונצטנן הרבה. ותניא אידך מבושלין ולמי נלילה בחמה ולא במים הגרופין לא במים חמין ולא אפילו במים שהוחמו בחמה. פי' גרופין מושכין דבחיב (שמואל ב' כא) ונתל קישון גרסם כלומר משנם. **ולא תבגיה דדה** בגן התנור כלומר לא תניח הפת סוגל ותתנסך בדבר אחר עד שתגמור את הפת. ויש אומרים לא תבגיה דה מן הפת עד שתדבקהו בתנור. וצריכה שני כלים במים אחד שמקטפת בו הפת בתוך התנור ואחד שמצננת ידיה. עברה ולשה בחמין או במים גרופין או באלו כלן מאי. ופשט רב אשי עברה ולשה אסור וקיימא לן כותיה: הדרן עלך כל שעה

כ"ג ואלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי ויותח המצרי וכו'. כותח הבבלי אסור בפסח משום קומניתא דאומא דהיא חמץ גמור מת ניקודים ואסור לאכלו בכשר משום נסיבורי דחלבא (פי' נסירובא). **פי' ריפתא שפסקא** פסולת הסלת פת קיבר.

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) מנחות יג, ב) [סס], **ג)** ויקרא כב, כז], **ג)** יומא סח:, **ד)** [נעיל מ:], **ה)** [נכתות כד. וש"ע ומהלכן נח: פרש"י בפיהור נסין], **ו)** עיין יומא שם ד"ה כל, **ז)** [נ"ב נכתות מג: פרש"י שבת קיג: תענית יז], **ח)** [פי' מקלה הסולה **ט)** ערין], **י)** בכתות ג:, **כ)** ערי לקמן מה:, **ל)** לקמן סוף ע"ב, **מ)** לעיל לה., **נ)** לקמן מג., **ס)** עיין תוספות ד"ה חולין קה ע"ב.

הגהות הב"ח

(ט) רש"י ד"ה סיפא לתימה וכו' למען אדם כמגלא כרימו מהן: **(ב)** תוס' ד"ה ואלו ועיי וכ"ע ד"ה האוכלין]: **(ל)** ד"ה ר' אלעזר וכו' סיינו ממן מוקפה. ג"כ ולפי זה מוסיף ד"ה כל לגמ"ק [נוסף מוקפה] בעיניס ולע"ק אף מוקפה [ע"י מעורבות] ואי סד ממן דגן גמור ע"י מעורבות [מוסיף] ד"ה למפילו אכסיעי ממים [ועמ] סד ואם לא רואים למאלה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א) תוס' ד"ה ראמר לימד על כל הפרשה שהיא בלאו. נ"ב עיין מגמה דף ל"ת ע"ב מוסף ד"ה אף כאן וכו' ונוכ':

הגהות וציונים

ג) [ע"ל וצריכה] (גליון), **ג)** שלשה דברים **נאמרו** (כתי"ה), **ג)** [בירושלמי ליתא מלה זו] (גליון). וכן ליתא בכתי"ה, ועי' תוס' בירושלמי שם ד"ה כל עיר, ומדלא משני שם בגמ' כאן במבושל וכאן בחזי משמע דכאן אפי' במבושל (דק"ס). עוד נוסף כאן בכתי"ה **פת קיבר ריפתא דסיפוסקא שבר חדש דלא חזיף עליה ארבעגין [ע"א ארבעה] יומין ירק בשאר ירקי אבל תומי וכרתי לית להן בה** (וכעין שנוסף פירוש הגי' דברים בברייתא דלהלן בדברים המעלה). וכן היה לפני' פי' הר"ח (ועי' רש"י בעיניהן שם ד"ה ופת קיבר, ד"ק). אמנם מרש"י דהכא שכתב כגון "כרישין" וכו' משמע קצת דל"ל לה: **ד)** [ע"ל ביתו] (גליון) ועי' השלמות: **ה)** מי הלכ הנזכרים לאחר שהחלב נהפך לגבינה: **ו)** בכתי"ה וברש"י שעל הדף"ח נוסף **של פת**: [לפי גירסתו מפרש ר"ת ב' פירושים בלשון עוברין, ע"ד רש"י הניעו האוכלן וע"ד הריב"א הניעו מעל השולחן וכו', וכ"ה להדיא בהוס' הרשב"א משאנן לעיל ב ע"א עיי"ש:

ליקוטי רש"י נדבה תעשה אותו אותו. כעל מום אתה מקלים לנדק הבית, כל המתפים וכו' עובר בעשה. אתה אי אתה מתפים לתמיהין ולא אתה מקדים תמימים, לסיום לנו הכא מכלל עשה ועשה הוא. **לא נאמר בדברים.** כלומר מכי אמר הקב"ה לנו אמור לסם לסיום לנו לגלוח לנלח לגלח הכא לנו עברי אתן פרשה עוברין נלנו (תמורה כח:). **אשה לא תלוש.** הצבייהו. הכלין שמותכים בסם ואין מתכהר (עיי' ברכות נח:). **אין לותתין** וכו' נתבקעו. ממתם הניטות שממתם סמיס לסמוחות ולולי מתכהות לסתמיך (ע"ל ע. **אפו כולהו חדא מחיתא מחיתינהו.** וכי מלינהו אתת לנמנם לסולם לשון (שמות ל"ט) (נמנמוס) עוכר ממי לתיקון לנור קרו לו לוינטי לבינה שמקדר את דבריו (תהלים קח:). **ביתה הבבלי.** נותנין בו ממן מלמתי עוכר ממי לתיקון ולוינו עשוי לנתכל יתר לנגל בנוטל בו ולוינו כלה מד עמן מרוטב (שבת יט:). מזק הוא כמומן לכתמיד נלנו עוכרין לויסבו בים עיפוסו פת ומפיוכי דלמלכה מצב"ש נלנ"ו ועי' ל:).

קמו א מיי' פ"ט מהל' מלכי' ה"ו: **עכיון** סלכה ו: **קמו ב** מיי' פ"ט מהל' מלכי' סלכה ט: **ממן** סלכה עז **ממג** לאוין עג טוש"ע או"ח סי' תמ סעי' ג: **קמו ג** מיי' שם סלכה יא: **קמו ד** מיי' שם סלכה יב: **קמו ה** מיי' שם סלכה יב טוש"ע או"ח סי' תמן סעי' ג: **קמו ו** מיי' שם טוש"ע שם סעי' ב: **קמו ז** מיי' שם טוש"ע שם סעי' ג: **קמו ח** מיי' שם טוש"ע שם סעי' ה: **קמו ט** מיי' פ"ל מהלכות ממן סלכה ח **ממג** לאוין עג טוש"ע או"ח סי' תמן סעי' ג: **קמו י** מיי' פ"ל מהלכות ממן סלכה ו:

תורה אור השלם

א) וְשׁוֹר וָשֶׂה שׁוֹרֵעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ וְלַבְּדָר לֹא יֵרָצֶה: [ויקרא כב, כז]

ב) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: [ויקרא כב, יז]

ג) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: [שמות יב, א]

ד) וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהָלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין: [בראשית יט, ב]

ה) וְהָיָה פִּי רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שֶׁפָּה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֶג כְּפִי תַּחְרָא יִהְיֶה לּוֹ לֹא יִקָּרַע: [שמות כח, לב]

ו) מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ: [שמות יג, ז]

ז) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מְחָמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: [שמות יב, יט]

ח) כָּל מְחָמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: [שמות כג, כ]

דסמידא בשר שמן דצפירתא דלא אפתח יין ישן עתיק עתיקי כל מילי דמעלי להאי קשה להאי ודקשה להאי מעלי להאי בר מזנגבילא רטיבא ופילפלי אריכתא ופת נקייה ובשר שמן ויין ישן דמעלי לכולי גופיה: שכר המדי: דרמו ביה מי שערי: וחומץ האדומי: דשדו ביה שערי אמר רב נחמן (בר יצחק[א]) בתחלה כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנאמר [א] אמלאה החרבה [א] אם מלאה זו חרבה זו ואם מלאה זו חרבה זו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [ב] ולאם מלאם יאמץ. תניא אמר רבי יהודה ביהודה בראשונה [ב] הלוקח חומץ מעם הארץ אינו צריך לעשר מפני שחזקה אינו בא אלא מן התמד ועכשיו הלוקח חומץ מעם הארץ צריך לעשר שחזקתו אינו בא אלא מן היין וסבר רבי יהודה תמד לאו בר עשורי הוא והא תניא[ג] [ג] [א] המתמד ונתן מים במדה ומצא כדי מדתו פטור ורבי יהודה מחייב הכי קאמר לא נחשדו עמי הארץ על התמד אי בעית אימא נחשדו ולא קשיא הא [ד] בדרווקא הא בדפורצני: וזיתום המצרי (וכו'): מאי זיתום המצרי [ה] תני רב יוסף תלתא[ו] שערי תלתא קורטמי ותלתא מלחא רב פפא מפיק שערי ומעייל חיטי וסימניך סיסני תרו להו וקלו להו וטחני להו ושתו להו [ו] מדיבחא ועד עצרתא דקמיט מרפי ליה ודרפי מקמיט ליה לחולה ולאשה עוברה סכנתא: וזומן של צבעים (וכו'): הכא תרגימו מיא דחיורי דצבעי בהו [ז] לבא: ועמילן של טבחים (וכו'): פת תבואה שלא הביאה שליש שמניחה על פי קדירה ושואבת הזוהמא: וקולן של סופרים (וכו'): הכא תרגומא פרורא דאושכפי רב שימי מחוזנאה אמר זה טיפולן של בנות עשירים שמשיירות אותו לבנות עניים איני והא תנא רבי חייא ארבעה מיני מדינה ושלשה מיני אומנות ואי אמרת טיפולן של בנות עשירים מאי מיני אומנות איכא ואלא מאי פרורא דאושכפי אמאי קרי ליה האי קולן של סופרים קולן של רצענין מיבעיא ליה אמר רב אושעיא לעולם פרורא דאושכפי (א) ומאי קרי ליה קולן של סופרים דסופרים נמי מדבקין בהו ניירותיהן: רבי אליעזר אומר אף תכשיטי נשים (וכו'): תכשיטי נשים סלקא דעתך אלא אימא אף טיפולי נשים דאמר רב יהודה אמר רב בנות ישראל

שהגיעו

רש"י

דסמידא. סולת: דצפירתא דלא אפתח. עז שלא ילדה: עתיק עתיקי. ישן של שלש שנים[ח]: כל דמעלי. לחולי זה קשה לזה, המועיל ללב קשה לעינים או לאחד מתחלואי שאר האברים: זנגבילא. זינזיבר"א[ז]: [ט] דרמו ביה מי שערי. שמטילין לתוכו מי שעורין, כגון שכר שלנו, ועושין אותו במדי: שכר המדי. לפי שבאותן הימים אין נוהגין לעשות שכר אלא מתמרים, ובמדי[ט] עושין שכר ממי שעורין כעין אותן שלנו, קרי ליה שכר המדי: דשדו ביה שערי. [י] ביין נותנין שעורין שלמים כדי להחמילו, לפי שיינם טוב ואינו בא לידי חימוץ עד שנותנין לתוכו שעורין: בתחילה. כשבית המקדש קיים היו מביאין נסכים מיהודה, ובזכות הנסכים היה טעם ביינם ולא היה מחמיץ כו': אמלאה החרבה. רישא דקרא יען אמרה צור לירושלים האח וגו', אתמלא מן חורבנה של ירושלים, וצור מאדום היא: ולאם מלאם יאמץ. כשעשו גבור יעקב חלש, אין מלכות שניהם מתקיים יחד: תמד. בופי"ט[י], לפי שהיין היה טוב ואינו מחמיץ, וסתם חומץ שלהם מן תמד היה בא: ועכשיו. בטל טעם היין, וממהר להחמיץ: פטור. מלעשר, שהרי אין כאן אלא מים, שלא מצא אלא כדי מדתו. ואע"ג דחזותיה וטעמא חמרא, קיוהא דפירא בעלמא הוא דעייל ביה[כ]: ורבי יהודה מחייב. דאזיל בתר חזותא וטעמא[ל]: הכי קאמר. מתניתא קמייתא: לא נחשדו עמי הארץ מלעשר את התמד. לפי שאינו חשוב בעיניהם, לפיכך הלוקחו ממנו פטור מן הדמאי: ואי בעית אימא נחשדו. ורבי יהודה במתניתא קמייתא טעמיה משום דפטור אפי' ממעשר ודאי, ובתמד דפורצני קאמר, שנותנין מים בחרצנין והוא מחמיץ ומרתיח לאחר זמן כיין התוסס והיינו תמד, ולית ביה אלא קיוהא דפירא, והא דקתני ר' יהודה מחייב, בדרווקא, שנותנין בשמרים מים, והוא נמי תמד, בההוא מחייב ר' יהודה אע"ג דלא מצא אלא כדי מדתו, לפי שהיין של שמרים מעורב בו ומן המים נשאר בשמרים: קורטמי. מוריקא קרו"ג[ז]: וסימניך. שלא תטעה מאן אמר חיטי ומאן אמר שערי: סמ"ך סמ"ך. רב יוסף שיש סמ"ך בשמו אמר שערי. לישנא אחרינא וסימניך סיסני, כלי ששמו כן כדאמרינן (בכתובות) (ב"מ דף סז:) ואי אגבהינהו בסיסני קנה, ושם כלי זה יהא סימן לגירסא זו דרב יוסף אמר שערי, שני סמכי"ן יחד: תרו להו. שורין אותן יחד: מדבחא ועד עצרתא. מפסח ועד עצרת: דקמיט. עצור מנקביו: מרפי ליה. מסלשלו: ודרפי קמיט ליה. למי שיש לו שילשול מעצרו: סכנתא. שמשלשל יותר מדאי: מיא דחיורא. מי סובין: דצבעו בהו לבא. סרכ"א[ס]: פירורא דאושכפי. גלו"ד[ע], והרצענים מדבקין בו את העור כשמתחלק לשתים, או מדבקין שתי עורות יחד לעשותן עבה, ודרכן לתת בה קמח של שיפון. ולקמיה מפרש מאי של סופרים: טיפולן של בנות עשירים. שהיא של סולת, משיירות משיוריהן לבנות סופרים מלמדי תינוקות שהן עניים, ומטיפולן של בנות עניים לא מצי למימר, דעניות אין להן סולת אלא סיד. טיפול לשון מטפל[י] ומדביק אותו דבר או סיד או סולת על בשרן להשיר השער: והא תני ר' חייא. ויהיב סימנא בהני דמתני', ואמר ארבע מיני מדינה שניתו בהם הצריכין לכל אדם בין לא אומן, שהרי למאכל או לרפואה עשויין, כותח שכר וחומץ וזיתום, אבל זומן אינו ראוי אלא לצבעים, וקולן של סופרים[כ], ועמילן של (ב) נחתומין. נייר עשוי מעשבים ע"י דבק שקורין גלו"ד[ע]: תכשיטי נשים. הוא כחל ושרק ובשמים שתולות בצואריהן להריח, ומאי חמץ איכא:

שהגיעו

תוספות

הא בדרווקא והא בדפורצני. והא דאמרינן שחזקתו מן התמד היינו מתמד דפורצני אבל דרווקי טוב מאד ואינם נעשים לעולם חומץ: וסימניך סיסני. בבמה אשה יוצאה (שבת סו.) גבי הקיטע יוצא בקב שלו רבי יוסי אוסר גרסינן וסימניך סמ"ך סמ"ך הוא סימן טוב יותר והכא לא מצי למימר הכי משום דשערי בשי"ן כתיב:

טיפולן של בנות עשירים. וא"ת (ג) א"כ היינו תכשיטי נשים. ותירץ הר"י דאורלינ"ש דהכא מיירי בפנים של מעלה (ד) דלא מאיס כל כך כשטופלים על פניהם ותכשיטי נשים היינו בפנים של מטה שטופלים להסיר השער דמאיס טפי:

עין משפט נר מצוה

ג א מיי' פ"ג מהלכות מעשר הלכה ז:

רבינו חננאל

צפירתי דלא אפתח יש מי שאומר שעירה שעדיין לא ילדה כלומר לא נפתחה רחמה ויש אומר עופות צפרים שמנות שלא ילדו: **שכר המדי.** רמי ביה שערי: **חומץ האדומי.** אין יינם של אדום מחמיץ עד שנותנים בו שעורים. **פי' תמד דפורצני** אחר שסוחטין הענבים נותני' מים על החרצנים שנים ושלשה ימים ואחר כן סוחטין אותן היוצאת מהן נקראת תמד דפורצני. והנותן מים בשמרי יין ומסננן היוצא מהן נקרא תמד (דדוחקא) [דרווקא]: **זיתום המצרי.** משום שערי דאית בהו: **זומא של צבעין.** משום מיא דחיורא: **עמילן של טבחים.** הפת שעושין לשאוב הזוהמא של בשר נקרא עמילן של טבחים: **קולן של סופרים.** ויש מי ששונה קולה והדבר אחד הוא והוא אל נשי שמדבקין בו הסופרים ניירותיהם. **אלו כולן** השנויי' במשנתנו במקום שיש בתוכן מים אבל אין בהן מים הא קיי"ל מי פירות אין מחמיצין. ומצאנוהו מפורש בתלמוד ארץ ישראל אלו עוברין בפסח וכו' אמר ר' מונא וכולהו על ידי מוי. כותח הבבלי הוא דיהיב בגויה קמחא דשערי: **תאני ר' חייא שלשה מיני מדינה** הן הכותח והשכר והחומץ. **וארבעה מיני אומנות** זיתום מעשה אומנות הרופאים וזומא של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים. **ר' אליעזר אומר אף תכשיטי נשים.** תריצנא טיפולי נשים:

תורה אור השלם

א) בֶּן אָדָם יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צֹּר עַל יְרוּשָׁלַיִם הֶאָח נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי אִמָּלְאָה הָחֳרָבָה: [יחזקאל כו, ב]

ב) וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: [בראשית כה, כג]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מגילה דף ו., ב) [תוספתא דמאי ריש פרק א ע"ש], ג) בבא בתרא לז. חולין כה: מעשרות פרק ה [משנה ו], ד) [עיין תוספות עבודה זרה לד. ד"ה דורדיא. ותוספות בבא בתרא לו: ד"ה אין הלכה], ה) שבת קי. [ע"ש ברש"י], ו) [שבת קמז:], ז) [לבא כן הוא בפירוש המשניות להרמב"ם, ופי' רש"י פרק ב דחולין כח. לבא צבע עור אדום ע"ש] ועי' מהרש"ל, ח) עיין ב"ב צח., ט) עי' קידושין יב. וברש"י ד"ה במדי, י) [עיין תוספות לעיל לה: ד"ה מי פירות], כ) עיין ב"ב צו., ל) עי' לקמן קח ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' לעולם פרורא דאושכפי ואמאי קרי: (ב) רש"י ד"ה והא תני רבי חייא וכו' ועמילן של טבחין נייר: (ג) תוס' ד"ה טיפולן וכו' א"כ היינו. נ"ב [אין לומר] דהקושיא ר"א היינו ת"ק דהא פליג עליה דמוסיף אפילו נוקשה [ע"י תערובות] אי נמי חמץ דגן גמור על ידי תערובות [מוסיף דהוי[ל]] ראוי לאכילה. אלא קשיא להו דאי טיפולן כו' היינו תכשיטי נשים אם כן מאי קאמר ר"א אף תכשיטי נשים הא ת"ק נמי קאמר תכשיטי נשים ועיקר קושית התוס' הוא דה"ל לפרש במאי דפליגי ותירץ הר"י כו' דהכא מיירי בפנים של מעלה ודצבע שעל פניהם וכדתניא בפרק המצניע (שבת צה ע"א) אשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת דלא מאיס הפנים גם אם לא היתה טופלת ולכן [לא קרי לה] תכשיטי נשים אבל מה שטופלת בפנים של מטה להסיר השיער דמאוס טפי אם לא היתה טופלת קרי לה תכשיטי נשים דכיון דבזה מעביר המיאוס א"כ [תכשיט הוא] לה והשתא שפיר קמפרש [מאי דפליגי] דאותו טיפול דקרי לה תכשיטי נשים ידוע הוא דהוי [נוקשה ע"י] תערובות א"נ חמץ דגן גמור [על ידי תערובות] וכל הלומדים פירשו דמאיס ולא מאיס על הטיפול ויש תימה לפרש כן דהא מתניתין לא קמיירי בטיפול שכבר טפלו הנשים בהן אלא מיירי במה שעושין לטפל בהן אע"פ שלא טפלו בהן: (ד) בא"ד ותירץ הר"י דאורליינש דהכא מיירי בפנים של מעלה כשטופלין על פניהם דלא מאיס כל כך ותכשיטי נשים כנ"ל:

ליקוטי רש"י

אמלאה החרבה. רישא דקרא יען אמרה צור על ירושלים אמלאה החרבה עכשיו אתמלא מחורבנה [מגילה ו.]. המתמד. מים בשמרים פטור ממעשר [רשב"ם ב"ב צו.]. כדי מדתו. ולא יותר שאם מצא יותר הכל מודים שחייב לעשר שהרי יש כאן יין. ר' יהודה מחייב. במעשר דטוליה פירא היא, וחכמים פוטרים הואיל ולא נוסף בו כלום אע"פ שיש בו טעם יין אינו כלום [חולין כה:]. תלתא קורטמי. כרכום. וסימנך סיסני. כלי שנותנין בו תמרים וכו' וסימניך דלא תחליף שמעתתא שם כלי זה יהא לך סימן שיש בו שני סמכין ר"י אמר שערי [שבת קי.]. הכא תרגימו. בבל [ר"ה ל:].

הגהות וציונים

א] [בילקוט פרשת תולדות וכן ביחזקאל כו רמז שסה לא נזכר בר יצחק ובזה א"ש בסמוך] (גליון): ב] [צ"ל תנן] (גליון): ג] בשבת תילתא (וכ"ה כאן בכ"י) וכן להלן, ויעב"ץ פי' דצ"ל בפת"ח תַלתא והוו שליש כמו דניאל ה טז: ד] זנגביל: ה] דבור זה מקומו לאחר הדבור הבא: ו] יין גרוע עשוי ממים ששרו בהם קליפות וחרצנים או שמרים: ז] כרכום, מוריקא, חריע, סטים (רש"י גיטין סט. נדה נ. ונא: ועוד): ס] צ"ל פרקא (כת"י), והוא צבע עור אדום (רש"י חולין כח.): ע] דבק חזק שמשתמשים בו ללכוד צפורים: י] דפו"י שטופל: כ] בכת"י וקולן לסופרים ועמילן לנחתומין (בכת"י אחר לטבחים כבהג' הב"ח): ל] ט"ס וצ"ל דאינו ראוי לאכילה (דבר שמואל):

גְּמָרָא. שֵׁכַר הַמְּדִי וְכוּ' וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי, שהם תערובת של חמץ גמור [ולא תערובת של 'חמץ נוקשה'] (גמ' להלן מג, א), שמערבים מי-שעורים בשיכר המדי ושעורים שלמות בחומץ האדומי (רש"י), שהשיכר הוא מי פירות שאינו מחמיץ ללא מים [ונעשה חמץ רק משום שמערבים בו מים עם שעורים] (פסקי רי"ד. וגם לדעת רש"י לעיל [לו, א] מי פירות בפני עצמם אינם עושים אלא חמץ נוקשה), ואילו חומץ האדומי, מחמת חריפותו מחמיץ את העיסה גם כשהוא לבדו ללא תוספת מים כלל (פסקי רי"ד, ראה חי' שבט הלוי לעיל לה, א שכך משמע ברש"י שאין בו תערובת מים, וראה שם). ויש שכתבו, שבין בשיכר ובין בחומץ, מעורב גם מים, שאילו מי פירות לבדם אינם מחמיצים (רי"ף בשם הירושלמי; ראי"ש), שחומץ האדומי אינו חריף כחומץ ממש, כיון שמכניסים את השעורים ביין לפני שנעשה חומץ (פסקי רי"ד, וראה בביאורנו לעיל מ, ב, ד"ה משנה, שיש סוברים שאף חומץ בפני עצמו דינו כמי פירות שאינו מחמיץ). ויש שכתבו, שבהכרח ששרו את השעורים במים לבדם עוד קודם שעירבו אותם עם מי פירות [שאילו בתערובת של מים ומי פירות יחד, אינו נעשה אלא רק חמץ נוקשה] (תוס' לעיל לה, ב, הסוברים שמי פירות עם מים עושים חמץ נוקשה).

כְּשֶׁהָיוּ מְבִיאִין נְסָכִים מִיְּהוּדָה, אבל לא מהגליל, שהיתה רצועת ארץ טמאה [בגלל הכותים שגרו שם] מפסיקה בין הגליל לבין יהודה, ולא היו יכולים להביא את היין לנסכים בטהרה לבית המקדש, ומעבר הירדן אי אפשר להביא נסכים, שלא היה יינם טוב והיה מחמיץ (שפת אמת, ע"פ חגיגה כה, א).

שֶׁחֲזָקָה אֵינוֹ בָּא אֶלָּא מִן הַתֶּמֶד, שהיין שלהם היה משובח, ולא החמיץ (רש"י), ואין צריך לחשוש שמא זהו יין שהחמיצוהו בשעורים [כמבואר בגמ' לעיל שכך היו עושים ביהודה], לפי שלא היו רגילים בכך, ואפשר עוד, שהדבר אסור משום 'בל תשחית', אלא אם כן התחיל היין להתקלקל, ולפי זה מובן עוד למה לא ניתן לבדוק על ידי מחיר החומץ, האם הוא חומץ הבא מן התמד או חומץ הבא מיין שהכניסו לתוכו שעורים, שכיון שהחומץ שהכניסו לתוכו שעורים התחיל להתקלקל, מחירו נמוך כשל חומץ הבא מן התמד (שפת אמת).

וְרַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּיב, כיון שיש לו מראה וטעם של יין (רש"י), ויתכן שזהו חיוב מדרבנן, ומכל מקום שואלת הגמ' שראוי לחייב גם בדמאי, כיון שתקנת דמאי נאמרה גם על דברים שעיקר חיובם מדרבנן [כגון ירק] (שפת אמת). ויש סוברים, שרבי יהודה מחייב רק משום חומרא בעלמא, אבל מודה רבי יהודה שאין לו שם יין, ואין מפרישים תרומות ומעשרות ממנו על יין גמור, ולא מברכים עליו 'בורא פרי הגפן' (רשב"ם ב"ב צו, ב) [ולפי זה צריך עיון מה מקשה הגמ' שיתחייב בדמאי, שכיון שאין זה אלא חומרא בעלמא, אין לנו להחמיר בדמאי (שפת אמת)].

הָא בְּרֵרָוקָא הָא בְּדָפוּרְצָנֵי, שתמד העשוי משמרים [רווקא] נחשב יין, כיון שמעורב בו יין, אבל תמד העשוי מגרעינים [פורצני] אינו נחשב יין, כיון שלא מעורב בו יין (רש"י). ולפי זה יש סוברים שגם תמד שודאי לא הופרשו ממנו תרומות ומעשרות פטר [ולא רק תמד של דמאי, כדברי רבי יהודה], והיינו במקומות שהיה מצוי בהם הרבה חומץ ומפקירים אותו, והפקר הנעשה לפני חלות חיוב הפרשה [כגון בגרעינים האלו] פוטר מהמעשר (ראה ר"ש דמאי א, א, בשם הירושלמי).

■ להלכה, שמרי יין שנתן עליהם מים וסיננם, אם נתן שלשה ומצא ארבעה, חייב במעשרות [כדעת חכמים] (רמב"ם מעשר ב, ז, וראה שם ובדרך אמונה שם, פרטים נוספים).

דְּקָמִיט מְרַפֵּי לֵיהּ וְכוּ'. שזיתום המצרי מועיל לרפואת המעיים (רש"י), והיו משתמשים בו לרפואה ולא לשתיה (פני יהושע, ע"פ שבת קי, א), אך ראוי הוא למאכל אדם, ולכן אינו נחשב 'חמץ נוקשה' [כפי שמוכח בגמ' להלן (מג, א) שתערובות החמץ המוזכרים במשנה, אינם חמץ נוקשה] (פני יהושע).

פַּת חַבּוּאָה שֶׁלֹּא הֵבִיאָה שְׁלִישׁ, שאף לדעת הסוברים שאין עליה 'שם לחם', ואינה חייבת בחלה, ואין יוצאים בה ידי חובת כזית מצה בליל הסדר, וכמו כן אין חייבים כרת על אכילתה כשהיא חמץ, מכל מקום עובר עליה בלאו [שהרי עמילן של טבחים נכלל בחמץ נוקשה שהוא באזהרה ולא בכרת], שההיקש שמצינו בין אכילת מצה לבין איסור חמץ, היינו רק לענין חיוב כרת ולא לענין איסור לאו (ראה רש"ש). ויש סוברים, שנחלקו תנאים בדבר האם יש לפת כזו 'שם לחם', והגמ' כאן כדעת הסוברים שיש עליה 'שם לחם' (ראה שאגת אריה דיני חדש, ד).

טִיפּוּלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׁירִים שֶׁמְּשַׁיְּרוֹת אוֹתוֹ לִבְנוֹת עֲנִיִּים - משחה העשויה מסולת שמשיירות בנות העשירים לבנות מלמדי התינוקות העניים הנקראים 'סופרים' [ונקרא על שמם 'קולן של סופרים'] (רש"י), והוא עשוי להסיר שיער מפנים של מעלה ולדעת הכל הוא חמץ נוקשה, ואין זה 'תכשיטי נשים' המוזכרים להלן בגמ' העשוי לפנים של מטה, שכיון שמניחים אותו במקום מאוס ומזוהם, נחלקו עליו האם הוא נחשב לחמץ [כפי שיתבאר להלן (ד"ה טיפולי)] (תוס' ד"ה טיפולן, ע"פ חזו"א או"ח קטז, ד).

אבל טיפול של בנות העשירים עצמן הוא חמץ גמור, שכולו סולת, ואינו חמץ נוקשה, ורק במה שמשיירות, היו בנות העניים מכניסות בו סיד הפוגמו מאכילה והופכו לחמץ נוקשה (מהרש"א). ויש מפרשים, שטיפולן של בנות העשירים הוא חמץ שמעורב בו חומרים אחרים והוא גם תערובת חמץ וגם חמץ נוקשה, והוא טיפולי נשים שנחלקו בו תנאים [כמבואר להלן (ד"ה טיפולי)], ורק במה שמשיירות, היו בנות העניים מערבות בו סולת [שהוא זול יותר משאר חומרים], והרי הוא נחשב לחמץ נוקשה בעין, ולא לחמץ נוקשה בתערובת (בעל המאור).

דְּסוֹפְרִים נַמֵּי מְדַבְּקִין בְּהוּ נְיָירוֹתֵיהֶן. ועוברים עליו בפסח קודם שמדביקים בו את הניירות, שאילו לאחר שהדביק בו את הניירות, אינו ראוי לאכילת כלב ואין עוברים עליו (מהר"ם חלאווה; השגות הראב"ד חמץ ומצה ד, יא). או משום שאין לו צורת חמץ (רמב"ם שם). שאף שהחמץ עדיין ראוי לאכילה, כיון שנתדבקו בו ניירות שאינן אוכל, פקע ממנו שם אוכל (חי' רבינו חיים הלוי מאכלות אסורות טו, א), או משום שדעתו של אדם קצה בו ונתבטלו במחשבתו (חזו"א או"ח קטז, ז).

■ להלכה, ניירות שדיבקום בחמץ, מותר לקיימם בפסח, לפי שאין צורת החמץ קיימת (שו"ע או"ח תמב, ג). ונחלקו הפוסקים, האם הכוונה שאין לו צורת חמץ זה בגלל שאינו ניכר מבחוץ, אבל בניכר מבחוץ יהיה אסור לקיימו, או שלא חילקו בכך. אכן, אם הדביקו בו קודם שלשים יום, אף אם נראה מבחוץ מותר, שכבר נמאס מאכילת כלב, ואם אין בכל החמץ כזית, בכל אופן אינו חייב לבער (רמ"א משנ"ב וביאה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים).

■ המשך במילואים עמ' 121

סְטָכְת - מין חומר שאינו ידוע לנו מהו (רש"י). ויש מפרשים, שמן אפרסמון (ראה רש"י מנחות פו, א ושבת סב, א ד"ה פלייטון; רבינו גרשום מנחות שם).

מַאן תַּנָּא דְּחָמֵץ דָּגָן גָּמוּר וְכוּ'. ראה בביאורנו לעיל (מב, א ד"ה משנה) מחלוקת ראשונים האם הנדון בחמץ נוקשה ותערובת חמץ הוא רק לענין איסור אכילה או גם לענין איסור 'בל יראה'.

עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבוֹת - שאינו בעין ונימוח (רש"י), שאז אין מהחמץ בתערובת אלא 'טעמו ולא ממשו', ואינו לוקה על אכילתו לחכמים, משום שלדעתם 'טעם כעיקר' אינו מהתורה (רש"י להלן מה, א), שאילו לא היה נימוח והיה בתערובת 'טעמו וממשו' של החמץ, היו לוקים עליו לדעת כולם, ככל האיסורים שבתורה שלוקים עליהם בתערובת [בהתאם לדינים שיתבארו בסוגיות להלן] (פני יהושע).

וְנוֹקְשָׁה בְּעֵינֶיהָ - שאינו ראוי לאכילה (רש"י), אלא על ידי הדחק (מג"א תמב, א ושעה"צ שם, יג), כגון שיאור, שאינו ראוי לאכילה הואיל והחמיץ קצת ולא נגמר חימוצו (רש"י ד"ה שיאור), או כגון עיסה הנילושה במי פירות, שאינה מחמיצה כראוי (רש"י לעיל לו, א) אף שהיא ראויה לאכילה (ראה שער המלך חמץ ומצה ד, ח ומקור חיים תסב, א). כלומר, שישנם שני אופנים של חמץ נוקשה, או שאינו ראוי לאכילה, או שלא נגמר חימוצו (ריטב"א), והאיסור בשניהם נלמד ממה שנאמר 'כי כל אוכל חמץ', לרבות 'כל' חמץ אף שאינו חמץ גמור (קהלות יעקב לז).

ונוקשה שאינו ראוי לאכילה, היינו באופן שמעולם לא היה ראוי לאכילה, שאילו חמץ שהיה ראוי לאכילה בתחילתו, לא פוקע איסורו עד שיפסל מאכילת כלב (מג"א שם). ואין באכילת חמץ נוקשה שאינו ראוי לאכילה היתר של 'אכילה שלא כדרך' [שנתבאר לעיל (כד, ב)], כיון שאין דרך אכילה טובה יותר למאכל זה, בניגוד לאוכל חלב חי שהדרך הוא לאוכלו מבושל, או לנבילה סרוחה שהדרך הוא לאוכלה קודם שתסרח (מקור חיים [לר"י מליסא] תמב ביאורים ב).

רַבִּי מֵאִיר הִיא וְכוּ'. 'שיאור' הוא בצק שהתחיל להחמיץ [בשונה מ'שאור' שהוא חמץ שהחמיץ הרבה ומחמצים בו עיסות אחרות], ונחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בשני דברים: [א] במציאות של תהליך החימוץ, שלרבי מאיר מאז שהכסיפו פני הבצק נחשב שיאור, ולאחר שהתחיל להיסדק נחשב כבר חמץ גמור, ואילו לרבי יהודה רק לאחר שהתחיל להיסדק נחשב שיאור, ורק לאחר שהתערבו הסדקים זה בזה נחשב חמץ גמור. [ב] עוד נחלקו בדין שיאור, שלרבי מאיר חייב עליו מלקות, ולרבי יהודה פטור (כמבואר בגמ' להלן ובדף מח, ב. וראה הרחבה בביאורנו להלן מח, ב).

שִׂיאוּר יְשָׁרָף, שהוא חמץ נוקשה האסור בהנאה (רש"י), ועוברים עליו ב'בל יראה' ו'בל ימצא' (ראה רש"י במשנה לעיל מב, א). ויש שכתבו, שהצריכו חכמים לשורפו למרות שאינו עובר עליו ב'בל יראה', שמא יבוא לאוכלו (תוס' לעיל ב, א ד"ה אור). ויש שכתב, שמדובר כאן ביום טוב, ואם לא ישרפנו יחמיץ השיאור ויהפוך לחמץ גמור, ולאפותו אינו יכול כיון שהוא אסור באכילה ואינו נחשב לצורך יום טוב (מג"א תמב, א, לדעת הטור שם, שאין איסור 'בל יראה' בחמץ נוקשה, וראה משנ"ב תמו, ו, מחלוקת האם מותר לשרוף חמץ ביום טוב כדי שלא יעבור עליו ב'בל יראה').

וְהָאוֹכְלוֹ בְּאַרְבָּעִים אֶתָּאן לְרַבִּי מֵאִיר, שאילו רבי יהודה פוטר את האוכל שיאור (מהרש"ל, ע"פ גמ' להלן ע"ב).

שַׁמְעִינָן לֵיהּ לְרַבִּי מֵאִיר נוֹקְשָׁה בְּעֵינֶיהָ בְּלַאו וְכוּ'. וכפי שנלמד מהריבוי של המילה 'כל' בפסוק 'כל מחמצת לא תאכלו' (רש"י ד"ה שיאור), שלדעת רבי מאיר המילה 'כל' מרבה את כל סוגי החמץ שאינו גמור בין נוקשה ובין תערובת (בעל המאור). ויש מפרשים, שרבי מאיר דורש את איסור נוקשה מ'מחמצת' (כתוב שם [לראב"ד]), שהוא מפרש ש'מחמצת' משמע חמץ נוקשה (עמודי אור כד, ו, מובא בדבר שמואל).

עַל חָמֵץ דָּגָן גָּמוּר עָנוּשׁ כָּרֵת. זהו דבר פשוט המפורש בפסוק, ולא כתבה זאת הברייתא אלא להשמיענו שרק בזמן שענוש כרת על חמץ דגן גמור, היינו בתוך הפסח, עובר על עירובו בלאו, אבל כאשר אינו ענוש כרת, היינו בערב פסח [או בחמץ שעבר עליו הפסח, לסוברים שאיסורו מהתורה], אינו עובר על עירובו בלאו. עוד יש לפרש, שכוונת הברייתא היא שאיסור הלאו שיש בעירובו הוא רק בדבר שיש בו כרת, והיינו על אכילתו, אבל אין בו איסור 'בל יראה' [לדעת הסוברים כן, ראה בביאורנו לעיל (מב, א ד"ה משנה)] (צל"ח).

כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה עַל חָמֵץ דָּגָן גָּמוּר עָנוּשׁ כָּרֵת וְכוּ'. שמשינוי הלשונות בפסוקים, שלפעמים כתוב 'מחמצת' ולפעמים כתוב 'חמץ', למדנו שאין כרת אלא על חמץ דגן גמור (כתוב שם [לראב"ד]).

אֵין לִי אֶלָּא שֶׁנִּתְחַמֵּץ מֵאֲלֵיהֶן, מֻחֶמֶת דָּבָר אַחֵר מִנַּיִן. חמץ שנתחמץ בלא תוספת שום דבר אחר, נחשב לחמץ שנתחמץ מאליו, ואילו חמץ שנתחמץ על ידי הוספת דבר נוסף, כגון שיאור, נחשב לחמץ שנתחמץ מחמת דבר אחר (ראה רבנו חננאל; ראבי"ה פסחים תעט, פי' ראשון). ויש מפרשים, שגם חמץ שנתחמץ על ידי שיאור נחשב לחמץ שנתחמץ מאליו, שהשיאור הוא ממין דגן, ואילו חמץ שנתחמץ על ידי דבר שאינו דגן, כגון שמרי יין, נחשב לחמץ שנתחמץ מחמת דבר אחר (תוס' לעיל כח, ב ד"ה מחמת).

הַשְׁוָה הַכָּתוּב אִשָּׁה לְאִישׁ לְכָל עוֹנְשִׁין שֶׁבַּתּוֹרָה, ומכאן יש ללמוד שנשים מוזהרות על איסורי לאוין, שהרי עונשם מלקות (רש"י). אבל באיסורי תורה שאין עליהם עונש מלקות, כגון לאו שאין בו מעשה, אין נשים מוזהרות (ראה פמ"ג פתיחה כוללת לאו"ח ב, יד, ע"פ רש"י. וראה רש"י תמורה ב, ב ד"ה ומשני). ויש סוברים, שנשים מוזהרות גם באיסורי תורה שאין עליהם עונש מלקות (פמ"ג שם, ע"פ משמעות הרמב"ם ע"ז יב, ג; עצמות יוסף לד, א, בדעת רש"י ותוס' שם). ובלאו של 'בל יראה' נשים מוזהרות, והוא הדין שמוזהרות על מצות 'תשביתו' (ראה שאגת אריה פב).

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) שבת פ: מועד קטן טו: [ביצה כט:], ג) סם מכמות פו: מגילה יב:, ג) [נקמן מח: מכמות יט:, מולין כג:], ד) נעיל מח: שם ד"ה מוחפת ד"א], ה) סוטה מח. יומא פל: בבא קמא טו. מכמות ג: ו) [ב"ב קמ:], ז) [קדושין לה:], ח) מה:, ט) [ובמכמות פיסא ד"ה אקלקין], י) [ב"ב קמ:], כ) [מה:], ל) [נקמן ע"ש].

הגהות הב"ח

(ב) גמ' שהגיעו לפרקן וכו' ולא הגיעו בבות עניים טופלות אותן בסיד בנות עשירים טופלות אותן בסוכת בנות מלכים בשמן המור שנאמר וכו' עד ומעדן את הבשר: (ג) גמ' ומיתם ל"י לפסק"ך למולין (כג:): (ד) גמ' ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני. ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: (ה) גמ' ונותנו לי' יהודה. מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: (ו) גמ' ההוא. מלסורייתא היא מלגזילה:

למה מנו חכמים את אלו. מימה לרשב"ג הא מיעטיה כאילו הגיעו לפרקן, והן לא הגיעו לכלל שינוי, ומוכח על כך: **עשירות טופלות** אותן בסוכת. ומשיר את הסגר: **אבניקינון**. בממחות[ו] תנן בתפקינון לא יניח, ומפקר ר' יהודה בתפקינון הוא שמן זית כו': **סחבת**. לא איתפרש[ז]: **ומעדן את הבשר**. שהגיעו לפרקן ולא הגיעו[ב] לשנים בנות עניים טופלות אותן בסיד בנות עשירים טופלות אותן בסוכת בנות מלכים בשמן המור שנאמר[ג] ששה חדשים בשמן המור ומעדן את הבשר: [ד]מאי שמן המור רב הונא בר ירמיה אומר סמטכת רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא ר' יהודה אומר אנפיקינן שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השיער ומעדן את הבשר: זה הכלל כל שהוא ממין דגן: תניא א"ר יהושע וכי מאחר שאינו כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח למה מנו חכמים את אלו כדי שיהא רגיל בהן ובשמותיהן כי הא דההוא בר מערבא איקלע לבבל הוה בישרא בהדיה אמר להו קריבו לי מתכיליתא שמע דקאמרי קריבו ליה כותח כיון דשמע כותח פירש: הרי אלו באוהרה: מאן תנא דחמץ דגן גמור ע"י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו אמר רב יהודה אמר רב ר"מ היא דתניא שיאור ישרף ונותנו לכלבו והאוכלו בארבעים הא גופא קשיא אמרת שיאור ישרף אלמא אסור בהנאה והדר תני ונותנו לפני כלבו אלמא מותר בהנאה הכי קאמר שיאור ישרף[ה] דר"מ לר' מאיר דר' יהודה לר' יהודה ונותנו לפני כלבו דר' מאיר לר' יהודה והאוכלו בארבעים אתאן לר' מאיר שמעינן ליה לרבי מאיר נוקשה בעיניה בלאו וכל שכן חמץ דגן גמור על ידי תערובת. רב נחמן אמר ר"א היא דתניא [א]על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אף חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלא כלום ושמעינן ליה לר' אליעזר דאמר חמץ דגן גמור על ידי תערובת בלאו וכל שכן[ב] נוקשה בעיניה. ורב נחמן מ"ט לא אמר כרב יהודה אמר לך דילמא עד כאן לא קאמר ר"מ התם אלא נוקשה בעיניה אבל חמץ דגן גמור על ידי תערובת לא ורב יהודה מ"ט לא אמר כרב נחמן אמר לך עד כאן לא קאמר ר"א התם אלא חמץ דגן גמור ע"י תערובת אבל נוקשה בעיניה לא אמר. תניא כוותיה דרב יהודה [ג]כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי ויתום המצרי יכול יהא ענוש כרת ת"ל [ד]כי כל אוכל חמץ ונברתה אל חמץ דגן גמור ענוש כרת ת"ל [ה]כל מאן דמשערי ליה לא תאכלו בלאו ר"א היא ואילו נוקשה בעיניה לא קאמר ש"מ נוקשה לר"א ליתי ליה. ור"א עירובו בלאו מנא ליה דכתיב [ב]כל מחמצת לא תאכלו אי הכי כרת נמי לחייב דהא כתיב [ג]כי כל אוכל מחמצת ונברתה ההוא מיבעי ליה [ד]לבדתניא [ה]מחמצת אין לי אלא שנתחמץ מאליו מחמת דבר אחר מניין ת"ל [ו](כל (ז) מחמצת ונברתה אי הכי דלאו נמי להכי הוא דאתא אלא טעמא דר"א [ב]מכל התם נמי הכתיב [ג]כל ההוא מיבעי ליה לרבות את הנשים נשים מדרב יהודה אמר רב נפקא [ד]דאמר רב יהודה אמר רב ורבן תנא דבי ר' ישמעאל אמר קרא [ה]איש איש כי יעשו מכל תחאת האדם השוה הכתוב איש לאשה[ו] לכל עונשין שבתורה איצטריך סלקא

[ו] ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני. ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: [ז] גמ' ונותנו לי' יהודה. מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: [ח] גמ' ההוא. מלסורייתא היא מלגזילה:

לקוטי רש"י

שהגיעו לפרקן. שהגיעו שנות שמנות ולא נלמד לכלל שינוי ולא נכתב. ומיהו ר"י ז"ל נלמד הוא לה: **מאן תנא חמץ גמור ע"י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו.** משמע דמשמעון למ"ד נלמד לתיכתי ממך נוקשה למלקות אפילו אינו אסור לה היה כותח בבבל ושכר המדי וחומץ האדומי ויתום המצרי יכול יהא ענוש כרת ת"ל [ב]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **אנפיקינן.** גבי ממחות אנפיקינן. גבי ממחות תנן אין מנפיקין אנפיקינן ואם הפקיד אצל ר' יהודה ואמר מהו אנפיקינן (מגילה יב.). **סחבת.** שיער שנתלש מהבשר כשמסירין אותו (מ"ק כו:). **אבניקינון.** גבי ממחות תנן אין מנפיקין אנפיקינן ואם הפקיד אצל ר' יהודה ואמר מהו אנפיקינן (מגילה יב.). **ומעדן את הבשר.** מלטיש שיער שנתלש מן הבשר. מלטיש ומלכלך בצואת אדם (מ"ק כו:). **ששה חדשים בשמן המור.** שלשה בימות החמה ושלשה בימות הגשמים (מ"ק כו:). **ומיתם ל"י.** [ב]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני.** ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: **ונותנו לי' יהודה.** מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: **ההוא.** מלסורייתא היא מלגזילה:

רבינו חננאל

תניא אמר ר' יהושע וכי מאחר שאינו כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח למה מנו חכמים את אלו כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי ויתום המצרי שנאמר כל מחמצת לא תאכלו. אמר רב יהודה אמר רב אסי בר אבא אמר רבי יוחנן שלשה מינין נאמרו בשמן המור שנאמר ומעדניות נדבר לכן ומתמיכות נדבר שנאמר [ב]ה' הביאו [ג]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **ומיתם ל"י.** [ב]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני.** ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: **ונותנו לי' יהודה.** מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: **ההוא.** מלסורייתא היא מלגזילה:

הגהות יצחוניים

ב) כ"ה גם בראשונים וכתיב. אבל בדפוסי ורשא הדיין. עיין מהרש"א (בסוף תוס' ד"ה ואלו) ומנ"ל (ד"ה ואמר) יהודה). וכן נראה ברמות ב"י אורח חיים רישׁ סימן תמכ: ג) [לעיל כח ע"ב. וכן בילקוט (רמז רד) ליתא ותיכת "מתמצת". ועיין רש"י לעיל כח ע"ב ד"ה ה"ג חבית אין לי אלא שנתחמץ מאליהן (גלילון). ד) [אשה ל"אישׁ] (גלילון). ה) מבהיב: מבריק:

תורה אור השלם

א) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אַחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵן יִמָּלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבְשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: (אסתר ב, יב)

ב) כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ כָּל מַחְמֶצֶת בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: (שמות יב, כ)

ג) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד יוֹם הַשְּׁבִעִי: (שמות יב, טו)

ד) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מְחֻמָּצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: (שמות יב, יט)

ה) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לְמְעֹל מַעַל בַּיי וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ (במדבר ה, ו)

ד א מיי' פ"ג מהלכות חמץ ומצה הלכה ו סמג לאוין עמ [עיין ש"ש בכסף"מ ובלח"מ]:

וכל שכן חמץ של ידי תערובות. רב נחמן אמר מתני' ר' אליעזר היא דתניא על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אף חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלא כלום שמעינן ליה לר' אליעזר דאמר חמץ דגן גמור על ידי תערובת בלאו וכל שכן נוקשה בעיניה. רב יהודה לא אמר כרב נחמן אמר לך דילמא עד כאן לא קאמר ר' אליעזר לא אמר אלא ע"י תערובות שהרוב בלאו אבל נוקשה בעיניה לא. תניא כוותיה דרב יהודה כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי יכול יהא ענוש כרת ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונברתה אל חמץ דגן גמור ענוש כרת ת"ל [ב]כל מחמצת לא תאכלו אי הכי כרת נמי לחייב דהא כתיב [ג]כי כל אוכל מחמצת ונברתה ההוא מיבעי ליה [ד]לבדתניא [ה]מחמצת אין לי אלא שנתחמץ מאליו מחמת דבר אחר מניין ת"ל [ו](כל (ז) מחמצת ונברתה אי הכי דלאו נמי להכי הוא דאתא אלא טעמא דר"א [ב]מכל התם נמי הכתיב [ג]כל ההוא מיבעי ליה לרבות את הנשים נשים מדרב יהודה אמר רב נפקא [ד]דאמר רב יהודה אמר רב ורבן תנא דבי ר' ישמעאל אמר קרא [ה]איש איש כי יעשו מכל תחאת האדם השוה הכתוב איש לאשה[ו] לכל עונשין שבתורה איצטריך סלקא

[ו] ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני. ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: [ז] גמ' ונותנו לי' יהודה. מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: [ח] גמ' ההוא. מלסורייתא היא מלגזילה:

לקוטי רש"י

שהגיעו לפרקן. שהגיעו שנות שמנות ולא נלמד לכלל שינוי ולא נכתב. ומיהו ר"י ז"ל נלמד הוא לה: **מאן תנא חמץ גמור ע"י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו.** משמע דמשמעון למ"ד נלמד לתיכתי ממך נוקשה למלקות אפילו אינו אסור לה היה כותח בבבל ושכר המדי וחומץ האדומי ויתום המצרי יכול יהא ענוש כרת ת"ל [ב]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **אנפיקינן.** גבי ממחות אנפיקינן. גבי ממחות תנן אין מנפיקין אנפיקינן ואם הפקיד אצל ר' יהודה ואמר מהו אנפיקינן (מגילה יב.). **סחבת.** שיער שנתלש מהבשר כשמסירין אותו (מ"ק כו:). **אבניקינון.** גבי ממחות תנן אין מנפיקין אנפיקינן ואם הפקיד אצל ר' יהודה ואמר מהו אנפיקינן (מגילה יב.). **ומעדן את הבשר.** מלטיש שיער שנתלש מן הבשר כשמסירין אותו (מ"ק כו:). **ששה חדשים בשמן המור.** שלשה בימות החמה ושלשה בימות הגשמים (מ"ק כו:). **ומיתם ל"י.** [ב]שנים. שלקט בעת ר"ש שנה חיוב שנתיים לחיוב בית שמאי אין חייב אלא על שנים ונוטות על כך (מ"ש ט:). **ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני.** ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: **ונותנו לי' יהודה.** מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: **ההוא.** מלסורייתא היא מלגזילה:

הגהות הגר"א

(ב) גמ' שהגיעו לפרקן וכו' ולא הגיעו בבות עניים טופלות אותן בסיד בנות עשירים טופלות אותן בסוכת בנות מלכים בשמן המור שנאמר וכו' עד ומעדן את הבשר: (ג) גמ' ומיתם ל"י לפסק"ך למולין (כג:): (ד) גמ' ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני. ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: (ה) גמ' ונותנו לי' יהודה. מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: (ו) גמ' ההוא. מלסורייתא היא מלגזילה:

הגהות הב"ח

(ב) גמ' שהגיעו לפרקן וכו' ולא הגיעו בבות עניים טופלות אותן בסיד בנות עשירים טופלות אותן בסוכת בנות מלכים בשמן המור שנאמר וכו' עד ומעדן את הבשר: (ג) גמ' ומיתם ל"י לפסק"ך למולין (כג:): (ד) גמ' ואילו נזקשה בעיניה א"א קתני. ומ"ש ואילו לתי כ"ק הוא הוה ליה למכתב מתניתין דקתני ואילו ואפ"ה לא תאכל ואפ"ה לא תאכל: (ה) גמ' ונותנו לי' יהודה. מלסורייתא אפי' כלמ"ד שרי כלמתניתן בפ"ק דמולין (קף כג:) למיתב לי' ממעמיך בתפוחים דהוי מלגזילה: (ו) גמ' ההוא. מלסורייתא היא מלגזילה:

הגהות יצחוניים

ב) כ"ה גם בראשונים וכתיב. אבל בדפוסי ורשא הדיין. עיין מהרש"א (בסוף תוס' ד"ה ואלו) ומנ"ל (ד"ה ואמר) יהודה). וכן נראה ברמות ב"י אורח חיים רישׁ סימן תמכ: ג) [לעיל כח ע"ב. וכן בילקוט (רמז רד) ליתא ותיכת "מתמצת". ועיין רש"י לעיל כח ע"ב ד"ה ה"ג חבית אין לי אלא שנתחמץ מאליהן (גלילון). ד) [אשה ל"אישׁ] (גלילון). ה) מבהיב: מבריק:

תורה אור השלם

א) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אַחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵן יִמָּלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבְשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: (אסתר ב, יב)

ב) כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ כָּל מַחְמֶצֶת בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: (שמות יב, כ)

ג) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד יוֹם הַשְּׁבִעִי: (שמות יב, טו)

ד) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל אֹכֵל מְחֻמָּצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: (שמות יב, יט)

ה) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לְמְעֹל מַעַל בַּיי וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ (במדבר ה, ו)

עין משפט נר מצוה

ה א מיי' פ"ו מהלכות מצה הלכה י סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' תעב סעיף יד:

ו ב מיי' פ"ה מהלכות איסורי מזבח הלכה ה סמג לאוין שיח:

סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב (א) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות כל שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ והני נשי הואיל וליתנהו בקום אכול מצה דהויא ליה מצות עשה שהזמן גרמא (היא) אימא בבל תאכל חמץ נמי ליתנהו קמ"ל והשתא דאתרבו להו בבל תאכל חמץ איתרבי נמי לאכילת מצה כרבי אליעזר[א] דאמר ר"א[א] א נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנא' לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה והני נשי נמי הואיל וישנן בבל תאכל חמץ ישנן בקום אכול מצה. ומאי חזית דהאי (ב) כל לרבויי נשים ומפקת עירובו אימא לרבויי עירובו מסתברא קאי באוכלין מרבה אוכלין קאי באוכלין מרבה נאכלין מתקיף לה רב נתן אבוה דרב הונא (בריה דרב נתן[ב]) וכל היכא דקאי באוכלין לא מרבה נאכלין והא תניא (ג) כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב אין לי אלא חלב תמימין שראוי ליקרב חלב בעלי מומין מנין ת"ל מן הבהמה חלב חולין מניין ת"ל כי כל והא הכא דקאי באוכלין וקא מרבה נאכלין התם דליכא אוכלין מרבה נאכלין הכא דאיכא אוכלין לא שביק להו לאוכלין ומרבה נאכלין. ורבנן דלית להו עירוב (ד) (ב) כל לא דרשי אלא נשים מנא להו (ד) כל לא דרשי (ב) כי כל דרשי ור"א אימא (ב) כל לרבות את הנשים (ב) כי כל לרבות את עירובו וכי תימא כי כל ר"א לא דריש (ג) והתניא (ה) שאור בל תקטירו אין לי אלא כולו מקצתו מניין ת"ל (ב) כל עירובו מניין ת"ל כי כל מאן שמעת ליה דדריש כל רבי אליעזר וקא דריש כי כל קשיא. (ג) א"ר אבהו אמר רבי יוחנן כל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר שהרי אמרה תורה (ו) משרת וזעירי אמר אף (ה) שאור בל תקטירו כמאן כר"א דדריש כל אי הכי לענין

רש"י

מצות עשה שהזמן גרמא. נפקא לן בפ"ק דקידושין (דף כט.) דנשים פטורות: קמ"ל. האי כל דמוזהרות על החמץ. וכיון דמוזהרות על לאו דחמץ חייבות בעשה דאכילת מצה לילה הראשון ואע"ג דזמן גרמא, כר' אליעזר[ג], הואיל וישנן בבל תאכל חמץ דנפקא לן מכל אוכל חמץ[ד] ישנן בקום אכול מצה: קאי באוכלין. כל דגבי כרת באוכלי חמץ כתיב (ב) (ז), אבל כל דאזהרה בנאכל כתיב (ד) כל מחמצת: קאי באוכלין מרבה נאכלין. בתמיה: אשר יקריב. משמע קדשים ושיהיו תמימים: התם דליכא לרבויי אוכלין. דהא נשים מדרב יהודה נפקי, (א) השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה: הכא דאיכא לרבויי אוכלין. דנשים באיסור חמץ, דלא נפקי לן מדרב יהודה כדאמרן לעיל, לא שביק אוכלין ומרבה נאכלין: ופרכינן ורבנן. דפליגי אדר"א בעירוב דחמץ, כיון דלית להו לאו בעירוב פשיטא כל דכתיב גבי אזהרה דכל מחמצת לא דרשי, והשתא על כרחך כל דגבי כרת לרבויי נשים נמי לא דרשי, ואלא נשים מנא להו: כל. דגבי אזהרה דלא כתיב כי בהדיה, לא דרשינן לרבויי נאכלין דעירובו, אבל גבי כרת דאוכלין כתיב כי כל אוכל, דרשינן ליה: ומקשינן ור"א אימא כל. דכרת לרבויי נשים, כי כל דכרת לרבויי עירובו נמי לכרת, דכיון דליכא תו אוכלין לרבויי מרבינן ביה נאכלין כדאמרן גבי חלב, ואימא על עירובו בכרת: אין לי אלא כולו. בזמן שכל ההקטר מן השאור: מקצתו. חצי זית שאינו הקטר שלם, דאין הקטרה פחותה מכזית[ז]: עירובו מניין. כשאינו בעין, אלא מעורב ונבלל עם מנחה הוגנת של מצות לאחר שפתתן, (ג) דאינן בעין: אין היתר מצטרף לאיסור. אכל חצי זית חֵלֶב וחצי זית בשר בבת אחת, אין היתר משלים את שיעור האיסור לחייבו, חוץ מאיסורי נזיר שאם אכל חצי זית ענבים וחצי זית לחם בבת אחת חייב, שהרי אמרה תורה משרת ענבים לא ישתה, חייב על שריית פתו ביין[ח], ואי איכא מיין לחודיה כזית למה לי קרא. וכל משרת לא גרסינן, ואית דגרסי ליה ומפרשי דאפילו לרבנן דלא דרשי כל וכל דרשי, ולא היא, דהא פרכינן לקמן[י] האי מיבעיא ליה לכדתניא משרת ליתן טעם כעיקר, ואם איתא נימא ליה אנא טעמא דידי מוכל, אלא ממשמעותא דמשרת נפקא ליה, וכל לא דריש: אף שאור בל תקטירו. נמי היתר מצטרף לאיסור, חצי זית קומץ דשאור וחצי זית דמצה ואין מעורבין אלא כל אחד ניכר: כר"א דדריש כל. לעיל, ומהתם נפקא ליה כדאמרן לעיל מקצתו מניין ת"ל כל, ודריש ליה הכי, מקצתו מניין חצי זית שאור וחצי זית מצה עמו:

תוספות

סלקא דעתך אמינא כל שישנו בקום אכול מצה. תימה לר"י היכי סלקא דעתך למידרש הכי אדרבה איפכא יש לדרוש דלחומרא מקשינן[י]. ואור"י דס"ד דאורחיה דקרא דסיפא מפרש לרישיה משום הכי אמר דבאכילת מצה תלוי דכתיבא בסוף. ועוד יש לומר דהכא יש לדרוש יותר היתר לנשים משום ג"ש (ח) דט"ו מחג הסוכות[כ] והוו מיפטרי ממצה כמו מסוכה דפטר להו בהדיא בפ' הישן (סוכה כח.) מהלכה למשה מסיני. יש מקשים למה נשים אין חייבות בציצית משום דכל שישנו (ט) בלבישת שעטנז ישנו בגדילים כדדרשינן בערכין (ג:) גבי כהנים. ולפירוש ר"י דפי' דמסיפא לרישא סברא לדרוש קשה להפך שלא יהו נשים חייבות בכלאים וכי תימא ה"נ והא בפ"ק דבילה (דף יד:) משמע דכלאים לא חזו למידי[ל]:

אין לי אלא כולו מקצתו מנין. בפרק כל המנחות באות מצה (מנחות נח.) מפרש אביי אין לי אלא כולו דהיינו כזית מקצתו חצי זית מניין ורבא אמר התם דה"ק אין לי אלא קומץ כולו מקצת קומץ מניין ומסיק התם דאיכא בינייהו דאביי סבר דיש קומץ בפחות מב' זיתים דהיינו כזית לכך מפרש כולו כזית וסבר נמי דיש הקטרה בפחות מזית ואע"ג דבפ' כילד צולין (לקמן עז.) א"ר יהושע כל הזבחים שבתורה שנשתייר מהן כזית בשר וכזית חלב זורק את הדם משמע דאין הקטרה בפחות מכזית הכא היינו טעמא משום דסבר דיש קומץ בפחות מב' זיתים א"כ כשריבה הכתוב חצי קומץ ע"כ ריבה חצי זית ורבא סבר אין קומץ בפחות מב' זיתים ואין הקטרה בפחות מזית:

מאן שמעת ליה דדריש כל ר' אליעזר. אף על גב דר"ע נמי דריש כל בפ' התערובות (זבחים פב.) גבי (ל) כל חטאת לא קשה דאפילו יהא כר"ע מ"מ לא מישתמיט תנא למימר (שיסבור) שיהא תערובת חמץ בכרת. ועוד נראה לר"י דאפילו לרבנן דלא דרשי הכא כל דרשי בעלמא בריש מרובה (ב"ק סג.) דאמרינן כל רבויא הוא ובפ' שני דסוכה (דף כח:) גבי (כ) כל האזרח ודווקא הכא לא דרשי בדבר שאין סברא לרבות כגון עירובו וכגון נשים משום היקשא וכגון מקצת דבל תקטירו וה"פ כמאן כר"א דדריש כל אפילו לדבר שאין סברא לרבות כגון עירובו וכגון נשים והא קאמר נמי דרבנן לא דרשי כל:

חוץ מאיסורי נזיר. אע"ג דחטאת נמי קאמר לקמן[מ] לרבי יוחנן היתר מצטרף לאיסור הכא לא חשיב חטאת דבקדשים לא קמיירי:

כמאן כר"א דדריש כל. נראה לר"י דזעירי משמע ליה דשאור היתר מצטרף לאיסור מדקתני עירובו מניין ת"ל כי כל ומדרבי עירובו א"כ היתר מצטרף לאיסור והיינו כדרבא[נ] דלדידיה ה"פ מקצתו מניין היינו זית שלם אבל לאביי דמפרש מקצתו מניין חצי זית לא שייך היתר מצטרף לאיסור דאמשהו דאיסור לחודיה מיחייב והא דמרבה עירובו היינו כשמתערב לגמרי ולא אמרינן שיתבטל האיסור אגב ההיתר והא דקאמר כמאן כר"א דדריש כל משום דלרבנן אף על גב דדרשי כי כל לא מוקמא ליה לרבות עירובו אלא לרבות מקצתו. ורש"י פירש דזעירי משמע ליה מקצת היינו חצי זית קומץ דשאור וחצי זית דמצה ואין מעורבין אלא כל אחד ניכר. וק"ל לפירושו טובא חדא דלא הוי זעירי לא כאביי ולא כרבא. ועוד מאי קאמר כמאן כר"א הא כרבנן נמי אתיא דהא כי כל דרשי ומוקמינן ליה אמקצתו דהיינו היתר מצטרף לאיסור לפ"ה. ועוד בחמץ מנ"ל תערובת כיון דלריך קרא להיתר מצטרף לאיסור. ועוד דלפ"ה צ"ל מקצתו מניין פי' חצי זית איסור וחצי זית היתר שאינם מעורבים יחד דאי לאו היינו עירוב ולקמן[ס] גבי חטאת משמע דאין היתר מצטרף לאיסור אם לא שיתערב האיסור וההיתר יחד דהא אמרינן עד שיבלע בבשרה:

ליקוטי רש"י

והני נשי נמי הואיל וישנן בבל תאכל חמץ. דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה דכתיב (במדבר ה) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' [לקמן צא:]. שהרי אמרה תורה משרת. לרבות שאפילו לא הוי איסורי נזיר כשיעור והיתר משלימו לכזית שהוא חייב [נזיר לה:]. וזעירי אמר אף שאור בל תקטירו. שאפילו אין בשאור כזית ועיסת מצה משלימו לכזית שהוא חייב ועובר משום שאור כל שאור וכל דבש לא תקטירו. כמאן כר"א דדריש כל. לגבי חמץ בפ' אלו עוברין בפסח דקתני ועל עירובו בלאו דברי ר"א דדריש כל מחמצת לא תאכלו. אי הכי. לימא נמי זעירי וכן נמי לענין חמץ בפסח יהא חייב על עירובו משום דכתיב ביה כל [שם לו.].

רבינו חננאל

וראיה מדלא כתיב אוכל כל מחמצת ונכרתה אלא כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה ש"מ לאוכלין קא מזהיר ואפילו נשים חייבות באכילת חמץ ומוזהרות באכילת מצה בפסח: ואמרי' מאי חזית דהאי כל דכרת מרבית לנשים בכרת וממעט עירובו בכרת. ואמרי' מסתברא קאי באוכלין מרבה אוכלין כלומר אפי' כל אוכל לרבות כל אדם האוכל ואפילו נשים וכתיב כל מחמצת לרבות כל המתחמץ ואפילו ע"י תערובות בלאו אבל לית ליה אורחא דקרא כדקאי באוכלין למשבק אוכלין לרבויי נאכלין. ואמרינן אינו דכל היכא דקאי באוכלין לא מרבה נאכלין והתניא כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' אין לי אלא חלב תמימים הראויה ליקרב חלב בעלי מומין מנין ת"ל מן הבהמה חלב חולין מנין ת"ל כי כל. והא הכא כי כל אוכל חלב כתיב דמשמע אוכלין וקאי באוכלין וקא מרבי חלב חולין הנאכלין. ושני' היכא דליכא אוכלין מרבה נאכלין אבל היכא דאית ליה לרבות אוכלין כגון הנשים לא שבק אוכלין ומרבה נאכלין. ורבנן דלית להו לאו בעירובין משום דלא דרשי כל אלא כן נשים שחייבות בכרת מנא להו. ושני' כל לא דרשי כי כל דרשי ובכרת כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. ואקשי' לר' אליעזר נימא כל לרבות נשים כי כל לרבות עירובין בכרת דתניא שאור לא תקטירו אין לי אלא כולו מקצתו מנין ת"ל כל שאור אפי' כלום משאור אפי' מקצת. עירובו מנין ת"ל כי כל לא שאור לרבות עירובין מאן שמעת ליה דדריש כל ר' אליעזר ודריש כי כל לרבות עירובין ועלתה בקשיא: אמר ר' אבהו א"ר יוחנן אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר שהרי אלו אמרה תורה משרת ענבים היינו שהיתר למד שמשרת ענבים אסור למה כתב כל לאסור עירובין. זעירי אמר אף שאור בבל תקטירו היתר מצטרף לאיסור ואם יש מקצת שאור ומצה משלים לכזית חייב. כמאן כר' אליעזר דמרבה עירוביו מכל. אקשי' אם כן הוא כי זעירי אליבא דר' אליעזר [קאמר] אמאי אמר שאור והוי לא אפי' כותח הבבלי לרבי אליעזר היתר מצטרף לאיסור והוה ליה לזעירי למימרינהו לכולהו.

[מכאן שייך לדף מד.] ושנינן אין הני כלהו היתר מצטרף לאיסור נינהו מיהו לא הזכיר זעירי השאור לבדו אלא לאפוקי מדאביי דאמר יש הקטרה בפחות מכזית אתא זעירי לאשמועינן דאין הקטרה בפחות מכזית ובעי צירוף להשלימה. אקשי' לר' אבהו ולר' יוחנן ליכא מידי אחריני דהיתר מצטרף לאיסור והתניא מקפה של חולין והשום והשמן של חולין ונגע טבול יום במקצתו לא פסל אלא מקום מגעו.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לקמן לה., ב) מנחות דף נח., ג) נזיר דף לה:, ד) מנחות נח:, ה) לקמן מד:, ו) מד., ז) יבמות ח., ח) עי' קידושין ריש לד:, ט) [וע"ע תוספות יבמות ז. ד"ה דכתיב ותוספות שבועות כ: ד"ה כל. ותוספות מנחות מג. ד"ה ור"ש ותוספות ערכין ג: ד"ה הכל], י) [וע"ע תוספות זבחים פב. ד"ה ת"ל ותוספות מנחות יא: ד"ה קומץ עוד שם טו: ד"ה אמר], כ) מה ע"א, ל) לעיל תוס' ד"ה אין לי.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה התם וכו' נפקי דהשוואה: (ב) ד"ה עירובו וכו' דאינו בעין:

הגהות וציונים

א] צ"ל אליעזר (גליון) וכ"ה בדפו"ר, ועיין יפה עינים: ב] [יש למחוק כמו שמוחק הברכת הזבח בכריתות כח ע"ב גבי רב תחליפא אבוה דרב הונא בר תחליפא ועיין לקמן קיז ע"ב וזבחים ע ע"ב] (גליון) וברש"ש יומא ו ע"ב מקיים הגירסא: ג] צ"ל אליעזר (רש"ש): ד] צ"ל אוכל מחמצת (באה"מ).

תורה אור השלם

א) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: [דברים טז, ג]

ב) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: [שמות יב, יט]

ג) כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליי ונכרתה הנפש האכלת מעמיה: [ויקרא ז, כה]

ד) כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות: [שמות יב, כ]

ה) כל המנחה אשר תקריבו ליי לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי: [ויקרא ב, יא]

ו) מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: [במדבר ו, ג]

ז) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: [שמות יב, טו]

ח) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ליי שבעת ימים מצות תאכלו: [ויקרא כג, ו]

ט) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה: [דברים כב, יא-יב]

י) דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות שבעת ימים ליי: [ויקרא כג, לד]

כ) בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת: [ויקרא כג, מב]

ל) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף: [ויקרא ו, כג]

וְהָנֵי נָשֵׁי הוֹאִיל וְלֵיתְנְהוּ בְּקוּם אֲכוֹל מַצָּה וְכוּ'. ואין אומרים שאדרבה נקיש לחומרא שכשם שמוזהרות באכילת חמץ כך מוזהרות על אכילת מצה [כפי שאכן דורשת הגמ' להלן], כי אף שהכלל הוא שמקישים לחומרא, כאן היה צד להקיש לקולא, משום שדרך הפסוקים להתפרש תחילתם לפי סופם, וכיון שבסוף הפסוק מוזכרת חובת אכילת מצה, יש לומר שבה תלוי איסור חמץ (תוס' ד"ה סלקא). ומטעם נוסף יש צד להקיש לקולא, בגלל הגזירה שווה 'ט"ו ט"ו' מחג הסוכות, המלמדת שיש לפטור נשים ממצה כמו שפטורות מסוכה (תוס' שם), אלא שאלמלא ההיקש [המובא בגמ'] בין איסור אכילת חמץ למצות אכילת מצה, היה צריך להעדיף את ההיקש שהושוו איש לאשה לכל העונשים שבתורה, ורק לאחר צירוף ההיקש של מצה וחמץ יחד עם הגזירה שווה לחג הסוכות, דנה הברייתא לפטור נשים מאיסור אכילת חמץ (מהרש"א).

נָשִׁים חַיָּיבוֹת בַּאֲכִילַת מַצָּה דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר וְכוּ'. אבל אין לחייבן משום 'שאף הן היו באותו הנס' [כדרך שחייבות משום כך בארבע כוסות ובמקרא מגילה], שטעם זה אינו מועיל לחייבן אלא רק מדרבנן (תוס' מגילה ד, א ד"ה שאף; מהר"ם חלאווה לעיל ע"א), או משום שכנגד טעם זה יש מקום לפוטרן משום ההיקש של 'ט"ו ט"ו' לחג הסוכות שהן פטורות בו (תוס' שם).

מִסְתַּבְּרָא קָאֵי בְּאוֹכְלִין מֵרֻבֶּה אוֹכְלִין, שהפסוק 'כל אוכל חמץ' האמור לענין כרת, נאמר על האדם האוכל את החמץ, ואילו הפסוק 'כל מחמצת' האמור לענין האזהרה, נאמר על המאכל (רש"י). אכן, לאחר שהתרבו נשים לענין כרת, ממילא חזר הדין שנשים שוות לאנשים בכל פרטי הדינים, ולכן הן נכללות גם באזהרה של חמץ, ולא רק בעונש [וכמו כן האזהרה של 'כל מחמצת' מוסבת גם עליהן] (מהרש"א).

וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֵימָא וְכוּ' כִּי כָּל לְרַבּוֹת אֶת עֵירוּבוֹ, שגם בתערובת חמץ יהא ענוש כרת, שכיון שאי אפשר לרבות אוכלים, מרבים מאכלים (רש"י), ולמרות שיש דרשה נוספת [המובאת לעיל (ע"א)] שרק על חמץ דגן גמור ענוש כרת, אבל על עירובו בלאו, היה מקום לחלק בין סוגי תערובת חמץ, שיש כמה סוגים של תערובות בדרגות חומרא שונות [כפי שיתבאר בהמשך הסוגיות], והיה מקום לומר שתערובת שדינה חמור בכרת, ותערובת שדינה קל בלאו, או שהיה מקום לומר שעל תערובת חמץ יהא ענוש כרת, והפסוק הממעט מכרת ידרש לענין חמץ נוקשה (פני יהושע).

כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה וְכוּ'. הקדמה: סוגיית הגמ' שלפנינו עוסקת בשלשה כללים בצירוף של איסור והיתר הנאכלים או המעורבים יחד:

[א] היתר מצטרף לאיסור - כגון האוכל חצי כזית איסור וחצי כזית היתר, שברוב דיני התורה אינו חייב [שגם לסוברים ש'חצי שיעור אסור מהתורה', אין נענשים על כך (תוס' להלן מד, א ד"ה לענין)], אך באיסורים מסוימים יש סוברים ש'היתר מצטרף לאיסור' וחייב. ונחלקו תנאים באלו איסורים נאמר דין זה [וראה ביאורנו להלן (מד, א ד"ה אמר ליה) בדעת אביי]. ונחלקו ראשונים האם מדובר דוקא באופן שהאיסור וההיתר מעורבים זה בזה (וכמו שיבואר להלן), והאם דין זה נאמר גם באופן שיש רוב של היתר (ראה רש"י ד"ה אין, ותוס' להלן מד, א ד"ה אלא, וכסף משנה חמץ ומצה א, ו, בדעת הרמב"ם שם).

[ב] כזית בכדי אכילת פרס - דין זה נאמר בעיקרו לענין צירוף של מעשי אכילה, שהלכה למשה מסיני שאכילה בתוך כדי אכילת פרס נחשבת לאכילה אחת לענין איסור או מצוה. בסוגייתנו דנים על תערובת שמעורב בה מעט איסור, בשיעור כזה שאם תיאכל בכדי אכילת פרס, יֵאכל כזית מן האיסור.

[ג] טעם כעיקר - איסור שנתערב בהיתר על ידי בישול, או לח בלח, אף אם הוא מיעוט בתערובת, אם יש בו בנותן טעם, דהיינו שטעמו מורגש בתערובת, אינו מתבטל, לפי שטעמו של האיסור נחשב כעיקרו וכממשו. בסוגייתנו דנים על מקור דין זה, והאם הוא מדאורייתא או מדרבנן. [על ההבדל בין דין זה לדין 'היתר מצטרף לאיסור', ראה להלן בסמוך ולהלן (מד, ב ד"ה טעם כעיקר)].

אֵין הֶיתֵּר מִצְטָרֵף לְאִיסּוּר וְכוּ', שהאוכל חצי כזית איסור וחצי כזית היתר שאינם מעורבים זה בזה, או שהם מעורבים אלא שאין באיסור בנותן טעם, פטור, שאין ההיתר מצטרף להשלים את השיעור של מעשה האכילה [אבל אם האיסור וההיתר מעורבים זה בזה ויש באיסור בנותן טעם, חייב מדין 'טעם כעיקר', אף שאין כזית באיסור] (רש"י כאן ולהלן מד, ב ד"ה חייב, וקובץ שיעורים אות קעד. בטעם הדבר, ראה להלן בסמוך).

חוּץ מֵאֲסוּרֵי נָזִיר, שהאוכל חצי כזית ענבים יחד עם חצי כזית לחם, אף אם אינם מעורבים זה בזה, או שמעורבים אבל אין באיסור בנותן טעם, חייב (ראה רש"י כאן ולהלן מד, א ד"ה אפילו וחי' הרי"ם כאן בדעתו; ר"ש טבול יום ב, ג, בדעת רש"י). וטעם הדבר, משום ששיעור כזית נצרך בשביל ליתן שם אכילה חשובה, וכאשר אוכל כזית, יש שם אכילה חשובה לכל חלק וחלק מהכזית, ובאיסורים שנתחדש בהם דין 'היתר מצטרף לאיסור', מצטרף חלק ההיתר ליתן שם של אכילה חשובה גם על חלק האיסור [אמנם בשאר האיסורים, צריך שכל אכילת האיסור בפני עצמה תהא אכילה חשובה של כזית] (ראה חי' הרי"ם. וראה חי' רבי שמואל שיעורים על סדר הדף, קנג, והוסיף, שמכאן מוכח שדין כזית הוא דין במעשה אכילה ולא בחפצא של האיסור).

ויש סוברים, שדין 'היתר מצטרף לאיסור' נאמר רק כאשר האיסור וההיתר מעורבים זה בזה (ראה תוס' ד"ה כמאן), שלדעתם גדר דין 'היתר מצטרף לאיסור' הוא שההיתר נהפך לאיסור כאשר בלוע בו איסור [בניגוד לדעה הראשונה, הסוברת שההיתר נשאר בהיתרו אלא שמצטרף לשיעור, ולכן מצטרף גם כשאינו בלוע בו] (קובץ שיעורים אות קעד). ויש שפירשו, שגם לדעה זו יסוד הדין הוא כפי שנתפרש לפי הדעה הראשונה [שההיתר לא נהפך לאיסור, אלא שאכילת הכזית נותנת שם אכילה חשובה על כל חלק ממנו], אלא שיש תנאי שלא יצטרפו כי אם באופן שההיתר והאיסור מעורבים זה בזה (חי' רבי שמואל שם, קנ). ואין זה שייך לדין 'טעם כעיקר', שלדעתם לא נתחדש בדין 'טעם כעיקר' אלא שלא יתבטל האיסור ברוב, אבל ההיתר נשאר בהיתרו, ואינו לוקה אלא אם אכל כזית שלם מהאיסור [בניגוד לדעה הראשונה, שאם יש באיסור בנותן טעם לוקה על כל כזית מהתערובת], ואילו בדין 'היתר מצטרף לאיסור' התחדש, שחייבים גם על כזית שמעורב בו איסור והיתר (ראה קובץ שיעורים שם).

המשך במילואים עמ' 121

לְעִנְיַן חָמֵץ בְּפֶסַח נַמִּי, שהרי עוברים על עירובו בלאו, משום דין 'היתר מצטרף לאיסור' (רש"י), וכיון שיש איסור באכילתו, ממילא עובר עליו ב'בל יראה' (לדעת רש"י בתחילת הפרק שעוברים על עירובו ב'בל יראה'), למרות שדין 'היתר מצטרף לאיסור' הוא דין במעשה האכילה (כמבואר בביאורנו לעיל מג, ב), משום שכל כזית חמץ ראוי לעבור עליו על 'בל יראה' באופן שמוזהר על אכילתו, וכיון שמוזהר על אכילתו משום דין 'היתר מצטרף לאיסור', שוב עובר עליו ב'בל יראה' (ראה מנחת ברוך, נב; חי' רבי שמואל שיעורים על סדר הדף, קנב).

אבל בשאר איסורים אין היתר מצטרף לאיסור, כיון ששאור וחמץ הם שני כתובים הבאים כאחד שאין מלמדין לשאר האיסורים (ראה רבינו דוד להלן ד"ה ואלא מאי), ומה שמצינו איסורים נוספים שנאמר בהם לשון 'כל', הדבר נצרך לאסור מינים שונים [כגון 'כל נבלה' לרבות כמה סוגי נבלות, וכן 'כל שרץ' לרבות כמה מיני שרצים, וכיוצא בזה], אבל בחמץ, כל חמשת מיני הדגן שקולים הם, ואין צריך לימוד מיוחד לחייב בכולם (מאירי. בדעת חכמים שנחלקו על רבי אליעזר, ראה להלן בסוגיא, וראה גם רש"י להלן מה, א, שהם חולקים גם על דין 'טעם כעיקר').

אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי וְכוּ', שסבר אביי שלדעת רבי עקיבא לומדים מנזיר לכל התורה ש'היתר מצטרף לאיסור' (תוס' ד"ה אלא). אכן, לאחר המשא ומתן דלהלן עם רב דימי, הודה אביי לדבריו (תוס' נזיר לז, א ד"ה אלא).

הַמִּקְפָּה - תבשיל עבה כגון דייסא (רש"י), שאילו תבשיל שיש בו משקה, המשקה מחבר את כולו, ובכל אופן שנטמא מקצתו נטמא כולו (מהר"ם חלאווה).

וְהַשּׁוּם וְהַשֶּׁמֶן שֶׁל חוּלִּין וְנָגַע טָבוּל יוֹם בְּמִקְצָתָן פָּסַל אֶת כּוּלָּן. שהמקפה עיקר, וטבול יום פוסל את התרומה בנגיעה (רש"י), והשום והשמן בטלים למקפה והופכים לחלק ממנה, שמצינו כן בהלכות טומאה, שדבר הבטל לאוכל נחשב כמותו [כגון ידות האוכלים, שמביאים טומאה על האוכל שהם בטלים אליו] (תוס' רא"ש).

הַמִּקְפָּה שֶׁל חוּלִּין וְהַשּׁוּם וְהַשֶּׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה וְכוּ' מְקוֹם מִגְעוֹ אַמַּאי פְּסוּלָה הָא בָּטְלֵי לְהוּ תַּבְלִין בְּרוֹב, שכיון שרוב התערובת חולין ומיעוטה תרומה, והתרומה אינה ניכרת בתערובת, הריהי בטלה ברוב. ואף שבתרומה נאמר דין מיוחד של 'דימוע' [שאינה בטלה ברוב אלא במאה], הגמ' סבורה כעת שדין זה הוא רק מדרבנן, ולכן אין להחמיר בו לענין טומאה (ראה רש"י ור"ש טבול יום ב, ג בדעתו, וראה עוד רבינו דוד). כמו כן, אף שטעם השום והשמן מורגש במקפה, אין לומר שמשום 'טעם כעיקר' לא תתבטל התרומה במקפה, שדין 'טעם כעיקר' נאמר רק לענין איסור אכילה ולא לענין טומאה (ר"ש טבול יום שם).

ויש מפרשים שהשום והשמן ניכרים במקפה, כך שלא שייך בהם ביטול ברוב [ולדעתם דין דימוע הוא מדרבנן ולא נדון כאן כלל], והם גורסים בשאלת הגמ' 'מקום מגעו אמאי פסל, והא לא הוי כביצה', שכיון שמקום מגעו הוא פחות מכביצה, אין טומאתו אלא מדרבנן, ואם כן יש להקל בה משום שהתבלין טפל למקפה, שאינה תרומה (תוס' ד"ה ג"ג, ע"פ חידושים וביאורים ודבר שמואל, וראה תוס' רא"ש. וראה עוד תוס' רבינו פרץ שהוכיח כגירסא זו, משום שכאן מדובר במין בשאינו מינו, שאינו בטל ברוב [אלא בשישים]). ואין הכוונה שהשום והשמן עומדים בפני עצמם במקפה ואינם ממש מעורבים בה, שאם כן לא היה נאמר דין 'היתר מצטרף לאיסור' [לדעת התוס' שאין 'היתר מצטרף לאיסור' אלא בתערובת], אלא הם מפוזרים ומעורבים בתוכה [אף שהם ניכרים], ולכן סבר אביי להוכיח מכאן ש'היתר מצטרף לאיסור' בכל התורה (מהרש"א, וכן מבואר בתוס' רא"ש).

הוֹאִיל וְזָר לוֹקֶה עֲלֵיהֶן בִּכְזַיִת, שדין זה שתרומה אינה בטלה אלא במאה [-דין דימוע] הוא מדאורייתא, וזר שאוכל הימנה כזית לוקה [ולהלן יתבאר האם הכוונה לכזית מהתערובת, ומשום 'היתר מצטרף לאיסור', או לכזית מהתרומה שאכלו בכדי אכילת פרס], וכיון שיש עליה שם תרומה לענין אכילה, ממילא יש עליה שם תרומה גם לענין טומאה (רש"י, וראה חתם סופר שביאר, שהוא משום ש'איסורו חושבו' גם לענין טומאה, כפי שמצינו להלן [מו, א] לענין בצק שבסדקי עריבה). והלשון 'לוקה עליהן בכזית' בנוגע לשום אינה מדוקדקת, שתרומת שום אינה מדאורייתא ואין מלקות על אכילתה, אלא שכיון שאם היתה התרומה דאורייתא היו לוקים עליה בכזית, ממילא יש לה חשיבות שלא תתבטל אגב המקפה (ראה תוס' נזיר לו, א ד"ה אמר. אמנם ראה דרך אמונה תרומות ב, א, שיש סוברים ששום חייב בתרומה מדאורייתא, וראה עוד ביאורנו להלן ד"ה אמר ליה הנח).

ולסוברים שהשום והשמן בעין, וקושית הגמ' היתה, שכיון שאין במקום מגעו כביצה אין להחמיר בו (ראה לעיל ד"ה המקפה), תירוץ הגמ' הוא שכיון שחיוב המלקות על התרומה בא על ידי אכילת המקפה [שכן באכילת התרומה כשלעצמה - על ידי שילקטנה מתוך המקפה - אינו לוקה, כיון שאין דרך אכילה בכך (תוס')], הריהי מצטרפת עם התרומה להשלימה כביצה (תוס' רא"ש).

כְּזַיִת בִּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס - 'פרס' הוא חצי כיכר לחם, ושיעורו ארבע ביצים (רש"י כאן ולהלן ד"ה פרס) ויש אומרים שלש ביצים (רמב"ם חמץ ומצה א, ו), והלכה למשה מסיני שאכילה שנמשכת בזמן של אכילת פרס נחשבת אכילה אחת (רש"י), ומשך זמן זה הוא תשע דקות, ויש אומרים שתים או שלש דקות, והוא שיעור קבוע בכל המאכלים (ראה משנ"ב תריח, כא ודרך אמונה תרומות י, כז). ויש אומרים שמשערים בכל מאכל לפי זמן אכילת פרס מאותו מאכל (מנחת חינוך מצוה שיג אות ה, וכן משמע במג"א פא, ב, ראה פמ"ג שם, וראה עוד ביאורנו להלן ד"ה ואי משטר). ובשתיה, יש אומרים ששיעור הצירוף הוא בכדי אכילת פרס (ראה רש"י להלן ד"ה ואי, וראה מהר"ם שיק או"ח רסג; ראב"ד תרומות י, ג), ויש אומרים שהוא בכדי שתיית רביעית (רמב"ם שם, וראה משנ"ב ריי, א).

ומבאר רב דימי, שמה שאמר רבה בר בר חנה שלוקה עליה על אכילת כזית, היינו באופן שאוכל שיעור פרס מהתערובת, שכיון שמעורב בה כזית תרומה בכדי אכילת פרס, נמצא שאכל כזית תרומה (רש"י).

וּכְזַיִת בִּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס דְּאוֹרַיְיתָא הִיא, האם דין צירוף של כזית בכדי אכילת פרס הוא הלכה למשה מסיני שלוקים עליו (רש"י), שאמנם דין זה מפורש במשנה בכריתות (יב, ב) לגבי כל אכילת איסור, אך האם הוא נוהג גם כאשר האיסור נמצא בתוך תערובת (תוס' נזיר לו, ב ד"ה וכזית; פני יהושע בדעת רש"י).

אִי הָכִי אַמַּאי פְּלִיגִי רַבָּנָן עֲלֵיהּ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּכוּתָּח הַבָּבְלִי, שאף שרבנן אינם דורשים 'כל' לרבות עירובו, מכל מקום התערובת צריכה להיאסר משום כזית בכדי אכילת פרס (רש"י), ואילו מהלשון 'על עירובו בלא כלום' (ראה לעיל מג, א), משמע שאינו עובר אפילו אם אוכל מהתערובת שיעור פרס [שיש בו כזית חמץ] (תוס' נזיר לו, ב ד"ה אי הכי). אכן, על רבי אליעזר אין להקשות מפני מה צריך פסוק מיוחד לרבות את עירובו [וכן מדוע לאחר שלמדנו זאת מהפסוק אין בו כרת], שכן יש לומר שהפסוק נצרך לאופן שבו אוכל רק כזית מהתערובת כולה, ואינו אוכל כזית מהחמץ (פני שלמה).

המשך במילואים עמ' 121

לענין חמץ בפסח נמי אין הכי נמי ולאפוקי [א]מדאביי דאמר יש הקטרה לפחות מכזית קמשמע לן [א]דהקטרה לאו[ב] לפחות מכזית. יתיב רב דימי וקאמר לה להא שמעתא אמר ליה אביי לרב דימי וכל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור והתנן [ג][ב]המקפה של תרומה והשום והשמן של חולין ונגע טבול יום במקצתן פסל את כולן [ג]המקפה של חולין והשום והשמן של תרומה ונגע טבול יום במקצתן לא פסל אלא מקום מגעו בלבד והוינן בה מקום מגעו אמאי פסולה הא בטלי להו תבלין ברוב ואמר רבה בר בר חנה [ד]מה טעם הואיל וזר לוקה עליהן בכזית היכי דמי לאו משום דהיתר מצטרף לאיסור לא מאי כזית דאיכא כזית בבדי אכילת פרס וכזית בבדי אכילת פרס דאורייתא היא [ד]א"ל אין אי הכי אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי אלא מאי משום דהיתר מצטרף לאיסור סוף סוף אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי אלא הנח לכותח הבבלי דלית ביה כזית בבדי אכילת פרס אי בעיניה [ז]דקשריף וקאכיל ליה [ה]בטלה דעתיה אצל כל אדם ואי משטר קשטר ואכיל לית ביה כזית בבדי אכילת פרס. איתיביה שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהן שתי מדוכות אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרין שאני אומר תרומה לתוך התרומה נפלה וחולין לתוך חולין נפלו ואי אמרת כזית בבדי אכילת פרס דאורייתא אמאי אמרינן שאני אומר תרומה לתוך כו' [ו]א"ל הנח לתרומת תבלין דרבנן. איתיביה [ז]שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם ב' סאין אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרין שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו תרומה לתוך תרומה נפלה ואי אמרת כזית בבדי אכילת פרס דאורייתא אמאי אמרינן שאני אומר אמר ליה [ה]הנח לתרומה בזמן הזה דרבנן. והאי [א]משרת להכי הוא דאתא [י]האי מיבעי ליה לכדתניא משרת ליתן

רש"י

אפילו חמץ נמי. דהא אמרינן על עירובו בלאו, והיינו נמי היתר מצטרף לאיסור: ומשני אין הכי נמי. דחמץ בפסח היתר מצטרף לאיסור, והאי דנקיט שאור, לאפוקי מדאביי דאמר במנחות בפ' כל המנחות באות[ח] יש הקטרה בפחות מכזית וחייב בהקטרת שאור כל דהו ולא בעי צירוף, ומתרץ לברייתא דלעיל הכי אין לי אלא כזית חצי זית מנין ת"ל כל, ויליף מינה דיש הקטרה לפחות מכזית, קא משמע לן דאין הקטרה, ואי איכא צירוף אין ואי לא לא: להא שמעתא. דר' יוחנן: המקפה. תבשיל קפוי ועב של תרומה כגון דייסא: והשום והשמן. הנתונין בו לתבלין היו של חולין: פסל. את כל הקדירה, דמקפה עיקר, וטבול יום פוסל את התרומה: מקום מגעו אמאי פסל הא בטלו להו תבלין ברובא. דקא ס"ד דימוע מדרבנן הוא לאסור: ואמר רבה בר בר חנה. דימוע מדאורייתא הוא וזר לוקה עליו בכזית משום דיש שם תרומה עלה, הלכך לגבי טומאה נמי שם תרומה עלה, ומיהו לא חמירא כתרומה עצמה ליפסול את כולן. ומ"ט זר לוקה עליו בכזית משום זרות, הא לא אכל כזית תרומה, לאו משום דהיתר מצטרף לאיסור: ומשני מאי לוקה בכזית דקאמר, כזית בכדי אכילת פרס, שאם אכל פרס ממנו שיעור ארבעה ביצים יש בו כזית תרומה, וקי"ל[ט] דכל שיעורי אכילת איסור בין כזית של חלב ודם ובין כותבת דיום הכפורים מצטרפין אכילת השיעור בכדי שהייה זו, שאם אכל כחרדל חלב וחזר ואכל כחרדל עד שהשלים לכזית, אם אין מתחילת האכילה ועד סופה יותר משהיית כדי אכילת פרס באכילה בינונית מצטרף והוי כמו שאכלו בבת אחת וחייב, והכא נמי יש כאן תרומה כדי להצטרף כזית באכילת פרס ממנו: וכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא. בתמיה, הא לאמור רבנן כזית מצטרף כשיעור שהיית אכילת פרס, מי הוי מדאורייתא הלכה למשה מסיני כשאר שיעורין, דקא אמרת לוקה ומתרצת משום דאכיל כזית מאיסור בר מהיתר: אמאי פליגי רבנן עליה דר' אליעזר בכותח. נהי נמי דלא דרשי כל לרבות עירובו, הא אכיל מיהא מאיסור כזית בכדי אכילת פרס: ואלא מאי. סבירא לך האי לוקה דרבה משום דהיתר מצטרף לאיסור, ובחד כזית קאמר דלקי: סוף סוף אמאי פליגי רבנן עליה. יצטרף היתר לאיסור וליחייב: אלא. גרסינן: הנח לכותח הבבלי. דלא אכיל כזית מן החמץ כשיעור שהיית אכילת פרס, דהא כותח אינו עשוי לאכול אלא לטבל. ואי מתרמי ואכיל ליה ממש, דהשתא איכא כזית ממהר להצטרף כשיעור אכילת פרס ממנו בטלה דעתו ולאו אכילה היא לחיובי עלה[י]: ואי מישטר קא שטר. מטבל בתוכו כדרכו, ליכא כזית מן החמץ בכדי שהיית אכילת פרס, שכשאכל כדי אכילת פרס ממה שטיבל בתוכו לא אכל מן הכותח אלא מעט או שני זיתים או ארבעה, ובההוא פורתא ליכא מן החמץ כזית. ושכר המדי נמי אף על גב דשתי ליה בעיניה, מיהו אין לך שותה ב' וג' כוסות שלא יפסיק וישהה בינתיים, הלכך בכדי שהיית אכילת פרס לא שתי כזית מן החמץ לבד מן המים ושאר התערובת, שסתם שכר עיקרו מן התמרים או מתאנים, אלא שבמדי מערב עמהם מי שעורין קלת: פרס. הוא חצי ככר שיערו בו עירובי תחומין שהוא מזון שתי סעודות, וחציו לבית המנוגע[כ] לטמא בגדים אם ישהה בו כדי אכילתו, שנתנה תורה שיעור שהייתו כדי סעודה דכתיב (ויקרא יד) [ב]והאוכל בבית יכבס את בגדיו[ל], והלכה למשה מסיני דחצי ככר של שמונה ביצים הוא סעודה: שתי מדוכות. שהתבלין נידוכין בתוכן, פלפלין וזנגביל: אלו לתוך אלו. ממדוכות לתוך הקדירות: מותרין. קדירות חולין לזר: היכי אמרינן שאני אומר. ותלינן לקולא בעון מיתה, ודילמא תרומה לתוך חולין נפל וכי אכיל לה איכא כזית תרומה באכילת פרס, אלא שמע מינה אי נמי ולאי נפל לא מיחייב משום כזית בבדי אכילת פרס אלא מדרבנן, וכי מספקא לן תלינן לקולא: במסכת נזיר (לו:) גרסינן ואלא מאי היתר מצטרף לאיסור, היכי אמרינן שאני אומר: אלא הנח לתרומת תבלין דמדרבנן. [ג]דראשית דגנך תירושך ויצהרך כתיב: קופות. גדולות ובתוכן דגן, דהויא תרומה לדאורייתא:

תוספות

לענין חמץ בפסח נמי. לר' יוחנן לא מצי פריך דאיהו לא דריש כל ואם תאמר והא בפרק בתרא דיומא (דף עד.) דריש רבי יוחנן [ד]מכל חלב דחצי שיעור אסור מן התורה. ואור"י דלא דריש אלא לאיסורא אבל להתחייב מלקות כמו בכשיעור לא וכן גבי חמץ[מ]:

מקום מגעו אמאי פסל הא בטיל ברובא. ס"ג רש"י ופירש דס"ד השתא דדימוע לרבנן. וקשה לריב"א דמשמע שהשום והשמן בעין מדקתני נגע במקצתן ולא קתני במקצתה. ועוד דתני סיפא אימתי בזמן שהן גוש בקערה אבל אם היה מפוזר טהור ואי פסיל מקום מגעו משום מדומע אדרבה כי הוי מפוזר יש לו להיות מדומע יותר. ועוד אמאי פסיל מקום מגעו ותו לא כיון דחשיב כמו כולה תרומה על ידי דימוע יפסל הכל או לא יפסל אפילו מקום מגעו דבהדיא איתא הא פלוגתא במסכת טבול יום[ס] בעיסה מדומעת ומי שפוסלה פוסלה לגמרי ומי שמכשיר מכשיר לגמרי[ע]. ונראה לר"י כפירוש ר"ת דפירש דמתניתין מיירי שהשום והשמן בעין ולדגרסינן בכל הספרים מקום מגעו אמאי פסל והא לא הוי כביצה והואיל דלא מקבל טומאה אלא מדרבנן אית לן למימר דבטלי אגב מקפה כדפירש בפרק כל שעה (לעיל דף לג:)[ט]:

לאו משום דהיתר מצטרף לאיסור. ומטעם הואיל אם היה מלקט מן השום או מן השמן כזית וילקה[פ] עליו לית לן למימר שלא תבטל אגב מקפה כיון שאין דרך אכילה בכך:

דאיכא כזית בכדי אכילת פרס. מקשין דבהשוחט (חולין דף לד:[צ]) אמרינן הנח לנזיד הדמע דלית ביה כזית בכדי אכילת פרס משמע דבסתמא לא הוי כזית בכדי אכילת פרס. ויש לומר דהכא קים ליה דעסקינן בדאית ביה כזית בכדי אכילת פרס. ולפירוש ר"ת[ל] דמוקי שהשום והשמן בעין אתי שפיר דאי הוי מעורב לא הוי כזית בכדי אכילת פרס:

אלא מאי היתר וכו'. נראה דלא גרסינן ליה דאי גרסינן ליה א"כ מאי ס"ד דאביי לאקשויי כיון דלדידיה נמי קשה אלא לאביי א"ש דפליגי עליה רבנן דלר"ע דווקא אית ליה היתר מצטרף לאיסור בכל התורה דגמר מנזיר אבל לרבנן דמוקמי משרת לטעם כעיקר לית להו היתר מצטרף לאיסור בשום מקום. ועוד דבנזיר בפ' ג' מינים (דף לז.) גרסינן גבי שתי קופות דבסמוך בשלמא לדידי דאמינא היתר מצטרף לאיסור דנפישי חולין פי' לאביי הא דהיתר מצטרף לאיסור היינו כשיש מן האיסור יותר מן ההיתר או ששניהם בשוה אבל כשהיתר רבה על האיסור אין מצטרף ולרב דימי אין היתר מצטרף לאיסור בשום מקום כדמסיק לקמן[ק] דהוי חטאת ונזיר שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין וה"פ א"ה אמאי פליגי רבנן כו' בשלמא לדידי פליגי רבנן משום דר' אליעזר דריש כל ואתא כל לרבות אפילו כשהאיסור מועט ורבנן לא דרשי כל דכשהאיסור מועט אין מצטרף כמו בעלמא אלא לדידך אמאי פליגי וכן גבי קופה ומדוכות אתי שפיר לאביי:

הנח לתרומת תבלין דרבנן. קשה לרשב"א כיון דתרומת תבלין דרבנן גבי שום אמאי פסל מקום מגעו. ויש לחלק:

איתיביה שתי קופות. ואם תאמר מאי פריך אמאי אמרינן שאני אומר והא פשיטא דבכל מקום מדאורייתא מין במינו בטל ברוב והכא מיירי שרבו חולין על התרומה כיון דסבר השתא דמיירי בתרומה דאורייתא דבדאורייתא בעי רבייה אפילו לר' יוחנן בהערל (יבמות דף פב.). ואור"י דבעי למימר בכל ענין אפילו מין בשאינו מינו כגון קמח חיטין בקמח שעורין שאינו ניכר: והוא

ליתן

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ט מהל' איסורי מזבח הלכה ב:
ח ב מיי' פ"ח מהל' טומאת אוכלין הי"ב:
ט ג שם הלכה יג:
י ד מיי' פי"ד מהל' מאכלות אסורות הל' ח:
יא ה מיי' פ"ג מהל' תרומות הל' כ סמג עשין קלג טוש"ע יו"ד סימן שלא סעיף ב:
יב ו מיי' פ"ה מהלכות נזיר הלכה ד:

רבינו חננאל

[ההתחלה בדף מג:]

והוינן בה מקום מגעו במקפה אמאי פסול ואמר משמי' דר' יוחנן הואיל וזר לוקה על המקפה בכזית מאי לאו משום דמקפה שהיא היתר מצטרף לאיסור לשום ולשמן שהן איסור ונעשית המקפה כלה איסור לפיכך זר האוכל ממנה לוקה אלמא לרבי יוחנן איכא דברים דהיתר מצטרף לאיסור מדאורייתא. ושנינן לעולם לית ליה והכא כגון דאיכא במקפה שאכל הזר יש באותה אכילה כזית מן השום והשמן של תרומה ונצטרף השום והשמן ונעשו כזית ולפיכך לוקה שאינו לוקה אלא על התרומה ולא על המקפה. ושיעור אכילה שמצטרפת מעט מעט עד שמצטרפין לכזית בכדי אכילת פרס דתני' (כריתות יג.) אכל וחזר ואכל אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה שיעור כדי אכילת פרס מצטרפי'. וכמה היא כדי אכילת פרס מצאנו ששיער ר' חצי פרס שתי ביצים ואחד מעשרים בביצה נמצא הפרס ארבעה ביצים ואחד מעשרה בביצה ומפורש בעירובין פרק כיצד משתתפין בתחומין. ואקשי' אי הכי בכותח הבבלי נמי נימא איכא כזית אוכל מקומניתא דאומא בכדי אכילת פרס ואמאי פליגי רבנן ואמרי בולא כלום. ואמרינן שאני כותח הבבלי דלא משכחת בי' כזית בכדי אכילת פרס. אי דקא גריף ואכיל כותח כגון אכילת הביצה. בטלה דעתו כלומר אין זה דרך ארץ. ואי דקא שטר ואכיל שהוא כעין טבילת פת במרק. ליכא כזית קמוניתא דאומא כשיעור שעה כדי שיאכל אדם פרס. ואם הוא יותר מזה השיעור אין מצטרפין וראשון ראשון בטל: ומותבינן מהא שתי קדירות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהם שתי מדוכות באחת תבלין של תרומה כו'. ושנינן הנח לתרומת תבלין דאינה מן התורה לפי שאינה מיני תבואות. ומותבי' תוב שתי קופות של חולין ושל תרומה ולפניהם שתי סאין אחת של חולין ואחת של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרין שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו ואי כזית בבדי אכילת פרס מדאורייתא כל ספק דאורייתא לחומרא אמאי תאני שאני אומר חולין לתוך חולין נפלו נמצא מיקל. ומשני' כי תניא ההיא בתרומה בזמן הזה שהיא מדרבנן. ואקשינן מדרך אחרות ומשרת להיתר

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מנחות נז: נח. [נזיר לו.], ב) טבול יום פ"ב [מ"ג נזיר לו.], ג) [ע"ש], ד) [פי' שגומא אוכל כמו שורפה מיה בע"ז כט: עי' תוס' נזיר לו: ד"ה דקא גריף], ה) [ברכות לה: וש"נ], ו) עיין תוס' חולין צז. סוד"ה רבא ובנזיר לו: ד"ה שתי קופות, ז) לעיל ט: יבמות פב. נזיר לו:, ח) [תוספתא דתרומות פ"ו הט"ו והא דלא מקשינן דתרומות פ"ז מ"ט עיין בר"ש שם], ט) נזה, י) כריתות יג., כ) עי' תוס' נזיר לו: ד"ה הנח שחולקין על רש"י כאן, ל) ערכין פב:, מ) תו"כ מצורע פרק ה ה"ז, נ) [וע"ע תוס' שבועות כג: ד"ה ככרי שמעון], ס) פ"ג מ"ד, ע) עי' ר"ש על המשנה שם בטבו"י שהרי כל הקושיות האלו, פ) ועי' שם בתוד"ה לאימת וע"ע תוס' נדה מו. ד"ה ואינה, צ) [וע"ע תוס' נזיר ד"ה הנח], ק) לעיל ד"ה מקום, ר) מה ע"א.

הגהות וציונים

א) ראשונים וכת"י: דאין הקטרה (כמו בנזיר): ב) בכת"י ילקה:

תורה אור השלם

א) מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל: [במדבר ו, ג]
ב) וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת בְּגָדָיו: [ויקרא יד, מז]
ג) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לוֹ: [דברים יח, ד]
ד) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ: [ויקרא ז, כג]

ליקוטי רש"י

אין הכי נמי. לענין חמץ בפסח היתר מצטרף לאיסור וכו', והאי דקאמר ועיקרי גבי שאור, משום לאפוקי דאביי דאמר במסכת מנחות יש הקטרה בפחות מכזית ואין הקטרה בפחות מכזית ואין חייב עליה אלא אם יש בו כזית מן השאור היתר משלימו לכזית [נזיר לו:]. לאפוקי מדאביי דאמר יש הקטרה לפחות מכזית. והכי נמי אמרינן בהקומץ [רבה] (לעיל כו.) הקטיר קומצה פעמים כשרה הלכך אפילו פחות מכזית חייב [מנחות נח.]. המקפה. של תרומה. תבשיל עבה. והשום והשמן. שנותנו לתבלין בה של חולין. ונגע טבול יום במקצתן. איכא דאמרי בשום ובשמן של תרומה אבל לא במקפה (דחולין) דטבול יום שויוה רבנן שני ואין שני עושה שלישי אלא בתרומה, ואית דאמרי מאי במקצתן אפילו במקפה של חולין דכיון דעריבי בהדי הדדי נעשו כולן כמאן דגבלא בתרומה עצמה. [נזיר לו.]

[המשך בהשמטות]

ליתן טעם כעיקר שאם שרה ענבים במים ויש בהן טעם יין חייב מכאן אתה דן לכל התורה כולה ומה נזיר שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש היתר לאיסורו עשה בו טעם כעיקר כלאים שאיסורו איסור עולם ואיסורו איסור הנאה ואין היתר לאיסורו אינו דין שיעשה טעם כעיקר והוא הדין לערלה בשתים הא מני רבנן היא ורבי יוחנן דאמר כרבי עקיבא. הי ר"ע אילימא ר"ע דמתני' דתנן [א] רבי עקיבא אומר [ב] נזיר ששרה פתו ביין ויש בו לצרף כדי כזית חייב וממאי דמפת ומיין דילמא מיין לחודיה וכי תימא מיין לחודיה מאי למימרא הא קמ"ל דאע"ג דתערובת אלא ר"ע דברייתא דתניא ר"ע אומר נזיר ששרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חייב. ור"ע טעם כעיקר מנא ליה יליף מבשר בחלב לאו טעמא בעלמא הוא ואסור הכא נמי לא שנא [ג] ורבנן מבשר בחלב לא גמרינן דחידוש הוא ומאי חידוש אילימא דהאי לחודיה והאי לחודיה שרי ובהדי הדדי אסור כלאים נמי האי לחודיה והאי לחודיה שרי ובהדדי אסור אלא דאי תרו ליה כולי יומא בחלבא שרי בשיל ליה בשולי אסור ור"ע נמי בשר בחלב ודאי חידוש הוא אלא יליף מגיעולי נכרים גיעולי נכרים לאו טעמא בעלמא הוא ואסור הכא נמי ל"ש ורבנן גיעולי נכרים נמי חידוש הוא דהא כל נותן טעם לפגם מותר דגמרינן מנבילה והכא אסור ורבי עקיבא כדרב חייא בריה דרב הונא [א] דאמר [ג] לא אסרה תורה אלא בקדירה בת יומא הלכך לאו נותן טעם לפגם הוא ורבנן קדירה בת יומא נמי לא אפשר דלא פגמה פורתא. א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי מדרבנן נשמע לרבי עקיבא מי לא אמרי רבנן משרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה לרבי עקיבא נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה כולה א"ל משום

רש"י

ליתן טעם כעיקר. לעשות טעמו של איסור כעיקרו וממשו: ויש בהן. במים טעם יין: חייב. בכזית מהן, והא לאו משום היתר מצטרף לאיסור הוא אלא משום דאיתעביד ליה כוליה איסור, אבל היתר מצטרף לאיסור לא ילפינן מינה: לכל התורה כולה. שיהא טעמו של איסורין כממשו: שאין איסורן איסור עולם. אלא כמה שפירש, ואם סתם שלשים יום[ד], וענבים ויין מותרין לו בהנאה[ה]: ויש לו היתר לאיסורו. אף תוך זמן, על ידי הפרת[ב] חכם: כלאים. כלאי הכרם: איסור עולם. זרע חטה וחרצן הכל אסור לעולם: והוא הדין לערלה בשתים. ק"ו זה אתה דן לערלה בשתי דרכים, דאיסורו איסור הנאה, ואין היתר לאיסורו בתוך שלש, מה שאין כן בנזיר. ואיסור עולם ליכא למימר בה, דלאחר שלש מותרות: הא מני. דאפיקתיה להאי קרא לטעם כעיקר: רבנן. דפליגי אדר"ע בהיתר מצטרף לאיסור, ולקמיה מפרש מאי היא: הי ר"ע. מהי מילתא דר"ע שמעינן דהיתר מצטרף לאיסור: דילמא מיין לחודיה. ולירוף שייך למיתני בה משום דנבלע בתוך הפת. והיאך משערין כזית יין, ממלא כלי מפה לפה ומביא זית ונותן לתוכו, והיין היוצא הוא כזית יין, וכן הוא בתוספתא דנזיר[ו]: תערובת. שאינו בעין, שנבלע בפת: מפת ומיין חייב. ופליגי רבנן עליה, דלית להו היתר מצטרף לאיסור, ואילו פשט היין בכל הפת לא הוו פליגי רבנן עליה, דהא אית להו טעם כעיקר ואיתעביד ליה פת גופיה איסור, ובהא מיהא פליגי עליה, דטעמא דר"ע משום צירוף הוא, וא"כ לא נשרית כל הפת ביין מצטרף נמי היתר לאיסור לחיובא: ור"ע. כיון דמפיק ליה להאי משרת להיתר מצטרף לאיסור: טעם כעיקר. היכא דליכא מידי עיקר אלא טעם, כגון שרה ענבים במים, מנא ליה: בשר בחלב. בשר שנתבשל בחלב, והבשר בעיניה אלא שטעם החלב נבלע בו: חידוש הוא. כל איסורו תימה הוא, ודבר חידוש שאינו מצוי (א) ביינו בשאר איסורין לא גמרינן חומרא דידיה אשאר איסורין, דכי היכי דשאר חידושין דידיה לא הוו בשאר איסורין, האי לטעם כעיקר נמי לא תיגמר מיניה: ומאי חידושיה. מאשר מילי: אילימא היינו חידושיה. דשני דברים המותרים הם וכשנתערבו נאסרין, מה שאין כן בשאר דברים: הא כלאים נמי. דוגמתן: תרו ליה. שורהו בחלב כל היום: שרי. כלומר מותר לשרותו בתוכו, ואינו עובר עליו אפילו על אכילתו, דלא אסרה תורה אלא דרך בישול[ז], ואפילו יהיב ביה טעמא, ומיהו מדרבנן אסור: בשיל ליה בשולי אסור. עובר על בישולו ועובר על אכילתו: גיעולי נכרים. קדירה שבישל בה הנכרי, וכשחוזר ישראל ומבשל בה היא מגעלת בליעתה לתוך של ישראל, גיעול לשון מקיא ופולט, והתורה אסרתו במעשה מדין, [א]כל דבר אשר יבא באש (במדבר לא), דהיינו יורות וקומקמוסין וכיוצא בהן שמרתיחין אותן על האור: דגמרינן מנבילה. דכתיב [ב]לא תאכלו כל נבילה לגר וגו' (דברים יד), הראויה לגר קרויה נבילה שאינה ראויה לגר אינה קרויה נבילה[ח]: והכא אסור. דהאי נמי לפגם הוא, דאותה בליעה משנשתהה בדופנו של כלי לילה אחת הופג טעמו ונתקלקל, ותו לא משבחת לאוכל שהיא נפלטת לתוכו: בת יומא. שבישל בה הנכרי בו ביום: דלא פגמה פורתא. מטעם הכלי נפגמה הבליעה: מדרבנן נשמע לר"ע. לרבי יוחנן פריך, דאמר לעיל (מג:) כל איסורים שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר ואוקימנא כר"ע, מכדי לר"ע שמעינן ליה דאמר באיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור ובשאר איסורי לא איירי מידי, ור' יוחנן אמאי לא אמר דכי היכי דאית ליה באיסורי נזיר אית ליה נמי בשאר איסורי, הא ממאי דשמעינן להו לרבנן בטעם כעיקר מלינן למשמע מינה נמי דעתיה דר"ע בהיתר מצטרף לאיסור: לאו אמרי רבנן כו'. וקא אמרי נמי הכי בשאר איסורי: לר"ע נמי. דמפיק לה להיתר מצטרף לאיסור איכא למימר נמי דאית ליה מכאן אתה דן לכל התורה כולה: אמר ליה. כיון דמוקי ליה ר"ע להיתר מצטרף לאיסור לא מצינן למימר מכאן אתה דן: משום

תוספות

והוא הדין לערלה בשתים. וכן אמרינן בפ"ק דקדושין (דף לח.) גבי חדש ופ"ה דערלה אין איסורו איסור עולם דאחר שלש מותר. וקשה מה שמותר אחר שלש היינו האילן והאילן לא נאסר מעולם רק הפרי והפרי אין לו היתר. **ור"ת פי'** הוא הדין לערלה בשתים היינו בשנת ארבע דיש היתר לאיסורו על ידי פדייה או להביאו לירושלים[ט]. **ור"י מפרש** דנזיר וחדש אין איסורן איסור עולם שהגדל מן הגפן אחר השלמת נזרו לא חל עליו איסור וכן חדש היוצא מקנה השיבולת אחר הבאת העומר לא חל עליו איסור כיון שהשריש קודם העומר וכן ערלה אחר ג' שנים היוצא ממנו אין איסור חל עליו ויש היתר לאיסורו יש לפרש כפ"ה שנזיר תוך זמנו יש לו היתר על ידי שאלה וחדש נמי לר' יהודה דאמר [י]יוס הנף כולו אסור יש לו היתר תוך זמנו על ידי עומר וערלה אין לה היתר תוך זמנה וילדה בזקינה דבטלה[כ] אין זה אילן דערלה דפנים חדשות באו לכאן **ועוד מפר"י** שהפרי של חדש שנאסר כבר וכן היוצא מן הגפן קודם השלמת נזירות יש להן היתר בהשלמת זמן האיסור אבל ערלה וכלאים הפרי שנאסר אין לו היתר. ופירוש זה נראה עיקר דאין צריך להעמיד כר' יהודה. ואין להקשות לפי' זה אמאי לא חשיב יש היתר לאיסור בשאלה ובעומר ויהא ג' בערלה דיש לומר דלא סבר כר' יהודה אלא האיר המזרח מתיר ונזיר נמי אי מתשיל אין זה היתר לדבר שנאסר שהחכם עוקר הנדר מעיקרו[ל] ונמצא שלא נאסר מעולם. אבל לפי' קמא ה"מ לאחשובי מה שהפרי עצמו נאסר לעולם והיה מוצא בערלה שלש:

ודילמא מיין לחודיה. ולשון לצרף אתי שפיר כלומר לצרף היין הבלוע בתוכו:

ורבנן מבשר בחלב לא גמרינן דחידוש הוא. תימה לרשב"א התינח לרבא אלא לאביי דאית ליה בפרק כל הבשר (חולין דף קח.) דבשר בחלב לאו חידוש הוא אמאי איצטריך למילף מנזיר לטעם כעיקר[מ]:

אלא יליף מגיעולי נכרים. הקשה ה"ר יוסף היכי יליף רבי עקיבא טעם כעיקר בנזיר מגיעולי נכרים הא נזיר קל מכל איסור שבתורה שאין איסורו איסור עולם ויש היתר לאיסורו. ותי' דבמדין נמי היו כליהן בלועות מיין ואסורים לנזיר[נ]:

ורבנן קדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא. ואפ"ה אסר הכתוב אם כן ליכא לאיפלוגי בין בת יומא לשאין בת יומא וכולהו אסורים ור"ע סבר קדירה בת יומא לא פגמה כלל אבל שאין בת יומא דפגמא שרי דנ"ט לפגם מותר דגמר מנבילה וה"נ סבר ר"ש בפרק בתרא דמסכת ע"ז (דף סז:) ור"מ פליג עליה התם וסבר נ"ט לפגם אסור דגמר מגיעולי נכרים דאסר הכתוב אע"ג דנ"ט לפגם הוא דאפילו קדירה בת יומא אי אפשר דלא פגמה פורתא וגיעולי נכרים לאו חידוש הוא ומה שהתיר הכתוב נבילה מוקי לה בסרוחת מעיקרא ולרבי מאיר מצי למילף נמי מגיעולי נכרים לטעם כעיקר כיון דלאו חידוש הוא. ואיכא השתא שלש מחלוקות בדבר:

ודילמא. מיין לחודיה הוא דקא בעי דליהוי ביה מובלע בפת כזית. וכי תימא מיין לחודיה מאי למימרא. פשיטא למיחייב [נזיר לז.]. [המשך בהשמטות]

עין משפט נר מצוה

יג א ב מיי' פ"ה מהל' נזיר הלכה ה:

רבינו חננאל

מצטרף לאיסור הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לכדתניא משרת ליתן טעם כעיקר שאם שרה ענבים במים ויש בהן טעם יין אסור. ומכאן אתה דן לכל התורה כולה. ומה נזיר שאין איסורו איסור עולם אלא עד מלאת ימי נזרו בלבד. ואין הנאת היין עליו אסורה אלא שתייתו בלבד. [ויש היתר לאיסורו] ואפי' זה היין בעצמו שנאסר לו אחר מלאת ימי נזרו הוא מותר בו שנא' (במדבר ו כ) ואחר ישתה הנזיר יין. עושה משרת ענבים שאין בו אלא טעם יין כענבים עצמן. כלאים שאיסורן איסור עולם שנא' (ויקרא יט יט) את חקותי תשמרו חקים שחקקתי לך כבר כי באיסורן הן לעולם ואיסורן איסור הנאה דכתיב (דברים כב ט) פן תקדש המלאה הזרע ודרשי' לה תוקדש תוקד אש. ואין היתר לאיסורו דלשריפה אזיל. אינו דין שיהיה בו טעם כעיקר. והוא הדין [לערלה] בשתים שאיסורן איסור הנאה שנא' (ויקרא יט כג) ערלים לא יאכל ודרשי' ביה אחד איסור הנאה ואחד איסור אכילה ואין היתר לזה האילן באלו שני ערלה כלל לא בו ולא בפירותיו אבל אחר כן מותר הפירות והאילן והרי משרת להכי הוא דאתא. ומשני רבי יוחנן זו הברייתא לרבנן היא ואני לא אמרתי אלא אליבא דרבי עקיבא דתניא רבי עקיבא אומר אפילו שרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חייב. אבל הא דתנן ר' עקיבא אומר אפי' שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף כזית אסור דחויה היא. ודחי: מאי דחצי זית פת וחצי זית יין עליהו דמצטרפי ואסור להא כזית מיין לחודיה קאמר וקמ"ל אע"ג דליתיה היין לחודיה במקום אחד כיון דאית ביה שיעור לאיצטרופי כזית אסור: ואמרי' ורבי עקיבא דמפיק כל משרת להתיר מצטרף לאיסור ליתן טעם כעיקר שאסור מנא ליה. ואמר מבשר וחלב שאין בחלב אלא טעם בשר וכן בבשר טעם חלב ואסירי כך כל התורה טעם כעיקר אסור. ורבנן האי חידוש הוא דאי תרו לבשר כולי יומא בחלב שרי ואי מבשל להו בהדי הדדי אסירי ואמר שנא בישול משריה אלא חידוש הוא. ור' עקיבא מחידוש היכי גמר. ואמרי' אלא רבי עקיבא מגיעולי נכרים גמר לכל התורה כולה דהא גיעולי נכרים טעמא בעלמא הוא וכתיב (במדבר לא כג) כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש ותניא דברים שמשתמש בהן על ידי חמין כגון יורות וקומקמוסין ומחמי חמין מגעילן כו' וקנקני בסיפא וכלן שנשתמש בהן עד שלא הטביל ולא הגעיל ולא ליבן אסור ואוקימנא למאן דתאני נותן טעם לפגם אסור. ורבנן בכל התורה כולה נותן טעם לפגם שרי דילפינן מנבלה דכתיב בה (דברים יד כא) תתננה ואכלה או מכור לנכרי (שמות כב ל) לכלב תשליכון אותו ודייקי' מינה את שנפסלה מלאכול לכלב הכשר ממנה תורת טומאת נבלה וגיעולי נכרים כיון דנותן טעם לפגם מותר הוא והכא כתיב אסור חידוש הוא ומחידוש לא גמרי'. ורבי עקיבא אומר אינו חידוש כדרב חייא בריה דרב הונא דאמר לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא דלאו נותן טעם לפגם הוא ורבנן אפילו קדרה בת יומא אי אפשר דלא פגמה פורתא ומפרש בע"ז. ותוב אקשי' ורבי עקיבא למה לא למד לתורה כולה מיהא נמי הכי משרת להיתר מצטרף לאיסור ומכאן אתה דן לכל התורה כולה.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נזיר [לד:] לז. שבועות כב:, ב) חולין קח., ג) עבודה זרה סז: [עה:], נזיר לז: ע"ש [ועיין תוס' ע"ז סז: ד"ה ואידך], ד) נזיר ה., ה) לעיל כג., ו) פ"ד ה"א, ז) חולין קח., ח) ע"ז סז:, ט) עי' פי' הרא"ש ערלה פרק ב מ"ג, י) [מנחות סח.], כ) סוטה דף מג:, ל) כתובות דף עד:, מ) [ועיין תוספות חולין קח. ד"ה משכר וכו' כתבו לאביי חזר בו], נ) עי' תוס' נזיר לז: ד"ה מגיעולי.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה חידוש הוא וכו' שאינו מצוי כה"ג בשאר:

הגהות וציונים

א] בעבודה זרה סז ע"ב ונזיר לז ע"ב איפכא רב הונא בריה דרב חייא (גליון): ב] [צ"ל התרת] (גליון):

תורה אור השלם

א) כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם: [במדבר לא, כג]

ב) לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיי אֱלֹהֶיךָ לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: [דברים יד, כא]

ליקוטי רש"י

ליתן טעם כעיקר. כעיקר ממשו של איסור [חולין צח:]. שאם שרה ענבים במים ויש בו טעם יין יהא חייב על טעמו כמו על עיקר הפרי של ענבים. ומה נזיר שאין איסורו איסור עולם. לפי שיש היתר לאיסורו לאחר שלשים. ואין איסורו איסור הנאה. שמעכבין לנזיר ביין. ויש היתר לאיסורו. שיין זה שאסור לו עכשיו, הותר לו לאחר שלשים. כלאים. שאיסורן איסור עולם, ואיסורן איסור הנאה, דכתיב (דברים כב) פן תקדש, ואמרינן (חולין דף קטו.) פן תוקד אש. והוא הדין לערלה בשתים. שאיסורו איסור הנאה ואין היתר לאיסורו, אבל אין לומר בה לאיסורו איסור עולם שהרי לאחר ג' שנים הותרה. הא מני רבנן. אין ה"נ דמשרת לא אתא אלא ליתן טעם כעיקר ולאיתן דרבנן, וכי קאמר ר' אבהו לכי אתא ליה משרת להיתר מצטרף ליכא דר' עקיבא לאמר היתר מצטרף [נזיר לז.]. ויש בו לצרף כדי כזית. כגון פת ויין. חייב. דהיתר מצטרף לאיסור באיסורי נזיר דילפינן לה ממשרת וכל משרת במסכת פסחים (דף מג:) [שבועות כב:].

טַעַם כְּעִיקָּר, שטעמו של האיסור נחשב כמו עיקרו וממשו של האיסור (רש"י), והיינו כאשר נתערב מין בשאינו מינו וטעם האיסור מורגש בתערובת, שעל ידי טעימת האיסור נחשב שהאיסור ניכר, שחשיבות האוכל הוא בטעמו, שנאמר (איוב יב, יא) 'וחיך אוכל יטעם לו' (רשב"א חולין צח, ב, בשם הראב"ד).

ומאכל של היתר שנבלע בו טעם של איסור, נהפך ונחשב בעצמו לאיסור, שלא מסתבר שהתורה אסרה את הטעם שהוא דבר שאין בו ממש ואינו נאכל [וכעין מה שאמרו, שקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה], וכיון שהקפידה תורה על טעם האיסור, בהכרח שגוף המאכל נאסר כאשר נכנס בו טעם האיסור (דברי דוד). והאוכל כזית מהתערובת לוקה, למרות שלא אכל כזית מגוף האיסור (רש"י כאן ור"ת ברא"ש חולין ז, לא), ויש סוברים, שרק באופן שהתערב במאכל כזית מן האיסור בכדי אכילת פרס, נהפכה התערובת כולה לאיסור, והאוכל כזית ממנה לוקה, אבל כאשר התערב פחות משיעור זה אינו לוקה, שהרי אפילו אם היה האסור ניכר ממש בתערובת לא היה לוקה [לולא נתינת הטעם], ולא מסתבר שהחמירה תורה שהטעם של האיסור יהיה חמור יותר מממשו (דעת רבינו חיים ברא"ש שם).

מאידך, יש סוברים, שב'טעם כעיקר' האיסור אינו מתבטל בתערובת, אבל ההיתר אינו נהפך לאיסור ואינו לוקה עד שיאכל מהתערובת בשיעור כזה שבודאי אכל כזית מהאיסור בכדי אכילת פרס (ראה חי' הר"ן לעיל ע"א ור"ש טבול יום ב, ג ופני יהושע להלן מה, א בדעת הרמב"ם, וראה סיכום השיטות בביאור הגר"א או"ח תנג, ט).

והחילוק בין דין 'טעם כעיקר' לדין 'היתר מצטרף לאיסור' מתפרש בשני אופנים: [א] כאשר ההיתר והאיסור מעורבים נאמר דין 'טעם כעיקר', שההיתר נהפך לאיסור, וכשאינם מעורבים נאמר דין 'היתר מצטרף לאיסור', להשלים את שיעור הכזית לחיוב על האכילה (דעת רש"י כאן ולעיל מג, ב, לשיטתו לעיל לענין 'טעם כעיקר', ולענין 'היתר מצטרף לאיסור' [ראה ביאורנו לעיל שם ד"ה חוץ], ע"פ קובץ שיעורים אות קעד). [ב] שגם דין 'טעם כעיקר' וגם דין 'היתר מצטרף לאיסור' נאמרו כשהאיסור וההיתר מעורבים זה בזה, אלא שב'טעם כעיקר' חייב רק באכילת כזית מהאיסור, ואילו ב'היתר מצטרף לאיסור' נהפך ההיתר לאיסור והאוכל כזית מהתערובת כולה חייב (דעת תוס' והר"ש טבול יום שם, לשיטתו לעיל לענין 'טעם כעיקר', ולשיטת התוס' לענין 'היתר מצטרף לאיסור' [ראה ביאורנו לעיל שם], ע"פ קובץ שיעורים שם).

מִכָּאן אַתָּה דָּן לְכָל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ וּמַה נָּזִיר וְכוּ', ולא שייך בזה 'אין עונשים מן הדין', משום שאינו אלא גילוי מילתא בלבד (ר"ש טבול יום ב, ג), או משום שגם לולא הקל וחומר הדבר אסור מן התורה מדין 'חצי שיעור', ובהכרח שהקל וחומר בא ללמד את העונש (רעק"א נזיר לח, ב). ויש אומרים, שאכן אין עונש מלקות אלא בנזיר ולא בשאר איסורים, ש'אין עונשים מן הדין' (בעל המאור).

וְהוּא הַדִּין לְעָרְלָה בִּשְׂתֵּים, שאין איסורה איסור עולם, שהרי לאחר שלש שנים מותר (רש"י), שגדר דין ערלה הוא באילן, שיהיו פירותיו אסורים, ודין זה אינו איסור עולם [ואינו דין בפירות עצמם, שאילו כן היה איסורו איסור עולם, שהרי לאותם פירות שגדלו בשלש השנים אין היתר (כפי שהקשו תוס' ד"ה והוא)] (שיעורי רבי דוד פובזרסקי קידושין לח, א). והוא הדין לשאר האיסורים [כלשון הגמ' 'מכאן אתה דן לכל האיסורים'] שיש בהם שתי חומרות, שאיסורם איסור עולם ואין היתר לאיסורם, ונקטה הגמ' ערלה אטו כלאי הכרם האסורים בהנאה (באר משה נזיר לז, א).

נָזִיר שֶׁשָּׁרָה פִּתּוֹ בְּיַיִן וְאָכַל כְּזַיִת מִפִּתּ וּמִיַּיִן חַיָּיב, ולא התפשט היין בכל הפת, ולכן דינו תלוי במחלוקת רבי עקיבא וחכמים בדין 'היתר מצטרף לאיסור', שאילו היה מתפשט היין בכל הפת, היה חייב משום 'טעם כעיקר' (רש"י, כשיטתו [ראה לעיל ד"ה טעם] ש'טעם כעיקר' אוסר את כל התערובת, ו'היתר מצטרף לאיסור' גם כאשר האיסור אינו מעורב בהיתר), שמשקה הבלוע בתוך מאכל נחשב לטעם ולא לממשות של האיסור, כיון שהוא נימוח ואבד ממשו (פרי חדש או"ח תמב, א, בביאור דברי רש"י כאן, וראה להלן ד"ה לאו, שכך נקט גם הב"י, בדעת רש"י), ויש שכתבו, שמשקה הבלוע בתוך מאכל נחשב לממשו של האיסור, אך החיוב על הפת שבלוע בה יין הוא מדין 'טעם כעיקר' (דברי דוד, בביאור הרש"י).

ויש מבארים, שהתפשט היין בכל הפת, אך אין שיעור כזית ביין ללא צירוף הפת, ולכן זה תלוי במחלוקת רבי עקיבא וחכמים בדין 'היתר מצטרף לאיסור', ואין בו חיוב משום 'טעם כעיקר' (קרן אורה נזיר לה, ב, בדעת תוס', ש'היתר מצטרף לאיסור' רק כאשר האיסור וההיתר מעורבים, ואילו מדין 'טעם כעיקר' אין חייבים כאשר אין כזית באיסור).

וְרַבִּי עֲקִיבָא טַעַם כְּעִיקָּר מָנָא לֵיהּ, שאילו לא היה לו מקור אחר ל'טעם כעיקר', לא היה דורש מ'משרת' להיתר מצטרף איסור, אלא ל'טעם כעיקר' שהוא דין פשוט יותר (ראה תוס נזיר לז, א ד"ה טעם ופי' הרא"ש שם).

יָלִיף מִבָּשָׂר בְּחָלָב, שלמרות שנזיר חמור יותר שיש בו שלש חומרות [כמבואר בגמ' לעיל], סבר רבי עקיבא שהלימוד מבשר בחלב אינו אלא בגדר גילוי מילתא בעלמא שהתורה החשיבה את טעם האיסור (ראה פני יהושע ביאור הענין).

לַאו טַעְמָא בְּעָלְמָא הוּא, שנבלע בבשר הטעם של החלב (רש"י), שמשקה הבלוע במאכל נחשב כטעם ללא ממשות (ב"י יו"ד צח, בדעת רש"י, וראה לעיל ד"ה נזיר). או שההוכחה היא מחֶלב שנבלע בו טעם של בשר בלא ממשות כלל (מהר"ם חלאווה), או מבשר שהתבשל עם חֶלב מוצק כגון גבינה קשה (פרי חדש או"ח תמב, א, ראה שם שצידד לפרש כן בדעת רש"י, אולם כתב שמדברי רש"י לעיל מוכח שמשקה הנבלע במאכל נחשב כטעם [וכמובא לעיל ד"ה נזיר], וראה דברי דוד שיתכן שיש טעות סופר ברש"י שלפנינו, וכוונתו כמהר"ם חלאווה הנ"ל).

הָכָא נַמִּי לֹא שָׁנָא, שכיון שלמדנו שהתורה מחשיבה את הטעם של המאכל לענין תערובת של בשר בחלב כאילו אכל את ממשות האיסור, ממילא הוסיפו חז"ל מסברא שכאשר יש טעם של איסור הוא גורם שגם ההיתר נהפך לאיסור, כיון שבכל משהו ומשהו שאוכל מההיתר הריהו טועם את האיסור, ונמצא שכשאוכל כזית מההיתר אכל כזית של טעם איסור, דהיינו כזית איסור (ראה פני שלמה בדעת רש"י).

וְרַבָּנָן מִבָּשָׂר בְּחָלָב לֹא גָּמְרִינַן דְּחִידּוּשׁ הוּא, שגם אביי שסבר לומר שבשר בחלב אינו חידוש, חזר בו (תוס' חולין קח, א ד"ה מבשר, בישוב קושית תוס' ד"ה ורבנן).

אֶלָּא דְּאִי תָּרוּ לֵיהּ כּוּלֵּי יוֹמָא בְּחָלָבָא שָׁרֵי, שאם שורה כל היום בשר בחלב אינו נאסר מהתורה, לפי שאינו דרך בישול (רש"י), ולמרות שמדין 'כבוש כמבושל' נתערבו טעם הבשר והחלב (רא"ש ע"ז ה, יא, לשיטתו שדין 'כבוש כמבושל' נאמר בכל שריית מאכל במשקה, ולא רק במשקה חריף). וגם לסוברים שכבוש אינו כמבושל, היינו שאינו אוסר את כל הדבר הנכבש, אלא רק 'כדי קליפה', ולענין בשר בחלב אינו אוסר כלל (צל"ח).

המשך במילואים עמ' 122

חַטָּאת מַאי הִיא דְּתַנְיָא כֹּל אֲשֶׁר יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וְכוּ'. שפסוק זה מלמד ש'היתר מצטרף לאיסור' [כמבואר בביאורנו להלן]. אכן אין לשאול שנלמד מהפסוק ש'טעם כעיקר' [ובאופן שכל ההיתר קיבל טעם מהאיסור, ויש בו חיוב מדין 'טעם כעיקר' בלא דין של 'היתר מצטרף לאיסור'], ויהיו שני כתובים לדין 'טעם כעיקר' שאין מלמדין לכל התורה, וכתוב אחד ל'היתר מצטרף לאיסור' שילמד לכל התורה, לפי שתפסת מרובה לא תפסת, ודין 'היתר מצטרף לאיסור' הוא חידוש גדול יותר, ועדיף לומר שבכל התורה ינהג דין 'טעם כעיקר' ולא ינהג דין 'היתר מצטרף לאיסור' (חי' הר"ן).

עַד שֶׁיִּבָּלַע בַּבָּשָׂר, ויתחייב מדין 'היתר מצטרף לאיסור'. והוא הדין שאם לא נבלע, אלא שאכל חצי זית בעין שדינו חמור, עם חצי זית שדינו קל, שחייב מדין 'היתר מצטרף לאיסור', ועיקר הלימוד הוא שאין איסור בנגיעה בלבד (מגיני שלמה לעיל מג, א בדעת רש"י, ש'היתר מצטרף לאיסור' אפילו כשאינם מעורבים). ויש מפרשים, שדוקא באופן שהחמור נבלע בבשר נאמר דין 'היתר מצטרף לאיסור' (תוס' ד"ה ר"ח, לשיטתם שדין 'היתר מצטרף לאיסור' רק בבליעה, וכפי הלשון הפשוטה של הברייתא 'שיבלע בבשר').

וְאִם כְּשֶׁירָה הִיא תֵּאָכֵל כָּחֲמוּר שֶׁבָּהּ, וכגון, שאם נבלע מחטאת בחצי כזית שלמים, ונהפך אותו חצי כזית כולו לדין חטאת מדין 'טעם כעיקר', ואכלו יחד עם חצי כזית נוסף של שלמים שלא נבלע בו טעם חטאת וחייב משום 'היתר מצטרף לאיסור', ונמצא שחיוב זה מורכב מדין 'טעם כעיקר' ומדין 'היתר מצטרף לאיסור' (רש"י כאן ובד"ה ה"ג, וקהלות יעקב, לט, בדעתו, וכשיטתו בסוגיא, שב'טעם כעיקר' ההיתר נהפך לאיסור, ושבדין 'היתר מצטרף לאיסור' חייבים גם באופן שהאיסור אינו מעורב בהיתר, ראה ביאורנו לעיל מד, ב ד"ה טעם), או כגון באופן שהיתה בליעה של ממשות מהחטאת בחצי כזית שלמים, ואכלו יחד עם חצי כזית נוסף של שלמים שלא נבלעה בו ממשות של איסור, שחייב רק מדין 'היתר מצטרף לאיסור', בלא דין 'טעם כעיקר' (רש"י זבחים צז, ב ד"ה עד, וקהלות יעקב הנ"ל, וביאר שרש"י שם פירש כן לפי הצד שדין 'טעם כעיקר' דאורייתא).

ויש מפרשים, כגון שהתערב חצי כזית חטאת בחצי כזית של שלמים ונבלע בכולו, שחייב משום 'היתר מצטרף לאיסור' (תוס' לעיל מג, ב ד"ה כמאן, לשיטתם ש'טעם כעיקר' אינו מועיל להפוך את ההיתר לאיסור, ושדין 'היתר מצטרף לאיסור' נאמר רק כאשר ההיתר בלוע באיסור, ראה ביאורנו לעיל שם).

דְּחוּלִּין מְקֻדָּשִׁים לֹא גָּמְרִינָן, שדין קדשים חמור מדין חולין (רש"י). ויש מפרשים, שאין למדים חולין מקדשים אפילו להקל (רשב"א חולין קיא, א).

אֶלָּא לְכְתוֹב רַחֲמָנָא בְּנָזִיר וְתֵיתֵי חַטָּאת וְתִגְמוֹר מִינֵּיהּ, שאין לפרוך שנזיר חמור בכך שהוא חייב אף על אכילת חרצן, בניגוד לדין הנוהג בכל התורה שאין חייבים על אכילה שלא כדרכה, כיון שזה חלק מדיני הנזיר, וכשם שאין לפרוך שנזיר חמור בכך שהוא אסור בתגלחת (פני יהושע).

לִיתֵּן טַעַם כְּעִיקָּר, וּמִכָּאן אַתָּה דָּן לְכָל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ. אכן חכמים שנחלקו על רבי אליעזר וסוברים שאין חייבים על תערובת חמץ, סוברים ש'טעם כעיקר' דרבנן, וכן מצינו בש"ס דעות הסוברות ש'טעם כעיקר' דרבנן (רש"י כאן ובחולין צח, ב. וראה בדבריו כיצד מתפרשים המקראות לפי דעה זו). ויש סוברים, ש'טעם כעיקר' לדברי הכל דאורייתא, ומה שנחלקו חכמים על רבי אליעזר, היינו דוקא באופן שאין בתערובת אלא טעם של חמיצות בלבד, ולדעתם אין באופן זה דין של 'טעם כעיקר' (טור או"ח תמב. ו. ראה תוס' ד"ה בשמעתין, ובע"ז סז, א ד"ה א"ר, וכן דעת ראשונים רבים, ש'טעם כעיקר' דאורייתא). ■ להלכה, 'טעם כעיקר' דאורייתא (פמ"ג יו"ד פתיחה לתערובות ב, ב; משנ"ב תמב, כד).

מַשְׁנָה. אִם יֵשׁ כְּזַיִת בְּמָקוֹם אֶחָד חַיָּיב לְבַעֵר - ואם ביער את מקצתו ונשאר פחות מכזית, נסתפקו בירושלמי (פסחים ג, ב) אם החמץ הנותר בטל, או שמא כיון שנתחייב בביעור, צריך לבער את כולו (רעק"א על השו"ע או"ח תמב, ז. וראה שפת אמת).

גְּמָרָא. מִכְּלָל דְּפָחוֹת מִכְּזַיִת אֲפִילּוּ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עָשׂוּי לְחַזֵּק אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵר - שפחות מכזית אינו חשוב ובטל מאליו, ואף שיש בעריבה הרבה חתיכות כאלו וביחד יש בהן יותר מכזית, הואיל ואינן במקום אחד, אינן חשובות ובטלות (רש"י).

ומשום 'בל יראה' אינו חייב לבער, שכיון שאין בו כזית אינו עובר עליו ב'בל יראה', ואף מדין 'חצי שיעור' אינו אסור, שאין דין 'חצי שיעור' באיסור 'בל יראה' (חכם צבי פו; שאגת אריה פא) [שהטעם לאיסור 'חצי שיעור' הוא משום ש'חזי לאיצטרופי' לאכילת חצי שיעור נוסף, כך שגם החצי הראשון יהיה חלק ממעשה האיסור (ראה יומא עד, א), אולם באיסור 'בל יראה', גם אם יצטרף לחצי כזית נוסף, לא יעבור למפרע על החצי הראשון, ולכן אין בו איסור 'חצי שיעור' (שאגת אריה שם. וראה משנ"ב מהדו' דרשו תמב הע' 52, טעמים נוספים מדוע אין דין 'חצי שיעור' באיסור 'בל יראה' (מהר"ם חלאווה להלן, וראה פרי חדש או"ח שם, ז שהסתפק בזה, וראה עוד להלן), מודים בחצי כזית שבסדקי עריבה, שאינו חשוב, ובטל (דבר שמואל, ע"פ פמ"ג שם א"א י).

ואף לסוברים שחיוב בדיקת חמץ הוא מחשש שיבוא לאוכלו בפסח (ראה תוס' לעיל ב, א ד"ה אור, ובביאורנו שם ד"ה בודקין), אין חיוב לבדוק את החמץ שבסדקי העריבה ולבערו מחשש שיבוא לאוכלו בפסח [והרי אף פחות מכזית אסור באכילה מדין 'חצי שיעור'], משום שבצק שדבוק לעריבה בטל מאליו, ואין דרך לאוכלו, וכיון שאין כרת או לאו באכילת פחות מכזית, לא החמירו בו (ע"פ פני יהושע. וראה ט"ז או"ח תמב, ה).

אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עָשׂוּי לְחַזֵּק חַיָּיב לְבַעֵר מדאורייתא, ואף שאין בו כזית, ו'בל יראה' איסורו בכזית, מכל מקום אסור מדין 'חצי שיעור', שכשם שלענין אכילת חמץ 'חצי שיעור' אסור מן התורה, כך לענין איסור 'בל יראה' (מהר"ם חלאווה) [וללשון זו אין אומרים שבצק שדבוק לעריבה בטל מאליו (דבר שמואל. וראה פמ"ג או"ח תמב א"א י)].

ויש שפירשו, שהחיוב לבערו הוא רק מדרבנן, וחיוב זה הוא דוקא בבצק שבסדקי עריבה, ודוקא באופן שיש בה כמה חתיכות כאלו, שחוששים שמא יקבץ אותן יחד ויהיה בהן כזית, ויעבור עליו ב'בל יראה' (מאירי) [אבל אם לא יקבץ אותן לכזית, לא יעבור ב'בל יראה', שדין 'חצי שיעור' הוא רק באיסורי אכילה (חכם צבי פו; שאגת אריה פא, ראה ביאורנו לעיל, וראה עוד להלן ע"ב ד"ה הא)].

משום דהוה נזיר וחטאת [א] שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין נזיר הא דאמרן חטאת מאי היא [ג] דתניא [א] כל אשר יגע בבשרה יקדש (וגו') יכול אפילו לא בלעה ת"ל בבשרה (יקדש) [א] עד שיבלע בבשר [ב] יקדש [ג] להיות כמוה שאם פסולה היא תיפסל ואם כשירה היא תאכל כחומר שבה ורבנן נמי ניהוי נזיר וחטאת שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין אמרי הנהו מיצרך צריכי ור"ע מאי צריכי בשלמא אי כתב רחמנא בחטאת לא גמר נזיר מינה [ד] דחולין מקדשים לא גמרינן אלא לכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה דהא כל איסורין שבתורה קא גמר מנזיר ורבנן אמרי לך [ה] מיצרך צריכי חטאת להיתר מצטרף לאיסור וחולין מקדשים לא גמר [ב] ומשרת ליתן טעם כעיקר ומכאן אתה דן לכל התורה כולה ור' עקיבא תרוייהו להיתר מצטרף לאיסור והוו להו שני כתובין הבאין כאחד וכל שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין. א"ל רב אשי לרב כהנא אלא הא דתניא [ג] מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג [ג] לימד על איסורי נזיר שמצטרפים זה עם זה השתא לר"ע איסור והיתר מצטרפין איסור ואיסור מיבעיא אמר ליה איסור והיתר בבת אחת [ד] איסור ואיסור בזה אחר זה:

מתני' [ה] בצק שבסידקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לא[א] בטל במיעוטו וכן לענין הטומאה אם מקפיד עליו[ב] חוצץ ואם רוצה בקיומו[ג] הרי הוא כעריבה:

גמ' אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא במקום שאין עשויין לחזק אבל במקום שעשויין לחזק אינו חייב לבער מכלל דפחות מכזית אפי' במקום שאין עשוי לחזק אינו חייב לבער איכא [י] דמתני לה אסיפא ואם לאו בטל במיעוטו אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא במקום העשוי לחזק אבל במקום שאין עשוי לחזק חייב לבער מכלל דכזית אפילו במקום העשוי לחזק חייב לבער. תניא כלישנא קמא תניא כלישנא בתרא תניא כלישנא קמא בצק שבסידקי עריבה במקום העשוי לחזק אינו חוצץ ואינו עובר ובמקום שאין עשוי לחזק חוצץ ועובר במה דברים אמורים בכזית אבל בפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחזק אינו חוצץ ואינו עובר ותניא כלישנא בתרא [י] בצק שבסידקי עריבה במקום העשוי לחזק

אינו

רש"י

משום. דבדוכתא אחריתי נמי כתבה רחמנא, ושני כתובין הבאין כו'. אבל לרבנן דמוקי ליה לטעם כעיקר, לא הוו שני כתובין הבאין כאחד, כדמפרש לקמיה: **כל אשר יגע בבשרה.** בשר חולין, או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת, ונגע בחטאת, יקדש כדמפרש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשירה היא החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחומר שבה, כחומר החטאת שנבלע בה, לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד[ז]: **יכול אפילו לא בלעה.** הנוגעת בה ממנה קאמר רחמנא יקדש, ת"ל כו': **תאכל הבולעת כחומר שבה.** שהרי יש בה ב' מינין אחד חמור ואחד קל, וכולה הולכת אחר החמור, אלמא היתר מצטרף לאיסור: **מיצרך צריכי.** תרווייהו כדמפרש לקמיה, ולא הוו שני כתובין הבאין כאחד, דחד מחבריה לא מצי יליף דנימא מהדר כתביה לאידך ולא ילפא מחבריה ש"מ דווקא הכי[ג] קאמר: **חולין.** להחמיר לא גמרי מדין קדשים, דדין קדשים להיות חמורין: ה"ג **ורבנן אמרי לך מיצרך צריכי, חטאת אשמועינן משום דהיתר מצטרף לאיסור.** (א) ואי נמי לא איבלע בכולה אי אכל חצי זית פיגול וחצי זית היתר בבת אחת ניגמור מינה לקדשי' ניחייב, ומיהו בשאר איסורין לא אמרינן הכי, ואפילו בנזיר, דחולין מקדשים לא גמרינן, ומשרת לאו לאגמורי היתר מצטרף לאיסור אתא בנזיר אלא ליתן טעם כעיקר, דמגיעולי נכרים לא יליף, דחידוש הוא, ואיצטריך למכתביה בנזיר, ומכאן אתה דן לכל התורה: **ור' עקיבא.** אית ליה גיעולי נכרים לאו חידוש הוא, (ב) דלא מצריך קרא לטעם כעיקר, הלכך לר"ע כיון דשמעת ליה דמפיק משרת להיתר מצטרף לאיסור על כרחיך תרווייהו הני להיתר מצטרף לאיסור אתו, והוה ליה חטאת קרא יתירא, דמצי למיגמר מנזיר, והוו להו שני כתובין הבאין כאחד, ומש"ה פשיטא ליה לרבי יוחנן דר"ע לא גמר שאר איסורין מנזיר, דהא לא מצי, דשני כתובין נינהו. והא ליכא למימר משרת להיתר מצטרף לאיסור וחטאת לטעם כעיקר, דגיעולי נכרים חידוש הוא ולא מצי גמר חטאת מינייהו, ואין כאן שני כתובין, דא"כ טעם כעיקר בשאר איסורין מנא ליה, מגיעולי נכרים לא גמרינן, מקדשים נמי לא גמרינן. ורבנן דפליגי עליה דר"א בכותח הבבלי[ח] אלמא לית להו טעם כעיקר דאורייתא, מפקי להאי משרת להיתר מצטרף לאיסור כר"ע, וגיעולי נכרים סבירא להו דחידוש הוא כרבנן, והכי אמרינן נמי בכל הבשר[ט] דאיכא למאן דאמר טעמו ולא ממשו דרבנן: **לימד על איסורי נזיר כו'.** מדכיילינהו לחרצנים וזגין בחדא אכילה לימד שמצטרפין: **השתא לרבי עקיבא.** צ"ל דכתב רחמנא קרא להכי, השתא איסור והיתר מצטרפין כו': **מתני' וכן לענין הטומאה.** מפרש בגמ': **גמ'** ה"ג **ל"ש אלא במקום שאין עשוי לחזק, אבל במקום העשוי לחזק אינו חייב לבער, מכלל דפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחזק אינו חייב לבער.** ופירוש, לא שנו דכזית במקום אחד חייב לבער, אלא שאין הסדקין בשולי עריבה מקום הלקת מים שיהא בצק זה מועיל לעריבה לחזק המים, אלא בדפנותיהן[ד] מקום שאין עשוי לחזק, אבל אם במקום העשוי לחזק הן בטלו לגבה והוו כעץ, דמסתמא בטלינהו האי גברא להתם, ואפילו כזית אינו חייב לבער (ג): **מכלל דפחות מכזית כו'.** תלמודא דייק ממילתא דשמואל דאוקמה למתניתין במקום שאין עשוי לחזק, וקתני מתניתין בפחות מיכן בטל במיעוטו, שמע מינה דפחות מכזית לא חשיב, ואע"ג דאיכא בה פלגי זיתי טובא, הואיל ולאו במקום אחד נינהו לא חשיבי: ה"ג **איכא דמתני לה אסיפא, פחות מיכן בטל במיעוטו, אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאין עשוי לחזק חייב לבער, מכלל דכזית אפילו במקום העשוי לחזק חייב לבער.** ואע"ג דודאי מבטיל ליה, אפילו הכי כיון דחשיב לא בטיל, ולישנא בתרא חמיר מקמא:*)

*) המשך פירוש רש"י בעמוד ב

תוספות

משום דהוי נזיר וחטאת שני כתובין הבאין כאחד. תימה לרשב"א אמאי לא קאמר נזיר וחמץ דר"ע דריש ד) כל בפ' התערובת (זבחים דף פב.)[ו]: **ר"ח** גרס כחומר שבהן ומיירי בחטאת ושלמים ואם נבלע החטאת בשלמים שנשחט אתמול נאכל כחומר השלמים ואינו נאכל בלילה ואם נבלע החטאת בשלמים שנשחט היום נאכל כחומר החטאת ואינו נאכל למחר. **ולשון הברייתא קשה** דקאמר עד שיבלע בבשרה משמע דאיירי בהיתר שנבלע באיסור והדר קאמר יקדש להיות כמוה משמע שהאיסור נבלע בהיתר: **ורבנן** אמרי לך חטאת להיתר מצטרף לאיסור. אור"י דבנזיר בפ' ג' מינין (דף לז:) משמע נזיר וחטאת לרבנן תרווייהו לטעם כעיקר דקאמר התם צריכי דאי כתב רחמנא חטאת חולין מקדשים לא גמרינן ואי כתב רחמנא נזיר חטאת מנזיר לא ילפינן דחמיר איסוריה דאפילו חרצן אסיר ליה: **בשמעתין** משמע דטעם כעיקר דאורייתא דילפינן מנזיר דלאו אסמכתא היא למדר"ע דאמר לקי אהיתר מצטרף לאיסור בנזיר נשמע לרבנן וקשה מפ' כל הבשר (חולין דף קח.) וממסכת ע"ז (דף סז:) ושם[כ] מפורש: *)**כאן** שלא במקום לישה. **פ"ה** דשלא במקום לישה עובר בפחות מכזית. וקשה דאמר לקמן לא אמרן אלא בעריבה אבל בבית חייב לבער משום דזימנין (ד) דמיכנף ונפלי אהדדי ולפ"ה תיפוק ליה דפחות מכזית חייב לבער שלא במקום לישה. **ונראה לר"י** דמקום העשוי לחזק היינו את הכלי בין במקום לישה ובין שלא במקום לישה עושין לחזק אך במקום לישה יש להחמיר יותר שיש לחוש שידבק מאותה עיסה לעיסה אחרת על ידי לישה או תבלע מן הטעם ולכך כזית במקום לישה אפילו עשוי לחזק עובר אף על גב דודאי מבטלו כיון דאיכא תרתי לריעותא כזית ובמקום לישה ופחות מכזית אפילו במקום לישה אי עשוי לחזק לא גזרו ביה רבנן דכיון שהוא דבר מועט יכול לשמור שלא ילוש עליו וכן כזית שלא במקום לישה אי עשוי לחזק אין עובר אבל פחות מכזית ושלא במקום לישה אפילו אין עשויה לחזק מותר:

*) שייך לעמוד ב

כופת

עין משפט נר מצוה

יד א מיי' פ"ח מהל' מעשה קרבנות הלכה טז:

טו ב שם הלכה טו:

טז ג ד מיי' פ"ה מהל' נזיר הלכה ג:

יז ה ו מיי' פ"ב מהל' חמץ הל' טו סמג עשין לט טוש"ע או"ח סי' תמב סעיף ז:

רבינו חננאל

ודחי' משום דהאי נזיר וחטאת שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. נזיר הא דאמרן. **חטאת דתניא כל אשר יגע בבשרה יקדש** יכול אע"פ שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה יקדש להיות כמוה שאם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחומר שבה[ה]. **פי'** החטאת נאכלת ליום ולילה והשלמים לשני ימים ולילה אם ניתז א) (מדם) החטאת שנשחטה היום על חתיכת בשר שלמים שנשחטו מאתמול נאכל הבשר בתורת שלמים בו ביום בלבד אבל לא בלילה כבשר החטאת ואם נשחטו שניהם היום נאכל בתורת חטאת היום והלילה בלבד אבל לא למחר כשאר בשר שלמים הנה ההיתר נצטרף לאיסור. **וזהו פי'** **נאכל כחומר שבהן** פעמים נאכל בתורת שלמים ופעמים נאכל בתורת חטאת כי השלמים שנשחטו מאתמול היום מותר ובלילה אסור באכילה והחטאת שנשחטה היום מותרת באכילה כל הלילה נמצאו השלמים בזה חמורין מן החטאת. **ורבנן** כי אמרי' שני כתובין הבאין כאחד היכא דתרוייהו חולין או תרוייהו קדשים נינהו אבל חד חולין והוא הנזיר וחד קדשים והוא חטאת מצרך צריכי ולא קרינן בהו שני כתובין הבאין כאחד. **ונדחו הדברים** וחזרו ואמרו חטאת להיתר מצטרף לאיסור ומשרת ליתן טעם כעיקר ומכאן אתה דן לכל התורה כלה איסור שבתורה ב) בין בזה ובין בזה. **ור"ע** תרגמה ליתן טעם כעיקר [גמרינן] מגיעולי נכרים. חטאת ונזיר תרווייהו להיתר מצטרף לאיסור. והוו להו שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. **ומקשי רב אשי** אליבא דרבי עקיבא הא דתניא מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לימד על איסור נזיר כגון חצי זית חרצן וחצי זית זגין שמצטרפין זה עם זה השתא לרבי עקיבא חצי זית פת שהוא היתר וחצי זית יין מצטרפי חרצן [וזגן] ששניהן אסורין לנזיר מיבעיא. **ושני'** פת ויין ביחד אבל זה בעצמו וזה בעצמו לא מצטרפי חרצן וזג אפילו בזה אחר זה מצטרפי: **מתני'** **בצק שבסדיקי ערבה אם יש כזית במקום** אחד חייב לבער. ואוקי' רב יהודה הא דתנן כזית במקום אחד ג) במקום שיש בו סדק או נקב ונתן זה הבצק לסתמו שנמצא עושה (מלאכה) [מלאכת עץ] ובטל אע"פ שהוא כזית ש"מ דפחות מכזית אפילו במקום שאין עשוי לחזק אינו חייב לבער. **ואיכא דמתני לה לדרב יהודא אסיפא** דקתני ואם לאו בטל במיעוטו ודייקינן לא שנו פחות מכזית בטל אלא במקום שעשוי לחזק שנעשה כעץ אבל כזית אפילו במקום העשוי לחזק אסור וחייב לבער וכן במקום שאין עשוי לחזק אפי' כל שהוא אסור. **תניא כלישנא קמא תניא כלישנא בתרא**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל דף כו. וש"נ], ב) נזיר לז., זבחים לז., ג) נזיר שם זבחים לז: חולין צח., ד) [שבועות דף כו:], ה) [נזיר דף לז: ע"ש], ו) [תוספתא פרק ג ה"א], ז) זבחים נג., ח) לעיל מג., ט) חולין קח., י) עיי' תוס' נדה עג. ד"ה ת"ל, כ) ע"ז סז. ד"ה א"ר יוחנן חולין צח: ד"ה רבא אמר.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"ג ורבנן וכו' לאיסור דאי נמי: (ב) ד"ה ורבי עקיבא וכו' ולא מצריך: (ג) ד"ה ה"ג לא וד"ה מכלל הד"א: (ד) תוספות ד"ה כאן וכו' דזימנין דמיכנש להו ונפלי:

הגהות וציונים

א] [צ"ל ואם לאו] (גליון): ב] רש"י ע"ז תמצא לקמן בסוף ע"ב: ג] צ"ל הכי (גליון): ד] בכת"י בדפנותיה הן: ה] כתוס' וראשונים הביאו גי' ר"ח כחומר שבהן וכ"ה בסמוך בהמשך דברי רבינו:

תורה אור השלם

א) כֹּל אֲשֶׁר יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: [ויקרא ו, כ]

ב) מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל: [במדבר ו, ג]

ג) כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג לֹא יֹאכֵל: [במדבר ו, ד]

ד) וְכָל חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: [ויקרא ו, כג]

ליקוטי רש"י

שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. מלמד כתיב אחד וגמור כולהו מיניה [סנהדרין כד:]. הוה ליה למכתב חד וכו' ולשתוק [סנהדרין סז:]. כשגילה שני כתובין בשני דברים דאמרי' דאי ניחא למילף מינייהו נכתוב חד ונילף אידך מיניה [מנחות עו:]. **עד שיבלע.** כגון המחה שומן חטאת וסך ממנו לבשר שלמים ונבלע בו ומכאן תנו למידים (פסחים מה.) היתר מצטרף לאיסור בקדשים ואין ללמוד מכאן טעם כעיקר שאין זה טעם אלא ממש [זבחים צז:]. **להיות כמוה.** הנוגע בה ונבלע ממנה. **שאם פסולה.** היא יפסל הבולע [חולין צח.]. שאם החטאת פסולה כגון שעבר עליו לילה ויום ונתבשל בו בשר שלמים יהא בשר שלמים אסור כמוהו. **ואם כשירה היא.** שלא עבר אותו היום [נזיר לז:]. **תאכל** זו כחומר שבחטאת שאפי' הן שלמים אסורין ליאכל אלא לזכרי כהונה ליום ולילה ולפנים מן הקלעים ומהכא גמרינן לכל איסורי קדשים דלא בטלי לגמרי [חולין צט.]. **תאכל כחומר שבה.** שהרי יש בה עכשיו שני מינין וכחומר שבשניהם תיאכל [זבחים צז:]. **הנהו מיצרך צריכי.** כלומר רבנן הוא דקמהדרי לר"ע לאמר נזיר וחטאת הוו להו ב' כתובין הבאין כא' ואמרי ליה הנך ודאי לאו ב' כתובין הבאין כאחד נינהו דמיצרך צריכי דאי כתב רחמנא גבי חטאת דהיתר מצטרף לאיסור נזיר לא אתי מיניה משום דנזיר כו'. [המשך בעמוד ב]

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דצ"ל מרובע החטאת. ב) נראה דר"ל דאמר לכל התורה כולה כוונתו בין בקדשים בין בחולין אבל עדיין לשונו צריך ביאור והבנה. ג) נראה דחסר כאן ואולי צ"ל כזית במקום אחד במקום שאינו עשוי לחזק אבל במקום וכו' מלאכה בבצק בטל אע"פ כו'.

כופת שאור שיחדה לישיבה בטלה. אע"פ שראוי לאכילה כיון שאין מקיימין אותו לאכילה בטלה כמו לענין טומאה דאמרינן בהעור והרוטב (חולין דף קכט.) דבטלה אע"פ שראוי לאכילה כדאמרינן התם בית שסיככו בזרעים טהרו וטומאתו לאו דאורייתא דאי דאורייתא א"כ מאינו אוכלים דמטמאי טומאה חמורה ומשני כשסיכם מעשה עץ שימש משמע דמיירי בראוי לאכילה **ונראה לר"י** דכי היכי דפליגי לענין טומאה בפרק במה בהמה (שבת דף נב:) דרבנן סברי דכל הכלים עולין מטומאתם בשינוי מעשה ורבי יהודה סבר דלא אמרינן שינוי מעשה לתקן אלא לקלקל הכי נמי פליגי גבי חמץ[ב]:
לנגל

אינו חוצץ ואינו עובר במקום שאין עשוי לחזק חוצץ ועובר במה דברים אמורים בפחות מכזית אבל בכזית אפילו במקום העשוי לחזק חוצץ ועובר קשיין אהדדי אמר רב הונא סמי קילתא מקמי חמירתא [א] רב יוסף אמר תנאי שקלת מעלמא תנאי היא דתניא הפת שעיפשה חייב לבער מפני שראויה לשוחקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות רבי שמעון בן אלעזר אומר במה דברים אמורים במקויימת לאכילה אבל [ג] כופת שאור שייחדה לישיבה בטלה מדאמר ר' שמעון בן אלעזר בטלה מכלל דתנא קמא סבר לא בטלה אלמא קסבר כל כזית אע"ג דמבטל לא בטיל אמר ליה אביי תרצת בכזית פחות מכזית מי תרצת אלא הא והא ר' שמעון בן אלעזר היא ולא קשיא הא במקום לישה הא שלא במקום לישה אמר רב אשי לא תימא שלא במקום לישה אגבה דאגנא אלא אשיפתא דאגנא פשיטא מהו דתימא זימנין דאטיף ומטי להתם קא משמע לן. א"ר נחמן אמר רב הלכה כר' שמעון בן אלעזר איני והאמר רב יצחק בר אשי אמר רב [א] אם טח פניה בטיט בטלה טח אין לא טח לא מאן דמתני הא לא מתני הא איכא דאמרי אמר רב נחמן אמר רב אין הלכה כר' שמעון בן אלעזר דאמר רב יצחק בר אשי אמר רב אם טח פניה בטיט בטלה וכו'. אמר רב נחמן אמר שמואל [ג] [ב] שני חצאי זיתים וחוט של בצק ביניהן רואין כל שאילו ינטל החוט וניטלין עמו חייב לבער ואם לאו אינו חייב לבער אמר עולא [ג] לא אמרן אלא בעריבה אבל בבית חייב לבער מאי טעמא דזימנין דכניש להו ונפלי גבי הדדי אמר עולא [ד] בעו במערבא בית ועלייה מהו בית ואכסדרא מהו שני בתים זה לפנים מזה מהו תיקו. [ד] ת"ר [ה] הפת שעיפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה מטמאה טומאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח משום ר' נתן אמרו אינה מטמאה כמאן אזלא הא דתנן [ה] [ו] כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מלאכול לכלב כמאן דלא כר' נתן. תנו רבנן [ו] [ז] עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח תוך שלשה ימים חייב לבער קודם שלשה ימים אינו חייב לבער אמר ר' נתן במה דברים אמורים שלא נתן לתוכה עורות אבל נתן לתוכה עורות אפילו תוך שלשה אין חייב לבער אמר רבא [ח] הלכה כר' נתן אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת: וכן [ט] לענין טומאה אם מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה: מי דמי התם בשיעורא תליא מילתא הכא בקפידא תליא מילתא אמר רב יהודה אימא ולענין הטומאה אינו כן א"ל [ט] אביי הא וכן לענין טומאה קתני אלא אמר אביי הכי קאמר וכן
לענין

[ג] אינו חוצץ. אם נטמאת ובא להטבילה, דבטיל לגבי עריבה: **ואינו עובר.** לענין חמץ בפסח: **במה דברים אמורים.** דבמקום שאין עשוי לחזק עובר, בכזית, והיינו כלישנא קמא דאוקמה למתני' בשאין עשוי לחזק קתני בה נמי הכי דבכזית עובר ובפחות מכזית בטל, אבל אי עשוי לחזק אפילו כזית בטל: **קילתא מקמי חמירתא.** קמייתא, דאינה משנה: **רב יוסף אמר.** תרוייהו איתנו בי מדרשא ומשנה הן, ותנאי נינהו ופליגי בהכי: **תנאי שקלת לך מעלמא.** דלא משכחת תנאי דפליגי בהכי דקאמרת סמי דאינה משנה: **כופת.** מטו"ן[ג]: **שייחדה לישיבה.** גרסינן, וכופת שם דבר הוא, ובסדר טהרות טובא איכא[ו] כופת של עץ וכופת של אבן: **בטלה.** אלמא איכא דסבירא ליה אפי' כזית מכי מבטיל לה בטל, ומתניתא קמייתא דקתני נמי במקום העשוי לחזק אפילו כזית בטל רבי שמעון בן אלעזר היא, דכיון דאינה מקויימת לאכילה בטלה: **תרצת כזית.** שבמקום העשוי לחזק דר"ש היא: **פחות מכזית.** במקום שאין עשוי לחזק, דקשו נמי אהדדי, דקמייתא תני אף במקום שאין עשוי לחזק אין חייב לבער ובתרייתא תני חייב במקום שאין עשוי לחזק, מי קא תרצת, הא לא שמעינן ליה לרבי שמעון דמיקל אלא בשאינה מקויימת לאכילה, אבל במקויימת לאכילה לא שמעינן דשני ליה בין כזית לפחות מכזית: **אלא הא והא רבי שמעון בן אלעזר, ולא קשיא כאן במקום לישה כאן שלא במקום לישה.** מתניתא בתרייתא לא קרי מקום שאין עשוי לחזק אלא מקום שאינו מקום לישה כלל, כגון שפה העליונה, אבל דפנות קרי מקום העשוי לחזק, וקמייתא קרי אף דפנות מקום שאין עשוי לחזק ואף על גב דבמקום לישה הוא, ומקום העשוי לחזק קרי שוליים. והכי קאמר תנא קמא, במקום העשוי לחזק כגון שוליים שמקבלין את המים אפילו כזית אינו עובר, מקום שאינו עשוי לחזק מים כגון דפנות דמקום לישה הוא ולאו מקום מים חוצץ ועובר, ופחות מכזית אפילו בדפנות נמי אינו חוצץ, דכיון דמהני פורתא לחזק עיסה כשמשפשפין ולשין שם בטיל, ובשלא במקום לישה כגון שפה עליונה לא איירי האי תנא מידי, ומודה הוא בה דאפילו פחות מכזית לא בטיל ביה. ותנא בתרא הכי קאמר, מקום העשוי לחזק עיסה כגון דפנות אינו חוצץ בפחות מכזית, והכי נמי אמרן בקמייתא, מקום שאין עשוי לחזק כגון שפה העליונה חוצץ ואף על גב דליכא כזית, וכזית אפילו בדפנות חוצץ, והכי נמי תניא בקמייתא: **לא תימא שלא במקום לישה.** דאמרן ביה דאפילו בציר מכזית חוצץ היינו גבה דאגנא מבחוץ, אבל שיפתא דאגנא קרי מקום לישה ובטיל ביה פחות מכזית: **אלא שיפתא דאגנא.** נמי קרי שלא מקום לישה, ולא בטיל ביה בציר מכזית: כללא לתרווייהו תנאי, שפה עליונה אפילו פחות מכזית עובר, שוליים אפילו כזית אינו עובר, דפנות כזית עובר פחות מכזית אינו עובר: **זימנין דאטיף.** פעמים שהיא לשה על שפה עליונה והוי מקום לישה: **כרבי שמעון בן אלעזר.** דכיון דבטלה בטלה ואפילו טוחא: **טח פניה.** של כופת שאור לתקנה לישיבה: **מאן דמתני הא.** משמיה דרב, לא מתני הא, ואמוראי נינהו ואליבא דרב: **שני חצאי זיתים.** בסדקי העריבה: **חייב לבער.** דחוט מצרפן והוי כזית במקום אחד, ובדפנות קאי: **לא אמרן.** דאם אין ניטלין עמו אינו חייב לבער, **אלא בעריבה,** דקביעי בה: **אבל בבית.** אפילו שני חצאי זיתים שאין חוט מצרפן חייב לבער: **זימנין דכניש להו.** מכבד הבית ונפלי אהדדי: **בית ועלייה.** חצי זית בבית וחצי זית בעלייה, מי חיישינן לכנושי דילמא כניש להו ומחברן, או לא. אם תמצא לומר בית ועלייה לא חיישינן, דהא לא מקרי דאי נפול נהוי מכוון כנגד התחתון, בית ואכסדרה מהו. ואם תמצא לומר בית ואכסדרה שדרך האכסדרה נכנסים ויוצאין לבית תמיד, ואין מחיצות שלימות חוצצות ביניהם, שיש חלונות ופתחים לאכסדרה הרבה מכל צד, והוי כחד ביתא, וחיישינן דכניש כיבודי בית ואכסדרה: **שני בתים זה לפנים מזה.** ונכנסין לפנימי דרך החיצון, אבל אין תשמישן שוה תדיר מזה לזה כבית ואכסדרה, מהו, מי חיישינן דכניש כיבודי בית זה בזה או לא: **ונפסלה מלאכול לאדם.** ונתקלקלה בעיפושה ממאכל אדם: **מטמאה טומאת אוכלין.** דכל זמן שהיא ראויה לכלב לא פקע תורת אוכל מינה: **ונשרפת עם הטמאה בפסח.** אם תרומה טהורה היא, דכיון דלא חזיא לאדם מותר לטמאה בידים, ואפילו לרבי יוסי דאמר בפרק קמא (דף יד.) זו לעצמה וזו לעצמה: **המיוחד לאוכל אדם.** וחל עליו שם אוכל, טמא לעולם ואפילו נתקלקל מאכילת אדם, עד שיפסל מאכילת כלב: **העבדנין.** שנותנין בה עורות לעבד, ונותנין שם קמח: **תוך שלשה ימים.** לפסח נתן קמח לתוכה, עדיין שם חמץ עליה, וכשבא הפסח חייב לבער, ואפילו היו בה עורות: **קודם שלשה ימים.** כבר נתקלקלה ע"י ריח הכלי, ואף על פי שלא נתן לתוכה עורות: **רבי נתן אומר.** לא נתן לתוכה עורות מודינא לך דתוך שלשה ימים חייב לבער ואחר שלשה ימים לא, שנתקלקלה מריח הכלי, **אבל נתן לתוכה עורות** בקמח ביטלה מתורת חמץ: **אם מקפיד עליו.** שעתיד ליטלו, חוצץ, ואין טבילה עולה לה: **בקיומו.** שיתקיים בסדקיו לסתום: **מי דמי.** דקתני וכן, התם גבי פסח בשיעורא בכזית ופחות מכזית תליא מילתא, והכא תליא מילתא בקפידא, לא שנא פורתא ולא שנא טובא:
לענין

רבינו חננאל

קשיין **אהדדי** אמר רב הונא סמי קמייתא דקילתא היא מקמי בתרייתא דהיא חמירתא. **ורב יוסף אמר תנאי היא** דתניא פת שעפשה חייב לבער מפני שיכול לשוחקה ולחמץ בה כמה עיסות אחרות ר' שמעון בן אלעזר אומר בד"א במקויימת לאכילה אבל כופת שאור וייחדה לישיבה בטלה מכלל דת"ק סבר כל זית אע"ג דמבטל ליה לא בטל תנא קמא כדתניא דלישנא בתרא ורבי שמעון כדתניא כלישנא קמא. **אמר ליה אביי לרב יוסף** שנית כזית פחות מכזית מאי אלא הא והא ר' שמעון. הא דתניא כזית במקום העשוי לחזק חוצץ ועובר במקום לישה אבל פחות מכזית לא. והתניא כזית במקום העשוי לחזק אינו חוצץ ואינו עובר שלא במקום לישה וכל שכן פחות מכזית שאפי' במקום שאין עשוי לחזק אינו עובר. **אמר רב אשי** לא תימא שלא במקום לישה אחורי אגנא כגון ספל שלשין בה אלא על שפת אגנא הוא שלא במקום לישה. **ומדחזי'** רב אשי דפשיט שינויא דאביי ש"מ דהילכתא כותיה: **אמרי משמיה דרב** הלכה כר' שמעון בכופת שאור והוא דטח פניה בטיט: **שני חצאי זיתים חמץ** וחוט של בצק ביניהן רואין כל שאלו ינטל החוט ניטלין עמו כלומר חוט זה עב וחזק הוא חייב לבער. **מוקמינן לה** [דמיירי] במקום העשוי לחזק (אפילו) ובמקום לישה דפחות מכזית אינו עובר אבל כזית עובר ואם החוט מצרפן נמצא כזית במקום אחד וחייב. **אמר עולא** לא אמרו אם ניטלין עם החוט אלא בעריבה אבל בבית אפי' אין ביניהם חוט חייב לבער מאי טעמא זמנין דכניש ונפלי אהדדי והוו להו כזית במקום אחד: **איבעי' להו** בית ועלייה בית ואכסדרה שני בתים זה לפנים מזה מהו ועלו בתיקו וכל תיקו דאיסורא לחומרא: ת"ר פת **שעפשה** ונפסלה מלאכל אדם והכלב יכול לאכלה מטמאה טמאת אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח. משום רבי נתן אמרו אין מטמאה. **וקיימא לן** כת"ק דתנן כוותיה כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאכל אדם טמא עד שיפסל מלאכל הכלב: **ת"ר עריבת העבדנין** שנתן לתוכה קמח בשנים עשר או בשלשה עשר לניסן חייב לבער באחד עשר אין חייב לבער וכ"ש מקדם בד"א שלא נתן לתוכו עורות אבל נתן לתוכו עורות אפי' שעה אחת אינו חייב לבער וכן הלכה. **תוספתא** הקילור והאספלנית והרטיה שנתן לתוכן קמח אין צריך לבער מלוגמא שנסרחה אין צריך לבער: **וכן לענין הטומאה** אם בצק זה שבעריבה מקפיד עליו לקלפו חוצץ ולא עלתה לו טבילה ואם רוצה בקיומו כדי להיות הסדק סתום הרי הוא כעריבה ואינו חוצץ. **ואקשינן** וכן לענין הטומאה מכלל שדין זה כדין זה והא בפסח בשיעור כזית חייב ובטומאה בקפידא תליא מילתא ואינו דומה זה לזה. **ואמר אביי וכן לענין**

עין משפט נר מצוה

יח א מיי' פ"ג מהל' חמץ ומצה הל' טו טוש"ע סי' תמב סעיף ט:
יט ב ג ד מיי' שם הל' טז טוש"ע שם סעיף ח:
כ ה שם ס"ג וסעיף ט:
כא ו מיי' פ"ב מהל' טומאת אוכלין הלכה יח:
כב ז ח מיי' פ"ד מהל' חמץ הל' ט סמג עשין לט טוש"ע או"ח סי' תמב סעיף א:
כג ט מיי' פ"א מהל' מקוואות הלכה יב סמג עשין רמח:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת נג: ערובין לז: בילה יט. סנהדרין סא.], ב) [חולין דף קכט.], ג) [תוספתא פרק ג ה"א], ד) לעיל טו:, ה) טהרות פרק ח [משנה ו] [כריתות כא.], ו) [תוספתא פרק ג ה"ב], ז) כלים פ"ב מ"ה, ח) [ועי' עוד תוספות סנהדרין מח. ד"ה נתנו] וע"ע תוס' ב"ב יט: ד"ה ותיפוק.

הגהות וציונים

א] צ"ל **אמר** אביי (יעב"ץ), עי' בדבריו בילקו"מ כאן ולקמן קד ע"ב, וכן במלא הרועים שם, שדנו אי אביי היה גדול בימי רב יהודה עיי"ש: ב] עד ד"ה קילתא שייך לע"א: ג] גרש:

ליקוטי רש"י

[שייך לעמוד א]

אלא לכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה. דהשתא לכל איסורין שבתורה בכמה שיעורין גמרי' מנזיר כדאמרי' בפ' גיד הנשה (חולין לח:) מה זרוע בשלה וכו' קדשים לא כ"ש אלא מהדר כתב רחמנא חטאת ש"מ משום דהוי שני כתובין הבאין כאחד. **א"ל היתר מצטרף לאיסור.** כשנותנו בפיו בבת אחת אבל בזה אחר זה לא אבל איסור לאיסור אפי' אכל חצי זית ובלעו וחזר ואכל חצי זית של איסור אחר הרי זה מצטרף [נזיר לז:].

[ע"כ שייך לעמוד א]

תנאי שקלת מעלמא. איבדת כולם שאין אתה מולא תנאים שנחלקו בכך לתוקי הנך תרתי מתנייתא חדא כמר וחדא כמר [שבת נג:]. **כופת שאור שייחדה לישיבה בטלה.** מתורת חמץ ואינו עובר עליו בפסח משום שאור לא יראה בבתיכם [חולין קכט.]. **מטמאה טומאת אוכלין.** הואיל ומתחלה נראית לאדם ירדה לה תורת טומאה ואין עולה ממנה עד שתפסל מאכילת כלב. **ונשרפת עם הטמאה בפסח.** ואפילו היא תרומה טהורה [לעיל טו:].

[מכאן שייך לדף מו.]

לגבל. הלש עיסתו בטהרה והוא שכיר לבעל הבית וצריך למים להטביל כליו יטריח עלמו ד' מילין עד שיגיע למקום ויטביל ויותר מכאן אין עליו לטרוח מן הפסח אא"כ נותן לו בעה"ב שכר הליכה. **ולתפלה.** המהלך בדרך וגמר בלבו ורוצה ללון מבעוד יום אם יש בית הכנסת לפניו עד ארבעה מילין יטריח וילך שם כדי שיתפלל. **ולנטילת ידים.** לאכילה ואין לו מים ויש מים לפניו לסוף ארבעה מילין ימתין עד שיגיע למים [חולין קכב:]. **אייבו אמרה.** להא שמעתא משמיה דריש לקיש והשומע טעה בין אינו לאכהו. **וארבעה אמר בה.** וארבעה דברים היה אומר בה בשיעור ד' מילין [שם קכג.]. **וכולן שעיבדן.** כל אלו שאמרו שהן מטמאין כבשר אם עיבדן נעשה עור וטהורין מתורת בשר וטהורין.

קַשְׁיָין אַהֲדָדֵי - אין כוונת הגמ' להקשות סתירה בין הברייתות, שהרי אפשר שנחלקו התנאים בדין זה, אלא כוונת הגמ' לשאול, שכיון שיש סתירה בין הברייתות, כאיזו מהן יש לנהוג למעשה (מהר"ם חלאווה. וראה תוס' רא"ש).

הַפַּת שֶׁעִיפְּשָׁה חַייֵב לְבַעֵר מִפְּנֵי שֶׁרְאוּיָה לְשׁוֹחֲקָהּ וְלִחְמַע בָּהּ כַּמָּה עִיסּוֹת אֲחֵרוֹת - ודוקא אם עדיין ראויה לאכילת כלב, אבל אם אינה ראויה לאכילת כלב אין צריך לבערה, כפי ששנינו בברייתא להלן (רא"ש ג, ג; מגיד משנה חמץ ומצה א, ב, בדעת הרמב"ם שם). ואף שראויה לאכילת כלב, אין צריך לבערה אלא משום שראויה לחמע בה עיסות אחרות, אבל בלא טעם זה אין צריך לבערה, כיון שאינה ראויה לאכילת אדם, ואיסור שאינו ראוי לאכילת אדם אין עוברים עליו, כפי שלומדים מהפסוק (דברים יד, כא) 'לא תאכלו כל נבילה לגר וגו' ואכלה', שדוקא נבילה הראויה לאכילת גר קרויה 'נבילה' ועוברים עליה (ע"ז סז, ב), והוא הדין לשאר איסורי אכילה. ומכל מקום, אם אינה ראויה לאכילת כלב, אין עליה שם אוכל כלל והרי היא כעפר (רי"ף), ואף שראויה לחמע בה עיסות אחרות, אין צריך לבערה (חי' רבי שמואל שיעורים על סדר הדף, קס, וראה שם שאפשר שרק בשאור חייב לבערו אף שאינו ראוי לאכילת אדם).

ויש שפירש, שבברייתא כאן מדובר בשאור, וצריך לבערו אף אם אינו ראוי לאכילת כלב, כיון שראוי לחמע בו עיסות אחרות [שגזירת הכתוב היא בשאור, שאף שאינו ראוי לאכילת כלב, כיון שראוי לחמע בו עיסות אחרות, יש עליו שם אוכל (חי' רבי שמואל שם. וראה ביאה"ל תמב, ט ד"ה חמץ, שהרמב"ם סובר שרק אם השאור נפסל מאכילת כלב מחמת חימוצו, גזירת הכתוב שיש לו שם אוכל)], ובברייתא להלן מדובר בפת סתם, וכיון שאינה ראויה לאכילת כלב אין צריך לבערה (ע"פ ראב"ד חמץ ומצה שם).

הָא בְּמָקוֹם לִישָׁה הָא שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם לִישָׁה - בברייתא הראשונה בה נאמר שאין עוברים על פחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק, הכוונה היא למקום שאינו עשוי להחזיק את המים, דהיינו דפנות העריבה ['ולחזק' היינו להחזיק], שמועיל קצת להחזיק את העיסה בשעת הלישה, ולכן אם אין בו כזית הרי הוא בטל לגבי העריבה [אמנם אינו מועיל שם כל כך, ולכן אם יש בו כזית אינו בטל]. ובברייתא השניה בה נאמר שעוברים גם על פחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק, הכוונה היא למקום שאינו עשוי להחזיק את העיסה, דהיינו שפת העריבה שאינה מקום לישה, וכיון שהבצק אינו מועיל שם כלל, אינו בטל לגבי העריבה אף בפחות מכזית. ובכך מתיישבת גם הסתירה הנוספת, לגבי כזית הנמצא במקום העשוי לחזק, שבברייתא הראשונה [בה ההגדרה של 'עשוי לחזק' ו'אינו עשוי לחזק' מתייחסת להחזקת המים] הכוונה היא לבצק הנמצא בשולי העריבה, שמאחר שהוא מועיל להחזיק שם את המים, הרי הוא נצרך לעריבה ובטל לגבה אף ביותר מכזית. ואילו בברייתא השניה [בה ההגדרה של 'עשוי לחזק' ו'אינו עשוי לחזק' מתייחסת להחזקת העיסה], הכוונה היא לבצק הנמצא בדפנות העריבה, שמאחר שאינו מועיל שם כל כך, אם יש בו כזית אינו בטל [וכפי שנתבאר לעיל לדעת הברייתא הראשונה] (רש"י).

ואף שמבואר בגמ' להלן, שחתיכות בצק שבבית שאין בהן כזית, אין עוברים עליהן ב'בל יראה' אלא אם יתקבצו לשיעור כזית בשעת כיבוד הבית, מכל מקום בעריבה עוברים אף בפחות מכזית [אם נמצא שלא במקום לישה], משום שמדובר שיש שם כמה חתיכות כאלו, והעריבה מצרפתן לכזית, אבל הבית אינו מצרף את החתיכות שבו לכזית (תוס' רבינו פרץ כאן ובהגהותיו לסמ"ק צח, בשם רבינו יחיאל [ושיטתו הובאה גם בטור או"ח תמב], בדעת רש"י. וראה תוס' לעיל ע"א ד"ה כאן, שדחו את פירוש רש"י מחמת קושיא זו). ופחות מכזית אינו חייב בביעור (ב"ח שם, יד, בדעת רש"י לפי רבינו יחיאל, וכדעת האחרונים הנ"ל [ע"א ד"ה גמ' מכלל] שבאיסור 'בל יראה' אין דין 'חצי שיעור'. אולם ראה שם בשם הפמ"ג, שיש לחלק בין בצק שבסדקי עריבה לבין שאר חמץ). ויש שכתבו, שחתיכות בצק שבקרקע הבית, כיון שעשויות להידרס ברגלי ההולכים שם, אינן חשובות ובטילות, ורק אם יתקבצו לשיעור כזית יהיו חשובות ולא יתבטלו (רמב"ן במלחמות וחי' הר"ן, בדעת רש"י), אבל בעלמא אפילו פחות מכזית צריך ביעור (ב"ח שם, בדעת רש"י לפי הרמב"ן והר"ן, וכעין זה הביא שם בשם היראים שבפחות מכזית צריך ביעור, אבל אם מטונף קצת, אין צריך ביעור. וראה ביאורנו לעיל [ע"א ד"ה אבל] דעת מהר"ם חלאווה, שיש דין 'חצי שיעור' באיסור 'בל יראה').

ויש שפירשו, שבברייתא הראשונה בה נאמר שאין עוברים על פחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק, מדובר שנמצא שלא במקום לישה, כך שאינו עשוי להדבק לבצק אחר בשעת לישה, או לתת בו טעם, ולכן אף שאינו עשוי לחזק, בטל לכלי ואין עוברים עליו ['ולחזק' היינו לחזק את הכלי]. ובברייתא השניה בה נאמר שעוברים גם על פחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק, מדובר שנמצא במקום לישה, כך שעשוי להדבק לבצק אחר בשעת לישה, או לתת בו טעם, ולכן אינו בטל לכלי ועוברים עליו (תוס' לעיל ע"א ד"ה כאן [וכן תוס' רבינו פרץ, ותוס' רא"ש], ע"פ חזו"א או"ח קטז, טו. וראה שם שדן, האם בנמצא במקום לישה עוברים עליו מדרבנן או מדאורייתא).

■ להלכה, בצק שבסדקי עריבה, ויש כזית במקום אחד, חייב לבער. אין כזית במקום אחד, אם היה עשוי לחזק בו את העריבה או לסותמה, בטל במיעוטו, ואפילו יש בכל העריבה הרבה חתיכות פחות מכזית. ואם אינו עשוי לחזק את העריבה או לסותמה, אינו בטל וחייב לבער, ובלבד שבכל חתיכות הבצק שבעריבה יש כזית, שאז הכלי מצרפן [כרבינו יחיאל בדעת רש"י]. ולדעת הרבה פוסקים, אף אם אין בכולן כזית חייב לבער [כהיראים, וכהרמב"ן והר"ן בדעת רש"י], ובלבד שראויות קצת לאכילה, אבל אם היו מטונפות קצת, אינו חייב לבער [כהיראים] (שו"ע או"ח תמב, ז, ומשנ"ב שם. וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 52, בדין 'חצי שיעור' באיסור 'בל יראה').

אִם טָח פָּנֶיהָ בְּטִיט כדי לתקנה לישיבה (רש"י). ו'פניה', היינו למעלה במקום שיושבים עליה (שעה"צ תמב, ע, בדעת רש"י). ויש שפירשו, ש'פניה' היינו פני הכופת מכל צד (קרבן נתנאל על הרא"ש ג, ה אות ו, בדעת הרא"ש שם, וראה שעה"צ שם שאינו מוכרח; משנ"ב שם, מב, בדעת השו"ע שם, ט).

בְּטָלָה - ולא די שיחדה לישיבה, אלא צריך גם לטוח את פניה [ומאידך, אם טח את פניה ולא יחדה לישיבה, לא בטלה] (שעה"צ תמב, סז, בדעת רש"י ורבנו חננאל).

■ להלכה, חמץ שיחדו לישיבה וטח אותו בטיט [כרב יצחק בר אשי בשם רב], מותר לקיימו בפסח אפילו אם ראוי לאכילה (שו"ע שם, ט, ומשנ"ב שם, מב. וראה שם פרטים נוספים, וכן בשו"ע שם, יא).

■ המשך במילואים עמ' 122

בְּפֶסַח דְּאִיסּוּרוֹ חָשׁוּב מִצְטָרֵף להשלים לכביצה, ומטמא אוכלים אחרים שנגע בהם (רש"י). ודוקא לטמא אחרים, אבל לקבל טומאה, אין צריך צירוף, שאוכל פחות מכביצה מקבל טומאה (רש"י לעיל לג, ב ד"ה בכביצה). ומה שלא פירש אביי שהנדון הוא לגבי טומאת אותו כזית בצק עצמו - שבשאר ימות השנה אם רוצה בקיומו הרי הוא בטל לעריבה ואינו מקבל טומאה, ובפסח שאיסורו מחשיבו, מקבל טומאה - משום שאין בכך נפקא מינה, שהרי בלאו הכי הבצק אסור בפסח משום חמץ, ולכן הגמ' מעמידה שהנדון הוא לענין לטמא אחרים (תוס' שבת צא, א ד"ה אי לענין טומאה).

ויש סוברים שפחות מכביצה אינו מקבל טומאת אוכלין (תוס' לעיל שם ד"ה לאימת ושבת שם, וראה שם שרש"י חזר בו משיטתו הנ"ל), ולשיטתם מובן מדוע לא פירש אביי שהנדון הוא לגבי טומאת הכזית בצק עצמו, שהרי באופן זה גם בפסח אינו מקבל טומאה (ע"פ תוס' בשבת שם. וראה מהרש"א שם שהקשה, מדוע לא העמידו שיש שם בצק כביצה, שבפסח איסורו חושבו ובשאר ימות השנה בטל לעריבה ואינו מקבל טומאה, וראה צל"ח כאן).

ואפילו לדעת רבי יהודה (לעיל כא, א) שאין ביעור חמץ אלא שריפה, כך שהבצק עומד להישרף, אין אומרים שמדין 'כתותי מכתת שיעוריה' נחשב שאין בחמץ שיעור כביצה, שדין זה שייך רק בדבר שטעון שריפה מדאורייתא, וכיון שביטל את החמץ אין חייב לשורפו אלא מדרבנן (הערות לגרי"ש אלישיב. וראה צל"ח).

כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ אָדָם מִמְּגַדַּל נוּנְיָא לְטַבֶּרְיָא מִיל - והיינו, שלאחר לישת הבצק שהה כשיעור זה ולא עסק בבצק (רבנו חננאל; רמב"ם חמץ ומצה ה, יג), אבל כל זמן שעוסק בבצק, אינו בא לידי חימוץ לעולם (רמב"ם שם). ויש שפירש, שאף אם עוסק בבצק, אם שהה כשיעור זה, מחמיץ (ריטב"א).

ושיעור זה נאמר בבצק ששהה לאחר הלישה קודם שרידדו אותו, אבל בצק שלאחר הלישה התעסקו בו, העיסוק גורם שיתחמם מחום הידים, ואם מניחים אותו בלא עיסוק, מחמיץ מיד (שו"ת הרא"ש יד, ד). ויש סוברים, שגם בנתעסקו בו כל היום, מחמיץ רק לאחר שיעור מיל (ביאה"ל תנט, ב ד"ה ואחר, בדעת הרמב"ם שם, ועוד).

וגם בבצק שהתעסקו בו, שיעור זה של מיל נאמר בבית שאין בו אש דולקת או חימום אחר, אבל אם יש שם חימום, העיסה ממהרת להחמיץ יותר משיעור זה (יראים נב, הובא בהגהות מיימוני שם, ס; מרדכי רמז תר).

■ להלכה, כל זמן שמתעסקים בבצק, אינו מחמיץ [כרמב"ם], ואם הניחוהו בלא עסק שיעור מיל, מחמיץ. ואם לאחר שהתעסקו בבצק ונתחמם הניחוהו בלא עסק, מחמיץ מיד [כרא"ש]. וכן, בבית שיש בו חום גדול, הבצק ממהר להחמיץ גם בפחות משיעור מיל [כיראים]. ואם התחילו ללוש שתי עיסות כאחת, והחמיצה האחת, בידוע שגם השניה החמיצה, אפילו אם אין רואים עליה סימני חימוץ (שו"ע או"ח תנט, ב, ומשנ"ב שם. וראה ביאה"ל שם ד"ה ואחר, וכן במשנ"ב שם, יח, ובמשנ"ב מהדו' דרשו הע' 21).

לְגַבָּל - שמגבל עיסה של אחרים בשכר, שאם הכלים של בעל העיסה טמאים ואין הגבל יכול לעשותה בטהרה, עד ארבעה מילין חייב לטרוח וללכת למקוה להטבילם, אבל יותר מכך אינו צריך לטרוח, אלא אם כן בעל העיסה נותן לו שכר הליכתו (רש"י כאן ובחולין קכב, ב ד"ה לגבל, וראה רבינו דוד). ויש שפירשו, ש'גבל' היינו שהמהלך בדרך ואין לו פת שנעשית בטהרה, ויש גבל שעושה עיסתו בטהרה במרחק ארבעה מילין, צריך להמתין עד שיגיע לשם ויקנה ממנו (רבנו חננאל; ערוך ערך גבל, הובא בתוס' ד"ה לגבל).

וְלִתְפִלָּה - המהלך בדרך והגיע זמן תפילה, צריך ללכת עד ארבעה מילין כדי להתפלל בבית הכנסת בעשרה (רש"י, ע"פ תוס' הרשב"א משאנץ ומהר"ם; תוס' ד"ה ולתפלה). ויש שפירשו, ש'לתפילה' היינו שמי שאין לו מים לרחוץ ידיו לתפילה, צריך ללכת עד ארבעה מילין למקום שיש בו מים (רבנו חננאל; ערוך ערך גבל, הובא בתוס' שם), אבל ביותר מארבעה מילין די שינקה ידיו בצרור או בעפר, ודוקא שלא בזמן תפילה, אבל אם הגיע זמן תפילה יש לו להתפלל מיד ולא לחזר אחר מים (חי' הר"ן. וראה בתוס' שדחו פי' זה). ויש שפירשו, שדין זה נאמר לענין מי שהתפלל בעודו צריך לנקביו, שאם יכול להעמיד את עצמו עד ארבעה מילין, אין תפילתו תועבה (רבינו דוד, וחי' הר"ן בשמו; ריטב"א בשם יש מפרשים).

וְלִנְטִילַת יָדַיִם - המהלך בדרך ואין לו מים ליטול ידיו לאכילה, אם יש מים במרחק ארבעה מילין, צריך ללכת לשם כדי ליטול ידיו (רש"י). ומדובר שבשעה שנטל ידיו שחרית לא התנה שתועיל הנטילה לכל היום, אבל אם התנה, יכול לאכול בלא נטילה, כמו שאמרו (חולין קו, ב) 'נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהן כל היום כולו' (תוס' רבינו פרץ, בפי' ראשון). ועוד יש לפרש, שמדובר דוקא שהתנה, אלא שהתנאי מועיל רק לענין זה גופא שאם אין מים במרחק ארבעה מילין יכול לאכול בלא נטילה, אבל בלא תנאי, אסור לאכול עד שיגיע למקום שיש בו מים, אפילו רחוק הרבה (שם בפי' שני; ריטב"א בפי' ראשון).

אֲבָל לְאַחֲרָיו אֲפִילּוּ מִיל אֵינוֹ חוֹזֵר. ■ להלכה, המהלך בדרך, צריך ללכת עד ארבעה מילין כדי להתפלל בעשרה. ולאחריו, או שיושב בביתו, צריך לחזור רק עד מיל [כפירוש רש"י] (שו"ע או"ח צ, טז, ומשנ"ב שם, נב. וראה במשנ"ב שם פרטים נוספים). וכן המהלך בדרך ואין לו מים לרחוץ ידיו לתפילה, צריך לחזר אחריהם עד ארבעה מילין לפניו, ולאחריו, או שיושב בביתו, צריך לחזור רק עד מיל [כפירוש רבנו חננאל והערוך]. ואם חושש שיעבור זמן תפילה, לא יחזר אחר מים, אלא ינקה ידיו בצרור או בעפר (שו"ע שם צב, ד, ומשנ"ב וביאה"ל שם. וראה שם פרטים נוספים). וכן, מי שהתפלל בעודו נצרך לנקביו, אם יכול להעמיד את עצמו עד שיעור ארבעה מילין, יצא בדיעבד [כפירוש רבינו דוד] (שו"ע שם, א).

ולענין נטילת ידים לסעודה, דינו כנטילת ידים לתפילה (שו"ע שם קסג, א, ומשנ"ב שם, ג. וראה שם מה יעשה באופנים שאינו חייב לטרוח אחר מים).

מְשָׁנָה. כֵּיצַד מַפְרִישִׁין חַלָּה בְּטוּמְאָה בְּיוֹם טוֹב - של פסח, שכיון שהעיסה נטמאת, אם יפריש ממנה חלה לא יוכל לאפותה ביום טוב, שחלה טמאה אינה ראויה לאכילת כהן, וגם לשורפה ביום טוב לא יוכל, שאין שורפים קדשים ביום טוב [ואף להדליק בה את הנר או להסיקה תחת תבשילו אסור, שעיקר כוונתו של אדם בשריפה זו למצוה של גבוה ולא לצורך הדיוט (רש"י ביצה כז, ב ד"ה חלה, ע"פ רמב"ן שבת כג, ב)], וגם להאכילה לכלבים אי אפשר (רש"י), שגזרו על ביעור על ידי אכילת הכלב, אטו ביעור על ידי שריפה (תוס' רא"ש), ואם ישהנה כדי לשורפה במוצאי יום טוב, תחמיץ (רש"י). ויש סוברים, שאכן מצד דיני יום טוב אין איסור להאכיל לכלבים חלה טמאה, שהרי אינו עושה שום מלאכה ואין בכך טורח, אלא שאף בחול אין להאכילה לכלבים, משום שמצותה בשריפה דוקא (ע"פ תוס' ביצה שם ד"ה ועל), או משום שכל זמן שהחלה ראויה מצד עצמה למאכל אדם [אף שאינה ראויה בפועל מצד טומאתה], אין להאכילה לבהמה (מאירי בפי' שני; ר"ן על הרי"ף).

■ המשך במילואים עמ' 123

לענין צירוף טומאה בפסח ובשאר ימות השנה איכא פלוגתא היכי דמי כגון (א) ° דאיכא פחות מכביצה אוכלין ונגעו בהאי בצק בפסח ב) דאיסורו חשוב מצטרף בשאר ימות השנה דבקפידא תליא מילתא אם מקפיד עליו מצטרף אם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה. מתקיף לה רבא מי קתני מצטרף והא חוצץ קתני אלא אמר רבא וכן להעלות טהרה לעריבה היכי דמי כגון דאיטמי הך עריבה ובעי לאטבולי בפסח דאיסורו חשוב חוצץ ולא סלקא לה טבילה בשאר ימות השנה בקפידא תליא מילתא אי מקפיד עליו חוצץ ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה. מתקיף לה רב פפא מי קתני וכן לענין טהרה הא לענין טומאה קתני אלא אמר רב פפא וכן לענין להוריד טומאה לעריבה היכי דמי א) כגון דנגע שרץ בהאי בצק בפסח דאיסורו חשוב חוצץ ולא נחתה לה טומאה בשאר ימות השנה דבקפידא תליא אם מקפיד עליו חוצץ אם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה:

מתני' ב) בצק החרש אם יש כיוצא בו שהחמיץ הרי זה אסור: **גמ'** אם אין שם כיוצא בו מהו א"ר אבהו אמר ר' שמעון בן לקיש כדי שילך אדם ממגדל נוניא לטבריא מיל ג) ונימא מיל ° הא קמ"ל דשיעורא דמיל כממגדל נוניא ועד טבריא ד) א"ר [ס] אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש ג) לגבל ד) ולתפלה ולנטילת ידים ארבעה מילין אמר רב נחמן בר יצחק אייבו אמרה וארבעה אמר בה וחדא מינייהו עבוד דתנן ה) ה) וכולן שעיבדן או שהילך בהן כדי עבודה טהורין חוץ מעור האדם וכמה כדי עבודה א"ר ינאי [ע] א"ר אנייא כדי הילוך ארבעה מילין א"ר יוסי ברבי חנינא ו) ו) לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו אפילו מיל אינו חוזר אמר רב אחא ומינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר: **מתני'** כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט ז) רבי אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה בן בתירא אומר תטיל בצונן א"ר יהושע

רש"י

לענין צירוף טומאה. כלמפרש ואזיל דבפסח תליא מילתא בשיעוריה: ובשאר ימות השנה איכא פלוגתא. חילוק בין מקפיד לשאינו מקפיד, והיינו דתנא סיפא אם מקפיד עליו: דאיכא פחות מכביצה אוכלין דנגעו בהאי בצק. הדבוק בעריבה, ונגעה בהן טומאה ואיטמי, והדר נגעו בהן אוכלים טהורים: בפסח. דאיסור חמץ מחשבו ועושהו חשוב, הואיל וכזית הוזכר להיחשב לענין איסור חמץ דלא בטיל לגבי עריבה כדתנא רישא, השתא לענין טומאה נמי לא בטיל לגבי עריבה, ומצטרף להשלים לכביצה, ואע"ג דאין מקפיד עליו, ומטמא את אחרים: בשאר ימות השנה. דליכא למימר איסורו חישובו, בקפידא תליא מילתא, אם מקפיד עליו מצטרף, דחשיב אוכלא הואיל וסופו ליטלו: וכן להעלות לה טהרה לעריבה. תליא נמי בשיעורא ולא שיעורא בפסח, ואם מקפיד עליו קאי אשאר ימות השנה, כגון דאיטמי וקא מטביל לה, וקאמר דבפסח הואיל וכזית עובר עליה ובדפנות[ג] איסורו חישובו דעל כרחו צריך ליטלו, וחייץ דלא הוי כעריבה, ואפי' אינו מקפיד עליו (א): אבל בשאר ימות השנה. בין מרובה בין מועט בקפידא תליא מילתא: וכן להוריד טומאה לעריבה. על ידי בצק זה, תליא נמי בימות הפסח בשיעורא ולאו שיעורא, ואם מקפיד עליו אשאר ימות השנה קאי: ה"ג והיכי דמי, כגון דנגע שרץ בהאי בצק: בפסח. דכזית איסורו חישובו, חייץ ולא הוי כעריבה, ולא נחתא לה שום טומאה לעריבה ואפילו אין מקפיד עליו, ובפחות מכזית כי אינו מקפיד עליו לא (ג): ובשאר ימות השנה. אם מקפיד עליו, אפילו בפחות מכזית חוצץ: ואם רוצה הוא בקיומו הרי הוא כעריבה. והוי כאלו נגע שרץ בעריבה ממש: מתני' בצק החרש. שאין ניכר אם החמיץ אם לאו, שמשונה הוא כחרש הזה שיש לו אזנים ואינו ניכר אם שומע אם לאו, דאין אדם עומד על בירורו ועל דעתו. לישנא אחרינא, בצק החרש קשה כחרס, ואינו ניכר שהחמיץ (ר"ל הכסיפו פניו ואין סידוק לסימן הסימון[ד]): אם יש כיוצא בו שהחמיץ. אם יש עיסה אחרת שנילושה בשעתה וכבר החמילה: גמ' ממגדל נוניא לטבריא. דהיינו מיל: לגבל ולתפלה כו'. משום דרבי אבהו אמר ריש לקיש נקט לה: לגבל. המגבל עיסת אחרים בשכר, וכלי בעל הבית טמאים, עד ארבע מילין הטריחוהו חכמים לילך למקוה לטבול כליו. וכן לתפלה, אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל, אם יש בית הכנסת לפניו ברחוק ארבע מילין הולך ומתפלל שם ולן שם. וכן לנטילת ידים לאכילה, אם עתיד למצוא מים לפניו בד' מילין הולך לשם ונוטל את ידיו: ר' אייבו אמרה. להא מילתא משמיה דריש לקיש, ולא ר' אבהו אמרה: וארבעה מילי אמר בה. לשיעור ארבע מילין, הני תלת, וחדא מוסיף (ג): ומאי היא עבוד. שיעור עבוד של עור רך המטמא כבשר, כגון הנך דחשיב בהעור והרוטב (חולין קכב.), ארבע מילין הוא לבטלו מתורת בשר מחמת עיבודו: כולן. כל אלו שמנו חכמים בהעור והרוטב שעורותיהן מטמאין כבשרן, מפני שהוא רך ודרכו ליאכל: שהילך בהן. דרך עורות לשוטחן לפני דריסת רגלי אדם, וזהו תחלת עיבודן: אלא לפניו. אנטילת ידים ואתפלה דמהלך בדרך קאי, דאילו גבל ילך עד ד' מילין דמה יש לו להפסיד[ס]: ומינה. מהא דר' יוסי בר חנינא דאמר בהדיא אפי' מיל אינו חוזר, דוקא מיל קאמר, הא פחות ממיל חוזר: מתני' כיצד מפרישין חלה בטומאה. שנטמאת העיסה, ושוב אין חלה הניטלת ממנה ראויה לאכילת כהן, כיצד מפרישין אותה ביום טוב של פסח, הרי אין יכול לאפותה מאחר שאינה ראויה לאכילה, ולשהותה לשורפה לערב אי אפשר, שלא תחמיץ, ולשורפה או להאכילה לכלבים[י] אי אפשר, שאין שורפין קדשים ביום טוב[ז]: רבי אליעזר אומר לא תקרא לה שם. חלה: עד שתאפה. תחלה, דהכתי כל חלה וחלה חזיא ליה, דמפריש מכל חלה פורתא, ולאחר אפייה אם רצה יפריש חלה שלימה על כולן[ח], כדתניא בגמרא (מח:) דקסבר רבי אליעזר הסל שהוא רודה מן התנור לתוכו מצרפן לחלה: לא

תוספות

לגבל. פי' בערוך[ט] דבאדם המהלך בדרך איירי דומיא דתפלה דאם יש גבל העושה עיסתו בטהרה ברחוק ד' מילין ימתין עד שיגיע לאותו גבל והשתא א"ש דלא שנו אלא לפניו קאי אכולהו: ולתפלה. נראה כפירוש הקונטרס ולא כערוך[ט] דפירש לתפלה היינו לרחוץ ידיו להתפלל דהיכי דמי אי בעידנא דצלותא הא אמרינן בברכות (דף טו.) אביי[ס] לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא דכתיב א) ארחץ בנקיון כפי ואי שלא בזמן תפלה מאי אירייא ד' מילין אפי' טובא נמי: לא תקרא לה שם עד שתאפה. שאם (ד) היה קורא לה שם לא היה יכול לאפותה ולא לשורפה דאין שורפין קדשים ביו"ט כדיליף בבמה מדליקין (שבת כד:) והיינו נמי טעמא הא דתנן התם אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט ותימה בשלמא פסול קודש אין שורפין ביו"ט שאין יכול להנות ממנה בשעת שריפה אבל תרומה טמאה שיכול להנות ממנה בשעת שריפה אמאי אין שורפים כמו שמותר להדליק בשמן של חולין להנאתו כך ישרוף תרומה טמאה להנאתו וכי מפני שמצוה לשרוף מיגרע גרע. ותירץ ריב"א דשמן של חולין מותר להדליק להנאתו כמו שמותר לאכול אבל תרומה טמאה דאסורה בכל ההנאות נמצא שההבערה אינה להנאה אלא לשם מצות שריפה אלא שהתורה לא הקפידה אם יהנה ממנה בשעת שריפה (ה) לכך אין דוחה יו"ט כשאר שריפת קדשים מידי דהוי אנדרים ונדבות למ"ד אין קרבים ביו"ט (ביצה דף יט.) אע"פ שיש בהן היתר לאכילת אדם כיון דעיקרו לגבוה והכהנים משולחן גבוה קזכו[י] אסור לשוחטן ולמ"ד קרבים[כ] קסבר עיקר שחיטה לצורך אדם אבל שריפת תרומה טמאה אינה לשם הנאה מדאסר כל שאר הנאות אלא ודאי לשם מצות ביעור הוא. ור"י פי' דודאי מותר לשרוף ביו"ט תרומה לצורך אוכל נפש דלא שייך למימר משולחן גבוה קא זכו אלא דגזרינן לצורך אטו שלא לצורך דשלא לצורך אסור מן התורה דגמרינן מקדשים שאין שורפין ביו"ט[ל]: עד שתאפה. אומר ר"י אין שרינן לקרות לה שם קודם אפייה אע"ג דפסקינן כר"א[מ] דהא אי איכא כהן קטן חזיא ליה כדאמר בפרק עד כמה (בכורות כז.) אין תרומת ח"ל אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. וכן פסק בה"ג בסדר פסח בשם רב כהן צדק ריש מתיבתא. ואפי' ליכא כהן קטן אי איכא כהן גדול שרי דחזיא ליה ע"י ביטול ברוב כדאמרינן התם רבה מבטל לה ברוב ואכיל לה בימי טומאה. וא"ת ואמאי לא שרינן לאפות חלה טמאה מטעם דאמר ר"א בר' שמעון[נ] בפ"ב דביצה (דף יז.) אף ממלאה אשה תנור פת אע"פ שאינה צריכה אלא לככר אחד מפני שהפת נאפה יפה כשהתנור מלא ואמר רבה[ס] התם הלכה כר"א ברבי שמעון[ע] ואפילו נאמר דאסור לאפות מפני שאסור לטלטלה מכל מקום כי לא קרא לה שם אמאי צריך לטעמא דהואיל[פ]. ואור"י דטעמא [דאמרינן] בביצה לא שייך אלא בתנור אבל כשאופה תחת גחלים לא[צ]: תטיל בצונן. אור"י דר"א ורבי יהושע לא פליגי אבן בתירא שלא תועיל הטלה לצונן והיכא שאירע שקרא לה שם אור"ת תטיל בצונן:

הואיל

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פ"ב מהל' כלים הלכה ט:

כה ב מיי' פ"ה מהל' חמץ הלכה יג סמג לאוין עח טוש"ע או"ח סי' תנט סעיף ב:

כו ג מיי' פ"ה מהל' ביכורים הלכה יא:

ד [מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה ב סמ"ג עשין יט טוש"ע או"ח סימן צ סעיף ד וסימן קסג סעיף א]:

כז ה מיי' פ"ה מהל' שאר אבות הטומאה הלכה ט:

כח ו מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה ב סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' צ סעיף ד וסימן קסג סעיף א:

כט ז מיי' פ"ג מהלכות י"ט הלכה ט סמג לאוין עה עט טוש"ע או"ח סי' תנז סעיף ב וסי' תקו סעיף ד:

רבינו חננאל

צירוף טומאה וכי קתני לענין טומאה בפסח. ובשאר ימות השנה איכא פלוגתא. כיצד כגון דאיכא פחות מכביצה אוכלין בהאי עריבה ואית בה כזית בצק ונגעי בה. בפסח דאיסורא חושבו להאי בצק ולמשקליה קאי מצטרף ואי נגעה בה טומאה איטמי. אבל בשאר ימות השנה אם מקפיד עליו ובעי למשקליה מצטרף ואי לא לא אלא הרי הוא כעריבה דלא מצטרף. ודחי רבא אי הכי מצטרף מיבעי ליה למתני במתני'. אלא הכי קתני וכן להעלות טהרה לעריבה כגון שזו העריבה טמאה היא והטבילה ונמצא בה בצק בסדקיה. בפסח דאיסורא חושבו וחייב לבערו חוצץ ולא עלתה לה טבילה. בשאר ימות השנה אם רוצה בקיומו הרי בצק זה כעריבה ועלתה לו טבילה ואינו חוצץ. ואוקמה רב פפא הכי וכן לענין טומאה להוריד טומאה לעריבה היכי דמי כגון דדביק בצק בהאי עריבה ונגע שרץ בבצק. בפסח דחייב לבערו לאו כגופה דעריבה דמי ולא נטמאת העריבה. בשאר ימות השנה אי מקפיד לקלפו לא נחתה לה טומאה לעריבה ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה וכאלו נגע השרץ [בעריבה] ונטמאת: בצק החרש אם כיוצא בו שהחמיץ. כלומר אם יש מי שלש בכת אחת עמו והחמיץ אותו הבצק. גם זה אסור שחמץ הוא ואע"פ שהוא חרש ואין אדם יכול להרגיש בו. אין שם כיוצא בו אם שהה משעה שגומר הלישה כשיעור הליכת מיל אסור שודאי החמיץ. אמר ר' אבהו אמר ריש לקיש לגבל כגון שיש לפניו המגבל בטהרה. ולתפלה כגון שצריך להתפלל ויש לפניו מים ליטול ידיו. ולנטילת ידים רוצה לאכל ואין לו מים ליטול ידיו ארבעת מילין. פי' אם יש גבל העושה עיסתו בטהרה או אם יש מים ברחוק ארבעת מילין לפניו ימתין עד שיגיע לגבל ההוא שעושה בטהרה ויעשה לו עיסתו בטהר' וכן לא יתפלל ולא יאכל עד שיגיע למים ויטול ידיו. והני מילי דבעינן ד' מילין לפניו אבל לאחריו אפי' מיל אחד אין מטריחין אותו לחזור אלא עושה עיסתו במה שמזדמן לו ומקנח ידיו ומתפלל וגם אוכל בבלאי חמתות בלא נטילה. וכן עבודת העור בהלוך ארבעת מילין נקרא עבודה ונטהר העבודת העור בהלוך מפורש בפרק העור והרוטב (דף קכב): מתני' כיצד מפרישין חלה בטומאה ביום טוב כו'.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין תוספות שבת כד: לא. ד"ה אי לענין טומאה], ב) בכורות דף י. [ועי' רש"י שבת צ. ד"ה מאומה, ג) [מגילה ב:], ד) חולין קכב., ה) שם נדה נה., ו) ברכות כב: ועיין תוס' ביצה כז: ד"ה ועל, ז) לקמן מח., ט) ערך גבל, י) ביצה כא., כ) עי' תוס' לעיל ה. ד"ה אומר, ל) [ועיין תוספות שבת כד: ד"ה לפי ותוספות ביצה כו: ד"ה ועל הלכה] ולעיל ה. ד"ה ואומר ולהלן מו. ד"ה ואי, מ) עי' תוס' ביצה כא. ד"ה עיסה.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וכן להעלות וכו' אבל הכא"ל: (ב) ד"ה בפסח וד"ה ובשאר הס"ד: (ג) ד"ה ולהראני' וד"ה ומאי הס"ד: (ד) תוס' ד"ה לא תקרא וכו' שאם היתה קורא לה שם לא היתה יכולה לאפותה: (ה) באר"ד ולכך אין דוחה:

גליון הש"ס

גמרא כגון דאיכא פחות מכביצה. עיין שבת לא ע"א תד"ה אי לענין: שם הא קמ"ל דשיעורא דמיל. עיין טורי אבן מגילה ב ע"ב ד"ה הא קמ"ל:

הגהות וציונים

א] בכת"י וא"ר (עי' רש"י ד"ה לגבל ולתפלה): ב] צ"ל א"ר אייבו (גליון, ועי' רש"י): ג] צ"ל בדפנות ובדלעיל ברש"י מה ע"ב ד"ה כלא (באה"מ): ד] בדפו"ר ליתא, ולומד טועה הטעה את הספרים (נימוקי שוברין), וכן הקשה במגן האלף סי' תנט ס"ק ב בשהרי הכסיפו פניו בלא"ה אסור כדלקמן מח ע"ב: ה] מן "דאילו" עד "לו להפסיד" ליתא בכ"א (חכמת מנוח): ו] פסקי רי"ד לכלבו של כהן, וכן הביא מהרש"ל מכ"א: ז] בכת"י נוסף וכשם שאין שורפין כך אין מבערין את הקדשים ביו"ט, ועיין מהרש"ל ומהרש"א: ח] [צ"ל רב חסדא] (גליון): ט] [צ"ל ר' שמעון בן אלעזר] (גליון): י] [צ"ל רבא] (גליון): כ] צ"ל בר' שמעון בן אלעזר (גליון):

תורה אור השלם

א) אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ יְיָ: [תהלים כו, ו]

ליקוטי רש"י

[ההתחלה בדף מה:]

או שהילך בהן כדי עבודה. שפשטן לדרוס עליהן ברגלים שהוא קצת עיבוד [שם קכב.]. כדרך מרגילין לתת עור לפני דורסן. מהורין. שבטלו מתורת בשר [נדה נה.].

לא זה הוא חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובבל ימצא אלא מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה: **גמ'** [א] לימא בטובת הנאה קמיפלגי דר' אליעזר סבר טובת הנאה ממון ור' יהושע סבר טובת הנאה אינה ממון לא דכולי עלמא סברי טובת הנאה אינה ממון והכא בהואיל קמיפלגי [א] דר' אליעזר סבר אמרינן [ב] הואיל ואי בעי איתשיל עלה ממוניה הוא ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל. [ג] איתמר האופה מיום טוב לחול רב חסדא אמר לוקה רבה אמר [א] אינו לוקה רב חסדא אמר לוקה לא אמרינן הואיל ומיקלעי [ב] ליה אורחים חזי ליה רבה אמר אינו לוקה אמרינן הואיל אמר ליה רבה לרב חסדא לדידך דאמרת לא אמרינן הואיל היאך אופין מיום טוב לשבת א"ל משום עירובי תבשילין ומשום עירובי תבשילין שרינן איסורא דאורייתא אמר ליה [ב] מדאורייתא צורכי שבת נעשין בי"ט ורבנן הוא דגזרו ביה גזירה שמא יאמרו אופין מי"ט אף לחול [ד] וכיון דאצרכוה רבנן עירובי תבשילין אית ליה היכירא. איתיביה [ה] [ג] בהמה המסוכנת לא ישחוט אלא כדי שיכול לאכול הימנה כזית צלי מבעוד יום יכול לאכול אע"ג דלא בעי למיכל בשלמא לדידי דאמרי הואיל ואי בעי למיכל מצי אכיל משום הכי ישחוט אלא לדידך דאמרת לא אמרינן הואיל אמאי ישחוט אמר ליה משום הפסד ממונו ומשום הפסד ממונו שרינן איסורא דאורייתא אמר ליה אין משום הפסד ממונו גמר בלבו לאכול כזית [ו] ואי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה. איתיביה לחם הפנים נאכל

לא זהו חמץ שמוזהרין עליו. כלמפרש בגמ' [ז] דלאו דידיה הוא לאחר שקרא עליה שם, וקרא כתיב [א] שלך אי אתה רואה [ח] וזה אינו שלך, ולא של חבירך דהאכתי לא מטא ליד כהן: **גמ' טובת הנאה.** דבר מועט, דתניא (בכורות דף כז.) רשאי ישראל לומר לחבירו הילך סלע ותן כל תרומותיך לבן בתי כהן, והיינו טובת הנאה שיש לו לישראל בחלה זו, שרשאי לתתה לכל כהן שירצה וליטול דבר מועט מאוהבו של כהן בשביל שיתנה לו: **ר' אליעזר סבר טובת הנאה ממון.** והויא הך חלה כדידיה ועבר עלה אי מחמילה גביה, הלכך אפי לה ברישא: **ור' יהושע סבר טובת הנאה אינה ממון.** ולאו דידיה הוא ואינו מוזהר עליה, ומשום פקדון נמי ליכא, דאכתי לא מטא לידא דכהן: **לא, דכולי עלמא טובת הנאה אינה ממון, ובהואיל קא מיפלגי.** ר' אליעזר סבר עבר עליה משום הואיל ואי בעי מיתשיל עלה והדרה לטיבלא ודידיה היא, דעל כל נדר והקדש ותרומה הקדוש באמירת פה יכול לישאל לחכם ולעקור דבורו, הלכך ממוניה הוא ועבר עליה. ומלאכת אפייתה נמי בי"ט כי לא קרא עליה שם, ואע"ג דאיכא חדא דלא חזיא, משתריא, (א) דכל חדא וחדא איכא למימר הא לאו חלה היא, ואי נמי קרא עליה שם מצי למיפא לה הואיל ואי בעי מיתשיל עלה, מיהו כיון דאית (ב) לר"א הסל מצרפן לחלה [ט] הכי שפיר טפי [י] שתאפה תחלה משום רווחא דמילתא, וכל כמה דאפשר למיעבד שפיר בלא שום הואיל ניחא למיעבד: **לא אמרינן הואיל.** הלכך על חימוצה אינו עובר, אבל על אפייתה עובר, דאיכא חדא דלא חזיא ליה: **האופה מי"ט לחול.** לאחר שאכל וגמר סעודתו, דפשיטא לן דלא חזיא ליה מידי האידנא עד אורתא שהוא חול: **לוקה.** משום [ב] לא תעשה כל מלאכה: **הואיל ואי מיקלעי ליה אורחין.** שיהו צריכין לפת זה היום: **היאך אופין מי"ט לשבת.** אי לאו דאמרי' הואיל אי מיקלעי ליה אורחין חזי ליה כוליה ליום טוב: **מדאורייתא צורכי שבת נעשין ביו"ט.** דכתיב (שמות יב) [ג] אך אשר יאכל לכל נפש, ושבת ויו"ט חדא קדושה היא דתרוייהו שבת איקרו, וכי היכי דמותר לבשל לבו ביום מותר לבשל למחר: **ורבנן הוא דגזור.** כי לא אותיב עירוב תבשילין, כדי שלא יאמרו אופין אף לחול: **בהמה מסוכנת.** ורוצה לשוחטה ביום טוב שלא תמות ויפסידנה: **כזית צלי.** זהו קל בבישולים: **כדי שיכול לאכול.** שיהא שהות ביום כדי להפשיט ולחתוך כזית ולצלות ולאכול, ואי איכא שהות כי האי שרי ואע"ג דלא אכיל מינה: **אמאי שחיט.** הא לא צריך למיכל, שכבר אכל: **משום הפסד ממונו.** (ג) ויודע הוא שאינו מותר בלא אכילה, גמר בלבו לאנס את עצמו ולעבור על דעתו ולאכול כזית, והוה ליה כצריך לזית בי"ט, ומשום ההוא זית בעיא למישחטיה לכולה, דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, אבל הכא דליכא למימר גמר בלבו לאנס עצמו, משום הואיל לא שרינן איסורא דאורייתא, כיון דלא צריך למידי: **לחם הפנים.** כל שבת ושבת: נאכל

הואיל ואי בעי מיתשיל עליה. הקשה בקונטרס א"כ יקרא לה שם ואח"כ תאפה מטעם הואיל ואי בעי מיתשיל עלה. (ד) **ואור"י** כיון שיכול לעשות בלא הואיל אין לנו לעשות ע"י הואיל. וא"ת א"כ אמאי שרי ר' אליעזר לאפות משום הואיל דכל חדא וחדא חזיא ליה כדלקמן [י] בלא הואיל יכול לעשות ע"י הטלה לצונן. ואור"י דהכי עדיף טפי מהטלה לצונן דאיכא למיחש שלא תזהר יפה ויבא לידי חימוץ. **ועוד י"ל** הואיל ואי בעי מיתשיל עלה לא שכיח לא אמרינן להתיר כדמוכח לקמן [כ] גבי לחם הפנים ושתי הלחם דאין אפייתן דוחה יו"ט אע"ג דאיכא למימר הואיל ואי בעי פריק ליה שאין התנור מקדש שאם היה מקדש א"כ יפסלו בלינה כיון דאופין אותן קודם יו"ט וכן מוכח במנחות (דף עב:) דמ"ד אין אפייתן דוחה י"ט קסבר דאין התנור מקדשן. **ורשב"א פירש** כי נ"ל [ג] שדעת רש"י כיון שהסל מצרפן וסופו ליטול אחת על כולן נמצא שטרח בדבר שאין ראוי לאכילה אלא מטעם הואיל שרי דאי בעי לא מפריש חדא לחלה אלא בלע פורתא מכל חדא וחדא וכל חדא וחדא חזיא ליה וכיון דכי נמי לא תקרא לה שם עד שתאפה לא שרי אלא על ידי הואיל ואם יקרא לה שם קודם שתאפה הוו תרי הואיל ותרי הואיל לא אמרינן [ל]. וקשה לרשב"א לפירושו כיון דאם יבלע מכל חדא וחדא יהא מותר בלא הואיל היאך שרו רבנן למיעבד ע"י הואיל כיון דאפשר בלא הואיל ותירץ שלא הטריחו חכמים לבלוע מכל אחת ואחת. ור"י מקשה דהא כי נמי בלע מכל חדא וחדא אסור לאפות כדמוכח בפ"ב דביצה (דף כא.) דאמרינן עיסה של נכרי ושל ישראל אסור לאפות בי"ט כיון דאפשר למיפלגה בלישה ונראה לרשב"א לחלק דדוקא בעיסת נכרי אסרו מדרבנן אבל גבי חלה לא אסרו משום תיקון חלה. **ואין נראה לריב"א מה שמשמע מתוך פ"ה** [מ] דאע"פ שהיה בהן כדי חיוב חלה מתחלה בעינן צירוף סל להפריש אחת על כולן וכן משמע בפסק שלו לקמן [נ] דלא בעינן צירוף סל לר' אליעזר אלא כשלא היה בתחלה שיעור חלה דהכי מייתי לה לקמן [ס] בשמעתין גבי הני נשי דאפיין קפיזי לפסחא והכי תניא בהדיא במס' חלה (פ"ב משנה ד) דתנן העושה עיסתו קבין קבין (ה) פטור מן החלה עד שישוכו ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל וכו' משמע בהדיא דמיירי היכא דלא היה שיעור חלה אבל היכא דיש שיעור חלה לא בעינן צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף כמו בתרומה ומעשר דלא בעינן צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה. מיהו נראה לר"י דעם נתינה לסל בעינן נמי נגיעה בהדי הדדי משום נטילת חלה מן המוקף וכדאמר ר' אליעזר גופיה בפ' כשם (סוטה ל.) שתי עיסות אחת טהורה ואחת טמאה נותן פחות מכביצה באמצע כדי ליטול מן המוקף מדלא שרי על ידי צירוף סל משמע דבעי נמי נגיעה:

הואיל אי בעי מיתשיל עלה. תימה לרשב"א אמאי אמרינן בפרק כל שעה (לעיל דף לח.) דמלת מעשר שני אין יוצא בה בפסח לר"מ דסבר מעשר שני ממון גבוה הוא ולא חשיב מנלכס הא הואיל אי בעי מיתשיל עלה מחשבינן [ליה] כשלו. ועוד דאמרינן לעיל (דף ה:) אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה והא של גבוה נמי חשיב כשלו הואיל אי בעי מיתשיל עליה. **ותי' ר"י** דשאני הנהו [ב] דכתיב בהו [ד] לה' [ד] אע"ג דאי בעי מיתשיל עלה חשבם הכתוב של גבוה. **ועוד תי' ר"י** היכא דאתא הקדש ליד הגזבר לא אמרי' הואיל אי בעי מיתשיל עלה. והואיל אי בעי פריק נמי לא אמרינן דאם כן היה קונה אותו דאטו נחשוב חמץ של נכרי כשלו הואיל אי בעי קני ליה **ועוד מירץ** כיון שנתחמץ שוב אדם לא יפדנו **ול"ע** בהנהו הואיל דכל שעה (לעיל לח.) הואיל ולא קרא לה שם:

רבה אמר אינו לוקה. וא"ת דאמרינן בהמצניע (שבת נה.) המכבד (ו) והרודה חלות דבש שגג בשבת חייב חטאת הזיד ביום טוב סופג את הארבעים דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אין כאן אלא שבות ואמאי לוקה לר' אליעזר לימא הואיל ומיקלעי ליה אורחים ואפי' רבנן לא פטרי אלא משום דלא חשיבי דבש בכוורתו מחובר. **וי"ל** כגון שהדבש ראוי לאכול ואפי' אי מיקלעי ליה אורחים לא חזי להו. **אי נמי** ברודה סמוך לשקיעת החמה שאפילו יבואו אורחים אין שהות ביום לאוכלו. והשתא שיטה א"ש מה שהקשה ריב"א דשמעינן ליה דלית ליה הכנה בריש מסכת ביצה (דף ג:) ובריש בכל מערבין (עירובין לח:) דאמרינן אין יום טוב מכין לשבת ואי אמרת הואיל היכא משכחת לה דאין יום טוב מכין לשבת והשתא משכחת סמוך לשקיעת החמה כלפריסים. **ואם תאמר** אי אמרינן הואיל א"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה. וי"ל כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן כלל:

עין משפט נר מצוה

ל א מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע או"ח סי' תקג סעיף א:

לא ב מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה ג:

לב ג מיי' פ"ו שם הלכה יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' תלב סעיף ו:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] בגמ' דר"א סבר אמרינן הואיל ואי בעי מיתשיל עלה ממוניה הוא. נ"ב ולפ"ז צ"ל דר"א כש"כ ס"ל דטעות הקדש הקדש ולאין נשאלין עליו (ערכין כג.) עיין מ"ש בזה הרמ"ע מפאנו סי' ק"ב ול"ע בלשון רש"י כאן בד"ה לא דכ"ע וכו' שאין מירוצו להרמ"ע מספיק לדבריו ועיין בתוס' במשנתנו בד"ה ר"א וכו' עי' תוס' חדשים סוף הקדמה מועד: ב] בתוס' ד"ה הואיל תימה לרשב"א וכו' ותירוץ ר"י דשאני הנהו דכתיב בהו לה'. נ"ב כ"כ דכתיב בהו קודש לה' בסוף פרשת בחקתי אבל חלה דאמר הש"ס הכא הואיל ואי בעי מיתשיל עלה שאני דלא כתיב בה קודש לה' כדמשמע הש"ס בקדושין דף נ"ג ע"א יעוש"ה ודוק. אחרי שנים רבות שכתבתי זה [illegible] לתורה ספר מעין החכמה להגאון מוהרמ"ה (הוא מהר"ר נח חיים צבי ברלין) וראיתי לו שם דף פ"ו ע"א בד"ה ומתורתו של הרמב"ן וכו' ישוב אחר בזה על התוס' והנלענ"ד כתבתי והוא אמת נכון יותר:

רבינו חננאל

נימא בטובת הנאה קא מיפלגי פי' אותה הנאה שיש לו לישראל לתת חלתו לאיזה כהן שירצה אע"פ שיעקיר חלה חייב ליתנה לכהן אבל יש לו לבחור כהן לתתה לו שיחזיק לו טובה אותה הנאה ממון הוא ור' אליעזר אומר דממונו הוא וחייב עליה בבל יראה ובל ימצא ור' יהושע אומר אינו ממונו דאי מקדש בה אשה אינה מקודשת לפיכך אינו חייב עלי' כלל. ודחי' לא כ"ע טובת הנאה אינה ממון ובהואיל פליגי. ר' אליעזר סבר הואיל אי בעי מתשיל עליה ונפריש אחריתי כלומר הולך אצל חכם ואומר טעיתי וקוראתי עליה שם חלה ומתירה לו החכם ויוצאת לחולין ונמצאת ממונו לפיכך עכשיו חייב עליה. ור' יהושע סבר לא אמרי' הואיל השתא מיהא לא איתשל עלה מי יימר דמיתשיל עלה: איתמר האופה מיום טוב לחול רב חסדא אמר לוקה דהא לא חזי ליה האידנא. רבה אומר אינו לוקה הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזי ליה השתא נמי לא לקי. אמר ליה רבה לרב חסדא בשלמא לדידי דאית לי הואיל לפיכך אופין מיום טוב לשבת כיון דלא אפשר שרינן ליה אלא לדידך דלית לך הואיל איך אופין מיום טוב לשבת. אמר ליה משום עירובי תבשילין. אמר ליה משום עירובי תבשילין שרינן איסורא דאורייתא שלוקין עליה. אמר ליה מדאורייתא יום טוב מכין לשבת. ורבנן הוא דגזרו כדי שיאמרו מיום טוב לשבת אסור קל וחומר מיום טוב לחול וכיון דמנוח עירובי תבשילין איכא ליה היכירא. ומותבי' עליה דרבה הא דתנן בהמה המסוכנת לא ישחוט אלא כדי שיאכל ממנה כזית צלי [illegible] ובמשני משום הפסד ממונו גמר בלבו לאכול כזית ואי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה והכי קא שוחט.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) קידושין נח. נדרים פד: בבא מציעא יא: חולין קלא., ב) עי' רש"י לקמן מח. ד"ה אבל הכא (הב'), שגורס כאן גירסא אחרת, ג) ביצה כא. לקמן מב. עיין תוס' ביצה יב. ד"ה ה"ג וע"ע תוס' מנחות סד. ד"ה להעלות, ד) ביצה דף טו: ע"ש, ה) ביצה כה. [ע"ש אבל נראה דהכא בריית' היא דמייתי], ו) ביצה כא. וש"נ, ז) מח. וכפרש"י שם ד"ה אהדר, ח) לעיל ה:, ט) לקמן מח:, י) דף מח., כ) מז., ל) כמו לעיל דף לח., מ) לעיל במתני' ד"ה עד שתאפה, נ) מח: ד"ה אמר, ס) [דף מח:], ע) וסס.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא דכ"ע וכו' דאכל חדא וחדא: (ב) בא"ד דאית ליה לר' אליעזר: (ג) ד"ה משום הפסד ממונו דידוע: (ד) תוס' ד"ה הואיל וכו' ואי בעי מיתשיל עלה ותירץ כיון שיכול כו' ותיבת ואור"י נמחק: (ה) בא"ד במס' חלה כו' עיסתו קבין קבין נגעו זה בזה פטורין מן החלה: (ו) ד"ה רבה וכו' המכבד והמרבץ והרודה:

הגהות וציונים

א] בכת"י ובראשונים הואיל ואי מיקלעי ליה: ב] מכאן ואילך אין זה בס"א עד סוף הדיבור (חכמת מנוח, ובתוס' אמרו זאת משמיה דהר"י, ועי' הגהות הב"ח אות ד): ג] ס"א צ"ל (חכמת מנוח ועי' רש"י לקמן מח ע"א ד"ה אבל מחלוקת וד"ה אבל (הב') ובמהרש"א כאן: ד] [קדש, עיין קידושין נג ע"א (גליון) ועיין בהגהות מהר"ב רנשבורג, ולכאורה לפי מסקנת הגמ' שם צ"ל דכתיב בהו לה' הוא (באה"מ):

תורה אור השלם

א) מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ: [שמות יג, ז]

ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: [דברים טז, ח, ע"פ הרשיש עיין הגרי"ז לקמן מח ע"א]

ג) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: [שמות יב, טז]

ד) וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה: [ויקרא כז, ל]

ליקוטי רש"י

האופה מיו"ט לחול. לאחר שסעד אפה דהא ודאי לחול הוא [ביצה כא.].

[המשך בהשמטות]

מַפְרִישָׁתָהּ וּמַנִּיחָתָהּ עַד הָעֶרֶב ושורפת אותה בערב (שו"ע או"ח תקו, ד), שהדין שאין שורפים קדשים בלילה [ראה לעיל (ג, א)] לא נאמר בחלה ובתרומה (ביאה"ל שם ד"ה אלא).

גְּמָרָא. לֵימָא בְּטוֹבַת הֲנָאָה וְכוּ', שיש לישראל בחלה זו, שיכול לתיתה לכל כהן שירצה, או ליטול דבר מועט מחבירו של הכהן בשביל שיתננה לאותו כהן (רש"י). ואף שהחלה היא חמץ ואסורה בהנאה, ואם כן לא יתן לו שום אדם דמים עבורה, מכל מקום עובר עליה, שכשם שכל חמץ עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ועובר עליו אף שאינו ברשותו, כך לענין חלה, עשאה הכתוב כאילו היא מותרת בהנאה ויש לו בה טובת הנאה (רש"ש. וראה שפת אמת).

ויש שפירש, שגדר 'טובת הנאה ממון' אינו שנחשב ממון מחמת הדמים שיכול לקבל עבור טובת ההנאה, אלא עצם הזכות שיש בידו לתת לכל כהן שירצה, נחשבת בעלות בגוף הממון, ולכן גם בחמץ שאינו יכול לקבל דמים עבור טובת הנאתו, כיון שיכול לתיתו למי שירצה, נחשב שיש לו בו בעלות (מנחת שלמה, והוסיף שכוונת רש"י לבאר מהי 'טובת הנאה', אבל גם הוא מודה שנחשב ממון גם כשאינו יכול לקבל עבורו דמים; ברכת אברהם. וראה פרי יצחק [לר"י בלאזר] ב, נ).

דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר אַמְרִינַן הוֹאִיל וְאִי בָּעֵי אִיתְּשִׁיל עָלָּהּ מָמוֹנֵיהּ הוּא - שכיון שהפרשת חלה נעשית על ידי דיבור, יכול המפריש להישאל לחכם ולעקור את דיבורו, וכיון שאם ירצה יוכל לעשותה חולין, נחשבת החלה ממונו ועובר עליה ב'בל יראה' (רש"י). ומה שאמרו לעיל (לח, א) שאין יוצאים ידי חובת מצה במצה של מעשר שני [לדעת רבי מאיר שמעשר שני ממון גבוה ואינו שלו], אף שיכול להישאל על ההפרשה, משום שגזירת הכתוב היא שמעשר שני נחשב ממון גבוה, ולא מועיל מה שיכול להישאל (תוס' ד"ה הואיל אי, בתי' ראשון). ויש שפירש, שאין יוצאים במצה של מעשר שני מדין 'הואיל', שהרי אם ישאל על ההפרשה, תחזור המצה לטיבלה, ואין יוצאים במצה של טבל [כמבואר לעיל (לה, א)] (תוס' הרשב"א משאנץ. ובדעת התוס' שלא תירצו כן, ראה קהלות יעקב מ, ה, שכיון שהצד לפסול הוא רק משום שנחשב ממון גבוה, דין 'הואיל' מועיל שנחשב כעת כשלו, והרי כעת אינו טבל ומותר באכילה).

וכיון שאם לא יאפנה, תחמיץ ויעבור עליה ב'בל יראה', צריך לאפותה, ואף שעתיד להפריש מצה אחת לחלה, ואותה מצה [שהיא חלה טמאה] אינה ראויה לאכילה, רשאי לאפות את כל העיסה, משום שבכל מצה ומצה אנו אומרים שלא זו היא המצה שתופרש לחלה. ולדעת רבי יהושע שאין אומרים 'הואיל', גם אם תחמיץ לא יעבור עליה ב'בל יראה', ולכן אין לו לאפות את כל העיסה, אלא יפריש ממנה חלה קודם האפיה ויניחנה שתחמיץ (ע"פ רש"י). ובן בתירא שאמר לעיל (ע"א) שלא תאפה את העיסה אלא תטיל בצונן, סובר כרבי אליעזר שמדין 'הואיל' אכן יעבור עליה ב'בל יראה' אם תחמיץ, אולם בהיתר אפייתה הוא חולק על רבי אליעזר וסובר שאין לאפות את העיסה, כיון שמצה אחת ודאי לא תהיה ראויה לאכילה, שצריך להפרישה לחלה (רבינו דוד לעיל ע"א בפי' ראשון; מאירי שם). ויש שפירשו, שבן בתירא אינו סובר כלל דין 'הואיל', ומה שעוברים על העיסה ב'בל יראה' אם תחמיץ, הוא משום שסובר שטובת הנאה נחשבת ממון (רבינו דוד שם, בפי' שני; ר"ן שם).

ויש שסובר, שלא יתכן שמדין 'הואיל' ואי בעי איתשיל' יחשב החמץ ממונו ויעבור עליו, שאם כן יהיה איסור 'בל יראה' בחמץ של הקדש, 'הואיל' ואפשר להישאל על ההקדש ויהיה שלו, ולדעתו יש לגרוס בגמ' רק 'רבי אליעזר סבר אמרינן הואיל'. ולגירסא זו אין הנדון לענין איסור 'בל יראה' בחלה, אלא לענין ההיתר לאפות ביום טוב את המצות שעושה מהעיסה, והיינו שלרבי אליעזר מותר לאפות את כל המצות אף שעתיד להפריש אחת מהן לחלה, ש'הואיל' ואחר האפיה יכול להפריש מעט מכל אחת, נחשבות כולן ראויות לאכילה. ורבי יהושע סובר שאין אומרים 'הואיל', וכיון שעתיד להפריש אחת מהן לחלה, נמצא שאופה אחת מהן שלא לצורך יום טוב, ולכן אסור לאפות את כולן, אלא יפריש חלה קודם האפיה ויניחנה שתחמיץ (רש"י להלן מח, א ד"ה אבל - השני. וראה תוס' כאן ד"ה הואיל אי, שגרסו כגירסא שלפנינו, ויישבו את הקושיא מחמץ של הקדש). ובן בתירא סובר גם הוא שאין אומרים 'הואיל', ולכן אין לאפות את כל העיסה ויש להפריש הימנה חלה קודם האפיה, אלא שלדעתו טובת הנאה ממון [ומה שאמרו בגמ' 'דכולי עלמא סברי טובת הנאה אינה ממון' הכוונה רק לרבי אליעזר ורבי יהושע], ואם כן, אם יניחנה שתחמיץ יעבור עליה ב'בל יראה', ולכן יטילנה בצונן כדי שלא תחמיץ (צל"ח להלן שם ד"ה ועל פי, ע"פ הר"ן הנ"ל).

הָאוֹפֶה מִיּוֹם טוֹב לְחוֹל רַב חִסְדָּא אָמַר לוֹקֶה - היינו דוקא כשאופה לאחר שכבר גמר לאכול סעודתו, כך שאפיתו אינה לצורך יום טוב (רש"י), אבל אם אופה קודם שאכל סעודתו, מותר אף אם מכוון בפירוש לצורך חול, כיון שמה שאופה ראוי לאכילתו ביום טוב (רבינו דוד; מאירי בשם רוב המפרשים, וראה ביאורנו להלן סוף ד"ה לא אמרינן, סברא נוספת להתיר את האפיה קודם הסעודה). ודוקא כשאופה לאחר שאכל סעודתו סובר רב חסדא [להלן] שחייב, שרחוק שימלך לאוכלו ביום טוב (רבינו דוד). ויש שכתב, שאפשר שגם האופה קודם שאכל סעודתו ואמר בפירוש שאופה לצורך חול, דינו כאופה לאחר שאכל סעודתו (מאירי. וראה צל"ח).

לֹא אַמְרִינַן הוֹאִיל וּמִיקַּלְעֵי לֵיהּ אוֹרְחִים וְכוּ', ואף שאם לבסוף יבואו אורחים, תהיה אפיתו לצורך יום טוב, סובר רב חסדא שאם לא באו לוקה. ואף שבאופן זה ההתראה היא 'התראת ספק' [שהרי אפשר שיבואו אורחים ולא יתחייב מלקות על האפיה], לדעתו התראת ספק נחשבת התראה, ודינו תלוי ועומד עד שיתברר אם באו אורחים לבסוף (מאירי, וקובץ שיעורים אות קצג, בדעתו). ויש שפירש, שרב חסדא סובר שגם אם לבסוף באו אורחים לוקה, שכיון שמחשבתו לא היתה לצורך האורחים אלא לצורך עצמו, מעשה האפיה מוגדר כמעשה איסור, ואף אם באו אחר כך אורחים, לוקה (קובץ שיעורים שם).

ולדעת הסוברים שהכלל ש'מתוך שהותרה לצורך, הותרה נמי שלא לצורך' (ראה ביצה יב, ב) נאמר גם במקום שאין במלאכה צורך יום טוב כלל (רש"י שם ע"א ד"ה אלא מדלא, וראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה כיצד), אין אומרים שאפיתו ביום טוב מותרת מדין 'מתוך' (ראה תוס' ביצה שם ד"ה ה"ג, שהקשו כן על רש"י), משום שדוקא כשעדיין לא אכל, שהמלאכה הותרה לצורך אוכל נפש, הותרה גם שלא לצורך כלל, אבל כשכבר אכל ביום טוב, הרי אין לו כעת היתר אפיה לצורך יום טוב, ולכן לא הותרה שלא לצורך (מגיני שלמה ביצה שם, ראה שם שכתב שמצא סברא זו בר"ן, אולם ראה גליונות ברוך טעם שם).

המשך במילואים עמ' 123

שְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה נֶאֱכָל לְשַׁבָּת לְאַחַד עָשָׂר. ואמנם, בזמן המקדש שהיו מקדשים על פי הראיה, לא היה נוהג ראש השנה אלא יום אחד, אולם לעתים היו נוהגים איסור מלאכה שני ימים, שכן כל עוד לא באו עדי קידוש החודש, היו נוהגים איסור מלאכה ביום שלשים של אלול, שמא יבואו עדים ויתקדש החודש ויתברר שהיום הוא יום טוב של ראש השנה, ובמקרה שלא באו עדי קידוש החודש עד המנחה ביום שלשים של אלול, היו דוחים את קידוש החודש למחר, ועם זאת היו ממשיכים לנהוג איסור מלאכה כל אותו היום. לפיכך, אם חל יום שלשים של אלול ביום חמישי, היו מקדימים ואופים את לחם הפנים ביום רביעי, ואם אכן באו העדים רק ביום חמישי לאחר המנחה וקידשו את החודש למחר בערב שבת, נמצא שהיה לחם הפנים נאכל בשבת שלאחריה שהיא היום האחד-עשר לאפיתו (רש"י; תוס' ד"ה נאכל. וראה צל"ח, שלא פירשו שהעדים לא באו כלל ביום הראשון, משום שבאופן זה היום הראשון אסור במלאכה רק מספק שמא יבואו עדים, ומלשון הברייתא משמע ששני הימים אסורים בתורת ודאי).

ודוקא כשהעדים באו לאחר המנחה, אבל אם באו לפני המנחה, מקדשים את החודש באותו יום, ויום שישי שלמחר הוא יום חול, וצריכים לחזור ולאפות את לחם הפנים [ויפדו את הלחם שאפו ביום רביעי] (תוס' שם), כדי לתת את לחם הפנים כעיקר מצותו, שיהיה 'לחם חום' (תוס' רא"ש, ותוס' מנחות ק, ב ד"ה שני. וכע"ז בתוס' הרשב"א משאנץ בפי' ראשון) [ואף שהלחם היה נשאר חם מידי שבוע בדרך נס (ראה יומא כא, א), אין סומכים על הנס (חתם סופר לעיל מו, ב)], או, כדי למעט את משך הזמן מאפיתו עד אכילתו, שלא יתעפש בינתיים (תוס' הרשב"א משאנץ, בפי' שני), או, כדי לאפותו כדרכו בכל השנה, שנאפה ביום שישי (מהרש"א).

וְאִי אָמְרַתְּ צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב אַמַּאי לֹא דָּחֵי יוֹם טוֹב - הרי לרב חסדא מותר מדאורייתא לעשות מלאכה ביום טוב לצורך שבת, ורק בגבולין אסור מדרבנן משום 'שבות', וכיון ש'אין שבות במקדש', אם כן מדוע אפית לחם הפנים לצורך שבת אסורה (רש"י). אבל לרבה שסובר שההיתר לעשות מלאכה ביום טוב לצורך שבת הוא רק מדין 'הואיל', מובן מדוע אסור לאפות את לחם הפנים ביום טוב, שכיון שאי אפשר לאכול את לחם הפנים ביום טוב עצמו, אם כן אין כאן 'הואיל' (רבינו דוד; חי' הר"ן).

שַׁאנִי הָתָם דְּאָמַר קְרָא לָכֶם, לָכֶם וְלֹא לְגָבוֹהַּ, ואף שקרבן שתי הלחם נאכל לכהנים, אינו נחשב שאופה לצורך הדיוט, שעיקר הקרבן הוא צורך גבוה, והכהנים זוכים משולחן גבוה, ולכן אסור לאפותו ביום טוב (רבינו דוד; חי' הר"ן).

ובתירוץ זה מתיישבת גם קושיית הגמ' לעיל מלחם הפנים, שהטעם שאסור לאפותו ביום טוב הוא מפני שאפיתו היא לצורך גבוה ואסורה מהדרשה 'לכם ולא לגבוה', ואין צריך לתרץ כתירוץ הגמ' לעיל (צל"ח).

הַחוֹרֵשׁ בְּשׁוֹר וַחֲמוֹר, ועובר על מה שנאמר (דברים כב, י) 'לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו' (רש"י). והמשנה לא כתבה שהחורש בכמה שוורים ובכמה חמורים יחד לוקה משום הרבה לאוים של 'לא תחרוש', משום שבאופן זה כל החיובים הם על אותו לאו, וכוונת המשנה לחדש שמצינו אופן שעובר במעשה אחד על כמה לאוים שונים (רש"י; ריב"ן מכות כא, ב ד"ה יש). ויש שסובר, שהחורש בכמה שוורים ובכמה חמורים יחד אינו חייב כמה חיובי מלקות על 'לא תחרוש' וגו', שכולם שם עבירה אחד (תוס' ישנים מכות שם).

וְהֵן מוּקְדָּשִׁים - ועל החרישה בשור עובר בלאו של 'לא תעבוד בבכור שורך' (דברים טו, יט) [וכל הקדשים בכלל], ועל החרישה בחמור שהוא קדשי בדק הבית עובר בלאו של מעילה (רש"י), או שמדובר בפטר חמור, וכדעת רבי יהודה (בכורות ט, ב) שפטר חמור אסור בהנאה (ריב"ן מכות כא, ב ד"ה והן. ודעת התוס' שם [ד"ה החורש], שגם לרבי יהודה אין מלקות על הנאה מפטר חמור).

ויש שפירש, שלא מדובר בחמור של הקדש, ואין כוונת המשנה שחייב משום מעילה, שהלאוים שבמשנה חייבים עליהם כבר בחרישה מועטת, ועל מעילה אינו חייב עד שיהנה מההקדש בחרישה שיש בה שוה פרוטה, אלא כוונת המשנה שעל 'כלאים בכרם' חייב משום שני לאוים, לאו אחד של כלאי הכרם, ולאו אחד של כלאי זרעים [ומדובר שזרע יחד חיטה, שעורה, וחרצן של ענבים] (תוס' ד"ה ומוקדשין, ותוס' מכות שם, בשם ר"י).

וְכִלְאַיִם בַּכֶּרֶם - ואף לדעת רבי עקיבא (כלאים ז, ה, וראה שם, ד) שהזורע כלאים בכרם בשביעית אינו אוסר את הכרם, משום שהכרם הוא הפקר ו'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', מכל מקום, איסור זריעת כלאים הוא משעת הזריעה, גם קודם ההשרשה, ובשעה זו הזרעים עדיין שלו, וכן זמורות הגפן הן שלו, ולכן נחשב שזורע זרעים שלו בכרם שלו, ולוקה משום כלאים (חזו"א שביעית יט, כא, בתי' ראשון לקושיא על דברי הגמ' במכות [כא, ב] המצדדת שמשנה זו סוברת כרבי עקיבא שהמקיים בכלאים לוקה, ראה שם). ועוד יש לפרש, שהתנא של המשנה חולק על רבי עקיבא וסובר ש'אדם אוסר דבר שאינו שלו' (חזו"א שם, בתי' שני, ומה שצידדה הגמ' במכות שמשנה זו היא כרבי עקיבא, היינו רק לענין מקיים בכלאים. וראה מנחת חינוך מצוה רחצ אות יג).

א) נאכל לתשעה לעשרה ולאחד עשר לא פחות ולא יותר כיצד כדרכו לתשעה נאפה בערב שבת נאכל בשבת לתשעה חל יום טוב להיות בע"ש נאכל לשבת לעשרה שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לשבת לאחד עשר א) לפי שאינו דוחה לא את השבת ולא את הי"ט ואי אמרת צורכי שבת נעשין בי"ט אמאי לא דחי י"ט א"ל ב) שבות קרובה התירו שבות רחוקה לא התירו ולרשב"ג דאמר ג) משום רבי שמעון בן הסגן דוחה את י"ט ואינו דוחה את יום צום מאי איכא למימר בהא פליגי מר סבר שבות קרובה התירו שבות רחוקה לא התירו ומר סבר שבות רחוקה נמי התירו. מתיב רב מרי ד) שתי הלחם אינן נאכלות לא פחות משנים ולא יותר על שלשה כיצד נאפות ערב יום טוב נאכלות ליום טוב לשנים חל י"ט להיות אחר השבת נאכלות לי"ט לשלשה ב) לפי שאינה דוחה לא את השבת ולא את הי"ט ואי אמרת צורכי שבת נעשין בי"ט השתא דשבת בי"ט שרי דיום טוב ביום טוב מיבעיא שאני התם דאמר קרא א) לכם ה) לכם ולא לגבוה ולרשב"ג דאמר משום ר"ש בן הסגן דוחה את יום טוב מאי איכא למימר סבר לה כאבא שאול דאמר ו) לכם לכם ולא לנכרים. שלח ליה רב חסדא לרבה ביד רב אחא בר רב הונא מי אמרינן הואיל והא תנן ז) יש חורש תלם אחד וחייבין עליה משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור והן מוקדשים וכלאים בכרם ושביעית

נאכל לתשעה. ליום תשיעי לאפייתו: **נאפה בערב שבת.** זו, מסדרין אותן למחר, ולשבת הבאה מסלקים אותן, הרי הוא נאכל לשבת הבאה ליום תשיעי לאפייתו: **חל י"ט בערב שבת.** ולא היו יכולין לאפות דבר שלא לצורך י"ט, ואפאוהו מערב י"ט שהוא חמישי בשבת, נאכל לשבת שניה דהיינו בעשרה: **שני ימים של ר"ה.** חלו בחמישי וששי, כגון שבאו עדים מן המנחה ולמעלה דתנן (ר"ה דף ל:) נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש, נאפה ברביעי בשבת, ונאכל בשבת שניה לאחד עשר. וההוא שבת לאו יום טוב הוא, דכשהיו באים עדים לאחר המנחה היו עושין אלול מעובר ומונין מיום שני, כדאמרינן שלא היו מקבלין את העדים לקדש בו ביום אא"כ באים קודם המנחה, וא"נ הוי יום טוב מאי אכיל ליה לאורתא, דהוי נאכל ליום ולילה, ובקדשים לילה הולכת אחר היום ח). ושני ימים טובים של ר"ה דוקא נקט, דבזמן לחם הפנים ט) לא היו שני ימים טובים של גליות: **שאינו דוחה.** באפייתו: לחם הפנים צרכי שבת הוא, שמסלקין ואוכלין אותו בשבת, ואי מדאורייתא נעשין בי"ט בגבולין ומדרבנן הוא דאסור, הא במקדש קיימא לן י) דלא גזרו על השבות, ואמאי אינו דוחה: א) לעולם צרכי שבת בי"ט אין כאן אלא משום שבות, ודקא קשיא לך הכא ליטתרי דאין שבות במקדש: **שבות קרובה.** של י"ט עצמו או של אותה שבת עצמה שצריכה לבו ביום, במקדש התירו: **שבות רחוקה.** לדחות שבות י"ט זה בשביל שבת שניה, לא התירו במקדש: **ואינו דוחה את יום צום הכפורים.** באפייתו, דאיסורא דאורייתא הוא, דלא הותר בו אוכל נפש, אבל יו"ט הותר בו אוכל נפש, והאי אוכל נפש הוא, ואע"ג דאינו צורך לי"ט הרי צורך לשבת דהוא נמי י"ט, הלכך בעלמא איסור שבות הוא, ובמקדש לא גזור, ואע"ג דרחוקה היא: **שתי הלחם.** הבאין בעצרת: **לשלשה.** לפי שאפאום מערב שבת: **ביום טוב מיבעיא.** אי נמי לא חזו השתא הא חזו לבו ביום, ומי גרעי מצרכי שבת של מחר דלכל האי יומא לא חזי ליה דהא סעד כבר, אלא לאו שמע מינה אין מותר בי"ט מן התורה אלא דבר הראוי לו אותה שעה, וצרכי שבת טעמייהו משום הואיל לאורחים, ובהני ליכא למימר הואיל משום דההיא שעתא לא חזי עד שישחטו כבשים עליהן ויזרוק דמן כ), וכיון דהוה אפשר למיעבד מאתמול לא דחי ליה לי"ט מידי דלא חזי ליה: **רבן שמעון כו'.** לא גרסי' ביה ואינו דוחה יום צום, דמה ענין יום צום סמוך לעצרת ל): **כאבא שאול.** במס' ביצה (דף כ:): **לכם ולא לנכרים.** אבל לגבוה שרי: **ביד רב אחא.** הטעימו תשובה זו לאומרה לרבה משמו: **החורש בשור וחמור.** משום ב) לא תחרוש וגו': **והן מוקדשין.** עובר על השור שהוא קדשי מזבח משום ג) לא תעבוד בבכור שורך, וכל הקדשים כבכור, ועל החמור שהוא קדשי בדק הבית משום לאו דהזיד במעילה, דאמרן בפ' כל שעה (לעיל לג.) הזיד במעיל' באזהר', וגמר ד) חטא ה) חטא מתרומה, הרי שלשה לאוין חלוקין, ולא חשיב אלא לאוין חלוקין:

רש"י ד"ה וכלאים בכרם נמצא בעמוד ב

לאחד עשר יום. כגון שבאו עדים מן המנחה ולמעלה ביום חמישי דנוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש כי היכי דלא לזלזלו ביה לשנה הבאה כשיבאו העדים קודם המנחה כדמוכח בריש ביצה (דף ה:) ובתרא עיקר ומיניה מנינן יוה"כ ויהא יוה"כ ביום א' ואז נאכל לי"א. אבל אם באו עדים קודם המנחה א"כ למחר ביום ו' חול גמור הוא ויכולין לאפות לחם אחר ביום ו' ולחם הראשון יפדה דאין התנור מקדש כיון דקסבר דאינו דוחה לא שבת וי"ט כדפרישית לעיל מ):

ואי אמרת צורכי שבת נעשים בי"ט. תימה לר"י מאי פריך והא רב חסדא לא פליג עליה דרבה אלא שמתיר לבשל בי"ט לשבת כמו שמותר לבשל לבו ביום דקדושה אחת היא כדפ"ה נ) אבל בכה"ג דמייתי אפי' לבו ביום אסורה כדקתני סיפא גבי שתי הלחם וההא לא אמר רב חסדא שיעשו בי"ט יותר מרבה. ונראה לר"י דה"פ לעיל צרכי שבת נעשים בי"ט לאו משום דקדושה אחת היא אלא כלומר הואיל שהיא מצות שבת אם ס) לא יעשנה בי"ט שוב לא יעשנה חשיב כמו אוכל נפש די"ט והשתא פריך שפיר בשלמא לדידי דלא שריא בי"ט לשמחת י"ט אלא בכה"ג שיהא עיקרו משום שמחת י"ט והכא ליכא שמחת י"ט וגבי שתי הלחם נמי אין עיקרו לשמחת י"ט אלא עיקרו משום זבח ע) אלא לדידך דאמרת צורכי שבת נעשים בי"ט וכל דבר שהוא מצוה וצריך לעשות בי"ט שאין לו זמן אחר הכא אמאי לא דחי י"ט וכן נראה לקמן גבי שתי הלחם ורש"י פי' גבי שתי הלחם דלרבה א"ש דלא שייכא הואיל משום דההיא שעתא לא חזו עד שישחטו עליהם כבשים ויזרוק דמן. וקשה לר"י לפירושו כיון דהגמרא אינה יודעת חילוק בין גבוה להדיוט וכי בשביל שלא יהא עכשיו ראוי אע"פ שיהא ראוי לבו ביום יהא אסור הלא כשאופה העיסה לאורחים אינה ראויה עד שתאפה ושלמי חגיגה שמותר לשוחטן פ) אע"פ שאסורים עד שיזרוק דמן ושוחט בהמתו נמי בשעת שחיטה אינה ראויה אלא כיון שמותר אחר זמן לבו ביום לאו חסרון הוא וא"כ תיקשי נמי לרבה. ומיהו י"ל לפ"ה דשתי הלחם אין להם שום חסרון בגופן:

ולר"ש ב"ג דאמר דוחה י"ט. בשלמא לדידי דאמינא דסבירא ליה לת"ק דצורכי שבת אין נעשים בי"ט איכא למימר דבהא פליגי ולא איירי אלא בדאורייתא וקשה לך מת"ק. אי נמי אומר רשב"א דאיכא למימר דפליגי דמר סבר אמרי' הואיל ויכול לפדותו ומר סבר לא אמרי' הואיל דלא שכיח כדפרי' לעיל צ) אלא לדידך דאמרת דטעמא דת"ק משום שבות רחוקה בהא ליפלוג עליה רשב"ג:

לכם ולא לגבוה. פי' אף ולא לגבוה ודרשינן נמי ולא לנכרי כדמוכח בביצה (דף כ:) דמאן דסבר נדרים ונדבות אין קריבין בי"ט דריש נמי לכם ולא לנכרי גבי אמרו להם בית שמאי לבית הלל והלא כבר נאמר לכם ולא לגבוה:

ומוקדשין. פ"ה דבמוקדשין איכא תרתי בשור עובר משום ג) לא תעבוד בבכור שורך וחמור שהוא קדשי בדק הבית חייב משום מעילה. ובחנם דחק דבשור גופיה מיחייב משום מעילה אם הוא עולה או חטאת. וקשה לר"י דבפרק בתרא דמכות (דף כב.) אמר מידי דאיתא בשאלה לא קתני ופריך והרי הקדש ומשני בבכור ופריך והרי נזיר והשתא מחמור הוה ליה לאקשויי לפ"ה כיון דאיירי בחמור הקדש. וע"ק לפי' ליחשוב נמי כלאי זרעים ולוקמא כגון שזרע הרבה מינין בכרם דכי האי גוונא פריך במסכת מכות (דף כא:) לחשוב כמה לאוי. ק) ונראה לר"י דלא חשיב לאו דמעילה דלא חשיב אלא הנך לאוי דלקי עלייהו אחרישה כל שהוא אבל אלאו דמעילה לא לקי עד שיחרוש בשוה פרוטה ר). וכלאי הכרם מפרש ר"י דחשיב תרי לאוי משום כלאי זרעים ומשום כלאי הכרם וכן משמע כפי' מדלא קתני כלאי הכרם אלא כלאים בכרם. והא דאמר רבי יאשיה ש) אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד לאו משום דלית ליה כלאי זרעים אלא אינו חייב משום כלאי הכרם קאמר וכן משמע בירושלמי ת) דקאמר על דעתיה דר' יאשיה כתיב ו) שדך לא תזרע כלאים לאיזה דבר נאמר ז) לא תזרע כרמך כלאים פי' כיון דבלא חרצן מיחייב משום שדך ומשני שאם התרו בו משום שדך לוקה ומשום כרמך לוקה א) וכן משמע בפ' אותו ואת בנו (חולין פב:) דקאמר הזורע כלאים כלאים לוקה ופריך כלאים כלאים למה לי ומסיק מילתא אגב אורחיה קמשמע לן דאיכא תרי גווני כלאים לאפוקי מדרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה וכו' וקא משמע לן דכי זרע חטין וחרצן ושעורה וחרצן נמי חייב ומדלא נקט חטה ושעורה אלא חטה וחרצן משמע דרבי יאשיה מודה בחטה ושעורה דלוקה משום כלאי זרעים. והא דאמרינן בפרק בתרא דבכורות (דף נד.) דתירוש ויצהר אין תורמין מזה על זה מדכתיב ח) כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן תן חלב לזה וחלב לזה אשכחן תירוש ויצהר תירוש ודגן דגן ודגן מנין אמרת קל וחומר וכו' ולרבי יאשיה מייתי לה הכי מה תירוש ויצהר שאינם כלאים זה עם זה אפילו

עין משפט נר מצוה

לג א מיי' פ"ה מהל' תמידין הלכה י סמג עשין קצ:

לד ב מיי' פ"ח שם הל' ח סמג עשין רה:

רבינו חננאל

ואקשי' אהא דאמרי' מדאורייתא יום טוב מכין לשבת איני והתנן במנחות פי"א לחם הפנים נאכל לתשעה לעשרה לאחד עשר לא פחות ולא יותר כו' וקתני סיפא לפי שאינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. **ושני' שבות** קרובה התירו שבות רחוקה לא התירו כלומר יום טוב מכין לשבת שהוא אחריו. אבל בלחם הפנים אינו מותר באכילה אלא לשבת הבאה שהיא שבת רחוקה לא התירה תורה. **ולרשב"ג** דאמר משום ר' שמעון בן הסגן לחם הפנים דוחה יום טוב **ואינו דוחה את יום צום** כלומר אם חל יום הכפורים ערב שבת אינו דוחה אפילו לחם הפנים יום צום כמו שדוחה יום טוב. קסבר אפי' שבת רחוקה התירו. **ומותיב** רב מרי משתי הלחם. ואי אמרת יום טוב מכין לשבת יום טוב ליום טוב אמאי אינו מכין דתנן בשתי הלחם לפי שאינן דוחות לא שבת ולא יו"ט. **ומשני'** שאני קדשים דאמר קרא יעשה לכם לכם ולא לגבוה ור"ש בן הסגן [סובר] לכם מותר ק"ו לגבוה ופשוטה היא: **שלח רב חסדא** לרבה (בר) [ביד] רב אחא בר הונא ומי אמרינן הואיל והתנן בפרק ואלו הן הלוקין יש חורש תלם אחד וחייב עליו שמונה לאוין. ואלו הן החורש בשור וחמור והן השור והחמור מוקדשין חייב בשור אחת ובחמור אחר' כל אחת בפני עצמו. וכלאים בכרם אחת.

ליקוטי רש"י

נאכל לתשעה. לשבת שניה. **נאכל לעשרה.** שנאפה בחמישי בשבת [מנחות ק:]. **אלו שני ימים טובים של ר"ה.** להיות חמישי בשבת וששי בשבת נאפה לחם הפנים ברביעי בשבת ונסדר בשבת ונאכל בשבת שניה שהוא אחד עשר לאפייתו [ערכין ח:]. ואי קשיא י"ט ניתנו דהא אין נאכלות אלא מול"ש דאותו שבת הוי יום הכפורים, הא לא קשיא דלענין אכילת קדשים לילה הולך אחר היום שעבר, כדאמר באותו ואת בנו (חולין דף פג.) הלכך מיתקרי י"א [מנחות ק:]. **שבות קרובה.** כלומר לחיוב שבות התירו לצורך דבר קרוב ולא לצורך דבר רחוק [שבת קיד:]. **ואינו דוחה את יום צום.** חל יוה"כ בערב שבת אין לחם הפנים נאפה בו [מנחות ק:]. **שתי הלחם אינן נאכלות לא פחות משנים.** ליום שני לאפייתן. **ולא יותר על שלשה.** ליום שלש לאפייתן נאכלין ותו לא כיצד חל יום טוב של עצרת להיות באחד בשבת נאפות בערב שבת שאין אפייתן דוחה לא שבת ולא י"ט

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מנחות דף ק: ערכין ח:, ב) [שבת דף קיד:], ג) [מנחות ק:], ד) ג"ז שם ערכין ח:, ה) [ביצה כ:], ו) [שם ע"ב כא. כח. מגילה ז:], ז) מכות כא., ח) חולין דף פג., ט) עי' רש"י סוכה מב: סוף ד"ה החליל ובצל"ח בסוגיין וע"ע שו"ת חת"ס יו"ד סי' רנב, י) לקמן סה., כ) מנחות מז., ל) עיין תוס' מנחות ק: ד"ה ואינו (וכ"ה בתוס' הרשב"א ותר"פ כאן) שמיישבים גירסת ואינו דוחה יום צום, מ) מו: ד"ה הואיל (הא'), נ) לעיל מו: ד"ה מדאורייתא, ס) עי' תוס' לעיל מו. ד"ה לא וש"נ, ע) ביצה יט., פ) מעילה יח., צ) ברכות דף כב., ק) כלאים ריש פ"ח, ר) עיין תוס' קידושין לט. ד"ה לא.

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ומוקדשין. ונראה לר"י. עיין טורי אבן ר"ה דף ז ע"א ד"ה לקועות:

הגהות וציונים

א) בכת"י נוסף אמר ליה הוא תחילת דבור: ב) צ"ל ואם (באה"מ, וכ"ה בכת"י):

תורה אור השלם

א) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: [שמות יב, טז]

ב) לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו: [דברים כב, י]

ג) כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ: [דברים טו, יט]

ד) נֶפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְיָ וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַייָ אַיִל תָּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם: [ויקרא ה, טו]

ה) וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְיָ מְקַדְּשָׁם: [ויקרא כב, ט]

ו) אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ז) לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: [דברים כב, ט]

ח) כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר יִתְּנוּ לַייָ לְךָ נְתַתִּים: [במדבר יח, יב]

מז: אלו עוברין פרק שלישי פסחים

דה א מיי׳ פ״ו מהלכ׳ מעשה קרבנות הלכה טו:
דו ב מיי׳ פ״ם שם הלכה יז:

ושביעית. דעובד משום שדך לא תזרע, ומוקמ׳ לה בזורע[ד], כגון מוכר בכלאים את הזיתים: [ה]**בכלאים ונתרפאו.** דבהדי דקא מכא מתפר בכלאים, והממפר בכלאים לוקה[ו], הכי אמרה: **ורי״מ.** הכי שמעה, ובמה דברים אמורים בזמן שהיא מיחזיק בהטיה ומשערים למוד. ונעמוד דר׳ יהושע בכלאים בכרם לא מיחזיק אלא בשלשה מינין ובכלאי זרעים מיחזיק בג׳ מינין מפני׳ דזריעה בלאוים ממעט בג׳ מיני זרעים ומכלן לאו מין זריעה הוא. אבל מין לפרקא משום דמשמע[ז] לא מזרע בהדי כרמך בלאים אבל שדך בלא מין אחד אינו זרע קודי שהה לה לא שייך לפרקא כן נמי ה[ח]כמתן **ולפירוש ר״י קשה** לאמלי נקט שור וחמור בשור לומדך ה״מ למשומי בלאים בשור פסולי המוקדשים כלאמרינן בפ׳ בתרא דמכות (דף כב.) לאמר רבי יצחק מהכא בשור פסולי המוקדשים לוקה משום דעשאו כלאים ג׳ גופיה לאתקפה לנפי ואיל, ולפ״ה ניחא לי׳ל דבפסולי המוקדשי׳ לאו למעילה. ולפ״ה י״ל דמשום דעיקר בלאים בשור וחמור כתיב נקט שור וחמור: **ושביעית.** למ״ד בפ״ק דמועד קטן (ג.) מוכש בשביעית אינו לוקה מוקי לה דהכא במוכש ומפקד ממקדש מיבעי משום דעשה דלה לה[ט] **אחרישה** א״א ד״יחריב **הואיל** וחזי ל[י]**ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום אבילה **ונכסג״ג** שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

באבנים מקודחות. פי׳ רכות שהן לחוזות וניכוב מיכוז על מז לכיסוי על שיכוזת ומזכ׳ בית המקדש שהיו לחוזות יותר לקיומן משכאן קשים **ולפ״ם** דפי׳ אחת כמין כלי (שבת מג.) מקודחות מקום הכסת לפ״ם. וכ״ש מאכן על הוא האמרת בעיי מרב הונא האמרי לה מרב חסדא. **הביא** שה מן **האפר** פי׳ מן המדבר מקום המרעה ושחוט תמיד ביום טוב מהו מי יש מוקצה לגבוה או לא. **ואמרת** לן פשוט לי מהאי קרא ושה אחת מן הצאן (מן האתונים) ממשקה ישראל. שה ולא בכור. אחת ולא מעשר. מן הצאן ולא מן המלוגם לכולמר הפלגם פסול שאינו לא כבש ולא איל ומפורש במס׳ פרה.

ליקוטי רש״י

ושביעית. נמי משום זורע בשביעית. **ביום טוב.** לקעציל מריטה ביו״ט. **כהן.** הוא מיל ושולן ממקום טומאה לאכל בטהרה. **ואי** ס״ד אמרי׳ מאחרישה בימים טובים לא לימיכי הואיל והראי לכסות באותה ההזמירה דם ציפור. **ודחי׳** אותו מקום שהורגל בו אבנים מקודחות הם דלאו בני כסוי נינהו. **אמרי׳** הבי נמי לא ליתחשן לכלאתר יד כר. **ואוקימנה** פי׳ **רב אשי בבתונא** פי׳ קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו. **ורש״י** מי שאומר טיט יבש: **ומתחיב אבוי** המבשל גיד הנשה בחולב ביו״ט ואכלו לוקה חמש כר׳ ואי משום מבשר בחלב. **ואוקימנה** כר׳ אלעזר האומר האבערה לא ניתייב הואיל וחזי ליה לצרכיו לבשל ולאכול. **ושני׳** אפיק האבערה ועייל גיד של נבלה. **איני** ו**התנן** ר׳ **חייא** אומר לוקה **שהרי** על אכילתו **הואיל וחזי ל[י]ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום מריאה **ונכסג״ג** שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

באבנים מקודחות. פי׳ רכות שהן לחוזות יותר לקיומן משכאן קשים **ולפ״ם** דפי׳ אחת כמין כלי (שבת מג.) מקודחות מקום הכסת לפ״ם. וכ״ש מאכן על הוא האמרת בעיי מרב הונא האמרי לה מרב חסדא. **הביא** שה מן **האפר** פי׳ מן המדבר מקום המרעה ושחוט תמיד ביום טוב מהו מי יש מוקצה לגבוה או לא. **ואמרת** לן פשוט לי מהאי קרא ושה אחת מן הצאן (מן האתונים) ממשקה ישראל. שה ולא בכור. אחת ולא מעשר. מן הצאן ולא מן המלוגם לכולמר הפלגם פסול שאינו לא כבש ולא איל ומפורש במס׳ פרה.

[המשך בהמשמוטת]

ושביעית. דעובד משום שדך לא תזרע, וכגון מוכש בשביעית את הזיתים: [ה]**בכלאים ונתרפאו.** דבהדי דקא מכא מתפר בכלאים, והממפר בכלאים לוקה[ו], הכי אמרה: **ורי״מ.** הכי שמעה, ובמה דברים אמורים בזמן שהיא מיחזיק בהטיה ומשערים למוד. ונעמוד דר׳ יהושע בכלאים בכרם לא מיחזיק אלא בשלשה מינין ובכלאי זרעים מיחזיק בג׳ מינין מפני׳ דזריעה בלאוים ממעט בג׳ מיני זרעים ומכלן לאו מין זריעה הוא. אבל מין לפרקא משום דמשמע[ז] לא מזרע בהדי כרמך בלאים אבל שדך בלא מין אחד אינו זרע קודי שהה לה לא שייך לפרקא כן נמי ה[ח]כמתן **ולפירוש ר״י קשה** לאמלי נקט שור וחמור בשור לומדך ה״מ למשומי בלאים בשור פסולי המוקדשים כלאמרינן בפ׳ בתרא דמכות (דף כב.) לאמר רבי יצחק מהכא בשור פסולי המוקדשים לוקה משום דעשאו כלאים ג׳ גופיה לאתקפה לנפי ואיל, ולפ״ה ניחא לי׳ל דבפסולי המוקדשי׳ לאו למעילה. ולפ״ה י״ל דמשום דעיקר בלאים בשור וחמור כתיב נקט שור וחמור: **ושביעית.** למ״ד בפ״ק דמועד קטן (ג.) מוכש בשביעית אינו לוקה מוקי לה דהכא במוכש ומפקד ממקדש מיבעי משום דעשה דלה לה[ט] **אחרישה** א״א ד״יחריב **הואיל** וחזי ל[י]**ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום מריאה **ונכסג״ג** שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

באבנים מקודחות. פי׳ רכות שהן לחוזות יותר לקיומן משכאן קשים **ולפ״ם** דפי׳ אחת כמין כלי (שבת מג.) מקודחות מקום הכסת לפ״ם. וכ״ש מאכן על הוא האמרת בעיי מרב הונא האמרי לה מרב חסדא. **הביא** שה מן **האפר** פי׳ מן המדבר מקום המרעה ושחוט תמיד ביום טוב מהו מי יש מוקצה לגבוה או לא. **ואמרת** לן פשוט לי מהאי קרא ושה אחת מן הצאן (מן האתונים) ממשקה ישראל. שה ולא בכור. אחת ולא מעשר. מן הצאן ולא מן המלוגם לכולמר הפלגם פסול שאינו לא כבש ולא איל ומפורש במס׳ פרה.

רבינו חננאל

והוא בשביעית ויו״ט שחוט. כהן ונזיר אבית הטומאה שחוט. הרי ה׳ לארון. ואי ס״ד אמרי׳ מאחרישה בימים טובים לא ליתייב הואיל והראי לכסות באותה ההזמירה דם צפור. ודחי׳ אותו מקום שהורגל בו אבנים מקודחות הם דלאו בני כסוי נינהו. אמרי׳ הבי נמי לא ליתחשן לכלאתר יד כר׳. ואוקימנה רב אשי בבתונא פי׳ קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו. ורש מי שאומר טיט יבש: **ומתחיב אבוי** המבשל גיד הנשה בחולב ביו״ט ואכלו לוקה חמש כר׳ ואי אמרינן האואיל והבערה לא ניתייב הואיל וחזי ליה לצרכיו לבשל ולאכול. **ושני׳** אפיק האבערה ועייל גיד של נבלה. **איני** ו**התנן** ר׳ **חייא** אומר לוקה **שהרי** על אכילתו **הואיל וחזי ל[י]ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום מריאה ונכסג״ג שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

רבינו חננאל

והוא בשביעית ויו״ט שחוט. כהן ונזיר אבית הטומאה שחוט. הרי ה׳ לארון. ואי ס״ד אמרי׳ מאחרישה בימים טובים לא ליתייב הואיל והראי לכסות באותה ההזמירה דם צפור. ודחי׳ אותו מקום שהורגל בו אבנים מקודחות הם דלאו בני כסוי נינהו. אמרי׳ הבי נמי לא ליתחשן לכלאתר יד כר׳. ואוקימנה רב אשי בבתונא פי׳ קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו. ורש מי שאומר טיט יבש: **ומתחיב אבוי** המבשל גיד הנשה בחולב ביו״ט ואכלו לוקה חמש כר׳ ואי אמרינן האואיל והבערה לא ניתייב הואיל וחזי ליה לצרכיו לבשל ולאכול. **ושני׳** אפיק האבערה ועייל גיד של נבלה. **איני** ו**התנן** ר׳ **חייא** אומר לוקה **שהרי** על אכילתו **הואיל וחזי ל[י]ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום מריאה ונכסג״ג שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

רבינו חננאל

והוא בשביעית ויו״ט שחוט. כהן ונזיר אבית הטומאה שחוט. הרי ה׳ לארון. ואי ס״ד אמרי׳ מאחרישה בימים טובים לא ליתייב הואיל והראי לכסות באותה ההזמירה דם צפור. ודחי׳ אותו מקום שהורגל בו אבנים מקודחות הם דלאו בני כסוי נינהו. אמרי׳ הבי נמי לא ליתחשן לכלאתר יד כר׳. ואוקימנה רב אשי בבתונא פי׳ קרקע שיש בו לחלוחית ואינו ראוי לכסות בו. ורש מי שאומר טיט יבש: **ומתחיב אבוי** המבשל גיד הנשה בחולב ביו״ט ואכלו לוקה חמש כר׳ ואי אמרינן האואיל והבערה לא ניתייב הואיל וחזי ליה לצרכיו לבשל ולאכול. **ושני׳** אפיק האבערה ועייל גיד של נבלה. **איני** ו**התנן** ר׳ **חייא** אומר לוקה **שהרי** על אכילתו **הואיל וחזי ל[י]ביטול דם ציפור.** אם היה לו ליפול במקום מריאה ונכסג״ג שאם היה מנקה עפר למר דעבד הלם לו ושטפא ע״י מים ולא יקיים מצות ליפול ונמ מיילי שאין יכול לקפלו וליטול לאם לא כן לא שייך כאן ללילמי עשה לא תעשה דלמאמר ר״ל (נמצא) (דף קנ:) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב שיבא עשה ודחה לא תעשה:

מבורת הש״ם עם הוספות

ב) פסח יב. [פ״ם] ממת כלי: [נ״ב]. ג) עי׳ תוס׳ שיירובין לח: ד״ה אמר. ד) עיין השלמות. ה) עיין מר״ן דף ב. ו) מר״ן ב:. ז) שבת קנד:. ח) לעיל כב:. ט) [נ״ב] מקולולות]. י) [שבת פג:]. יא) שבת קב:. יב) [עיין מ״ש תוספות מולן קמא. ד״ה ניתייב]. יג) ביצה דף יב. בהבח״ה ה״ג. יד) כב:. טו) עי׳ תוליק דף קא. ע״ב. טז) [שבת נ:].

הגהות הב״ח

(ה) תוס׳ ד״ה שה ולא סבכור מי׳ וסו׳ ור״ש מי׳ מסו׳ קלא מתמני׳ מפקח ממתני׳ דמתמי׳ היא שה תמים א״כ אתא קרא שיביאנו פסח נדבר שיכול להיות אחת מי׳ נקבה דהיינו הולין ולא בכור ושה אחת כתיב ותקמר ומי׳ [עיין מהרש״א]:

גליון הש״ם

גמ׳ אחרישה פ״א ד״יחריב. עי׳ מוכי מקן מגיע מלמי מלוקים דף יח ד״ה ונלו. שם ד״ה ומ״ם עבני מוקצה. עי׳ מע״ז פ״ו פ״ח. עי׳ מוכי מקן מגיע מלמי מלוקים דף יח ד״ה ונלו. שם ד״ה ומ״ם עבני מוקצה. עי׳ מע״ז פ״ו פ״ח.

הגהות וציונים

ה) שייך לעמוד א: ו) צ״ל כל צרכי היום (מהרש״ל ב״ה בכתי״). ז) כתי׳ עי״ש תוי״ט. ח) נדצ״ל אחת (בארוח המים). ט) צ״ל הבי נמי. י) צ״ל פי׳ (רש״ש, וכ״ה בדפו״ר).

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר לְקֹחוּ יוֹם יוֹם:
[שמות טז, ה]

ב) וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [שמות כ, י]

ג) וְשֶׂה אֶחָת מִן הַצֹּאן מִשְׁפַּחַת בֵּיתוֹ מִשְׁכֶּה: [שמות יב, ג]

ד) וַיְאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא יִטַּמָּא בְּעַמָּיו: [ויקרא כא, א]

ה) כָּל יְמֵי הַזִּירוֹ לַיי עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא:
[במדבר ו, ו]

ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי שִׁבְתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ לַיי מָחָר אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל הָעֹדֵף הָנִיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר: [שמות טז, כג]

ז) לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר בְּאֶתוֹן: [דברים כב, י]

ח) אֵת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ט) כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר הַקְּרִיבוֹ לַיי לֹא תַעֲשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיי: [ויקרא ב, יא]

י) שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ: [שמות יב, ה]

כ) וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיי אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יי אֱלֹהֶיךָ: [דברים טז, י]

וּשְׁבִיעִית - כגון שחורש כדי לכסות בעפר את מה שזרע, שחייב משום זורע (רש"י; תוס' ד"ה ושביעית; ריב"ן מכות כא, ב ד"ה שביעית), ואף שאין לוקים על תולדות בשביעית [לדעת רבא (מו"ק ג, א)], כיון שבאופן זה מועילה החרישה להצמיח את הזרעים, אין היא נחשבת תולדה של מלאכת 'זורע', אלא היא בכלל אב המלאכה עצמו (חזו"א שביעית יח, ב. וראה אגרות משה יו"ד ה, מז [אות ו], שביאר שמעשה הזריעה הוא שזורק זרעונים על העפר, ואם כן גם כשעושה להיפך הרי זו זריעה). ואף לדעת הסובר שהחורש בשביעית לוקה על עצם החרישה (ראה מו"ק שם), אין המחפה לוקה על החרישה ועל הזריעה אלא אחת, שאין חילוק מלאכות בשביעית (רמב"ן מכות שם; מהר"ם חלאווה. וראה תוס' מכות שם).

ואף שאיסור שביעית חל מתחילת שנת השביעית, קודם שחל איסור יום טוב, ו'אין איסור חל על איסור', במשנה מדובר ביום טוב של ראש השנה של שביעית, שאיסור שביעית ואיסור יום טוב חלים באותו זמן, ו'בבת אחת' איסור חל על איסור (שאגת אריה ס). ועוד יש לפרש, שאיסור יום טוב נחשב 'איסור כולל', שכולל איסורים נוספים מלבד חרישה, וב'איסור כולל' איסור חל על איסור, ואף שהתנא של משנה זו אינו סובר דין 'איסור כולל' [כמבואר במס' מכות (כב, א)], באיסור שחל מאליו מודה הוא ש'איסור כולל' חל על איסור (שו"ת אבני מילואים טו, ע"פ ריטב"א מכות שם).

כֹּהֵן וְנָזִיר אֲבֵית הַטּוּמְאָה - ואף שהאיסור להיכנס לבית הטומאה חל על הכהן משעה שנתחייב במצוות, איסור נזירות שנדר לאחר מכן חל על איסור כהונה, ואין אומרים בזה 'אין איסור חל על איסור', שגזירת הכתוב היא באיסורי נזיר שאיסור חל על איסור [כמבואר בגמ' בנזיר (ד, א, בלישנא בתרא)] (שאגת אריה ס). ועוד יש לפרש, שאיסור נזיר כולל גם יין ותספורת, וב'איסור כולל' איסור חל על איסור, ואף שהתנא של המשנה אינו סובר דין 'איסור כולל' [כנזכר לעיל], באיסור שחל מאליו הוא מודה, ואיסור נזיר נחשב חל מאליו, שהאדם רק מחיל על עצמו קדושת נזיר, והתורה אסרה טומאה יין ותספורת לאדם שיש לו קדושת נזיר (שו"ת אבני מילואים טו, ע"פ ריטב"א מכות כב, א).

אַחֲרֵישָׁה לֹא לִיחַיֵּיב הוֹאִיל וְחָזֵי לְכִיסּוּי דַּם צִיפּוֹר - לא יתחייב משום חורש ביום טוב, הואיל ואם יזדמנו לו הרבה אורחים, וישחט להם הרבה עופות, יזדקק להרבה עפר למצות כיסוי הדם (רש"י, ע"פ חתם סופר). ואף שכיסוי הדם אינו מלאכת אוכל נפש שמותרת ביום טוב, וגם מדין 'עשה דוחה לא תעשה' אין להתירו, שהרי ביום טוב יש גם עשה, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה, מכל מקום החורש לצורך כיסוי הדם פטור, משום שחרישה זו היא 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', שאינה לצורך תיקון הקרקע (רבינו דוד, בדעת רש"י; תוס' ד"ה כתישה, בשם רשב"ם). ויש שפירשו, שאף שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, מכל מקום אם עבר וקיים את העשה אינו לוקה על הלאו, שהלאו נדחה מחמת העשה [ורק העשה שעמו אינו נדחה מחמת העשה], וקושיית הגמ' היא שלא ילקה על החרישה, הואיל ואם ישחט לצורך אורחים ויחרוש כדי לכסות הדם, לא יתחייב מלקות על החרישה [אף שהיא אסורה] (תוס' חולין קמא, א ד"ה לא, בשם ריב"א; תוס' רבינו פרץ, בדעת רש"י; מהר"ם חלאווה. וראה קובץ שיעורים אות קצה).

ויש שפירש, שכוונת הגמ' שמדין 'הואיל' לא יתחייב משום כלאים, הואיל ואם יזדמנו לו אורחים וישחט להם עופות, יהיה מותר לו לחרוש לצורך כיסוי הדם גם באופן שעובר משום כלאים, מדין 'עשה דוחה לא תעשה' [שבכלאים יש לאו בלבד] (תוס' שם בשם ר"ת. וראה רבינו דוד שדחה פירוש זה, שדין 'הואיל' נאמר רק במלאכת יום טוב), שאם לא יעבור על הלאו, לא יוכל לקיים את העשה, כגון שאם ילך להביא עפר ממקום אחר, הדם יבלע בינתיים בקרקע מאליו, ולא יוכל לכסותו (תוס' שם), או שאף אם יכול לקיים את העשה בלא לעבור על הלאו, עשה דוחה לא תעשה (רבינו דוד, לשיטתו שלהלכה עשה דוחה לא תעשה גם אם יכול לקיים שניהם).

רְאוּיוֹת לְכוֹתְשָׁן כְּלְאַחַר יָד, וכתישה זו אסורה רק מדרבנן, ואם כן חוזרת הקושיא, מדוע חייב מלקות על החרישה [שמותרת מדין 'הואיל', כיון שהעפר ראוי לכיסוי הדם] (רש"י). ומכאן, שהחיתר משום 'הואיל' וראוי לשימוש ביום טוב, הוא גם בדבר שאסור מדרבנן (אור שמח יום טוב א, טו, וכדעת השאגת אריה סד, ששוחט טריפה דרבנן אינו לוקה, הואיל ומדאורייתא ראוי לאורחים, וראה גם שו"ת רעק"א קמא, ה).

בְּמְתוּנָתָא - בעפר שנלקח מאדמה לחה, ואינו ראוי לכיסוי הדם, שאם בא לכותשו ולפוררו, הגרגרים שלו נדבקים זה לזה (רש"י). ומכאן, שלכיסוי הדם צריך דוקא עפר יבש, שאינו בו לחות (סמ"ג עשין סד; מהר"ם חלאווה), והטעם לכך, שמהפסוק (בראשית יג, טז) 'למנות את עפר הארץ' יש ללמוד ש'עפר' הוא דבר שאפשר למנותו, ועפר לח גרגריו אינם נפרדים זה מזה ואי אפשר למנותם (סמ"ג שם). ■ וכן הלכה (רמ"א יו"ד כח, כד).

לוֹקֶה מְשׁוּם מְבַשֵּׁל גִּיד בְּיוֹם טוֹב, ואף שאכלו, אין בישולו נחשב בישול לצורך אוכל נפש, שדבר אסור אינו בכלל הכתוב (שמות יב, טז) 'אשר יאכל לכל נפש' שממנו לומדים היתר בישול לצורך אוכל נפש (שפת אמת).

ואף שבשר בחלב אסור באכילה, אינו פטור על בישולו ביום טוב משום 'מקלקל', שכיון שעל ידי הבישול נעשה ראוי לאכילת נכרי, אינו נחשב 'מקלקל' (ערוך לנר מכות כא, ב). ויש שתירץ, שרק מעשה קלקול מצד טבע העולם [כגון קודע בגדים או שובר כלים] נחשב 'מקלקל', אבל מעשה שמצד טבע העולם אינו קלקול, ורק מחיל איסור על הדבר, אינו נחשב 'מקלקל' (מנחת חינוך מצוה רחצ אות יג).

וְאִי אַמְרִינַן הוֹאִיל אַהֲבָעֲרָה לֹא לִיחַיֵּיב הוֹאִיל דַּחֲזֵי לֵיהּ לְצָרְכּוֹ, אבל מבישול אין להקשות שאם אומרים 'הואיל' לא יתחייב משום בישול, שהרי מאכל זה שיש בו גיד הנשה ובשר בחלב, אינו ראוי לאכילה, ואם יבשל מאכל אחר שמותר באכילה, יהיה זה בישול חדש, ולא יועיל להתיר את הבישול הראשון, ורק בהבערה, שאם יבשל אחר כך דבר לצורכו באותה אש נמצא שההבערה היתה מתחילה לצורך אוכל נפש, מקשה הגמ' שמדין 'הואיל' לא ילקה (אפיקי ים ב, יד).

אַפֵּיק הַבְעָרָה וְעַיֵּיל עֲצֵי מוּקְצֶה, והבערת האש בעצים שהם מוקצה אסורה מדאורייתא, ואינה מותרת מדין 'הואיל' (רש"י), משום שאיסור המוקצה הוא בשימוש בעצי המוקצה [ולא בהכנתם לצורך ההבערה], ואם כן, גם אם לאחר שהשתמש בעצים לבישול גיד הנשה ישתמש בהם לבישול מאכל המותר, יהיה זה שימוש חדש, ולא יתקן בכך את מה שהשתמש בהם לבישול מאכל אסור, וכבר עבר בכך על איסור מוקצה (אפיקי ים ב, יד. וראה צל"ח).

■ המשך במילואים עמ' 123

וְאִי אָמְרַתְּ אִיסּוּר מוּקְצֶה דְּאוֹרַיְיתָא מַה לִּי אִיסּוּר גּוּפוֹ מַה לִּי אִיסּוּר דָּבָר אַחֵר, אבל אם איסור מוקצה הוא מדרבנן, מובן החילוק בין איסור גופו לאיסור דבר אחר, משום ש'כל דתקון רבנן, כעין דאורייתא תקון', וכיון שבאיסורים דאורייתא לא מצאנו דברים שאסורים משום דבר אחר ופסולים לגבוה, גם מוקצה שאיסורו מדרבנן משום דבר אחר, לא פסלוהו חכמים לגבוה (רא"מ הורוויץ. ולפירושו, דבר שאסור מדרבנן מחמת גופו, פסולו לגבוה הוא רק מדרבנן, אמנם ראה מנחת חינוך מצוה רצט אות כב, שפסולו מדאורייתא).

ואף ש'משקה ישראל' הוא דין באיסורי אכילה דוקא, ואילו איסור מוקצה היה מדאורייתא, איסורו היה משום 'לא תעשה כל מלאכה' (שמות כ, י), כמבואר לעיל (מז, ב), מכל מקום עיקר איסורו היה מהפסוק 'והכינו את אשר יביאו' (שם טז, ה), שעניינו שאין לאכול שלא מן המוכן, אלא שכיון שאין לוקים על איסור עשה, הוצרכו לומר שהוא נכלל בלאו של 'לא תעשה כל מלאכה' לומר שלוקים עליו [ראה לעיל (שם)], והואיל ועיקר איסורו היה איסור אכילה, היה פסול משום 'משקה ישראל' (קובץ שיעורים אות קצז).

וְעוֹד הָא אַתְּ הוּא דְּאָמַרְתְּ וְכוּ' וְאֵין חִילּוּק מְלָאכוֹת לְיוֹם טוֹב - והעושה ביום טוב שתי מלאכות במזיד, אינו לוקה על שתיהן, ואם כן אי אפשר לומר שהמבשל ביום טוב לוקה גם משום מוקצה וגם משום בישול (רש"י). אמנם לפי ההוה אמינא (לעיל מז, ב) שכוונת המשנה שלוקה משום הבערה ומשום בישול, לא הקשתה הגמ' שאין חילוק מלאכות ביום טוב, משום שכלל זה נאמר דוקא בעושה מעשה אחד שאסור מחמת שתי מלאכות, כגון בישול בעצי מוקצה, או בעושה מעשה שחיובו משום מלאכה אחת וחוזר ועושהו בהתראה אחת, אבל בעושה שני מעשים שכל אחד מהם אסור משום מלאכה אחרת, לא נאמר כלל זה, ולכן אפשר לחייבו גם על ההבערה וגם על הבישול [ואין לומר שבבישול בעצי מוקצה יתחייב על הטלטול שקודם הבישול, משום שגם אם איסור השימוש במוקצה הוא מדאורייתא, טלטולו אינו אסור אלא מדרבנן] (פני יהושע).

וְנִלְקֵי נַמֵּי מְשׁוּם וְלֹא תָּבִיא תּוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ, שמפסוק זה יש ללמוד שאסור ליהנות מעבודה זרה [גם אם אינו מכניסה לתוך ביתו] (רמב"ם עבודה זרה ז, ב, וראה כסף משנה שם; רמב"ן ע"ז כא, א. וראה מצפה איתן שביאר כיצד לומדים מהפסוק שאסור ליהנות). ויש סוברים שגדר האיסור אינו שלא ליהנות מעבודה זרה, אלא שלא להביאה לתוך ביתו [גם אם אינו נהנה ממנה] (תוס' ע"ז שם ד"ה אף, ובית הלוי א מז, ג, בדעתם), ומה שלא תירצה הגמ' שמדובר שבישל מחוץ לבית ולכן אינו לוקה על לאו זה, משום שהתנא בא למנות את כל הלאוים ששייך שילקה עליהם, ואם כן עדיין יקשה מדוע לא העמיד באופן שבישל בביתו, שלוקה גם על לאו זה (בית הלוי שם, ו).

וְאַזְהָרָה מֵהָכָא וַאֲשֵׁרֵיהֶם וְכוּ', ולא אמרו שלוקה משום מעילה, משום שעל לאו זה אינו לוקה אלא אם נהנה הנאה ששוה פרוטה, והמשנה מונה רק לאוים שלוקה עליהם גם בהנאה פחות משוה פרוטה (תוס' מכות כב, א ד"ה אלא; תוס' רבינו פרץ). ויש שפירשו, שכיון שהתבשיל אסור בהנאה משום בשר בחלב, אין ההנאה שוה פרוטה, ואין לוקים לא על הבישול ולא על האכילה משום מעילה (מהר"ם חלאווה, בשם הראב"ד. וכע"ז בריטב"א במכות שם, בשם הרמ"ה). ויש שפירשו, שאינו לוקה משום מעילה, משום שהנאתו היא בזמן האכילה, ובאותה שעה כבר נשרפו עצי ההקדש [ואף לסוברים (לעיל כו, ב) שיש שבח עצים בפת, היינו דוקא בפת שהיא כנגד האש עצמה, מה שאין כן בתבשיל] (רבינו דוד. ראה בהערות המהדירים שם ושם לענין מעילה בעצם הסקת העצים, וראה עוד דבר שמואל שתמה מדוע לדעתם נחשב נהנה רק בעת האכילה, והלא הוא משתמש בעצי הקדש בעת הבישול).

אָמַר רַב פָּפָּא וְדִילְמָא עַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר הָתָם דְּאָמְרִינַן הוֹאִיל אֶלָּא דִּבְעִידָנָא וְכוּ', וכיון שכל אחת מהמצות ראויה לאכילה, מותר לאפותן גם בלא דין 'הואיל' (רש"י ד"ה אלא, ומהרש"א ומהר"ם לעיל מו, ב בדעתו. וראה דקדוקי סופרים ט, שיש שלא גרסו בגמ' 'דאמרינן הואיל').

ומה שרבי אליעזר סובר (ראה לעיל מו, א) שאם יפריש חלה ותחמיץ, יעבור עליה ב'בל יראה', אין זה משום שהחלה נחשבת ממונו הואיל ויכול להישאל על ההפרשה [שהרי אם לא אומרים 'הואיל' ואם יבואו אורחים, ודאי שאין אומרים 'הואיל' ויכול להישאל, שאפשר שלא ימצא בית דין להישאל בפניהם על ההפרשה], אלא משום שטובת ההנאה שיש לו בה נחשבת ממון [כפי ההוה אמינא בגמ' לעיל (שם, ב)] (רבינו דוד; חי' הר"ן. וראה בעל המאור).

מִילְתָא דְּקַשְׁיָא לָן וְאַתָּיָא כְּמַאי דְּאָמְרִי בְּמַאי פְּלִיגִי וְכוּ', ולא רצו לומר שנחלקו האם טובת ההנאה שיש לישראל בחלה זו - שיכול לתיתה לכל כהן שירצה - נחשבת ממון, שלרבי אליעזר נחשבת ממון, ולכן לא יפריש חלה כדי שלא תחמיץ ויעבור עליה ב'בל יראה', ולרבי יהושע אינה נחשבת ממון [כפי ההוה אמינא בגמ' לעיל (מו, ב)], משום שלביאור זה קשה, מדוע אמר רבי אליעזר שיאפה ואחר כך יפריש, הרי כיון שאחת מן המצות אינה ראויה לאכילה, ואין אומרים 'הואיל', נמצא שבאפיית כל העיסה ביום טוב עובר על איסור 'לא תעשה כל מלאכה', ואם כן עדיף שיפרישנה קודם האפיה ויעבור על איסור 'בל יראה' ב'שב ואל תעשה', מאשר שיאפה אותה ויעבור על 'לא תעשה כל מלאכה' בידיים [ולכן אמרו שלרבי אליעזר אומרים 'הואיל', כך שאינו עובר על לאו זה] (רש"י. וראה חתם סופר לעיל שם, שביאר לפי ההוה אמינא שם כיצד מותר לאפות בלא דין 'הואיל'). ואף שהעבירה על 'בל יראה' חמורה יותר, שהיא בכל רגע, ואילו העבירה על 'לא תעשה כל מלאכה' היא רק באותו רגע שעושה את מעשה האפיה, מכל מקום עבירה בשב ואל תעשה עדיפה מעבירה בקום ועשה (קובץ שיעורים אות ר).

ויש שפירש, שלא רצו לפרש שנחלקו בדין 'טובת הנאה ממון', משום שאם כן מדוע אמר רבי אליעזר שיאפה את כל העיסה ויעבור על איסור מלאכה כדי שלא יעבור על 'בל יראה', הרי אם אי אפשר בענין אחר, כגון שכבר הפריש קודם האפיה, מודה רבי אליעזר שיטיל לצונן כדברי בן בתירא [וכמבואר בתוס' לעיל (שם ע"א ד"ה תטיל)], ואם כן מוטב שיפריש חלה ויטילה לצונן מאשר שיאפה אותה באיסור (מהרש"א).

שָׁתִיק לֵיהּ בְּמַתְנִיתִין וְאַהֲדַר לֵיהּ בְּמְכִילְתָא אַחֲרִיתִי, ונמצא, שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו בדין 'טובת הנאה' ובדין 'הואיל', שלרבי אליעזר טובת הנאה נחשבת ממון, ואם ישהה את החלה אצלו ותחמיץ יעבור ב'בל יראה', ומאידך אומרים 'הואיל' ויכול להפריש חלה מכל מצה, נחשב שכל אחת מהמצות ראויה לו ולכן מותר לאפות את כל העיסה, ולרבי יהושע טובת הנאה אינה נחשבת ממון, ולכן אם ישהה את החלה לא יעבור ב'בל יראה', ומאידך אין אומרים 'הואיל', ולכן אסור לאפות את כל העיסה (רש"י).

המשך במילואים עמ' 124

מן המאתים. על כרחיך אנסכים קאי, וקאמר הביאו הנסכים עליו מן המאתים, שישתיירו מאתים בבור היין: מכאן לערלה שבטלה במאתים. דאי לאו באיסור מעורב בו קאי, אמאי מצריך מאתים. ובעלמא בסיפרי[ב] נפקא לן שפיר דערלה וכלאי הכרם בטילין במאתים, והאי מכאן לאו דוקא, אלא אף כאן אתה יכול לסמוך קצת: איסור דבר אחר. שבת: הא את הוא דאמרת. באלו הן הלוקין (מכות דף כא:): חילוק מלאכות לשבת. שאם עשה שתים בהעלם אחד או [אחת] בשתי העלמות חייב שתים: ואין חילוק מלאכות ליום טוב. שאם עשה שתי מלאכות במזיד אינו לוקה שתים. והכא ביום טוב קיימינן, ומחייבת ליה משום י"ט תרתי, משום מוקצה ומשום מבשל גיד ביום טוב: אמר רמי בר חמא, הא דרבה ורב חסדא. דאיפליגו גבי יום טוב אי שרינן ליה משום הואיל או לא: מחלוקת רבי אליעזר ור' יהושע היא, דרבי אליעזר סבר אמרינן הואיל. אע"ג דסופו להפריש אחת מהן לחלה ונמצא שטרח בדבר שאינו ראוי לאכילה, אפי' הכי אמרינן הואיל ואי בעי לא מפריש חלה לחלה אלא בוצע מכל חדא וחדא, ואיכא למימר בכל חדא חזיא ליה, ומותר לאפותה: ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל. כדי להתיר מלאכות יום טוב. והואיל ואי בעי מיתשיל עלה דלעיל לא קאי רמי בר חמא, אלא אהואיל דאיסור מלאכת יום טוב: אלא דבעידנא דעיילי לה. איכא למימר בכל חדא וחדא חזיא ליה בלאו הואיל, דבכל חדא איכא למימר זו לא תהא לחלה: אבל הכא דלאורחין הוא דחזיא. והרי עדיין לא זימנן, לית ליה הואיל למישרייה לרבי אליעזר[ג]: דלא חזיא לא לדידיה ולא לאורחים. (א) והרי סופו ליטול אחת לחלה, שאין דרך לבצוע מכל אחת: אבל הכא. דכולהו חזו לאורחין, ואורחין שכיחי, אמרינן הואיל למישרייה. ואי קשיא הא דאמר ר' יהושע לא זהו חמץ שמוזהרין כו', אלמא לית ליה הואיל ואי בעי מיתשיל עלה אפילו לחומרא, וכל שכן הואיל דהכא לקולא, לא דמי, דהשתא מיהא לאו דידיה הוא, וכך שמעתי, ומגמגם לבי עלה, ונראה בעיני דאין הואיל בזה בדבר שאינו שלו דנימא הואיל ואי בעי מייתי ליה ברשותיה, דאם כן הקדש דקיימא לן[ו] אבל אתה רואה של גבוה ולא פליג ר"א, הא אי בעי פריק ליה והוי דידיה, ואף סוגיא דשמעתא לא מייתבא שפיר, וכמדומה דפירוש הכתוב[ז] ברישא דשמעתא[ח] הואיל ואי בעי מיתשיל עליה לא גרסינן, אלא הכי גרסינן ר' אליעזר סבר אמרי' הואיל ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל, והכי פירושא, ר' אליעזר סבר שרי לאפותה, ואע"ג דסוף סוף איכא חדא דלא חזיא ליה, אין כאן איסור מלאכה, הואיל וכל חדא וחדא חזיא ליה, דמצי למשקל מכל חדא פורתא, ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל, דהא סופו ליטול אחת מהן לחלה, הלכך כיון דטובת הנאה אינה ממון ולא עבר עלה, מניחה עד הערב ותשרפנה: אמרוה. להא דרמי בר חמא: מילתא דקשיא לן כו'. דבטובת הנאה ממון[ט] ליכא לאוקמי פלוגתייהו לחוד, דנהי נמי דטובת הנאה ממון לר' אליעזר, אפילו הכי השתא נמי עובר משום לא תעשה כל מלאכה, ומוטב לעבור על בל יראה מאליו ואינו עושה מעשה בידים[י] מלעבור על לא תעשה כל מלאכה ועושה מעשה בידים: טעמא דידי משום הואיל. ואין כאן חילול: אהדר ליה במכילתא אחריתא. ואיכא למימר דבתרווייהו פליגי, ר' אליעזר סבר טובת הנאה ממון, הלכך אי מחמלה גביה עבר עלה, ולאפותה קודם לכן אין כאן איסור דאמרי' הואיל ואיכא למימר בכל חדא חזיא ליה, ור' יהושע סבר אינה ממון, הלכך לא זהו חמץ שמוזהרין עליו, וכי אפי לה עבר עלה דלא אמרינן הואיל. והא דתרצינא לעיל (מו:) דכולי עלמא טובת הנאה אינה ממון, אכתי לא שמיע לן הא דאהדר ליה ר' אליעזר לר' יהושע הרי הוא עובר בבל יראה: הלכה כבן בתירא. תטיל לצונן: שיעור עיסה. ללוש בפסח ולא יותר, שיכול לשומרה מידי חימוץ: חילוף הדברים. שהשעורין קרובין להחמיץ יותר מן החיטים: הא בחסיכתא הא במעלייתא. קמייתא במעלייתא, בתרייתא בחסיכתא, שבלש שלהן אינן אלא קביים טובות: שמע מינה. לענין מקח וממכר: גריעין חיטי חסיכתא ממעלייתא טפי ממאי דגריען שערי חסיכתא ממעלייתא. דאילו בחיטי קתני בטובות קביים ובגרועות שלשת קבים, אלמא גרעי תילתא, ואילו בשעורין הטובות שלשת קבין והרעות ארבעה, ליכא גריעותא אלא ריבעא: קבא מלוגנאה. קב של אותו מקום: לפיסחא. שלא ללוש יותר, כדי שיוכל לשומרו מן החימוץ: וכן לחלה. בכך שיעור עיסה נמי כל ימות השנה להתחייב בחלה:

[א] מן המאתים ממותר שתי מאות שנשתיירו בבור מכאן [א]לערלה שבטילה במאתים ממשקה ישראל [ב]מן המותר לישראל מכאן אמרו [ב]אין מביאין נסכים מן הטבל יכול לא יביא מן המוקצה אמרת מה טבל מיוחד שאיסור גופו גרם לו אף כל שאיסור גופו גרם לו [ג]יצא מוקצה שאין איסור גופו גרם לו אלא איסור דבר אחר גרם לו ואי אמרת איסור מוקצה דאורייתא מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר ועוד הא את הוא דאמרת[ג] [ד]חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות ליו"ט אלא אפיק הבערה ועייל עצי אשירה ואזהרתיה מהכא [ב]ולא ידבק בידך מאומה מן החרם אמר ליה רב אחא בריה דרבא לאביי ונלקי נמי משום [ג]ולא תביא תועבה אל ביתך אלא אפיק הבערה ועייל עצי הקדש[ד] ואזהרתיה מהכא [ד]ואשירהם תשרפון באש לא תעשון כן לה' אלהיכם. אמר רמי בר חמא הא דרב חסדא ורבה מחלוקת דרבי אליעזר ורבי יהושע היא דר"א סבר אמרינן הואיל ורבי יהושע סבר לא אמרינן הואיל אמר רב פפא ודילמא עד כאן לא קאמר ר"א התם דאמרינן הואיל אלא דבעידנא דקא עיילי לתנורא כל חדא וחדא חזיא ליה לדידיה אבל הכא דלאורחין הוא דחזי לדידיה לא חזי אימא הכי נמי דלא אמרינן הואיל אמר רב שישא בריה דרב אידי ודילמא לא היא עד כאן לא קאמר רבי יהושע התם דלא אמרינן הואיל אלא דאיכא חדא דלא חזיא לא לדידיה ולא לאורחין אבל הכא דחזי מיהת לאורחין אימא הכי נמי אמרינן הואיל. אמרוה [רבנן] קמיה דרבי ירמיה ור' זירא ר' ירמיה קיבלה ר' זירא לא קיבלה א"ל רבי ירמיה לרבי זירא מילתא דקשיא לן ואתיא כמה שני במאי פליגי ר"א ור' יהושע השתא אמרוה משמיה דגברא רבה ולא ניקבלה אמר ליה היכי אקבלה דתנינא אמר ליה רבי יהושע לדבריך הרי הוא עובר משום [ה]לא תעשה כל מלאכה[ה] ושתיק ליה ואי איתא לימא ליה טעמא דידי משום הואיל א"ל וליטעמיך הא דתנינא בברייתא אמר לו ר"א לדבריך הרי הוא עובר משום [ו]בל יראה ובל ימצא ושתיק ליה ה"נ דלא אהדר ליה הא קא מהדר ליה במתניתין דתנן לא זהו חמץ שמוזהרין עליו משום בל יראה ובל ימצא אלא שתיק ליה בברייתא ומהדר ליה במתניתין ה"נ אימור שתיק ליה במתניתא ואהדר ליה במכילתא אחריתי תניא רבי אומר הלכה כר"א ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא וכמה שיעור עיסה רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר בחיטין קביין ובשעורין שלשת קבין ר' נתן אומר משום רבי אליעזר חילוף הדברים והתניא [ז]רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר בחטין שלשת קבין ובשעורין ארבעה קבין לא קשיא הא בחסיכתא הא במעלייתא אמר רב פפא שמע מינה גריעין חיטי חסיכתא מחיטי מעלייתא טפי מדגריען שערי חסיכתא משערי מעלייתא דאילו התם תילתא והכא ריבעא אמר רב קבא מלוגנאה לפיסחא וכן לחלה והתניא[ו] חמשת

רבי אומר הלכה כר' אליעזר. ה"ר יוסף פסק כרבי משום דקיימא לן[ט] כוותיה מחבירו וכן מנהג. ור"י דוסה דשמא לא קאמרינן הכא כרבי מחבירו דהא איפליגו רבה ורב חסדא בהכי והא דהלכה כרבי מחבירו היינו היכא דליכא פלוגתא דאמוראי:

חמשת

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [מנחות ה. חולין צ: תמורה כט.], ב) [מכות כא:], ג) עיי' תוס' מכות כב. ד"ה אלא, ד) תוספתא פ"ב ה"ח, ה) טרי"פ קרה, ו) לעיל דף ה:, ז) לעיל מו:, ח) תוספתא פרק ג ה"ז, ט) [לעיל כז.].

עין משפט נר מצוה

לז א מיי' פט"ו מהלכות מאכלות אסורות הלכה יד:
לח ב מיי' פ"ה מהל' איסורי מזבח הל"ט:
לט ג שם הלכה י:
מ ד מיי' פ"א מהל' יו"ט הלכה ג:

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דלא חזיא וכו' דהרי סופו:

הגהות וציונים

א] [הך קרא בשבת כתיב ואולי צ"ל כל מלאכה לא יעשה בהם דכתיב גבי חג הפסח שמות יב טז] (גליון), עיין רש"ש לעיל מו ע"ב ברש"י ד"ה לוקה: ב] [צ"ל והתנן] (גליון): ג] בכת"י לית ליה לרבי אליעזר למישרייה: ד] בכת"י נוסף בספרים (דק"ס): ה] צ"ל ממון להוד ליכא לאוקמי פלוגתייהו דנהי נמי (באה"מ).

ליקוטי רש"י

ממשקה ישראל. מקרא הוא בספר יחזקאל שה אחד מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל, ולענין קרבנות ונסכים כתיב ומפרשינן ליה בפסחים בפרק אלו עוברין מן המותר לישראל אבל גיד הנשה לא [חולין צ:]. גבי קרבנות כתיב במשכנתא דיחזקאל, משמע מן המותר לאכילת ישראל הבא קרבן [תמורה כט.]. מן המותר. לישראל יביאו נסכים ולא מן האסור [מנחות ה.]. ואין חילוק מלאכות ליו"ט. אם עשה שתים ושלש מלאכות בהעלם אחד או עשה מלאכה שיש בה שתי לאוין אינו חייב אלא אחת, למ"ד [שבת דף ע.] הבערה ללאו יצאת דס"ל אין חילוק מלאכות ביו"ט דביו"ט לא יצאת הבערה, ומ"ד נמי הבערה ללאו יצאת ונפקא ליה חילוק מלאכות מועשה אחת מהנה, הני מילי לאיסורי דאית בהן חיוב חטאת כגון מלאכות דשבת דזדונן כרת ושגגתן חטאת דכתיב בההיא פרשה ועשה אחת מהנה קמיירי בחטאת, אבל יו"ט דחיוב מלקות הוא ואין זדונו כרת אין בו חילוק מלאכות [מכות כא:].

רבינו חננאל

מן המאתים ממותר שתי מאות שנשתיירו בבור כלומר אפי' ערלה שהיא חמורה מן הכל עלתה תשתיירו מאתים מותרין הן מכאן לערלה שבטלה (במאה) [במאתים]. ממשקה ישראל מן היין המותר לישראל מכאן אמרו אין מביאין נסכים מן הטבל. יכול לא יביא מן המוקצה אמרת לא (יביא) ומה ראית להתיר גמרי' מטבל מיוחד שאיסור גופו גורם לו יצא מוקצה שגופו תמים וכשר הוא ואיסור הכנה בא להרחיקו ואי ס"ד מוקצה אסור מן התורה איך מתיר. ואיפריכא. ונמשני אפיק הבערה ועייל עצי אשירה ואזהרתיה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם כו' ונדחת גם זו וכו' ואוקימנא אלא עייל עצי הקדש כו': אמר רמי בר חמא מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע במתני' בהואיל ופליגי בדרבה ורב חסדא. ר' אליעזר סבר הואיל ואי בעי הא מפריש ואיבעי הא מפריש כל חדא וחדא חזיא ליה ושרי ליה למכליה לפיכך לא תקרא לה שם עד שתאפה. ור' יהושע סבר לא אמרינן הואיל וכיון דאיכא חדא דלא חזיא ליה אסור. ודחי רב פפא דלמא לא היא עד כאן לא קא שרי ר' אליעזר למפייה אלא הואיל ובעידנא דקא אפי לה כל חדא וחדא חזיא ליה. אבל האופה מיום טוב לחול דבעידנא דקא אפי לא חזי ליה לבו ביום דהא אית ליה אחרים אימא לך אסר ר' אליעזר. ודחי רב שישא נמי הא דרמי. דלמא עד כאן לא אסר ר' יהושע באפיית הפת שלא הופרשה חלה ממנה אלא משום דאית ביה פת אחת שאינה ראויה לא לו ולא לאחרים מכחו מפני שהיא חלה (לכהן) [טמאה]. אבל הכא לענין האופה מיום טוב לחול דאי מקלעי ליה אורחים חזי להאכיל להו שרי ר' יהושע. אמרוה הא דרמי קמי ר' זירא ולא קבלה. אמר ליה ר' ירמיה אמאי לא קבלת. אמר ליה ואמאי נקבלה דתניא בברייתא אמר לו ר' יהושע הרי הוא עובר משום לא תעשה כל מלאכה כי אופה דבר שאינו ראוי לו ושתק. ואי ס"ד בהואיל פליגי נימא ליה אינו עובר הואיל וכל חדא וחדא חזיא ליה אמאי שתיק ואלא מדאישתק לית ליה הואיל. א"ל ר' ירמיה אי הכי הא דתנינא בברייתא אמר לו ר' אליעזר הרי הוא עובר משום לא יראה ולא ימצא ואשתיק ר' יהושע הכי נמי (דהדר ביה) [דלא אהדר ליהן. והא אהדר ליה במתני' לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה וכל ימצא אלא שתיק בברייתא ואהדר לי' במתני'. ר' אליעזר נמי אימור אהדר ליה במכילתא אחריתא. ואע"ג דמסתבר טעמא דר' יהושע א) ואמר (תוספתא פ"ג ה"ז) אני אכריע כשאני אופה נמצאתי עובר על הוא לבדו יעשה לכם ועושה מעשה בידי וכשאני מניחה נמצאתי עובר ואיני עושה מעשה בידי. תניא אמר ר' הלכה כר' אליעזר דאמר לא תקרא לה שם עד שתאפה. ואע"ג דאין למדין ממשנה דהיא תלמוד סמכינן אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר שהרודה ונותן לסל הסל מצרפן דכלהו חדא טעמא היא. ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא דאמר תטיל לצונן: ואע"ג דפליגי ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ור' נתן בשיעור אפיית עיסה. והוא אמר בחטין קביין דעבדי קביין חטין פת טפי מדעבדי תלתא קבי שערי וטירחא דהני טפי מהני. ור' נתן אמר בחטין שלשת קבין דשירין כלומר חזקין ויש בהן שמנונית ועיסתן לא מחמעא הייא פי' מהרה לפיכך אפילו שלשת קבין מותר אבל שעורים שאינן חזקים אלא כחושין מתחמצת עיסתן מהרה לפיכך אין אופין שעורים אלא קביין קביין. ומקשי' ואמרינן ר' ישמעאל אומר קבין חטין והוא דאמר שלשת קבין חטין והא תניא שלשת קבין שעורין והא תניא ארבעת קבין שעורין. ושניני' הא דאמר קבין חטין חיטי מעלייתא והא דאמר שלשת קבין בחיטי חסיכתא רעים דקים כדמתרגמינן חסירתא ובישתא. וכן בשעורים השעורים היפות שלשה קבין והרעות ארבעת קבין. שנמצא עושות פת קבים חטים יפות כמו שלשת קבין רעות וכן בשעורים. נמצא בין חטים יפות לחטים רעות שליש פחיתות ובשעורים רביע מכלל שהחטים הרעות כו' ודברים פשוטין הן: אמר רב קבא מלוגנאה לפסחא וכן לחלה וזה וזה שיעור אחד הוא כי קבא מלוגנאה הוא

תורה אור השלם

א) וְשֶׂה אַחַת מִן הַצֹּאן מִן הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: [יחזקאל מה, טו]

ב) וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְיָ מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ: [דברים יג, יח]

ג) וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי חֵרֶם הוּא: [דברים ז, כו]

ד) וְנִתַּצְתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא: לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַייָ אֱלֹהֵיכֶם: [דברים יב, ג-ד]

ה) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַייָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [שמות כ, י]

ו) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: [שמות יב, טז]

ז) מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ: [שמות יג, ז]

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דיש טעות קופר דברים ולכ"ע טעמא דר"א ואי אכריע דכשאני אופה נמצאתי עובר על כל מלאכה לא תעשה בכל ואם אוכל כו' ועיין השלמה.

חמשת רבעים קמח. רש"י לא גרס ועוד משום דחמשה לוגין ליפוריס בצמצום הוי כעיסת מדבר. **ור"ת מפרש** דהיינו כר' יוסי דאמר בפ"ק דשבת (טו.) חמשה פטורים חמשה ועוד חייבין והיינו טעמא דר' יוסי דלאחר הפרשת חלה בעינן שיעור עריסותיכם:

לא שנו אלא כברות שנושכות זו את זו. תימה דלא משמע הכי במסכת חלה (פ"ב משנה ד) דתנן העושה עיסתו קבין פטור מן החלה עד שישוכו רבי אליעזר אומר אף הרודה וכו' אלמא לא בעי ר' אליעזר שישוכו. ואי לא גרסינן אף אתי שפיר דמצי למימר דבעי תרתי שישוכו ויתנם לסל:

לשבות

חמשת רבעים. לוגין ליפוריס, שהן שבעה ועוד מדבריים, שזה הוא שיעור העומר שהיתה עיסת מדבר, שנאמר גבי חלה (במדבר טו) א)ראשית עריסותיכם כדי עריסותיכם[י] דהיינו עיסת מדבר שהוא עומר לגולגולת, והוא עשירית האיפה, והאיפה שלש סאין, וסאה ששה קבין מדבריות, חשוב עישור שבהן ותמצא שבעת רבעי קב וביצה וחומש ביצה, כיצד, חלק שלש סאין שהן שמונה עשרה קבין ועשה מהן רבעי קב היינו לוגין ותמצא בהן שבעים ושנים לוג, טול עישור של שבעים הרי שבעה, והשנים הנשארים שתים עשרה ביצים הן, עישור שלהן ביצה וחומש ביצה, הרי שבעת רבעים ועוד דהוא ביצה וחומש ביצה. וירושלים הוסיפו על המדות שתות מלבר שהוא חומש מלגו, שנתנו ששה מן הראשונים בתוך חמשה האחרונים, הרי ששת רבעים הראשונים נעשו חמשה, והרובע וביצה וחומש הנשארים נעשו רובע, שהרובע שש ביצים, עשה מהן חמש ביצים גדולות, והביצה וחומש ביצה נעשית ביצה גדולה שניתוסף עליה חומשא מלגו דהוא שתות מלבר, הרי שש ביצים גדולות דהוא רובע קב גדול, הרי עומר המדבר ששה רבעים ירושלמיים. וסאה ציפורית עודפת על ירושלמית שתות מלבר כדאמרינן בעירובין (דף פג.), הרי עומר שהיה ששה רבעים ירושלמיים נכנס בחמש ציפוריים: **נהוג למיפא בפיסחא קפיזא קפיזא.** שלשת לוגין: **לחומרא.** לשומרו מן החימוץ: **אמר ליה.** כר' אליעזר סביר' לן דהסל מצרפן לחלה לאחר אפייתן. והאידנא קיימא לן כר' אליעזר בחלה של אור, דאין שורפין קדשים ביום טוב[י], ולהשהותה אי אפשר, ומשיקרא עליה שם אסור לאפותה דהא לאו לאכילה היא, ולא קרינן עלה שם, אלא עושה חררה קטנה אצל גדולה ואופה שתיהן, וכשהוא רודה נותנן לכלי והוא מצרפם[ח], ונוטל הקטנה וקורא שם ומברך ומצניעה, ושורפה משתחשך או למחר, וכן הורה לנו רבינו יעקב בן יקר: **שנושכות זו את זו.** שהן רחבות ועגולות כעין שלנו, וכשמדביקין זו אצל זו בתנור נושכות זו מזו, הלכך חדא היא: **אבל כעכין.** קויילו"ש בלע"ז, ארוכין וקצרין ואין נושכין זה מזה: **טבלא שאין לה לבזבז.** מסגרת ושפה סביב לה, ורדה פת לתוכה מן התנור: **מהו.** שתצטרף לר' אליעזר: **תנור מצרפן.** [ב] אף תנור מצרפן, אף על פי שלא נתן לסל: **כברות של בבל כו'.** אבל כעכין לא: **מתני'** רבן גמליאל אומר שלש נשים לשות כאחת. כל אחת מלא התנור, ואין כאן חימוץ, אף על פי שהאחת ממתנת עד שיאפו השתים: **וחכמים אומרים.** אין להקל כל כך שיהו לשות כאחת, אלא שלש נשים עוסקות כל אחת בבצק שלה: **אחת לשה.** האחרונה לשה כשחבירתה האמצעית מקטפת, והשלישית שלשה תחלה אופה. וסידרא מפרש בגמרא: **לא כל הנשים.** יש עצלניות ומתמילות אם ישהו כל כך, ויש תנור שאינו חם מהר, ויש עצים שאינם נבערים מהר: **זה הכלל תפח.** הבצק בידה, שהיא רואה שרוצה לתפוח: **תלטוש.** ידיה במים צונן ותקטפנה, ותצטנן: **גמ' תנא לשה היא מקטפת.** אדרבנן קאי, הראשונה שקדמה ללוש מלא התנור קטן שלהן תחלה, כשהיא מקטפת דהיינו עריכה שקורין אנטוורטי"ר[ט] וחברתה[י] מתחלת ללוש עיסה שלה: **מקטפת היא אופה.** וזו הראשונה שהיתה מקטפת עכשיו וגמרה קיטופה, היא אופה ונותנת לתנור, וחבירתה שהיתה לשה מקטפת תחתיה, והשלישית לשה, וכשגמרה ראשונה לאפות גמרה אמצעית לקטף ואחרונה ללוש, הרי האמצעית המקטפת אופה, וחבירתה האחרונה מקטפת תחתיה, והראשונה חוזרת ולשה, שהיו תנורין קטנים ולא היתה מספקת [אלא[י]] כמלא תנור: **ובן חוזרות חלילה.** חלילה לשון מחול סביב סביב: **דנתי לפני רבן גמליאל.** שהיה אומר כלל דבר[ט] בכל שלש נשים לשות כאחת וממתנת האחת עד שיאפו השתים: **מתני'** **שיאור.** שלא החמיץ כל צרכו: **סידוק.** כשהוא מחמיץ נעשין בו סדקין: **קרני חגבים.** סדק לכאן וסדק לכאן: **זה וזה האוכלו בכרת.** דקרני חגבים נמי סידוק הוי: **ואיזהו שיאור.** שפטור[ט], זה שאין בו סדק אבל הכסיפו פניו, כאדם שעמדו שערותיו ומתוך פחד ורתת פניו מכסיפין: **גמ'** חכמים דברייתא הוא ר' יהודה דמתני', וחכמים דמתני' הוא ר' מאיר: **ה"ג בברייתא** וחכמים אומרים אי זהו שיאור כקרני חגבים, סידוק שנתערבו סדקין זה בזה, וזה וזה האוכלו בכרת: **והא אנן תנן.** דר' יהודה פטר בשיאור דידיה, דאע"ג דאמר ישרף לא מחייב עלה לא מלקות ולא כרת: **אימא לרבי מאיר זה וזה.** בין שיאור דרבי יהודה דקרני חגבים בין סידוק חייבין כרת, דתרוייהו לרבי מאיר סידוק ניהו: **כמה סדקין מלמטה.** בתוכו, הלכך כי הוי למעלה כקרני חגבים הוי למטה כנתערבו סדקין: מתני'

א) חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הכי קאמר קבא מלוגנאי נמי ב אהאי שיעורא קאי. אמר רב יוסף הני נשי דידן ג נהוג למיפא קפיזא קפיזא לפיסחא א"ל אביי מאי דעתיך לחומרא חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה א"ל דעבדן כר' אליעזר דתניא[א] ג) רבי אליעזר אומר ד הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה ואמר רב יהודה אמר שמואל ה הלכה כרבי אליעזר א"ל והא איתמר עלה אמר רבי יהושע בן לוי לא שנו אלא כברות של בבל שנושכות זו מזו אבל כעכין לא [ב] הא איתמר עלה א"ר חנינא אפי' כעכין בעי ר' ירמיה טבלא שאין לה לבזבזין ° מהו ו תוך כלי בעינן והא ליכא או דילמא אויר כלי בעינן והא איכא תיקו. תניא ר' אליעזר אומר הסל מצרפן ר' יהושע אומר תנור מצרפן רבן שמעון בן גמליאל אומר [א] כברות של בבל שנושכות זו מזו מצטרפות: **מתני'** רבן גמליאל אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו וחכמים אומרים שלש נשים עוסקות בבצק כאחת ג אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה ר' עקיבא אומר ° לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורים שוין זה הכלל תפח תלטוש בצונן: **גמ'** ת"ר לשה היא מקטפת וחבירתה לשה תחתיה מקטפת היא אופה וחבירתה מקטפת תחתיה והשלישית לשה אופה היא לשה וחבירתה אופה תחתיה והשלישית מקטפת וחוזרות חלילה ז כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ: ר"ע אומר לא כל הנשים וכו': תניא אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבן גמליאל ילמדינו רבינו בנשים שאין זריזות או בעצים לחים או בעצים יבשים בתנור חם או בתנור צונן אמר לי אין לך אלא מה ששנו חכמים זה הכלל תפח תלטוש בצונן: **מתני'** ג שיאור ישרף והאוכלו פטור סידוק ישרף והאוכלו חייב כרת איזהו שיאור כקרני חגבים סידוק שנתערבו סדקין זה בזה דברי רבי יהודה וחכמים אומרים ח זה וזה האוכלו חייב כרת ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו: **גמ'** תנו רבנן ד איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו סידוק כקרני חגבים ה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים איזהו שיאור כקרני חגבים סידוק שנתערבו סדקין זה בזה וזה וזה האוכלו חייב כרת והאנן תנן שיאור ישרף והאוכלו פטור דברי רבי יהודה אימא לרבי מאיר זה וזה האוכלו חייב כרת אמר רבא מאי טעמא דר' מאיר אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סדקים מלמטה[י]:

מתני'

עין משפט נר מצוה

מא א מיי' פ"ו מהל' ביכורים הלכה טו סמג עשין קמא טוש"ע י"ד סי' שכד סעיף א:
מב ב מיי' פ"ה מהל' מלה הלכה יא סמג לאוין עט טור ש"ע א"ח סי' תנו ס"א:
מג ג ד טוש"ע א"ח סי' תנו ס"א:
מד ה ו מיי' פ"ו מהל' ביכורים הלכה טז יז סמג עשין קמא טוש"ע י"ד סי' שכה סעיף א:
מה ז מיי' פ"ה מהל' חמץ הלכה יג סמג לאוין עט טור ש"ע א"ח סי' תנו סעיף ג:
מו ח טור ש"ע שם:

רבינו חננאל

חמשת רבעים ועוד והן שיעור הקמח להוציא מהן חלה: אמר רב יוסף הני נשי דידן כלומר בני בתאי נהגו למיפא קפיזא קפיזא בפסח שהוא פחות מקבא מלוגנאה. ואמר להו אביי נתרחקו מאיסור דחמץ ואפקעו תורת חלה. אמר ליה לא מפקעינן מחלה אלא עבדינן כר' אליעזר דתנן ר' אליעזר אמר הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה. ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי אליעזר בכברות שנושכות זו את זו ונראות כאלו נכנסות זו בתוך זו ואפי' בעינן שאין נושכות הסל מצרפן: בעי ר' ירמיה טבלא שאין לה לבזביז פירוש לבזביז מסגרת מהו מי מצרפן לחלה דאויר כלי מצרף הוא איכא אויר או דלמא תוך כלי בעינן והא לית ליה תוך ועלתה בתיקו. תניא רבי אליעזר אומר הסל מצרפן לחלה וקיימ' לן כותיה ר' יהושע אומר תנור מצרפן רשב"ג אומר כברות נושכות זו את זו מצטרפות: מתני' ר"ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו. רוו אחר זו אע"פ שכולן [לשו] [ואפין] בתנור אחד אחת מסיקה התנור ואופה השניה אחריה השלישי' אחריה וקמ"ל אע"פ שיהא הבצק שוהה כדי שלשה הסקות ושתי אפיות אינו בא לידי חמוץ וטוב לעשות כך אבל ארבע נשים ללוש כאחת לא נתברר כי התיר רשב"ג ללוש לקטוף ולאפות אשה אחת והאחרות שלשה עמה ממתנות לה. והחכמי' אומרים שלש נשים עוסקות בבצק. אחת לשה וכשתתחיל לערוך אחרת לשה השניה עורכת מסיקה ואופה וזו שלשה אחריה עורכ' וכשתתחיל הראשונה לאפות השני' לערוך ותתחיל השלישית ללוש ונמצאת בכח אחת הראשונה אופה והשניה עורכת והשלישית לשה ואין אחת מהן ממתנת לחברתה אלא כולן עוסקות והן היא כולן

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שבת טו: [חלה פרק ב משנה ו] עדיות פרק א [משנה ב], ב) נדה מ. [חלה פרק ב משנה ז], ג) לעיל מג., ד) מכילתא פרשת בא, ס) [לעיל מג. מנחות נג. חולין כג:], ו) חולין קלה:, ז) שבת כד:, ח) עי' תוס' לעיל מו: סוד"ה הואיל מה שהשיגו ע"ז, ט) וע"ע תוספות שבת טו. ד"ה רבי יוסי אומר ובעירובין פג: ד"ה שבעת, י) עיין השלמות.

הגהות הגר"א

[א] גמ' רשב"ג אומר כברות כו'. נ"ב הוא תנור והוא דברי ת"ק למתני' דחלה ועיין תוס': [ב] רש"י ד"ה תנור מצרפן אף תנור בו'. נ"ב בירושלמי (פ"ב דחלה) איתא דוקא תנור ולא סל:

גליון הש"ס

גמ' מהו תוך כלי בעינן. עיין טורי אבן חגיגה כד ע"א ד"ה לאורים: מתני' לא כל הנשים. כעין זה יבמות קכ ע"א:

הגהות וציונים

א] צ"ל דתנן (גליון): ב] בכת"י וראשונים נוסף א"ל: ג] צ"ל כאחת בס"א אינו (מהרש"ל): ד] בכ"י נוסף תניא נמי הכי ר' נתן אומר אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין בו כמה סדקין מלמטה: ה] לתת צורה לעיסה: ו] נדצ"ל חברתה (באה"מ): ז] המגיה שהוסיף השתבש (רש"י עיי"ש): ח] בכת"י כלל בדבר שלש: ט] עיין מהרש"ל דהול"ל שפטור מכרת:

תורה אור השלם

א) רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ: [במדבר טו, כ]

ליקוטי רש"י

הרודה ונותן לסל. כגון שהיה לא את עיסתו פחות פחות ממחמשת רבעים לפוטרו מן החלה. הסל מצרפן. כשרודן מן התנור [נדה מ.]. שיאור. שיאור פלוני במתני' לר"מ קרי שיאור את שהכסיפו פניו וזהו תחלת חימוצו ולר' יהודה הוי שיאור שהמחיל ליסדק כבר סדקין דקין כקרני חגבים אחד לכאן ואחד לכאן אבל שהכסיפו פניו לרבי יהודה אלה היא ולר"מ קרני חגבים חמץ גמור הוא [לעיל מג.]. שלא החמיץ כל צרכו, ר"מ ור' יהודה פליגי במלתא שאין מתם אלא בה, לר"מ הוי שיאור מה שהכספת פנים ואפילו אין שם סדק ואם נסדק אפילו כקרני חגבים מיקרי סידוק וחייב כרת, ושיאור מהכספת פנים אפילו שאין כרת משום דר"מ חייב מלקות ור' יהודה אית ליה תרי קולי חלא דהכספת פנים אפילו שיאור לא מיקרי וקרני חגבים הוא שיאור ועוד קולא אחריתי דבהא קרי ליה יהודה שיאור לא מחייב עליה מלקות [חולין כג:].

עוסקות וזו היא שאינה בחיצונה לשה היא מקטפת וחברתה לשה תחתיה מקטפת היא אופה וחברתה מקטפת תחתיה [והשלישית לשה] אופה היא לשה וחברתה אופה תחתיה [והשלישית מקטפת] וחוזרות חלילה כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חמוץ. ר' עקיבא אומר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורים שוין זה הכלל תפח תלטוש בצונן. (ויש אומרים תפח)[י]: שיאור ישרף והאוכלו פטור סדוק ישרף והאוכלו חייב כרת כו'. במשנתנו שנה לנו דברי ר' מאיר בלשון חכמים ובברייתא שנה לנו דברי ר' מאיר בלשון (חכמים) [ר' יהודה]. לרבי יהודה השיאור כקרני חגבים והסדוק שנתערבו סדקיו זה בזה. ולר' מאיר שיאור שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו סידוק כקרני חגבים מ"ט שאין לך סדק מלמעלה שאין בו כמה סדקין מלמטה ובתרוייהו האוכלו חייב כרת. נמצא שיאור דר' יהודה סידוק לר' מאיר. ת"ר אי זהו שיאור קרני חגבים סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה וזה וזה האוכלו חייב כרת. ואקשי' מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא ר' יהודה וכו' ר' יהודה מחייב אקרני חגבים כרת והתנן שיאור ישרף והאוכלו פטור דברי רבי יהודה ושנינן. **אימא זה וזה** כלומר בין סידוק קרני חגבים בין סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה לר' מאיר אחד הוא כל סדק וזה וזה חייב כרת. **וקי"ל** כר' מאיר דשנה לן תנא בלשון דחכמים:

קַבָּא מְלוֹגְנֵאי נְמֵי אַהֵאי שֵׁיעוּרָא קָאֵי. ■ להלכה, אין לשים לפסח עיסה גדולה משיעור חלה (שו"ע או"ח תנו, א), שהעסק שאדם מתעסק בעיסה מצילה מחימוץ רק כשאינה גדולה משיעור זה (משנ"ב שם, א. ובמצות מכונה, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 1), ואם לש יותר משיעור זה, מותר בדיעבד [כדעת רבינו יונה (ראה ביאורנו לעיל ע"א)] (שו"ע שם, ב. וראה במשנ"ב שם פרטים נוספים), שאף שבעיסה גדולה כזו אין העסק מועיל, מכל מקום אינו גרוע מאילו הניחה בלא עסק, כל שלא שהה שיעור מיל (משנ"ב שם, ו).

דְּעָבְדָן כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְכוּ'. ■ להלכה, כיון שצריך לדקדק שלא ללוש יותר משיעור חלה, יש לחשוש שמא באחת מהעיסות לא היה שיעור חלה, ולכן בשעת הפרשת החלה טוב לקרב את העיסות עד שידבקו זו בזו ויצטרפו לשיעור חלה. ואם מתיירא שמא יחמיצו בינתיים, יכול להפריש חלה לאחר האפיה על ידי נתינת כל המצות בסל [כרב יוסף, וכפי שיתבאר] (שו"ע או"ח תנז, א. וראה במשנ"ב שם פרטים נוספים).

הָרוֹדֶה וְנוֹתֵן לְסַל הַסַּל מְצָרְפָן לְחַלָּה, ודוקא שנתנה בסל מיד בשעת הוצאתה מהתנור (אור זרוע חלה רכו, בשם ריצב"א; רבינו דוד; ריטב"א; מאירי, בשם יש מפרשים; מהר"ם חלאווה), שהטעם שהסל מצרפן הוא משום שבשהייתן בו יחד הן משביחות, ונתינתן בו היא גמר מלאכתן (רבינו דוד, וכע"ד במהר"ם חלאווה). ויש שסוברים, שגם אם נתנן בסל לאחר שעבר זמן מאפייתן, הסל מצרפן (העמק שאלה עג, יא, בדעת הרמב"ם בכורים ו, טז; אור זרוע שם; וכן משמע ברא"ש ביצה א, יג). ■ להלכה, הסל מצרף לחלה גם אם נתן בו את הכיכרות לאחר שעבר זמן מאפייתן (ע"פ משנ"ב תנז, י; דרך אמונה בכורים שם, קלט).

לֹא שָׁנוּ אֶלָּא כִּכָּרוֹת שֶׁל בָּבֶל שֶׁנּוֹשְׁכוֹת זוֹ מִזּוֹ אֲבָל כָּעָכִין לֹא, ולפי המבואר כאן, שלדעת רבי אליעזר אין הסל מצרף אלא בכיכרות הנושכות, אין לגרוס בדברי רבי אליעזר 'אף הרודה ונותן לסל' [כגירסא שלפנינו במשנה בחלה (ב, ד)], אלא 'הרודה ונותן לסל', שהרי דבריו שם נסובים על דברי תנא קמא שעיסות שנושכות זו מזו מצטרפות, ואם נגרוס בדבריו 'אף', ישתמע לכאורה שלא רק ב'נושכות' יש צירוף, אלא גם בסל, ואף אם אינן נושכות. אכן, אם נגרוס רק 'הרודה ונותן' וכו', יש לפרש שכוונת רבי אליעזר היא שנושכות בלבד אינן מצטרפות כדעת תנא קמא, אלא צריך שני תנאים לצירוף, גם נושכות, וגם שנתנן בסל, וכמבואר בסוגייתנו (תוס' ד"ה חמשת; תוס' הרשב"א משאנץ). ויש שביארו, שגם הגירסא 'אף הרודה' עולה בקנה אחד עם סוגייתנו, שיש לפרש שלדעת תנא קמא נושכות מצטרפות דוקא בעודן עיסה, הואיל וראויות להתחבר ולהיות כיכר אחד, וכוונת רבי אליעזר באומרו 'אף הרודה', שנושכות מצטרפות גם לאחר אפיה, אם נתנן בסל אחד, אבל צירוף סל לחוד בלא נושכות, אינו מועיל, כמבואר בסוגייתנו (ר"ש חלה שם; תוס' רבינו פרץ; תוס' רא"ש).

אֲפִילּוּ כָּעָכִין - ארוכים ודקים, שאינם נושכים זה מזה, הסל מצרפם (רש"י). ודוקא כשנוגעים זה בזה (ב"ח או"ח תנז, ב, בדעת תוס' לעיל מו, ב ד"ה הואיל - הראשון, בשם ר"י, וראה ט"ז שם, ב; רא"ש הל' חלה, ד, וב"ח שם וביאור הגר"א יו"ד שכח, א בדעתו). ויש שסוברים, שהסל מצרפם גם אם אינם נוגעים זה בזה (ט"ז שם, בדעת הרא"ש שם). ■ להלכה, אם הסל גדול, צריך לקרב את העיסות שיגעו זו בזו כדי שהסל יצרפן (משנ"ב שם, ז. וראה שעה"צ שם, ט, שאף שלדעת הט"ז אין צריך שיגעו, לכתחילה נכון לנהוג כן. וראה במשנ"ב מהדו' דרשו הע' 12 ו-17).

טָבְלָא שֶׁאֵין לָהּ לְבִזְבּוּזֵי מַהוּ וְכוּ' תֵּיקוּ. ■ להלכה, אם נתן את חתיכות הבצק על טבלא שאין לה לבזבז [כגון שולחן (ביאה"ל או"ח תנז, א ד"ה שיתן)], אינן מצטרפות (שו"ע יו"ד שכח, א. וראה רמ"א שם), שכיון שהדבר ספק, וחלה בזמן הזה דרבנן, הולכים לקולא (ש"ך שם, ג. וראה שו"ע מהד' דרשו שם הע' 9).

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר תַּנּוּר מְצָרְפָן - גם אם לא נתנן לסל [והוא הדין שהסל מצרפן] (רש"י, ורבינו דוד בדעתו). ויש שפירשו, שלרבי יהושע דוקא תנור מצרפן, אבל סל אינו מצרפן, שהאפיה בתנור היא גמר מלאכת הפת, אבל הנתינה בסל אינה גמר המלאכה ולכן אינה מצרפת [ולרבי אליעזר אף הסל מצרפן] (רמב"ן בהל' חלה, הובא בחי' הר"ן; רבינו דוד בשם רבו. וראה הגהות הגר"א בשם הירושלמי).

כָּל זְמַן שֶׁעוֹסְקוֹת בַּבָּצֵק אֵינוֹ בָּא לִידֵי חִימּוּץ - ודוקא באופן זה של שלש נשים העוסקות בבצק [אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה], אבל יותר משלש נשים, אע"פ שעוסקות בו, בא לידי חימוץ (ריטב"א; ר"ן בשם יש מפרשים). ויש שפירש, שגם ביותר משלש נשים, כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ (רמב"ם חמץ ומצה ה, יג, ע"פ ריטב"א וחי' הר"ן), ושלש נשים שאמרו, לומר שלכתחילה לא ילושו יותר משיעור זה, שמא תתרפה אחת מהן ולא תעסוק בבצק תדיר, אבל אם ידוע לנו שעסקו בו תדיר, גם ביותר משלש נשים הבצק מותר (ר"ן בתי' ראשון). ויש שכתב, שלדעה זו אף לכתחילה מותר ביותר משלש נשים, ושלש נשים שאמרו, להשמיענו עצה טובה, למעט את הטירחה ולהקטין את החשש שמא יניחו את העיסה בלא עסק (ריטב"א).

מִשְׁנָה. שִׁיאוּר יִשָּׂרֵף וְהָאוֹכְלוֹ פָּטוּר מכרת וממלקות (רש"י ד"ה והא), ומה שטעון שריפה, היינו מדרבנן, שאסור לשהותו שמא יבוא לאוכלו (רא"ש ג, א, לפי הטעם שהחמירו חכמים בחמץ שמא יבוא לאוכלו, וראה תוס' לעיל ב, א ד"ה אור בשם רשב"א, שגם לפי הטעם שהחמירו חכמים בחמץ מפני שיש בו 'בל יראה' ו'בל ימצא', ובשיאור אין 'בל יראה' לדעת ר"ת [בתוס' לעיל מב, א ד"ה ואלו, ראה ביאורנו לעיל שם ד"ה ואלו], מכל מקום החמירו בשיאור שאסור לשהותו; חי' הר"ן. וראה רבינו דוד). ויש שסובר שמותר לשהותו, הואיל ואין עובר עליו ב'בל יראה' (רא"ש שם, לפי הטעם שהחמירו בחמץ מפני שיש בו 'בל יראה' ו'בל ימצא', ולדעת ר"ת הנ"ל שאין 'בל יראה' בשיאור), ומה שאמרו שטעון שריפה, משום שמדובר בשיאור שהחמיץ ביום טוב, שאינו יכול לאפותו, ועל כרחו צריך להניחו עד שיחמיץ, וישרפנו ביום טוב (קרבן נתנאל שם, ח. וראה ביאורנו לעיל ו, א ד"ה המוצא, שנחלקו ראשונים האם מותר לשרוף חמץ ביום טוב, וראה בזה במשנ"ב תמו, ו).

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים זֶה וְזֶה הָאוֹכְלוֹ חַיָּיב כָּרֵת, ואף שאינו ראוי לאכילה, הואיל והחמיץ קצת (ראה רש"י לעיל מג, א ד"ה שיאור), חייב כרת, שאכילתו אינה נחשבת 'אכילה שלא כדרך' שאין לוקים עליה, ורק אינה אכילה גמורה כחמץ גמור שנגמר חימוצו (פני יהושע).

וְאֵיזֶהוּ שִׁיאוּר, שפטור מכרת על אכילתו, אבל חייב מלקות על אכילתו (ע"פ מהרש"ל בדעת רש"י, ראה גמ' לעיל מג, א שלחכמים עובר בלאו על אכילתו). ונמצא שחכמים ורבי יהודה נחלקו בתרתי, מהו 'שיאור', והאם לוקה על אכילתו (ע"פ רש"י הנ"ל, ורש"י ד"ה והא. ראה גם רש"י חולין כג, ב ד"ה שיאור).

■ המשך במילואים עמ' 124

מְשָׁנָה. מְבַעֲרִין אֶת הַכֹּל מִלְּפְנֵי הַשַּׁבָּת, בין חולין ובין תרומה, חוץ ממה שעתיד לאכול בשבת (רש"י; רמב"ן במלחמות ה, א מדפי הרי"ף; ר"ן על הרי"ף כאן ולעיל שם). ואף שאפשר לבער את החמץ בשבת [שהרי לדעת חכמים (לעיל כא, א) אפשר לבער את החמץ בכל ענין ואין צריך דוקא לשורפו], יש לבער מה שאפשר בערב שבת, שהביעור בשבת הוא טירחה שלא לצורך (ע"פ ב"ח או"ח תמד, א. וראה ט"ז שם, א).

ויש שפירשו, שמבערים 'הכל' ממש, ולא ישאיר שום חמץ ברשותו [שרבי מאיר סובר כרבי יהודה (לעיל שם) שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואם ישאיר חמץ לסעודות שבת, שמא ישתייר חמץ ולא יוכל לשורפו בשבת], ולסעודת שבת יאכל מצה [ולדעתם, אין איסור לאכול מצה בערב הפסח עד חצות, ודלא כשיטות (רמב"ן במלחמות ור"ן על הרי"ף כאן) שכל היום של ערב הפסח אסור באכילת מצה] (בעל המאור כאן, וראה פני יהושע; רי"צ גיאות, הובא בהשגות הראב"ד לעיל שם).

גְּמָרָא. **תָּנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בַּר צָדוֹק אוֹמֵר וְכוּ' הָגִיעַ עֵת לְבַעֵר אֶת הֶחָמֵץ**, ומלשון זה משמע, שעיקר זמן ביעור חמץ הוא בשבת [כשיטתו במשנה], ולא רק מה שמשייר מאכילתו בשבת (שפת אמת. ולדעת בעל המאור הנ"ל, שלרבי מאיר יש לבער את כל החמץ בערב שבת, ראיית רבי אליעזר בר צדוק היא מכך שביערו את החמץ בשבת). ■ להלכה, ערב פסח שחל בשבת, מבערים הכל לפני השבת, ומשיירים חמץ בשיעור שתי סעודות לצורך השבת [כדעת רבי מאיר, וכפירוש רש"י] (שו"ע או"ח תמד, א. וראה שם פרטים נוספים, וכן בביאורנו לעיל יג, א ד"ה ומשיירין). וכל ערב הפסח אסור באכילת מצה [כדעת הרמב"ן והר"ן] (רמ"א שם תעא, ב. וראה שם פרטים נוספים בדין זה).

מְשָׁנָה. הקדמה: המשנה מבארת את הדין במי שלא בדק ולא ביער או ביטל את החמץ, ואינו נמצא בביתו בזמן הביעור.

וְלֶאֱכוֹל סְעוּדַת אֵירוּסִין בְּבֵית חָמִיו - ודוקא חתן שהולך לסעודת אירוסיו, שאי אפשר למצוה זו שתיעשה על ידי אחרים, אבל ההולך לדבר מצוה שאפשר שתיעשה על ידי אחרים, גם אם אין לו שהות לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו, צריך לחזור לביתו ולבער (אליה רבה תמד, י, בדעת הטור שם; שעה"צ שם, כ, בדעת מהר"ם חלאווה). ויש שפירש, שגם ההולך לדבר מצוה שאפשר שתיעשה על ידי אחרים, אם אין לו שהות לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו, אינו צריך לחזור לביתו (מג"א שם, י, בדעת הרמב"ם חמץ ומצה ג, ט), ומה שהמשנה נקטה דוקא חתן ההולך לבית חמיו, משום שלגביו סעודה זו נחשבת סעודת מצוה בכל ענין, אבל שאר אדם, יש אופנים שאינה סעודת מצוה, כדלהלן בגמ' (פרי חדש או"ח שם, ז). ■ להלכה, המהלך לסעודת אירוסין, שהיא דבר מצוה שאפשר שתיעשה על ידי אחרים, צריך לחזור לביתו ולבער החמץ [כמהר"ם חלאווה, וכאליה רבה בדעת הטור], ויש סוברים, שאף הוא אינו צריך לחזור לביתו אם אין שהות לחזור למצותו [כמג"א בדעת הרמב"ם] (משנ"ב תמד, כה).

וְנִזְכַּר שֶׁיֵּשׁ לוֹ חָמֵץ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ - ודוקא בנזכר 'שיש לו חמץ', שיודע בודאי שיש חמץ בביתו, אבל אם נזכר שלא בדק, ואינו יודע בודאי שיש לו חמץ, אינו חייב לחזור לביתו (מאירי). ויש שפירש, שלשון 'שיש לו חמץ' לאו דוקא, וצריך לחזור לביתו ולבדוק גם אם רק מסופק שמא יש חמץ בביתו, שכל בדיקת חמץ על הספק נתקנה (מהר"ם חלאווה). ■ להלכה, אף במסופק שמא יש לו חמץ, יחזור לביתו [כדעת מהר"ם חלאווה] (משנ"ב תמד, כו).

וְאִם לָאו מְבַטְּלוֹ בְּלִבּוֹ - ודוקא בנזכר קודם שש שעות, שעדיין יכול לבטלו, אבל אם נזכר לאחר שש שעות, שהחמץ כבר אסור בהנאה ואינו יכול לבטלו, צריך לחזור לביתו ולבערו אפילו אם אין שהות לחזור למצותו (המכתם; מאירי; מהר"ם חלאווה). ואע"פ שעל ידי זה יתבטל ממצות מילה, יש לו לחזור לביתו ולקיים את העשה של 'תשביתו', שהוא חמור יותר מהעשה של מילה, הואיל ומחצות ואילך עובר עליו בכל רגע, אבל העשה של מילה, זמנו כל היום [ורק יש להקדימו מדין 'זריזין מקדימין'] (מהר"ם חלאווה, ושעה"צ תמד, כד, בדעתו; מג"א שם, יא, הובא במשנ"ב שם, כט. וראה שעה"צ שם, שביאר מדוע גם במילה שלא בזמנה יחזור ויבער). ■ וכן הלכה (משנ"ב שם).

לְהַצִּיל מִן הַגּוֹיִם וּמִן הַנָּהָר וּמִן הַלִּסְטִים וּמִן הַדְּלֵיקָה וּמִן הַמַּפּוֹלֶת יְבַטֵּל בְּלִבּוֹ, ואפילו אם יש שהות לחזור לביתו ולבער את החמץ ולחזור למצותו, לא יחזור לביתו (רש"י), שמשום הצלת נפשות הקילו לסמוך על הביטול לכתחילה (משנ"ב תמד, ל).

ולאחר שש שעות, שכבר אינו יכול לבטל את החמץ, אם ברור לו שיש שהות ללכת לביתו ולחזור ולהציל, יחזור לביתו ויבער את החמץ ואחר כך יציל (מג"א שם, יב, הובא במשנ"ב שם). ויש סוברים, שגם באופן זה יציל תחילה ואחר כך ילך לביתו ויבער, שאם יחזור לביתו תחילה, יש לחשוש שיטרד בינתיים בענייניו וכבר לא יוכל להציל (מאירי; משנ"ב שם בשם אחרונים). ■ ושתי הדעות הובאו להלכה (משנ"ב שם).

וְלִשְׁבוֹת שְׁבִיתַת הָרְשׁוּת יַחְזוֹר מִיָּד. ■ להלכה, אם יצא לצורך עצמו יחזור מיד (שו"ע או"ח תמד, ז).

חוֹזֵר וְשׁוֹרְפוֹ לִפְנֵי הַבִּירָה מֵעֲצֵי הַמַּעֲרָכָה - ואין כוונת המשנה שחייב לשרוף את הבשר לפני הבירה, שהרי יכול לשורפו בכל ירושלים, אלא כוונת המשנה שאם שורפו לפני הבירה, כיון שכבר החזיק בדרך הקילו בו חכמים שיכול לשורפו גם מעצי המערכה, ואין צריך להביא עצים משל עצמו (רבינו דוד להלן ע"ב; חי' הר"ן).

וְעַד כַּמָּה הֵן חוֹזְרִין רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר זֶה וָזֶה בְּכְבִיצָה. ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח תמד, ז). ואם נזכר לאחר שעה שישית, חוזר אפילו על כזית, אבל על פחות מכזית אינו חוזר, אלא כשיחזור לביתו יבער (משנ"ב שם, לג).

גְּמָרָא. וְהַשְׁתָּא דְּאָמַר רַב חִסְדָּא מַחֲלוֹקֶת בְּסְעוּדָה שְׁנִיָּה וְכוּ' - דוקא ב'סעודת סבלונות' - שהיא הסעודה שעושים כשהחתן שולח סבלונות לאחר האירוסין - נחלקו האם היא מצוה או רשות, אבל סעודת אירוסין לדברי הכל היא סעודת מצוה (רש"י). ויש שפירשו, ש'סעודה שניה' אינה 'סעודת סבלונות', אלא היא סעודה נוספת שעושים לכבוד האירוסין, וכוונת רב חסדא שדוקא בסעודה זו נחלקו האם היא מצוה או רשות, אבל הסעודה הראשונה שעושים לכבוד האירוסין, לדברי הכל היא סעודת מצוה [אמנם גם ב'סעודת סבלונות' נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי האם היא מצוה או רשות, כדלהלן בברייתא] (בעל העיטור הל' ביעור חמץ קכ, ב, הובא בביאה"ל תמד, ז ד"ה סעודת; טור או"ח שם, וב"י שם בדעתו).

אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי אֲנִי שָׁמַעְתִּי סְעוּדַת אֵירוּסִין וְסִבְלוֹנוֹת. ■ וכן הלכה (משנ"ב תמד, כד).

■ המשך במילואים עמ' 124

מתני׳ (א) אארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת דברי ר"מ וחכמים אומרים בזמנו ר"א בר צדוק אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנן: **גמ׳** (ב) תניא ר"א בר צדוק אומר פעם אחת שבת אבא ביבנה וחל ארבעה עשר להיות בשבת ובא זונין ממונה של ר"ג ואמר הגיע עת לבער את החמץ והלכתי אחר אבא וביערנו את החמץ: **מתני׳** בההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער ואם לאו מבטלו בלבו להציל מן הנכרים (א) ומן הנהר ומן הלסטים ומן הדליקה ומן המפולת יבטל בלבו ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד. (ג) גוכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו (ד) לפני הבירה מעצי המערכה. ועד כמה הן חוזרין ר"מ אומר זה וזה בכביצה ר׳ יהודה אומר זה וזה בכזית וחכמים אומרים בשר קדש בכזית וחמץ דבכביצה: **גמ׳** ורמינהו ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד א"ר יוחנן לא קשיא הא ר׳ יהודה הא רבי יוסי דתניא סעודת אירוסין רשות דברי ר׳ יהודה רבי יוסי אומר מצוה והשתא דאמר רב חסדא מחלוקת בסעודה שניה אבל בסעודה ראשונה דברי הכל מצוה אפילו תימא הא והא ר׳ יהודה ולא קשיא הא בסעודה ראשונה הא בסעודה שניה תניא אמר רבי יהודה אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין אבל לא סבלונות אמר לו ר׳ יוסי אני שמעתי סעודת אירוסין וסבלונות. תניא רבי שמעון אומר הכל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה כגון מאי א"ר יוחנן כגון בת כהן לישראל ובת תלמיד חכם לעם הארץ דא"ר יוחנן בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה מאי היא אמר רב חסדא או אלמנה או גרושה או זרע אין לה במתניתא תנא קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות איני והא א"ר יוחנן הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן כל שכן שתורה וכהונה מעשרתן לא קשיא והא בת"ח הא בעם הארץ ר׳ יהושע נסיב כהנתא חלש אמר לא ניחא ליה לאהרן דאדבק בזרעיה דהוי ליה חתנא כי אנא רב אידי בר אבין נסיב כהנתא נפקו מיניה תרי בני סמיכי (ב) רב ששת בריה דרב אידי ור׳ יהושע בריה דרב אידי אמר ר"פ (ג) אי לא נסיבנא כהנתא לא איעתרי אמר רב כהנא אי לא נסיבנא כהנתא לא גלאי (ד) אמרו ליה והא למקום תורה גלית לא גלאי כדגלי אינשי אמר רבי יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנא׳ (א) ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק וכתיב (ה) (ב) לכן עתה יגלו בראש גולים. ת"ר כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות מאי היא אמר אביי קרו ליה בר מחים תנורי רבא אמר בר מרקיד בי כובי רב פפא אמר בר מלחיך פינכי רב שמעיה אמר בר מך רבע. ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח שאם מת או גולה מובטח לו שבניו ת"ח ואל ישא בת ע"ה שאם מת או גולה בניו ע"ה ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו

רש"י

מתני׳ מבערין את הכל. בין חולין בין תרומה, חוץ מכדי אכילתו לשבת, אבל כל מה שעתיד לבער יבער: תרומה מלפני השבת. שאינו יכול להאכילה לא לזרים ולא לבהמת זרים, ולהשהותה אי אפשר, אבל חולין אין צריך לבער אלא בזמנו, שיכול למצוא להן אוכלים הרבה: **גמ׳** שבת. נשתהה שם שבת אחת: **מתני׳** ההולך. בארבעה עשר: אם יכול. שיש שהות ביום: להציל מן הנכרים. את ישראל הנרדפין: יבטל בלבו. ולא יחזור, ואפי׳ יש שהות, דמדאורייתא סגי ליה בביטול בעלמא: לשבות שביתת הרשות. שהיה הולך להחשיך על התחום לקנות שביתה שם, כדי שיהא לו משם ולהלן אלפים לילך למחר שם לדבר הרשות, יחזור מיד, אבל לקנות שביתת מצוה, כגון שילך מחר חוץ לתחום לבית האבל או לבית המשתה, היינו כהולך לשחוט את פסחו: שיש בידו בשר קודש. עמו בדרך, ונפסל ביוצא, שמחיצת קדשים קלים חומת ירושלים: אם עבר צופים. שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם: שורפו במקומו. ולא הטריחוהו לחזור: ואם לאו חוזר ושורפו כו׳. כדאמרן בכל שעה (לעיל כד.) (ג) בקודש באש תשרף דבמקום אכילתו שריפתו: זה וזה. חמץ דאמרן לעיל ונזכר שיש לו חמץ בביתו, ובשר קודש שעמו: בכביצה. אבל בפחות, גבי חמץ יבטל בלבו, וגבי בשר קודש שורפו במקומו: **גמ׳** סעודה שניה. כך הוא דרך החתנים, לאחר סעודת אירוסין חוזר ומשגר סבלונות לארוסתו וסועד שם: אני לא שמעתי. שתהא מצוה אלא סעודת אירוסין לבדה, אבל לא סעודת סבלונות: סבלונות. דורונות, כלים נאים: בת כהן. צריכה להינשא לכהנים, ולא לפגום משפחתה להינשא לישראל: אין זווגן עולה יפה. במזל טוב: מאי היא. מה עולה בידן: או אלמנה או גרושה או זרע אין לה. כדכתיב (ד) ובת כהן כי תהיה לאיש זר, וסמיך ליה ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה וגו׳: או קוברה. בלא זמן: תלמיד חכם. (א) הוא שבח לו, אבל עם הארץ ואינו כהן, גנאי הוא לו לאהרן, ונענשים: לא גלאי. רב כהנא גלה מבבל לא"י, כדאמרן בהגוזל ומאכיל (ב"ק קיז.): לא גלאי כדגלו אינשי. שאר תלמידים יוצאין מדעתן, ואני יצאתי על כרחי מחמת מרדין ואימת מלכות: ומאלמן את אשתו. שמבקש לימודו ואי אפשר לו וגולה למזונות, והרי אשתו באלמנות חיות וגוזליו יתומין: ותלמודו משתכח. שאינו עסוק לחזור עליו: ומחלוקות רבות באות עליו. מחמת שכח תלמודו, או הקפות שמקיף מתגונין לסעודותיו: קרו ליה. לבנו: מרקיד בי כובי. כדרך הליצנים שמשחקין ומרקדין בחנויות להשקותן בשכרן: מלחיך פינכי. [לוחך] קערות: מך רבע. מקפל לבושו ורובץ וישן, כך דרך המשתכרין, אינו מספיק לילך לביתו ולשכב על מטתו אלא מקפל לבושו תחתיו וישן: מך. כמו בר ממרא מוך שקיק וגו׳ (תענית ו:):

תוספות

לשבות שביתת הרשות. פ"ה שהיה הולך להחשיך על התחום לקנות שביתה שם ולילך ד׳ אלפים לדבר הרשות. וקשה א"כ תיקשי למ"ד בפ׳ בכל מערבין (עירובין לא.) אין מערבין אלא לדבר מצוה. **ונר׳ לר"י** דה"פ לשבות שביתת הרשות שהולך לשמוח בפסח בבית אוהבו או קרובו: **אם** עבר צופים. פי׳ בקונט׳ שם כפר. וקשה לר"י א"כ ה"ל למימר וכמדתו לכל רוח כדתניא בפ׳ מי שהיה טמא (לקמן צג:) איזהו דרך רחוקה מן המודיעין ולחוץ וכמדתה לכל רוח (ט). **ואור"י** דבתוספתא דמכילתין (י) מפרש בהדיא איזהו צופים הרואה ואין מפסיק פי׳ כל מקום סביב ירושלים שיכול לראותו משם: **ושורפו** לפני הבירה. פ"ה כדאמרינן פ׳ כל שעה (דף כד.) בקודש באש ישרף במקום אכילתו שריפתו. **וקשה לר"י** אי דאורייתא הוא מה לי עבר צופים ומ"ל לא עבר צופים. **וי"ל** דמן התורה יכול לשורפה בכ"מ שירצה דנפרק כל שעה (ג"ז שם) לא מרבינן אלא פסולי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים אבל שאר קדשים שנאכלים לזרים לא מרבינן ומה שהצריכו חכמים לשרוף הני דהכא לפני הבירה היינו גזירה אטו קדשי קדשים (כ): **לפני** הבירה. בזבחים בפ׳ טבול יום (דף קד:) פליגי מאי בירה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מקום יש בהר הבית ובירה שמו ר"ל אמר כל הבית כולו הוי בירה שנאמר (ה) אל (ל) הבירה אשר הכינותי: **וחכמים** אומרים בשר קודש בכזית והחמץ בכביצה. אומר ריב"א דמפרש בירושלמי משום דבשר קודש לית ליה תקנה בביטול החמירו בכזית אבל חמץ אית ליה תקנה בביטול לא החמירו עד כביצה: **תניא** א"ר יהודה. תימה אמאי לא מייתי תניא נמי הכי מהך דהכא לרב חסדא: *)

*) עוד דיבור תוס׳ השייך לכאן נמצא בע"ב

עין משפט נר מצוה

מז א מיי׳ פ"ג מהל׳ חמץ הלכה ג סמג עשין לט טוש"ע א"ח סי׳ תמד סעיף א:
מח ב מיי׳ שם הל׳ ט טוש"ע שם סעיף ז:
מט ג מיי׳ פרק יט מהלכות פסולי המוקדשין הלכה ח:
מט ד [מיי׳ פ"ג מהל׳ חמץ הל׳ ט טוש"ע א"ח סי׳ תמד סעיף ז]:
נ ה מיי׳ פ"ה מהלכות דעות הלכה ב:
נא ו מיי׳ פכ"א מהל׳ אסורי ביאה הלכה לב סמג לאוין קמו טור ש"ע אה"ע סי׳ ב סעיף ח:

רבינו חננאל

מתני׳ ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערין הכל מלפני השבת דברי ר׳ מאיר ר׳ אלעזר אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנן. וקיי"ל כר׳ אלעזר בר׳ צדוק: תניא ר׳ אלעזר ברבי צדוק אומר פעם אחת שבת אבא ביבנה וחל ארבעה עשר להיות בשבת כו׳: מתני׳ ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר כו׳. ורמינהי ההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד והכא קתני במתני׳ יבטל בלבו מכלל שאין מחייבין אותו לחזור. ושנינן מתני׳ ר׳ יוסי היא דסבר סעודת אירוסין מצוה וביעור חמץ נמי מצוה. מיהו ביעור חמץ אפשר לקיימה בביטול חמץ וישלים סעודת אירוסין שנמצא מקיים שתיהן. וברייתא ר׳ יהודה דסבר סעודת אירוסין רשות כגון שביתת הרשות ולדברי הכל חייב לחזור מיד דתניא סעודת אירוסין רשות דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר מצוה. והשתא דאמר רב חסדא מחלוקת בסעודה שניה אבל בסעודה ראשונה אפי׳ ר׳ יהודה מודה דמצוה אפי׳ תימא מתני׳ ר׳ יהודה ובסעודה ראשונה שהיא מצוה וברייתא בסעודה שניה שהיא רשות. תניא אמר ר׳ יהודה אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין בלבד אמר ר׳ יוסי אני שמעתי סעודת אירוסין וסבלונות. ירושלמי לשבות שביתת הרשות לשבות אצל רבו או אצל מי שהוא גדול ממנו. אמר ר׳ יוסי בר בון גדול השלום שהוקש לשני דברים שחייבין עליהן כרת מילה ושחיטת פסח: תניא א"ר אלעזר כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה כגון מאי א"ר יוחנן כגון בת כהן [לישראל] או בת תלמיד חכם אצל עם הארץ לפי שאין זיווגן עולה יפה כדכתיב ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע. אמר רב כהנא אי לא נסיבנא כהנתא לא גלאי ומעשה דרב כהנא מפורש בהגוזל בתרא כי שמטיה לקועיה להההוא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל דף יג. ודף כ:], ב) [תוספתא פרק ג ה"ט], ג) לקמן דף פא: ברכות דף מט:, ד) [עיין פירש"י לקמן פא: ד"ה נטמאה וכו׳ לפני הבירה וכו׳], ה) [עיין תוספות לקמן דף קיג. ד"ה אמר], ו) לעיל ד:, ז) עירובין פב., ח) [ברכות נט.], ט) עי׳ תוי"ט, י) פרק ג ה"י, כ) וכ"כ רש"י בע"ב ד"ה זוהרו (מעיל שמואל).

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה תלמיד חכם שבח הוא לו:

הגהות וציונים

א] ס"א מן הגוים ולהלן במתני׳ ל"ג "ומן הלסטים" דהיינו הך (תוס׳ יו"ט, גליון): ב] בעין יעקב נוסף סמיכי ס"ד אלא אימא דחזו לסמיכא ומאן אינון (רש"ש, וכ"ה ביוחסין ערך רב אידי בר אבין עיי"ש וכ"ה בקצת כת"י): ג] תוס׳ על זה תמצא בריש ע"ב: ד] בכת"י וראשונים נוסף בתריה: ס] [צ"ל ולבנות] (גליון):

תורה אור השלם

א) הַשֹּׁכְבִים עַל מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק: [עמוס ו, ד]
ב) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים: [עמוס ו, ז]
ג) וְכָל חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: [ויקרא ו, כג]
ד) וּבַת כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל: וּבַת כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל זָר לֹא יֹאכַל בּוֹ: [ויקרא כב, יב-יג]
ה) וְלִשְׁלֹמֹה בְנִי תֵּן לֵבָב שָׁלֵם לִשְׁמוֹר מִצְוֹתֶיךָ עֵדְוֹתֶיךָ וְחֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת הַכֹּל וְלִבְנוֹת הַבִּירָה אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי: [דברי הימים א׳ כט, יט]

ליקוטי רש"י

ומן הנהר. שהוא גדל פתאום ושוטף את בני העיר ואת שדותיהם [ר"ה כג:]. וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש. ונפסל ביציאתו חוץ לחומה [ברכות מט:]. אם עבר צופים. מקום שיכול לראות משם הבירה ומשם והלאה אין יכול לראותו. שורפו במקומו. לא הטריחוהו לחזור ולשורפו בירושלים הואיל וכבר נתרחק הרבה, ואע"ג דקיי"ל בפרק כל שעה (דף כד.) דבמקום אכילה קדשים שם שריפתן מקבלה בלא תשרף [לקמן פא.]. לפני הבירה. מקום בהר הבית שיש שם בית הדשן גדול ששורפין פסולי קדשים קלים דאמרינן בזבחים בפרק טבול יום (דף קד:). זה וזה. חמץ ובשר קודש [ברכות מט.].

גברא וערק לארץ ישראל: אמר ר׳ יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנא׳ אוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק וכתיב בתריה לכן עתה יגלו בראש גולים: ת"ר תלמיד חכם המרבה סעודתו בכ"מ לסוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם גוזליו ותלמודו משתכח ומחלוקות רבות [באות] עליו ודבריו אין נשמעין ומחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו וגורם שם רע לו ולבניו עד סוף כל הדורות וקרו לו בר מיחם תנורא ובר מרקיד בי כובא ובר מלחך פנכי ובר מך רבעי:

ואינו מתקבל. תנו רבנן [א] לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גדולי הדור לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה לא מצא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ [א] ועל בנותיהן הוא אומר [א] ארור שוכב עם כל בהמה. תניא ר' אומר עם הארץ אסור לאכול בשר (בהמה) שנאמר [ב] זאת תורת הבהמה והעוף כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר בהמה ועוף. אמר רבי אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת אמרו לו תלמידיו ר' אמור לשוחטו אמר להן זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה. ואמר רבי אלעזר עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך שנאמר [ג] כי היא חייך ואורך ימיך על חייו לא חס על חיי חבירו לא כל שכן אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן עם הארץ מותר לקורעו כדג אמר רבי שמואל בר יצחק ומגבו. תניא אמר רבי עקיבא [ב] כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להן זה נושך ושובר עצם וזה נושך ואינו שובר עצם. תניא היה רבי מאיר אומר כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי [ג] מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים אף עם הארץ מכה ובועל ואין לו בושת פנים. תניא רבי אליעזר אומר אילמלא [א] אנו צריכין להם למשא ומתן היו הורגין אותנו תני רבי חייא כל העוסק בתורה לפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנאמר [ד] תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא [ג] מאורסה גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאין עובדי כוכבים את ישראל ונשותיהן יותר מהן תנא שנה ופירש יותר מכולן תנו רבנן ששה דברים נאמרו בעמי הארץ [ב] אין מוסרין להן עדות ואין מקבלין ממנו עדות ואין מגלין להן סוד [ג] ואין ממנין אותן אפוטרופוס על היתומים ואין ממנין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה ואין מתלוין עמהן בדרך ויש אומרים אף אין מכריזין על אבידתו ותנא קמא [ד] זמנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל ליה שנאמר [ה] יכין וצדיק ילבש: וכן מי שיצא וכו': [ט] למימרא דרבי מאיר סבר כביצה הוא דחשיב ורבי יהודה סבר כזית נמי חשיב ורמינהי [י] עד כמה הן מזמנין [ד] עד כזית ורבי יהודה אומר עד כביצה אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה אביי אמר לעולם לא תיפוך התם בקראי פליגי הכא בסברא פליגי התם [י] בקראי פליגי רבי מאיר סבר [ו] ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה [ח] ואכילה בכזית ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו בכביצה הכא בסברא פליגי דרבי מאיר סבר חזרתו [ט] כטומאתו מה טומאתו בכביצה אף חזרתו בכביצה ור' יהודה סבר חזרתו כאיסורו

הדרן עלך אלו עוברין

רש"י

ואינו מתקבל. לשומעים: גדולי הדור. אנשי מעשה ולדיקים: בת גבאי צדקה. שאין ממנין אלא אם כן טובים ונאמנין: נשותיהן שרץ. שאינן זהירות במלות: עם כל בהמה. שדומות לבהמה, שאין להן לב להבין: כי היא חייך ואורך ימיך על חייו לא חס. ללמוד תורה ולחיות: על חיי חבירו לא כל שכן. ויש לדאג שמא יהרגנו: ומגבו. דתו לא חיי, כדאמרינן בשחיטת חולין (דף כא.) קרעו כדג מטמא באהל מיד ואף על גב שמפרפר, ואמר רבי שמואל בר רב יצחק ומגבו: אילמלא צריכין אנו להם. למזונותיהן ולעזרתם, היו הורגין אותנו: כאילו בועל ארוסתו בפניו. שמבייש: מאורסה. לכל קהילות יעקב: שנה ופירש. תלמיד ששנה ופירש מן התורה, ויודע כמה תלמידי חכמים מגנים את עמי הארץ וכמה הם שפלים בעיניהם, שונא יותר מכולם: אין מוסרין לו עדות. אין מזמנין אותו לשמוע דבר להעיד עליו: ואין מגלין לו סוד. שום דבר סתר, לפי שהולך רכיל ומגלה: על היתומין. שחשוד על הגזל: המולא אבידה חייב להכריז כדאמרי' באלו מציאות (ב"מ כח.), ועם הארץ לאו אחיך הוא, דאינו עושה מעשה עמך[י]: מזמנין. שלשה שאכלו כאחת דתנן[כ] חייבין לזמן ואין רשאין ליחלק[ל]: ואכלת ושבעת. מהאי קרא נפקא לן ברכת הזימון[מ] בברכות (מח:): חזרתו. ומדרבנן[נ] היא, ואשיעור טומאתו אסמכוה, וטומאת אוכלין בכביצה:

תוספות

[ד] אמר רב כהנא אי לאו דנסיבי כהנתא לא גלאי. משמע שלא היה כהן והא דאמרינן בפ"ק דקדושין (דף ח.) רב כהנא שקל סודרא בפדיון הבן בשביל אשתו היה לוקח כדאמרינן בפ' הזרוע (חולין דף קלב.) רב כהנא הוה אכיל בשביל אשתו. והא דאמרינן בפרק ערבי פסחים (לקמן קיג.) א"ל רב לרב כהנא פשוט נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא כהנא [וגברא] רבא אנא לא בשביל שהיה כהן אלא שכך היה שמו[ח]: לא מצא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות. משמע דגבאי לדקה עדיפי ממלמדי תינוקות והא דאמרינן בפרק השותפין (ב"ב ח: ושם) [ז] והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע אלו גבאי לדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו מלמדי תינוקות נ"ל דזוהר הרקיע עדיף מזוהר כוכבים: מה ארי דורס ואוכל. פר"ת דורס ואוכל ואין ממתין עד שתמות אף עם הארץ אינו ממתין עד שתתפייס[ט]:

ויש אומרים אף אין מכריזין על אבידתו. וא"ת מאין יודע שהיא של ע"ה. [פ] ואור"י כגון שיירא של ע"ה עוברת וראינו שנפל מהם. והשתא משמע דדוקא אין מכריזין על אבידתו אבל לגזול בידים לא אע"ג דלית ליה האי סברא דבסמוך אפשר דנפיק מיניה ברא מעליא ותימה לר"י אמאי ממונו אסור השתא גופו מותר שמותר לקורעו כדג ממונו לא כל שכן דכה"ג אמרינן בהגזל בתרא (ב"ק קיט.) ובע"ז (כו.) גבי מוסר למאן דלית ליה סברא דאפשר דנפיק מיניה ברא מעליא. ונראה לר"י דלעיל מיירי במכיר וכופר להכעיס דה"ל הריגתו כמו פיקוח נפש שהוא לסטין וחשוד על הדמים דאי לאו הכי היאך מותר להורגו ביום הכפורים שחל להיות בשבת הלא אפילו נכרי אסור וכן משמע הלשון על חייו אינו חס דמכיר וכופר דיש הרבה עניי ע"ה כדמוכח בסוטה בפ' היה נוטל (כב.). ואור"י למה שאנו מקבלים עדות מע"ה כדאמר בפרק חומר בקדש (חגיגה כב.) כמאן מקבלים האידנא סהדותא מע"ה כרבי יוסי: ואכלת זו אכילה. נראה דהני שיעורי כזית וכביצה דלא הוי אלא אסמכתא וכן פ"ה בפרק מי שמתו (ברכות כ:) גבי הא דאמרינן בן מברך לאביו ומוקי לה כגון דאכל האב שיעור דרבנן ופ"ה שם דהיינו כזית וכביצה דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה וכן מוכח התם דקאמר לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם [י] ואכלת ושבעת וברכת והן מדקדקים על עצמם בכזית וכביצה. וקשה דבפרק ג' שאכלו (שם מח.) אמרינן ינאי מלכא ומלכתא כרכי ריפתא בהדי הדדי אמר מאן יהיב לן גברא דמברך לן אייתוהו לרבי שמעון בן שטח וכו' שתה ובריך להו וקאמר רבי שמעון בן שטח לגרמיה הוא דעבד דלעולם אינו מוציא אחרים ידי חובה עד שיאכל כזית דגן משמע דאם אכל כזית דגן היה מוציא אחרים ואי כזית דרבנן היכי מפיק להו הא אמרינן דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ואור"י דהיינו דוקא קטן אינו מוציא אותו שאכל שיעור דאורייתא אבל גדול אפילו לא אכל כלל יכול להוציא אחרים מדאורייתא[ע]:

עין משפט נר מצוה

נב א מיי' פכ"א מהל' אסורי ביאה הלכה לב טוש"ע אה"ע סי' ב סעיף ו:
נג ב מיי' פי"א מהל' עדות הלכה ב סמג לאוין ריד טור ש"ע ח"מ סימן לד סעיף יז:
נד ג מיי' פ"י מהל' גזלות הלכה ו סמג עשין עו טוש"ע ח"מ סי' רל סעיף ג:
נה ד מיי' פ"ה מהלכות ברכות הל' ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קפד סעיף ו וסי' קצו סעיף ד:

רבינו חננאל

תניא ר' אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר זאת תורת הבהמה. אמר ר' אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת אמרו לו תלמידיו כו' ואסור להתלוות עמו בדרך. ת"ר גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ תלמידי חכמים כו' ונשותיהן כו' שנה ופירש יתר מכולן. ת"ר ששה דברים נאמרו בעמי הארץ אין מוסרין להם עדות ואין מקבלין מהן עדות ואין מגלין להם את הסוד ואין ממנין מהם אפוטרופין על היתומים ואין ממנין אותן אפוטרופין על קופה של צדקה ואין מתלוין עמהן בדרך ויש אומרים אף אין מכריזין על אבדתן ות"ק זימנין דנפיק מיניה זרעא מעליא יכין וצדיק ילבש: מתני' וכן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עבר צופים שורפו כו'. פי' שם מקום שעומד שם וצופה בכל צד שורפו במקום שנזכר. ואם לא עבר הצופים חוזר כו' עד כמה חוזרין ר"מ אומר בין חמץ בין בשר קדש כביצה ר' יהודה אומר זה וזה בכזית וחכמים אומרים בשר קדש כזית וחמץ (כוכתבת) [כביצה]. ואקשי' ורמינהי עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה מכלל דלר"מ כזית חשוב ולר' יהודה כביצה. ומשני ר' יוחנן מוחלפת השיטה כלומר חלף דברי ר' מאיר לר' יהודה ודברי ר' יהודה לר' מאיר כי היכי דלא תיקשי דבריהם על דבריהם. אביי אמר לעולם לא תפוך והתם בענין זימון בקראי פליגי ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ומצינו אכילה כזית ור' יהודה אמר לך בעינן אכילה שיש בה שביעה ולא תהיה פחות מכביצה. והכא בסברא פליגי ר"מ מקיש ליה לטומאה מה טומאה בכביצה אף חזרתו בכביצה ר' יהודה אומר

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עירובין דף נה:], ב) [סנהדרין לו: ע"ש], ג) [ברכות נז. סנהדרין נט.], ד) [בבא קמא קיט.], ה) [ברכות מט:], ו) ברכות דף מה. יומא דף עט:, ז) ברכות מט: יומא פ., ח) [יומא פא.], ט) [לקמן דף קכא.], י) עיין ב"ק דף צד:, כ) ברכות מה., ל) שם נ., מ) [וע"ע תוספות קדושין ח. ד"ה רב כהנא ובבא בתרא קי. ד"ה ולא ובחולין קלב. ד"ה רב כהנא], נ) [וע"ע תוספות חולין סא. ד"ה הדורס ותוספות בבא קמא טז: ד"ה דרס], ס) [ועיין תוספות בבא מציעא דף כב: ד"ה אי ליכא]: ע) עי' תוס' ברכות טו. ד"ה ורבי יהודה מח. ד"ה עד מט: ד"ה רבי מאיר, יומא עט. ד"ה ולא.

גליון הש"ס

גמ' אמר ר"ע כשהייתי ע"ה. עי' כתובות סב ע"ב תוס' ד"ה להוה למיע:

הגהות וציונים

א] [אולי צ"ל אלמלי ביו"ד עיין תוספות מגילה כא ע"א ד"ה אלמלא] (גליון), וי"ג אילמלא אנו מצטרכין להם (חכמת מנוח עיי"ש): ב] [ברכת המזון צ"ל] (גליון), ולפמש"כ שם בברכות על הגליון ובהגהות הגר"א א"צ להגיה (באה"מ): ג] צ"ל מדרבנן (חכמת מנוח): ד] שייך מעבר לדף (גליון):

ליקוטי רש"י

לנוחרו. ולשון נחירה שקורעה לאורכה מנחיריה ועד החזה [חולין יז.]. עד כמה הן מזמנין. כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון ונפקא מינה להוליאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לברך [ברכות מה.]. מזמנין. מברכין על המזון אחריו [יומא עט:]. ואכילה בכזית. משמע [שם פא.]. חזרתו כטומאתו. גרסינן שיעור חזרתו כשיעור טומאתו מידי דמשיב לענין טומאה משיב זה לענין חזרה [ברכות מט:]. כשיעור טומאת אוכלים דאורייתא בכביצה [לקמן פה.]. טומאת אוכלין בכביצה לטמא אחרים [רשב"ם לקמן קכא.].

תורה אור השלם

א) אָרוּר שֹׁכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: [דברים כז, כא]
ב) זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל הָאָרֶץ: [ויקרא יא, מו]
ג) לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם: [דברים ל, כ]
ד) תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: [דברים לג, ד]
ה) יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק: [איוב כז, יז]
ו) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: [דברים ח, י]
ז) וְהַמַּשְׂכִּלִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד: [דניאל יב, ג]

וּנְשׁוֹתֵיהֶן שָׂרֶץ, שאינן זהירות במצוות (רש"י), והיינו שאינן זהירות בהלכות נדה, כיון שהבעל שלהן עם הארץ, ואינו יכול ללמדן את פרטי ההלכות [ולכן נמשלו לשרץ, שמשריץ ומוליד באיסור] (ט"ז אה"ע ב, ד, בדעת הב"י דלהלן). ואפילו אם אינן עושות כן להכעיס, אלא עושות כן לתיאבון, או מפני שאינן בקיאות בדקדוקי מצוות (ב"י אה"ע שם ד"ה ומ"ש רבינו ולא, בדעת רש"י. ובדעת הטור שם, ראה ב"י וט"ז שם, וכן ב"ח שם, ח).

וְעַל בְּנוֹתֵיהֶן הוּא אוֹמֵר אָרוּר שׁוֹכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה, שהן דומות לבהמה, בכך שאין להן לב להבין את מעלת התורה שנאמר עליה (דברים ל, כ) שהיא 'חייך ואורך ימיך' (רש"י, ע"פ גירסת הב"י אה"ע ב ד"ה לעולם, וט"ז שם, ג). ולכך מבטלות את בעליהן מתלמודם כדי שיעסקו בסחורה ויהנו מטובות עולם הזה, ואינן מבינות שגם אם יעסקו בתורה יהנו מטובות עולם הזה, שנאמר עליה שהיא 'חייך' בעולם הזה, 'ואורך ימיך' בעולם הבא (ט"ז שם. והוסיף, שלפי זה בת עם הארץ שמבינה מעלת התורה, אין איסור לנושאה מחמת שאביה עם הארץ).

■ להלכה, לעולם ישתדל אדם לישא בת תלמיד חכם ולהשיא בתו לתלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור, ואם לא מצא, ישא בת ראשי כנסיות, ואם לא מצא, ישא בת גבאי צדקה, ואם לא מצא, ישא בת מלמדי תינוקות, ואל ישיא בתו לעם הארץ (שו"ע אה"ע שם, ו). וכל זה בעם הארץ שאינו מדקדק במצוות (רמ"א שם).

עַם הָאָרֶץ אָסוּר לֶאֱכוֹל בָּשָׂר - אין הכוונה שאסור לעולם באכילת בשר, אלא שבגלל שהוא עם הארץ גורם לו לפעמים שיהיה אסור באכילת בשר, כגון שיש לו בהמות ועופות ואין לו מי שישחט ויבדוק וינקר אותן כדין, והוא עצמו אינו יודע לעשות כן [ולכן לא אמר שאסור גם בדגים, שהרי אינם טעונים שחיטה] (רמב"ן חגיגה כב, א; רבינו דוד; ריטב"א; מהר"ם חלאווה).

עַם הָאָרֶץ מוּתָּר לְנוֹחֲרוֹ בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת - וטעם ההיתר, מפני שמדובר בעם הארץ שכופר להכעיס, שהוא לסטים וחשוד על שפיכות דמים, והריגתו היא מצוה והצלת נפשות, ואף שבאותה שעה אינו עושה כלום, כיון שהוא רגיל בכך (תוס' ד"ה ויש, וראש"ש ג, י, בשם ר"י). ויש שפירשו, שמדובר שראוהו רץ אחר הערוה, שמותר להצילה בנפשו של הרודף (רי"ף; ראשונים דלהלן בשם רב שרירא גאון), ומה שהוא בור ועם הארץ גרם לו שיעשה כן (רמב"ן חגיגה כב, א, ריטב"א ור"ן, בשם רב שרירא גאון, ובדעת הרי"ף). ויש שפירשו, שאין כוונת הגמ' כפשוטו שמותר להורגו, שאין דמו של עם הארץ מסור בידינו להורגו, אלא מתוך שתלמידי חכמים שונאים את עמי הארץ, נקט לשון גוזמא (ריטב"א; חי' הר"ן).

זֶה טָעוּן בְּרָכָה וְזֶה אֵינוֹ טָעוּן בְּרָכָה - ודרך צחות אמר כן, וודאי שגם השוחטו אינו טעון ברכה (מאירי).

עַם הָאָרֶץ אָסוּר לְהִתְלַוּוֹת עִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ וְכוּ' עַל חַיָּיו לֹא חָס עַל חַיֵּי חֲבֵירוֹ לֹא כָל שֶׁכָּן, שאם על חיי עצמו לא חס, ללמוד תורה ולחיות, יש לדאוג שמא לא יחוס על חיי חבירו, ויהרגנו (רש"י), שכיון שהעם הארץ הלך אחר תאוות ליבו ולא חס על חיי עצמו ללמוד תורה, יש לחוש גם שמא אם תתעורר בו תאוה להרוג את חבירו, ילך אחר תאוותו (שפת אמת). ויש שפירש 'על חייו לא חס', שמכיר ריבונו וכופר להכעיס (תוס' ד"ה ויש, בשם ר"י).

עַם הָאָרֶץ מוּתָּר לְקוֹרְעוֹ כְּדָג וְכוּ' - ומדובר שראוהו רץ אחר הערוה, שמותר להצילה בנפשו, ופעמים שאין אפשרות להמתין, וממיתים אותו במיתה מנוולת כזו (חי' הר"ן, לפירוש רב שרירא גאון, ראה ביאורנו לעיל ד"ה עם הארץ מותר). ויש שפירש, שלא מדובר ברץ אחר הערוה, אלא דרך גוזמא נקט (חי' הר"ן, לשיטתו שהובאה בביאורנו שם).

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא כְּשֶׁהָיִיתִי עַם הָאָרֶץ אָמַרְתִּי מִי יִתֵּן לִי תַּלְמִיד חָכָם וַאֲנַשְּׁכֶנּוּ כַּחֲמוֹר - ולא היה זה מפני ששנא את התלמידי חכמים, שהרי גם בעודו עם הארץ היה 'צניע ומעלי' (ראה כתובות סב, ב), אלא מפני שהיה סבור שהתלמידי חכמים מתגאים על עמי הארץ, ושונאים אותם (תוס' שם ד"ה דהוה, בשם ר"ת). ויש שפירש, שאכן מתחילה היה אומר 'מי יתן לי תלמיד חכם' וכו', אלא שאחר כך חזר למוטב והיה - גם בעודו עם הארץ - צנוע ומעלי, ולאחר מכן קבע עצמו לתורה ונעשה רבי עקיבא (ריטב"א שם).

אֵילְמָלֵא אָנוּ צְרִיכִין לָהֶם לְמַשָּׂא וּמַתָּן הָיוּ הוֹרְגִין אוֹתָנוּ - אם לא שאנחנו צריכים להיעזר בהם ולשאת ולתת עמהם, היינו מתרחקים יותר מעמי הארץ, ודבר זה היה גורם שישנאו אותנו ביותר, עד שיהרגו אותנו (חכמת מנוח בפי' שני. וראה רש"י). ויש שפירש, שאם לא שהם צריכים אותנו כדי לשאת ולתת עמנו ולהרויח בכך, היו הורגים אותנו (שם, בפי' ראשון, וגרס 'מצטרכים'; חתם סופר בפי' ראשון).

כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְפָנֵי עַם הָאָרֶץ כְּאִילּוּ בּוֹעֵל אֲרוּסָתוֹ בְּפָנָיו - שהתורה נמשלה לאשה, וכשניתנה לעם ישראל, נחשבת כארוסה, ולאחר שהאדם עוסק בה, נעשית כאשתו הנשואה לו. ועם הארץ שאינו לומד, התורה נשארת כארוסתו שלא נשאה, והעוסק בתורה לפני עם הארץ, כאילו נושא את ארוסתו של עם הארץ (ע"פ מאירי ומהרש"א). וכוונתו לומר, שאותם עמי הארץ שאינם מקולקלים במידות, יש להזהר שלא לביישם, ואין לעסוק בתורה בפניהם, שמביישם בכך (מאירי).

וְאֵין מְקַבְּלִין מִמֶּנּוּ עֵדוּת - וזו דעת חכמים, אבל דעת רבי יוסי שמקבלים ממנו עדות, משום איבה (ראה חגיגה כב, א, ורש"י שם ד"ה כר' יוסי), ואף עם הארץ גמור, כשר לדעתו (רא"ש ג, י). ומה שאנו נוהגים לקבל עדות מעמי הארץ, מפני שאנו פוסקים כרבי יוסי (תוס' ד"ה ויש, בשם ר"י, ע"פ הגמ' בחגיגה שם). ויש שפירש, שבבריית כאן מדובר בעם הארץ שחשוד על שבועת שקר ועל הגזל, ולכולי עלמא אין מקבלים ממנו עדות, ודברי רבי יוסי שמקבלים ממנו עדות נאמרו בעם הארץ שאינו חשוד על כל אלו, ועוסק במצוות ובדרך ארץ, ורק אינו יודע מקרא ומשנה (רי"ף. וראה רבינו דוד וחי' הר"ן, שלפירושו 'אין מקבלין' לאו דוקא, אלא פסול לעדות אף בדיעבד).

■ להלכה, אין מוסרים עדות לעם הארץ, ואין מקבלים ממנו עדות, אלא אם כן הוחזק שעוסק במצוות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ, אע"פ שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה [כרבי יוסי, וכדעת הרי"ף] (שו"ע חו"מ לד, יז).

וְאֵין מְמַנִּין אוֹתָן אַפּוֹטְרוֹפּוֹס עַל הַיְתוֹמִים, לפי שחשודים על הגזל (רש"י). ודוקא בעם הארץ שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אבל אם ישנו בדרך ארץ ובמצוות, ממנים אותו (רי"ף, ומגיד משנה נחלת י, ו, בדעתו ובדעת הרמב"ם שם. וראה ביאורנו לעיל ד"ה ואין מקבלין). ויש שפירש, שאף אם ישנו בדרך ארץ ובמצוות, אין ממנים אותו, שכיון שהוא עם הארץ, ואין בור ירא חטא (אבות ב, ה), עשוי להורות לעצמו היתר ליטול מממון היתומים, ולומר שנוטל שכר טירחתו בממון היתומים (מאירי, ומגיד משנה שם, בדעת רש"י). ■ להלכה, אין ממנים אפוטרופוס עם הארץ שהוא בחזקת חשוד על העבירות [כדעת הרי"ף והרמב"ם] (שו"ע חו"מ רצ, ב, וסמ"ע שם, ו, ובאר הגולה שם, ה בדעתו).

■ המשך במילואים עמ' 125

זֶה אוֹר שֶׁיָּקָר בָּעוֹלָם הַזֶּה וְקָפוּי לָעוֹלָם הַבָּא - אפילו אור גדול כאור החמה בגבורתה, שהוא חשוב ויקר בעולם הזה, לא יהיה נחשב בעולם הבא (רש"י). ויש שפירש, שהכוונה לאור התורה, שבעולם הזה הוא יקר וקשה לדעת אותו ולהשיגו, ובעולם הבא יהיה מצוי וקל להשיגו (ערוך ערך קף - ד, ע"פ מהרש"א).

אֵלּוּ נֶגָעִים וְאָהֳלוֹת שֶׁיְּקָרִין הֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה וּקְפוּיִין הֵן לָעוֹלָם הַבָּא - הלכות נגעים ואהלות שהן חמורות וקשות בעולם הזה, יהיו קלות להשיגן בעולם הבא (מהרש"א, ע"פ הערוך שהובא בקטע הקודם).

עוֹלָם הָפוּךְ רָאִיתִי עֶלְיוֹנִים לְמַטָּה וְתַחְתּוֹנִים לְמַעְלָה - שבני אדם עשירים, שכאן הם חשובים מחמת עושרם, ראה אותם שפלים, ובני אדם עניים, שכאן הם שפלים, ראה אותם חשובים (ע"פ רש"י כאן, ובב"ב י, ב). והטעם שהעשירים שפלים בעולם הבא, הוא מפני שנהנים מגשמיות עולם הזה, ואינם יכולים לזכות לעולם הבא שהוא עולם רוחני ונבדל מהגשמיות. והטעם שהעניים חשובים בעולם הבא, הוא מפני שאינם נהנים מהעולם הזה, והם מוכנים ביותר לזכות לעולם הבא שהוא עולם רוחני ונבדל מהגשמיות (מהר"ל חי' אגדות ב"ב שם).

אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ - שיודע את תלמודו בעל פה, ובכל מקום שהולך תלמודו עימו (רבנו חננאל בשם יש שפירש, וראה שם פי' נוסף). ויש שפירש, שהכוונה למי שכותב תלמודו בידיו, שהכותב תלמודו הוא עיקר הלימוד, והוא העושה רושם בנפש הלומד (מהרש"א ב"ב י, ב).

אֶלָּא הֲרוּגֵי לוֹד - שני אחים ששמם פפוס ולוליינוס שמסרו עצמם למיתה כדי להציל בכך את עם ישראל. שבת המלך נמצאה הרוגה, והנכרים העלילו על ישראל שהם הרגוה, וגזרו מיתה על עם ישראל, ואותם שני אחים עמדו ואמרו שהם הרגוה, כדי להציל בכך את עם ישראל (ע"פ רש"י כאן ובתענית יח, ב ד"ה בלודקיא). ואף שאסור לאדם למסור עצמו למיתה כדי להציל בכך את חבירו, כאן עשו כהוגן, לפי שהצילו בכך את כל עם ישראל ממיתה (אגרות משה יו"ד ב קעד ענף ד). ויש שפירשו, שהנכרים הרגום על שלא רצו לשתות מים בכלי מזכוכית צבועה [שהיה שם של עבודה זרה בתוכה (פני משה על הירושלמי דלהלן. וראה פי' נוסף בגליון אפרים על הירושלמי שם)], ואף שדבר זה אינו ב'יהרג ואל יעבור', שעת השמד היתה, וצריך למסור עצמו למיתה גם על דבר כזה (תוס' שבת עב, ב ד"ה רבא, בשם ירושלמי שביעית ד, ב; חי' הר"ן).

ומה ש'אין אדם יכול לעמוד במחיצתן', הוא שמתוך שמסרו נפשם על קידוש השם, נעשו נבדלים מהגשמיות, עד שמסרו עצמם להסתלק לגמרי מן העולם, ולכן אין אדם יכול לעמוד במחיצתם, שמדרגתם עליונה ונבדלת ממדרגת שאר בני אדם שנוטים אחר גשמיות העולם הזה. וזהו שהזכיר עניינם יחד עם מי שבא ותלמודו בידו, שאף הוא נטה מהגשמיות, ונעשה בעל תורה שהיא נבדלת ושכלית (ע"פ המהר"ל בדרך החיים עמ' דש, ובדרוש על התורה עמ' מה).

עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹסִיף עַל יְרוּשָׁלַיִם - והתועלת באותה תוספת, שיהיה מותר לאכול גם בה קדשים קלים ומעשר שני [שאסור לאוכלם חוץ לירושלים] (מהרש"א). ויש שפירש, שהתועלת היא בעצם הגדלת שטח העיר, שכבוד הוא למשכן מלך שתהיה עיר גדולה (חתם סופר).

בַּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר בִּיזָּה הֵיינוּ דִּכְתִיב וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת - שכיון שההקדש יתעשר מהביזה, לא יהיו הגזברים צריכים לעשות סחורה בנכסי ההקדש כדי להגדיל את ממון הקדש [ו'כנעני' היינו סוחר] (רש"י). אבל בלאו הכי, כשחסר להקדש ממון, הגזברים עושים סחורה בנכסי הקדש, כדי שהרווחים ילכו להקדש, ומה ששנינו (שקלים ד, ג, לדעת רבי עקיבא) שאין משתכרין בשל הקדש, טעם הדבר הוא מפני ש'אין עניות במקום עשירות', אבל אם אכן ההקדש הגיע למצב שהוא 'עני' וזקוק לממון, מותר לעשות סחורה בממון הקדש (שרביט הזהב [לרבי רפאל בירדוגו] בדעת רש"י). ויש שפירשו, ש'כנעני' הם סוחרים הבאים לירושלים למכור לגזברים צרכי המקדש, וכיון שיהיו שם דברים רבים מהביזה, לא יהיו הגזברים צריכים לקנות מהם (הגהות יעב"ץ; שרביט הזהב).

לֹא כָּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא הָעוֹלָם הַזֶּה נִכְתַּב בְּיוֹד הֵי וְנִקְרָא בְּאֶלֶף דָּלֶת וְכוּ' - הכתיבה מורה על ההנהגה הנסתרת, שאינה ניכרת לכל, והקריאה שהיא כעין הוצאה לפועל, מורה על ההנהגה הגלויה והניכרת. ובעולם הזה, אף שאנו יודעים ומאמינים שהנהגת הקב"ה היא במידת הרחמים וכל המאורעות הם לטובתנו, אין הנהגה זו ניכרת, ואדרבא, נראה לבני אדם שיש מאורעות שהינם באים במידת הדין וכעונש על מעשי האדם, ואינם לטובת האדם. ולכן השם של יו"ד ה"א - שמורה על מידת הרחמים - הוא בכתיבה בלבד, וקריאתו [שהיא ההנהגה בפועל] היא באל"ף דל"ת - המורה על מידת הדין. ולעתיד לבא, יתברר ויתגלה שכל המאורעות הינם רק לטובתנו, ושורש כולם בהנהגה אחת של מידת הרחמים שתהיה ניכרת לכל, ולכן גם קריאת השם תהיה ביו"ד ה"א (שפתי חיים מועדים א, שצח, ושם ב, רכו. וראה מהרש"א קידושין עא, א).

ולפי זה מבואר מדוע שינה הכתוב את לשונו, שעל השם בכתיבתו, אמר שזהו שמי 'לעולם', ועל השם בקריאתו, אמר שזהו זכרי 'לדור דור', משום שבכתיבתו ביו"ד ה"א, יהיה 'לעולם', גם בעולם הבא, אבל בקריאתו באל"ף דל"ת, לא יהיה בעולם הבא, שרק בעולם הזה קריאתו כן [כמבואר בגמ' לעיל], ולכן אמר על קריאתו שתהיה רק 'לדור דור' (חי' מרן רי"ז הלוי פר' שמות).

פרק רביעי - מקום שנהגו

מְשִׁנָּה. הקדמה: בפרק זה מבוארים פרטי הדין של איסור עשיית מלאכה בערב פסח, ואגב העיסוק בדין זה שחלק מפרטיו תלויים במנהג המקום, נדונו בפרקנו דינים נוספים התלויים במנהג המקום, אף שאינם שייכים כלל להלכות פסח (מאירי).

יסוד הדין של 'מנהג המקום' הוא שיש כח לבני העיר בהסכמת רובם עם גדולי העיר, לתקן תקנות המחייבות את כל בני העיר. ואפילו בדברים שנהגו בני העיר מעצמם ללא קביעת תקנה, לעשות או שלא לעשות, כגדר וסייג לתורה, חייבים כל בני העיר לדורותיהם לנהוג כמנהג זה [וכמבואר בגמ' להלן (ע"ב) שהבנים מחויבים לנהוג במנהג האבות, ממה שנאמר 'ואל תטוש תורת אמך', ראה ביאורנו שם]. וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם, הרי הם כאנשי העיר, וחייבים לנהוג כמנהגם, שכיון שבאו לגור בעיר, הרי זה כאילו קיבלו עליהם בפירוש את כל תקנות ומנהגי העיר (ריב"ש שצט).

המשך במילואים עמ' 125

אלו עוברין פרק שלישי פסחים ג.

מקום שנהגו. לוי"א בסח ריב"ל דמפקד בירושלמי מהי שנא באורו. של ממן, וכאי קודם נמי משמעיסל ביומא מסור בתלילה: יקרות וקפאון. למילי למילי בירושלים ביומא שעריה, דקמני וכן מי שיצא מירושלים כו', פתח בהא פרשתא דבעינן למימר קמן שעמיד הקב"ה להוסיף על ירושלים: **אור שיקר בעי"ם הוה.** כשממה מהילה בגבורתה ומורה גדול, מומו חור מגוד ויקר שלה יהא קפוי וקל לעולם הבא. כל דבר קל קרי קפוי, קף על המים, ב) ויקף הכרתו ממרגמיין וקפא פרזלא (מלכים ב' ו') **בני אדם שיקרים.** עשיריס ומסוכיס, ואינן מוטיס למקום: **איתנגיד.** גוש ופרמה רומו: **עיניונים ממטה.** מומן שהיו כלן מסוכיס למילי קלים: **ואנן.** תלמידי מכמיס היכי מימיק המס: **הרוגי מיכות ותו לא.** לא היסה כהן מעלה אחרת שימצאו עליה אלא זו בלבד: **הרוגי יוה"ד.** שני אחים היו שמסרו עלמן על קידוש השם, שהוזו יעקב בריה דר' יהושע בן לוי שיצאל, שהוזו הן עלמן הרוגי מלכות ותו לא מיכות עלמן בלבד. ג) בכתי"ג בריי"ד ובירושלמי ה"ה כך הוא נכון וכן איתא בילקוט שמחת רמז קנא] (בלילן): **ד) ס"א יכתיב** (בלילן):

מקום שנהגו. עד חצות. מלי סיוס: **שלא עשות.** מלי סיוס ומקון מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין: **ג) נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם**

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין כו'. ומתניתי' מאי אריא ערבי פסחים אפי' כל עורבה נמי דתניא התורשה מלאכה בערבי שבתות בערבי ימים טובים מן המנחה למעלה אינו רואה סימן

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) [נקמן קפ"ו]. ג) בכא בתרא י:, ג) [מועד קטן כח. כתובות נו:. בכא בתרא י:]. ד) [בכא בתרא עה:]. ה) [ברכות נד:]. ו) קדושין עה"ו. ז) יומא יג:. ח) מולין יח: [קיק]. ט) [תענית דף יח:]. י) לקמן סא ע"א.

גליון הש"ס

גמ' אי"ר אין באן בני ני. עי' שבת קג ע"ב רש"י ד"ה לא יתלו.

הגהות ויבינים

ב) [צ"ל מאן] (גלילון): רש"י ד"ה ואלעזר ד"ה ואתיגנד: ג) בכתי"ג בכא בתרא ובירושלמי ויכוח"ג: ד) [נכתב בריי"ד ובירושלמי ה"ה כך הוא נכון וכן איתא בילקוט שמחת רמז קנא] (בלילן): ה) ס"א יכתיב (בלילן):

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן: [זכריה יד, ו]

ב) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיי וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְיָ כַּמִּזְרָקוֹת לִפְנֵי הַמּוְבֵּחַ: [זכריה יד, כ]

ג) וְהָיָה כָּל סִיר בִּירוּשָׁלַיִם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיי צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית יְיָ צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא: [זכריה יד, כא]

ד) וְזֶה שֵׁם יְהוָיָדָע בַּת אִישׁ בְּנֵעְנִי וְשֵׁמוֹ שׁוּעַ וַתִּקְרָא וְיֹאכֶל אֱלֹהִים: [בראשית לח, ב]

ה) כְּנַעַן בִּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לְעָשֹׁק אָהֵב: [הושע יב, ח]

ו) מִי יִתֵּן זֹאת עַל צֹאר הַמְּעֻנָּרָה אֲשֶׁר מְחֻבֶּרֶת קְרָנֶיהָ בְּנֵעֲנֶיהָ נִכְבְּדֵי אָרֶץ: [ישעיה כג, ח]

ז) וְהָיָה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: [זכריה יד, ט]

ח) וְיֹאמַר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר: [שמות ג, טו]

ט) וְאֹשַׁבְּעֲךָ בְּיְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: [בראשית כד, ג]

י) וַיִּקַּח יַחַץ אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֵךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: [בראשית כח, א]

כ) וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲנָה נָפַל תִּירְאוּ אֶת הַמָּקוֹם וְקִבְּצָה עֵין וְיִשְׁכָּל שָׁמָּה וְצָח הַבְּדֹלַח: [מלכים ב' ו, ו]

ל) וְהָיָה כָּל יִשְׂרָאֵל מַשְׁחִתִּים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל עֹז בְּשִׁירִים וְכִנֹּרוֹת וְנִבְלִים וְתֻפִּים וּמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת מְנַפְּחִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל עֹז בְּשִׁירִים וְכִנֹּרוֹת וְנִבְלִים וְתֻפִּים וּמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת מְנַפְּחִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל עֹז בְּשִׁירִים וְכִנֹּרוֹת וְנִבְלִים וְתֻפִּים וּמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת מְנַפְּחִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: [דברי הימים א טו, כח]

מ) וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וְשָׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: [שמות יב, כה]

נ) וְנָתַתִּי מֹרֶא אַרְצָכֶם בַּעֲתָּךָ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאֶסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: [דברים יא, יד]

ליקוטי רש"י

באיסורו. כמיעוד לילוד שלילתו שהוא מיוע עליו בכתוב [ילקוט פה]. **ואיתנגיד.** ויגוע (בראשית מט, לג) מתגעגע ומיתגעע כלומר מוזקין וקרובין למות [עפ"י ב"ק פז:]. **עיניונים ממטה.** לשיתי עניים שהם מיעט עליהם שם לשיתים מעוט. **ואנן.** בעלי תורה שילך למדע, שילך יי מיעוטיהו. כי תיכי. לשיתין הסך מעוטים ונכנסים הכי מיעוט הסם. **הרוגי מיכות ותו לא.** כלומר אין מעלה אחרת שנכתבו על קידוש השם ותו לא שום נסה. **הרוגי יוה"ד.** לגיליעות ופעוח אחים שהרגום טוריינים הרשע בלבד בלבד לשלמד כי בלילתן בלמאלכת מעשה שנעשתה על ישראל לשלמד כי מלך הכיסה ומצוה את ישראל עליהם ועמדו ישראל מאליהם בלבד ואמרו מה לנו על ישראל אלו הרגוהו (בריה"ר). **זה זכרי ד'דור דור.** מלילת מתיב שמי ומכרי משמע שלמדו מיי שמות ואמר לו זה שמי מיוחד ומזה הטעי לבני מכך [קדושין עא].

עין משפט נר מצוה

א מיי' פ"א מהל' י"ט הל' יח ס' סמג לאוין עה טוש"ע או"ח סי' תפח סעיף ג ד:

רבינו חננאל

כגוונר מה נתר איסורו בכניות דאכילה כתיב ביה אף קורהה. וכיוון שהזכיר אם לא עבר הצופים תחר ד'ש"מ עד הצופים מירושלים הוא ותשוב הקודר מהאי קרא והיה ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' ואמר ר' יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים שהסוס רך ומציל פי' חצי וחים שהגל של סוס תוחתיו. **ומפני זה פתח** והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון פי' ר' אלעזר אור שהוא יקר בעולם הזה כלו כדכתיב (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור וכתיב (שמואל א ג א) ודבר ה' היה יקר בימים ההם. קפוי הוא מצוי לעולם הבא וכל דבר מצוי כיד הרבים בוזל הוא דכתיב (ויואל ג א) ביום ההוא אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו. **ריש** לקיש דרשו בתלמוד נגעים ואהלות שהוא יקר עכשיו כו'. **ור' יוחנן** אמר אלו בני אדם שנראין בעולם הזה יקרים ונכבדים קפויים הם לעולם הבא. **כי הא** דיוסף בריה דר' יהושע בן לוי חלש שבוזין קאי פחזה נשמתו. אתיסח אמר ליה אבוה מאי חזית. אמר ליה עולם הפוך ראיתי. שלויות למטה והיקרים והחשובים בעולם הזה כדכתיב (ישעיה יג יב) אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר ואיתי מכתם אופיר אותם ותחתונים במדרגה התחתונה. **והיורדים** בעולם הזה ראיתי בעליה למעלה מאלו. **אמר ליה** בני עולם בורר ראית כלומר האמת שם הוא [מן] שהוא לשם עליון הוא העיקר. אמר ליה ואנו אנה מקומנו. אמר ליה אנו תשיכותינו התם כי הכא. **ושנינתני אשרי** מי שיבא לכאן **ותלמוד בידיו** יש מי שאומר שנורדים על פה כי הלך ורגרסתו עמו. ויש מי שמפרש מי שיבא בכאן ומעשיו מיסדים ומלומדין שקיים כל מה שלמד ומצא כאלו הביא ראיותיו עמו. **והרוגי** נלכות אין כל בריה ולשון יכולה במתיאנתן ואסיקנא לאו ר"ע ותוכרי דהללו מעלתן גדולה ולולתי מצות הניחנם. **אלא שני אחים שהיו** בלוד כשיעה שומצאת בה קיסר הרוגה וכקשו להרוג כל יהודי בשבילה ואמרו שני האחים אנו הרגונה כדי להצדיל כל ישראל והנרגו הן וכר': **והיה ה' למלך** [על כל הארץ] ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. **יהדה**

כנגוונר מה נתר איסורו בכניות דאכילה כתיב ביה אף קורהה. וכיוון שהזכיר אם לא עבר הצופים תחר ד'ש"מ עד הצופים מירושלים הוא ותשוב הקודר מהאי קרא והיה ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' ואמר ר' יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים שהסוס רך ומציל פי' חצי וחים שהגל של סוס תוחתיו. **ומפני זה פתח** והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון פי' ר' אלעזר אור שהוא יקר בעולם הזה כלו כדכתיב (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור וכתיב (שמואל א ג א) ודבר ה' היה יקר בימים ההם. קפוי הוא מצוי לעולם הבא וכל דבר מצוי כיד הרבים בזול הוא דכתיב (יואל ג א) ביום ההוא אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו. **ריש** לקיש דרשו בתלמוד נגעים ואהלות שהוא יקר עכשיו כו'. **ור' יוחנן** אמר אלו בני אדם שנראין בעולם הזה יקרים ונכבדים קפויים הם לעולם הבא. **כי הא** דיוסף בריה דר' יהושע בן לוי חלש שבוזין קאי פחזה נשמתו. אתיסח אמר ליה אבוה מאי חזית. אמר ליה עולם הפוך ראיתי. שלויות למטה והיקרים והחשובים בעולם הזה כדכתיב (ישעיה יג יב) אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר ואיתי מכתם אופיר אותם ותחתונים במדרגה התחתונה. **והיורדים** בעולם הזה ראיתי בעליה למעלה מאלו. **אמר ליה** בני עולם בורר ראית כלומר האמת שם הוא [מן] שהוא לשם עליון הוא העיקר. אמר ליה ואנו אנה מקומנו. אמר ליה אנו תשיכותינו התם כי הכא. **ושנינתני אשרי** מי שיבא לכאן **ותלמוד בידיו** יש מי שאומר שנורדים על פה כי הלך ורגרסתו עמו. ויש מי שמפרש מי שיבא בכאן ומעשיו מיסדים ומלומדין שקיים כל מה שלמד ומצא כאלו הביא ראיותיו עמו. **והרוגי** נלכות אין כל בריה ולשון יכולה במתיאנתן ואסיקנא לאו ר"ע ותוכרי דהללו מעלתן גדולה ולולתי מצות הניחנם. **אלא שני אחים שהיו** בלוד כשיעה שומצאת בה קיסר הרוגה וכקשו להרוג כל יהודי בשבילה ואמרו שני האחים אנו הרגונה כדי להצדיל כל ישראל והנרגו הן וכר': **והיה ה' למלך** [על כל הארץ] ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. **יהדה**

ה' אחד שאין שם בשורה רעה שצורך לומר ברוך דיין האמת אלא הטוב בכל שהכל טוב שאין שם רע. **ושנינו אחד** כר"ע בר יצחק דאמר בעולם הזה שמי נכתב ביתי הא ונקרא באלף דלת אבל בעולם הבא כולו אחד כשאני נכתב כך אני נקרא. רבה סבר למדרשה בפירקא ולגלגתא א"ל ההוא סבא מי שמי לעולם חסר כי כתיב כלומר עלמית. [נחום] וכרי כשאני נקרא באלף דלת. בעולם הבא בשמי שנא' זה שמי לעולם:

הדרן עלך ואלו עוברין

לא כשאני נכתב. שני שמות בשמי ליומדו, שם שכתיבה ושם הקרייה: **הדרן עלך אלו עוברין**

ואל ישנה אדם מפני המחלוקת. כיוצא בו [א]המוליך פירות שביעית [א]ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער ר׳ יהודה אומר [א] צא והבא לך אף אתה: **גמ׳** [ב] מאי איריא ערבי פסחים אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי דתניא [ב]העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור סמוך למנחה לא [ג]הכא מחצות אי נמי התם סימן ברכה הוא דלא חזי אבל שמותי לא משמתינן ליה [ד]הכא שמותי נמי משמתינן ליה. גופא העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה [ה]ובמוצאי שבת ובמוצאי יו״ט ובמוצאי יום הכפורים ובכל מקום שיש שם נידנוד עבירה [ו]לאתויי [א] תענית ציבור אינו רואה סימן ברכה לעולם: ת״ר [ג] יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד זריז ונשכר דעביד כולי שבתא ולא עביד במעלי שבתא זריז ונפסד דעביד כולי שבתא ועביד במעלי שבתא שפל ונשכר דלא עביד כולי שבתא ולא עביד במעלי שבתא שפל ונפסד דלא עביד כולי שבתא ועביד במעלי שבתא אמר רבא [ד]הני נשי דמחוזא אע״ג דלא עבדן עבידתא במעלי שבתא משום מפנקותא הוא דהא כל יומא נמי לא קא עבדן אפילו הכי שפל ונשכר קרינן להו. רבא רמי כתיב [א]כי גדול עד שמים חסדך וכתיב [ב]כי גדול מעל שמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה וכאן בעושין שלא לשמה וכדרב יהודה (א) [ה] דאמר רב יהודה אמר רב [ז]לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה: תנו רבנן המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם שכר אשתו מתקולתא ריחייא אגרתא אבל עבדה ומזבנה אישתבוחי משתבח בה קרא דכתיב [ג]סדין עשתה ותמכור: ת״ר [ו]המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא כיון דנפיש אפחזייהו שלטא בהו עינא: תנו רבנן [ז]תגרי סימטא ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות טובות [ב]ונותנין עיניהן בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא דתהו ביה אינשי: ת״ר [ח]ד׳ פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר[ג] יתומים ומעות הבאות ממדינת הים בשלמא שכר מתורגמנין משום דמיחזי כשכר שבת ומעות [ט] יתומים נמי לאו בני מחילה נינהו מעות הבאות ממדינת הים משום [י]דלאו כל יומא מתרחיש ניסא אלא שכר כותבין מאי טעמא א״ר יהושע בן לוי כ״ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו [כ]שאילמלי מתעשרין אין כותבין: ת״ר [ל]כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקין במלאכת שמים לאיתויי מוכרי תכלת אינן רואין סימן ברכה לעולם ואם עוסקין לשמה רואין: בני ביישן [ח]נהוג דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי שבתא אתו בנייהו קמיה דר׳ יוחנן אמרו לו אבהתין אפשר להו אנן לא אפשר לן (ב) אמר להו [ט]כבר קיבלו אבותיכם עליהם שנאמר [ד] שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך: בני חוזאי נהגי דמפרשי חלה מארוזא אתו ואמרו ליה לרב יוסף אמר להו ניכלה זר באפיהו איתיביה אביי [מ] [י]דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי

רש״י

ואל ישנה אדם. בגמרא[נ] פריך, ממקום שאין עושין למקום שעושין ואיהו נמי אל ישנה וליעבד, והא אמרת נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם: המוליך פירות שביעית ממקום שכלו. לחיה מן השדה, וחייבין בני המקום לבערן מן הבית, והוליכן זה למקום שלא כלו ובני אותו מקום עדיין אוכלין הכנוסין בבית: חייב לבער. משום חומרי מקום שיצא משם: צא והבא לך אף אתה. מפרש בגמרא[ס]: גמ׳ מאי איריא ערבי פסחים. דקתני עד חצות במנהגא מכלל דמחצות ולהלן אסור, ולמה ליה למיתני חצות לאשמעינן הך דיוקא, הא כל ערבי ימים טובים אסירי: מן המנחה. תשע[ג] שעות ומחצה: סמוך למנחה. קודם לכן: נידנוד עבירה. רמז עבירה: תענית צבור. אסור במלאכה במסכת תענית (דף יב:), כשהיו מתענין על הגשמים, אבל שאר תענית ציבור לא, כדאמר שמואל אין חומר תענית ציבור בבבל (לקמן דף נד:): במוצאי שבתות. משום כבוד שבת, שמוסיפין מחול על הקדש: זריז. בעל מלאכה: שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא במעלי שבתא. ואע״ג דלאו לשום מצוה מיכוין, מצוה שלא לשמה מיהא הויא, דאמרינן לקמן יעסוק אדם במצוה ואפי׳ שלא לשמה: ה״ג ואע״ג דהאי דלא קעבדן כו׳: עושין לשמה. מעל שמים, ושלא לשמה עד לשמים, דמצוה מיהא קא עביד כדרב יהודה: מתקולתא. נוטלת מאזנים בידה ומהלכת בשוק להשכירן לכל הצריכין, דשכר מועט הוא ומתבזה אשתו על שכר מועט: אגרתא. שכר ריחיים שמשכירן, טורח גדול ושכר מועט, אבל קונה ריחיים ומוכרן הרי הוא כשאר פרקמטיא: בקנים. כל מקלות דקים קרי קנים, שעושין מהן גדרות ומחילות: אפחזייהו. נפח שלהן: תגרי סימטא. יושבין ומוכרין בשוק, ועין שולטת בהן: ומגדלי בהמה דקה. הכל צווחין עליהן: וקוצצי אילנות טובות. למוכרן לעצים, הכל תמיהים ומלעיזין עליהם, ומתוך כך עין שולטת בהן וצעקת בני אדם[ד]: ונותנין עיניהם בחלק יפה. כשחולקים עם אחרים תמיד מקפידין ליטול חלק יפה: מתורגמנין. שעומדין לפני החכם בשבתות ושומעין מפיו ומשמיעין לרבים: ומעות יתומין. למחצית שכר: ממדינת הים. משלא ספינותיו תמיד במקום סכנה: תכלת. לציצית: אינן רואין. כדאמרן שאם יתעשרו לא יהו עוסקין: ואם עוסקין לשמה. להיות המצוה מצויה לצריכין לה: רואין. דהואיל ולשמה עושין, לא יניחו בשביל עשרן: מצור לצידון. יום השוק של צידון בע״ש, והם מחמירים על עצמן שלא להיבטל מצרכי שבת: הוה אפשר להו. להמנע מן השוק, שעשירים היו: מארוזא. אורז: דסרכי

תוספות

העושה מלאכה במוצאי שבתות. אור״י דאיתא בירושלמי[ע] הכי הני נשי דנהיגי דלא למעבד עבידתא באפוקי שבתא לאו מנהגא עד דתיתפני סידרא מנהגא פי׳ (ג) שישלים התפלה מנהג כשר ובהא איירי נמי הכא: **וכאן** בעושים שלא לשמה וכדרב יהודה. תימה דרב[פ] גופיה אמר בפ״ב דברכות (ד׳ יז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ואור״י דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתיהר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה ואינו לומד ע״מ לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דלעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כוליה שבתא ולא במעלי שבתא שאין מתכוון לשום רעה אלא מתוך עצלות אפ״ה גדול עד שמים חסדו[צ]:

מתקולתא. מטוה לכך קורא אותה מתקולתא לפי שנשכרת לשיעור משקל מטוה כדתנן בכתובות (ד׳ סד:) כמה היא עושה לו משקל ה׳ סלעים ופר״ח שהיא מתבזה על כך שהיא מגלה זרועותיה בשעת טוויה:

ומגדלי בהמה. וקשה לר״ת דאמר (בחולין ד׳ פד:) הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה ואמר נמי עשתרות שמעשרות את בעליהן. וי״ל דהתם בחורשין:

כותבי ספרים. אור״י בשם ריב״א דדוקא הכותבים כדי למכור עליהן בקשו דלעולם ימצאו לוקחין כדקתני הן ותגריהם אבל על המשכירים עצמן לבעלי בתים לא בקשו שלא היו מקפחים פרנסתן שלא ימצאו כל כך להשתכר:

*)**דילמא** אתי לאפרושי מן הפטור על החיוב. וא״ת והיכי אתי למיטעי תיפוק ליה למפריש ממין על שאין מינו. וי״ל דבבלול איכא למיטעי דלית ביה משום מין על שאין מינו כדפי׳ בפ׳ כל שעה (לעיל לה.) ואיכא למיחש שתהא עיסה רובה אורז במקום אחד ויפריש מאותו לצד על לצד אחר:

אי

*) שייך לדף נא ע״א

עין משפט נר מצוה

נ א מיי׳ פ״ח מהל׳ שמטה ויובל הל׳ יב:

נ ב טוש״ע או״ח סי׳ רנא סעיף א:

נג ג ד מיי׳ פ״ח מהל׳ י״ט הל׳ יז ופ״ג מהל׳ ת״ת הל׳ יד טוש״ע או״ח סי׳ תקמח סעיף א וטוש״ע י״ד סי׳ שלב סעיף מג:

ה ה מיי׳ פכ״ט מהל׳ שבת הלכה ה סמג עשין כט טוש״ע או״ח סי׳ רלט סעיף א:

ו ו מיי׳ פ״ג מהלכות תענית הלכה ד טוש״ע או״ח סי׳ תקעה סעיף ג:

ז ז מיי׳ פ״ג מהל׳ ת״ת הלכה ה ופ״י מהלכות תשובה הלכה ה סמג עשין יג טוש״ע י״ד סי׳ רמו [סעיף כ]:

ז ח [מיי׳ פ״ל מהל׳ שבת הלכה יג טוש״ע או״ח סי׳ רמח סעיף א]:

ח ט טוש״ע י״ד סי׳ ריד סעיף ב:

י טוש״ע י״ד סי׳ ריד סעיף א:

רבינו חננאל

ברכה לעולם. **ושני׳** התם עד המנחה ולמעלה הכא מחצות. **אי נמי** התם ברכה לא חזי הכא בערב הפסח העושה מלאכה מחצות היום ולמעלה זולתי שהתירו להם חכמים משמתינן ליה. **גופא** העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים מן המנחה ולמעלה ובתענית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם. **תוספתא** בתחלת יבמות. יש זריז ונשכר דעביד מלאכה כל יום ואינו עושה [בערב] שבת מן המנחה ולמעלה. זריז ומפסיד שעושה כל השבוע ובערב שבת. שפל ונשכר שאינו עושה מלאכה לא בכל השבוע ולא בערב שבת. שפל ומפסיד כל השבוע יושב ובטל ובערב שבת עושה מלאכה: **גדול מעל שמים חסדך** אלו העושין לשמה. **כי גדול עד שמים חסדך** אלו העושין שלא לשמה שאע״פ שעושין שלא לשמה יש להם חסד כדרב יהודה אמר רב דאמר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי׳ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה: **המצפה לשכר אשתו** כדי להתפרנס ממנו. פי׳ מתקולתא משקל המטוה שטווה בכל יום ושכר הרחים שכירות מפני שהוא דבר מועט אינו רואה סימן ברכה בזה הדרך: **ת״ר ארבע פרוטות** (הן) אין בהן ברכה. **שכר** (ברכה) **[כותבין]** שבקשו עליהן אנשי כנסת הגדולה מלפני הקב״ה שלא יתעשרו. **שכר מתורגמנין** הדרשנין שדורשין בשבת לצבור ועושין להן פסיקה נראה כאלו שכר שבת הוא. **והנושא והנותן במעות של יתומים** קרוב לשכר ורחוק להפסד פעמים שאינו מדקדק היטב היטב ויתמי לאו בני מחילה נינהו. **ומעות הבאות ממדינת הים** פעמים שילך [לאבוד] הכל בבת אחת כגון שנטבעה הספינה: **ת״ר** כותבי ספרים תפלין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקין במלאכת שמים לאתויי מוכרי תכלת אין רואין סימן ברכה ואם עוסקין לשמה מתברכין: **בני בישן** נהוג שלא לילך בצידן בערב שבת ובאו בניהן ואמרו לו לר׳ יוחנן אבותינו היו עשירים ולא היו צריכים לעשות מלאכה בערב שבת ואנו עניים מהו לילך ולישא וליתן אמר להם כבר קבלו אבותיכם עליהם דכתיב ואל תטוש תורת אמך. **ופי׳ בירושלמי** כי לפרש בים שאלוהו ואסר להם משום דסבר אסור לפרש בים הגדול אבל זה אפי׳ נדר נשאל ומתירין לו ולא אסר אלא דסבר אסור לפרש בים: **בני בי חוזאי** נהגו להפריש חלה מן האורז שאינו חייב בחלה.

מסורת הש״ס עם הוספות

א) [עיין תוספות לקמן דף נג. ד״ה מקומות], ב) [עיין תוספות לקמן נה. ד״ה מאי איריא], ג) [תוספתא דיבמות פרק ד ה״ז], ד) [שבת לג:], ה) סנהדרין קה: ערכין טז: סוטה כב: מז. הוריות י: נזיר כג:, ו) דרך ארץ רבה פ״א ה״ו, ז) [תוספתא דבכורים פרק ב ה״ט וש״נ הגירסא תגרי שביעית], ח) דרך ארץ זוטא פ״ג ה״ו, ט) [בבא מציעא כג:], י) [מגילה ז:], כ) [עיין תוספות מגילה כא. ד״ה אלמלי], ל) [תוספתא דבכורים פרק ב ה״ז], מ) נדרים טו. פא: [מגילה ה:], נ) נא:, ס) כאן כח:, ע) [עיין תוספות תענית ז. ד״ה וכל העוסק. והש״י ותוספות ברכות יז. ד״ה העושה וכו׳].

הגהות הב״ח

(א) גמרא וכדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה: (ב) שם לא אפשר לן נאי אמר להו: (ג) תוס׳ ד״ה העושה וכו׳ פי׳ עד שישלים:

הגהות הגר״א

[א] גמרא לאתויי תשעה באב כל״ל:

גליון הש״ס

גמ׳ ונותנין עיניהן בחלק יפה. עיין מ״ק כ״ח ע״ב תד״ה וליטול:

הגהות וציונים

א] במשנה שבמשניות נוסף ר׳ יהודה אומר אומרים לו צא, ועי׳ מלאכת שלמה הגהות היעב״ץ: ב] רש״י וראשונים וכת״י ומעות: ג] לדעת המהרש״ל ומהרש״א הוא ט״ס וצ״ל משש שעות ומחצה, עיי״ש, ועיין בית יוסף סימן רנא ופמ״ג: ד] ״ומתוך כך עין שולטת בהן וצעקת בני אדם״ נ״ל מקומו בסוף ד״ה ונותנין (באה״מ): ס] [צ״ל דרבא] (גליון):

תורה אור השלם

א) כִּי גָדֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ: [תהלים נז, יא]

ב) כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ: [תהלים קח, ה]

ג) סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: [משלי לא, כד]

ד) שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: [משלי א, ח]

ליקוטי רש״י

אינו רואה סימן ברכה לעולם. כאותן למים [מגילה כז.]. ומעות יתומים נמי לאו בני מחילה נינהו. קטנים שאין הפקירן הפקר [ב״מ כב:].

הַמּוֹלִיךְ פֵּירוֹת שְׁבִיעִית מִמָּקוֹם שֶׁכָּלוּ לְמָקוֹם שֶׁלֹּא כָּלוּ וְכוּ', חַיָּיב לְבַעֵר. מן הדין הוא פטור, וחייב לבער רק משום חומר המקום שממנו בא (רש"י), שלדעתו, אין קובע מקום גידול הפרי, אלא מקום בו הפרי נמצא כעת [ולכן, פרי שהגיע ממקום שכלו למקום שלא כלו, מן הדין הוא פטור מביעור, וחייב בביעור רק משום חומרי מקום שיצא משם. ולהיפך, פרי שהגיע ממקום שלא כלו למקום שכלו, הוא חייב בביעור מן הדין] (חזו"א שביעית יג, ב). ואף שכבר התחייב בביעור, אך בהליכתו למקום שלא כלה שם, נעשה דינו כמותם, ונפקע ממנו חובת ביעור למפרע (מקדש דוד נט, ב ד"ה אמרינן ר"פ מקום שנהגו). או שהתורה חייבה ביעור רק כשהם נמצאים במקום שכלה, ולא אסרה לקחתם למקום שלא כלו ולאוכלם שם (מוצל מאש [ר"י אלפנדראי] ב, לג, וראה חזו"א שם).

ויש סוברים, שההולך ממקום שכלו למקום שלא כלו, חייב לבער מן הדין, ולא משום חומר המקום שממנו בא (תוס' ד"ה ממקום, בתי' ראשון), שלדעתם הקובע הוא מקום גידול הפרי, ולא המקום בו הוא נמצא כעת [ולכן, פרי שהגיע ממקום שכלו למקום שלא כלו, חייב בביעור מן הדין. ולהיפך, פרי שהגיע ממקום שלא כלו למקום שכלו, פטור מן הדין וחייב רק משום חומרי המקום שהגיע לשם] (ע"פ חזו"א הנ"ל, וראה מש"כ עוד באו"ח קכד, לדף נב, א). ויש מי שצידד, ששניהם יחד קובעים, גם מקום גידול הפרי, וגם המקום בו הוא נמצא כעת [ולכן, בשני האופנים הוא פטור מן הדין וחייב רק משום חומרי מקום שיצא משם או מקום שהגיע לשם, ומן הדין חייב בביעור רק פרי שגדל במקום שכלה, ואף נמצא כעת במקום שכלה] (חזו"א הנ"ל, ד, שכן משמע קצת ברמב"ם שמיטה ויובל ז, יב).

גְּמָרָא. מַאי אִירְיָא עַרְבֵי פְּסָחִים אֲפִילּוּ עַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְעַרְבֵי יָמִים טוֹבִים נַמִּי וְכוּ'. כלומר, שכיון שאיסור עשיית מלאכה אחר חצות הוא בכל ערב שבת ויום טוב, לא היתה צריכה המשנה להזכיר שמנהג עשיית המלאכה בערב פסח הוא 'עד חצות' כדי להשמיענו שלאחר חצות המלאכה אסורה מעיקר הדין, אלא די היה לה לכתוב 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עושין', וממילא היינו יודעים שהנדון הוא דוקא קודם חצות, כי לאחר חצות לא גרע מכל ערב שבת ויום טוב שאסורים במלאכה מצד הדין (רש"י, ע"פ מהרש"א).

הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וְכוּ', ודוקא אם עושה מלאכה כדי להשתכר אינו רואה בה סימן ברכה, אך מותר לתקן את הכלים והבגדים לצורך שבת או יום טוב, וכן מותר לכתוב לעצמו ספרים דרך לימודו (רא"ש, בשם הראבי"ה).

מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה - מ'מנחה קטנה' שהיא מתשע שעות ומחצה (רש"י; ריטב"א). ויש סוברים, שהכוונה ל'מנחה גדולה' שהיא משש שעות ומחצה [ושכך יש לגרוס ברש"י], כי אם הכוונה מתשע שעות ומחצה, מה הקשתה הגמ' 'אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי', הלא פשוט כתירוץ הגמ' שבערבי שבתות וימים טובים האיסור הוא רק מתשע שעות ומחצה, ואילו בערב פסח האיסור הוא כבר משעה שישית. ואף שגם לפי הפירוש שהכוונה משש שעות ומחצה עדיין יש חילוק ביניהם, שהרי בערב פסח אסור כבר משעה שישית, סברה הגמ' בקושייתה שלא מסתבר שהתנא בא להשמיענו הפרש מועט זה של חצי שעה, ותירצה הגמ', שאכן בא התנא להשמיענו הפרש זה (מהרש"ל ומהרש"א).

אֵינוֹ רוֹאֶה סִימַן בְּרָכָה לְעוֹלָם, ממלאכה זו (ב"ח ופרישה או"ח תסח, א, בשם הגהות מהרש"ל על הטור), וגם גוערים בו, ומבטלים אותו בעל כרחו (ע"פ מאירי, ורמב"ם יום טוב ח, יז). ואפילו אם מרויח כסף מאותה מלאכה, יפסיד אותו במקום אחר (ב"ח שם, בשם הרא"ם).

אִי נַמִי הָתָם סִימַן בְּרָכָה הוּא דְּלָא חָזֵי וְכוּ'. ושני התירוצים מודים שיש איסור בעשיית מלאכה בערבי שבתות וימים טובים, ונחלקו בדרגת האיסור, שלדעת התירוץ הראשון הוא חמור ומשמתים אותו עליו, ולדעת התירוץ השני, הוא פחות חמור ואין משמתים עליו (ר"ן על הרי"ף ובחי', ע"פ ביאה"ל רנא, א). ויש סובר, ששני התירוצים מודים שאין איסור [ואף שנקטה הגמ' בתירוץ ראשון לשון 'אסור', כוונתה שאין רוח חכמים נוחה הימנו], ונחלקו האם משמתים על זה (ביאה"ל שם, בביאור שני בדעת הט"ז שם סוף א). ויש שסובר שבזה נחלקו התירוצים, שלדעת התירוץ הראשון הוא איסור, ולדעת התירוץ השני אינו איסור (ביאה"ל שם, בביאור ראשון בדעת הט"ז).

וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת, שיש בכך משום כבוד שבת, שמוסיפים מחול על הקודש (רש"י). והכוונה היא לעשיית מלאכה קודם הבדלה, שתוספת זו היא רק משום כבוד שבת, אבל עצם ההוספה משבת על החול באיסור עשיית מלאכה, היא חובה גמורה מדאורייתא או מדרבנן (חי' רי"ז הלוי שבת כט, לה, בביאור דברי רש"י כאן ובשבת קנ, ב, וטור או"ח רצט, י). ויש שפירש, שהכוונה להוסיף מחול על הקודש תוספת זמן ניכרת של אי עשיית מלאכה, שמעיקר הדין די בתוספת כלשהי, אלא שמכל מקום אם עושה מלאכה בזמן התוספת הניכרת, אינו רואה סימן ברכה במלאכתו (ריטב"א). ודוקא מלאכה שמשתכר בה אין לעשות [וכמאמר הגמ' 'אינו רואה סימן ברכה'], אך מלאכה כהדלקת נרות וכדו', מותר לעשות (שם). ■ להלכה, אסור לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם הבדלה, אפילו לאחר שתחשך [וכפירוש רש"י] (שו"ע או"ח רצט, י, וראה שם, ובמשנ"ב שם פרטים נוספים).

לְאַתּוֹיֵי תַּעֲנִית צִיבּוּר - על עצירת גשמים, שכאשר מגיע ראש חודש כסלו, ועדיין לא ירדו גשמים, בית דין גוזרים שלש תעניות, ואם אחריהן עדיין לא ירדו, גוזרים שלש תעניות נוספות, ואם עדיין לא ירדו, גוזרים שבע תעניות נוספות. בשלש התעניות הראשונות אין איסור מלאכה, אך בתעניות השניות והאחרונות יש איסור מלאכה, והעושה מלאכה בהן אינו רואה סימן ברכה ממלאכתו [ראה תענית (י, א, ו- יב, ב)] (רש"י). ויש מפרשים, שאין הכוונה לתעניות אלו, שכיון שהמלאכה בהן היא איסור גמור, הברייתא לא היתה מכנה זאת 'נידנוד עבירה', אלא הכוונה לשעת תפילה של שאר תעניות ציבור, שכיון שהוא כל כך להוט למלאכה, אין לבו לשמים, ולכן אמרו עליו שלא יראה סימן ברכה ממלאכתו (מאירי; ר"ן). ויש גורס 'לאתויי תשעה באב' (הגהות הגר"א).

אָמַר רָבָא הֲנִי נָשֵׁי דְּמָחוֹזָא וְכוּ', שָׁפֵל וְנִשְׁכָּר קָרִינָן לֵהּ, שהיה מקום לומר שהברייתא עוסקת רק במי שיכול לעשות מלאכה ואינו עושה מחמת עצלות, שעל אף שאי עשייתו אינה לכבוד שבת, הוא נחשב שפל ונשכר, ומוסיף רבא, שאפילו מי שאינו יכול לעשות - כנשות בני מחוזא שמחמת פינוקן אינן יכולות לעשות מלאכה כלל - אף הוא נחשב 'שפל ונשכר' (צל"ח, וראה מרומי שדה).

כָּאן בְּעוֹשִׂין לִשְׁמָהּ, וְכָאן בְּעוֹשִׂין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שאם עוסק לשמה, ראוי שיעשה לו נס, ומשנים את מערכות הכוכבים עבורו כדי שישתנה מזלו [וזהו 'מעל שמים חסדך'], אך אם עוסק שלא לשמה, אמנם הוא ראוי לגמול, אבל לא שישנו את מערכות הכוכבים בשבילו (מאירי, ר"ן על הרי"ף).

■ המשך במילואים עמ' 126

אי אתה רשאי להתירן בפניהם וכו' בכותאי וכו' דמסרכי מילתא, ודוקא בדברים שיודעים בני המקום שהם מותרים, ונהגו בהם חומרא על דעת עצמם, על זה נאמר הכלל ש'אי אתה רשאי להתירן בפניהם', שאין לנהוג בהם היתר בפני עם הארץ, משום שהוא עלול לזלזל וללמוד מכך להתיר דברים האסורים ממש. אבל מנהג שנהגו בטעות, מותר לנהוג בו היתר אפילו בפני עם הארץ (תוס'). ויש סוברים, שגם מנהג שנהגו בטעות, אסור לנהוג בו היתר בפני עם הארץ (רמב"ן במלחמות; השגות הראב"ד על בעל המאור).

ובינו לבין עצמו או בפני חכמים, מותר לנהוג היתר אף בדבר שנהגו בו בני המקום כחומרא על דעת עצמם ואינו מנהג טעות. אבל אם הוא 'מנהג חשוב' שהנהיגוהו על פי תלמידי חכמים, אסור לנהוג בו היתר אף בינו לבין עצמו, ועל מנהג מסוג זה אמרה משנתנו שהבא למקום צריך לנהוג כמנהג המקום (תוס').

דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב. מהדגן על האורז ומהאורז על הדגן (רש"י). ואף שגם כאשר שני המינים חייבים, אין מפרישים ממין על שאינו מינו, מכל מקום יש חשש שיטעו ויפרישו מעיסה בלולה מאורז ודגן, מהצד בעיסה שרובו אורז על הצד שרובו דגן, שבעיסה אחת אינו נחשב כמפריש מין על שאינו מינו (תוס', נדפס לעיל נ, ב, וראה מהר"ם חלאווה).

ואין חשש מצד ברכת ההפרשה שתיחשב 'ברכה לבטלה' [ובהכרח שבירכו, כי אם לא בירכו, לא היה חשש שיפרישו מן החיוב על הפטור, כי מה שלא מברכים יזכיר להם לא להפריש מן החיוב על הפטור], שכיון שנהגו כך ואין במנהגם איסור, מותר לומר 'וציונו' והברכה אינה לבטלה (מרומי שדה; שו"ת חת"ס או"ח, סו).

ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל ששרחצו שניהם כאחד בכבול וכו', ומלכתחילה לא נמנעו מלרחוץ כמנהג המקום, משום שלא ידעו שכך הוא מנהגם. אך אם היו יודעים שכך מנהגם, היו מחמירים לנהוג כמנהג המקום, משום שאין זה מנהג טעות, אלא חומרא שהחמירו על עצמם הדורות הקודמים בכבול שהיו בני תורה, משום גזירה, כמבואר בגמ' להלן. ומה שאמרה הגמ' שלא רצו לומר להם 'מותרין אתם', הכוונה היא שלא רצו לומר להם שמצד הדין הדבר מותר ואינו אלא מנהג של חומרא, שכיון שבאותו הדור לא היו בני תורה כמבואר בגמ' להלן, וסברו שהדבר אסור מן הדין, אם יגלו להם שזהו רק מנהג, יבואו להקל בו (ר"ן על הרי"ף, ובחי'). ויש שפירש, שבני רבן גמליאל עשו כן משום שמנהג המקום היה מנהג של טעות [שטעו לומר שכשם שגזרו בבעל אחותו כך גזרו בשני אחים (מגן אבות [למאירי] כ)], ובמנהג כזה מותר לבני תורה שלא לנהוג כמנהג המקום. אלא שמכל מקום כיון שבני המקום לא היו בני תורה, על באי המקום לנהוג כמנהג בפרהסיא, ואכן הם נהגו בצנעה שלא כמנהגם, אלא שנתגלו לאנשי המקום (רמב"ן במלחמות, וראה מה שכתבנו לעיל ד"ה אי).

יוצאים בקורדקיסון בשבת ואין יוצאין בקורדקיסון בשבת בבירי. ■ להלכה, מותר לצאת בנעלי בית בשבת, כשהם מהודקים קצת, ואין חשש שמא יפלו ויטלם בידו, ויש מחמירים ואוסרים [כמנהג אנשי בירי (הגהות מיימוני שבת יט, ב)] (רמ"א או"ח שא, טז, ומשנ"ב שם, ס, וראה שם, סא פרטים נוספים, ומשנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 46).

ושמטום ונתנום לעבדיהן, לא לעבדיהם הכנענים, שהרי עבד חייב במצוות כאשה, ויש עליו איסורי שבת, והאדון מצווה על שביתתו, אלא לעבדיהם הגוים, שבמנהג של טעות שאין צריך לנהוג בו אלא רק כדי שלא יבואו בני המקום לזלזל באיסורים, אין איסור 'אמירה לנכרי' (הערות הגרי"ש אלישיב).

עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו, שגורם להרהור (רש"י). ויש שסובר, משום חשש פריקת עול יראת אביו (מאירי). ונפק"מ, באופן שהיה הבן במרחץ קודם לאביו, שאם הטעם משום הרהור, אסור בכל אופן, אך אם הטעם משום יראת אביו, אינו צריך לצאת (ע"פ בית שמואל אה"ע כג, ה). ויש סוברים, שהאיסור רק במרחץ בגיגית, שהרוחצים עומדים בה מגולים, אבל בנהר או בחמי טבריא, שהם מכוסים במים, מותרים (מהר"ם חלאווה בשם תוס'; אגודה, בשם 'יש מחלקין'). ויש סובר, שבכל אופן אסור (אגודה, בשם הרמב"ם, שלא חילק), אבל אם מכסים ערוותם, מותר (אגודה). ■ להלכה, אסור לרחוץ עם אביו, אחיו, בעל אמו ובעל אחותו (רמ"א יו"ד רמב, טז; אה"ע כג, ו), משום הרהור [כרש"י], ולכן אפילו אם קדם להם במרחץ, אסור (בית שמואל שם, ה). ונהגו עכשיו היתר לרחוץ עמם הואיל ומכסים ערוותם, ואין חשש הרהור (רמ"א שם), ולפי זה בזמננו שאין מכסים, אסור (פתחי תשובה שם, ה), ורוב העולם אין נזהרים בזה, אך הירא את דבר ה' צריך להיזהר בזה (ערוך השלחן יו"ד שם, מב).

ורבי יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו, שכיון שמשמש את אביו, הוא טרוד בכך ולא חוששים שיבוא להרהור. ורבנן החולקים חששו שאף באופן זה שמא יהא רגע פנוי ויבוא בו לידי הרהור, שהרי אין דרך לשמש בלי הפסק כלל (אמרי נועם [רא"מ אשכנזי] טז, לפי טעם רש"י לעיל). ■ להלכה, אין לרחוץ עם אביו, אפילו אם אביו צריך לו [כדעת חכמים] (ערוך השלחן אה"ע כג, ח, וראה שבט הלוי ז, רב, ו-ח, רעב).

תלמיד לא ירחץ עם רבו, שצריך להתבייש מכבודו וממוראו (רש"י), ואם קדם התלמיד לרבו, אינו צריך לצאת (מהר"י וייל דינין והלכות לו). והטעם שכבוד רבו לא נפגם באופן זה (קושיית הש"ך יו"ד רמב, לא), הוא משום שהתלמיד לא היה הגורם לכך (ערוך השלחן שם, מב). ■ להלכה, לא ירחץ תלמיד עם רבו (שו"ע שם, טז), ואם התלמיד קדם לרבו, אינו צריך לצאת (רמ"א שם), ועכשיו שהולכים במכנסיים, מותר לרחוץ בכל אופן (שם), אבל בזמננו שלא הולכים עם מכנסיים, רוב העולם אין נזהרים בזה, אך הירא את דבר ה' צריך להיזהר בזה (ערוך השלחן שם). **ואם רבו צריך לו מותר.** ■ וכן הלכה (שו"ע שם).

שוינכו ככותאי - שכשם שאסור להקל בפני כותי שלא יקל יותר, כך מתיירא אני להקל בפניכם, שמא תקבלו את הקולא, ועל ידי זה תבואו להקל עוד יותר באיסור חלב מרוב חריפותכם ופלפולכם (מהרש"ל).

הני מילי היכא דאין דעתו לחזור, שאז נותנים עליו חומרי המקום שהלך אליו. ומה ששנינו שנותנים עליו חומרי המקום שיצא משם, מדובר באופן שדעתו לחזור. ואין להקשות שאם כך עולה שהמשנה נשנית לצדדים (קושיית תוס' כאן), כי הדין הוא אחד, שנותנים עליו חומרי המקום בו עתיד להיות (תוס' חולין יח, ב ד"ה הני מילי, בתי' ראשון). ויש סובר, שהחילוק בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור, הוא רק בהולך מבבל לארץ ישראל או מארץ ישראל לבבל, אבל ההולך ממקום למקום בבבל, או ממקום למקום בארץ ישראל, נותנים עליו חומרי המקום שהלך אליו וחומרי המקום שיצא משם, בין אם דעתו לחזור ובין אם אין דעתו לחזור, ועל

■ המשך במילואים עמ' 126

מקום שנהגו פרק רביעי פסחים נא.

דברי מיתא. של קולא ומזלזלין יותר: **הנך אינשי נמי.** כיון דלא גמרי: **דברי מיתא.** קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ מגלגל: המפרים מן המחוז על הדגן מוכל בעלים, דלא מן הפה שהן מן המחוז ולא מיתקן הדגן, והמפרים מן הדגן על המחוז מוכלין עליהן, שמין הפה שלא יהא מוכל לאחרים. קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ זו מלא לוגמיה: **רוחצין שני אחים באחד.** ולין כאן ממש ליתן כמחד: **בכבוי.** מקוה: **קורדקיסין.** מקפקפי"ם: **בספלי נכרים.** מיתיבין דילמא מספלי ומחי לאימושינהו מרבע לחמת, ולין דרך בני בירי לעשת בקורדקיסין, שהן ומוכרן כהן לחיטה: **בספלי נכרים.** שהן מוכרין כהן לחיטה, ולא מיתיבין לחמת: **בכותאי דמי.** לכיון דלא גמירי ולאו מקום מזרה הוא, שרבי מיליא: **מאביו וחמיו.** מתוך שרוחלתו וזכר שמשם יצא, נותן לבו להיזהר, ולין כאן ממש, וכן בעבול לאותו נמי ליכא למיחש: **משום בכוד אביו.** שמשמשם במרחץ: **ואתו אינהו.** כגי כגול: **תלמיד א' ירחץ עם רבו.** שנוהג בו כבוד: **שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי והלעזה שילדתן המדינה ואמרו מימינו לא ראינו כך ונשמטו ונתנום לעבדיהן ולא רצו לומר להן מותרין אתם ויושבין על בספסלי נכרים בשבת ואין יושבין על בספסלי נכרים בשבת בעכו** ומעשה בר"ש בן גמליאל"ם שישב על בספסלי נכרים בשבת בעכו והלעזה עליו כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך נשמט על גבי קרקע ולא רצה לומר להן מותרין אתם בני מדינת הים ונמי כיון דלא שביחי רבנן גבייהו כבותים דמו. בשלמא בספלי נכרים משום דמחזי כמקח וממכר בקורדקיסון נמי דילמא משתלפין ואתי לאיתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים אלא רוחצין מאי טעמא לא כדתניא ז עם הכל אדם רוחץ א"חין מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ור' יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו והוא הדין לבעל אמו ואתו אינהו וגזור בשני אחין משום בעל אחותו תנא ב"תלמיד לא ירחוץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר, כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאיתרא עול לגביה רב עוירא ז סבא ורבה בריה דרב הונא כיון דחזינהו כסייה מיניהו אתו ואמרו ליה לאביי ח אמר להו שוויגכו ככותאי ורבה בר בר חנה ליה אתן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם ט אמר אביי הני מילי מבבל לבבל ומארץ ישראל לא"י או נמי מבבל לא"י אבל מא"י לבבל לא כיון דאנן בייפיגן להו עבדינן כוותיהו דב אשי אמר אפילו תימא מא"י לבבל י הני מילי היכא דאין דעתו לחזור ורבה בר בר חנה דעתו לחזור הוה. א"ל רבה בר בר חנה לבריה בני לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את ר' יוחנן שאכל כדי הוא ר' יוחנן למסוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה לא ראית אותו לא תאכל בין בפני בין שלא בפני ופליגא דידיה אדידיה דאמר רבה בר בר חנה סח לי רבי יוחנן בן אלעזר פעם אחת ובנסתרי אחר ר"ש בן רבי יוסי בן לקוניא לגינה ונטל

דברי מיתא. של קולא ומזלזלין יותר: **הנך אינשי נמי.** כיון דלא גמרי: **דברי מיתא.** קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ מגלגל: המפרים מן המחוז על הדגן מוכל בעלים, דלא מן הפה שהן מן המחוז ולא מיתקן הדגן, והמפרים מן הדגן על המחוז מוכלין עליהן, שמין הפה שלא יהא מוכל לאחרים. קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ זו מלא לוגמיה: **רוחצין שני אחים באחד.** ולין כאן ממש ליתן כמחד: **בכבוי.** מקוה: **קורדקיסין.** מקפקפי"ם: **בספלי נכרים.** מיתיבין דילמא מספלי ומחי לאימושינהו מרבע לחמת, ולין דרך בני בירי לעשת בקורדקיסין, שהן ומוכרן כהן לחיטה: **בספלי נכרים.** שהן מוכרין כהן לחיטה, ולא מיתיבין לחמת: **בכותאי דמי.** לכיון דלא גמירי ולאו מקום מזרה הוא, שרבי מיליא: **מאביו וחמיו.** מתוך שרוחלתו וזכר שמשם יצא, נותן לבו להיזהר, ולין כאן ממש, וכן בעבול לאותו נמי ליכא למיחש: **משום בכוד אביו.** שמשמשם במרחץ: **ואתו אינהו.** כגי כגול: **תלמיד א' ירחץ עם רבו.** שנוהג בו כבוד: **שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי והלעזה שילדתן המדינה ואמרו מימינו לא ראינו כך ונשמטו ונתנום לעבדיהן ולא רצו לומר להן מותרין אתם ויושבין על בספסלי נכרים בשבת ואין יושבין על בספסלי נכרים בשבת בעכו** ומעשה בר"ש בן גמליאל"ם שישב על בספסלי נכרים בשבת בעכו והלעזה עליו כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך נשמט על גבי קרקע ולא רצה לומר להן מותרין אתם בני מדינת הים ונמי כיון דלא שביחי רבנן גבייהו כבותים דמו. בשלמא בספלי נכרים משום דמחזי כמקח וממכר בקורדקיסון נמי דילמא משתלפין ואתי לאיתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים אלא רוחצין מאי טעמא לא כדתניא ז עם הכל אדם רוחץ א"חין מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ור' יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו והוא הדין לבעל אמו ואתו אינהו וגזור בשני אחין משום בעל אחותו תנא ב"תלמיד לא ירחץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר, כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאיתרא עול לגביה רב עוירא ז סבא ורבה בריה דרב הונא כיון דחזינהו כסייה מיניהו אתו ואמרו ליה לאביי ח אמר להו

אי אתה רשאי להתירן בפניהם אמר לו ולאו מי איתמר עלה אמר רב חסדא בכותאי כותאי מאי טעמא משום דמסרבי מילתא הגך אינשי נמי סרבי מילתא אלא אמר רב אשי חזינן אי רובן אורז אכלי לא ניכלה זר באפייהו דילמא משתכחא תורת חלה מיניהו ואי רובן דגן אכלי ניכלה זר באפייהו ט דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב. גופא דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהן אמר רב חסדא בכותאי עסקינן וכ"ע לא והתניא רוחצין שני אחין כאחד ואין רוחצין שני אחין בכבוי ט ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שרחצו שניהם כאחד בכבוי ולעזה עליהן כל המדינה אמרו אמרו מימינו לא ראינו כך ונשמט הלל וייצא לבית החיצון ולא רצה לומר להן מותרין אתם יוצאין בקורדקיסון בשבת בבירי י ויוצאין בקורדקיסון בשבת בבירי ומעשה ביהודה והלל בניו של רבן גמליאל שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי ולעזה עליהן המדינה ואמרו מימינו לא ראינו כך ושמטום ונתנום לעבדיהן ולא רצו לומר להן מותרין אתם ויושבין על בספלי נכרים בשבת ואין יושבין על בספלי נכרים בשבת בעכו ומעשה בר"ש בן גמליאל"ם שישב על בספלי נכרים בשבת בעכו והלעזה עליו כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך נשמט על גבי קרקע ולא רצה לומר להן מותרין אתם בני מדינת הים ונמי כיון דלא שביחי רבנן גבייהו כבותים דמו. בשלמא בספלי נכרים משום דמחזי כמקח וממכר בקורדקיסון נמי דילמא משתלפין ואתי לאיתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים אלא רוחצין מאי טעמא לא כדתניא ז עם הכל אדם רוחץ א"חין מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ור' יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו והוא הדין לבעל אמו ואתו אינהו וגזור בשני אחין משום בעל אחותו תנא ב"תלמיד לא ירחץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר, כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאיתרא עול לגביה רב עוירא ז סבא ורבה בריה דרב הונא כיון דחזינהו כסייה מיניהו אתו ואמרו ליה לאביי ח אמר להו

בין דאנן בייפיגן **הוו** וכו'. קשה לר"ת דבפ"ק דקמנדלין (ה. ע"ב) אמרינן בייפיגן שבחייהן. תימה ט"ב היכן היתיר ר' בית שמן בפ"ק דמולין (דף ו:). ותירץ רבינו נסים במגילת סתרים דהתם דברים המותרים ואתרים נהגו בהן לאיסור שיוצעים שהן מותרים וסח רוצים להתירן בפניהן. ועל עצמן וכן מצאתי לרבינו נסים

ואסקינן אמר רב אשי חזינן אי רובא דבני מחוזא אורז אכלי לא ניכלה זר באנפייהו דבני הכי דלא משתכח תורת חלה מיניהו, ואי רובא דבני חשוכי אכלי ניכלה זר להאי חלה והאידנא באפייהו כדי שיחברו להם שאין בה תורת חלה דחזיינהו דלמא אתו לאפרושי חלה מן עיסה של אורז על עיסה של חטין דאתו למיכר כיון שכלן חזיכן בחלה מין אחר מהן זה פרוש את זה, **גופא** דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם. **איקבוה** רב חסדא בכותאי מאי שנא משום דסרכי. **אוקימנא** הלא דבר פלוני הינו נהגין בו איסור היה מותר מותר הוא ויבואו להתיר האיסור לפיכך כל דבר שנהגו בו איסור אין מתירין אותו להם. **ת"ר** כותאי בלבד אלא אפי' מקום שאינן בני תורה חזיינהו בני תורה גזרו אין מתירין להם כגון כבול שנהגו שלא לרחוץ שני אחים כאחד והלל בני ר"ג יהודה והלל בני ר"ג לרחוץ כאחד ולעזה עליהם כל המדינה אמרו לא ראינו כך מימינו ונשמט הלל ויצא לבית החיצון והלעזה עליו כל המדינה אמרו מותרים אתם. וכן בבירי נהגו שלא לצאת בשבת בקורדקיסין מ"ט מגלל שאין לו עקב הוא **וצריכי** ויצאו יהודה והלל בקורדקיסין בשבת ולעזה המדינה עליהם כו'. וכן בעכו נהגו שלא לישב על בספלי גוים בשבת ובגודגן לרשב"ג ונישב בשבת בעכו על בספלי גוים שיש להם בתוניות ולעזה עליו כל המדינה וכו'. הנה אלו כלן לא רצו לומר להם מותרין אתם. **ותניי'** בני מדינות נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו אתו למסרך להתיר כמו שאמרנו עם הכותים. **שני אחים** מאי טעמא כדתניא עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו הוא הדין לבעל אחותו ונזהר על שני אחים כאחד משום שני אחותו. **תנא** תלמיד לא ירחוץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר. **ירושלמי** ר' אלעזר בשם ר' אבון בל דבר שאינו יודע שהוא מותר מותר ושעה בו באיסור נשאל ומתירין לו. לו וכל דבר שיודע שמותר ונהגו בו באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלוי אותן בתהנה. נשים דנהגן דלא למעבד עובדא בימא דיורתא מנהגא. דלא עבדי

דברי מיתא. של קולא ומזלזלין יותר: **הנך אינשי נמי.** כיון דלא גמרי: **דברי מיתא.** קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ מגלגל: המפרים מן המחוז על הדגן מוכל בעלים, דלא מן הפה שהן מן המחוז ולא מיתקן הדגן, והמפרים מן הדגן על המחוז מוכלין עליהן, שמין הפה שלא יהא מוכל לאחרים. קונסין היו, דאתו לאימושוי ממלא פומ זו מלא לוגמיה: **רוחצין שני אחים באחד.** ולין כאן ממש ליתן כמחד: **בכבוי.** מקוה: **קורדקיסין.** מקפקפי"ם: **בספלי נכרים.** מיתיבין דילמא מספלי ומחי לאימושינהו מרבע לחמת, ולין דרך בני בירי לעשת בקורדקיסין, שהן ומוכרן כהן לחיטה: **בספלי נכרים.** שהן מוכרין כהן לחיטה, ולא מיתיבין לחמת: **בכותאי דמי.** לכיון דלא גמירי ולאו מקום מזרה הוא, שרבי מיליא: **מאביו וחמיו.** מתוך שרוחלתו וזכר שמשם יצא, נותן לבו להיזהר, ולין כאן ממש, וכן בעבול לאותו נמי ליכא למיחש: **משום בכוד אביו.** שמשמשם במרחץ: **ואתו אינהו.** כגי כגול: **תלמיד א' ירחץ עם רבו.** שנוהג בו כבוד: **שיצאו בקורדקיסון בשבת בבירי והלעזה שילדתן המדינה ואמרו מימינו לא ראינו כך ונשמטו ונתנום לעבדיהן ולא רצו לומר להן מותרין אתם ויושבין על בספלי נכרים בשבת ואין יושבין על בספלי נכרים בשבת בעכו** ומעשה בר"ש בן גמליאל"ם שישב על בספלי נכרים בשבת בעכו והלעזה עליו כל המדינה אמרו מימינו לא ראינו כך נשמט על גבי קרקע ולא רצה לומר להן מותרין אתם בני מדינת הים ונמי כיון דלא שביחי רבנן גבייהו כבותים דמו. בשלמא בספלי נכרים משום דמחזי כמקח וממכר בקורדקיסון נמי דילמא משתלפין ואתי לאיתויינהו ארבע אמות ברשות הרבים אלא רוחצין מאי טעמא לא כדתניא ז עם הכל אדם רוחץ א"חין מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ור' יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו והוא הדין לבעל אמו ואתו אינהו וגזור בשני אחין משום בעל אחותו תנא ב"תלמיד לא ירחץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר, כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאיתרא עול לגביה רב עוירא ז סבא ורבה בריה דרב הונא כיון דחזינהו כסייה מיניהו אתו ואמרו ליה לאביי ח אמר להו

רבינו חננאל

ואסקינ' אמר רב אשי חזינן אי רובא דבני מחוזא אורז אכלי לא ניכלה זר באנפייהו דבני הכי דלא משתכח תורת חלה ולה מיניהו, ואי רובא דבני חשוכי אכלי ניכלה זר להאי חלה והאידנא באפייהו כדי שיחברו להם שאין בה תורת חלה דחזיינהו דלמא אתו לאפרושי חלה מן עיסה של אורז על עיסה של חטין דאתו למיכר כיון שכלן חזיכן בחלה מין אחר מהן זה פרוש את זה, **גופא** דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם. **איקבוה** רב חסדא בכותאי מאי שנא משום דסרכי. **אוקימנא** הלא דבר פלוני הינו נהגין בו איסור היה מותר מותר הוא ויבואו להתיר האיסור לפיכך כל דבר שנהגו בו איסור אין מתירין אותו להם. **ת"ר** כותאי בלבד אלא אפי' מקום שאינן בני תורה חזיינהו בני תורה גזרו אין מתירין להם כגון כבול שנהגו שלא לרחוץ שני אחים כאחד והלל בני ר"ג יהודה והלל בני ר"ג לרחוץ כאחד ולעזה עליהם כל המדינה אמרו לא ראינו כך מימינו ונשמט הלל ויצא לבית החיצון והלעזה עליו כל המדינה אמרו מותרים אתם. וכן בבירי נהגו שלא לצאת בשבת בקורדקיסין מ"ט מגלל שאין לו עקב הוא **וצריכי** ויצאו יהודה והלל בקורדקיסין בשבת ולעזה המדינה עליהם כו'. וכן בעכו נהגו שלא לישב על בספלי גוים בשבת ובגודגן לרשב"ג ונישב בשבת בעכו על בספלי גוים שיש להם בתוניות ולעזה עליו כל המדינה אמרו כו'. הנה אלו כלן לא רצו לומר להם מותרין אתם. **ותניי'** בני מדינות נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו אתו למסרך להתיר כמו שאמרנו עם הכותים. **שני אחים** מאי טעמא כדתניא עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו הוא הדין לבעל אחותו ונזהר על שני אחים כאחד משום שני אחותו. **תנא** תלמיד לא ירחוץ עם רבו ואם רבו צריך לו מותר. **ירושלמי** ר' אלעזר בשם ר' אבון בל דבר שאינו יודע שהוא מותר מותר ושעה בו באיסור נשאל ומתירין לו. לו וכל דבר שיודע שמותר ונהגו בו באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלוי אותן בתהנה. נשים דנהגן דלא למעבד עובדא בימא דיורתא מנהגא. דלא עבדי

מסורת חש"ס עם הוספות

א) [תוספתא למועד קטן פרק ב הי"ח], **ב)** [תוספתא למועד קטן שם], **ג)** [ג"ז שם], **ד)** [במסכת שמחות פרק יב הי"ב], **ה)** מולין יח:, **ו)** עיין חולין ב, **ז)** סנהדרין יד., **ח)** כאן כת., **ט)** [וע"ש תוספות עירובין קג: ד"ה רבי יוסי], **י)** ושם, **כ)** סנהדרין שם, **ל)** [וע"ש תוספות מולין יח: ד"ה כיון].

הגהות הב"ח

(ה) תום' ד"ה עבדי מומחיהו לא עבדי כדותן ס"ל למימר. [ובמהרש"ל כתב דהיכא "לא" נמחק, וצ"ל "עבדי כדותן"הכי], וכ"ה בר"ן ע"ש]: **(ו)** ד"ה נכם וכו' דחמורי מקום:

הגהות וציונים

ג) דיבור המתח השייך לכאן נדפס בעמוד הקודם: **ב)** ס"א ברבן **גמליאל** (גליון): **ג)** ס"א בני מדינה נמי (חכמת מנוח) וכ"ה בראשונים והקצת דפרש"י: **ד)** [בשלמים הגרסה **אויא**. הבראי"ש הגרסה **שויא**] (גליון). עיין ילק"מ: **ה)** **לאבוה** מהרש"ל (גליון), ובביעכ"ץ הגיה **אתא אמר** ליה **לאבוהי אמר** ליה ואורבה בריה דר"ה קאי: **ו)** מנעלים דיקים שנועלין תחת מנעלים עבים להגן מן המים ונקראים אנדשיריי"ר בלשון אשכנז (רשב"ץ בכתה קכ:, ובתרה"ד סי' קמט בשם רש"י "מנעלים רכים"): **ז)** יש להוסיף **בפניהם** (באו"ז): **ח)** אולי צ"ל **פסולים** (עיין קידושין יד ע"ב):

ליקוטי רש"י

אי אתה רשאי להתירן בפניהם. שמא **בכותאי** מקום **מארץ ישראל** הבאו. פס יצמה מהמנה בגבול אין כאן מחלוקת. **דאנן בייפיגן** לנני מ"ע, לשיהו במיכר בעבול לא יכנס לבית מדרשן שם). **ורבה בר בר חנה** ליה בי' זבה. בתמיה וכל מתני' היא (לעיל כ.). ד"ה בבבי' **לבבי.** שם המדינה בגל וכה מקומות הרבה. ביין **דאנן בייפיגן** דהו. לנני לתרן שלחלו לקיחתו מחלב ולעיטור שנה כלאחריו בשמעתא בתרא דסוריות (לקמן יב:) ולניני קנסות שלין במיכר בגבול נחוליו יח:).

באפוקי שבתא עד תלתפני סדרא ובשני ובחמישי עד דתחפני תעניתא מנהגא: כי אתא רבה בר בר חנה בבבל אכל השומן דאיתרא דנהגו בבבל איסור כדגרסינן באלו טרפות (דף ן ן דאקשתא קיף ן ן ולא פליגי דאסור התם החולב שעליה מלמעלה דאיתרא אוירא א"ר אמי מקמצין והכא בבבל נהגו בו איסור שמעינה דר' חנינא קאי קמיה (דהבו ליה) [והב ליך דאיכול חזייה דהוה מחסם א"ל בבלאי את (פונ) [תפונ] שדי. עולל לגבי רבה בר בר חנה רב אוא ורבה בר נתן בדתניה כסייה להא דאיתרא דהוה אכיל ליה. אמר להו אביי כותאי שאין מתירין בפניהם דברים שנהגו בהן איסור. ורבה בר בר חנה היכי עביד הכי התנן נותנין עליו תומרי מקום שהולך לשם התנה בבבל שהוא שם עזה איסור היו נותנין בה. ופרינ רב אשי דעתו לחזור הוה ומי שדעתו לחזור אין נותנין עליו תומרי אותו מקום שהולך לשם. אמר ליה רבה בר בר חנה לבריה אני שראיתי את ר' יוחנן דאכל דאיתרא כדאי הוא ר' יוחנן למסמך עליו בפניו ושלא בפניו. אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני. מכלל שהבא מכח אחר שראה מי שעשוה מעשה עכ"פ שהוא עושה כמותו אחרים אין מוסכים עליו בפניו וכל שכן שלא בפניו. **אניי** הא איהו דאמר סח לי יונתן בן אלעזר דאיהו ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא

עין משפט נר מצוה

יב א מיי' פ"ד מהל' שמיטה הלכה ב:
יג ב מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע או"ח סי' תמט סעיף ד:

תורה אור השלם

א) וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת תְּבוּאָתֵנוּ: [ויקרא כה, כ]

ב) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: [ויקרא כה, ז]

ג) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיְיָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: [ויקרא כה, ד]

ונטל ספיחי כרוב ואכל ונתן לי ואמר לי בני בפני אכול שלא בפני לא תאכל אני שראיתי את ר"ש בן יוחי שאכל כדי הוא ר' שמעון בן יוחי לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל. מאי ר"ש [א] דתניא רבי שמעון אומר כל הספיחים אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק השדה וחכ"א [א] כל הספיחין אסורים ותרוייהו אליבא דר' עקיבא דתניא [א] הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו א"ר עקיבא וכי מאחר שאין זורעין מהיכא אוספין מכאן [ג] לספיחין שהן אסורין במאי קא מיפלגי רבנן סברי גזרינן ספיחי כרוב אטו שאר ספיחי דעלמא ור"ש סבר לא גזרינן ספיחי כרוב אטו ספיחי דעלמא: ההולך ממקום וכו': בשלמא ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ולא ליעביד אלא ממקום שאין עושין למקום שעושין אל ישנה אדם מפני המחלוקת ונעביד הא אמרת נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום [א] שיצא משם אמר אביי ארישא רבא אמר לעולם אסיפא והכי קאמר [ב] אין בזו מפני שינוי המחלוקת מאי קא אמרת הרואה אומר מלאכה אסורה [ג] מימר אמרי כמה בטלני הוי בשוקא. א"ל רב ספרא לרבי אבא [ה] כגון אנן דידעינן [ב] בקביעא דירחא

ביישוב

רש"י

ונטל ספיחי כרוב. בשביעית לאחר זמן הביעור: **כדי.** ראוי: **בפני אכול.** בפני אתה יכול לסמוך עלי, הואיל וראיתי את ר"ש שאכל. והיינו פלוגתא דידיה אדידיה, דלעיל אמר לא תאכל אפי' בפני, והכא קאמר דאע"ג דלאו בר סמכא הוא ולאו מגמריה ומסבריה קא שרי ליה, סמכינן עליה מיהא בפניו, משום דחזיא לגברא רבה דאכיל: **כל הספיחין אסורין.** בשביעי' מזמן הביעור ואילך: **חוץ מספיחי כרוב.** עלין היוצאין מקלח הכרוב: **שאין כיוצא בהן בירק השדה.** משרשין הן גדילין, והרי הן כאילן שמוסיף ענפים על ענפים, ולאו בכלל שאר ספיחים נינהו, וכל שאר ספיחים מזרע הנחבט ונופל לארץ הוא, אבל ספיחי כרוב אינו כן אלא עליו גדילין בענפים [ג], ולא אסר' תורה אלא ספיחים מעין זריעה כדכתיב [א] הן לא נזרע וגו', כך שמעתי. וקשיא לי, חדא דכי האי גוונא לא קרי ספיחים אלא הגדילים מזרע הנחבט ונופל לארץ קודם לקיטה, ועוד אילנות בשביעית מי לא נהגא בהן נמי קדושה, ונראה בעיני דטעמא משום דכרוב אינו כלה לחיה [ד] כל ימות החורף, וגימגום: **א"ר עקיבא.** למה נאמר ולא נאסוף, מאחר שאין אנו זורעין מה יאספו, לימד על הספיחים שאסורין, וה"ק, הן לא נזרע, והגדילין מאיליהן לא נאסוף: **גזרינן ספיחי כרוב אטו ספיחין דעלמא.** דאע"ג דאין ביעור לכרוב, דהא מתקיים כל ימות הגשמים, ספיחין דידיה אסורין, דלא לימא טעמא משום דאין בספיחי' איסור שביעית ואתו למישרי שאר ספיחים: **ארישא.** ואל ישנה דמתני' ארישא קאי, ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין: **רבא אמר לעולם אסיפא.** והכי משמע מתני', או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ולא ליעבד, דהא דקי"ל בעלמא אל ישנה אדם ממנהג העיר אינו אלא מפני המחלוקת, וכאן אין מחלוקת (א): **דמאי אמרת.** הרואה אותו בטל יאמר זה אומר שהמלאכה אסורה וחלוק על כולנו, לא יאמר הכי, אלא יאמר מלאכה אין לו, שהרי כמה בטלנין יש בשוק כל ימות השנה:

ביישוב

תוספות

אני ראיתי את ר"ש שאכל. תימה לר"י דאמר בירושלמי [ה] ר"ש חזא לההוא גברא מלקט ספיחי כרוב בשביעית א"ל מאי האי א"ל ולאו את הוא דשרית א"ל ולאו חבראי פליגי עלי קרי עליה פורץ גדר ישכנו נחש וכן הוות ליה והשתא כיון שבעצמו היה אוכל למה היה כועס על אחרים שהיו אוכלין וסומכין על הוראתו. וי"ל דמ"מ לא היה רוצה שעמי הארץ יסמכו עליו כל זמן שלא פסקו הלכה כמותו:

כל הספיחים אסורין חוץ מספיחי כרוב. פי' רש"י לאחר ביעור מיירי ואין ביעור נוהג בכרוב לפי שאין השורש כלה בארץ ולא קרינן ביה כלה לחיה מן השדה. וקשה לר"י א"כ אמאי איצטריך קרא דלא נאסוף תיפוק ליה דכתיב [ב] ולבהמתך [ו]. ועוד מאי שנא דלא מפיק אלא ספיחי כרוב ה"ל למעוטי כל הני דפ"ז דשביעית (משנה ב) דתנן עיקר הלוף (ב) השוטה והדרבינה [ז] אין להן ביעור. ועוד מאי שנא דרבנן גזרי הכא ספיחי כרוב אטו שאר ספיחים ובכל הנהו דהתם לא גזרי. ועוד הקשה ריב"א דלעיל קתני ונכנסתי לגינה אחריו ונטל ספיחי כרוב ואכל משמע שתלשן מן הקרקע והי' מהן הרבה מחוברין וא"כ איירי קודם ביעור. ועוד הקשה ר"ת דאמרינן בפ"ק דמנחות (דף ה:) (ג) מה למנחת העומר שכן מתיר חדש בשביעי' ספיחים כר"ע דאמר ספיחי' אסורים ובפסח של שביעית היא קודם ביעור שאז תבואה אינה כלה בשדה ואדרבה היא במילואה וביעור לא היה אלא בשמינית כשהיא כלה לחיה מן השדה. ועוד דקאמרי' ותרוייהו אליבא דר"ע (ד) ורבנן נמי לא פליגי אדרשה דכלה לחיה בשדה ומודו רבנן דספיחים אסורים אחר ביעור דבסיפרי [י] קאמר אמילתא דרבנן דפליגי אדר' עקיבא אמרת לנו [ג] לא נזרעו ומה שאנו אוספים אין מכניסו לקיום פי' שאסור אחר ביעור אמרת לנו בערו מה אנו אוכלין מן הביעור ואילך. [ס] לכך נראה לר"ת דבשביעית קודם ביעור מיירי כדמשמע קרא [א] דלא נאסוף דמייתי דכתיב ביה מה נאכל בשנה השביעית ודריש ר"ע מהאי קרא דספיחים אסורים בשביעית ורבנן פליגי עליה ודרשי לא נאסוף להכניסו לקיום ולא אסרי אלא אחר ביעור ור"ש ורבנן פליגי הכא אליבא דר"ע ומתיר ר"ש ספיחי כרוב דלא אסרה תורה אלא ספיחים דומיא דזריעה דכתיב הן לא נזרע אבל ספיחי כרוב דמו לאילן כדאמר (כתובות קיב:) כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים (ה) בו בסולם ולא גזרינן אטו שאר ספיחים ורבנן גזרי ודוקא אליבא דר"ע דאיסור ספיחים מדאורייתא פליגי אבל לרבנן דפליגי עליה דר"ע וסברי איסור ספיחים דרבנן ליכא למיגזר (ו) **הקשה רבינו נסים גאון** דאיפכא שמעינן להו [כ] במסכת שביעית בפ"ט (משנה א) דקתני התם ר"ש אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק השדה וליכא למיגרס התם אסורין דבירושלמי [ל] מוכח בהדיא דגרסינן התם מותרין [מ] **ותירץ** דהתם מיירי בספיחים שגדלו בששית בהיתר ונכנסו בשביעית ונשתהו עד לאחר הביעור ולכך שאר ספיחים שרו דלא אתו לאיחלופי בהנהו שגדלו בשביעית דשל ערב שביעית גדולים ושל שביעית קטנים אבל של כרוב שגדילים הרבה בזמן מועט אין היכר בין הגדל בערב שביעית לגדל בשביעית וכן איתא בירושלמי [נ] א"ר יצחק כל ירק אתה יכול לעמוד עליו בין חדש ובין ישן ברם הכא פי' ספיחי כרוב שלא ילך ויביא מן האיסור ויאמר מן האמהות הבאתי והך דשמעתא איירי בשביעית עצמה כדמפר"ת. **ורבינו נסים פי' נמי שמעתא בע"א** ופי' דהכא בספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית דאסורין מדרבנן עד כדי שיעשו כיוצא בהן וסבר ר"ש שאר ספיחים אסורין במוצאי שביעית דכשיראו אותם גדולים יסברו שלקטן בשביעית אבל ספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק השדה לא גזרו בהן אטו שאר ספיחים דכשיראו אותם גדולין לא יסברו שלקטן בשביעית דדרכם ליגדל הרבה בזמן מועט וכשאכל ר"ש בן [רבי] יוסי בן לקוניא ספיחי כרוב במוצאי שביעית הוא דאכל כר"ש בן יוחי (ז) ולא משמע הכי ורבנן גזרי היתירא אטו איסורא וכולן אסורין ובגמרא דלמאי בפרק שני [ס] גרסינן לענין ספיחים מר"ה ועד חנוכה איסור ספיחים ומחנוכה ועד ר"ה היתר ספיחים ותניא בתוספתא בפ"ה [ע] בצלים שיצאו משביעית למוצאי שביעית אם עשו כיוצא בהן מותרין ואם לאו אסורין ותרוייהו אליבא דר"ע דאסר ספיחים מדאורייתא בשביעית אבל לרבנן דפליגי עליה ליכא למיגזר. ומה שפי' רבינו נסים דמה שגדל בששית ונכנסה לשביעית היכא דאיכא למיטעי שמא גדל בשביעית אסור קשה לרשב"א דתניא בפ"ק דר"ה (דף טו.) ר"ש בן יהודה משום ר"ש אומר אתרוג בת ששית שנכנסה בשביעית פטור מן המעשר ומן הביעור והשתא ביעור לא הוי אלא בזמן שהפירות כלים ואפ"ה קאמר פטור מן הביעור ואע"ג דאיכא למיטעי ולמימר שזה האתרוג גדל בשביעית. וי"ל דהתם מיירי מדאורייתא. א"נ כשלקטן בתחילתה של שביעית דליכא למיטעי. מיהו הא קשיא לר"י דבשמעתא משמע לכ"ע דירקות הגדילין בשביעית אסורין באכילה ובמסכת שביעית משמע דשרו דתנן (פ"ח מ"ד) האומר לפועל הילך דינר זה ולקט לי בו ירק היום ובפרק בתרא דע"ז (דף סב.) מייתי לה. ותירץ ר"י דבשל ערב שביעית מיירי ומה שיש בהן דין שביעית לענין סחורה ושאר דינים לפי שנלקט בשביעית דבירק אזלינן בתר לקיטה [פ]:

כגון אנא דידענא בקביעא דירחא. ולא בסוד העיבור קאמר דהא בני בבל בקיאי בעיבורא דירחא כדאמרינן בריש ביצה (דף ד:) ועבדי תרי יומי אלא מפרש ר"ת שהיה במקום ששלוחי בית דין מגיעין ושם אין עושין אלא יום אחד והיינו בקביעא דירחא שהיה יודע מתי נקבע החודש דהתם ליכא למיגזר שמא יעשה מלאכה בי"ט ששומעין קידוש החודש [צ]:

ביישוב

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שביעית פרק ט משנה א וגם הגירסא מותרין [ועיין מה שתירצו תוספות ד"ה כל הספיחים כו' על סתירה זו וע"ע תוספות ראש השנה יד: ד"ה ולשביעית ותוספות בכורות כב: ד"ה תירוס] ב) [מנחות ה:] ועיין תוס' תענית ו: ד"ה עד מתי, ג) [לקמן נה. ברכות יז:], ד) עיין לקמן דף נב:, ה) [ברכות פרק א הלכה א], ו) לקמן נב:, ז) תורת כהנים בהר פרק ד ה"ה (עי' הג' הב"ח), ח) שביעית פ"ט ה"א, ט) עי' תוס' קידושין ב: ד"ה אתרוג וש"נ, י) ה"א (יז.), כ) לפנינו בפ"ד ה"ז, ל) ר"ה דף יג:, מ) [וע"ע תוספות סוכה מג. ד"ה לא ידעינן].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רבא וד"ה דמאי הד"א: (ב) תוס' ד"ה כל הספיחים כו' עיקר הלוף והשוטה: (ג) בא"ד בפ"ק דמנחות תיתי ממנחת העומר מה למנחת העומר שכן מתיר חדש בשביעי' שביעי' נמי שכן מותרת ספיחים כר"ע דאמר וכו' של שביעית עדיין הוא קודם ביעור שאז התבואה כו': (ד) בא"ד אליבא דר"ע הא רבנן נמי לא וכו' אחר ביעור דבתורת כהנים קאמר אמילתא וכו' ביעור אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלין: (ה) בא"ד והיינו עולים ויורדים בו בסולם: (ו) בא"ד הקשה רבינו נסים. נ"ב עי' רפ"ק דקדושין דף ב ע"ב ד"ה אתרוג: (ז) בא"ד דאכל כרש"י (ולא משמע הכי) תא"מ וכ"ב נ"ל דהגה"ה הוא מגליון תוס':

גליון הש"ס

גמ' כגון אנן דידעינן בקביעא דירחא. עי' מהרש"א ולענ"ד י"ל (דהא) [דהיינו] ממקום למגיעים ג"כ שלוחי תשרי והלך בניסן למקום למגיעים שם שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי והם צריכים לעשות ב' ימים כדאי' בר"ה: תוס' ד"ה כל הספיחים. לכך נראה לר"ת דבשביעית קודם ביעור. עיין תענית י"ט ע"ב תד"ה רשב"ג:

הגהות וציונים

א) "שהלך לשם וחומרי מקום" ליתא בכמה ראשונים וכת"י, והוא מיותר וכבר עמד ע"ז הצל"ח (דק"ס): ב) בראשונים וכת"י אנא דידענא: ג) צ"ל בענפים (באה"מ): ד) צ"ל והדרכנה (גליון): ה) צ"ל ליה (רש"ש):

ליקוטי רש"י

[נדפס בדף נב.]

רבינו חננאל

שנטל ספיחי כרוב ואכל ונטל ונתן לי אמר אני שראיתי את ר' שמעון בן יוחאי שאכל ספיחי כרוב בשביעית כדי הוא לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול שלא בפני אל תאכל וס"ל פליגי דידיה אדידיה. **מאי ר' שמעון** דתנן בשביעית פ"ט ר' שמעון אומר כל הספיחי' אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין בכיוצא בהן בירקות השדה וחכמים אומרים כל הספיחים אסורין. **ר' שמעון וחכמים אית להו האי דר' עקיבא** דתניא הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו אמר ר' עקיבא מאחר שאין זורעין מהיכן אוספין מכאן לספיחים שאסורין. **פי'** הן לא נזרע ומי שאינו זורע ודאי שאינו אוסף אלא אפי' הספיחים שצמחו לא נאסוף אותם מכאן לספיחים שאסורין לאוספן בשביעית. **וכולי עלמא** ספיחים אסורין ובספיחי כרוב פליגי. **רבנן סברי גזרינן ספיחי כרוב אטו שאר ספיחים** חיישינן דאם נתיר ספיחי כרוב שמא יתירו הן שאר ספיחים יאמרו מאי שנא ספיחי כרוב משאר כל הספיחים חדא הוא. **ור' שמעון סבר לא גזרינן** דהא אין כיוצא בהן בירקות השדה דנימא אתי לאחלופי בהו הני בהני הלכך לא גזרינן. **ומצינו במשנה** ר' שמעון אומר כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה מכלל שספיחי כרוב מותרין וגרסי' בגמרא ר' חמא בר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא אומר מפני שדרכן לגדל אמהות יהו אסורין. אמר ר' שמואל כל ירק אתה יכול לעמוד בין חדש בין ישן ברם הכא שלא ילך ויביא מן האיסור ויאמר מן האמהות הבאתי לכאורה ר' שמעון אומר כל הספיחי' מותרין משמע. **ותו גרסינן** ר' שמעון בן יוחאי הוה עבר בשמיטתא חמא חד מלקט שביעית אמר ליה אסור אמר ליה ספיחין אינון ולית אנת דשרי אמר ליה ולית חברי חלוקין עלי וקרא עליו ופורץ גדר ישכנו נחש. **ואע"ג** דאיכא לשנויי כי ספיחי כרוב היו מיהו כי מעיינת ביה בקצירת ספיחים חלקו כדתניא (תוספתא שביעית פ"ה הט"ו) ספיחי שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש כדרכו ובהמה רועה כדרכה מר סבר גזרינן ומר סבר לא גזרינן: **מתני' ההולך** ממקום שעושין **למקום שאין עושין** כו'. אקשינן אהא דתנן ואל ישנה אדם מפני המחלוקות וכי ממקום שאין עושין למקום שעושין אין עושין אלא עושה הא אנן תנן נותנין עליו חומרי מקום שיצא לשם ובאותו מקום אין עושין. **ומשני אביי** הא דתנן אל ישנה ארישא דקתני ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין אל ישנה ממנהג המקום שבא בו אלא ישב ולא יעשה. **רבא אמר** לעולם אסיפא ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וישב ולא יעשה ואם תאמר אל ישנה מפני המחלוקות שיבאו לומר כי הוא שישב בטל סבור הוא כי המלאכה אסורה והללו שעושין עוברין ואתו לאינצויי הכי רוצה לומר אין בזה מחלוקות כי יש לומר הרואה אותו יושב ובטל אומר אין לו מלאכה לעשות ולאו משום שאומר שהמלאכה אסורה הלא תראה כמה בני אדם יושבין ובטלין מאנשי המקום בעצמו אומר פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא ולאו משום דמלאכה אסורה סבירא להו דקאמרי דבטל. **אמר ליה רב ספרא לר' אבא** כגון אנא דידענא בקביעא דירחא ובני מקומי עושין שני ימים כי בעינא למיסק לארץ ישראל דלא עבדי אלא יום אחד

וְנָטַל סְפִיחֵי כְּרוּב. הקדמה: פירות שביעית שנלקטו מן ההפקר, מותרים לאכילת אדם ובהמה, שנאמר (ויקרא כה, ו-ז) 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו', ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול'. בנוסף, דרשו חכמים מכאן את המקור למצות ביעור (ראה להלן נב, ב), שקבעה התורה בזה את שיעור זמן היתר החזקת הפירות ברשותו, ש'כל זמן שחיה אוכלת מן השדה - האכל לבהמתך שבבית, כָּלָה לחיה אשר בשדה - כַּלֵּה לבהמתך מן הבית'. ונחלקו הראשונים מה היא מצות ביעור: יש סוברים, הפקרת הפירות (תוס' להלן שם ד"ה מתבערין; רמב"ן ויקרא שם; ר"ש שביעית ט, ח, ורא"ש שם), יש שסוברים, ביעור הפירות מן העולם (רמב"ם בפי' המשנה שביעית שם, ב, ובהלכות שמיטה ויובל ז, ג), ויש סוברים, שכאשר כלה המין מן העיר ומתחומיה, המצוה היא הפקרת הפירות, ואילו כאשר כלה מכל הארץ [מיהודה, מגליל וכדו'], המצוה היא ביעורם מן העולם (ראב"ד שמיטה ויובל שם).

'ספיחים' הם גידולים שצמחו בשביעית מאליהם, מזרעים שנפלו לארץ בשעת הקציר בשנה שישית, או משורשים שנשארו באדמה מהיבול הקודם [ונקראים 'ספיחים' משום שהם 'נספחים' לגידולי שנה שישית (רמב"ן ויקרא כה, ה)]. ואף ששאר פירות שביעית מותרים באכילה, הם אסורים באכילה (רמב"ם שמיטה ויובל ד, א). ונחלקו רבי עקיבא וחכמים (תורת כהנים בהר ד, ה, מובא להלן בגמ'), האם אסורים מן התורה או רק מדרבנן, לדעת רבי עקיבא הם אסורים מן התורה, ולדעת חכמים אסורים רק מדרבנן, מפני עוברי עבירה, שזרעו שדותיהם בסתר ואמרו שגידולים אלו צמחו מאליהם, לפיכך אסרו לאכול את כל הספיחים שגדלו בשנה השביעית (ראה רמב"ם שם א-ב). ובאילן אין איסור ספיחים, לרבי עקיבא משום שלא אסרה תורה אלא ספיחי זרעים כמו שנאמר 'הן לא נזרע' (פי' ראשון ברש"י; ר"ת בתוס'), ולחכמים כיון שאין דרך לנוטעו אלא אחת לכמה שנים (דרך אמונה שם, כא). ומביאה כאן הגמ' שנחלקו רבי שמעון וחכמים בדעת רבי עקיבא, האם ספיחי כרוב אסורים או לא, ראה להלן טעמי המחלוקת. ולענין זמן איסור ספיחים, נחלקו רש"י ותוס' להלן, האם הוא רק לאחר הביעור, או אפילו קודם הביעור.

בְּפָנֵי אֲכוֹל שֶׁלֹּא בְּפָנַי לֹא תֹאכַל, שבדבר שרוב בני העיר סוברים בו כדעת האוסר והוא נוהג בו היתר משום שראה חכם מופלג שהיה מתיר, אך הוא מצד עצמו אינו מתיר בזה, לא ראוי שיניח לבני ביתו לנהוג בזה היתר. ואם על כל פנים רוצה שבני ביתו או הנמשכים אחריו ינהגו כמותו, ראוי לו מכל מקום להזהירם שינהגו בהיתר בחייו בלבד, אך לא לאחר פטירתו (מאירי לעיל ע"א, לשיטתו ש'בפני' הכוונה בחייו, ו'שלא בפני' לאחר מותו). ויש שפירש 'בפני' ו'שלא בפני' הוא כפשוטו, שלא רצה לקבוע הלכה לדורות, ולכן אמר 'שלא בפני לא תאכל', אך 'בפני אכול', כי יאמרו הרואים שעשה כן כדי שלא לשנות מן המחלוקת, ולא מפני שפוסק כן להלכה (פני יהושע).

חוץ מִסְּפִיחֵי כְּרוּב שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בָּהֶן בְּיֶרֶק הַשָּׂדֶה, שאינם כספיחי שאר ירקות הצומחים מזרע שנפל לארץ, אלא הם גדלים מהשורשים כענפי אילן הגדלים מן האילן, ולפיכך דינם כאילן שאין בו איסור ספיחים (רש"י בפי' ראשון, בשם אחרים). ויש שפירש, שהכרוב אינו כלה מן השדה כשאר ירקות, לפי שהשורש שלו נשאר קיים בארץ, ואינו חייב בביעור, ולכן ספיחיו מותרים, כיון שאיסור ספיחים הוא רק מזמן הביעור ואילך (רש"י בפי' שני, ע"פ תוס').

ויש שפירשו, שאיסור ספיחים הוא קודם הביעור, וספיחי כרוב לדעת רבי שמעון מותרים, משום שהתורה אסרה רק ספיחים הדומים לזריעה, וספיחי כרוב כיון שדומים לאילן, מותרים (תוס' בשם ר"ת, וראה שם בשם רבינו נסים פירוש נוסף).

וְתַרְוַיְיהוּ אַלִּיבָּא דְּרַבִּי עֲקִיבָא, הסובר שאיסור ספיחים הוא מדאורייתא, אך לדעת חכמים שאיסור ספיחים הוא מדרבנן, הכל מודים שלא גזרו בספיחי כרוב, כיון שזו 'גזירה לגזירה' (תוס' בשם ר"ת). ויש שסובר להיפך, שלדעת חכמים שאיסור ספיחים הוא מדרבנן שמא יזרע בשביעית, הכל מודים שאף בכרוב גזרו, ואינה 'גזירה לגזירה', משום שכאשר גזרו על ספיחים גזרו גם על זה, והכל גזירה אחת היא (שער המלך שמיטה ויובל ד, ב, בדעת הרמב"ם שם).

וממה שהעמידה הגמ' את המחלוקת בשיטת רבי עקיבא, ראיה שהלכה כמותו, שאיסור ספיחים הוא מדאורייתא (סמ"ג לא תעשה רסח, בשם יש אומרים; יראים קנח). ויש סוברים שהלכה כחכמים, שאיסור אכילת ספיחים הוא מדרבנן (חינוך שכח). ■ להלכה, איסור אכילת ספיחים הוא רק מדרבנן [כדעת חכמים החולקים על רבי עקיבא] (רמב"ם שם, וראה דרך אמונה שם, ד, וציהה"ל שם, ב), ואף ספיחי כרוב אסורים [כחכמים החולקים על רשב"י, וכשער המלך] (דרך אמונה שם, טו, וציהה"ל שם, יט).

אָמַר אַבַּיֵי אֲרִישָׁא, שמה ששנינו 'ואל ישנה אדם מפני המחלוקת' הוא טעם רק על הרישא, שהולך ממקום שעושים מלאכה למקום שאין עושים (רש"י), שמעיקר הדין מותר במלאכה כיון שדעתו לחזור למקומו [שכך מדובר במשנה, ראה מחלוקת הראשונים בזה בביאורנו לעיל (בע"א ד"ה הני)], אך מפני המחלוקת אל יעשה מלאכה. לא כן בסיפא שהולך ממקום שאין עושים למקום שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם מעיקר הדין, משום שדעתו לחזור למקומו, ולכן אל יעשה מלאכה אפילו אם יבוא מחמת כן לידי מחלוקת (חי' הר"ן).

רָבָא אָמַר לְעוֹלָם אֲסֵיפָא וְכוּ' כשהולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים. וכוונת המשנה היא שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, ואין בכך חשש מחלוקת, כיון שיתלו זאת בכך שאין לו מלאכה לעשות כמבואר בגמ'. שאילו היה בזה חשש מחלוקת, היו מתירים לו לעשות מלאכה שלא כמנהג מקומו [ושלא כאביי], כי מאחר והמלאכה אינה אסורה מן התורה אלא מכח מנהג, בכדי שלא יבוא לידי מחלוקת היינו מתירים לו לעבור על המנהג, ש'גדול השלום' (תוס' להלן נב, א ד"ה ממקום; חי' הר"ן), או משום שמתחילה כשבני מקום מקבלים עליהם איסור, הם מקבלים אותו רק באופן שאינו עושה מחלוקת (שפת אמת).

כְּגוֹן אֲנַן דְּיַדְעִינַן בְּקֶבְיָא דְּיַרְחָא, אין הכוונה לידיעת חישוב זמני המולד שעל פיה יש לקבוע מתי החודש חסר ומתי הוא מלא, כי בדבר זה גם בני בבל היו בקיאים, ואף על פי כן גזרו עליהם לעשות שני ימים יום טוב מחשש שמא תגזור עליהם המלכות שלא יעסקו בתורה, ותשתכח מהם ידיעת החישוב (ראה ביצה ד, ב). אלא הכוונה, שבמקומו של רב ספרא היו שלוחי בית דין מספיקים להגיע ולהודיע מתי קידשו את החודש, ועושים יום טוב רק יום אחד, וכשהלך רב ספרא למקום ששלוחי בית דין לא מספיקים להגיע לשם, הסתפק אם יכול לנהוג שם כמנהג אנשי מקומו ולעשות יום טוב רק יום אחד, על ידי שיחשב את זמני המולד (תוס', ע"פ פני יהושע).

בַּיִּישׁוּב לֹא עָבִידְנָא, אפילו שאני עתיד לחזור למקומי, ואפילו בצנעה. ואף שלענין חלב דאייתרא (לעיל נא, א) מבואר שבצנעה מותר, במלאכה כיון שבדרך כלל יש לה קול והיא מתפרסמת, אף בצנעה אסור משום 'לא פלוג' (פרי חדש או"ח תצו, ג ופני יהושע, בביאור תוס', חי' הר"ן לעיל שם ועל הרי"ף שם, וראה ביאורנו לעיל שם ד"ה הני מילי). ויש סובר, שמלאכות שאפשר לעשות בצנעה מותרות בצנעה, אלא שמלאכת רב ספרא היתה מלאכה מפורסמת, שאי אפשר היה לו לעשותה בצנעה (ר"ן שם, בתי' שני, ופר"ח שם בדעת הרי"ף והרמב"ם והרמב"ן). ■ להלכה, היוצא מארץ ישראל לחו"ל, אסור לו לעשות מלאכה ביום טוב שני בישוב אף אם דעתו לחזור למקומו, ואפילו בצנעה [כדעת תוס'] (משנ"ב תצו, ט, ע"פ שו"ע או"ח תסח, ד, ומשנ"ב שם, יז).

בַּמִּדְבָּר מַאי - 'מדבר' לאו דוקא, אלא הכוונה חוץ לתחום העיירות, שכיון שרוב בני הגולה נהגו יום טוב שני, לא יועיל לו שיצא חוץ לתחום של עיר אחת, כיון שיהיה בתוך תחום של עיר אחרת, ולכך נקטה הגמ' 'מדבר', אך באופן שיוצא חוץ לתחום העיר ואינו בא לתוך תחום עיר אחרת, מותר בעשיית מלאכה (רמב"ן במלחמות; חי' הר"ן; מאירי). ■ וכן הלכה (משנ"ב תצו, י, ו-תסח, יח).

שַׁמְּתֵיהּ רַב יוֹסֵף, משום שזלזל באיסור יום טוב שני (רמב"ם יו"ט א, כב, ומגיד משנה שם, וראה שם תלמוד תורה ו, יד, ומגדל עוז שם). ויתכן שלא זלזל בכל יום טוב שני, אלא רק בשל חג השבועות, שסבר שיום טוב שני שלו קל יותר, שהרי בחג השבועות שהוא חמשים יום אחר חג הפסח, שלוחי ניסן כבר ודאי הגיעו לכל מקום, ועושים יום טוב שני לא מפני הספק, אלא רק משום 'לא פלוג', כדי שלא יזלזלו בשאר ימים טובים (ראה רמב"ם קידוש החודש ג, יב), והוא לא סבר את ה'לא פלוג' הזה (אור שמח תלמוד תורה, ו, יד; מנחת שלמה, כאן. וראה חתם סופר השלם, ובשו"ת או"ח סוף קמה). ויש שפירשו, שרב נתן היה בן מקום ששמרו בו רק יום אחד של יום טוב, ורב יוסף נידהו על כניסתו לפומבדיתא מקום ששמרו בו שני ימים טובים, אשר על ידה נודע שהגיע מחוץ לתחום, ועבר על הדין שלא ישנה אדם ממנהג מקום מפני המחלוקת, ולכן הביאה הגמ' מעשה זה כאן (ע"פ מאירי, ורשב"ש תריב).

ומכאן שמנדים עוברי עבירות, והדין נותן כן, שאם מנדים על כבוד הרב (ראה ברכות יט, א), קל וחומר על כבוד שמים (ראבי"ה מועד קטן, תתמ).

דְּבְמַעֲרָבָא מִימְנוּ אַנִּיגְדָּא דְּבַר בֵּי רַב, וְלָא מִימְנוּ אַשַּׁמְתָּא - תלמיד שסרח נמנו להלקותו ולא לנדותו, משום שהנידוי חמור מן המלקות, וחוששים לכבוד התורה (רש"י). והטעם שרב יוסף החמיר בו ונידהו, כדי למרק את עוונו יפה (מאירי, וראה חתם סופר). ויש שפירשו, שתלמיד שסרח ונתחייב בעונש מלקות הקל, היו חולקים כבוד לרבם, ולא היו מלקים את התלמיד עד שנקבצו אצל הרב ומסכימים שיש להלקותו, אך אם נתחייב בעונש נידוי החמור, לא היו חולקים כבוד לרב, והיו מנדים אותו מיד (רבנו חננאל; רי"ף).

מָנְדִין עַל שְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁל גָּלְיוֹת, וכל שכן שיכולים גם להלקות אם חפצים בכך, שהרי מבואר בגמ' כאן שנידוי חמור ממלקות (מהר"ם חלאווה). ומה שמצינו פעמים רבות בש"ס שרק הילקו ולא נידו, הכלל הוא שבדבר שמעיקרו הוא מדברי סופרים, וכשהוא עוקרו נמצא שעוקרו לגמרי [כמו כאן, שמבטל יום טוב שני שעיקרו מדרבנן], מנדים, אך בדבר שעיקרו מדברי תורה וחכמים הוסיפו עליו, והוא עוקר את התוספת, רק מלקים (ר"ן על הרי"ף ובחי', אך ראה מאירי שכתב, שכלל זה אינו מיישב את כל המקומות שמצינו בהם נידוי).

הָכָא צוּרְבָּא מִדְּרַבָּנָן הוּא דְּטָבָא לֵיהּ עֲבַדִי. ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח תצו, א, ויו"ד שלד, מב).

וְלֵית לֵיהּ לְרַבִּי יְהוּדָה הָא דְּתָנֵן נוֹתְנִין עָלָיו חוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם וְחוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁהָלַךְ לְשָׁם. שהבינה הגמ' שדברי רבי יהודה מתייחסים לדברי תנא קמא, שהמביא פירות ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבערם, ואילו לרבי יהודה אינו חייב לבערם מפני שיכול לומר לבני המקום 'הביאו אף אתם כמוני' ובכך תימנע המחלוקת. ומקשה הגמ', וכי חולק רבי יהודה על דין המשנה שצריך לנהוג כחומרת אנשי המקום שבא לשם אף אם אין בזה חשש מחלוקת. והקושיא היא לדעת רבא לעיל (נא, ב) שביאר שטעם הדין בזה אינו מפני המחלוקת, אלא מפני שחלים עליו דיני המקום [ומה שאמרה המשנה 'ואל ישנה אדם מפני המחלוקת', כוונתה על הבא למקום שלא נוהגים כחומרת המקום שבא משם, שאל ינהג שם בחומרא זו מפני המחלוקת], אבל לדעת אביי (שם) שצריך לנהוג כחומרת אנשי המקום רק מפני המחלוקת, לא קשה, שהרי כשאומר להם 'הביאו אף אתם כמוני' אין חשש מחלוקת (רש"י, ע"פ הצל"ח, וראה פני יהושע ושפת אמת).

מִמָּקוֹם שֶׁלֹּא כָלוּ לְמָקוֹם שֶׁלֹּא כָלוּ, וְשָׁמַע שֶׁכָּלוּ בִּמְקוֹמוֹ חַייֵב לְבַעֵר, שאע"פ שאין בכך חיוב משום 'חומרי המקום שיצא משם', חייב לבער כדי לא לזלזל בכבוד המקום ממנו בא (רש"י כאן ולקמן ד"ה אלא איפוך), ואף שעלול לגרום מחלוקת עם אנשי העיר אליה הגיע, זלזול ומחלוקת עם אנשי עירו גרוע יותר (אבני נזר או"ח תכד, כא). וראה מה שכתבנו לעיל (נ, ב ד"ה המוליך).

אֶלָּא אֵיפּוֹךְ וְכוּ', שהמוליך ממקום שלא כלו למקום שלא כלו, ושמע שכלו במקום שהגיע משם, לדעת תנא קמא אינו חייב לבער, שאין כאן 'חומרי מקום שיצא משם', כי כשהוציאם עדיין לא כלו שם, ולא נאסרו. ולדעת רבי יהודה יש כאן זלזול בכבוד אנשי מקומו שבא משם, וחייב לבער (רש"י). ויש שפירש, שלדעת רבי יהודה אומרים לו 'צא והבא לך אף אתה' ממקום שהבאת אותם, וכיון שאין שם מי שיביא, חייב לבער, כאילו הביאום עכשיו ממקום שכלו למקום שלא כלו, שנותנים עליו חומרי המקום שבא לשם, ולכן חייב לבער (רבנו חננאל).

אַטוּ אַגַּבָּא דַּחֲמָרָא קָלְטִינְהוּ - וכי גב החמור שהכניסם למקום שכלו, קלטם שינהגו בחומרי אותו מקום שלא יוכל להחזירם עוד למקום שלא כלו, הרי לא גדלו שם ואינו אוכלם שם (רש"י, וראה צל"ח). ואביי סבר, שדעת רבי יהודה, שכיון שכבר היו הפירות במקום שכלו ונאסרו, אי אפשר להם לשוב להיתר, ולכן אסורים גם בחזרתם למקום שלא כלו (בית האוצר [לר"י אנגל] א, כלל קמ).

בְּפִלּוּגְתָּא דְּהָנֵי תַּנָּאֵי דְּתָנֵן הַכּוֹבֵשׁ שִׁשָּׁה כְּבָשִׁין בְּחָבִית אַחַת וְכוּ'. שלדעת רבי אליעזר כבישת מיני הירקות גורמת להם להיחשב מין אחד, ולכן 'אוכלין על הראשון' - לפי המין הראשון הממהר להיות כלה, שכאשר הוא כלה, שלשתם אסורים. ורבי יהושע אף הוא מסכים שהכבישה מחשיבה אותם מין אחד, אך סובר ההיפך, 'אף על האחרון' - שכיון שהם נעשו מין אחד, דינם כמין אחד שאם מקצתו כלה מותר לאוכלו עד שיכלה כולו. ואילו רבן גמליאל סובר שכבישה אינה גורמת להם להיחשב מין אחד, ולכן אוכל כל מין עד שאותו המין כלה, שאסרה תורה רק את

■ המשך במילואים עמ' 127

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מועד קטן דף יז., ב) [פירוש מתקבלין אלא הרב ואין מלקין עד שיסכימו בהכאתו ולא מימנו אשמתא אלא על דבר חמור ובדבר חמור אין חולקין כבוד לרב לפיכך השמתא עדיפא מן המלקות. ערוך], ג) שביעית פרק ט משנה ה, ד) תוספתא שביעית פ"ז ה"י לקמן נג. וצ"ל דתניא (חכ"מ, רש"ש), ה) פרק ג ה"ד, ו) לקמן עמוד ב, ז) שביעית פרק ט מ"ח עי"ש.

עין משפט נר מצוה

יד א מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה כ טוש"ע א"ח סי' תצו סעיף ג:
טו ב מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה א סמג לאוין רח טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:
טז ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יד סמג שם טוש"ע שם סעיף מג:
יז ד מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תצו סעיף א:
יח ה מיי' פ"ז מהלכות שמיטה הלכה א סמג עשין קמח:
יט ו שם הלכה יא:

בישוב לא עבידנא מפני שינוי המחלוקת[א] במדבר מאי א"ל הכי אמר רב אמי [א]ביישוב אסור במדבר מותר. רב נתן בר אסיא אזל מבי רב לפומבדיתא בי"ט שני של עצרת שמתיה רב יוסף א"ל אביי ולנגדיה מר נגידי א"ל (א) עדיפא עבדי ליה [א] [ב]דבמערבא מימנו אנגידא דבר בי רב [ג]ולא מימנו אשמתא איכא דאמרי נגדיה רב יוסף א"ל אביי נשמתיה מר דרב ושמואל דאמרי תרוייהו [ג]מנדין על שני ימים טובים של גליות א"ל [ד]ה"מ איניש דעלמא הכא צורבא מדרבנן הוא דטבא ליה עבדי דבמערבא מימנו אנגדתא דבר בי רב ולא מימנו אשמתא: כיוצא בו המוליך פירות שביעית וכו': ולית ליה לר' יהודה הא דתנן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם אמר רב שישא בריה דרב אידי מילתא אחריתי קאמר ר' יהודה וה"ק או ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ושמע שכלו במקומו חייב לבער ר' יהודה אומר צא והבא לך אף אתה מהיכא דאיתנהו והא לא כלו להו. למימרא דר' יהודה לקולא קאמר והאמר רבי אלעזר לא אמר רבי יהודה אלא לחומרא אלא איפוך אינו חייב לבער רבי יהודה אומר צא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתינהו והא כלו להו. אביי אמר לעולם כדקתני וה"ק או ממקום שלא כלו למקום שכלו והחזירן למקומן ועדיין לא כלו אינו חייב לבער רבי יהודה אומר צא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתינהו והא כלו להו. מתקיף לה רב אשי לרבי יהודה אטו אגבא דחמרא קלטינהו אלא אמר רב אשי בפלוגתא דהני תנאי דתנן [ה]הכובש שלשה כבשין בחבית אחת רבי אליעזר אומר אוכלין על הראשון ר' יהושע אומר אף על האחרון ר"ג אומר [ה]כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית והלכה כדבריו. רבינא אמר בפלוגתא דהני תנאי דתנן [ז][ו]אוכלין בתמרין עד שיכלה האחרון שבצוער רשב"ג אומר

רש"י

ביישוב לא עבידנא. מלאכה ביום טוב שני, הואיל ונהגו בו איסור לא אשנה לעייאס את המנהג: **דעדיפא מינה.** החמורה ממנה: **עבדי ליה.** עשיתי לו: **מימנו אנגדא דבר בי רב.** תלמיד שסרח היו נמנין להלקותו ולא לנדותו, משום דשמתא חמורה, וחוששין לכבוד התורה: **ולית ליה לר' יהודה כו'.** דמשמע שיכול לומר לו בן מקום שלא כלו לבן מקום שכלו לא והבא לך אף אתה ממקום שהבאתי ותמצא שלא כלו שם לחיה, ואכול מאותן שתביא, (ב) ואותה שלך שיש לך בבית אסורין, וטעמא משום דגלגלו כאן וכזה המקום כלו, אבל אני הבאתי את שלי ממקום היתר, ואין כאן מחלוקת, ולית ליה לר' יהודה לאסור משום חומרי מקום שהלך לשם ואפילו אין שם מחלוקת, דהא ממקום שאין עושין למקום שעושין דטעמא לאו משום מחלוקת הוא ואסרינן ליה משום חומרי מקום שיצא משם: **הכי גרסינן** מילתא אחריתי קאמר, או ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ושמע שכלו במקומן חייב לבער, ורבי יהודה אומר לא והבא לך אף אתה מהיכא דאיתנהו והא לא כלו (ג): **מילתא אחריתי קאמר.** תנא קמא[ד]: **ושמע שכלו במקומן חייב לבער.** ואע"ג דאין כאן חומרי מקום שיצא משם, שבשעה שיצא עדיין לא היו נוהגין בהן חומרא: **ר' יהודה אומר צא.** יכול זה לומר לבני מקומו שיצא משם איני משנה ממנהגכם, דהא הולכתים למקום שלא כלו, ולא והבא לך משם ותוכל למצוא הרבה: **לחומרא אמרה רבי יהודה.** הכי הוה גמיר לה ר"א מרביה דרבי יהודה אמר לחומרא: **אלא איפוך.** תוספת זו שהוספנו על המשנה, ואימא או ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ושמע שכלו במקומן אינו חייב לבער, דאין כאן משום חומרי מקום שיצא משם, שכשהוציאם עדיין לא נאסרו, ר' יהודה אומר יש כאן זלזול מקומו, דאמרי ליה בני מקומו הראשון לא והבא לך מהיכא דאייתינהו ממקום שהבאתם ותמצא שכבר כלו: **לעולם כדקתני.** דלא איירי מתניתין במביא ממקומו למקום השוה לו אלא למקום שאין שוה לו: **והכי קאמר.** מתניתין, המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, החזירן למקומן ועדיין לא כלו אינו חייב לבער, ורבי יהודה מחמיר דאמרינן ליה לא והבא לך אף אתה מהיכא דאייתינהו השתא והא כלו להו: **גבא דחמרא קלטינהו.** גבו של חמור שהכניסן לתוך אותו מקום החמור קלטן בחומרי אותו מקום שלא יוכל להחזירן עוד, הא לא גדלו שם ואינו אוכלן שם: **הכובש שלשה כבשים.** שלשה מיני ירק בחבית אחת של חומץ או של ציר כדי להתקיים: **אוכלין.** משלשתן: **על הראשון.** על סמך הראשון הממהר להיות כלה לחיה מן השדה, דמשעה שיכלה אחד מהן מן השדה שלשתן אסורין, דכבשייהו משוי להו כחד: **אף על האחרון.** על סמך מין הכלה אחרון, ואוכל משלשתן, ואע"פ שמין השני כלה לחיה כבר. ותנא דמתניתין ור' יהודה בהא פליגי, דתנא קמא סבר לה כרבי יהושע דמיקל, והכי מישתמעא למילתיה, ממקום שלא כלו למקום שכלו כולן חייב לבער, אבל כלו מקצתן אוכל אף ממין הכלה, כר' יהושע דאוכלין אף על האחרון, ר' יהודה אומר לא והבא לך אף אתה מאותו המין מן השדה והרי לא תמצא בשדה ואסור כרבן גמליאל: **אוכלין בתמרים.** בכל ארץ יהודה, עד שיכלה דקל האחרון שבצוער שהיא עיר התמרים, ותנן לקמן שלש ארצות לביעור, שאין בני יהודה אוכלין משכלו בכל ארץ יהודה ואע"פ שלא כלו בגליל, אבל אוכלין הן ביהודה ואפילו במקום שכלה עד שיכלה מקום אחרון שבכל ארץ יהודה, לפי שחיה כשאינה מוצאת כאן הולכת למקום אחר והיא מתפרנסת שם, ורחמנא תלה בה כדלקמן:
אוכלין

תוספות

ביישוב לא עבידנן. אפילו בצינעא ואפילו לעתו לחזור דלא אפשר למלאכה בצינעא כמו שאר דברים:

ממקום שכלו למקום שלא כלו חייב לבער. **תימה לר"י** והלא אסור לשנות מפני המחלוקת אפילו לקולא כדאמרי' לעיל (נא:) אין בזה מפני שינוי המחלוקת דמימר אמרי כמה בטלני איכא בשוקא הא אי לאו האי טעמא הוה אסור לשנות מפני המחלוקת. **ומיהו יש לומר** אי מדאורייתא חייב לבער משום מחלוקת לא יעבור על דברי תורה. **ועוד אור"י** דלא שייך מחלוקת אלא בדבר שתלוי בגוף האדם אבל בפירות לא שייך מחלוקת דאמרינן ממקום שכלו באו:

אביי אמר לעולם כדקתני. לדבריו אין חסר כלום מן המשנה דרבי יהודה אדיוקא דמתניתין קאי:

הכובש שלשה כבשים. כגון לפת ובצל וקפלוט שאין ביעורן שוה רבי אליעזר אומר אוכלין על הראשון שטעמו אוסר כולם ולא חשיב כמבוער אך לרבי יהושע תימה לר"י איך מותר גוף אותם שכלו **ואומר רבינו תם** דבתורת כהנים בפרשת בהר סיני[ה] פליגי בקראי דתניא [א]מן השדה תאכלו את תבואתה כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית וכו' מכאן אמרו חכמים הכובש שלשה כבשים בחבית רבי אליעזר אומר כיון שכלה אחד מן השדה יבער הכל מן הבית והיינו אוכלין על הראשון דבשמעתין. ואם תאמר לר' אליעזר לישתוק קרא מיניה דנפקא לן [ב]מולבהמתך[ו]. וי"ל דסבר ר' אליעזר דאי לאו האי קרא ה"א דאותו המין דוקא יבער ולא יותר אע"פ שטעם האיסור מעורב בהן דלא דמי איסור דביעור לשאר איסורים דהא שרי לעניים[ז] וה"א דניחשביה כמבוער כיון שאין כאן אלא הטעם. ור' יהושע סבר דודאי הטעם חשיב כמבוער והאי קרא אתי להתיר אף גוף אותו שכלה הואיל ומעורב בהן הטעם המותרין [א]ומן השדה משמע ליה מן דבר שמקצת הטעם ממנו בשדה תאכלו אף האיסור עצמו. ורבן גמליאל סבר ממשות של כל אחד שכלה מן השדה אסור אבל הטעם הוא כמבוער. **ובמגילת סתרים דרבינו נסים פירש** דראשון היינו שניתן ראשון בכבוש ואחרון שניתן אחרון בכבוש והכי אמרינן בירושלמי מה טעם דרבי אליעזר הראשון נותן טעם באחרון הלכך אם כלה מן השדה אותו שכבש ראשון אוסר הכל אבל האחרון אינו נותן טעם בראשון ואם כלה מין האחרון מן השדה אינו אוסר אותם שנכבשו קודם. וטעם דרבי יהושע אחרון נותן טעם בראשון פי' אף האחרון כדאמר הכא אף על האחרון וקסבר ר' יהושע דמיד כשכלה אחד מהמינים האחרון או הראשון או האמצעי כולן אסורין דנותן טעם זה בזה ורבי יהודה דמתניתין לחומרא כוותיה. ורבן גמליאל סבר כלפרישית דהגוף שכלה אסור והטעם הוי כמבוער:
עד

רבינו חננאל

בישוב לא עבידנא במדבר ארץ ישראל מהו לעשות ביום שהוא ברור לי שהוא חול מי אמור רבנן בכי הא מילתא במדבר ארץ ישראל נוהגין עליו חומרי מקום שיצא משם או לא. אמר ליה הכי אמר ר' אמי בישוב אסור במדבר מותר. והא דשמתיה רב יוסף לבר נתן אסיא משום דאתא מבי רב לפומבדיתא ביום טוב שני דעצרת. ואמר ליה אביי ולינגדיה מר. אמר ליה רב [יוסף] דעדיפא מינה עבדי ביה כלומר השמתא חמורה מן המלקות. דבמערבא מימני אנגדא דבר בי רב פי' מתקבצין אצל הרב ואין מלקין עד שיסכימו בהכאתו. ולא מימנו אשמתא למה שלא תהיה שמתא אלא על דבר חמור ובדבר חמור אין חולקין כבוד לרב אלא משמתין אותו מיד לפיכך השמתא עדיפא היא מן המלקות. איכא דאמרי נגדיה כו' ואמר דטבא ליה עבדי ליה דכי המלקות קלה היא מן השמתא דגרסי' באלו מגלחין בהאי ענינא דלא מימנו אשמתא דבר בי רב מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר (שממה) [שממה] יהא. אמר רב יוסף שדי שמתא אדנבי דכלבא והיא דידה עבדא ודברים ברורין הן: כיוצא בו המוליך פירות שביעית כו'. ואקשינן ולית ליה לר' יהודה נותנין עליו חומרי מקום וכו'. ואמר רב שישא לעולם אית ליה ומלתא אחריתי קאמר במתני' דלא איתמרא בהדיא דמאחר שהורה שהמוליך ממקום שכלו למקום שלא כלו וממקום שלא כלו למקום שכלו הוצרך עוד לפרש המוליך פירות שביעית ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ושמע שכלו מאותו מקום שהביאם. ואתא לאוקמה דרבי יהודה לקולא ונדחה. ואפיכנא למתני' ואוקימנא רבי יהודה לחומרא חייב לבער ות"ק לקולא אינו חייב לבער. והכין פירושו ת"ק סבר כיון דאייתינהו ממקום שלא כלו למקום שלא כלו נסתלקו פירות אותו מקום שהביאו משם מעליו ואע"ג דכלו התם השתא כיון דלא כלו הכא אין חייב לבער. **ור' יהודה אומר לו צא והבא** ממקום שהבאת אותם וכיון שאין שם מי יביא חייב לבער וכאלו הביאם עכשיו ממקום שכלו למקום שלא כלו שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם לפיכך חייב לבער. **והא דאמר אביי** מקום שלא כלו למקום שלא כלו למקומן שלא כלו ת"ק סבר הן בחזקתן ור' יהודה סבר דעיילינהו למקום [שכלו] נאסרו. ואתקפתא דרב אשי פשוטין הן. **ואוקמה רב אשי בפלוגתא דהני תנאי** דתנן הכובש שלשה כבשין בחבית אחת ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון פי' אותו הכובש שכבש מתחלה ור' יהושע אומר אף על האחרון וכן הכובש שלשה כבשים במתני' וכן ר' הכי קתני אף על האחרון כיון שכלה הכל אלא אפי' נשאר אחד מהן לא כלה הכל ר' אליעזר אומר כיון שכלה אחד מהן חייב לבער שאומר לו צא והבא לך אף אתה וכיון שאינו מוצא להביא חייב לבער כמצא רבי יהודה דמחמיר כרבי אליעזר. **וגרסי' בירושלמי** מאי טעמא דר' אליעזר הראשון נותן טעם באחרון. מ"ט דרבי (אליעזר) [יהושע] אחרון נותן טעם בראשון: **רבינא אמר** בפלוגתא דהני תנאי דתניא אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער.

הגהות הב"ח

(א) גמרא דעדיפא עבדי ליה: (ב) רש"י ד"ה ולית ליה לר' יהודה וכו' מאותן שתביא ואותן פירות שלך שיש לך: (ג) ד"ה הכי גרסינן מילתא [ודי"ה ושמע] וד"ה רבי יהודה הד"א:

הגהות וציונים

א] תיבות "מפני שינוי המחלוקת" ליתא בכמה ראשונים וכת"י: ב] נראה שרש"י לא גרס בגמרא תיבות "רבי יהודה והכי קאמר" כמו שהוא בכמה כת"י של הגמרא: ג] שייך למתניתין (גליון):

תורה אור השלם

א) כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת תְּבוּאָתָהּ: [ויקרא כה, יב]
ב) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: [ויקרא כה, ז]

ליקוטי רש"י

[שייך לדף נא:]
מכאן לספיחין שהן אסורין. תורת שביעית נוהגת בהם ומיבען בביעור משעה שעברה דאם כלה לחיה שבשדה וכו', וספיחים אסורין מזמן הביעור ואילך דיליף מהאי קרא הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו וכי מאחר שאין זורעים מהיכא אוספים לימד על הספיחים שהן אסורים וביעור התבואה שהן אסורין משתרד רביעה שנייה דהוא לא כלה לחיה שבשדה כדתניא עד מתי נהנין ומסיקין בתבן וקש של שביעית משתרד רביעה שניה במסכת תענית (דף ו:) [מנחות הג.]. כמה בטלני הוי בשוקא. אף בימי מלאכה [ברכות יז:]. ולא מימני כנותא בו איסור [לקמן נה.].
[ע"כ שייך לדף נא:]
מימנו אנגידא. מלקות ומלקות יפה להם יותר משמתא והוו מלקי להו [מו"ק יז.].
[מכאן שייך לעמוד ב]
כלה לחיה אשר בשדה. לשון וכר, כמו (בראשית יח כא) עשו כלה כלומר כלה האוכל. כלה לבהמתך. כמו כלה בחימה כלה ואינמו (תהלים נט יד) [תענית ו:]. דדייק וגמר שמעתתא מפומיה דרביה. שהוא מדקדק בלשון רבו וקובע בו סימנים. ברהבה דפומבדיתא. שהיה מדקדק בלשון רבו ואומר שטוו כפול היה ואע"פ שבלשון משנה קורהו אלנטא כפשטו ובקוסה על גג הלטנטא, הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אלנטא כפולה היתה. יש פותרין אל דלפטא

עין משפט נר מצוה

כ א מיי' פ"ז מהלכות שמיטה הל' ט וי:
כא ב שם הלכה א:
כב ג שם הלכה יב:
כג ד מיי' פ"ה מהל' שמיטה הלכה יז:
כד ה מיי' פ"ט מהל' מעשר שני ונטע רבעי הלכה יג:
כה ו מיי' פ"א מהל' שמיטה הלכה יח:

אוכלין על של בין הכיפין ואין אוכלין על שבין השיצין. [א] תנן התם [א] שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן וגליל ושלש ארצות בכל אחת ואחת [ב] ולמה אמרו שלש ארצות לביעור שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה מנא הני מילי אמר רב חמא בר עוקבא א"ר יוסי בר חנינא [ג] אמר קרא [א] ולבהמתך ולחיה אשר בארצך [ב] כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמה שבבית כלה לחיה אשר בשדה כלה לבהמתך מן הבית וגמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה. [ד] ת"ר [ג] פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ויתבערו משום שנאמר [א] בארצך הא אפיקתיה קרי ביה בארץ בארצך אי נמי מאשר בארצך. רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית לוו בהדיה רב הונא בריה דרב איקא ורב כהנא אמר להו איכא דשמיע ליה מיניה דרבי אבהו הלכה כר"ש בן אלעזר או לא א"ל רב כהנא הכי א"ר אבהו הלכה כר' שמעון בן אלעזר א"ל רב הונא בריה דרב איקא הכי א"ר אבהו אין הלכה כרשב"א אמר רב ספרא נקוט הא כללא דרב הונא בידך [ה] דדייק וגמר שמעתתא מפומיה דרביה כרחבה דפומבדיתא [ו] דאמר רחבה אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה סטיו לפנים מסטיו קרי עליה רב יוסף [ב] עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כל המיקל לו מגיד לו. ר' אילעאי קץ כפנייתא דשביעית היכי עביד הכי [ד] [ג] לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד וכי תימא הני מילי היכא דנחית לפירא אבל היכא דלא נחית לפירא לא והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה [ז] הני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפירי ושומר לפירי אימת הוה בכופרי וקא קרי להו פירי ר"נ דאמר כר' יוסי [ח] דתנן רבי יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי [ה] ופליגי רבנן עליה מתקיף לה רב שימי מנהרדעא ומי פליגי רבנן עליה דרבי יוסי בשאר אילנות והא [ט] תנן מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית ב"ש אומרים כל האילנות משיוציאו וב"ה אומרים [י] החרובין משישרשרו [א] והגפנים משיגריעו

רש"י

אוכלין על של בין הכיפין. דרך דקלים להיות בעיקרן קוצים סביב והיינו סילים, ומן הדקל עצמן הן, ולמעלה עלין שלו עשויין כסדרן כמין כפות תמרים, וכשהרוח מנשב התמרים נופלין ונשארין באותן כיפין ולמטה בסילין, וקאמר רבן שמעון דכל זמן שמצויין בכיפין אוכלין מאותן שבבית, אבל אין אוכלין מן הבית על סמך אותן שבסילין, לפי שאין החיה יכולה ליטלן מפני הקוצים. ומתניתין הכי קאמר תנא קמא, כלה לגמרי אף מבין הסילין חייב לבער, אבל כלו מן הכיפין ועדיין יש בסילין אינו חייב לבער, רבי יהודה אומר לא והבא לך אף אתה ממקום הראוי ליטלן ולא תמלא, ולחומרא אמרה רבי יהודה: שלש ארצות. בארץ ישראל חלוקות זו מזו לענין ביעור, שאין זו סומכת על זו משכלו בה ואע"פ שלא כלו בחבירתה: ושלש ארצות בכל אחת ואחת. שחלוקות במנהג קיום פירותיהן, שפירותיהן כלות של זו קודם לזו, ואעפ"כ עשינו כולן אחת לביעור כלמפרש ואזיל: ולמה אמרו שלש ארצות. הואיל ושלש ארצות לכל אחת, הרי כאן תשע ארצות, למאי הילכתא אמרו שלש ארצות לביעור ותו לא: שיהיו אוכלין בכל אחת. עשאום לשלש שבכל אחת כאילו הן אחת, ואוכלין בכל אחת ואחת מהשלש החלוקות לביעור עד שיכלה האחרון שבשלש ארצותיה, אוכלין ביהודה עד שיכלה אחרון שבשלש ארצותיה, וכן בעבר הירדן, וכן בגליל: מנא הני מילי. דאוכלין ביהודה עד שיכלה אחרון שבשלש ארצות שבה, אבל אין אוכלין ביהודה ע"י אותן שבגליל: וגמירי. מסורת מאבותינו: דאין חיה שביהודה. מתרחקת כל כך לבא מיהודה לגליל ומגליל ליהודה, אבל יוצאה היא מגליל לגליל ומיהודה ליהודה: מתבערין. כשתגיע עונת הביעור שכלו לחיה: בכל מקום שהן. ולא מטרחינן ליה להחזירן לארץ לבערן שם: משום שנאמר בארצך. לחיה אשר בארצך, וזהו ביעורן שמפקירן במקום דריסת חיה ובהמה: הא אפיקתיה. למעוטי דאין סומכין בני יהודה אלא על ארצם ולא על של גליל: קרי ביה בארץ בארצך. אי הוה כתיב בארץ הוה שמעת מינה חדא מינייהו, השתא דכתיב בארצך דרוש בה תרתי: אי נמי. אשר לדרשא: לוו בהדיה. נתלוו עמו בחבורה: מיניה דרבי אבהו. תלמידיו היו: דקים ליה דאיהו דייק שמעתא מפומיה דרביה. כשהשמועה יוצאה מפי רבו, מדקדק ואומר לרבו לשנותה פעם שנייה, ומבחין הימנו או[ב] הן או לאו: כרחבה דפומבדיתא. שהיה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קיבלה: רבי יהודה. [ג] ספק שמעה מרב יהודה או מר' יהודה נשיאה דהוה נמי בההוא דרא[י]: סטיו כפול היה. אילטבאות סביב לו, כפולות זו לפנים מזו סביב: קרי רב יוסף עליה. דרב ספרא: קץ כפנייתא דשביעית. דקל טעון כפניות, והן תמרים קטנים שלא בישלו, וקצץ הדקל לעצים והפסיד כפניות: דנחת לפירא. פירי שנגמר אסור להפסידו: מתחלי דערלה. שומר הגדל סביבות התמרים בקטן, כעין פקס הגדל סביבות אגוזי יער הדקות: אסירי. משום ערלה, דלא הוו כעץ אלא שם פירי עליהם, הואיל דנעשו שומר לפירי: ושומר פירי אימת הוי בכופרי. כשהן קטנות, וכופרא הוא כפניות, וכשגדילין הוא יבש ונופל, אלמא כפניות קרויין פירי: רב נחמן. דאמר פירי שלא נגמר קרוי פירי: דאמר כר' יוסי. דאמר משנפלו פרחי הגפן ונראית צורת הענבים והיינו סמדר, אסור משום ערלה, מפני שהוא פירי, ובלעז קורין אשפני"ר: ופליגי רבנן עליה. במסכת ערלה, דקתני רישא העלין והלולבין ומי גפנים וסמדר מותרים משום ערלה, ורבי אלעאי דעבד כרבנן: בשאר אילנות. חוץ מגפן: אין קוצצין. לעצים, מפני שמפסיד הפירי, ורחמנא אמר לאכלה ולא להפסד: משיוציאו. [ס] תחילת העלין, בימי ניסן: משישרשרו. [ז] של חרובין:

משיגריעו

תוספות

עד שיכלה אחרון שבה. פ"ה עד שתכלה האחרונה שבארצותיה והשלש ארצות שבכל אחת שוות הן. ואין נראה דאם אינם חלוקות למה שונה שלש ארצות בכל אחת. ועוד קשה לר"י דתנן בפ"ט דשביעית (מ"ב) שלש ארצות לביעור ושלש ארצות בכל אחת עד שיכלה האחרונה שבה ר"ש אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה מכלל דלתנא קמא שלש ארצות חלוקות שכל אחת חלוקה לביעור ור"ש נמי מודה להו ביהודה. לכך י"ל דאחרון שבה היינו פירות שבהר עד שיכלה אחרון שבהר ופירות שבעמקים עד שיכלה אחרון שבעמקים וכן שבשפילה עד שיכלה אחרון שבשפילה. ובירושלמי[ס] יש אמר ר' חייא בר' עקיבא בשם ר' יוסי בר חנינא שיערו לומר אין חיה שבהר גדילה בעמק וחיה שבעמק אין גדילה בהר ולפי זה משמע דהוי מדאורייתא. ולא תיקשי הא דאמרינן בשמעתין דאין חיה שביהודה גדילה על של גליל דמיירי אפי' מהר להר. והיינו דמסקינן בשילהי שמעתין תניא אמר רשב"ג סימן להרים מילין וכו' דנפקא מינה נמי לג' ארצות שביהודה והא דלא קאמר לקמן נפקא מינה לביעור משום דחילוק הר ושפלה ועמק לא שייך אלא ביהודה גרידא כדקתני במסכת שביעית בהדיא אבל ביכורים ונחל איתן שייכים בכל א"י ובגמ' דירושלמי במסכת שביעית עלה דההיא סימן להרים מילין קאמר אית דבעי למימר למידת הדא איתמר פירוש לענין שלש ארצות נאמר אותו סימן: מתבערין בכל מקום. פ"ה שנותנין אותן למרמס חיה ובהמה. ולא נראה דהא מותרין אחר ביעור לעניים לכ"ע דתנן התם (משנה ח) מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד עניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים וא' עשירים[ל] אוכלים אחר הביעור ובתוספתא[מ] קתני מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכיניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו והולך ואוכל עד שיכלו. ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמשהה בביתו בחזקת שלו אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה הן אדם והן חיה מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור: רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מא"י לח"ל. הקשה ריב"א דתנן בפ"ו דשביעית (משנה ה) אין מוציאין שמן שריפה ופירות שביעית מן הארץ לח"ל. ותירץ דהתם מיירי לאכילה[ה] ורב ספרא אפיק לסחורה דיש סחורה שמותרת[נ]. אי נמי בשוגג הוציאו:

מפני

רבינו חננאל

רשב"ג אומר אוכלין על של בין הכיפים פי' הנסכבין בין האמירין שאיפשר לאדם ללקטן. ואין אוכלין על של בין השיצים כגון שנסכבו על קוצין שהכין היד שכל הרואה אותן מתיאש מהן ואין נכשרין אלא לעופות. ת"ק כי הוי ור' יהודה אומר אומרים לו צא והבא לך אף אתה ממקום שאתה בו ואם כלה מאותו המקום לא חיישינן מפני שיש בצועד: תנן התם שלשה ארצות לביעור כו' ולמה אמרו שלשה ארצות שיהיו אוכלין כל אחת ואחת עד שיכלה אחרון שבה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ופשוטה היא: ת"ר פירות שיצאו מארץ לחוץ [לארץ] מתבערין בכ"מ שהן ר"ש בן אלעזר אומר יחזרו למקומן ויתבערו במקומן וטעמא מאי שנאמר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. ואקשי' והא אפקתיה הא דדרשת ביה ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כ"ז שחיה אוכלת בשדה האכל גם אתה לבהמתך ממה שיש לך בביתך וכו'. ושני' קרי ביה בארץ כלומר היה לו לומר לחיה אשר בארץ למה כתב בארצך ש"מ תרתי. אי נמי מאשר: ביד רב ספרא נפיק מארץ לחוצה לארץ גרבא דחמרא דשביעית אמר להו לרב כהנא ולרב הונא מי איכא בכו דשמע מר' אבהו אם הלכה כר' שמעון בן אלעזר דמצריך להחזיר פירות שביעית לארץ ולבערן התם או לא. רב הונא בר איקא אמר הכי אמר ר' אבהו אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר אלא מתבערין בכל מקום שהן ורב כהנא אמר הילכתא כר' שמעון בן אלעזר. אמר רב ספרא נקוט דרב הונא בר איקא בידך כלומר זה שאמר רבי אבהו אין הלכה כר' שמעון בן אלעזר הוא האמת. שמדקדק דברי רבותיו ועומד בהן על בוריין. כרחבא דהוה דייק בין ר' לרב שלא תתחלף לו שמועה ויאמר אותה בשם זולתי היה. וכיון שנסתפק לו בעל השמועה מי הוא אם רבי יהודה אמרה אם רב יהודה היה גורס בשם שניהם דאמר רחבה אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול מעוגל היה כו'. קרי רב יוסף עליה דרב ספרא עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו. כל המיקל לו מודה לדבריו כלומר כמו רב ספרא שהודה לרב הונא בר איקא ושבחו ואמר האמת עמו מפני שמיקל לו שהתיר לו לבער גרבא דחמרא בחוצה לארץ ולא הצריכו להחזירו לארץ: רבי אילא קץ כפניתא בשביעית פי' אל תלע על שביעית. היכי עביד הכי והא כתיב לאכלה ולא להפסד ומפסיד פירי שביעית דלא מנח להו עד [שיהיו] גמורין התורה אמרה לאכלה ולא להפסד הנה אסור להפסיד פירות שביעית. וכי תימא הני מילי פירות הוא דאסור להפסיד אבל כפניתא עדיין אינן פרי. והאמר רב נחמן מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפרי והני מתחלי לא הוי שומר לפרי אלא בכופרי ולאו תלי פרי דהא דלאו אימת הוי פרי הא קרו להו פרי. ושני' רב נחמן כרבי יוסי סבירא ליה דתניא רבי יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי ופליגי רבנן עליה ואמרי' לא כל כי האי גוונא אינו פרי. ואמרי' ומי פליגי רבנן עליה בשאר אילנות בשביעית סוף פ"ד דשביעית מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית ב"ש אומרים כל האילנות משיוציאו וב"ה אומרים החרובין משישרשרו והגפנים

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שביעית פרק ט [משנה ב], ב) [שם משנה ג], ג) נדה דף נא. [ע"ש] [תענית ו: ע"ש פירש"י], ד) תוספתא דשביעית פרק ה ה"א עיי"ש, ה) [ברכות לג: לח:], ו) [לעיל יג: סוכה מה. [ברכות לג:]], ז) ברכות דף לו: ח) שם ערלה פרק א [משנה ז] [קדושין נד:], ט) ברכות לו: שביעית פרק ד משנה י, י) [עיין ברש"י דברכות לג ע"ב ומלוה לייטב] ראה ליקוטי רש"י, כ) שביעית פ"ט ה"ב ולפנינו הגירסא שם רב חמא בר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא, ל) עיין מצפ"א שהביא גי' הרמב"ם בפיה"מ (פ"ה מ"ג) א' עניים וא' עשירים אין אוכלין, ואפשר דגם רש"י גרס כן וא"ש, מ) פ"ח ה"ד, נ) עי' תוס' סוכה לט. ד"ה וליתיב.

גליון הש"ס

רש"י ד"ה משיוציאו תחלת העלין. עיין ברש"י ברכות לו ע"ב ד"ה משיוציאו:

הגהות וציונים

א] ס"א משישלשלו (גליון), וכ"ה בשביעית שם (והיא היא, דק"ס): ב] בכת"י ומבחין הימנו אם אמר הן או לאו: ג] בפי' ר"ח איתא רחבה אמר "ראבי" יהודה, ועי' דקדוקי סופרים ביצה יא ע"ב אות א דבדפוס שם איתא רבי (בניקוד קמץ תחת הרי"ש והבי"ת רפויה) והוא שפי' רש"י ספק שמעה וכו' שבלשון זה כלול רב ורבי עי"ש בארוכה, ועי' חידושי המאירי ביצה שם ועי' מהר"ם בביצה שם ומהרש"ל כאן: ד] ס"א שלשלות (גליון): ה] גי' החזו"א (שביעית סי' יב סק"ד) דהתם מיירי לסחורה ורב ספרא אפיק לאכילה (עי"ש היטב), אך בתוס' שאנץ ובתוס' ר' פרץ ובתוס' הרא"ש הגי' כלפנינו:

תורה אור השלם

א) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: [ויקרא כה, ז]

ב) עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם: [הושע ד, יב]

ג) וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ: [ויקרא כה, ו]

ליקוטי רש"י

[התחלה בעמוד א]

מדאמר ר' יהודה דדייק ספיקי דרבותיה אי מדרבי יהודה אי מדרב יהודה וקשיא לי כגון טובא הלא דלמא לא ראה רבי יהודה מימיו לא רבי יהודה נשיאה ולא ר' יהודה ושגם ושיד כולהו אמוראי נמי דייקו לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהלא דדייק ליטעות בשמעתא אלא ספיקי דרבותיה [ברכות לג:]. סטיו כפול היה. אילטבאות סביב מקיפות ותוכו אותו הקף עוד אחר [לעיל יג:]. אלטבאות זו לפנים מזו. דאמר כר' יוסי. דלפרש שוה פרי ואע"פ שלא גמר פירי לפיקך שומר שלו חשוב שומר [ברכות לז:]. כיון שנכל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי פרי ותקאמר ר' יוסי כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי ואסור משום ערלה [ברכות לו:]. מפני שהוא פירי. וקרינא ביה ערלתו את פריו [קידושין נו:]. ופליגי רבנן עליה. והלכה כרבים. משיוציאו. את הפרי [ברכות לו:].

אוֹכְלִין עַל שֶׁל בֵּין הַכִּיפִּין, וְאֵין אוֹכְלִין עַל שֶׁבֵּין הַשִּׁיצִין, ונחלקו תנא קמא ורשב"ג האם פרי שהוא מנוע מאכילתו מחמת דבר צדדי כקוצים, נחשב 'כלה' או לא (נתיב בינה שביעית, יג, וראה רבנו חננאל, ודרך אמונה שמיטה ויובל ז, ב בביהה"ל ד"ה כ"ד שהתאנים).

וְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, הוא הצד המזרחי של עבר הירדן, שהיתה ארץ סיחון ועוג נחלת בני גד ובני ראובן (תוס' יבמות טז, א ד"ה עמון; ר"ש שביעית ט, ב). ויש סוברים, שהוא בתוך ארץ ישראל, הצד המערבי של עבר הירדן, בין יהודה לגליל (רמב"ם בפי' המשנה שם, ובהל' שמיטה ויובל ז, ט; רא"ש בפי' המשנה שם).

וְלָמָּה אָמְרוּ שָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת לְבִיעוּר, שֶׁיִּהְיוּ אוֹכְלִין בְּכָל אַחַת וְאַחַת עַד שֶׁיֹּאכְלָה הָאַחֲרוֹן שֶׁבָּהּ - המשנה שואלת, שכיון שבמשנה הקודמת חילקנו כל ארץ מהשלשה לשלשה מקומות [עליון, תחתון ועמק], אם כן למה אמרו 'שלש ארצות לביעור' ולא 'תשע ארצות לביעור', ומתרצת 'שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה' - שעל אף שכל ארץ חלוקה בזמן כילוי הפירות לשלשה מקומות, נחשבים הם כולם לארץ אחת, ואוכל בכל אחד מהמקומות שבאותה ארץ עד שיכלו הפירות במקום המאוחר שבה (רש"י; מאירי; רמב"ם בפי' המשנה שם). ויש סוברים, שאכן הארצות חלוקות לתשעה, ושאלת המשנה 'ולמה אמרו שלש ארצות לביעור' היא למה חילקה המשנה כל ארץ וארץ לשלשה, ומתרצת 'שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה' - ללמדנו את הדין הזה עצמו, שכל ארץ חלוקה לשלשה, ולכל אחד מהם זמן ביעור אחר (ע"פ תוס', ור"ש ומלאכת שלמה שם). ■ להלכה, שלש ארצות בלבד לביעור [כדעה ראשונה] (רמב"ם שמיטה ויובל ז, ט-י).

כְּלָה לְבָהֲמָתְךָ מִן הַבַּיִת. אף שגם אדם אסור באכילה, נקט 'בהמה' לומר שבהגיע זמן הביעור, הפירות אסורים לא רק באכילה, אלא אסורים אפילו בהנאה לבהמתו (מנחת שלמה).

וּגְמִירִי - מסורת מאבותינו (רש"י), כלומר, שאין דבר זה תלוי בקבלת החכמים, אלא בקבלת היודעים בענייני העולם (כללי התלמוד לבית יוסף).

דְּאֵין חַיָּה שֶׁבִּיהוּדָה גְּדִילָה עַל פֵּרוֹת שֶׁבַּגָּלִיל וְכוּ' - שחיה שביהודה אינה מתרחקת כל כך לצאת מיהודה לגליל ומגליל ליהודה, אבל יוצאת מיהודה ליהודה, ומגליל לגליל (רש"י, לשיטתו שאוכלים כל מין מפירות שביעית בכל אחת מהארצות, כל זמן שאותו המין מצוי באחד ממקומותיו). ויש שפירשו, שטעמי הפירות של יהודה ושל גליל שונים, וחיה הרגילה בפירות ארץ אחת לא תאכל פירות ארץ אחרת (שפת אמת, ע"פ ירושלמי, וחזו"א שביעית ג, לב, ותמהו על רש"י, שחיה הקרובה לגבול בין יהודה לגליל, אינה צריכה להרחיק).

פֵּירוֹת שֶׁיָּצְאוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּצָה לָאָרֶץ. הקדמה: אסור להוציא פירות שביעית לחו"ל (משנה שביעית ו, ה), שנאמר 'בארצך תהיה כל תבואתה לאכול', מכאן שמצות הביעור תתקיים בארץ (בית רידב"ז [ה, יח] בדעת הר"ש במשנה שם, וראה דרך אמונה שמיטה ויובל ה ציהה"ל קעה). ויש שפירש, שהאיסור הוא מחשש שיתחלפו הפירות בפירות חו"ל, וישתמשו בהם שימושים האסורים בפירות שביעית (ר"ש משאנץ, בביאורו על התורת כהנים בהר א, ט), וראה בסמוך.

רַב סַפְרָא נָפֵק מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּצָה לָאָרֶץ הֲוָה בַּהֲדֵיהּ גַּרְבָּא דְּחַמְרָא דִּשְׁבִיעִית, ואף שאסור להוציא פירות שביעית לחו"ל, רב ספרא הוציא את היין בשוגג (תוס', בתי' שני), לא ששכח את המשנה, אלא שכח שהיין הוא של שביעית (שו"ת רבי עקיבא יוסף יו"ד ב, שט). ויש סובר, שהוצאת פירות לחו"ל לסחורה מותרת, ולכך הוציאם (תוס' בשם ריב"א, בתי' ראשון). ואף שסחורה אסורה בפירות שביעית, אך בכמות מועטה מותר [ולכן דקדקה הגמ' ואמרה שהוציא רק 'גרבא דחמרא'] (בינת אדם, בשערי צדק שער משפטי הארץ, יא, ה; פאת השלחן כד, [יח] נו). ויש שסובר להיפך, שאסור להוציאם לסחורה, ורב ספרא הוציאם לצורכו (חזו"א שביעית יג, ד, המוכיח שיש לגרוס כן בדברי הריב"א). ויש מצדד, שאיסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל הוא רק לדעת רשב"א שחובה לבערם במקומם, אך לדעת תנא קמא שאין צורך לבערם במקומם אין איסור להוציאם, ורב ספרא סבר כמותו (פאת השלחן שם, יח).

■ להלכה, יש שכתב שאסור להוציא פירות שביעית לחו"ל לסחורה אפילו בכמות מועטה, ומותר רק לצורכו, ויש שכתב שאף לצורכו אסור להוציא, מלבד מה שצריך לצידה לדרך (דרך אמונה שם, צה-צו, וראה ציהה"ל שם קעט).

כְּרַחֲבָה דְּפוּמְבְּדִיתָא וְכוּ', שהיה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קיבלה, וכשהסתפק על מימרא אם רבי יהודה נשיאה [נכדו של רבי] אמרה או רב יהודה, דקדק ואמרה בשם 'רבי' יהודה, תואר הראוי על שניהם, ולא 'רב' יהודה תואר שאינו של כבוד על רבי יהודה הנשיא (רש"י כאן, ע"פ מהרש"ל, וראה שם ובמסורת הש"ס, שבברכות לג, ב הביא רש"י ביאור זה בשם 'יש פותרים', ודחה פירוש זה). או הכוונה, שהיה מדקדק ואומר בלשון רבו 'סטיו כפול', ולא 'איצטבא' כלשון המשנה (רש"י שם; תוס' ביצה יא, ב ד"ה אמר).

קָרֵי עֲלֵיהּ רַב יוֹסֵף 'עַמִּי בְּעֶצּוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ' כָּל הַמֵּיקֵל לוֹ מַגִּיד לוֹ. וממה שהקפיד רב יוסף על רב ספרא במה שהיקל, ראיה שחובת ביעור היא דאורייתא [וכדעת הרמב"ם (שמיטה ויובל ז, א, ע"פ מנחת חינוך מצוה שכט אות ז. וראה רמב"ן ויקרא כה, ה)], שאילו היא מדרבנן והכתוב אסמכתא בעלמא, מדוע הקפיד עליו, הלא 'ספק דרבנן לקולא' (צל"ח, וראה פני יהושע).

דְּנָחֵית לְפֵירָא - פרי שנגמר אסור להפסידו (רש"י), ואסור לתולשו, כי אם היה נשאר על העץ היה בכך תוספת שבח לפרי, אך כל זה כשלא נגמר גידולו לגמרי, אבל אם נגמר לגמרי, אין הפסד בתלישתו מן העץ ומותר לתולשו (הערות הגרי"ש אלישיב).

סַמָּדָר - משנפלו פרחי הגפן ונראית צורת הענבים (רש"י כאן ובברכות לו, ב). ויש סוברים, ש'סמדר' הוא הפרח שממנו יוצא הבוסר, ולדעתם בבוסר עצמו הן תנא קמא והן רבי יוסי מודים שהוא נחשב פרי (רמב"ם בפי' המשנה ערלה א, ז; רע"ב שם).

אֵין קוֹצְצִין אֶת הָאִילָנוֹת בַּשְּׁבִיעִית, כדי להשתמש בעצים, משום שנאמר 'לאכלה' - ולא להפסד (רש"י; ר"ש ריבמ"ץ ורא"ש שביעית ד, י; רמב"ם שמיטה ויובל ה, יז). ויש שפירשו, שאסור מפני שהוא גוזל בכך את הרבים מהפירות שבאילן (רמב"ם בפי' המשנה שם), ומה שאמרה הגמ' לעיל 'לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד', כוונתה שכמו שמצינו איסור להפסיד, כך אסור לגזול מן העניים (הערות הגרי"ש אלישיב, וכדעת הרע"ב שהגזל וההפסד הם שני איסורים שונים. והתוס' יו"ט שם כתב, שהגזל הוא טעם לאיסור ההפסד, וראה חזו"א זרעים יט, כז).

■ המשך במילואים עמ' 127

מְשַׁיְּגְרֵיעוּ - משגדלו הענבים קצת (רש"י). ויש סוברים, שהוא מעת היות בהם גרעינים [חרצנים] (רבנו חננאל; רמב"ם בפיהמ"ש שביעית ד, י).

בְּדָנְיסָחֲנֵי - תמרים של דקל זכר, שאינם מבשילים על העץ, אלא גודרים אותם בימי ניסן [ועל שם כך נקראים 'ניסחני' (מאירי לעיל נב, ב)], ומשהים אותם בכלים העשויים מכפות תמרים ומבשילים מאיליהם, ועל כן אין בקציצת דקל זה הפסד פירות שביעית (רש"י).

אִם יֵשׁ מְאוּחָרוֹת מֵהֶן אוֹכְלִין עֲלֵיהֶן, ומה שהזכירה הברייתא את זמן כילוי הענבים מהמקום הנקרא 'אוכל', הוא כעיצה טובה למי שרוצה לברר אם כלו הענבים מן הארץ, שיבדוק ב'אוכל' שהוא המקום המאוחר. ועוד, שאפשר לסמוך על הזמן שכלים הענבים ב'אוכל' ברוב השנים (חזו"א שביעית טו, ו).

עַד שֶׁיִּכְלֶה אַחֲרוֹן שֶׁבְּתְקוֹעַ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַד שֶׁיִּכְלֶה אַחֲרוֹן שֶׁל גּוּשׁ חָלָב, ומחלוקתם היא היכן הוא המקום האחרון בו הזיתים כלים (חזו"א שביעית טו, ח, וראה מה שכתבנו לעיל נב, א ד"ה עד שיכלה, שם מבואר מה הגדר בזה). עוד יש לפרש, שרבי אליעזר אינו חולק [שלא מסתבר שנחלקו במציאות מהו המקום האחרון בו הזיתים כלים], אלא אומר שמי שאין לו יכולת לבדוק אם כלו הזיתים בתקוע - המקום האחרון בו כלים הזיתים, יכול לבדוק אם כלו בגוש חלב - מקום בו כלים מוקדם יותר, שאם לא כלו שם, יבין שעדיין לא כלו בתקוע, ולא הגיע זמן הביעור (חזו"א שם, ו).

כְּדֵי שֶׁיְּהֵא עָנִי יוֹצֵא וְאֵינוֹ מוֹצֵא, שכאשר העני יוצא ואינו מוצא, זהו סימן שכלה לחיה בשדה (הערות הגרי"ש אלישיב).

לֹא בְנוֹפוֹ וְלֹא בְעִיקָּרוֹ רוֹבַע - שאינו מוצא באחד האילנות רובע קב זיתים בצירוף הנוף והעיקר, אפילו שבכל האילנות יחד מוצא כדי רובע. ואף רבנן מסכימים לדין זה, אלא שרבי אליעזר פירשו (חזו"א שביעית טו, ח, אך ראה הערות הגרי"ש אלישיב).

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה לֹא הוּזְכְּרוּ פַּגֵּי בֵּית הִינֵּי אֶלָּא לְעִנְיַן מַעֲשֵׂר, שלדעתו פגי בית היני נחשבים לענין שביעית מין בפני עצמו, וזמן כילוים אינו קובע לשאר תאנים (חזו"א שביעית טו, ז, בביאור שני).

אוֹכְלִין בַּעֲנָבִים עַד הַפֶּסַח וְכוּ', של שנה שמינית, וכן עד עצרת וחנוכה ופורים של שנה שמינית (ר"ש שביעית ט, ח; רמב"ם שמיטה ויובל ז, יא, ודרך אמונה שם נד, ו-נט). וזמנים אלו הם רק בסתמא, כשאינו ידוע אם כלו או לא, אך אם ידוע לחכמים שכלו או שלא כלו, זמן הביעור הוא כפי הידוע לנו (ר"ש שם; רע"ב שם).

וכשהגיע זמן הביעור, אינו צריך לבער מיד בבוקר, אלא יכול לבער במשך כל היום עד שקיעת החמה (חזו"א שביעית יא, ו ד"ה ובענין. וראה שו"ת מנחת שלמה נא, יח, ומשפטי ארץ ב לא הע' 29). ויש שחילק בזה, שאם חובת ביעור היא מדרבנן, זמן הביעור הודאי הוא מיד באותו יום, שחז"ל קבעו את זמן הביעור ביום שבו שיערו שכלה לחיה מן השדה, אך אם חובת ביעור היא מדאורייתא, אין זה הזמן הקבוע לביעור באופן ודאי, שאי אפשר לקבוע תאריך מדויק שבו כלה לחיה מן השדה, אלא הכוונה היא שמהימים הללו מתחילים לחשוש שמא כבר כלה, ולכן חובה מספק לבערם מאותו היום (מנחת שלמה, וראה שו"ת מנחת שלמה שם).

בְּתָמָרִים עַד הַפּוּרִים, ומסתימת הגמ' והראשונים משמע, שאין חילוק לענין זה בין שנה פשוטה לשנה מעוברת (דרך אמונה שמיטה ויובל ז ציהה"ל קג).

רַבִּי יוֹחָנָן תַּרְתֵּי בַּתְרָיְיתָא מַחְלִיף, וגורס 'בגרוגרות עד הפורים ובתמרים עד חנוכה' (רש"י). והמחלוקת בין שתי הגירסאות בברייתא מי מהם כלה מאוחר יותר הגרוגרות או התמרים, אינה יכולה להתברר על ידי בדיקה אם פגי בית היני מאוחרות יותר או התמרים שבצוער, משום שלכולי עלמא בין הגרוגרות ובין התמרים מחנוכה הם כבר מועטים מאד, ומתקיימים במיעוטם עד פורים, ונחלקו הגירסאות למי מבין המינים הללו נשאר מועט מחנוכה ואילך בשיעור כזה שנחשב עדיין שלא כלה, ולמי מהם התמעט כבר השיעור כל כך עד שנחשב שכלה [שהרי לא צריך כילוי גמור, כמבואר בברייתא שאם נשארה כמות שעני לא מוצא בנופו ובעיקרו רובע, נחשב שכלה], וזהו דבר שקשה לשער ואינו ניתן להתברר על ידי בדיקה (חזו"א שביעית טו, ז, בביאור דעת הרמב"ם [שמיטה ויובל ז, יא]).

וְאִי בָּעֵית אֵימָא וְכוּ'. כלומר, שלתירוץ הראשון, הזמנים המבוארים בברייתא הראשונה והשניה הם אותם הזמנים, ונאמרו רק בסתמא, שאינו יודע אם כלו או לא כלו, אבל אם יודע שעדיין לא כלו, יכול לאכול ענבים אחר הפסח וכו'. אך לתירוץ השני, הזמנים המבוארים בברייתא הראשונה, הם בסתמא, ואילו הזמנים המבוארים בברייתא השניה נאמרו באופן שיודע שיש מקומות בהם עדיין לא כלו, שאז יכול לאכול ענבים עד הפסח וכו', אבל אחרי זמנים אלו אינו יכול לאכול אפילו אם יודע שעדיין לא כלו, משום שאנו תולים שכבר אבד טעמם, ונחשבים כמי שכלו, או משום שלא חילקו חכמים, וקבעו זמנים אלו לכל אופן, אפילו אם עדיין לא כלו (חזו"א שביעית טו, ה).

■ להלכה, אוכלים בענבים עד הפסח, שאז כלה האחרון ב'אוכל', בזיתים עד העצרת, שאז כלה האחרון בגוש חלב, בגרוגרות עד החנוכה, שאז כלה האחרון מבית היני, ובתמרים עד הפורים, שאז כלה האחרון בצוער [וכתי' ראשון בגמ', שהזמנים בשתי הברייתות הם שיעור אחד. וכגירסתנו בברייתא בגרוגרות ותמרים, ושלא כגירסת רבי יוחנן, משום שמשמע בגמ' שדעתו היא דעת יחיד (חזו"א שביעית טו, ה ו-ז)]. וכל הזמנים הללו הם של שנה שמינית. וכל השיעורים הללו הם בסתמא, אבל אם ידוע שכלו או שלא כלו, דנים כפי הידוע (רמב"ם שמיטה ויובל ז, יא, ודרך אמונה שם).

נָפְקָא מִינָּה לְנַחַל אֵיתָן, שעגלה ערופה נעשית רק על יד נחל שגדלים בו קנים, שנחל שלא גדלים בו קנים אינו נקרא נחל (רש"י). והוא תנאי בשם נחל לעיכובא (נחל איתן [לגר"ח קניבסקי] יא ב, א). ודי אם היו שם קנים בעבר, אפילו אם נקצצו, שכבר קיבל שם 'נחל' (שם). ויש סוברים, שאינו לעיכובא, וכוונת הגמ' שהקנים הם סימן למי שאינו יודע מהו נחל, שעל ידי הקנים ידע שמקום זה נחשב נחל, אך אם יודע מהו נחל, אין צורך בקנים (נחל איתן שם, ע"פ מאירי, וע"פ הרמב"ם שלא הזכיר תנאי זה).

מַשְׁנָה. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְמַכּוֹר בְּהֵמָה דַּקָּה לְנָכְרִים מוֹכְרִין, והנדון הוא רק מצד המכירה, אף שגם ללא המכירה אסור בכלל לגדל בהמה דקה בארץ ישראל, אך מדובר כשגידלה ישראל במדבר ששם מותר לגדלה, וכפי ששנינו בב"ק (עט, ב) שאין מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל, אך במדבריות שלה מגדלים (ירושלמי כאן).

■ המשך במילואים עמ' 127

משיגריעו והזיתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו [ז] ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן פול הלבן סלקא דעתך אלא אימא שיעורו כפול הלבן ומאן שמעת ליה דאמר בוסר אין סמדר לא רבנן וקתני שאר כל האילנות משיוציאו אלא רבי אילעאי [ח]דבי סחכי קץ. תנו רבנן [ט] אוכלין בעניים עד שיכלו דליות של אוכל אם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן ואחרון שבתקוע ר' אליעזר אומר עד שיכלה אחרון שבגרוגרות עד שיכלו פגי בית היני [י] אמר רבי הודה לא הזכרו פגי בית היני אלא לענין מעשר (דתנן [יא]) פגי בית היני ואהיני דטבוענא חייבין במעשר [יב] אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב"ג אומר אוכלין של בין הכיפין ואין אוכלין של בין השיצין ורמינהי [יג] אוכלין בעניים עד הפסח בזיתים עד העצרת בגרוגרות עד החנוכה בתמרים עד הפורים ואמר רב ביבי ר' יוחנן תרתי בתרייתא מחליף אידי ואידי חד שיעורא הוא ואי בעית אימא הא קתני בהדיא אם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן. תניא [יד] רבן שמעון בן גמליאל אומר [טו] סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים סימן לנחלים קנים סימן לשפלה שקמה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [טז] ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרוב סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים נפקא מינה לבכורים דתנן [יז] אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין [יח] ולא מדקלים שבהרים ולא מפירות שבעמקים סימן לנחלים קנים [יט] נפקא מינה לנחל איתן סימן לשפלה שקמה נפקא מינה למקח וממכר השתא דאתית להכי כולהו נמי למקח וממכר: **מתני'** [כ] מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין: **גמ'** אמר רב יהודה אמר רב [כא]אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ אמר רב פפא [כב]דוקא בשר אבל חיטי לא דמינטר לפסחא קאמר ובשר לא מיתיבי [כג] אמר ר' יוסי תודום איש רומי הניהו את בני רומי לאכול גדיים מקולסין בלילי פסחים שלחו לו אלמלא תודום אתה גזרנו עליך גדוי שאתה מאביל את ישראל קדשים בחוץ קדשים סלקא דעתך אלא אימא קרוב

מפני שנראה במקדיש קדשים בחוץ. **כגולי שמעתא פירש"י** שמעתא קולא הוא ופירש נמי שלא התנדב כלל כדרך המתנדבים היינו המתיירים לו קרא לו שם פסח ואי נמי קרא לו שם בשעת צלייה הוי שלא כדרך המקדישין. וקשה דלמאי נילפה מהתם לגבי תמיד ומוסף ונילף מהא דתניא [כד] אוכלין בעניים עד שיכלה דליות של אוכל אם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן ואחרון שבתקוע אליעזר אומר עד שיכלה אחרון שבגרוגרות עד שיכלו פגי בית היני אמר רבי הודה לא הזכרו פגי בית היני אלא לענין מעשר שאין חלב כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו רובע אוכלין בגרוגרות עד שיכלו פגי בית היני אמר רבי הודה לא הזכרו פגי בית היני אלא לענין מעשר (דתנן) פגי בית היני ואהיני דטבוענא חייבין במעשר אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער רשב"ג אומר אוכלין של בין הכיפין ואין אוכלין של בין השיצין ורמינהי אוכלין בעניים עד הפסח בזיתים עד העצרת בגרוגרות עד החנוכה בתמרים עד הפורים ואמר רב ביבי ר' יוחנן תרתי בתרייתא מחליף אידי ואידי חד שיעורא הוא ואי בעית אימא הא קתני בהדיא אם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן. תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים סימן לנחלים קנים סימן לשפלה שקמה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרוב סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים נפקא מינה לבכורים דתנן אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין ולא מדקלים שבהרים ולא מפירות שבעמקים סימן לנחלים קנים נפקא מינה לנחל איתן סימן לשפלה שקמה נפקא מינה למקח וממכר השתא דאתית להכי כולהו נמי למקח וממכר: **מתני'** מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין: **גמ'** אמר רב יהודה אמר רב אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ אמר רב פפא [דוקא בשר אבל חיטי לא דמינטר לפסחא קאמר ובשר לא מיתיבי אמר ר' יוסי תודום איש רומי הניהו את בני רומי לאכול גדיים מקולסין בלילי פסחים שלחו לו אלמלא תודום אתה גזרנו עליך גדוי שאתה מאביל את ישראל קדשים בחוץ קדשים סלקא דעתך אלא אימא קרוב

סלקא: בבכורות מתיב [כה] אסור תניא משלקליך ומלכיאין עם, ומאן מתיא לה אמר רב יהודה אמר רב [כו]אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ אמר רב פפא [דוקא בשר אבל חיטי לא דמינטר לפסחא קאמר ובשר לא מיתיבי אמר ר' יוסי תודום איש רומי הניהו את בני רומי לאכול גדיים מקולסין בלילי פסחים שלחו לו אלמלא תודום אתה גזרנו עליך גדוי שאתה מאביל את ישראל קדשים בחוץ קדשים סלקא דעתך אלא אימא קרוב

בתמרים עד הפורים ואמר רב ביבי ר' יוחנן [ניחוק] מחליף אוכלין בגרוגרות עד הפורים בתמרים עד החנוכה. ושנוי אידי ואידי חד שיעורא הוא כלומר התמרים כלים בצורני ספורים. איבעיא אימא הא תנינן בהדיא ואם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן. כיפין וציצין כבר פירשנום למעלה: **תניא** רבן שמעון בן גמליאל אומר סימן להרים מילין שהן עמק גדילים בהרים. סימן לעמקים דקלים כלומר אין ביות גדילתם אלא בעמקים. ונקא מינה דאין דקלים טובים אלא בעמקים ומהם ראוי להביא בכורים דתנן אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינין ולא מן הדקלים שבהרים. ולא מן הפירות שבעמקים פי' ששת המינין הנזהרים לא תביא מן העמקים שאינן גדילים כהוגן: **מתני'** מקום שנהגו למכור בהמה דקה לגברים כו' מקום שנהגו לאכול צלי בלילי הפסח אוכלין וכו'.

מסורת הש"ס עם הוספות

ז) נדה דף ט:, תוספתא דשבועות פרק ז הלי' י"ב, מקוואות פרק ז ה"א עירובין פרק ז ה"ב, ז) תוספתא שם ה"ב, ועיין לעיל דף נב:, ח) [תוספתא דשביעית פרק ז ה"ט], ט) ממנות פ"ב, מנחות נג:, ז) נדה ה:, י) נדה ט:, יא) ביצה כג. [תוספתא דפיאה פרק ה ה"א], יב) עיין תוס' מנחות דף עא. ד"ה מרכיבין, יג) זבחים נד: ועיין, יד) עיין רש"י ד"ה ר' ישמעאל, טו) עיין תוס' מנחות קב. ד"ה הא ותוליון פא: ד"ה הרי"ש.

גליון הש"ס

גמרא סימן להרים מילין. עי' מ' מכס לפי מ' ל"ש:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א) תוס' ד"ה ומפי וכו' כלומר משום מתוקפתא בפ' במשנה דמנחות ד' קט ע"ש:

הגהות וציונים

ב) [בערוך"ן ליתא מלת "דתנן"] (גליון) וכן כאן בדפוסי' ליתא: ג) ג"א במקום שנהגו שלא למכור (גליון) ד) [בכ"א בדש"י: ובכ"א בר"ח (כת"י וכ"ה בר"ח שבשיטתו):] ה) כרס מוגבה על כלונסאות: ו) גידולים בצורת אגוזים שנתהוים על העצים ובפרט על ענף האלון: ז) בס"י איתא בהדושה (גליון): ח) [נלפענין שם איתא רבי מרפון] (גליון):

תורה אור השלם

א) וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֶת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב:

(מלכים א י, כז)

ב) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב חֻקּוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבַּלְי נָא וְלָבַשְׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זָה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת:

(שמואל ב יד, ב)

ג) וְאָשַׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אֲשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ:

(דברים לג, כד)

ד) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם:

(דברים כו, ב)

ה) אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ:

(דברים ח, ח)

ו) וַיְהִי בְּמִסְעֵי עָיִט וְעַד אָבֵל בְּרַמּוֹת מִטֶּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּבְנְיָנוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

(שופטים יא, לג)

ז) וְכַבּוֹס נַחְשֹׁת עַל רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת:

(שמואל א יז, ה)

חשק שלמה על ר"ח ו) נפיטו ויתיקלמי הני [נפיטו פעים.

עין משפט נר מצוה

כו א מיי' פ"ב מהלכות שחיטה הלכה יח:

כו ב מיי' פ"ו מהלכות שחיטה הלכה יא:

כח ג מיי' פ"ע מה' מעילה הלכה ב:

כט מיי' פ"ב מהלכות פסולי המוקדשין הלכה ב:

ל סמ"ג עשין קיא טור"ס קיב שלחן ערוך סי' תמג סעיף ב:

לא ו מיי' שם סמ"ג: ג:

לב ז שם הלכה ד:

לג ח מיי' פ"ח מהלכות מעילה הלכה יג סמ"ג עשין קיא טור"ס קיב שלחן ערוך סי' תמג סעיף ה:

לד ט מיי' שם הלכה ג:

ליקוטי רש"י

משיגריעו. שמגעגים גפוס קמוט. משיניצו. משניצנים משניצל הגן פניכ. הוא ביסר הוא גרוט. כל מקום שהזכיר בוסר הוא גרוט. פול הלבן. ש"ד. הוא הפול הלבן שקורין פאב"ש:

רבינו חננאל

משיגריעו והזיתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו. ואמר רבי אסי הא דתנן הגפנים משיגריעו פי' בעת שיהא בוסר כשיעור פול הלבן יש לו גרעינין ואהוא דתנן נקרא פרי ואסור לקצצו ולהפסידו דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסדה. ש"מ דלהאי תנא בוסר נקרא פרי אבל סמדר אינו פרי. מאן שמעת ליה האי סברא רבנן. [ונקתני] ושאר כל האילנות משיוציאו והנה לא מישלחו רבנן על ר' יוסי ולא על הגפנים כלומר. ופרקי' לעולם כל אילן משיוציאו אסור לקצצו ורבי אילא דפניכתא שתנטר קצץ דלדברי הכל אין בהן פרי. ירושלמי בשביעית שף פ"ד תאני רב הונא תורבין שלשלון והיא חנטן. גפנים משיגריעו אמר רבי יונה משיזזילו פיס דרבוי (איוב לג) כי יגרע נפשי פיס. [ענר שם בפי' חמישן חנאי ושביע מהוצאת סבורא רבנן. [ונקתני] עליון עד הנפנים תמשים ומן הנפנים עד השיזתים שלישים ומן השיזתים [עד] התאנים חמשים יום רבי אומר כולהו מארבעים יום. לוקש ותאנה ואינו יודע אימתי תנטה אמר רבי יונה מונה מהא ואילך יום ראשון מהי אחת לחודן חמשה עשר בשבט הוא יודע מהי תנטה אמרו לו הלא עמו בשבילו בנות שוות ועושות לשנה אחת אמר לו הלא עכשו בציפורני ועושות הן לשלש שנים ג). תנו רבנן אוכלין בעניים עד שיכלו פגיות של אבל: אמר ר' יהודה לא התרורו פגי ניתוני אלא לענין מעשר אבל לתרומה ומעשר ראשון לענין מעשר פגי ניתוני ואהיגא דטבוענא חייבין במעשר. גיסונאי חייבין במעשר. אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער וכו'. ורמינהי אוכלין בגרוגרות עד החנוכה

עין משפט
נר מצוה

לה א מיי' פ"ח מהל' מלה הלכה יא או"ח סימן תסט בהג"ה:
לו ב מיי' פ"ג מהל' שביתת עשור הלכה י טוש"ע או"ח סי' תרי סעיף א:
לז ג שם סעיף ג:
לח ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

רבינו חננאל

ופרקי' גדי מקולס אפי' בסתמא שלא יזכיר לפסח אסור אבל בשר שאינו מקולס ראשו על כרעיו ועל קרבו אם הזכיר עליו לפסח אסור סתמא מותר: אמר רב פפא דוקא בשר כי האי גונא אסור אבל חטים ואפי' אומר חטים הללו לפסח מותרין מ"ט חטים דמנטרן לפסח קאמר. איכא דמתני להא דרבי יוסי הכי אמר רבי שמעון הנהיג תודוס איש רומי לאכול כו'. ואתקפי' בשלמא למאן דמתני לה כרבי יוסי ניחא אלא למאן דמתני לה כר' שמעון מי חייש ר' שמעון כי האי גונא והתנן בסוף מנחות הרי עלי מנחה מן השעורים יביא מן החטים קמח יביא מן הסלת כו' עד רבי שמעון פוטר שלא התנדב כדרך המתנדבין. ואמר רבי מאיר כגון זה בשר זה לפסח לא חייש ליה דאין אדם מתנדב בשר לקרבן. ולר' יוסי מי ניחא והאמר רבא רבי שמעון בשיטת רבי יוסי אמרה דסבר בגמר דבריו אדם מתפיס דתנן הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים הרי זו תמורת עולה דברי רבי מאיר אמר רבי יוסי [אם] לכך נתכוון מתחלה אע"פ שאפשר לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין ואוקי' לרבי יוסי דאמר בגמר דבריו אדם מתפיס לאו מדרבי שמעון סבר לה כר' יוסי ר' יוסי נמי וכו'. ואסיקנא תודוס איש רומי חכם היה ומטיל מלאי בכיס תלמידי חכמים היה: מתני' מקום שנהגו להדליק ביום הכפורים. מי שאמר להדליק סבר שאם יהיה הבית אפל ישמש מטתו לפיכך ידליק יתרחק מן העבירה. ומי שאמר לא ידליק סבר אין היצר מתאוה אלא מה שהעין רואה לפיכך לא ידליק שכיון שלא יראה לא יתאוה. ושניהם לטובה נתכוונו. ופי' דבר אחר תשמיש המטה. אבל מדליקין בפונדקאות ובבתי המים. אמר רב יהודה אמר שמואל אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת ברייתו הוא. אמר ליה [ההוא סבא] יישר וכן אמר רבי יוחנן. אמר ליה רבי אבא לעולא ודאי דאמריתו משמא דרבי יוחנן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות אהדר ביה (רבי אבא) [עולא ברבה] בר בר חנה בישות והרגיש רבה בר בר חנה אמר ליה לא אמרי הכי אלא הכי אמרי תאני חדא קמיה דרבי יוחנן רבי שמעון בן אלעזר אומר יום הכפורים שחל להיות בשבת אפילו במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת. עאני רבי יוחנן בתריה וחכמים אוסרין ודיקי' מינה מאחר שאין מדליקין ביום הכפורים לא ימצא אור ששבת ממלאכת עבודה שמעי' מינה כי אין מברכין על האור במוצאי יום הכפורים. אמר ליה עדה תהא כלומר זאת הוא. ופי' עדה כדגרסינן בענין בנתיה דרב נחמן [גיטין מה] עדי גוברין ותוב עדה סוראה כלן ענין אחד הן.

גמרא

קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ מקולס אין שאין מקולס לא אמרי מקולס [א]לא שנא אמר לא שנא לא אמר שאינו מקולס פירש אין לא פירש לא. רב אחא מתני לה להא מתניתא כר'[ב] שמעון מתקיף לה רב ששת בשלמא למאן דתני לה כרבי יוסי ניחא אלא למאן דמתני כר' שמעון מי ניחא [ג]והתנן רבי שמעון פוטר שלא התנדב כדרך המתנדבים אמר ליה רבינא לרב אשי ומאן דמתני לה כר' יוסי מי ניחא והאמר רבא [ד]רבי שמעון בשיטת רבי יוסי אמרה דאמר [ה]אף בגמר דבריו אדם נתפס מאי לאו מדרבי שמעון סבר לה כר' יוסי רבי יוסי נמי סבר לה כרבי שמעון לא רבי שמעון סבר לה כר' יוסי ולא רבי יוסי[ב] סבר לה כר' שמעון. איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין הוה ת"ש עוד זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו [א][ועלו] ובאו בביתך [וגו'] ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה רבי יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים היה דאמר ר' יוחנן כל [ו]המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' [ב]כי בצל החכמה בצל הכסף:

מתני' [ז]מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכפורים מדליקין מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין [ח]ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים:

גמ' תנא [ט]בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהן לדבר אחד נתכוונו אמר רב יהושע דרש רבא [ג]ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו' בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד. אמר רב יהודה אמר שמואל אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו הוא אמר ליה ההוא סבא ואיתימא רבה בר בר חנה [י]ישר וכן אמר רבי יוחנן. עולא הוה רכיב חמרא ואזיל והוה שקיל ואזיל רבי אבא מימיניה ורבה בר בר חנה משמאליה אמר ליה רבי אבא לעולא ודאי דאמריתו משמיה דרבי יוחנן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו הוא הדר עולא חזא ביה ברבה בר בר חנה בישות א"ל אנא לאו אהא אמרי אלא אהא אמרי דתני תנא קמיה דרבי יוחנן ר"ש בן אלעזר אומר [ל]יום הכפורים שחל להיות בשבת אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת ועני רבי יוחנן בתריה וחכמים אוסרים א"ל עדא תהא קרי עליה[ג] רב יוסף [ד]מים עמוקים עצה בלב איש ואיש

תוספות

רבי שמעון בשיטת רבי יוסי אמרה דאמר אף בגמר דבריו וכו'. אע"ג דלר' יוסי חיילי תרוייהו היינו משום דתרי מילי קאמר ואינם פירוש זה לזה אבל הכא מן השעורים הוא פי' מה שאמר הרי עלי מנחה וכיון דאף בגמר דבריו אדם נתפס מבטלים להא דאמר בתחלה הרי עלי מנחה ואפי' אם אמר אילו הייתי יודע שאין נודרין כך לא הייתי נודר כך אלא כך דהיינו טעמא דרבנן דאלים להו לשון ראשון ולא הוי נדר ופתחו עמו כי אמר אילו הייתי יודע כו' כדאמרינן בהמנחות והנסכים (מנחות קג.): **מה** ראו חנניה מישאל ועזריה. פ"ה מה ראו שלא דרשו [ה]וחי בהם ולא שימות בהן. וקשה דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנהדרין (דף עד.) דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו אפילו אמצוה קלה ומפר"ת דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אנדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכך קאמר מה ראו וכן משמע מדכתיב [ו]לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דדהבא לא נסגוד משמע דאלהא דידיה ולאו תרי מילי נינהו ואתי נמי שפיר הא דאמרינן באלו נערות (כתובות לג:) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי ע"ז הוה ח"ו שהיו משתחוים לו ומיהו לשון פלחו לא אתי שפיר[י]. **ור"י מפרש** מה ראו שלא ברחו שהרי קודם המעשה[כ] היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל כדאמרינן בחלק (סנהדרין צג.) ג' היו באותה עצה: **אין** מברכין על האור אלא במוצאי שבת. הקשה ה"ר יוסף למה אין מברכין בכל שעה שנהנה ממנו דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה[ל]. ותירץ דה"מ כשגופו נהנה אבל שאר הנאה לא ואף על גב דמברכין על אור השמש בכל יום היינו משום שמתחדש בכל יום:

אלה

רש"י

קרוב להאכיל. דומה לקדשים: שאינו מקולס לא. וקשיא לרב דאמר בשר גרידא מיחלף בפסח: ומשני, מקולס אע"ג דלא אמר בשר זה לפסח ולא מזכיר עליו את השם אסור, אבל שאינו מקולס, אמר הרי בשר זה לפסח אסור, משום דנראה כקורא שם: רב אחא מתני לה להא מתניתא. לתודוס: כר'[ד] שמעון. אמר רבי שמעון תודוס איש רומי כו': רבי שמעון פוטר. באומר הרי עלי מנחה מן השעורים, דתנן במנחות מביא מן החיטין, דכיון דאמר הרי עלי מנחה, תפוס לשון ראשון, ומנחה אינה באה מן השעורין נדבה, הלכך יביא מן החיטין, ורבי שמעון פוטר, דאמר אף בגמר דבריו אדם נתפס ונדבק ודעתו לכל מה שמוציא בפיו, ולמנחת שעורין נתכוין וסבור שאדם יכול להתנדב ולהביא כן, ולפיכך אין בדבריו כלום. והאי מאכיל גדי מקולס נמי, מאי קרוב לקדשים בחוץ איכא, הלא מחיים לא קרא עליו שם פסח, ואפילו היה קורא לו שם בשעת צלייה, שלא כדרך המקדישין הוא, ואין השם חל עליו: ר' שמעון. דפטר באומר מנחה מן השעורים ולא חייביה משום תפוס לשון ראשון, בשטת רבי יוסי אמרה דאמר במסכת תמורה (כה:) אף בגמר דבריו אדם נדבק ונתפס, כלומר תופס הוא[ס] את גמר דבריו, דתנן הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים, הרי זו תמורת עולה דברי ר"מ, דאמר תפוס לשון ראשון, רבי יוסי אומר אם לכך נתכוין תחלה, הואיל ולא הוה אפשר ליה להוציא שני שמות כאחד ועל כרחו הוציא זה אחר זה, דבריו קיימין, ותרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי חציה עולה ובדמי חציה שלמים: מאי לאו מדרבי שמעון סבר לה כרבי יוסי. בתפיסת גמר דברים: ר' יוסי סבר לה כר' שמעון. במתנדב שלא כדרך המתנדבים דלא אמר כלום, והניא דתודוס לא מתוקמא כר' יוסי: ה"ג לא ר"ש סבר לה כר' יוסי ולא רבי יוסי סבר לה כרבי שמעון. והכי פירושא, לא היא כדאמרת, אלא רבי שמעון סבר לה כרבי יוסי דאף בגמר דבריו נתפש דעת האדם, והוה ליה מתנדב שלא כדרך מתנדבין, ורבי שמעון סבר הואיל ושלא כהוגן התנדב אין בדבריו כלום, אבל רבי יוסי לא סבר כרבי שמעון במתנדב שלא כדרך המתנדבין דלא אמר כלום, אלא חיובי מחייב ליה להביא מנחת חיטין, ולאו משום תפוש לשון ראשון אלא משום דאין אדם מוציא דבריו לבטלה[י]. וגבי גדי מקולס נמי אע"ג דשלא כדרך המקדישין הוא הוה ליה קרוב להאכיל קדשים בחוץ, דאי הוה אמר עליה הרי זה לפסח אמרי לדמי פסח קאמר: גברא רבה הוה. ומפני כבודו לא גזרו עליו נדוי: או בעל אגרופין. ומפני היראה: ועוד זו דרש. אלמא גברא רבה הוה: מה ראו. שלא דרשו [ה]וחי (א) בהן ולא שימות בהן[מ]: מטיל מלאי. נותן סחורה לתלמידי חכמים להשתכר בה: בצל החכמה. במחילת החכמה[נ] יכנס זה שהנהו מנכסיו: מתני' מקום שנהגו להדליק את הנר. בגמרא מפרש טעמא: גמ' בין שאמרו להדליק. אותן שנהגו להדליק והנוהגין שלא להדליק לא נתכוונו אלא לדבר אחד, להפריש עצמו ממשכבי אשה, האומרים להדליק משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר[ס], והאומרים שלא להדליק סוברים כשהנר דולק רואה את אשתו ומתאווה לה: יישר. שפיר קאמרת, וכן א"ר יוחנן, ולא גרסינן [ז] יישר: ודאי דאמריתו כו'. אמת הדבר ששמעתי עליכם שאתם אומרים משמיה דר' יוחנן הכי: הדר עולא חזא ביה ברבה בר בר חנה בישות. נסתכל בו בפנים זועפות, כלומר אתה אמרת בשם רבי יוחנן, והוא לא אמר כן, אלא אף במוצאי יוה"כ מברכין עליו, הואיל ודבר חדש הוא שנאסר בו כל היום ועכשיו נהנה ממנו: אנא אהא אמרי להו. משמיה דרבי יוחנן, דענה אחר התנא וחכמים אוסרין להדליק את הנר אף ביום הכפורים שחל להיות בשבת עד מוצאי שבת, ולא הזכרתי שמו של ר' יוחנן על אור במוצאי שבת אלא בזו, והם סבורים שעל דבר ברכת האור הזכרתי שמו: עדא תהא. זאת תהיה, בזו אני מודה שאמרה רבי יוחנן: *) זה עולא. שהבין מדבריו של רבה[ח] בר בר חנה טעות, וחזא ביה בישות, וסתם דבריו שלא אמר לו כלום, והיינו עצה בלב איש, דנקיט ליה בלביה ולא אמר לו למה אמרת כך:

ואיש

*) שייך לדף נד ע"א

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מנחות קג. נזיר ט. [ערכין כ.], ב) [מנחות קג:], ג) [לקמן נט: ס. נזיר ט.], ד) עיין שבת סג. וכתובות קיא., ה) [תוספתא פרק ג הי"א], ו) [שבת קנ: וש"נ. וצ"ל יישר כב' יודין וכן איתא בברכות מג: ובשבת קג: שבועות מ. מה: חולין יז: עה:], ז) ערכין ה., ח) יומא פה:, ט) נדה טז:, י) [ועי' תוס' כתובות לג: ד"ה אילמלא ותוס' ע"ז ג. ד"ה שלא], כ) עיין מד"ר שה"ש פ"ז פיסקא יג, ל) ברכות לה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה ראו וכו' ומי בהם ולא שימות בהם:

הגהות וציונים

א] צ"ל בר"ש (גליון): ב] בדפו"ר ר"ש סבר לה כרבי יוסי ורבי יוסי לא סבר לה כר"ש, וכן הגיה היעב"ץ בגמ' וברש"י, ולפנינו ע"פ המהרש"ל (שהגיה כן ע"פ רש"י): ג] צ"ל עליהו (כת"י): ד] ברבי (מהרש"ל): ה] נדצ"ל אף את (באה"מ): ו] בכת"י וברש"י שעל הרי"ף החכם: ז] יש להוסיף וכן אמר ר' יוחנן (מלא הרועים): ח] שהבין מדבריו של רבי אבא ברבה בר בר חנה טעות כצ"ל. מהרש"ל (גליון):

תורה אור השלם

א) וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: [שמות ז, כח]

ב) כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ: [קהלת ז, יב]

ג) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר: [ישעיה ס, כא]

ד) מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה: [משלי כ, ה]

ה) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יי: [ויקרא יח, ה]

ו) וְהֵן לָא יְדִיעַ לֶהֱוֵא לָךְ מַלְכָּא דִּי לֵאלָהָיךְ לָא אִיתַנָא פָלְחִין וּלְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵימְתָּ לָא נִסְגֻּד: [דניאל ג, יח]

ליקוטי רש"י

קרוב להאכיל את ישראל. והכי שלמו ליה שאתה מאכיל את ישראל כעין קדשים והרואה אומר הוקדשו לפסח [ביצה כב. ד"ה אימא]. אף בגמר דבריו אדם נתפס. כלומר תחלת דבריו של אדם וסופן כולן דעתו נתפסת וכולן מתקיימין [לקמן ס.]. דלא אזלינן בתר לשון ראשון להודיה ולא בתר אחרון להודיה אלא בתר כולהו, וזה שאמר מנחה מלא עשרון ועשרון, פירושי קמפרש מנחה של מלא עשרון ועשרון, והיינו שלא כדרך המתנדבים ובשיטת ר' יוסי אמרו [מנחות קג:]. כגון שהיתה לו בהמת חולין ורוצה להמיר אותה על שתי בהמות קדשים שלפניו אחת עולה ואחת שלמים ואמר זו תמורת עולה ותמורת שלמים דכיון דאפשר לקיים דבריו הראשונים והאחרונים תמכר ויביא בדמי חציה עולה ובדמי חציה שלמים התם אמרינן דאף בגמר דבריו אדם נתפס שכן היתה כוונתו מתחלה לכך לשם עולה ולשם שלמים אלא שלא היה יכול להוציא את שניהם מפיו בבת אחת ואמר בזו אחר זו [נזיר ט.]. כל המטיל מלאי לכיס. להשתכר בהן לתלמידי חכמים [שבת סג.]. יישר. יפה אמרת וכן שמעתי מר' יוחנן [שם ע"ב].

אִיבַּעְיָא לְהוּ תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה אוֹ בַּעַל אֶגְרוֹפִין הֲוָה, ונפק"מ אם חייבים אנשי רומי לנהוג כך, שמנהג מקום שנתייסד על ידי וותיקין, מחייב אפילו אם יש בו צד איסור (ראה מג"א תרצ, כב), ולכן אם היה גברא רבה, מנהגו מחייב את אנשי רומי, ואילו היה בעל אגרופין, מנהגו אינו מחייבם (חתם סופר ואגרא ד"ה צ"ע, וראה שם שכתב נפק"מ נוספת).

עוֹד זוֹ דָּרַשׁ תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי וְכוּ', הראיה שהיה אדם גדול איננה מכך שדרש דרשה, אלא ממה שהברייתא מביאה את דרשתו (הערות הגרי"ש אלישיב).

מַה רָאוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁמָּסְרוּ [עַצְמָן] עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, והלא נאמר (ויקרא יח, ה) 'וחי בהם', ודרשו חכמים (יומא פה, ב) "וחי בהם' - ולא שימות בהם' (רש"י). ואמנם איסור עבודה זרה הוא אחד מן הדברים שצריך למסור עבורם את הנפש ולא לעבור עליהם ['יהרג ואל יעבור'] (כמבואר בסנהדרין עד, א, קושיית רבינו דוד ותוס' רא"ש), תודוס הרופא סבר כרבי ישמעאל (בסנהדרין שם) שגם בעבודה זרה נאמר דין 'וחי בהם', ולא צריך למסור נפש על כך (מהרש"א). ואף שמבואר בסנהדרין (שם) שבפרהסיא חובה למסור את הנפש אפילו על מצוה קלה (קושיית תוס'), היינו בתנאי שיש עשרה מישראל, ושם לא היו עשרה (מהרש"א). ויש שפירש את שאלת תודוס, שהצלם שנבוכדנצר עשה לא היה עבודה זרה, אלא רק אנדרטא לכבודו, ועל כן הקשה מדוע מסרו נפשם לא להשתחוות לו (תוס', בשם ר"ת), ותירץ, שראו שהיה מתכוין להרבות כבוד עצמו ולמעט כבוד שמים, ולמדו מן הצפרדעים שמותר למסור נפש למען הרבות כבוד שמים (חי' הר"ן, וראה ביאור הגר"א יו"ד קנז, ג, שלפירוש זה מוכח שמותר למסור נפש על קידוש ה' אף כשהדין 'יעבור ואל יהרג', וכתוס' בע"ז כז, ב, ושלא כהרמב"ם יסודי התורה ה, ד והשו"ע שם, א). ויש שפירש שאלתו, מדוע מסרו נפשם, הלא היה בידם לברוח (תוס' וחי' הר"ן, בשם ר"י; והריב"ש קעא, מביא שמפורש כן במדרש).

נָשְׂאוּ קַל וָחוֹמֶר בְּעַצְמָן מִצְּפַרְדְּעִים, שאף שלבעלי חיים אין בחירה, והטביע בהם הקב"ה בדרך נס שיכניסו עצמם לאש, מכל מקום דרשו קל וחומר מכך שהטביע זאת הקב"ה בהם שיכנסו לאש, כי הקב"ה אינו עושה עול לשום בריה להכריחה להישרף, אלמלא שכך ראוי לכל בריה לשרוף את עצמה באש מפני קידוש השם (חתם סופר, ראה שם מה שכתב בזה). ויש שפירש, שאמנם אין לבעלי חיים בחירה, אך אין זה מחמת שאין להם כח לשנות מרצון השם [שאף לדומם יש כח לשנות מרצון ה', וכמו שמצינו שהאדמה בזמן בריאת העולם נצטוותה להוציא עץ פרי שטעם העץ יהא כטעם הפרי, ושינתה ולא עשתה כן (בראשית א, יא ורש"י שם, וראה מהר"ל בגור אריה ודברי דוד לט"ז שם)], אלא אין להם בחירה מחמת הבהירות שבהיר להם מה רצון השם, ומגודל האימה לא לעבור על רצונו אין בידם להשתמש באפשרות הקיימת לעבור עליו, כך גם האדם מגודל האימה צריך לעשות רצון הבורא בשלימות (דעת תורה [לר"י ליבוביץ] שמות פו, ומערכי לב ג, לו-ז, משמו, אך ראה רמב"ן בראשית ט, ה).

וּמַה צְּפַרְדְּעִים שֶׁאֵין מְצֻוִּין עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם, שהכתוב (שמות ז, כח) 'ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנורך ובמשארותיך', אינו ציווי על הצפרדעים להיכנס, כי אילו היה ציווי, אי אפשר ללמוד מהם (שאלת מהרי"ל דיסקין עה"ת שם), אלא הוא רק סיפור דברים שסיפר משה לפרעה את העתיד לקרות, ומאמר הכתוב (שם כט) 'ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים' הוא הציווי, ובו אכן לא הוזכרו התנורים (מהרי"ל דיסקין שם).

מִשְׁנָה. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְהַדְלִיק אֶת הַנֵּר בְּלֵילֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים. ואמרו בירושלמי (ה"ד) כי 'מקום שנהגו להדליק הוא משובח ממקום שלא נהגו להדליק'. ונפק"מ לעיר חדשה, שראוי להם לקבוע מנהגם להדליק (פרי חדש או"ח תרי, א). ■ וכן הלכה, שעיר חדשה יקבעו מנהגם להדליק (משנ"ב שם, ג).

מַדְלִיקִין. ואין מברכין על הדלקה זו, כי היא רק מנהג, ועל מנהג לא מברכים (תוס' רבינו פרץ, לעיל ע"א), שאי אפשר לומר בברכה 'וצונו' (מרדכי תרט). ואף לדעות שבעלמא מברכים על מנהג [משום שגם על מנהג תיקנו חכמים ברכה] (ראה תוס' ברכות יד, א ד"ה ימים, ורש"י סוכה מד, א ד"ה מנהג), כאן לא מברכים, כי כיון שיש מקומות שלא נוהגים להדליק, חכמים לא תיקנו על זה ברכה (ע"פ מרדכי יומא תשכח, ביאור הגר"א או"ח תרי, ד, וראה מרומי שדה). ויש סובר, שמברכים על הדלקה זו, שטעם הדלקת נרות שבת משום 'שלום בית' (ראה שבת כג, ב, ו-כה, ב, ורש"י שם), וטעם זה שייך אף ביום הכיפורים (רא"ש יומא ח, כז). ■ להלכה, יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכיפורים [כהרא"ש] (שו"ע או"ח תרי, ב), וכן המנהג במדינות אלו (רמ"א שם). ויש שהסכימו שלא לברך [כתוס' רבנו פרץ והמרדכי] (פרי חדש וביאור הגר"א שם). אכן בהרבה אחרונים העתיקו לדינא לברך [כהרמ"א], ומכל מקום במדינות שאין מנהג קבוע לזה, בודאי יותר טוב להנהיג שלא לברך (שעה"צ שם, ה. ואם מברכים ברכת 'שהחיינו' על הדלקה זו, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 7).

וּמַדְלִיקִין בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, מפני קדושתן (ריטב"א). ויש שפירש, משום כבוד יום הכיפורים, שהדלקת נרות היא כבוד, כמאמר הכתוב (ישעיה כד, טו) 'באורים כבדו ה'', וביום כיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, יש לכבדו בכל דבר שמצינו שנקרא כבוד (רא"ש יומא ח, ט). ויש שפירש, שמדליקים בהם לצורך הבדלה של מוצאי יום כיפור, שיש לברך רק על 'נר ששבת' [כלומר, נר שדלק מערב יום הכיפורים] (אבודרהם סדר יום הכיפורים, בשם 'יש אומרים').

וּבְמְבוֹאוֹת הָאֲפֵלִים וְעַל גַּבֵּי הַחוֹלִים, מפני חשש סכנה (ריטב"א). ויש שפירש, שכבוד הוא ליום הכיפורים, שיהא האור רב גם במקומות שאין ההילוך מצוי בהם (ערוך השלחן תרי, ג).

■ להלכה, אפילו במקומות שלא נהגו להדליק בבית, מדליקים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובמבואות האפלים, ועל גבי החולים (שו"ע שם, ג), ואין מברכים על הדלקה זו (משנ"ב שם ח. וראה שעה"צ שם, ו, שתמה מדוע בהדלקה על גבי החולים אין לברך, הלא יש בזה משום 'שלום בית', שהמשמשים לפניו יראו מה להביא לפניו. וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 8).

גְּמָרָא. אֵין מְבָרְכִין עַל הָאוּר אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, הוֹאִיל וּתְחִלַּת בְּרִיָּתוֹ הוּא. ומה שלא מברכים על הנר כל אימת שנהנים ממנו אף שאסור ליהנות מן העולם הזה ללא ברכה (ראה ברכות לה, א), הוא משום שברכה זו אינה ברכת הנהנין אלא ברכת השבח, שברכות הנהנין נתקנו רק על הנאה הנכנסת לגוף, כאכילה ושתיה וריח, אבל על הנאות שאינן נכנסות לגוף, כרחיצה במים חמים או קרים או נשיבת הרוח, לא תיקנו ברכה, וכל שכן על הנאה מנר, שאינו נוגע בגוף כלל. והטעם שאין מברכים על הנר בכל יום כברכת המאורות שמברכים בכל יום אף שגם היא אינה ברכת הנהנין אלא ברכת השבח, משום שהנאת המאורות פוסקת בכל לילה

■ המשך במילואים עמ' 128

מְבָרְכִין עַל הָאוֹר בֵּין בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת בֵּין בְּמוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים, וְכֵן עַמָּא דְּבַר. ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח רחצ, א, ושם תרכד, ד).

הוֹאִיל וּתְחִילַּת בְּרִיָּיתוֹ הוּא, והטעם שהמתין הקב"ה לבוראו עד מוצאי שבת, לסתום פה האומרים שאין כל מעלה ליום השבת, ולדעתם לא 'שבת' בה הקב"ה ממלאכה, אלא שממילא נגמרו אז המלאכות, לכן את האש ברא רק במוצאי שבת, להוכיח ששבת הקב"ה בשבת ממלאכה משום קדושתה, ולכן מברכים במוצאי שבת על האור, להורות על קדושת שבת (חתם סופר בראשית, קסו).

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר סוֹדָרָן עַל הַכּוֹס, שעל ידי כך לא ישכח לברך (המכתם, לקמן קו, א). **וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה.** ■ וכן הלכה (משנ"ב רחצ, ד).

בְּאוֹר שֶׁשַּׁבַּת וְכוּ' - במוצאי יום כיפורים מברכים על אש ששבתה בו ממלאכת עבירה ודלקה בהיתר, כלומר, שהיתה האש בעולם ביום הכיפורים והיה אסור לו ליהנות ממנה [ראה מה שכתבנו לעיל (נג, ב ד"ה הדר)], וכעת שמתחדשת הנאתו ממנה, מברך עליה (רש"י). ונשתנה יום כיפורים ממוצאי שבת, שבמוצאי שבת הטעם שמברכים על אור היוצא מן העצים והאבנים, לפי שהוא זכר לאש שנבראת במוצאי שבת, שאדם הראשון הקיש על אבנים במוצאי שבת והוציא מהן אש (ראה לקמן בגמ'), לכן מברכים גם על אש שהוציאוה כעת, לא כן במוצאי יום כיפורים, הטעם שמברכים על הנר הוא להורות שיום זה קדוש יותר משאר ימים טובים, ונאסר להבעיר בו אש ובמוצאי היום הותר, וזה שייך רק באש שהיתה קיימת בכניסת היום הקדוש, ופסקה הנאתו ממנה, ושוב התחדשה במוצאי היום (משנ"ב תרכד, ז, ע"פ אחרונים). ומטעם זה, במוצאי שבת אם אין לו אור לברך עליו אינו צריך לחזר אחריו (ראה שו"ע או"ח רחצ, א), אבל במוצאי יום כיפורים יש אומרים שצריך לחזר אחריו, כמו אחרי עצם ההבדלה, כיון שהדלקת האור במוצאי יום כיפורים היא עצמה כעין הבדלה, כיון שכל היום היה אסור בו ועתה הותר, ולכן צריך אור ששבת, אבל במוצאי שבת מברכים גם על הנר שהדליקו כעת, ואם כן לא שייך בזה 'הבדלה' (שעה"צ שם, ב).

ו'אור ששבת', הוא אש שהודלקה בערב יום כיפורים, או שהודלקה בו בהיתר כגון עבור יולדת או חולה שיש בו סכנה (רש"י; רמב"ם שבת כט, כז). ויש סובר, שרק נר שהודלק בערב יום כיפורים נחשב 'אור ששבת', אך לא נר שהודלק בו עבור יולדת או חולה (מהר"ם חלאווה לעיל נג, ב). ■ להלכה, נר שהודלק עבור יולדת או חולה, נחשב 'אור ששבת' [כדעה ראשונה] (שו"ע או"ח תרכד, ה).

ובמוצאי יום כיפור שחל בשבת, אפשר לברך גם על אור שלא שבת, כשאר מוצאי שבת (ריטב"א, בשם הרא"ה). ויש סובר, שמכל מקום עדיף לברך על אור ששבת, כדי לצאת גם משום יום כיפורים (ריטב"א, בשם הרי"ט). ויש סובר, שאין לברך בו אלא על אור ששבת (מג"א תרכד, ז, בדעת הרמ"א שם), משום יום כיפורים, כדי להורות שהוא כאמור יום קדוש יותר משאר ימים טובים, ונאסרה בו מלאכת אור כמו שבת (לבושי שרד שם). ■ להלכה, מוצאי יום כיפור שחל בשבת, מן הדין מותר לברך בו גם על אור שלא שבת, אך מנהג העם להחמיר [כדעת הריטב"א בשם הרי"ט] (משנ"ב שם ז, ושעה"צ שם, ט).

חוֹזֵר וְסוֹדָרָן עַל הַכּוֹס - את ברכות הבשמים והאש (רש"י). ואף שבברכות הנהנין הכלל הוא שאם כבר יצא ידי חובה אינו מוציא בה אחרים (ראה ר"ה כט, א), מכל מקום היה מותר לו לחזור ולסדר את ברכת הבשמים, ולא היתה נראית הברכה לבטלה במה שמריח רק כדי לברך, משום שעשה כן בכדי להוציא בניו ובני ביתו (ריטב"א).

כְּדֵי לְהוֹצִיא בָּנָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ, וכיון ש'בני ביתו' הכוונה גם לנשים, מכאן ראיה שנשים חייבות בהבדלה, ואפילו שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, שמאחר והן חייבות מן התורה בקידוש כאנשים (ראה ברכות כ, ב), רבנן שתיקנו הבדלה, כעין דאורייתא תקנוה, וחייבו בה את הנשים כאנשים (ריטב"א). ויש סובר, שנשים פטורות מהבדלה כמו שפטורות מכל מצות עשה שהזמן גרמא, ובקידוש הן חייבות כי עניינו לקדש את השבת, ובכל ענייני השבת הושוו האיש והאשה, ואפילו בדברים שהם תקנת חכמים בגלל זכירת השבת או שמירתו, לא כן הבדלה אינה ענין לשמירת השבת, אלא ענין בפני עצמו להבדיל בין קודש לחול (ע"פ ארחות חיים, הביאו הב"י או"ח רצו, ח, ושו"ע הרב שם, יט). ■ להלכה, כשם שנשים חייבות בקידוש כך חייבות בהבדלה [כהריטב"א], ויש מי שחולק [כהארחות חיים] (שו"ע שם), על כן לא יבדילו לעצמן, רק ישמעו הבדלה מן האנשים (רמ"א שם, וראה ביאה"ל שם ד"ה לא יבדילו, והערות לגרי"ש אלישיב כאן).

עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְכוּ', שמצד אחד לא נבראה לאחר ששת ימי בראשית כל בריאה חדשה, וכמאמר הכתוב (קהלת א, ט) 'אין כל חדש תחת השמש', אך מצד שני לא מצאנו שעשרת הדברים הללו נבראו בששת ימי בראשית, אם כן בהכרח שנבראו בערב שבת בין השמשות (מהר"ם חלאווה; רמב"ם פיה"מ אבות ה, ו, וראה מה שכתבנו להלן ד"ה ופתיחת). והדברים הללו לא נבראו בפועל בערב שבת בין השמשות [שלא יתכן שהאתון חיה זמן רב כל כך, שאם כן התורה היתה מזכירה נס גדול כזה (תוס' יו"ט ותפארת ישראל אבות שם, כח)], אלא נבראו רק 'בכח', ויצאו לפועל בשעתן (רמב"ם ורבינו יונה אבות שם; מהרש"א).

בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, שמדרגת זמן זה גבוהה משאר ששת ימי בראשית, ובהכרח שיבראו בו דברים, שהרי עדיין אינו שבת, ומאידך אי אפשר שיבראו בו דברים טבעיים, שהרי כבר אינו יום חול, לכן ברא בו דברים גשמיים אך לא גשמיים לגמרי אלא קרובים לטבע, ולכן 'עשרה דברים' נבראו בו, כי כל דבר שיש בו קדושה ראוי למספר זה (מהר"ל בדרך חיים אבות שם).

פְּתִיחַת פִּי הָאָתוֹן, וטעם נס זה, להראות לבלעם שהכל בידו יתברך, לפתוח פי אלמים, וכל שכן לאלם פי המדברים או להשים בפה מה לדבר (רמב"ן במדבר כב, כג).

וּפְתִיחַת פִּי הָאָרֶץ, הפתח נברא בערב שבת בין השמשות, אלא שהיה מכוסה הפתח מלמעלה עד אותו הזמן (רש"י אבות שם). שאמנם אירע כמה פעמים ששקעו מדינות באדמה, אך לא היתה זאת 'בליעה', אלא שקיעה וטביעה, ונשארה שם שוחה עמוקה לעולם, אבל שתפתח הארץ את פיה ותבלע, כאדם הבולע דבר וחוזר וסותם פיו, ולא ניכר רושם ומקומו איה הוא, לא היה מעולם ולא נשמע כמוהו (חתם סופר במדבר, פג). והטעם שברא הקב"ה בריאה זו כבר בערב שבת בין השמשות, כי כבר מתחילת הבריאה היה צורך ביסודות האמונה שהתגלו בפתיחת הארץ את פיה (אור יחזקאל אמונה, עח, וראה מה שכתבנו לעיל ד"ה עשרה).

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר מְשׁוּם אֲבִיו אַף הָאוֹר, והברייתא לעיל שאמרה שהאור נברא במוצאי שבת, שמא היא תוספתא, וסתם תוספתא היא רבי נחמיה, ולכן שאלה הגמ' שיש סתירה בדבריו (חתם סופר).

■ המשך במילואים עמ' 128

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נג. וש"נ], ב) אבות פרק ה משנה ו [ע"ש] מכילתא פרשת בשלח ויסע פ"ה, ג) תוספתא דחגיגה ספ"ק, ד) נדרים לט:, ה) [ברכות כד. חולין קלד:] ועיין תוספות חולין קלד: ד"ה דורשי חמורות מ"ש בשם הערוך, ו) ב"ב קטו:, ז) [אבות פרק ה מ"ו וע"ש כמה שינויים], ח) שבת דף לה., ט) תנחומא ריש בראשית, י) [מלאכים עירובין יט.], כ) עי' חגיגה דף יב סע"ב, ל) בכורות מט ע"ב.

גליון הש"ס

רש"י ד"ה ראשית דרכו כו' באש שחורה ע"ג לבנה. עי' ברש"י שיר השירים [ה, טו] בפסוק קווצותיו תלתלים שחורות כעורב:

הגהות וציונים

א] בכבא בתרא איתא רבה ועיין שם בפירוש הרשב"ם (גליון). ב] במהרי"ל סוף הל' יוה"כ העתיק שהיה שובת בשבת. ג] הצור ושבותי כפי עליך עד (גליון). ד] מלקחיים.

ליקוטי רש"י

[נדפס בהשמטות]

תורה אור השלם

א) יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: [משלי ח, כב]

ב) בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: [תהלים צ, ב]

ג) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: [תהלים צ, ג]

ד) ויטע יי אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: [בראשית ב, ח]

ה) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת יי כנחל גפרית בערה בה: [ישעיה ל, לג]

ו) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: [ירמיה יז, יב]

ז) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו: [תהלים עב, יז]

ח) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר: [ישעיה סו, כד]

ט) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי: [בראשית א, לא]

י) ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו: [בראשית לו, כד] כ) אלה בני שעיר החרי ישבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה: [בראשית לו, כ] ל) והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי: [שמות לג, כב] מ) ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב: ויבא שם אל המערה וילן שם והנה דבר יי אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו: [מלכים א יט, ח-ט]

ואיש תבונה ידלנה מים עמוקים עצה בלב איש זה עולא ואיש תבונה ידלנה זה רבה בר בר חנה ואינהו כמאן סברוה כי הא דאמר ר' בנימן בר יפת אמר רבי יוחנן [א] מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים וכן [ה] עמא דבר. מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחילת ברייתו הוא וכיון שרואה מברך מיד רבי יהודה אומר סודרן על הכוס ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה לא קשיא כאן באור ששבת כאן באור היוצא מן העצים ומן האבנים תני חדא [ב] אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין עליו לא קשיא כאן [ג] במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכפורים. רבי מפזרן רבי חייא מכנסן אמר רבי יצחק בר אבדימי אע"פ שרבי מפזרן חוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו. ואור במוצאי שבת איברי והא תניא [ו] עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן באר והמן וקשת כתב ומכתב והלוחות וקברו של משה ומערה שעמד בו משה ואליהו פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים רבי נחמיה אומר משום אביו אף האור והפרד ר' יאשיה אומר משום אביו אף האיל והשמיר רבי יהודה אומר אף הצבת הוא היה אומר [ג] צבתא בצבתא מתעבדא וצבתא קמייתא מאן עבד הא לאי בריה בידי שמים היא אמרו לו אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון הא לאי בריה בידי אדם היא לא קשיא הא באור דידן הא באור דגיהנם אור דידן במוצאי שבת אור דגיהנם בערב שבת. ואור דגיהנם בערב שבת איברי והא תניא [ד] שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח תורה דכתיב [א] ה' קנני ראשית דרכו תשובה דכתיב [ב] בטרם הרים יולדו וכתיב [ג] תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם גן עדן דכתיב [ד] ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם גיהנם דכתיב [ה] כי ערוך מאתמול תפתה כסא הכבוד ובית המקדש דכתיב [ו] כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו שמו של משיח דכתיב [ז] יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו אמרי חללה הוא דנברא קודם שנברא העולם ואור דידיה בערב שבת. ואור דידיה בערב שבת איברי והתניא רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם שנאמר [ח] ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה ואמר רבי בנאה בריה דרבי עולא מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם ואמר רבי אלעזר אע"פ שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בששי שנאמר [ט] וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אלא חללה קודם שנברא העולם ואור דידיה בשני בשבת ואור דידן במחשבה עלה ליבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת דתניא ר' יוסי אומר שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד רבן שמעון בן גמליאל אומר פרד בימי ענה היה שנאמר [י] הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר [ה] דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם שנאמר [כ] אלה בני שעיר החורי [וגו'] וכתיב [י] אלה בני צבעון ואיה וענה [ו] אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ודילמא תרי ענה הוו אמר רבא [א] אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו שמואל איכא דאמרי אמר ר"פ אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו רבא [א] אמר קרא הוא ענה דמעיקרא. תנו רבנן [ז] עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן באר ומן וקשת הכתב והמכתב והלוחות קברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ויש אומרים אף המזיקין ויש אומרים אף

בגדו

עשרה דברים נבראו בע"ש ביה"ש ואלו הן מן ובאר וכו' ויש אומר' אף מקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה ובגדו של אדם הראשון והמזיקין:

רש"י

ואיש תבונה ידלנה. הבין מה היה בלבו של עולא שהיה מסתכל בו: ואינהו כמאן סברוה. עולא ורבה שלא רצו להודות לדברי רבי אבא: עמא דבר. נוהג: באור ששבת. שהיה [ב] בשבת שדלק היום, ומכל מקום ממלאכת עבירה שבת, שדלק בהיתר, כגון של חיה ושל חולה או נר הדולק מערב יום הכפורים, מברכין אף במוצאי יום הכפורים, דהויא ברכה משום דבר חידוש הוא לו שלא נהנה מן האור היום: באור היוצא מהעצים. דנברא עכשיו, אין מברכין עליו במוצאי יוה"כ, אלא במוצאי שבת שאף הוא תחילת בריית אור: רבי מפזרן. רבי כשרואה אור מברך עליו מיד, וכשמביאין לו בשמים לסוף שעה מברך עליהן: מכנסן. על הכוס, כמו שאנו עושין: באר. בארה של מרים, סלע שיצאו ממנו המים על ידי משה, ועגול כמין כברה היה [ח] ומתגלגל עמהן כל מקום שהולכין: כתב. קריאת שם האותיות: המכתב. חקיקתן וצורתן, כך שמעתי. ולי נראה כתב זו היא חקיקת צורתן, והמכתב הוא עט וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות, כי ההיא דקדושין (דף כא:) מניין לרבות הסול והסירא והמכתב, ונראין דברי, דקרייה לא קרי ליה כתב: ומערה שעמד בו משה. [ל] ושמתיך בנקרת הצור [ג] עד עברי (שמות לג), וכן באליהו [מ] וילך עד הר האלהים חורב ויבא שם אל המערה וילן שם (מלכים א יט): לבלוע את הרשעים. עדת קרח: והפרד. אין כל חדש תחת השמש, ופרד ראשון נברא מן הארץ ולא בא מן הכלאים: האיל. של אברהם: השמיר. כמין תולעת היה, ואין כל דבר קשה עומד בפניו שלא יתפרק, ובו בנה שלמה את הבית, במסכת גיטין (דף סח.): הצבת. טנליי"ש [ד] של ברזל: צבתא. שעושין עכשיו הנפחים: בצבתא מתעביד. על ידי צבת אחרת היא עשויה, שאוחזה בצבת ומכה בקורנס על שנעשית, וצבתא קמייתא מאן עבדא: הא לאי. באמת על כרחך בריה בידי שמים היא: יעשנה בדפוס. על ידי יציקה, כמו שיוצקין כלי כסף וכלי נחשת: ויקבענה כיון. כולה כאחד מהר: ראשית דרכו. קודם לשאר דרכים, והא דאמרן לעיל הכתב בערב שבת, בכתבן של לוחות, וזו היתה כתובה מתחילה ° באש שחורה על גבי לבנה [ט]: בטרם הרים יולדו. בראת מדת תשובה: תשב אנוש עד דכא. עד ידכא לבבו לפניך: מקדם. מוקדם לעולם: מאתמול. קודם לעולם: תפתה. שכל המתפתה ביצרו נופל שם [י]: מרום מראשון. מרום הוא בערבות [כ], מראשון מקודם העולם, וכן מקום מקדשנו נברא מראשון: חללה. חלל של גיהנם קודם בריית העולם, ותירוצא הוא: אין לו כבייה עולמית. שהוא אור של גיהנם: חזר וכללו. לקרותו טוב, לפי שהרשעים נידונין בו: אלא. ודאי אור דגיהנם נברא בשני בשבת, והא דתניא לעיל אור בערב שבת, באור דידן, ודתניא ברישא במו"ש לא תיקשי, כאן במחשבה כאן ביצירה, בערב שבת עלה במחשבה ליבראות ולא נברא עד מוצאי שבת: וטחן. טח והכה ושפשף זו בזו: דורשי חמורות. מקראות סתומים: פסול היה. שאחיו מאמו היה אביו, כדמפרש שבא צבעון על אמו והוליד: אלה בני שעיר וגו' וצבעון וענה. אלמא אחי הוו: וכתיב אלה בני צבעון ואיה וענה. אלמא בנו היה: שמואל קרי ליה רבא שבור מלכא, משום דבקי היה בדינין והלכתא כוותיה בדיני [ל] כדין היוצא מפי המלך שמתקיים, ושבור מלך פרסיים היה בימי רבא:

תוספות

אלה בני שעיר החורי וכו' מלמד שבא צבעון על אמו. תימה דבים נוחלין (ב"ב קטו:) מוכח מהאי קרא דבני בנים כבנים וא"כ מנלן שבא על אמו. ועוד לא מצינו בכל התורה שיקראו לבן אשתו בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שנולד מאשתו. וי"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בים נוחלין והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב איה שהיה כמו כן בן צבעון ולא כתיב אלא ענה לאודיה ש"מ לפי שהיה נמי בן אשתו של שעיר כתביה קרא הכא עם שאר בני שעיר:

אין

עין משפט נר מצוה

לט א מיי' פכ"ט מהל' שבת הל' כד סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רצח סעיף א וסי' תרכד ס"ד [רב אלפס ברכות פ"ח עמ' קו]:

מ ב ג מיי' שם הל' כז טוש"ע שם סי' רצח סעיף ח:

רבינו חננאל

וכיון שדחו שמועה זו כלומר אינה הלכה כמאן סבירא כי הא דאמר' משום ר' אלעזר. מברכין על האור במוצאי שבתו' ובמוצאי יום הכפורים וכן עמא דבר. ואותבי' עלייהו הא דתניא אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת בריתו הוא וכיון שרואהו מברך עליו מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכוס ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה. ופרקי' לא קשיא הא דתניא אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת באור היוצא מן העצים ומן האבנים. והא דאמר משמא דר' אלעזר מברכין אפילו ביוה"כ באור ששבת ממלאכת עבודה. בואלו דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה תניא נמי הכי עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת כולה במוצאי שבת מברכין עליה. ואקשי' ואור במוצאי שבת איברי והתניא אלו דברים שנבראו [בע"ש] בין השמשות. באר שהיתה מהלכת עם ישראל. ומן שירד להם. וקשת דכתיב (בראשית ט יג) את קשתי נתתי בענן. כתב מכתב פי' כתב צורת האותיות. מכתב צירוף האותיות להיות תיבה להקרות במלה. ד"א כתב הוא כתב הקודש שהן כ"ב אותיות. מכתב הוא שהיה חרות על הלוחות הנקרא טטרגונא מפני שהיה נקרא מארבעה צדדים. ולוחות כמשמען. וקבר משה רבינו ומערה שהיא נקרית הצור שעמד בה משה רבינו ואליהו. ופתיחת פי אתון בלעם. ופתיחת פי הארץ לבלוע קרח. ור' יאשיה אמר אף האיל הנאחז בסבך. והשמיר שבו בנה שלמה הבית. ר' נחמיה אומר משום אביו אף האור והפרד. ר' יהודה אומר אף הצבת. קתני מיהא ר' נחמיה דאור בין השמשות נברא. ופרקי' האי אור דגיהנם הוא אבל אור דידן במוצאי שבת נברא. ואקשי' איני והא גיהנם אחד משבעה דברים שנבראו קודם בריאת העולם הוא ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. ופרקי' חללה של גיהנם נבראת קודם בריאת העולם. אור של גיהנם נברא בשני בשבת. אור דידן עלה במחשבה להבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת. ר' יוסי אומר שני דברי' עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה באדם מעין דוגמא של מעלה והביא שתי אבני' וטחנן זו בזו ויצא מהן אור. והביא מין סוס ומין חמור והרכיבן זה על זה ויצא מהן פרד וכו': ת"ר

עין משפט נר מצוה

מא א ב מיי' פ"ה מהל' תענית הל' י סמג עשין ג טוש"ע או"ח סי' תקנד סעיף כב:
מב ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ה:
מג ד מיי' שם הלכה ז וסמג שם טוש"ע או"ח סי' תקנג סעיף ג:

ליקוטי רש"י

אין תענית ציבור בבבל. לענין איסורי חומרי תענית אמר ר' ירמיה למילתיה. שהיו נוהגין בו כענין אבילות שהיו אוכלין מבעוד יום ואסורין בנעילת הסנדל אלא תשעה באב בלבד [תענית יא:]. **ולואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק [ברכות כא.]. **כשאמרו אסור ברחיצה.** בתענית ציבור [מו"ק טו:].

רבינו חננאל

ת"ר שבעה דברים מכוסין **מבני אדם** יום מיתה ויום נחמה ועומק הדין ואין אדם יודע מה בלבו של חברו [ואין אדם יודע במה משתכר] ומלכות בית דוד מתי תבוא ומלכו' חייבת מתי תכל': **ת"ר שלשה דברים עלו במחשב' ליבראות** ואילו לא עלו דין הוא שיעלו המת שיסריח וישתכח מן הלב והתבואה שתרקב ויש אומר' אף על המטבע שיצא: **מתני' מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין כו'.** אמר שמואל אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד ופירושה דסבר שמואל אחד תענית צבור ואחד תשעה באב ביה"ש שלו [מותר] ואינן אסורין אלא משחשכה. **נימא מסייעא ליה** אין בין תשעה באב ליום הכפורים אלא שיום הכפורים ספיקו אסור ותשעה באב ספיקו מותר מאי לאו בין השמשות. **ודחי' לא לקביעא דירחא** כלומר אם מסתפק לך מתי נקבע החדש אתה תופס מספק שני ימים יום כפור ולא שני ימים תשעה באב וכדאמר רב שישא: **דרש רבא** עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות שלו אסור וכן אמרו משמא דר' יוחנן. א) פי' האלהים לא אמרה הכי בשבועה נשבע רבא דלא אמרה ר' יוחנן. **ואקשי'** ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר ר' יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור מאי לאו לבין השמשות מכלל שבין השמשות שלו מותר. **ודחי רבא** לא למלאכה מותר. **ואקשי'** למלאכ' הא תנינא מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין דאי ס"ד איסורא היכא דנהגו במקום איסורא מי שבקי' להו. **אלא מאי אין תשעה באב כתענית צבור לתפלת נעילה** כלומר אין מתפללין נעילה בתשעה באב. **ומאי איכפת לן** והא [אמר] ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. **ופרקי'** הכא דאמר ולואי רשות הוא ובתענית צבור תפלת נעילה חובה. **ואיצטריך למימר** [דת"ב] אינו כתענית צבור ב) בתעניות הראשונות דקילי כדתנן אוכלין משחשכה כו' אלא באחרונות דחמירן ובין השמשות שלו אסור. **ומותבי' על רבא** מהא אין בין ט' באב ליוה"כ אלא שיוה"כ ספקו אסור וט' באב ספקו מותר מאי לאו ספקו בין השמשות וקתני מותר. **ודחי רב שישא מאי ספקו קביעא דירחא** שיוה"כ תופס שני ימים וט' באב יום אחד. דייקי' מינה מדקתני אין ביניהם אלא כך וכך הא לכל דבריהם ט' באב ויוה"כ שוין. מסייע ליה לר' אלעזר דאמר אסור לאדם להושיט אצבעו במים בט' באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביוה"כ. **מיתיבי** אין בין תשעה באב לתענית צבור אלא שתענית צבור אסור בעשיית מלאכה ומפורש בתענית פ"ק. וט' באב מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו בו לעשות מלאכה. **דייקי' מינה** הא לכל דבריהם זה וזה שוין אלו גבי תענית צבור תניא כשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר. והנה הקיש ט' באב לתענית צבור מה תענית צבור פניו ידיו ורגליו מותר אף ט' באב מותר ואיך אמר אסור להושיט אצבעו במים.

תוספות

אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב. פ"ה לאכול מבעוד יום ולאסור במלאכה ושאר חומרי האמורים שם **וא"ת** תשעה באב מי הוי כתענית ציבור לאסור במלאכה. וי"ל דה"ק אין תענית ציבור בבבל אפילו במקום שלא נהגו לעשות מלאכה:

אין בין תשעה באב ליום הכפורים. הא דלא חשיב מלאכה שמותר בתשעה באב במקום שנהגו נראה לר"י משום דבסיפא מסיק לה לשריותא דמלאכה גבי אין בין ט' באב לתענית ציבור. **והא** דלא חשיב תפילת נעילה דליתא בט' באב כדלקמן משום דבברייתא לא איירי אלא במידי דאיסור והיתר:

לאו דשרי בין השמשות דידיה. תימה לר"י אמאי קתני גבי יוה"כ ספיקו הא אפילו ודאי יום אסור דתוספת יוה"כ דאורייתא [ו]. ותירץ דנקט ספיקו לאשמועינן דבט' באב אפילו ספיקו מותר [כ]:

לקביעא דירחא. אין לפרש כגון בני בבל שאין יודעים מתי הוקבע החודש בא"י שהיו צריכים לעשות יוה"כ שני ימים דבהדיא אמרינן בסוף פ"ק דר"ה (כא.) שאין עושין אלא יום אחד. אלא ה"פ ספיקו אסור אם מסתפק אפילו בא"י מתי הוקבע החודש כגון שמהלך במדבר עושה ב' ימים כדין כל ספיקות דאורייתא דאזלינן לחומרא. **הקשה רשב"א** דמשמע לקביעא דירחא הן חלוקין הא לכל דבריהן שוין והא יום הכפורים תוספתו אסור וט' באב תוספתו מותר. ותירץ ר"י דלא מיירי אלא בדברים דשייכי בתענית עצמו:

והאמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל כל היום. אע"ג דר' יוחנן איירי דוקא בספק לא התפלל אבל ודאי התפלל אסור להתפלל כדמוכח במי שמתו (ברכות כא.) דקאמר ספק התפלל ספק לא התפלל אל יתפלל ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל כל היום וקאמר אם התפלל ומצא ציבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו יחזור ויתפלל ואם לאו אל יתפלל. מ"מ פריך שפיר כיון דר' יוחנן על הספק מחייב להתפלל א"כ בתשעה באב דדמי לתענית ציבור בכמה דברים ובתענית ציבור איכא תפלת נעילה בט' באב נמי יתפלל ומשני התם חובה והכא רשות פי' לא לגמרי רשות אלא לאו חובה הוי אלא מצוה מיהא איכא:

קולי

רש"י

בגדו של אדם הראשון. שהיו חקוקות בו כל מין חיה ובהמה, והוא נמסר לנמרוד, [א] על כן יאמר כנמרוד [ב] גבור ציד (בראשית י), ועשו הרגו ונטלו, לפיכך היה איש ציד, והן שכתוב בהן [ב] החמודות אשר אתה בבית [ז]. ואני שמעתי בגדיו של אדם הראשון היינו כתנות עור שהיו לו: ויום הנחמה. של כל אדם מתי יתנחם מדאגתו: ועומק הדין. הרבה טועים בו, אי נמי עומק הדין העתיד: מלכות חייבת. רומי, שכתוב בה [ג] גבול רשעה, ורשעה היינו חייבת [ח]: [ג] עלו במחשבה. ונתקיימו: ואם לא עלו דין הוא שיעלו. דאל"כ לא היה אדם מתקיים: שיסריח. שאל"כ הקרובים היו מצניעין אותו, ורואין את צערן תמיד לפניהם: ועל התבואה שתרקב. שאל"כ היו בעלי בתים מאצרין אותה, ומביאין רעבון לעולם: [ד] מתני' ובכל מקום. בין נהגו בין לא נהגו: תלמידי חכמים בטלין. ממלאכה אותו היום: רבן שמעון כו'. ולא אמרינן מיחזי כיוהרא, ואם רצה ליבטל רשאי: **גמ'** אין תענית ציבור בבבל. הואיל ואין צריכין לגשמים, אם גוזרין על דבר אחר אין תומר תענית ציבור נוהג בו לאכול מבעוד יום וליאסר במלאכה ושאר חומרי האמורים שם: בין השמשות שלו אסור. באכילה [ט] ובמלאכה, דמחמירין על ספיקו כדאמרינן בתענית ציבור, ושמואל קא משוי ט' באב כתענית ציבור: מבעוד יום למעוטי מאי לאו למעוטי בין השמשות. ספק: לא למעוטי משחשכה. ודאי, אבל על ספיקו לא מחמרינן: אין בין ט' באב ליוה"כ. לכתחילה קאמר, אבל דאי עבד טובא איכא, זה כרת וזה איסור בעלמא: דרב שישא. לקמן: לקביעא דירחא. לעשות שני ימים כי מספקא לן אם עברו ב"ד חדש שעבר אי לא: מאי לאו. לאכילת בין השמשות: לא למלאכה. של יום עצמו משתחשך [ט], ואשמעי' דבתענית ציבור אסור ובט' באב שרי: ואפילו לר' שמעון. לאו למיסר אתא, אלא אם ירצה מי שאינו תלמיד חכם לעשות עצמו כתלמיד חכם וליבטל במקום העושין רשאי, ולא חיישינן דילמא מיחזי כיוהרא: לתפלת נעילה. שבתענית ציבור היו מתפללין תפלת נעילה, כדתנן בפ' בתרא דתענית (דף כו.) בג' פרקים בשנה כהנים נושאים כפיהן ד' פעמים ביום שחרית ומוסף ומנחה ונעילה, ואלו הן ג' פרקים תעניות ומעמדות ויוה"כ: והאמר ר' יוחנן. במסכת ברכות דאין בתפלה יתירה משום ברכה לבטלה: התם דחובה. בתענית צבור חובה מדרבנן, ובתשעה באב אשמועינן דלאו חובה הוא, ומ"מ אם בא להתפלל כל ימות השנה מותר ולואי: לעשרים וארבעה. דתנן במסכת תענית (דף טו.) שמוסיפין בתענית ציבור שש ברכות על שמונה עשרה: רב פפא אמר. לעולם כדסלקא דעתין מעיקרא דאינו כתענית ציבור דאמר לבין השמשות קאמר, ולא תקשי לרבי יוחנן קמייתא, דהאי דקאמר אינו כתענית ציבור, לחומרא קאמר, והכי קאמר, אינו כשלש ראשונות שמותר בין השמשות שלהן כדתנן בהו בתענית (י.) אוכלין ושותין משחשיכה, אלא כאחרונות דתנן בהו (שם יב:) אוכלין ושותין מבעוד יום: לאו בין השמשות. וקשיא לרבא ולרבי יוחנן דאמרי בין השמשות שלו אסור: הא לכל דבריהן זה וזה שוין. מילתא באנפי נפשה היא, ודייק לה ממתניתא דלעיל דקתני אין בין תשעה באב ליום הכפורים שיהא מותר לכתחלה בזה מה שאסור בזה אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר: אין בין תענית ציבור לתשעה באב. קס"ד בין להקל בין להחמיר, אלמא לא חמיר תשעה באב מתענית ציבור, ובתענית ציבור תניא דפניו ידיו ורגליו מותר:

גמרא

בגדו של אדם הראשון. ת"ר [א] שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ואין אדם יודע במה משתכר ומלכות בית דוד מתי תחזור ומלכות חייבת מתי תכלה. ת"ר ג' דברים עלו במחשבה ליבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב וי"א על המטבע שיצא: **מתני'** [ג] [א] מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים רשב"ג אומר [ב] לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם: **גמ'** אמר שמואל [ג] אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד למימרא דסבר שמואל ט' באב בין השמשות שלו אסור והאמר שמואל תשעה באב [ה] בין השמשות שלו מותר וכי תימא קסבר שמואל כל תענית ציבור בין השמשות שלו מותר והאנן [ד] תנן אוכלין ושותין מבעוד יום למעוטי מאי לאו למעוטי בין השמשות לא למעוטי משחשיכה נימא מסייע ליה אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי ספיקו מותר לאו בין השמשות לא כדאמר רב שישא בריה דרב אידי לקביעא דירחא הכא נמי לקביעא דירחא. דרש רבא [ג] עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים [ד] ובין השמשות שלו אסור וכן אמרו משמיה דר' יוחנן ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן תשעה באב אינו כתענית ציבור מאי לאו לבין השמשות לא למלאכה מלאכה תנינא מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ואפילו רשב"ג לא אמר אלא דכי יתיב ולא עביד לא מיחזי כיוהרא אבל מיסר לא אסר אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפילת נעילה והאמר ר' יוחנן [ה] ולואי שיתפלל אדם והולך [א] כל היום כולו התם חובה הכא רשות ואיבעית אימא מאי אינו כתענית ציבור לעשרים וארבעה רב פפא אמר מאי אינו כתענית ציבור אינו כראשונות אלא כאחרונות ואסורה. מיתיבי אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי ספיקו מותר לאו בין השמשות שלו אמר רב שישא בריה דרב אידי לא לקביעא דירחא. הא לכל (א) דברים זה וזה שוין מסייע לרבי אלעזר דא"ר אלעזר אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים מיתיבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו הא לכל דבריהם זה וזה שוין ואילו גבי תענית ציבור תניא [ו] כשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו לא א"ר פפא תנא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מכילתא פרשת בשלח ויסע פ"ה, ב) [תענית ל: ברכות יז:], ג) תענית יא: וע"ש, ד) תענית יב:, ה) ברכות כא., ו) [מועד קטן טו: תענית יג.], ז) פרקי דר"א סר"פ כ"ד, ח) עי' ע"ז ב: ובתוד"ה רומי, ט) [עיין רש"י לתענית יג. ד"ה כשאמרו כו' והמ"א סימן תקנד ס"ק כג הניחו בצ"ע], י) ר"ה ט., כ) [ועיין תוספות ראש השנה ט. ד"ה ורבי עקיבא].

הגהות הב"ח

(א) גמ' לכל דבריהם זה וזה שוין:

גליון הש"ס

גמ' בה"ש שלו מותר. עיין עירובין מא ע"א תד"ה אי אתם מודים:

הגהות וציונים

א] [בברכות וגם בתוספות דהכא ליתא "והולך"] (גליון): ב] רש"י ע"י וכת"י על כן היה גבור ציד, ולפי"ז אין כוונת רש"י ללשון הקרא: ג] המהרש"ל מוסיף ברש"י מס"א **ברייתא זו מצאתיה בבראשית רבה** (תולדות פס"ה יב) **ולא כתיב בה ומלכות בית דוד מתי תחזור אלא במקום זה כתוב שם ואין יודע מה בעיבורה של אשה והכי** מסתבר וכולהו מפרש שם מקראי יום המיתה **דכתיב** (קהלת ט יב) **כי [גם] לא ידע האדם את** עתו יום הנחמה לעתיד שבן דוד בא **דכתיב** (ישעיה ס כב) **אני ה' בעתה** אחישנה עומק הדין **דכתיב** (דברים א יז) **כי** המשפט לאלהים הוא שהרוב טועים בעומק הדין ואין לעמוד על בוריו **ואין אדם** יודע במה משתכר **דכתיב** (קהלת ה יח) **זו מתת אלהים היא ואין אדם** יודע מה בלבו של חבירו **דכתיב** (ירמיה יז י) **אני** ה' חוקר לב בוחן כליות **ואין אדם** יודע מה בעיבורה של אשה **דכתיב** (קהלת יא ה) **כעצמים בבטן המלאה:** ד] ס"א **על המטבע שיצא. דאל"כ** במה היו עניים מתפרנסים שאין להם עבודת שדה וכרם (מהרש"ל, גליון): ה] עיין במהרש"ל שתיבת "משתחשך" לכאורה ט"ס ומה שמיישב שם:

תורה אור השלם

א) הוּא הָיָה גִבֹּר צַיִד לִפְנֵי יְיָ עַל כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְיָ: [בראשית י, ט]

ב) וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: [בראשית כז, טו]

ג) כִּי תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר זָעַם יְהוָה עַד עוֹלָם: [מלאכי א, ד]

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דמדברי רבינו אלו דהיה גירסא אחרת בסוגיא זו וצ"ע [עיין השלמות]. ב) נראה דצ"ל בדברי רבינו וא"ל רב פפא אמר מאי אינו כתענית ציבור אינו כראשונות [עיין השלמות].

וְיוֹם הַנָּחָמָה של כל אדם, לדעת מתי יתנחם מדאגתו (רש"י). או שהכוונה ליום הנחמה שיתנחמו ישראל על גלותן, והתכסה כדי שיהיו כל ישראל תמיד בכל יום בתשובה, שאין נגאלים אלא בתשובה (מהרש"א, והוסיף, שכאן הכוונה למשיח בן יוסף, ובהמשך הוסיפה הברייתא גם את מלכות בית דוד, וראה תוס' רבינו פרץ).

וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ מַה בְּלִבּוֹ שֶׁל חֲבֵירוֹ, שאילו היה יודע, היה יורד לחייו ומבטל את מחשבותיו (מהרש"א). ורק בענייני של חבירו ועסקיו אינו יודע, אבל בענייני שלו עם חבירו יודע, ש'כמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם' (יעב"ץ).

וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ בַּמֶּה מְשָׁתַּכֵּר, באיזה מסחר ירויח יותר, שאילו היו בני אדם יודעים זאת, היו הכל מתעסקים רק במלאכות ההן, ולא היתה פרנסה לכולם (בניהו).

מִשָּׁנָה. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּתִשְׁעָה בְּאָב עוֹשִׂין, ואף שהוא יום של אבילות, ואבל אסור במלאכה (ראה מו"ק טו, ב), רבנן שגזרו בו אבילות, לא גזרו בו איסור מלאכה (ר"י מלוניל). או שאבילות על בית המקדש היא 'אבילות ישנה', ואבילות כזו מותרת במלאכה (מאירי). ואף שמקום שנהגו לעשות בו מלאכה עושים, אך העושה מלאכה אינו רואה בה סימן ברכה לעולם (תענית ל, ב).

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה אֵין עוֹשִׂין, כדי שלא יסיחו דעתם מן האבילות (רש"י על הרי"ף; רע"ב). ויש מפרש, שהוא משום עינוי (תרומת הדשן קנג, ע"פ תענית ל, ב), כלומר, שלהיות בטל ממלאכה הוא עינוי (מחצית השקל תקנד, כה). ויש שפירש את טעם המנהג, שאם יעשה מלאכה, לא ירגיש את התענית מפני טירדת המלאכה, ועוד, שיתכן שטירחת המלאכה תגרום לו שלא יוכל להשלים את התענית (ארחות חיים [לר"א מלוניל] הל' תשעה באב, יב). ומטעמים אלו, אסורה המלאכה אף בליל תשעה באב, שהרי האבילות והעינוי הם כבר מהלילה (מג"א שם, כג). ויש סובר, שהמלאכה מותרת בלילה (רש"י תענית יג, א, וראה בגליון כאן ובמג"א שם, המקשים סתירה מרש"י לקמן שכתב שאסור במלאכה כבר מבין השמשות, וראה במהר"צ חיות בסוף תענית שהוכיח מכמה מקומות, שרש"י למס' תענית הוא ממפרש אחר). ■ להלכה, מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושים, ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושים (שו"ע או"ח תקנד, כב), וכבר מהלילה אין עושים (משנ"ב שם, מג). וכיום, מנהג כל ישראל בכל מקום שלא לעשות (ביאה"ל שם ד"ה במקום, וראה ברמ"א ובמשנ"ב שם פרטים נוספים).

וּבְכָל מָקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּטֵלִים, שהם ראוים להכיר בחסרון המקדש יותר מן האחרים (מאירי), שיש להם דעת להכיר מה אבדו ולהתאבל על כך (תלמיד הרשב"א, מובא בקובץ שיטות קמאי).

גְּמָרָא. הקדמה: שנינו בתענית (י, א), שאם הגיע ראש חודש כסלו ועדיין לא ירדו גשמים, בית דין גוזרים שלש תעניות, בהם מותרים בליל התענית באכילה ושתיה עד עלות השחר, וביום התענית מותרים במלאכה וברחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. עוד שנינו שם (יב, ב), שאם עברו תעניות אלו ועדיין לא נענו, גוזרים שלש תעניות נוספות, בהם אסורים באכילה ושתיה כבר בליל התענית, ואסורים ביום התענית ברחיצה סיכה וכו', הגמ' כאן תעסוק בתעניות ציבור שמתחילות בלילה.

אֵין תַּעֲנִית צִיבּוּר בְּבָבֶל אֶלָּא תִּשְׁעָה בְּאָב בִּלְבַד, כלומר, שתשעה באב הוא התענית היחידה בבבל שנוהגת בה החומרות של תענית ציבור [שהצום מתחיל מבעוד יום, ואיסור מלאכה, ועוד חומרות (ראה שם)], משום שבבל אינה צריכה לגשמים ואין מתענים בה על עצירת גשמים. וגם אם גוזרים שם תענית משום צרה אחרת, אין דינה כתענית ציבור (רש"י; תוס' תענית יא, ב ד"ה אין), משום שעצירת גשמים היא צרת הכלל, לא כן שאר צרות שהן של יחידים (מאירי שם, ביישוב קושיית רבינו דוד וריטב"א כאן, ורמב"ן שם טו, א). ויש סובר, שדוקא בתענית על עצירת גשמים לא נוהגות בבבל החומרות של תענית ציבור, אבל תענית על שאר צרות, גם בבבל דינה כתענית ציבור (ריטב"א, בשם רי"ט). ויש סובר, שאין תענית ציבור אלא בארץ ישראל, ואף בה היא רק מחמת צרת עצירת גשמים בלבד (רמב"ם תענית ג, יא, והמגיד משנה שם כתב, שאף דעת רש"י כן).

וכלל זה של 'אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד', יש סוברים, שנאמר על בבל בלבד, אבל בשאר ארצות שבגולה שצריכות מטר, נוהג תענית ציבור (רמב"ן תענית שם; מאירי שם, בשם יש מפרשים). ויש סוברים, שבבל לאו דוקא, אלא הוא הדין שאר ארצות בחו"ל, כי מאחר ובבל היתה בזמנם ראש לכל האומות בגולה, נמשכות כל ארצות הגולה אחריה (מאירי שם, וכך מבואר ברמב"ם המובא לעיל).

ויש סוברים, שכוונת המימרא 'אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד' היא, שרק לבית דין יש כח לגזור תענית ציבור [כמבואר בתענית (י, א, ו-יב, ב) 'בית דין גוזרין'], ובחו"ל כיון שאין בה בית דין מומחים וסמוכים [משום שצריך נשיא ואב ב"ד לסמיכה, כמבואר בירושלמי (שם ב, א), והם לא היו בחו"ל (קובץ שיטות קמאי תענית שם יא, ב, בשם המכתם ורבינו ירוחם)], הרי הם כהדיוטות, ואין בכוחם לגזור תענית ציבור (רמב"ן שם; לחם משנה תעניות ג, יא, בדעת הרמב"ם שם). ■ להלכה, אין תענית ציבור בבבל [שיתחיל הצום מבעוד יום, ושיאסר במלאכה], אלא תשעה באב בלבד [כדעה ראשונה] (שו"ע או"ח תקסח, ו), והוא הדין בכל חוץ לארץ (משנ"ב שם, לט), שאין גוזרים על הציבור תענית כצום יום כיפור, אלא בארץ ישראל בלבד ובגלל המטר [כדעת הרמב"ם] (שם תקעה, י).

לְמֵימְרָא דְּסָבַר שְׁמוּאֵל תִּשְׁעָה בְּאָב בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שָׁלוֹ אָסוּר, משום שהוא דברי קבלה, שדינם כדברי תורה שספק שלהם לחומרא (פני יהושע; טורי אבן מגילה ה, ב; מנחת חינוך מצוה שיג אות יט), או משום שאם נקיל בבין השמשות של תחילת הצום, יקילו גם בבין השמשות של סוף הצום, והן שתי קולות הסותרות זו את זו, ובאופן כזה יש להחמיר בשניהם (גבורת ארי תענית יב, ב, וראה רש"ש שם). ■ להלכה, תשעה באב אסור באכילה ושתיה בבין השמשות (שו"ע או"ח תקנג, ב), בין בכניסתו ובין ביציאתו (משנ"ב שם, ג).

אֵין בֵּין תִּשְׁעָה בְּאָב לְיוֹם הַכִּיפּוּרִים אֶלָּא שֶׁזֶּה סְפֵיקוֹ אָסוּר וְזֶה סְפֵיקוֹ מוּתָּר, בודאי יש גם הבדל שיום כיפורים איסורו מדאורייתא ועונשו כרת, ותשעה באב איסורו רק מדרבנן, אך כוונת הברייתא היא לענין לכתחילה, דהיינו שאין דבר האסור ביום כיפורים שיהא מותר לכתחילה בתשעה באב אלא ספיקו (רש"י). ואת ההבדל ביניהם לענין עשיית מלאכה [במקום שנוהגים לעשות מלאכה בתשעה באב], לא הזכירה הברייתא כאן, משום שסמכה על מה שכתבה בסיפא בחילוק בין תשעה באב לתענית ציבור, שתשעה באב מותר במלאכה ותענית ציבור אסור (תוס').

■ המשך במילואים עמ' 128

לֹא כָּל הָרוֹצֶה לְיטוֹל אֶת הַשֵּׁם יִטּוֹל - לא כל הרוצה ליטול לעצמו כתר פרישות וירא חטא יטול, שמראה כאילו אינו יכול לבטל מעצמו עול מלכות שמים לילה אחד, ונראה כיוהרא, ועל כן מוחים בידו (רש"י). או שגאוה היא, להראות שלמרות טרדתו יכול לכוון לבו (רש"י ברכות יז, ב).

מוּחְלֶפֶת הַשִּׁיטָה - התנא שסידר את המשניות, טעה באחת מהן והחליף את השיטות (רש"י). ויש שסובר, שהתנא בברכות הוא שהחליף את השיטות שם (ב"י או"ח ע, ג, בדעת הרי"ף והרמב"ם שפסקו שחתן יכול לקרות קריאת שמע בלילה הראשון, משום שלדעתם התנא שם החליף שיטתו, ורשב"ג הוא הסובר שיכול לקרות אם רוצה, והלכה כמותו בכל מקום). ■ להלכה, בזמננו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים, חתן חייב לקרוא קריאת שמע (שו"ע שם, ומשנ"ב שם, יד), ואם אינו קורא 'מחזי כיוהרא', שמראה שמכוון בכל שעה (משנ"ב שם).

מַשְׁנָה. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים וְכוּ', חכמים חולקים על תנא קמא שבמשנה שבתחילת הפרק, שלדעת תנא קמא מלאכה בערב פסח תלויה במנהג, ולדעת חכמים הוא איסור [לשיטת אנשי גליל], ולכן נאמר 'וחכמים אומרים' בוא"ו החיבור, כיון שהיא שיטה חדשה ואין זה המשך לדברי תנא קמא (תוס' רי"ד). ויש סוברים, שחכמים אינם חולקים אלא מפרשים, שאחרי שהביאה המשנה את דברי תנא קמא שמלאכה בערב פסח תלויה במנהג, מפרטים חכמים את מנהגי המקומות (ע"פ תוס' ד"ה מדקאמר, ורמב"ם בפי' המשנה).

כָּל עִיקָּר, אחר שכתב התנא 'ובגליל לא היו עושין', הוסיף וכתב תיבות 'כל עיקר', ללמד שלא עושים כל יום ארבעה עשר (רבנו חננאל). או ללמד שלדעת אנשי גליל כלל המלאכות אסורות, גם כאלו שהתחיל לעשותן קודם לארבעה עשר [שרבי מאיר התיר עשייתן במשנה להלן], וגם שלש אומניות שהתירו חכמים [במשנה שם] לעשותן (מלאכת שלמה, בפי' שני; צל"ח).

הַלַּיְלָה, בֵּית שַׁמַּאי אוֹסְרִים, שלדעתם איסור המלאכה בערב פסח דומה לאיסור מלאכה של שבתות וימים טובים, וכשם שבהם הלילה הולך אחר היום שלאחריו, כך באיסור מלאכה בערב פסח הלילה הולך אחר היום שלאחריו (מאירי; רע"ב).

וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין וְכוּ', שלדעתם איסור המלאכה בערב פסח דומה לתענית, שהלילה אינו הולך אחר היום (מאירי; רע"ב), שחכמים סוברים שטעם איסור עשיית מלאכה בערב פסח הוא כמבואר בירושלמי (ראה מה שכתבנו לעיל ג, א ד"ה עד חצות, ולעיל ב, ב ד"ה ואידך), שאינו בדין שיהא עסוק במלאכה בשעה שקרבנו קרב, וכיון שאיסור המלאכה הוא משום שחיטת הפסח הנשחט לכפרה, לכן דינו כאיסור אכילה של תענית שאף הוא לכפרה, שאינו אסור בלילה אלא רק ביום (תוס' יו"ט). ויש שפירש, שלדעת בית הלל איסור עשיית מלאכה בערב פסח שהוא מדרבנן, נכון לדמותו לתענית שאף היא מדרבנן, ולא לאיסור עשיית מלאכה בימים טובים שהוא מדאורייתא (תפארת ישראל, ותמה על התוס' יו"ט שכתב שקרבן פסח הוא לכפרה).

ומחלוקת בית שמאי ובית הלל היא רק לדעת רבי יהודה (להלן בגמ') שאיסור מלאכה בערב פסח [לשיטת אנשי גליל] הוא מן הדין, אך לדעת רבי מאיר הסובר שהוא מנהג (ראה להלן בגמ'), לא שייכת מחלוקת, שהרי יכולים לבדוק מה המנהג (תוס'; רא"ש). ויש סוברים, שנחלקו גם לדעת רבי מאיר, מה חשיבות המנהג במקומות שנהגו לא לעשות מלאכה מהלילה, שלדעת בית שמאי הוא מנהג, ולדעת בית הלל הוא מנהג של טעות (ע"פ מאירי ור"ן על הרי"ף כאן, ורש"י לעיל ב, ב, ותוס' שם ד"ה מאימתי).

עַד הָנֵּץ הַחַמָּה, שאמנם תענית מתחילה כבר מעלות השחר, אך איסור עשיית מלאכה קבעו לפי זמן עשיית מלאכה, ונץ החמה הוא זמן שבו פועלים יוצאים למלאכתם (תוס' לעיל ב, ב). או שאסרו רק מהנץ החמה משום שאיסור מלאכה קודם חצות אינו איסור בעצם, אלא רק סייג כדי שלא יבואו לעשות מלאכה לאחר חצות, לכן די לאסור מנץ החמה שהוא תחילת היום לגמרי (מאירי).

גְּמָרָא. מֵעִיקָּרָא תָּנָא מִנְחָה וּלְבַסּוֹף תָּנָא אִיסּוּרָא - שלשון 'אוסרים' שנקטה המשנה, משמעו שכל המקומות אסורים, ואינו תלוי במנהג (רש"י). ויש שפירשו, שאין הוכחה מלשון 'אוסרים', כי שייך לומר כך גם על מנהג, אלא מכך שנחלקו בית שמאי ובית הלל בדין זה, ראיה היא שסברו שזהו איסור ואינו תלוי במנהג, כי אילו היה זה מנהג, אפשר היה לבדוק ולהיווכח מה המנהג (תוס', ע"פ מהרש"א, וראה פני יהושע).

והנפקא מינא אם זהו מנהג או איסור, היא בעוקר דירתו ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים מלאכה, ואין דעתו לחזור למקומו הראשון, שאם אי עשיית המלאכה היא רק מחמת מנהג, יכול לנהוג כמנהג המקום אליו בא ולעשות מלאכה, לא כן אם זהו איסור, שאינו יכול להקל ולעשות מלאכה כדעת אנשי המקום אליו בא, אלא עליו לנהוג כפי שסבר עד עתה שעשיית מלאכה אסורה (מאירי). חילוק נוסף יש לענין נידוי, שאם אי עשיית מלאכה היא רק מחמת מנהג, אין משמתים את העובר על המנהג, אך אם אי עשיית המלאכה היא איסור, משמתים את העובר על הדין (תוס' רי"ד).

וְהָתַנְיָא רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. הקדמה: בזמן שבית המקדש היה קיים, קרבן העומר היה מתיר את התבואה החדשה שנשרשה לאחר ששה עשר בניסן של שנה שעברה, ותבואה שלא נשרשה עד ההקרבה, היתה אסורה באכילה עד הקרבת העומר בשנה הבאה (רש"י, ע"פ מנחות ע, א).

הַמְנַכֵּשׁ בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר וְכוּ', דקדק ואמר 'המנכש' ולא 'הזורע', משום שזריעה של שדה שלימה מותרת אף במקום הגריד, שאין שום חשש מכשול אם לא תיקלט הזריעה עד הקרבת העומר, שהרי יודע הוא שאסור לו לאכול מהזריעה עד הקרבת העומר בשנה הבאה, לא כן 'המנכש' שעוקר שיבולת אחת וחוזר ושותלה בין שאר התבואה, שכשיקצור את התבואה תתערב שיבולת זו עמהן מבלי שיוכל להכירה, ויכשל באכילתה, שהרי לא הותרה כשאר התבואה מחמת העומר הקרב (צל"ח).

שׁוֹתְלָהּ בְּמָקוֹם הַטִּיט, ואין חשש שמא לא תיקלט יפה ותחמיץ מחמת לחות הקרקע, ויעבור על איסור 'בל יראה', משום שלחות הקרקע אינה מחמצת (קהלת יעקב [לבעל המשכנות יעקב]).

וְאֵין שׁוֹתְלָהּ בְּמָקוֹם הַגָּרִיד, ואין להתיר לשתול ממה נפשך, שאם תקלוט קודם שלשה ימים - יתיר אותה העומר, ואם לא תקלוט - שוב אינה קולטת ואינה צריכה את היתר העומר, וכמבואר בגמ' להלן ש'כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת', משום ש'שוב אינה קולטת' אין הכוונה שבשום אופן אינה קולטת, אלא הכוונה שרק שבמקום הטיט אינה קולטת, אך אם שותלה במקום הגריד, היא קולטת אף לאחר ארבעה או חמשה ימים, ויסבור שנקלטה קודם שלשה ימים, ויטעה לומר שהעומר התירה (תוס'; תוס' רבינו פרץ בתי' שני; תוס' רא"ש בתי' ראשון). או שרק מעצמה אינה קולטת, אבל על ידי השקיה היא קולטת (תוס' רא"ש בתי' שני).

תנא קולי קולי קתני: ובכל מקום ת"ח וכו': א) למימרא דרשב"ג סבר לא חיישינן ליוהרא ורבנן סברי חיישינן ליוהרא והא איפכא שמעינן להו דתנן ב) חתן אם ירצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול אמר ר' יוחנן מוחלפת השיטה רב שישא בריה דרב אידי אמר לא תיפוך דרבנן אדרבנן לא קשיא הכא כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא עביד מיחזי כיוהרא אבל התם כיון דכולי עלמא קרי ואיהו נמי קרי לא מיחזי כיוהרא דר' שמעון בן גמליאל אדרשב"ג לא קשיא התם הוא דבעינן כוונה ואנן סהדי דלא מצי כווני דעתיה מיחזי כיוהרא אבל הכא לא מיחזי כיוהרא אמרי מלאכה היא דלית ליה פוק חזי ג) כמה בטלני איכא בשוקא:

מתני' וחכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ובגליל לא היו עושין כל עיקר. ד) הלילה ב"ש אוסרים וב"ה מתירין עד הנץ החמה:

גמ' מעיקרא תנא מנהגא ולבסוף תנא איסורא אמר ר' יוחנן לא קשיא הא ר' מאיר הא ר' יהודה דתניא אמר ר' יהודה ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ובגליל אינן עושין כל עיקר אמר לו ר"מ מה ראייה יהודה וגליל לכאן אלא מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין מדקאמר ר' מאיר מנהגא מכלל דרבי יהודה איסורא קאמר. וסבר ר' יהודה ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה והתניא ה) ר' יהודה אומר המנכש בשלשה עשר ונעקרה בידו שותלה במקום הטיט ואין שותלה במקום הגריד בשלשה עשר אין בארבעה עשר לא מכדי שמעינן ליה לר' יהודה דאמר ו) כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ואי ס"ד ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה למה לי שלשה עשר והאיכא ארביסר וחמיסר ומקצת שיתסר אמר רבא בגליל שנו והאיכא ליליא אמר רב ששת כב"ש רב אשי אמר לעולם כב"ה לפי שאין דרכן של בני אדם לנכש בלילה רבינא אמר לעולם ביהודה ובהשרשה חד מקצת היום ככולו אמרינן תרי מקצת היום ככולו לא אמרינן:

מתני' ז) ר' מאיר אומר כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר אע"פ שיכול לגומרה וחכמים אומרים ח) ג' אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטין והספרים והכובסין ר' יוסי בר יהודה אומר אף רצענין:

גמ' איבעיא להו לצורך המועד תנן אבל שלא לצורך המועד אפילו מיגמר נמי לא או דילמא שלא לצורך המועד תנן אבל לצורך אתחולי מתחלינן או דילמא בין לצורך המועד בין שלא לצורך מיגמר אין אתחולי לא ת"ש אבל לא יתחיל בתחילה בארבעה עשר אפילו צלצול קטן אפילו שבכה קטנה מאי אפילו לאו אפי' הני דלצורך המועד מיגמר אין אתחולי לא מכלל דשלא לצורך מיגמר נמי לא גמרינן לא לעולם שלא לצורך מיגמר נמי גמרינן ומאי אפילו אפילו הני נמי דזוטרי נינהו דסלקא דעתך אמינא התחלתן זו היא גמר מלאכתן נתחיל בהו נמי לכתחילה קמשמע לן תא שמע רבי מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד גומרה

רש"י

תנא קולי קולי נקט. כל הני אין בין, חד תנא אמרינהו, וקולי קולי נקט, ברישא תנא אין (א) בין תשעה באב קל מיוה"כ לכתחלה אלא שזה ספיקו כו', וסיפא תנא אין תשעה באב קל מתענית ציבור אלא לענין מלאכה, ובחומרי דחמיר תשעה באב מתענית ציבור לא איירי הכא דתידוק מינה זה וזה שוין, ולעולם לענין רחיצה ט"ב חמיר: **ליטול לו את השם.** כתר פרישות ויראת חטא, שאינו יכול לבטל הימנו מלכות שמים אפילו לילה אחת[ח], לא כל הרוצה ליטלו יטלנו, דמיחזי כיוהרא ומחזין בידיה: **מוחלפת השיטה.** התנא שסידרן טעה בדבר מהן והחליף שיטתו: **אמרי מלאכה לית ליה.** הרואה אותו בטל אומר אין לו מה לעשות, ולא מיחזי כנוהג בו איסור: **מתני' הלילה.** אור לארבעה עשר: **גמ' מעיקרא תנא מנהגא.** תלה במנהג: **ולבסוף תנא איסורא.** דקתני בית שמאי אוסרין, דמשמע בכל מקום: **מה ראיה יהודה וגליל לכאן.** אף כל מקום שנהגו היתר, נהגו איסור איסור: **מכלל דר' יהודה איסורא קאמר.** דבני יהודה מתירין ובני גליל אוסרין, דאי מנהגא קאמר, מאי פלוגתיה דר"מ, הא ר' יהודה נמי הכי הוה אמר, בגליל היו נוהגין בו איסור שהחמירו על עצמן וביהודה נוהגין בו היתר: **וסבר רבי יהודה מותר.** דקאמר בני יהודה מתירין: **המנכש.** מנקין תבואת דגן: **בשלשה עשר בניסן.** מפרש ואזיל שלשה עשר אמאי נקט: **ונעקרה בידו.** השיבולת עצמה נעקרה בידו שורשה מן הארץ, ובא לחזור ולשותלה: **שותלה במקום הטיט.** שתמהר ליקלט קודם העומר, שהעומר מתיר את הנשרשין, אבל הנשרשין אחר העומר אסורין משום חדש עד שיבא עומר הבא[ט]: **הגריד.** יבש, שאינו ממהר לקלוט: **מנכש בשלשה עשר** קתני מנכש בארבעה עשר לא קתני, ומ"ט נקט שלשה עשר ולא קתני ארבעה עשר, אי משום דלא מיקלטה לפני העומר הקרב בששה עשר, מכדי שמעינן לרבי יהודה כו' בפ"ק דראש השנה (דף י:), ואי ארבעה עשר מותר במלאכה ניינקוט ארביסר נמי, דהא איכא מקצת ארביסר וחמיסר כוליה ומקצת שיתסר עד שעת הקרבתו: **בגליל שנו.** שלא היו עושין מלאכה כל עיקר בארבעה עשר, ובהן נשנית משנה זו: **והא איכא לילה.** ומצי למיתני המנכש לילי ארבעה עשר: **כב"ש.** דמתניתין, דתנן הלילה ב"ש אוסרין: **ה"ג רבינא אמר לעולם ביהודה.** ודקשיא לך ליתני בארבעה עשר, בהשרשה חד מקצת אמרינן תרי מקצת לא אמרינן, לענין השרשה חד מקצת היום ככולו אמרינן, אם היה מנכש בין השמשות של כניסת ארבעה עשר הוה אמרינן דקלטה בי"ד שלם ובחמשה עשר שלם ומקצת ששה עשר, אבל תרי מקצת, כגון מנכש בי"ד דמיבעי לן למימר תרי מקצת, לא אמרינן: **מתני' שלש אומניות עושין מלאכה.** בכל מקום, וטעמא מפרש בגמרא: **רצענין.** אושכפין: **גמ' לצורך המועד תנן.** הא דר"מ: **או דילמא שלא לצורך המועד תנן.** ומשום הכי אין מתחילין, אבל לצורך המועד אפילו אתחולי נמי שרי כו': **צילצול.** בנדי"ל[א] לחגור: **שבכה.** על הראש:

גומרה

תוספות

קולי קולי קתני. בלא דר' אלעזר דאסר להושיט אצבעו במים נ"ל קולי קולי קתני דהא בתשעה באב לכל הפחות כל גופו אסור אפילו בצונן ובתענית ציבור מותר בצונן כדמוכח בפ"ק דתענית (דף יג.): **אמר** ר' מאיר מה ראייה יהודה וגליל לכאן. לרבי מאיר דאית ליה דהוי מנהגא קסבר דלא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה דבמנהג לא שייך פלוגתא דליחזי היכי נהוג: **מדקאמר** ר"מ מנהגא מכלל דרבי יהודה איסורא קאמר. אמתניתין ליכא למידק הכי מדקאמר ת"ק מנהגא מכלל דחכמים איסורא קאמרי דאמתני' איכא למימר דתרוייהו סברי מנהגא וה"ק חכמים לת"ק למה אתה פותח דבריך והלא אתה יכול לפרש דבריך ולבאר דבגליל אין עושין וביהודה עושין ובברייתא לא שייך לפרש כן: **כל** הרכבה שאינה קולטת. וא"ת א"כ למה אינו שותלה במקום הגריד אי קלטה עד שלשה ימים שרי לה עומר ואי לא קלטה שוב לא תקלוט ואינו צריך היתר כמו חיטי דכלא[י]. וי"ל דבמקום הגריד מאחרת לקלוט יותר מג' ימים. א"נ יש לחוש כשיראה שלא תקלוט שיסתול אותה במקום הטיט אחר העומר: **ומאי** אפילו אפי' הני נמי דזוטרי. ה"מ לשנויי כדבסמוך אפי' הני נמי דלצורך המועד מיגמר אין אתחולי לא אלא ניחא ליה למידחי שלא יפשוט מינה כלל דהשתא מצי למימר דלצורך המועד אתחולי נמי מתחלינן:

עולי

עין משפט נר מצוה

מד א מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' ע סעיף ג:

מה ב ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יט סמג לאוין עה טוש"ע או"ח סי' תקמ סעיף ה:

רבינו חננאל

ופרקי' תנא חומרי חומרי קתני פי' תנא אין בין ט' באב ליום הכפורים אלא חמור יום הכפורים מט' באב שיום הכפורים ספקו אסור וט' באב ספקו מותר כדאמרן. וכן עוד שנה חמור תענית צבור מט' באב שתענית צבור אסור במלאכה וט' באב מותר במקום שנהגו. ויש עוד חומר לט' באב מתענית צבור בט' באב אסור אפי' ברחיצת פניו [ידיו] ורגליו ובתענית צבור אין אסור אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר: **ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים רשב"ג אומר כל אדם יעשה עצמו תלמיד חכם.** ורמינן אי משום דחיישי' ליוהרא הא מדתנן לענין החתן איפכ' משמע. ואמר ר' יוחנן מוחלפת השיטה כלומר הפך דברי ת"ק לרשב"ג ורב שישא אמר לא תפוך ודברים פשוטין הן: **וחכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות** ובגליל לא היו עושין מלאכה כל עיקר פי' כל היום. **הלילה** בגליל ב"ש אוסרין וב"ה מתירין עד הנץ החמה. **ואקשי'** בתחלת פרקין קתני מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים מכלל דבמנהגא תליא מילתא והכא קתני ב"ש אוסרין וב"ה מתירין ואפי' לב"ה לאחר הנץ החמה אוסרין מכלל דאיסור איכא ליחזי היכא נהוג. **ואפרקי'** לא קשיא מתני' דרישא דתני מנהגא לר' מאיר והאי דתני איסורא לר' יהודה. במאי אוקימתה להא מתני' כר' יהודה וסבר ר' יהודה ארבעה עשר מותר במלאכה כר' דקתני וחכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות. **והתניא** ר' יהודה אומר המנכש בשלשה עשר ונעקרה שבולת בידו שותלה במקום הטינא ואין שותלה במקום (הגדר) [הגרגד]. **ואי** ס"ד לר' יהודה ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה מכדי על מאי קא מהדר ר' יהודה למפטריה להאי שבולת העומר הקרב בששה עשר בניסן א) (אסור באכילה עד שיבוא עומר אחר ויתירנה) ואם ישתלנה במקום (הגדר) [הגרגד] שהוא מקום יבש. כדגרסי' במשקין בית השלחין אם היתה שדה מטוננת מותרת ואין משקין שדה גריד במועד. כלומר זו השבולת אינה קולטת קודם ששה עשר בניסן ונמצאת כאלו נזרעה אחר העומר והיא אסורה עד ששה עשר בניסן הבא אחר זה ואם היא נשתלת במקום הטינא ביום שלשה עשר בניסן קלטה קודם העומר והעומר מתירה ככל תבואה שבעולם. **ואקשי'** אמאי פסיק ותני בי"ג מכלל די"ד לא אפשר הא שמעי' ליה לר' יהודה דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת אפילו השותל בי"ד הא איכא ג' ימים ארביסר וחמיסר ומקצת שיתסר וקיימא לן מקצת שיתסר היום ככולו ש"מ דלית ליה לר' יהודה עשיית מלאכה בארביסר כלל לפיכך תני היה מנכש בי"ג. **ופריק רב יוסף** [זו] הברייתא אליבא דבני גליל היא שנויה שאין עושין מלאכה ביום י"ד כלל. **ואמרי'** אפילו לבני גליל אין אוסרין אלא יום י"ד ממש אבל הלילה ב"ה מתירין ולדבריך היה לו לומר המנכש לילי י"ד. **ופריק רב ששת** הא מתניתא אליבא דב"ש שנאה שאוסרין אפי' הלילה. **רב אשי אמר** אפלו תימא אליבא דב"ה ולא (שנא) [שנין] אלא דרך שהוא בני אדם ואין דרך בני אדם לנכש בלילות לפיכך לא תנא המנכש בלילה. **רבינא אמר חד מקצת היום ככולו אמרי' תרי לא אמרינן** פי' המנכש לילי י"ד או יום י"ד צריכין אנו לומר מקצת היום ככולו ולחשוב יום י"ד כולו ויום ט"ו כולו ומקצת ט"ז עד שעת הקרבת העומר לחשבו ככולו נמצא תרי מקצתו ככולו באלו הג' יום י"ד ויום ט"ז ותרי מקצת לא אמרינן דכי האי גונא לא משתכח אלא שני מקצת ויום אחד בלבד. **ויש שמחליפין דברי ר' יהודה לר' מאיר** דמעמידין תחלת הפרק כר' יהודה והא דתני מנהג ור' מאיר סבר איסור והפי' במקומו עומד בין לר' יהודה בין לר' מאיר הפי' שפרשנו אליבא דר' יהודה החזירוהו אליבא דר' מאיר. גירסא דמתיבתא דתניא אמר ר' מאיר ביהודה בראשונה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ובגליל לא היו עושין כל עיקר פי' ר' מאיר סבר אין דבר זה תלוי במנהג אלא אם הלכה כבני (גליל) [יהודה] בני גליל טועים הם ואם הלכה כבני גליל בני יהודה עוברים על האיסור אמר לו ר' יהודה דבר זה במנהג תלוי וכן אמר לו וכי מאי ראיה ליהודה וגליל מעתה אלא מקום שנהגו לעשות עושין שלא לעשות אין עושין ש"מ מדקאמר ר"י מנהג מכלל דר' מאיר אסורה קאמר ומתני' דקתני מנהגא ר' יהודה הוא ור' מאיר פליג ואמר אסורא: **מתני' ר"מ אומר כל מלאכה שהתחיל בה כו'.** פשוטה היא ובעינן למפשט טעמא דר' מאיר ופשטי' דאתחולי לא מתחלינן בארבעה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות יז:, ב) שם טז:, ג) [לעיל נא:], ד) [יבמות דף יג:], ה) ע' תוספתא מנחות פ"י ה"ו, ו) שביעית פרק ב [משנה ו] ראש השנה י: יבמות פג., ז) מועד קטן יג., ח) ע' ברכות טז., ט) מנחות סוף ע"א, י) [כצ"ל מגיעה ע: מנחות סט.]

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה תנא קולי וכו' תנא אין תשעה באב קל כצ"ל ותיבת בין נמחק:

גליון הש"ס

תנא קולי קולי קתני. עיין נזיר מז ע"ב תד"ה ת"ש דתניא ועיין מגילה ה ע"ב תד"ה ממעטי':

הגהות וציונים

א] תחיבת בד צרה וארוכה:

ליקוטי רש"י

לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. שאם לא הוחזק חכם ומקיל לרבים אין זו אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו [ברכות יז:]. **אמרי מלאכה היא דלית ליה.** הרואה אותו שאינו עושה מלאכה היום שמחמת תשעה באב הוא בטל אלא אין לו מלאכה לעשות [ברכות יז:]. **פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא.** שהרי כמה בטלנים יש בשוק כל ימות השנה [לעיל נא:] אף בימי מלאכה [ברכות יז:]. **הלילה ב"ש אוסרים וכו'.** גליל בדיקת חמץ ב"ש אוסרים וב"ה מתירים לעשות מלאכה [יבמות יג:].

[מכאן שייך לעמוד ב]

[illegible]

חשק שלמה על ר"ח

א) מתיבת אסור באכילה עד סוף ויתירנה נראה דמקומו לעיל אחר תיבת הטינא גריד במועד ושם צ"ל כן אסור באכילה וכו' ויתירנה כלומר זו השבולת וכו' [עיין השלמות].

עולי הגיים מתקנים מנעליהן. מהכא משמע דהויא לן למגזר לתקן מנעלים בתוכ"מ דלמ"ד מגלח לעולי רגלים דווקא ולא לומר דלמד מהכא הוא שמא יקרעו יומר להם יכול לקנות מדשים. ובפרק מי שהפך (מ"ק יב.) מייתי הך בריית' ופריך אלא מעתה לגלח לימתי בכל כותב גיטי נשים ושוברים כדתנן בפרק לולי מגלחים (שם יח:) ומשני שפיר[ב]:

ואם מיתיירא שבא יגנבו. וכיון שאין יכול להניחם בביתו ולא בבית הסמוך לו לא הזקיקוהו לבית שילטי ומיהו להניחם בביתו

לא

גומרה בארבעה עשר אימתי בזמן שהתחיל בה קודם ארבעה עשר אבל לא התחיל בה קודם ארבעה עשר לא יתחיל בה בארבעה עשר אפילו צילצול קמן אפילו שבכה קטנה לצורך המועד אין שלא לצורך המועד לא הוא הדין דאפילו שלא לצורך נמי גמרינן והא ק"ל דאפי' לצורך המועד מיגמר אין אתחולי לא ת"ש ר' מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד גומרה בארבעה עשר ושאינה לצורך המועד אסור ועושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות במקום שנהגו מקום שנהגו אין לא נהגו לא עשו ש"מ לצורך המועד אין שלא לצורך המועד לא ש"מ: וחכמים אומרים שלש אומניות: תנא[ג] **החייטין** שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הפפרין והבובסין שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מספרין ומכבסין בחולו של מועד רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף הרצענין שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד במאי קמיפלגי מר סבר למידין תחילת מלאכה מסוף מלאכה ומר סבר אין למידין תחילת מלאכה מסוף מלאכה: **מתני'** [א]מושיבין שובכין בי"ד ותרנגולת בי"ד בחמה בי"ד ובמועד מסלקין לצדדין. מוליכין כלים ומביאין מבית האומן אע"פ שאינם לצורך המועד: **גמ'** השתא אותובי מותבינן אהדורי מיבעיא אמר אביי [ד]סיפא אתאן לחולו של מועד אמר רב הונא [ה]לא שנו אלא [ו] תוך שלשה למדרה דאבתי לא פרח צימרא מינה ואחר שלשה לישיבתה דספדא לה ביעי לגמרי אבל לאחר שלשה למדרה דפרח לה צימרא מינה ותוך שלשה לישיבתה דאבתי לא פסידי ביעי לגמרי לא מהדרינן רבי אמי אמר אפילו תוך שלשה לישיבתה מהדרינן במאי קמיפלגי מר סבר [ז] להספד מרובה חששו להספד מועט לא חששו ומר סבר להספד מועט נמי חששו: גופיה מתחת [וכו']: ת"ר [ח] הזובל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה הא גופא קשיא אמרת זבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין והדר תני שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה אמר אביי לא קשיא כאן בי"ד כאן בחולו של מועד רבא אמר [ז] הא והא בחולו של מועד והכי קאמר [ט] נעשה חצר כרפת מוציאין אותו לאשפה: מוליכין כלים ומביאין מבית האומן: [י]א"ר פפא בריך לן רבא תנן מוליכין ומביאין כלים מבית האומן אע"פ שאינן לצורך המועד ורמינהו אין מביאין כלים מבית האומן ואם חושש להן שמא יגבנו מפני לחזר אחרת ומשנינן לא קשיא [יא]כאן בארבעה עשר [יב]כאן בחולו של מועד ואיבעית אימא הא והא בחולו של מועד ולא קשיא כאן באמינו כאן בשאינו מאמינו והתניא [יג]מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדר[יד] והכום מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגבנו מביאן בצינעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכ"ש דאין מוליכין אלא מחוורתא דרשנינן מעיקרא: **מתני'** [טו] **ששה דברים עשו אנשי יריחו.** היו נוטלין ואוכלין כלליהן ניימוהו: **מרביצין דקלים בי"ד היום.** על י"ד, בלע"ז מיטע"ר[טז]: **וכורכין את שמע.** מפרש בגמרא: **וקוצצין.** לו גרסינן, דהא היתר גמור הוא, דקיימא לן במנחות (דף ע"ח.) ממקום שאי אתה מביא מביא קוסר, ומבואה ירושלים היא ואינה כשירה למנחות, דתנן [שם פ"ח.] אין מביאין סולת למנחה לו מביא מעמיר ועמר וכו', ולהכי אינה כשירה לעומר, דאין מנחות בגבולין, אלמא מביא גבולין, ועפיס שגדלו במרובין ומקיפין שהקליפו מבחוץ, הן היו מתירין ליהנות מן הגדילים. לדך מרוח ומקרה לקוצני לשנא שניס[יח]: **וכן** מוחזין וגדלין ומיטפסין, וקוצה קלינתן קרי ליה בחולה שיקמה, ומשקלין קרי ליה סדן שיקמה, והקלישום ממהילה כשהן מקולפין ומיוסקר לשחר מיכן ומוכלין

לצורך המועד התם בשאין לו מביא כלים מבית האומן ואם חוששין להם שמא יגבנו ממנו לחזר אחרת. ושנינן לה מתני' דהכא דמוליכין ומביאין כלים מבית האומן בארבעה עשר ובתנותא דקתני אין מביאין בחולו של מועד וכך סוגיין דשמעתא שלקא ואע"ג דאמרינן מתני' דהכא נמי בחוששין ומפני שאינו מאמין אינו מביא כלי מבית האומן כגון כוס מבית הזגג וכו'. **ואסקינא שנים מביאין** כלומר התירוהו לו להביאן מפני שאינו מאמינו התינח מביאין מוליכין מאי איכא למימר למה מוליכין בחוששין ואסקינא אלא מהתורתא מתני' דקתני מוליכין ומביאין אין מביאין כלים מבית האומן] ומביאין בארבעה עשר ושתי' דקתני אין מביאין בחולו של מועד: **ונסקינא** מקום שנהגו לעשות מלאכה בע"ש עד חצות כו' קיימא לן הכי: **ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו'.** אלו שלא מיחו מרכיבין דקלים כל היום

עין משפט
נר מצוה

מו א מיי' פ"ח מהל' יו"ט ומיי' פ"ה מהל' מלוה ולוה סמ"ג עשין ל"ת קמ"ח טוש"ע או"ח סי' תקפ סעיף ג:
מז ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף ז:
מח ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:
מט ד ה מיי' ומ"מ שם טוש"ע או"ח סימן תקלו סעיף ד:
נ ו ז מיי' שם סלכה יא סמג שם טוש"ע או"ח סי' תקפ סעיף ט ופ"ו מהלכות סעיף ג:
נא ח מיי' שם סלכה כא סמג שם טוש"ע או"ח סי' תקפ סעיף י:
נב ט י מיי' שם סלכה טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' תקלד סעיף ג:

רבינו חננאל

עשר כלל ואפילו מצי למגמרינהו ומה שהתחזיל קודם י"ד אם הוא לצורך המועד יגמור ואי לא לא. **ואסיקנא** הכי ת"ש ר' מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד שהתחזיל בה קודם י"ד גומרה בי"ד ושאינה לצורך המועד אסור ש"מ מקלע סעיף ג:
מקנא סמ טוש"ע או"ח סי' תקפ סעיף ו:
נא ח מיי' שם סלכה כא סמג שם טוש"ע או"ח סי' תקפ סעיף י:
נב ט מיי' שם סלכה טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' תקלד סעיף ג:

לצורך המועד אסור שרי"מ ולעיל"ד אמרינן ומה שהתחזיל קודם י"ד אם הוא לצורך המועד יגמור ואי לא לא. **ואסיקנא** הכי ת"ש ר' מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד שהתחזיל בה קודם י"ד גומרה בי"ד ושאינה לצורך המועד אסור שרי"מ ולקיימא לן כותיה. ואין מתחילי בי"ד אפי' צלצול קטן ואפי' סכנה קטנה ואפי' הן לצורך המועד: **החכמים אומרים** שלש אומניות עושין בלאכה בערבי פסחים החייטין שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד המספרין והמכבסין שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מתחילין בספר ולכבס בחולו של מועד: ר' יוסי בר' יהודה אומר אף הרצענין שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד ואע"פ שתקנה המנעל סוף מלאכה היא קסבר ר' יוסי לפיכן התחלת סוף מלאכה מותר אף סוף תחלת מלאכה מותר: מתני' מושיבין שובכין לתרנגולין בי"ד עד שלא תגיע חמה לי"ד כר'. תניא כוותיה הכי בחולו של מועד. הרגנולת שברחה מהחזירין אותה למקומה ואם נתה מדשיבין אחרת תחתיה. אמר רב הונא לא שנו שמהזירין אותה בחולו של מועד אלא תוך שלשה ימים למרדה דאכתי לא פרח צמרה עדיין ההמימות שיש בה היא החזם הביציים. **ואחר** שלשה ימים לישיבתה של הביצים כלומר כיון שעברו ג' ימים אחר שישבה על הביצים התחילו לקרקם ואם תניחם נפסדין ג' ימים לישיבתה של הביצים כלומר. **אבל** תוך ג' ימים לישיבתה והוסדרו הביצים לומר. ואחר ג' ימים למרדה נפרח לה צמרה לא מהדרינן לה בחולו של מועד. ר' אמי אמר אפילו תוך ג' ימים לישיבתה כר'. **ואסקינא** רב הונא **סבר** להספד מרובה חששו ומר סבר להספד מועט לא חששו: גופיה תניא כוותיה בערבי פסחים החייטין שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד המספרין והמכבסין שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מספרין ומכבסין בחולו של מועד רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף הרצענין שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד ואע"פ שתקנה המנעל סוף מלאכה היא קסבר ר' יוסי לפיכן התחלת סוף מלאכה מותר אף סוף תחלת מלאכה מותר: מתני' מושיבין שובכין בי"ד עד שלא תגיע חמה לי"ד כר'. תניא כוותיה הכי בחולו של מועד. הרגנולת שברחה מהחזירין אותה למקומה ואם נתה מדשיבין אחרת תחתיה. אמר רב הונא לא שנו שמהזירין אותה בחולו של מועד אלא תוך שלשה ימים למרדה דאכתי לא פרח צמרה עדיין ההמימות שיש בה היא החזם הביציים. **ואחר** שלשה ימים לישיבתה של הביצים כלומר כיון שעברו ג' ימים אחר שישבה על הביצים התחילו לקרקם ואם תניחם נפסדין ג' ימים לישיבתה של הביצים כלומר. **אבל** תוך ג' ימים לישיבתה והוסדרו הביצים לומר. ואחר ג' ימים למרדה נפרח לה צמרה לא מהדרינן לה בחולו של מועד. ר' אמי אמר אפילו תוך ג' ימים לישיבתה כר'. **ואסקינא** רב הונא **סבר** להספד מרובה חששו ומר סבר להספד מועט לא חששו: גופיה תניא כוותיה בערבי פסחים החייטין שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד המספרין והמכבסין שכן הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מספרין ומכבסין בחולו של מועד רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף הרצענין שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד במאי קמיפלגי מר סבר למידין תחילת מלאכה מסוף מלאכה ומר סבר אין למידין תחילת מלאכה מסוף מלאכה: **מתני'** [א]מושיבין שובכין בי"ד ותרנגולת בי"ד בחמה בי"ד ובמועד מסלקין לצדדין. מוליכין כלים ומביאין מבית האומן אע"פ שאינם לצורך המועד: **גמ'** השתא אותובי מותבינן אהדורי מיבעיא אמר אביי [ד]סיפא אתאן לחולו של מועד אמר רב הונא [ה]לא שנו אלא [ו] תוך שלשה למדרה דאכתי לא פרח צימרא מינה ואחר שלשה לישיבתה דספדא לה ביעי לגמרי אבל לאחר שלשה למדרה דפרח לה צימרא מינה ותוך שלשה לישיבתה דאכתי לא פסידי ביעי לגמרי לא מהדרינן רבי אמי אמר אפילו תוך שלשה לישיבתה מהדרינן במאי קמיפלגי מר סבר [ז] להספד מרובה חששו להספד מועט לא חששו ומר סבר להספד מועט נמי חששו: גופיה מתחת [וכו']: ת"ר [ח] הזובל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה הא גופא קשיא אמרת זבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין והדר תני שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה אמר אביי לא קשיא כאן בי"ד כאן בחולו של מועד רבא אמר [ז] הא והא בחולו של מועד והכי קאמר [ט] נעשה חצר כרפת מוציאין אותו לאשפה: מוליכין כלים ומביאין מבית האומן: [י]א"ר פפא בריך לן רבא תנן מוליכין ומביאין כלים מבית האומן אע"פ שאינן לצורך המועד ורמינהו אין מביאין כלים מבית האומן ואם חושש להן שמא יגבנו מפני לחזר אחרת ומשנינן לא קשיא [יא]כאן בארבעה עשר [יב]כאן בחולו של מועד ואיבעית אימא הא והא בחולו של מועד ולא קשיא כאן באמינו כאן בשאינו מאמינו והתניא [יג]מביאין כלים מבית האומן כגון הכד מבית הכדר[יד] והכום מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגבנו מביאן בצינעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכ"ש דאין מוליכין אלא מחוורתא דרשנינן מעיקרא: **מתני'** [טו] **ששה דברים עשו אנשי יריחו.** היו נוטלין ואוכלין כלליהן ניימוהו: **מרביצין דקלים בי"ד היום.** על י"ד, בלע"ז מיטע"ר[טז]: **וכורכין את שמע.** מפרש בגמרא: **וקוצצין.** לו גרסינן, דהא היתר גמור הוא, דקיימא לן במנחות (דף ע"ח.) ממקום שאי אתה מביא מביא קוסר, ומבואה ירושלים היא ואינה כשירה למנחות, דתנן [שם פ"ח.] אין מביאין סולת למנחה לו מביא מעמיר ועמר וכו', ולהכי אינה כשירה לעומר, דאין מנחות בגבולין, אלמא מביא גבולין, ועפיס שגדלו במרובין ומקיפין שהקליפו מבחוץ, הן היו מתירין ליהנות מן הגדילים. לדך מרוח ומקרה לקוצני לשנא שניס[יח]: **וכן** מוחזין וגדלין ומיטפסין, וקוצה קלינתן קרי ליה בחולה שיקמה, ומשקלין קרי ליה סדן שיקמה, והקלישום ממהילה כשהן מקולפין ומיוסקר לשחר מיכן ומוכלין

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) מועד קטן דף י"ג. ותוספתא פסחים פ"ג הי"ד. ג) [נעיל דף טו: ושי"ב]. ג) [תוספתא פרק ג הי"ד]. ד) מועד קטן י"ג. [שיטה"מ נה. ושי"ב]. ה) [מועד קטן סה ע"ב ע"ש]. ו) [תמוה דף ט:]. ז) [נעיל כה: שבת סג:]. ח) שם בגמ' מד: לפיהן מהגי"ש לכברים התחוז שם שה. ד"ה קרצרים בחבר דכ"ש למנחות. ט) עיין ב"מ דף קט:. י) [ועיין תוספות מועד קטן י. ד"ה ההיינו].

הגהות הגר"א

[א] גמי קיפת. נ"ב נוסחת הכמב"ם ברישא [ב] שם תוך ג' סמדרה דאבתי לא פרח צימרא מינה. (ט"ב ט"ס הלא אחר ג' כר' אבל תוך ג' כו'. ועפנמב"ם ל"ק תוף ר' תקפ"ו. ומ"ש בהגר"ח שלנו שיט מהגר"ח וכפי' בהלמוד לומר): [ג] שם הא והא בחולו של מועד. נ"ב ל"ק לפ' גרסי לה:

הגהות וציונים

ב) נראה שצ"ל הכדר בהלי"ת עיין תוספות חולין סד ע"א ד"ה כדרדה (גליון) וע"ע ברוכא ביעב"ץ בלקו"ת: ג) לחבר לאילן ענף מאילן אחר:

תורה אור השלם

א) [לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג]

ב) אֲרֵץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ. [דברים ח, ח]

לקוטי רש"י

[התחלה בעמוד א]

מרביצין דקלים כ"ד היום. של מבעוד יום נוטלן דקנרי"ש בלע"ז ומלאכה שהוא קוצה לפי שהוא מפסיד את שכרו. ובורכין את שכרו. מפרש בפסקים ומקום שנהגו [לך ע.] שהיו מתירים אותם ובורכין לתוכן שכרן ומניחין אותן שם. מתירין נעניבו [מהתה עא.]. מתירין עניבות של הכדים. כהלכה היו מתירין ענפים של תרוג ומקנה. שהיו מותרים לצוותו שיקר לפיכך אלה וחלו קודם שיקר לפיכך אלה נקרו נמוזות וקל שברי לון מעיה בניבולון, ולהכי נקרו תרוב ומקנה דמקנחיה לקונות קיימי [שם ע"ב].

רבינו חננאל

[המשך מטוה א]

האומן ואע"פ שאינן

הֶדְיוֹט תּוֹפֵר כְּדַרְכּוֹ בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד לצורך המועד, אבל שלא לצורך המועד אסור לתפור (תוס' מו"ק י, א ד"ה ההדיוט). ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח תקמא, ה, וראה שם ובמשנ"ב שם פרטים נוספים).

שֶׁכֵּן הַבָּא מִמְּדִינַת הַיָּם וְהַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין מְסַפְּרִין וּמְכַבְּסִין בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, שחכמים אסרו להסתפר ולכבס בחול המועד, כדי שיעשו זאת לפני הרגל, ולא יכנסו לרגל כשהם מנוולים (מו"ק יד, א), אבל הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורים, שלא היה להם פנאי להסתפר ולכבס לפני הרגל, מותרים בחול המועד (שם יג, ב - יד, א).

שֶׁכֵּן עוֹלֵי רְגָלִים מְתַקְּנִין מַנְעֲלֵיהֶן בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, אבל לשאר אדם לא התירו לתקן את נעליו בחול המועד. ואף שאם לא יתקנם יתקלקו יותר, אין זה בכלל 'דבר האבד' שמותר לעשותו בחול המועד, כי הלא יכול לקנות נעליים חדשות (תוס'; חי' הר"ן), כלומר, שיניח את הקרועות עד אחר המועד ואז יתקנן, וכעת יקנה חדשות לילך בהן במועד, ואינו מפסיד כלום, לא כן בשאר 'דבר האבד', שאם לא יעשה את המלאכה כעת, יפסיד (מהר"ם). [ומה שעדיף לקנות מאשר לעשות מלאכה, זהו דוקא בדברים שבין כך הרגילות לקנות אותם מזמן לזמן, אבל אם יש לו דבר ואינו עומד לקנות אחר במקומו, ודאי שלא מצריכים אותו לקנות, אלא יתקן באופנים המותרים (חוט שני חול המועד רלט)]. ויש סובר, שכל אדם מותר לתקן מנעליו בחול המועד, והזכירה הגמ' עולי רגלים, כי דרכם לתקן נעליהם (ראבי"ה מו"ק תתכא, המציין שיעשה כן בצנעה, ושהמחמיר לא לתקן, תבוא עליו ברכה. וראה מאירי שם יג, א). ■ להלכה, אם יכול לקנות נעליים חדשות יקנה, ואין להקל לתקן נעליו, שאין זה נחשב 'דבר האבד' (שעה"צ תקמא, טז).

מַשְׁנָה. מוֹשִׁיבִין שׁוֹבְכִין לְתַרְנְגוֹלִים - מניחים בארבעה עשר בניסן ביצים תחת התרנגולות כדי שירבצו עליהן ויתחממו, ויגדלו אפרוחים (רש"י, בגירסא ראשונה; רי"ף; רא"ש), וכתבה המשנה 'שובכין', משום שצריך לסדר את הביצים על גבי תבן וקש, כאדם המסדר קן לעופות, וכתבה 'תרנגולים', על שם סופם (מאירי). ויש גורסים 'מושיבים שובכין ותרנגולת', ונאמרו כאן שני דינים, היתר הושבת שובכים ליונים לחימום הביצים, והיתר הושבת תרנגולת לחימום הביצים ולגידול אפרוחים (רש"י, בגירסא שניה). ויש סובר, ש'מושיבין' הכוונה שמתקנים מקום לעמידת התרנגולים, אבל להושיבם על ביצים, אסור (רמב"ם יו"ט ח, כא, ע"פ מגיד משנה שם בפי' ראשון), משום שהוא טורח גדול (המכתם). ■ להלכה, מתקנים מקום לעמידת תרנגולים [ויש להסתפק אם ההיתר הוא רק לתקן ולהכין להם מקום בעלמא, או שמותר גם לבנות להם לול וכדו' שהיא מלאכה גמורה (פמ"ג או"ח תסח משב"ז ה)], אבל להושיבם על ביצים, אסור [כדעת הרמב"ם] (שו"ע שם ו, ובאר היטב שם, יג).

בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, עד חצות, ואף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה כל היום (מאירי, בשם יש מפרשים). ויש סוברים, שאף לאחר חצות מותר, כי אין זו מלאכה, ורק מלאכה אסורה עד חצות (מאירי, בשם יש מפרשים; פני יהושע). ■ להלכה, מושיבים שובכים אף לאחר חצות [כדעה שניה] (שו"ע או"ח תסח, ו), ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה (משנ"ב שם, לג).

גּוֹרְפִין מִתַּחַת רַגְלֵי בְּהֵמָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אף לאחר חצות (ר"ן על הרי"ף; פני יהושע). ■ וכן הלכה (שו"ע שם ח, ומשנ"ב שם, לג).

וּמְבִיאִין מִבֵּית הָאוֹמָן אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, ואף לאחר חצות (מאירי; רמב"ם יו"ט ח, כא, וראה מגיד משנה שם). ■ וכן הלכה (שו"ע שם, י).

גְּמָרָא. לֹא שָׁנוּ אֶלָּא תּוֹךְ שִׁלְשָׁה לְמִרְדְּהּ וְכוּ' - שמחזירים תרנגולת בחול המועד אם מתקיימים שני התנאים דלהלן, שלא עברו שלשה ימים מאז שמרדה, ושכבר ישבה על הביצים שלשה ימים, אך אם עברו שלשה ימים ממרדה, שכבר יש בהחזרתה טורח גדול, או תוך שלשה לישיבתה, שעדיין ראויות הביצים לאכילה, אין מחזירים אותה (רש"י; רא"ש; מאירי). ואף ששנינו ש'אם מתה מושיבין אחרת במקומה', אך להושיב את אותה תרנגולת אחר שלשה ימים למרדה אסור, כי החזרת אותה תרנגולת אחר שלשה ימי מרידה הוא טורח גדול יותר מטורח השבת תרנגולת אחרת (חי' הר"ן ורבינו דוד, בדעת רש"י). ויש סוברים, שאין צורך בקיום שני התנאים, אלא אף בקיום אחד מהם כבר מותר להחזירה (חי' הר"ן; רבינו דוד).

מַר סָבַר לְהֶפְסֵד מְרוּבֶּה חָשְׁשׁוּ, והפסד ביצה אחת כבר נחשב 'הפסד מרובה', כי כאשר ההפסד הוא יותר משישית משווי הקרן, נחשב הדבר 'הפסד מרובה' (פתחי תשובה יו"ד לא, ב, בשם נחלת שבעה ב, נה). ויש סוברים, שאין בזה כלל, אלא הכל לפי ראות עיני המורה, ותלוי לפי האדם והזמן, אם אצלו נחשב הפסד מרובה או לא (שם, בשם הר הכרמל יו"ד טו).

■ להלכה, תרנגולת שהושיבה על הביצים קודם המועד וברחה בחול המועד, יכול להחזירה, ואפילו אם לא ישבה עליהן שלשה ימים והוא רק הפסד מועט [וכדעת רב אמי] (שו"ע או"ח תקלו, ד). ויש סובר, שאין להקל אלא אם ההפסד הוא של כמה ביצים [שיש ראשונים שלדעתם איסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, ויש לחוש לדעת רב הונא, ומותר רק בהפסד מרובה] (משנ"ב שם, י, וביאה"ל תקל, א). ולהניח ביצים במקום שתבא התרנגולת ותדגור עליהן, אין בזה טירחה גדולה, ומותר, שדוקא להושיב אותה על הביצים שיש בזה טירחה גדולה אסור (משנ"ב מהדו' דרשו תקלו הע' ז, בשם ברית אברהם או"ח קי).

אָמַר אַבַּיֵי וְכוּ', רָבָא אָמַר וְכוּ', ונחלקו רק באופן יישוב הסתירה בברייתא, אך לא נחלקו לענין הדין, ולדעת שניהם רפת וחצר שוים זה לזה, שבארבעה עשר גורפים ומשליכים בחוץ, ובחול המועד רק מסלקים לצדדים, ואם נעשתה החצר כרפת, גורפים ומשליכים בחוץ (ב"ח או"ח תסח, ו, בדעת הרמב"ם). ויש סוברים, שנחלקו גם לענין הדין, שלדעת אביי אין חילוק בין רפת לחצר, אלא בין ארבעה עשר לחול המועד, שבארבעה עשר מותר להוציא לחוץ, ואילו במועד רק מסלקו לצדדים, ואם נעשתה החצר כרפת, מותר להוציא לחוץ. ולדעת רבא אין חילוק בין ארבעה עשר לחול המועד, אלא בין רפת לחצר, שברפת מותר להוציא לחוץ, ובחצר רק מסלקו לצדדים, ואם נעשתה החצר כרפת, מותר להוציא לחוץ [ומה שאמר רבא 'הא והא בחולו של מועד', הוא הדין בארבעה עשר שרק אם נעשתה החצר כרפת מותר להוציא לחוץ, אך כיון שלדעת אביי הרישא של הברייתא עוסקת בחול המועד, והסיפא בארבעה עשר, אמר רבא שאפשר להעמיד אף את הסיפא בחול המועד] (ב"ח שם, בדעת הרי"ף והרא"ש). ■ להלכה, בארבעה עשר ובחול המועד, זבל שבחצר לא יוציאנו, אלא יסלקו לצדדים, ואם נתרבה ונעשתה החצר כרפת, מותר להוציא לחוץ [כרבא, וכדעת הרי"ף והרא"ש] (שו"ע או"ח תסח, ט; שם תקלה, ג).

■ המשך במילואים עמ' 129

גְּמָרָא. וְעַל שְׁלֹשָׁה לֹא הוֹדוּ לוֹ. לגבי חזקיה המלך שעשה מעשים אלו פעם אחת בלבד, אחרי שכבר עשה, לא מתאים לשון 'מיחו בידו', אלא לשון 'לא הודו לו', ואילו באנשי ירושלים שנהגו כמנהגם באופן קבוע, מתאים לשון 'מיחו בידם' (הערות הגרי"ש אלישיב, וראה מה שכתבנו להלן ד"ה עיבר).

גֵּירַר עֲצָמוֹת אָבִיו עַל מִטָּה שֶׁל חֲבָלִים, ולא קברו בכבוד בדרגש ובמיטה נאה כראוי למלך, אלא במיטה של חבלים כשאר העם, בכדי שיתכפר לו (ראה סנהדרין מז, א), וכדי שיהא קידוש שם שמים על ידו בכך שיתגנה על רשעו, ויקחו הרשעים מכך מוסר (רש"י). ויש שביאר, שאין כאן שני טעמים, אלא הכל הוא טעם אחד, שהכפרה אינה בעצם זה שהשכיבו בבזיון על מיטה של חבלים, שאם כן כל רשע יבקש שיעשו לו כך לאחר מיתה ויתכפר, אלא הכפרה היא בזה שיתקדש השם בכך ויוסרו הרשעים ויהרהרו תשובה, שעל ידי זה תהיה לו קצת כפרה, שזיכה את הרבים (חתם סופר בביאור רש"י).

ואף שבן חייב בכבוד אביו גם לאחר מותו, אך אינו חייב לכבד אביו רשע (רש"י סנהדרין שם, וכן פסק הרמ"א יו"ד רמ, יח), ולדעה הסוברת שחייב לכבד גם אב רשע (רמב"ם ממרים ו, יא, וכן פסק השו"ע שם), היינו דוקא בחייו, כי אף אם האב צדיק, החיוב לכבדו לאחר מותו הוא מדרבנן, ובאב רשע לא תיקנו שיכבדו (תפארת ישראל בועז ג). או שלא גיררו בעצמו, אלא ציוה לאחרים שיעשו זאת (מנחת שלמה).

כֵּיתֵת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְהוֹדוּ לוֹ - כיתת נחש הנחושת שעשה משה, כי טעו בני ישראל ועשאוהו עבודה זרה (רש"י). ומה שהיה צורך שיודו לו על מעשה זה של ביעור עבודה זרה, הוא לפי שמימות משה היה מונח הנחש למשמרת לזכרון הנס שכל נשוך שהביט בו התרפא, ואעפ"כ סבר חזקיה שיש לכתתו מאחר שעובדים אותו, אף אם ישתכח בכך הנס, והודו לו (ע"פ רד"ק מלכים ב, יח, ד, מהרש"א ברכות י, ב). ויש שפירש, שהמלכים שקדמו לו סברו שכיון שנעשה הנחש על פי הדיבור, אסור לבערו אף שעובדים אותו (תוס' חולין ז, א ד"ה אלא), אבל חזקיה סבר שאעפ"כ יש לכתתו מאחר שעובדים אותו, והודו לו חכמי דורו (עיון יעקב על עין יעקב כאן). ויש שכתב, שמצד הדין לא היה חיוב לבערו כשאר עבודה זרה, וכמבואר בגמ' בע"ז (מד, א) שכיון שמשה עשאו משלו, 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו', ועל כן לא ביערוהו המלכים שלפניו, אלא שחזקיהו סבר שמכל מקום יש לבערו כדי שלא יטעו אחריו ויכשלו בו לעובדו (מהר"ל הקדמה לדרוש על התורה ענין ג).

גְּנַז סֵפֶר רְפוּאוֹת שכתב שלמה המלך (רמב"ן בהקדמת פירושו לתורה). והטעם שגנזו, משום שלא היה נכנע לב הבריות לבקש רחמים על חוליים, אלא מתרפאים מיד (רש"י כאן, ובברכות י, ב). ויש שפירש, שגנזו משום שהצדיקים בוטחים בה' ואינם נעזרים ברופאים [כמבואר ברמב"ן (ויקרא כו, יא)], וכך גם בני דורו של חזקיהו שהיו בדרגה גבוהה (כמבואר בסנהדרין כ, א, ו-צד, ב), ראוי היה שיבטחו בה' ולא ישתמשו בספר הרפואות, והנהגת רשב"י וחבריו שלא עסקו בהשתדלות לפרנסה ושאר צרכי הגוף (ראה ברכות לה, ב), לכן גנזו (חזו"א אמונה ובטחון ה, ה). ויש סובר, שמחמת כן לא היה גונז, כי כמו שאין לשלול מבני אדם מזונות, כך אין לשלול מהם רפואות, אלא שבספר זה היו מיני רפואות של עבודה זרה, שאסור להתרפאות על ידם, וכמאמר הכתוב (דברים יח, ט) 'לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם', ומטרת חיבור הספר היתה רק ללמד את הבריות חכמה ולא להתנהג על פיו, וזה מותר כמבואר בסנהדרין (סח, א), אך הבריות החלו להשתמש בספר זה לרפואה, או להכין סם המוות לרציחה, לכן גנזו (רמב"ם בפי' המשנה, וראה מאירי וחתם סופר). ויש שפירש, שכאשר נח ובניו היו בתיבה, היו בה שדים ורוחות שהזיקום, וגם מחמת הריח הרע שהיה בה ניזוקו, ובא מלאך אחד ולקח את אחד מבני נח לגן עדן, שם לימדו את כל הרפואות שבעולם, וכתבום בספר (תשב"ץ קטן תמה).

קִיצֵּץ דְּלָתוֹת שֶׁל הֵיכָל וְשִׁיגְּרָן לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא הוֹדוּ לוֹ, שהיה לו לבטוח בקב"ה שאמר לישעיהו בנבואה (מלכים ב יט, לד) 'וגנותי אל העיר הזאת להושיעה' (רש"י, וראה רש"ש). כלומר, שאף שמצינו ביעקב שהכין עצמו לדורון לתפילה ולמלחמה, וכך נהג גם חזקיה, ששלח את דלתות ההיכל כדורון, וסתם את מי הגיחון כמלחמה, ומן הסתם גם הרבה והפציר תפילה, אך כיון שהיתה לו הבטחה מפורשת לישועה, לא היה לו לדאוג כלל (חתם סופר, בפי' ראשון). או שלא הודו לו, כי סתר חזקיה את הנהגת עצמו, שהלא גנז ספר רפואות כדי שיבטחו בה', ובשליחת הדלתות למלך וסתימת מי גיחון גרם את ההיפך, שמחמת מעשים אלו יאמרו העם 'כספינו וזהבינו וסתימת המים הם הצילונו' (שם, בפי' שלישי).

עִיבֵּר נִיסָּן בְּנִיסָּן וְלֹא הוֹדוּ לוֹ, רק 'לא הודו לו', אבל לא 'מיחו בו' מחמת איסור חמץ בפסח [שבעיבורו עשה את הימים הראויים להיות פסח לימי אדר שני], משום שדרשו חכמים (ר"ה כה, א) 'אתם' - ואפילו מזידין, שאם בית דין עיברו את השנה שלא כדין ואפילו במזיד, העיבור חל (תפארת ישראל נז, וראה ערוך לנר ר"ה כא, א ד"ה ולא אמרינן, ומה שכתבנו לעיל ד"ה ועל שלשה).

הֵיכִי עָבְדִי. ובני ירושלים סברו, שעיקר איסור עשיית מלאכה בערב פסח הוא מחמת הקרבת קרבן הפסח, שאינו נכון שיהא עסוק במלאכה בשעה שקרבנו קרב [ראה מה שכתבנו לעיל (נ, א ד"ה עד חצות)], ולמי שאינו נמצא בירושלים בעת הזו, הרי הוא כשאר ערבי ימים טובים שהמלאכה מותרת עד מנחה, ואף חכמים לא מיחו בידם, אלא שמכל מקום מכוער היה הדבר אצלם (מאירי, וראה צל"ח).

מֵיתֵי אָסָא דָּרָא וְכוּ', וּמַרְתְּחֵי לְהוּ וְשָׁדוּ לְהוּ לְדִיקְלָא בְּלִיבֵּיהּ, ושלא ברצון חכמים כאן, הוא רק מחמת שעשו מלאכה זו בערב פסח אחר חצות, אך לא משום איסור הרכבת כלאים, שאף שהטלת שרף אילן ממין אחד בסדק של אילן אחר, ועל ידי זה צומח שם ענף, אסורה משום כלאים שמרכיב מין על שאינו מינו [שאין חילוק בדומם בין דבר מוצק לדבר נוזל, ואם יש בשרף כח הולדה באילן שני, אסור להרכיבו], אך כיון ששפיכת תערובת זו בדקל לא הוציאה ענף חדש, אלא רק דישנה את הקיים, אין בכך איסור כלאים (חזו"א כלאים ב, טז, ומכתבו הנדפס בספר חוקות שדה, בתלמי שדה יד).

אוֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד, וְלֹא הָיוּ מַפְסִיקִין - בין תיבת 'אחד' לתיבת 'ואהבת', שלא היו מאריכים בתיבת 'אחד' כדי להפסיק ביניהם (רש"י, ע"פ הגהות הב"ח, מהרש"א, ורבינו יונה ברכות ח, ב מדפי הרי"ף. אך ראה ביאה"ל סא, יג ד"ה אחר, ואגרות משה או"ח ה, ה) [שהפסקה אינה דוקא בשתיקה, אלא כל שקורא ומפסיק בין ענין לענין בסידור הדברים על ידי אי חיבורם, גם זה נקרא הפסקה (והוא באחד [לגר"ש דבליצקי], קכז)], וצריך להפסיק ביניהם, לפי שפסוק ראשון של 'שמע' הוא קבלת עול מלכות שמים, ומפסוק שני הוא ציווי על שאר מצוות (רש"י). ויש שפירשו, שלא

המשך במילואים עמ' 130

ואוכלין מתחת הנשרין. תמה הלקט המעיר פירושיו היו מוכלין מן המוכחות, ונתמה לכולהו מפקא גמרא: **ונותנין פיאה לירק.** והוא פטור מן הפיאה כלמפקא דגמרא: **ומיהו בידן.** משום דקא מפקעני ליה ממעשר, שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה, ולקט שכחה ופיאה פטורין מן המעשר משום דהפקר ניתנו: **גמ' גירד עצמות אביו.** משום כבודה, ולא קברו בכבוד בדמגש[ד] ומטה נתה, ומפני קירוח הבשר, שיתגנה על רגליו ויוסרו מרגליו: **ביתת נחש הנחשת.** לפי שהיו טועים לומר אלוה[ה], ולכתוב: **גירד עצמות אביו לא הודו לו ולא שלשה לא הודו לו** (ב) ביתת נחש הנחשת והודו לו גנז ספר רפואות והודו לו ולא שלשה לא הודו לו (ג) קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור ולא הודו לו (ד) סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו (ה) עיבר את השנה ולא הודו לו: מרכיבין הקלים כל היום וכו': היכי עבדי אמר רב יהודה מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי דרמי[ו] במנא דלא חלפי עליה ארבעין יומין ומרתחי להו ושדו להו לדקלא בליביה וכל דקאי בארבע אמות דידיה אי לא עבדי ליה הכי צאוי לאלתר רב אחא בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיברא לנוקבתא: וכורכין את שמע: היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים (ז) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים (ח) היום על לבבך המשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך. (ט) ת"ר כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (י) ואנן מאי טעמא אמרינן ליה כדדריש ר' שמעון בן לקיש[יא] דאמר רשב"ל (יב) ויקרא עקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם מה ושלום יהי במתתי פסול לאברהם שיצא ובמקום שיש בו מינין אומרין אותו בקול [נחם]. ובאושא ו) הזו שכיחי מינין:

חשק שלמה על ר"ח

ו) מדכתי רמיו ר"ל אלו נילפי סיפי נוקם נקמ' ממר רבי אלעזר בשלמא התקינו ואלו ומיהיכ נתן טעם משום דכתיב הוא שכיחי מינין.

עין משפט נר מצוה

נג א מי"ר פ"ג מהל' ק"ש הלכה ד סמג עשין יח טוש"ע או"ח סי' קפ סעיף ט"ו נ"ב [ובסעיף ל"ח מביא מנהג העולם כרמ"א סי"ב סמג עשין כג].

מסורת הש"ס עם הוספות

ו) נדרים דף י"ג, ב) [נכתבין דף ס"ו], ג) [עיין תוספות ע"ז דף ג, ד"ה חיים], ד) [תוספתא פרק ג הש"ס], ה) מגמות עמ', [תוספתא פרק ג הש"ס], ו) עי' מו"ק כב. ושם בסוף העמוד], ז) ברכות יג., ח) מדרש איכה ב' השיר למנצח ובר', ט) לעיל יא., י) [ועיין תוספות מגמות עמ'. ד"ה ומוכלין].

הגהות הב"ח

(ג) גמ' אמר למימ לה ממשמ': (ב) ד"ש ד"ה ולא היו מפקיעין בין אמר לוחמת ר"ל אין מוארייכן לגריך למימרך כג"ל ותימה אמ"ש ממקן:

הגהות וציונים

ג) [בתוספות נדפס כל זה למעלה (עד מרכיבין דקלים וכו'. ועיין תוי"ט (גליון)]. ד) "דרמי" ליתא בכ"י. ומקצתם גם בי"ש שארבעין יומין מרתח מהמ' על קמח. ה) ס"א ר' שמעון בן אזי (גליון). ו) "אמרי" ליתא בראשונים וכתי"ש: ז) דפוס, עין הערי (ר"ש"י ר"ה כג. ועוד). ח) גרסיי: ט) "ולעולם". עין שמשמש לעשיית חלילים אחר שהוציאו את המוח שבתוכו: י) בשר מתוכל וחורך: יא) ב"ל דרישלמא (באה"ט): יב) תיבות "שאינו נוהג אותו כל השנה" צריך למחק (דבש חמר, וכן ליתא בדפוסי):

תורה אור השלם

א) הוא הכיר את הַמַּצּוֹת וַיִּשְׁבַּר אֶת הַמַּצֵּבָה וַיְכָרֵת אֶת הָאֲשֵׁרָה וַתֵּת נְחֹשׁ הַנְּחָשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא לוֹ נְחֻשְׁתָּן: (מלכים ב יח, ד)

ב) בָּעֵת הַהִיא קָצַן יְהוָה חִזְקִיָּה אֶת הַלְּוִיִּם הַיֹּכְלָה וַיִּ וְאֶת הָאֲמָנוֹת אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר: (מלכים ב יח, טז)

ג) וַיְקַצֵּבְנִי עַם רַב וַיִּסְתְּמוּ אֶת כָּל הַמְּעָנוֹת וְאֶת הַנַּהַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים: וְהוּא חִזְקִיָּהוּ סָתַם אֶת מוֹצָא מֵימֵי גִיחוֹן הָעֶלְיוֹן וַיְיַשְּׁרֵם לְמַטָּה מַעְרָבָה לְעִיר דָּוִיד וַיַּצְלַח חִזְקִיָּהוּ בְּכָל מַעֲשֵׂהוּ: (דברי הימים ב לב, ד ל)

ד) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר וְכָל הַקָּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי: כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹתוֹ בָּעֵת הַהִיא כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא הִתְקַדָּשׁוּ לְמֵבֵי וְהָעָם לֹא נֶאֶסְפוּ לִירוּשָׁלָם: (דברי הימים ב ל, ב-ג)

ה) שָׁמוֹעַ יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: (דברים ו, ד) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: (דברים ו, ו)

ו) וְקָרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: (בראשית מט, א) ה) אָנֹכִי יְיָ וְאֵין נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ לִפָּנָיו בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וְצֶדֶק חֻקֹּתָיו: (מלכים ב כ, ג) ט) וְנָטוּ עַל הָעִיר הָאוֹת לְחִזְקִיָּהוּ לְמֵעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יֵחָל שְׁמִי וְכָבוֹדִי לְאַחֵר אֶתֵּן: (ישעיה מח, יא) י) כִּי מְרִבִּית הָעָם רַבַּת מְאֻמָּרִים וּמְנֻשָּׁה יִשְׂשכָר זְבֻלוּן לֹא הִטְהָרוּ כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כַּכָּתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יְיָ הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד: (דברי הימים ב ל, יח) כ) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: (שמות יב, ב) ל) גֹּרֶל בְּחֵיקוֹ אִם כָּל מִשְׁפָּטוֹ יְיָ: (משלי טז, לג)

ואוכלין מתחת הנשרין. תמה הלקט המעיר פירושיו היו מוכלין מן המוכחות, ונתמה לכולהו מפקא דגמרא: **ונותנין פיאה לירק.** והוא פטור מן הפיאה כלמפקא דגמרא: **ומיהו בידן.** משום דקא מפקעני ליה ממעשר, שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה, ולקט שכחה ופיאה פטורין מן המעשר משום דהפקר ניתנו: **גמ' גירד עצמות אביו.** משום כבודה, ולא קברו בכבוד בדמגש[ד] ומטה נתה, ומפני קירוח הבשר, שיתגנה על רגליו ויוסרו מרגליו: **ביתת נחש הנחשת.** לפי שהיו טועים לומר אלוה[ה], ולכתוב: **גירד עצמות אביו לא הודו לו ולא שלשה לא הודו לו** (ב) ביתת נחש הנחשת והודו לו גנז ספר רפואות והודו לו ולא שלשה לא הודו לו (ג) קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור ולא הודו לו (ד) סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו (ה) עיבר את השנה ולא הודו לו: מרכיבין הקלים כל היום וכו': היכי עבדי אמר רב יהודה מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי דרמי[ו] במנא דלא חלפי עליה ארבעין יומין ומרתחי להו ושדו להו לדקלא בליביה וכל דקאי בארבע אמות דידיה אי לא עבדי ליה הכי צאוי לאלתר רב אחא בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיברא לנוקבתא: וכורכין את שמע: היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים (ז) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים (ח) היום על לבבך המשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך. (ט) ת"ר כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (י) ואנן מאי טעמא אמרינן ליה כדדריש ר' שמעון בן לקיש[יא] דאמר רשב"ל (יב) ויקרא עקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמרו[יב] בשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו לא אמרו אנן נאמרוהו אמרו יעקב התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה נגאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא (ו) בחשאי אמר רבי אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין ובהדרא ליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי: (ג) תנו רבנן ששה דברים עשו אנשי ירחו שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים ואלו ברצון חכמים מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין לפני העומר ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים ומתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה דברי רבי מאיר אמר לו רבי יהודה אם ברצון חכמים היו עושין יהו כל אדם עושין כן אלא אלו ואלו שלא ברצון חכמים היו עושין על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם ואלו ואלו שלא מיחו בידם מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר ואלו שמיחו בידם מתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה ופורצין פרצות בגנותיהן ופרדסיהן להאכיל נשר לעניים בשבתות וימים טובים בשני בצורת ונותנין פיאה לירק ומיחו בידם חכמים ומבר רבי יהודה קצירה שלא ברצון חכמים היא (ד) והתנן אנשי ירחו קוצרין לפני העומר ברצון חכמים וגודשין לפני העומר שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים

מאן

לא היו מפסיקין. נין שמע ישמעאל לסס דמשמע לסומר לסס שימעו ישראל ועוד[ג]:

מתוקת

רבינו חננאל

קיימא לן כרי הא דאמר מייתו גופרא. פרי צאני יבוש. מייתו גופרא דיכרא ומעילא ליה בי' דנקיבתא: וכורכין את שמע. קיימא לן כרבי יהודה דאמר לא שהיו כורכין שמע ישראל עם ואהבת את ה' אלא ואהבת את ה' אלא לעולם מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואי אמאי כורכין דקאנו אלא היו מפסיקי בדבר אחר כיון שמע לואהבת את ה'. ואנן מאי טעמא אמרי' ליה כי הא דדריש ר"ש בן פזי ויקרא יעקב אל בניו מלמד שביקש לגלות הקץ לבניו נסתלקה שכינה ממנו אמר דלמא חס ושלום פסול יש במטתי פתחו כלן ואמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כיון ששמעו להם כך פתח הוא ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. התקינו במקום שאין כו מינין ובמקום שיש בו מינין

ליקוטי רש"י

ואוכלין מתחת הנשרים. פירוש שאכלו הלקט המעיר, ונתמה לכולהו מפקא דגמרא: **ונותנין פאה לירק.** משמע, וכנגן גזרו אמת ינלה ויתלט. **פאה פטורה.** ואין פאה טובות בה לכלל מתנו בפיאה כל שהוא מוכל ונמצר ומטיעקן לקיום ומתירין (שנת דף פה). מכיוון לקיום פאה מקפקני לה להן פאה ממעשר שלא נתן (מנחות עג:). **גירד עצמות אביו.** לפי שהיו רשע מזה ולא נהג בו כבוד שהקבורה לוקחתו לוקחתו (מנחות כח:). **על מטה של חבלים.** לקן נתון מפני שהיו שבין לבני רשע ומיהו לעניי לא כדי שיתייסרו בהחרים ולכבוד עלמו לא מצ ומפני כבוד לא נמי לשב למקום דעשיל בעלמו (שמות כה). **ביתת נחש הנחשת.** לפי שהיו רשע מזה ולא נהג בו כבוד מלכותו לעולם ועד. **ספרי רפואות.** ספרי רפואות שכתבו לו מלאכי השרת (ברכות נה.). **קיצץ דלתות של היכל.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ושיגרן למלך אשור.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **סתם מי גיחון העליון.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **עיבר את השנה.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **מרכיבין הקלים כל היום.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **היכי עבדי.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **אסא דרא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ושיכרא דדפנא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **וקימחא דשערי דרמי במנא דלא חלפי עליה ארבעין יומין ומרתחי להו ושדו להו לדקלא בליביה וכל דקאי בארבע אמות דידיה אי לא עבדי ליה הכי צאוי לאלתר.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **רב אחא בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיברא לנוקבתא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **וכורכין את שמע.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **שמע ישראל.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ה' אלהינו ה' אחד.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ולא היו מפסיקין.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך המשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ת"ר כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ואנן מאי טעמא אמרינן ליה כדדריש ר' שמעון בן לקיש דאמר רשב"ל ויקרא עקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמרו בשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו לא אמרו אנן נאמרוהו אמרו יעקב התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה נגאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא בחשאי אמר רבי אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין ובהדרא ליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי: תנו רבנן ששה דברים עשו אנשי ירחו שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים ואלו ברצון חכמים מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין לפני העומר ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים ומתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה דברי רבי מאיר אמר לו רבי יהודה אם ברצון חכמים היו עושין יהו כל אדם עושין כן אלא אלו ואלו שלא ברצון חכמים היו עושין על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם ואלו ואלו שלא מיחו בידם מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר ואלו שמיחו בידם מתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה ופורצין פרצות בגנותיהן ופרדסיהן להאכיל נשר לעניים בשבתות וימים טובים בשני בצורת ונותנין פיאה לירק ומיחו בידם חכמים ומבר רבי יהודה קצירה שלא ברצון חכמים היא והתנן אנשי ירחו קוצרין לפני העומר ברצון חכמים וגודשין לפני העומר שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים

מאן

לא היו מפסיקין. נין שמע ישמעאל לסס דמשמע לסומר לסס שימעו ישראל ועוד[ג]:

מתוקת

רבינו חננאל

קיימא לן כרי הא דאמר מייתו גופרא. פרי צאני יבוש. מייתו גופרא דיכרא ומעילא ליה בי' דנקיבתא: וכורכין את שמע. קיימא לן כרבי יהודה דאמר לא שהיו כורכין שמע ישראל עם ואהבת את ה' אלא ואהבת את ה' אלא לעולם מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואי אמאי כורכין דקאנו אלא היו מפסיקי בדבר אחר כיון שמע לואהבת את ה'. ואנן מאי טעמא אמרי' ליה כי הא דדריש ר"ש בן פזי ויקרא יעקב אל בניו מלמד שביקש לגלות הקץ לבניו נסתלקה שכינה ממנו אמר דלמא חס ושלום פסול יש במטתי פתחו כלן ואמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כיון ששמעו להם כך פתח הוא ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. התקינו במקום שאין כו מינין ובמקום שיש בו מינין

ליקוטי רש"י

ואוכלין מתחת הנשרים. פירוש שאכלו הלקט המעיר, ונתמה לכולהו מפקא דגמרא: **ונותנין פאה לירק.** משמע, וכנגן גזרו אמת ינלה ויתלט. **פאה פטורה.** ואין פאה טובות בה לכלל מתנו בפיאה כל שהוא מוכל ונמצר ומטיעקן לקיום ומתירין (שנת דף פה). מכיוון לקיום פאה מקפקני לה להן פאה ממעשר שלא נתן (מנחות עג:). **גירד עצמות אביו.** לפי שהיו רשע מזה ולא נהג בו כבוד מלכותו לעולם ועד. **ספרי רפואות.** ספרי רפואות שכתבו לו מלאכי השרת (ברכות נה.). **קיצץ דלתות של היכל.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ושיגרן למלך אשור.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **סתם מי גיחון העליון.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **עיבר את השנה.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **מרכיבין הקלים כל היום.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **היכי עבדי.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **אסא דרא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ושיכרא דדפנא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **וקימחא דשערי דרמי במנא דלא חלפי עליה ארבעין יומין ומרתחי להו ושדו להו לדקלא בליביה וכל דקאי בארבע אמות דידיה אי לא עבדי ליה הכי צאוי לאלתר.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **רב אחא בריה דרבא אמר מנחי כופרא דיברא לנוקבתא.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **וכורכין את שמע.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **שמע ישראל.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ה' אלהינו ה' אחד.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ולא היו מפסיקין.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך המשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ת"ר כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.** לפי שהיו עניים מוכלין מותה פיאה בעיניהם שהיא פיאה גמורה: **ואנן מאי טעמא אמרינן ליה כדדריש ר' שמעון בן לקיש דאמר רשב"ל ויקרא עקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא חס ושלום יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו אמרו לו בניו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמרו בשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוהו לא אמרו אנן נאמרוהו אמרו יעקב התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה נגאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא בחשאי אמר רבי אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין ובהדרא ליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי: תנו רבנן ששה דברים עשו אנשי ירחו שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים ואלו ברצון חכמים מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין לפני העומר ואלו שלא ברצון חכמים גודשין לפני העומר ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים ומתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה דברי רבי מאיר אמר לו רבי יהודה אם ברצון חכמים היו עושין יהו כל אדם עושין כן אלא אלו ואלו שלא ברצון חכמים היו עושין על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם ואלו ואלו שלא מיחו בידם מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר ואלו שמיחו בידם מתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה ופורצין פרצות בגנותיהן ופרדסיהן להאכיל נשר לעניים בשבתות וימים טובים בשני בצורת ונותנין פיאה לירק ומיחו בידם חכמים ומבר רבי יהודה קצירה שלא ברצון חכמים היא והתנן אנשי ירחו קוצרין לפני העומר ברצון חכמים וגודשין לפני העומר שלא ברצון חכמים ולא מיחו בידם חכמים

מאן

מאן שמעת ליה דאמר מיחו ולא מיחו רבי יהודה וקתני קוצרין ברצון חכמים וליטעמיך הני ארבעה הוה אלא סמי מיכן קצירה: ומתירין גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה [א] אמרו אבותינו לא הקדישו אלא קורות ואנו נתיר גמזיות של הקדש של חרוב ושל שקמה ובגידולין הבאין לאחר מכאן עסקינן וסברי לה כמ"ד אין מעילה בגידולין ורבנן סברי נהי דמעילה ליכא איסורא מיהא איכא: ופורצין פרצות [וכו']: אמר עולא א"ר שמעון בן לקיש מחלוקת בשל מכבדות דרבנן סברי גזרינן שמא יעלה ויתלוש ואנשי יריחו סברי לא גזרינן שמא יעלה ויתלוש אבל בשל בין הכיפין דברי הכל מותר א"ל (א) רבא והא מוקצות נינהו וכי תימא הואיל דחזי לעורבין השתא מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים [ג] דתנן ר' יהודה אומר אם לא היתה נבילה מע"ש אסורה לפי שאינה מן המוכן מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם א"ל [ג] אין מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים דכל מידי דחזי לאיניש לא מקצה ליה מדעתיה מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם כל מידי דחזי לאיניש דעתיה עליה כי אתא רבין א"ר שמעון בן לקיש מחלוקת בשל בין כיפין דרבנן סברי מוכן לעורבים לא הוי מוכן לאדם ואנשי יריחו סברי מוכן לעורבים הוי מוכן לאדם אבל בשל מכבדות דברי הכל אסור גזרינן שמא יעלה ויתלוש: ונותנין פיאה לירק: ולית להו לאנשי יריחו הא [ד] דתנן [א] כלל אמרו בפיאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפיאה כל שהוא אוכל פרט לספיחי סטים וקוצה ונשמר פרט להפקר וגידולו מן הארץ פרט לכמהין ופטריות ולקיטתו כאחת פרט לתאנים ומכניסו לקיום פרט לירק א"ר יהודה אמר רב הכא בראשי לפתות עסקינן ומכניסו לקיום ע"י דבר אחר קמיפלגי מר סבר מכניסו לקיום ע"י דבר אחר שמיה קיום ומר סבר לא שמיה קיום. ת"ר בראשונה [א] היו נותנין פיאה ללפת ולכרוב ר' יוסי אומר אף לקפלוט ותני' אידך [ה] היו נותנין פיאה ללפת ולקפלוט ר"ש אומר אף לכרוב

נימא

רש"י

מאן שמעת ליה. דנקט לישנא דמיחו ולא מיחו, ר' יהודה היא דשמעת ליה לעיל: וליטעמיך. דסבירא לך הא דלעיל דקתני אלו ואלו שלא ברצון חכמים כו' מתרצתא היא, דקא רמית אחריתי עליה, ליפרכיה מינה ובה, דקתני על שלשה לא מיחו וקא חשיב ארבעה, מרכיבין וכורכין וקוצרין וגודשין: ובגידולין. גרסינן: כמאן דאמר אין מעילה בגידולין. במסכת מעילה (דף יג.): מחלוקת. דאנשי יריחו ורבנן: בשל מכבדות. כפות תמרים הן בראש הדקל וכפופות זו אצל זו כעין כלי, וכשהתמרים נושרין מקבלות אותן, וכיון דגבוה וצריך לעלות על הדקל לנוטלן חיישינן שמא יתלוש מן המחוברות דהוי אב מלאכה: בשל בין הכיפים. למטה מנופיהן, נופות התחתונים, וליכא למיחש לתלישה דאין כאן מחוברות: והא מוקצות נינהו. שמערב שבת בין השמשות היו מחוברות, ונמצאו מוקצות מחמת איסור תלישה, ומוקצה בין השמשות מוקצה לכל היום[י]: וכי תימא הואיל וחזו. במחובר, לעורבים שיש לו הגדילות בתוך ביתו לגדולה, ומותר להעמידם עליהן לאוכלם: נבילה שנתנבלה בשבת היתה עומדת בין השמשות לאדם, ולא חשיב לה מוכן לגבי כלבים: ונשמר. שאינו מופקר, ומקפידין עליו לשומרו: ומכניסו לקיום. שמתקיים ימים רבים: ספיחי סטים וקוצה. קשין לאכילה, אבל סטים וקוצה שאינם ספיחים חזו לאכילה: סטים. מוריקא קרו"ג[ב]: קוצה. ווייסד"א[ג]: תאינה אינה מתבשלת כאחת, אלא זו גמורה היום ואחרת יוצאה בלידה, כל ימות הקיץ: ראשי לפתות. עלי הלפת מכניסין אותן לקיום על ידי האימהות: ללפת. לעלין, דבאימהות כולי עלמא מודו, דהא מתקיימין:

תוספות

מחלוקת בשל מכבדות. פ"ה כולה שמעתא בנתלשו ביו"ט ודווקא בשל מכבדות דאיכא נמי מחוברות גזרו רבנן שמא יעלה ויתלוש. וקשה נהי דלא גזרו בני יריחו בשל מכבדות שמא יעלה ויתלוש תיפוק ליה שמשתמש במחובר דאטו לית להו הא דתנן (ביצה דף לו:) אין עולין באילן וכו'. ובין הכיפין נמי אמאי ד"ה מותר הא קמשתמש באילן כדאמר בכירה (שבת דף מה.) אין מניחין נר על גבי דקל שמא ישתמש באילן בשעת נטילתה וכן משמע בעירובין (דף לג.) ובכמה דוכתי. ועוד דלא גרע בין הכיפין מביצה שנולדה שהיא על הקרקע דאסרינן בביצה (דף ג.) משום פירות הנושרין. וליכא לאוקמא בפחות מג' טפחים דמותר להשתמש[ז] דמ"מ ה"ל לפלוגי בבין הכיפין בין פחות מג' טפחים ליותר[ד]. ונראה לר"י דשמעתא איירי בתלושין מעי"ט במכבדות ובכיפים ומונחים שם בין השמשות וקאמר מחלוקת בשל מכבדות דרבנן אסרי אפילו נפלו לארץ בי"ט כיון דבמכבדות איכא נמי מחוברים גזרינן שמא יעלה ויתלוש כיון דבין השמשות היו על האילן אע"פ שהן תלושים ובני יריחו לא גזרו כיון דתלוש מעי"ט אבל בשל בין הכיפין הואיל ולא היו שם מחוברים ליכא למיגזר אטו שמא יעלה ויתלוש ממקום שלא נשרו והשתא א"ש דלא דמי לביצה דהתם שנולדה בי"ט גזרינן והכא בנתלשו מעי"ט. וקצת תימה איך יכירו בין אותם שנשרו אתמול לאותם שנשרו היום ונשר[ה] מן הכיפין לנשר מן המכבדות. ופריך והא מוקצה נינהו כיון דהיו בין השמשות על האילן ולא היו ראויות ליטל שלא ישתמש באילן. ובירושלמי דס"פ [ח] פריך במה אנן קיימין אי בנשרו מעי"ט ד"ה מותרים ואי בי"ט ד"ה אסורים אלא במה קיימין בסתם פי' דבסתם לא שייך למיגזר שמא יעלה ויתלוש אלא דוקא בנשרו ודאי בי"ט והיכא דנשרו ודאי בי"ט אפילו בשל בין הכיפין אסור [י] ופריך והא מוקצות נינהו פי' ספק מוקצות נינהו. אבל מ"מ קשה דתיפוק ליה שמשתמש במחובר:

דתנן רבי יהודה אומר אם לא היתה נבילה מע"ש. תימה הא התם לא הוי מוכן לאדם דאסור לשוחטה בשבת. ומפרש ה"ר יוסף דממשנה יתירא דייק דלא ה"ל למיתני לפי שאינה מן המוכן כיון דלכבר תנא איסורא אלא אפילו היה מוכן שאין מוקצה מחמת איסור לא הוי מוכן לכלבים. ור"י מפרש מוכן לאדם היינו שעומדת לאכילת אדם ואע"ג דאין ראויה לאדם לאותה שבת היינו מחמת איסור ולא מחמת הקצאה שלא היה רוצה שיהנה בה אדם ולא אמרינן עמידתה לאדם כעמידתה לכלבים שאלו היתה עומדת לכלבים כמו שעומדת לאדם היתה מותרת כשנתנבלה בשבת דלגבי כלבים ליכא מוקצה מחמת איסור כי יש דברים שראוים ליתן לכלבים חיים כגון עופות וכיוצא בהן ולא אמר דהוי מוכן לכלבים אע"ג דלבסוף הוי מוכן לכלבים אלא אדרבה לפי שסתמא עומד לאדם מקצי ליה מכלבים ה"נ מוכן לעורבים לא הוי מוכן לאדם אע"ג דלבסוף הוי מוכן לאדם[ט]: מוכן לעורבים. אפילו אי לא שרי הכא אלא למי שיש לו עורבים איצטריך ברים ביצה (דף ג.[י]) למיסר פירות הנושרין מטעם גזירה שמא יעלה ויתלוש דלא מצי למימר התם איסורא משום מוקצה שהרי מעמיד שם המשנה בתרנגולת העומדת לאכילה א"כ איסור מוקצה לא שייך בה למיגזר אי לאו משום גזרה שמא יעלה ויתלוש:

כלל אמרו בפיאה כו'. נראה לרבינו תם דמדאורייתא לא מיחייב בפאה אלא זית וכרם ושדה דכתיבי בהדיא בקרא[א] ואחריני תקנתא דרבנן נינהו ושאין מכניסו לקיום לא רצו לתקן פיאה דאינו דבר חשוב ותאינה וכל דדמי לה אף על גב דחשיב איכא בטול עניים לפי שאין לקיטתן כאחד והפסד יתר על הריוח וכמיהין ופטריות הואיל ואין במינו חיובא שאין גדל בקרקע לא תקנו. והא דדריש בתורת כהנים[כ] יכול שאני מרבה קישואין ודלועין שיהיו חייבין בפיאה תלמוד לומר [א] ובקוצרכם את קציר ארצכם מה קציר שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ אף כל כו' יצאו ירקות כו' אסמכתא בעלמא היא כמו שדורש שם[ל] מקרא מעשר ירק אף על גב דהוי דרבנן[מ]:

אלא

עין משפט נר מצוה

נד א מיי' פ"ב מהל' מתנות עניים הלכה א:

רבינו חננאל

מתירין גמזיות של הקדש פי' הן נצרים הפרים משרשי אילנות הן קשקושי אילנות והיו אנשי יריחו אומרים אבותינו לא הקדישו אלא הקורות מפני שהיו בעלי בתים נוטלין אותן בזרוע קורות הקדישו גדולין לא הקדישו היו מתירין הגמזיות ומיחו בידם חכמים ואמרו נהי דמעילה בגידולין ליכא איסורא מיהא איכא. רבנן לטעמיהו דפליגי עליה דר' יוסי במעילה פ"ד ואמרי הקדיש אילן ואח"כ נשא פירות שדה ואח"כ נתמלאת עשבים מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן: ואוכלין מתחת הנשרי' פי' מן הפירות הנובלות מן האילן ומיחו בידם חכמים. ואסיקנא בלישנא בתרא מחלוקת בשל בין הכיפים ואנשי יריחו סברי מוכן לעורבים הוה מוכן לאדם ורבנן סברי מוכן לעורבים לא הוה מוכן לאדם. אבל התמרים של מכבדות שהן מחוברין אם נשרו דברי הכל אסורין מאי טעמא הרואה כי מחוברין היו ונפלו בשבת ויאמרו מותרין הן יעלה ויתלוש: ואקשינן ונותנין פיאה לירק והתנן כלל אמרו בפיאה כל שהוא אוכל ונשמר וכו' ואמרינן בספיא ומכניסו לקיום חייב בפיאה. ותאני עלה הירק אע"פ שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום. ושני רב יהודה משמא דרב האי ירק דקתני במתני' ראשי לפתות הן דמכניסו לקיום ע"י ד"א ככבשים כל הכבושין. אנשי יריחו סברי כי האי גונא מכנסו לקיום [מיקרי]. ורבנן סברי לא: ת"ר נותנין פיאה ללפת ולכרוב רבי יוסי אומר אף לקפלוט. ותניא אידך נותנין פיאה ללפת ולקפלוט רבי שמעון אומר אף לכרוב.

תורה אור השלם

א) כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה: כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה: [דברים כד, כ-כא]
וּבְקֻצְרְכֶם אֶת קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט: [ויקרא יט, ט]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תוספתא פ"ג הי"ח, ב) חולין יז. שבת קטו: ביצה ו: כו:, ג) [ביצה שם], ד) שבת סח. נדה נ:, פיאה פרק א [משנה ד], ה) [תוספתא פרק ג הי"ז], ו) שבת מג., ז) עירובין ק., ח) ה"ט, ט) ע"ע תוס' שבת קנו: ד"ה ר"י וביצה ו: ד"ה השתא וחולין יד. ד"ה אם, י) ושם, כ) קדושים פרק א ה"ז, ל) בחקותי פרק יב ה"ט, מ) ע"י תוס' שבת סח. ד"ה ואילו, נדה נ. ד"ה למעוטי.

הגהות הב"ח

(א) גמרא א"ל רבה והא מוקצות נינהו:

הגהות וציונים

א] "בראשונה" ליתא בכמה כת"י, וכ"ה נכון דקאי אאנשי יריחו (דק"ס). ב] כרכום, מוריקא, חריע או קורטם (רש"י לעיל מב: גיטין סט. נדה נא: ועוד), צמח שמוציאים ממנו צבעים צהוב ואדום. ג] צמח שמפיקים ממנו צבע כחול בהיר. ד] מהרש"א מהפך הדברים בתחלה הך "וליכא לאוקמא" עד "ליותר" ואח"כ "ועוד דלא גרע כו'" עד "פירות הנושרין" ואח"כ "ונראה לר"י" (גליון). ה] בתוס' הרשב"א "ובין נשר". ו] עיין תוס' הרשב"א שהביא הקושיא בלשון אחר קצת.

ליקוטי רש"י

מאן שמעת ליה דאמר מיחו ולא מיחו. דקתני במתניתין ולא מיחו בידם חכמים [מנחות עא.]. השתא מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים. למאן דאית ליה מוקצה דהא נתנבלה בשבת לר' יהודה אתמול בין השמשות היתה עומדת לאדם וקא חשיב ליה מוקצה לגבי כלבים. כל מידי דחזי לאיניש דעתיה עליה. הלכך מאתמול דעתיה עליה [ביצה ו:]. כל שהוא אוכל וכו'. לגבי פאה קציר כתיב [ויקרא יט, ט] מה קציר מיוחד שיש בו כל אלו [שבת סח.]. דומיא דקציר דמכניסו לקיום ואיכא כל הני [נדה נ.]. מכניסו לקיום. שאדם יכול לאוצרו. פרט לספיחי סטים וקוצה. שעומדים לצבע, להכי נקט ספיחים לאין דרך לנוטען בשנה שזורעים אלא לסוף ד' וה' שנים שהשרשים מתפשטים בארץ ומצמיחין ושורש שלהן עיקר, והא דנקט הני ולא נקט שאר מינים שאין ראוין לאכילה, משום דאידי דגבי שביעית תני להו דיש להן שביעית ומעשר ליתנהו. דבפיאה לשון רבינו הלוי [שבת סח.]. דאין אוכל אלא מין צבע. ולא ידענא אמאי נקט ספיחים וכמדומה לי שהראשונים ראויים לאכילה. פרט לתאנים. אינה מתבשלת כאחד [נדה נ.]. פרט לירק. כגון לפת וקפלוטות [שבת סח.].

אָמְרוּ אֲבוֹתֵינוּ לֹא הִקְדִּישׁוּ אֶלָּא קוֹרוֹת, והטעם שהקדישום היה מחמת בעלי זרוע [גזלנים] שהיו חוטפים אותם מהם, ועל כן העדיפו בעליהם שישמשו לצרכי הקדש (תוספתא [כאן ג, יח, ובזבחים יא, ד, ובמנחות יג, ד] המובאת בגמ' להלן נז, א), וההקדש הועיל שלא יטלום בעלי הזרוע, כי אף שהיו אותם בעלי זרוע עוברים על איסור גזל, אבל איסור הקדש היה חמור בעיניהם (מנחת ביכורים על התוספתא [כאן]).

וְסָבְרִי לָהּ כְּמַאן דְּאָמַר אֵין מְעִילָה בְּגִידּוּלִין, זו דעת תנא קמא במשנה במעילה (יג, א) [וראה בגמ' בב"ב (עט, א) שהוא רבי יהודה] (רש"י). שלדעתו, גידולים אינם ממון הקדש אלא הם הפקר, כי רק מה שהוקדש שייך להקדש, בשונה מממון הדיוט ששם הדין הוא, שהנולד או הגדל מהממון שייך לבעליו. ולדעת רבי יוסי החולק וסובר ש'יש מעילה בגידולים' (מעילה שם), דין ממון הקדש כדין ממון הדיוט, ואף גידולי הקדש הם של הקדש (ע"פ רשב"ם ב"ב שם, ושערי יושר ג, כג ד"ה אמנם, בדעת תוס' שם ד"ה ואין).

ויש סוברים, שלכולי עלמא הגידולים שייכים להקדש, ורבי יהודה הסובר ש'אין מעילה בגידולין' כוונתו היא שלמעילה לא די שהממון שייך לגבוה, אלא יש צורך שיוקדש בפה על ידי מקדיש, שהיא מביאה לידי מעילה (רמב"ן וריטב"א בב"ב שם, וקצות החושן ר, א). ואף רבי יוסי מודה שלמעילה צריך קדושת פה, אלא שלדעתו כיון שהגידולים צמחו ממה שהוקדש בפה, אף הגידולים נחשבים שהוקדשו בפה (רבינו יונה שם; ריטב"א שם בתי' שני; ר"ן ושיטמ"ק שם). ויש סובר, שבזה גופא נחלקו, שלדעת רבי יהודה 'אין מעילה בגידולין' משום שלמעילה צריך קדושת פה, ולדעת רבי יוסי יש מעילה אף ללא קדושת פה (קובץ שיעורים שם רחצ, בדעת תוס' שם). ■ להלכה, 'יש מעילה בגידולין' [כרבי יוסי] (רמב"ם מעילה ה, ו, וראה כסף משנה שם).

וְרַבָּנָן סָבְרִי נְהִי דְּמֵעִילָה לֵיכָּא אִיסּוּרָא מִיהָא אִיכָּא, כלומר, שאף לשיטת אנשי יריחו ש'אין מעילה בגידולין', מכל מקום יש בכך איסור. ואמנם יתכן לפרש שרבנן עצמם סברו ש'יש מעילה בגידולין' [וכפי שנפסק להלכה, ראה לעיל בסמוך], אך לא יכלו למחות באנשי יריחו מכח שיטה זו, כיון שאנשי יריחו סברו כרבי יהודה (קרן אורה מעילה שם, בתי' שני).

ואיסור זה של השימוש בגידולין למאן דאמר 'אין מעילה בגידולין', הוא מדרבנן, שאילו היה מדאורייתא, איך יתכן שאנשי יריחו התירוהו לכתחילה (תוס' רא"ש ב"מ נד, ב, המוכיח כן מעוד מקומות). ועוד, שאם איסור זה הוא מן התורה, כיון שהוא קדוש מן התורה, מה טעם לא יהיה בו גם מעילה (קרן אורה מעילה שם, וראה חזו"א מעילה לח, ד). ויש סובר, שאיסור זה הוא מן התורה, ואעפ"כ אין בו מעילה, כי בשביל מעילה צריך קדושת פה (מנחת חינוך מצוה קכז אות ח, בדעת הסוברים לעיל שלמעילה צריך קדושת פה).

מַחְלוֹקֶת בְּשֶׁל מִכְבְּדוֹת דְּרַבָּנָן סָבְרִי גַּזְרִינַן שֶׁמָּא יַעֲלֶה וְיִתְלוֹשׁ, וְאַנְשֵׁי יְרִיחוֹ סָבְרִי לֹא גַּזְרִינַן שֶׁמָּא יַעֲלֶה וְיִתְלוֹשׁ, אֲבָל בְּשֶׁל בֵּין הַכִּיפִּין דִּבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר, 'בשל מכבדות' פירושו, שהתמרים נשרו מהדקל אבל לא נפלו לארץ, אלא נתפסו בענפי הדקל שבראש הדקל הנקראים 'מכבדות', וכדי ליטלם צריך לעלות על הדקל, ונחלקו אם מותר לעלות וליטלם, שלדעת רבנן גוזרים שמא כשיעלה על הדקל להורידם, יתלוש גם מהתמרים המחוברים, ולדעת אנשי יריחו לא גוזרים. ו'בשל בין הכיפין' פירושו, שנתפסו התמרים בין ענפי הדקל התחתונים, ומשם הכל מודים שמותר ליטול את התמרים, כיון שאין שם תמרים מחוברים, ואין חשש תלישה (רש"י).

ומה שהתירו אנשי יריחו ליטול מבין המכבדות, אף ששנינו בביצה (לו, ב) שאסור לעלות על אילן בשבת (קושית תוס'), אך מבואר בגמ' (שם) שאיסור זה הוא מחשש שמא יתלוש, וכיון שלדעת אנשי יריחו אין חוששים שמא יתלוש, מותר לעלות על אילן בשבת (אור חדש, וכע"ז בחתם סופר). ומה שמותר ליטול מהתמרים שבין הכיפין גם לדעת חכמים, אף שהוא משתמש בכך באילן, ואסור להשתמש באילן בשבת [ראה שבת (מה, א) ועירובין (ק, א)] מחמת הגזירה שמא יעלה ויתלוש [ולדעת חכמים הרי חוששים לכך] (קושית תוס'), אם אינו מנענע את ענפי האילן מותר להשתמש בו, וכאן מדובר שנוטל את התמרים מבלי לנענע את ענפי הדקל (מצפה איתן, וכדעת הרא"ש בשבת ה, ב ותוס' ישנים שם נג, א).

ויש סוברים, שאף אנשי יריחו לא התירו ליטול פירות שנשרו בשבת, שהרי גזרו על פירות הנושרים מן האילן בשבת מחשש שמא יעלה ויתלוש (ראה ביצה ב, ב), גם לא התירו לעלות לדקל וליטול משם פירות, אלא הנדון הוא בתמרים שידוע עליהם שנשרו כבר בערב שבת, ונפלו למכבדות או לכיפין והיו שם בבין השמשות, ובשבת נפלו לארץ, שלדעת חכמים גזרו לאסור ליטול את שנפלו מן המכבדות מחשש שמא יעלה לשם ויתלוש מן המחוברים, ולדעת אנשי יריחו לא גזרו, והכל מודים שמותר ליטול מאותם שנפלו מן הכיפין, כיון שבהם אין לגזור שמא יעלה ויתלוש, שהרי אין שם פירות מחוברים, ואין חוששים שמא יעלה ויתלוש ממקום גבוה יותר שלא נפלו התמרים משם (תוס'). ועל אף שמדובר בפירות שנפלו לארץ, יש יכולת לעניים או לבעל הגינה להכיר מה נשר בשבת ומה נשר ביום שישי (תוס' רבינו פרץ, ותוס' השאירו זאת בקושיא, והקשו עוד, איך יוכל להכיר לדעת חכמים בין מה שנשר מהכיפין או מהמכבדות, וראה מה שהביאו תוס' מהירושלמי, ובתוס' רא"ש).

וְהָא מוּקְצוֹת נִינְהוּ - שכיון שבשעת כניסת השבת היו התמרים מחוברים, הרי הם מוקצים לכל השבת, משום ש'מיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא' (רש"י, לשיטתו שמדובר בתמרים שנתלשו בשבת). אבל אם נשרו בערב שבת אל בין ענפי הדקל ובשבת נפלו לארץ, לא אומרים בזה 'מיגו דאיתקצאי', כי אף שבבין השמשות היו מוקצים מחמת איסור דרבנן של העליה לאילן, במוקצה מחמת איסור דרבנן אין אומרים 'מיגו דאיתקצאי' באופן שהתבטל שֵׁם מוקצה מהחפץ [כגון טבל שתיקנו, שכעת אינו מוקצה, בשונה ממוקצה שלא התבטל, כגון מעות שהיו בבין השמשות על הכר ונפלו ממנו בשבת, שאומרים 'מיגו דאיתקצאי' על הכר אף שהוא מוקצה מחמת איסור דרבנן], וכיון שהתמרים שנשרו מן הדקל הסתלק מהם שֵׁם מוקצה, על כן לא אומרים בהם 'מיגו דאיתקצאי' (רעק"א, ע"פ תוס' בביצה לא, ב ד"ה ונפחת). ויש שכתבו, שמדובר כשנשרו בערב שבת, אך כיון שבבין השמשות הם היו על הדקל, מחמת איסור העליה על הדקל מדרבנן, הם מוקצים בבין השמשות, וגם על איסור זה נאמר דין 'מיגו דאיתקצאי' (תוס', לשיטתם שמדובר בתמרים שנתלשו בערב שבת, וראה רעק"א שהעיר שסותרים בזה את שיטתם בביצה כמבואר לעיל).

■ להלכה, פירות שנשרו מן האילן בשבת, אסורים בו ביום (שו"ע או"ח שכב, ג), ואפילו אם כוונתו למצוה, להפקיר אותם לעניים שיאכלו אותם בשני בצורת (משנ"ב שם, ה), משום שגזרו שמא יעלה ויתלוש, וגם משום מוקצה, שכיון שהיו מחוברים בבין השמשות, 'מיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא' (משנ"ב שם, ז).

■ המשך במילואים עמ' 130

אֵין נוֹתְנִין פֵּיאָה לֵיֵּרֶק, משום שפיאה היא הפקר הפטור ממעשר, וכשיתן פיאה מהירק, יטעו העניים לחשוב שחייב בפיאה ולא יפרישו מעשר, ועל ידי כך יפסידו הלויים את המעשר המגיע להם (רש"י). או שמחמת שלא יפרישו העניים מעשר, נמצאו אוכלים טבל (רש"י לעיל נו, א, וראה מהרש"א צל"ח והערות הגרי"ש אלישיב). והטעם שלא נפטרו הירקות הללו ממעשר מחמת שהפקירם בן בוהיין לעניים והפקר פטור מן המעשר (קושיית תוס'), משום שלדעת בית הלל (פאה ו, א) הפקר חל בתנאי שהוא לעשירים ולעניים, ובן בוהיין הפקירם רק לעניים. ולדעת בית שמאי (שם) שאף הפקר לעניים בלבד הוא הפקר, לא חל ההפקר משום שסבר בן בוהיין שחובתו להפקיר, ו'הפקר בטעות' אינו הפקר (תוס').

כִּי הֵיכִי דִּלְא לֵימְרוּ דַּחֲיֵי קָא מְדַחֵי לָן - כדי שהעניים לא יאמרו שהבטיחם כפליים רק בכדי לדחותם, ולבסוף לא יתן להם כלום, שאם היה רוצה לתת להם, למה לו לומר להם שישליכו מעליהם מה שבידם ויתן להם פי שניים, הלא יכול להוסיף להם על מה שכבר נטלו, לכן פירש להם שבקשתו להשאיר את הירק שנטלו אינה משום שעינו צרה, אלא מפני שאמרו חכמים שאין נותנים פאה לירק (רש"י). ולעולם יהא אדם נזהר לא לבייש את העניים ולהכאיבם בדיבורים קשים, וכל שכן שלא יראה עצמו כמרמה אותם וכדוחה אותם בדברים (מאירי). ואפילו שהיה נותן להם מיד כפליים, אסור להביא עצמו לידי חשד אפילו לשעה קלה (חתם סופר השלם).

בְּלִשְׁכַּת בֵּית הַפְּרָוָה - נקראת על שם מכשף ששמו 'פרווה', שבנאה (רש"י יומא לה, א). ויש שפירש, שחפר מחילה תחת קרקע המקדש כדי לראות את הכהן גדול בעבודתו ביום כיפורים, ומצאוהו והרגוהו, וקראו הלשכה על שמו (תוס' שם ד"ה פרווה, וכע"ז פי' הרמב"ם בפי' המשנה מדות ה, ג). או שנקראת כן על שם עורות הפרים שהיו מולחים בה (ר"ש מדות שם).

הִתְקִינוּ שֶׁיִּהְיוּ מְחַלְּקִין אוֹתָן מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת, ותקנה זו קיימת לעולם, גם בזמן שכבר אין בעלי זרוע נוטלים את העורות, שכל תקנה שתיקנו בית דין הרי היא קיימת לעולם. ואף אם בטל הטעם שבגללו תיקנו את התקנה, ובא בית דין מאוחר מהם וביקש לבטל את התקנה, אינו יכול עד שיהיה גדול מבית הדין הראשון בחכמה ובמנין, לפי שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו, אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין [כמבואר במשנה בעדיות (א, ה) וברמב"ם (ממרים ב, ב)] (חסדי דוד על התוספתא מנחות יג, ד, בביאור דעת הרמב"ם שהביא תקנה זו להלכה במעשה הקרבנות ה, כ, וראה שפת אמת).

דְּאָתְיָין כּוּלְּהוּ מִשְׁמְרוֹת וְשָׁקְלָן בַּהֲדֵדֵי, והחלוקה היתה כך, שכל בית אב מאותה משמרת נטל את עורות הקרבנות שהוקרבו ביום ששרתו בו (ע"פ רש"י). ויש סובר, שהחלוקה היתה בשווה בין כל בתי האב של כלל אנשי המשמר (מאירי; רמב"ם מעשה הקרבנות שם, ע"פ הגרי"ז או בנו הגרי"ד, ראה ספר הליקוטים ברמב"ם מהדו' פרנקל שם, ומנחת אברהם יומא יז, ב).

עָמְדוּ בְּעָלִים וְהִקְדִּישׁוּם לְשָׁמַיִם, כל כהני המשמרות יחד (רש"י). ויש שכתב, שדוחק לפרש ש'בעלים' הכוונה לכהנים (מהרש"א), וגם תמוה איך הקדישום הכהנים, הלא עדיין אין העורות שלהם (הגרי"ז, הובא בשיעורי רבנו משולם דוד הלוי, מנחות קח, א), אלא הפירוש הוא שהבעלים ממש הקדישום, קודם גמר הקרבת הקרבנות, שאז הוא קודם זמן זכיית הכהנים בעורות (מהרש"א, וראה מאירי).

וּלְרֶגֶל הָיוּ מְקַפְּלִין אוֹתָן, ולא חיברו אותם לקירות, משום שאסור להוסיף על הבנין, וכמאמר הכתוב (דברי הימים א כח, יט, וראה סוכה נא, ב) 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' (מקדש דוד קדשים א, ה, וראה הערות הגרי"ש אלישיב).

קוֹרוֹת שֶׁל שִׁקְמָה הָיוּ בֵּירִיחוֹ וְהָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת נוֹטְלִין אוֹתָן בִּזְרוֹעַ, שסמכו על כך שכין שאילנות שקמה אינם נותנים פירות, הבעלים לא יקפידו בנטילתם (חי' המאירי).

אַרְבַּע צְוָוחוֹת צָוְחָה עֲזָרָה, רמז להמיית העם על דברים אלו (חי' המאירי). ויש שפירש, שהוא לשון מליצה, שהיה ראוי לצווח על כך (בן יהוידע, בפי' שני). או הכוונה שבת קול צווחה, ונשמע קולה בעזרה (בן יהוידע, בפי' ראשון). או שהעזרה עצמה צווחה כפשוטו, שקדושה גדולה היתה בבית המקדש, יוצאת מדרך הטבע, עד שממש היתה בו רוח חיים (שיח יצחק [לרבי אייזיק חבר] ב'דרוש נפלא על ענין ב' נונין הפוכין'). והטעם שצווחה העזרה לא היה רק כדי להודיע את מעלתם וחסרונם של אותם שצווחה עליהם, שהלא היו אחרים גדולים מהם במעלה או בחיסרון ולא צווחה העזרה עליהם, אלא הצווחות היו על עניינים הנוגעים לעזרה (הערות הגרי"ש אלישיב כריתות כח, ב).

צְאוּ מִכָּאן בְּנֵי עֲלֵי שֶׁטִּמְּאוּ הֵיכַל ה', וכמו שנאמר עליהם (שמואל א ב, כב) 'אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אהל מועד' (רש"י). ובגמ' בשבת (נה, ב) דרש רבה בר נחמני בשם רבי יונתן, שלא חטאו באשת איש ממש, אלא שהיו משהים את הקרבת קיני היולדות שבאו להיטהר, ועל ידי זה התאחרו מלשוב לביתן והתבטלו מפריה ורביה, ולפי זה גם כוונת הברייתא כאן היא, שכאילו טימאו את ההיכל ולא שטימאוהו ממש (מהרש"א). ויש סובר, שהברייתא כאן חולקת, וסוברת שחטאו באשת איש ממש (באר שבע כריתות כח, א).

דַּהֲוָה כָּרִיךְ יְדֵיהּ בְּשֵׂירָאֵי וְעָבֵיד עֲבוֹדָה - היה כורך ידיו במשי, כדי שלא יתלכלו מהבשר והדם (רש"י כריתות כח, ב). והחטא הוא בזיון קדשים, שלא היה רוצה לגעת בהם בידיו (רש"י בפי' שני; רבנו חננאל). או משום שהמשי שכרך על ידיו היה חציצה הפוסלת את העבודה (רש"י בפי' ראשון). ומה שמבואר בסוכה (לז, א) שנטילת לולב על ידי סודר אינה נחשבת חציצה, זהו רק באופן שהסודר מסייע לאחיזה (תוס'), או דוקא באופן שעושה כן דרך כבוד (תוס' סוכה שם ד"ה דבעינא, וראה תוס' יומא נח, א ד"ה מין). ופסול נוסף היה בכריכת הידיים במשי, משום שנחשב 'יתור בגדים', ולבישת כהן יותר משמונה בגדים בעבודה, פוסלת אותה (באר שבע, שם).

וְיִכָּנֵס יִשְׁמָעֵאל בֶּן פִּיאֲכִי תַּלְמִידוֹ שֶׁל פִּנְחָס וְיִשַׁמֵּשׁ בִּכְהוּנָּה גְּדוֹלָה, שכשר היה, ובני ביתו היו בעלי זרוע, וכמאמר אבא יוסף בן חנין לעיל 'אוי לי מבית ישמעאל בן פיאכי, אוי לי מאגרופן' וכו' (רש"י). כי אצל הצדיק צריך שיהיו גם תכונות הנחשבות למידות רעות, אלא שמשתמש בהן לעבודת השם, ובני ביתו למדו אותן ממנו, אך השתמשו בהן להיפך, לצד הרע, וצווחה העזרה להודיע שאינו כמותם, אלא הוא בעל מידות טובות ובני ביתו הם שהפכו אותן לצד הרע (דרשות חתם סופר ג, קג), וכינוהו 'תלמידו של פנחס' אף שהיה הרבה דורות אחריו, כדי להודיע בכך את מעלתו כאילו רבו היה פנחס בן אלעזר, שהיה מפורסם במעלתו (מהרש"א).

שְׁאוּ שְׂעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְיִכָּנֵס יוֹחָנָן בֶּן נַרְבַּאי תַּלְמִידוֹ שֶׁל פִּנְקַאי, יתכן שזהו יוחנן כהן גדול ששימש שמונים שנה בכהונה גדולה עד שנעשה צדוקי [ראה ברכות (כט, א)]. ועל ישמעאל בן פיאכי אמרה העזרה 'תלמידו של פנחס', דהיינו פנחס בן אלעזר,

המשך בעמ' הבא

נה א מיי׳ פ״ב מהלכות מעשה קרבנות הל״ב:

רבינו חננאל

ואוקימנא לה לר׳ יוסי ור׳ שמעון ואמאי אף דאקדוני הוא והא אלפסח הכי קתני ונותנין ללפת ולכרוב ר׳ יוסי אומר ואף לקפלוט ר׳ יוסי הוא החנא קמא דפליג על ר׳ שמעון והניא אידך נותנין פאה ללפת ולקפלוט ר׳ שמעון אומר ללפת אף לכרוב ר״ש הוא החנא קמא דר׳ יוסי. נמצא תנא קמא דר׳ יוסי ר׳ שמעון ותנ״ק דר״ש רבי יוסי ואאמי דקתני ת״ק ראשון מוסיף עליה בר פלוגתיה אף כך וכן: בן ב) נכי (היינו) [היה] נותן פיאה לירק בא אביו ומצאן לעניים שנינן יונתנין בפחות הנגה אחר להם בני השליכו מעליכם ואני אתן לכם כפלים מעשר עני לא מפני שעיני צרה אלא מפני שאמרו חכמים אין נותנין פיאה לירק: ת״ר בראשונה היו מניחין עורות קדשים בלשכת הפרוה ולערב היו חולקין אותן והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע הקדישום בעליהם לשמים כר׳ עד כדי שיהיו עולי רגלים רואין שמלאכתן נאה בלי דלם: חניא קדרות שקנה היו ביריחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע עמדו בעליהן והקדישום לשמים עליהם ועל כיוצא בהן אמרו אורי לי מבית חנן אורי לי מלחישתן שהיו רכילין אורי לי מבית חיתום אורי לי מאלתר [שהיו] בעלי זרוע אורי לי מבית קטרום אורי לי מקולמוסן שהיו חזקין אותן. ישמעאל בן פיאכי הוא היה שוב וכני ביתו היו אנרופין והם כהנים גדולים וכניהם גזברין וחתניהן אסכרלין ועבדיהם חובשין העם במקל: ת״ר ארבע צורות צורה עזרה שתים בכניסה ושתים ביציאה ראשונה צורה צאו מכאן בני עלי שאשמאי הילל ה׳ ועוד צורה צא מכאן בקאי דשישבר איש כפר בוקעי שמכבד עצמו דכריך ידיה בשוראי ועביד עבודה ונמצא מבזה קדשי שמים לינצ אותם בידו ועוד צורה שאו שוערים ראשיכם ויכנס יחתן כן נרמיי תלמיד פינאי (ופילא) [וחילא] כריסו מקדשי שמים ועוד צורה שאו שוערים ראשונים ויכנס שמעאל בן פיאבי תלמידו של פנחס בהונה גדולה: חרש שלמה על ר״ח

ז) גמ׳ גוי כן מניח יין

מסורת הש״ס עם הוספות

ב) [תוספתא פרק ג הי״ז], [תוספתא ממנחות פרק יג ה״ד וחמחס פרק יא הי״ז], ועיין תוס׳ מנחות קז: ד״ה שיהא, ג) [בתרוך פרק (לקמן] [ולקן] פירש דוקן], ד) [סד מתוספתא], ה) [פירוש שהיו כלילין עמון ערק למ], ו) כריתות סמ. [וע״ש], ז) פירש לו ונתנה פיתו כי היו לו בני בית נרוב, ח) ספרי ראה פרק פיסקא קטו, ט) מכילתא פרשה כ, י) יומא מא: זכחים מז:, כ) פאה שם בתחילת הפרק, ל) שם, מ) [ועיין תוספות יומא נח. ד״ה מן ותוספות זבחים כה. ד״ה מהלן (הב׳) ותוספות סוכה לו. ד״ה כי ה״ד דבעיגן].

הגהות וציונים

ב) בכתי״ב בי״ה בישמרה: ג) תוכות ״והא מתיבי משום דהפקר בשעות ההיא״ ש״ס שה, ושיין בסמוך אחר מלות ולא לעשירים. ונכון (גליון); ד) בכתי״ב הביצה, וכ״ה בתוס׳ שאנץ:

ליקוטי רש״י

בקיונות בשורה. לשמל פתילמו. ברך ידיה בשירא. כלי שלא לשלך ליו בשבל ובכם ובריחות כח:).

תורה אור השלם

א) וְבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: [דברים יד, כט]

ב) וְהָשִׁבֹתָ הַשְׁכֻּנָתוֹ כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֻךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: [דברים כד, יג]

ג) וְהִכֹּהֵן הַמָּקְרִב אֶת עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לְכֹהֵן לוֹ תִּהְיֶה: [ויקרא ז, ח]

ד) וְלִי זָקֵן בְּאַב וְשָׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: [שמואל א ב, כב]

ה) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטֶּהֶרֶ הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית: [ויקרא יד, יז]

ו) וְכִפַּרְכֶּם אֶת קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא כג, כב]

אלא מפני שאמרו הכבים אין פיאה לירק. **ומפי מפמר** מכל מקום ליפטר ממעשר מפני שהפקירם והפקר פטור ממעשר. **ו״ל** כש״ס לעמרי פמס. פפה [פ״ע מ״פ] לימו הפקר עד שיופקר לעניים ועניותיהם (מיהמלמי) כמימוה ולינהן [ד] מעמיטה ועטיפה מה מ״ל ועטיפה יש לך עטיפה מתרת שהיא כזו ומה היא זו הפקר לעניים ולעשירים. **ל״ר** ומפלו בית שמאי בילפי׳ מפיאה לירק ומאיר להפקר בעטשת הוה [ה] ועטיפה מפקר הפה לכתיב בפיאה [ו] לעני ולגר מה תלמוד לומר תעזוב לומם יש לך עזיבה אחרת שהיא כזו ומיהו היא זו לעניים ולא לעשירים. ומיהו בפיאה גופיה כולי עלמא מודו בפטורה בדלרטינן בספרי [ז] ובפ״ק [ח] בראשונה היו מניחין ומחלה עמך יפת יש יש לו לעני חלק נהן שפה הוא לו עני ונטל פיאה: **דכריך ידיה בשירא.** פירש בקונטרס ותלינה פוטלת בקבסים בכתיב [ט] ולקח הכהן בעינן שהפה לקיחה בעלמו של כהן **ומ״ש** והא גבי לולב לא בעינן שיהא לולב של כהן הגזול (סוכה דף מ.). גבי לא ליעקוט אינם לולבה בסורבא רבא אמר לקיחה על ידי ד״ש שהפה לקיחה. ותירץ ר״י דהתם מיירי בשאין בחומה לולב על ידי סולב כעין בנת כגון שכיך לולב בסולב בסולב ואומה בסולב שהסולב מעיינו להחזיק וכי מפי גוונא לא הוה מלינה בחומה ואין בהבחי שהפה לקיחה דבכי מיירי דהא קאמר התם לא ליהדום אינם לוקחה בהומה לולבה נתני בתרפי והוי כמלינה [ז] רבא אמר מין במינו אינו מוקן מהמת דבשאינו מינו מוקן והיינו מפוס דהבחי הוי כעין דשמעתין דכיון דיהיה מלינה מי כמי מלינה [ח]:

הדרן עלך מקום שנהגו

כהנים גדולים ובניהן גיזברין וחתניהם אסרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות. [ט] תנו רבנן ארבע צוותות צוחה עזרה ראשונה צאו מכאן בני עלי שטימאו היכל ה׳ ועוד צווחה צא מיכן ישישבר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים דהוה צווחה העזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פיאבי תלמידו של פנחס בהונה גדולה ועוד צווחה העזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרבאי בן תלמידו של פנקאי וימלא כריסו מקדשי שמים אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה [י] אוכל ג׳ מאות עגלים ושותה ג׳ מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה גוחלות בקינוח סעודה אמרו כל ימיו של יוחנן בן נרבאי לא נמצא נותר במקדש. מאי סלקא ביה בישישבר איש כפר ברקאי אמרי מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר גדיא יאי ומלכתא אמרה אימיא יאי אמרו מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא אתא אידהו אחרי

בהר הבית. כתכה פניה חוץ לעזרה, ויש שם מעלות כלמעלין בפ״ק ביומא (דף טו.): **דוסי:** קורות. מחוברין, עוגיו של אילן קני קוקה: **ביותים.** כהן גדול היה, וכן כולן [והיו להן עבדים מתפגין ותוכעין את העם]: **אל״ת.** מקלותיהן, כמו לא נחלה ולא ברזמה במסכת שבת (דף סג.): **לחישתן.** שסיו מוחבין לרעה: **אטרכ״ם.** אמר כולא, על פיו מתחך כל טוך הקדש: **שמטאל** (שמואל ב ג) [אבר יכבכון את הנשים: **בריך ידיה בשירא.** ומלינה פוטלת בקבסים, ועיין בעמוד ב) [ולקח הכהן מיקח בעצמו]. ועוד לבזיון הוא: **ישמעאל בן פיאבי.** כשר היה, אבל מנני ניתו היו בעלי זרוע: **שיש מאות עגלין.** סכיס מגדל בניהו בכנים הרבה: **מאי סלקא ביה.** מה גמול נתנלה: **מיכא ומיכתא.** מלכי בית חשמונאי: **גדיא יאי.** גדי טוב למאכל יותר מן הכבש: **תמוי**

תורה אור השלם

א) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ: [שמות יב, ה] כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים: [במדבר טו, יא]

ב) אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: [ויקרא ד, כח] וְאִם כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה: [ויקרא ד, לב]

ג) אִם כֶּשֶׂב הוּא מַקְרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא ג, ז]

ד) וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא ג, יב]

אחוי בידיה אי גדיא יאי יסק לתמידא אמר מלכא הואיל ולא הוי ליה אימתא דמלכותא ניפסקו לימיניה יהב שוחד ופסקיה לשמאליה שמע מלכא ופסקיה לימיניה אמר רב יוסף °בריך רחמנא דאשקליה לישׂשכר איש כפר ברקאי [א] למיטרפסיה מיניה בהאי עלמא אמר רב אשי ישׂשכר איש כפר ברקאי לא תנא מתניתין [ג] דתנן ר"ש אומר [א] כבשים קודמים לעזים בכל מקום יכול מפני שמובחרין במינן ת"ל [ב] אם כבש יביא קרבנו מלמד ששניהן שקולין כאחד רבינא אמר אפילו מקרא נמי לא קרא דכתיב [ג] אם כבש [ד] אם עז אי בעי כבש לייתיה אי בעי עז לייתיה:

אחוי בידיה. בלשון לעוג: אימתא דמלכותא. לא דיו שלא אמר כמותי, אלא שאמר אף בלשון לעוג: דאשקליה. שהשיאו עונו וגמולו: למיטרפסיה. גמולו: לא תנא. לא שנה משנה וברייתא[א]: כבשים קודמין לעזים. בכ"מ כתב כבש תחלה: אם כבש יביא [קרבנו] לחטאת. כאן הקדים שעירה לכבשה, דכתיב בפרשה עליונה [ב] והביא את קרבנו שעירת עזים וגו' והדר אם כבש יביא וגו': אם כבש אם עז. [ג] גבי שלמים, מדלא הראה לך הכתוב רמז מובחר בזה[ב] מזה, שמעת מינה ששניהן שוין:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [פירוש גבה דינו ממנו וי"א לשון ארמי הוא ופירושו נטל חלקו וגורלו מן העונש כנגד חובתו. ערוך], ב) כריתות כח:, ג) [עיין רש"י שם בכריתות], ד) [לקמן לא:], ה) [לקמן לג:], ו) [לקמן סג.], ז) [לקמן נט.], ח) [לקמן נח.], ט) [לקמן דף סד.], י) [לקמן דף עד.], כ) רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ד ה"ג, ל) [לקמן קט:].

הדרן עלך מקום שנהגו וסליקא לה פסח ראשון[ג]

סדר והלכות קרבן פסח ראשון בקצרה

מצות עשה לשחוט קרבן פסח בי"ד בניסן אחר חצות בכ"מ בעזרה. ואיש ואשה חייבין במצוה זו[ד]. ובא מן הכבשים או מן העזים זכר בן שנה. ומי שביטלה במזיד והוא טהור ובדרך רחוקה לא היה חייב כרת[ה]: ולא יהיה כזית חמץ בבית שום א' מהמתעסקים ואם היה חמץ ברשות אחד מהם לוקה והפסח כשר[ו]. לכתחילה צריך לשחוט אותו אחר התמיד של בין הערבי' והקטרת והטבת נרות[ז] [א] ובחול נשחט התמיד בז' ומחצה ונקרב בח' ומחצה [ב] ובשבת נשחט בו' ומחצה ונקרב בז' ומחצה והפסח אחריו[ח]. הפטורין מקרבן ראייה פטורין מפסח (תוס' פסחים דף ג':). [ט] ומצוה לכתחילה לחלק כל העם שעשו הפסחים לג' כתות בעזרה וכל כת לא פחות מל' בני אדם. נכנסה כת ראשונה עד שנתמלאה העזרה ונועלין הדלתות ושוחטין ואם נמצא בעל מום או טריפה שוחטין אחר אפי' בשבת אפי' מאה עד שיכשיר א' או עד שתחשך וידחה לפסח שני שהרי אנוס הוא. [ג] ויהא א' ממרס בדמו שלא יקרוש עד שיזרוק דם התמיד [ד]. והלוים קראו את ההלל בשיר כל זמן שחיטה והקרבה ואם גמרו ההלל ועדיין לא שלמו הכת מלהקריב שונים ואם שנו ולא שלמו מלהקריב משלשין ומעולם לא שלשו. ועל כל קריאה וקריאה תוקעין ג' תקיעות בחצוצרות תקיעה תרועה תקיעה [ועל כל פסח היו ט' תקיעות ומנין הקריאה והתקיעות מפורש בסוכה נד. ובתוס' ד"ה שייר] והכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם מזרקי כסף ומזרקי זהב שורה שכולה כסף כסף ושורה שכולה זהב זהב ולא היו מעורבין משום נוי. ולא היו למזרק שוליים כדי שלא יניחום ויקרוש הדם. שחט השוחט וקיבל הכהן ונותנו לחבירו וחבירו לחבירו עד שיגיע הדם אצל הכהן הקרוב למזבח ושופכו שפיכה אחת כנגד היסוד. חזר וקיבל מזרק א' מלא ואח"כ החזיר הריקן. ואח"כ תולין הבעלים הפסח במסמרות של ברזל שהיו קבועין בכתלים ובעמודין ומי שלא מצא מקום לתלות לקח ממקלות דקים וחלקים שהיו שם והניחו על כתיפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט. ומפשיטין את כולו וקורעו וממחה את קרביו עד שמסיר מהן הצואה והפרש ומוציא האימורין והם החלב שעל הקרב ויותרת הכבד וב' כליות והחלב שעליהן, והאליה לעומת העצה[ד] ונותנם בכלי שרת ומולחן ומקטירן הכהן ע"ג מזבח כל פסח בפני עצמו. ואסור להביא האימורין לידי נותר. נטמא הבשר ונודע לו קודם זריקה אע"פ שאימורין טהורין לא יזרוק הדם ואם זרק לא הורצה ואם נודע לו אחר הזריקה הורצה. נטמאו האימורין והבשר קיים זורק הדם והבשר נאכל לערב. נטמאו הבעלים כל החבורה אחר שנשחט לא יזרוק ואם זרק לא הורצה וחייבין בפסח שני: כל שפסולו בגופו ישרף מיד. בדם או בבעלים תעובר צורתו ואח"כ ישרף (מיד): שלמו מלהקריב פותחין דלתות העזרה ויוצאת כת ראשונה ונכנסה כת שניה יצאת שניה נכנסה שלישית כמעשה ראשונה כך מעשה שניה ושלישית. שלמה כת ג' ויצאת רוחצים העזרה אפילו בשבת. חל י"ד בשבת מעשהו כמעשהו בחול לפי שקבוע לו זמן וא"א לעשותו קודם השבת אבל מה שהיה אפשר לעשות קודם השבת כגון הבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו בכלי אם היבלת לח וכדומה אסור או מה שאפשר לעשות אחר השבת כגון הדחת קרביו וצלייתו וכדומה [ה] אינו דוחה שבת. שכח ולא הביא הסכין בע"ש אם לא הקדישו עדיין יניחנו בין קרני הכבש או בצמרו ומכישו עד שמביאו לעזרה ומקדישו שם הואיל וקבוע לו זמן. ובשבת לבד ראשין להקטיר האימורין כל הלילה לפי שחלבי שבת קרבין בי"ט: שלמו מלהקריב בחול בעל הזבח נוטל פסחו עם העור ומביאו לביתו בירושלים ובשבת לא היו ראשין להוליך פסחיהן לבתיהן אלא כת א' יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית וכת ב' יושבת בחיל וכת ג' עומדין במקומן בעזרה ושוהים הכל עד מ"ש:

ואחר שבא לביתו צלאו [י] וכיצד צלאו נוטל אותו כולו שלא יחסר אבר ממנו ותוחבו מתוך פיו עד בית נקבותו בשפוד של עץ רמון ותולהו לתוך התנור שלא יגע בחרסית התנור והאש למטה וכרעיו ובני מעיו חוצה לו ואין צולין אותו בתנור שגרוף האש או ע"ג כלי אבן או כלי מתכת לפי שצריך להיות צלי אש ולא ע"י ד"א ואם היה הכלי מנוקב ששולט בו האור צולין עליו. ואסור לאוכלו חי אפילו חצי צלי ומבושל אפילו לאחר צלייתו ומותר לסוך אותו בשעת צלייתו או לטבל בשעת אכילתו במי פירות חוץ ממים:

ואחר שצלאו אוכלו לערב וחותך הבשר ואוכל וחותך העצמות מן הפרק ומפרקן אם רצה וכשיגיע לגיד הנשה מוציאו ומניחו עם שאר הגידין והעצמות והקרומות שיוצאין בשעת אכילה. ולא יאכל ממנו כזית צלי מבעו"י. וכל האוכל מן הפסח אינו אוכל אלא בחבורה אחת ואין מוציאין ממנו מן החבורה שיאכל בה (אבל ב' חבורות יכולין לאכול פסח א' בב' מקומות) (כ"פ הכסף משנה הל' קרבן פסח פ"ט ה"א) ובשר הפסח שהוציאו בעקירה והנחה חוץ לחבורתו מן האגף ולחוץ נאסר באכילה. הפסח אינו נאכל אלא בהיקף מחיצה וב' חבורות שאוכלין בבית א' צריכין כל חבורה לעשות היקף מחיצה לעצמן ואלו הופכין פניהם לכאן ואלו לכאן שלא יראו מעורבין וכלה מותרת להחזיר פניה ושמש א' שמשמש לשניהם והתחיל לאכול ואוכלו בפיו כשהולך לשמש לחבורה אחרת קופץ פיו ומחזיר פניו עד שמגיע אצל חבורתו נפרצה המחיצה אינן אוכלין וכן אם נעשה מחיצה בין חבורה א' אינן אוכלין עד שתסתלק: בתחלת הסעודה שנכנסו רק ב' מהחבורה צריכין להמתין על השאר אבל ג' שנכנסו בזמן הסעודה אין צריכין להמתין: **נטמא** מקצת האברים שורף את הטמאים ואוכל הטהורים. נטמא שלם או רובו שורפין אותו לפני הבירה כדי לביישן שלא נזהרו בו ונשרף מעצי המערכה ואם רצו הבעלים לשורפו בקש ובקנים משל עצמן שורפין. ונטמא מיעוטו והנותר שורפין בחצרותיהן מעצי עצמן. [כ] נטמאו הבעלים מקצתן אע"פ שהתחילו כבר לאכול ונטמאו זכו הטהורים בחלקם של טמאים אבל התחילו כולן לאכול ונטמאו מקצתן חלק הטמאים ישרף וה"ה אם מתו: **אין הפסח** נשחט ונזרק ונאכל אלא למנויו ולנמולים ולטהורים ולשם פסח. המאכיל פסח ראשון או שני למומר או גר תושב ולנכרי אף על פי שנימול מכין אותו מכת מרדות וישראל ערל שאכל פסח חייב מלקות: מילת בניו ועבדיו וטבילת שפחותיו של גדול מעכבתו מלישחט ולאכול הפסח ולא עבדיו ושפחותיו של קטן מעכבים את הקטן: **לכתחלה** לא ישחוט על יחיד ואם שחט צריך שיהיה ראוי לאכול את כולו וכן אין שוחטין אלא על מי שראוי לאכול כזית ממנו משעת שחיטה עד שעת זריקה. הרבה נמנין על פסח א' עד שיהא כזית לכל א' ונמנין על מוח שבראש אבל לא על הגידין הרכין שסופן להקשות ולא על מוח שבקולית. וכל זמן שלא נשחט עדיין יכולין למנות עליו ולמשוך ידיהן ממנו ואף כולן יכולין למשוך ממנו רק שישאר א' מהם ואין נמנין על שני פסחים כאחד וכשנמנה על שנים יאכל מן הנשחט ראשון. ואין צולין שני פסחים כאחד. אין עושין חבורה נשים ועבדים קטנים ועבדים אבל עושין חבורה כל אחד לעצמן ולכתחילה אין עושין חבורה כולה קטנים או חולים זקנים ואוננים וגרים. שחטו לכשרים ולפסולים כשר אבל זרק הדם לכשרים ולפסולים פסול שהזריקה חמורה שהוא עיקר הקרבן אפי' חישב בשעת שחיטה ע"מ לזרוק לכשרים ולפסולים פסול אבל חישב לזרוק שלא לאוכליו כשר שאין מחשבת אוכלין בזריקה. שוחט אדם בשביל אחרים שהן ברשותו כגון בנו ובתו הקטנים ועבדו ושפחתו הכנענים אפי' שלא מדעתן ומי שאינו ברשותו שוחט עליו מדעתו ממין שצוה לו ואם שינה פסול ובנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים ואשתו כ"ז שלא מיחו הוי מדעתן. ואין שוחטין על חצי עבד וחצי בן חורין: **זמן אכילת** הפסח מן התורה כל הלילה ומדרבנן עד חצות ומה שנותר עד הבוקר באש תשרף: טעון הלל בשעת אכילתו. אסור לשבר עצם מפסח טהור שיש עליו כזית בשר או שיש בו מוח אפי' לאחר זמן אכילתו אפי' מפסח שנפסל ובלבד שהיתה לו שעת הכושר בשחיטה וזריקה. לפיכך שורפין עצמות הפסח בכלל הנותר שלא יבוא לידי תקלה. וכל הנאכל בשור הגדול אחר שנתבשל הוא שמותר לאכול כנגדו מן הגדי הרך אחר צלייתו: [ל] **כשמקריבין** הפסח בחול ובטהרה ובחבורה גדולה שהאוכלים מרובים מקריבין חגיגה עמו כדי שיהא הפסח נאכל על השובע ואוכל מהגיגה תחלה ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הזבח ובאחרונה אוכל מגוף הפסח כדי שיהא הפסח גמר שביעה ומברך בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הפסח ואוכל אפי' כזית מבשר הפסח ואינו טועם אחריו כלום. והחגיגה נאכלת כשאר שלמים. ובשר חגיגה שעלה עם הפסח על השלחן זמן אכילתו כפסח עצמו: **מי שאבד פסחו** ומצאו אחר שהפריש פסח אחר יקריב איזו שירצה והשני יקריב שלמים. פסח שנתערב בשלמים יקריב כולו שלמים ומעות פסח שנותר יקריב ג"כ שלמים ופסח שלא בזמנו יקריב שלמים: **מחוסרי כפורים** שחל יום הבאת קרבנותיהן בי"ד שוחטין עליהן ומקריבין קרבנותיהן בי"ד בין קודם שחיטת הפסח בין אחר שחיטתו ואוכלין פסחיהן לערב ואין שוחטין עליהן עד שימסרו קרבנותיהן ביד ב"ד שמא יפשעו: מצורע שחל שמיני שלו בי"ד וראה קרי בו ביום הרי זה טובל ונכנס לעזרת נשים. ישראל ערל שמל בע"פ שוחטין עליו אחר שמל אבל גר שמל וטבל בי"ד אין שוחטין עליו: מי שבא בבית הפרס ה"ז מנפח והולך ואם לא מצא עצם ולא נטמא שוחט ואוכל פסחו וכן בית הפרס שנידוש טהור לעושה פסח:

(יתר הלכות הפסח יבואר לקמן דף צט. בהלכות פסח שני)

גליון הש"ס

גמ' אמר רב יוסף בריך רחמנא. כעין זה יבמות קה ע"ב:

הגהות וציונים

[א] נראה שרש"י לא גרס בגמ' תיבת "מתניתין" וכן ליתא בכמה כת"י בכריתות (דק"ס): [ב] נדצ"ל דמובחר זה מזה (באה"מ): [ג] על חלוקת המסכת לפסח ראשון ופסח שני עיין תוס' יו"ט ומלאכת שלמה בתחילת המסכת: [ד] החת"ס מוסיף אם היה טלה:

ליקוטי רש"י

אחוי בידיה. בלשון גסות וליצנות ומרד במלכות. למיטרפסיה. לגמולו ליטנא אחרינא למלקותו [כריתות כח:].

[מכאן שייך לדף נח.]

חל ערב פסח להיות בערב שבת. הוצרך לאחר תמיד של בין הערבים בכל יכולת לפי שפסחים נשחטו אחריו וצריך לצלותן מבעוד יום [יומא כח ע"ב]. מעידנא דמתחיל שמשא למערב. משמתחלת החמה להתעקם כלפי מערב קלת ומשחרי כותלי, דהכי אמרינן ביומא בפ' שלישי (דף כח:) ללותיה דאברהם מכי משחרי כותלי והיינו מחצות היום ולהלן, ופרכינן עלה מהא דתנן תמיד נשחט בשמונה ומחצה ומשני שאני כותלי

הגהות הגאון מוה' ליב פישלם ז"ל

[א] נ"ל בין בחול בין בשבת. (עיין במשנה תמיד נשחט): [ב] נ"ל ובערב שבת ע"ש: [ג] חסר וצ"ל אם שחטו [אחר חצות] קודם לתמיד כשר (עיין במשנה דף ס"א ע"א): [ד] חסר וצ"ל ואם נזרק קודם לדם התמיד כשר (ע"ש): [ה] חסר וצ"ל חוץ מהקטר חלבים ואמורין שחביבה מצוה בשעתה (עיין דף ס"ח רע"ב):

וּפַסְקֵיהּ לִשְׂמְאֵלֵיהּ, ומה שנענש ביד שמאל אף שעשה את העבודה רק ביד ימין [שהרי עבודה ביד שמאל פסולה (ראה זבחים טו, ב)], היה זה משום שביד שמאל כרך את השיראי על יד ימין, ועל כן אף בה נענש. וכיון שתחילת החטא נעשה על ידי יד זו, נענש בה תחילה (בן יהוידע).

וּפַסְקֵיהּ לְיַמִּינֵיהּ, שכיון שעיקר העבודה היא ביד ימין, גזרו משמים שאף יד זו תינטל ולא יועיל לו השוחד שנתן לנטילת ידו השמאלית במקומה (מהרש"א).

אֲפִילּוּ מִקְרָא נָמֵי לֹא קָרָא וְכוּ', ומה שהקפידה התורה להקדים בכל דיני הקרבנות את הכבשים לעזים, אין זה משום שהכבשים משובחים מהעזים (כטענת יששכר איש כפר ברקאי), אלא נרמז בזה דין שהתייחדו בו הקדשים, והוא על פי מה שמצינו בגמ' בשבת (עז, ב) שהטעם שהעזים הולכות בעדר לפני הכבשים, הוא כבריאת העולם שתחילה היה חושך ואח"כ אור, וכך העזים שברובן הן שחורות קודמות לכבשים שברובם הם לבנים. אך לענין קדשים הוא להיפך, שאין היום הולך אחר הלילה שקדם לו כמו בשאר דיני התורה, אלא הלילה הולך אחר היום, ולכן בקדשים הקפידה התורה והקדימה את הכבשים לעזים, כדי לרמוז בכך לדין זה (שושנים לדוד [לר"ד פארדו] משניות כריתות ו, ט).

תַּלְמוּד לוֹמַר 'אִם כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ', שכאן מצינו שהקדימה התורה עז לכבש, שבתחילה נאמר 'והביא את קרבנו שעירת עזים', ואחר כך נאמר 'אם כבש יביא קרבנו' (רש"י). ואף שרק פעם אחת הקדימה התורה עז לכבש ובשאר המקומות הקדימה התורה כבש לעז, מכל מקום יש בכך כדי להוכיח ששניהם שוים, כיון שכשמביאים שני דברים ומקדימים את אחד מהם, אין בכך ראיה על חשיבותו, כי הרי אי אפשר לכתוב את שני הדברים ראשונים, ותמיד יהא אחד קודם לחבירו, אלא שמכל מקום אם לעולם מקפידים להקדים אחד מהם, זו אכן ראיה על חשיבותו, לכך הקדימה התורה פעם אחת את העז, להורות שאין לכבש מעלה עליו (הערות הגרי"ש אלישיב).

מִלְּמַד שֶׁשְּׁנֵיהֶן שָׁקוּלִין כְּאֶחָד, והם שוים בחשיבותם לפני ה', על אף שבאמת טעם הכבש משובח יותר (בן יהוידע).

אִי בָּעֵי כֶּבֶשׂ לַיְיתֵיהּ אִי בָּעֵי עֵז לַיְיתֵיהּ, ומכל מקום רוב קרבנות הפסח היו של טלה [כבש] (תוס' לעיל ג, ב ד"ה מאליה), שיש בכך הידור מצוה, מפני שהוא היה המזל והעבודה זרה של המצרים (רש"ש לקמן סט, ב)

המשך מעמוד נז.

כדי לשבחו בכך [כמבואר לעיל בסמוך], ואילו על יוחנן בן נרבאי אמרה 'תלמידו של פנקאי', ששינתה את שמו של 'פנחס' בן אלעזר ל'פנקאי', לרמז שכיון שנעשה יוחנן צדוקי, כבר אינו נחשב תלמידו של פנחס בן אלעזר (מהרש"א).

מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא חֲווֹ יָתְבִי, מלכים מבית חשמונאי (רש"י). ויש שכתב, שלא מסתבר שהיו ממלכי בית חשמונאי, שהרי הם היו כהנים גדולים, ולא היו צריכים לקרוא לכהן גדול לשאול איזה בשר משובח יותר, אלא יתכן שהיה המלך מבית הורדוס או מבית אריסטובלוס, שלא היו כהנים גדולים (חתם סופר, וראה בגמ' בכריתות כח, ב, שם נאמר שהיה זה ינאי המלך ואשתו, וינאי המלך היה כהן גדול מבית חשמונאי, כמבואר בגמ' בקידושין סט, ב וברש"י שם, אך ראה תוס' ישנים יומא ח, ב, שגם מבית הורדוס היה מלך בשם זה).

מילואים

המשך מעמוד לא.

כִּי הֵיכִי דְּמְשַׁתַּעְבְּדָנָא לֵיהּ לַאֲבוּכוֹן וְכוּ' מִדְּרַבִּי נָתָן, ומכיון שהקרקע משועבדת לו עצמו מ'שיעבודא דרבי נתן', אינו צריך לתת אותה ליתומים ולחזור ולגבותה מהם, אלא אומר להם שישלם להם את חובו בקרקע, ומשאירה אצלו (רבינו דוד; רשב"א קידושין טו, א סוף ד"ה ואידך בעלמא, אולם ראה רעק"א כתובות צב, א ד"ה אמר רבא).

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר מִנַּיִן לְנוֹשֶׁה בַּחֲבֵירוֹ מָנֶה וְכוּ' תַּלְמוּד לוֹמַר וְנָתַן וְכוּ', ואם מת השני, יכול הראשון לגבות מהשלישי רק קרקע ולא מטלטלים, כיון שב'שיעבודא דרבי נתן' לא התחדש שהשלישי חייב ישירות לראשון, אלא שהראשון יכול להיפרע מהשני על ידי שיגבה מהשלישי את החוב שהוא חייב לשני [ואין השלישי יכול לומר לו 'לאו בעל דברים דידי את'], ולכן באופן זה שמת השני, אינו יכול לגבות מהשלישי מטלטלים, שהרי הוא בא להיפרע על ידי גביה זו מהיתומים של השני, ומיתומים אינו יכול לגבות אלא קרקע ולא מטלטלים (מהרש"א בביאור דברי התוס', וראה קהלות יעקב כד). ויש סוברים שמדין 'שיעבודא דרבי נתן' עובר גוף החוב מהשני לראשון [ולכן השני לא יכול למחול את החוב לשלישי], והטעם שאינו יכול לגבות מטלטלים מהשלישי, הוא משום שרק קרקעות ש'שיעבודן אלים נאמר בהם 'שיעבודא דרבי נתן', אבל מטלטלים שאין שיעבודם אלים לא נאמר בהם 'שיעבודא דרבי נתן' (קצות החושן פה, ה, וראה עוד קהלות יעקב שם).

ואף שכל נכסי הלוה משועבדים למלוה, ובכלל זה גם השיעבוד שאחרים משועבדים לו, הוצרך רבי נתן הוצרך ללמוד דין זה מהכתוב 'ונתן לאשר אשם לו', כיון שאין שהשיעבוד חל רק על נכסים שגופן ממון ולא על שיעבוד שאין גופו ממון (רשב"א קידושין טו, א ד"ה כתבינן; ר"ן כתובות ו, א מדפי הרי"ף ד"ה ונתן). ויש מפרשים, שלולא הכתוב היינו סוברים שהשני יכול למחול את החוב לשלישי, ובפסוק התחדש שנחשב כאילו השלישי חייב לראשון, ולא תועיל מחילת השני (ריטב"א כתובות יט, א ד"ה אמר אביי; ש"ך חו"מ קא, ג). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע חו"מ פו, א).

אִי אָמְרַתְּ בְּשִׁלְמָא לְמַפְרֵעַ הוּא גּוֹבֶה אַמְּטוּ לְהָכִי מוּתָּר בַּהֲנָאָה, לפי שגם במטלטלין אומרים 'למפרע הוא גובה', שהרי גם הם משועבדים למלוה מדאורייתא למאן דאמר שיעבודא דאורייתא, ורק מדרבנן אינו גובה מהם אם מכרם לאחר (רבינו דוד בתי' השני, וראה ביאורנו לעיל ד"ה אביי, וראה עוד לעיל [ל, ב ד"ה גמ' איתמר], שאם שיעבד את נכסיו בפירוש, גם למ"ד שיעבודא לאו דאורייתא נחשב שלמפרע הוא גובה). ולמפרשים שביארו לעיל (שם) שבמטלטלין מודה אביי שלא אומרים למפרע הוא גובה, בהכרח שמדובר כאן שהלוה שיעבד לו את החמץ בשטר אגב קרקע, שבמקרה זה המלוה גובה את החוב גם ממטלטלין (רבינו דוד בתי' הראשון וחי' הר"ן, ע"פ הגמ' ב"ב מד, ב).

וכיון שלמפרע הוא גובה, מותר החמץ בהנאה לאחר הפסח אף שאם היה החמץ נאבד, היה צריך לשלם את חובו ממקום אחר, ואין זה דומה לנכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל שאם קיבל עליו אחריות עובר ב'בל ימצא' כמבואר לעיל (ה, ב), כיון ששם הישראל קיבל אחריות על גוף החמץ ונחשב כשלו, אבל כאן אין לו אחריות על החמץ, אלא שאם נאבד החמץ צריך לשלם את חובו ממקום אחר (שפת אמת; חי' הגר"ח על הש"ס).

יִשְׂרָאֵל שֶׁהִלְוָה לְגוֹי עַל חֲמֵצוֹ, לְאַחַר הַפֶּסַח אֵינוֹ עוֹבֵר אם נהנה ממנו (רש"י), ומשמע שבפסח עצמו אינו עובר ב'בל יראה' גם לאביי שסובר למפרע הוא גובה, כיון שיתכן שהגוי ישלם לו מעות ויפדה את החמץ, ומספק אינו עובר ב'בל יראה' (מהרש"ל, וראה שם שהברייתא בע"ב סוברת שמספק עובר על 'בל יראה'). ויש שפירש, שעובר ב'בל יראה' מספק, והטעם שהברייתא מדברת רק על איסור הנאה מהחמץ לאחר פסח, ללמדנו שלאחר הפסח הוא אסור בהנאה אף שבפסח עצמו לא היה שייך לגמרי לישראל (מהרש"א).

המשך מעמוד לא:

גְּמָרָא. וְצָרִיךְ שֶׁיְּבַטֵּל בְּלִבּוֹ, שמא יפקח את הגל במועד ונמצא עובר עליו ב'בל יראה' (רש"י), אבל מדאורייתא נחשב החמץ כמבוער, ולכן אם שכח ולא ביטלו עד לאחר זמן איסורו, אינו צריך לפקח את הגל ולבערו (מג"א תלג, יז, אולם ראה חק יעקב שם, יח), ואף שלעיל (ה, ב) למדו מ'לא ימצא' שאסור להטמין חמץ, מכל מקום איסור זה הוא רק כשמטמין את החמץ בידים, אבל אם נפלה עליו מפולת ונעשה טמון מאליו, הרי הוא כמבוער (ט"ז שם, ח; משנ"ב שם, לח). ויש סוברים, שמה שצריך לבטל את החמץ הוא משום שאם לא יבטל יעבור על 'בל ימצא' (תוס' רא"ש; סמ"ק סוף סי' צח), ולכן אם שכח ולא ביטל את החמץ עד לאחר זמן איסורו, צריך לפקח את הגל כדי לא לעבור על 'בל ימצא' (מג"א שם). ■ להלכה הובאו שתי הדעות (משנ"ב שם, לח).

תָּנָא כְּמָה חֲפִישַׁת הַכֶּלֶב שְׁלֹשָׁה טְפָחִים. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תלג, ח).

וְכַמָּה אָמַר רַפְרָם בַּר פָּפָּא מִסְתַּכְּרָא טֶפַח. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע חו"מ רצא, טו).

מִשְׁנָה. הקדמה: זר שאכל תרומה בשוגג צריך לשלם קרן וחומש לכהן, ותשלום זה אינו רק תשלום על מה שגזל מהכהן, אלא הוא גם כפרה על אכילת התרומה, ולכן הכהן אינו יכול למחול עליו (תוס' לעיל כט, א ד"ה מאן). ותשלום זה שהוא לכפרה, דורשת הגמ' להלן (לב, א) מפסוק, שלא ניתן לשלמו בכסף, אלא צריך לשלם פירות חולין שראויים להיות תרומה, והם נעשים תרומה תחת התרומה שאכל, והסתפקו בגמ' שם, האם תשלום זה הוא 'לפי דמים' - כפי שווי הפירות, או 'לפי מדה' - לפי כמות הפירות שאכל, ללא קשר לערכם הממוני. וכפרה זו התחדשה רק באכילת תרומה בשוגג ולא באכילת תרומה במזיד, שבה צריך לשלם רק את הקרן שגזל מהכהן, כמו כל גזילה.

הָאוֹכֵל תְּרוּמַת חָמֵץ בַּפֶּסַח וְכוּ', ומדובר כאן שהפריש תרומה בפסח והחמיצה, או שהפריש תרומת חמץ לפני פסח, אבל בפסח עצמו אינו יכול להפריש תרומת חמץ, מהטעמים המבוארים בגמ' להלן (לג, א).

פָּטוּר וְכוּ' וּמִדְּמֵי עֲצִים, אם תרומה טמאה היא שעומדת להסקה תחת תבשילו, שכיון שחמץ אסור בהנאה, נמצא שאין לו שוויות ממונית בפסח, ולא הפסיד את הכהן כלום כשאכלה (רש"י). ואין לפרש שמדובר על תרומה טהורה, משום שהיא הרי עומדת רק לאכילה ולא להסקה, ואין בכך כל חידוש שפטור מדמי עצים (תוס' יו"ט, אולם ראה רבנו חננאל).

המשך מעמוד לג.

רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר וְכוּ' שֶׁאִם נְתָכַּוֵּין לְהַגְבִּיהַּ וְכוּ', ולדבריו רק כשהתכוון להגביה תלוש וחתך מחובר נחשב 'מתעסק', כיון שלא התעסק כלל בחיתוך אלא בהגבהה, אבל אם התכוון לחתוך תלוש וחתך מחובר, אינו נחשב מתעסק אלא שוגג, כיון שהתעסק בחיתוך, אבל למר בריה דרבנא גם אם התכוון לחתוך תלוש ולבסוף חתך מחובר נחשב 'מתעסק', כיון שהתכוון לחתוך חיתוך שמותר לעשותו בשבת (ע"פ רש"י), ובגמ' (שבת עב, ב) נחלקו בזה אביי ורבא (תוס' הרשב"א משאנ"ך; תוס' רא"ש).

אֲבָל הִפְרִישׁ חָמֵץ תְּרוּמָה דִּבְרֵי הַכֹּל אֵינָהּ קְדוֹשָׁה, ומשמע שקדושת תרומה היא שלא חלה על החמץ, אבל מכל מקום יש עליו חיוב הפרשת תרומה והוא נשאר טבל אם לא מפרישים עליו תרומה ממקום אחר (שאגת אריה צז, אולם ראה גבורת ארי יומא ח, ב ד"ה אלא). ויש סוברים, שהפסוק מלמדנו שהחמץ אינו טבל גם אם לא מפרישים עליו תרומה ממקום אחר, כיון שאיסור טבל הוא משום שמעורב בו תרומה, ומכיון שהחמץ אינו יכול להיות תרומה, אין כאן איסור טבל (עונג יו"ט קיד, ע"פ רא"ש נדרים יב, א, וכע"ז באור שמח תרומות ב, יז). ■ וכן נפסק להלכה (דרך אמונה תרומות ב, קלג).

מָנָא הֲנֵי מִילֵּי, שגם לרבי יוסי הגלילי שחמץ מותר בהנאה, אי אפשר להפריש תרומת חמץ בפסח, אבל לרבנן שחמץ אסור בהנאה, לומדים מהפסוק (ויקרא כב, יד) 'ונתן לכהן את הקדש', שאיסורי הנאה אינם יכולים להיות תרומה (תוס', וראה מהר"ם שביאר את הלימוד מהפסוק), ואף שגם לולי הפסוק אנו יודעים שאי אפשר לקרוא שם תרומה על איסורי הנאה, לפי שאיסורי הנאה אינם שלו, מכל מקום ללא הפסוק היינו סוברים שהחמץ הוא טבל שאין לו תקנה, ומהפסוק לומדים שהוא לא טבל כלל (קובץ שיעורים אות קנא, לדעת המפרשים כך לעיל ד"ה אבל).

אֵין תּוֹרְמִין מִן הַטְּמֵאָה לַטְּהוֹרָה, כיון שהוא מפסיד את הכהן (רש"י). ויש מפרשים, כיון שאסור להפריש פירות רעים על פירות יפים, או גזירה שמא יפריש פירות טמאים שלא היתה להם שעת הכושר, שהם לא יכולים להיות תרומה, כמבואר בסמוך (תוס' יבמות פט, א ד"ה אין).

וְאִם תָּרַם בְּשׁוֹגֵג תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה - שלא ידע שפירות אלו טמאים הם (רש"י), אבל אם ידע שהם טמאים אלא שסבר שמותר לתרום מהטמא על הטהור, אין תרומתו תרומה (רמב"ם תרומות ה, ח), שאף שבכל התורה כולה 'אומר מותר' נחשב שוגג, משום חומר תרומה החמירו שאינו כשוגג (פמ"ג יו"ד צט שפ"ד יב).

הָכָא לֹא הָיְתָה לוֹ שְׁעַת הַכּוֹשֶׁר, שכשהוא מחובר לקרקע עדיין לא התחייב בתרומה, כיון שנאמר (דברים יח, ד) 'ראשית דגנך', ו'דיגון' הוא לשון העמדת כרי (רש"י). והטעם שהגמ' בסמוך מעמידה דוקא כשהחמיץ במחובר ולא כשהחמיץ לאחר תלישה קודם שהעמיד כרי, כיון שלאחר שהתבואה נקצרה ועומדת לדיגון חייבת בתרומה (ריטב"א קידושין סב, א ד"ה ת"ר). ויש שפירש, שהפטור במחובר נלמד ממה שנאמר (במדבר יח, כו) 'והרמתם ממנו' - ולא מן המחובר (תוס' קידושין שם ד"ה אין, וראה עוד רש"ש).

כְּגוֹן דְּאַחְמִיץ בְּמְחוּבָּר, ואף שתבואה שמחוברת לקרקע אינה מחמיצה אפילו אם ירדו עליה גשמים, זה דוקא כשעדיין לא התבשלה כל צרכה, אך כאן מדובר בתבואה שהתבשלה כל צרכה, והיא מחמיצה כשיורדים עליה גשמים (שו"ת הרשב"א ז, כ). ואף שתבואה זו עומדת להיקצר, אי אפשר להפריש ממנה תרומה מדין 'כל העומד להיקצר כקצור דמי', כיון שכלל זה לא נאמר לגבי תרומה (קובץ שיעורים אות קנד, ע"פ תוס' סנהדרין טו, א ד"ה שער).

אֲבָל אַחְמִיץ בְּתָלוּשׁ הָכִי נַמִּי דְּקָדְשָׁה אָמַר לֵיהּ אֵין, ולפי זה מה שאמרו בברייתא 'במה דברים אמורים שהפריש תרומת חמץ והחמיצה' לאו דוקא הוא, אלא אפילו שהפריש תרומת חמץ שהיתה ראויה שעה אחת להיות תרומה, קדושה היא, ורק אם הפריש תרומה שהחמיצה במחובר ולא היתה ראויה להיות קדושה, אינה קדושה (תוס' רבינו פרץ).

המשך מעמוד לד.

הֵיסֵּח הַדַּעַת רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר פְּסוּל טוּמְאָה הָוֵי וְכוּ', דין 'היסח הדעת' נלמד ממה שנאמר (במדבר יח, ח) 'ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי', מכאן שצריך לעשות שימור לתרומה שלא תיטמא ולא להסיח דעת ממנה (רש"י). ורבי יוחנן וריש לקיש נחלקו בביאור הפסוק, לרבי יוחנן נאמר בפסוק זה מצוה לשמור את התרומה מטומאה, ואם לא שמר ביטל מצוה, אבל התרומה מותרת באכילה אם נודע לנו בבירור שהתרומה לא נטמאה, אבל לריש לקיש נאמר בפסוק זה שתרומה שהסיח דעתו ממנה אסורה באכילה, גם אם נודע לנו בבירור שהתרומה לא נטמאה (קובץ ענינים [לרבי אלחנן וסרמן]).

ודין 'היסח הדעת' לרבי יוחנן שסובר שהוא פסול טומאה, הוא רק מעלה מדרבנן, ואין בזה ספק טומאה מהתורה, כיון שאין סיבה להסתפק שמא התרומה נטמאה, אבל לריש לקיש שסובר שהוא פסול הגוף, דין זה מהתורה הוא, שהרי מבואר בסמוך שאפשר לשרוף קדשים שהסיח דעת מהם בלי עיבור צורה (חזו"א או"ח קכט, לחגיגה כא, א ד"ה האונן, וטהרות י, ו). ויש סוברים, שגם לרבי יוחנן שפסול טומאה הוא, מדאוריתא חוששים שמא נטמאה התרומה, ואסורה באכילה עד שיתברר שלא נטמאה (אחיעזר ב מ, ה; קהלות יעקב לא, ב).

שֶׁאִם יָבֹא אֵלִיָּהוּ וְיטַהֲרֶנָּה שׁוֹמְעִין לוֹ, שדוקא בדבר שצריך שני עדים שיעידו עליו אין סומכים על נביא, אבל לענין טומאה וטהרה שעד אחד נאמן על כך, סומכים על נביא (ע"פ קונטרס דברי סופרים ה, ד).

וּתְעוּבַד צוּרְתָּן, כלומר, שיפסלו ב'לינה' המעבירה את צורת הבשר, שכיון שהבשר לן לילה אחד, הוא נפסל משום נותר וטעון שריפה (רש"י). והטעם שנקטו לשון 'עיבור צורה', כיון שכל פסול לינה הוא רק באופן שעל ידי הלינה משתנית צורת הבשר, אבל קטורת שאין צורתה משתנית בלינה, אינה נפסלת בלינה (מקדש דוד יז, ד, ע"פ רש"י שבועות יא, א ד"ה הואיל). ויש מפרשים, ש'עיבור צורה' היינו שהבשר מתקלקל ומשתנה מצורת בשר, ואינו ראוי עוד לאכילה (רבנו חננאל ע"ב ולהלן עג, ב ; פיה"מ לרמב"ם פסחים ז, ט), אבל קודם שהגיע לידי כך, אינו יכול לשורפו מדין 'נותר' לאחר לינת לילה אחד, שכיון שקרבן זה כבר נפסל ב'היסח הדעת', לא חל עליו פסול 'נותר' (כתבי קהלות יעקב החדשים פסחים ק, אולם ראה נודע ביהודה תנינא יו"ד נג, שגם בשר פסול אסור לאוכלו משום נותר).

אִי אָמְרַתְּ בְּשִׁלְמָא פְּסוּל טוּמְאָה הָוֵי, שמהפסוק 'משמרת תרומותי' לומדים שקדשים נפסלים בהיסח הדעת (רמב"ן וריטב"א חולין ב, ב ד"ה ואם שחט).

המשך מעמוד לה.

וְכֵן הָיָה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹמֵר קָרְמִית חַיֶּיבֶת בְּחַלָּה, שאף שלומדים חלה ממצה בגזירה שוה של 'לחם' 'לחם', שדוקא עיסה שיכולה לבוא לידי חימוץ חייבת בחלה, לדעת רבי יוחנן בן נורי קרמית באה לידי חימוץ (ירושלמי כאן, ראה שם שלדעת רבי יוחנן בן נורי בדקו ומצאו שמחמיצה, ולחכמים בדקו ולא מצאו שמחמיצה), והיא נחשבת מין דגן (רש"י), ויוצאים בה גם ידי חובת מצה בפסח (תוספתא ב, יז, ושלא כמהר"ל בגור אריה שחייבת בחלה רק מדרבנן, ואין יוצאים בה ידי מצה בפסח).

וְאִם מְצָאָהּ הוּא אֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, משום שלא אכלו דרך אכילה (רש"י), כלומר, שזו אכילה 'שלא כדרך' שאין יוצאים בה ידי מצות אכילה (ראש יוסף ורש"ש) [ומכל מקום על חמץ שהמחה וגמעו ענוש כרת, כי אף שאין חייבים על אכילה שלא כדרך (קושיית המנחת חינוך מצוה י אות ו), הגמ' בחולין (קכ, א) דרשה מגזירת הכתוב לחייב על כך (מנחת סולת שם, ב)], או שאין זו דרך אכילה אלא דרך שתיה, ואינו יוצא במצה אלא באכילה (נודע ביהודה קמא יו"ד לה. אך באכילה שלא כדרך, כתב שיתכן שיוצא ידי חובה. ועיין למשנה למלך יסודי התורה ה, ח שהסתפק בזה וצידד שאינו יוצא) [אך על חמץ שהמחה וגמעו ענוש כרת, כי חייב על הגמיעה כאכילה (רש"י), שכך דרשה הגמ' בחולין (שם) שחייבים גם על שתיית חמץ].

טעם נוסף אמרו בגמ' בחולין שם, שאינו יוצא בהמחהו וגמעו ידי חובת מצה, לפי שאינו 'לחם עוני', שכיון שהמחהו יצא מתורת 'לחם' (רבנו חננאל), או שנחשב 'לחם', אך אינו 'לחם עוני' (נודע ביהודה שם, וראה תוס' שם ומלוא הרועים כאן, שהגמ' שם היתה יכולה לומר כטעמו של רש"י, אלא שכך דרך הגמ', וכוונתה שאפילו אם גמיעה נחשבת אכילה אינו יוצא).

■ להלכה, אין יוצאים ידי חובה במצה שנימוחה (שו"ע או"ח תסא, ד). ואם התמסמסה אך לא נימוחה לגמרי, נחלקו הפוסקים אם יוצאים בה (ראה ביאה"ל שם). ואין יוצאים במצה שאכלה שלא כדרך אכילה (שו"ע שם תעה, ג).

המשך מעמוד לה:

יָכוֹל יוֹצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּטֶבֶל וְכוּ' מִנַּיִן תַּלְמוּד לוֹמַר וְכוּ', ומה שהוצרכה הגמ' לדרוש כך מהיקש ולא אמרה שהטעם הוא משום 'מצוה הבאה בעבירה' (קושיית תוס' סוכה ל, א), יש שביאר, שפסול 'מצוה הבאה בעבירה' אינו אלא מדרבנן, וההיקש מלמד שאין יוצאים במצת טבל אף מדאורייתא (רמב"ן, הובא לעיל ד"ה לא). ויש שכתבו, שדין 'מצוה הבאה בעבירה' אינו שייך כלל במצה, כיון שלא נאמר פסול זה אלא בדבר שמהללים ומשבחים בו את הקב"ה, כמו לולב וקרבן (תוס' הרשב"א משאנץ, הובא לעיל שם). ויש שכתב, שדין 'מצוה הבאה בעבירה' הוא כשהמצוה מסייעת להשלמת העבירה, כגון בגזל מצה, שעל ידי המצוה קנאה בשינוי השם או בשינוי רשות, אבל טבל שעבירתו מעצמו ואין המצוה מסייעתו, אין זה נחשב 'מצוה הבאה בעבירה' (ריטב"א). ■ להלכה, יש אומרים שגם לענין מצה יש פסול 'מצוה הבאה בעבירה' [שלא כתוס' שאנן], ומטעם זה אין יוצאים במצה גזולה [גם לריטב"א] (ביאה"ל תנד, ד, בשם השאגת אריה צד והלבוש שם, וראה משנ"ב שם, טו, טעם נוסף שאין יוצאים במצה גזולה, וראה גם ביאורנו להלן לח, א ד"ה מה).

מִשּׁוּם בַּל תֹּאכַל טֶבֶל, והטעם שאין אומרים בזה 'עשה דוחה לא תעשה', שמצות מצה תדחה את איסור טבל, משום שאין עשה של קודם מתן תורה דוחה עשה שלאחר מתן תורה (תוס' חכמי אנגליה; תוס' קידושין לח, א לענין מצת 'חדש', בשם הירושלמי). או משום שאין עשה דוחה לאו שיש בו מיתה, וטבל יש בו מיתה (תוס' חכמי אנגליה; שאגת אריה צו). או משום שגזרו כזית ראשון אטו כזית שני (תוס' שם).

המשך מעמוד לו.

ויש שכתב, ש'יום טוב ראשון' הכוונה שאסורה אכילת מצה עשירה בלילה הראשון אף אם אכל כזית ממצה שאינה עשירה, משום שמבטל בזה את 'זכרון לחם עוני', שמלבד הדין שתהא מצת חובה מ'לחם עוני', יש דין נוסף בלילה הראשון שלא לאכול מצה עשירה, זכרון ל'לחם עוני' (חי' הגרי"ז על הרמב"ם חמץ ומצה ו, ה, בדעת הרמב"ם שם).

מִכָּאן וְאֵילָךְ לוּשׁוּ לִי בַּחֲלָבָא, שדעת רבי יהושע בן לוי כרבי עקיבא, שמותר לכתחילה ללוש עיסה במשקין מעורבים עם מים, ואין חוששים שתמהר להחמיץ (רי"ף). ויש שכתבו, שיתכן שחולק על רבי עקיבא, ולא התיר בשאר ימים אלא ללוש במשקין ללא עירוב מים, שבזה גם חכמים מודים שאינם מחמיצים [ראה לעיל (ד"ה אין), מחלוקת הראשונים בזה], והגמ' כאן הוכיחה מדבריו רק לגבי דין מצה עשירה, שאינו נוהג אלא ביום הראשון בלבד (בעל המאור, רא"ש יג. וראה בהשגות הראב"ד ובר"י מלוניל).

כְּעֵין תּוֹרָא שָׁרֵי, בשיעור מועט כגודל עין של שור מותר, כיון שפת בשיעור כזה רגילים לאוכלה כולה בבת אחת מבלי שיהוי, כך שאין חשש שישכחו שנילושה בחלב ויבואו לאוכלה עם בשר (רש"י). ויש שכתב, ש'כעין תורא' פירושו ששינה את צורת הפת ועשאה כעין של שור, לשם היכר שלא יבואו לאוכלה עם בשר (רי"ף ח, א מדפי הרי"ף). ■ להלכה, מותר ללוש בחלב בין אם אופה דבר מועט כדי אכילה בבת אחת, ובין אם עושה שינוי בצורת הפת להיכר [כרש"י והרי"ף] (שו"ע יו"ד צז, א).

כָּל הַמָּנָחוֹת נִילּוֹשׁוֹת בְּפוֹשְׁרִין, אבל אין לשין אותן ברותחים, מפני שהם 'חולטים' את העיסה [וחליטה אינה כשרה אלא במנחת 'רבוכה' (חסדי דוד)], ולא בצוננים, מפני שהם 'רוטשים' את העיסה [שמקלקלים אותה, שנעשית קשה (חסדי דוד)] (תוספתא מנחות ז, ז).

המשך מעמוד לט.

■ להלכה, עיקר המצוה בחזרת [כרש"י], ואם אין לו חזרת, יקדים את המינים כסדרם במשנה [כהגהות מיימוני] (שו"ע שם, ה). ואם אין לו אחד מאלו הירקות, יקח לענה או שאר ירק מר (רמ"א שם), ובלבד שיש לו את הסימנים המוזכרים בגמ', שראוי לאכילה, ויש לו שרף, ופניו מכסיפין [כרב הונא שפסק הלכה כאחרים (ביאור הגר"א שם, כד). ויש שכתב, שהרמ"א פסק כדעת הסוברים ש'מרור' האמור במשנה הוא כל מין ירק (מג"א שם, טו, ראה לעיל ד"ה ובמרור,

וראה ביאה"ל שם)], אך לא יברך עליהם, מפני שאין אנו בקיאים כל כך בסימנים אלו (משנ"ב שם, מו).

וחזרת, אף אם היא מתוקה ואין בה שום מרירות, יוצאים בה, שסופה שהיא מתקשה ונעשית מרה (ב"י שם, הובא לעיל. פרי חדש שם, חיי אדם קל, ג, ושכך מבואר בירושלמי ב, ה, ראה להלן ד"ה מה). ויש שכתבו, שצריך שיהיה בה מרירות, כיון שעיקר המצוה היא זכר ל'וימררו את חייהם', וכמבואר להלן (ע"ב וקטו, ב) שצריך טעם מרור (חזו"א או"ח קכד, לדף זה, וביאר בכוונת הירושלמי, שאף שדרך בני אדם בשאר ימות השנה לאוכלה בעודה מתוקה, מכל מקום יוצאים בה לאחר שנעשית מרה, ואין צריך שתהא מרה מתחילתה, וראה עוד קרבן העדה שם), ודי במעט מרירות כלשהי (מכתב הקהלות יעקב בסוף ספר הלכות חג בחג, וכעין זה בחק יעקב שם).

מַה מָּרוֹר זֶה שֶׁתְּחִילָּתוֹ רַךְ וְסוֹפוֹ קָשֶׁה, שבתחילת צמיחתו הוא רך ולבסוף הקלח שלו מתקשה כעץ (רש"י). ויש שכתב, שאין זו כוונת הגמ', שהרי כל הירקות והעשבים מתקשים בסוף גידולם ולא רק החזרת, אלא הכוונה היא שבתחילה הוא רך והמרירות בו מועטת, ולבסוף הוא מתקשה ונעשה מר (המכתם). וכן הגירסא בירושלמי (ב, ה) 'מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר' [ולכן יוצא בחזרת אף שהיא מתוקה (שם, וראה לעיל ד"ה מצוה)]. ויש שפירש, שבתחילת הלעיסה היא רכה ומתוקה ובסוף הלעיסה היא מתקשה ונעשית מרירה (תלמיד הרשב"א).

אַף מִצְרַיִם תְּחִילָּתָן רַכָּה וְסוֹפָן קָשָׁה, שבתחילה שיעבדו את ישראל בשכר ולבסוף בחינם (רש"י). או שבתחילה היו רכים לישראל כמו שאמר פרעה ליוסף (בראשית כז, ו) 'במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך', ולבסוף העבידום בקושי כמו שנאמר (שמות א, יד) 'וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים' (ירושלמי ב, ה, הובא פי' זה בתלמיד הרשב"א ובמהר"ם חלאווה). או שבתחילה שיעבדו את ישראל ב'פה רך' [כמבואר בגמ' בסוטה (יא, ב), הובא במהרש"א כאן], ולבסוף 'בפרך' (ר"י מלוניל וראש ב, יט).

המשך מעמוד לט:

וְהוּא דְּעָבִיד טִיחַ לַהֲדֵי טִיחַ, שהטיפות נופלות טיפה אחר חברתה ואין שהות בינתיים (רש"י), אכן, השהיות מצטרפות יחד, ואם השהיות יחד עולות לשיעור הילוך מיל, הרי זה מחמיץ (תרומת הדשן קכג). ■ להלכה, אין אנו בקיאים לדעת מה נחשב 'טיח טיח', ואסור (משנ"ב תסו, לג).

הָא דְּעַבְדֵיהּ בְּמַיָּא וּמֵילְחָא - שמי פירות אינם מחמיצים (רש"י), ולכן מותר להשהותו, ואין בו איסור 'בל יראה', אבל אסור לאוכלו מדרבנן, כדין עיסה מ'מי פירות' שאסורה באכילה מדרבנן (נודע ביהודה קמא או"ח כא, לדעת רש"י לעיל לו, א ד"ה אין לשין). ויש סוברים, שמותר אף באכילה, כדין עיסה מ'מי פירות' שלדעתם מותרת אף באכילה (ראה תוס' לעיל לה, ב; תוס' מנחות נד, א ד"ה אין מחמיצין, מהר"ם חלאווה לעיל לה, א, וראה סיכום השיטות בביאורנו שם בע"ב ד"ה ומי).

והמלח אינו גורם להחמיץ את התבשיל [למרות שמלח נחשב כמים לענין חמץ], כיון שהוא מועט ונשתנתה צורתו והשמן מחליש את כוחו מלהחמיץ (חי' הר"ן). ויש מפרשים, שמדובר במלח שנחצב באדמה, שמלח מסוג כזה אינו מחמיץ [לסוברים כן], או שמדובר שהקמח נאפה עם השמן לפני נתינת המלח, ולכן אינו מחמיץ (ריטב"א).

■ להלכה, מותר לאכול מצה שנילושה במי פירות [כדעת תוס'] (שו"ע או"ח תסב, א). ותבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח, מותר, ואם יש בו מים אסור (שו"ע שם תסג, ב). ולכתחילה טוב ליתן את המלח רק לאחר בישול המאכל [כהריטב"א] (ביאה"ל שם). ומנהגנו להחמיר במי פירות [כדעת רש"י, ומשום חששות נוספים (ראה ביאור הגר"א שם, תסב, ד)], ואסור גם בשמן בלבד (רמ"א שם. וראה משנ"ב שם, פרטים נוספים).

הָא דְּעַבְדֵיהּ בְּמַיָּא וּמֵילְחָא, ואסור לא מחמת המלח שבו, אלא משום שהוא מחמיץ קודם שמספיק להתבשל, וכמבואר בגמ' לעיל ש'אדמבשל ליה מחמע'. ועל כן מותר ליתן מלח במצה הנאפית, ואין לחשוש שהמלח גורם לחימום העיסה (ר"ן). ויש סוברים, שאין ליתן מלח במצה, לפי ש'מליח כרותח' והמלח מחמם קצת את העיסה וגורם להחמצתה (ראש ב, כג). ■ להלכה, נוהגים שלא ליתן מלח במצה קודם אפייתה (שו"ע או"ח תנה, ה), משום שהמלח מחמם את העיסה (משנ"ב שם, מ), ואפילו בדיעבד יש לאסור (רמ"א שם. וראה פרטים נוספים במשנ"ב ובביאה"ל שם).

לֹא לְיַמֵּחַ אִינִישׁ קְדָרָא בְּקֶמְחָא דַּאֲבִישָׁנָא וְכוּ'. ■ וכך נפסק להלכה (שו"ע או"ח תסג, ג. וראה משנ"ב שם, פרטים נוספים).

המשך מעמוד מ.

שִׁימּוּר מֵעִיקָּרָא מִתְּחִלָּתוֹ וְעַד סוֹפוֹ בְּעִינָן, שיש שלש דרגות במצות שמירה לשם 'מצת מצוה': [א] משעת לישה ואילך, מצות השימור מעכבת (כמבואר בגמ' לעיל). [ב] משעת קצירה ואילך, יש סוברים שהיא מעכבת, ויש סוברים שאינה אלא למצוה מן המובחר (ראה רמב"ן שמסתפק בזה, וראה מחלוקת ראשונים בב"י או"ח תנג, ד ובביאה"ל שם). [ג] הלתיתה, היא למצוה מן המובחר (וכמבואר לעיל ד"ה אי).

■ להלכה, [א] מהלישה ואילך השימור מעכב (ולענין מקומות שהחיטים באות במגע עם מים לפני הלישה, כגון בטחינה, ראה משנ"ב תנג, כד)]. [ב] משעת קצירה, טוב לשמור לכתחילה. [ג] אין לותתים, שכיון שאין אנו בקיאים בלתיתה, אנו חוששים מחימוץ. [ד] יש סוברים שלכתחילה בכל המצות שאוכלים בפסח יש לעשות שימור לשמה, וישראל עם קדושים נהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות שאוכלים בפסח (ע"פ שו"ע או"ח תנג, ד-ה ו-תס, א, ומשנ"ב וביאה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים).

ודין שימור לשמה לענין קיום מצות אכילת מצה כל שבעה [לדעת הגר"א שיש מצוה קיומית באכילת מצה כל שבעה (ראה מעשה רב קפה, הובא במשנ"ב תעה, מה)], יש סוברים שהמצוה מתקיימת רק במצות שהתקיים בהן דין 'שימור לשמה' (הגר"ש סלנט, ראה משנ"ב מהדו' דרשו תס הע' 17). אך יתכן שאין גדר המצוה בעצם אכילת מצה כל שבעה, אלא המצוה היא לקיים הרחקה ופרישה מחמץ ב'קום ועשה' באכילת דבר הראוי להחמיץ כשהוא מצה, וענין זה מתקיים גם באכילת מצה שאינה שמורה לשמה (חוט שני פסח יז, כג. וראה מועד לדוד מועדים נד, הרחבת הדברים).

המשך מעמוד מ:

מִשְׁנָה. אֵין נוֹתְנִין קֶמַח לְתוֹךְ חֲרוֹסֶת, מין טיבול שיש בו תבלין וחומץ וקמח (רש"י), שתערובת החומץ בקמח אוסרתו באכילה כדין 'מי פירות' שאוסרים באכילה (מעיל שמואל, לדעת רש"י לעיל). ויש סוברים, שיש בחרוסת מים הגורמים להחמיץ את הקמח [שאילו החומץ הוא 'מי פירות', שאינו אוסר לדעתם אפילו באכילה] (רא"ש ב, כט). והחומץ אינו מונע את החמצת הקמח [כדרך ששנינו לעיל, 'הרוצה שימלול וכו'], שאין החומץ מונע אלא כאשר הקדרה מונחת על האש והחומץ ממהר את בישול הקמח ולאחר שנתבשל אינו מחמיץ עוד, מה שאין כאשר הקדרה לא מונחת על האש, החומץ ממהר את החימוץ (תוס' רי"ד, וכדעת החולקים על רבי יוסי שסובר שחומץ מצמית אף בצונן).

וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר, כיון שהוא מחמיץ לאלתר (נמוקי יוסף; רע"ב). ויש מפרשים, שהוא אוסר משום שרגילים להשהותו זמן רב שיכול להחמיץ בו (תוס' רבינו פרץ).

המשך מעמוד מא.

נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל אָמַרְתִּי לְךָ וְלֹא שֶׁצָּלָאוֹ כָּל צוֹרְכּוֹ. שכיון שהפסוק ממעט נא ומבושל, לא נוכל למעט מהפסוק צלאו כל צרכו, וחזר הדין לסברא הפשוטה [אלמלא דרשת הכתובים], שגם צלאו כל צרכו נכלל בצלי אש, ואינו עובר באכילתו משום ביטול מצות צלי (חכם צבי סג). ונראה שגם יוצא בו ידי חובת מצה (ראה מאירי ושפת אמת).

דְּשׁוּיֵי חֲרוֹסָא - שעשאו שרוף (רש"י), שנצלה יותר מהרגילות, אבל עדיין ראוי הוא לאכילה על ידי הדחק (מאירי; חכם צבי סג), שאילו לא היה ראוי לאכילה, פשוט שאין עוברים עליו [ואין יוצאים בו ידי חובה] (שפת אמת).

יָכוֹל יְהֵא מוּתָּר תַּלְמוּד לוֹמַר כִּי אִם צָלִי אֵשׁ. אבל אין מלקות, לפי שנחשב לאו שבכללות (רש"י), או לפי שבאכילת חי אין לאו, אלא רק ביטול עשה של אכילת צלי (תוס' ע"ב ד"ה איכא; רמב"ם קרבן פסח ח, ו).

פֶּסַח שֶׁנִּשְׁלוּ בְּחֲמֵי טְבֶרְיָא - שבישלו במעיין הנובע בירושלים שמימיו רותחין כעין 'חמי טבריה', שאם הכוונה לחמי טבריה ממש, אם כן היה נפסל בפסול 'יוצא' (פרי יצחק א, כ).

מַאי שְׁנָא בְּשַׁבָּת דְּלֹא דְּחוֹלְדוֹת אֵשׁ בָּעֵינַן וְלֵיכָּא, שאין זה נחשב לבישול (רש"י), שֶׁשֵּׁם בישול נחשב לגבי מלאכות שבת דוקא בבישול בתולדת האש, וכן הדין לגבי פסח שנאמר בו 'בשל מבושל', וזהו דין כללי בכל התורה, ולא רק במלאכות שבת שחייבים עליהם רק דוגמת מה שהיה במשכן (אבני נזר יו"ד פח), שהרי דבר הדומה בעיקרו למה שהיה במשכן נחשב לתולדה, וכיון שמצינו שאינו חייב בשבת, בהכרח שבישול בחמה חלוק בעיקר עניינו מבישול רגיל (ראה אגרות משה או"ח ג, נב). ■ להלכה, המבשל בחמי טבריה, פטור מחטאת, כיון שהוא תולדות חמה, ואסור מדרבנן (משנ"ב שיח, כ).

וּפֶסַח שֶׁנִּשְׁלוּ בְּחַמֵּי טְבֶרְיָא חַיָּיב שֶׁעָבַר מִשּׁוּם צָלִי אֵשׁ, ולוקים על איסור זה (רש"י. וראה בביאורנו להלן ע"ב תחילת העמוד). ויש אומרים שאין לוקים על איסור זה, וכמו שמצינו בכמה מקומות לשון 'חייב' גם על איסור שאין בו מלקות (מהרש"א ע"ב לפי תוס' שם).

המשך מעמוד מב.

אִיבַּעְיָא לְהוּ עֲבָרָה וְלָשָׁה, בחמין (רש"י), או שעברה על אחד שאר הדברים שנאסרו משום חימום העיסה, אבל אם לשה במים שאינם מים שלנו, מותר בדיעבד (רא"ש), ויש סוברים שנדון הגמ' הוא גם אם עברה ולשה במים שלא לנו (רא"ש בדעת הרי"ף, ע"פ פירושו הנ"ל במים הגרופים).

■ להלכה, עבר ולש תחת השמש, הפת מותרת (שו"ע או"ח תנט, ה), ואפילו במזיד, והאחרונים מחמירים כשהעיסה התחממה (משנ"ב שם, מא). והלש בלא לצנן את ידיו, הפת מותרת (רמ"א שם, ג), וכן אם צננה את ידה במים שמקטפת בהן (משנ"ב שם, כז). ואם לש במים שאינם מים שלנו, יש אוסרים [כדעת הרי"ף] ויש מתירים [כדעת רש"י] (ראה שו"ע שם תנה, ג וראה שם ובמשנ"ב שם דעות וחילוקים נוספים).

אֵין לוֹתְתִין הַשְּׁעוֹרִין בְּפֶסַח וְכוּ'. בדין לתיתה ובדין בצקות של נכרים, ראה בגמ' לעיל (מ, א) ובביאורנו שם.

פרק שלישי - אלו עוברין

הקדמה: תחילת פרק שלישי עוסק באחד משני אופנים של חמץ שאינו גמור: [א] תערובת חמץ. [ב] חמץ נוקשה שאינו ראוי לאכילה [גדריהם ודיניהם יתבארו להלן (מג, א)]. ונחלקו תנאים וראשונים בדינם לענין איסור אכילה, איסור 'בל יראה', וחובת בדיקה וביעור.

מִשְׁנָה. וְאֵלּוּ עוֹבְרִין בְּפֶסַח, באיסור 'בל יראה' ו'בל ימצא' (רש"י; רמב"ם חמץ ומצה ד, ח), ויש מפרשים, ואלו 'עוברין' מן העולם, משום איסור 'בל יראה' ו'בל ימצא' (ריב"א בתוס' ד"ה ואלו), ועוברים באיסור 'בל יראה', למרות שאיסורם של אלו נדרש מהכתוב 'כל מחמצת לא תאכלו' (כמבואר בגמ' להלן מג, א, ראה קושיית תוס' שם), שלענין תערובת חמץ, כיון שלא נתבטל החמץ, דינו כחמץ גמור לעבור עליו ב'בל יראה', ולענין חמץ נוקשה, לומדים מהיקש שכל האסור באכילה אסור אף ב'בל יראה' ו'בל ימצא' (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה).

ושיעור החמץ שבתערובת לעבור עליו ב'בל יראה', הוא אפילו כשכזית החמץ אין בו 'בכדי אכילת פרס' (מגיד משנה שם, בשם הגאונים), שדין כזית 'בכדי אכילת פרס' הוא שיעור בצירוף של מעשה אכילה, ואינו ענין לאיסור 'בל יראה', שכל חלקי החמץ המעורבים במאכל אחד מצטרפים יחד (ראה כסף משנה שם בדעת הרמב"ם, ושו"ע הרב תמב, א). ויש סוברים, שאינו עובר ב'בל יראה' אלא אם כן יש בו כזית 'בכדי אכילת פרס' (מגיד משנה בדעת הרמב"ם שם), שהטעם שלא מועיל ביטול לתערובת חמץ הוא מדין 'טעם כעיקר', ויסוד דין 'טעם כעיקר' נאמר רק בענייני אכילה, ורק חמץ שאסור לאוכלו כיון שיש בו כזית 'בכדי אכילת פרס', ממילא נאסר גם ב'בל יראה' (חי' רבינו חיים הלוי מאכלות אסורות טו, א).

ויש סוברים, ש'אלו עוברין בפסח', אין הכוונה לאיסור 'בל יראה' אלא לאיסור אכילה, כיון שבתערובת חמץ או בחמץ נוקשה לא נאמר כלל איסור 'בל יראה' אלא איסור אכילה, כפי שנלמד מהכתוב 'כל מחמצת לא תאכלו'. ו'אלו עוברין' היינו שיש להעבירם מהשולחן כיון שאסור לאוכלם (ר"ת בתוס' ד"ה ואלו).

ומותר להשהותם לכתחילה בבית בפסח (טור או"ח תמב), ויש סוברים, שיש בהם חובת בדיקה וביעור מדרבנן, שמא יבוא לאוכלם, אף שאין בהם איסור 'בל יראה' [שאף לסוברים שחובת בדיקת חמץ היא משום שהחמירה התורה ב'בל יראה', לא חילקו חכמים בתקנתם] (ראה תוס' לעיל ב, א ד"ה אור).

■ להלכה, תערובת חמץ עוברים עליה באיסור 'בל יראה' [כדעת רש"י], ואפילו אין בה כזית חמץ 'בכדי אכילת פרס' [כדעת הגאונים] (ראה שו"ע או"ח תמב, א ומשנ"ב שם, וראה שם פרטים נוספים). ואכילתה אסורה מדאורייתא, ואין בה כרת, ויש סוברים שאיסורה מדרבנן [והאוכל מהחמץ בשיעור של כזית 'בכדי אכילת פרס', חייב כרת] (משנ"ב שם, א). וחמץ נוקשה, אין עוברים עליו ב'בל יראה', וצריך לבערו מדרבנן [כדעת תוס'] (משנ"ב שם, ב. וראה במג"א שם, א, המקור לחלק בין תערובת לבין חמץ נוקשה). ואכילתו, יש סוברים שאסורה מדאורייתא ואין בה כרת, ויש סוברים שאסורה מדרבנן (משנ"ב תנט, כא).

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר אַף תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים, כפי שיבואר בגמ' להלן (ע"ב), וראה בביאורנו (שם) האם נחלק על ת"ק.

המשך מעמוד מב:

טִיפּוּלֵי נָשִׁים. שהוא 'חמץ נוקשה', שאינו ראוי לאכילה, ואינו תערובת חמץ, אלא כולו עשוי מחמץ (רש"י להלן מג, א ד"ה מאן), ולא בא רבי אליעזר לחלוק, אלא להוסיף דוגמה נוספת של חמץ נוקשה (פני יהושע בדעת רש"י; השגות הראב"ד על בעל המאור בתחילת הפרק). ויש סוברים, שרבי אליעזר בא לחלוק על דעת חכמים (תוס' להלן מג, א ד"ה למה), שלדעת חכמים אין עוברים אלא רק על תערובת חמץ שאינו נוקשה, או על חמץ נוקשה בלא תערובת, ונחלק רבי אליעזר והוסיף שעוברים גם על טיפולי נשים, שהוא גם חמץ נוקשה וגם על ידי תערובת (בעל המאור שם; ר"ן שם). ויש מפרשים, מחלוקת רבי אליעזר וחכמים בטיפולי נשים, היא משום שזיעת וזוהמת הבשר מקלקלת את החימוץ, ונחלקו האם זה חימוץ או סירחון [והיינו דוקא כאשר לא החמיץ קודם לפני נתינתו] (חזו"א או"ח קטז, ד).

המשך מעמוד מג:

אַף שְׂאוֹר בַּל תַּקְטִירוּ, שהמקטיר חצי קומץ מנחה פסולה של שאור, ועוד חצי קומץ של מנחה כשרה, עובר על איסור הקטרת שאור (רש"י, ע"פ חי' הגרי"ז נזיר לו, א, שזו כוונת רש"י שחצי הקומץ הכשר היה של 'מצה', דהיינו של מנחה כשרה), וכיון ששני החצאים שמקטיר אינם בתערובת, דוקא חצי קומץ של מנחה כשרה מצטרף, אבל חצי קומץ של חולין אינו מצטרף, שהנחתו על המזבח אינה נחשבת הקטרה [בניגוד להנחת השאור, שהאיסור שבה מחשיב אותה כהקטרה], ודין 'היתר מצטרף לאיסור' מצרף רק הקטרה פסולה עם הקטרה כשרה. מאידך, לדעת הסוברים שדין 'היתר מצטרף לאיסור' נאמר רק באופן שהאיסור וההיתר מעורבים זה בזה [ראה לעיל בסמוך], הרי שאין עוברים על איסור הקטרת שאור בחצי קומץ אלא באופן שחצי הקומץ האחר מעורב בו, ואם כן איסור זה הוא גם באופן שהחצי האחר אינו של מנחות, שהרי התערובת כולה אסורה בהקטרה, כך שיש שם הקטרה גם על הנחת החצי האחר, אף שאילו היה מניחו בפני עצמו על המזבח, לא היה על כך שם הקטרה (חי' הגרי"ז שם).

המשך מעמוד מד.

בְּטֵלָה דַּעְתֵּיהּ אֵצֶל כָּל אָדָם, ואינה נחשבת לאכילה להתחייב עליה (רש"י). ויש מפרשים, שהאוכל באופן זה אכן חייב, אלא שכוונת הגמ' שרבנן ורבי אליעזר לא דיברו על מקרה כזה שאינו מצוי, של אכילה באופן שבטלה דעתו אצל כל אדם (תוס' נזיר לו, ב ד"ה הנח).

וְאִי מִשְׁטָר קָשְׁטָר וְאָכִיל לֵית בֵּיהּ כְּזַיִת בְּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס, שלמרות שזוהי דרך האכילה של אותו מאכל, משערים לפי מאכל קבוע [והוא הדין שהשוותה משקה חם, שהדרך לשתותו מעט מעט, משערים אותו כפי שתיית שאר משקים (תוספת יום הכיפורים יומא פ, ב)]. ויש סוברים, שהטעם שמשערים כאן לפי השיעור הקבוע של שאר מאכלים, כיון שאנו באים לחייבו משום החמץ המעורב בו, ולכן עלינו לשער כפי אכילת חמץ רגיל [אבל לענין שתיית משקה חם, יש לומר שמשערים לפי שתיית אותו משקה] (מנחת חינוך מצוה שיג אות ה. ראה משנ"ב רי, א, וראה עוד ביאורנו לעיל ד"ה כזית).

אִיתְּמַר שְׁתֵּי קְדֵירוֹת וְכוּ'. ובמסכת נזיר (לז, א) הגירסא היא 'ואלא מאי היתר מצטרף לאיסור, היכי אמר שאני אומר' (רש"י), שלמרות שבדרך כלל אין אומרים 'היתר מצטרף לאיסור' כאשר האיסור הוא רק מיעוט בתערובת [כמובא בהקדמתנו לסוגיא (לעיל מג, ב)], אך בתבלין העשוי לריח ולטעם, שאינו בטל בתערובת, נאמר דין 'היתר מצטרף לאיסור' גם כשהאיסור הוא מיעוט התערובת (המפרש בנזיר שם).

וְאִי אָמְרַתְּ כְּזַיִת בְּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס דְּאוֹרַיְיתָא אַמַּאי אַמְּרִינַן שֶׁאֲנִי אוֹמֵר, שאמנם יש לקדירה חזקת חולין, אך כיון שהנדון הוא על איסור חמור שיש בו מיתה, לא מועילה חזקה להתירו על ידי תליה שההיתר נפל לתוך ההיתר (ברוך טעם התערובות א, ג, בביאור דברי רש"י). ואמנם גם אביי [המקשה כאן על רב דימי] מודה שיש בו איסור מדאורייתא, שהרי 'חצי שיעור אסור מהתורה', אך כיון שאין בו עונש מיתה, הולכים אחר חזקת היתר (תורת יחזקאל, ע"פ רש"י הנ"ל), או שסובר אביי שחצי שיעור בתערובת מותר מהתורה (ר"ש טבול יום ב, ג).

אָמַר לֵיהּ הַנַּח לְתִרוּמַת תַּבְלִין דְּרַבָּנָן, שמהתורה אין חייבים בתרומה אלא דגן תירוש ויצהר (רש"י), ויש אומרים שמהתורה חייבים גם כל פירות האילן וזרעים וקטניות (ראה רמב"ם תרומות ב, ו ודרך אמונה שם, א), אבל תבלין חייב רק מדרבנן, משום שאינו אוכל בפני עצמו (בהה"ל שם ד"ה כל, ע"פ דברי האחרונים, אולם ראה דרך אמונה שם, שנקט בדעת הרמב"ם שתבלין חייב מדאורייתא, וראה ביאור הענין בבהה"ל שם).

אִיתְּמַר שְׁתֵּי קוּפּוֹת וְכוּ' וְלִפָּנֵיהֶן שְׁתֵּי סְאִין וְכוּ', שאינן מאותו מין של הקופות, כגון קמח חיטים בקמח שעורים, ולכן אינו בטל ברוב מדאורייתא [ושייך ללקות עליו באופן שיש בו כזית בכדי אכילת פרס, אבל בתערובת מין במינו, שמדאורייתא בטל ברוב, לא נאמר דין כזית בכדי אכילת פרס] (תוס' ד"ה איתיביה, לשיטתו [ראה לעיל ד"ה המקפה] שדין דימוע בתרומה הוא בדרבנן). ומה שאינו בטל ברוב, הוא משום שמין בשאינו מינו אינו בטל ברוב מדאורייתא, ויש סוברים, שמין בשאינו מינו ביבש בטל מהתורה ברוב, אלא שתערובת של קמח בקמח נחשבת כתערובת של לח בלח, שאינו בטל ברוב מדאורייתא [אם הוא מין בשאינו מינו]

(ראה ש"ך יו"ד קט, י). ויש שפירש, שהקופות והסאין הן מאותו מין [שלדעתו נאמר דין כזית בכדי אכילת פרס גם בתערובת מין במינו, אף שמדאורייתא בטל ברוב] (ר"ש טבול יום ב, ג).

וְאִי אָמְרַתְּ כְּזַיִת בִּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס דְּאוֹרַיְיתָא אַמַּאי אַמְרִינַן שֶׁאֲנִי אוֹמֵר, כוונת אביי להקשות, שבשלמא לפי שיטתו שהטעם שלוקה הוא משום דין 'היתר מצטרף לאיסור', יש לומר שיש רוב חולין בתערובת, שבאופן זה לא נאמר דין 'היתר מצטרף לאיסור', אבל לדעת רב דימי שהטעם שלוקה הוא משום כזית בכדי אכילת פרס, הרי דין זה נאמר גם באופן שיש רוב היתר (ראה גמ' נזיר לז, א).

הַנַּח לְתִרוּמָה בְּזַמַּן הַזֶּה דִּרְבָּנָן. ■ וכך נפסק להלכה (דרך אמונה תרומות א, רלא).

המשך מעמוד מד:

אֶלָּא יָלִיף מִגִּיעוּלֵי נָכְרִים, ולכן אין לוקים על 'טעם כעיקר', כיון שלא מצינו איסור לאו בגיעולי נכרים, אלא רק עשה של 'תעבירו באש' (במדבר לא, כג), שמשמעו שאם לא תעבירו, אסור, ואין זה אלא עשה ולא לאו (דעת ר"י מאורלינש בתוס' ע"ז סז, א ד"ה א"ר, וחולין צט, א ד"ה רבא). מאידך, יש סוברים שכיון שלמדנו מגיעולי נכרים שהתורה החשיבה טעם לאיסור, שוב הוא לוקה משום שעבר על אותו הלאו של האיסור שנתן את הטעם (דעת ר"ת בתוס' שם ושם).

גִּיעוּלֵי נָכְרִים לָאו טַעְמָא בְּעָלְמָא הוּא וְאָסוּר, הָכָא נַמִּי לֹא שָׁנְא, ומכאן ניתן ללמוד גם לנזיר, למרות שהוא קל משאר האיסורים [בשלשה דברים, כמבואר בגמ' לעיל], כיון שדין גיעולי נכרים נאמר על כל האיסורים, ובכללם גם על יין הבלוע בכלים שנאסר לנזיר לפני הגעלה (תוס' ד"ה אלא). ומטעם זה אין להקשות שמא לא אסרה התורה גיעולי נכרים אלא משום בשר בחלב שחידוש הוא שטעם אוסר בהם [כמבואר בגמ' לעיל], כיון שמשמעות הכתוב שגיעולי נכרים אוסרים בכל האיסורים (אור חדש). ועוד, שכל מה שחידשה תורה שטעם אוסר בבשר בחלב, היינו רק בתערובת הראשונה שהבשר והחלב התערבו זה עם זה ונהפכו בכך לבשר בחלב, אבל בליעה של בשר בחלב במאכל אחר נחשבת כבליעה של איסור רגיל במאכל (חוות דעת פז, א).

דְּגַמְרִינַן מִנְּבֵילָה, שנאמר בנבילה 'לא תאכלו כל נבלה וגו' לגר אשר בשעריך' וגו' (דברים יד, כא), ומכאן למדו [בגמ' בע"ז (סז, ב)] שלא נאסרה נבילה אלא כל זמן שהיא ראויה לאכילה (רש"י). וכשם שהותרה נבילה בעין שנפגמה ואין לאוכלה הנאה ממנה, כך בליעת טעם שנפגם אפילו במקצת, מותרת, כיון שהאוכל אינו נהנה מהטעם, אלא מצטער ממנו (ר"ן ע"ז לז, ב מדפי הרי"ף. וראה שם מחלוקתו עם הרשב"א).

וְהָכָא אָסוּר, שלאחר ששהתה הבליעה בלילה, נפגמה (רש"י), ולא ידוע האם הפגימה היא בתחילת הלילה או בסופו, או בכולו (תוס' ע"ז עו, א ד"ה בת יומא). ויש סוברים, שהפגימה נעשית לאחר כ"ד שעות (ספר התרומה איסור והיתר עה, מובא בתוס' שם).

לֹא אָסְרָה תּוֹרָה אֶלָּא בְּקָדֵירָה בַּת יוֹמָא, שבישל בה הנכרי באותו היום (רש"י), שבמלחמת מדין החיו טף ונשים נכרים והם בישלו בכלים, ונאמרה פרשת הגעלת כלים ליהודים שרצו לבשל בכלים אלו באותו יום (ריטב"א ע"ז סז, ב). והיינו דוקא באופן שידוע בודאי שבישלו בהם הנכרים באותו היום, שסתם קדירות שאין ידוע שבישלו בהם, חזקתם שאינם בני יומן (רשב"א שם).

קְדֵירָה בַּת יוֹמָא נַמִּי לֹא אֶפְשָׁר דְּלֹא פָּגְמָה פּוּרְתָּא. ■ להלכה, קדירה שאינה בת יומא, נחשבת נותן טעם לפגם ואינה אסורה מדאורייתא (ראה שו"ע יו"ד קכב, ב).

המשך מעמוד מה:

מַאי טַעְמָא דְּזִימְנִין דְּכָנֵיש לְהוּ וְנָפְלִי גַּבֵּי הֲדָדֵי - שמא בשעת כיבוד הבית יקבץ את כל הפירורים למקום אחד ויצטרפו לכזית (רש"י). ומה שאמרו בגמ' לעיל (ו, ב) שפירורים אינם חשובים ובטלים, מדובר בפירורים של פת, שגם אם יקבצם יחד לא ידבקו זה לזה, אבל פירורים של עיסה שאם יקבצם יחד ידבקו זה לזה ויהיה בהם כזית, חשובים ואינם בטלים (מהר"ם חלאווה לעיל שם; מג"א תס, ב. וכע"ז בשפת אמת כאן. וראה ביאורנו לעיל ד"ה הא, לביאור החילוק בין בצק שבבית לבצק שבסדקי עריבה). ■ להלכה, בצק שבסדקי עריבה במקום העשוי לחזק את העריבה או לסותמה, אם היו בו שני חצאי זיתים בשני מקומות וחוט של בצק ביניהם, כל שאילו ינטל החוט ניטלים עמו, חייב לבער, ואם לאו, אינו חייב [שהרי בצק הנמצא במקום זה אינו טעון ביעור אלא אם יש בו כזית, כמבואר לעיל]. ובבית, אף אם כשינטל החוט אין ניטלים עמו, חייב לבער. היה חצי זית בבית זה וחצי זית בעליה או באכסדרה או בבית הפנימי, הואיל והבצק דבוק בכותל או בקרקע הבית, אינו חייב לבער, אלא מבטלו בליבו ודיו. ויש אומרים, שאף אם אין הבצק דבוק בכותל או בקרקע, מבטלו בליבו ודיו (שו"ע או"ח תמב, ח, ומשנ"ב שם, וראה שעה"צ שם, סא).

הַפֹּת שֶׁעִיפְּשָׁה וְנִפְסְלָה מֵלֶאֱכוֹל לְאָדָם וְהַכֶּלֶב יָכוֹל לֶאֱכוֹלָהּ וְכוּ' - ואף שנפסלה מאכילת אדם, ואיסור שאינו ראוי לאכילת אדם אין עוברים עליו, טעונה ביעור (רי"ף), משום שראויה לחמץ בה עיסות אחרות, כמבואר בברייתא לעיל. ודינה דומה לשאור שאסרתו תורה אף שאינו ראוי לאכילה, כיון שראוי לחמץ בו עיסות אחרות (רבינו דוד; ר"ן). ויש שכתב, שדוקא באיסורי אכילה אין עוברים עליהם אם אינם ראויים לאכילת אדם, אבל איסור 'בל יראה' הוא גם בחמץ שאינו ראוי לאכילת אדם [ומכל מקום צריך את הטעם שראויה לחמץ עיסות אחרות, משום שבלא זה אין עליה שם 'חמץ'] (שפת אמת).

ויש שסובר, שכיון שאינה ראויה לאכילת אדם, אינה טעונה ביעור, ודוקא לענין טומאת אוכלין מקבלת טומאה אם ראויה לאכילת כלב (ריטב"א בשם הרא"ה).

■ להלכה, הפת שעיפשה ונפסלה מאכילת כלב, אינה טעונה ביעור. ואם לא נפסלה מאכילת כלב, חייב לבערה אף שנפסלה מאכילת אדם, כיון שראויה לחמע בה עיסות אחרות [כדעת הרי"ף והר"ן] (שו"ע או"ח תמב, ב, ומשנ"ב שם, י. וראה גם שו"ע שם, ט).

מְטַמְּאָה טוּמְאַת אוֹכְלִין בִּכְבִיצָּה - שכל זמן שראויה לאכילת כלב, לא פקע ממנה שם אוכל (רש"י), כיון שהיתה ראויה מתחילה לאכילת אדם (ע"פ ראב"ד טומאת אוכלין ב, יד). ויש שסובר, שאוכל שאינו ראוי לאכילת אדם אינו מקבל טומאה אף אם ראוי לאכילת כלב (רמב"ם שם), ורק אם כבר קיבל טומאה בעוד שהיה ראוי לאכילת אדם, אין הטומאה פוקעת ממנו כל זמן שראוי לאכילת כלב (רמב"ם שם, יח), ולדעתו מדובר כאן בפת שכבר נטמאה, ו'מטמאה' היינו שאין הטומאה פוקעת ממנה (ע"פ רש"ש טהרות ח, ו).

אֲבָל נָתַן לְתוֹכָהּ עוֹרוֹת אֲפִילּוּ תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה אֵין חַיָּיב לְבַעֵר - שכיון שנתן את העורות לתוך הקמח, ביטלו מתורת חמץ (רש"י), ואף שלא נפסל מאכילת כלב (קובץ שיעורים אות קצא. והוסיף, שנחשב ככופת שאור שיחדה לישיבה וטח פניה בטיט, שלכולי עלמא אינו עובר עליה). ויש שפירש, שהקמח נפסל מאכילת כלב (מאירי).

■ להלכה, עריבת העבדנין שנתן לתוכה קמח, אם נתנו קודם שלשה ימים משעת הביעור, מותר לקיימו, ואם נתנו תוך שלשה ימים משעת הביעור, חייב לבערו. ואם נתן לתוכה קמח ועורות, אפילו נתנם שעה אחת קודם זמן הביעור, הרי זה מותר לקיימו, שהעורות גורמים שהקמח יסריח מיד [כרבי נתן] (שו"ע או"ח תמב, א, ומשנ"ב שם, ו. וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 21 בשם החזו"א או"ח קטז, ז, שאף אם נפסלה רק מאכילת אדם וראויה לאכילת כלב, אינו חייב לבער [כדעת הקובץ שיעורים הנ"ל], שכבר היא מאוסה ואינה ראויה לחמע בה עיסות אחרות, ודינה חלוק מפת, שכל שלא נפסלה מאכילת כלב, ראויה היא לחמע בה עיסות אחרות. וראה שם הע' 20).

המשך מעמוד מו.

וכיון שהחלה טמאה ואסורה לכהן, אסור לאפותה ביום טוב, שהדין שאפיה הותרה ביום טוב גם שלא לצורך אוכל נפש, ש'מתוך שהותרה לצורך, הותרה נמי שלא לצורך' (ראה ביצה יב, ב), הוא דוקא כשיש בה צורך היום קצת, אבל אם אין בה צורך היום כלל, לא הותרה (ר"ן על הרי"ף; מאירי. וכן כתבו תוס' בביצה יב, א ד"ה ה"ג לענין הוצאה). ולדעת הסוברים שאומרים 'מתוך' גם כשאין בדבר צורך היום כלל (רש"י ביצה שם ד"ה אלא מדלא), אפיית החלה הטמאה ביום טוב אסורה משום שהחלה היא ממון גבוה, ואפייתה נחשבת מלאכה לצורך גבוה ואסורה [כפי שדרשו להלן (מז, א) מן הכתוב (שמות יב, טז) 'יעשה לכם' - 'לכם ולא לגבוה'] (פני שלמה).

ואף לבטל את החלה קודם שתחמיץ אינו מועיל, שכיון שהפרישה כבר אינה שלו, וגם הכהן אינו יכול לבטלה, שאינה ברשותו (המכתם), ואין להמתין עד שיתננה לכהן, שמא לא יהיה שם כהן ותבוא לידי חימוץ (מאירי. וראה במכתם תי' נוסף, ובמה שהקשה עליו המאירי). ויש שפירשו, שאין מתקנים תקנה בדבר שגם אם יעשו כן יהיה אסור מדרבנן, וחמץ לאחר שביטלוהו, עדיין חייבים לבערו מדרבנן (פרי חדש או"ח תנז, ב), או משום שביטול אינו מועיל לחמץ שמקומו ידוע ואפשר לבערו (שו"ת פני יהושע א או"ח יג. אולם ראה ב"י או"ח תלא, שהוכיח שביטול מועיל גם בחמץ ידוע).

וכל זה כשכבר לש את העיסה ונתחייבה בחלה, אבל אם עדיין לא לש, יכול ללוש בכל פעם עיסה פחות משיעור חלה, כדי שלא תתחייב בחלה (רבינו דוד; ריטב"א; חי' הר"ן).

המשך מעמוד מו:

רַבָּה אָמַר אֵינוֹ לוֹקֶה, אַמְרִינָן הוֹאִיל, ואף אם לבסוף לא יבואו אורחים אינו לוקה, שכיון שאם יבואו אורחים תהיה אפיתו לצורך יום טוב, גם אם לא באו לבסוף נחשב מדין 'הואיל' שאפה לצורך יום טוב (מאירי). ויש שפירש, שרבה סובר שאינו לוקה משום שמעשה האפיה נחשב כמעשה היתר, שהרי אילו אפה מחמת הספק שמא יבואו אורחים, נחשב שאפה בהיתר גם אם לבסוף לא באו אורחים, ולכן גם אם חשב להדיא שאינו אופה לאורחים, אינו לוקה, כיון שהחיסרון הוא במחשבתו בלבד ולא במעשה (קובץ שיעורים אות קצג).

לְדִידָךְ דְּאָמְרַתְּ לֹא אָמְרִינָן הוֹאִיל הֵיאַךְ אוֹפִין מִיּוֹם טוֹב לְשַׁבָּת, ובשלמא לרבה שסובר שאומרים 'הואיל', והאיסור לאפות מיום טוב לשבת הוא רק מדרבנן, מובן הדבר שעל ידי עירוב תבשילין מותר לאפות לכתחילה, אבל לרב חסדא שסובר שלא אומרים 'הואיל', והאיסור לאפות מיום לשבת הוא מדאורייתא, קשה, כיצד הותר איסור זה על ידי עירוב תבשילין (חי' הר"ן; שער המלך חמץ ומצה ג, יא).

מִדְּאוֹרַיְיתָא צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב - ששבת ויום טוב שניהם נקראים 'שבת' וקדושה אחת הם, וכשם שמותר לבשל לצורך יום טוב, כך מותר לבשל לצורך שבת (רש"י). ויש שפירשו, שכיון שהבישול הוא לצורך מצות שבת, ואם לא יבשל ביום טוב לא יוכל לבשל אחר כך, נחשב גם בישול זה בכלל 'אוכל נפש' של יום טוב עצמו [וכן בכל דבר מצוה שצריך לעשותו ביום טוב ואם לא יעשנו עתה לא יוכל עוד לעשותו] (תוס' להלן מז, א ד"ה ואי; תוס' רא"ש שם, ראה שם את המקור לדין זה).

כְּדֵי שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל הֵימֶנָּה כְּזַיִת צָלִי מִבְּעוֹד יוֹם - ו'כזית' דוקא, אבל אם אין שהות לאכול אלא פחות מכזית, אסור לשחוט, שהיתר מלאכה לצורך אוכל נפש נלמד מהפסוק 'אשר יאכל לכל נפש' וגו', ובפחות מכזית אינו נחשב אכילה (אבני נזר או"ח תיג, ב; אפיקי ים ב, יד). ויש שסובר ש'כזית' לאו דוקא, ומותר לשחוט גם כדי לאכול פחות מכזית (אמרי בינה יום טוב ז, ראה משנ"ב מהדו' דרשו תצח הע' 35).

הוֹאִיל וְאִי בָּעֵי לְמֵיכַל מָצֵי אָכֵיל מֵשׁוּם הָכִי יִשְׁחוֹט, ואף שגם במקום שאומרים 'הואיל', אם כבר אכל סעודתו אסור מדרבנן לעשות מלאכה מיום טוב לחול, מכל מקום משום הפסד ממונו הקילו שמותר לשחוט לכתחילה (רבינו דוד; מאירי; מהר"ם חלאווה).

ומה שאמרו כאן שההיתר הוא הואיל וראוי לו עצמו לאכילה, ולא הואיל וראוי לאורחים כפי שאמרו בגמ' לעיל, משום שכאן מדובר בשוחט בהמה, שכדי להתיר את השחיטה די בכזית אחד, והשוחט עצמו יכול לאוכלו, אבל בגמ' לעיל מדובר גם באופה הרבה ככרות, שאינו יכול לאוכלן לבדו, וההיתר לאפותן הוא רק הואיל וראויות לאורחים (אפיקי ים ב, טו).

המשך מעמוד מז:

ומדברי הגמ' שהבערת אש בעצי מוקצה אסורה, יש ללמוד שמוקצה אסור בהנאה (מג"א שכה, ט). ולדעת הסוברים (ראה תוס' לעיל כו, ב ד"ה חדש, ותוס' ע"ז סו, ב ד"ה אמר) שמוקצה מותר בהנאה, יש לומר שרק לפי ההוה אמינא שמוקצה אסור מדאורייתא לפי שאינו מן המוכן, כל שימוש במוקצה אסור, אבל לפי מסקנת הגמ' שמוקצה אסור מדרבנן, אינו אסור בהנאה (קהלות יעקב ביצה ד, בתי' שני).

הֲבִיא שֶׁה מֵאֶפֶר וּשְׁחָטוֹ תָּמִיד בְּיוֹם טוֹב מַהוּ, ואף שקרבן טעון ביקור ממומין ארבעה ימים קודם שחיטתו (לקמן צו, א), אין זה מעכב בדיעבד (תורת חסד [לרש"ז פראדקין] או"ח כג, והביא שכן דעת הטורי אבן מגילה כא, ב). ולדעת הסוברים שבלא ביקור פסול בדיעבד (ראה תוס' סוכה מב, א ד"ה שאינו), יש לומר שמדובר בשה שכבר היה מבוקר שלשה ימים, וברח לאפר, וביום טוב מצאו והביאו מהאפר והמשיך לבקרו, שהביקור ביום טוב מצטרף לביקור שקדם לו, ונמצא שביקרו ארבעה ימים (זכר דבר [לאדר"ת] מערכת היפוך הכוונה יח, וכע"ז בתורת חסד שם, וראה גם הערות הגרי"ש אלישיב סוטה מט, ב).

המשך מעמוד מח.

ואין לומר שלכולי עלמא טובת הנאה אינה נחשבת ממון ונחלקו רק בדין 'הואיל' - שלדעת רבי אליעזר 'הואיל' ויכול להישאל עליה ותחזור להיות שלו עובר ב'בל יראה', ולדעת רבי יהושע אין אומרים 'הואיל' (וכדברי הגמ' לעיל מו, ב לפי פירוש רש"י שם, ראה ביאורנו שם) - שאם כן מדוע הקשה רבי אליעזר לרבי יהושע 'לדבריך הרי הוא עובר בבל יראה', הרי כיון שרבי יהושע הקשה לו 'לדבריך הרי הוא עובר משום לא תעשה כל מלאכה', כבר גילה דעתו שאין אומרים 'הואיל' ויכול להפריש מכל מצה [ולכן אסור לאפותה ביום טוב], והוא הדין שאין אומרים 'הואיל' ויכול להישאל, ואם כן גם לא יעבור ב'בל יראה', אלא בהכרח שנחלקו גם בדין 'טובת הנאה', ולכן הקשה רבי אליעזר, שכיון שטובת הנאה נחשבת ממון, הרי הוא עובר על החלה ב'בל יראה' מחמת טובת ההנאה שיש לו בה (תוס' רא"ש).

קַבָּא מְלוֹגְנָאָה לְפִיסְחָא, ולא ילוש יותר משיעור זה, כדי שיוכל לשמור שהבצק לא יחמיץ (רש"י), דהיינו שאם ישהה הבצק יותר משיעור מיל, יוכל להצילו מחימוץ על ידי שיתעסק בו כל העת [כמבואר בגמ' להלן (ע"ב)], אבל אם ילוש יותר מקבא מלוגנאה, לא יוכל להתעסק בכולו בו זמנית, ולכן לכתחילה אין ללוש יותר משיעור זה. אכן, בדיעבד אם לש יותר משיעור זה ולא שהה יותר משיעור מיל, הבצק מותר, שכן בשהייה כזו אינו בא לידי חימוץ אף אם לא התעסקו בו כלל (רא"ש ג, ו, בשם רבינו יונה). ויש סוברים, שאין להניח את הבצק אפילו רגע אחד מבלי להתעסק בו, ולדעתם אף בדיעבד אם לש יותר מהשיעור האמור, העיסה אסורה [שהרי אי אפשר להתעסק בכולה בו זמנית] (שם, בשם חכמי צרפת).

המשך מעמוד מח:

■ להלכה, בצק שהחמיץ עד שיש בו סדקים, אפילו לא נתערבו הסדקים זה בזה אלא אחד הולך הנה ואחד הולך הנה, הרי הוא חמץ גמור והאוכלו חייב כרת. ואם אין בו סדק אלא הכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו, האוכלו פטור מכרת [כדעת חכמים] (שו"ע או"ח תנט, ב), אבל אסור באכילה ובהנאה (משנ"ב שם, כא), וצריך לבערו מדרבנן, שמא יבוא לאוכלו [כדעת תוס' והר"ן] (משנ"ב תמב, ב ו-ה).

המשך מעמוד מט.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כְּגוֹן בַּת כֹּהֵן לְיִשְׂרָאֵל וּבַת תַּלְמִיד חָכָם לְעַם הָאָרֶץ, והוא הדין שאינו רשאי ליהנות משאר סעודת הרשות, ורבי יוחנן בא להשמיענו שאפילו סעודת אירוסין, אם היא של אירוסין של כאלו, אינה נחשבת סעודת מצוה (מאירי; שפת אמת, וראה שם בהגהה). ■ להלכה, אין ראוי לתלמיד חכם לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד, כגון סעודת אירוסין ונישואין, ודוקא בסעודת נישואי תלמיד חכם לבת תלמיד חכם (רמב"ם דעות ה, ב), אבל סעודת נישואי בת כהן לישראל עם הארץ, או סעודת נישואי בת תלמיד חכם לעם הארץ, אינה נחשבת סעודת מצוה (משנ"ב תטו, ב).

ואנו נוהגים לאכול בסעודות נישואין של בת כהן לישראל וכן של בת תלמיד חכם לעם הארץ, משום שכיון שאומרים בהן שירות ותשבחות להקב"ה על החסד שעשה עם אדם וחוה ושעושה תדיר עם שאר בריותיו, נחשבות סעודת מצוה (ע"פ מרדכי רמז תרה, בשם מהר"ם מרוטנבורג, ומרדכי השלם שם). ■ וכן הלכה (משנ"ב תרע, ח).

ויש שכתב, שטעם ההיתר הוא מפני ש'עמי הארץ' שבזמננו אינם בדרגת 'עמי הארץ' שדיברו עליהם בגמ'. והוסיף עוד, שדוקא סעודת נישואין של בת תלמיד חכם לעם הארץ אינה נחשבת סעודת מצוה, אבל סעודת נישואין של בת עם הארץ לעם הארץ, נחשבת סעודת מצוה (חוות יאיר ע). ■ וכן הלכה (משנ"ב תטו, ב, וראה שם ובשעה"צ שם, ו, פרטים נוספים).

הָרוֹצֶה שֶׁיִּתְעַשֵּׁר יִדְבַּק בְּזֶרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתּוֹרָה וּכְהוּנָּה מַעֲשְׂרָתָן, שזרעו של אהרן זוכים לעשירות מחמת הקטרת הקטורת [שמביאה לעשירות (יומא כו, א)], ואמר 'כל שכן' וכו', שמלבד זכותם של זרעו של אהרן, יזכה לעשירות גם בזכות תורתו [שכתוב בה (משלי ג, טז) 'בשמאלה עושר וכבוד'] (מהרש"א).

והגמ' מבינה כעת, שגם עם הארץ שנשא כהנת זוכה לעשירות מחמת כהונתה, אלא שתלמיד חכם שנשא כהנת זוכה ביותר לעשירות, מחמת תורתו ומחמת כהונתה [וכמשמעות לשון 'כל שכן'], ולכן הגמ' מקשה מכאן על מה שאמרו שבא לידי עניות (שם. וראה מהרש"ל).

לֹא קַשְׁיָא הָא בְּתַלְמִיד חָכָם הָא בְּעַם הָאָרֶץ, שדוקא תלמיד חכם שנשא כהנת מתעשר, שכן שבח הוא לזרעו של אהרן, אבל עם הארץ שנשא כהנת אינו מתעשר, שגנאי הוא לזרעו של אהרן (רש"י). וכעת הגמ' חוזרת בה, ודוקא תלמיד חכם שנשא כהנת מתעשר, ולשון 'כל שכן' פירושו, שאם כהן שנשא כהנת זוכה לעשירות מחמת כהונתם, כל שכן שתלמיד חכם שנשא כהנת, שזוכה ביותר לעשירות מחמת תורתו (מהרש"א).

אָמַר רַב כָּהֲנָא אִי לֹא נָסִיבְנָא כָּהֲנְתָא לֹא גְּלֵאי - רב כהנא הוצרך לגלות מבבל לארץ ישראל, כדי לברוח מהמלכות שביקשה לעונשו על שהרג את המוסר (רש"י, ע"פ הגמ' ב"ק קיז, א). ואף שהרגו כדין, נענש בגלות, כיון שנשא כהנת, ולא נח לאהרן הכהן שיארע כן על ידי זרעו (חתם סופר). ויש שפירש, שהחזיק עצמו כעם הארץ ולא כתלמיד חכם מרוב ענוותנותו, וא"כ עבר על הדין שעם הארץ לא ישא כהנת, ולכן נענש בגלות (מהרש"א). ■ להלכה, עם הארץ לא ישא כהנת, ואם נשא, אין זיווגם עולה יפה, שימות הוא או היא מהרה, או תקלה תבא ביניהם. אבל תלמיד חכם שנושא כהנת, הרי זה נאה ומשובח, תורה וכהונה במקום אחד (שו"ע אה"ע ב, ח).

כָּל הַנֶּהֱנֶה מִסְּעוּדַת הָרְשׁוּת לְסוֹף גּוֹלֶה - מידה כנגד מידה, הוא ביקש להרבות תענוגים ולמלא תאוותיו, ונענש בגלות, שהגולה אינו יכול להשיג תענוגיו ולמלא כל תאוותיו (מהרש"א. וראה גם נתיבות עולם [למהר"ל] נתיב התורה ג).

כָּל תַּלְמִיד חָכָם הַמְרַבֶּה סְעוּדָתוֹ בְּכָל מָקוֹם וְכוּ' - גם אדם שאינו תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום עשוי לבא לדברים האמורים להלן, אלא שבתלמיד חכם שכיח יותר שיארע כן, הואיל ואין לו עסק שמתפרנס ממנו ברווח (חתם סופר).

סוֹף מַחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ, שמתוך שרגיל להרבות סעודות ולהתענג בבתים אחרים, מבקש לעשות הרגלו זה גם בביתו, ומכלה ממונו כדי לעשות כן, עד כדי שמוכר כליו ומחריב בכך את ביתו (מהרש"א). ויש שפירש, שכיון שמרבה סעודתו, נמשך אחר

התאוה הגופנית, ומחריב בכך את 'ביתו', היינו מקום מעלתו ודרגתו הרוחנית, שהיא דביקות בעליונים (נתיבות עולם [למהר"ל] נתיב התורה ג).

קְרוּ לֵיהּ בַּר מַחֵים תַּנּוּרֵי - מכנים את בנו 'בן מחמם התנורים' (רש"י). ויש שפירש, שמכנים אותו בעצמו כך, ולשון 'בר' הוא כמו 'בר הכי', שהוא מחמם תנורים (מהרש"א).

לְעוֹלָם יִמְכּוֹר אָדָם כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְיִשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חָכָם, ומה שאמרו שאין להוציא על דבר מצוה יותר מחומש מנכסיו (ראה רמ"א או"ח תרנו, א), הוא דוקא במצוה פרטית, אבל נישואין לבת תלמיד חכם, שעל ידם יהיו בניו תלמידי חכמים, והוא דבר שכל עתיד הדורות של צאצאיו תלוי בו, אין שיעור לממון שצריך להוציא לשם כך (ברכת אברהם. ובספר שי"ח שידוך עמ' תפא, הובא בשם הגר"ח קניבסקי שהשיב: 'כאן זה פיקוח נפש').

מָשָׁל לְעִנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעִנְבֵי הַגֶּפֶן דָּבָר נָאֶה וּמִתְקַבֵּל, שדרך הכורמים להרכיב גפן אחת בחברתה המעולה ממנה, כדי שיגדלו מהן ענבים נאים וטובים (חי' המאירי), וכך נישואין אלו הם 'דבר נאה', וגם 'מתקבל', שיהיה להם זרע כשר (מהרש"א). ויש שפירש את המשל לענבי הגפן, שיש ענבים שהיין היוצא מהם אדום ביותר, ויש שהיין היוצא מהם הוא לבן, וכשמערבים את שני סוגי הענבים, היין 'נאה'. וכן, יש ענבים שהיין היוצא מהם מתוק מאד עד שאינו נעים לשתיה, ויש שהיין היוצא מהם מר ביותר, וכשמערבים שניהם יחד, אחד מועיל לשני, והיין נעים לשתיה 'ומתקבל' על האדם. וכך נישואין אלו הזרע היוצא מהם 'נאה', 'ומתקבל' (בן יהוידע).

המשך מעמוד מט:

וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף אֵין מַכְרִיזִין עַל אֲבֵידָתוֹ - ומדובר שידוע שהאבידה שייכת לעם הארץ, כגון שעברה שם שיירה של עמי הארץ וראינו שהאבידה נפלה מהם (תוס' ד"ה ויש, בשם ר"י), או כגון שמצא בגד שיש בו רבב, שודאי אינו של תלמיד חכם, שאסור לו שיהיה רבב על בגדו (מהרש"א, ע"פ גמ' שבת קיד, א). ויש שפירשו, שאין מחפשים אחר אבידתו (תוס' הרשב"א משאנץ, בשם ר"ת), או שאם ראה את בהמת עם הארץ תועה בין הכרמים, אינו חייב לחזר אחריה כדי להחזירה לבעלים [ו'מכריזין' היינו מחזרין אחריה] (ר"ן), אבל אם כבר באה לידו אבידת עם הארץ, צריך להחזירה (שם).

עַד כַּמָּה הֵן מְזַמְּנִין וְכוּ' - שלשה שאכלו כאחד, כמה יאכלו ויהיו חייבים לזמן (רש"י). ומחלוקת זו נוגעת גם לעיקר חיוב ברכת המזון, כמה יאכל ויהיה חייב לברך, אלא שהשמיענו רבותא, שלרבי מאיר אפילו אכל כזית חייב בזימון (תוס' ברכות מט, ב ד"ה עד). ויש שפירש, 'מזמנין' היינו מברכים ברכת המזון (רש"י יומא עט, ב ד"ה מזמנין. וראה גם רש"י ברכות מה, א ד"ה עד כמה).

עַד כְּזַיִת וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר עַד כְּבֵיצָה - ושיעורים אלו אינם אלא מדרבנן, והפסוק שהגמ' מביאה להלן הוא אסמכתא בעלמא, אבל מדאורייתא אינו חייב בברכת המזון עד שיאכל כדי שביעה (תוס' ד"ה ואכלת; רש"י ברכות כ, ב ד"ה שיעורא; רמב"ם ברכות א, א, ושם ה, טז). ויש שסוברים, ששיעורים אלו הם מדאורייתא, והאוכל כזית לרבי מאיר וכביצה לרבי יהודה, חייב מדאורייתא בברכת המזון (ראב"ד ברכות ה, טו; רמב"ן במלחמות ברכות יב, א מדפי הרי"ף).

■ להלכה, שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון, בכזית [כרבי מאיר]. והיינו מדרבנן, אבל מדאורייתא אינו חייב עד שיאכל שיעור שביעה [כרש"י תוס' והרמב"ם] (שו"ע או"ח קפד, ו, ומשנ"ב שם, כב. וראה שם ובביאה"ל שם ד"ה בכזית, פרטים נוספים).

המשך מעמוד נ.

עַד חֲצוֹת עוֹשִׂין. עד חצות תלוי במנהג, אך לאחר חצות אסור לעשות מלאכה בכל מקום מן הדין (גמ' להלן ע"ב). וטעם האיסור והמנהג, כדי שלא יהא טרוד במלאכתו וישכח לבער את החמץ, ולשחוט את הפסח, ולהכין את המצה ללילה [כמבואר לקמן (קט, א) שמצוה לטרוח ולהכין מבעוד יום, כדי שבלילה יתחיל את הסדר מיד, קודם שישנו התינוקות] (רש"י, ע"פ ריטב"א וחי' הר"ן).

ובירושלמי (כאן) אמרו טעם אחר לאיסור עשיית מלאכה לאחר חצות, שאינו נכון שיהא עסוק במלאכה בשעה שקרבנו קרב. ואיסור זה נוהג גם בשאר קרבנות היחיד, אלא שבכל קרבן אסור בעל הקרבן במלאכה כל היום, ואילו בקרבן פסח, כיון שכשר להיקרב רק מחצות והלאה [בדיעבד (מגן אבות [למאירי] כ, ראה להלן נח, א, ו-סא, א)], אסור לעשות מלאכה משעה זו. ואיסור זה הוא מדאורייתא (תוס' כאן, ובחגיגה יז, ב ד"ה אלא לאו, ע"פ הירושלמי כאן ושם, ראה שם המקור לכך; שו"ת הרא"ש נה, י). ויש סוברים שהוא מדרבנן (ריטב"א; תוס' בחגיגה שם, לדעת הבבלי שם).

ולאחר חורבן הבית, כיון שאין הפסח קרב, מן הדין המלאכה מותרת ותלוי רק במנהג (בעל המאור). ויש סוברים, שאף בזמן הזה אסור מן הדין, כי טעם האיסור אינו רק מחשש שישכח לשחוט את הפסח, אלא גם מחשש שישכח לבער את החמץ ולהכין את המצה (ריטב"א ומהר"ם חלאווה, בדעת רש"י), או מכיון שנאסר אז, אסור לעולם (תוס', וראה מה שכתבנו לעיל ב, א ד"ה ואידך), ואפילו אם איסורו מדרבנן, גזירת בית דין במקומה עומדת אפילו אם בטל הטעם, עד שיעמוד בית דין אחר גדול ממנו בחכמה ובמנין ויבטלו (רמב"ן במלחמות, ריטב"א, ומהר"ם חלאווה, המוכיחים כן אף מהרי"ף).

הטעמים השונים שנאמרו באיסור עשיית המלאכה לאחר חצות, יש סוברים שנחלקו זה על זה, ונפק"מ כאמור האם האיסור קיים לאחר חורבן הבית (ריטב"א וחי' הר"ן, בדעת בעל המאור), וכן נפק"מ כאשר פסח חל במוצאי שבת, שאם הטעם משום הקרבן, מותר לעשות מלאכה בערב שבת אחר חצות, אך אם הטעם משום טירדות מצוות היום, כיון שעושים אותן מערב שבת, אסורים אז במלאכה (ביאה"ל תסח, א ד"ה מחצות, וראה חק יעקב שם, א שמצדד כן, אך מסקנתו כדלהלן). ויש סוברים, שאין מחלוקת בין הטעמים, אלא שטעמו של הירושלמי מחמת הקרבן, הוא טעם לאיסור עשיית מלאכה אחר חצות, וחששו חכמים שאיסור זה עלול לגרום לבני אדם למהר ולהספיק לעשות מלאכתם עד חצות, וטירדת המלאכה תגרום להם לשכוח לעשות את מצוות היום, לכן נהגו לא לעשות מלאכה כל היום (ע"פ צל"ח וחק יעקב שם). ■ להלכה, אסור מדרבנן לעשות מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה [וכדעת הריטב"א] (שו"ע או"ח תסח, א, ומשנ"ב שם, א), ובערב פסח שחל בשבת, אפשר שאין להחמיר [שרוב הפוסקים נוקטים את טעמו של הירושלמי] (ביאה"ל שם). והעושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. יש מפרשים מ'מנחה גדולה', ויש מפרשים מ'מנחה קטנה' (שו"ע שם רנא, א), והסומך

על המקילים, לא הפסיד (משנ"ב שם, ג. וראה שו"ע ומשנ"ב וביאה"ל שם, ומשנ"ב מהדו' דרשו שם פרטים נוספים).

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת, מעלות השחר - לדעת רבי אליעזר בן יעקב, מנץ החמה - לדעת רבי יהודה (תוספתא פ"ג, הי"ג, שהביאה הגמ' לעיל ב, ב), ומהלילה - לדעת בית שמאי (משנה להלן נה, א).

המשך מעמוד נ:

שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ, ואין הכוונה שמתוך כך יגיע בודאי לדרגה כזו שיעסוק בה תמיד כל ימיו רק לשמה, אלא הכוונה היא שבכל פעם שלומד בקביעות כמה שעות רצופות, בהכרח שתיכנס בלבו באמצע הלימוד לכל הפחות לזמן מועט כוונה רצויה לשמה (נפש החיים, פרקים, פרק ג).

שֶׁכַּר אִשְׁתּוֹ, מַתְקוֹלְתָּא - שנוטלת מאזניים בידה, ומהלכת בשוק להשכירן, ומקבלת שכר מועט ומתבזה. ובעבור שמבזה את אשתו בשביל שכר מועט, אינו רואה מזה סימן ברכה לעולם (רש"י). ויש שפירש, ש'מתקולתא' הם חוטי טויה שנמכרים לפי משקל, שכיון שמתבזה ונוהגת בחוסר צניעות בגילוי זרועותיה בשעת הטויה, אינו רואה מזה סימן ברכה לעולם (תוס' ורבנו חננאל, ע"פ הערות הגרי"ש אלישיב. והערוך [ערך צף] פי' שהכוונה לחנווניית המוכרת במשקל, שמגלה זרועותיה בשעת השקילה).

וּמְגַדְּלֵי בְּהֵמָה דַּקָּה, שהכל צווחים ומקפידים עליהם, כיון שרועים את הבהמות בשדות אחרים (רש"י ותוס'). וגידולם בארץ ישראל יש בו אף איסור מדרבנן, אלא שהברייתא הוסיפה שגם נענשים בכך שאינם רואים מזה סימן ברכה (מהרש"א, וראה ב"ק עט, ב).

וְקוֹצְצֵי אִילָנוֹת טוֹבוֹת - שהכל תמהים ומלעיזים עליהם, ומתוך כך עין הרע שולטת עליהם, וצעקת בני אדם (רש"י). וקציצתם אף אסורה באיסור 'בל תשחית', אלא שכאמור הברייתא הוסיפה שמלבד האיסור נענשים במה שאינם רואים ממעשיהם סימן ברכה (מהרש"א, ראה שם צא, ב). ויש שפירשו, שהתחדש בזה שאפילו קוצצי אילנות סרק אינם רואים סימן ברכה (פסקי תוס' קלב, ע"פ חיים שאל [לחיד"א] כג).

וְשָׂכַר יְתוֹמִים, למחצית שכר (רש"י), שאפילו אם קרוב שירויח ורחוק מהפסד, לפעמים אינו מדקדק היטב ונוטל יותר מהמגיע לו (רבנו חננאל).

בְּשִׁלְמָא שָׂכַר מְתוּרְגְּמָנִין מִשּׁוּם דְּמֵיחֲזֵי כְּשָׂכַר שַׁבָּת, שחכמים אסרו ליטול שכר עבור מעשה הנעשה בשבת, אולם אם מקבל שכר בהבלעה עבור עבודתו בחול ובשבת, מותר. והמתורגמנים, כיון שרוב תרגומם נעשה בשבת, נראה כשכר שבת, ואינם רואים סימן ברכה (מהר"ם חלאווה). ויש שפירש, שחכמים לא אסרו ליטול שכר שבת עבור מצוה, ולכן אין להם איסור בנטילת השכר, אך אינם רואים בו סימן ברכה (מג"א שו, ח, בדעה שניה שבשו"ע שם, ה). ■ להלכה, שכר שבת אסור (שו"ע שם, ד), ואם שכרו לשנה או לחודש, הכל מודים שמותר (רמ"א שם, ה). ואם שכרו רק לשבת והוא לצורך מצוה, אסור, ויש מי שמתיר (שו"ע שם), אך אינו רואה סימן ברכה (מג"א שם).

עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע תַּעֲנִיּוֹת וְכוּ', כנגד עשרים וארבעה ספרי נביאים וכתובים שניתנו להיכתב על ידי סופרים (חי' המאירי). ויש שביאר, כנגד עשרים וארבעה משמרות כהונה, שאנשי משמר היו יושבים בתענית (מהרש"א).

שֶׁאִילְמָלֵי מְתַעַשְּׂרִין אֵין כּוֹתְבִין. ולא חששו להיפך, שכאשר לא יראו סימן ברכה לא יחפצו להתעסק בכך, משום שמבואר להלן שאם עוסקים לשמה רואים סימן ברכה ויתעשרו, לכן אפילו אם תחילת עסקם הוא שלא לשמה, אך מתוך שלא לשמה הם באים לשמה ויתעשרו, ועל כן מלכתחילה יחפצו להתעסק בעסק זה (עיין יעקב).

בְּנֵי בֵיישָׁן נְהוֹג דְּלָא חֲווֹ אֲזָלִין מְצוֹר לְצִידוֹן בְּמֵעֲלֵי שַׁבְּתָא, ועל אף שמצד הדין מותר להפליג מצור לצידון, כיון שזו דרך קצרה ומגיעים לשם באותו היום [כמבואר בשבת (יט, א, וברש"י שם)], הם החמירו על עצמם ונהגו לא להפליג אף הפלגה קצרה זו (ר"ן על הרי"ף, ובחי'; מהר"ם חלאווה, וראה חתם סופר).

אָמַר לְהוּ כְּבָר קִיבְּלוּ אֲבוֹתֵיכֶם עֲלֵיהֶם, ולא כל חומרא או הנהגה טובה שעושה אב, מחייבת את בניו אחריו, כי אם תחייב לא מצאנו ידינו ורגלינו, שיתחייב כל אדם לנהוג בכל ההנהגות המופלגות שנהגו אבותיו, אלא דוקא חומרא או הנהגה טובה שכל בני המקום קיבלו על עצמם או נהגו כך, היא המחייבת את בני אותו המקום לעולם (ריב"ש שצט, בשם הרמב"ן ב'משפט החרם', וראה חות יאיר קכו). ■ להלכה, קבלת רבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קיבלו עליהם בני עיר בהסכמה, אלא שנהגו כן מעצמם, כדי לעשות גדר וסייג לתורה (שו"ע יו"ד ריד, ב).

בְּנֵי חוֹזָאֵי נָהֲגִי דְּמַפְּרְשִׁי חֲלָה מֵאַרְזָא, הם ידעו שאין צריך להפריש, ומכל מקום החמירו על עצמם להפריש (תוס' להלן נא, א ד"ה אין). ויש שביאר, שטעו וסברו כרבי יוחנן בן נורי לעיל (לה, א) שאורז מין דגן הוא (מהר"ם חלאווה, להלן שם).

המשך מעמוד נא.

אופן כזה דיברה משנתנו (תוס' שם, בתי' שני). ויש סובר, שבאופן שרוצה לחזור למקום שיצא משם חייב לנהוג כמנהגם מן הדין, בין בצנעה ובין בפרהסיא, וכמנהג מקום שהלך אליו עליו לנהוג בתורת חומרא, כדי שלא יבואו לידי מחלוקת, ודוקא בפרהסיא, אבל לא בצנעה, והמשנה שאמרה שנותנים עליו חומרי המקום שהלך לשם, דיברה באופן שדעתו לחזור למקומו (ר"ן על הרי"ף ובחי', כאן ולעיל נ, א). ■ וכן הלכה [כדעת הר"ן] (שו"ע או"ח תסח, ד, וראה משנ"ב שם, פרטים נוספים).

לֹא תֹּאכַל לֹא בְּפָנַי וְלֹא שֶׁלֹּא בְּפָנַי, 'בפני' - בחיי, 'שלא בפני' - לאחר מותי (מאירי). ויש שפירש 'בפני' ו'שלא בפני', כפשוטו (פני יהושע להלן ע"ב).

אֲנִי שֶׁרָאִיתִי אֶת רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁאָכַל, כְּדַי הוּא רַבִּי יוֹחָנָן לִסְמוֹךְ עָלָיו וְכוּ', אַתָּה לֹא רָאִיתָ אוֹתוֹ לֹא תֹּאכַל וְכוּ', שכיון שלא הוכרעה המחלוקת אם חֲלֵב הֶיֶתֵר מותר באכילה, תלמידי רבי יוחנן שראוהו אוכל, מותרים לאכול בין בפניו ובין שלא בפניו, שיש בזה כבוד הרב שסומך התלמיד על הכרעתו ואינו מהרהר אחריו, לא כן מי שאינו תלמידו, לא יאכל (הערות הגרי"ש אלישיב).

המשך מעמוד נב.

ממשות המין שכלה, ואילו הטעם הרי הוא כמבוער. כך במשנתנו, תנא קמא האומר שהמוליך חבית של שלשה מינים כבושים ממקום שכלו או למקום שכלו, חייב לבער רק אם שלשת המינים כלו, הוא כדעת רבי יהושע, ואילו רבי יהודה הסובר שאומרים לו 'צא והבא לך אף אתה' מאותו המין מן השדה, שכל מין נדון בפני עצמו, הוא כדעת רבן גמליאל (ע"פ רש"י, ושנות אליהו שביעית ט, ה. וראה מהרש"א שהיה יכול רש"י לפרש שרבי יהודה סובר כדעת רבי אליעזר, אלא כיון שהיה שמותי, העדיף לפרש שסובר כרבי יהושע).

ויש סוברים, שלדעת רבי אליעזר 'אוכלין על הראשון' - לפי המין הראשון שהונח בחבית, שהוא נותן טעם במינים שהונחו אחריו בחבית, שהוא קולט טעם הציר והחומץ יותר מן האחרים, וחוזר ופולט ונותן בהם טעם, ואילו האחרים אינם נותנים בראשון טעם, שכבר 'שָׂבע' ואינו מקבל טעם נוסף, ולכן כאשר המין הראשון כלה נאסרים כולם, ואילו אם הם כלים אינם אוסרים את הראשון. ודעת רבי יהושע 'אף על האחרון' - שכל המינים נותנים טעם זה בזה, וכאשר כלה אחד מהמינים, נאסרים כולם. ואילו רבן גמליאל סובר, שיש לבער כל מין כאשר הוא כלה, שטעמו של פרי אינו קובע, אלא הולכים רק לפי גוף הפרי (ע"פ תוס' ותוס' רא"ש ור"ן בחי', בשם מגילת סתרים לרבינו נסים גאון, ע"פ ירושלמי; רבנו חננאל), שדין 'טעם כעיקר' נאמר רק לענין איסורים ולא על מצוות, והוא הדין במצות ביעור, גוף הפרי הוא הקובע ולא הטעם (ראב"ד שמיטה ויובל ז, ג).

כך במשנתנו, תנא קמא סובר שהמוליך ממקום שכלו או למקום שכלו, כשכלה הנותן טעם חייב לבער הכל, אבל אם כלה האחרון אינו חייב לבער את הראשון, כדעת רבי אליעזר, ורבי יהודה אמר 'צא והבא לך אף אתה' מאותו המין שכלה אף אם הוא האחרון, וכשהוא כלה נאסרים כולם משום שכולם נותנים טעם, וכדעת רבי יהושע (ע"פ תוס' ותוס' רא"ש, וראה מהרש"א המובא לעיל). ■ להלכה, הכובש שלשה מינים בחבית, כל שכלה מינו מן השדה, יבער מינו מן החבית [כרבן גמליאל] (רמב"ם שם ז, ו).

עַד שֶׁיִּכְלֶה הָאַחֲרוֹן שֶׁבְּצוֹעַר - עד שיכלה דקל האחרון שבצוער עיר התמרים (רש"י). וכל עוד קיים פרי אחד באילן באיזה מקום באותה ארץ, יש סובר, שלא הגיע זמן הביעור (מב"ט ג, מה). ויש סובר, שלא די שנותרו כמה פירות בודדים, אלא צריך שישאר לַחיות שיעור חשוב של פירות, ומה שאמרו 'עד שיכלה האחרון שבצוער', אין זה אחרון ממש (מקדש דוד נט, ב ד"ה אמרינן [פ"ה מ"ג]), ואם כלו הפירות שאגרו החיות לעצמן במאורות ובמחבואים, אפילו אם נותרו מעט פירות בשדות, נחשב שכלו, ולכן זמן הביעור אינו נתון לקביעת כל אדם, אלא ניתן להכרעת החכמים ברוחב דעתם ורוח קדשם (חזו"א שביעית ט, ח ד"ה שם, ושם טו, ח).

המשך מעמוד נב:

ומדובר באילנות המוציאים פירות מועטים, שאילו היו מוציאים פירות בשיעור הרגיל, היה אסור בקציצה משום איסור 'בל תשחית' אף שלא בשביעית [כמבואר בב"ק (צא, ב)] (תוס' רבינו פרץ כאן, ותוס' בברכות לו, ב ד"ה אין, בתי' ראשון). או שמדובר באופן שרוצה לעשות מהעצים בנינים גדולים, שערכם הממוני גדול יותר משיעור הפירות שהיו האילנות מוציאים, שאף באופן כזה אין איסור 'בל תשחית' [כמבואר בב"ק (שם)] (שם, בתי' שני). או שמדובר באופן שקוצץ רק את הענפים, שאיסור 'בל תשחית' הוא רק בקוצץ את כל האילן (מאירי ברכות שם).

מִשֶּׁיּוֹצִיאוּ - משעה שמתחילים האילנות להוציא עלים בימי ניסן (רש"י), שכיון שהעלים ראוים למאכל בהמה יש להם קדושת שביעית, ונשקוצץ את האילן, מפסיד את העלים (מקדש דוד שביעית ס, א ד"ה והנה אפשר). ויש שסובר, 'משיוציאו' - משיתחילו להוציא פירות (רש"י ברכות לו, ב, וראה רעק"א בגליון הש"ס כאן ושם, שהעיר על הסתירה ברש"י), אבל לעלים טרם יציאת הפירות אין קדושת שביעית, ורק כשהפירות יוצאים הם מתקדשים בקדושת שביעית, שהעלים טפלים לפרי (מקדש דוד שם).

המשך מעמוד נג.

מָקוֹם שֶׁלֹּא נָהֲגוּ לִמְכּוֹר, שחכמים אסרו למכור בהמה גסה לנכרי [כמבואר להלן במשנה], שמא ישאילנה או ישכירנה לו ויעשה בה הנכרי מלאכה בשבת, וישראל מצווה על שביתת בהמתו בשבת. גם חששו שמא ימכרנה סמוך לשבת בהיותם ברשות הרבים והיא נושאת משא על גבה, וברצות הנכרי לבדוק את הבהמה יקרא לה הישראל ללכת, וכשתלך הוא עובר על איסור 'מחמר' (רש"י, ע"פ גמ' בע"ז טו, א). ויש מקומות שהחמירו על עצמם לא למכור אף בהמה דקה [אף שאינה עומדת לשאילה ושכירות ומשא], מחשש שמא ימכור גם גסה (רש"י). ואין זה נחשב 'גזירה לגזירה', משום שהכל היתה גזירה אחת (מאירי ע"ז יד, ב. וראה ש"ך יו"ד קנא, ט, שמחמת קושיא זו דחה פירוש זה). או משום שאין זה 'גזירה', אלא מנהג מחמת חומרא, ובזה לא שייך 'גזירה לגזירה' (גליון מהרש"א על הש"ך שם).

ובגמ' (ע"ז שם, ע"פ רש"י ותוס' שם) אמר רב, שהמנהג לא למכור במקומות אלו הוא משום שחשודים שם הנכרים על רביעה, שהיא אחת משבע מצוות בני נח, ובמכירת ישראל בהמה לנכרי, נמצא עובר על איסור 'לפני עיור' (והש"ך [שם] הקשה, מה טעם רש"י כאן לא פירש כטעם הגמ', וראה צל"ח ורעק"א).

וּשְׁבוּרִין, שאף שאינם ראויים למלאכה, חוששים שמא יבוא למכור שלימים הראויים למלאכה (רש"י כאן ובע"ז יד, ב; תוס' שם ד"ה שלמין). ויש שפירש, ששבורה אף היא ראויה למלאכה, כגון לשאיבת מים או לטחינת ריחים (רמב"ם בפיהמ"ש שם).

בֶּן בְּתֵירָא מַתִּיר בְּסוּס, שמלאכתו אינה נשיאת משאות אלא רכיבה, ונשיאת הרוכב אינה נחשבת מלאכה לבהמה משום שהרוכב הוא 'חי נושא את עצמו' (גמ' שבת צד, א, ואמנם יתכן שזה משא כבד עליו, אך לא היתה מלאכה כזו במשכן [מנחת שלמה כאן]), ולכן אין חשש אם ישאילנה או ישכירנה לו, שהרי לא תעשה מלאכה. גם איננו חוששים לקריאה, שיקרא לה הישראל בשעת המכירה ויעבור על איסור 'מחמר', משום שרכיבה בשבת אסורה רק מדרבנן [כמבואר בביצה (לו, ב)] (רש"י). ומתיר בן בתירא למכור אפילו סוס המיוחד לנשיאת עופות, משום שסובר ש'חי נושא את עצמו' נכון לא רק על אדם, אלא אף על עופות ושאר בעלי חיים, וחכמים סבורים, ש'חי נושא את עצמו' הוא רק באדם (גמ' שבת שם, ראה שם הטעם בזה).

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לֶאֱכוֹל צָלִי, זכר לקרבן פסח שהיה צלי אש (נמוקי יוסף; פסקי הריא"ז).

בְּלֵילֵי פְסָחִים - ליל פסח ראשון וליל פסח שני (רש"ש, וראה מנחת חינוך מצוה ז אות טו). ויש שפירש, ליל יום טוב ראשון וליל יום טוב שני (כף החיים תעו, ב, בשם יפה ללב).

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל אֵין אוֹכְלִין, והמנהג לאסור הוא ב'גדי מקולס' הצלוי כולו יחד, כדרך צליית קרבן פסח, שהאוכלו נראה כאוכל קרבן פסח מחוץ לירושלים (רש"י להלן עד, א בביאור הגמ' שם, וראה תוס' יו"ט כאן). ויש סוברים, ש'גדי מקולס' מחמת דמיונו הרב לקרבן פסח, אסור לאוכלו בכל מקום ומעיקר הדין, ורק אכילת בשר צלי בעלמא, תלויה במנהג (רא"ש; מאירי). ■ להלכה, 'גדי מקולס' אסור בכל המקומות, ואכילת בשר צלי בעלמא, תלויה במנהג [כדעה שניה] (שו"ע או"ח תעו, א, וראה שם פרטים נוספים; רמ"א שם תסט, א), ובארצותינו אין נוהגים לאכול צלי בשני הלילות [יו"ט ראשון ושני] (משנ"ב תעו, א, וראה פמ"ג משב"ז שם, א).

גְּמָרָא. מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמַקְדִּישׁ בְּהֶמְתּוֹ כעת, משנשחטה. שאף שאי אפשר להקדיש בהמה שחוטה בקדושת הגוף, נראה כמקדישה לדמיה, כלומר, שימכרוה ויקנו בדמיה קרבן פסח (רש"י, ע"פ תוס', תוס' רבינו פרץ וחי' הר"ן). ולפ"ז איסור זה נוהג גם בבהמות שאינן ראויות לקרבן פסח, שהרי ראויות לדמיהן (רא"ש). ויש סוברים, שנראה כמי שהקדישה מחיים (תוס'; תוס' רבינו פרץ; ר"ן על הרי"ף ובחי'), ולדעתם איסור זה נוהג רק בגדי או טלה, שהם בלבד ראויים לקרבן פסח (רא"ש). ■ להלכה, אסור לומר על שום בהמה 'בשר זה לפסח', אפילו קטנה וגם אינה גדי וטלה, ובין חיה בין שחוטה, לפי שנראה שהקדישוה מחיים לקנות בדמיה קרבן פסח [כרש"י] (שו"ע או"ח תסט, א, ומשנ"ב שם, ב, וראה פרטים נוספים ראה שם, ובמשנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 4).

המשך מעמוד נג:

ומתחדשת בכל יום, משא"כ ההנאה מהנר היא ביום ובלילה (ע"פ תוס' וחי' הר"ן). ויש סובר, שברכה זו היא ברכת הנהנין, ומברכים במוצאי שבת לפי שתחילת ברייתה היה במוצאי שבת, ועוד, שהשימוש בה היה אסור במשך השבת ועתה הותר, וכיון שבירך עליה במוצאי שבת, שוב אינו מברך עליה במשך השבוע משום שאין הפסק בהנאתו, שכל היום האדם צריך לאפות ולבשל בה ולהתחמם כנגדה, ואינו מסיח דעתו ממנה (כל בו מא). ■ להלכה, ברכת האש ברכת השבח היא [כדעת תוס' והר"ן] (ביאה"ל רצו, ח).

אָמַר לֵיהּ הַהוּא סָבָא - אליהו הנביא (תוס' חולין ו, א ד"ה אשכחיה).

הֲדַר עוּלָּא חֲזָא בִּיהּ בְּרֵבָּה בַּר בַּר חָנָה בִּישׁוּת, הסתכל עליו בפנים זועפות על שאמר כך בשם רבי יוחנן (רש"י), כי הבין שרבה בר בר חנה תלמידו של רבי יוחנן אמר זאת, וממנו שמע רבי אבא (מהר"ם). וכעס עליו עולא, לפי שסבר שלא יתכן שרבי יוחנן יאמר כן, אלא לדעתו מברכים על האש אף במוצאי יום הכיפורים, כיון שהיא דבר חדש, שאסור היה להשתמש בה משך כל היום וכעת מותר (רש"י). שכיון שאסור להתעסק עם האש בידיים ביום הכיפורים, נחשב שנפסק בה השימוש, ובמוצאי יום כיפורים שחוזר ומתעסק בה, נחשב שהנאתו ממנה מתחדשת. ואילו לדעה הסוברת שאין מברכים, אמנם נכון שאי אפשר להתעסק בה בידיים, אך מותר ליהנות מאורה, ולא פסקה הנאתו ממנה לגמרי, לכך אין לברך עליה (חי' הר"ן).

המשך מעמוד נד.

אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בּוֹ 'כִּי טוֹב' חָזַר וְכָלְלוֹ בַּשִּׁשִּׁי, שביום שני כיון שהאדם טרם נברא, ולא היה עדיין חטא בעולם, לא היה הגיהנם 'טוב', אך ביום שישי שכבר נברא, וחטא בו, הגיהנם 'טוב' לכפרת עוונות (מהרש"א).

שְׁנֵי דְּבָרִים עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לִיבָּרְאוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְלֹא נִבְרְאוּ עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת וְכוּ', וזו גם כוונת רבי נחמיה לעיל בשם אביו ששני דברים אלו נבראו בערב שבת, כלומר, שבערב שבת נתן בהם את ה'כח', ובמוצאי שבת יצאו 'לפועל' (מהרש"א).

וְהֵבִיא שְׁתֵּי בְּהֵמוֹת וְהִרְכִּיב זוֹ בָּזוֹ, ולדעת רבי נחמיה (סנהדרין נו, ב) שבן נח מוזהר על הרבעת בהמה, 'הוראת שעה' היתה לאדם הראשון להתירו זאת כדי שיצא הפרד (הערות הגרי"ש אלישיב, בתי' שני).

המשך מעמוד נד:

או משום שהברייתא עוסקת בחילוק השייך לתענית, ואילו איסור מלאכה ביום כיפורים אינו משום התענית, אלא משום שנאמר בו 'שבת שבתון' (חתם סופר). גם לא הזכירה הברייתא את ההבדל שביום כיפור יש תפילת נעילה ובתשעה באב אין תפילה זו, משום שהברייתא עוסקת בחילוקים בענייני איסור והיתר, ולא בשאר חילוקים (תוס').

לְקָבְיָא דְיַרְחָא, כשאינו יודע מתי חל יום הכיפורים, וכגון בני בבל שאינם יודעים אם בית דין עיברו את החודש, שיש לעשות מספק שני ימי כיפורים, אולם בתשעה באב אין עושים שני ימים מספק (רש"י; מהר"ם חלאווה). ויש שפירשו, שהכוונה ליחיד שאינו יודע אם בית דין עיברו את החודש, ואפילו הוא בן ארץ ישראל [כגון שהולך במדבר], שיום כיפורים עושה יומיים מספק, ובתשעה באב לא (תוס' וחי' הר"ן, התמהים על הפירוש הקודם, שהלא מבואר בר"ה [כא, ב], שבני בבל סמכו על כך שמימות עזרא לא היה אלול מעובר, ולא עשו את יום הכיפורים יומיים אפילו אם לא ידעו שקידשו את החודש). ויש שפירשו, שהכוונה באופן שבית דין שבארץ ישראל הסתפקו מתי ראש חודש [כגון שקיבלו את העדות בבין השמשות], שאז את יום הכיפורים יש לעשות יומיים, ואת תשעה באב לא (תוס' רא"ש).

עוּבָּרוֹת וּמֵנִיקוֹת מִתְעַנּוֹת וּמַשְׁלִימוֹת בּוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁמִּתְעַנּוֹת וּמַשְׁלִימוֹת בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים. ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח תקנד, ה).

וּלְוַאי שֶׁיִּתְפַּלֵּל אָדָם וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ, ואפילו אם ודאי התפלל, אין בתפילה נוספת שיתפלל איסור 'ברכה לבטלה', אם כן איך יתכן שרבי יוחנן יאמר שאין מתפללים תפילת נעילה בתשעה באב (רש"י כאן, ובברכות כא, א). ויש סוברים, שיכול להתפלל שנית רק בספק אם התפלל (תוס' כאן ושם), והלימוד מכך לתפילת נעילה בתשעה באב הוא, שכשם שחובה להתפלל שנית כאשר יש ספק, כך גם נכון שיתפללו נעילה בתשעה באב, יום שראוי להרבות בו רחמים ותחנונים, ודומה לתענית ציבור בכמה דברים (ע"פ תוס' כאן ותוס' רבינו פרץ). ■ להלכה, אדם המסופק אם התפלל חוזר ומתפלל, אך אם ודאי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל [כתוס' ותוס' רבינו פרץ] (שו"ע או"ח קז, א, וראה שם פרטים נוספים).

אָסוּר לוֹ לְאָדָם שֶׁיּוֹשִׁיט אֶצְבָּעוֹ בְּמַיִם בְּתִשְׁעָה בְּאָב כְּדֶרֶךְ שֶׁאָסוּר לְהוֹשִׁיט אֶצְבָּעוֹ בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים, משום אבילות. ואע"פ

שאבל רוחץ פניו ידיו ורגליו בצונן (ראה תענית יג, ב), בתשעה באב אסור (ארחות חיים [לר"א מלוניל] הל' תשעה באב, יא). ויש סובר, ששני דינים נאמרו בתשעה באב, דין תענית ודין אבילות, ורחיצה אסורה משני הטעמים [ולכן אסורה רחיצה בשעת סעודה המפסקת, שהתענית אמנם עוד לא התחילה, אבל אבילות נוהגת בה], ומצד דין אבילות היה מותר בהושטת אצבע במים [כי כאמור אבל רוחץ פניו ידיו ורגליו בצונן], אך משום דין התענית שהיא כיום כיפורים אסור להושיט (מרן ריי"ז הלוי הל' תעניות, בדעת הרמב"ן והרמב"ם). ואם ידיו מלולכלות בטיט וצואה, מותר לרוחצם (ארחות חיים שם). ■ וכן הלכה, שאבל רוחץ פניו ידיו ורגליו בצונן (שו"ע יו"ד שפא, א), ובתשעה באב אפילו הושטת אצבע במים אסורה (שם או"ח תקנד, ז), ורחיצה מטיט וצואה, מותרת (שם, ט, וראה שם פרטים נוספים).

המשך מעמוד נה.

וּמִקְצָת שִׁיתְּסַר, ודי במקצת יום ששה עשר, משום ש'מקצת היום ככולו' (ראה גמ' להלן). ואין זה כשאר 'מקצת היום ככולו' המוזכר לרוב בש"ס ופוסקים, ששם הוא ענין הלכתי, שאנו מחשיבים מקצת יום ככולו, אך כאן הלא הוא ענין מציאותי שלצורך השרשה צריך שלשה ימים, אלא הכוונה שהיה ידוע לחז"ל שזהו הזמן הנצרך להשרשה, כי תחילת היום או סוף היום גורמים את ההשרשה (נודע ביהודה אה"ע קמא מ, ד"ה ומ"ש אין מעידין).

כְּבֵית שַׁמַּאי, ואמנם אין הלכה כמותם, אך רצה רבי יהודה לשנות את הוראתו לדעת הכל (תוס' ראש"ש).

מַתְנִי'. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר וְכוּ', שבמקום שלא נהגו לעשות מלאכה בערב פסח, מותר לגמור מלאכה שהתחיל קודם ארבעה עשר, ובאחת משלש אומניות המנויות להלן במשנה, יכול אפילו להתחיל בארבעה עשר, לצורך המועד. ובמקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, מותר להתחיל כל מלאכה, אפילו שלא לצורך המועד (רש"י כאן, ולקמן ע"ב ד"ה גומרה; מהר"ם חלאווה; השגות הראב"ד יו"ט ח, יט). ויש סובר, שדברי רבי מאיר אמורים במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, שרק באופן זה נהגו להתיר, אבל במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסורים אפילו לסיים מלאכה שהתחיל, וכן אסורים להתחיל אפילו בשלש אומניות (רמב"ם בפי' המשנה, ושם). ■ הלכה כדעה שניה (שו"ע או"ח תסח, ה), ויש שסובר שהלכה כדעה ראשונה (רמ"א שם, וראה שם פרטים נוספים).

גּוֹמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אפילו לאחר חצות, והראיה לכך, שבהמשך המשנה בדין שלש אומניות שיכול להתחילן אפילו בארבעה עשר, דקדקה המשנה ואמרה 'עד חצות', וכאן לא אמרה (רבינו יונה, המובא ברא"ש). ויש סוברים, שגומרה רק עד חצות, והראיה שהלא אפילו שלש האומניות שהן לצורך המועד, שהתירו אפילו להתחיל אותן בארבעה עשר, הן מותרות רק עד חצות, קל וחומר מלאכה רגילה שמותר להתחילה רק קודם לארבעה עשר, שתהא מותרת רק עד חצות (רא"ש; ר"ן על הרי"ף). ■ להלכה, גומרה רק עד חצות [כדעה שניה] (שו"ע או"ח תסח, ה).

שָׁלֹשׁ אוּמָנִיּוֹת עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, וחכמים אינם חולקים על רבי מאיר שכל מלאכה שהתחיל בה קודם ארבעה עשר רשאי לגומרה בארבעה עשר, אלא מקילים ששלשה בעלי האומניות יכולים אפילו להתחיל בהן בארבעה עשר עד חצות (ר"ן על הרי"ף; רבינו דוד). והיתר מלאכת בעלי שלשה אומניות, הוא דוקא לצורך המועד (מאירי; ביאור הגר"א או"ח תסח, י, ע"פ גמ' במו"ק יג, א). ■ וכן הלכה (משנ"ב שם, כו).

הַחַיָּיטִין וְהַסַּפָּרִים וְהַכּוֹבְסִין, משום שלבני אדם יש צורך רב באותן מלאכות (רמב"ם יו"ט ח, יט, וראה מנחת שלמה להלן ע"ב), לצורך עונג יום טוב (ריטב"א מו"ק שם, ושו"ע הרב או"ח תסח, יז).

אַף רַצְעָנִין - סנדלרים העושים מנעלים חדשים (רש"י להלן ע"ב ד"ה תחילת; מאירי). ■ להלכה, רצענין אין דינם כשלשה בעלי אומניות, אלא כשאר בעלי אומניות [כדעת ת"ק] (שו"ע שם ה, ומשנ"ב שם, לא), אבל לתקן מנעלים קרועים לצורך יום טוב, הכל מודים שמותר להתחיל ולתקן עד חצות (משנ"ב שם, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 26).

גְּמָרָא. אוֹ דִילְמָא שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד תְּנַן, אֲבָל לְצוֹרֶךְ אַתְחוֹלֵי מַתְחֲלִינַן, והיתה יכולה הגמ' לפשוט מדברי חכמים במשנה שהתירו עשיית מלאכה של שלשת בעלי האומניות משום שהן לצורך המועד, וא"כ רבי מאיר החולק סובר שאפילו שלשה אלו אינם מתחילים, אך כיון שעדיין אפשר להסתפק בשני הצדדים האחרים של הספק, לא ראתה הגמ' צורך לפשוט צד אחד שלו (ראש משביר).

המשך מעמוד נה:

אֵין מְבִיאִין כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן, וְאִם חוֹשֵׁשׁ לָהֶן שֶׁמָּא יִגָּנְבוּ מִפְּנֵי לְחָצֵר אֲחֶרֶת - אין מביאים כלים בחול המועד מבית האומן [כמבואר בגמ' להלן שמדובר בחול המועד], מפני הטורח, וכשחושש שיגנבו, מפני ההפסד מותר לפנותם, אך ימעט בטירחה ויפנה לחצר הסמוכה לבית האומן (רש"י; מאירי בפי' ראשון). ויש סובר, שהטעם שאין מביאים כלים מבית האומן, הוא משום הרואים שיחשדוהו שתיקנם האומן במועד, ומפני ההפסד מותר לפנותם, אך יפנה לחצר הסמוכה, כדי שיתמעטו הרואים (מאירי בפי' שני; נמוקי יוסף מו"ק ו, ב מדפי הרי"ף, וראה ריטב"א מו"ק יג, א שכתב טעם נוסף). ונפק"מ כאשר ביתו ובית האומן הם באותה חצר, שאין כאן טורח, אבל יש חשד (מג"א או"ח תקלד, ו, ע"פ ב"ח שם תקלה, ד). ■ להלכה, אין מביאים בחול המועד כלים מבית האומן (שו"ע או"ח תקלד, ג), יש אומרים משום טירחא [כדעה ראשונה], ויש אומרים משום שיסברו שתיקנם במועד [כדעה שניה], ולפי זה אפילו מבית לבית באותו חצר, אסור להביא [כמג"א ע"פ הב"ח] (משנ"ב שם, טז).

וְאִם אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ וּמַנִּיחוֹ אֶצְלוֹ. ומה ש'נותן לו שכרו' הוא פשיטא, כי אין כל איסור בכך, ואפילו אם יש לו מה לאכול יכול ליתנו, אך החידוש הוא המשך הדין 'ומניחו אצלו', שהיה מקום לומר שבאופן שאין לו מה לאכול שצריך לתת לו שכרו, יהא מותר ליטול כליו כדי שלא יתבענו שנית, קמ"ל שאף שנותן לו שכרו מניחו אצלו (מג"א תקלד, ז, הביאו המשנ"ב שם, יז). ■ וכן הלכה (שו"ע שם, ג).

וְאִם חוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יִגָּנְבוּ מִבְּאִין בְּצִינְעָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. ואף שאומן שאין לו מה לאכול מותר לו לעשות מלאכה (ראה מו"ק יג, א, ושו"ע או"ח תקמב, ב), אך הרואה אינו יודע שאין לו מה לאכול, ויסבור שתיקנו במועד, ועל כן יביאם בצנעא (מג"א תקלד, ז, הביאו המשנ"ב שם, יח). ■ וכן הלכה (שו"ע שם).

מַתְנִי'. הקדמה: לאחר המשניות הקודמות שבירדו את דיני עשיית מלאכה בארבעה עשר בניסן, הביאה משנתנו את מנהגי יריחו, אשר אחד מהם הוא בענין מלאכה בארבעה עשר בניסן (מאירי).

מְרַכִּיבִין דְּקָלִים כָּל הַיּוֹם, של ארבעה עשר, שאותו זמן יפה להרכבה, כי הליחלוח עולה באילנות (ריב"ן, מובא בקובץ שיטות קמאי).

המשך מעמוד נו.

הפסיקו בין תיבת 'ישראל' לתיבת 'ה'', ונשמעו כאומרים 'שמע ישראל ה' - אמירה לה' שישמע תפילת ישראל ויענם (תוס'). ויש שפירש, 'ולא היו מפסיקין', שלא קראו קריאת שמע בנחת עם טעמי הקריאה, שעיקר מצות קריאת שמע הוא לקרותה עם טעמיה (רבינו יונה ברכות שם).

■ להלכה, צריך להאריך בתיבת 'אחד' (שו"ע או"ח סא, ו), ולומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' [וכדעת רבי יהודה שבסמוך] (שם, יג, ואם מעכב, ראה משנ"ב שם, כט, וביאה"ל שם ד"ה אחד), וצריך להפסיק בין תיבת 'ישראל' לתיבת 'ה'' [כתוס'] (רמ"א שם, יד), ובין 'לעולם ועד' ל'ואהבת' [ע"פ רש"י] (שו"ע שם), ולקרותה עם טעמיה [כרבינו יונה] (שו"ע שם, כד), ולא נהגו כן במדינות אלו, ומכל מקום המדקדקים מחמירים בכך (רמ"א שם, וראה משנ"ב שם, לז-לח).

דְּמַשְׁמַע הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ, וְלֹא מָחָר עַל לְבָבֶךָ. ומטעם זה, אף בפרשה שניה בפסוק 'אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה'' וגו', יש להפסיק בין תיבת 'היום' לתיבת 'לאהבה', שלא ישמע היום ולא מחר (מהרש"א, בשם רש"י על התורה דברים ו, ה, ושם יא, יג, וטור או"ח סא, טו). ■ וכן הלכה, להפסיק בין תיבת 'היום' לתיבות 'על לבבך', ובין תיבת 'היום' לתיבת 'לאהבה' (שו"ע שם).

אָמְרוּ לוֹ בָּנָיו שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, לאביהם היו אומרים (רש"י). ומה שהותר להם לקרוא לאביהם בשמו (ראה קידושין לא, ב), משום שלקרוא ליעקב בשם ישראל שהוא לשון גדולה ושררה, לכבוד הוא לו, וכאילו קראו לו אדוננו (של"ה ויחי). ויש שפירש, שלפני אמירת שמו הקדימו תארי כבוד, כגון אדוננו ועטרת ראשנו אבינו ישראל, אך התורה לא כתבה זאת (לחם יהודה [לר"י עייאש] קריאת שמע א, ד, בתי' ראשון).

נֶאֱמַרֵיהּ, לֹא אָמְרוּ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, ואמנם פיוטים רבים אנו אומרים אע"פ שמשה רבינו לא אמרם, אך באמירת בשכמל"ו יש קפידא בכך שלא להפסיק באמצע דברי משה רבינו בשבח שלא אמרו, ועל כן יש לאומרו בלחש (מהרש"א; צל"ח, וכתב שמכאן לימוד זכות על קצת קהילות שבתפילת יום כיפור קטן אומרים בשכמל"ו בקול רם, שכיון שאומרים רק פסוק ראשון ולא אומרים 'ואהבת', שוב אין קפידא בכך שמשה רבינו לא אמרו, ואפשר לאומרו בקול). ■ להלכה, צריך לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בחשאי (שו"ע או"ח סא, יג, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 23-22).

אִם תֹּאמַר, יֵשׁ לָהּ גְּנַאי, והנמשל הוא, שבאמירת בשכמל"ו יש גנאי משום שלפי האמת אין זה שבח כלל, כמו שאין שבח למלך בשר ודם לומר שהוא מלך על רבבות נמלים ויתושים, קל וחומר שאין זה שבח להשי"ת אשר אין ערוך לקדושתו, שנשבחו בכך שהוא ברוך ומפואר בכבוד מלכותו עלינו הנבראים השפלים, אלא שכך גזר הקב"ה שנשבחו בשבח זה על פי השגתנו, והרי זה כציקי קדירה שהתאוותה להם בת המלך, אך היה גנאי בדבר ועל כן אכלה מהם בחשאי, וכך גם אנו אומרים שבח זה בחשאי (נפש החיים ג, יא בהגה"ה).

המשך מעמוד נו:

הוֹאִיל דַּחֲזֵי לְעוֹרְבִין, שמגדל בעל הדקל בביתו לגדולה (רש"י), אבל אם אין לו עורבים אסור, וכדעת הסובר בגמ' בשבת (ראה שם קכח, א) שמותר לטלטל לוף שהוא מאכל העורבים רק למי שיש לו עורבים. אך לדעת המתיר לכל ישראל לטלטל משום ש'כל ישראל בני מלכים הם' וראויים לגדל עורבים (שם), גם בעניינו אין התמרים מוקצים אף אם אין לבעל הדקל עורבים (תוס' רא"ש). ויש סובר, שנחלקו רק על הלוף שאינו מאכל אדם, ואינו נחשב אוכל אלא מחמת שהוא מאכל עורבים, לא כן תמרים שהם מאכל אדם, אלא שהם מחוברים, בהם הכל מודים כי די במה שהם ראויים לעורבים של שאר העולם כדי שלא יהיו מוקצה (תוס' רא"ש, בשם ר"ת, וראה תוס'). ■ להלכה, דבר שאינו ראוי אלא למאכל חיה ועוף שאינם מצויים, אם אצלו הם מצויים מותר לטלטל, ואם לאו אסור (שו"ע או"ח שח, כט), ומה שעשירים מגדלים מין זה בבתיהם, אינו מחשיבו למצוי לגבי שאר בני אדם [וכדעת האוסר אם אין לו עורבים] (משנ"ב שם, קיט).

כָּלָל אָמְרוּ בַּפֵּיאָה וְכוּ', והטעם לכל אלו המנויים שאינם חייבים בפאה, משום שמן התורה רק דגן תירוש ויצהר חייבים בפאה, ושאר גידולי קרקע על אף שלמדים מן הכתוב הוא אסמכתא בעלמא, וחיובם רק מדרבנן, ובירק לא תיקנו, כיון שאינו נכנס לקיום ועל כן אינו חשוב, ותאנים אף שהם חשובים, אך אין לקיטתם כאחת, ויש הפסד לעניים בלקיטתם יותר ממה שירויחו, וכמהין ופטריות כיון שאינם גדלים בקרקע ואין בהם תרומות ומעשרות, אף לא תיקנו שיהיו חייבים בפאה (תוס'). ויש סוברים, שמלבד אלו המנויים כאן, כל שאר גידולי קרקע חייבים בפאה מן התורה (תוס' רא"ש). ■ להלכה, מלבד אלו המנויים כאן, כל שאר גידולי קרקע חייבים בפאה מן התורה [כתוס' רא"ש] (רמב"ם מתנות עניים ב, א, ע"פ חזו"א מעשרות א, א, דרך אמונה מתנות עניים שם, ז, וציה"ל שם, ל). ויש סוברים, שמן התורה רק דגן תירוש ויצהר חייבים בפאה [כתוס'] (חזו"א שביעית ז, כז-כח, וראה דרך אמונה מתנות עניים שם, וציה"ל שם, לב-לג).

כָּל שֶׁהוּא אוֹכֶל פֵּרָט לִסְפִיחֵי סְטִיס, שהם קשים ואינם ראויים לאכילה, אבל סטיס עצמו ראוי לאכילה, וחייב בפאה (רש"י כאן, ובנדה נ, א; תוס' שבת סח, א ד"ה ספיחי, בתי' שני, ובנדה שם ד"ה ספיחי). ויש סוברים ההיפך, שסטיס עצמו אינו ראוי לאכילה כלל, ופשיטא שפטור מפאה, אבל ספיחי סטיס שראויים לאכילה ע"י הדחק, הוה אמינא שחייב בפאה, קמ"ל (תוס' שבת שם בתי' ראשון; ר"ש פאה א, ב). ויש סוברים, שהן סטיס והן ספיחיו פטורים (רש"י שבת שם; מאירי שם). ■ להלכה, ספיחי אסטיס פטורים מפאה (רמב"ם מתנות עניים ב, ב), והוא עצמו, יש אומרים שחייב [כדעה ראשונה], אך דעת רוב הראשונים שאף הוא פטור [וכדעה שניה ושלישית] (דרך אמונה שם, כ).

בָּרְאשֵׁי לְפָתוֹת עַסְקִינָן וּמַכְנִיסוֹ לְקִיּוּם עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר קָמִיפַּלְגִי וְכוּ' - שאת עלי הלפת [ראשי לפתות] שאינם מתקיימים, שומרים אגב עיקר הלפת המתקיים, ואנשי יריחו סברו שנחשב קיום ולכן הם חייבים בפאה ופטורים ממעשר, וחכמים סברו שאינו נחשב קיום ולכן הם פטורים מפאה וחייבים במעשר (רש"י). ויש מפרשים, ש'מכניסו לקיום על ידי דבר אחר' הכוונה על ידי כבישה (רבנו חננאל; תוס' רי"ד, וראה דרך אמונה מתנות עניים ב, א בהה"ל ד"ה ומכניסין, שדן אם נחלקו על רש"י, וראה רעק"א על המשנה פאה א, ד שתמה על הרמב"ם שהשמיט הלכה זו, וראה בהה"ל שם).

פירוש בהיר וצח
משולב על סדר הגמרא
מיוסד ע"פ רש"י והראשונים ז"ל
בשפה ברורה ונעימה

פסחים

ההפניות באותיות אלו: [א] הן למדור ה'עיונים'
המופיע במהדורה המלאה של 'שפה ברורה'

תלמוד בבלי עוז והדר המבואר
שפה ברורה
יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה עוז והדר

©
כל הזכויות שמורות
ממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאחסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס, בביאורים במקורות ובכל ההוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'
בארץ ישראל: טלפון (02)9924603 פקס(03)5435884
בארה"ב: Tel.(718)437-0054 Fax.(718)437-3514
באירופה: Tel. 44-20-8806-0176

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

מהדורה שלישית – שנת תש"פ

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס: 03-5423180
editor@oz-vehadar.com

לתרומות והנצחות: 845-406-9099
oiz@oizusa.com
PO Box 340 Monsey NY 10952

תלמוד בבלי "עוז והדר" המבואר
שפה ברורה

יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה 'עוז והדר'

בנשיאות הגאון רבי **יהושע לייפער** שליט"א
אב"ד דק"ק 'באר משה' מאנסי
מייסד ונשיא ממלכת התורה "עוז והדר"

ראש בית המדרש ועורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרנץ

עורכי הביאורים במסכת פסחים

הרב שמואל חיים חדש
עורך אחראי וראש המערכת

הרב יהודה אבני
הרב אלעד אברמצ'יק
הרב יהודה לייב אגסי
הרב שמחה אולמן
הרב בצלאל אוירבך
הרב מאיר אסחייק
הרב ישראל גד בוים
הרב שמואל ניסן ברוורמן
הרב אברהם בריסק
הרב מרדכי גורביץ
הרב מאיר גריינר

הרב מרדכי דוד גרוסגליק
הרב נתנאל זילבר
הרב ישראל איסר זית
הרב ישראל כהן
הרב אברהם יוסף כץ
הרב רן יוסף לב
הרב אלעזר לוי
הרב יוסף שלמה מאיר
הרב דוד מושקוביץ
הרב אברהם מישקין
הרב יצחק מרמרוש

הרב אפרים סגל
הרב יואל סלומון
הרב מרדכי פופוביץ
הרב שמואל פורטשני
הרב עקיבא פרוינדליך
הרב נתנאל צלמון
הרב נפתלי קראוס
הרב שרגא רוזנטל
הרב יעקב רוזנקרנץ
הרב רפאל שטלברג
הרב דוד שפריי

מבקרים:

הרב יאיר אנסבכר
הרב מתתיהו הוכברגר
הרב שמעון וויס
הרב ישראל יעקבי
הרב עדי כהן
הרב רן יוסף לב
הרב פנחס לייטנר
הרב לייביש לסקר
הרב סער מיזל

הרב אברהם סלומון
הרב מרדכי עמירם
הרב משה פריד
הרב פנחס פרידמן
הרב מיכאל קליין
הרב חזקיה צבי קנר
הרב אברהם קסטלניץ
הרב שלמה רוזנבאום
הרב אברהם משה רוזנבוים

הרב חיים רוזנטל
הרב שמעון שוולב
הרב חסדיאל שופק
הרב מתתיהו שטיגל
הרב יהונתן שינדלר
הרב יוסף שמעוני
הרב מנשה שניבוים
הרב אליהו שנקר
הרב דוד שפירא

שינון התלמוד:

הרב שמואל בלוי
הרב זאב בלעדי
הרב ישי דויטש
הרב מנשה דייטש
הרב אהרן דוד הוכברג
הרב דוד הוכמן
הרב יוסף וולף
הרב יצחק זאב ויסבקר
הרב אלחנן וכסלר
הרב צבי טורק

הרב נתן צבי כהן
הרב פנחס לובלינג
הרב ישראל זאב לוונטהל
הרב מרדכי אהרן ליברמן
הרב פנחס לייטנר
הרב יהושע לינטופ
הרב יוסף שלמה מאיר
הרב יהושע מלוביצקי
הרב משה פלדמן

הרב מנדל פרנקל
הרב דוד קוגל
הרב חיים קופילוביץ
הרב מנחם מנדל קרויזר
הרב יוסף רדליך
הרב שמואל רובינשטיין
הרב זאב רוזובסקי
הרב משה צבי רוזנבך
הרב אהרן שיף
הרב אליהו שנקר

חברי המערכת:

הרב ישראל זייברט
הרב לייביש לסקר
הרב יעקב מרדכי סופר

הרב משה פישביין
הרב משה פלדמן
הרב יצחק אביגדור קלוגמן

הרב יצחק קפלר
הרב ישראל רכניצר
הרב שמעון שפיצר

משנה שינו במשנה לעיל (כח.), שחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח, מותר בהנאה[1], ואילו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה. המשנה שלפנינו מבארת את דינם של חמץ השייך לנכרי ומשועבד לישראל לפרעון חובו, ושל חמץ השייך לישראל ומשועבד לנכרי לפרעון חובו, שעבר עליהם הפסח: **נִכְרִי שֶׁהִלְוָה** מעות **אֶת יִשְׂרָאֵל** לפני פסח **עַל חֲמֵצוֹ** - והניח הישראל חמצו בבית הנכרי כמשכון[2]א. ואמר לנכרי שאם לא יפרע חובו כשיגיע זמן הפרעון, יהא החמץ קנוי לו מעכשיו[2]ב. **אַחַר הַפֶּסַח**, אם הגיע זמן הפרעון ולא פרע לו הישראל חובו[2]ג, **מוּתָּר** החמץ **בַּהֲנָאָה**, משום שכאשר לא פרע את חובו, התברר למפרע שמעשה שהגיע החמץ ליד הנכרי, היה זה שלו[2]ד, וחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח, מותר בהנאה[2]ה.

וְאִילּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִלְוָה מעות **אֶת נָכְרִי** לפני פסח, **עַל חֲמֵצוֹ** - והניח הנכרי חמצו בבית הישראל כמשכון[2]ו, ואמר לישראל שאם לא יפרע חובו כשיגיע זמן הפרעון, יהא החמץ שלו מעכשיו[2]ז, **אַחַר הַפֶּסַח**, אם הגיע זמן הפרעון ולא פרע לו הנכרי חובו, **אָסוּר בַּהֲנָאָה**, משום שכאשר לא פרע את חובו, התברר למפרע שמעשת ההלואה, היה זה של הישראל, וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה[2]ח.

★

גמרא הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדין גביית בעל חוב מנכסים משועבדים: **אִיתְּמַר, בָּעַל חוֹב** - המלוה מעות לחברו, ושיעבד לו הלוה נכסיו[2]ט, ואמר למלוה שאם לא יפרע חובו עד זמן מסוים יגבה מהם חובו, והגיע הזמן ולא פרעו, גובה המלוה את חובו מנכסי הלוה המשועבדים לו, **אָמַר, מְכַּפְרִינַן הוּא גּוֹבֶה** - בגביה זו שגובה המלוה כעת בחובו, מתגלה הדבר שכבר משעת ההלואה היו נכסים אלו שלו, **וְרָבָא אָמַר, מְצַמְּנִין וְהָבָא הוּא גּוֹבֶה** - המלוה קונה את הנכסים רק משעה שגובה אותם, ואין נכסים אלו שלו משעת ההלואה[2]י.

★

הגמרא מבארת באלו מקרים נחלקו אביי ורבא ובאלו מקרים מודים זה לזה: **בָּעַל חוֹב הֵיכָא דְּאַקְדִּישׁ** - כאשר הקדיש הַלָּוֶה נכסיו המשועבדים קודם שהגיע זמן הפרעון, **וְנָפַק** - או מכר הַלָּוֶה נכסיו המשועבדים קודם זמן הפרעון[2]יא, **כּוּלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי** - הכל מודים שאין מכירתו מכירה ואין הקדישו הקדש, משום שאף רבא הסובר שהמלוה קונה את הנכסים רק בשעת הגבייה, ועד אז היו ברשות הלוה, מודה שהואיל ובזמן המכירה היו הנכסים ממושכנים למלוה, אינם ברשות הלוה למוכרם או להקדישם[2]יב, ומחמת כן סוברים **דְּאָתֵי מָלְוֶה וְטָרִיחַ** - שיכול המלוה לבוא ולטרוח את הנכסים מהלקוחות ללא תמורה,

---

שהשתמשו בהם ביין נסך. **בֵּין אוּקְמָא בֵּין חִיוְרֵי וְבֵין רְוִקֵּי שָׁרֵי** - בין שחורים בין לבנים ובין ירוקים, מותר להשתמש בהם ואין חוששים שבלוע בהם יין נסך. ומדוע כאן לענין חמץ בפסח אמר אמימר שאסור להשתמש בהם בפסח. **וְכִי תֵּימָא** - ושמא תאמר לחלק, **שִׁינֵּי נָסֵךְ** אסור רק מִדְּרַבָּנַן[2]יג ואילו **חֲמֵץ** אסור מִדְּאוֹרַיְיתָא, ועל כן החמירו בחמץ יותר מביין נסך. אין לחלק כן, שהרי **בָּעֵי דְּתַקִּין רַבָּנַן** - כל מה שתיקנו חכמים, **בָּעֵין דְּאוֹרַיְיתָא תְּקוֹן** - כמו דין תורה תיקנוהו, וכשם שבאיסור תורה חוששים לטעם האיסור הבלוע בכלי, כמו כן יש לחשוש באיסור דרבנן.

מיישבת הגמרא: אָמַר לְךָ אמימר, החילוק בין חמץ ליין נסך הוא **שֶׁזֶּה** [-חמץ] שנשתמשו בכלי קוניא היה **תָּשְׁמִישׁוֹ** כל השנה **עַל יְדֵי חֲמִין**, ואין בליעתו יוצאת אלא על ידי הגעלה ברותחין, ולכלי חרס אין מועילה הגעלה כאמור, **וְאִילּוּ זֶה** [-יין נסך] **תָּשְׁמִישׁוֹ** היה **עַל יְדֵי צוֹנֵן**, ועל כן אינו נבלע בכלי כלל.

★

הגמרא דנה בדין כלים שהשתמשו בהם חמץ בצונן: **אָמַר רַבָּא בַּר אָבָּא אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר אֲמֵימָר, כָּל הַכֵּלִים שֶׁנִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶן** כל ימות השנה **בְּחֻמֵּי בְּצוֹנֵן, מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן מֻצֶּה** - יכול להשתמש ולהניח בהם בפסח מצה[2]יד, **חוּץ מִן בֵּית שַׁאוֹר** - כלי שורים ומניחים בו את השאור[2]טו, **הוֹאִיל שֶׁחִימּוּצוֹ שֶׁל** השאור **קָשֶׁה** [-חזק] ולפעמים הוא שוהה שם כל הלילה, על כן הוא נבלע בכלי אפילו שהוה צונן[2]טז.

אָמַר רַב אַשִׁי, וּבֵית חֲרוֹסֶת - כלי שנותנים בו חומץ או כל דבר שיש בו חמיצות ומערבים בו קמח ורגילים לטבל בו את הפת, אף הוא **כְּבֵית שַׁאוֹר שֶׁחִימּוּצוֹ קָשֶׁה חֲמֵי**, ובולע הכלי מהקמח אפילו בצונן[2]יז.

אָמַר רַבָּא, הֲנֵי אֲגָנֵי דְּמָחוֹזְנָא - אותן קערות בצק שבעיר מחוזא, **הוֹאִיל וְתַדִּירֵי לְמֵילַשׁ בְּהוּ חֲמִירָא וּמֵשְׁהוּ בְּהוּ חֲמִירָא** - מאחר ורגילים תמיד ללוש ולהשהות בהן חמץ, אף הן **כְּבֵית שַׁאוֹר שֶׁחִימּוּצוֹ קָשֶׁה חֲמֵי**, ואסור להשתמש בהן בפסח.

שואלת הגמרא: פְּשִׁיטָא שהן אסורות, שכן הן כבית שאור ממש. **עונה הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא, גְּיִין דְּרִיחָא שָׁלְטִי בְּהוּ אֲוִירָא וְלָא בָּלְעִי** - שמא מאחר שהקערות אלו מרווחות הן, נכנס לתוכן אויר ומונע מהם לבלוע ואינן כבית שאור שמלא כולו בשאור, **קָא מַשְׁמַע לָן** רבא שגם הן כבית שאור, ובולעות מהחמץ גם בצונן.

★ ★ ★

תעבירו באש וגו' וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים'. שכלי אוכל של מתכת שדרך משמישם היא באש ללא מים אף הכשרם מגיעולי הנכרים הבלועים בהם הוא על ידי ליבון באש, וכלי מתכת ועץ שדרך משמישם היא במים ורותחים אף הכשרם הוא על ידי הגעלה ברותחים. **שז. אין** הכוונה ליין שנתנסך לעבודה זרה שהוא אסור מן התורה כמבואר בעבודה זרה (נט:), אלא הכוונה על סתם יינם של נכרים שאינו יודע אם נתנסך, כמבואר איסורו בעבודה זרה (ל:), ונפסק כן בשו"ע (יו"ד סי' קכג ס"ו).

יז. ראה בהערה להלן שיטות הראשונים אם מותר להשתמש רק בצונן או אף בחמין. **יח. שאור** הוא חתיכת בצק מחומצת ביותר, ונותנים אותו בתוך עיסות אחרות כדי להחמיצם, וכן איתא בתוספתא (פיסקא פ"ל ס"ג). איהו שאור, המחמץ את האחרים. **יט. הראשונים** נחלקו במה התירו השימוש בכלים אלו, הרא"ש (סי' ט) ורבינו דוד והר"ן (ד"ה כל הכלים) כתבו, שכל הכלים שנשתמש בהם בחמין רק בצונן, לא בלעו, ומותר להשתמש בהם מצה אף בחמין. חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה אסור להשתמש בו מצה בחמין, אבל מצה בצונן מותר. וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' תנג סכ"ג). אמנם הרי"ף גורס, כל כלי חרס שנשתמש בהם חמץ בצונן מותר להשתמש בהם מצה בצונן, חוץ מבית שאור הואיל וחימוצו קשה. ובר"ן (ד"ה אלא) תמה עליו, אם נשתמשו חמץ בצונן מדוע שלא ישתמשו שם מצה בחמץ. ועוד, לגירסתו עולה שבבית שאור אינו יכול להשתמש בפסח אף בצונן, וקשה מה בכך שחימוצו קשה ולכן נבלע בכלי אפילו בצונן, הרי אין החמץ יכול להיפלט ע"י שמשתמש בו עתה מצה בצונן, שצונן אינו מפליט הבליעה. וכתב שאולי חמץ דינו כיין נסך שלשניהם יש חריפות וכשם שבכלי חרס שנשתמש בו ליין נסך אסור להשתמש בלא הכשר אפילו אם משמישו בצונן, גם בחמץ נאמר שאנב חריפותו בולע הכלי גם בצונן, ולכן יכול להשתמש בהם מצה רק בצונן, אבל בחם אסור שיש לחשוש שיפליט. אבל בית שאור שחימוצו קשה, נחשב כאילו נבלע בו חמץ בחמין, ואסור להשתמש בו בחמין אסור להשתמש בו בצונן, משום שחרושים שמא יבוא להשתמש בו בחמין ולכן צריך שבירה, כמו כן בית שאור אסור להשתמש בו אפילו במצה צונן [אבל בכלי שאינו בית שאור, אף שמחמת חריפות החמץ בולע הכלי גם בצונן מכל מקום לא נזדעזע שיכול להשתמש בחמין כיון שעל בליעה כזו מועיל הגעלה אף בכלי חרס. שו"ת רעק"א (מהדו"ק קנב)]. ב. כיון שנחשב שבבלע בו רותח ואין חרס יוצא מידי דופיו, נחשב כאילו הכלי הוא גוף האיסור, וכל היתר שנגע בו צריך הדחה כאילו נגע באיסור עצמו. **כ. ל'עיל** (כט:), הסיקה הגמרא שכך הדין על לשיטת רבי שמעון הסובר שחמץ שעבר עליו הפסח אסור משום קנס, ולא קנסו חכמים אלא דווקא חמץ של ישראל שעברו עליו בפסח משום 'בל יראה', אבל בחמץ של נכרי שלא היה בו איסור בפסח, לא קנסו חכמים. אך לשיטת רבי יהודה הסובר שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מהתורה, אין הבדל בין חמץ של ישראל לחמץ של נכרי. **כא. רש"י** (ד"ה נכרי), על פי מסקנת הגמרא להלן (ל:). **כב. רמב"ם** (פירוש המשניות פ"ק), על פי מסקנת הגמרא להלן (ל:). אך רש"י (ד"ה נכרי) לא הזכיר שאמר לו 'מעכשיו', אף על פי שכך מפורש במסקנת הגמרא. וראה בצל"ח (בכ"מ שם), ובתחס סופר (ד"ה נכרי, ד"ה ים של) מה שכתבו לישב בזה. **כג. פירשנו** על פי משמעות דברי רש"י (ד"ה נכרי), שמדובר שזמן הפרעון היה לאחר הפסח. וכן כתבו הראב"ד (ממן ומפ"ה פ"ו ס"ו) והרא"ש (סי' י) והוסיפו לבאר שאם זמן הפרעון היה לפני פסח, יהא החמץ מותר בהנאה אף אם לא אמר לו 'מעכשיו'. אך הרמב"ם (ממן ומפ"ה פ"ו ס"ו) כתב שדין זה נאמר דווקא אם היה זמן הפרעון לפני פסח, וצריך לומר 'מעכשיו', אבל אם היה זמן הפרעון לאחר פסח, אסור בהנאה. הואיל ובפסח היה ביד הישראל לפרוזבול מהגוי, ואילו השלחן ערוך כתב (או"ח סי' תמח ס"ג) שבין אם היה זמן הפרעון לפני פסח ובין אם היה זמן הפרעון לאחר הפסח, אם אמר לו 'מעכשיו', מותר בהנאה. **כד. הואיל** והיה

וְכֵן אֲתֵי מָוֶה וְפָרִיק - יכול המלוה לבוא ולפדות את הנכסים מההקדש בדבר מועט בלבד. דְּתָנַן במסכת ערכין (כג:), שאם הקדיש הלוה את נכסיו ששווים פחות מחובו, מוֹסִיף המלוה[א] להלוות ללוה עוֹד דִּינָר על הלוואתו, וּפוֹדֶה בדינר זה אֶת הַנְּכָסִים הָאֵלּוּ מההקדש, ונוטל אותם בחובו. שכן מעיקר הדין אין הלוה יכול להקדיש נכסיו, משום שהם מושכנים למלוה לפרעון חובו, ויכול המלוה להוציאם מההקדש בלא פדיון כלל, אלא שתיקנו חכמים שיפדה אותם המלוה בדבר מועט, כדי שלא יאמרו שהקדש יוצא לחולין בלא פדיון[ב].

אלא כִּי פְּלִיגִי - מחלוקתם היא באופן הַזָּבִין - שמכר הַמָּלוֶה, וְקָדַשׁ - או שהקדיש הַמָּלוֶה את הקרקע המשועבדת לו בחובו, קודם שהגיע זמן הפרעון, ולאחר שהגיע זמן הפרעון ולא פרעו הלוה, בא המלוה לגבות חובו מהקרקע וחזר בו מהמכירה או מההקדש. אֲבָיֵי אָמַר, בעל חוב לָמַדְנוּ הוּא גּוֹבֶה, וְכֵיוָן דְּמָטָא זְמַנֵּיהּ וְלָא פָּרַעְיֵהּ - שהגיע זמן הפרעון ולא פרעו הלוה, אִילֵּאי מִילְּתָא לְמַתְנֵי בְּרִאשׁוֹתֵיהּ הֲוָה קָאֵי - התגלה הדבר למפרע שכבר משעת ההלוואה עמדה הקרקע ברשות המלוה, וְשַׁפְיֵר אַקְדּוּשֵׁי - ויפה הקדיש, וְשַׁפִּיר זָבִין - ויפה מכר, הואיל וכבר באותו הזמן היתה הקרקע שלו, ואינו יכול לחזור בו. וְרָבָא אָמַר, בעל חוב מְצָאן וְלָקְחָן הוּא גּוֹבֶה - קונה את הנכסים רק משעה שגובה אותם, ואין הנכסים עומדים ברשותו מזמן ההלואה. קַיְּנָן דְּאִיתְּוֵי הֲוֵי לֵיהּ זוּזֵי הֲוָה מְסַלֵּיק לְהוּ בְּזוּזֵי - שהרי אילו היו ללוה מעות, היה יכול לפרוע חובו במעות, ולהפקיע את שיעבוד המלוה מהנכסים, אִישְׁתְּבָח דְּהַשְׁתָּא קָא נָגֵי - נמצא שרק עכשיו קונה המלוה את הקרקע, והמכירה או ההקדש לא חלו משום שבאותו זמן לא היתה עדיין שלו, ויכול לגבותה בחובו[ג].

הגמרא מקשה על דברי רבא מדבריו במקום אחר: וְכִי אָמַר רָבָא הָכִי - האם אפשר לומר שרבא אמר שבעל חוב קונה רק משעת הגביה ואילך, וְהָאָמַר רַבִּי בַּר חָמָא, רְאוּבֵן שִׁמְכַּר שָׂדֶה לְשִׁמְעוֹן בְּאַחֲרָיוּת[ד], שאם יבוא בעל חובו ויטול את הקרקע משמעון, מחמת חוב שמשועבדת לו קרקע זו תמורתו, ישלם ראובן לשמעון את מחיר השדה[ה] ולא היו לראובן נכסים אחרים שישתעבדו לשמעון עבור אחריות זו. וְזָקְפָן עֲלֵיהֶן כְּמִלְוָה - ולא היה לשמעון מעות לשלם לראובן את דמי השדה[ו], וכתב לראובן שטר חוב על הדמים[ז], ושיעבד לו נכסיו לפרעון חובו, וְשַׁמּ רְאוּבֵן המוכר, ועדיין לא שילם שמעון את דמי השדה למוכר או ליורשיו, וְאָתָא - ובא בַּעַל חוֹב דִּרְאוּבֵן וְתָרִיךְ לֵיהּ מִשִּׁמְעוֹן - ורצה לטרוף משמעון את הקרקע שקנה מראובן, בפרעון חובו של ראובן, וְאָתָא שִׁמְעוֹן וְקָרְסֵהּ בְּזוּזֵי - ופייס את בעל חובו של ראובן, בדמים שהיה חייב לראובן תמורת השדה, והניח בעל החוב את השדה ביד שמעון[ח]. ועתה טוען שמעון שאינו צריך לשלם לבני ראובן את חובו בדמי השדה, הואיל וכבר פרעו בשעה ששילם לבעל חובו של אביהן את דמי השדה. דִּינָא הוּא דְּאָתוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וְאָמְרֵי לֵיהּ שִׁמְעוֹן - הדין הוא שאף שקיבל ראובן על עצמו אחריות על מכירת השדה לשמעון, יכולים בני ראובן לבוא לשמעון ולומר לו, אֲנַן מִשְׁלַמְנָא לָךְ שְׁבַק אִבּוּן נְפַק - לנו הותיר אבינו אצלך רק את המעות שאתה חייב לו, והרי הם מטלטלין, וּמִשַּׁלְמָא לָךְ דְּיָתְבֵי לְבַעַל חוֹב לָא מְשַׁתְּעְבְּדִי - ומטלטלין של יתומים אינם משתעבדים לבעל חוב של אביהם, ואין בעל חוב גובה אותם אלא מהלוה עצמו ולא מיורשיו[ט]. לפיכך לא היה לך לפייס את בעל חובו של אבינו בדמי השדה לפרעון חובו, מכיון שלא השתעבדו לבעל חוב, ואינך יכול לעכבם בידיך משום אחריות הנכסים שקיבל אבינו על עצמו, מפני שלא חל שיעבוד נכסים על מעות אלו, ועל כן מוטל עליך לפרוע לנו את דמי השדה שמכר לך אבינו.

וְאָמַר רָבָא, אִי פִּיְּיסֵהּ שִׁמְעוֹן, יכול הוא להפטר מהתשלום שתבעו ממנו בני ראובן, שכאשר יתבוענו את דמי השדה, מַגְבֵּי לֵהּ אַרְעָא - יטען ויאמר לבני ראובן שאין לו מעות לפרוע להם את החוב שחייב לאביהם תמורת השדה, אלא רק קרקע[י], ויתן להם את הקרקע לפרעון חובו, וְהָדַר גְּבֵי לֵהּ מִינַּיְיהוּ - ולאחר מכן יחזור ויגבה אותה מהם מחמת אחריות הנכסים שקיבל עליו אביהם על דמי השדה, אם בעל חובו יטרוף ממנו את השדה, דְּאָמַר רַב נַחְמָן, יְתוֹמִים שֶׁגָּבוּ קַרְקַע בְּחוֹבַת אֲבִיהֶם - ממי שלוה מאביהם, בָּעַל חוֹב - המלוה שהלוה לאביהם מעות, חוֹזֵר וְגוֹבֶה אוֹתָהּ מֵהֶן, ואם כן שמעון הנחשב לבעל חוב של אביהם, יכול לחזור ולגבות מהיתומים את השדה.

עתה הבינה הגמרא שרב נחמן סובר שבעל חוב אחר חוזר וגובה מהיתומים קרקע שגבו ממי שלוה מאביהם, משום שבשעה שגובים היתומים את הקרקע מבעל חובו של אביהם, התגלה הדבר שקרקע זו היתה קנויה לאביהם משעת ההלואה, וחל עליה שיעבוד נכסים, ולכן בעל חוב אחר חוזר וגובה אותה מהם. אם כן, מקשה הגמרא: אִי אֲמָרַתְ בְּשֶׁלָּמָא - מובן הדבר אם תאמר שבעל חוב לָמַדְנוּ הוּא גּוֹבֶה, ומתגלה הדבר שהיתה הקרקע קנויה לו משעת ההלואה, אֲמַטּוּ לָהָכִי - משום כך חוֹזֵר בעל חוב אחר וְגוֹבֶה אוֹתָהּ מֵהֶן, מכיון דְּכַמָּאן דְּגָבוּ מֵהֶם דַּאֲבוּהוֹן דָּמֵי - שקרקע זו נחשבת כמי שנגבתה בחיי אביהם, שבעל חוב אחר חוזר וגובה אותה. אֶלָּא אִי אֲמָרַתְ - אם תאמר שבעל חוב מְצָאן וְלָקְחָן הוּא גּוֹבֶה, והקרקע קנויה לו רק משעת הפרעון, אַמַּאי חוֹזֵר בעל חוב אחר וְגוֹבֶה אוֹתָהּ מֵהֶן, הָא הָוֵי כְּמַאן דְּזָבִין יָתְמֵי גִּבְרֵי דְּמֵי - הרי זה נחשב כמי שקנו יתומים נכסים במעותיהם לאחר מיתת אביהם, וְאִיהוּ קָנֵי יָתְמֵי בְּגִבְרֵי - ואילו היו קונים היתומים נכסים במעותיהם, מִי קָא מְשַׁתַּעְבְּדִי לְבַעַל חוֹב - האם היו משתעבדים הנכסים הללו לבעל חוב של אביהם, הרי בודאי אינם משתעבדים לבעל חוב. אלא מוכח מדברי רב נחמן שבעל חוב גובה למפרע, ורבא סובר כמותו, שיתומים שגבו קרקע בחוב אביהם, בעל חוב אחר של אביהם חוזר וגובה מהם. אם כן נמצא שסובר שבעל חוב גובה למפרע, והרי זה סותר לדבריו לעיל (ט:) שבעל חוב גובה מכאן ולהבא.

מתרצת הגמרא: לעולם סובר רבא שבעל חוב גובה מכאן ולהבא, וְשַׁאנֵי הָתָם - והטעם שמכל מקום יתומים שגבו קרקע בחוב אביהם, בעל חוב אחר יכול לחזור ולגבותה מהם, היינו משום דְּאָמַר לֵהּ הבעל חוב, הרי כל מה בשביל אחריות הנכסים שנתן לו המוכר, ובני ראובן לא יוכלו לטעון לו שאביהן הותיר לנו מטלטלין אצלך, ואף שמבואר בכתובות (פה.) שצריך הוכחה שמעכב המעות לצורך תפיסה מחיים, והואיל ומעות המכירה עומדים להפרע מיד ללא איחור, הרי זו הוכחה שתופס עבור האחריות. אבל לאחר שהעמידה הגמרא שמדובר שזקף עליו מעות אלו בהלוואה, אינו יכול לומר שתפס אותם עבור האחריות, משום שכך אין הוכחה. תוספות (ד"ה פשיטא) ותוספות הרא"ש כאן (ד"ה לחזן) ובמאירי (ד"ה ומשו) בשם גדולי המפרשים שבארו באופנים אחרים. פירשנו על פי רש"י (ד"ה וקקן) שכתב שטר על הלוואה זו. ולכאורה תמוה מדוע הוצרך לפרש שכתב לו שטר, וכי לא די במלוה בעל פה. וכתב בקצות החושן (סי' פה סק"ו) שדברי רבי נתן המובאים בסמוך, לא נאמרו אלא במלוה בשטר, אך במלוה בעל פה הרי הוא כמטלטלין, והינו על רבי נתן לא נאמר כזה, ומחמת כן פירש רש"י שמדובר במלוה בשטר. ח. **הוא** הדין אף אם מלכתחילה גבה בעל חובו של ראובן משמעון את מעותיו שהיה חייב לראובן. אלא חידשה הגמרא שאף שנתן לו מעותיו משום הקרקע שקנה מראובן, ובעל החוב טרף ממנו את הקרקע, אף על פי כן יכולים היתומים לבוא עמו בדין כמבואר בסמוך, וכל שכן אם מלכתחילה בא בעל החוב וגבה ממנו את מעותיו, שיכולים היתומים לומר לו, הפסדת עצמך, משום שבעל חוב אינו יכול ליטול מעות אלו. תוספות (ד"ה ומשו"ם) מהר"ם חלאוה (ד"ה ומשו"ם) רש"י בכתובות (פ. ד"ה ומשו"ם) כתב שפירש שמעון את בעל חובו של ראובן משמעון, משום שקנה את הקרקע באחריות. ודייק המהר"ם מא (פה ב"ה ומשו"ם) שמשמע מדבריו שלכך יכול לפייס את בעל חובו של ראובן במעות, אך אם לא היה קונה את הקרקע מראובן באחריות, לא היה יכול לסלק את הבעל חוב במעות. ובביאור הדברים כתב, שכאשר קונה את הקרקע באחריות, הרי הוא עומד במקום הלוה, וכשם שהלוה יכול לסלקו במעות, כך יכול גם הלוקח לסלקו במעות. והראה בפני יהושע (כתובות שם: ד"ה דינא) וכן פסק בשלחן ערוך (חו"מ סי' קנו סי"ג). אך הר"ן (ג"מ סו: ד"ה וקשיט) כתב שנותן לו המוכר את שורי הקרקע כיום, ולא כשיעור המעות ששילם בשעת הקניה. [והיינו דווקא אם טרף ממנו בעל חוב את הקרקע, אך אם נמצאת גזולה בידו, התגלה הדבר למפרע שלא היתה מכורה מעולם, ומחזיר את כל מה שנתן לו]. ט. **הקשה** החזון איש (מו"ק ליקוטים סי' טו סק"ג), לדעת הראשונים בבבא מציעא (עט.), הסוברים שאין התחייבות ממונית יוצרת קנין על דבר אחר, כיצד קנה הלוקח את האחריות, הרי לא נתן מעות למוכר אלא זקף אותם בהלוואה, ואין המוכר מקבל כלום. ולכן כתב החזון איש שיש לומר שמדובר שכתב לו שטר עבור האחריות, או שנתן לו הלוקח מקצת מהדמים בשעת הקנין. ז. **רבי** בר חמא נקט שהמכירה היתה באחריות, משום שאם מכר לו השדה שלא באחריות, צריך הלוקח לשלם את המעות ליתומים אף אם לא זקף את מעות המכירה בהלוה. ולאחר שנקט שהמכירה היתה באחריות, הצריך לומר שזקף עליו הלוקח את מעות הקרקע בהלוואה, ועדיין לא הגיע זמן הפרעון של הקונה לשלם את מעותיו, משום שאם לא כן, היה יכול הלוקח לטעון שתפס במעות בחיי האב

א. **רש"י** (ד"ה ומסיף, ובערכין שם ד"ה מוסיף), ואילו תוספות (בערכין שם ד"ה מוסיף) פירשו שהלוה יוסיף ללוות עוד דינר ויפדה נכסיו מההקדש, ויפרע בהם את חובו. אך התוספות יום טוב (בערכין פ"ו מ"ג) כתב שגם רש"י סובר שהלוה פודה מההקדש, והמלוה מוסיף לתת לו עוד דינר, משום שלא מצוי שמישהו אחר ילוה לו, שהרי הקדיש את כל נכסיו. והוסיף שמלשון הגמרא 'אתי מלוה ופריק', נראה שהדין עם רש"י. ומדברי הרמב"ם (מלוה ולוה פ"ו ה"ו) משמע שאדם אחר פודהו מההקדש בדינר, ולאחר מכן יכול המלוה לטרוף ממנו. וראה בלחם משנה (שכירות ופקדון פ"ו ה"ב) בשם הכסף משנה (שם) שהקדש מפקיע מידי שיעבוד, ואם כן בשעה שהקדיש הלוה את נכסיו, פקע מהם שיעבוד המלוה, ומדוע מעיקר הדין אין ההקדש חל ויכול להוציאו בלא פדיון כלל. יש לומר שהיינו דווקא בקדושת הגוף, כגון שהקדיש בהמה לקרבן, אבל כשמקדיש נכסיו בקדושת דמים, אינו מפקיע מידי שיעבוד, ובסוגייתנו מדובר שהקדיש נכסיו בקדושת דמים. רש"י (ד"ה ומסיף), וכן כתב ר"י בגיטין (מ: פסוק"ז ד"ה הקנה). וראה שם שהוסיף לבאר בענין זה. ועיין ברמב"ם (מלוה ולוה פ"ו ה"ו) שכתב שכל הקדש מפקיע שיעבוד, ואף אם הקדישו קדושת דמים. וראה במגיד משנה (שם) מה שכתב בזה. ג. **הגמרא** ביארה את טעמו של רבא שכאן ולהבא הוא גובה, משום שהיה ביד הלוה לסלקו במעות. ולפי זה באופן שאין ביכולת הלוה לסלקו במעות, כגון בשור המזיק ששיעבדה התורה לניזק דווקא את השור, אף רבא יודה לאביי שלמפרע הוא גובה. תוספות (ד"ה ומסיף) ולאחר מכן יכול המלוה לטרוף ממנו. וראה מה שהובא לעיל (ז:) בהגרה בביאור מחלוקת אביי ורבא. ד. **ראה** בסמוך בהגרה שיתבאר מדוע הצריך רמי בר חמא לנקוט שהמכירה היתה באחריות. ה. **רש"י** (ד"ה דאמרי) ותוספות (ד"ה אי). משמע מדבריו שהתחייב הבוכר לשלם לשמעון את מה ששילם על הקרקע, ואף אם כשיטרוף ממנו הבעל חוב את השדה, תוכל הקרקע להתפרע משוה פחות ממה ששילם בשעה שקנה אותה, ישלם לו כשיעור מעותיו ששילם, ולא את שוויה כיום. והיינו כמו שכתב הרמב"ן (כתובות נה: ד"ה ורמינהו) וכן פסק בשלחן ערוך (חו"מ סי' קנו סי"ב). אך הר"ן (ג"מ סו: ד"ה וקשיט) כתב שנותן לו המוכר את שורי הקרקע כיום, ולא כשיעור המעות ששילם בשעת הקניה. [והיינו דווקא אם טרף ממנו בעל חוב את הקרקע, אך אם נמצאת גזולה בידו, התגלה הדבר למפרע שלא היתה מכורה מעולם, ומחזיר את כל מה שנתן לו]. ו. **הקשה** החזון איש (מו"ק ליקוטים סי' טו סק"ג), לדעת הראשונים בבבא מציעא (עט.), הסוברים שאין התחייבות ממונית יוצרת קנין על דבר אחר, כיצד קנה הלוקח את האחריות, הרי לא נתן מעות למוכר אלא זקף אותם בהלוואה, ואין המוכר מקבל כלום. ולכן כתב החזון איש שיש לומר שמדובר שכתב לו שטר עבור האחריות, או שנתן לו הלוקח מקצת מהדמים בשעת הקנין. ז. **רבי** בר חמא נקט שהמכירה היתה באחריות, משום שאם מכר לו השדה שלא באחריות, צריך הלוקח לשלם את המעות ליתומים אף אם לא זקף את מעות המכירה בהלוה. ולאחר שנקט שהמכירה היתה באחריות, הצריך לומר שזקף עליו הלוקח את מעות הקרקע בהלוואה, ועדיין לא הגיע זמן הפרעון של הקונה לשלם את מעותיו, משום שאם לא כן, היה יכול הלוקח לטעון שתפס במעות בחיי האב

שגביתם קרקע זו הוא מחמת שיעבוד שהיה לאביכם בה, וכי **הֵיכִי דְּמִשְׁתַּעְבְּדָא לֵיהּ לְאַבוכוֹן** - וכשם שקרקע זו של הלוה משועבדת לאביכם המלוה לפרעון חובו, כך **מִשְׁתַּעְבְּדָא נְמֵי לְבַעַל חוֹב דְּאַבוכוֹן** - היא משועבדת גם לי משום שהייתי מלוה של אביכם[א], **מְדְּרַבִּי נָתָן** - מחמת הדין שחידש רבי נתן, **דְּתַנְיָא, רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, מְנַיִן לְגוֹשֶׁה בַּחֲבֵירוֹ** - למי שהיה תובע את חבירו בחובו, **וְחֲבֵירוֹ בָּהּ לְחֲבֵירוֹ** - וחבירו היה תובע את חבירו מנה בחובו, כגון שהיה בעל חוב תובע מנה מראובן, וראובן היה תובע מנה משמעון, **שֶׁמּוֹצִיאִין מִזֶּה** - משמעון **וְנוֹתְנִין לָזֶה** - לבעל חובו של ראובן, אף על פי ששמעון אינו בעל חובו, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (במדבר ה ז), **'וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשָׁם לוֹ'**, וממה שלא נאמר 'ונתן לאשר הלוהו לו', משמע שאינו חייב דווקא לזה שהלוה לו, אלא למי שהקרן שלו[ב], דהיינו למלוה של בעל חובו, ולכן יכול המלוה לגבות את המעות ממי שחייב אותם ללוה[ג]. ואם כן יש לומר שרב נחמן סובר שיכול בעל חוב אחר של אביהם לחזור ולגבות מהיתומים את הקרקע שגבו לאחר מיתתו, משום שכבר השתעבדה לו הקרקע בחיי אביהם, אף שאביהם לא קנה אותה בחייו, מחמת דינו של רבי נתן. וכן יש לומר בדברי רבא, שיכול שמעון לומר לבני ראובן, כשם שנכסי משועבדים לאביכם מחמת מכירת הקרקע, כך הם משועבדים גם לעצמי מחמת האחריות שקיבל אביכם עליה, משום דינו של רבי נתן, ולכן אף שלא היתה הקרקע קנויה לאביכם מחיים, יכול אני לגבותה, מחמת חוב האחריות[ד].

הגמרא מקשה ממשנתנו על דברי רבא: תָּנַן במשנתנו (לעיל ג:), **נְכָרִי שֶׁהִלְוָה אֶת יִשְׂרָאֵל עַל חֲמֵצוֹ** - ושיעבד לו הישראל חמצו, ואמר לנכרי שאם לא יפרע לו חובו עד זמן הפרעון, יוכל לבוא לביתו ולגבות חובו מחמץ זה[ה], **אַחַר הַפֶּסַח** אם הגיע זמנו ולא פרע לו[ו], **מוּתָּר** החמץ **בַּהֲנָאָה. שואלת הגמרא: אִי אָמְרַתְ בְּשֶׁלָּמָא** - מובן הדבר אם תאמר **שֶׁלְּמָּחָר הוּא גּוֹבֶה**, ולאחר שגבה הנכרי חמצו, התגלה הדבר כי משעת ההלואה היה החמץ קנוי לו, **אֲמַטּוּ לְהָכִי מוּתָּר בַּהֲנָאָה**, מפני שחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח, מותר בהנאה[ז]. **אֶלָּא אִי אָמְרַתְ** - אם תאמר **שֶׁמִּכָּאן וְלְהָבָא הוּא גּוֹבֶה**, ורק משעת הגביה קנה הנכרי את החמץ, **אַמַּאי** - מדוע **מוּתָּר בַּהֲנָאָה**, הרי **בְּרֶשׁוּתָא דְּיִשְׂרָאֵל הֲוָה קָאֵי** - החמץ עמד ברשות הישראל בפסח, וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה[ח].

מתרצת הגמרא: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן, בְּשֶׁהִרְהִינוּ - כשמשכנו[ט] **אֲצָלוֹ**, והניח חמצו בבית הנכרי, והואיל ובעל חוב קונה משכון, הרי זה חמצו של הנכרי, ומותר בהנאה.

*

הגמרא דנה האם אפשר לתלות את מחלוקת אביי ורבא במחלוקת תנאים. שואלת הגמרא: לֵימָא - שמא נאמר שמחלוקת אביי ורבא לגבי גבייה בעל חוב תלויה במחלוקת תנאים זו שנינו בברייתא, **יִשְׂרָאֵל שֶׁהִלְוָה לְנָכְרִי** מעות **עַל חֲמֵצוֹ** קודם הפסח, והתנה עמו שאם לא יפרע לו חובו עד יום פלוני יגבה את החמץ בחובו, **לְאַחַר הַפֶּסַח אֵינוֹ עוֹבֵר** על איסור אם נהנה ממנו[י]. **מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר אָמְרוּ, עוֹבֵר. מַאי** - מה היא כוונת הברייתא, **לָאו** - האם אין מדובר שלא הניח הנכרי חמצו בבית הישראל, **וְהָא קָמִיפַּלְגִי** - ובזה נחלקו, **דְּמָר** - שרבי מאיר **סָבַר, לְמַפְרֵעַ הוּא גּוֹבֶה**, והתגלה הדבר שמשעת ההלואה היה החמץ של הישראל, ולכן עובר על איסור אם נהנה ממנו, **וְמָר** - ותנא קמא **סָבַר, מִכָּאן וּלְהָבָא הוּא גּוֹבֶה**, ועד שעת הגביה היה החמץ של הנכרי, ולכן אינו עובר על איסור אם נהנה ממנו[יא].

מתרצת הגמרא: וְתִסְבְּרָא - וכי סבור אתה לומר שנחלקו האם למפרע הוא גובה או מכאן ולהבא הוא גובה, אם כן **אֵימָא סֵיפָא** - אמור ובאר את סוף הברייתא, **אֲבָל נְכָרִי שֶׁהִלְוָה לְיִשְׂרָאֵל** מעות **עַל חֲמֵצוֹ** קודם הפסח, **לְאַחַר הַפֶּסַח דִּבְרֵי הַכֹּל עוֹבֵר** על איסור אם נהנה ממנו. **וְהָא אֵיפְכָא מֵיבָּעֵי לֵיהּ** - והרי היה לברייתא להפוך את המחלוקת ששנינו בתחילת הברייתא, ולומר ש**לְּמָאן דְּאָמַר הָתָם** - לתנא קמא הסובר שם, **שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵר**, משום שמכאן ולהבא הוא גובה, ועד שעת הגביה היה החמץ של הנכרי, **הָכָא עוֹבֵר**, משום שמכאן ולהבא הוא גובה, והרי היה חמץ ברשות הישראל עד שעת הגביה, **וְלְמָאן דְּאָמַר הָתָם** - ולרבי מאיר הסובר שם **שֶׁעוֹבֵר**, משום שלמפרע הוא גובה, ומשעת ההלואה היה החמץ של הישראל, **הָכָא אֵינוֹ עוֹבֵר**, משום שלמפרע הוא גובה, והרי חמץ של הנכרי כבר משעת ההלואה. ומדוע נקטה הברייתא שלפי כולם עובר על איסור אם נהנה ממנו.

א. **על** פי רש"י (ד"ה שנאמר). ולפירושו נראה שגרס בגמרא 'דמשתעבדא', שפירושו שהשדה משועבדת, והגהה טוען טענה זו, ולא הלוה. מה שאין כן 'משתעבדנא' משמע 'משועבד אני'. אך רבינו חננאל פירש את דברי הגמרא על דינו של רבא, ולפירושו שייך לגרוס 'משתעבדנא', שפירושו 'משועבד אני'. וראה בבית שלמה (ד"ה שנאמר) מה שביאר בדברי רש"י.

ב. **בבבא קמא** (קי:) לגבי גזל הגר פירשה הגמרא ש'אשם' פירושו, 'הקרן'.

ג. **לכאורה** תמוה מדוע הוצרך רבי נתן ללמוד את דינו ממה שנאמר 'ונתן לאשר אשם לו', הרי אף ללא הפסוק היה לנו לומר שכל מה שיש ללוה משתעבד למלוה, ואף חובותיו בכלל זה. ותירץ הרשב"א (קידושין סו. ד"ה ואידך בפנ"מ) ששיעבוד חל על נכסי הלוה ממש, אבל נכסים שהשתעבדו ללוה ואין גופן ממון הלוה, לולי הפסוק לא היו משתעבדים לבעל חובו. ונמצין זה כתב הר"ן בכתובות (על מ"ש ד"ה נשתלח). הקשו התוספות (ד"ה משתעבדנא), הרי גם לגבי מטלטלין אפשר לומר את דינו של רבי נתן שמטלטלין של שמעון משתעבדים לבעל חובו של ראובן, והואיל ויכול ראובן לגבותם משמעון. ותירץ ר"י, שדינו של רבי נתן נאמר דווקא לגבי קרקעות, משום שכשהיא משועבדת לראובן, היא נחשבת כאילו היא בידו, שהרי אם מכרה או משכנה שמעון, חוזר ראובן וגובה אותה, ולכן היא משועבדת גם לבעל חובו של ראובן. אבל מטלטלין אינם נחשבים כאילו הם ביד ראובן, שהרי יכול שמעון למכרם ולמשכנם, ואין ראובן יכול לגבותם, ומחמת כן אינה משועבדת לבעל חובו של ראובן. וראה במהרש"א (פסוק"מ ד"ה משתעבדנא) מה שביאר בדברי תוספות.

ד. **לכאורה** תמוה אם גובה את הקרקע משום דינו של רבי נתן, הרי יכול להשאיר את הקרקע אצלו ולגבות חובו ממנה, ומדוע הוצרך להחזירה ליתומים, ולשלם ולגבותה. וכתב הרשב"א בקידושין (סו. ד"ה ואידך בפנ"מ) שגביה זו לאו דווקא היא, ואף אם לא יתן להם את הקרקע, יוכל לגבותה.

טו. **הגמרא** הביאה בקושייתה שלא מדובר שהישראל מסר את החמץ לרשות הנכרי, אלא השאירו בביתו, ורק שיעבדו לו בחובו ואמר לנכרי שאם לא יפרע חובו עד יום פלוני, יוכל לבוא לביתו וליטול חובו מחמץ זה.

טז. **פירשנו** כדעת רש"י ושאר הראשונים. אך ראה בהערה במשנתנו (לעיל ג:) שהבאנו שיטות נוספות בענין זה. ועיין בראש יוסף (ד"ה שור שם נכרי) שהארין לבאר את סוגייתנו לפי כל השיטות.

יז. **יש** להקשות מדוע אם נאמר שלמפרע הוא גובה, מותר החמץ בהנאה, והרי החמץ ביד הישראל, ואם נגנב או נאבד ממנו יצטרך לפרוע לנכרי חובו מקום אחר, ואם כן הרי זה כחמצו של נכרי שהופקד ביד הישראל, וקיבל עליו הישראל אחריות, שחייב הישראל לבערו, כמבואר לעיל (ב:). וכתב השפת אמת (ד"ה ומן) ליישב, שבכל פקדון שמקבל עליו אחריות, אם נאבד הפקדון, חייב לשלם משום שהפקדון נעשה כשלו והתחייב לשלם עבורו, ולכן עובר עליו באיסורי חמץ, אבל כאן אם יאבד החמץ, חיוב התשלומים שיתחייב לנכרי אינו משום שהמשכון נעשה כשלו והתחייב לשלם עבורו אם יאבד, אלא משום המעות שלוה ממנו ולא פרעו, ולכן אין חיוב התשלומים מחשיב את החמץ כשלו לענין איסורי חמץ. וראה בפני יהושע (ד"ה ומן) שיישב באופן אחר.

יח. **ועיי"ל** (ג:) במחלוקת אביי ורבא הובאה בהערה דעת רבינו דוד (שם ד"ה ומימר) שלא נחלקו אביי ורבא אלא לגבי קרקעות, משום שלמלוה יש עליהן שעבוד, אבל במטלטלין כולם מודים שמכאן ולהבא הוא גובה, והואיל ואין שעבוד למלוה כלל עליהם. ולדבריו תמוה כיצד מקשה כאן הגמרא ממשנתנו, הרי במשנתנו מדובר במטלטלין, ובזה לא נחלקו כלל. וביאר רבינו דוד (שם) שאפשר לומר שגם במשנתנו מדובר שיש שיעבוד בחמץ, אף שהוא מטלטלין, וכגון שהיה זה מלוה בשטר, והקנה לו את החמץ אגב קרקע, שבמקרה כזה מבואר בבבא בתרא (מד:) שיכול לגבות גם את המטלטלין. הגמרא בקושייתה הבינה שהחמץ נשאר ביד הישראל, וראה בצל"ח (ד"ה ומן) שהקשה כיצד קונה הנכרי את החמץ, והרי לא משך אותו, ומה שיישב בזה.

יט. **רמב"ם** (פרוש המשניות, פרישה ס"ג מ"ג).

כ. **פירשנו** על פי רש"י (ד"ה ישתלם). וכן כתב במאירי (ד"ה ומתמה) בתירוצו השלישי. ואף שמשמע מפשטות הלשון שהכוונה שעובר על 'בל יראה', ראה במהרש"ל (פרק"י שם) ובמהרש"א (פרק"י שם) שביארו מדוע רש"י לא פירש כן. ועיין עוד במאירי (ד"ה ומתמה) שפירש באופנים נוספים.

כא. **דווקא** לרבא יש לומר שנחלקו התנאים האם למפרע הוא גובה או מכאן ולהבא הוא גובה, אך לאביי אפשר לומר שכולם סוברים שלמפרע הוא גובה, ונחלקו רבי מאיר ותנא קמא האם נכרי קונה במעות או במשיכה. תנא קמא סובר שנכרי קונה במשיכה, ואין הישראל יכול לקנות ממנו בכסף, ואם כן כיון שעדיין לא משך, אינו עובר. אך רבי מאיר סובר שנכרי קונה בכסף, ואם כן גם ישראל קונה מנכרי בכסף, ומכיון שלמפרע הוא גובה, עובר עליו אם נהנה ממנו. צל"ח (ד"ה ומן) ופנ"מ.

אֶלָּא לעולם סוברים תנא קמא ורבי מאיר שגובה מכאן ולהבא[א], ואין מחלוקת אביי ורבא תלויה במחלוקתם, **וְהָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן** - כאן, בשני הדיינים המוכרים בברייתא כמה מדובר, **בְּגוֹן שֶׁהֶרְהִינוּ** - שמשכנו **אֲצָלוֹ**, והניח הלוה את החמץ הממושכן בבית המלוה, **וְקָסָבַר רַבִּי מֵאִיר** תנא קמא ורבי מאיר **בְּדַרְבִּי יִצְחָק** בדין משכון. **דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק, מָנַיִן שֶׁכָּל חוֹב שֶׁקּוֹנֶה מַשְׁכּוֹן** למשך כל תקופת ההלוואה, ואם נאנס המשכון חייב המלוה לשלמו[ב], משום שהוא ברשותו, **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי מלוה המשיב את המשכון ללוה (דברים כד יג), 'קֹשֶׁט תָּשִׁיב לוֹ אֶת הַעֲבוֹט כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ, וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרֲכֶךָּ, **וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה**', אם נאמר שהמלוה קנה את המשכון, מוכן מדוע השבה זו נחשבת כצדקה, משום שמשאיל ללוה המלוה דבר השייך לו, אבל **אִם** נאמר שהמלוה **אֵינוֹ קוֹנֶה** את **הַמַּשְׁכּוֹן, צְדָקָה מִנַּיִן** - מדוע נחשבת השבת המשכון כצדקה, הרי הוא נותן ללוה דבר השייך ללוה[ג], אלא **מִכָּאן שֶׁכָּל חוֹב שֶׁקּוֹנֶה מַשְׁכּוֹן**. **מבארת הגמרא את מחלוקת התנאים שבברייתא**[ד]: **תַּנָּא קַמָּא סָבָר, הֲנִי מִילֵּי** - דברים אלו אינם אלא **בְּיִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִיִּשְׂרָאֵל**, משום **דְּהָוֵה לֵיהּ** - שרק במקרה כזה אפשר לקרוא בו, 'וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה'[ה], **אֲבָל יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִנָּכְרִי**, שאינו שייך בצדקה, **לָא קָנֵי** - לא קנה את המשכון, ונשאר החמץ ברשות הנכרי, ולכן סובר שאינו עובר עליו אם נהנה ממנו לאחר הפסח. **וְרַבִּי מֵאִיר סָבַר** שיש לדון בזיז זה **קָנֵי וְחָזַר**, ומה אם **יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִיִּשְׂרָאֵל, קָנֵי** - קנה את המשכון, **יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִנָּכְרִי, לָא כָּל שֶׁכֵּן** שיקנה את המשכון, והרי החמץ ברשות הישראל, ולכן סובר שאם עבר ונהנה ממנו לאחר הפסח, עובר עליו. **אֲבָל נָכְרִי שֶׁהִלְוָה אֶת יִשְׂרָאֵל עַל חֲמֵצוֹ**, ונטל הנכרי המישראל את חמצו כמשכון, אם נהנה ממנו **לְאַחַר הַפֶּסַח, דִּבְרֵי הַכֹּל עוֹבֵר** עליו. משום דְּהָתָם - שם, במקרה שהנכרי נטל משכון מישראל, **וְאִי** יש לומר **שֶׁנָּכְרִי מִיִּשְׂרָאֵל לָא קָנֵי** את המשכון, ונשאר החמץ ברשות הישראל, ולכן כולם מודים שעובר אם נהנה ממנו לאחר הפסח.

★

לאחר שהתבאר שלדברי הכל נכרי לא קונה משכון מישראל, חוזרת הגמרא להקשות על האופן שבו יישבה לעיל (לא.) **את משנתנו לשיטת רבא. הגמרא הקשתה לעיל: תָּנַן** במשנתנו (לעיל ב:), **נָכְרִי שֶׁהִלְוָה** מעות **לְיִשְׂרָאֵל עַל חֲמֵצוֹ, אַחַר הַפֶּסַח** אם הגיע זמנו ולא פרע לו, **מוּתָּר** החמץ **בַּהֲנָאָה**, וקשה על רבא הסובר שמכאן ולהבא הוא גובה, מדוע מותר החמץ בהנאה, הרי הנכרי קנה אותו רק משעת הגביה, ובפסח עמד החמץ ברשות הישראל, וחמץ שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה. ותירצה הגמרא שמדובר שמשכנו הישראל בבית הנכרי והניח חמצו אצלו.

עתה מקשה הגמרא: וְהָנֵי מִילֵּי - האף אומנם שהעמידה הגמרא שמדובר **דְּהֶרְהִינוּ אֲצָלוֹ** - שמשכנו הישראל בבית הנכרי, **הָא אָמְרַת** - הרי אמרת שלדברי הכל **נָכְרִי** שנטל משכון **מִיִּשְׂרָאֵל לָא קָנֵי** את המשכון, ואף שהיה החמץ מונח בפסח בבית הנכרי, הרי זה שייך לישראל, ואם כן חוזרת הקושיא ממשנתנו על רבא מותר החמץ בהנאה. **מתרצת הגמרא: לָא קַשְׁיָא, הָא דְּאָמַר לֵיהּ מַעֲבַדְתְּ** - במשנתנו מדובר שבשעה שהניח הלוה חמצו בבית המלוה, אמר לו שאם לא יפרע חובו עד יום פלוני, יהא החמץ קנוי לו מעכשיו, ולכן נכרי שהלוה לישראל מעות, והניח הישראל חמצו ברשות הנכרי, כאשר לא פרע הישראל חובו, התברר כי החמץ קנוי לו משעה שהניחו ברשותו, ולכן מותר בהנאה. ואילו ישראל שהלוה לנכרי מעות, והניח הנכרי חמצו ברשות הישראל, כאשר לא פרע הנכרי חובו, התברר כי החמץ קנוי לישראל משעה שהניחו ברשותו, ואסור בהנאה. **וְהָא דְּלָא אָמַר לֵיהּ מַעֲבַדְתְּ** - ובברייתא מדובר שבשעה שנתן הלוה למלוה את המשכון, לא אמר לו שיקנה את המשכון מעכשיו, אלא נתנו כשאר משכון, ואמר לו שאם לא יפרע חובו, יגבה אותו ממשכונו. ולכן לגבי נכרי מאיר שגובה מכאן ולהבא[א], ואין מחלוקת אביי ורבא תלויה במחלוקתם, **וְהָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן** - כאן, בשני הדיינים המוכרים בברייתא כמה מדובר, **בְּגוֹן שֶׁהֶרְהִינוּ** - שמשכנו **אֲצָלוֹ**, והניח הלוה את החמץ הממושכן בבית המלוה, **וְקָסָבַר רַבִּי יִצְחָק** בדין משכון. **דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק, מָנַיִן שֶׁכָּל חוֹב שֶׁקּוֹנֶה מַשְׁכּוֹן** למשך כל תקופת ההלוואה, ואם נאנס המשכון חייב המלוה לשלמו[ב], משום שהוא ברשותו, **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי מלוה המשיב את המשכון ללוה (דברים כד יג), 'קֹשֶׁט תָּשִׁיב לוֹ אֶת הַעֲבוֹט כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ, וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרֲכֶךָּ, **וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה**', אם נאמר שהמלוה קנה את המשכון, מוכן מדוע השבה זו נחשבת כצדקה, משום שמשאיל ללוה המלוה דבר השייך לו, אבל **אִם** נאמר שהמלוה **אֵינוֹ קוֹנֶה** את **הַמַּשְׁכּוֹן, צְדָקָה מִנַּיִן** - מדוע נחשבת השבת המשכון כצדקה, הרי הוא נותן ללוה דבר השייך ללוה[ג], אלא **מִכָּאן שֶׁכָּל חוֹב שֶׁקּוֹנֶה מַשְׁכּוֹן**. **מבארת הגמרא את מחלוקת התנאים שבברייתא**[ד]: **תַּנָּא קַמָּא סָבָר, הֲנִי מִילֵּי** - דברים אלו אינם אלא **בְּיִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִיִּשְׂרָאֵל**, משום **דְּהָוֵה לֵיהּ** - שרק במקרה כזה אפשר לקרוא בו, 'וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה'[ה], **אֲבָל יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִנָּכְרִי**, שאינו שייך בצדקה, **לָא קָנֵי** - לא קנה את המשכון, ונשאר החמץ ברשות הנכרי, ולכן סובר שאינו עובר עליו אם נהנה ממנו לאחר הפסח. **וְרַבִּי מֵאִיר סָבַר** שיש לדון בזיז זה **קָנֵי וְחָזַר**, ומה אם **יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִיִּשְׂרָאֵל, קָנֵי** - קנה את המשכון, **יִשְׂרָאֵל** שנטל משכון **מִנָּכְרִי, לָא כָּל שֶׁכֵּן** שיקנה את המשכון, והרי החמץ ברשות הישראל, ולכן סובר שאם עבר ונהנה ממנו לאחר הפסח, עובר עליו. **אֲבָל נָכְרִי שֶׁהִלְוָה אֶת יִשְׂרָאֵל עַל חֲמֵצוֹ**, ונטל הנכרי המישראל את חמצו כמשכון, אם נהנה ממנו **לְאַחַר הַפֶּסַח, דִּבְרֵי הַכֹּל עוֹבֵר** עליו. משום דְּהָתָם - שם, במקרה שהנכרי נטל משכון מישראל, **וְאִי** יש לומר **שֶׁנָּכְרִי מִיִּשְׂרָאֵל לָא קָנֵי** את המשכון, ונשאר החמץ ברשות הישראל, ולכן כולם מודים שעובר אם נהנה ממנו לאחר הפסח.

★

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בחמץ שנמצא בחנות לאחר הפסח: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **חֲנוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמְלֵאה** - והפת והיין שנמכרים בתוכה, הרי הם **שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּפוֹעֲלֵי נָכְרִים נִכְנָסִין שָׁם** לסייע במכירת המלאי, או לעשות בה מלאכתם[ו], **חָמֵץ שֶׁנִּמְצָא שָׁם אַחַר הַפֶּסַח, אָסוּר בַּהֲנָאָה וְאֵין צָרִיךְ לִזָּעֵר** שאסור אף **בְּאָכְלָהּ**, משום שתולים שהחמץ הגיע ממה שנמכר בחנות, והרי זה של ישראל, וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה. ואילו **חֲנוּת שֶׁל נָכְרִי וּמְלֵאה** שבה **שֶׁל נָכְרִי, וּפוֹעֲלֵי יִשְׂרָאֵל נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין שָׁם, חָמֵץ שֶׁנִּמְצָא שָׁם אַחַר הַפֶּסַח**, מותר **בְּאָכְלָהּ וְאֵין צָרִיךְ לִזָּעֵר** שמותר אף **בַּהֲנָאָה**, משום שתולים שהחמץ הגיע ממה שנמכר בחנות, והרי זה של נכרי, וחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח, מותר באכילה[ז].

★ ★ ★

משנה המשנה מבארת באיזה אופן אין צורך לבער את החמץ: חָמֵץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מַפּוֹלֶת הֲרֵי הוּא כְּמְבוּעָר, ואין עוברים עליו משום 'בל יראה', ומחמת כן אין צריך להוציאו משם כדי לבערו.

רבן שמעון בן גמליאל מבאר מהי המפולת השניה בדברי תנא קמא[ח]: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כָּל שֶׁאֵין הַכֶּלֶב יָכוֹל לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו, הרי זו מפולת שהחמץ תחתיה נחשב כמבוער[ט].

★

גמרא שינו במשנתנו שחמץ שנפלה עליו מפולת, הרי הוא כמבוער, ואין צריך להוציאו ולבערו: אָמַר רַב חִסְדָּא, וְאַף שאינו צריך לבערו, **צָרִיךְ**

א. **הינו** כרבא. רש"י (ד"ה אלא) והראב"ד בהשגות (פסחים מה: ד"ה ומאי) וראה בעיוני הפשט מה שהתבאר בשיטת אביי. ב. **רש"י** (ד"ה קונה), וכן כתבו בעל המאור (פסחים מה: ד"ה ומאי) והרא"ש (פסחים פרק ו' סימן ו). ג. **יש** להקשות מנין למדים שקונה משכון, שמא אינו קונה המלוה את המשכון, אך עצם השבת המשכון ללוה לשכב עליו בלילה, למרות שהוא משכון בידו, נחשבת צדקה. ויש לומר שמדיוקים ממה שנאמר בפסוק שהלוה מברך את המלוה על השבת המשכון, ואם נאמר שהמלוה לא קנה את המשכון, הרי ברכה זו נחשבת לרבית דברים, ולא היה זה צדקה אלא איסור. תוספות (קידושין ח: ד"ה קסלקי). וראה שם שתירץ עוד באופן אחר. ד. **ביארנו** לפי גירסת הגמרא שלפנינו. אך ראה ברבינו חננאל (ד"ה ותו"ק) ותוספות (ב"מ סב: ד"ה לימאי) שגרסו כאן באופן אחר. ה. **מפני** שדין צדקה נאמר רק מיהודי ליהודי. רבינו חננאל (ד"ה ומאי [בב"מ]). ו. **בבלי** המקרים בסוגיא בה מצאנו שהנכרי נתן לישראל חמצו במשכון, יש לומר שלא קיבל עליו הישראל אחריות. משום שאם קיבל עליו אחריות, הרי נחשב החמץ שלו, ועובר עליו משום 'לא ימצא', כמבואר לעיל (ב:). תוספות (ד"ה קסלקי). אך בחידושי רבינו דוד (ד"ה וכן) כתב שהואיל וחייב המלוה בגניבה ואבידה כשומר שכר, חייב לבערו בפסח, ואף על פי כן לא קנסו חכמים לאסור חמץ זה לאחר הפסח, כיון שגופו של החמץ הוא של הנכרי. ז. **יש** ספרים שגורסים 'קני מעכשיו' [וכן הוא ברבינו חננאל]. אך יש לבאר שגם לפי הגירסא שלפנינו מסתמא כוונת הגמרא לקנין ולא לשיעבוד. חידושי רבינו דוד (ד"ה פת). ח. **פירושו**, פת שנאפתה בתנור גדול כעין תנורים שלנו. אבל סתם פת היתה נאפית בתנורים קטנים שמטלטלים ממקום למקום, ופיהם למעלה. ומדביקים את הפת בדפנותיהם, ולא אפו בהם אלא פתים קטנים בלבד. ונקטה הברייתא שמשכן פת גדולה משום שהרגילות היא למשכן פת גדולה שהיא חשובה. רש"י (ד"ה פת). ט. **ברייתא** זו נשנית כתנא קמא בברייתא שהובאה לעיל בסמוך. בברייתא זו פירש רש"י (ד"ה אינו) שהנדון הוא לגבי איסור 'בל יראה' בתוך הפסח. ואילו לעיל (ע"ב ד"ה שפלתה) פירש רש"י שהנדון הוא לגבי איסור הנאה לאחר הפסח. וביאר המהרש"א (בפ"א שם), ששני האיסורים תלויים זה בזה, שאיסור הנאה לאחר הפסח הוא קנס על מי שעבר ב'בל יראה', והואיל ובברייתא לעיל נקטו 'לאחר הפסח', פירש רש"י שמדובר לגבי איסור הנאה שלאחר הפסח, אך בברייתא זו לא הזכיר 'לאחר הפסח', ולכן פירש רש"י שמדובר לגבי איסור 'בל יראה'. וראה שם במהרש"ל (שם) שפירש באופן אחר. י. **חיי"ק** זה מבואר לפי שיטת רבא הסובר שבעל חוב גובה מכאן ולהבא. אך לפי אביי הסובר שבעל חוב גובה למפרע, אין הבדל בין אם אמר לו 'מעכשיו' לבין אם לא אמר לו 'מעכשיו', ויש לפרש שהדין הראשון בברייתא עוסק באופן שלא גבה לבסוף המלוה את חובו מהחמץ, ולכן אינו עובר. והדין השני בברייתא עוסק שהמלוה גבה לבסוף את החמץ, והואיל וגובה למפרע, עובר משום 'בל יראה' בפסח. תוספות (ד"ה חפש). ולדברי, מה שנקטה הברייתא שמדובר שמשכנו בביתו, לאו דווקא הוא, אלא הוא הדין אף אם לא משכנו בביתו, משום שלמפרע הוא גובה. או אפשר לומר שנקטה הברייתא באופן זה, להשמיענו חידוש שאף אם משכנו בביתו, אם פרעו, אינו עובר עליו. מהרש"א (בפרש"י ד"ה ליקח). יא. **משנה** ברורה (סי' תמט סק"ג). יב. **כך** גרס רש"י (ד"ה ונפלה ש"ס ומ"ג) שפירש שלא בא רבן שמעון בן גמליאל לחלוק על תנא קמא. וראה במה שכתב התוספות יום טוב (שם) בזה לענין הכלל שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל בכל מקום במשנה. יג. **בגמרא** בסמוך יתבאר כמה הוא שיעור זה.

שֶׁיָּבֹאוּ אותו בָּלְבּוֹ, משום שחוששים שמא יפנה את המפולת בתוך הפסח, ונמצא עובר עליו ב'בל יראה'[ז].

★

הגמרא מביאה ברייתא המפרשת מהו שיעור חיפוש הכלב שהתבאר בדברי רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו: תָּנָא בברייתא, **פָּחוֹת חֲפִישַׂת הַכֶּלֶב** - עד איזה שיעור יכול הכלב לחפש. עומק **שְׁלֹשָׁה טְפָחִים**[ט].

★

הגמרא מבררת האם שיעור שלושה טפחים נאמר גם לגבי שמירה בקרקע: אָמַר לֵיהּ רַב אֲחָא בְּרֵיהּ דְּרַב יוֹסֵף לְרַב אַשִׁי, הָא דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, בְּסָפֵק אִם הִפְקִיד אֵצֶל חֲבֵירוֹ, אֵין לָהֶם שְׁמִירָה אֶלָּא בָּקַרְקַע, ואם לא נתנם בקרקע ואבדו או נגנבו, הרי זו פשיעה וחייב לשלם, משום שאף שומר חינם חייב בפשיעה, **מַי בָּעֵינַן שְׁלֹשָׁה טְפָחִים אוֹ לָא** - האם צריך להטמינם בעומק שלושה טפחים או שמספיק שיעור פחות מכך. **אָמַר לֵיהּ** רב אשי, **הָכָא** - כאן, לגבי חמץ **מְשׁוּם רֵיחָא** - מפני שהכלב מריחו, מחפש אחריו ומוציאו, **בָּעֵינַן** - צריך שיהיה בעומק **שְׁלֹשָׁה טְפָחִים**, אבל **הָתָם** - שם, לגבי שמירת כספים, טעם הטמנתם בקרקע **מְשׁוּם אֵיקְפּוּיֵי מָעֲנָא הוּא** - כדי שיהיו מכוסים מן העין ולא יכיר בהם הגנב, **וְלָא בָּעֵי** - ולכן לא צריך להטמינם בעומק **שְׁלֹשָׁה.**

שואלת הגמרא: וְכַמָּה הוא שיעור הטמנת כספים בקרקע. **משיבה הגמרא: אָמַר רַפְרָם בַּר פָּפָּא מִיסְבְּרָא** [-שם מקום], עומק **טֶפַח.**

★ ★ ★

משנה התרומה[יז] המופרשת מגידולי הארץ, היא ממון כהן ואסורה באכילה לזרים. זר[יח] האוכל תרומה, משלם לכהן את שווי התרומה שאכל [-'קרן'][יט], שהרי גזל את הכהן[כ]. אם אכלה בשוגג[כא], חובת התשלומים אינה רק תשלומי גזילה, אלא הם באים גם בכדי לכפר לו על חטאו באכילה זו[כב], ולכך דיניה שונים, שעליו להוסיף ולשלם גם חומש[כג-א][כג], וכן שעליו לשלם את הקרן ואת החומש[כד] דווקא מפירות חולין שכבר הופרשו מהם תרומות ומעשרות והם נעשים תרומה תחת התרומה שאכל[כה], ועוד[כו].

המשנה מבארת את דינו של זר האוכל בספח תרומה שהיא חמץ[כז]: זר הָאוֹכֵל תְּרוּמַת חָמֵץ[כז] בְּפֶסַח[כז], שאינה שוה כלום כיון שהיא אסורה באכילה ובהנאה[כח], אם בְּשׁוֹגֵג אכלה, שלא ידע שתרומה היא או שלא ידע שהתרומה אסורה לזרים[כט], מְשַׁלֵּם לכהנים קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ, ואינו משלם דמים אלא פירות חולין, כדין האוכל תרומה בשוגג במשך כל ימות השנה. ואף שלא היה לתרומה שאכל כל ערך ממון ולא גזל מהכהנים דבר, מכל מקום עליו להתכפר על חטאו, ועל כך באה חובת תשלומיו[ל]. ואם בְּמֵזִיד אכלה, שידע שהיא תרומה ואסורה לו[לא], שבאופן זה התשלומים הם תשלומי גזילה, כדין כל מי שאכל מה שאינו שלו שהרי הוא כגזלן, ואין התשלומים באים לכפרה, פָּטוּר מִתַּשְׁלוּמִין - מלשלם את דמי התרומה שאכל, שהרי היא חמץ ואסורה בהנאה ואין לה דמים ולא הפסיד את הכהן דבר, וְכן אם תרומה טמאה היא פטור מִלְּשַׁלֵּם דְּמֵי עֲצִים - את שווי התרומה כאילו היתה עצים הראויים להסקה[לב] שהלא היא אסורה בהנאה ואין לה דמים כלל[לג].

★

גמרא הגמרא דנה בדיני התשלומים המוטלים על זר שאכל תרומה בשוגג, על פי האמור במשנתנו ובברייתות אחרות, ומתוך הדברים יתבארו גם דברי המשנה. תחילה מביאה הגמרא את המשנה בתרומות (פ"ו מ"ח) **הפוסקת את דינו של זר האוכל תרומה בשוגג: תָּנָן הָתָם** - שנינו במשנה בתרומות (שם), זר **הָאוֹכֵל תְּרוּמָה בְּשׁוֹגֵג, מְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ, והתשלומים נעשים תרומה[לד]. הכל שוים** בחיוב זה, **אֶחָד** [-בין] **הָאוֹכֵל** מאכל תרומה[לה], כגון פת חטים, **וְאֶחָד** [-ובין] **הַשּׁוֹתֶה[לה]** משקה של תרומה[לו], כגון יין.

טו. **רש"י** (ד"ה ופרק). משמע מדבריו שמהתורה אינו עובר ב'בל יראה', ורק משום החשש שמא יפנה את המפולת בפסח, הצריכוהו חכמים לבטל. וכן כתב בפירוש בבבא מציעא (מב, ד"ה סבי). ובחידושי רבינו דוד (ד"ה ופרק) כתב בפירושו השני שהצריכוהו חכמים לבטל מפני שהוא ברשותו, אך לא הטעימוהו לבער, מאחר שאינו מצוי בידו, וכן עיקר. אך בפירושו הראשון כתב שצריך לבטל מהתורה. וכן כתב בסמ"ק (סוף מלוה ט). ולדבריהם, אם לא ביטל עד לאחר שהגיע זמן האיסור, חייב לפנות את המפולת ולבער את החמץ, כיון שאינו יכול כבר לבטלו. מגן אברהם (סי' תלג סק"ז). טז. **אין** סברא לומר שחמץ שנמצא תחת מפולת ברוחב שלושה טפחים ביחסי כמבוער. אלא לשון מפולת משמע שהיא על פני שטח רב, ומקום החמץ אינו ידוע, וצריך לחפש אחריו, וביארה הברייתא שצריך שתהיה בגובה שלושה טפחים. שפת אמת (ד"ה ומפנינו). יז. **מכלי** מיני המאכל, פירות, ירקות, תבואה וכדומה, הגדלים בארץ ישראל, יש להפריש תרומה ולתתה לכהן. התרומה אסורה באכילה והנאה לזרים [היינו מי שאינו כהן]. על זר שאכל תרומה, חלים דיני תשלומים שונים, כאמור להלן. יח. **הדינים** דלהלן מתבארים במסכת תרומות (פ"ו מ"ג ופ"ו מ"ח), בהערות יובאו פרטים נוספים בדינים אלו, עם מקורותיהם. יט. **אם** אכלה במזיד והתרו בו על כך, הרי הוא לוקה משום שעבר על הלאו 'זר לא יאכל קודש' (ויקרא כב י) [ראה להלן בהערה מנין למדים שכוונת הכתוב לאיסור אכילת תרומה]. כיון שהוא לוקה, אינו משלם, שדין התשלומין אינו אמור אלא כאשר לא התרו בו. רמב"ם (פרומות פ"י ה"ח) והראי"ש ורע"ב (פרומות פ"י מ"ח). [אמנם דעת ריש לקיש בכתובות (לח.) שהעובר איסור שיש בו מלקות נפטר מתשלומים הבאים עמו, אף אם אינו לוקה בפועל, וראה גם בראש יוסף (ד"ה ומ"ש) שאף אם עליו ללקות, משלם ואינו לוקה. כ. **בשוגר**, מלבד חיובו בתשלומי גזילה שבכך הוא שוה לאוכל תרומה במזיד, עוד יש לו סיבת חיוב נוספת, משום כפרה, ולה דינים מיוחדים כפי שיתבאר, רש"י (ד"ה ומפנינו). כיון שהתשלומים משום כפרה, אין הכהן יכול למחול לו עליהם כאמור במשנה בתרומות (פ"ו מ"ח) [וראה משנה ראשונה (פרומות פ"י ה"ט ופ"ו - הנ"מ) מה שכתב בזה]. זאת לעומת האוכל במזיד, שחיובו אינו משום כפרה אלא רק משום גזילה, שהכהן בעל התרומה, יכול למחול לו על הפסד התרומה כאמור (פס פ"ו מ"ח). וכיון שהתשלומים באים לכפרה, על הזר לשלם על התרומה אפילו אם אכל תרומה שלא ניתנה עדיין לכהן, ואפילו אכל תרומה שלו [כגון שקנאה או קיבלה מהכהן או שירשה מאבי אמו הכהן]. באופנים אלו משלם על התרומה לכל כהן שירצה. רמב"ם (פס פ"ט מ"ו) [ראה פרומות, ויכ"ש לגני פרומות פ"ו מ"ב]. כא. **שיעור** החומש הוא רבע מהקרן, ונקרא בשם 'חומש' לפי שאחר הוספתו הוא חמישית מהכל [מסקנת הגמרא בבבא מציעא (נג:-נד.)]. וראה שם מחלוקת תנאים בדבר, וכן פסק הרמב"ם (פרומות פ"י ה"ב). את החומש הוא משלם לכל כהן שירצה, ואינו צריך לתתו דווקא לכהן בעל התרומה. משנה (שם). כב. **הדין** דלהלן הוא גם בחומש, כאמור בתרומות (פ"ו מ"ב), וראה גם בבבא מציעא (מד.). כג. **המקור** לדין זה הוא הפסוק הנ"ל 'ונתן לכהן את הקודש', ממנו דרשו להלן (לג.) שעליו לתת לכהן דבר הראוי להיות קודש, ומשום שבתשלומי הוא נעשה קודש [בלומר תרומה]. וראה להלן (לג.) בהערה שנתלקו תנאים אם הוא צריך לשלם דווקא ממין הפירות שאכל. כד. **[ב]גמרא** (שם) יתבאר דין נוסף בחיוב זה, שיש אומרים שעליו לשלם את התרומה שאכל לפי מדתה דווקא, ולא רק לפי שוויה]. דיני החיוב המיוחדים לזר האוכל תרומה בשוגג, לא נאמרו בזר שהפסיד תרומה בלא לאוכלה, כגון שגזלה והשליכה לנהר, שחייבהו הוא לאוכל תרומה במזיד, שאינו משלם אלא על גזילתו או היזקו בלבד. טעם הדבר הוא שבפסוק הנ"ל נאמר 'כי יאכל' דווקא, מאחר שאינו מצוי בידו, וכן עיקר. [ראה להלן (לג. ד"ה ומחמה). כה. **כגון** שהופרשה תרומה מחטים, וטחנם ועשה מהם עיסה והחמיצה. כו. **תרומה** שהופרשה קודם שנאסרה משום חמץ בפסח, כגון שהופרשה קודם הפסח, או שהופרשה בפסח אך קודם שהחמיצה. ראה על כך להלן בגמרא (לב. ולג.). כז. **שחמץ** אסור בו בין באכילה ובין בהנאה, כמבואר לעיל (פ"ב ועוד). וראה (שם) במקור האיסור. כח. **ואין** תרומת חמץ דומה לחמץ הקדש בפסח שנחשב בר דמים, ראה לעיל (כט.), שדנו לחייב את האוכל חמץ של הקדש בפסח מטעמים שונים. מהר"ם חלאה (להלן ג. ד"ה אי אמרת). כט. **כתב** רש"י (ד"ה ושוגג) וד"ה ממזיד) שהשוגג והמזיד האמור במשנה מתייחס לאיסור זר בתרומה. ביחס לאיסור חמץ, אין הבדל אם היה שוגג או מזיד. כלומר, דין המשנה אינו משתנה אם ידע שהוא אוכל חמץ באיסור והוא חייב כרת, או שלא ידע זאת, מפני שאף שהמתחייב מיתת בית דין וממון, פטור מלשלם את הממון משום דין 'קם ליה בדרבה מיניה' [ראה על כך להלן (לב.)], אין הדברים אמורים במיתת כרת, ועל כן, אף אם הוא מזיד וחייב כרת, עליו לשלם את תשלומי התרומה. [ברם, הגמרא (להלן לג.) תציע אופן נוסף לבאר את דברי המשנה, ולפי האמור שם בהכרח שמדובר שהיה שוגג באיסור חמץ, ראה שם ובהערות]. ל. **כלומר**, כפי שנתבאר בהקדמה למשנה, התשלומים על אכילת תרומה בשוגג כוללים שני ענינים: א. תשלומי גזילה. ב. תשלומים הבאים לשם כפרה על חטא האכילה [שלכך צריך לשלמם דווקא מפירות חולין הנהפכים להיות תרומה]. בגמרא (שם) יתבאר כי בעוד שתשלומי הגזילה נקבעים לפי שווי החפץ הנגזל ['לפי דמים משלם'], הרי התשלומים הבאים בשביל הכפרה, נקבעים לפי כמות התרומה שאכל ['לפי מדה משלם'], שעליו לשלם פירות אחרים במדה דומה. ועל כן, אף שהתרומה היא חמץ ואין לה ערך ממוני ולא הפסיד לבעלים דבר ולכך אינו חייב בתשלומי גזילה [ומי שאכל בפסח חמץ של חבירו שאינו תרומה, אינו משלם כלל], עדיין הוא מחויב בכפרה על כך שאכל תרומה, ועל כך באה חובת תשלומיו. [גם החומש מחושב לפי חמישית מכמות התרומה שאכל, ואף אותו הוא משלם לפי מדה]. לא. **אף** אם היה שוגג באשר לאיסור חמץ שבה. רש"י (ד"ה ומשלם). לב. **כדין** זר האוכל תרומה טמאה, שאינו משלם את שוויה לאכילה, שהרי היא אסורה באכילה, אלא את שוויה להסקה, שהרי היא מותרת בהנאה. היתר תרומה טמאה בהנאה, נדרש בשבת (כח.) מהפסוק (במדבר יח יט), 'לאני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי וגו' לך נתתים', 'תרומותי' לשון רבים, מרבה גם תרומה טמאה, ונאמר עליה 'לך', שהיא שלו להסקה. לג. **מאמור** שם בהמשך המשנה, וכאמור בסמוך שעל כן משלם גם חומש חומשה. לד. **שנאמר** (ויקרא כב יב), 'ואיש כי יאכל קודש', ראה לעיל. לה. **שיעור** שתיית תרומה להתחייב עליה היא בכזית, כשיעור אכילה. רמב"ם (פרומות פ"י ה"ב). לו. **שאף** שנאמר בתורה 'כי יאכל', אף שתיה בכלל, כפי שהוכיח רב אחא בר יעקב ביומא (עו.). מהנאמר בתורה 'כי יאכל', 'ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן ובייין ובשכר וגו' ואכלת שם', וגו', שגם על שתיית יין נשכר אומרת התורה 'ואכלת'.

וְאֶחָד [-ובין] **הַפָּךְ** שמן של תרומה[א], כגון שמן זית[ב], **אֶחָד** - בין אם היתה זו **תְּרוּמָה טְמֵאָה**[ג], **וְאֶחָד** - ובין אם היתה זו **תְּרוּמָה טְהוֹרָה**, בכל אלו **מְשַׁלֵּם** מלבד קרן גם **חוֹמֶשׁ**, וכן משלם גם **חוֹמֶשָׁא דְּחוֹמְשָׁא** - את חומשו של החומש, שכיון שהפרוטרות שהוא נותן לתשלומי אכילתו נעשים תרומה, על כן אם חזר ואכל בשוגג את תשלומי החומש[ד], חוזר ומשלם אותו ואת חומשו[ה].

הגמרא מסתפקת ביצד משערים את התשלומים הללו: אִיבָּעֵיָא לְהוּ: נסתפקו בני הישיבה, אודות זר שאכל פירות תרומה בשוגג שעליו לשלם על אכילתם בפירות אחרים, האם **כְּשֶׁהוּא מְשַׁלֵּם** על התרומה שאכל, **לְפִי מִדָּה** - כפי כמות התרומה שאכל הוא **מְשַׁלֵּם, אוֹ** שמא **לְפִי דָמִים** - כפי שויה וערכה של התרומה הוא **מְשַׁלֵּם**[ו]. ואמנם כאשר ערך התרומה לא נשתנה מעת שֶׁאָכְלָה עד העת בה הוא בא לשלם עליה, אין נפקא מינה בספק זה, שלעולם כאשר הוא משלם פירות אחרים לפי דמיה של התרומה כפי שויה בעת אכילתה, הרי הוא משלם ממילא גם כפי אותה מדה שאכל. וגם אם נשתנה ערכה מעת שאכלה ועד עת בואו לשלם עליה, **כָּל הֵיכָא דְּמַיְתֵי קְרָא** - באופן שמתחילה, בעת שאכלה, **שָׁוְוא אַרְבָּעָה זוּזֵי** - היתה שוה ארבעה זוז, **וּלְבָסוֹף**, בעת שהוא בא לשלם על אכילתה, ההולו הפירות **וְשָׁוְוא זוּזָא** - ושוה התרומה רק זוז אחד, **לָא תֵּיבְעֵי לָךְ** - אין לך להסתפק בדבר, **הָנָדְאֵי דְּדַמְיֵיקְרָא** - כפי ערך התרומה בעת אכילתה הוא **מְשַׁלֵּם**, והיינו שעליו לשלם **לְפִי דָמִים**, פירות בשוויי ארבעה זוז, ואינו יכול לשלם פירות שערכם רק זוז אחד, אף שזו היא מדת התרומה שאכל, **דְּלָא גָּרַע מִגַּוָּךְ** - שאינו שונה מכל גזלן שבאופן שהוזלה הגזילה [ואינה בעין שאז היה מחויב להחזירה כמות שהיא] אינו יכול להפטר מחיובו לשלם על גזילתו בכך שישלם לפי מדה בלבד, אלא עליו לשלם לפי שויה בשעה שגזלה, **דְּתָנַן** - ששנינו במשנה (ב"ק נג:): **כָּל הַגַּזָּלָנִין מְשַׁלְּמִין** על מה שגזלו **בְּעֶרְךְ הַגְּזֵלָה בִּשְׁעַת הַגְּזֵלָה**ה, ולכך אף אם נאמר שמשום תשלומי הכפרה די לו לשלם לפי מדה, אבל הלא עליו לשלם גם משום גזילה, ותשלומי גזילה הם לפי דמים. **כִּי תֵּיבְעֵי לָךְ** - ומה שיש לך להסתפק הוא באופן זה, **הַמַּיְתֵי קְרָא** - שבעת שאכל את התרומה, **שָׁוְוא זוּזָא** - היתה שוה זוז אחד, **וּלְבָסוֹף**, בעת שבא לשלם על אכילתם, התיקרו הפירות **וְשָׁוְוא אַרְבָּעָה** - שויה עתה הוא ארבעה זוז, **מַאי** - מהו הדין באופן זה, האם **לְפִי מִדָּה** הוא **מְשַׁלֵּם, דְּאָמְרִינַן לֵיהּ** - שאנו אומרים לו, **גְּרִיוָא** [-סאה] **אָכַל וּגְרִיוָא** [-וסאה] **מְשַׁלֵּם**, ונמצא שעליו לשלם פירות השויים ארבעה זוז[ז], **אוֹ דִילְמָא** [-שמא] **לְפִי דָמִים** הוא **מְשַׁלֵּם**, שאנו אומרים, שאף שהוא משלם בפירות, מכל מקום אינו חייב לשלם אלא פירות לפי ערך הפירות שאכל, ומכיון **דִּבְזוּזָא** [-בשווי זוז] **אָכַל, בְּזוּזָא מְשַׁלֵּם** - אינו חייב לשלם אלא פירות השווים זוז אחד[ח].

הגמרא מביאה ברייתא ודנה אם אפשר לפשוט ממנה את הספק: אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע - בוא ושמע ראיה מברייתא, שכך שנינו בה, זר **שֶׁאָכַל גְּרוֹגָרוֹת** [-תאנים יבשות] של תרומה, **וְשִׁלֵּם לוֹ** לכהן **תְּמָרִים**, שהן חשובות ויקרות יותר, **תֵּבֵא עָלָיו בְּרָכָה**ח. מכאן יש לפשוט את ספקנו, משום **דְּאִי אָמְרַתְּ בְּשָׁלְמָא** - מהנח הברייתא אם נאמר שזר האוכל תרומה משום **לְפִי מִדָּה** הוא **מְשַׁלֵּם, אִמְטוּ לְהָכִי** [-על כן] **תֵּבֵא עָלָיו בְּרָכָה, דְּאָכַל גְּרִיוָא דִּגְרוֹגְרוֹת דְּשָׁוְוא זוּזָא** - לפי שאכל סאת גרוגרות השוה זוז, ויכול היה לתת לכהן כתשלומים סאת גרוגרות בלבד שהיא מדת התרומה שאכל, **וְאַף** על פי כן **קָא יָהֵיב גְּרִיוָא דְּתֵימְרִים דְּשָׁוְוא אַרְבָּעָה** - נתן לכהן סאת תמרים השוה ארבעה זוז. **אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ לְפִי דָמִים מְשַׁלֵּם, אַמַּאי** - מדוע נאמר בברייתא **שֶׁתֵּבֵא עָלָיו בְּרָכָה** על כך שישלם תמרים תחת גרוגרות, **הָלָא בְּזוּזָא אָכַל**

א. **שביה** כשתיה, שכן למדו בגמרא (יומא עו:) לענין איסור סיכה ביום הכפורים ממה שנאמר (מלכים קנ יח) 'ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'. על פי רש"י (ר"ש יומא). שיעור סיכה האסורה הוא בכזית. רדב"ז (מהמוסף ס"ס כ"ג). אין חיוב חומש לנהנה מן התרומה בדרך אחרת שאינה אכילה, שהיא דווקא. מהר"ם חלאוה (נמוק"י פ"ח מחלה). ב. **מבואר** בכרכות (לב:) שבשמן אין שייכת אלא סיכה ולא שתיה, שכיון ששתיית שמן מזיקה, אינה נקראת אכילה, ועל כן השותה שמן של תרומה אינו משלם אלא קרן ולא חומש. ג. **ואין** צריך לומר אם חזר ואכל את תשלומי הקרן. ד. **בבל** תשלומי גזילה, כגון בגזל מחבירו בשוגג או במזיד, או באוכל תרומה במזיד, אין להסתפק ולומר שמא ישלם את גזילתו לפי מדה ולא לפי דמים. שכיון שלא הקפידה התורה בהם שישלם כעין החפץ שגזל דווקא [באופן שאין הגזילה בעין], ויכול הוא לשלם את גזילתו בכל דבר [כפי שדרשו בבבא קמא (נ:) ממה שנאמר בתשלומי מזיק על ידי בור (שמות כא נד) 'כסף ישיב לבעליו', לרבות שור כסף ואפילו טובין], ודאי שהתשלומים הם לפי ערך החפץ הנגזל ולא לפי מדתו. ספק הגמרא הוא רק בתשלומי אכילת תרומה בשוגג, שהקפידה התורה שישלם פירות תחת פירות, שכיון שכן יש להסתפק ולומר שמא הוא משלם את התרומה לפי מדתה ולא לפי ערכה. רש"י (ר"ש פאה פ"ה מ"ו). הנפקא מינה מספק זה היא גם לכמות התרומה שעליו לשלם, כפי שהגמרא מבארת והולכת, וגם, כמתבאר בגמרא לאחר מכן, שתחייב לשלם גם כשאכל תרומה שאין לה דמים כלל. ה. **דין** זה נדרש מהפסוק (ויקרא ה כג) 'והשיב את הגזילה אשר גזל', 'אשר גזל' היינו כמו שגזל. רש"י (ר"ש כג). ו. **בלומר**, שתי סיכות גרועות לחיוב התשלומים בזר שאכל תרומה בשוגג: א. גזילתו את התרומה, והתשלומים הם השבת הגזילה. ב. הצורך בכפרה אחר שעבר על איסור האכילה, והתשלומים מכפרים על חטאו. ספק הגמרא האם התשלומים נעשים לפי מדה אינו אלא באשר לתשלומים הבאים לכפרה, שאילו התשלומים הבאים על הגזילה הם ודאי לפי דמים, ככל תשלומי גזילה. כיון שכך, באופן שהוזלה התרומה בין עת הגזילה לעת תשלומיה, אי אפשר שהלה ישלם את התרומה לפי מדה בלבד, שאף שיצא בכך ידי חובת כפרתו, מכל מקום עדיין הוא מחויב להוסיף ולשלם גם לפי דמים, בכדי לצאת ידי חובת תשלומי הגזילה שעליו. ז. **הסאה** [שהיא ששה קבים, עשרים וארבעה לוגים, קמ"ד ביצים] היא מדת נפח. ח. **ברגומות** (פ"ו מ"ו) נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא אם יכול לשלם בפירות אחרים ממין פירות התרומה שאכל. לדעת רבי אליעזר משלם כל דבר הראוי להיות קרוב, ואפילו ממין פירות אחר ובלבד שיהיה יפה יותר, ולדעת רבי עקיבא משלם רק ממין הפירות שאכל. ברייתא זו נשנית כדעת רבי אליעזר. הלכה כרבי עקיבא (ממב"ם פ"ח מהל' מעילה ה"ח, מלחמי כלן ר"ס נעשלם). ט. **ניין** שתשלומי אכילת תרומה בשוגג באים לכפרה על חטא האכילה, אין לחלק בחיובו בין אם אכל תרומה שיש לה דמים לבין אם אכל תרומת חמץ שאין לה דמים, ובשני האופנים עליו לשלם בכדי להתכפר. ברם, אם חיוב התשלומים הוא לפי דמים, אין זה דרך לשלם על כך, שהלא אכל בשר שאין לו דמים. אולם אם החיוב הוא לפי מדה, יכול הוא לשלם גם דבר שאין לו דמים, על ידי שישלם תרומה במדה דומה. י. **דבריו** הובאו לעיל (פ"ג:). ושם נתבאר מקור דבריו. יא. **זהו** המשך דברי רבי נחוניא בן הקנה בברייתא לעיל (פג:). יב. **בגן** המדליק גודש של חבירו בשבת, שעבר על מלאכת 'מבעיר', וכן הזורק את בעל הגדיש. יג. **עמד** לו [-נתחייב] בגזלו ממנו, כלומר כאשר באים על אדם שני חיובים כאחת, מיתה וממון, הוא מחויב בחיוב הגזלו שבהם בלבד. כאן, שנתחייב קשילה על ההבערה, נפטר מחיוב התשלומים לבעל הגדיש על שריפת הגדיש. יד. **הגרשה** ביום הכפורים מלאכה אחת מל"ט מלאכות שבת, אינו חייב קשילה כעושה מלאכה בשבת, אלא חייב כרת בלבד. טו. **רבי** נחוניא בן הקנה חידש שדין 'קם ליה בדרבה מיניה' לפטור אדם מחיוב ממון כאשר הוא מתחייב עמו במיתה, לא נאמר רק במיתת בית דין, אלא גם בכרת. טז. **לפי** מהלך זה, המשנה סוברת כרבי יוסי הגלילי שחמץ יש לו דמים משום שהוא מותר בהנאה, וגם היא סוברת כרבי נחוניא בן הקנה [ובשיטת אביי בדעתה, ראה עיוני הפשט] שכרת וגם מיתה בידי שמים פוטרות ממון. חידוש המשנה ברישא הוא שיש דמים לחמץ, כדעת רבי יוסי הגלילי, וחידוש המשנה בסיפא הוא, שלא רק כרת פוטר ממון, אלא גם מיתה בידי שמים. מעתה,

---

בְּזוּזָא קָא מְשַׁלֵּם - בשווי זוז אכל ובשווי זוז הוא משלם, ומה נפקא מינה אם שילם גרוגרות או שילם תמרים, וכי כל המשלם דבר שחייב בו מחזיקים לו טובה ומברכים אותו.

אָמַר אַבָּיֵי, לְעוֹלָם לְפִי דָמִים מְשַׁלֵּם, וְעל מה שהתמה אַמַּאי - מדוע נאמר בברייתא **שֶׁתֵּבֵא עָלָיו בְּרָכָה**, הרי זה משום **דְּאָכַל** גרוגרות שהם **מִידֵי דְּלָא קָפֵיץ עֲלֵיהּ וְזִבְנֵיהּ** - דבר שאין קופצים עליו קונים, **וְקָא מְשַׁלֵּם** - והוא משלם תמרים שהם **מִידֵי דְּקָפֵיץ עֲלֵיהּ וְזִבְנֵיהּ** - דבר שקופצים עליו קונים. כלומר, אף ששווי התמרים ששילם שוה לשווי הגרוגרות שאכל, בכל זאת טוב לכהן שקיבל תמרים, שעל ידי כך הוא יכול למוכרן לכהנים אחרים בנקל, יותר מאשר אילו היה מקבל גרוגרות, שלא היה מוכרן בנקל, ולפיכך תבוא עליו ברכה. נמצא שאין לפשוט מן הברייתא שתשלומי תרומה הנאכלת בשוגג, משולמים לפי מדה.

הגמרא דנה אם אפשר לפשוט את הספק ממשנתנו: תָּנַן - שנינו במשנתנו, זר **הָאוֹכֵל תְּרוּמַת חֻמָּץ בְּפֶסַח בְּשׁוֹגֵג, מְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ**. אומרת הגמרא, **אִי אָמְרַתְּ בְּשָׁלְמָא** - מובנים דברי המשנה אם נאמר שזר האוכל תרומה בשוגג **לְפִי מִדָּה** הוא **מְשַׁלֵּם**, שאז **שָׁפִיר** - יפה אמרה המשנה שהוא משלם על אכילת חמץ בפסח, שאף שאכל דבר שאין לו דמים, מכל מקום עליו לשלם לפי המדה שאכל. **אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ שֶׁלְּפִי דָמִים מְשַׁלֵּם**, וכי **חֻמָּץ בְּפֶסַח בַּר דָּמִים הוּא** - וכי יש לו ערך ממון שיהיה על האוכל לשלמו, והלא כיון שהוא אסור באכילה ובהנאה, אין לו דמים [-ערך] כלל, ומה ישלם.

דוחה הגמרא: אֵין - כן, יש דמים לחמץ, **וְהָא מָנֵי** - מי הוא התנא ששנה את משנתנו, **רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי הִיא, דְּאָמַר חֻמָּץ בְּפֶסַח מוּתָּר בְּהַנְאָה**ט, וכיון שכך יש לחמץ דמים כשויו להנאה, ולעולם לפי דמים הוא משלם, והיינו את שווי תרומת החמץ להנאה, כגון להסיקה תחת תבשילו[י].

מקשה הגמרא: אִי הָכִי - אם כך, שרבי יוסי הגלילי שנה את משנתנו, **אֵימָא סֵיפָא** - אמור ובאר את מה ששנינו בסוף המשנה, שאם אכלה **בְּמָזִיד מִן הַתַּשְׁלוּמִין וּמִדְּמֵי עֲצִים**, ורקשה, **אִי** - אם התנא ששנה את המשנה הוא **רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, אַמַּאי** [-מדוע] הוא **פָּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין וּמִדְּמֵי עֲצִים**, הלא יש דמים לתרומה שאכל, כשוויה להסקה וכאמור, ומדוע יפטר מהם. ממה שהסיפא פוטרת את האוכל במזיד מלשלם את דמי תרומת החמץ, מוכח שהמשנה נשנתה כדעת חכמים שחמץ בפסח אסור בהנאה ואין לתרומה דמים כלל, ועל כן הוא פטור, ומה ששינינו ברישא שהאוכלה בשוגג משלם קרן וחומש, הרי זה משום שהאוכל בשוגג משלם לפי מדה, ותשלומים אלו קיימים גם אם אין דמים לתרומה, וכאמור.

דוחה הגמרא: לעולם התנא של משנתנו הוא רבי יוסי הגלילי הסובר שחמץ בפסח מותר בהנאה, וכאמור, ומה ששנינו בסיפא שזר האוכל תרומה במזיד אינו משלם, הרי זה משום שהתנא במשנה **סָבַר לָהּ כְּרַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנֶה** הפוטר באופן זה, **דְּתָנְיָא** - ששנינו בברייתא, **רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנֶה הָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁבְּעַת לְתַשְׁלוּמִין** וכו', 'מה ת"ש שבת [שנעשה בה מלאכה שיש בה חיוב ממון לחבירו][יא] מתחייב בנפשו [במיתת סקילה על המלאכה האסורה] ופטור מן התשלומין [משום דין 'קם ליה בדרבה מיניה'][יב], אף יום הכיפורים [שנעשה בו מלאכה שיש בה חיוב ממון לחבירו] מתחייב בנפשו [בכרת][יג] ופטור מתשלומין'[יד]. לפי רבי נחוניא בן הקנה, אף האוכל תרומה במזיד, שהוא מתחייב במיתה בידי שמים, פטור מלשלם עליה[טו], וזהו הדין המבואר בסיפא של המשנה, שהאוכל תרומת חמץ במזיד פטור[טז].

מאחר שמהסיפא אין ראיה שחמץ בפסח אסור בהנאה, שוב אפשר להעמיד את הרישא כרבי יוסי הגלילי, ולומר שהוא משלם את התרומה לפי שויה, ואין ראיה מן המשנה שהאוכל תרומה בשוגג משלם לפי מדה[יב].

הגמרא תולה את הנידון אם תשלומי אכילת תרומה בשוגג הם לפי מדה או לפי דמים, במחלוקת תנאים. אומרת הגמרא: קָתָנֵי - דבר זה שנסתפקנו בו, אם זר האוכל תרומה בשוגג משלם לפי דמים או לפי מדה, נחלקו בו תנאים, ששנינו בתוספתא (פ"ק ה"מ), זר הָאוֹכֵל תְּרוּמַת חֵמֶץ בְּפֶסַח, בין בשוגג ובין במזיד, פְּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין וּמִדְּמֵי עֲצִים, דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי מְחַיֵּב את האוכל בשוגג לשלם קרן וחומש. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא לְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, וְכִי מָה הֲנָאָה יֶשׁ לוֹ לכהן בָּהּ [-בתרומת חמץ בפסח], ומה הפסידו הזר במה שאכלה, והלא היא אסורה עליו בהנאה, ומדוע ישלם. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי לְרַבִּי עֲקִיבָא, וּמָה הֲנָאָה יֵשׁ לְאוֹכֵל תְּרוּמָה טְמֵאָה בשוגג בְּשָׁאַר כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה, שֶׁמְּשַׁלֵּם עליה לכהן קרן וחומש[יג], והלא היא אסורה עליו באכילה ואין לה ערך ממון. מכך שהוא משלם עליה, מוכח שהתשלומים הם לפי מדה, ועל כן יש לשלם גם כאשר לא היה לתרומה שאכל כל ערך שהוא. ומעתה, אף מי שאכל תרומת חמץ בפסח האסורה באכילה ובהנאה, משלם לכהן את דמיה.

אָמַר לוֹ רבי עקיבא לרבי יוחנן בן נורי, לֹא תביא ראיה משם לנידוננו, משום שאֵם אָמַרְתָּ בִּתְרוּמָה טְמֵאָה בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה, שהאוכלה משלם עליה לכהן, הרי זה משום שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ לכהן בָּהּ הֶיתֵּר אֲכִילָה, הלא יֵשׁ לוֹ בָּהּ הֶיתֵּר הֶסְקֵה[יד], שהיא ראויה שיסיק בה את תבשילו, ובכך שאכלה הזר הפסיד הנאה זו מהכהן, ועל כן עליו לשלם לו את דמיה כפי שהיא שוה להסקה, האם תֹּאמַר שוישלם לכהן גם בָּזֶה [-באוכל תרומת חמץ בפסח], שֶׁאֵין לוֹ לכהן בָּהּ לֹא הֶיתֵּר אֲכִילָה וְלֹא הֶיתֵּר הֶסְקֵה, שהרי היא אסורה גם בהנאה ואין להסיק בה, ואינה שוה לו כלל, ולא הפסיד לו דבר בכך שאכלה[טו]. הֵא לָמָּה אופן זֶה של אוכל תרומת חמץ בפסח הוֹזְּה, לְאוכל תְּרוּמַת תותים וְעַנָּבִים שֶׁנִּטְמְאָה, שֶׁאֵין לוֹ לכהן בָּהּ לֹא הֶיתֵּר אֲכִילָה, לפי שהיא אסורה באכילה, וְלֹא הֶיתֵּר הֶסְקֵה[טז], לפי שהיא כמים ואי אפשר להסיק בה[יז], שבאופן זה אכן אינו משלם לכהן דבר[יח].

לדעת רבי עקיבא תשלומי אכילת תרומה בשוגג הם לפי דמים, ולכך אין לשלם אותם אלא כאשר הופסד הכהן, ולא כאשר הזר אכל תרומה שאין לה ערך, כגון תרומת חמץ בפסח או תרומת תותים וענבים שנטמאה. לדעת רבי יוחנן בן נורי, תשלומי אכילת תרומה בשוגג הם לפי מדה, ולכך גם האוכל תרומת חמץ בפסח וגם האוכל תרומת תותים וענבים שנטמאה, משלמים על אכילתם, אף שאכלו תרומה שלא היה לה ערך כלל. נמצא שספק הגמרא, אם האוכל תרומה בשוגג משלם לפי דמים או לפי מדה, שנוי במחלוקת רבי עקיבא ורבי יוחנן בן נורי.

המשך דברי הברייתא: בָּמֶה דְּבָרִים אֲמוּרִים שישנה מציאות של תרומת חמץ בפסח ועליה דנו אם מתחייבים באכילתה אם לאו, בְּמִפְרִישׁ תְּרוּמָה מטבלו בפסח קודם שהחמיצה וּלאחר מכן הֶחֱמִיצָה[כג], או במפריש תרומה מחמץ קודם הפסח, שרק לאחר הפרשתה נאסרה, אֲבָל אם מִפְרִישׁ תְּרוּמַת חֵמֶץ בפסח, כגון שהיה לו חטים שהחמיצו שעדיין לא הופרשה מהן תרומה ובפסח הפרישה מהן, דִּבְרֵי הַכֹּל אֵינָהּ קְרוּשָׁה - לא חלה עליה קדושת תרומה[כד], ואף לדעת רבי יוסי הגלילי שחמץ בפסח מותר בהנאה[כה].

ברייתא נוספת שנחלקו בה תנאים אודות זר שאכל תרומת חמץ בפסח בשוגג: תַּנְיָא אִידָךְ - למדנו בברייתא אחרת, נאמר בתורה בענין חובת התשלומים שעל האוכל תרומה בשוגג (ויקרא כב יד), וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת הַקֹּדֶשׁ[כו], ומשמע שמה שהוא משלם לכהן יהיה קודש[כז], והיינו שישלם דָּבָר הָרָאוּי לְהֶיוֹת קֹדֶשׁ, שתוכל לחול עליו קדושת תרומה[כח], פָּרַט לְאוֹכֵל תְּרוּמַת חֵמֶץ בְּפֶסַח בשוגג, שהלא אם ישלם אותה בפסח לא תחול על תשלומיה קדושת תרומה[כט], וכאמור בברייתא לעיל שהמפריש תרומת חמץ בפסח אינה קדושה, ועל כן יש למעטו מן הפסוק ולומר שֶׁפָּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִים וּמִדְּמֵי עֲצִים[לא], דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב. וְרַבִּי אֶלְעָזָר חִסְמָא מְחַיֵּב את האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג, לשלם עליה קרן וחומש.

אָמַר לוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב לְרַבִּי אֶלְעָזָר חִסְמָא, מדוע אמרת שהאוכל תרומת חמץ בפסח משלם, וְכִי מָה הֲנָאָה יֶשׁ לוֹ לכהן בָּהּ [-בתרומת חמץ בפסח], שאף אם אינך סובר את הדרשה האמורה הבאה לפוטרו, מכל מקום מה הפסידו במה שאכלה, והלא היא אסורה עליו בהנאה, ומה ישלם[לב]. אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר חִסְמָא לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, וְכִי מָה הֲנָאָה יֶשׁ לוֹ לְאוֹכֵל תְּרוּמָה טְמֵאָה בְּשוגג בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה, שֶׁמְּשַׁלֵּם עליה לכהן קרן וחומש, והלא היא אסורה עליו באכילה ואין לה ערך.

אָמַר לוֹ רבי אליעזר בן יעקב לרבי אלעזר חסמא, לֹא תביא ראיה משם לנידוננו, משום שאֵם אָמַרְתָּ בִּתְרוּמָה טְמֵאָה בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה, שהאוכלה משלם עליה לכהן, הרי זה משום שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ לכהן בָּהּ הֶיתֵּר אֲכִילָה, מכל מקום יֵשׁ לוֹ בָּהּ הֶיתֵּר הֶסְקֵה, שהיא ראויה שיסיק בה את תבשילו, ובכך שאכלה הזר הפסיד הנאה זו מהכהן, ועל כן עליו לשלם לו את דמיה כפי שהיא שוה להסקה, האם תֹּאמַר שישלם לכהן גם בָּזוֹ [-בתרומת חמץ בפסח] שֶׁאֵין לוֹ לכהן בָּהּ לֹא הֶיתֵּר אֲכִילָה וְלֹא הֶיתֵּר הֶסְקֵה, שהרי היא אסורה גם בהנאה ואין להסיק בה, ואינה שוה לו כלל, והלא לא הפסידו דבר בכך שאכלה. אָמַר לוֹ רבי אלעזר חסמא לרבי אליעזר בן יעקב, אַף בָּזוֹ [-בתרומת חמץ בפסח] יֵשׁ לוֹ לכהן בָּהּ הֶיתֵּר הֶסְקֵה, שֶׁאִם רָצָה הַכֹּהֵן מְרִיקָהּ [-משליכה] לְפָנֵי כֶּלֶב לוֹ שיאכלנה[לג], אוֹ מְפִיקָהּ תַּחַת תַּבְשִׁילוֹ, לפי שחמץ בפסח מותר בהנאה [כדעת רבי יוסי הגלילי], וכיון שיש לתרומה דמים, משלם קרן וחומש על שהפסידה לכהן.

דמים. ב. תרומה בפסח אסורה באכילה אך מותרת בהנאה, ועל כן יש לה ערך, והאוכלה בשוגג משלם את דמיה [שתשלומי תרומה גם בשוגג הם לפי דמים ולא לפי מדה]. מה שהאוכלה במזיד אינו משלם, הרי זה לדעה הסוברת שגם באיסורי ברת ומיתה בידי שמים אומרים 'קם ליה בדרבה מיניה', ועל כן, כיון שבאכילתו הוא מתחייב מיתה בידי שמים, לפי שאכל תרומה במזיד, פטור הוא מלשלם על אכילתו. כיון שאפשר לבאר את דברי המשנה באופן השני, שוב אין להביא ראיה ממנה לספק הגמרא ולומר שתשלומי אכילת תרומה בשוגג משולמים לפי מדה ולא לפי דמים.

יח. **כאמור** במשנה בתרומות (פ"ו מ"ג) המובאת לעיל (כג:). **ואפשר** שדעת רבי יוחנן בן נורי שרימה בין תרומה טמאה באכילה אך מותרת בהנאה. כ. **ואפשר** לו להנות ממנה בדרך אחרת, ראה בהערה הבאה). אלא שמותר לו להנות ממנה דרך שריפתה, אין היא נחשבת מפני כך כשוה ממון.

כא. **וגם** אין מריצה לפני כלבו, משום שתרומה טמאה דינה בשריפה דווקא, ראה בעיוני הפשט בסוף הסמוד. כב. **ואף** לולף אינה ראויה, לפי שאסרו זאת חכמים, כאמור לעיל (כ:), ומשום חשש לתקלה. רש"י (ד"ה מחמת). כג. **כגון** שבאו מים על החטים והחמיצו אותן, או שטחנן ולש את הקמח במים ועשה עיסה והחמיצה. כד. **טעם** דין זה יתבאר להלן (לג:). כה. **רש"י** (ד"ה אפי') וכמבואר בתוספות להלן (לב: ד"ה ואם). שלא הוצרך דין זה אלא לשיטת רבי יוסי הגלילי שחמץ בפסח מותר בהנאה, שאילו לאוסרים בהנאה, פשיטא שאינה קדושה [וראה גם בתוספות כאן (ד"ה ואם)]. ראש יוסף (גרסת"ו שם). כו. **'קודש'** האמור כאן הוא תרומה. כז. **בל'ומר**, שלא רק שישלם על הקודש שאכל, אלא גם שהתשלומים שהוא משלם יהיו קודש.

ברישא של המשנה מדובר ששגג הן באיסור אכילת תרומה לזר והן באיסור אכילת חמץ בפסח, ומשום כך לא נתחייב לא כרת [על איסור אכילת חמץ בפסח] ולא מיתה בידי שמים [על איסור אכילת תרומה לזר], ועליו לשלם קרן וחומש גם אם לפי דמים משלם, כי יש דמים לחמץ הראוי והוא מותר בהנאה. בסיפא של המשנה, לביאור זה, מדובר שהזיד באיסור אכילת תרומה ושגג באיסור אכילת חמץ, ולכך לא נתחייב כרת על אכילת החמץ אלא מיתה בידי שמים על אכילת התרומה, ומיתה בידי שמים פוטרו מתשלומי התרומה. אין לומר להיפך, שבסיפא מדובר שהזיד באיסור החמץ ושגג באיסור אכילת תרומת תותים וענבים שנטמאה, משלמים על אכילתם, אף שאכלו תרומה שלא היה לה ערך כלל. נמצא שספק הגמרא, אם האוכל תרומה בשוגג משלם לפי דמים או לפי מדה, שנוי במחלוקת רבי עקיבא ורבי יוחנן בן נורי.

אבוי מבאר את שיטות התנאים שבברייתות האמורות: אָמַר אַבָּיֵי, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב בברייתא השנייה, **וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי** שנחלקו ביניהם בברייתא הראשונה, **בּוֹזֶהוּ מְבָרֵיךְ אֶחוּ** - כולם סוברים **שֶׁחַיָּיִן בְּפֶסַח אֲסוּר בֶּהָנֵאָה** ועל כן אין לו דמים, ולפיכך סוברים רבי אליעזר בן יעקב ורבי עקיבא שזו האוכל תרומת חמץ בפסח אינו משלם[א]. ואף רבי יוחנן בן נורי המחייבו לשלם, אף הוא סובר כן, משום שלא נחלק עם רבי עקיבא הפוטר האם חמץ מותר בהנאה או לא, **וּבְהָא פְּלִיגִי** - ובזה נחלקו, **דְּרַבִּי עֲקִיבָא סָבַר** שהאוכל תרומת חמץ בפסח, **לְפִי דְּמֵים מְשַׁלֵּם**, וכיון שלא היה לה דמים, אינו משלם, **וְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי סָבַר לְפִי מִדָּה מְשַׁלֵּם**, ועל כן אף שלא היה לה דמים, משלם לפי מדת התרומה שאכל[ב].

הגמרא מבארת את החידוש שבדברי אביי. שואלת הגמרא: פְּשִׁיטָא - פשוט הוא שאלו הן דעותיהם, וכפי שנתבאר לעיל, ומדוע הוצרך אביי לומר זאת. **משיבה הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא** - יכול היית לומר **שֶׁרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי נָמֵי** [-אף הוא] **דְּרַבִּי עֲקִיבָא סְבִירָא לֵיהּ** [-סוברן]. **קָא מַשְׁמַע לָן** - משמיע לנו אביי שאין כן, **וְהָתָם** - ושם בברייתא, **הֵיינוּ טַעְמָא דְּקָא מְחַיֵּיב** - טעם הדבר שחייב רבי יוחנן בן נורי את האוכל תרומת חמץ בפסח, **מִשּׁוּם דְּכַבָּר לָהּ בְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי דְּאָמַר חָמֵץ בְּפֶסַח מוּתָּר בֶּהֱנָאָה**, ונמצא שיש לה דמים, כשויה להנאה, ועל כן עליו לשלם על אכילתו. **קָא מַשְׁמַע לָן** - משמיע לנו אביי שאין כך, שאף רבי יוחנן בן נורי סובר שחמץ בפסח אסור בהנאה, ומה שחייבו לשלם הרי זה משום שלדעתו לפי מדה משלם[ב].

שואלת הגמרא: וְאֵימָא הָכִי נָמֵי - ושמא באמת זה טעמו של רבי יוחנן בן נורי, משום שלדעתו חמץ בפסח מותר בהנאה ויש לו דמים, ומניין לאביי שאין זה כך. **משיבה הגמרא: אֶם בֵּן** שהוא סובר שחמץ בפסח מותר בהנאה, **נֶהֱדַר לֵיהּ** - ישיב לו **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי רַבִּי עֲקִיבָא** על מה ששאלו יכול מה הנאה יש לו בה?, **כִּי הֵיכִי דְּנֶהֱדַר לֵיהּ** - כפי שהשיב לו **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר חֲסָמָא** הסובר שחייבים בתשלומי תרומה על אכילת תרומת חמץ בפסח, **דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב** ששאלו כך, 'אף בזו יש לו בה היתר הסקה, שאם רצה הכהן מרציה לפני כלבו או מסיקה תחת תבשילו'. וממה שלא השיב כך משמע שאף לשיטתו אין לכהן בה היתר הסקה, משום שחמץ בפסח אסור בהנאה, ואף על פי כן על האוכלו לשלם תשלומי תרומה, לפי שהתשלומים הם לפי מדה[א].

★

הגמרא מביאה ברייתא אודות שיעור אכילת תרומה בשוגג, להתחייב עליה קרן וחומש: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **זר הָאוֹכֵל עֲזַית תְּרוּמָה**[ג] **בשוגג, מְשַׁלֵּם קֶרֶן וְחוֹמֶשׁ**[ג]. **אֲבָל שְׁאוֹל אוֹמֵר**, אינו חייב לשלם על התרומה **עַד שֶׁיְּהֵא בּוֹ** [-בכמה שאכל], **שִׁעוּר פְּרוּטָה**[ד].

הגמרא מבארת את שתי הדעות. מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא - מהו טעמו **דְּתַנָּא קַמָּא**, שאמר ששיעור אכילת תרומה להתחייב עליה קרן וחומש הוא בכזית. **משיבה הגמרא:** משום **שֶׁאָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק (ויקרא כב יד) **'וְאִישׁ**

א. **וזה** רבי אלעזר חסמא סובר שחמץ בפסח מותר בהנאה, ועל כן הוא סובר שעליו לשלם את דמי התרומה כפי שוויה להנאה. ב. **ובדעת** רבי אליעזר בן יעקב, אם לפי מדה משלם או לפי דמים משלם, ראה ביעיני השפט לעיל (סוף ע"ט) בשם הראש יוסף, שנחלקו בזה רש"י ותוספות.

ג. **רבי** עקיבא לא אמר בפירוש 'לפי דמים משלם' אלא כך עולה ממה שפסר את האוכל תרומת חמץ בשוגג בפסח. ד. **בלומר**, אביי חידש שאף שרבי יוחנן בן נורי ורבי אלעזר חסמא אמרו דין אחד, שהאוכל תרומת חמץ בפסח חייב, אין שעמהם שוים, שלרבי אלעזר חסמא הוא משום שחמץ בפסח מותר בהנאה, ואילו לרבי יוחנן בן נורי הוא משום שתשלומי אכילת תרומה בשוגג הם לפי מדה. חידושי רבינו דוד (ל"ח ב' ענקפ"ב). ה. **ברייתא** זו אינה עוסקת באוכל תרומת חמץ בפסח, אלא באוכל סתם תרומה בשאר ימות השנה. רש"י (ל"ח ב' סוס"ה). כאמור בהקדמה למשנה לעיל (ב:) קיים חיוב תשלומים מיוחד לזר שאכל תרומה בשוגג, ומשום כפרה על חטאו. החייב אינו משום גזילת התרומה מהכהנים, לפי שהוא חייב בו אפילו אם אכל תרומה שלו [כגון שקיבלה או קנאה מכהן או שירשה מאבי אמו הכהן]. ועליו לשלם קרן וחומש, וכן עליו לשלם אותם בפירות חולין הנעשים תרומה. כיון שחיוב התשלומים זה שונה משאר חיובי התשלומים בגזילה ובנזיקין, נחלקו בברייתא מהו שיעור התרומה המחייבו בתשלומים. ו. **שיעור** כזית, יש אומרים שהוא נפח של כחצי ביצה (שו"ת מהר"ם סי' תסו ס"ק ל"ח) ביוונעית עם קליפתה (מנח"י שם ס"ק ל"ח), ודעת הרמב"ם (פיהמ"ש פ"ח מ"ט) שהוא פחות משליש ביצה (מגן אברהם ומנח"י שם). [שיעור ביצה במדות זמננו, לדעת החזון איש כ-100 מ"ל, ולדעת הגרי"ז נאה כ-50 מ"ל]. הזית משמש שיעור נפח לרוב האכילות האמורות בתורה, הן לחיוב על אכילת אסורות [כמו אכילת נבלה], והן לקיום מצוות אכילה [כמו אכילת מצה וקדשים], וכן גם לשיעור טומאה [כגון כזית מן המת המטמא באהל]. ז. **ואם** אין בה כזית, פטור, אף אם יש בה שוה פרוטה, כאמור בגמרא להלן. [ברם, אם התרומה היתה של כהן, יש כאן מלבד העבירה של אכילת תרומה לזר, גם גזילה גמורה המחייבת את האוכלה בתשלומים ככל גזלן, ובזה שפיעשוה להתחייב עליה הוא שוה פרוטה, ואפילו אין בה כזית. ברם, באופן זה ישלם לכהן קרן בלא חומש, וכן לא יעבור לשלם את התרומה פפירות חולין דווקא, לפי ששני דינים אלו, תשלומי חומש ושהתשלומים הם מפירות חולין הנעשים תרומה, נתחדשו רק בזר שאכל תרומה בשוגג כשיעור כזית, שיש לו סיבה נוספת להתחייב בתשלומים, משום העבירה שבמעשיו]. ח. **פרוטה** היתה בזמן חז"ל המטבע הפחותה שבמטבעות, והיא שמינית האיסר (קידושין כ:). הפרוטה היא שיעור ממוך לדיני התורה, וסכום הפחות ממנה אינו נחשב ממון. כיום משערים את משקל הפרוטה כאחד מארבעים ב-1 גרם כסף. מלשון הברייתא 'עד שיהא בו שוה פרוטה' משמע, שאין די בכזית אלא צריך שיהא בו גם שוה פרוטה, אמנם אין זה כך, שלפי אבא שאול די בפרוטה ואף שאין בה כזית, כמבואר בגמרא להלן, ולכך צריך לומר שלשון זה לאו דווקא הוא. ראש יוסף (ל"ח ב' סוס"ה). והטעם שלאבא שאול אינו חייב על התרומה אלא אם יש בה שוה פרוטה, ולמד מגזירת הכתוב דלהלן, ולא מן הסברא. ולא רק לדעה שלפי מדה משלם, אין מקום למסברא לחלק בין פרוטה לפחות משוה פרוטה, אלא אף לדעות שלפי דמים משלם, כבר הוזכה ביעיני השפט לעיל בשם חידושי מרן ר"י הלוי, שעדיין אין צורך שיהיה בתרומה שוה פרוטה, כאשר כן הוא לדעת תנא קמא. לדברי אבא שאול נמצא, שהאוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג, אם חמץ בפסח אסור בהנאה, אינו משלם דבר, גם לשיטות שלפי מדה משלם, כיון שאין בחמץ שאכל שוה פרוטה. ולפי זה, מה שביארה הגמרא לעיל (ע"ט) את המשנה שחייבה בתרומת חמץ, שזהו משום שלפי מדה משלם, ומבואר שם שכך היא גם דעת רבי יוחנן בן נורי לעיל (ע"ט), כל זה אינו כדברי אבא שאול. ט. **המדובר** בתרומה, ראה לעיל (ל:) בהקדמה למשנה. ולא נקטה הגמרא את הפסוק הקודם (ויקרא כב י) 'וכל זר לא יאכל קודש', לפי שלא נאמר בו דין התשלומין, והייני סבורים ששיעור אכילה נאמר רק לגבי הלאו. אור חדש (ל"ח ב' מ"ט). י. **כתבו** התוספות (ל"ח ב' ד"ה) שאין הכוונה שכל לשון נתינה שבתורה הוא בשוה פרוטה [ראה בדבריהם שהביאו הוכחות לכך], אלא רק כאן שלשון נתינה נאמר על תשלומי התרומה, וכן שכיון שמשיב את מה שנהנה יש לדמות זאת להשבת גזילה שאינה אלא בשוה פרוטה [על פי תוספות הרשב"א ותוספות הרא"ש (ל"ח ב' ד"ה) שהביאו את הדברים בשני תירוצים]. יא. **המהרש"ל** מחק תיבות אלו, שהלא הגמרא מתפרשת כפשוטה, שהתחיבות 'ונתן לכהן את הקודש' באות ללמד את גוף הדין שיש ליתן לכהן דבר הראוי להיות קודש, וגם בלעדי הדרשה 'פרט לאכול תרומת חמץ בפסח', אין לדרוש מ'ונתן' דבר. אמנם אם גורסים כן, נמצא שנחלקו אבא שאול ותנא קמא אם האוכל תרומת חמץ בפסח משלם, שתנא קמא דורש מפסוק זה לפוטרו, ולאבא שאול שאינו דורש כן יש לחייבו. ולפי זה, המשנה לעיל האומרת שהאוכל תרומת חמץ בפסח משלם, היא כאבא שאול בלבד. וראה בצל"ח (ל"ח ב' סוס"ה) מה שכתב בזה. ובראש יוסף (ל"ח ב' סוס"ה) למד שלגירסה זו דעת תנא קמא שלפי מדה משלם, שאם לא כן אין צריך פסוק למעט חמץ בפסח שאינו בר דמים. ומכאן הקשה על הרמב"ם שפסק שלפי דמים משלם (מעה"ש פ"ח ה"י) ומאידך פסק (פסח ה"ב) כתנא קמא שהשיעור הוא בכזית. יב. **בדרך** כלל הפתיחה 'תנו רבנן' מלמדת שמדובר בברייתא, ואולם משנה היא בתרומות (פ"ח מ"ג), וראה בהגהות וציונים. יג. **בלומר**, ודאי מדובר שיש בה שוה פרוטה, שאם לא כן לא היה משלם קרן שחייבוה הוא מפרשת גזילה וצריכה שתהא שוה פרוטה, ואם כן מדוע לא ישלם גם מצד אכילת תרומה בשוגג ויתחייב גם בחומש. לפי מה שהבינה הגמרא עתה, בכדי להתחייב על אכילת תרומה בשוגג די באחת משתי האפשרויות, או שיהיה בתרומה שיעור כזית, כאמור בברייתא לעיל בדעת תנא קמא, או שיהיה בה שוה פרוטה. הגמרא תשיב שאין שוה פרוטה מעלה או מוריד בחיוב זה, ורק שיעור כזית קובע בו. יד. **מקרה** זה, שאכלל שאין בו כזית יהיה שוה פרוטה, אינו מצוי, וכתב רש"ש (ל"ח ב' ד"ה) שהדבר אפשרי בשנת בצורת, כאשר מתיקרים הפירות. טו. **תלמידי** רב פפא, ראה הגהות וציונים (כתש"ו ל"ח ב' סוס"ה).

יש בה שוה פרוטה, פטור[יד]. **אָמַר לֵיהּ** [-להם] **רַב פָּפָּא, אַפִּיקוּ תֵּימָא** - תוכלו לומר שהמשנה היא אפילו כאבא שאול[טו], לפי שאבא שאול[טז] תרתי בעי - מצריך שני תנאים להתחייב, גם שיהיה בה שוה פרוטה, משום שנאמר 'ונתן', וגם שיהיה בה שיעור כזית, משום שנאמר 'יאכל', וכדלעיל, ודברי המשנה המצריכה שיהא בתרומה שיעור כזית, מתאימים גם לשיטתו.

הגמרא דוחה דברים אלו. מקשה הגמרא: וְמִי בָּעֵי - והאם הצריך **אַבָּא שָׁאוּל** בכדי להתחייב, **תְּרֵתֵי** - את שני הדברים, גם שיהיה בתרומה שוה פרוטה וגם שיעור כזית, **וְהָא תָּנֵן** - והלא שנינו[יז], **אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר**, זר שאכל תרומה בשוגג, **אֶת שֶׁשָּׁם בּוֹ** במה שאכל **שָׁוֶה פְּרוּטָה, חַיָּיב בָּתַּשְׁלוּמִין**, ומשלם קרן וחומש, **וְאֶת שֶׁאֵין בּוֹ שָׁוֶה פְּרוּטָה, אֵינוֹ חַיָּיב בָּתַּשְׁלוּמִין. אָמְרוּ לוֹ, לֹא אָמְרוּ** שיעור **שָׁוֶה פְּרוּטָה אֶלָּא לְעִנְיַן** להתחייב **בְּקָרְבָּן**[יח], שבה לא נאמר לשון אכילה[יט], **אֲבָל לְעִנְיַן תַּשְׁלוּמֵי תְּרוּמָה, אֵינוֹ חַיָּיב עַד שֶׁיְּהֵא בּוֹ כְּזַיִת**, שהרי נאמר בה שיעור אכילה. **וְאִם אֵיתָא** - ואם נאמר כדברי רב פפא, שאף אבא שאול אינו מחייב אלא אם יש במה שאכל שיעור כזית, אלא שהוא מצריך שיהיה בו גם שוה פרוטה, ונמצא שחכמים החולקים עליו מקילים ממנו וסוברים שדי בשיעור כזית בלבד, לא היה להם לומר 'אינו חייב עד שיהא בו כזית', שמשמע שהם מחמירים וסוברים שאין די בשיעור שוה פרוטה כדבריו אלא צריך שיהיה בו שיעור כזית, שהלא גם לפי אבא שאול יש בו כזית, אלא 'עַיִּן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כָּזַיִת' מִיבָּעֵי לֵיהּ - היו צריכים לומר, שמשמע שדי בכך שיש בו כזית ואין צורך שיהיה גם שוה פרוטה.

מסיקה הגמרא: תְּיוּבְתָּא - הרי זו תשובה לדברי רב פפא, ונדחו דבריו.

מסקנת הדברים היא שלאבא שאול אין צורך בשיעור כזית כלל, והאמור לעיל שזר שאכל פחות מכזית אינו משלם את החומש, הוא אכן שלא כדבריו, ושלא כפי שאמר רב פפא.

הגמרא מבארת שאף רב פפא עצמו חזר בו מדבריו אלו, ואף הוא מודה שלאבא שאול די באכילת תרומה השוה פרוטה בכדי להתחייב בתשלומיה, ואין צורך שיהיה בה שיעור כזית. אומרת הגמרא: וְאַתָּ רַב פָּפָּא הֲדַר בַּיהּ - חזר בו מדבריו האמורים לעיל, וכפי שיתבאר.

הגמרא מביאה בריייתא עם משא ומתן שהיה בין האמוראים ורב פפא בכללם, בביאור דבריה, ומתוך כך תתבאר דעתו של רב פפא בשיטת אבא שאול: תְּנַיָּא בברייתא, נאמר במועל בהקדש (ויקרא ה טו) 'נֶפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי ה', וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַה' אַיִל תָּמִים מִן הַצֹּאן' וגו', שהמועל בהקדש חייב קרבן 'אשם מעילות', וממה שנאמר 'וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה', יש ללמוד **פָּרַט** לְמוּעל ב**מֵזִיד**[כ] שאינו מביא קרבן.

מקשה הגמרא: לשם מה הוצרכה התורה ללמד זאת, וְהָא דִּין הוּא - והלא אפשר ללמוד מקל וחומר שהמועל במזיד פטור מקרבן, **וּמָה** העובר על **שְׁאָר מִצְוֹת** [-מצוות לא תעשה], כגון איסור אכילת חֵלֶב ואיסור אכילת דם[כא], שמצוות חמורות הן בכך **שֶׁחַיָּיב בָּהֶן כָּרֵת**[כב], **פּוֹטֵר בָּהֶן אֶת הַמַּזִּיד** מן הקרבן[כג], שאף שאם שגג בהן חייב להביא קרבן, אם הזיד בהן אינו מביא קרבן[כד], **מְצִיאָה** שהיא קלה מאותן מצוות, **שֶׁאֵין בָּהּ כָּרֵת** אלא רק מיתה בידי שמים[כה], **אֵינוֹ דִין שֶׁפָּטַר** בה **אֶת הַמַּזִּיד** מקרבן[כו], שאף שאם שגג בה חייב להביא קרבן, אם הזיד אינו מביא. למה איפוא הוצרכה התורה לומר 'וחטאה בשגגה' למעט את המועל במזיד מקרבן, אחר שאפשר ללמוד כן מקל וחומר.

דוחה הבריייתא: לֹא תוכל ללמוד זאת מקל וחומר, משום **שֶׁאִם אָמַרְתָּ בִּשְׁאָר מִצְוֹת** שאין בהן קרבן במזיד, **שֶׁכֵּן** - הרי זה משום ש**לֹּא חַיָּיב בָּהֶן מִיתָה** בידי שמים אלא רק כרת, האם **תֹּאמַר** כן גם **בְּמְצִיאָה שֶׁחַיָּיב בָּהּ מִיתָה** בידי שמים, ויתכן שהיא חמורה מכרת, הלא אפשר שמפני חומרתה **חַיָּיב** בה גם את המזיד בקרבן כשוגג. ומשום כך **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב 'בִּשְׁגָגָה', **פָּרַט** לְמועל ב**מֵזִיד** שאינו מביא קרבן.

הגמרא עומדת על המשמעויות הסותרות בברייתא, אם כרת חמורה יותר או מיתה בידי שמים חמורה יותר, ומבארת את דברי הבריייתא: וְאָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק לְרַב חִיָּיא בַּר אַבִּין בתמיהה, **הַאי תַּנָּא** - תנא זה של הברייתא, **מְצִיקְּרָא אַפִּיקְיָא לֵיהּ כָּרֵת** - מתחילה היתה דעתו שכרת חמורה יותר ממיתה בידי שמים, ועל כן סבר ללמוד מעילה הקלה שהיא רק במיתה בידי שמים משאר איסורים שהם בכרת וחמורים יותר, **וּלְבַסּוֹף אַפִּיקְיָא לֵיהּ** - חמורה לו **מִיתָה** בידי שמים, ועל כן אמר שאין ללמוד מעילה החמורה שיש בה מיתה בידי שמים, מאיסורים אחרים שאינם אלא בכרת, והיתכן שיסתור את דבריו מן הרישא לסיפא.

וְאָמַר לֵיהּ רב חייא בר אבין, **הָכִי קָאָמַר** - כך כוונת התנא, אמנם כרת חמורה ממיתה בידי שמים, אולם עדיין **לֹא** תוכל ללמוד מעילה משאר איסורים בקל וחומר, משום שמצד אחר מעילה חמורה מהם, שכן **אִם אָמַרְתָּ בִּשְׁאָר מִצְוֹת** שאין בהן קרבן במזיד, הרי זה משום **שֶׁכֵּן לֹא חַיָּיב בָּהֶן** הכתוב אפילו **מִיתָה** בידי שמים **בְּפָחוֹת מִשָּׁוֶה**, האם **תֹּאמַר** כן גם **בְּמְעִילָה** שהיא חמורה יותר בכך **שֶׁחַיָּיב בָּהּ** הכתוב **מִיתָה** גם **בְּפָחוֹת מִשָּׁוֶה** [אם מעל בשוה פרוטה], וכיון שיש בה חומר משאר איסורים, אפשר שמפני חומרתה זו חייב בה גם את המזיד בקרבן כשוגג.

וְאָמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין, **תָּנוּחַ דַּעְתָּךְ** על **שֶׁהֲנַחְתָּ אֶת דַּעְתִּי** בכך שתירצת לי את דברי הברייתא שלא היו מובנים לי.

וְאָמַר לֵיהּ רב חייא בר אבין לרב נחמן בר יצחק, **מַאי נִיחוּתָא** - וכי מה הונח לך בכך, שהלא עדיין דברי הברייתא קשים, **דְּרֵבָּה וְרַב שֵׁשֶׁת שָׁרוּ בֵּיהּ נָרְגָּא** - קצצו בגרזן את דברי, כלומר השיבוני תשובה ניצחת, וכך אמרו, הלא נאמר בברייתא זו שהמועל במזיד עונשו מיתה בידי שמים, **וּמָאן שָׁמְעַתְּ לֵיהּ** - מי הוא ששמעת אותו **דְּאָמַר**

יד. **ואם** היא של כהן, משלם לו את הקרן, כאמור לעיל. טו. **לישון** 'תנן' מתייחס בדרך כלל למשנה. ואולם אין זו משנה אלא תוספתא בתרומות (פ"ו ה"ב) [בשינויי לשון]. טז. **אבור** להדיוט ליהנות מקדשי ה', בין מדברים הקרבים על גבי המזבח, בין מקדשי בדק הבית, וכל הנהנה בשוה פרוטה מקדשי ה', מעל. כל המועל בדוון, לוקה ומשלם מה שפגם מן ההקדש. מעל בשגגה, משלם מה שנהנה ומוסיף חומש, ומביא איל בשני סלעים ומקריבו אשם ומתכפר לו, וזה הוא הנקרא אשם מעילות. רמב"ם (מעילה פ"ו ה"ח, פ"ז ה"ג). יז. **שכך** נאמר בה (ויקרא ה טו-טז), 'נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה', והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן בערכך כסף שקלים בשקל הקודש לאשם, ואת אשר חטא מן הקודש ישלם וחמישתו יוסף עליו ונתן אותו לכהן' וגו'. כ. **אברה** התורה לאכול חֵלב בהמה, וכן אסרה לאכול דם של בהמה וחיה. האוכלם במזיד חייב כרת, והאוכלם בשוגג מביא קרבן חטאת. כא. **מיתת** הכרת היא מהיות האדם בן חמשים ועד היותו בן ששים. מועד קטן (כח:). ובירושלמי (פיסקה פ"ב) נאמר שכרת היא בהיותו בן חמשים. ושיטת רש"י בשבת (כה: ד"ה וכרת) שהוא הדרעו נכרת. אמנם תוספות ביבמות (ג: ד"ה gggg) חלקו עליו, ונקטו שאין זרעו נכרת אלא בעריות שנאמר בהם 'ערירי'. וראה להלן בהערה לגבי מיתה בידי שמים. כב. **שנאמר** בקרבן חטאת (ויקרא ד ג) 'נפש כי תחטא בשגגה מכל מצוות ה' אשר לא תיעשינה ועשה מאחת מהנה' וגו'. כג. **שיטת** רש"י בשבת (שם), שהחילוק בין כרת למיתה הוא, שבמיתה בידי שמים אין זרעו נכרת. ותוספות ביבמות (שם) וכן רבינו דוד (ד"ה שם) סוברים, שגם בכרת אין זרעו נכרת [והוסיף רבינו דוד, שאם היה החילוק אם נכרת זרעו, פשוט הוא שכרת חמורה יותר, והיה לגמרא לתמוה על הסיפא עצמה גם בלא התמיהה מן הרישא, וראה בחידושי הר"ן (ד"ה ממיקלע)], ועל כן כתבו שהיא מיתה קודם שנעשה בן חמשים או אחר שנעשה בן ששים. והוסיף רבינו דוד, שכל מיתת אדם קודם זמנו נחשבת מיתה בידי שמים.

הַזִּיד בְּמַעֲיָלָּה - שהמועל במזיד נענש **בְּמִיתָה** בידי שמים, הלא **רַבִּי הִיא, דְּתָנְיָא** - ששנינו בברייתא, **הַזִּיד בְּמַעֲיָלָּה, רַבִּי אוֹמֵר** נענש **בְּמִיתָה** בידי שמים, **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים** אינו אלא **בְּאַזְהָרָה**[א], שעבר איסור תורה ולוקה, אך אין בו עונש מיתה, הרי שרבי הוא הסובר שעל זדון מעילה נענשים במיתה בידי שמים, ובברייתא זו רבי היא, **וַאֲפִילּוּ** - ומהו טעמו **דְּרַבִּי**, הלא **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, גָּמָר** - שלמד זאת בגזירה שוה[ב] **'חָמָא' 'חָמָא'** מ**וּתְרוֹמָה**, נאמר בתרומה (ויקרא כב טז) **'וְשָׂמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרְתִּי וְלֹא יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בּוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ**, ונאמר במעילה (שם ה טו) **'וְנָפֶשׁ כִּי תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי ה'**, ומכך שנאמר 'חטא' בתרומה ו'חטא' במעילה, למדים זו מזו, **מָה** תְּרוּמָה עונשה **בְּמִיתָה**, שנאמר בה 'ומתו בו', **אַף מְעִילָה** עונשה **בְּמִיתָה**[ג], אלו דברי רבי אבהו, **וְזִימְנָא** - ואמותא גזירה שוה יש לדרוש גם את השיעור שעליו מתחייבים מיתה בידי שמים במעילה, **מָה תְּרוּמָה** שיעורה להתחייב מיתה על אכילתה **בְּכַזַּיִת**, שהרי נאמר בה לשון אכילה[ד], **אַף מְעִילָה** שיעורה להתחייב בה מיתה הוא **בְּכַזַּיִת**.

זו היא התשובה הניצחת שהשיבו רבה ורב ששת על דברי, שאי אפשר לבאר את הסיפא כפי שהצעתי, שכוונתה היא 'לא אם אמרת בשאר מצוות שכן לא חייב בהן מיתה בפחות מכזית, תאמר במעילה שחייב בה מיתה בפחות מכזית', שהלא לרבי, שהברייתא נשנתה כשיטתו, אף במעילה אין חיוב מיתה על פחות מכזית.

הגמרא מביאה את דברי רב פפא שדחה את החייתם של רבה ורב ששת, שמכך מוכח שהוּ: **וּמַתְקִיף לַהּ** [-והקשה] **רַב פָּפָּא** על החייתם של רבה ורב ששת, **מִמַּאי דִּרְבָנָן כְּבִירָא הֲוֵי** - מנין לכם שרבי סובר כדעת חכמים (לעיל ב:) ששיעור החיוב על אכילת תרומה הוא בכזית, שעל כן אמרתם שלשיטתו יש ללמוד מתרומה למעילה שאף היא שיעורה בכזית, **דִּילְמָא כְּאַבָּא שָׁאוּל כְּבִירָא הֲוֵי** - שמא רבי סובר כאבא שאול **דְּאָמַר** (שם) שאם **יֶשׁ בָּהּ** [-בתרומה] **שָׁוֶה פְּרוּטָה** חייב בתשלומיה, **אַף עַל גַּב דְּלַיָּת** [-שאין] **בָּהּ כַּזַּיִת**, ועל כן הוא לומד מתרומה למעילה שאין צריך בה כזית ודי בשוה פרוטה, וממילא שוב ניתן לבאר את דברי הברייתא כפי מה שביארה רב חייא בר אבין, שאין ללמוד בקל וחומר משאר איסורים למעילה לפטור את המזיד מקרבן, מפני שהיא חמורה מהם בכך ששיעורה להתחייב עליה מיתה הוא בפחות מכזית[ה].

הגמרא מסיימת את ההוכחה שרב פפא חזר בו. אומרת הגמרא: וְהָא [-והלא] **רַב פָּפָּא הוּא דְּאָמַר הָאֲמַר שָׁאוּל תְּרֵתֵי בָּעֵי** - מצריך שני תנאים בכדי להתחייב על אכילת תרומה, גם שיהא בה שיעור כזית וגם שתהא שוה פרוטה, ואם כן כיצד כאן אמר שלאבא שאול אם יש בה שוה פרוטה הוא מתחייב גם בפחות מכזית. **אֶלָּא שְׁמַע מִינָּהּ הָדַר בֵּיהּ** - יש ללמוד מכך שרב פפא חזר בו, ואף הוא סובר עתה שלאבא שאול די שיהא בתרומה שוה פרוטה בכדי להתחייב על אכילתה, ואין צורך שיהיה בה גם שיעור כזית.

הגמרא חוזרת לסוף דברי הברייתא, 'לֹא אם אמרת בשאר מצוות שכן לא חייב בהן מיתה תאמר במעילה שחייב בה מיתה', ומביאה על כך עוד שני ביאורים: מַר בְּרֵיהּ דְּרַבִּינָא אָמַר, בריית זו נשנתה בבית המדרש בשיבוש, והיא עוסקת ב'קרבן' ולא ב'מיתה', **וְהָכִי קָאָמַר** - וכך כוונתה, 'לא אם אמרת בשאר מצוות שכן לא חייב בהן קרבן בשוגג כשאינו מתכוין לאותה מלאכה תאמר במעילה שחייב בה קרבן בשוגג באופן זה', אמנם כרת חמור ממיתה בידי שמים ועל כן מצד זה שאר איסורים שיש בהם כרת חמורים ממעילה שאין בה אלא מיתה, אולם מצד אחר **לֹא** תוכל ללמוד מעילה בקל וחומר משאר איסורים לפטור בה את המזיד מקרבן, משום שיש בה חומר אחר שאין בהם, שכן **אִם אָמַרְתָּ בְּשָׁאַר מִצְוֹת** שאין בהן קרבן במזיד, הרי זה לפי שהן קלות בכך **שֶׁלֹּא עָשָׂה בָּהֶן** את מי **שֶׁאֵין מִתְעַנְּיִין** לעבור את האיסור **בְּמִתְעַנְּיִין** לעבור, **שֶׁאִם נִתְעַנְּיִין לַחְתּוֹךְ אֶת** הפרי **הֶתֵּלּוּשׁ** לעבור [שמעשה היתר הוא], **וְטָעָה וְחָתַךְ אֶת** הפרי **הַמְחוּבָּר, שֶׁפָּטוּר** מקרבן חטאת, האם **תֹּאמַר** כן גם **בְּמַעֲיָלָּה** שבענין זה היא חמורה מהן, **שֶׁהֲרֵי אִם נִתְעַנְּיִין לְהַתְחִם בְּגִיזֵּי צֶמֶר** של **חוֹלִין** וטעה **וְנִתְחַמֵּם בְּגִיזֵּי** צמר שנגזזו מקרבן **עוֹלָה** שהיו בסמוך להם, כלומר שתחת אשר ביקש להרשיטה של הגיזים של חולין הלכה ידו אל גיזי העולה והתחממה בהם, **שֶׁמָּעַל** וחייב קרבן[ו], וכיון שיש במעילה חומר שאין בשאר איסורים, אפשר שמפני חומרתה זו חַיָּיב בה גם את המזיד בקרבן כשוגג[ז].

רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, יש לפרש את הברייתא כעין זה אך באופן אחר, **הָכִי קָאָמַר** - וכך כוונתה, **לֹא** תוכל ללמוד מעילה בקל וחומר משאר איסורים לפטור בה את המזיד מקרבן, שכן **אִם אָמַרְתָּ בְּשָׁאַר מִצְוֹת** שאין בהן קרבן במזיד, הרי זה לפי שהן קלות בכך, **שָׁנָה לֹא מִתְחַיֵּב בָּהֶן** קרבן מי **שֶׁאֵין מִתְעַסֵּק בְּמִתְעַסֵּק, שֶׁאִם נִתְעַנְּיִין לְהַגְבִּיהַּ אֶת הַתֵּלּוּשׁ** בשבת, **וְטָעָה וְחָתַךְ אֶת** הפרי **הַמְחוּבָּר, שֶׁפָּטוּר** מקרבן חטאת[ח], האם **תֹּאמַר** כן גם **בְּמַעֲיָלָּה** שבענין זה היא חמורה מהן, **שֶׁאִם הוֹשִׁיט יָדוֹ לִכְלִי לְיטּוֹל חֶפֶץ** וטעה **וְנָפַל יָדוֹ בְּשֶׁמֶן שֶׁל קוֹדֶשׁ, שֶׁמָּעַל** וחייב קרבן, וכיון שיש במעילה חומר שאין בשאר איסורים, אפשר שמפני חומרתה זו חַיָּיב בה גם את המזיד בקרבן כשוגג[ט].

★

הגמרא שבה לבאר את דברי הברייתא שהובאה לעיל (ב:): אָמַר מַר, שנינו בברייתא, **בָּאָה דְּבָרִים אֲסוּרִים** שזר האוכל תרומת חמץ[י] בפסח בשוגג, משלם קרן וחומש, **בְּמֻקְדָּשִׁין תְּרוּמָה** בפסח מעיסה קדום שהחמיצה, **וּלְאַחַר מִכָּן הֶחְמִיצָה**, שבאופן זה חל עליה שם תרומה ונאסרה לזרים, והוא הדין אם הפירש תרומה לפני פסח מעיסה שכבר החמיצה ובבוא הפסח נאסרה, שבשני אופנים אלו הופרשה התרומה קודם שנאסרה, **אֲבָל** אם **הִפְרִישׁ חֻמְּצִין** בפסח לעשותו **תְּרוּמָה, דִּבְרֵי הַכֹּל** - אף לרבי יוסי הגלילי המתיר חמץ בפסח בהנאה[יא], **אֵינָהּ קְדוּשָׁה** בקדושת תרומה, ואין ההפרשה חלה והחמץ נותר בטבלו[יב].

הגמרא מבארת את מקור הדין. שואלת הגמרא[יג]: מִנָּא הֲנֵי מִילֵּי - מנין למדנו דין זה שאי אפשר להפריש תרומה מחמץ גם לסוברים שחמץ בפסח מותר בהנאה[יד]. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק העוסק בהפרשת תרומה ונתינתה לכהן (דברים יח ד), **'רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וגו' תִּתֶּן לוֹ'**[טו], ויש לדרוש, 'יתן לו' **וְלֹא לְאוּרוֹ** [-לאישון], שאין לתת לכהן

א. **אזהרה** האזהרה ומקורה, ראה בהערה להלן. ב. **הגזירה** שוה היא אחת משלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן, אופן הדרשה הוא על ידי השוואה של מקום אחד לאמור במקום אחר, דרך תיבות דומות שיש כאן וכאן. אין אדם דן גזירה שוה מעצמו, אלא אם נתקבלה מסיני. ראה להלן בגמרא (סג.) וברש"י (ד"ה וכי). ג. **אף** חכמים החולקים על רבי מודים לגזירה שוה זו, שממנה למדים דינים רבים במעילה, וגם האזהרה עצמה שאמרו חכמים נלמדת בגזירה שוה זו [מה בתרומה יש אזהרה על אכילתה, אף במעילה כן]. אולם הם סוברים שלענין מיתה מיעטה התורה 'ומתו בו', לומר 'בו' [-בתרומה] ולא במעילה, שאין במעילה חיוב מיתה. רש"י (ד"ה חמץ) ותוספות (ד"ה קסבר) מדע אמרו חכמים לעיל (ב:) שמעילה שיעורה בפרוטה ותרומה בכזית, ולא למדו בגזירה שוה זה מזה. ולא תירצו. וראה ברש"ש (בפוסקות שם) מה שכתב בזה. ד. **שכתיב** לאחר הפסוק האמור, 'ומתו בו כי יחללוהו', שמכאן למדים חיוב מיתה, נאמר (שם ו) 'וכל זר לא יאכל קודש'. ה. **באמור** לעיל, מתחילה נאמר בברייתא שהיה מקום ללמוד מעילה הקלה שענושה במזיד מיתה בידי שמים, משאר איסורים החמורים שענושים במזיד כרת, שאם בהם אין מזיד מביא קרבן, כל שכן במעילה. הברייתא חוזרת ומדבריה אלה ואומרת, שאין ללמוד מעילה החמורה שענושה מיתה, משאר איסורים החמורים שענושים כרת [ועל כן יש להדוק לגזירת הכתוב לפטור מעילה במזיד מקרבן]. הגמרא תמהה על הסתירה בדברי הברייתא, אם כרת חמור או מיתה חמורה. לעיל הובא בגמרא בשם רב חייא בר אבין אופן אחד בביאור הסיפא של הברייתא [עליו הקשתה הגמרא ותירצה], וכאן מובאים שני אופנים נוספים. ו. **אחת** משלשים ושתע מלאכות שבת היא מלאכת 'קוצר', הכוללת כל קצירה ותיתוך מן המחובר לקרקע. התיתוך פרי מחובר בשבת והוא שוגג [שחשב שלא נאסרה מלאכה זו או שלא ידע שאותו יום הוא יום שבת], חייב קרבן חטאת, לפי שהתכוין למה שעשה. כאן, לא התכוין לכל לתתוך פרי זה, ולפיכך הוא פטור משום 'מתעסק'. טעם הפטור הוא, שאין חיוב על מלאכת שבת אלא ב'מלאכת מחשבת', מלאכה שחשב לעשותה בכוונה תחילה, ראה ברירתת (יד:). אף על שאר איסורים אינו חייב באופן של מתעסק, משום שנאמר בהם (ויקרא ד כג) 'אשר חטא בה', ודורשים (שם שם) פרט למתעסק. רש"י (ד"ה שם - כתלמוד) ותוספות (ד"ה שם) [דברי רש"י צריכים ביאור], מדוע פטור מתעסק בשבת נלמד מ'מלאכת מחשבת' ואינו נלמד מ'אשר חטא בה' שממנה למדנו לפטור מתעסק בכל האיסורים, וראה בתוספות הרשב"א (ד"ה מלאכת. כתוב דפנים) ובתוספות בסנהדרין (סה: ד"ה לפנים) שהקשו כעין זה. ועיין מה שכתב באגדות אזוב (כתובות לג. ד"ה מתעסק) מתניתין (מכות יח: ד"ה מתעסק) מו דף נו:). ובדבר שמואל (ד"ה שם) ביאר שבשבת אין לפטור משום 'אשר חטא בה', משום שחייב בה גם כאשר לא ידע ששבת היום כלל, ועל כן היה מקום לומר שמתעסק יתחייב, ומשום כן הצריך הטעם של מלאכת מחשבת). ז. **רב** נחמן בר יצחק אינו חולק על מר בריה דרבנא אלא בדיני מתעסק, כדלהלן, ולכך ביאר את הברייתא באופן שונה במעט. ח. **רב** נחמן בר יצחק לא ביאר את הברייתא באופן שהתכוין לחתוך תלוש וחתך מחובר, שכן לדעתו, באופן שהתכוין למלאכה זו למלאכה זו כלל, כגון שהתכוין להגביהּ פרי תלוש וטעה וחתך פרי מחובר. ועל כן התמיד את הברייתא באופן זה, שלא התכוין לחתוך כלל, ובדומה לכך גם במעילה, שלא התכוין לסוך ידו בשמן כלל. ט. **מכל** גידולי הארץ יש להפריש חלק לכהן. חלק זה נקרא 'תרומה'. קודם הפרשת התרומה, אסורים הגידולים באכילה, ונקראים 'טבל' [ולמעשה גם לאחר מכן עד תום הפרשת המעשרות, מעשר ראשון ושני או עני, שאף אותם יש להפריש מן הגידולים]. התרומה קדושה ואסורה לזרים [שאינם כהנים]. תרומה טמאה אסורה באכילה גם לכהנים, אך מותרת להם בהנאה, כגון להסיקה ולהנות משריפתה, לחימום, לכישול וכדומה. הסוגיא עוסקת בדינו של חמץ שהוא טבל, שבא להפריש ממנו תרומה בעת איסורו בפסח, ודנה האם מעשיו מועילים והפרשתו חלה. י. **דין** זה נתבאר גם במשנה לעיל (כ:), ונאמרו בו בגמרא (שם). שני ביאורים מדוע ישלם על דבר שלכאורה אין לו דמים, אחר שהוא אסור באכילה ובהנאה: א. תשלומי תרומה משולמים לפי מדה ולא לפי דמים, ועל כן הוא משלם על אכילתו כנגזל התחתיה שאכל. ב. המשנה סוברת כדעה שחמץ בפסח מותר בהנאה, ועל כן הוא משלם לפי שווי התרומה להנאה. המובא כאן הוא המשך הברייתא שם, שאין זר משלם על תרומת חמץ שאכלה בשוגג בפסח, אלא אם הפרישה ואחר כך התחמיצה וכו'. יא. **וחתנאים** נחלקו ביניהם אם חמץ בפסח אסור באכילה בלבד, או שהוא אסור גם בהנאה. ראה על כך לעיל (כ:). ואף שבתחילת ברייתא זו (לעיל שם) הובאה מחלוקת תנאים אם זר האוכל תרומת חמץ בפסח חייב בתשלומי תרומה, אין כוונת הברייתא בדבריה 'דברי הכל' לאותם תנאים, שכן אותם תנאים סוברים שחמץ בפסח אסור גם בהנאה, ואין חידוש בכך שאין תרומתו תרומה. אלא כוונת הברייתא לרבות את השיטות שחמץ בפסח מותר בהנאה. תוספות (ד"ה חמץ) מקשים (ובביאור דבריהם ראה בצל"ח (בתוספות שם). יב. **כן** הוא ודאי לפי מה שהגמרא סבורה עתה, שאף תבואה שהחמיצה אחר שחל עליה דין טבל, אי אפשר להפריש ממנה תרומה. אולם לפי מה שהגמרא העמידה בהמשך, שמדובר בברייתא באופן שהחמיצה במחובר קודם שחל עליה דין טבל, דנו האחרונים אם לאחר מכן חל עליה דין טבל או שאינה טבל כלל, ראה להלן בעיוני הפשט. יג. **ראה** בתוספות (ד"ה מנא) שיתכן שרב נחמן בר יצחק המשיב, הוא השואל עצמו, ששאל בכדי לבאר מה טעם אין להפריש תרומה מחמץ בפסח. יד. **קודם** לכן נאמר (שם יח ג) 'וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם', והמשכו הוא הציווי אודות נתינת זרוע לחיים וקבה מכל שור ושה. בפסוק המובא בגמרא נאמר, 'ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו'. כוונת הפסוק

תרומה שאינה ראויה לאכילה אלא רק להסקה באש שתחת תבשילו. וחמץ שאינו מותר אלא לאורו, אין הפרשתו לתרומה חלה[יח].

הגמרא מקשה על טעמו של רב נחמן בר יצחק: מַתִּיב [-מקשה] **רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ**, שנינו במשנה בתרומות (פ״ג מ״ג), **אֵין תּוֹרְמִין מִן הַמְּאָה עַל הַמְּאָה** - מפירות או מתבואה טמאים על פירות או תבואה טהורים, משום שבכך הוא מפסיד את הכהן, שאין התרומה מותרת לו באכילה, **וְאִם תָּרַם עָשׂוּי**, שלא ידע שהם טמאים, **תְּרוּמָתוֹ תְּרוּמָה**[יט]. וְלִדבריך קשה, **אֲמַאי** - מדוע תרומתו תרומה, **לֵיכָּא** - נאמר שאינה תרומה, שהרי אתה דורש ׳תתן לו׳ **וְלֹא לְאוּרוֹ**, ותרומה טמאה אינה ראויה אלא להסקה ולא לאכילה.

מתרץ רב נחמן בר יצחק: לָא קַשְׁיָא, הָכָא - במשנה בתרומות מדובר באופן **שֶׁהָיְתָה לוֹ לְטִבְלוֹ שָׁעָה הַכּוֹשֶׁר** - שעה שבו היה ראוי להיעשות תרומה המותרת באכילה, קודם שנטמא[כ], לפיכך תרומתו תרומה, ואין אופן זה בכלל המיעוט של ׳תתן לו ולא לאורו׳[כא]. **הָכָא** - כאן בברייתא, ששנינו בה שאין חלה הפרשת תרומה מחמץ בפסח, מדובר באופן **שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ לְטִבְלוֹ שָׁעָה הַכּוֹשֶׁר** להיות תרומה המותרת באכילה, משום שנעשה חמץ עוד קודם שהיה אפשר להפריש ממנו תרומה, לפיכך אין התרומה חלה משום המיעוט האמור[כב].

מקשה רב הונא בריה דרב יהושע: וְחַמֵּץ דְּלָא הֲוָה לֵיהּ שָׁעַת הַכּוֹשֶׁר, הֵיכִי דָּמֵי - מהו האופן שבו לא היה לטבל חמץ שעת הכושר, והלא ניתן היה להפריש ממנו תרומה קודם שנאסר, דהיינו קודם שהחמיץ או קודם פסח, **בְּגוֹן דַּאֲחֵמִין בְּהֵיתוּ מְחוּפָּר** לקרקע, שעוד בהיות התבואה מחוברת לקרקע נפלו עליה מים והחמיצה[כג], וקצרה בפסח, ומאחר שאי אפשר להפריש תרומה אלא מהתלוש[כא], נמצא שנעשתה חמץ ונאסרה עוד קודם שהיתה ראויה להפרשת תרומה. באופן זה אמרה הברייתא שאי אפשר להפריש ממנה תרומה, מאחר שמראשיתה לא היתה ראויה אלא לאורו, ועל כך נאמר ׳תתן לו ולא לאורו׳[כד], **אֲבָל אֲחֵמִין בְּתָלוּשׁ**, שנמצא שהיתה לתבואה שעת הכושר להפריש ממנה תרומה לאחר שנתלשה קודם שהחמיצה, **הָכֵי נָמֵי דְּקָדָשָׁה** - האם אכן באופן זה תחול התרומה.

אָמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק, **אִין** - אכן כן, **בְּגַוְונָא דְּיָרִין שְׁתוּקְמָא וּבְמַאמָר קָדִישִׁין שְׁאִילְתָּא**[כב] - דברים אלו נאמרו ונגזרו על ידי המלאכים הקדושים, כלומר הסכימו לכך תלמידי חכמים [שהם כמלאכי השרת[כג]], **וְכֵן מוֹרִין** מורי ההוראה **בְּבֵי מִדְרָשָׁא** [-בבית המדרש] - כמוני, שמה ששנינו בברייתא שאין להפריש תרומה מחמץ בפסח, הרי זה רק באופן שהחמיץ במחובר, שמעולם לא היה ראוי להפרשת תרומה[כה].

רב הונא בריה דרב יהושע מביא מקור אחר לדין זה שתרומה שהופרשה מחמץ בפסח אינה קדושה: (כְּגוֹן אֲתָא[כד] - כשבא) **רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ**

היא שבראשית [בראשונה], קודם אכילת הדגן (עיין רש״י ממכר טו ב) [התבואה], התירוהו [היין] והיצהר [השמן], וכן קודם השימוש בגיזות הצאן, יש לתת מהם לכהן. הפסוק הבא (פס ה) מבאר את הטעם לציווייט אלו, ׳כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ה׳ הוא ובניו כל הימים׳. טז. **ניין** שאין לתת לכהן תרומה שכזו, אף אין הפרשתה חלה, שהפרשה שאין יכולה להתקיים בה מצות נתינה לכהן, אינה הפרשה. הגר״מ פיינשטיין (ספר אמרתי פח אמיר עמ׳ לנג). טז. **טעם** דין זה הוא, שאין האיסור לתרום מן הטמא על הטהור אלא מדרבנן ומשום הפסד הכהן, ועל כן בדיעבד, אם שגג ותרם, חלה התרומה והשאר ניתר באכילה. כאשר תרם כמדומ החמירו חכמים שאין תרומתו תרומה, כאמור בהמשך המשנה שם, ׳ומזיד לא עשה ולא כלום׳, היינו שהחמירו עליו חכמים וגזרו שלא יהיו השיריים [המותר שאינו תרומה] ניתרים, עד שיחזור ויתרום. יז. **זהו** כינויים של הפירות או התבואה קודם הפרשת התרומה. יח. **פירות** או תבואה המחוברים לקרקע אינם מקבלים טומאה, וכן אי אפשר להפריש מהם תרומה [ראה בהערה להלן]. מכאן שכמעט תמיד אפשרות הפרשת תרומה מהפירות, שהיא באה מאליה, קודמת לטומאת הפירות הצריכה מעשה מסוים [כגון מגע טמא וכדומה]. וראה בהערה להלן שיש אופנים שטבל טמא אין לו שעת הכושר. יט. **שכיון** שכבר חל בתבואה או בפירות דין הפרשת תרומה, שוב אינו פוקע. קובץ שיעורים (פוסק קפ). עיין שם עוד. אמנם לסוברים שחמץ בפסח אסור בהנאה, שכאמור אין חלה בו הפרשת תרומה, אין לחלק בכך, ובכל אופן שהוא אין התרומה חלה, כיון שאינה ראויה להיות קודש או שאין בה נתינה. תוספות (נעמ״ל ט. ד״ה ובכה). וראה בצל״ח (פסחי״ם פסק) מה שביאר על פי זה. כ. **ואף** שמדברי הברייתא ׳במה דברים אמורים בהפרשת תרומה והחמיצה׳ משמע שרק אם הפריש קודם שהחמיצה תרומתו תרומה, מכל מקום דין זה אמור גם בהחמיצה קודם ההפרשה, אם היתה לתרומה שעת הכושר. וביאור דברי הברייתא הוא, במה דברים אמורים, בהפריש את הראוי להיות תרומה קודם שהחמיץ, אבל אם הפריש דבר שהיה חמץ קודם שהיה ראוי להיות תרומה, אין הפרשתו חלה. תוספות רבינו פרץ (ד״ה פירון), והנה, מדרשה זו מיעטנו רק באופן שלא היתה לו שעת הכושר, ולא בכל אופן שהוא. וביאר בתוספות רבינו פרץ (שם), שסברה הגמרא שדרשה זו מ׳לו׳ אודות התרומה, באה בדומה לדרשה אחרת שדרשו בחולין (קלג) מ׳לו׳ אודות ראשית הגז, ׳לו ולא לשקר׳, למעט נוצה של עזים שאין בה חיוב ראשית הגז. באותה דרשה ודאי מדובר בדבר שהיה כן מעיקרו ולא היתה לו שעת הכושר, ובדומה לכך גם המיעוט של ׳לו ולא לאורו׳. כאמור בגמרא, הדין ׳לו ולא לאורו׳ יתכן בתרומת חמץ שלא היתה לה שעת הכושר. וכתבו התוספות ביכמות (פנ. ד״ה לא) ובמנחות (כה: ד״ה כשגג) שיתכן דין זה גם בתרומה טמאה, אף שבדרך כלל יש לה שעת הכושר [כמו שנתבאר לעיל בהערה], וכגון שחלשם אדם טמא, ומשקה טופח עליהם והם מוכשרים מיד לקבל טומאה, שעל כן הם נטמאים מיד עם תלישתם. באופן זה אכן ׳לא היתה להם שעת הכושר׳ ואין להפריש מהם תרומה. בתוספות הרשב״א (ד״ה אמר) הביא אופן נוסף על כך, כגון שהיו באהל המת. [וראה ברע״ב בתרומות (פ״ג מ״ג), ובתוספות רע״א (פוסק ז), ובתפארת ישראל (פוסק פוסק ה), שדנו בפרטים אלו, אימתי התרומה נחשבת ש׳לא היתה לה שעת הכושר׳]. כא. **שנאמר** ׳ראשית דגנך׳, והיינו מעת שנדגנה, כלומר שנאספה אחר שנקצרה לכרי [-ערימה]. על פי רש״י (ד״ה שנאמר). תוספות בקידושין (סב. ד״ה פון) מקשים על כך, שאם כן לא תחול תרומה גם מן התלוש עד שתעשה כרי. על כן הם מפרשים שהדרשה ׳דגנך׳ האמורה אינה אלא להתחילה, אך בדיעבד תרומתו תרומה, ואילו המקור לדין זה הוא מדרשת הספרי (קמ״ח סי׳ קכ) ׳ממנו׳ (במדבר יח כט) ולא מן המחובר, ובא הפסוק לומר שאין ההפרשה חלה אפילו בדיעבד [שאם לומר שרק לכתחילה אין להפריש, הלא כבר נדרש הדבר מ׳דגנך׳]. כב. **לישון** הפסוק בדניאל (ז יז), והוא מדברי נבוכדנצר בתיאור חלומו לדניאל, אודות גזירת שמים עליה חלם. כג. **רש״י** (ד״ה מיקיון). דברים אלו הם על פי האמור בנדרים (כ:) ובקידושין (סב. שתלמידי חכמים משולים למלאכי השרת, ופירש רש״י בקידושין (שם ד״ה דומים) שזהו משום שהם לובשים לבנים ובגדים נאים. כד. **ראה** בהגהות וציונים שבראשונים מוכח שאין גורסים תיבות אלו, וכן כתב הצל״ח (ד״ה כיו), וכן נראה מתוכן הדברים, שהלא כאמור קודם לכן היה שם רב הונא בריה דרב יהושע בשיחתו עם רב נחמן בר יצחק, ומהיכן בא. [מטבע הלשון ׳כי אתא׳ בש״ס, מתייחס בדרך כלל לאמוראים הנקראים ׳נחותי׳ (סוכה מג:) שעלו לארץ ישראל ושבו, רבין ורב דימי וכדומה, ולא מצאנו שגם רב הונא בריה דרב יהושע היה מהם].

אָמַר, אָמַר קְרָא - נאמר בפסוק לגבי הפרשת תרומה ונתינתה לכהן (דברים יח ג), **רֵאשִׁית** דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וגו' תֵּתֶן לוֹ[א], ומשמע שתהא היא ראשית והשאר שיריים, כלומר, אינה תרומה עד שֶׁיֵּרֵיחַ נִיקָּרִין שהותרו על ידה **לְיִשְׂרָאֵל**, שמתחילה בעודם טבל היו אסורים באכילה ומותרים בהנאה, ועתה הותרו לישראל גם באכילה, **יָצְתָה** זוֹ - נתמעטה תרומה המופרשת מחמץ בפסח, **שֶׁאֵין שְׁיָרֶיהָ נִיקָּרִין** שהופרשה מהם תרומה, שבתחילה בעודם טבל היו אסורים לישראל באכילה ומותרים בהנאה[ב], ואף עתה לאחר שהופרשה מהם תרומה הם אסורים באכילה משום היותם חמץ ומותרים בהנאה [כדעת רבי יוסי הגלילי], ולפיכך אין התרומה חלה.

לדעת רב הונא בריה דרב יהושע, ושלא כדעת רב נחמן בר יצחק דלעיל (ע"ח), כל חמץ שהוא, בין אם החמין במחובר ולא היתה לו שעת הכושר ובין אם החמין בתלוש והיתה לו שעת הכושר, אי אפשר להפריש ממנו תרומה. אין להקשות על כך [כפי שהקשה רב הונא בריה דרב יהושע על רב נחמן בר יצחק] ממה שאפשר להפריש תרומה מטמא על טהור, משום ששם שיריה ניכרין, שכן מתירה התרומה הטמאה את השיריים הטהורים באכילה[ג].

הגמרא מביאה נידון אודות משקים היוצאים מענבים טמאים, שיש להביא לכך ראיה מהברייתא שהובאה לעיל (לג.): **יָתִיב** [-ישב] **רַב אֲחָא בַּר רַב עַוְיָא קָמֵיהּ** [-לפניו] **דְּרַב חִסְדָּא, וְיָתִיב** [-וישב] **וְאָמַר מְשָׁמַיָּה** [-בשמו] **דְּרַבִּי יוֹחָנָן, עֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאוּ, דּוֹרְכָן**[ד] להוציא את יינם **פְּחוֹת מִכְּבֵיצָה**, כלומר, ידרכם בכמה פעמים, כשבכל פעם יהיו ענבים פחות משיעור כביצה, **וְעַל יְדֵי כָּךְ יֵינָן** היוצא מהם טהור, **וְשָׂרֶה** אפילו **לְנָסְכָּיִן** המתנסכים על גבי המזבח[ה]. באופן זה, שלא היו בעת הדריכה ענבים בשיעור של כביצה, אין הם מטמאים את היין היוצא מהם, מפני שאוכל אינו מטמא אוכל אחר אלא אם יש בו שיעור כביצה[ו] ולא כשהוא פחות מכך[ז].

הגמרא מבארת את דברי רבי יוחנן. אומרת הגמרא: ממה שאמר רבי יוחנן שאם דורך ענבים שאין בם כביצה, לא נטמא היין היוצא מהם, **אַלְמָא קָסָבַר** - מוכח איפוא שדעתו היא **שְׁמָשְׁקִין** שבפירותי, **מְיפְקַד פְּקִידִי** - נחשבים ככנוסים בפירות, ולא בכלועים בהם וכחלק מהם שיקבלו טומאה עמם, ולפיכך אף אם נטמאו הענבים לא נטמאו המשקים שבתוכם[ח], ועל כן **לֵיאֵימָא קָא מְיטַמְּאֵי** - אימתי המשקים עשויים להטמא, **לְכִי מָחֵיט לָהוּ** - רק כאשר הוא סוחט אותם הם נוגעים בפירות שמהם יצאו, והרי כאן, בזין היוצא מן הענבים, **לְכִי מָחֵיט לָהוּ אַיְתְיָא לְשִׁיעוּרֵיהּ** - כאשר הוא סוחט את הענבים והיין נוגע בכל הענבים יחד, אין מהם שיעור כביצה במקום אחד, והרי אין אוכל טמא מטמא אחרים כאשר אין בו כביצה, ועל כן אין היין נטמא[ט].

מקשה הגמרא: אִי הָכִי[י], **בְּבֵיצָה נָמֵי** - אם כך, גם אם יידרך בבת אחת ענבים שיש בהם שיעור כביצה, לא יטמאו את היין היוצא מהם, **הָתְתָּנַן** - שהלא שנינו במשנה (טהרות פ"ג מ"ג), **טָמֵא מֵת**[יא] **שֶׁאָחַז הוֹשְׁרוּ** שֶׁאָחַז הוֹשְׁרוּ לקבל טומאה[יב], ועל כן לא נטמאו מהטמא מת, **בְּבֵיצָה מְכַוְּונֶת** [-מדוייקת], **מְהוֹרִין**, שכאשר יוצאת מהם הטיפה הראשונה של השמן או של היין, כבר פחתו על ידיה משיעור כביצה, ואינם מטמאים עור, ומדוע הורה רבי יוחנן שיידרכו רק פחות פחות מכביצה[יג].

מתרצת הגמרא: הָתָם - שם במשנה, מה ששנינו שאם יש בזיתים ובענבים כביצה מכוונת אין השמן והיין היוצאים מהם נטמאים, הרי זה רק **דְּאִי עָבֵד** - אם כבר עשה כן, שסחטם כשהם כביצה בדיוק. אבל **הָכָא** - כאן בדברי רבי יוחנן, מדובר **לְכָתְחִלָּה**, כשהוא בא ושואל מה לעשות, כיצד יוכל לטהר את יינו בעת שענבי טמאים. באופן זה עלינו להורות לו לדרוך את הענבים כשאין בהם כביצה, ואין להתיר לו לדורכם כשיש בהם כביצה מכוונת, **גְּזֵירָה דִּילְמָא אַתֵּי לְמֶיעְבַּד** - שמא יבוא לדרוך **יוֹתֵר מִכְּבֵיצָה**, אפילו כל שהוא, ויטמא את היין[יד] בלא לשים לב לכך[טו].

דעה חולקת: אָמַר [-לו] **רַב חִסְדָּא** לרב אחא בר רב עויא ששנה דין זה לפניו, **מָאן** [-מי] **גְּיִית** - מי ישמע **לָךְ וְלָרַבִּי יוֹחָנָן רַבָּךְ** לומר שהיין הנסחט באופן זה טהור, **וְכִי טוּמְאָה שָׁבָהֶן** - שהיתה במשקים [-ביין] כשהיו בתוך הענבים, **לֵיהֵיכָן הָלְכָה**, וכיצד נטהרו ממנה.

הגמרא מבארת את דעת רב חסדא. אומרת הגמרא: אַלְמָא קָא סָבַר - מכאן מוכח שסבר רב חסדא **שְׁמָשְׁקִין** שבפירות **מְיטַלְּע בְּלִיעִי** - בלועים הם בהם ומחוברים להם, כלומר שם חלק מהפירות, **וְזִין דְּאִיטְמוּ לֵיהּ אוֹכְלָא** - וכאשר נטמא האוכל [-הענבים], **אִיטְמוּ לֵיהּ** - נטמאו **הַמְּשָׁקִין** [-היין]. לפיכך, אין תועלת בדרכת הענבים בפחות מכביצה, כיון שהיין כבר טמא עוד מקודם לכן, כאשר היה בלוע בענבים.

הגמרא מביאה משא ומתן בין רב אחא בר רב עויא לבין רב חסדא: אָמַר לֵיהּ רב אחא בר רב עויא לרב חסדא, **וְאִתְּ לָא תֵּיסְבְּרָא** - והאם אתה לא תסברו **דְּמַשְׁקִין מְיפְקַד פְּקִידִי** - שהמשקים שבפירות אינם אלא כנוסים בהם, ואינם חלק מהם, **וְהָתְנַן** - והלא שנינו במשנה (שם) **טָמֵא מֵת שֶׁאָחַז זֵיתִים וַעֲנָבִים מְכַוָּונֶת בְּבֵיצָה**, ששמן והיין היוצאים מהם **מְהוֹרִין. אִי אִמְרַתְּ בְּשֶׁלָּמָא** - מובן הדבר אם אתה אומר שמשקים שבפירות **מְיפְקַד פְּקִידִי** - כנוסים הם בהם ואינם חלק מהם, **מִשּׁוּם הָכִי** - על כן השמן והיין **מְהוֹרִין**, לפי שלא נטמאו בעודם בזיתים ובענבים, וכשיצאו לא היה בזיתים ובענבים שיעור כביצה ולא נטמאו אותם, **אֶלָּא אִי אִמְרַתְּ** שמשקים שבפירות **מְיטַלְּע בְּלִיעִי** - בלועים הם בהם, ונחשבים כחלק מהם, **אַמַּאי** [-מדוע] **מְהוֹרִין** היין והשמן, ומה מועיל מה שסחטם כאשר לא היה בזיתים ובענבים אלא כביצה מכוונת, הלא נטמאו עוד בהיותם בזיתים ובענבים, כאשר נגע הטמא מת בזיתים ובענבים.

אָמַר לֵיהּ רב חסדא, **הָכָא** - כאן במשנה, **בְּמַאי עָסְקִינַן** - במה מדובר, **בַּעֲנָבִים שֶׁאָחַז הוֹשְׁרוּ** לקבל טומאה[טז], ועל כן לא נטמאו מהטמא מת,

---

א. **הספק** עוסק בהפרשת תרומה. ב. **דְּהָתָן** (לג:) תבאר הגמרא שמדובר כאן אפילו באופן שנטמאו אפילו רק על ידי נגיעה בראשון לטומאה שנגעו שני. באופן זה, אם לא ירדכם פחות פחות מכביצה כרלהלן, יהיה היין היוצא מהם ראשון לטומאה, משום שכל הפוסל את התרומה [ושני פוסל תרומה] עושה משקין להיות תחילה [דהיינו ראשון לטומאה]. אמנם אילו נגעו הענבים בשני ונעשו שלישי [ודבר זה שייך בענבים שהם תולין שנעשו על טהרת תרומה, ראה שם], אין היין נטמא כלל.

ג. **הוצאת** [-שחיטת] היין מהענבים היתה נעשית על ידי דריכה על הענבים [במקום מיוחד לכך שנקרא בשם 'גת']. ד. **בבית** המקדש היו מנסכים [-שופכים] יין על גבי המזבח, במקום המיועד לכך בגגו, כחלק מ'מנחת נסכים' [מנחה שהיתה רגילה לבוא עם חלק מן הקרבנות, אמנם למעשה אפשר היה להתגבר גם נסכים לבדם]. ה. **ציורוף** של כמה ענבים לשיעור כביצה על מנת לטמא את המשקים היוצאים מהם יתכן באחד משני אופנים, או כאשר הם מחוברים באשכול אחד, או כשהם נפרדים אך נדבקו ונתחברו זה בזה על ידי דריכתם. ומעיקר הדין היה רבי יוחנן יכול להורות שיפרידם זה מזה וניחם בקופה אחת, שעל ידי כך אינם מצטרפים, אלא שחשש שעם הדריכה יתחברו הענבים ויתדבקו, ובכך יצטרפו ויטמאו את היין. תוספות הרשב"א (ד"ה דוחכו). דעתו היא כעין דעת הרמב"ם (מטומאת אוכלין פ"ו ה"ו) שאוכלים מצטרפים לטמא רק כאשר קרובצו לגרש אחד. אמנם לדעת הראב"ד (בהשגות שם) אוכלים מצטרפים גם אם הם פרודים, וכלכך שיגעו זה בזה או שמשקה מחברם, ולדעת הגר"א (שיטת הגר"א מ"ו) אף אין צורך שיגעו כלל, רדי שהמאכל הנטמא נגע בכולם. [בדם, מדברי רש"י כאן (ד"ה קסבר) מוכח שהוא חולק על הראב"ד. תוד"א (מטומ"י פ"ו ה"ו)]. ו. **ישון** הגמרא היא 'משקין מיפקר פקידי', ומשמע שהוא כולל את המשקים שבכל הפירות, לפי שהספק הוא ספק כללי בלפי כל המשקים שבפירות, כיצד לדוגמא, אם הכנוסים [בדם עיין בפרי מגדים (כלי חמ"ד פתיחה ס"ק ב)] שכתב שאין זה אלא בזיתים וענבים]. אמנם לגבי טומאת משקים היוצאים מפירות שאינם עבים וזיתים, נחלקו תנאים בתרומות (פ"י מ"ג), שלדעת רבי יהושע אין מקבלים טומאה אלא 'שבעה משקים' [יין, דם, שמן, חלב, טל, דבש ומים, וסיכמן י"ד שח"ת ד"ש], ואילו לדעת רבי אליעזר גם שאר מי פירות מקבלים טומאה. להלכה נחלקו הרעוית, שדעת הרמב"ם (מטומאת אוכלין פ"ו ה"ו) שאין שאר מי פירות מקבלים טומאה, ואילו דעת הראב"ד (בהשגות שם) שאם סחטם מקבלים, הרי הם מקבלים טומאה. [אמנם נחלקו האחרונים בדעתו, גם שהם טמאים בטומאת משקים, וכן כתב מט פתחות (פרשב ס ס"ק ג), או שהם טמאים בטומאת אוכלים, וכן כתבו הצל"ח (לעיל יח, ס"ק סב), החסדי דוד (מטומאת מ"ב פ"ו ה"ג), החזון איש (מטמ"א יום סי' ב ס"ק ב) ועוד].

ז. **הצל"ח** בגמרא כאן ובלהלן מתבאר שהאמוראים נחלקו כיצד לדון את המשקים שבענבים, האם כ'משקי מיפקר פקידי', כלומר, כבנוסים בענבים בלבד וכנתונים בתוך כלי, או כ'מיטלע בליעי', כלומר כבלועים בענבים וכמחוברים להם. אם המשקים נחשבים כבלועים בענבים וכמחוברים בהם, הרי שהם מקבלים טומאה עמם יחד, שהם נחשבים לאוכל אחד עמם, וכשנטמאים הענבים נטמאים עמ הם. אם אינם נחשבים אלא כבנוסים בהם, אינם נטמאים עם הענבים, ואם לא יטמאו כאשר יצאו מהם, כגון שלא יהיו אז כביצה בענבים יחד, ישארו בטהרתם. ח. **ראה** בהערה להלן בביאור תיבות אלו. ט. **טמא** מת הוא אדם שנטמא עץ המת, ונעשה אב הטומאה [כי המת עצמו, אבי אבות הטומאה הוא] ומטמא אדם וכלים. בכך הוא חמור מאדם הנטמא בשרץ או בנבילה, שאינו אלא ראשון לטומאה, ואינו מטמא אלא אוכלים ומשקים. כיון שהמשנה עוסקת בטומאת אוכלים ומשקים, דין אחד לטמא מת ולטמא שרץ וכדומה, ולא נקטה המשנה אלא את הראשון בהם [אפשר שהכוונה מפני שנטמא במת שהוא אבי אבות הטומאה] כדוגמא לכולם. בדברייתא באה המשנה למעט רק זב הטמטא בחיסט, וכאמור אבי אבות הטומאה] כדוגמא לכולם. בדברייתא באה המשנה למעט רק זב שיצתה טיפה הראשונה, נטמאת במשא'. כלומר, שאם זב שחוט או שנתרפאו הוא מטמא את היין בכך שבסחיטתו הוא מסיט את המשקים שיצאו מן הענבים, וכשהם מתערבים בכל היין, נתערב טמא בטהור ונטמא הכל. רש"י (ד"ה ומפקי) [והיינו שטיפה אחת טמאה מטמאת את שאר המשקים, ואין צריך שיהיה בה שיעור. תוספות רי"ד (ד"ה ומפקי מפ). וכתב שם עוד שאילולי כן היתה מתבטלת ברוב. אמנם ראה בצל"ח (לה: ד"ה ודע שלפ) שכתב שאינה מתבטלת, וראה שם בטעם הדבר. ואף בראש יוסף (פכ"ו שם) נסתפק בכוונת רש"י בזה, אם בא לומר שהיא מטמאת את הכל או שרק אינה מתבטלת. ולגבי גוף דברי הרי"ד שמשקים מטמאים בכל שיעור שהוא, ראה ברש"י לעיל (ד"ה כשפיפא) הסותר דברים אלו, שכתב שמשקה מטמא רק כאשר יש בו רביעית. י. **זבלבד** שלא יגע במקום המשקה' (מטמאין שם). כלומר, שסחיטת הענבים נעשתה בלא מגעו, כגון על ידי פשוטי כף עץ [-כלי עץ שאין בהם בית קיבול], שאינם מקבלים טומאה. שאילו נגע בהם בכלים המקבלים טומאה, נטמאו הכלים [שטמא מת, שהוא אב הטומאה, מטמא אדם וכלים, ראה בהערה הקודמת] ונטמאו את היין. כיון שלא נגע הטמא אלא בענבים, על כן אף שטימאם, לא טימא את היין בו לא נגע, והיין לא נטמא מן הענבים כיון שבשעה שהם לא היה בהם שיעור כביצה בבדי לטמאותו. רש"י (ד"ה ומפקי).

ובתוספות רבינו פרץ (ד"ה כשפיפא) כתב שבעת הדריכה אינו נוגע אף בענבים, אלא שהוא נוגע באלו היוצאים מן הדריכה אל החרץ ומתזרים לפנים. יא. **ישון** הגמרא 'אי הכי', שמשמעה שהשאלה מהמשנה מותנית בענין מסוים, כך הוא פירושה, כיון שהנך סובר שמשקין מיפקר פקידי, ועל כן אינם נטמאים בערפם בתוך הענבים ומשום כך אפשר לדורכם פחות מכביצה, מעתה יידרכם גם בשיעור כביצה, וכמובאר במשנה שכאשר יצאה טיפה ראשונה כבר אין שם כביצה. [וצל"ח (ד"ה לא סבר) הוסיף לבאר שלא היה יכול להקשות כן מסברא ללא המשנה, שהיה אפשר לומר שאי אפשר לצמצם ועל כן רק אם דרכם בפחות מכביצה שהוזרים, ועל כן הקשה מכח המשנה בה מפורש שאפשר לצמצם ולכתוך לשיעור כביצה]. יב. **שכאשר** תצא הטיפה הראשונה אין נטמאת, משום שבעת שהיא יוצאת כבר אין בענבים שיעור כביצה, מכל מקום כיון שנטמאה הטיפה הראשונה היא מטמאת את שאר היין. ראה רש"י (ד"ה ומפקי). יג. **מתוך** הדברים נראה שדינו של רבי יוחנן, ש'משקין מיפקר פקידי' ואינם נטמאים מהענבים שהם כנוסים בהם ושעל כן ניתן להוציאם בטהרה אם אין בענבים שיעור לטמא, כבר מפורש במשנה בטהרות הנ"ל, אלא שהוא חידש שני דברים: א. שמותר לעשות כן לכתחילה, בעוד במשנה לא נאמר אלא שאם עשה כן שהורים. ב. שיש לעשות כן בשיעור של פחות מכביצה דווקא. הגמרא תציע מיד ביאור אחר למשנה, על פיו אין ללמוד ממנה כלל ש'משקין מיפקר פקידי'. יד. **אוכל** אינו מקבל טומאה, עד שיבואו עליו אחד משבעה משקים

דְּאִיתָּת מִתְבַּשְּׁרִי - אימתי הם מוכשרים לקבל טומאה, **לְכִי סָחֵיט לָהוּ** - כאשר הוא סוחטם ויוצא מהם היין המכשירים[יט], **לְכִי סָחֵיט לָהוּ בְּצִיר** - כאשר הוא סוחטם[יט] נפחת שיעורם, שהרי אין בהם אלא כביצה וכבר יצאה טיפה אחת ונתמעטו מכביצה, ואינם נטמאים[כ] כאשר הוא נוגע בהם עתה[יט], ועל כן היין והשמן טהורים[כ].

רב חסדא מוכיח כדבריו שמשקים שבפירות נחשבים כבלועים בהם וכחלק מהם: דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי - שאם לא תאמר כדברי שמשקים שבפירות נחשבים כחלק מהם ומקבלים טומאה עור בהיותם בתוך הפירות, **הָא דְּתָנְיָא** - מה ששנינו בברייתא לעיל (ג:) **'הָא לָמָּה זֶה דּוֹמֶה לְתִרוֹמַת תּוּתִין (זיתים) וַעֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאָה שֶׁאֵין לוֹ בָּהּ לֹא הֶיתֵּר אֲכִילָה וְלֹא הֶיתֵּר [-אפשרות] הֶסֶּקֶה'[יח], וקשה, הָא [-הלא] הֶיתֵּר אֲכִילָה נָמֵי [-גם כן] אִית בֵּיהּ** - יש בה, **דְּאִי בָּעֵי דָּרֵיךְ לָהוּ** - שאם ירצה ידרכם[יט] כשהם **פָּחוֹת מִכַּבֵּיצָה**, ויהיה היוצא מהם טהור, ונמצא שהם ראויים אפילו לאכילה. מכך שאמרה הברייתא שאין בהם היתר אכילה, מוכח איפוא שהמשקים שבתוכם כבר נטמאו, ואין דרך לסחטם ויהיו טהורים[כ].

הגמרא מביאה דחייה לראיה זו: אֲמַר רָבָא, אין להוכיח מן הברייתא דבר, שאמנם אפשר היה לדרוך את הפירות ולטהר את משקיהם על ידי שידרכם כשהם פחות מכביצה, אמנם כאן, שמדובר בתרומה טמאה, אסרו חכמים לעשות זאת, **גְּזִירָה דִּילְמָא אָתֵי בְּהוּ** - שמא יבוא בעת דריכתם **לִידֵי תַּקָּלָה** ויאכל מהפירות עצמם, והרי תרומה טמאה אסורה באכילה. כיון שאין לדורכם גם באופן זה, נמצא שאין דרך לטהרם, וזהו מה שאמרה הברייתא שאין בהם היתר אכילה.

הגמרא מביאה משא ומתן בדברים אלו: אֲמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרבא, **וְכִי חֲיְישִׁינַן** - האם חוששים **לְתַקָּלָה**, שמא יבוא לאכול מתרומה טמאה באיסור, **וְהָא תַּנְיָא** בברייתא[כא]: **מַדְלִיקִין בְּפֵת וּבְשֶׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה שֶׁנִּטְמֵאת**, אף שודאי אינו מדליק את כולם בשעה אחת אלא לזמן מרובה, ואין חוששים שבמשך זמן זה יבוא לאכול מהם[כב].

אֲמַר לֵיהּ רבא לאביי, אין להקשות משם, שכן שם שמדובר בפת ובשמן אין חשש לתקלה, משום שאת **הַפַּת** הטמאה **זָרִיק לֵיהּ בֵּין הֶעֲצִים** - עצי ההסקה, ובכך היא נמאסת ולא יבא לאוכלה, וכן **שֶׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה** שנטמא, **רָמֵי לֵיהּ** - הרי הוא מטילו **בְּכַלֵּי מָאוּס**, ואין חשש שיבוא לאכלו, ולא כן פירות שאינם נמאסים, שיש לחשוש שמא אגב עיסוקו בהם יבוא לאכול מהם.

★

הגמרא שבה לעסוק בברייתא שהובאה לעיל, אודות הדלקה בפת ובשמן של תרומה טמאה: גּוּפָא - נבאר את דברי הברייתא ונדון בהם. **שנינו בברייתא: מַדְלִיקִין בְּפַת וּבְשֶׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה שֶׁנִּטְמֵאת.**

הגמרא מביאה מחלוקת בענין זה: אֲבָל אֲמַר מְשַׁמְיָה [-בשמו] **דְּחִזְקִיָּה, וְרַבָּא אָמַר** בשם **דְּבֵי** [-חכמי בית מדרשו של] **רַבִּי יִצְחָק בַּר מָרְתָא, אֲמַר רַב הוּנָא[כג], לָא שָׁנוּ** שמדליקים בתרומה טמאה, **אֶלָּא בְּפַת** ובשמן, שאין לחשוש בהם לתקלה, שכאמור לעיל פת של תרומה טמאה הוא זורקה לבין העצים ושמן של תרומה טמאה הוא מניחו בכלי מאוס, וכיון שהם נמאסים בכך אין חשש שיבוא לאוכלם, **אֲבָל בְּחִיטֵּי** [-בחטים] של תרומה שנטמאו, **לֹא** מדליקים, **שָׁמְעָה וְבָא לְהֵנֶךְ לִידֵי תַּקָּלָה**, שחטים אינם נמאסים בזריקתם בין עצי ההסקה, ועל כן אם נתיר לו להדליק בהם יש לחשוש שיבוא לאוכלם[כד]. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר אֲפִילּוּ חִיטֵּי** - גם חיטי תרומה, מותר להדליק בהם.

הגמרא מבארת את דברי רבי יוחנן: שואלת הגמרא: וְאַמַּאי - ומדוע התיר רבי יוחנן להדליק בחטים של תרומה, **נֵיחוּשׁ** - הלא יש לנו לחשוש **דִּילְמָא אָתֵי** [-שמא יבוא] **בְּהֵן לִידֵי תַּקָּלָה** לאוכלן, מאחר שאינם נמאסים בזריקתם בין עצי ההסקה, ונאמור.

משיבה הגמרא: בְּדַאֲמַר - כפי שאמר **רַב אַשִׁי** בענין אחר, שמדובר שם

[דאה עליהם בהערה לעיל]. המקור לכך הוא מהנאמר (ויקרא יא נב) 'מִכֹּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא'. ראה על כך ברמב"ם (טומאת אוכלין פ"ט ה"ו). טו. **היין** הוא משבעה המשקים המכשירים את האוכל לקבל טומאה. רק כאשר הוא יוצא מהענבים, הם נעשים מוכשרים לקבל טומאה, ואז הם נטמאים מהטמא מת הנוגע בהם. טז. **וכאמור** לעיל, הסחיטה נעשית בפשוטי כלי עץ וכשהוא נוהר לבלתי לגעת ביין. באופן זה אין היין עשוי לקבל טומאה מהטמא מת עצמו, כי אם מהענבים, אם יש בהם שיעור לטמא. יז. **לפי** הבנת הגמרא עתה, הנידון הוא לטמא את היין מכח נגיעת הטמא מת בענבים אחר שהוכשרו עם תחילת סחיטתם. [ולשלא כפי הבנת הגמרא קודם לכן, שהנידון היה לטמא את היין מכח טומאת הענבים שנטמאו בטמא מת ערב קודם סחיטתם]. יח. **הנידון** בברייתא שם הוא אודות זר האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג, שאמר רבי עקיבא שאינו משלם דבר, כיון שאין התרומה שוה כלום, אחר שהיא אסורה בהנאה. רבי עקיבא דימה זאת לתרומת תותים וענבים שנטמאה. תרומה טמאה, אף שאסורה באכילה, מותרת בהנאה, וניתן להסיקה תחת חבשילו. מפני כך, זר האוכל שאר תרומה טמאה משלם, שכיון שהיא ראויה להסקה יש לה ערך ממון, ועל כן על האוכלה לשלם את שוויה להנאה זו. לא כן תרומת תותים וענבים, שאף שהיא מותרת בהנאה, מכל מקום אין אפשרות מעשית להנות ממנה. מאחר שהיא מים בעלמא ואינה ראויה להסקה. נמצא שזר האוכל תרומת תותים וענבים שנטמאה אינו צריך לשלם דבר, כיון שאינה שוה כלום, וכאוכל תרומת חמץ בפסח. יט. **לענבים**. לגבי דריכת התותים, הדרבר תלוי בנידון שבהערה לעיל אם מי שאר פירות שאינם ענבים ויוצים מקבלים טומאה. לדעות שאינם מקבלים טומאה, יכול הוא לדורכם בכל שיעור שהוא, ואף לרב חסדא יש להקשות מדוע אין בהם היתר אכילה, וכן הקשה הרש"ש (ד"ה דלמא). על כרחנו נצטרך לומר שאין שימוש למי תותים, והגמרא לא עסקה בהם כלל. ברם ראה להלן בשם תוספות הרא"ש ומהר"ם חלאוניה, שהגמרא הקשתה דווקא מתרומת תותים. ועיין קהלות יעקב (פר' כנס). כ. **דברי** הגמרא אינם מובנים, שהלא להלן (ל:) אמרה במפורש, מכח סתירה בדברי רבי יוחנן, שבענבים שעשאם תרומה מדרה רבי יוחנן שמשום מעלה שעשו חכמים בתרומה נחשב היין כ'מכלע בליעי' ומקבל טומאה מהענבים, ומעתה ברור שאין בהם היתר אכילה. ותירץ התוספות הרא"ש (ד"ה דלמ) בשם רבינו מאיר שלא עשו מעלה אלא בענבים שיש כיוצא בהם בקודש, לגבי יין לנסכים, ולא בתותים שאין מהם למזבח דבר. [וכיוצא בכך כתב המהר"ם חלאוניה (ד"ה דלמ), ומטעם שלא עשו מעלה אלא בענבים שתרומתם מן התורה ולא בתותים שתרומתם מדרבנן]. קושיית הגמרא, לתירוץ זה, היא דווקא מתרומת תותים. ועוד כתב לתרץ, שרב חסדא חולק על הדברים האמורים להלן שעשה רבי יוחנן מעלה בתרומה, ולדעתו תירוץ הסתירה האמורה שם היא שעשה רבי יוחנן מעלה בקודש, כפי שהבינה הגמרא מתחילה, ולגבי תרומה אכן משקים 'מיפקד פקדוי' בלבד. כא. **יש** שגרסו 'והתנן', אחר שבתמורה (ג:) נאמר כן במשנה [בלא התיבה 'שנטמאת']. ועיין על כך ברש"ש (ד"ה ומשלם). כב. **אמנם** לעיל (ב:) נחלקו תנאים אם חוששים לתקלה, אולם כאן הנידון הוא אם חוששים לתקלה בזמן מועט שהוא עד שידרוך את הענבים. תוספות הרא"ש (ד"ה ומי). כג. **בדברי** רש"י להלן (ל: ד"ה בפלוגתא) משמע קצת שהתיבות 'אמר רב הונא' מוסבות גם על דברי חזקיה, שאף חזקיה אמר בשם רב הונא. כד. **יש** להקשות, שלעיל לא ידע אביי מטעם זה שיש לחלק בין אוכל הנמאס לאוכל שאינו נמאס, ועל כן הקשה לרבא שהלא אין חוששים לתקלה, ואילו כאן הוא אומר זאת בעצמו. וצ"ע.

בְּשָׁלְיֵיקְתָא וּמְאִיסְתָא - בחטים שנשלקו [-התבשלו בישול רב] וזרקן לבין העצים ונמאסו, **הָבָא נָמֵי** - כך גם בדברי רבי יוחנן מדובר **בְּשָׁלְיֵיקְתָא וּמְאִיסְתָא** - בחטים שלאחר שנמאסו שולקן וזורקן לבין העצים, שכיון שנשלקן הן נמאסות בזריקתן לבין העצים ואין חשש שיבוא לאכלן[א].

אף על פי שרבי יוחנן התיר להדליק רק בחטים שלוקות ומאוסות, רב הונא אסר להדליק בהן אף באופן זה, משום שהוא חושש שמא יאכל מהן עד שישלקן או תוך כדי שליקתן[ב].

הגמרא מביאה את דברי רב אשי במקורם. מבררת הגמרא: וְהֵיכָא אִיתְמַר - והיכן נאמרו דבריו אלו **דְּרַב אָשֵׁי. משיבה הגמרא:** דבריו נאמרו **אַהָא** - על דברים אלה, **דַּאֲמַר רַבִּי אַבִּין בַּר רַב אַחָא, אֲמַר רַבִּי יִצְחָק, אַבָּא שָׁאוּל גַּבָּאּ** - מגבל עיסות **שֶׁל בֵּית רַבִּי הָיָה, וְהָיוּ מְחַמִּין לוֹ** [-לרבי] **חַמִּין** [-מים חמים] **בְּחִטִּין שֶׁל תְּרוּמָה טְמֵאָה, שאבא שאול שתמש בחטים אלו, שנקנו מכהנים בזול, להבערת האש לחימום המים, בכדי לְלַוּשׁ בָּהֶן** [-במים] **עִיסָּה בָּטָהֳרָה** עבור רבי[ג]. אף שהיה רבי אוכל חולין בטהרה בלבד[ד], לא חשש שמא תוך כדי ההתעסקות בחימום יגעו החטים בעיסה ותטמא, לפי שבטלו מתורת אוכל ואינן מטמאות[ה]. ולקשה, **אַמַּאי** - היאך השתמשו בחטים של תרומה טמאה לכך, **נִיחוּשׁ** - הלא יש לחשוש **דִּילְמָא אָתֵי בְּהוּ** - שמא יבוא בחטים אלו, **לִידֵי תַּקָּלָה**, שיאכל אותן. על כך **אָמַר רַב אַשֵׁי**, מדובר **בְּשָׁלְיֵיקְתָא וּמְאִיסְתָא** - בחטים שלוקות שזרקן לבין העצים ונמאסו, ומשום כך אין לחשוש שמא יבוא לידי תקלה לאוכלן.

הגמרא מביאה נידון בענין שתילי תרומה טמאה ששתלם בקרקע, לפי שבתוך הדברים נידונים (לפנ"ס ע"ב) **דברי רבי יוחנן דלעיל** (נג:) **אודות דריכת ענבים שנטמאו: [אבַּי בַּר אַבִּין וְרַב חֲנַנְאֵל בַּר אַבִּין, תְּנוּ** - שנו את מסכת **תְּרוּמוֹת בַּי** [-אצל] **רַבָּה. פָּגַע בְּהוּ** - פגש בהם **רַבָּא בַּר מָתְנָה, אֲמַר לְהוּ, מַאי אֲמְרִיתוּ** - איזה חידוש ושמע אמרתם, **בְּתְרוּמוֹת דְּבֵי מָר** - במסכת תרומות ששניתם בבית מדרשו של אדם גדול כרבה.

אֲמַר לֵיהּ אביי בר אבין ורב חנניא בר אבין לרבא בר מתנה, **וּמַאי קְשָׁיָא לָךְ** - מה הוקשה לך בתרומות, שנוכל לפשוט לך מתוך לימודנו אצל רבה.

אֲמַר לְהוּ רבא בר מתנה, והו שקשה לי, **תָּנֵן** - שנינו במשנה (פרומות פ"ט מ"ז), **שְׁתֵּי תְרוּמוֹת** - שתלים שהפרישם לתרומה, כגון שתלי כרוב וכרישין[ב], **שֶׁנִּטְמְאוּ, וְשָׁתָן בְּקַרְקַע** [-בקרקע] **וְהשרישׁוּ, מְהוֹרִים מִלְּמַטָּה** אחרים[ג], שכיון שהם מחוברים לקרקע בטלו מתורת אוכל ואינם טמאים, **וְאֲסוּרִין** השתילים הללו, **מִלְּאָכְלוֹ (מִתְּרוּמָתָן)**. בפשטות כוונת המשנה לומר שהם אסורים באכילה אף לכהנים, כדין תרומה טמאה[ד]. וקשה לי, **וְכִי מֵאַחַר דְּמְהוֹרִין** השתילים **מִלְּמַטָּה, אַמַּאי אֲסוּרִין** הם **מִלְּאָכְלוֹ** לכהנים, והלא תרומה טהורה הם.

אֲמְרוּ לֵיהּ אביי בר אבין ורב חנניא בר אבין לרבא בר מתנה, **הָכִי** [-כך] **אָמַר רַבָּה** בביאור המשנה, **מַאי** - מה ששינינו במשנה **'אֲסוּרִין** מלאכול', היינו **שֶׁאֲסוּרִין** באכילה **לָזָרִים**, לפי שתרומה הן. שאמנם נסתלקה מהם טומאתם, אך קדושת התרומה שבהם לא נסתלקה. ואכן, מותרים הם באכילה לכהנים, כדין תרומה טהורה.

אמר להם רבא בר מתנה, **וּלְדִבְרֵי רַבָּה אֵלּוּ, מַאי קָא מְשַׁמַּע לָן** - מהו החידוש במה שאמרה המשנה שהם אסורים לזרים, אם באה המשנה ללמד **שֶׁגִּידּוּלֵי תְּרוּמָה** דינם **כִּתְרוּמָה**, שכל שזרע תרומה וצמחה, אפילו כלה זרע התרומה עצמו', הגדל ממנו קדוש בקדושת תרומה[א], **תְּנֵינָא** - הלא כבר שנינו זאת במשנה (פס ע"ד) **'גִּידּוּלֵי תְּרוּמָה תְּרוּמָה'**[ב], ומדוע הוצרכה המשנה לשוב ולשנות דין זה פעם נוספת. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תאמר שהמשנה באה ללמד אודות **גִּידּוּלֵי הַגִּידּוּלִין** - מה שגדל מגידולי התרומה, שאף הוא תרומה[ג], **וְמַאי קָא מְשַׁמַּע לָן** - ובמה נאמר חידוש זה, **בְּדָבָר שֶׁאֵין זַרְעוֹ כָּלֶה**[ד] אלא נוספים בו עלים וגידולים חדשים[ה], **הָא נָפֵי תְּנֵינָא** - הלא גם דין זה כבר שנינו במשנה (פס ע"ו), **'הַמָּבָּל'**[ו] אף אם כבר נגמרה מלאכתו ונתחייב במעשרות ונאסר אפילו באכילת עראי[ז], וזרעו בלא שהפריש ממנו את מעשרותיו[ח] וצמח **גִּידּוּלָיו** אלו שצמחו **מוּתָּרִין** באכילת עראי קודם גמר מלאכה[ט], כמה דברים אמורים, **בְּגִידּוּלִין שצמחו מִדָּבָר שֶׁאֵין זַרְעוֹ כָּלֶה, אֲבָל בְּדָבָר שֶׁאֵין זַרְעוֹ כָּלֶה, אֲפִילּוּ גִּידּוּלֵי גִּידּוּלִין אֲסוּרִין בַּאֲכִילָה**[י], כלומר, אסור לאוכלם אף אכילת עראי קודם גמר מלאכה. וכשם שגידולי גידולי גידולין של טבל בדבר שאין זרעו כלה, טבל הם, כך גידולי גידולין של תרומה בדבר שאין זרעו כלה, הרי הם תרומה[יא]. ונמצא שאין חידוש בדברי המשנה אודות שתילי תרומה.

אִישְׁתִּיקוּ - שתקו אביי בר אבין ורב חנניא בר אבין, שלא ידעו מה להשיב. **אֲמְרוּ לֵיהּ** לרבא בר מתנה, **מִידֵי שְׁמִיעַ לָךְ בְּהָא** - האם שמעת דבר בענין זה. **אֲמַר לְהוּ** רבה בר מתנה, **הָכִי** [-כך] **אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, מַאי** - מה היא כוונת המשנה באומרה ששתילי תרומה **אֲסוּרִין** מלאכול, היינו שהם **אֲסוּרִין לְכֹהֲנִים**, וטעם הדבר הוא **הוֹאִיל וְאִיסְפִּילוּ לָהּ** [-ונפסלו] **בָּהֶיסֵּח הַדַּעַת** - במה שהסיח דעתו מהם, שכיון שנטמאה התרומה הסיח דעתו ממנה[ב] ונפסלה.

שואלת הגמרא: הֵנִיחָא לְמַאן דְּאָמַר - מובנים דברי המשנה לפי הסובר **שֶׁהֶיסֵּח הַדַּעַת** מתרומה וקדשים **פּוֹסֵל הַגּוּף הֲוֵי** [-הוא], וכפי שיתבאר מיד, **עָפִיר** - אכן אפשר לפרש כן, שתשתילי תרומה שנשתלם, אף שנטהרו עדיין

א. **על** פי רש"י (ד"ה נמי). וביאר תוספות רבינו פרץ (ד"ה אבל) בדעתו, שתרומה מותרת בהנאה לזרים, והיינו אף הנאה של כילוי. אמנם תוספות (ד"ה מתקיף) כתבו שלא עשו זאת לרבי, אלא לכהנים שבביתו, לפי שלישראל אסור להנות מתרומה בהנאה של כילוי. והקשו תוספות ותוספות רבינו פרץ (שם) על שיטת רש"י ממה שנאסר לישראל להאכיל להבהמתו כרשיני תרומה (ע"ז עו:), הרי שאסורה תרומה לישראל בהנאה של כילוי. ורבי משה מפונטויזא [מובא בתוספות רבינו פרץ (שם) ובתוספות הרשב"א (ד"ה מתקיף) וברבינו דוד (ד"ה ויש)] תירץ, שאף שהנאה של כילוי מותרת לישראל, הנאה של האכלה לבהמה אסורה [ע"ש בטעם הדבר]. ועוד הביא בתוספות רבינו פרץ (שם) את שיטת הר"ש משאנץ, שאף הנאה של כילוי אסורה לישראל אלא מדרבנן, ובביטול של רבי התירו זאת לפי שהוא צורך רבים, ובאופן זה לא גזרו לאסור. והחזון איש [המובא להלן] נקט בדעת רש"י שהיתרה לזר הוא משום שנפסלה לאכילת אדם על ידי השליקה. עיין שם עוד שדן בחידוש זה שתרומה שאינה ראויה לאכילת אדם [ואפילו תרומה טמאה שאסורה באכילה] פקע ממנו קדושת תרומה. ב. **הכרישין** הוא הירק הנקרא כרתי. ג. **דרך** הגננים היא בכרישים ובדומה להם, שאחר שזרעו אותם וצמחו מעט, שמם תולשים אותם ונוטעים אותם במקום אחר, ומתעבים וגדלים יותר. ר"ש במעשרות (פ"ב מ"ט). ד. **רמב"ם** (מעשרות פ"ט ה"ט). ה. **אוכלים** טמאים של תרומה, יכולים להיות 'ראשון לטומאה' [דהיינו שנטמאו מ'אב הטומאה', והוא מקור הטומאה, כגון מת ונבילה ושרץ וכדומה, ואף שאדם הנוגע במת נעשה אב הטומאה, אוכל הנוגע במת נעשה רק ראשון לטומאה, שאין אוכל יכול להיות אב], והם מטמאים אוכלים אחרים לעשותם 'שני לטומאה', אך 'שני' אינו מטמא מאכלי חולין, אלא רק מאכלי קודש של קרבנות, וכן הוא פוסל מאכלי תרומה [דהיינו שהם פוסלים אותם מאכילה אך אינם נטמאים לטמא אחרים]. רמב"ם (פרק ט"ו מהלכות טומאת אוכלין ה"א ו"ה ופ"ז ה"ב). ו. **אין** מקבלים טומאה אלא אדם וכלים ואוכלים ומשקים, ומה שאינו מארבעה אלה אין בו טומאה. הקדמת התפארת ישראל (משנה ב). ז. **שהם** ראויים לאכילה. ח. **תיבה** זו נמחקת, ואינה נמצאת גם במשנה בתרומות (שם). לשון המשנה בתרומות, 'אסורין מלאכול עד שיגוז' [-שיתתקן] את האוכל, רבי יהודה אומר עד שיגוז וישנה', לדעת תנא קמא יש להתקן את הגדל ראשון משתילים אלו, והגדל בשפם השניה מותר באכילה. לדעת רבי יהודה, אף הגדל בשפם השניה אסור, ומותר רק הגדל בשלישית. ט. **תרומה** טמאה אסורה באכילה באיסור עשה. רמב"ם (מתרומות פ"ו ה"ג), על פי גמרא ביכמות (פג:). י. **ישנם** גידולים, כמו חיטין ושאר מיני תבואה, קטניות, צלעות שומים וכדומה [רש"י (ד"ה ופלח) ובשבת (מ: ד"ה גידולי)], וראה בתוספות (ד"ה גידולי) לענין שומים], ש'זורעם כלה', כלומר, שהזרע הנזרע באדמה נרקב וכלה. גידולים אחרים, כמו בצלים דקים ושתילי כרוב [רש"י (ד"ה וכן)], 'אין זרעם כלה', כלומר, הזרע אינו נרקב, אלא הוא מתרחב וגדל ועולים בו עלים חדשים. בתוספות חכמי אנגליה (ד"ה וכן) כתבו ש'דבר שזרעו כלה' הוא דבר הנזרע, ו'דבר שאין זרעו כלה' הוא דבר הניטע. יא. **לכאורה** הלא במשנה של 'שתילי תרומות' מדובר על דין השתילים עצמם אחר שנשתלו, וכיצד דנה הגמרא עתה לומר שהיא באה לחדש אודות גידולי תרומה. והיה אפשר לומר שהגמרא מעמידה עתה את המשנה דברב שזרעו כלה והנידון בה הוא לגבי הגדל ממנה, אלא שביאור זה הוא דוחק בלשון המשנה, וצריך לומר שדברי הגמרא כך הם מתפרשים, שאין לומר שהמשנה מחדשת שהשתילים הם תרומה, שהלא אפילו גידוליהם תרומה. וראה בחזון נחום ובמשנה אחרונה בתרומות שם. יב. **היינו** שחידוש המשנה אינו על השתילים עצמם, אלא על גידולי גידוליהם. [אף שהוא דוחק בלשון המשנה]. יג. **שאילו** בדבר שזרעו כלה, ודאי שגידולי גידולים מותרים, כאמור במשנה בתרומות (פ"ט מ"ב). [והמאסר"ם (פתוספות פ"ט ה"ג) והגאר אריה (ד"ה גידולי - שם)] נקטו בדעת רש"י המובא בהערה להלן, שבדבר שזרעו כלה אין כלל 'גידולי גידולים', שכל הצומח מהזרע נחשב 'גידולים', ועל כן לא יכלה הגמרא להעמיד את המשנה בגידולי גידולים בדבר שזרעו כלה, ולומר שתרומה חמורה מטבל]. יד. **בדבר** שאין זרעו כלה, התרחבות העלים הראשונים מעבר למה שהיו מתחילה קודם ששתלם, היא 'גידולים', והעלים החדשים שלא היו מעולם וצמחו מהכלח הם 'גידולי גידולים'. רש"י (ד"ה וכן), וכתב עוד, שבבצלים קטנים [הנקראים 'בצלצלים'], כאשר שותלים כל אחד ואחד לבדו, הם נוספים ומתחברים ששה או ארבעה יחד, מה שהוסיף הבצל עצמו הוא 'גידולים', והבצלים החדשים הנוספים הם 'גידולי גידולים' [על פי מהר"י קורקוס (פתומות פ"ט ה"ג אות כ"ב)]. וראה בהערה הקודמת לגבי דבר שזרעו כלה. דברים אלו בביאור מה הם 'גידולים' ומה הם 'גידולי גידולים', הם בשיטת רש"י. ותוספות (ד"ה גידול, על פי פתוספות פ"ט ה"ג גידול) תמהו על כך, מדוע הבצלים החדשים הנוספים יחשבו 'גידולי גידולים', הלא הכל הוא גידול ראשון, שמה ששתל מתחילה גדל מתוכו ונוסף עליו. על כן הביאו את שיטת ריב"א, ש'גידולים' הם הגדל ראשונה מן הזרע אחר שזרעו, בין הם שנוסף ובין הם שצמח עוד, ו'גידולי גידולים' הוא הגדל מאותם גידולים אחר שעקרם וחזר ושתלם. [ובדבר שזרעו כלה, אף רש"י מודה לריב"א שכל הגדלים מהזרע נקראים 'גידולים']. טו. **מכל** הגדל בארץ יש להפריש תרומות ומעשרות, לכתן וללוי ועזר. פירות שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות, אסורים באכילה, ומכונים בשם 'טבל', שפירושו 'שוב לא'. רמב"ם ורע"ב (פרקים ט"ו מ"ג). ורבינו מנוח (ממן ומע ט"ו ט"ו) הביא עוד שני פירושים, האחד שהוא תערובת, והאחר שהוא לשון טבלת עץ ומחכת שאין אדם יכול לאוכלה [וכן פירש הערוך (ערך טבל)]. בשם טבל מכנים את הפירות עד שיופרשו מהם כל מעשרותיהם. טז. **המבל** אסור באכילת קבע, ומותר באכילת עראי עד שתגמר מלאכתו. נמר המלאכה משתנה מפרי לפרי. בתבואה, בגמר הבאתה לגורן. בזיתים, בגמר המלאכה הוא בשימרת בכרי [-ערימת התבואה], דהיינו שיפיה את פני הכרי ברחת, כדרך שעושים כשגומרים את מעשיו. רמב"ם (מעשר ט"ג ה"ט וט"ו). יז. **בשם** 'מעשרות' מכנים את כל התרומות והמעשרות שיש להפריש. יח. **כלומר**, אין לגידולי טבל את דין הטבל שממנו צמחו [שעל כן יאסרו באכילת עראי כפי שנאסר אותו טבל שכבר נגמרה מלאכתן], אלא של עליהם דין טבל חדש, מכח שפיחתם עתה [ועל כן אין לאוסרם באכילת עראי עד שתגמר מלאכתם שלהם]. כמו אם כן אם הזזירעו השניה היתה בתוך לארץ, יהיו מותרים לגמרי, לפי שהטבל הראשון אינו אוסר אותם, ושפיחתם עתה בתוך לארץ, אינה מחילה עליהם דין טבל. אף שגידולי תרומה תרומה, גידולי טבל חולין הם. ושעם החילוק, שאיסור הגידולים בתרומה הוא רק מדברי חכמים, בכדי שלא יפסידו הכהנים במה שזרעו את התרומה המגיעה להם. ובטבל לא גזרו דבר, ונותר דינו כעיקר הדין, שאין דין גידולי גידולים כדינו עצמו, והם מותרים. רש"י (ד"ה מתקיף). יט. **בדבר** שאין זרעו כלה, אסורים לא רק גידולי גידולין, אלא אפילו גידולי-גידולי-גידולין עד הדרביעי שבהם. ירושלמי (פתומות פ"ט ה"ג), וכתב הר"ש (פתומות פ"ט מ"ו) שהחמחמיי מותר. וראה עוד בכסף משנה ובמשנה למלך (פתומות פ"ו ה"ב וט"ו) ובמרכבת המשנה (פס ס"ב). איסור גידולי הגידולים אינו אלא עד שיהיו יותר מהעיקר, שאם רבו על העיקר הרי הם מבטלים אותו, והכל מותר. נדרים (פג). כ. **כן** הוא בדרך כלל, אבל אין זה מוכרח, ולעולם יתכן שיטמא וישמרנו. ראש יוסף (לפנ"ס ע"ב תמ"ו).

אסורים הם באכילה לפי שנפסלו בהיסח הדעת. **אָלָּא דְּאָמַר** [-לסובר] **שֶׁהֶיסַּח הַדַּעַת פְּסוּלוֹ טוּמְאָה הֲוֵי**, כלומר שטעם פסול זה הוא שחוששים שמא על ידי שהסיח דעתו משמירתו נטמאו ולא שם ליבו לכך[כא], **מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** - כיצד נוכל לבאר את המשנה כדברי רב ששת, הלא כאן אין קיים החשש שמא נטמאו, שהלא בשתילתם נטהרו אפילו מטומאה ודאית שהיתה עליהם[כב].

קודם שהגמרא תביא את המשך הנידון בביאור המשנה בתרומות (נמצן ע״ג), **מביאה הגמרא את המחלוקת האמורה אודות טעם הפסול של היסח הדעת, ומשא ומתן שהיה בין החולקים במחלוקת זו: דְּאָמַר** - שנאמר בבית המדרש, **הֶיסַּח הַדַּעַת, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר פְּסוּלוֹ טוּמְאָה הֲוֵי, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר פְּסוּלוֹ הֶגּוּף הֲוֵי.**

הגמרא מבארת את הנפקא מינה ממחלוקת זו: רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר פְּסוּלוֹ טוּמְאָה הֲוֵי, שֶׁאִם יָבֹא אֲלִיָּהוּ וְיַטַּהֲרֶנָּה - ויגלה לנו שלא נטמאה התרומה כלל וטהורה היא, **שׁוֹמְעִין לוֹ**[כג], שפסול היסח הדעת הוא מחשש שמא נגעה בה טומאה, והרי גילה שלא נגעה. **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אוֹמֵר פְּסוּלוֹ הֶגּוּף הֲוֵי, שֶׁאִם יָבֹא אֲלִיָּהוּ וְיַטַּהֲרֶנָּה, אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ** להכשיר אותה, שאף אם באמת לא נגעה בה טומאה כלל, נפסלה מכח היסח הדעת עצמו הפוסלה בכל אופן שהוא.

הגמרא מביאה ראיה שהביא רבי יוחנן לשיטתו ונגד דעת ריש לקיש, ומה שדחה ריש לקיש: אֵיתִיבֵיהּ [-והקשה לו] **רַבִּי יוֹחָנָן לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, שנינו בברייתא, **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל**[כד] **בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָא אוֹמֵר, לוּל קָטָן** - כעין גומא קטנה בנויה ברצפת העזרה, **הָיָה בֵּין בֶּבֶשׁ לַמִּזְבֵּחַ**[כה], כלומר, בזוית הסמוכה למקום חיבורם של הכבש והמזבח[כה], **בְּמַעֲרָבוֹ שֶׁל בֶּבֶשׁ**[כו], **שֶׁשָּׁם הָיוּ זוֹרְקִין פְּסוּלֵי הַחַטָּאת הָעוֹף**[כז] כיון שהיתה נעשית בסמוך למקום זה[כח], **וְתִצְטַבֵּר צוֹרְתָן** - וכיון שאי אפשר לשורפם מיד משום בזיון קדשים, על כן ממתינים עד שיעבור מהם צורת בשר [והיינו שיתקלקל בשר החטאות שנפסלו], וזה על ידי שיעבור עליהם לילה, ועל ידי כך יפסלו בלינה וְעָשׂו 'נותר'[כט], **וְיוֹצְאִין** למחרת **לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה**, כדין נותר[ל]. והנה, כל הפסולים שיתכן שיראינו בהם[לא], דינם בשריפה מיד, ואין צורך להמתין שיפסלו בלינה, ועל כן **אִי אֲמָרַתְ בְּשֶׁלָּמָא** - מובן הדבר אם פסול היסח הדעת **פְּסוּלוֹ טוּמְאָה הֲוֵי**, שאנו חוששים שמא נטמא על ידי שהסיח דעתו מהקרבן, אפשר להעמיד את הברייתא באופן שנפסלה החטאת בהיסח הדעת, **וּמְשׁוּם הָכֵי בָּעֵי** - על כן היא צריכה **עִיבּוּר צוֹרָה** ואין שורפים אותה מיד, **שֶׁמָּא יָבֹא אֲלִיָּהוּ וְיַטַּהֲרֶנָּה** על ידי שיאמר שבאמת לא נטמאה כלל ולא היה צורך לשורפה[לב], ומפני זה יש לפוסלה בלינה קודם לשריפתה. **אֶלָּא אִי אֲמָרַתְ** שהיסח הדעת הוא **פְּסוּלוֹ הֶגּוּף**, שהוא פוסל את הקרבן גם אם לא נטמא כלל, **לָמָּה לִי עִיבּוּר צוֹרָה** כדי לשורפה, **וְהָתְנַן**[לג] - והלא שנינו, **זֶה הַכְּלָל**,

---

כא. **תרומה**, וכן קדשים, נפסלים בהיסח הדעת, מקור הדין הוא ממה שנאמר בתרומה (במדבר יח ח) 'את משמרת תרומותי', והיינו שיש לשמור את התרומה. אף שפסוק זה נאמר לענין תרומה למדים ממנו אף לקדשים כמו שמבואר ברש״י (פולן ג: ד״ה ומשקשין). אופן הלימוד לקדשים אינו ברור, ויתכן שלמדים זאת בקל וחומר, שאם בתרומה כן כל שכן בקדשים, ראה כעין זה ברמב״ם (פסוה״מ שגגות פ״ג ה״ב). [ובמגיני שלמה (פסוה״מ פ״ג אסול) נקט שלמסקנת הגמרא היסח הדעת פוסל בקדשים בלבד, ומן הפסוק בתרומה אין ללמוד אלא שצריך לשמור את התרומה, אך לא שהיא נפסלת בכך]. כמבואר בגמרא, וכפי שיתבאר עוד בהמשך, נחלקו אמוראים אם הפסול הוא פסול הגוף או פסול טומאה, והיינו אם הפסול הוא ודאי, או שהוא פסול מפני הספק. כמו כן, מחלוקתם היא אודות גדר הפסול, אם הוא פסול כשאר פסולים, או שהוא פסול מפני הטומאה [ומלשון בקדשים יועיל עליו ריצוי ציץ]. נחלקו האחרונים בגדרו של פסול זה. יש הסוברים שהוא מן התורה אפילו לסובר שהוא פסול טומאה, ומוכח כן בירושלמי (מגילה פ״א ה״ב) שמבואר בו שלדעת רבי יוחנן היסח הדעת פוסל מן התורה, אף שהוא הסובר שהיסח הדעת הוא פסול טומאה, והיינו שכל שלא נשמר מספק טומאה, נפסל. ראה כן באחיעזר (ח״ב מ׳ סק״ט). אמנם יש הסוברים שאינו אלא מעלה בעלמא ומדברי חכמים, ראה כן בפני יהושע (ב״ק ל״ב:). והשפת אמת (ב״ק ס״ק פ) נסתפק בדבר. דעה אמצעית היא דעת הר״ש סיריליאו (מנחות שם), שבכך נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש, שלסובר שהיסח הדעת הוא פסול הגוף הוא פסול מן התורה, ולסובר שהוא פסול טומאה אינו אלא מדרבנן, וכתב שלפי זה, דברי הירושלמי שרבי יוחנן סובר שהפסול הוא מן התורה, הם משום שדעת הירושלמי שרבי יוחנן סובר שהפסול הוא פסול הגוף, ושלא כמבואר בבבלי בשמו. כב. **יש** להקשות, מדוע לא שאלה הגמרא גם ממה שמבואר במשנה שהם טהורים מלטמא, שאם יש חשש שמא נטמאו, מדוע לא יטמאו. וביאר המהר״ם חלאוונה (ב״ק פה ע״ב) שמשם אין לשאול משום שאין זה אלא ספק טומאה, ולכך אינו מטמא אחרים. כג. **ואף** שבשבת (קה.) וברש״י שם (ב״ק פה ע״ב) מבואר שהיתר האיסור אין תלוי באליהו, משום ש'לא בשמים היא', כאן אין הספק בדבר איסור והיתר אלא בבירור המציאות, ודבר זה יכול להתברר על ידו. בית האוצר (מ״ע מערכת ב-ג כלל יח אות ז). כד. **המזבח** החיצון עמד בעזרה לפני ההיכל והאולם, על רפנותיו זורקו את דם הקרבנות, ועל גגו הקטירו את איבריהם. בצידו הדרומי עמד כבש ארוך שעלה מקרקע העזרה ועד גג המזבח. כה. **המזבח** היה ארכו ורחבו שלשים ושתים אמה, ואילו הכבש שלפניו היה רחב רק שש עשרה אמה, ומכוון היה כנגד אמצע המזבח [ראה זבחים (נה. סע״ב)], כלומר, המזבח בלט שמונה אמות מכל צד. נמצא שבמקום חיבורם היתה כניסה של שמונה אמות, ובה היה לול זה. כו. **המזבח** והכבש עמדו ממזרח להיכל, וממזרחה להם פתח העזרה. מערבו של כבש הוא הצד המנוגד לפתח העזרה הפונה להיכל. כז. **חטאת** העוף היא קרבן חובה, ובאה לכפר על חטאים שונים או כאחד מקרבנות מחוסרי כפרה. יש והיא באה בדלות דווקא, כאשר אין יד המחוייב קרבן משגת הבאת בהמה, ויש שהיא עיקר הקרבן. סדר עבודת חטאת העוף היה כדלהלן: מליקה, הכהן היה מולק את ראשה ממול ערפה. הזאה, אוחז בגוף החטאת ומזה מדמה על קיר המזבח בקרן דרומית מערבית למטה מחציו. מיצוי, היה מקרב את מקום המליקה שבצוף אל קיר המזבח ודוחק בו עד שיצא דמו, והיה הדם יורד מן הקיר ליסוד שתחתיו. כח. **כאמור** בהערה הקודמת, דם חטאת העוף היה ניתן בקרן דרומית מערבית, בחציו התחתון של המזבח. [היו מהקרבנות שדמם ניתן בחציו העליון של המזבח, והיו שדמם ניתן בחציו התחתון, באמצעו של המזבח היה מתוח 'חוט הסיקרא', היינו שהיה סימן אדום סביב המזבח, שהבדיל בין עליונו לתחתונו. גמרא (זבחים נג:)]. הלול האמור, היה איפוא בסמוך למקום מתן דם חטאת העוף. אם היה נמצא בחטאת פסול הגוף, היו שורפים אותה מיד, אולם אם נמצא פסול שאינו פסול הגוף, אי אפשר לשורפה מיד משום שיש בכך בזיון קדשים, ועל כן היו נותנים אותה שם עד שתעובר צורתה, כדלהלן. כט. **ראה** בהערה הבאה. ל. **בשר** קרבן שנותר אחר זמן אכילתו, דינו בשריפה, שנאמר (ויקרא ז יז) 'והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף'. לא. **בגון** שמלקה שלא כמצותה, או שפיגל בה [חשב בעת עבודתיה לאוכלה חוץ לזמנה או חוץ למקומה], או שנטמאה, או שיצאה חוץ לעזרה. לב. **'והתנן'** נאמר כשמדובר במשנה, וכאן בברייתא היא, וצריך לומר 'והתניא'.

כְּלִי שֶׁפִּסּוּלוֹ בְּגוּפוֹ - שנפסל הקרבן עצמו, כגון שהכשר נתפגל או נטמא או יצא ממחיצתו או נעשה נותר, ובאופן שנפסל בודאות[א], **יָשַׁרְפ מִיָּד**, ואם פסולו הוא רק **בַּדָּם**, כגון שנשפך הדם ואי אפשר לזורקו, **וּבַבָּעָלִים**, כגון שהוא קרבן פסח ונטמאו בעליו או מתו לאחר זריקת הדם, שהפסח כשר אך אין מי שיאכלנו[ב], **תְּעוּבַּר צוּרָתָן** - תעבור צורת הכשר שבו, כלומר ילינוהו ויפסל בלינה, **וְיוֹצִיאִין** למחרת **לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה**[ג]. הרי, שכל שפסולו בגופו ישרף מיד ואינו צריך עיבור צורה, ואם כן, לריש לקיש הסובר שהיסח הדעת פסול הגוף הוא, אם כוונת הברייתא שנפסלה החטאת בהיסח הדעת, למה הצריכה עיבור צורה לפני השריפה[ד].

אָמַר לֵיהּ ריש לקיש לרבי יוחנן, **לְאֵי תַּנָּא** - התנא של הברייתא ששנה בשם רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה שנעשה לול לפסולי חטאת העוף, **תַּנָּא דְּבֵי** [מבית מדרשו של] **רַבָּה בַּר אֲבוּהּ הוּא, דְּאָמַר אֲפִילּוּ פִּיגּוּל**, שהוא פסול הגוף, **טָעוּן עִיבּוּר צוּרָה** - אינו נשרף עד שתעובר צורתו[ה], ועל כן בלול זה היו ניתנים כל הפסולים. כיון שכך, אין לנו ראיה מהברייתא שפסול הדעת הוא פסול טומאה ואין להקשות דבר.

ראיה נוספת שהביא רבי יוחנן לשיטתו, ודחיית ריש לקיש: אֵיתֵיבֵיהּ רבי יוחנן לריש לקיש, שנינו בברייתא, קרבן שנשחט, וקודם שנזרק דמו **נִטְמָא** כל הבשר, **אוֹ שֶׁנִּפְסַל** כל **הַבָּשָׂר**[ו], **אוֹ** בקדשי קדשים **שֶׁיָּצָא** כל הבשר **חוּץ לַקְּלָעִים** [-חוץ לעזרה][ז] ונפסל[ח], ולא נותר מבשר הקרבן כזית בשר טהור שלא יצא מחוץ לקלעים[ט], **רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר יִזָּרֵק** את הדם, אף שאין בשר להקריב או לאכול, **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר לֹא יִזָּרֵק**, שאם אין בשר אין זורקים את הדם[י], והוא הדין אם הבשר קיים אלא שהוא פסול[יא], **וּמוֹדֶה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁאִם זָרַק** אף שלא היה ראשי, **הוֹרָצָה** [-הוכשר] הקרבן על ידי הציץ, ועלה לבעלים[יב]. ויש לשאול, **מַאי** [-מהן] **נְפָסַל**? האמור בברייתא, שאחר ששנתה הברייתא פסול טומאה ופסול יוצא, איזה פסול נוסף יש מלבדם שפוסל רק את הבשר[יג], **לָאו** - האם אין הכוונה שנפסל **בְּהֶיסֵּח הַדַּעַת, וְאִי אִמְרַתְּ בְּשֶׁלָּמָא** - ומובן הדבר אם תאמר שהיסח הדעת **פָּסוּל**[יד] **טוּמְאָה הָוֵי, הֵיינוּ דְּשַׁנְטְמָא** - על כן אתה מוצא בו הרצאה, משום **הָכְרְחֵי צִיץ** על פסול זה והקרבן כשר, **אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ** היסח הדעת **פָּסוּל הָגּוּף הָוֵי, אַמַּאי הוֹרְצָה** (**ציץ**[טו]) הקרבן, הלא אין ציץ מרצה על פסול אחר מלבד פסול טומאה[טז], ועקשה על ריש לקיש שאמר שפסול היסח הדעת הוא פסול הגוף.

מתרצת הגמרא: מַאי נְפָסַל? האמור בברייתא, **שֶׁנִּפְסַל** בְּכָךְ שנגע בו **טְבוּל יוֹם**[יז], והוא פסול טומאה שמרצה עליו ציץ.

מקשה הגמרא: אִי הָכִי - אם כך, **הֵיינוּ** - זהו פסול **טָמֵא** שכבר נזכר בברייתא, ומדוע נזכר פעם נוספת. **מתרצת הגמרא: תְּנֵי גַּוְונֵי** - שני אופני **טָמֵא** שנתה הברייתא, שנטמא הבשר בטומאה גמורה, ושנטמא במגע טבול יום[יח].

מחלוקת זו, בגדרו של פסול היסח הדעת, וכל המשא ומתן הקשור אליה, הובאו אגב הדיון [בגיל ע"ב] אודות דברי המשנה בתרומות (פ"ט ע"ז), ששתילי תרומה שנטמאו ושתלן טהורים מלטמא ואסורים באכילה. הגמרא התקשתה בטעם דברי המשנה שהשתילים אסורים באכילה, ורב ששת ביאר שהאיסור הוא גם לכהנים, ומשום שנפסלו בהיסח הדעת הפוסל בתרומה כבקדשים. הגמרא תלתה ביאור זה בגדרו של פסול היסח הדעת, אם הוא פסול טומאה או פסול הגוף, ואמרה שלדעה שהוא פסול טומאה, אי אפשר לבאר כן את המשנה. לדעה זו, כיון שכבר נדחו ביאורים קודמים שהובאו לדברי המשנה, נותרה המשנה ללא ביאור.

הגמרא מביאה אפשרות אחרת בביאור המשנה. אומרת הגמרא: כִּי סָלֵיק - כאשר עלה **רָבִין** מבבל לארץ ישראל, **אָמְרָה לְשָׁמְעָתְתֵיהּ מֵעָיְיה** - אמר סוגיא זו לפניו **דְּרָבִי יִרְמְיָה**, שרב ששת ביאר את המשנה האוסרת לכהנים את השתילים הטמאים שנטהרו, שזהו משום שנפסלו בהיסח הדעת, **וְאָמַר** לו רבי ירמיה על כך, **בָּבְלָאֵי טִפְּשָׁאֵי** - בבליים טפשים, **מְשׁוּם דְּיָתְבִי בְּאַרְעָא דְּחֶשְׁוֹקָא אֲמְרִיתוּן שְׁמָעְתָּתָא דְּסָחֲכְתוּ** - משום שיושבים אתם בארץ חשכה[יט] אומרים אתם שמועות חשוכות, כלומר, מפני שאינכם יודעים לפרש את המשנה על כן אתם מפרשים אותה באופנים שאינם נכונים, **לָא שְׁמִיעַ לָכוּ** - האם לא שמעתם **הָא** - דברים אלו דְּאמר **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ מְשַׁמֵּיהּ** [-בשמו] **דְּרַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מַי הֶחָגָ** - מים המתנסכים על גבי המזבח בחג הסוכות[כ], **שֶׁנִּטְמְאוּ**[כא] ונפסלו לניסוך[כב], **הֶישֵׁן** - חיברם לאמת המים שבעזרה[כג], **וְאַחַר כָּךְ הֶחָדִישָׁן** לניסוך המים[כד], **חֲהוֹדִירִין**[כה], ואם **הֶחָדִישָׁן** לניסוך המים **וְאַחַר כָּךְ הֶישֵׁן, מְמָאִים**, שאין השקה מועילה למים אחר שהוקדשו. ויש לשאול, **מִכְּדֵי** - מאחר שהשקתם של המים כְּזִרְיָקָה **נִינְהוּ** [-הם], **מַה לִּי הֶישֵׁן וְאַחַר כָּךְ הֶחָדִישָׁן מַה לִּי הֶחָדִישָׁן וְאַחַר כָּךְ הֶישֵׁן**, שאם מועילה השקה לטהר, מדוע לא תועיל במים שהוקדשו. **אֶלָּמָא** - מוכח איפוא, **שְׁאֵין זְרִיקָה**[כו], מועילה **לְהֶחָדֵשׁ**, שמעלה עשו בקדשים שלא תועיל לטהרם מטומאה, **הָכָא נָמֵי** - אף כאן, בשתילי תרומה שנטמאו ושתלן, **אֵין זְרִיקָה לְהָתְרוּמָה**, שאף בה עשו מעלה שלא תועיל לטהרם באכילה[כז].

נתבארו איפוא דברי המשנה ששתילי תרומה שנטמאו ושתלם טהורים מלטמא, אולם עדיין אסורים באכילה ואף לכהנים, ומשום שעשו חכמים מעלה שלא תהא הזריעה מטהרת אותם[כח].

הגמרא דנה באיזו קדושה עשו חכמים מעלה זו: יָתִיב - [-ישב] **רַב דִּימִי וְקָאָמַר לָהּ לְהָא שְׁמָעְתָּא** - ואמר הלכה זו, שעשו חכמים מעלה במי החג שהקדישן שלא תועיל להם השקה. **אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי** לרב דימי, מהו 'הקדישן' שאמר רבי אושעיא, האם **הֶחְדִּישָׁן בְּכֵלִי** שרת **קָאָמַר** [-אמר], והיינו שאין מועילה בהם השקה לטהרם רק לאחר שנתקדשו בכלי שרת[כט], **אֶלָּא** מֵאי מלאם **בְּכֵלִי** חול והקדישם **בְּפֶה** בלבד, שאמר שהוא ממלאם לשם חג, **לָא עֲבוּד** [-עשו] **רַבָּנָן מַעֲלָה** זו, ואם נטמאו משיקם והם טהורים, **אוֹ דִילְמָא** [-שמא] בהקדישם **בְּפֶה נָמֵי** [-גם כן] **עֲבוּד** [-עשו] **רַבָּנָן מַעֲלָה**, ואף אם נתקדשו בפה בלבד אין מועילה עוד השקה לטהרם.

אָמַר לֵיהּ רב דימי לאביי, **זוּ** - במעלה זו שאין השקה וזריעה מועלת לטהר קדושים, **לָא שָׁמַעְתָּתְי**, אם גם בנתקדשו בפה בלבד עשו אותה, או דווקא אם נתקדשו בכלי שרת, אבל **קַיְּימָא דָּא** - במעלה אחרת **דְּרבים שֶׁמָּהֶם** ניתן לפשוט שגם במעלה שבו נסתפקת אין חילוק בין קידוש פה לקידוש בכלי שרת, **דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאוּ, אִם דָּרְכָּן** להוציא את יינם **וְאַחַר כָּךְ הֶקְדִּישָׁן** [-את המשקים היוצאים מהם]

א. **והיינו** שכדי שיהיה אפשר לשרפו מיד ללא המתנה לעיבור צורה, צריך שיתקיימו בו שני תנאים, א. שהפסול יהיה בגופו [-בבשר], למעט פסול בדם ובבעלים. ב. שהפסול יהיה ודאי ולא מספק, למעט פסול היסח הדעת לדעת רבי יוחנן שאינו אלא מחשש לטומאה. אם הפסול אינו בגופו יש בזיון קדשים לשורפו בלא עיבור צורה, וכן אם הפסול אינו ודאי אין לשורפו בלא עיבור צורה מפני החשש שמא יבוא אליהו ויטהרנו. ב. **הפסח** אינו נאכל אלא למנויי (שמות יב ד), ולכן אם נטמאו או מתו בעלי הקרבן, אין מי שיאכלנו. ג. **אכנס** פסול בדם הוא פסול גמור, מכל מקום כיון שאינו בגוף בשר הקרבן, צריך הכשר עיבור צורה. רש"י (פ"ב ע"ב ד"ה ופנטלם). ד. **ודרש** את פסוקים, ראה להלן (36:). ה. **הגמרא** תבאר מיד לאיזה פסול הכוונה. ו. **הקלעים** שמשו כדפנותיה של חצר המשכן, ונקראו כן על שם שנעשו באופן של קלירה ולא באופן של אריגה. ראה רש"י (שמות מ ח). הקלעים של חצר המשכן היו נבולו של מחנה שכינה, וקדשי קדשים שיצאו מחוצה להם נפסלו. בבית המקדש לא היו קלעים, ותחתם היתה חומת העזרה, ומכל מקום שגור בפי חז"ל הלשון 'קלעים' תחת חומת העזרה. וראה בזה ברש"ש (שבת צח. ד"ה שתשמון). ז. **פיגלה** זו של הברייתא עוסקת בבשר קדשי קדשים שמחיצתו היא חומת העזרה, כמו שנאמר לגבי מנחה [שהיא בכלל קדשי קדשים] (ויקרא ו ט), 'בחצר אהל מועד יאכלוה', וכן נאמר אצל חטאת (שם ו יח), 'במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד'. ואם יצא בשר קדשי קדשים מחוץ לקלעים נפסל. רש"י (ד"ה רבי יוחנן). ולגבי בשר קדשים קלים שיצא מחוץ לעזרה קודם זריקת דמו, נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בזבחים (סט:). לדעת רבי יוחנן אינו נפסל ביוצא [ועיין שם בשטמ"ק]. ולדעת ריש לקיש נפסל ביוצא [ועיין שם עוד לגבי פסול יוצא באימורי קדשים קלים שיצאו לפני זריקת הדם]. ח. **אבל** אם נשאר כזית בשר או כזית חלב, די בו כדי לזרוק את הדם. גמרא (להלן עמ"ב). ט. **שיטותיהם** במחלוקת זו, האם זורקים את הדם גם כאשר אין בשר, כגון שאבד או שנשרף, מתבארות להלן (עמ"ב). על פי דרשות שונות. י. **הציץ** הוא אחד משמונה הבגדים שלובש הכהן גדול בעת עבודתו, מיוחד הוא הציץ משאר הבגדים שהוא מכפר ['מרצה'] על פסולי טומאת הדם והבשר. ראה את פרטי הדינים בהרמב"ם (פיפ"ל מקדש ס"ע ופ"ח). להלן (עמ"ב) נחלקו תנאים אם הוא מרצה גם כשאינו על מצחו. כאן מרצה הציץ על טומאת הבשר, להחשיבו כאילו אינו טמא, ועל ידי כך יש כאן בשר והנועלה זרוק הדם. אמנם אין זה מועיל אלא בדיעבד, ועל כן לכתחילה לא יזרוק. רש"י (ד"ה לא). יא. **שפסל** כמו פיגול, פוסל גם את הדם ולא רק את הבשר, ואף לרבי אליעזר לא יזרוק. רש"י (ד"ה פלא). יב. **יש** גורסים 'פסול'. יג. **תיבה** זו מתאימה לגירסא שהביא רש"י (ד"ה ס"ע אלא) במקום 'אמאי הורצה', 'מי קא מרצי ציץ'. רש"י דחה גירסא זו, משום שהציץ אינו מרצה על פסול יוצא, אף שבברייתא מדובר גם עליו, ועל כרחך שפה שנאמר בברייתא 'הורצה' אינו דווקא על ידי הציץ, ושאלת הגמרא היא רק למה הקרבן הורצה. יד. **טמא** שטבל ועריין לא העריב שמשו [לא שקעה החמה]. נטהר לגבי חולין ומעשר שני, אך עדיין הוא נחשב טמא לענין תרומה וקדשים. טו. **וחם** שני אופנים שונים, כי מגע טומאה מטמא את הבשר גם לטמא אחרים, ואילו מגע טבול יום אינו אלא פוסל את הבשר בלבד, ואין בו טומאה גמורה לטמא אחרים, ובדעת חכמים בפרה (פי"ח ע"ב). תוספות (ד"ה ופנטלם) ור"ד (ד"ה ופנטלם). טז. **ביוני** לבבל שהיא מקום עמוק. רש"י (ד"ה לאתויי). יז. **בשבעת** ימי חג הסוכות היו מדי יום מנסכים מים על גבי המזבח. הניסוך היה נעשה עם ניסוך היין שאחר הקרבת תמיד של שחר. ראה רמב"ם (ממיין ומוסיפין פ"י ה"ו ופיה"מ). יח. **זעיר** (עמ.) נחלקו רב ושמואל אם יש טומאה למשקים שבבית המטבחיים שבמקדש [בגון דם], אך מבוארי שם (ח.) שמשקים של המזבח, כגון מים לניסוך טמאים וטמאים. יעב"ץ (ד"ה ת"ש). וראה מקדש דוד (מי' נ' מק"ד ס"ק ח' ופמ"ו). יט. **בגין** שהניחם בכלי בתוך אמת המים, ועברו המים על שפתם. באופן זה התחברו למי אמת המים ובטלו אליהם, ונטהרו מטומאתם, כשם שמי אמת המים וכן מי מקוה אינם מקבלים טומאה. השקה זו היא כזריעת שתילי תרומה, שכאן כמו כאן השתילים והמים נטהרים מטומאתם. כ. **דְּהָהֵן** תסתפק הגמרא אם הכוונה אפילו שהקדישם רק בפה, שמלאם [בכלי חול] לשם מי החג, או שדווקא אם הכניסם בכלי שרת ונתקדשו בכך. כא. **הניזדון** בהשקה לטהר מים קדושים, אינו שייך אלא במי החג בלבד, שאין במקדש שימוש במים טהורים אלא לניסוך המים, ואילו לשאר משקים שבמקדש, יין או שמן, אין השקה מועילה כלל, כמו שמבואר במשנה (מכשירין פ"ד מ"ו). כב. **היינו**, בעניינו, חיבור המים למקוה. כג. **היינו** שעשו חכמים מעלה שלא תועיל לטהרם כלפי היתר אכילה, אבל היא מועילה לטהרם כלפי דין זה שלא יטמאו אחרים, וכמבואר במשנה שם שטהרו מלטמא, שלענין זה לא עשו מעלה. כד. **בקדשים** מצינו 'קדושת כלי' המקדשת את הניתן בה בקדושה רבה יותר מאשר בהקדש בפה, ומכשיותו להקרב, ועל כן הוא גם נפסל מכאן ואילך בפסולים המיוחדים שיש בקדשים, וכגון האמור במשנה במעילה (עג.), 'המנחות מועלין בהן משהוקרשו, קדשו בכלי הוכשרו ליפסל בטבול יום ובמחוסר כפורים ובלינה'. ההקדש בפה מועיל רק לענין שאם נזנה מעל ועליו להביא קרבן מעילה, ולעומתו קדושת הכלי מכשיותן להקרב, ומאז ואילך הם נפסלים על ידי טמאים המטמאים רק קדשים, וכן אם לנו נפסלו.

לניסוך היין, ולא היו הענבים קדושים עדיין בעת הדריכה[כה], **טְהוֹרִים**, כלומר, היין היוצא מהם יין טהור וכשר לניסוך היין. ולא נטמאו המשקין בעודם בתוך הענבים, משום שכשהם בתוך הענבים אינם נחשבים מחוברים להם אלא רק ככנוסים ומופקדים בהם בלבד, ועל כן לא נטמאו עמם, וכאמור לעיל (נג:) בשם רבי יוחנן[כו]. אמנם אם **הֻקְדִּישָׁן** [-לענבים] **וְאַחַר כָּךְ דְּרָכָן, טְמֵאִין** המשקין ופסולים לניסוך היין, שעשו חכמים מעלה בקדשים, שלא יחשבו המשקים ככנוסים בתוך הענבים ולא יטמאו[כז]. ובודאי שכוונת רבי יוחנן באמרו 'הקדישן ואחר כך דרכן טמאים' היא שהקדיש את הענבים לנסכים, וכאמור, ואם כן יש לפשוט את הספק שנסתפקת בו, **וְהָא** [-והלא] **עֲנָבִים הֻקְדּוּשַׁת פֶּה גִּינְזוּ** [-הם], שאין שייכת קדושת כלי שרת אלא ביין הראוי לניסוך[כח], **וַאֲפִילּוּ הָכֵי עֲבוּד רַבָּנָן** - ואף על פי כן עשו בהם חכמים **מַעֲלָה** זו שלא יחשבו ככנוסים בענבים[כט], ומוכח שמעלת חכמים שלא לטהר קדשים שנטמאו, הן גם כאשר נתקדשו רק בפה ולא בכלי.

הגמרא דוחה ראיה זו: אָמַר רַב יוֹסֵף, האם **עֲנָבִים הָאֲמְרַת** [-אמרת], כלומר, האם ממה שאמר רבי יוחנן שעשו חכמים מעלה בענבים הנך רוצה להביא ראיה שעשו חכמים מעלה במי החג גם כאשר הוקדשו בפה בלבד, **הָכָא** - כאן בדברי רבי יוחנן, אין המדובר בהקדש לנסכים, אלא **בַּעֲנָבִים שֶׁל תְּרוּמָה עַכְּרִינְן** [-אנו עוסקים], ומה שאמר 'הקדישן' היינו הפירשם לתרומה, **הָקְדּוּשַׁת פֶּה דִּידְהוּ** [-שלהם], כלומר הפרשתם לתרומה, **הָקְדּוּשַׁת כְּלִי** בקדשים **דְּמֵי** [-דומה], שאין בהם קדושת כלי, **אֲבָל הָנֵי דְּבָעֵי כְּלִי** - באלו שיש צורך בקדושת כלי, כגון בניסוך המים, יתכן שאם הוקדשו רק **בְּפֶה לֹא עֲבוּד** [-עשו] **רַבָּנָן מַעֲלָה** שלא תועיל בהם זריעה לטהרם[ל].

הגמרא שבה לדברי רבי יוחנן ומקשה עליו: לעיל הובאו דברי רבי יוחנן, שענבים שנטמאו ודרכם, טהורים. מדייקת הגמרא: 'דְּרָכָן' וַאֲפִילּוּ טוֹבְא - ממה שסתם רבי יוחנן ואמר 'דרכן' ואחר כך הקדישן טהורים' משמע, שגם אם דרך ענבים רבים, יותר משיעור כביצה, המשקין טהורים[לא].

מקשה הגמרא: וְכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי [-כך], שאפילו אם ירדוך ענבים רבים, יהיה היין היוצא מהם טהור, **וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן** [-והלא אמר] **רַבִּי יוֹחָנָן** (לעיל נ:): **עֲנָבִים שֶׁנִּטְמְאוּ, דּוֹרְכָן** להוציא את יינם **פְּחוֹת פְּחוֹת מִבְּגוּדָל בֵּיצָה**, כלומר, ירדרכם בכמה פעמים, כשבכל פעם יהיו ענבים פחות משיעור ביצה[לא], ואם כן איך סתם כאן ואמר 'דרכן' שמשמע שגם אם דרך ענבים רבים שיש בהם יותר מכביצה, יינם טהור.

מתרצת הגמרא: אֵימָא - אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, **הָכָא נָמֵי** - גם בדברי רבי יוחנן הללו יש לבאר שדרכם רק **פְּחוֹת פְּחוֹת מִכַּבֵּיצָה**[לב]. **וְאֶבְעֵית אֵימָא** - ואם תרצה תוכל ליישב זאת כך, **הָתָם** - שם, בדבריו הראשונים של רבי יוחנן, שאמר שענבים שנטמאו ורוצה לטהר את יינם שיש לו לדורכם בפחות פחות מכביצה, מדובר **דְּגִנְּזוּ לְהוּ** - שגנזו הענבים **בָּרִאשׁוֹן** לטומאה, כגון במי שנטמא בשרץ או בנבילה שהוא ראשון לטומאה[לג], **דַּהֲווּ לְהוּ אִינְהוּ** - שנעשו הם [-הענבים] **שֵׁנִי** לטומאה, וכאשר יוצא היין מהענבים הוא נוגע בהם ונעשה ראשון לטומאה כדין משקים שנגע בהם שני לטומאה[לד], ועל כן יש לדורכם בפחות פחות מכביצה בכדי שלא יטמא היין. **הָכָא** - כאן, שלא הצריך רבי יוחנן שידרכם בפחות פחות מכביצה, מדובר **דְּגִנְּזוּ** הענבים **בְּשֵׁנִי** לטומאה[לה], **דַּהֲווּ לְהוּ** - שנעשו הם **שְׁלִישִׁי** לטומאה[לו], ושלישי אינו עושה רביעי בתרומה אלא הוא בעצמו פסול[לז], ועל כן אין היין היוצא מהם נטמא, ומשום כך יכול לדורכם בכל כמות שהיא והיין טהור. אמנם אם הקדישם ואחר כך דרכם, נטמאו מיד בעת שהקדישם [שקרא עליהם שם תרומה], שעשו חכמים מעלה להחשיב את היין כדבר אחד עם הענבים[לח] ונעשה אף היין כענבים.

הגמרא שבה לנידון אם עשו מעלה בקדשים גם כאשר הוקדשו רק בפה, שלא קדשו עדיין בכלי, ומביאה כמה ראיות שאכן עשו מעלה גם באופן זה: אָמַר רָבָא, אַף אֲנַן נָמֵי תְּנִינָא - גם אנו שנינו בברייתא, שעשו חכמים מעלה אפילו בקדושת פה, ששנינו בברייתא, נאמר בפסוק לגבי אפר פרה אדומה (במדבר יט ח), **'וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל כֶּלִי'**[לט], ויש לדרוש **שְׁתָהֵא חִיּוּתָן** של המים **בְּכֶלִי**, כלומר שבאותו כלי שהוא מקדש בו את מי החטאת, ימלא את המים מהמעיין, ולא ימלא בכלי אחד ויקדש בכלי אחר[מ]. וקשה, שהרי בפסוק נאמר **'וְנָתַן'**, **אֶלָּמָּא תְּלוּשִׁין גִּינְזוּ** - מוכח שהמים תלושים מהמעיין, שיכול למלאות בכלי אחד ולערות ממנו לכלי אחר ובו יקדשם, **וְהָא** [-והלא] הברייתא אומרת **שְׁחוּבָּרִין גִּינְזוּ** [-הם].

כה. **לפי** מה שהגמרא מפרשת עתה שמדובר בנסכים, הכוונה ב'אחר כך הקדישן' שהקדיש את היין שיצא מהענבים. אמנם בהמשך תבאר הגמרא את דברי רבי יוחנן שכוונתו להפרשת תרומה, לפי זה ניתן לפרש שהקדיש או את הענבים או את היין. כו. **אמנם** שם נאמר שאין זה אלא כאשר הוא דורכם פחות פחות מכביצה, ובהמשך הדברים הגמרא תקשה זאת ותבאר את דברי רבי יוחנן. כז. **ופיכך**, דרכם ואחר כך הקדישם, שלא היה שם קודש על הענבים, לא עשו חכמים מעלה להחשיב את היין שבענבים כמחובר להם וכדבר אחד עמם, ועל כן הם טהורים. אבל בהקדישם ואחר כך דרכם הם טמאים, שמעת ההקדש עשו חכמים מעלה להחשיב את היין הכנוס כמחובר לענבים, ומיד הוא נטמא. והנה לעיל (נג:) הובאה בריייתא זה נאמר שתרומת תותים ועבים שנטמאה, מאחר שאינה ראויה לשמש להסקה אין לה ערך דמים. הגמרא (נג:) דנה מדוע לא ירדוך אותם בפחות פחות מכביצה, ומבארת משום שאנו חוששים שמא תוך כדי דריכה יבוא לאוכלה. וכתב המהרש"א (בגמ"ש ד"ה ס"ג), שמעתה שנתבאר שעשו מעלה שהיין היוצא מהענבים טמא, אין צורך לאמור בגמרא לעיל, ומה שאין ערך דמים לתרומת תותים ועבים הרי זה משום שאי אפשר לטהר את יינם ומשום המעלה האמורה. כח. **שאין** כלי שרת מקדש אלא דבר הראוי לו, כמו שדרשו בזבחים (פג:) לגבי מזבח, ולהלן שם (פה:) מבואר שכלי שרת כמזבח לענין זה. כט. **מבואר** בגמרא שבענבי תרומה טמאה עשו חכמים מעלה שלא תועיל דריכתם בטהרה, משום שיינם נטמא כבר בהיותו בתוכם. וכאמור לעיל בהערה בשם המהרש"א, אין צורך להגיע לדברי הגמרא לעיל (נג:) מדוע לא תועיל דריכתם בפחות מכביצה. ל. **ראה** לעיל (פה) אודות שיעור זה. לא. **אין** אוכל טמא אלא אם יש בו שיעור כביצה, ועל כן אם לא יהיו ענבים טמאים במקום אחד בשיעור כביצה, לא יטמא היין היוצא מהם. לב. **לאו** דווקא פחות מכביצה, שאפילו דרכם כשיש בהם שיעור כביצה, לא נטמא היין, שכן מיד כאשר יצאו טיפה ראשונה פתחו משיעור כביצה, כמבואר לעיל (פה). ואמנם מבואר שם שלכתחילה אין לדורכם בשיעור כביצה מדייק, שמא ידרוך ביותר מכביצה, אך הלא גם כאן מדובר בדיעבד כאשר כבר דרכם. רש"ש (ד"ה אפילו). לג. **השרץ** והנבילה הם 'אבות הטומאה', והנוגע בהם נעשה 'ראשון לטומאה', ומטמא רק אוכלים ומשקים, מטמא משקין להיות תחילה'. כלומר, כגון אוכל שהוא שני לטומאה (ראה רש"י לעיל (יד: ד"ה דמקנן)), שאינו מטמא חולין אלא רק פוסל תרומה [כלומר שהיא נעשית פסולה בעצמה אך אינה מטמאת אפילו תרומה אחרת], מטמא משקין שהוא נוגע בהם, להיות תחילה, דהיינו ראשון לטומאה. לד. **בשנה** במסכת פרה (פ"א מ"ג) שנינו, ש'כל הפוסל את התרומה, שכשיגע בהם ייעשו 'שני'. לה. **כיוצר** שנגעו הענבים במה שנגע בראשון לטומאה שנגע באב הטומאה. לו. **אף** שאין שלישי בחולין, מדובר בחולין שנעשו על טהרת תרומה, שיש בהם שלישי. רש"י (ד"ה הכא). כלומר חולין שנשמרו כתרומה טהורה, ובחולין אלו יש גם שלישי. ומהותם של חולין אלו פירש בסוטה (ל. ד"ה פחות), חולין שנעשו על טהרת תרומה, שבעליהם כהן ורגיל בתרומה וקיבל עליו לאכול חולין שלו בטהרת תרומה כדי שיהא רגיל לתרומותיו בטהרה הזקוקה להן, הילכך משכחת בהו שלישי דבחולין אחרים לא משכחת שלישי. לז. **ראה** בהערה לעיל. כיון ששלישי אינו פוסל בתרומה, אינו מטמא משקים להיות תחילה. לח. **לעיל** (נג:) מבואר שמה שהיין אינו מקבל טומאה יחד עם הענבים עוד בהיותו בתוכם, הוי זה, לדעת רבי יוחנן, משום שאינו נחשב כחלק מהם, אלא הוא נחשב ככנוס בתוכם בלבד. כאן, בתרומה, עשו מעלה להחשיבו כחלק מהם [וכפי שיש דעות הסוברות כן תמיד, ראה לעיל שם], ועל כן כאשר הוא נעשה תרומה הוא נעשה דבר אחד עמם ונטמא. היינו שאינו נטמא מהם, שהרי אין רביעי בתרומה, אלא מאחר שהוא דבר אחד עמם, מקבל את טומאתם ונעשה שלישי כמותם. וראה מה שהובא בזה לעיל שם אודות תרומת תותים ועבים. לט. **דייני** שיש לייחן על אפר הפרה מי מעין בכלי [וראה בסוטה (פו:) מחלוקת תנאים בפירוש הפסוק, אם יש להקדים בכלי את המים ועליהם לתת את האפר, או שיכול לעשות כרצונן]. מ. **אדם** שנטמא במת [על ידי מגע, משא או אוהל], אין לו טהרה בטבילה לבדה, אלא הוא טופר שבעת ימים, ומיום עליו ממי חטאת בימים השלישי והשביעי. 'מי חטאת' הם אפר פרה אדומה בלול במי מעין. נתינת האפר עם המים נקראת 'קידוש'.

אֲפִלּוּ על כרחך עשו חכמים **מָצָּה** במי חטאת להצריך שיהיו המים מחוברים, אף שהתורה לא הצריכה זאת, והפסוק שהביאה הברייתא לשם כך אינו אלא אסמכתא. וכשם שעשו שם רבנן מעלה בדבר אף שאין שם קדושת כלי[א], **הָכָא נָמֵי** - אף כאן, במי החג ובתרומה, עשו חכמים **מָצָּה** בעלמא לומר שאין השקה וזריעה מועילה בהם[ב].

אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי, אַף אֲנַן נָמֵי תְּנִינָא - גם אנו שנינו במשנה (נגעים פ״ד מ״ג) **שאף התורה עצמה עשתה מעלה בקדשים, ששנינו, טמא שֶׁנִּטְבַּל וְנָטָה** מן המקוה, **אוֹכֵל בְּמַעֲשֵׂר שני**[ג], אף שעדיין הוא טבול יום[ד], **הֶעֱרִיב שִׁמְשׁוֹ** - שקעה עליו השמש אחר הטבילה ונסתיים יום טבילתו, נשלמה טהרתו עוד הוא **אוֹכֵל** גם **בִּתְרוּמָה** ויש לדייק, **בִּתְרוּמָה אֵין** - אכן הוא אוכל, אבל **בְּקָדָשִׁים לֹא** יאכל, אם הוא טמא הזקוק לכפרה, כגון זב וזבה וילודת, עד שיביא כפרתו[ה]. ויש לשאול **אַמַּאי** - מדוע לא יאכל, הלא **טָהוֹר הוּא. אֶלָּא** על כרחך שעשתה התורה **מָצָּה** לקדשים, **הָכָא נָמֵי** - כך גם בתרומה עשו חכמים **מָצָּה** שלא לטהר שתילי תרומה שנטמאו וזרעם.

אָמַר רַב אַשִׁי, אַף אֲנַן נָמֵי תְּנִינָא - גם אנו שנינו בברייתא שיש בקדשים מעלות מיוחדות, שנאמר לגבי בשר קודש שנטמא (ויקרא ז יט), **וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר**״, הוא״ו שהיא מיותרת באה **לָרַבּוֹת אֶת הָעֲצָמִים וְלָבְנוֹנִי**[ו] שאם נטמאו נפסלו למקדש, שאף הם בכלל ״אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף״. ויש לשאול, **עֲצָמִים וְלָבְנוֹנִי בְּנֵי אִיטַמְיוּנֵי נִינְהוּ** - האם הם מקבלים טומאה, הלא אינם אוכל, **אֶלָּא** בהכרח ששנו בהם **מָצָּה** מיוחדת[ז], **הָכָא נָמֵי** - אף כאן, בתרומה, עשו חכמים **מָצָּה** שלא לטהר שתילים שזרעם[ח].

* * *

משנה מצות עשה מן התורה לאכול כזית מצה בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות יב יח) ״בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת״[ט]. משנתנו מביאה מיני מצות שונים, ומבארת האם יוצאים בהם ידי חובת מצות אכילת מצה בלילה ראשון של פסח.

תחילה מבארת המשנה את מיני התבואה שמהם ניתן לאפות 'מצות מצוה': **אֵלּוּ דְּבָרִים** [-מיני תבואה] **שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן** [-במצה העשויה מהן] **יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, בְּחַמֵּשׁ, בְּשְׂעוֹרִים, בְּכוּסְּמִין, וּבְשִׁיפּוֹן, וּבְשִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל** - דגן שאיבולתו נראית כזנב שועל.

עתה מביאה המשנה מינים שונים של מצות שיש להם דינים מסוימים, ויוצאים בהם ידי חובת מצת מצוה: וְיוֹצְאִין ידי חובה **בְּדָמְאי** - מצה העשויה מתבואה שנלקחה מעם הארץ, ואין ידוע אם הופרשו ממנה מעשרות, שחייבו חכמים להפריש ממנה מעשרות[י], אם אכל מצה כזו בלא שהפריש ממנה מעשרות, יצא ידי חובה. **וְכֵן יוֹצְאִים בְּמַצָּה רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְמָא תְּרוּמָתוֹ** - שכבר הופרשה ממנו תרומת מעשר, ומותר באכילה אף לזרים[יא]. **וּבְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ** - וכן יוצאים במצה של מעשר שני מחרץ לירושלים ובמצה של הקדש, לאחר שנפדו ובטלה קדושתם, והרי הם מותרים באכילה[יב]. **וְהַכֹּהֲנִים** יוצאים ידי חובה גם **בְּמצה** של **חַלָּה, וּבִתְרוּמָה** - ובמצה של תרומה, שהם מותרים באכילתם[יג].

עתה מפרטת המשנה את הדברים שאין יוצאים בהם ידי חובת אכילת מצה: אֲבָל לֹא - אין יוצאים ידי חובת אכילת מצה **בְּמֻבָּל** - מצה שלא הופרשו ממנה תרומות ומעשרות, **וְלֹא בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא נִטְּלָה תְּרוּמָתוֹ**, שאף הוא 'טבל' משום תרומת מעשר שבו, ואסור באכילה[יד], **וְלֹא בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי** חרץ לירושלים **וְהֶקְדֵּשׁ** בכל מקום, **שֶׁלֹּא נִפְדּוּ**, משום שהם אסורים באכילה, והתבאר שאין יוצאים ידי חובה במצה האסורה באכילה.

אדם המביא קרבן תודה[טו] מביא עמו ארבעים לחמים מארבעה מינים, שלשה מיני מצה [חלות, רקיקים ורבוכה] ומין אחד של חמץ, עשרה לחמים מכל מין, ומקריב לחם אחד מכל מין, והשאר נאכלים על ידיו[טז]. וכן נאמר (במדבר ו טו) שנזיר ביום מלאת ימי נזרו מביא יחד עם איל השלמים שני מיני מצה, חלות ורקיקים, עשרה לחמים מכל מין. עתה המשנה מבארת אם יוצאים במצות אלו ידי חובת אכילת מצה בליל פסח.

חַלּוֹת - מצות הבאות עם קרבן **הַתּוֹדָה, וּרְקִיקֵי נָזִיר** - מצות הבאות עם קרבן הנזיר, **אִם עֲשָׂאָן** האדם **לְמַצְּתוֹ**, לצאת בהן ידי חובת קרבן תורה או קרבן נזיר שהוא מחויב בהן, **אֵין יוֹצֵא בָּהֶן** ידי חובת מצה[יז]. אבל אם **עֲשָׂאָן** כדי **לְמָכּוֹר** אותם **לְשׁוּק** לבני אדם אחרים החייבים בהם, ובסוף לא מכרם אלא נשארו בידו, **יוֹצְאִין בָּהֶן** ידי חובת מצת מצוה, ובגמרא (מח:) יבואר טעם החילוק.

*

גמרא שנינו במשנה: 'אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחטים בשעורים בכוסמין ובשיפון ובשיבולת שועל'. **הגמרא מביאה ברייתא המבארת את טיבן של מינים אלו: תָּנָא** - שנינו בברייתא, **בּוּסְמָנִין** הם **מִין** של **חִיטִּין, וְשִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן** הם **מִין שְׂעוֹרִין**[יח]. **מבארת הגמרא: בּוּסְמָנִין**, זהו מין דגן ששמו **'גוֹלְבָּא'. שִׁיפּוֹן** הוא דגן ששמו **'דִּישְׂרָא'. שִׁיבּוֹלֶת שׁוּעָל** הוא דגן המכונה **'שַׁבְּלֵי תַּעֲלָא'**[יט].

הגמרא מבררת עתה את דינם של מיני דגן אחרים, שלא הוזכרו במשנה. מדייקת הגמרא: מדברי המשנה שמעמ, **דַּקְנֵי** - חמשה מינים אלו, **אֵין** - אכן יוצאים בהם ידי חובת מצה, אבל **בְּאוֹרְז וְדוֹחַן, לֹא** - אין יוצאים ידי חובת מצה[כ]. **מבררת הגמרא: מְנָהֲנֵי מִילֵּי** - מנין למדנו דין זה. **משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי** [-שנה התנא בבית מדרשו של] **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, אָמַר קְרָא** (דברים טז ג), **״לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת״**, ומכך שהזהיר איסור אכילת חמץ סמוך למצות אכילת מצה, למדו חכמים שרק **דְּבָרִים הַבָּאִים** [-העשויים לבוא] **לִידֵי חִימּוּץ, אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמצות** אכילת **מַצָּה, יָצְאוּ אִלּוּ** - אורז ודוחן, **שֶׁלְּעוֹלָם אֵין בָּאִין לִידֵי חִימּוּץ, אֶלָּא** אם שורים אותם במים הם באים **לִידֵי מְרִיחוּן**, ולכן אין יוצאים בהם ידי חובת מצה.

הגמרא מביאה דעת תנא התולק על משנתנו. אומרת הגמרא: משנתנו הסוברת שאין יוצאים ידי חובת מצת מצה במצה העשויה מאורז או דוחן, היא **דְּלֹא** כשיטת **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, דְּאָמַר, אוֹרֶז מִין דָּגָן הוּא, וְחַיָּיבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת** - האוכלו בפסח במזיד לאחר שהחמין, חייב כרת, **דְּתָנְיָא** - שכך שנינו בברייתא, **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹסֵר בְּתבשיל של אוֹרֶז**

א. **בפשוטות** הדמיון הוא שעשו מעלה אף במי חטאת שאין בהם קדושה כלל, ומלויים לשם מי חטאת הוא כעין קדושת פה. ראה כן גם בגנזי יוסף (על תוספתא פרה פ״ב ה״ב ע״ב, מוסף הפטאות והטמאת למתחיל״פ ממחזיקאן). ועיי״ש עוד. ואולם ראה מה שהקשה בתוספות חכמי אנגליה (ד״ה שתים). ב. **בין** המעשרות שיש להפריש מגידולי ארץ ישראל, הוא המעשר הנקרא 'מעשר שני' דינו להיאכל בקדושה בירושלים [לעומת 'מעשר ראשון' הניתן ללויים ואין בו קדושה]. ג. **טמא** שטבל ועדיין לא נשתיים יום טבילתו, נחשב כטמא לתרומה ולקדשים, אך הוא טהור לגבי שאר דברים ואוכל במעשר שני. ד. **זב** וזבה וילודה, צריכים להביא קרבן בכדי להטהר לגמרי (ראה ויקרא טו יג-ט, טו כח-ל). ה. **הדרשה** להלן היא מ'והכשר' השני, כמבואר ברש״י (ד״ה והכשר). אמנם האחרונים (רש״ש ומוסף הרא״ש בכורות כט:) הקשו, שלפיל (כב:) מבואר שהדרשה היא מ'והכשר' הראשון, וצ״ע. ו. **העצים** שמשו למערכה שעל המזבח, שעליהם הקטירו את הקרבנות, והלבונה היתה באה עם המנחה ונקטרת על האש לפני ה'. ז. **סיכום** הדברים הוא, שהנאמר במשנה בתרומות ששתילי תרומה טמאה שטהלם אסורים, אין הכוונה שהם אסורים לזרים ומשום שגידולי תרומה תרומה, שהוא דבר שאין בו חידוש, ואין הכוונה שהם אסורים גם להכניס ומשום היסח הדעת הפוסל בתרומה, משום שלרבי יוחנן היסח הדעת הוא פסול טומאה, וטומאה נשהדת בזריעה, אלא אסורים הם באכילה משום שמעלה עשו חכמים בתרומה שלא תועיל בה זריעה לטהרה, כפי שעשו מעלה בקדשים שאין השקה מועילה לטהרם. הגמרא מביאה מעלות נוספות מן התורה ומדברי חכמים, שהתא חיות מי חטאת בכלי [לרש״י, ולתוספות שלא תועיל השקה לטהרם], ושמחוסר כפרה אינו אוכל בקדשים, ושעשים ולבנה של הקדש מקבלים טומאה. ח. **גמרא** להלן (קב:) תובא מחלוקת אמוראים, האם בזמן הזה שאין אכילת קרבן פסח, מצות אכילת מצה הוא מן התורה או רק מדרבנן. ט. **בגמרא** להלן יבואר שכל מין העשוי להתחמיץ אדם יוצא בו ידי חובת מצה. י. **פירוש** לשון 'דמאי' הוא 'דא מאי', זה מהו, כלומר, שאין ידוע אם תבואה זו מעושרת היא אם לאו. רע״ב (פרקים פ״ב מ״ו) ועפ״י הירושלמי (מעשר שני פ״ב ה״ג). יא. **מעשר** ראשון ניתן ללויים, ועליהם להפריש ממנו עשירית וליתנה לכהן, וזהו הנקרא תרומת מעשר, ודין תרומת מעשר שוה לדין תרומה גדולה, שמותרת באכילה רק לכהנים, ולאחר שהופרש מהמעשר תרומת מעשר הרי הוא מותר לאכילה לזרים. ובגמרא יבואר אם החזירוה בדין זה, והרי לכאורה פשוט שיוצאים ידי חובה במצה כזו המותרת לכתחילה באכילה. יב. **מעשר** שני אסור באכילה מחוץ לירושלים, אך לאחר שנפדה במעות הוא יוצא לחולין, ומותר באכילה בכל מקום, וחלה קדושתו על המעות, ובאותם מעות קונה הבעלים בירושלים מאכלים, ואז חלה קדושת מעשר שני על אותם מאכלים, ואוכלם בקדושה בתוך ירושלים. ובגמרא (לא.) יבואר מה החזירוה

בכך שיוצאים במעשר שני והקדש שנפדו, והרי לאחר פדיונם דינם כחולין גמורים. יג. **אך** זרים אינם יוצאים ידי חובה במצה של חלה או תרומה, כיון שהם אסורים באכילתם, ונאמר (דברים טז ג) 'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות', הרי שהקישה תורה חמץ למצה, ללמד שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא בדבר שאם היה מתחמיץ היה בו רק איסור חמץ בלבד, אבל תרומה וחלה אסורים לישראל גם משום זרות, ולפיכך אין יוצאים בהם ידי חובת מצה. רש״י (ד״ה ובמעשים) על פי דברי רבינו בגמרא להלן (ע״ב) לענין מצה של טבל. וראה בצל״ח (להלן ע״ב ד״ה ר׳ שמעון) שביאר מדוע נקט רש״י בפירושו את שיטת רבינא, ולא את דברי רב ששת [שדין זה שאין יוצאים במצה של טבל שייך רק לדברי רבי שמעון הסובר שאין איסור חל על איסור, ואין איסור תורה חל עליו כלל, ועל כן אין יוצאים בו ידי חובת מצה], אף שהחסיקה הגמרא כמותו. יד. **רש״י** (מכות יג. ד״ה ומשמע). טו. **על** ארבעה מיני מכנות מביא האדם קרבן תודה, חולה שנתרפא, יורדי הים, הולכי המדברות, ואסור בבית האסורים שהשתחרר. רש״י (פסח). טז. **כמבואר** בפסוקים בפרשת צו (ויקרא ז יב-יז) וראה ברש״י שם. יז. **ואפילו** שעדיין לא שחט עליהם את הקרבן, ולא נתקדשו לקדושת מזבח, אלא רק עשאן לשם תודה ושלמי נזירות, אינו יוצא בהן ידי חובת מצה, ונחשב לכך יוצאה בגמרא (מח:). רש״י (ד״ה אין יוצאין) ותוספות (ד״ה אין יוצאין). יח. **ברייתא** זו נשנתה לענין הפרשת תרומות ומעשרות, שהדין הוא שאין מפרישים ממין אחד על מין אחר, ולזה אמרה הברייתא שחטין וכוסמין מין אחד הם, וניתן להפריש מזה על זה, וכן שעורים ושיפון ושיבולת שועל מין אחד הם וניתן להפריש זה על זה. רש״י (ד״ה מין). אמנם התוספות (ד״ה כוסמין) כתבו שמסוגיית הגמרא במנחות (פ.) מוכח שדברי הברייתא אמורים לענין חיוב חלה, שהרין הוא שאם עשה שתי עיסות משני מינים שונים וחיברן יחד, אין הן מצטרפות לשיעור חיוב חלה [אבל אם שלש אותן יחד מצטרפות הן זו לזו, כמבואר בירושלמי (פסח פ״ב ה״ג)]. ובאה הברייתא לומר שאם עשה שתי עיסות מחטים וכוסמין ואחר כך חיברן, הרי הן מצטרפות זו לזו לענין חיוב חלה, לפי שהן מין אחד. יט. **'תַּעֲלָא'** הוא תרגום של שועל. רש״י (ד״ה שבלי). כ. **יש** להעיר, מדוע לא דייקה זאת הגמרא מהמשנה מיד בתחילת הסוגיא, ומדוע הוצרכה להביא תחילה את הברייתא המפורשת את ענייננו של הכוסמין והשיפון. וביאר הצל״ח (ד״ה אין), שמהמשנה לבדה אין לדייק שאורז ודוחן אין יוצא בהם ידי חובתו, שהיינו יכולים להבין שאף אורז ודוחן הם בכלל חמש ושעורים השנויים במשנה [וכפי שבאמת דעת רבי יוחנן בן נורי שאורז הוא ממין דגן ולכן לא מנתה אותם המשנה, ורק לאחר שהביאה הגמרא את הברייתא, בה מבואר שגם שיפון כוסמין וישיבולת שועל הם ממין חמה ושעורה, ואף על פי כן מנתה אותם משנתנו בפירוש, מדייקת הגמרא שכיון שלא מנתה המשנה אורז ודוחן, מוכח שאורז ודוחן אינם בכלל מין דגן כלל.

וְדוֹחֵן לאכלו בפסח[כא]. **מַפְנֵי שֶׁתבשיל זה קָרוֹב לְהַחֲמִיץ**[כב], וכיון שהוא סובר שאורז ודוחן עשויים להחמין, ממילא יוצאים בזה ידי חובת מצה, ושלא כמשמעות משנתנו, שאין יוצאים ידי חובה במצת אורז ודוחן, מחמת שאינם באים לידי חימרון.

מכתפקת הגמרא בביאור דברי רבי יוחנן בן נורי: אֵיפְכָּא לְהוּ, מה הכוונה בלשון 'שֶׁקָּרוֹב לְהַחֲמִיץ' שאמר רבי יוחנן בן נורי, האם כוונתו דְּקָדְמֵים וּמַחֲמִיץ - שאורז או דוחן ממהרים להחמין יותר משאר מיני דגן, ואם כן האוכלם בפסח במזיד חייב כרת ובשוגג חייב חטאת, **אוֹ דִילְמָא** - או שמא כוונתו דרק קָרוֹב לְהַחֲמִיץ הֲוֵי - שמינים אלו רק קרובים הם להחמין, אבל חֲמֵץ גָּמוּר לֹא הֲוֵי - אין הם מחמיצים ממש, ואף אם שהה האורז או הדוחן במים זמן רב, שיש בו כדי להחמין מיני דגן, אין הוא מחמין, ואין חייבים כרת על אכילתו במזיד, ולא חטאת על אכילתו בשוגג.

הגמרא פושטת את הספק מברייתא: תָּא שְׁמַע, דְּתַנְיָא בברייתא, **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, אוֹרֶז, מִין דָּגָן הוּא, וַחֲייבִין עָלָיו חִימּוּצוֹ כָּרֵת**, וְאם עשה ממנו מצה, **אָדָם יוֹצֵא בוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח**. ומבואר בברייתא זו שלדעת רבי יוחנן בן נורי אורז שהחמין הוא חמץ גמור, ואם כן מה שאמר בברייתא הראשונה שאורז ודוחן 'קרוב להחמין' כוונתו שממהר להחמין, ואחרי שמחמין נעשה חמץ גמור, שחייבים על אכילתו כרת[כג].

הגמרא מביאה את המשך דברי הברייתא: וְכָן הָיָה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹמֵר, מין תבואה הקרויה **קַרְמִית, חַייֶבֶת בַּחַלָּה**, כיון שהיא מין דגן[כד].

מפרשת הגמרא: מַאי - מה היא **'קַרְמִית'**, **אָמַר אַבָּיֵי**, זהו מין תבואה ששמו **'שִׁיבָּנִיתָא'**. **ממשיכה הגמרא לפרש: מַאי 'שִׁיבָּנִיתָא'** - באיזו שיבניתא מדובר[כה]. **אָמַר רַב פָּפָּא**, זו היא **'שִׁיבָּנִיתָא דְּשִׁתְּתָא בְּנִי בַּיְנֵי בַּלְּגָיְתָא'** - שיבניתא הנמצאת בין הפרגים, והוא מין זרע שחור ועגול כדוחן, הנקרא 'קצח'[כה].

★

הגמרא דנה עתה בדין עיסה שלא נילושה במים, אלא במשקים אחרים, האם חייבים על חימוצה: אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, עִיסָּה שֶׁנִּילּוּשָׁה

בֵּינַיִם וְשָׁמָן וּדְבַשׁ, כלומר עיסה שנילושה באחד ממינים אלו, ולא נתן בה מים[ז], **אֵין חַייָבִין עָלֶיהָ חִימּוּצָהּ כָּרֵת.**

הגמרא מבררת את טעמו של ריש לקיש: וְתֵיתֵב [-ישבו] **רַב פָּפָּא וְרַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, קַמֵּיהּ** [-לפניו] **דְּרַב אִידִי בַּר אָבִין, וְיָתֵיב רַב אִידִי בַּר אָבִין וְקָא מְנַמְנֵם** [-רב אידי בר אבין היה יושב ומנמנם], **אֲמַר לֵיהּ רַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ לְרַב פָּפָּא, מַאי טַעְמָא** [-מה טעמו] **דְּרֵישׁ לָקִישׁ**, הסובר שאין חייבים כרת על עיסה שנילושה ביין, שמן או דבש. **אָמַר לֵיהּ** רב פפא, משום **דְּאָמַר קְרָא** (דברים טז ג) **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ** [וגו'] שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת', הרי שהוקשה המצה לחמץ, ללמד שרק **דְּבָרִים** - מיני תבואה שֶׁאִם לא תחמיצו **אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, חַייָבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת, וְהָא** - והרי עיסה זו שנילושה ביין ושמן או דבש, **הוֹאִיל וְאֵין אָדָם יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבָתוֹ** כשלא החמיצה, משום דְּמצה זו שנילושה במי פירות **הַוְיָא לַיהּ** - נחשבת היא **כְּמַצָּה עֲשִׂירָה**, ואילו המצה מכונה בתורה 'לֶחֶם עני' (שם), לפיכך אף אם החמיצה, **אֵין חַייָבִין עָלֶיהָ חִימּוּצָהּ כָּרֵת.**

מקשה הגמרא על דברי רב פפא: אֵיתֵיבֵיהּ [-הקשה] **רַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ לְרַב פָּפָּא**, הלא שנינו בברייתא, **הַמְּהַדֵּהַ וּגְמָעוֹ** - ריכך המיס במים את הלחם ושתה אותו בפסח, **אִם חָמֵץ הוּא, עָנוּשׁ עליו כָּרֵת**[כו], **וְאִם מַצָּה הוּא, אֵין אָדָם יוֹצֵא** בה **יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח**, לפי שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא באכילה, ואין זו דרך אכילה[כז]. ואם כן קשה, **הָא הָכָא** - הרי כאן, במצה שנימוחה במים, **דְּאֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַצָּה** זו, כמבואר בברייתא, **וּמכל מקום אמרה הברייתא שֶׁחַייָבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת**[כח], ומוכח שאף דבר שאין יוצאים בו ידי חובה של מצה, אם החמין חייבים על חימוצו כרת, ואם כן לא יתכן שזהו טעמו של ריש לקיש בכך שאין חייבים כרת על אכילת עיסה שנילושה ביין שמן או דבש[כט].

אומרת הגמרא: אֵיתְמַר הָהוּ [-התעורר לדבריהם] **רַב אִידִי בַּר אָבִין** מִנְּמַנּוֹמוֹ, **וְאָמַר לָהוּ, הֲדָרֵיקְנִי** - בחורים שלא הגיעו לסברא אתם[ל], אין זה טעמו של ריש לקיש, אלא **הֵיינוּ טַעְמָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ, מִשּׁוּם** דְּיין שמן ודבש **הָווּ לָהוּ מֵי פֵּירוֹת,**

כא. **רש"י** (ד"ה פחמין). והוסיף רש"י שיש המבארים שדברי רבי יוחנן בן נורי נאמרו לגבי מנחות הבאות בכלי המקדש, שכולן באות מצה ולא חמץ, ועל זה אמר רבי יוחנן בן נורי שאין להביאן מאורז ודוחן כיון שהן קרובות להחמיץ. אמנם דחה רש"י פירוש זה וכתב שהוא משובש, שהרי מפורש בפסוק שכל המנחות באות רק מן החטים, שנאמר (ויקרא ב ד) 'סלת חטים תעשה אותם', מלבד מנחת העומר ומנחת סוטה הבאות רק מן השעורים, אך ודאי שאין מביאים שום מנחה מאורז או דוחן.

כב. **גמרא** להלן יתבאר מה הכוונה 'שקרוב להחמיץ'.

כג. **חיוב חלה** הוא רק בעיסה שנעשתה מאחד מחמשת מיני דגן, שכן נאמר בה (במדבר טו יט) 'מלחם הארץ', ואף במצה נאמר (דברים טז ג) 'לחם עוני', ולמדים בגזירה שוה של 'לחם' 'לחם', שכשם שיוצאים ידי חובת מצה רק במיני דגן, הוא הדין לחיוב חלה שהוא רק במיני דגן. רש"י (ד"ה חייבין) על פי הגמרא במנחות (נב:). כד. **כתב** היעב"ץ (ד"ה מין) ש'שיבניתא' הוא שם כולל לתערובת הצמחים הגדלים בין התבואה, וידע השואל מה הוא פירוש מילה זו, אלא ששאל לאיזו שיבניתא התכוין רבי יוחנן בן נורי, והשיבוהו, שכוונתו לזו שגדלה בין הפרגים.

כה. **רש"י** (ד"ה שיבניתא), וכעין זה בערוך (ערך שבניתא). ערוך פירש רש"י (שם), שהם קמשונים שגדלים אצל השיפון. עוד פירש הערוך (שם), ששיבניתא היא מין חטה דקה.

כו. **והוא** נלמד ממה שנאמר (שמות יב טו) 'ונכרתה הנפש ההיא מישראל', ודרשו בחולין (קכ:), 'נפש' לרבות את השוחה, שכן 'נפש' משמע כל דבר המיישב דעתו של אדם, כמו 'אם יש את נפשכם' (בראשית כג ח) שהיא לשון תאוה וקורדום רוח שהנפש נהנית ממנו.

כז. **רש"י** (ד"ה אין). אמנם בגמרא בחולין (קכ:) מבואר בשמעו של ריש לקיש, שאינו יוצא ידי חובת מצה באופן זה משום שאינו לחם עוני. וראה בשפת אמת (ד"ה המפסיד) בטעם ששינה רש"י מהטעם האמור בגמרא שם.

כח. **יש** לתמוה על קושיא זו, שהרי הטעם שיש חיוב כרת על שתיית חמץ זה הוא משום הריבוי של 'ונהנפש' [והובא בהערה לעיל], שריבתה התורה שיש עונש כרת גם על שתיית חמץ, אבל לגבי אכילת מצה נאמר בתורה לשון אכילה, 'בערב תאכלו מצות' (שמות יב יח), ומחמת כן אין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בשתיה זו, אך אין זה מחמת חסרון שיש בגוף העיסה, ואין זה דומה לעיסה שנילושה ביין או שמן, שמהות העיסה שונה, וניתן להקיש לגביה חמץ למצה. ותירץ החתם סופר (ד"ה המפסיד) שקושיית הגמרא היא דכיון שמצינו לגבי שתיה שיש איסור חמץ ואי אפשר לקיים בזה מצות אכילת מצה, אם כן מוכח שאין להקיש מצה לחמץ לגמרי, אלא כיון שיש במינו חמץ, יוצאים בו ידי חובת מצה, ובמלא הרועים (ד"ה ופסח ופסח) תירץ שאף מצה עשירה נחשבת כמצה הראויה מצד עצמה, מחמת תערובת המים שבה [והיינו כשיטת תוספות (ע"ז ד"ה ומי פירות). שמדובר כאן במצה שנילושה גם במי פירות וגם במים], אלא שנוספו לה מי פירות ומחמת כן אינה ראויה למצה, והרי זה דומה למצה זו שמצד עצמה ראויה לאכילה ולמצוה, אלא שהמהה אותה במים ומחמת כן אינה ראויה. האחיעזר (מ"ג סי' 1 אות ט) הקשה עוד, הלא יתכן שסובר ריש לקיש שדווקא עיסה שאין ראוי לצאת בה מתחילה אף קודם שהחמיצה כגון זו שנילושה במי פירות, אין חייבים עליה כרת, אבל עיסה שהחמיצה בעודה ראויה לצאת בה, כבר חל עליה איסור כרת, ושוב אינו נפקע אף לאחר שהמהה אותה [ואף שכעת אינה ראויה לצאת בה ידי מצה].

כט. **בוודאי** אף רב הונא בריה דרבי יהושע מודה להיקש האמור, שהרי משום היקש זה אין יוצאים ידי מצה בדבר שאינו בא לידי חימרון, כמבואר לעיל, אלא שסובר שמצה הוקשה לחמץ שכל שאינו מחמיץ לא יוצאים בו ידי חובת מצה. אך לא הוקש חמץ למצה. רמב"ן (מלחמת ה' לע"ז ד"ה ומכל) ותמה הבית הלוי (ש"פ פרי טו אות ד), הלא לעיל (כח:) מקיש רבי שמעון אף חמץ למצה. ואם כן מה הקשה רב הונא לרב פפא מהברייתא של 'המההו וגמעו', שהרי ברייתא זו ודאי אינה כדעת רבי שמעון שמקיש חמץ למצה [שסוברת שאף שאין יוצאים ידי חובת אכילת מצה, אם החמיץ חייבים עליו כרת], ושמא סובר ריש לקיש כרבי שמעון. והלחם משנה (ממן ומצה פ"ו ה"ב) כתב, שמהיקש מצה לחמץ ממעטים רק שאין יוצאים בה אלא במין דגן ששייך בו חימרון, ולא במין שאינו בא לידי חימרון לעולם כגון אורז ודוחן. אך מין דגן הבא לידי חימרון, אף אם לש אותו במי פירות ואין יכול להחמיץ, לא התמעט מהיקש זה.

ל. **רש"י** (שפת קמקם: ד"ה לדבריהם).

וְמֵי פֵּירוֹת אֵין מַחְמִיצִין, וזהו טעמו של ריש לקיש שהאוכל עיסה שנילושה בהם אינו מתחייב עליה כרת[א].

★

שנינו במשנתנו: **יוֹצֵא בִּדְמַאי וּבְמַעֲשֵׂר** וכו'. מקשה הגמרא: איך יוצאים ידי חובת מצת מצוה באכילת מצה של **דְּמַאי, הָא לֹא חֲזִי לֵיהּ** - הרי אין הדמאי ראוי לו, שכן אסרו חכמים לאכול את הדמאי[ב], ומצה האסורה באכילה אין יוצאים בה ידי חובת מצת מצוה[ג].

מתרצת הגמרא: **כֵּיוָן דְּאִי בָּעֵי מַפְקַר לְנִכְסֵיהּ** - מאחר ואם ירצה אדם זה יוכל להפקיר את נכסיו **וְהָוֵי עָנִי, וְאוֹכֵל** [-ומותר לו לאכול] **דְּמַאי**, שכן על העניים לא אסרו חכמים לאכול דמאי [כמו שיבואר להלן], **הַשְׁתָּא נַמִּי** - גם עתה, שלא הפקיר את נכסיו ואינו עני, **חֲזִי לֵיהּ** - נחשב כראוי לו לאכילה, ויוצא בו בדיעבד[ד].

מבארת הגמרא היכן מצאנו שלא אסרו על העניים לאכול דמאי: **דִּתְנַן** במשנה (דמאי פ"ג מ"א), **מַאֲכִילִין אֶת הָעֲנִיִּים דְּמַאי**, לפי שהם מחזרים על הפתחים, ומקבלים מאכלים אף מעמי הארץ, לא הטריחום חכמים לחזור ולהפריש מהם תרומות ומעשרות[ה], **וְכֵן** מאכילים **אֶת הָאַכְסַנְיָא דְּמַאי** - אנשי צבא של ישראל שמגינים על בני העיירות מאויביהם, והם מפרנסים אותם, וכיון שאינם במקומם הרי הם כעניים ומותר להאכילם דמאי[ו]. **וְאָמַר רַב הוּנָא, תָּנָא** - שנינו בברייתא, **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, אֵין מַאֲכִילִין אֶת הָעֲנִיִּים דְּמַאי**, **וְכֵן** אין מאכילים **אֶת הָאַכְסַנְיָא דְּמַאי. וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, מַאֲכִילִין** את העניים ואת האכסניא דמאי.

★

יש להקדים, שסדר הפרשת תרומות ומעשרות הוא כך, תחילה תורמים מהפירות תרומה גדולה ונותנים אותה לכהן[ז], ולאחר מכן מפרישים מהפירות שנותרו מעשר ראשון ונותנים אותו ללוי, ועל הלוי להפריש ממעשר זה עשירית וליתנו לכהנים, והוא הנקרא 'תרומת מעשר' [ובנוסף על כך מפריש הישראל 'מעשר שני' או 'מעשר עני', לפי המעשר הנוהג באותה שנה]. עוד יש להקדים, שאין התבואה מתחייבת בתרומות ומעשרות עד שעת 'מירוח', כלומר, עד שצוברים אותה לכרי ומחליקים אותה שזהו גמר מלאכתן[ח], אמנם אף קודם לכן ניתן להפריש ממנה תרומות ומעשרות.

שנינו במשנתנו: יוצאים **בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ** וכו', דהיינו שלאחר שהופרש ממנו תרומת מעשר, יוצאים בו ידי חובת מצה.

מבארת הגמרא את החידוש בדין זה. מקשה הגמרא: **פְּשִׁיטָא** שיוצאין ידי חובת מצה במעשר ראשון שניטלה תרומתו, **דְּהָרֵי כֵּיוָן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ, חוּלִּין** גמורים **הָוֵי**, ומותר לכל אדם באכילה, ומדוע היינו סבורים שאין יוצאים בזה ידי חובה.

מתרצת הגמרא: **לֹא צְרִיכָא** - לא הוצרכה המשנה להשמיענו שיוצאים במעשר ראשון שניטלה תרומתו, אלא באופן **שֶׁהִקְדִּימוֹ בְּשִׁיבֳּלִים** - שהקדים להפריש מעשר ראשון לפני שהופרש ממנה תרומה גדולה[ט], מתבואה שנמצאת בשיבלים ועדיין לא נתמרחה בגורן, **וְנִטְּלָה הֵימֶנּוּ** - מהמעשר הראשון **תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר, וְלֹא נִטְּלָה הֵימֶנּוּ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה**', וחידוש המשנה הוא שאף על פי כן הוא מותר באכילה ויוצא בה ידי חובת מצה, **וְכִדְרַבִּי אֲבָהוּ, דְּאָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁהִקְדִּימוֹ בְּשִׁיבֳּלִים** - אם הקדים להפריש מעשר ראשון קודם להפרשת התרומה, כשהתבואה עדיין לא נתמרחה,

אף אם אחר כך מירח הלוי את התבואה שבידו[יא], **פָּטוּר** הלוי **מִלְּהַפְרִישׁ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר** במעשר ראשון (במדבר יח כו) **'וַהֲרֵמוֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה' מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר'**, כלומר, שהפסוק מפרש מה היא 'תרומת ה'', 'מעשר מן המעשר', דהיינו תרומת מעשר[יב], ונלמד מכאן שרק **'מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר', אָמַרְתִּי לְךָ** להפריש ממעשר ראשון, **וְלֹא** - ואין לך להפריש גם **תְּרוּמָה גְּדוֹלָה וְגַם תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר**, ולכן מעשר ראשון כזה פטור מתרומה גדולה.

מקשה הגמרא: **אָמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְאַבָּיֵי, אֶלָּא מֵעַתָּה** - מאחר שנלמד מהפסוק שאין מפרישים מהמעשר תרומה גדולה, אם כן **אֲפִילּוּ** אם **הִקְדִּימוֹ בְּכְרִי** - הקדים הלוי ליטול את המעשר הראשון לפני שהורמה תרומה גדולה, בתבואה שכבר התמרחה בגורן ונתחייבה בתרומה, **נַמִּי לִיפְּטַר** - גם כן יפטר מעשר זה מתרומה גדולה, שהרי אף כאן שייך מיעוט זה, שאין מפרישים ממעשר ראשון אלא תרומת מעשר, ולא תרומה גדולה.

מתרצת הגמרא: **אָמַר לֵיהּ** אביי, **עָלֶיךָ** - כדי להוציא ולמעט מדבריך, **אָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק ציווי ללויים (שם יח כט) **'מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל תְּרוּמַת ה''**, ולשון 'כל תרומת ה'' בא לרבות, שכל צד תרומה ששייך בו, חייב הלוי ליתנו לכהן, ומכאן שאם עדיין לא הפרישו ממנה תרומה גדולה חייב הלוי להפרישו וליתנו לכהן[יג], ובהכרח צריכים אנו להעמיד דרשה זו [בכדי שלא תסתור לדרשה שהובאה לעיל מ'מעשר מן המעשר'], באופן שכבר התחייבה התבואה בתרומה קודם להפרשת המעשר.

שואלת הגמרא: **וּמָה רָאִיתָ** - מנין לך לרבות מעשר ראשון שהוקדם בכרי מ'כל' ולחייבו בתרומה, ולמעט מעשר ראשון שהוקדם בשיבולים מ'מעשר מן המעשר', ולפוטרו מתרומה, ומדוע לא נאמר בהיפך[יד].

משיבה הגמרא: **הַאי** - אותו מעשר ראשון שהופרש מהכרי, כבר **אִידְּגַן** [-התמרח] וכיון שנקרא שמו 'דגן' חל עליו חיוב תרומה גדולה, שנאמר (דברים יח ד) **'רֵאשִׁית דְּגָנְךָ** וגו' **תִּתֶּן לוֹ'**, ולכן מסתבר להעמיד את הריבוי הנלמד מהפסוק 'כל תרומת ה'' באופן זה, שמאחר שחל עליו כבר חיוב תרומה, נשאר חיוב זה אף על המעשר שנטל הלוי, **וְאִילּוּ הַאי** - אותו מעשר שהופרש מהשיבולים, **לֹא אִידְּגַן** בשעת הפרשת המעשר, ועדיין לא התחייב בתרומה גדולה, ולכן מסתבר להעמיד את המיעוט הנלמד מ'מעשר מן המעשר' באופן זה, שכיון שבשעת הפרשת המעשר עדיין לא התחייב בתרומה, שוב אינו מתחייב בתרומה גדולה, גם לאחר שנתמרח.

★

שנינו במשנתנו: יוצאים ידי חובת מצה **בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁנִּפְדּוּ** וכו'.

תמהה הגמרא: **פְּשִׁיטָא** - הלא דין פשוט הוא שיוצאים בהם, שהרי לאחר פדייתם חולין גמורים הם, ומדוע היינו מעלים בדעתנו שלא יצאו בהם ידי חובת מצה.

מתרצת הגמרא: **הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן** - כאן, במשנתנו, באיזה אופן מדובר, **כְּשֶׁנָּתַן** רק **אֶת** דמי **הַקֶּרֶן** שלהם, **וְלֹא נָתַן אֶת הַחוֹמֶשׁ**, שהרי הפודה הקדש או מעשר שני של עצמו צריך להוסיף על דמי פדיונם חומש משוויים[טו], **וְקָא מַשְׁמַע לָן דְּאֵין חוֹמֶשׁ מְעַכֵּב** את הפדיון, ובדיעבד אף כשלא נתן את החומש, כיון שנתן את הקרן יצאה התבואה לחולין, וממילא יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה.

★

א. **אמנם** עובר הוא עליו באיסור לא תעשה, שאף שאין הם מחמיצים חימוץ גמור, מכל מקום מחמיצים הם חימוץ מועט, והיינו כדין 'חמץ נוקשה', כלומר חמץ גרוע, שאסור באיסור לאו, כמבואר להלן (מג.). רש"י (להלן לו. ד"ה אין - הכלשון) ותוספות (ד"ה ומי). מבואר ברש"י לעיל (ע"א ד"ה בין) שמימרא זו של ריש לקיש עוסקת בעיסה שנילושה במי פירות בלבד, ללא מים, ונמצא לדבריו שאף עיסה שנילושה במי פירות לבד אסורה באיסור לא תעשה, ואסור לאוכלה בפסח, אלא שאין חייבים עליה כרת. אך התוספות (ד"ה ומי) הוכיחו מסוגיית הגמרא להלן (מ.), שמי פירות אין מחמיצים כלל, ומותר ללוש בהם אף לכתחילה, ולכן פירשו שדברי ריש לקיש נאמרו בעיסה שנילושה גם במים וגם במי פירות שהיא מחמיצה מעט מחמת המים המעורבים בה, ועל כן האוכלה עובר בלאו, אבל אם נילושה העיסה במי פירות בלבד, מותר לאוכלה בפסח לכתחילה. ב. **כפי** שהתבאר בהערה לעיל (ע"א) מן התורה מותר לאכול תבואה של עם הארץ, כיון שרובם מעשרים, וניתן לסמוך על כך שאף תבואה זו מעושרת היא, אך חכמים גזרו על תבואה זו איסור אכילה, עד שיעשרנה שוב. ג. **שכן** מבואר בגמרא להלן שהתורה הקישה חמץ למצה, ללמדנו שאין יוצאים ידי חובת מצה רק בדבר שחייבים על חימוצו משום איסור חמץ בלבד, אבל בדבר שחייבים על חימוצו אף משום איסור אחר, אין יוצאים בו ידי חובת מצה [ואף שדמאי אינו אסור אלא מדרבנן, אין זה איסור דרבנן מצד עצמו, אלא שגזרו בו חכמים לחשוש לאיסור דאורייתא של טבל, כיון שיש ספק אם עישרוהו, ועל כן הרי זה כדבר האסור מן התורה. מהרש"א (ברש"י ד"ה דמאי)]. ועוד יש לומר, שאין יוצאים ידי מצה בדבר איסור, משום שהיא מצוה הבאה בעבירה. רש"י (ד"ה דמאי). כתב הפני יהושע (ד"ה ויוצאין), שבודאי מדובר כאן באופן שיש לו מצה נוספת של היתר, ועל כן הוקשה לגמרא שכיון שאין מצה זו ראויה לו, אינו יוצא בה ידי חובתו, וצריך הוא לחזור ולאכול מצה כשירה. אמנם אם יש לו רק מצה אחת של דמאי, בודאי יש לו לאוכלה, שלא העמידו חכמים דבריהם במקום קיום מצוה [והוסיף, שיתכן שאפילו אם היא טבל ודאי, יאכלנה, משום שעשה של אכילת מצה דוחה לא תעשה של טבל. אמנם בחידושי רבינו דוד (ד"ה הכא) כתב, שאין שייך לומר כאן 'עשה דוחה לא תעשה', ראה שם הטעם בזה]. ד. רש"י (להלן ד"ה טבול). כלומר, כיון שאיסור דמאי הוא איסור קל, שהרי מצינו שהקילו בו חכמים לעניים, יש להקל בו יותר משאר איסורים, ועל כן אף מי שאינו עני ואכל מצת דמאי, יצא ידי חובתו.

פני יהושע (שם). והתוספות (ד"ה יוצאין) הסתפקו בדבר, האם רק בדיעבד יצא ידי חובתו, או שמא מותר לצאת בו אף לכתחילה, משום שאכילת מצה נחשבת לאכילת עניות [שכן נאמר בה (דברים טז ג) 'לחם עוני'], והיא בכלל היתר עניים בדמאי. ה. **רש"י** (שבת קכז: ד"ה מאכילין). ו. **פירשנו** על פי רש"י (ד"ה אכסניא), שההיתר של האכלת דמאי הוא בצבא של ישראל. אך בירושלמי (דמאי פ"ג ה"א) הובאה בזה מחלוקת, ויש שמפרשים שהכוונה היא לחיילות נכרים שמוטל על הישראל לפרנסם. ופירשו התוספות (ברכות מז. ד"ה ומאכילין), שאף שטבל ודאי אסור להאכילם, משום שהוא פורע חובו בממון הקדש, בדמאי הקילו. ז. **הפרשת** התרומה קודמת להפרשת המעשר משום שנאמר בה (דברים יח ד) 'ראשית דגנך'. רש"י להלן (ד"ה שהקדימו). ח. **אין** הפירות מתחייבים בתרומות ומעשרות עד שתגמר מלאכתם, שנאמר (שם) 'ראשית דגנך', ודיגון הוא גמר מלאכת התבואה. רש"י להלן (ד"ה הכי). ט. **והערים** הלוי להקדים וליטול את המעשר לפני שיטול הכהן את התרומה, כדי שלא יתחסר מחלקו אחד מחמשים, שהוא שיעור תרומה גדולה לתורם בעין בינונית. רש"י (ד"ה שהקדימו). י. **ונמצא** שהכהן הפסיד מחלקו, משום שעתה לא יתן לו הישראל אלא אחד מחמשים ממה שנשתייר לו, ואילו מהחלק שביד הלוי לא קיבל את חלקו. רש"י (ביצה יג: ד"ה פטור). יא. **רמב"ם** (תרומות, פ"ג הי"ג), שהרי אם לא התמרחה התבואה, אינה מתחייבת כלל בתרומות ומעשרות, בין ביד ישראל ובין ביד לוי, ולא היתה התורה צריכה למעט זאת מפסוק. יב. **רש"י** (ביצה שם). יג. **רש"י** (ביצה יג: ד"ה מכל). יד. **כך** פירש רש"י בביצה (יג: ד"ה ומה), שהקושיא היא שמא נאמר להיפך, שאם הקדימו בשיבלים חייב בתרומה גדולה, ואם הפריש בכרי פטור. אך תמהו התוספות שם (ד"ה ומה) כיצד יתכן לומר להיפך, והרי אם נאמר שבהפריש מעשר ראשון בשיבלים חייב להפריש תרומה גדולה, כל שכן שאם הפריש לאחר שעשה כרי, שיתחייב בתרומה גדולה. והר"ן (ד"ה ומה) תירץ, שיש מקום לומר שאם נטל הלוי מעשר ראשון קודם מירוח, ומירח בעצמו, חל עליו חיוב הפרשת תרומה גדולה, ואילו כשנטל הלוי את המעשר לאחר שהיה המירוח ביד הישראל, החיוב חל על הישראל, והוא אינו מתחייב בהפרשת תרומה גדולה. אמנם התוספות (שם) חלקו על רש"י, ופירשו ששאלת רב פפא היא שמא נאמר שלא רק בהקדימו בשיבולים פטור מתרומה גדולה, אלא גם אם הקדימו בכרי יהא פטור, ואינו חייב אלא אם הפרישו לאחר ראיית פני הבית. וראה עוד בחידושי הר"ן (שם) שפירש באופן אחר. טו. **לגבי**

שנינו במשנתנו: וְהַכֹּהֲנִים יוצאים ידי חובת אכילת מצה **בַּחַמָּה וּבַתְּרוּמָה** וכו'.

תמהה הגמרא: פְּשִׁיטָא שהכהנים יוצאים ידי חובה במצה של חלה או תרומה, שהרי היא מותרת להם באכילה. **מתרצת הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא** - סבור היית לומר, **דְּמִצָּה שָׁוֶה לְכָל אָדָם בְּעִנְיָן** - יש צורך שתהיה המצה ראויה לאכילה לכל אדם, כדי לצאת בה ידי חובת מצה, וממילא מצת חלה ותרומה שאינה ראויה לזרים, אף כהנים אין יוצאים בה, **קָא מַשְׁמַע לַן** שיוצאים בה ידי חובתו, כיון שנאמר בתורה **'מצות'** [**מַצּוֹת**] פעמים רבות[יז], ובכך **רִיבָּה** הכתוב אפילו מצות שאינן מותרות לכל אדם, אם אוכל אותן האדם המותר בהן, יוצא ידי חובתו.

★

שנינו במשנתנו: אֲבָל לֹא יוצאים ידי חובת מצה **בְּטֶבֶל** וכו'.

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שאין יוצאים במצת טבל, שהרי הוא אסור באכילה, ואין יוצאים במצה האסורה באכילה, כמו שתדרוש הגמרא להלן[יח]. **מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא** - לא הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה, אלא **בְּטֶבֶל טְבוּל** - חייב בתרומות ומעשרות רק **מְדָרְבָּנָן**, וכגון **שֶׁזֵּרְעוּ בְּעַצִּיץ שֶׁאֵינוֹ נָקוּב**, שאינו יונק מהקרקע, ומן התורה אינו חייב בתרומות ומעשרות, ורק חכמים חייבוהו בכך, וחידושה המשנה שאף שאינו אסור באכילה אלא מדרבנן, אין יוצאים בו ידי חובת אכילת מצה, לפי שזו מצוה הבאה בעבירה[יט].

★

שנינו במשנתנו: וְלֹא - אין יוצאים **בְּמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא נִטְּלָה תְּרוּמָתוֹ**, וסברה עתה הגמרא שהכוונה היא למעשר שלא הופרשה ממנו תרומת מעשר.

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שאין יוצאים ידי חובה במעשר כזה, שהרי כל זמן שלא הופרשה ממנו תרומת מעשר, דינו כטבל גמור, ואסור באכילה. **מתרצת הגמרא: לֹא צְרִיכָא**, אלא באופן **שֶׁהִקְדִּימוֹ בְּבֵרוֹ** - שקדם הלוי ונטל מעשר ראשון מהכרי לפני שהופרשה ממנו תרומה גדולה, והפריש ממנו תרומת מעשר, אלא שלא הפריש תרומה גדולה, **מַהוּ דְּתֵימָא** - היית סבור לומר שאף באופן כזה הוא פטור מתרומה גדולה, ויוצאים בו ידי חובת מצה, **וְדַאֲמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְאַבָּיֵי** - כסברא שאמר רב פפא לאביי לעיל, שבאופן שהקדימו בכרי יפטר מתרומה גדולה, **קָא מַשְׁמַע לַן** - השמיעה לנו משנתנו **בְּדִשְׁנֵי לֵיהּ** - כמו שתירץ לו אביי, שדווקא כשהקדימו בשיבלים פטור מתרומה גדולה, ולא כשהקדימו בכרי.

★

שנינו במשנתנו: וְלֹא יוצאים **בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְהֶקְדֵּשׁ שֶׁלֹּא נִפְדּוּ** וכו'.

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שאין יוצאים בהם, שהרי הקדש ומעשר שני חרוץ לירושלים שלא נפדו אסורים באכילה. **מתרצת הגמרא: לְעוֹלָם** מדובר במשנה **דִּנְפִדּוּ, וּמַאי** - מהו לשון **'לֹא נִפְדּוּ'** שנאמר במשנה, היינו **שֶׁלֹּא נִפְדּוּ פְּחוֹתָן**, ומדובר **בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁפְּרָאוֹ** [-חיללן] **עַל גַּב אִסְיוֹן** - מטבע שאין לה צורה, שאין מעשר שני מתחלל עליה, משום **דְּרָחֲמָנָא אָמַר** בפדיון מעשר שני (דברים יד כה-כו) 'כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם וגו' **וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ'[יט], ומלשון 'צרות הכסף' דרשו שאין מחללים אלא **דָּבָר** [-מטבע] **שֶׁיֵּשׁ לוֹ צוּרָה**, ולא על גבי אסימון. וְכֵן **בְּהֶקְדֵּשׁ** מדובר **שֶׁהִיפְּלוּ עַל גַּבֵּי קַרְקַע**, שאין זה נחשב חילול, משום **דְּרָחֲמָנָא אָמַר** במקדיש את שדהו ובא לחללו (ויקרא כז יט) 'וְנָתַן הַכֶּסֶף[יט] **וְקָם לוֹ'**, ודורשים שאין הקדש מתחלל אלא רק על דבר המיטלטל ככסף, ולא על קרקע[כ], ובאה המשנה להשמיענו שכיון שלא פדאן כהלכתן, לא נתחללו מקדושתם כלל, ואין יוצאים בהם ידי חובת מצה.

הגמרא מביאה ברייתא המבררת את המקור לכך שאין יוצאים במצה של איסור: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שיוֹצֵא אָדָם בְּיָדֵי חוֹבָתוֹ בְּמִצָּה** של **טֶבֶל שֶׁלֹּא נִתְּקָן. לְפִי שתּבִיא הגמרא את סיום דברי הברייתא, תמהה הגמרא על לשון 'טבל שלא נתקן', ומקשה: כָּל טֶבֶל נָמֵי הָא לֹא נִתְּקָן** - הרי כל טבל אינו מתוקן, ומה כוונת הברייתא בהוספה 'שלא נתקן'. **מיישבת הגמרא: אֶלָּא**, הברייתא עוסקת **בְּמֻכָּל שֶׁלֹּא נִתְּקָן כָּל צוֹרְכּוֹ**, וכגון **שֶׁנִּטְּלָה מִמֶּנּוּ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה וְלֹא נִטְּלָה מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר**, או שניטל ממנו **[מַעֲשֵׂר] רִאשׁוֹן, וְלֹא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וְאֶפִילּוּ** אם ניטל ממנו מעשר ראשון ומעשר שני ולא ניטל ממנו רק **מַעֲשֵׂר עָנִי**, שאין בו שום קדושה[כא], שבכל אלו הדין הוא שאין יוצא בהם ידי חובת מצה.

מביאה הגמרא את המשך הברייתא, שואלת הברייתא: מְנָיַן לנו דין זה, שאין יוצאים במצה של טבל. **משיבה הברייתא: תַּלְמוּד לוֹמַר** (דברים טז ג), **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת', ומכיון שהקישׁ הכתוב מצה לחמץ,** נלמד שדווקא **מַה שֶּׁלְּאַחַר שנתחמץ אִיסּוּרוֹ הוּא מִשּׁוּם 'עַל תֹּאכַל עָלָיו חָמֵץ'**, אזי כל שלא נתחמץ יוצאים בו ידי חובת מצה, **יָצָא** טבל **זֶה**, שֶׁאַף אם נתחמץ **אֵין אִיסּוּרוֹ מִשּׁוּם 'עַל תֹּאכַל חָמֵץ', אֶלָּא מִשּׁוּם עַל תֹּאכַל טֶבֶל**, ועל כן אין יוצאים בו ידי חובת מצה[כב].

מקשה הגמרא: כיצד ניתן לומר שבחמץ של טבל אין איסור אכילת חמץ, **וְכִי אִיסּוּרָא דְּחָמֵץ לְהֵיכָן אָזְלָא** - להיכן הלך ונעלם איסור אכילת חמץ. **מתרצת הגמרא: אֲמַר רַב שֵׁשֶׁת, הָא מָנֵי** - כדעת מי ונשנתה ברייתא זו, כדעת **רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא, דְּאָמַר, אֵין אִיסּוּר חָל עַל אִיסּוּר**, וממילא כיון שתבואה זו מתחילתה אסורה משום טבל, אין איסור חמץ חל עליה[כג].

מביאה הגמרא את דברי רבי שמעון בברייתא: הַתַּנָּא, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר,

---

הקדש נאמר (ויקרא כז טו) 'ואם המקדיש יגאל את ביתו', ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו', ולגבי מעשר שני נאמר בהמשך הפרשה (שם ט לא) 'ואם גאל יגאל איש ממעשרו, חמישיתו יוסף עליו'. טז. **רבינו** יהונתן מלוניל (ד"ה וכמאכס). יז. **הקשו** התוספות שאנן (ד"ה שלא נפדו), הלא בסמוך שואלת הברייתא מנין לנו שאין יוצאים בטבל, ואיך מקשה כאן הגמרא שהוא פשיטא, ותירצו, שקושיית הגמרא היא, שפשוט שלכתחילה אסור לצאת בו. ורבינו דוד וחידושי הר"ן (ד"ה אלא) פירשו שקושיית הגמרא כאן היא מדעת הוצרכה המשנה להשמיענו שאין יוצאים בטבל, הלא כבר ניתן ללמוד דין זה ממה ששנינו ברישא שיוצאים בדמאי, ומשמע שאין יוצאים בטבל גמור. יח. **בלומר**, אם נמצאים הפירות של מעשר שני במרחק גדול מירושלים, ואם יביאום כמות שהם לירושלים יתקלקלו הפירות, מחללים את פירות המעשר על כסף, והפירות יוצאים לחולין וחלה קדושת מעשר שני על הכסף, ומעלים את הכסף לירושלים, שם קונים בו דברי מאכל, וחלה עליהם קדושת מעשר שני, ואוכלים אותם שם בקדושה. יט. **תיבות** אלו אינן מלשון הכתוב, אלא נאמר 'ואם גאול יגאל את השדה המקדיש אותו, ויסף חמישית כסף ערכך עליו, וקם לו', ודרך הש"ס בכמה מקומות לקצר ולהביא את הכתוב בלשון קצרה. תוספות (פסחים קכא. ד"ה ונתן). כ. **אף** שנאמר בחילול הקדש 'כסף ערכך', אין צריך דווקא כסף, אלא מתחלל גם על שאר מטלטלין. ודין זה נדרש מכלל ופרט וכלל, 'וסף חמישיתו' כלל, 'כסף' פרט, 'וקם לו' חזר וכלל. מה הפרט מפורש, דבר המטלטל וגופו ממון, אף כל דבר המטלטל וגופו ממון. תוספות (ד"ה שלא) עפ"ר הגמרא בבכורות (נא:). כא. **מה** שאין כן במעשר ראשון שמעורבת בו תרומת מעשר שאסורה לזרים, ומעשר שני שיש בו קדושה ואינו נאכל אלא בירושלים. רש"י (ד"ה לא נפדו). כב. **רש"י** (ד"ה טבל) כתב, שמלבד טעם זה ישנו טעם נוסף שאין יוצאים בו, והיינו משום מצוה הבאה בעבירה. והקשו התוספות (סוכה ג. ד"ה משום) מדוע נצרך היקש מצה לחמץ כדי ללמד שאין יוצאים במצה של איסור, הלא אין יוצאים במצה הבאה בעבירה, והניחו בקושיא. ותירץ הרמב"ן (ד"ה לפי"ש), שפסול מצוה הבאה בעבירה אינו אלא מדרבנן, ועל כן נצרך ההיקש האמור כדי לפסול מצה של איסור מן התורה. אמנם התוספות שאנן (ד"ה אלא) תירצו, שאין שייך לפסול כאן משום מצוה הבאה בעבירה, שפסול זה לא נאמר אלא בלולב שמשכחים בו לפני המקום, וכן בקרבנות שבאים לרצות, אבל בשאר מצוות יוצאים אף במצוה הבאה בעבירה. והריטב"א (ד"ה ופ) תירץ, שאין חסרון של 'מצוה הבאה בעבירה' אלא באופן שקיום המצוה גורם לעבירה, כגון הגזול מצה, ומחמת המצוה נעשה בה שינוי (או שינוי השם מ'לחם' ל'מצה', או שינוי רשות, לדעת הסוברים שקדושת המצוה נושכת בשינוי רשות), הרי נמצא שהמצוה גורמת לעבירה, ואין יוצאים בה ידי חובה, אבל באופן שאין שייכות בין המצוה לעבירה, כגון כאן שאיסור אכילת טבל אינו שייך כלל למצות אכילת מצה [כלומר, שאף אילו לא היה מקיים בכך מצות אכילת מצה, היה עובר על איסור אכילת טבל], אין זו מצוה הבאה בעבירה, ויוצאים בה ידי חובה.

הָאוֹכֵל[א] נְבֵלָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בשוגג, **פָּטוּר** מקרבן חטאת של אכילת יום הכיפורים[ב], משום שתחילה חל איסור נבילה על חתיכה זו, ואחר כך, כשנכנס יום הכיפורים, אין איסור יום הכיפורים חל על איסור נבילה[ג]. אבל לדעת חכמים החולקים על רבי שמעון, איסור כולל חל על איסור שקדם לו, כלומר, אם האיסור השני כולל חתיכות נוספות שלא נאסרו באיסור הראשון, מתוך שהאיסור חל על החתיכות הנוספות, הרי הוא חל גם על אותה חתיכה שכבר נאסרה באיסור הראשון[ד], ולפיכך האוכל נבילה ביום הכיפורים חייב, שכן מתוך שיום הכיפורים אוסר באכילה את כל המאכלים שבעולם, הרי הוא אוסר אף את הנבילה[ה]. ולשיטתם הוא הדין לחמץ של טבל, שמתוך שאיסור חמץ אוסר כל חמץ שבעולם, הרי זה אוסר גם את החמץ של טבל, וכיון שיש בו איסור חמץ אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח.

הגמרא מביאה ביאור אחר בדברי הברייתא: רַבִּינָא אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא - יכול אתה לומר שהברייתא שנויה אפילו בשיטת **רַבָּנָן**, הסוברים שאיסור חמץ חל על טבל, וכוונת הברייתא לומר שאין יוצאים ידי מצה אלא **בְּמִי שֶׁאֵם נִתְחַמֵּץ יְהֵא אִיפּוּרוֹ מְשׁוּם בַּל תֹּאכַל חָמֵץ בְּלָבַד, וְצָא** טבל **זֶה שֶׁאֵם נִתְחַמֵּץ אֵין אִיפּוּרוֹ מְשׁוּם בַּל תֹּאכַל חָמֵץ בְּלָבַד, אֶלָּא אַף מְשׁוּם בַּל תֹּאכַל טָבֶל.**

דוחה הגמרא תירוץ זה: מֵידֵי [וכן] ׳כל תאכל חמץ **בְּלָבַד׳ כְּתִיב** בתורה, כדי שתלמד שיוצאים דווקא במצה שיש בחימוצה רק איסור חמץ, והרי משמעות הפסוק היא שיוצאים בכל מצה שיכולה לבוא לידי איסור חמץ, ואף אם יש בה איסורים נוספים. **מֵיסְקָה הַגְמָרָא: אֶלָּא מַהֲנֵי מְרַוַּרְתָּא** [-דבר ברור הוא] שיש ליישב את הברייתא **כְּתִירוּצוֹ דְּרַב שֵׁשֶׁת**, שהברייתא סוברת כרבי שמעון, שאין איסור חל על איסור, וממילא לא חל איסור חמץ על איסור טבל, ולכך גם אין יוצאים בו ידי חובת מצה.

★

שנינו במשנתנו שאין יוצאים במצה של מעשר שני מחוץ לירושלים, משום שהיא אסורה באכילה. הברייתא שלפנינו דנה האם יוצאים במצת מעשר שני בתוך ירושלים: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שיּוֹצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ** במצה של **מַעֲשֵׂר שֵׁנִי**, כשאוכלה **בִּירוּשָׁלַיִם, תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר בפסוק (דברים טז ג) ׳שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת **לֶחֶם עֹנִי**׳, ויש לדרוש זאת כאילו נכתב ׳לחם עוני׳ באל״ף, מלשון עונות רצער, ללמד שרק **מַה שֶּׁנֶּאֱכָל** - מין מצה שמותר לאוכלו **בְּאֲנִינוּת**, ניתן לקיים בו מִצְוַת אכילת מצה, **יָצָא** מכלל מצות אלו **זֶה** - מצת מעשר שני, **שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל** [-שאסור לאכלן] **בַּאֲנִינוּת אֶלָּא** רק **בְּשִׂמְחָה**[ו], ולכן אין יוצאים בו ידי חובת מצה. **דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי.**

רַבִּי עֲקִיבָא חולק **וְאוֹמֵר**, כיון שנאמר בתורה ׳**מַצּוֹת**׳ **מַצּוֹת**׳ פעמים רבות[ז], **רִיבָּה** הכתוב בכך שאף מצה של מעשר שני שאינה נאכלת באנינות, יוצא בה ידי חובתו. **מֵבאר רבי עקיבא את דבריו: אִם כֵּן**, שאין הפסוק בא למעט מצת מעשר שני, **מַה תַּלְמוּד לוֹמַר** - מה באה התורה ללמדנו בכך שכתבה לשון **׳לֶחֶם עֹנִי׳**. התורה לימדה בכך שאין יוצאים ידי חובה רק בעיסה שנולישה במים, שזוהי דרך ענינות, **קָרֵט** [-למעט] **שֶׁעִיסָּה שֶׁנִּילּוּשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ**, שזוהי דרך עשירות ואין זו ׳לחם עוני׳, ואין יוצאים בה ידי חובת מצת מצוה.

עתה מבררת הגמרא מהו טעם מחלוקתם של רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. שואלת הגמרא: מַאי טַעְמָא - מהו טעמו **דְּרַבִּי עֲקִיבָא**, שאינו ממעט מ׳לחם עוני׳ לחם שנאכל באנינות, כפי שדרש רבי יוסי הגלילי[ח].

משיבה הגמרא: סובר רבי עקיבא, **מִי** [-וכן] **כְּתִיב** ׳**לֶחֶם עֹנִי**׳, בוא״ו, בכדי שנדרשנו במשמעות ׳אוני׳ [-אנינות], הלא ׳לחם **עני כְּתִיב** בלא וא״ו, וניתן לדרוש זאת כאילו נאמר ׳לחם עָנִי׳, והיינו לחם של עניים, למעט מצה עשירה[ט].

ממשיכה הגמרא ומפרשת את טעמו של רבי יוסי הגלילי: וְאילו רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי סבר, שאף שכותבים ׳עני׳, ללא וא״ו, אך מכל מקום **מִי קָרֵינַן** - וכי קוראים זאת **׳עָנִי׳**, הלא **׳עוֹנִי׳ קָרֵינַן**, כלומר, שלפי מסורת קריאתו קורים זאת ׳עוני׳ ולא ׳עני׳, ולכן יש לדרוש זאת כאילו נאמר ׳אוני׳, ובמשמעות של אנינות.

הגמרא חוזרת לפרש את דברי רבי עקיבא: וְרַבִּי עֲקִיבָא סובר, **הַאי דְּקָרֵינַן** ׳**עוֹנִי**׳ - מה שקוראים זאת ׳עוני׳ ולא ׳עָנִי׳, אין זה כדי לדורשו במשמעות אנינות, אלא משמעותו היא **דִּכְתִיב אַלְּ, דְּאָמַר שְׁמוּאֵלאַלְּ**, קראה התורה למצה **׳לֶחֶם עוֹנִי׳**, לפי שהוא **׳לֶחֶם שֶׁעוֹנִין** [-אומרים] **עָלָיו** בליל פסח **דְּבָרִים הַרְבֵּה**, שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה[י].

הגמרא דנה בדברי רבי עקיבא שאין יוצאים במצה עשירה. תמהה הגמרא: וְכִי קָסָבַר רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁעִיסָּה שֶׁנִּילּוּשָׁה בְּיַיִן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ לֹא יוצאים בה ידי חובה, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא אחרת, **אֵין** ׳לֶחֶם׳ **עִיסָּה בְּפָחָה בֵּינוֹן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ**, משום שהיא ממהרת להחמיץ יותר מעיסה שנילושה במים[יא]. **וְאֵם** עבר **וְלָשׁ** אותה במשקים אלו, נחלקו בזה תנאים מה דינו בדיעבד, **רַבָּן גַּמְלִיאֵלאֵל אוֹמֵר, תַּשְׁרֵף מִיָּדלב**[יב], משום שאי אפשר לשומרה מחימרון. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, בדיעבד **יֹאכַלאֵל** אותה[יג], לפי שאפשר לשומרה מחימרון.

הברייתא מביאה שיטה נוספת: וְאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, שָׁמַעְתִּי [-שביתתו] ברגל של פסח אחד **הָיְתָה אֲצֵלאֵל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְלָשׁתָּה לָהֶם עִיסָּה בֵּינוֹן וְשֶׁמֶן וּדְבַשׁ, וְלֹא אָמְרוּ לִי דָּבָר**, והרי זו ראיה שהם חולקים על תנא קמא וסוברים שמי פירות אינם מהמרים להחמיץ יותר ממים, ועל כן מותר ללוש בהם גם לכתחילה.

ממשיכה הברייתא: וְאַף עַלפִּי שֶׁאֵין ׳לֶחֶם׳ בפסח עיסה ביין ושמן ודבש, מכל מקום **מְקַטְּפִין בּוֹ** - טוחים בו את פני העיסה לאחר עריכתה. **מפרשת הגמרא את דברי הברייתא: אֲתָאן** [-באה] לפרש את שיטת **תַּנָּא קַמָּא** שאסר ללוש ביין ושמן ודבש, ובאה הברייתא להשמיענו שאף שסבר תנא קמא שאין לשין במי פירות מודה הוא שמקטפין בהם, משום שבשיעור מועט כזה אינם מחמיצים את העיסה[יד].

הברייתא מביאה שיטה נוספת בזה: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֶת שֶׁאֵין ׳לֶחֶם׳ **בּוֹ** - רק משקה שמותר ללוש בו את העיסה, והיינו מים, **מְקַטְּפִין בּוֹ, וְאֶת שֶׁאֵין** ׳לֶחֶם׳ **בּוֹ** - אבל משקה שאסור ללוש בו, כגון יין שמן ודבש, **אֵין מְקַטְּפִין בּוֹ**, שאף בשיעור מועט זה מחמיצים הם את העיסה. **מסיימת הברייתא: וְשׁוּיִן** - והכל מודים **שֶׁאֵין לָשִׁין** בפסח **אֶת הָעִיסָּה בְּפוֹשְׁרִין** - במים חמים במקצת, משום שהם מהמרים להחמין.

ועל כל פנים נמצא שיש סתירה בין הברייתות, שבברייתא זו מבואר שלדברי רבי עקיבא מותר ללוש את המצה ביין ושמן ודבש אף לכתחילה, ואילו בברייתא הקודמת דרש רבי עקיבא מ׳לחם עוני׳ שיש למעט עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש.

הגמרא מחלקת בין מצת מצוה למצה סתם. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא - אין זו קושיא, ואין סתירה בין הברייתות, **הָא** - בריישא זו, הראשונה, שבה דרש רבי עקיבא מ׳לחם עוני׳ למעט מצה שנילושה ביין שמן ודבש, היינו רק **בְּלֵיל יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן** של פסח, שיש בו מצות עשה של אכילת כזית מצה, ואין יוצאים ידי חובת מצוה זו אלא בלחם עוני בלבד, ולא במצה עשירה. **וְהָא** - ברייתא זו, השניה, בה מסופר שרבי עקיבא לש את העיסה ביין ושמן ודבש, היה **בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי** של פסח, שאכילת מצה בו אינה חובה אלא רשות[טו].

הגמרא מביאה הוכחה לחילוק זה: דְּתַנְיָא תָּמוּ - וכמו שאמר להם **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְבָנֶיהָ** [-לבניו], **יוֹמָא קָמָא לֹא תְּלוּשׁוּ לִי בְּחַלָּבָא** - ביום טוב ראשון של פסח, שצריך לאכול מצת מצוה, אל תלושו לי את המצה בחלב, שכן

א. **האוכל** ביום הכיפורים במזיד חייב כרת ובשוגג מביא חטאת, שכן כל איסור שחייבים על זדונו כרת חייבים על שגגתו חטאת. ב. **ואף** אם נתבלבל בהבחנה ביום הכיפורים אין חל עליה איסור יום הכיפורים, משום שקדם לו איסור אבר מן החי בבהמה זו. רש״ר (ל״ח שמות). והקשו עליו התוספות (ל״ח שם ושבועות), הלא בשעה שנתבלבל פקע ממנה איסור אבר מן החי, ונמצא שחלים עליה איסור נבילה ואיסור יום הכיפורים בבת אחת, ומדה רבי שמעון בשני איסורים שלא קדם האחד לחבירו ששניהם חלים כאחת. על כן פירשו, שלמלכד איסור לאו של אבר מן החי ושל נבילה, ישנו איסור עשה של ׳וחבתך׳ על כל בהמה שאינה זבוחה, ואיסור זה חל עליה בחייה ונמשך גם לאחר שנתבלבה, ואיסור זה קדם לאיסור יום הכיפורים. **שנאמר** לענין מעשר שני (דברים טו יז) ׳לא תאכלהי באני ממנו׳, ומבואר במסכת זבחים (קד) שמפסוק זה נלמד שאסור לאכול מעשר שני ביום מיתת אחד משבעה קרובים. ואלו הם שבעת הקרובים: אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו, ואשתו. ודווקא אכילות היום הראשון היא מן התורה, אבל אכילות שבעת ימים אינה אלא מדרבנן. ד. **רבינו** יהונתן מלוניל (לעיל נב: ד״ה והסיפא). ה. **ואף** שרבי עקיבא עצמו סובר בסנהדרין (ד:) ׳יש אם למקרא׳, כלומר שדורשים את הפסוק כאופן קריאתו ולא כסורת כתיבתו, זהו דווקא במקום שיש סתירה בין המקרא למסורת, אבל כאן שאין סתירה ביניהם, סובר שניתן לדרוש את המסורת. מהר״ם חלאוניה (ל״ח וכיו שקיפא). ו. **ומה** שאמר רישׁ לקיש (לעיל לח:) שמי פירות אין מחמיצים, הוא רק לענין חימרון גמור שחייבים עליו כרת, אבל קצת חימרון הם עושים, והרי זה חמץ נוקשה שעוברים עליו בלאו כמבואר להלן (מג.), וחימרון זה מהמרים להחמין יותר ממים. רש״י (ל״ח לח: ד״ה לחם עוני). ואמנם התוספות (לעיל לח: ד״ה ומי) כתבו בשם רבינו תם, שבאמת מי פירות אינם מחמיצים כלל, ומה שמבואר בברייתא כאן שמי פירות מחמיצים יותר ממים, מדובר כשעירב עמהם מים, שאז הם מהמרים להחמין. וכן נקטו הרבה ראשונים [רי״ף, ר״ח (ל״ח שם ומהלן), מאירי (ל״ח לח:), ריטב״א (ל״ח ומהלן)], שמדובר כאן כשלש בתערובת של מים ומי פירות, ועל כן הם מהמרים להחמין. אמנם הרא״ש (סי׳ יג) ועוד ראשונים נחלקו בזה, וכתבו שדברי הברייתא אמורים אף כשלש את העיסה במי פירות לבדם בלא מים, שאף באופן זה הם מחמיצים את העיסה. וראה עוד מה שכתבנו בזה בהערה בהמשך הסוגיא להלן. ז. **אין** לגרוס בדברי חכמים ׳תאכל מיד׳, שהרי לאחר שנאפתה שוב אינה באה לידי חימרון, ואין חילוק אם יאכלה מיד או לאחר זמן. רש״י (ל״ח ומהלן), ובתוספות רי״ד (ל״ח ומהלן) הביא שיש גורסים ׳תאפה מיד׳, והיינו שלא יהדה את העיסה כלל, כיון שהיא מהמרת להחמין, אלא יאפה אותה מיד. ח. **כתב** הריטב״א (ל״ח ומהלן), שאין לסמוך כאן על סימני החימרון שהתבארו במשנה להלן (מג:) [שיש בה סדקים, או שהלבינו פניהן], שלא נאמרו סימנים אלו אלא כשלש במים צוננים כמצות חכמים, אך כשלש במי פירות או במים פושרים יש לחשוש שתתחיל העיסה להחמיץ ולא יראו בה סימנים אלו. וראה בשפת אמת (ל״ח ומהלן) שכתב כזה. ט. **והוא** הדין לכל יומות הפסח, ואף ביום טוב ראשון, שלא נאמר דין ׳לחם עוני׳ רק בכזית מצה הנאכלת בלילה הראשון לקיום המצוה. ואף שנאמר בפסוק (דברים טז ג) ׳שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני׳, יש לפרש שמה שנאמר ׳שבעת ימים׳ הולך על האמור בתחילת הפסוק, ׳לא תאכל עליו חמץ׳. ריטב״א (ל״ח שם).

מצה עשירה היא, ואין יוצאים בה ידי חובת מצה', אבל **מַצָּאן וְאִילָּה** בשאר ימי הפסח, **לוּשׁוּ לִי** את העיסה **בְּחַלָּב** [-בחלב], משום שאין בהם חיוב אכילת מצה, וכדברי רבי עקיבא שמי פירות אינם ממהרים להחמיץ ומותר ללוש בהם אף לכתחילה[נ].

הגמרא תמהה עתה על הנהגה זו של רבי יהושע, ללוש את המצה בחלב. מקשה הגמרא: כיצד הורה רבי יהושע לבניו ללוש את מצותיו בחלב, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **אֵין עֻשִּׁין אֶת הָעִיסָּה בְּחָלָב**, אף בשאר ימות השנה, **וְאֶם עֻשָּׂה** אותה בחלב, **כָּל הַפַּת** שנאפתה ממנה **אֲסוּרָה** באכילה, **מִפְּנֵי הֶרְגֵּל עֲבֵירָה** - מחשש שמא ישכחו שנילוש בחלב ויבואו לאוכלה עם בשר, ועל כן אסרוה חכמים באכילה לגמרי.

מתרצת הגמרא: אֲמַר יש לשנות את הגירסא במעשה זה, **וְהָכִי קָאָמַר** - וכך אמר רבי יהושע לבניו, **יוֹמָא קָמָא לָא תְּלוּשׁוּ לִי** את המצות **בְּדוּבְשָׁא** [-בדבש], אבל **מַכָּאן וְאֵילָךְ, לוּשׁוּ לִי בְּדוּבְשָׁא. תירוץ נוסף: וְאֵיבָעֵית אֵימָא** - ואם תרצה תאמר תירוץ אחר, **לְעוֹלָם** - באמת אמר להם ללוש לו **בְּחַלָּבָא** [-בחלב], **וְהֵיינוּ דְּקָאָמַר רַבִּינָא, בְּעֵין תּוֹרָא** - שיעור קטן של עיסה, כמו עין של שור, **שָׁרֵי** - מותר ללוש בחלב, כיון שאוכלו מיד בבת אחת ואין דרך להשהות אותו, ואין לחשוש שמא ישכח שנילוש בחלב ויבוא לאוכלו עם בשר[ס]. **וְהָכָא נַמִי** - אף כאן, בהנהגתו של רבי יהושע ללוש את המצה בחלב, מדובר בעיסה מועטת, **בְּעֵין תּוֹרָא.**

★

הגמרא חוזרת לפרש את דברי הברייתא שהובאה לעיל. שנינו בברייתא: וְשָׁנִין - הכל מודים בדין זה, **שֶׁאֵין עֻשִּׁין אֶת הָעִיסָּה** של המצה **בְּפוֹשְׁרִין**, לפי שמים פושרים ממהרים את ההחמצה של העיסה. **מקשה הגמרא: מַאי שְׁנָא** - במה שונה מצה של פסח **מִמְּנָחוֹת**, שאף הן אסורות בחימרן, ומכל מקום התירו ללושן בפושרים, **דְּתָנַן** - שכך שנינו במשנה (מנחות נה:), **כָּל הַמְּנָחוֹת נִילּוֹשׁוֹת בְּפוֹשְׁרִין, (וְסִקְתָּמְרִין)** - ובלבד שישמרו אותן **שֶׁלֹּא יַחְמִיצוּ**. ומדוע במצה של פסח לא התירו זאת.

מתרצת הגמרא: אֶם אֲמְרוּ דין זה, שמותר ללוש בפושרים, **בְּזָרִיזִין** - במנחות שנילושות על ידי כהנים שזריזים הם, ואף אם ילושו בפושרים ידעו להזהר שלא תחמיץ העיסה, וכי **יֹאמְרוּ כֵּן בְּשֶׁאֵין זְרִיזִין** - מצת הפסח שנאפית גם על ידי סתם בני אדם שאינם זריזים כל כך, ויש לחשוש שלא ידעו להזהר בה מחימרון אם ילושו בפושרים.

חוזרת הגמרא ומקשה: אִי הָכִי - אם כך, שאנו סומכים על זריזותם של הכהנים שלא יניחו לעיסה להחמיץ[ע], **מִילְּתָא נָמֵי לֵיתֵית** - יש להתיר לכהנים גם ללתות [-לשרות במים] את החטים של המנחות קודם טחינתן[פא], ולא נחשוש שמא מתוך כך יבואו החטים לידי חימרון, שהרי הכהנים זריזים הם[פב]. **אֶלָּמָּה** [-ומדוע] **אָמַר רַבִּי זֵירָא, אָמַר רַבָּה בַּר יִרְמְיָה, אָמַר שְׁמוּאֵל, חִיטִּין שֶׁל מְנָחוֹת אֵין לוֹתְתִין אוֹתָהּ**, שמא יחמיצו.

מתרצת הגמרא: לֵישָׁה, בְּזָרִיזִין אֵיתָא - הלישה נעשית על ידי הכהנים, שהם זריזים, ואנו סומכים על זריזותם שלא תחמיץ העיסה, ולכן התירו ללושה בפושרים, אבל לענין **לְתִיתָה לֵיתֵי** אין אנו יכולים לסמוך על כך, שכן אם נתיר לעשותה, **לֵיתָא בְּזָרִיזִין** - לא תעשה על ידי הכהנים, אלא תהא מסורה ביד כל אדם, שהרי הזר מביא את מנחתו לעזרה כשהיא כבר סולת טחונה, ולכן לא התירו זאת, מחשש שיחמיצו המנחות.

חוזרת הגמרא ומקשה: וְלֵישָׁה מִי אֵיתָא - וכי הלישה כן נעשית **בְּזָרִיזִין, וְהָכְתִיב** - והרי נאמר לגבי אדם שמתנדב מנחה (ויקרא ב ה-ו) **'וְיָצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן** וגו' **וְהָבִיאָהּ אֶל בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים, וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה', ומבואר בכתוב שרק לפני הקמיצה יש להביא את המנחה לכהן, ויש ללמוד מכך שרק **מְקֻמֶּצֶת וְאֵילָךְ** זו **מְצַנַּעַת בְּהוּזָּה** - יש צורך בעבודת הכהנים, **וְלֹא יוֹמַד** הכתוב **עַל יְצִירָה וִיבִילָה** של המנחות, שקודמות לקמיצתה, **שֶׁכֻּלָּהּ בְּכָל אֶרֶם**, ואינה צריכה כהונה, ונמצא שלישת המנחה אינה נעשית בזריזים[פג]. ושוב חוזרת הקושיא מדוע התירו ללושה בפושרים ולא חששו שמא תחמין.

מתרצת הגמרא: לענין **לֵישָׁה** של המנחה אנו סומכים על זריזותם של הכהנים, **דְּאִי הֶבְזְרִיזִין לֵיתֵי** - אף שבאמת אין הלישה נעשית דווקא על ידי כהנים שהם זריזים, אבל מכל מקום **בְּמָקוֹם זְרִיזִין אֵיתָא** - היא נעשית במקום שהכהנים מצויים בו והיינו בעזרה, **דְּהוֹרֵי אֲמַר מָר** - נאמרה מימרא זו בבית המדרש, אפילו **שְׁבָלְיָה כְּשֵׁרָה בָּזוּר**, ואינה צריכה להיעשות על ידי כהנים ברווקא, מכל מקום אם נעשית **חוּץ לְחוֹמַת עֲזָרָה**, היא **פְּסוּלָה**[פד], ומאחר שמצויים בעזרה כהנים שהם זריזים, הרי הם רואים את עשיית העיסה, ומלמדים את כל העוסק בעשייתה להזהר בה שלא תחמיץ. **וְלָאֲפוּקֵי** - ולהוציא ולמעט מכלל זה **לְתִיתָה, דְּאֵינָהּ** נעשית **לֹא בְּזָרִיזִין, וְלֹא בְּמָקוֹם זְרִיזִין**, אלא נעשית על ידי כל אדם, ובכל מקום, ולכן יש לחשוש בה שמא תבוא לידי חימרן.

★

הגמרא דנה עוד בדברי שמואל שאין לותתין את המנחות. מקשה הגמרא: וְאַי שְׁנָא - ובמה שונים כל המנחות שאין לותתין אותם, **מִמְּנָחַת הָעֹמֶר**, שלותתים אותה. **דְּתַנְיָא** בברייתא, **מִנְחַת הָעֹמֶר לָתִּתִין אוֹתָהּ**, ואחר כך **צוֹבְרִין** - ערומים **אוֹתָהּ** בערימה, כדי שיזובו מימיה, **וְתִהְיֶה יבישה** בשעת טחינתה, ולא יחמין הקמח מחמת מי הלתיתה. הרי שאין חוששים במנחת העומר שמא תחמין על ידי הלתיתה, ובמה שונה מנחה זו משאר מנחות שאין לותתים אותם מחשש שיחמיצו[פה].

מתרצת הגמרא: צִיבּוּר שָׁאנֵי - שונה הדין לגבי מנחת העומר שהיא מנחת ציבור, שכן כל מעשיה נעשים על פי בית דין, ואף לתיתתה נעשית על ידי בית דין, ועל כן היא נעשית בזריזות, ואין לחשוש שמא תבוא לידי חימרן[פו].

★

הברייתא שלפנינו דנה האם יוצא ידי חובתו במצה העשויה מתבואת ביכורים: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שֶׁיָּצָא הָאָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַצַּת בְּכוּרִים** בירושלים, וכגון כהן שהביאו לו חטים לביכורים, ואפה מהן מצות[פז], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר לגבי מִצְוַת אכילת מצה **'כָּל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת'**, ללמד שיוצאים ידי חובת מצת מצה רק **בְּמָצָּה הָנֶאֱכֶלֶת 'כָּל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם'** - בכל מקום, **יָצְאוּ** מכלל זה **בְּכוּרִים, שֶׁאֵין נֶאֱכָלִין בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם, אֶלָּא בִּירוּשָׁלַיִם** בלבד[פח]. **דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר**, מטעם אחר אין יוצאים במצת ביכורים, משום שנאמרו בתורה **מַצָּה וּמְרוֹר** יחד, שנאמר (במדבר ט יא) 'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ', הרי שהקישם הכתוב זה לזה, ללמדך, **מָה** - כשם **שְּׁמְרוֹר** שיוצאים בה הוא מין **שֶׁאֵינוֹ בְּכוּרִים**, שהרי ביכורים באים רק משבעת המינים[פט], **אַף מַצָּה** שיוצאים בה היא מצה **שֶׁאֵינָהּ בְּכוּרִים.**

מבררת הגמרא: אִי - אם כן, שרבי עקיבא מקיש מצה למרור, שמא נמשיך ונדרוש, **מָה מָרוֹר** שיוצאים בו הוא דבר **שֶׁאֵין בְּמִינוֹ בְּכוּרִים** כלל, **אַף בְּמַצָּה** נאמר שלא יצאו ידי חובה אלא במצה כזו **שֶׁאֵין בְּמִינָהּ בְּכוּרִים** כלל[צ].

ג. **וימאי** קמ"ל שנקט רבי יהושע אין כוונתו לכל היום הראשון, אלא לכזית ראשון שבסעודה של ליל פסח, או שמא כוונתו לכל הסעודה הראשונה משום שהיה מנהגו לאכול כל סעודתו בלילה הראשון רק מצה שיוצאים בה ידי חובת מצת מצה. מאירי (ל"פ וגמ"פ סקמו). יא. **כן** הוא על פי רש"י (ל"פ כאן). אמנם הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"ט הכ"ט) פירש ש'כעין תורא' היינו שאפה את העיסה בצורה משונה, כעין השור, וניכר לכל שעשה זאת להיכר, ולא יבואו לאכול את הפת עם בשר, וכן כתב הטור (ל"פ סי' ה) בשם הרי"ף. ובשלחן ערוך נפסקו שני הטעמים להלכה.

יב. **בזיבור**, לולי תירוץ הגמרא שיש חילוק בין זריזין לאין זריזין היינו אומרים שפושרים אינם מחמיצים כלל, ולתיתה מחמיצה, אך כיון שלא נקטה כן הגמרא, אלא אמרה שאכן פושרים מחמיצים אלא שסומכים על זריזותם של הכהנים, אם כן קשה מדוע בלתיתה אין סומכים על זריזותם. צל"ח (ל"פ פסחים שם). יג. **קודם** טחינת החטים היו שורים אותם במים מעט וכותשים במכתשת בכדי להסיר את קליפתן, בשביל שתהיה סולתן נקיה. יד. **שהרי** כל זמן שהחטים שלימות אין הן באות לידי חימרן, אלא שצריך ליבישן קודם טחינתן, שכן אם ישארו עליהן מים בשעת הטחינה יחמיצו, כמבואר להלן לגבי מנחת העומר. טו. **וכגון** במנחת מחבת או מרחשת, וכל שכן במנחת מאפה תנור שהלישה קודמת כה ליציקה ולבילה, שכן היו אופים עשר חלות ואחר כך פותחים אותן לפתיתים עד שתחרוב להיעשות כעין סולת זכה והוא לשיטת תנא דבי רבי ישמעאל במנחות (נח:), אבל לשיטת חכמים (שם) פותח כל חלה לארבעה פתיתים בלבד. וראה ברש"ש (נכ"מ ל"פ לשם) שתמה מדוע לא פירש רש"י כשיטת חכמים), ואתר כך בלולים את הסולת בשמן, ואחר כך שוב יוציקם עליה שמן. רש"י (ל"פ לשם) [כן היא לשיטת רבי במנחות (עה:)], אך לשיטת חכמים (שם) הבלילה נעשית לפני האפיה, ורק היציקה נעשית לאחריהן. טז. **שכן** המחבת והמרחשת שבהם נילושית המנחה, הם כלי שרת. וכן במנחת מאפה תנור, התנור שבו נאפה המנחה הוא כלי שרת, ואפאתר שהאפיה היתה בעזרה, אף הלישה היתה נעשית שם בסמוך, כדי שלא תחמיץ המנחה בינתיים. תוספות (ל"פ ומקשה), והביאו פירוש נוסף, שכל המנחות היו נעשות בעזרה לפי שצריכים למדוד אותן בעשרון (-כלי מדה) של קודש, כמבואר במסכת מנחות (פח:). יח. **רש"י** (ל"פ לשם). עוד הביא רש"י, שיש מפרשים 'ציבור שאני' מלשון צבירה, שכיון שעוברים אותה לאחר הלתיתה אין לחשוש שמא תחמין. אך דחה רש"י פירוש זה, משום שהיתר הלתיתה נשנה גם בתוספתא, ושם לא נזכר שצוברים אותה. ועוד הקשה על פירוש זה, שאם כן גם בשאר מנחות נתיר את הלתיתה ונצריך צבירה לאחריה.

יח. **שכן** ביכורים אינם נאכלים אלא לכהנים, ואסורים לזרים כתרומה, ודר האוכלן חייב מיתה בידי שמים. יט. **כמבואר** במשנה בביכורים (פ"ג מ"ג), שכן נאמר בביכורים (דברים כו ג) 'אשר תביא מארצך', ודרשו חכמים משבח ארצך, שהם שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. וכתבו התוספות (ל"פ שם) שאין לומר שיוצאים ידי חובת מרור בזית, שהוא משבעת המינים, ומבואר בסנהדרין (קו:) שהוא מר, שכן מבואר להלן (נט:), שכשם שמצה היא ממין דגנים ולא מפירות האילן הוא הדין למרור. ועוד, שאין כוונת הגמרא בסנהדרין שם שהפרי של הזית מר, אלא הענין שלו מר.

וְאוֹצִיא מכלל זה **חִיטִּין וּשְׂעוֹרִין, שֶׁבֶּן בִּיכּוּרִים,** וממילא נאמר שלא יצאו ידי חובת מצה אלא בכוסמין שיפון ושיבולת שועל שאין מביאים מהם ביכורים[א]. **מבארת הגמרא: תָּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר בפסוקים **'מַצּוֹת'** פעמים רבות, ובכך **רִיבָּה** הכתוב גם מצות של חטים ושעורים, שאף שיש במינם ביכורים יוצא בהם ידי חובתו[ב].

מקשה הגמרא: אִי - אם סובר רבי עקיבא שבכך שנאמר **'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת' רִיבָּה** הכתוב אף מצה של חיטה ושעורה ואף שיש במינה ביכורים, אם כן נלמד מריבוי זה **שֶׁאֲפִילּוּ** במצה של **בִּיכּוּרִים** ממש, **נָמִי** - גם כן יוצא בה ידי חובתו[ג].

מסיקה הגמרא: אכן **הָדָר בֵּיהּ** [-חזר בו] **רַבִּי עֲקִיבָא** ממה שמיעט מצת ביכורים מהיקש מצה למרור, והודה לרבי יוסי הגלילי שיש למעטה מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא מוכיחה מברייתא כתירוץ זה: דְּתָנְיָא בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שֶׁכָּל** שאין **בְּמִצָּה חֲמֵצָלֶת כָּל מוֹשָׁבוֹת** [-בכל מקום], **יְצְאוּ** מכלל זה **בִּיכּוּרִים, שֶׁאֵינָן נֶאֱכָלִין בְּכָל מוֹשָׁבוֹת, אֶלָּא בִּירוּשָׁלַיִם** בלבד, שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה[ד]. **מברית הברייתא: יָכוֹל** היית לומר **שֶׁאֲנִי מוֹצִיא** - ממעט מ'בכל מושבותיכם' **אַף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי** בירושלים, שאין יוצאים בו ידי חובת מצה, שאף הוא אינו נאכל בכל מושבות אלא בירושלים בלבד, ואין להתירו בכל מושבות על ידי פדיה, שכן לאחר שנכנס לתוך ירושלים שוב אי אפשר לפדותו[ה]. **מבארת הברייתא: תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר בתורה פעמים רבות **'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת',** ובכך **רִיבָּה** הכתוב שיוצא ידי חובתו אף במצת מעשר שני בירושלים.

שואלת הגמרא: וְמָה רָאִיתָ לְרַבּוֹת מ'מצות מצות' **מַצַּת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, וְלָהֲוֹצִיא** - ולמעט מ'בכל מושבותיכם' מצת **בִּיכּוּרִים,** ומדוע לא נאמר בהיפך, ש'מצות מצות' בא לרבות ביכורים, ו'בכל מושבותיכם' ממעט מצת מעשר שני.

משיבה הגמרא: מָרְבָּה אֲנִי מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שיוצאים בו ידי חובת מצה, משום **שֶׁיֵּשׁ לוֹ הֶיתֵּר** אכילה **בְּכָל מוֹשָׁבוֹת** באופן מסוים, **וּבְדִבְרֵי רַבִּי (אֱלִיעֶזֶר) [וְאַקְּנְיָזֵר],** כמו שיבואר בסמוך, **וּמוֹצִיא אֲנִי** - וממעט אני את **הַבִּיכּוּרִים,** משום **שֶׁאֵין לָהֶן הֶיתֵּר** אכילה **בְּכָל מוֹשָׁבוֹת** כלל, ולעולם אין הם נאכלים אלא רק בירושלים.

מפרשת הגמרא: דְּאָמַר רַבִּי (אֱלִיעֶזֶר) [אַקְּנְיָזֵר], מִנַּיִן **שֶׁמַּעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁנִּטְמָא, שֶׁפּוֹדִין אוֹתוֹ אֲפִילּוּ בִּירוּשָׁלַיִם,** כלומר שאף שסתם מעשר שני אסור לפדותו בתוך ירושלים, מכל מקום אם נטמא ונאסר באכילה[ו], פודין אותו אפילו בירושלים[ז], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר לגבי מעשר שני (דברים יד כה-כו) **וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ** וגו' **וְנָתַתָּה בַכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ,** ופשט הפסוק עוסק במעשר שני הנמצא רחוק מירושלים וקשה לו לנושאו לירושלים, שיכול לחללו על כסף ויקח את הכסף לירושלים ויקנה בכסף מאכלים אחרים ויאכלם בקדושת מעשר שני. אמנם לרבי אלעזר יש לדרוש זאת באופן נוסף, **וְהיינו שֶׁאֵין שְׂאֵת'** האמור בפסוק כאן **אֶלָּא** מלשון **אֲכִילָה,** כמו **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי יוסף ואחיו (בראשית מג, לד) **'וַיִּשָּׂא מַשְׂאֵת מֵאֵת פָּנָיו',** כלומר, שנתן יוסף לאחיו מנות לאכילה, ולפי זה נדרש הכתוב 'כי לא תוכל שאתו' שאין הוא יכול לאכול את המעשר שני מחמת שנטמא, והתירה לו התורה לפדותו אפילו בתוך ירושלים[ח]. ועל כל פנים, נמצא שאף במעשר שני בירושלים יש אפשרות מסוימת שיוכלו לחללו ולאוכלו בכל מושבות, ועל כן העמידה הברייתא את הריבוי של 'מצות' 'מצות' על מצת מעשר שני, ואפילו שעתה לא נטמא המעשר שני ואי אפשר לפדותו, מכל מקום כיון שיש אפשרות שיטמא ואז יפדוהו ויאכלוהו בכל מושבות, אין ממעטים אותו מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא מסיימת את ראייתה שרבי עקיבא חזר בו מההיקש של מצה ומרור, והודה לרבי יוסי הגלילי שממעטים את הביכורים מ'בכל מושבותיכם'. מוכיחה הגמרא: הרי בברייתא זו מבואר שיוצאים ידי חובת מצת מצה במצה של מעשר שני, **וּמַאן שְׁמָעְתָּ לֵיהּ דַּאֲמַר בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי נָמֵיךְ בֵּיהּ** - ומי הוא התנא ששמענו שהוא סובר שיוצאים ידי חובה במצת מעשר שני בירושלים, הלא **רַבִּי עֲקִיבָא** הוא, שאמר בברייתא לעיל (ע"ש) שיוצאים במצת מעשר שני, ונחלק על רבי יוסי הגלילי הממעט מצת מעשר שני מדרשת 'אותי', והרי שברייתא זו רבי עקיבא אמרה[ט], **וְשנינו** בברייתא **הַמְּמַעֵט לֵיהּ** - שהוא ממעט **לְמצת בִּיכּוּרִים מִ'בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם',** ואינו ממעט אותה מחמת היקש מצה למרור, ואם כן **שְׁמַע מִינַּהּ** - מוכח מברייתא זו **דַּהֲדַר בֵּיהּ** - שחזר בו רבי עקיבא מההיקש האמור, והודה לרבי יוסי הגלילי שממעטים את הביכורים מ'בכל מושבותיכם'.

הגמרא דנה בדברי רבי יוסי הגלילי בברייתא לעיל בענין מצת ביכורים. מקשה הגמרא: וְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, מדוע הוצרך למעט מצת ביכורים מ'בכל מושבותיכם', **תִּיפּוֹק לֵיהּ מִ'לֶחֶם עֹנִי'** - הרי יכול הוא להוציא וללמוד דין זה מהפסוק 'לחם עוני', וכפי שדרש פסוק זה בברייתא לעיל (ע"ש) לענין מעשר שני, שנדרש כאילו נאמר 'אוני' באל"ף, ובא הכתוב ללמד שאין יוצאים ידי חובת מצה אלא דווקא **בְּמִי** - מין מצה **שֶׁנֶּאֱכָל** גם **בְּאוֹנֶס** [-באונות], **יָצָא זֶה** [-ביכורים], **שֶׁאֵין נֶאֱכָל אֶלָּא בְּשִׂמְחָה,** וכמו שיבואר להלן[י].

מתרצת הגמרא: רבי יוסי הגלילי **סָבַר לֵיהּ כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן,** המתיר אכילת ביכורים לאונן, ולא ניתן למעט זאת מ'אוני', ולכן הוצרך למעט ביכורים מ'בכל מושבותיכם'[יא]. ומביאה הגמרא היכן מצאנו שכן היא דעת רבי שמעון, **דְּתַנְיָא** - שהרי כך שנינו בברייתא, **בִּיכּוּרִים אֲסוּרִין** באכילה **לְאוֹנֵן, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן** מַתִּיר.

הגמרא מפרשת את מחלוקת התנאים בענין אכילת ביכורים לאונן. מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא דְּרַבָּנַן - מהו טעמם של חכמים, האוסרים ביכורים לאונן, **מבארת הגמרא:** משום **דִּכְתִיב** (דברים יב יז) **'לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ** וגו' **וּתְרוּמַת יָדֶךָ, וְאָמַר מָר** - ושנינו במסכת מכות (כ:) בביאור פסוק זה, **'תְּרוּמַת יָדְךָ' אֲפִילּוּ בִּיכּוּרִים**[יב], ונמצא **דְּאִיתְקַשׁ** [-שהוקש] בפסוק זה **בִּיכּוּרִים לְ'מַעֲשַׂר'** שני שנזכר בתחילת הכתוב, וממילא יש ללמוד, **מָה מַעֲשַׂר** שני **אָסוּר לְאוֹנֵן,** שנאמר (דברים כו יד) 'לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ', **אַף בִּיכּוּרִים אָסוּר לְאוֹנֵן.** ואילו **רַבִּי שִׁמְעוֹן** סובר שאין להקיש ביכורים למעשר לענין זה, משום **דִּ'תְרוּמָה' רַחֲמָנָא** - שבפסוק זה התורה מכנה את הביכורים 'תרומת ידך', ולכן דינם **כִּתְרוּמָה, מָה תְּרוּמָה מוּתֶּרֶת** באכילה **לְאוֹנֵן[יג], אַף בִּיכּוּרִים מוּתָּרִים לְאוֹנֵן.**

מקשה הגמרא: וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, נְהִי דְּהֵיקֵּישׁ לֵית לֵיהּ - אף שאינו דורש היקש זה של ביכורים למעשר שני, **שִׁמְהָה מֵיהָא מֵיכְתַּב מֵיכְתַּב תִּיתְבָּא בְּהוּ** - רבי עקיבא אינגר, איך מתרצת הגמרא שריבה אותו הכתוב ב'מצות מצות', הלא מן התורה אין שום סיבה למעטו, וממילא גם אין צורך בפסוק כדי לרבות אותו, ונשאר בצריך עיון גדול. ואכן בתוספות (ע"ש ד"ה למה) כתבו, שסוגייתנו סוברת שמהיצות העיר קולטות מן התורה, ומן התורה אינו יכול להוציאו ולפדותו, ועל כן הוצרך הפסוק לרבותו. **ז. הוצרך** על פי הגמרות ודיונים בשם גליון, וכן להלן.

ח. מעשר שני טמא אסור באכילה, שנאמר (דברים יב יז) 'לֹא בְעִירְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטֻמְאָה'. **אף** למי שסובר שאין המחיצות קולטות רק מדרבנן [ראה הערה לעיל], מכל מקום הוצרך הפסוק להשמיענו שמותר לפדות את המעשר שני שנטמא אפילו בתוך ירושלים [שכן בתוך ירושלים לדברי הכל אסור מן התורה לפדותו]. תוספות (ע"ש ד"ה למה). **ט. ופירוש** הפסוק הוא כך, 'כי ירבה ממך הדרך' היינו מעשר טהור חוץ לירושלים, 'כי לא תוכל שאתו', היינו מעשר טמא אף אם הוא בתוך ירושלים, ובשני אופנים אלו אמרה התורה שיכול לחללו על מעות והפירות יוצאים לתוללין. רש"י (מכות יט: ד"ה ואין).

י. אף שיש תנאים נוספים הסוברים שיש לו למסורת [כלומר, שיש לדרוש את הפסוקים כפי מסורת כתיבתם, ולא כפי קריאתם]. מכל מקום הם מודים שיש לדרוש אף את המקרא, ובודאי הם גם כן דורשים לשון זו של 'ענוי' לאיזו דרשה, ויתכן שהם דורשים זאת כרבי יוסי הגלילי למעט מצת מעשר שני, וכך רבי עקיבא מצינו שריבה בפירוש מצת מעשר שני, שיוצאים בה ידי חובה. תוספות (ע"ש ד"ה מלמד) ע"פ המהר"א (בתוספות שם). **יא. אמנם** על רבי עקיבא אין להקשות קושיא זו, שכן לשיטתו בברייתא לעיל אין דורשים את הפסוק 'לחם עוני' מלשון ענינות. **יב. הקשו** התוספות (ע"ש ובכ) שלכאורה יש להקשות לרבי יוסי הגלילי, מדוע הוצרך רבי יוסי הגלילי למעט מעשר שני מ'לחם עוני', הלא יש לו למעטו ממה שאינו נאכל בכל מושבות, אלא רק בירושלים. ותירצו, שלולא המיעוט של 'לחם עוני' היה רבי יוסי הגלילי סובר ש'בכל מושבותיכם' ממעט רק ביכורים, שלעולם אינם נאכלים מחוץ לירושלים, ולא מעשר שני, כיון שלמעשר שני יכול להיות היתר בכל מושבות, כסברת רבי אליעזר בגמרא לעיל, שאם נטמא המעשר ניתן לפדותו אף בירושלים. **יג. המעם** שדורשים לשון 'תרומת ידך' על ביכורים הוא כיון שאף בהבאת ביכורים נאמר לשון יד, ככתוב (דברים כו ד) 'ולקח הכהן הטנא מידך'. רש"י (ע"ש ובלח). וכמבואר בירושלמי (נכוחים פ"ב ה"ג). **יד. שכן** נאמר בתרומה (ויקרא כב י) 'וכל זר לא יאכל קודש', ודרשו ביבמות (פח:), זרות אסרתי לך ולא אנינות.

א. ואף שגם אלו הם מיני חיטים או שעורים, כמבואר בגמרא לעיל (ע:), אין זה אלא לענין חלה תרומה וכלאים, אך לא לענין ביכורים [שכן אף בחיטים ושעורים אין מביאים ביכורים אלא מן המובחר שבהם, ואם כן בודאי אין מביאים ממינים אלו שהם גרועים מחיטים ושעורים]. אך אין לומר שנמצינו אף אותם משום שהם ממין חטה ושעורה, שאם כן באיזה מין יוצאים ידי חובת מצה, והרי נאמר 'לחם עוני', ו'לחם' הוא רק הנעשה מחמשת מיני דגן, כמבואר לעיל (שם). שאין יוצאים ידי חובה בארוז ודוחן. תוספות (ע"ש ובלח) על פי המהרש"ל והפני יהושע (בתוס' שם). אך ראה במהרש"א (בתוס' שם) שפירש את דברי התוספות באופן אחר. **ב. עי'** מה שכתב רבינו יהונתן מלוניל (בעל' נא: ע"ש והסמ"ק).

ג. בְּאוּרה קשה, מדוע היה פשוט לגמרא שאם רבי עקיבא דורש 'מצות מצות' לרבות דבר שיש במינו ביכורים, הוא ירבה גם מצה שהיא עצמה ביכורים, והרי יתכן לומר ש'מצות מצות' בא לרבות דבר שיש במינו ביכורים, ואילו מהיקש מצה למרור ממעטים מצת ביכורים ממש. ותירצו התוספות (ע"ש ובלח) שסברא היא, שאם מרבים דבר שיש במינו ביכורים, מרבים גם ביכורים ממש. אמנם הצל"ח (ע"ש ובלח) תמה על דבריהם, שמנין היתה סברא זו פשוטה כל כך בעיני המקשן, עד שהקשה כן בפשיטות. ותירץ, שמדברי רבי עקיבא עצמו מוכח כן, שכיון שהוא מקיש מצה למרור לענין ביכורים יש לו להקישם אף לענין מעשר שני, ואם כן לכאורה קשה כיצד הוא סובר שיוצאים ידי חובת מצה במצת מעשר שני, והרי יש למעט, מה מרור שאינו מעשר שני [שהרי ירקות פטורים מן התורה] אף מצה אין יוצאים בשל מעשר שני, אלא ודאי המעט שלא דרש רבי עקיבא, כיון שאם נדרוש כן נצטרך למעט אף מצה שבמינה מעשר שני, ומכילא דרשה זו מופרכת היא, שהרי אם כן לא תיתכן אכילת מצה כלל, שאין המצה באה אלא ממיני דגן שיש בהם מעשר שני. ועל כל פנים מוכח מכאן שסובר רבי עקיבא שאם היינו ממעטים מצה של מעשר שני היה עלינו למעט אף מצה שבמינה מעשר שני, ואם כן אף לענין ביכורים יש לנו לומר כן. **ד. דְּהַנְיָא** תוכיח הגמרא שבריותא זו הולכת בשיטת רבי עקיבא. **ה. כמבואר** במסכת מכות (כ:) שמחיצות העיר קולטות מדרבנן, כלומר שמאחר שקלטותו המחיצות שוב אינו יכול להוציאו ולפדותו. רש"י (ע"ש ובלח). ואף שמן התורה יכול להוציאו ולפדותו, כיון שמדרבנן אינו יכול לפדותו, היה מקום לומר שלא יצא בו מדרבנן ידי חובת מצה [וכסברת התוספות להלן (שם ד"ה ובלח) בתירוצם השני]. רבי עקיבא אינגר ורש"ש (בכתי"ש שם). אך הקשה

הרי מכל מקום נאמרה בביכורים לשון 'שמחה', **דִּכְתִיב** (שם פס' יא) **'וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב'**, וכיון שאונן שרוי באבילות ולא בשמחה, יש לאסור עליו אכילת ביכורים[טי].

מתרצת הגמרא: רבי שמעון סובר **שֶׁהָהוּא** - פסוק זה של 'ושמחת בכל הטוב' שנאמר בביכורים, **לְזְמַן שִׂמְחָה הוּא דַּאֲתָא** - בא ללמד לענין קריאת הפרשה שקורא מביא הביכורים כמבואר בכתוב (שם פ' י), ומלמדינו הכתוב שאינו קורא אותה רק בזמן של שמחה, והיינו מחג השבועות ועד חג הסוכות, שבזמן זה האדם שמח על קצירת ולקיטת תבואתו, כמו **דְּתָנֵן** - ששנינו במסכת ביכורים (פ"ג מ"ו), **מֵעַצֶּרֶת וְעַד הֶחָג** - משבועות עד סוכות, **מֵבִיא** אדם את ביכוריו למקדש **וְקוֹרֵא** עליהם פרשת ביכורים, שזהו זמן שאדם לוקט תבואתו והוא שמח במעשיו[טי], **מֵהֶחָג וְעַד חֲנֻכָּה, מֵבִיא** האדם ביכורים, **וְאֵינוֹ קוֹרֵא** עליהם, לפי שאין זה זמן קצירה, ואינו זמן שמחה[טי].

★

התבאר בברייתא לעיל (ע"ש) **שאין יוצאים במצה שנילושה במי פירות משום שאין זה 'לחם עוני'. הברייתא שלפנינו מבארת אלו עוד דברים התמעטו מלשון 'לחם עוני':** **תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, נאמר בתורה (דברים טז ג) **'שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי'**, וממה שקראה התורה למצה **'לֶחֶם עוני'**, למדנו למעט **'פָּרָה לְחֻלּוּט** - מבושל ברותחין[יח], **וְלֹא אֲשִׁישָׁה** - גלוסקא גדולה, שהן חשובות ואינן לחם עוני, ואין יוצאים בהן ידי חובת מצה[יט].

מבררת הברייתא: מאחר שהצריך הכתוב 'לחם עוני', **יָכוֹל** היית לומר שיש צורך בלחם של עניות ממש, **ולֹא יֵצֵא אָדָם יָדֵי חוֹבָתוֹ אֶלָּא בְּפַת הַדְּרָאָה** - פת שניטל כל הדרה[כ], כלומר, פת קיבר העשויה מקמח גס[כא], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר בתורה **'מַצּוֹת' 'מַצּוֹת'** פעמים רבות, **וריבָּה** בכך הכתוב שיוצא ידי חובתו אף במצה העשויה מסולת נקיה, **וְאִמְּעוּ מְצוֹת שֶׁל שְׁלֹמֶה** המלך, שהיה מעונג ואכל רק פת מסולת נקיה. **מסיימת הברייתא: אֵם כֵּן** שאנו מרבים מצה העשויה מסולת נקיה, **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר** - מדוע נאמר **'לֶחֶם עוני'**, אלא ודאי כדי שנדרוש **פָּרָט לְחֻלּוּט וְלַאֲשִׁישָׁה**, שהם לחמים חשובים ונכבדים ועשויים שלא כדרך הרגיל, שאין דרך בני אדם לעשותם אלא כדי להתכבד בהם בפני אנשים גדולים, אבל לחם שרגילים בני אדם לעשותו יוצאים בו ידי חובתו[כב].

הגמרא מפרשת עתה את המקור לשם 'אשישה' שהוזכר בברייתא כפת חשובה. מפרשת הגמרא: **וְכַמַּאי מַשְׁמַע** - ומהיכן יש ללמוד **דְּהַאי 'אֲשִׁישָׁה' לְשִׁשָּׁנָא דַּחֲשִׁיבוּתָא** - ש'אשישה' זו היא לשון חשיבות, **דִּכְתִיב** לגבי דוד המלך, בשעה שהעלה את ארון הברית מבית עובד אדום הגיתי אל עיר דוד (שמואל ב' ו' יט), **'וַיְחַלֵּק לְכָל הָעָם לְכָל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה, לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאִשְׁפָּר' אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת'** וגו', **וְאָמַר רַב חִנָּן בַּר אַבָּא, 'אִשְׁפָּר'** האמור בפסוק זה, הוא **אֶחָד מִשְּׁשָׁה בָּפָּר** [-ששית פר], **ר'אֲשִׁישָׁה'** היא פת העשויה **מֵאֶחָד מִשְּׁשָׁה בְּאֵיפָה** [-מששית איפה][כג], שזהו שיעור גדול מאד.

הגמרא מביאה מי שחולק על פירוש פסוק זה: **וְרב חנן בר אבא, המפרש ש'אשישה' היא שישית האיפה, **פְּלִיגָא דְּשְׁמוּאֵל** - חולק על פירושו של שמואל בפסוק זה[כד], **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, 'אֲשִׁישָׁה'** האמורה בפסוק, היא **גַּרְגָּרָא דְּחַמְרָא** - כלי מלא יין, **דִּכְתִיב** בתוכחת הושע לישראל, שה' אוהב את עם ישראל **'הֵם פֹּנִים אֶל אֱלֹהֵים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים'** (הושע ג' ו), כלומר, שאוהבים לשתות בגביעי יין ואינם עוסקים בתורה[כה].

הברייתא שלפנינו מביאה מחלוקת תנאים במצה עבה: **תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **אֵין אוֹסְרִין פַּת עֲבָה (בְּיוֹם טוֹב) בְּפֶסַח, דִּבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי**, ולהלן יבואר טעמם.

טו. **הרש"ש** (ד"ה שמחה) העיר, שלכאורה לפי פשטות הפסוקים פסוק זה של 'ושמחת בכל הטוב' אינו אמור על הכהן האוכל את הביכורים, אלא על הישראל שהביא את הביכורים, שהרי פסוק זה נאמר לאחר סיום פרשת ביכורים שקורא המביא את הביכורים. טז. **אבל** קודם העצרת אין מביאים ביכורים, כיון ש'שתי הלחם' המובאים בשבועות מתירים את הבאת הביכורים, שכן הם נקראים ביכורים, ככתוב (במדבר כח כו) 'וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה', רש"י (ד"ה מעצרת) עפ"י הגמרא במנחות (פד:). יז. **ומהגוכה** ואילך אין מביאים ביכורים כלל, שכן נאמר בביכורים (דברים טו ד) 'אשר תביא מארצך', ללמד שאין מביאים אלא כל זמן שהם מצויים על פני ארצך, ולא כלו לחיה מן השדה, ולאחר חנוכה כבר אינם מצויים בשדה. רש"י (ד"ה מהגוכ) על פי הספרי (כי תבוא פיסקא לט). והרש"ש (בביה"ש שם) הקשה מהמבואר להלן (נג.) שענבים אינם כלים מן השדה עד פסח, ויתיחס אינם כלים עד עצרת, ורק מין אחד [תאנים או תמרים] כלה בחנוכה, ונשאר בצריך עיון. יח. **שהיו** חולטים את הסולת ברותחין, ומתלבן כשלג, ואחר כך אופים אותה, ונעשית פת נקיה וחשובה, ואין זה לחם עוני. רמב"ן (מלחמות פ' ד"ה ומי יתום). יט. **ביארנו** על פי פירוש רש"י (ד"ה חלוט) שהטעם שאין יוצאים בחלוט הוא משום שהוא חשוב ואינו נחשב לחם עוני. ולכאורה קשה, שהרי להלן (נ:) מבואר שחלוט אינו נחשב כלל 'לחם' ופטור מחלה. ותירצו התוספות (ד"ה פרט) שהמבואר להלן, שחלוט אינו נחשב כלל לחם, היינו רק בבצק שבלילתו רכה, ואילו כאן מדובר בבצק שבלילתו עבה, ועל כן הוא נחשב לחם, אלא שהוא נחשב מצה עשירה, ואין יוצאים בו ידי חובה. ותירצו עוד, שאמנם החלוט כשלעצמו אינו נחשב כלל לחם, אבל כאן מדובר שחזר ואפאו לאחר חליטתו, ומכל מקום אין יוצאים בו משום שאינו בכלל 'לחם עוני' [אמנם אף לתירוץ זה יש להעמיד את הברייתא כאן בבלילה עבה, שאילו בבלילה רכה אם חזר ואפאו לאחר חליטתו נחשב לחם עוני ויוצא בו ידי חובת מצה כמבואר ביבמות (נח.). אמנם רב האי (סו"ד בפי"ש סי' יג) ביאר שבסוגייתנו מדובר בחליטה בשמן, ומחמת כן נחשבת המצה כמצה עשירה שאין יוצאים בה ידי חובה, וכעין זה פירש המאירי (ד"ה ניקח, בפירוש הפסקן), שהיו עושים את החליטה עם תבלינים ומיני מתיקה, והרי זו מצה עשירה]. אולם בעל המאור (שם ד"ה ולא) כתב, שאכן פסול החלוט הוא משום שאין לו תורת לחם כלל, ומה שהביאה הברייתא את הכתוב 'לחם עוני' הוא לצדדים, מ'לחם' ממעטים חלוט, מ'עוני' ממעטים אשישה, וכן פירש המאירי (שם, בפירוש הפסקן). כ. **היא** קרויה 'הדראה' בלשון סגי נהור. קרבן נתנאל (פרי יח fol. נא). כא. **רש"י** (ד"ה מהגוכ). וכן פירש הרי"ף שהיא פת סובין. ופירש הרא"ש (פרי יג) בכוונתם, שהפת עשויה מקמח לא מנופה ומעורב בסובין. [אמנם פת העשויה מסובין אין לה תורת לחם כלל והיא פטורה מחלה כמבואר בחלה (פ"ג מ"ח), ובודאי אין יוצאים בה ידי חובת מצה]. ורבינו דוד (ד"ה שם) והר"ן (על סה"ד ד"ה שם) הביאו בשם הרמב"ן שפירש באופן אחר, ש'הדראה' היא תבואה מתולעת על ידי תולעת המכונה 'דירדה' (פרה פ"ח מ"ב), והפת הנעשית ממנה גרועה מאוד, ועליה אמרה הברייתא, שמא נאמר שרק פת גרועה כזו נחשבת ללחם עוני. כב. **באורי** (ד"ה שאשר) הוא נוטריקון ששית פר. ומשום כן אף אשישה מתפרש על ששית מידה, והעמידוהו במידת איפה שנזכרת בכמה מקומות בכתובים. מהרש"א (פ"ח ד"ה שאשר). כד. **אמנם** אין שמואל חולק על הברייתא, ממנה מוכח ש'אשישה' היא גלוסקא ולא יין, אלא סובר שמואל שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ומ'לחם' אף ש'אשישה' המאורה בפסוק היא מידת הלח של יין, נקטה הברייתא לשון 'אשישה' לגבי גלוסקאה. מהרש"א (שם). כה. **רש"י** (הושע ג' ו).

וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין לְאָפוֹת פַּת עֲבָה. וְהֵבִינָה עַתָּה הַגְּמָרָא שִׁפַּת עֲבָה׳ הַיְינוּ כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁאֵין הָעִיסָּה מְרוּדֶדֶת הַרְבֵּה, אֶלָּא עֲבֵה הִיא.

מְבֹרֶרֶת הַגְּמָרָא: וְכַמָּה פַּת עֲבָה - מַהוּ שִׁיעוּר עוּבְיֵי הַפַּת שֶׁהִתִּירוּ בֵּית הִלֵּל לֶאֱפוֹת בְּפֶסַח, וְלֹא חָששׁ לְחִימְּרוֹ. **מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: אָמַר רַב הוּנָא, טֶפַח, שֶׁכֵּן בָּצֵינוּ בְּלֶחֶם הַפָּנִים**, שֶׁאִסּוּר לְעַשּׂוֹתוֹ חָמֵץ[א], וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה עוּבְיֵי דְּפוּנוֹתָיו **טֶפַח**[ב], כְּמִשְׁמָעוּת הַלָּשׁוֹן ׳לֶחֶם פָּנִים׳, לֶחֶם שֶׁיֵּשׁ לוֹ פָּנִים, וְאֵין פָּנִים פְּחוּתוֹת מֵעוּבְיֵי טֶפַח. וּמִבְּוָאר שֶׁנִּיתַּן לְשַׁמֵּר עִיסָּה שֶׁלֹּא תַּחְמִיץ, אַף שֶׁעוּבְיָהּ טֶפַח, אֲבָל בְּיוֹתֵר מִכָּךְ אִי אֶפְשָׁר לְשׁוֹמְרָהּ מֵחֲמִיצָה.

רַב יוֹסֵף דָּחֵה אֶת רְאִיַּית רַב הוּנָא מִלֶּחֶם הַפָּנִים: מַתְקִיף לָהּ רַב יוֹסֵף, הֵאִיךְ אֶפְשָׁר לְהָבִיא רְאָיָה מִלֶּחֶם הַפָּנִים לְאֶפְיַית מַצָּה בְּפֶסַח, וְהָרֵי יֵשׁ כַּמָּה סְבָרוֹת לַחֲלֹק בֵּינֵיהֶם:

א. **אִם אָמְרוּ** כֵּן בְּלֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁהוּא **׳פַּת עֲמִילָה׳** - לֶחֶם שֶׁמַּעֲלִים בּוֹ הַרְבֵּה, שֶׁהוּא טָעוּן שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת שִׁפּוּדִים בְּיוֹם, וְחִמֵּשׁ מֵאוֹת בְּעִיטוֹת אִגְרוּף[ג], וּמִתּוֹךְ כָּךְ אֵינוֹ מַחֲמִיר לְהַחְמִיץ, וְכִי **יֹאמְרוּ** כֵּן גַּם בְּסֶתֶם מַצָּה שֶׁהִיא **פַּת שֶׁאֵינוֹ עֲמִילָה** - לֶחֶם שֶׁלֹּא עִמְּלוּ בּוֹ הַרְבֵּה, וּמִמְּהֵר יוֹתֵר לְהַחְמִיץ.

ג. **אִם אָמְרוּ** כֵּן בְּלֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת נְאפֶה בְּאֵשׁ שֶׁל **עֲצִים יְבֵשִׁין** שֶׁחוֹמֶס רַב, וְכִי **יֹאמְרוּ** כֵּן גַּם בְּסֶתֶם מַצָּה שֶׁיְּכוֹלָה לִהְיוֹת נְאפֶית גַּם **בַּעֲצִים לַחִים**, שֶׁאֵין חוֹמֶס רַב כָּל כָּךְ, וְהִיא עֲלוּלָה יוֹתֵר לְבֹא לִידֵי חִימּוּץ.

ד. **אִם אָמְרוּ** כֵּן בְּלֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁנֶּאֱפָה **בְּתַנּוּר חָם** הַמּוֹסֵךְ תָּמִיד לְצוֹרֶךְ אֲפִיַּית הַמְנָחוֹת וְלַחְמֵי קִרְבְּנוֹת תּוֹדָה, וְחוֹמוֹ רַב, וְכִי **יֹאמְרוּ** כֵּן גַּם בְּסֶתֶם מַצָּה שֶׁנֶּאֱפֵית **בְּתַנּוּר צוֹנֵן** שֶׁאֵינוֹ מוֹסֵךְ תָּמִיד, וְאֵין חוֹמוֹ רַב כָּל כָּךְ.

ה. **אִם אָמְרוּ** כֵּן בְּלֶחֶם הַפָּנִים שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת נְאפֶה **בְּתַנּוּר שֶׁל מְתֻכֶּת**[ד] שֶׁחוֹמוֹ רַב, וְכִי **יֹאמְרוּ** כֵּן בְּמַצָּה שֶׁיְּכוֹלָה לִהְיוֹת נְאפֵית גַּם **בְּתַנּוּר שֶׁל חֶרֶס**, שֶׁאֵין חוֹמוֹ רַב.

לְאַחַר שֶׁהַגְּמָרָא דָּחֲתָה אֶת דִּבְרֵי רַב הוּנָא, מֵבִיאָה הַגְּמָרָא בִּיאוּר אַחֵר בְּמַחְלוֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל: אָמַר רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, שְׁאִילְתָּא אֶת רַבִּי בְּיָחִיד - שֶׁאֵלְתִּי אֶת מוֹרִי בִּיחִידוּת בֵּינוֹ לִבְינָיו[ה]. **הַגְּמָרָא מַפְסִיקָה אֶת דְּבָרָיו שֶׁל רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא וּמְבֹרֶרֶת: וְתָנֵי** - וּמִי הוּא רַבּוֹ שֶׁל רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא. **אוֹמֶרֶת הַגְּמָרָא:** הֲלֹא הוּא **רַב.**

הַגְּמָרָא מֵבִיאָה גִּירְסָא אַחֶרֶת בְּמַעֲשֶׂה זֶה: אִיבָּא דְּאָמְרִי - יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁרַב עַצְמוֹ הָיָה הַשּׁוֹאֵל, וְכָךְ אָמַר **רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא אָמַר רַב** - בְּשֵׁם רַב, **שְׁאִילְתָּא אֶת רַבִּי בְּיָחִיד. שׁוּב מַפְסִיקָה הַגְּמָרָא וּמְבֹרֶרֶת: וְתָנֵי** - וּמִי הוּא רַבּוֹ שֶׁל רַב. **אוֹמֶרֶת הַגְּמָרָא:** הֲלֹא הוּא **רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ.**

הַגְּמָרָא חוֹזֶרֶת לִשְׁאֹלָה עַצְמָהּ: מַאי - מַה הִיא אוֹתָהּ **פַּת עֲבָה** שֶׁנֶּחְלְקוּ בָּהּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. וְהַשִּׁיב לִי מוֹרִי, **פַּת קִרּוּבָּה** - עִיסָּה גְּדוֹלָה, שֶׁנִּילּוֹשָׁה לְצוֹרֶךְ אֲפִיַּית הַרְבֵּה מצות בְּבַת אַחַת, אַךְ כָּל מַצָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ אֵינָהּ עֲבֵהּ[ו].

שׁוֹאֶלֶת הַגְּמָרָא: וְאַמַּאי קָרוּ לַהּ - וּמִדּוּעַ כִּינוּ אוֹתָהּ בִּבְרַיְיתָא בְּשֵׁם **׳פַּת עֲבָה׳. מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: מְשׁוּם דְּנָקְישָׁא בְּלִישָׁה** - לְפִי שֶׁבִּזְמַן הַלִּישָׁה הָעִיסָּה מְרוֹבָּה וַעֲבֵה. **תִּירוּץ נוֹסָף: וְאִי בָּעֵית אֵימָא** - וְאִם תִּרְצֶה תּוֹכַל לֵאבֹר מַה שֶּׁנָּקוּט הַמִּשְׁנָה בְּלָשׁוֹן ׳פַּת עֲבָה׳, שֶׁהוּא מְשׁוּם **שַׁבְּאַתְרֵיהּ דְּהַאי תַּנָּא** - בְּמָקוֹמוֹ שֶׁל הַתַּנָּא שֶׁשָּׁנָה בְּרַיְיתָא זוֹ, **לָא פַּת קִרּוּבָּה ׳פַּת עֲבָה׳ קָרוּ לַהּ**, וּלְשׁוֹן ׳עֲבֵה׳ שִׁימְשָׁה אֶצְלָם בְּמִשְׁמָעוּת ׳מְרוּבֶּה׳.

הַגְּמָרָא חוֹזֶרֶת לְבָרֵר אֶת סִבְרַת הַמַּחְלוֹקֶת שֶׁל בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. שׁוֹאֶלֶת הַגְּמָרָא: מַאי טַעְמָא - מַהוּ הַטַּעַם שֶׁאָסְרוּ בֵּית שַׁמַּאי לֶאֱפוֹת פַּת מְרוּבֶּה, **אִי מִשּׁוּם דְּהַאוֹפֶה עִיסָּה מְרוּבָּה קָא טָרֵחַ טִירְחָא דְּלָא צָרִיךְ** - טוֹרֵחַ בְּיוֹם טוֹב טִירְחָה שֶׁאֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַיּוֹם, שֶׁהֲרֵי לֹא יֹאכַל בְּיוֹם טוֹב אֶת כָּל הַמַּצּוֹת, וְנִמְצָא טוֹרֵחַ לֶאֱפוֹת בְּיוֹם טוֹב לְצוֹרֶךְ יְמוֹת הַחוֹל׳, וְהַיְינוּ שֶׁלֹּא מְשׁוּם חֲשַׁשׁ חִימּוּץ אֲסָרוּהוּ אֶלָּא מְשׁוּם אִיסּוּר טִירְחָה בְּיוֹם טוֹב, **אִם כֵּן מַאי אִירְיָא** - מִדּוּעַ נָקְטָה הַבְּרַיְיתָא שֶׁבְּיֵית שַׁמַּאי אָסְרוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן דַּוְקָא **בְּפֶסַח**, הֲלֹא **אֲפִילּוּ בְּיוֹם טוֹב** אַחֵר **נָמֵי** - גַּם כֵּן יֵשׁ לָהֶם לֶאֱסוֹר זֹאת.

מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: אֵין הָכִי נָמֵי - אָכֵן גַּם בְּשֹׁאַר יָמִים טוֹבִים אָסְרוּ בֵּית שַׁמַּאי לֶאֱפוֹת פַּת מְרוּבֶּה יוֹתֵר מִכְּפִי צוֹרְכוֹ, **וְהָאי תַּנָּא, בְּיוֹם טוֹב שֶׁל פֶּסַח קָאֵי** - וְתַנָּא זֶה, שֶׁשָּׁנָה אֶת הַבְּרַיְיתָא, עָמַד בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בְּיוֹם טוֹב שֶׁל פֶּסַח, וְלָכֵן נָקַט אוֹפֶן זֶה, וְהוּא הַדִּין לְשֹׁאַר יָמִים טוֹבִים.

הַגְּמָרָא מוֹכִיחָה כְּדִבְרֵיהָ מִבְּרַיְיתָא אַחֶרֶת: תַּנְיָא נָמֵי הָכִי - שָׁנִינוּ כֵּן אַף בִּבְרַיְיתָא אַחֶרֶת, **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים אֵין אוֹפִין פַּת עֲבָה בְּיוֹם טוֹב, וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין.** הֲרֵי שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּכָל יוֹם טוֹב, וְלֹא רַק בְּפֶסַח[ז].

★

הַבְּרַיְיתָא שֶׁלְּפָנֵינוּ דָּנָה בְּאִיסּוּר עֲשִׂיַּית מַצָּה מְצוּיֶּרֶת בְּפֶסַח: תָּנוּ רַבָּנָן, יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָת מַצָּה בְּפֶסַח גַּם **בְּפַת נְקִיָּה**, שֶׁמְּנוּפָּה הֵיטֵב מִסּוֹבִין, וְאֵין בָּהּ מִשּׁוּם פְּסוּל ׳מַצָּה עֲשִׁירָה׳, כְּמְבֹאָר בִּבְרַיְיתָא לְעִיל (ט:) שֶׁהִתְרְבְּתָה מַצָּה זוֹ מִ׳מְּצוֹת מְצוֹת׳, וְכֵן יוֹצְאִים יְדֵי חוֹבָה **בְּהַדְרָאָה** - פַּת קִיבֵּר הָעֲשׂוּיָה מִקְּמַח גַּס שֶׁנִּיטַּל כָּל הַדַּהֲרֵי[ח]. וְכֹמוֹ כֵן יוֹצְאִים בִּדְעִיבַד **בְּקָרִיקִין הַמְצוּיָּרִין** - מַצּוֹת שֶׁשִּׁירְטְטוּ עֲלֵיהֶן צִיּוּרִים **בְּפֶסַח**, וְאֵין בְּהֶם מִשּׁוּם פְּסוּל ׳מַצָּה עֲשִׁירָה׳[ט]. **מוֹסִיפָה הַבְּרַיְיתָא:** וּמַצּוֹת מְצוּיָּרוֹת אֵלּוּ כְּשֵׁרוֹת בִּדְעִיבַד, **אַךְ עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ: אֵין** עוֹשִׂין **קְרִיקִין הַמְצוּיָּרִין בְּפֶסַח**, מֵהַטַּעַם שֶׁיָּבוֹא בְּסִמָּן.

מִמְּשִׁיכָה הַבְּרַיְיתָא: אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, הָבֵר זֶה שֶׁאֵל בְּיֵיתוֹס בֶּן זוֹנִין לַחֲכָמִים, מִפְּנֵי מָה אָמְרוּ חֲכָמִים **שֶׁאֵין עוֹשִׂין קְרִיקִין הַמְצוּיָּרִין בְּפֶסַח. אָמְרוּ לוֹ** חֲכָמִים, **מִפְּנֵי שֶׁהָאֻמָּה שׁוֹחָה עֲלֵיהֶן** [-עַל הַמַּצּוֹת] כְּשֶׁהִיא עוֹדֶיֶנָּה עֲשׂוּיָה זְמַן מְרוּבֶּה, כְּדֵי לְצוֹר אֶת צוּרָתָהּ, וְאֵינָהּ מַמְהֶרֶת לְהַכְנִיסָהּ לְתַנּוּר, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הִיא **מְחַמֶּצְתָּהּ**[י].

אָמַר לָהֶם בֵּייתוֹס בֶּן זוֹנִין לַחֲכָמִים, אִם זֹהוּ הַחֲשָׁשׁ, הֲרֵי **אֲפִילּוּ שֶׁיְּצַיְּנָה** לְצוּרָה זוֹ **בְּדָפוּס, וְקִבְּלָנָה** בְּמִצְבָּה **בַּיִן** - מֵהֵר, בְּבַת אַחַת, שֶׁהֲרֵי בְּאוֹפֶן זֶה אֵין לַחֲשׁוֹשׁ שֶׁמָּא יְשַׁהֶה בָּהּ וְתִבּוֹאָה לִידֵי חִימּוּץ. **אָמְרוּ** חֲכָמִים, הֲרֵי לְרוֹב הָאוֹפִים אֵין דְּפוּס כָּזֶה, וְאִם נִתֵּיר לָךְ לַעֲשׂוֹת כֵּן, **יֹאמְרוּ** הַבְּרִיּוֹת בְּתַמִּיהָה, וְכִי **בָּל הַקְּרִיקִין אֲסוּרִין וְרַק קְרִיקֵי בֵּיתוֹס מוּתָּרִין**, הֲרֵי לֹא יִתָּכֵן כֵּן, וְיִטְעוּ אֲלוּ שֶׁאֵין לָהֶם דְּפוּס וְיִסְבְּרוּ שֶׁמּוּתָּר לַעֲשׂוֹת אַף שֶׁלֹּא בְּדְפוּס[יא].

הַבְּרַיְיתָא מֵבִיאָה חִילּוּק בֵּין קְרִיקִין שֶׁל אוֹפִים לְבֵין קְרִיקִין שֶׁל כָּל אָדָם: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק, פָּעַם אַחַת נִכְנַסְתִּי אַחַר אַבָּא לְבֵית רַבָּן גַּמְלִיאֵל, וְהֵבִיאוּ לְפָנָיו קְרִיקִין הַמְצוּיָּרִין בְּפֶסַח. אָמַרְתִּי לְאבִי בְּתַמִּיהָה, אַבָּא, לֹא כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים, אֵין עוֹשִׂין קְרִיקִין הַמְצוּיָּרִין בְּפֶסַח. אָמַר לִי - הַשִּׁיבַנִי אָבִי, **בְּנִי, לֹא** בְּסִרְיקִין **שֶׁל כָּל אָדָם אָמְרוּ** שֶׁאָסוּר לַעֲשׂוֹתָם, כֵּיוָן שֶׁסְּתָם אָדָם אֵינוֹ מְקַפִּיד כָּל כָּךְ עַל נוֹי הַמַּצָּה, וְאֵינוֹ שׂוֹהֶה זְמַן רַב בְּצִיּוּרָהּ, **אֲבָל** רַק בְּסִרְיקֵי **אוֹפִים נֶחְתָּמִין אָמְרוּ** כֵּן, כֵּיוָן שֶׁהֵם עוֹשִׂים אוֹתָם כְּדֵי לְמוֹכְרָם, וּמְקַפִּידִים עַל נוֹיִים, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הֵם מְשַׁהִים אוֹתָם.

הַגְּמָרָא מֵבִיאָה שִׁיטָה אַחֶרֶת בְּדִבְרֵי תְּשׁוּבָתוֹ שֶׁל רַבִּי צָדוֹק: אִיבָּא דְּאָמְרִי - יֵשׁ שֶׁהֵבִיאוּ מִימְרָא זוֹ בְּאוֹפֶן הָפוּךְ מֵהַלָּשׁוֹן הַקּוֹדֶמֶת, **הָכִי קָאָמַר לַהּ** - כָּךְ אָמַר לוֹ רַבִּי צָדוֹק לְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּנוֹ, **לֹא** בְּסִרְיקִין **שֶׁל נֶחְתָּמִין אָמְרוּ** שֶׁאָסוּר לַעֲשׂוֹתָם, כֵּיוָן שֶׁהֵם נִשְׁתַּמְּרִים בְּדֶבֶר, וְיֵשׁ לָהֶם דְּפוּסִים[יב], וְאֵין וְכֹל טִרְחָתוֹ הִיא לְצוֹרֵךְ יוֹם טוֹב. וְטַעַם זֶה הוּא כְּדִבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בְּבְרַיְיתָא (ח.). רש"י (פסחים כט: ד"ה ופת הבאה) כְּתַב שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה לְחֹם הַפָּנִים לְהִימָּרוֹ. ב. **מְבֹאָר** בְּמַסֶּכֶת מְנָחוֹת (נד:) שֶׁלֶּחֶם הַפָּנִים הָיוּ דְּפוּנוֹת, וּדְפוּנוֹת אֵלּוּ הָיוּ בְּעוּבְיֵי טֶפַח. ג. **רש"י** (ד"ה ומימין). וְרש"י בִּבְרַיְיתָא (סכ: ד"ה ומימין) הוֹסִיף לְפָרֵשׁ, שֶׁלֶּחֶם הַפָּנִים נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי בֵּית גַּרְמוּ שֶׁהָיוּ אוֹמְנִים וּוַרְדִּיִּים בְּמַלְאכָה זוֹ, וְהָיוּ יְכוֹלִים לְהֵיחֵד הֵיטֵב מֵהִימְּרוֹ. ד. **אמנם** גַּם רַב הוּנָא יָדַע שֶׁיֵּשׁ חִילּוּק בֵּין כְּתֹנִים שֶׁזֵּרִיזִים הֵם, לְבֵין שֹׁאַר אָדָם שֶׁאֵינָם זְרִיזִים, וְהַקּוֹשְׁיָא הַגְּמָרָא הִיא, שֶׁאַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ חִילּוּקִים רַבִּים בֵּין לֶחֶם הַפָּנִים לְבֵין מַצּוֹת הַנֶּאֱפוֹת לְפֶסַח, וּמֵחֲמַת כֵּן אֵין לְסַמֵּךְ עַל כָּל אֹדוֹת בַּעֲשִׂיַּית מַצָּה בְּעוּבְיֵי טֶפַח. מִשְׁפַּת אֶהֱרֹן (סִדּוּר, ד"ה ומעמ). ה. **כְּדֵיוָן** כָּל הַמְנָחוֹת, וּכְמְבֹאָר בְּמַסֶּכֶת מְנָחוֹת (פו:). ו. **שכן** שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא עֲצִים לְמַעֲרֶכֶת רַק עַד ט"ו בְּאָב, מִשּׁוּם שֶׁעַד אז הַחַמָּה בְּתוֹקְפָהּ, וְהָעֲצִים יְבֵשִׁים בְּיוֹתֵר. וּמִמֵּילָא אֵלּוּ הָיוּ מְסִיקִים אֶת הַתַּנּוּר שֶׁבְּמִקְדַּשׁ אֵת כָּל הַיּוֹם הַהוּא. ז. **שכן** תָּנוּר שֶׁל מִקְדָּשׁ קָדוֹשׁ בְּקְדוּשַׁת כְּלֵי שֶׁרֶת כִּבְכֵי אֵימָא, וְאֵין תִּרְצֶה תּוֹכַל לֵאבֹר מַה שֶּׁהֵבִיאוּ בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ן (מלחמת ס:) וְהָרַשְׁבָּ"ץ (ד"ה מתוך לפסחים), וְכתב עוֹד הָרַמְבַּ"ן (שם), שֶׁכֵּן הוּא רַק לְלֹשֶׁן הַשְּׁנִיָּה הַמְפֹרֶשֶׁת שֶׁ׳פַּת עֲבֵה׳ הִיא פַּת מְרוּבָּה, אֲבָל לְלֹשֶׁן הָרִאשׁוֹנָה הַמְפֹרֶשֶׁת שֶׁהִיא נִקְרֵאת ׳פַּת עֲבָה׳ לְפִי שֶׁהִיא מְרוּבָּה בְּלִישָׁה מִשּׁוּם שֶׁמְּוּתָּר לְבִית הִלֵּל לְלוֹשׁ גַּם עִיסָּה גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר. ח. **רש"י** (לעיל ט: ד"ה הדרפלא). וּרְאֵה בְּהַעֲרָה (שם). ט. **אַף** שֶׁהַדַּהֲרִיָּה הִיא רַק עַל שִׁיעוּר טֶפַח שֶׁהִתִּיר רַב הוּנָא, וְעַדַיִין הַיְתָה הַגְּמָרָא יְכוֹלָה לְהַעֲמִיד אֶת מַחְלוֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּפַת עֲבָה פְּחוּת מִטֶּפַח, מִכָּל מָקוֹם מֵחֲמַת קוֹשְׁיוֹת אֵלּוּ לֹא הִסְתַּבְּרָה לַגְּמָרָא שֶׁהַיְּתָה מַעֲמִידָה אֶת שִׁיטַּת לְאָפוֹת בְּפֶסַח אַף עֲבָה יוֹתֵר מִן הַנֶּהוּגָה, וְלָכֵן הֶעֱדִיפָה הַגְּמָרָא לְהַעֲמִיד אֶת מַחְלוֹקְתָּם בְּפַת מְרוּבָּה. רִיטְבָ"א (ד"ה מצו ליפן) בְּשֵׁם הָרא"ה. וְהוֹסִיף, שֶׁלָּכֵן נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת אֶת מַצּוֹת הַמִּצְוָה דַּקָּה, אַךְ מַסִּיק שֶׁמִּכָּל מָקוֹם אַפְשָׁר שֶׁלֹּא אִסְרוּ בְּפַחוֹת מִטֶּפַח. י. **רש"י** (ד"ה פרוכי פסחים). וּלְפִי זֶה בֵּית הִלֵּל מַתִּירִים מִשּׁוּם שֶׁכְּשֶׁהִתְנוּר מְלֵא בְּלֶחֶם נֶאֱפֵית הַפַּת יוֹתֵר טוֹב, (פיסקא כה: ד"ה פת). וּלְפִי זֶה בֵּית הִלֵּל מַתִּירִים מִשּׁוּם שֶׁכְּשֶׁהִתְנוּר מְלֵא בְּלֶחֶם נֶאֱפֵית הַפַּת יוֹתֵר טוֹב, וְלִפְנֵי שֶׁהַמְּנָחוֹת חָמֵץ׳, וְדִרְשׁוּ בְּמְנָחוֹת (מ:), ׳כָּל הַמְּנָחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַה׳ לֹא תֵּעָשֶׂה חָמֵץ׳, שֶׁכָּלֹל הַפָּנִים הָיוּ דְּפוּנוֹת, וְדַפְנוֹת אֵלּוּ הָיוּ בְּעוּבְיֵי טֶפַח.

א. **שנאמר** (ויקרא ב ה) ׳כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַה׳ לֹא תֵּעָשֶׂה חָמֵץ׳, וְדִרְשׁוּ בְּמְנָחוֹת (מ:), ׳כָּל הַמְּנָחָה׳ לִרְבּוֹת לֶחֶם הַפָּנִים לְחִימּוּץ. ב. **מבואר** בְּמַסֶּכֶת מְנָחוֹת (נד:) שֶׁלֶּחֶם הַפָּנִים הָיוּ דְּפוּנוֹת, וְדַפְנוֹת אֵלּוּ הָיוּ בְּעוּבְיֵי טֶפַח. ג. **רש"י** (ד"ה ומימין). וְרש"י בִּבְרַיְיתָא (סכ: ד"ה ומימין) הוֹסִיף לְפָרֵשׁ, שֶׁלֶּחֶם הַפָּנִים נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי בֵּית גַּרְמוּ שֶׁהָיוּ אוֹמְנִים וּוַרְדִּיִּים בְּמַלְאכָה זוֹ, וְהָיוּ יְכוֹלִים לְהֵיחֵד הֵיטֵב מֵהִימְּרוֹ. ד. **אמנם** גַּם רַב הוּנָא יָדַע שֶׁיֵּשׁ חִילּוּק בֵּין כְּתֹנִים שֶׁזֵּרִיזִים הֵם, לְבֵין שֹׁאַר אָדָם שֶׁאֵינָם זְרִיזִים, וְהַקּוֹשְׁיָא הַגְּמָרָא הִיא, שֶׁאַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ חִילּוּקִים רַבִּים בֵּין לֶחֶם הַפָּנִים לְבֵין מַצּוֹת הַנֶּאֱפוֹת לְפֶסַח, וּמֵחֲמַת כֵּן אֵין לְסַמֵּךְ עַל כָּל אֹדוֹת בַּעֲשִׂיַּית מַצָּה בְּעוּבְיֵי טֶפַח. מִשְׁפַּת אֶהֱרֹן (סִדּוּר, ד"ה ומעמ). ה. **כְּדֵיוָן** כָּל הַמְּנָחוֹת, וּכְמְבֹאָר בְּמַסֶּכֶת מְנָחוֹת (פו:). ו. **שכן** שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא עֲצִים לְמַעֲרֶכֶת רַק עַד ט"ו בְּאָב, מִשּׁוּם שֶׁעַד אז הַחַמָּה בְּתוֹקְפָהּ, וְהָעֲצִים יְבֵשִׁים בְּיוֹתֵר. וּמִמֵּילָא אֵלּוּ הָיוּ מְסִיקִים אֶת הַתַּנּוּר שֶׁבְּמִקְדַּשׁ אֵת כָּל הַיּוֹם הַהוּא. ז. **שכן** תָּנוּר שֶׁל מִקְדָּשׁ קָדוֹשׁ בְּקְדוּשַׁת כְּלֵי שֶׁרֶת כִּבְכֵי אֵימָא, וְאֵין תִּרְצֶה תּוֹכַל לֵאבֹר מַה שֶּׁהֵבִיאוּ בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ן (מלחמת ס:) וְהָרַשְׁבָּ"ץ (ד"ה מתוך לפסחים), וְכתב עוֹד הָרַמְבַּ"ן (שם), שֶׁכֵּן הוּא רַק לְלֹשֶׁן הַשְּׁנִיָּה הַמְפֹרֶשֶׁת שֶׁ׳פַּת עֲבֵה׳ הִיא פַּת מְרוּבָּה, אֲבָל לְלֹשֶׁן הָרִאשׁוֹנָה הַמְפֹרֶשֶׁת שֶׁהִיא נִקְרֵאת ׳פַּת עֲבָה׳ לְפִי שֶׁהִיא מְרוּבָּה בְּלִישָׁה מִשּׁוּם שֶׁמְּוּתָּר לְבִית הִלֵּל לְלוֹשׁ גַּם עִיסָּה גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר. ח. **רש"י** (לעיל ט: ד"ה הדרפלא). וּרְאֵה בְּהַעֲרָה (שם). ט. **אַף** שֶׁהַדַּהֲרִיָּה הִיא רַק עַל שִׁיעוּר טֶפַח שֶׁהִתִּיר רַב הוּנָא, וְעַדַיִין הַיְתָה הַגְּמָרָא יְכוֹלָה לְהַעֲמִיד אֶת מַחְלוֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּפַת עֲבָה פְּחוּת מִטֶּפַח, מִכָּל מָקוֹם מֵחֲמַת קוֹשְׁיוֹת אֵלּוּ לֹא הִסְתַּבְּרָה לַגְּמָרָא שֶׁהַיְּתָה מַעֲמִידָה אֶת שִׁיטַּת לְאָפוֹת בְּפֶסַח אַף עֲבָה יוֹתֵר מִן הַנֶּהוּגָה, וְלָכֵן הֶעֱדִיפָה הַגְּמָרָא לְהַעֲמִיד אֶת מַחְלוֹקְתָּם בְּפַת מְרוּבָּה. רִיטְבָ"א (ד"ה מצו ליפן) בְּשֵׁם הָרא"ה. וְהוֹסִיף, שֶׁלָּכֵן נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת אֶת מַצּוֹת הַמִּצְוָה דַּקָּה, אַךְ מַסִּיק שֶׁמִּכָּל מָקוֹם אַפְשָׁר שֶׁלֹּא אִסְרוּ בְּפַחוֹת מִטֶּפַח. י. **רש"י** (ד"ה פרוכי פסחים). וּלְפִי זֶה בֵּית הִלֵּל מַתִּירִים מִשּׁוּם שֶׁכְּשֶׁהִתְנוּר מְלֵא בְּלֶחֶם נֶאֱפֵית הַפַּת יוֹתֵר טוֹב, (פיסקא כה: ד"ה פת).

לחשוש שמא ישהו בציור הסריקין, **אֶלָּא** רק בסריקין **שֶׁל בָּשָׂר וְדָם** אמרו שאסור לציירם, מחשש שמא ישהו בעשייתם ויחמיצו[יז].

הברייתא מביאה שיטה נוספת בדין סריקין מצויירים: אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, עוֹשִׂין סְרִיקִין - מותר לעשות מצות מצויירות, אם הן **בְּמִין רְקִיקִין**, שהם דקים וקלושים, ואינם מהמרים להחמיץ, **וְאוּלָם אֵין עוֹשִׂין סְרִיקִין** מצויירים **בְּמִין גְּלוֹסְקָאוֹת**, שהן עבות, שמתוך עוביין הן מהמרות להחמיץ אם ישתהה בעשיית צורתן.

★

הגמרא מביאה עתה משנה הדנה בחיוב חלה במיני בצק שונים, ולהלן תדון הגמרא בדין בציקות אלו לענין קיום מצוות מצה בפסח: (תנו רבנן) וְתַנָּן הָתָם[יח] - שנינו במסכת חלה (פ"ל מ"ז), **חִפּוּגָנִין** - בצקות רכים העשויים כספוג, שאינם דחוסים היטב[יט], **וְהַדּוּבְשָׁנִין** - בצקות המטוגנים בדבש, **וְאִיסְקָרְיטִין** - בצקות מעיסה רכה מאד המטוגנים בדבש[כ], **וְחַלַּת הַמַּקֶּרֶת** - חלה העשויה במחבת[כא], ולהלן יבואר טיבה, **וְהַמְדוּמָּע** - לחם העשוי מחולין ותרומה המעורבים זה בזה, כל אלו **פְּטוּרִים מִן הַחַלָּה**, מיני הבצקות הנזכרים בראשונה פטורים כיון שאינם נחשבים 'לחם', כטעם שיבואר להלן, ואילו בחלה נאמר (במדבר טו יט) 'בְּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ'. וה'מדומע' פטור כיון שנאמר בחלה (שם) 'תָּרִימוּ תְּרוּמָה לַה'', למעט עיסה שהיא כבר תרומה[כב].

מברירת הגמרא: מַאי - מה היא **'חַלַּת הַמַּקֶּרֶת'. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, זֶה הוּא לחם חִוֵּוט** - מבושל ברותחין **שֶׁל בַּעֲלֵי בָּתִּים** - עשירים, שמנהגם היה לתת את הבצק במים רותחים ומתבשל כך, ואין זה כתיקון לחם[כג].

הגמרא מביאה מחלוקת בטעם מדוע מינים אלו אינם נחשבים 'לחם', ופטורים מחלה: אָמַר רַבִּישׁ לָקִישׁ, כל המינים **הָאֵלּוּ** שפטרה המשנה מחלה [מלבד המדומע], אינם נחשבים 'לחם' כיון **שֶׁמַּעֲשֶׂה אֵישָׁם הֵן** - נעשים ככלי העומד על גבי האש, ולא בתנור, ואין קרוי לחם אלא בצק שנאפה בתנור, שנאמר (ויקרא כו כו) 'וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד'[כד]. **וְרַבִּי יוֹחָנָן** חלק **וְאָמַר**, שבצקות שהם **מַעֲשֶׂה אִישָׁם חַיָּבִין** בחלה, ואף שלא נאפו בתנור הרי הם בכלל 'לחם'[כה], וכל המינים **הָאֵלּוּ** שפטרה המשנה מחלה, הם בצקות **שֶׁנַּעֲשָׂאוּ** [-שאפאן] **בַּחַמָּה** - בחום השמש ולא נאפו על גבי האש כלל, ולכן אינם נחשבים 'לחם' ופטורים מחלה.

הגמרא מקשה מברייתא על שיטת ריש לקיש: מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה על דברי ריש לקיש מברייתא, שכך שנינו בה, **חִפּוּגָנִין וְהַדּוּבְשָׁנִין וְהָאִיסְקָרְיטִין, אִם נֶעֱשָׂאן בְּאִישָׁם** - בקדירה המונחת על גבי האש, **חַיָּבִין** בחלה, ואם עשאן **בַּחַמָּה** - בחום השמש, **פְּטוּרִין** מחלה. הרי מפורש בברייתא שמעשה אילפס חייב בחלה. ומכאן **תֵּיוּבְתֵּיהּ** [-פירכתו] **דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, הסובר שמעשה אילפס פטור מחלה.

מתרצת הגמרא: אָמַר עוּלָּא, אָמַר קָהּ - כך יאמר ויתרץ לך **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן** - כאן, בברייתא שמחייבת בחלה, באיזה אופן מדובר, **שֶׁתְּחִילָּה הֶרְתִּיחַ** את האילפס על גבי האש, **וּלְבַסּוֹף הֲדָבִיק** בו את הבצק, שזו דרך אפייה הדומה לאפייה בתנור, ולכן חייב בחלה[כו].

תמהה הגמרא על תירוץ זה: נמצא שלדבריך, אף במעשה אילפס עצמו יש חילוק בדרך ההכנה, ורק אם הרתיח תחילה ואחר כך הדביק סוברת הברייתא שחייב בחלה, **אֲבָל** אם **הֲדָבִיק** תחילה את העיסה באילפס, **וּלְבַסּוֹף הֶרְתִּיחַ** אותו על גבי האש, **מַאי** - מה יהיה דינו, לדעת ריש לקיש, **הָכֵי נָמֵי** - האם באופן זה אכן נאמר **דְּפָטוּרִין** מחלה, אם כן קשה, **אַהֲתָנֵי** - עד שהוצרך התנא **לְשָׁנּוֹת בַּסֵּיפָא** שאם **'עֲשָׂאָן בַּחַמָּה פְּטוּרִין'**, שזהו אופן שונה לגמרי מהאופן שמדובר בו ברישא, **'לְיקַלּוֹג וְלֵיתְנֵי בְּדִידָהּ** - היה יכול התנא לחלק בדיני אילפס עצמם, ולומר כך. **גַּמָּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שחייבים בחלה, **גַּבּוֹן שֶׁהֶרְתִּיחַ** את האילפס **וּלְבַסּוֹף הֲדָבִיק, אֲבָל** אם **הֲדָבִיק וּלְבַסּוֹף הֶרְתִּיחַ, פְּטוּרִין**. וממה שלא נקטה הברייתא כן, מוכח שעיסה שנתבשלה באילפס חייבת בחלה בכל האופנים, ושלא כדברי ריש לקיש, הסובר שאם הדביק אותו על גבי האש, הרתיח פטור מחלה.

מתרצת הגמרא: חַפּוּרֵי מְחַפְרָא וְהָכֵי קָתָנֵי - יש לשנות את דברי הברייתא כאילו היא חסרה, וכך יש לשנותה, **גַּמָּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שמעשה אילפס חייב בחלה, **כְּשֶׁהֶרְתִּיחַ וּלְבַסּוֹף הֲדָבִיק, אֲבָל** אם **הֲדָבִיק וּלְבַסּוֹף הֶרְתִּיחַ** הרי זה **נַעֲשָׂה מִכְּי שֶׁנַּעֲשָׂאן בַּחַמָּה, וּפְטוּרִין**, והיינו כדברי ריש לקיש, שיש אופן שמעשה אילפס פטור מחלה.

הגמרא מוסיפה להקשות על דברי ריש לקיש מברייתא נוספת: תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה מברייתא אחרת, שלא כדברי ריש לקיש, **יוֹצְאִין בְּמַצָּה חֲמִנָּה** - שאינה אפויה כל צרכה[כז], **וּבְמַצָּה הֲעֲשׂוּיָה בְּאִילְפָּס**. וכיון שנאמר במצה לשון 'לֶחֶם עֹנִי' (דברים טז ג), על כרחך סוברת הברייתא שאף מעשה אילפס קרוי 'לחם', ואם כן יש לחייבו אף בחלה, ושלא כדברי ריש לקיש הסובר שמעשה אילפס פטור מחלה[כח].

מתרצת הגמרא: הָכָא נַמִּי - אף בברייתא זו מדובר באופן **שֶׁהֶרְתִּיחַ** תחילה את האילפס **וּלְבַסּוֹף הֲדָבִיק** בו את העיסה, ובאופן זה מדה ריש לקיש שהעיסה חייבת בחלה, כיון שזו היא דרך הדומה לאפייה.

הגמרא חוזרת לבאר את דברי הברייתא האחרונה. שואלת הגמרא: מַאי [-כמה] הוא שיעור אפייתה של **'מַצָּה חֲמִנָּה'** שנינו בברייתא שיוצאים בה ידי חובת מצה אף שלא נאפתה כל צרכה.

משיבה הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר שְׁמוּאֵל, כָּל מצה שנאפתה בשיעור כזה **שֶׁיִּכּוֹל** האדם **לִפְרֹסָהּ** [-לשוברה], **וְאֵין חוּטִין** של בצק **נִמְשָׁכִין הֵימֶנָּה**, הרי היא נחשבת אפויה כל צרכה לענין מצות מצה אף שלא נאפתה לגמרי, ויוצאים בה[כט].

הגמרא מביאה מקום אחר שנוהג בו דין זה: אָמַר רָבָא, וְכֵן הדין ב**לַחְמֵי תוֹדָה** - לחמים שמביא המקריב קרבן תודה[ל], ולחמים אלו מתקדשים רק באופן שבשעת שחיטת הקרבן כבר היו אפויים, וגם בהם שיעור האפייה הוא שאם ישברם לא יהיו חוטים נמשכים מהם, אך אם עדיין לא הגיעו לשיעור זה בשעת שחיטת הקרבן, אינם מתקדשים[לא].

תמהה הגמרא: מה החידוש בדברי רבא, והרי **פְּשִׁיטָא** שדין לחמי תודה שוה לדין מצת פסח, שהרי **הָכָא 'לֶחֶם' כְּתִיב וְהָכָא 'לֶחֶם' כְּתִיב** - גם בלחמי תודה וגם במצות מצה כתבה התורה לשון לחם, בקרבן תודה נאמר (ויקרא ז יג) 'עַל חַלַּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ', ובמצות מצה נאמר (דברים טז ג) 'שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי', ובודאי אין טעם לחלק ביניהם, ומה בא רבא להשמיענו בדבריו.

מתרצת הגמרא: מָהוּ דְּתֵימָא - שמא תאמר, **הוֹאִיל וּכְתִיב** בלחמי תודה (ויקרא שם יד) 'וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ

אלו כל השנה ובקיאים במלאכתם, אין הם שוהים בעשייתם. והוסיף, שלא תחשוש שיטעו האנשים ויבואו לעשות גם הם סריקין מצויירים, לפי שניכר בסריקים אלו שהם של נחתומים, ולא יטעו להחזיר זאת לכל אדם. אמנם הר"ן (על אלפסי ד"ה גז שלא) פירש שאף על הנחתומים נאסר להכין סריקין מצויירין, ופירש את הגמרא כך, שמתחילה לא היה טעם לגזור אלא על כל אדם, ולא על נחתומים, כיון שנחתומים בקיאים במלאכתם ויכולים להיזהר שלא להחמיץ, ומכל מקום לא רצו חכמים לחלק בגזירתם, וגזרו אף על נחתומים משום כל אדם. יז. **דרשת** הרא"ש (פי' יד), חולק רבי צדוק על חכמים שאסרו לעיל גם בדפוסי. אך השפת אמת (ד"ה גז) נקט בשיטת הרי"ף, שאף חכמים לא אסרו בדפוס אלא לכל אדם, ולא לנחתומים. יח. **על** פי הגהות הב"ח (פוסק ג), וכן היא גירסת הרא"ש והר"ן. יט. **רש"י** (ד"ה חפוגנין) פירש שהם 'עשויין כספוג', והרע"ב (מקלין פ"ב מ"ח) פירש 'עשויה רכה כמין ספוג, ואינה דרוסה ובעוטה'. כ. **רש"י** (ד"ה ואיסקריטין), והוסיף שכן הוא התרגום של הפסוק (ממוש ג ג) 'צפיחית בדבש', 'כאיסקריטון בדבש'. ורש"י (שם) פירש שהוא בצק שמטגנים אותו בדבש. כא. **'מכרת'** הוא תרגום של מחבת. כב. **אבנם** מן התורה תרומה שנתערבה בדבר חולין הרי היא בטילה ברוב, אלא שאסרו חכמים תערובת תרומה עד שיהיה בחולין מאה חלקים כנגדה. ומשנה זו סוברת שחיוב חלה בזמן הזה אינו אלא מדרבנן, ומכיון שמדרבנן אסורה כל התערובת משום תרומה, פטרוה חכמים מחלה כדין תרומה גמורה. ואף שאינה אסורה אלא מחמת חלק התרומה המעורב בה, ואילו את חלק החולין היה ראוי לחייב בחלה, מכל מקום נתנו חכמים לתערובת כולה דין תרומה לענין פטור חלה. תוספות רבינו פרץ (ד"ה ומדומע) ורבינו דוד (ד"ה ופטורין

קמץ) על פי הגמרא בנדה (מז:). אך המהר"ץ קורקוס (מכוון פ"ו מ"ב) צידד בדעת הרמב"ם שהמדומע פטור אף מחיוב חלה דאורייתא, ומקור שיטתו הוא מהירושלמי, ראה שם בטעמו. כג. **ראה** הערה לעיל (ג:). בענין לחם חלוט. כד. **רש"י** (ד"ה משמש), עפ"י הגמרא להלן (ע"ב). ריש לקיש אינו מחלק באופן ההכנה של הבצק, ולא מבואר בדבריו באיזה בצק מדובר, אלא החילוק לדבריו הוא, שאם נאפה בתנור חייב בחלה, ואם נעשה באילפס פטור מחלה. אמנם כתבו התוספות (ד"ה ד"ש דמלא) בשם רבינו שם שמדובר דווקא בעיסה שבלילתה רכה, אבל עיסה שבלילתה עבה כשאר עיסות אף לדבריו חייבת בחלה, ואפילו שלא נאפתה כלל, שכן שנינו במסכת חלה (פ"ב מ"ח), שאם תחילתה עיסה וסופה סופגנין, או שתחילתה סופגנין וסופה עיסה, חייבת. הרי שהלישה לבדה וכן האפייה לבדה מחייבות בחלה אף זו בלא זו. ולא נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש אלא בבלילה רכה, שמצד לישתה אינה מתחייבת בחלה, והניחדון הוא רק אם יש לחייבה בחלה מצד אפייתה, שלדעת ריש לקיש רק אפייה בתנור מחייבת, ולדעת רבי יוחנן גם בישול באילפס מחייב. כה. **אף** לדעת רבי יוחנן, המחייב מעשה אילפס בחלה, אם נתבשלה העיסה במשקה, מודה רבי יוחנן שהיא פטורה מחלה. תוספות (ע"ב ד"ה כיון) על פי הירושלמי (פ"ב ה"ג). כו. **והוא** מלשון 'נא', שפירושו בשר שאינו מבושל כל צרכו, כלחם בקרבן פסח (שמות יב ט) 'אל תאכלו ממנו נא'. כז. **ואין** חוששים בה לחימרן. שכן משעה שנאפית בשיעור כזה, שוב אינה באה לידי חימרן. ריטב"א (ד"ה ופליגן) בשם הרא"ה. כח. **מי** שחייב בקרבן תודה מביא יחד עמו ארבעים לחמים מארבעה מינים, שלשה מיני מצה, שהם חלות רקיקים ורבוכה, ומין אחד של חמץ, עשרה לחמים מכל מין.

אֶחָד מִכָּל קָרְבָּן תְּרוּמָה לְהַ׳, כלומר, שמביא המקריב ארבעים לחמים מארבעה מינים, עשרה מכל מין, ומכל מין נותן לחם אחד לכהן, ודרשו מלשון **'אֶחָד'**, **שֶׁיֹּאמַר יְתוֹ׳** הכהן לחם **פָּרוּס**, אלא שלם, ואם כן היה מקום לומר, **דְּהָכָא** - כאן, בלחם שלא נאפה כל צורכו, **כְּתַמָּן הָפְרִיסָהּ דְּמָיָא** - הרי הוא כפרוס אף כשאין חוטים נמשכים ממנו, כיון שהוא נשבר כשמטלטלים אותו[א], ואינו מתקדש בקדושת לחמי תודה, **קָא מַשְׁמַע לַן** - לכך הוצרך רבא להשמיענו שאינו נחשב כפרוס, ואף לענין קרבן תודה הוא נחשב לחם אחד, כל זמן שאין חוטים נמשכים ממנו.

הגמרא מקשה עתה על שיטת רבי יוחנן מברייתא: הֵיתֵיבִי - הקשו בני הישיבה מברייתא על שיטת רבי יוחנן, שנינו במסכת חלה (פ״ג מ״ו), **הַיְמִינִיקָּה**, ולהלן יבואר מה היא, **בֵּית שַׁמַּאי פּוֹטְרִין** אותה מחלה, **וּבֵית הִלֵּל מְחַיְּבִין. הֵינִיקָה**, שאף מהותה תבואר להלן, **בֵּית שַׁמַּאי מְחַיְּבִין, וּבֵית הִלֵּל פּוֹטְרִין.**

ושנינו בברייתא ביאור דברי המשנה, **אֵיזֶהוּ הֵינִיקָה וְאֵיזֶהוּ הֵיקֵל**, **הַמֵּינִיקָה** זהו **שֶׁמֵּת שְׁנֵיהֶן עַל גַּבֵּי** מים **מוּגְלָשִׁין** [-רותחים], **וְהֵיקֵל** היא מים **מוּגְלָשִׁין שְׁנֵיהֶן עַל גַּבֵּי קְמָה**, ובסמוך תבואר מחלוקתם.

הברייתא מביאה דעות נוספות בדיונים אלו: רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר מְשׁוּם אֲבִיו, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה[ב], אלא לדברי הכל **זֶה** - בין מעיסה ובין חליטה נשנו **לְפָטוּר** - לפוטרן מחלה[ג]. **מביאה הגמרא גִּירְסָא אַחֶרֶת בְּדִבְרֵי׳: וְאָמְרֵי לָהּ** - ויש אומרים שכך אמר רבי ישמעאל בן רבי יוסי, **זֶה וָזֶה** - בין מעיסה ובין חליטה נשנו **לְחַיּוֹב** - לחייבן בחלה, **לְדִבְרֵי הַכֹּל**[ד]. **מִמשיכה הברייתא, וְחַכָּמִים אוֹמְרִים, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה** - בין מעיסה ובין חליטה, **אִם שֶׁאָמַן בְּאֵילֶּפֶס, פָּטוּר** מחלה, ואם אפאן **בְּתַנּוּר חַיָּיב.**

לפני שהגמרא מסיימת את קושייתה, מבררת היא את דברי הברייתא. מקשה הגמרא: וְלִשִׁיטַת תְּנָא קָמָא, שנחלקו בית שמאי ובית הלל במשנה, וחילקו בין מעיסה לבין חליטה, **מַאי שְׁנָא** - במה שונה **הַמְּעִיסָּה**, שבית שמאי פוטרים אותה מחלה ובית הלל מחייבים אותה, **וּמַאי שְׁנָא חֲלִיטָה**, שבית שמאי מחייבים ובית הלל פוטרים אותה. הרי שתיהן הן תערובת של קמח ומים רותחים, ובמה שונה קמח שניתן על גבי מים, ממים שניתנו על גבי הקמח?

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר שְׁמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אמר כן, אכן אין חילוק ביניהם כלל, אלא **בְּסבורות הַמְחַלּוֹקֶת בָּזוֹ** - במעיסה, **בָּךְ** סברות **הַמְחַלּוֹקֶת בָּזוֹ** - בחליטה, והפוטר פוטר בשתיהן, והמחייב מחייב בשתיהן, **וְתַבְרָא** - הרישא שבברייתא סותרת זו את זו, וצריך לומר **שְׁמֵי שְׁנָאָה זוֹ, לֹא שְׁנָאָה זוֹ** - התנא ששנה את הרישא חולק על התנא ששנה את הסיפא, ונחלקו תנאים אלו בדעת בית שמאי ובדעת בית הלל, התנא של הרישא סובר שבית שמאי מקילים ופוטרים במעיסה וכן בחליטה, ובית הלל מחמירים ומחייבים בשתיהן, והתנא השני סובר להיפך, שבית שמאי מחמירים בשתיהן ובית הלל מקילים בשתיהן.

הגמרא מסיימת את קושייתה על רבי יוחנן: קָתָנֵי מֵיהַת - מכל מקום שנינו בברייתא, **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה** [-מעיסה וחליטה] **שֶׁעֲשָׂאָן בְּאֵילֶּפֶס** - בכלי העומד על גבי האש, **פָּטוּר** מחלה, ואם עשאן **בְּתַנּוּר, חַיָּיב** בחלה, ואם כן בברייתא זו היא **תִּיזְבְּתָא** - פירכא על דברי **דְּרַבִּי יוֹחָנָן**, הסובר שמעשה אילפס הוא כאפיה בתנור, וחייב בחלה[ה].

מתרצת הגמרא: אָמַר לָךְ רַבִּי יוֹחָנָן - יכול רבי יוחנן להשיב לך, **תְּנַאי** - מחלוקת תנאים **הִיא**, האם מעשה אילפס חייב בחלה, כמו שתוכיח הגמרא להלן[ו], ואמנם הברייתא הזו סוברת שמעשה אילפס פטור מחלה, אך רבי יוחנן פסק כדעת המחייבים.

הגמרא מביאה את הברייתא ממנה יש ללמוד שנחלקו תנאים במעשה אילפס: דְּתָנְיָא בברייתא, **יָכוֹל** היית לומר **שֶׁהָא מְעִיסָּה וַחֲלוּטָהּ חַיָּיבִין בְּחַלָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר** - לכך נאמר בפרשת חלה (במדבר טו יט) **כַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ'** ולשון **'לֶחֶם'** באה למעט מינים אלו, שאינם נחשבים לחם[ז]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אֵין לֶחֶם אֶלָּא הָאֲפוּי בַּתַּנּוּר.**

ומוכיחה הגמרא שנחלקו בברייתא זו במעשה אילפס: שֶׁהרי לְכאורה קשה, רַבִּי יְהוּדָה הֵיינוּ תְּנָא קָמָא - הלא שיטת רבי יהודה היינו שיטת תנא קמא, ששניהם פוטרים מעיסה וחלוטה משום שאינן לחם, ובמה נחלקו. **אֶלָּא לָאו** - האם אין הכרח לומר, כדי לבאר את מחלוקתם, **שֶׁעֲשָׂאָן אֵילֶּפֶס אֵינָא בֵּינַיְיהוּ** - מחלוקתם היא בדין עיסה שנעשתה באילפס, **תְּנָא קָמָא סָבַר, שִׁבְצָקוֹת שהם מַעֲשֶׂה אֵילֶּפֶס**, דומים הם לאפייה בתנור, משום שנעשו על ידי האש, ולכן חַיָּיבִין בחלה[ח], ורווקא מעיסה וחליטה פטורות, לפי שקורם לישתן כבר נתבשלו ברותחים, ואינן לחם[ט]. **וְאילו רַבִּי יְהוּדָה סָבַר** שאף בצקות שהן **מַעֲשֶׂה אֵילֶּפֶס פְּטוּרִין** מחלה, לפי שאין קרוי 'לחם' אלא האפוי בתנור. הרי שנחלקו רבי יהודה ותנא קמא אם מעשה אילפס חייב בחלה, ורבי יוחנן סובר כתנא קמא המחייב מעשה אילפס בחלה[י]. ואף שהוכחנו מדברי חכמים שבברייתא הקודמת שמעשה אילפס פטור מחלה, היינו כיון שחכמים שם סוברים כרבי יהודה שבברייתא השניה, ואילו רבי יוחנן פוסק כתנא קמא שבברייתא השניה.

הגמרא דוחה את הביאור במחלוקת חכמים ורבי יהודה, וממילא נדחה התירוץ בדברי רבי יוחנן. דוחה הגמרא: לָא - אין הכרח לפרש את הברייתא השניה באופן זה, שנחלקו בדין מעשה אילפס, אלא יתכן **דְּכוּלֵּי עָלְמָא** - בין תנא קמא ובין רבי יהודה סוברים **שֶׁמַּעֲשֶׂה אֵילֶּפֶס פְּטוּרִין**, וכדעת חכמים בברייתא הקודמת ואם כן תישאר הקושיא על רבי יוחנן, **וְהָכָא** - ובאן, בברייתא השניה, **בְּגוּן שֶׁחָזַר וַאֲפָאוֹ בַּתַּנּוּר קָא מִיפַּלְגִי** - נחלקו באופן שלאחר שעשאן באילפס[יא] חזר ואפאו בתנור, **דְּתָנָא קַמָּא סָבַר**, שאף שמעשה אילפס אינו נחשב לחם, ופטור מחלה, מכל מקום **בֵּינוֹן שֶׁחָזַר וַאֲפָאוֹ בַּתַּנּוּר, 'לֶחֶם' קָרִינַן בֵּיהּ** - הרי הוא נקרא לחם, וחייב בחלה[יב]. **וְאילו רַבִּי יְהוּדָה סָבַר, אֵין קרוי 'לֶחֶם' אֶלָּא הָאֲפוּי בַּתַּנּוּר מֵעִיקָּרָא** - מתחילת עשייתו, **וְכֵינָן דְּמַעֲשֶׂה אֵילֶּפֶס מֵעִיקָּרָא לָאו בַּתַּנּוּר אֲפָיֵיהּ** - לא אפאו מתחילה בתנור אלא באילפס, **לָאו 'לֶחֶם' הוּא**, ופטור מחלה[יג].

א. **רש״י** (מנחות עח: ד״ה וכלו). ב. **מהרש״א** (כתוס׳ ד״ה ומכל). ג. **ולא** רק באילפס, אלא אפילו אם אפאן אחר כך בתנור. מהרש״א (כתוס׳ ד״ה ומכל). ד. **כן** כתב בנימוקי הגרי״ב (ד״ה ומכל). ה. **ולא** רק כשאפאן בתנור, שאין זה חלק מלשון הברייתא, אלא הגמרא היא שמביאה גירסא זו. רש״י (ד״ה ומכל). ו. **לכאורה** קשה, שהרי אין כל הכרח לבאר את הברייתא באופן זה שיש ממנה סיוע לרבי יוחנן, אלא אפשר גם לפרש שנחלקו תנא קמא ורבי יהודה באופן שהרתיח ולבסוף הדביק, שלתנא קמא יש לזה דין לחם ולרבי יהודה גם לזה אין דין לחם, ורק האפוי בתנור נקרא לחם, אבל בהדביק ולבסוף הרתיח לדברי הכל אין לזה שם לחם ופטור מחלה, ושלא כדברי רבי יוחנן הסובר שאף בהדביק ולבסוף הרתיח חייב בחלה. ותירץ הצל״ח (ד״ה ומכל) שמהברייתא עצמה מוכח שאין חילוק בין הרתיח ולבסוף הדביק לבין הדביק ולבסוף הרתיח, שהרי לשון רבי יהודה היא 'אין לחם אלא העשוי בתנור', ומדוע אמר לשון שלילה, ולא אמר בפשיטות שהעשוי באילפס אינו קרוי לחם, אלא ודאי אם היה אומר כן היינו סבורים לחלק, שרק בהדביק תחילה אינו קרוי לחם, אך אם הרתיח תחילה קרוי לחם אף לרבי יהודה, ולכן אמר לשון זו, שאין לחם אלא העשוי בתנור, אבל העשוי באילפס לעולם אינו קרוי לחם. ומכל״ה מוכח גם שתנא קמא מחייב באילפס אפילו אם הדביק תחילה, שאילו היתה דעתו שלא לחייב באילפס רק בהרתיח תחילה, אבל בהדביק תחילה הוא מודה שפטור, אם כן עדיין היה רבי יהודה יכול לומר בפשיטות שמעשה אילפס פטור, והיינו יודעים שכותנתו לכל האופנים, שאילו הוא גם כן מחלק בין הרתיח תחילה לבין הדביק תחילה נמצא שהוא סובר כתנא קמא. וראה עוד בדברינו מה שכתב לזה זה. יב. **רש״י** (ד״ה שמזן). והתוספות רי״ד (ד״ה לפ) פירש, שנחלקו במעיסה וחליטה שחזר ואפאן בתנור, שהרי מה שהעמדנו שנחלקו במעשה אילפס היה מחמת הרוחק, שלא היה ביאור אחר במחלוקתם, אך עתה שמכאת הגמרא שנחלקו באופן שחזר ואפאו, אין צורך לומר שמדובר במעשה אילפס, אלא במעיסה וחלוטה. יג. **לכאורה** קשה, מה בכך שחזר ואפאו, והרי אנו פוסקים להלכה שאין אפייה אחר אפייה, ואם כן אין האפייה השניה בתנור מבטלת ממנו את דינו העשוי באילפס, שאין לו שם לחם. ותירץ האגלי טל (פוסק, סי׳ טו אות טו) עפ״י מה שכתבו התוספות בשבת (קז: ד״ה לחמן), שאף שאנו פוסקים שאין כתב על גבי כתב, מכל מקום אם יש תוספת כל שהיא בכתב החדש, כגון שהיה זה גט אשה והכתב העליון נכתב 'לשמה', נחשב הוא כ'כתב'. והוה הדין כאן, כיון שהאפייה השניה שבתנור נותנת לו תוספת של שם 'לחם', לענין שקבעו לו חכמים ברכה בפני עצמו, ולענין שיש לו דין 'מצה' לצאת בה ידי חובה בפסח, לכן היא נחשבת כאפייה אף לענין חלה. יד. **ראה** בתוספות (ד״ה ולכל) שדנו האם מחמת שדחתה הגמרא את התירוץ על דברי רבי יוחנן, ונקטה לשון 'דכולי עלמא מעשה אילפס פטורים' זו ראיה שסוברת הגמרא שיש לפסוק כריש לקיש.

טו. **לכאורה** קשה, שהרי אין כל הכרח לבאר את הברייתא באופן זה שיש ממנה סיוע לרבי יוחנן, אלא אפשר גם לפרש שנחלקו תנא קמא ורבי יהודה באופן שהרתיח ולבסוף הדביק, שלתנא קמא יש לזה דין לחם ולרבי יהודה גם לזה אין דין לחם, ורק האפוי בתנור נקרא לחם, אבל בהדביק ולבסוף הרתיח לדברי הכל אין לזה שם לחם ופטור מחלה, ושלא כדברי רבי יוחנן הסובר שאף בהדביק ולבסוף הרתיח חייב בחלה. ותירץ הצל״ח (ד״ה ומכל) שמהברייתא עצמה מוכח שאין חילוק בין הרתיח ולבסוף הדביק לבין הדביק ולבסוף הרתיח, שהרי לשון רבי יהודה היא 'אין לחם אלא העשוי בתנור', ומדוע אמר לשון שלילה, ולא אמר בפשיטות שהעשוי באילפס אינו קרוי לחם, אלא ודאי אם היה אומר כן היינו סבורים לחלק, שרק בהדביק תחילה אינו קרוי לחם, אך אם הרתיח תחילה קרוי לחם אף לרבי יהודה, ולכן אמר לשון זו, שאין לחם אלא העשוי בתנור, אבל העשוי באילפס לעולם אינו קרוי לחם. ומכל״ה מוכח גם שתנא קמא מחייב באילפס אפילו אם הדביק תחילה, שאילו היתה דעתו שלא לחייב באילפס רק בהרתיח תחילה, אבל בהדביק תחילה הוא מודה שפטור, אם כן עדיין היה רבי יהודה יכול לומר בפשיטות שמעשה אילפס פטור, והיינו יודעים שכותנתו לכל האופנים, שאילו הוא גם כן מחלק בין הרתיח תחילה לבין הדביק תחילה נמצא שהוא סובר כתנא קמא. וראה עוד בדברינו מה שכתב לזה זה. יב. **רש״י** (ד״ה שמזן). והתוספות רי״ד (ד״ה לפ) פירש, שנחלקו במעיסה וחליטה שחזר ואפאן בתנור, שהרי מה שהעמדנו שנחלקו במעשה אילפס היה מחמת הרוחק, שלא היה ביאור אחר במחלוקתם, אך עתה שמכאת הגמרא שנחלקו באופן שחזר ואפאו, אין צורך לומר שמדובר במעשה אילפס, אלא במעיסה וחלוטה. יג. **לכאורה** קשה, מה בכך שחזר ואפאו, והרי אנו פוסקים להלכה שאין אפייה אחר אפייה, ואם כן אין האפייה השניה בתנור מבטלת ממנו את דינו העשוי באילפס, שאין לו שם לחם. ותירץ האגלי טל (פוסק, סי׳ טו אות טו) עפ״י מה שכתבו התוספות בשבת (קז: ד״ה לחמן), שאף שאנו פוסקים שאין כתב על גבי כתב, מכל מקום אם יש תוספת כל שהיא בכתב החדש, כגון שהיה זה גט אשה והכתב העליון נכתב 'לשמה', נחשב הוא כ'כתב'. והוה הדין כאן, כיון שהאפייה השניה שבתנור נותנת לו תוספת של שם 'לחם', לענין שקבעו לו חכמים ברכה בפני עצמו, ולענין שיש לו דין 'מצה' לצאת בה ידי חובה בפסח, לכן היא נחשבת כאפייה אף לענין חלה. יד. **ראה** בתוספות (ד״ה ולכל) שדנו האם מחמת שדחתה הגמרא את התירוץ על דברי רבי יוחנן, ונקטה לשון 'דכולי עלמא מעשה אילפס פטורים' זו ראיה שסוברת הגמרא שיש לפסוק כריש לקיש.

דבר הסועד את הלב נקרא לחם, יש לומר שלימוד זה מתיבת 'לחם' הוא גזירה שוה 'לחם' 'לחם' מלחם הפנים, שנעשה מעיסה ועל ידי אפיה. שפת אמת (ד״ה יכול). טז. **ואפילו** אם הדביק קודם את העיסה לאילפס ואחר כך התרחיתו, הרי הוא נחשב לחם וחייב בחלה. רש״י (ד״ה מע קמ). יז. **לכאורה** קשה, שהרי אין כל הכרח לבאר את הברייתא באופן זה שיש ממנה סיוע לרבי יוחנן, אלא אפשר גם לפרש שנחלקו תנא קמא ורבי יהודה באופן שהרתיח ולבסוף הדביק, שלתנא קמא יש לזה דין לחם ולרבי יהודה גם לזה אין דין לחם, ורק האפוי בתנור נקרא לחם, אבל בהדביק ולבסוף הרתיח לדברי הכל אין לזה שם לחם ופטור מחלה, ושלא כדברי רבי יוחנן הסובר שאף בהדביק ולבסוף הרתיח חייב בחלה. ותירץ הצל״ח (ד״ה ומכל) שמהברייתא עצמה מוכח שאין חילוק בין הרתיח ולבסוף הדביק לבין הדביק ולבסוף הרתיח, שהרי לשון רבי יהודה היא 'אין לחם אלא העשוי בתנור', ומדוע אמר לשון שלילה, ולא אמר בפשיטות שהעשוי באילפס אינו קרוי לחם, אלא ודאי אם היה אומר כן היינו סבורים לחלק, שרק בהדביק תחילה אינו קרוי לחם, אך אם הרתיח תחילה קרוי לחם אף לרבי יהודה, ולכן אמר לשון זו, שאין לחם אלא העשוי בתנור, אבל העשוי באילפס לעולם אינו קרוי לחם. ומכל״ה מוכח גם שתנא קמא מחייב באילפס אפילו אם הדביק תחילה, שאילו היתה דעתו שלא לחייב באילפס רק בהרתיח תחילה, אבל בהדביק תחילה הוא מודה שפטור, אם כן עדיין היה רבי יהודה יכול לומר בפשיטות שמעשה אילפס פטור, והיינו יודעים שכותנתו לכל האופנים, שאילו הוא גם כן מחלק בין הרתיח תחילה לבין הדביק תחילה נמצא שהוא סובר כתנא קמא. וראה עוד בדברינו מה שכתב לזה זה. יב. **רש״י** (ד״ה שמזן). והתוספות רי״ד (ד״ה לפ) פירש, שנחלקו במעיסה וחליטה שחזר ואפאן בתנור, שהרי מה שהעמדנו שנחלקו במעשה אילפס היה מחמת הרוחק, שלא היה ביאור אחר במחלוקתם, אך עתה שמכאת הגמרא שנחלקו באופן שחזר ואפאו, אין צורך לומר שמדובר במעשה אילפס, אלא במעיסה וחלוטה. יג. **לכאורה** קשה, מה בכך שחזר ואפאו, והרי אנו פוסקים להלכה שאין אפייה אחר אפייה, ואם כן אין האפייה השניה בתנור מבטלת ממנו את דינו העשוי באילפס, שאין לו שם לחם. ותירץ האגלי טל (פוסק, סי׳ טו אות טו) עפ״י מה שכתבו התוספות בשבת (קז: ד״ה לחמן), שאף שאנו פוסקים שאין כתב על גבי כתב, מכל מקום אם יש תוספת כל שהיא בכתב החדש, כגון שהיה זה גט אשה והכתב העליון נכתב 'לשמה', נחשב הוא כ'כתב'. והוה הדין כאן, כיון שהאפייה השניה שבתנור נותנת לו תוספת של שם 'לחם', לענין שקבעו לו חכמים ברכה בפני עצמו, ולענין שיש לו דין 'מצה' לצאת בה ידי חובה בפסח, לכן היא נחשבת כאפייה אף לענין חלה. יד. **ראה** בתוספות (ד״ה ולכל) שדנו האם מחמת שדחתה הגמרא את התירוץ על דברי רבי יוחנן, ונקטה לשון 'דכולי עלמא מעשה אילפס פטורים' זו ראיה שסוברת הגמרא שיש לפסוק כריש לקיש.

ב. **מהרש״א** (כתוס׳ ד״ה ומכל). ג. **ולא** רק באילפס, אלא אפילו אם אפאן אחר כך בתנור. מהרש״א (כתוס׳ ד״ה ומכל). ד. **כן** כתב בנימוקי הגרי״ב (ד״ה ומכל). ה. **ולא** רק כשאפאן בתנור, שאין זה חלק מלשון הברייתא, אלא הגמרא היא שמביאה גירסא זו. רש״י (ד״ה מע קמ).

א. **מקושיית** הגמרא נראה כאילו אין כלל סברא לחלק בין אופן שהמים עלינים לבין אופן שהם תחתונים, והקשו התוספות (ד״ה ואפילו קמ״ל), הלא להלן (עג.) נחלקו אמוראים בשני דברים המונחים זה על גבי זה, שאחד מהם צונן והשני חם, מי גובר על מי, האם העליון גובר על התחתון ומצנן או מחמם אותו, או שהתחתון גובר על העליון. ואם כן אין סתירה בדברי הברייתא, שכן יש לפרש שנחלקו בית שמאי ובית הלל במחלוקת זו, שבית שמאי סוברים שהתחתון גובר, ולכן אם נתן את הקמח הצונן על המים הרותחים, המים התחתונים גוברים ומבשלים את הקמח ואינו נחשב לעיסה, ואם נתן את המים הרותחים על גבי הקמח הצונן, הקמח התחתון גובר ומצנן את המים ואינו מתבשל על ידם ונחשב לעיסה. ובית הלל סוברים שהעליון גובר, ועל כן אם נתן את הקמח על גבי המים הוא מצנן אותם ואינו מתבשל ונחשב לעיסה, ואם נתן את המים על הקמח הם גוברים עליו ומבשלים אותו ואינו נחשב לעיסה. ותירצו, שהרי ודאי המשנה מדברת בכל אופן, וגם בשיעור חלה מצומצם, ואם כן בין אם העליון גובר ובין אם התחתון גובר אי אפשר שלא יתבשל מעט מהקמח לפני שהמים נצטננו, ואותו מעט יש לו להיפטר מחלה, ונמצא שנחסרה העיסה מהשיעור המחייב בחלה. וכן אין לחלק בין קמח שניתן לתוך מים שהם בכלי ראשון, שהוא מבשל, לבין מים שניתן על הקמח, שהם עתה בכלי שני, שאינו מבשל, שכיון שמערה את המים מכלי ראשון על גבי הקמח, הרי הוא ככלי ראשון, שהרי עדיין לא הורקו לכלי אחר, קודם שניתנו על גבי הקמח, ועירוי מכלי ראשון מבשל ככלי ראשון. תוספות (ד״ה מלא). ז. **אין** לומר שהכמים פוטרים מעשה אילפס רק במעיסה וחליטה ולא בסתם עיסה, שהרי ממה שהם מחייבים בזן כשנאפו בתנור מוכח שהחליטה אינה מבטלת מהן שם פת לכשתיאפה, ועל כרחך שסיבת הפטור היא משום שמעשה אילפס אינו נחשב לאפייה, ואם כן הדין לכל עיסה, ומה שאמרו את דבריהם במעיסה וחליטה הוא משום שדרכן של אלו להיעשות באילפס. רבינו דוד (ד״ה וחליטה). ח. **לפי** הלשון השניה בדברי רבי ישמעאל בן רבי יוסי בברייתא לעיל, 'זה וזה לחייב', היתה הגמרא יכולה להעמיד את דברי רבי יוחנן בשיטת רבי ישמעאל בן רבי יוסי, שכן על כרחך הוא בא לחייב גם במעשה אילפס, שאם לא כן במה נחלק על חכמים שמחייבים במעשה תנור, ורק לפי הלשון הראשונה, שאמר 'זה וזה לפטור', הוצרכה הגמרא להביא ברייתא אחרת שנחלקו בה תנאים. תוספות (ד״ה ומכל). ט. **אף** שמצאנו לשון 'לחם' גם על המן שירד לבני ישראל במדבר, אף שלא היה מעשה עיסה, ואם כן היה מקום לומר שכל

הגמרא מפרשת לפי ביאור זה את טעמו של רבי יהודה: **אָמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה** הסובר שאפילו אם חזר ואפה את מעשה האילפס בתנור, פטור הוא מחלה, משום **דִּכְתִיב** בפרשת התוכחה (ויקרא כו כו) ״**וְאָפוּ עֲשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד**, שמכאן יש ללמוד שדווקא **לֶחֶם הָאֲפוּי בְּתַנּוּר אֶחָד** - רק במין תנור אחד, **קְרוּי לֶחֶם**[ט], ואולם מה **שֶׁאֵין אֲפוּי בְּמִין תַּנּוּר אֶחָד**, **אֵין** הוא **קְרוּי לֶחֶם**[ט], ואינו בכלל ״בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ״ (במדבר טו יט) שנאמר בחיוב חלה.

★

הגמרא מביאה נידונים שונים שדנו האמוראים בענין מעשה אילפס: **יָתִיב רַבָּה וְרַב יוֹסֵף אֲחוֹרֵיהּ דְּרַבִּי זֵירָא** - ישבו רבה ורב יוסף מאחורי רבי זירא, **וְיָתִיב רַבִּי זֵירָא קַמֵּיהּ דְּעוּלָּא** - וישב רבי זירא לפני עולא, **אָמַר לֵיהּ רַבָּה לְרַבִּי זֵירָא**, שישב לפני עולא, **בָּעֵי מִינֵּיהּ מֵעוּלָּא** - שָׁאַל את עולא שאלה זו, **אם הַדָּבִיק** האדם את העיסה **מַבְּפָנִים** - בתוך האילפס, **וְהֶחְתִּיחַ מִבַּחוּץ** - הניח את האילפס כולו על גבי האש[י], **מַהוּ** - מה דינה של עיסה זו לענין חיוב חלה, האם ריש לקיש, הסובר שמעשה אילפס פטור מחלה, יודה שמין מאפה זה חייב בחלה, או לא[יא].

אָמַר לֵיהּ רבי זירא לרבה, **מַאי אִיכְּפָא לֵיהּ** - מה יש לי לשואלו על דבר זה, **דְּאִי אֲמִינָא לֵיהּ** - הרי אם אשאלנו זאת, **אֲמַר לִי, הֵי נִיהוּ מַעֲשֶׂה אִילְפָּס** - ישיב לי שזהו מעשה אילפס שנחלקו בו ריש לקיש ורבי יוחנן לעיל.

לאחר שנתבאר ש׳מעשה אילפס׳ הרגיל הוא באופן שהרתיח מבחוץ, מביאה הגמרא ספק נוסף: אָמַר לֵיהּ רַב יוֹסֵף לְרַבִּי זֵירָא, בָּעֵי מִינֵּיהּ [-שְׁאַל] מַעוּלָּא שאלה אחרת, אם **הֲדָבִיק** את העיסה באילפס **מִבַּפְנִים, וַאֲבוּקָה בָּנְגְהוּ** - והניח אבוקת אש כנגד פי האילפס מלמעלה, **מַהוּ** - מה דינה של עיסה זו לענין חיוב חלה, האם מאחר שחום האש להטו בעיסה עצמה הנמצאת באילפס, וממהר את אפייתה, הרי זה כמו תנור שהאש להוטת בו, ותיחשב עיסה זו לדברי הכל כמאפה תנור, וחייבת בחלה, או שגם בזה נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש[יב].

אָמַר לֵיהּ רבי זירא לרב יוסף, **מַאי אִיכְּפָא לֵיהּ** - מה יש לי לשואלו על דבר זה, **דְּהָדְרִי אִי אֲמִינָא לֵיהּ** - אם אשאלנו כן, **אֲמַר לִי** - ישיב לי, **שְׁרוֹב עֲנָיִים עוֹשִׂין כֵּן** ונותנים את האבוקה כנגד פי האילפס כדי למהר את האפייה, **אֶלָּא עֲנִיִּים רַבִּים**, ואף אופן זה הוא בכלל מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן האמורה, וריש לקיש פוטר אף בזה מחלה[יג].

★

הגמרא דנה עתה האם מעשר שני חייב בחלה והאם יוצאים בו ידי חובת מצה ואתרוג. מעשר שני הוא מעשר נוסף המופרש מהתבואה מלבד מעשר ראשון. מעשר זה יש להפריש בשנה הראשונה, השניה, הרביעית והחמישית לשמיטה, ונאכל בטהרה על ידי הבעלים, בירושלים בלבד[יד]. ונחלקו התנאים (קידושין נד:) האם מעשר שני נחשב כממון הבעלים או כממון גבוה שיש לבעלים רשות לאוכלו. סוגייתנו דנה בנפקא מינה שיש מהמחלוקת זו לגבי דינים שונים.

אָמַר רַב אַפֵּי, עִיסָּה הנעשית מחטים **שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, לְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר** הסובר (קידושין נד:) שמעשר שני הוא ממון גבוה, הרי היא **פְּטוּרָה מִן הַחַלָּה**, כיון שעיסה שאינה בבעלות האדם פטורה מחלה, וכמו שיבואר להלן (נא:). **וּלְדִבְרֵי חֲכָמִים** הסוברים (קידושין נה) שמעשר שני הוא ממון בעלים, הרי היא **חַיֶּבֶת בְּחַלָּה.**

טו. **צריך** עיון, הלא מבואר בתורת כהנים (מקומי פ״ו ס״ג) שעיקר הקללה היא במה שיאפו הרבה נשים בתנור אחד מחמת חסרון עצים, ואם כן היה הפסוק מוכרח לכתוב ׳בתנור אחד׳, שאם לא כן אין כל קללה בכך שיאפו לחמם בתנור, ומנין לנו שבא הכתוב ללמדנו שדווקא אם נאפתה הפת בתנור אחד היא קרויה לחם. וצריך לומר, שדרשה זו היא מייתור תיבת ׳לחמכם׳, שפת אמת (פ״ח מ״ט). טז. **לישנא** רבינו תם (פסוק ד״ה וכולי) בסלילה עבה חייבת בחלה אפילו בלא אפייה כלל [ראה לעיל ע״א בהערה, בדברי ריש לקיש], יש לפרש שאין צריך שיאפה בתנור בפועל, אלא כל שרגילים לאפותו בתנור, והיינו בלילה עבה, קרוי לחם. תוספות (ד״ה נאפתה). יז. **רש״י** (ד״ה מחזיק). אך התוספות (ד״ה מחזיק) פירשו, שספיקו של רבה הוא בתנור, כשהדביק בו את הפת ולבסוף הרתיחה, האם אינו חשוב לחם אלא אם כן הרתיח את התנור לפני שהדביק בו את הפת, וכמו שחילק ריש

לקיש במעשה אילפס, או שלא חילק כן ריש לקיש אלא באילפס ולא בתנור. והרמב״ן (שם) ביאר שהספק הוא כשאפה בתנור כאופן שאופים באילפס, כלומר שהדביק את הפת מבפנים והרתיחו מבחוץ. יח. **כך** כתב הרמב״ן (מלחמת ה׳ ד״ה ומלא) בדעת רש״י. יט. **רמב״ן** (שם) בשיטת רש״י, אמנם ראה הערה לעיל בסמוך שנחלק על רש״י בביאור הספק של הגמרא. כ. **רש״י** (ד״ה ופוקח) ותוספות (ד״ה וכולי). אך התוספות (ד״ה מחזיק) פירשו, שספק רב יוסף הוא בתנור שלא הסיקו אלא הוא אופה על ידי אבוקה שמניחו בפי התנור, האם הוא נחשב כמאפה תנור או לא. והשיבו רבי זירא, שזו״א מעשה תנור הוא, שכן היא דרך העניים לאפות בו. וכן פירש הרמב״ן (שם). כא. **שנאמר** (דברים יב ז) ׳לֹא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו׳, כי אם לפני ה׳ אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה׳ אלהיך בו׳. ופרטי הדינים מבוארים בספרי (כי תצא פיסקא שב).

דין נוסף: מַצּוֹת שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בירושלים, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר, הסובר שממון גבוה הוא ואינו בבעלות האדם, **אֵין אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח**, כשטעם שיכובר להלן[א]. **וְדִבְרֵי חֲכָמִים**, הסוברים שמעשר שני ממון בעלים הוא, אדם **יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח.**

דין נוסף: אֲתְרוֹג שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר שהוא ממון גבוה, **אֵין** אדם **יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּיוֹם טוֹב** של סוכות, **וְדִבְרֵי חֲכָמִים**, שהוא ממון בעלים, **אָדָם יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּיוֹם טוֹב**[ב].

מקשה הגמרא על רב אסי: מַתְקִיף לַהּ [-הקשה] **רַב פָּפָּא, בְּשֶׁלְמָא** - מובן הדבר לגבי **עִיסָּה**, מה שאינה מתחייבת בחלה אלא אם כן היא ממון בעלים, משום **דְּכְתִיב** בחלה (במדבר טו כ) **רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם** [-בצקכם] **חַלָּה תָּרִימוּ תְּרוּמָה**, ומשמעות לשון ערסותיכם היא דוקא עיסה **מֵשֶׁלָּכֶם**, ולכן לרבי מאיר מעשר שני פטור מחלה, שהרי ממון גבוה הוא. **וּבַאֲתְרוֹג** של מעשר שני **נָמֵי** - גם כן מובן מה שאין אדם יוצא ביום הראשון אלא בשלו, משום **דִּכְתִיב** בו (ויקרא כג מ) **וּלְקַחְתֶּם לָכֶם** בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר', וגו', ומשמעות לשון **'לָכֶם'** היא **שֶׁלָּכֶם יֵשׁ** האתרוג, ולכן לדעת רבי מאיר שמעשר שני הוא ממון גבוה, אין יוצאים באתרוג של מעשר שני. **אֶלָּא** [-אבל לגבי **מַצָּה** של מעשר שני, מדוע לדעת רבי מאיר לא יצאו בה ידי חובה, **מִי כְּתִיב** - וכי נאמר בה לשון **'מִצֹּתֵיכֶם'**, שמחמת כן נאמר שאין אדם יוצא אלא במצה שלו.

מתרצת הגמרא: אֲמַר רָבָא, וְאִיתֵּימָא [-ויש אומרים] שאמר כן **רַב יִמָּר בַּר שֶׁלֶמְיָא**, הלכה זו, שמצה צריכה להיות של האדם, **אִתְיָא** [-נלמדת] בגזירה שוה **'לֶחֶם' 'לֶחֶם'** מחזוב חלה, **כְּתִיב הָכָא** - נאמר כאן, לגבי מצה, לשון **'לֶחֶם עוֹנִי'** (דברים טז ג), **וּכְתִיב הָתָם** - ונאמר שם, לגבי חלה, **וְהָיָה בְּאָכְלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ'** (במדבר טו יט), ויש ללמוד, **מָה לְהַלָּן** - כשם שלגבי חלה, אין החיוב נהוג אלא בעיסה **מִשֶּׁלָּכֶם, אַף כָּאן** במצה אין יוצאים ידי חובה אלא במצה **מִשֶּׁלָּכֶם.** וממילא לדעת רבי מאיר שמעשר שני הוא ממון גבוה, אין יוצאים בו ידי חובת אכילת מצה[ג].

הגמרא מסיימת לדברי רב אסי מברייתא. מברית הגמרא: יָתְמָא מְסַיֵּיע לֵיהּ - האם נאמר שיש סיוע לדברי רב אסי מכח ממה ששנינו בברייתא, **עִיסָּה שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי פְּטוּרָה מִן הַחַלָּה, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, שהיא **חַיֶּבֶת** בחלה. הרי שחיוב מעשר שני בהפרשת חלה תלוי במחלוקת רבי מאיר וחכמים, האם מעשר שני הוא ממון גבוה או ממון בעלים.

תמהה הגמרא על לשון השאלה: וכי ניתן לומר על הוכחה זו **'יָתְמָא מְסַיֵּיע'**, בלשון שאלה, הלא דברי הברייתא ודברי רב אסי **הֵיינוּ הָךְ** - שוים לגמרי, ומפורש בברייתא כדברי רב אסי.

מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר [-כך היתה כוונת האמורא שהסתפק האם הברייתא מסייעת לרב אסי, **לֵיתָא מִדְּפָלְגִי בָּעֲזָרָה** - האם ממה ששנינו בברייתא שנחלקו בעיסה של מעשר שני, **דְּהָנָךְ נָמֵי פְּלִיגִי** - יש ראיה שנחלקו גם באתרוג ובמצה[ד], ואם כן יש הוכחה מהברייתא לכל דברי רב אסי. **אוּ דִילְמָא** - או שמא נאמר **דְּשָׁאנֵי הָתָם** - שונה הדבר שם, בחלה, **דִּכְתִיב** בה **'עֲרִיסוֹתֵיכֶם' 'עֲרִיסוֹתֵיכֶם' תְּרֵי זִימְנֵי** - שתי פעמים, שנאמר (במדבר טו כ-כא) **'רֵאשִׁית עֲרֹסֹתֵיכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְּרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ.** מֻרְאֶשֶׁת עֲרֹסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַה' תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם', ומייתור זה למדנו, שצריך שתהיה החלה ממון גמור של בעלים, ואין די בכך שהיא מותרת לו באכילה, ועל כן לשיטת רבי מאיר שמעשר שני אינו ממון של הבעלים, אין הוא חייב בחלה. אבל באתרוג, שנאמר בו 'לכם' פעם אחת בלבד, די בכך שנדרוש מלשון 'לכם' שלא יהא המעשר שני שאול או גזול, אך אם יש לו בו היתר אכילה, אף שאינו נקרא שלו ממש, יוצאים בו ידי חובה[ה].

*

הגמרא מביאה ספק בדין מצה העשויה מחלה שהופרשה מעיסה של מעשר שני. מסתפקת הגמרא: בָּעֵי [-הסתפק] **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, לשיטת חכמים הסוברים שמעשר שני הוא ממון בעלים וחייב בחלה, **מַהוּ שֶׁיֵּצֵא אָדָם** [-כהן] **יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַצָּה העשויה מֵחַלָּה שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, בִּירוּשָׁלַיִם.**

מפרשת הגמרא לדעת מי ניתן להסתפק בספק זה: אַלְּימָא [-לשיטתו] **דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי**, הסובר לעיל (ט.) שאין יוצאים ידי חובת מצה במצת מעשר שני, משום שאינו נאכל באבינונות, **לֹא תֵּימָא לָךְ** - אין להסתפק בדבר, שהלא הדברים קל וחומר, **הַשְׁתָּא** - ומה אם **בְּעִיסַּת חוּלִּין**, והיינו בשיירי העיסה של מעשר שני, לאחר שניטלה החלה, **לֹא נָפְקִי** - אין יוצאים ידי חובה, מחמת שאין זו מצה הנאכלת באבינונות, **בָּחַתְּ** של המעשר שני, שאף היא אסורה לאונן, **מִינַּיְיהוּ** - וכי צריך לומר שאין יוצאים בה ידי חובת מצה[ו].

אלא, **בֵּי תֵּימָא לָךְ** - לשיטתו של איזה תנא יש לך להסתפק, **אַלְּימָא** [-לשיטתו] **דְּרַבִּי עֲקִיבָא**, הסובר שיוצאים ידי חובה במצה של מעשר שני, ולדעתו יש לך להסתפק האם יוצאים ידי חובה בחלה שהופרשה ממעשר שני והטעם לחלק ביניהם הוא, שהרי נאמר (ממות יג ג) 'כָּל מאֹכָל תֹּאכַל מַצּוֹת', ודרשו חכמים (נעיל ט:) מלשון זו, שאין יוצאים ידי חובה אלא במצה שראויה להיות נאכלת בכל המושבות[ז], ומכל מקום סובר רבי עקיבא שיוצאים ידי חובה במצה של מעשר שני, אף שאסור לאוכלה מחוץ לירושלים, והיינו משום שאם יטמא המעשר יהא ניתן לפדותו ולאוכלו מחוץ לירושלים[ח], ומעתה יש להסתפק, האם **בְּחוּלִּין הוּא דְּנָפְקִי** - רק בשיירי העיסה של מעשר שני, לאחר הפרשת החלה, שהיא חולין ומותרת לכל אדם, שיצא האדם ידי חובה, משום **דְּאִי מֵיטַמֵּי** - שאם יטמאו **יֵשׁ לָהֶן הֶיתֵּר** אכילה **בְּכָל המוֹשָׁבוֹת**, ולכן אף קודם שנטמאו אינם מתמעטים מ'כל מושבותיכם', **אֲבָל** הַחַלָּה שהופרשה ממעשר שני, **דְּאִי מְטַמְּיָא** - שגם אם תיטמא, **לַיְית** [-אין] **לָהּ הֶיתֵּר** אכילה **בְּכָל מוֹשָׁבוֹת**, שהרי אסור לאכול חלה טמאה, **וְלִשְׁרֵיפָה אִזְלָא** [-היא הולכת], וכשהיא שהורה מותר לאוכלה רק בירושלים, ואינה ראויה לפדיון[ט], לפיכך **לֹא נָפְקִי** - אין האדם יוצא בה ידי חובת אכילת מצה. **אוּ דִילְמָא** - או שמא אף בחלה של מעשר שני יוצאים ידי חובה, שהרי מצד מעשר שני יש לה היתר בכל מושבות אם תיטמא. ואף שחלה שנטמאת צריכים לשורפה ואין לה היתר אכילה כלל, מכל מקום **אָמְרִינַן** - אנו אומרים, **הוֹאִיל וְאִיתָּהּ לֹא קָרֵא עָלֶיהָ שֵׁם** חלה, **וְאִיתַּמַּאת, אִית** - היה הדין שיש **לָהּ הֶיתֵּר** אכילה **בְּכָל מוֹשָׁבוֹת**, כשאר מעשר שני, **וְנָפְקִי** - והיה יוצא **בָּהּ** ידי חובת מצה, נמצא ששם 'מעשר שני' לבדו אינו מחשיב מצה זו כמי שאינה נאכלת בכל מושבות, ולכן **הָשְׁתָּא נָמֵי** - אף עתה, שקרא לה שם חלה, אם היא טהורה, **נָפְקִי** - יוצא בה ידי חובת מצה, כיון שמצד שם 'חלה' לבד אין לפוסלה כשהיא טהורה, שהרי היא נאכלת בכל מושבות, וכמו שאמרנו לעיל במשנה (נעיל ט:), ומצד שם 'מעשר שני' לבד גם כן אין לפוסלה, משום שאילו תיטמא תהא לה היתר בכל מושבות, ואף שכאן הצטרפו שני השמות במצה אחת, ומחמת כן אי אפשר לאוכלה בכל מושבות אם תיטמא, אין זה פוסלה[י].

א. **אמנם** לעיל (ט.) נתבאר שיש הממעטים מצת מעשר שני מ'לחם עוני', הנדרש כמו 'אוני', למעט מצת מעשר שני שאינה נאכלת באבינות, אך הנידון כאן הוא אפילו לשיטת רבי עקיבא שם, שאינו דורש מיעוט זה, ומצד שאין זה ממון בעלים. רש"י (ד"ה ומפקי). ב. **נקטה** הגמרא דוקא לשון 'יום טוב' [ולא 'סוכות', כמו שכתבה לעיל 'פסח'], כדי למעט את שאר ימי חול המועד של סוכות, שאפילו בבית המקדש שחיוב אכרבעת המינים הוא מן התורה כל שבעת הימים, מכל מקום אין זה נלמד מהפסוק 'ולקחתם לכם', שממנו דורשת הגמרא להלן שצריך האתרוג להיות של הבעלים, אלא לומדים זאת מהפסוק (ויקרא כג מ) 'ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים', וכיון שלא נאמר כאן 'לכם' אין צריך שיהא האתרוג שלו בימים אלו. רש"ש (ד"ה מיניה). ג. **הקשו** התוספות (ד"ה ומאחר) מאחר שאין יוצאים אלא במצה משלכם, לשם מה נצרכו הדרשה המובאת בברייתא לעיל (ט:) מלשון מצת טבל, הלא מעורב בה חלק הכהן והלוי והעני ואינה כולה שלו [וכעין המבואר בסוכה (מ:), שמטעם זה אין יוצאים ידי חובה באתרוג הגזול או הטבל]. ותירצו, שיש צורך במיעוט מיוחד למצת טבל, לענין אופן שאכל ממצה זו יותר מכזית, שאף ללא חלקי התרומה והמעשר המעורבים בה נותר בה כזית השייכת לבעלים לבדו, ולולא המיעוט בברייתא לעיל היינו סבורים שיוצא בה ידי חובתו. עוד תירצו, שנצרך המיעוט לכהן עצמו שאינו יוצא בטבל אף שהתרומה המעורבת בו היא שלו, שכן לאחר שמפרישה יכול ליטלה לעצמו. וכן נצרך המיעוט ללוי שאינו יוצא בטבל ממעשר ראשון, ולעני שאינו יוצא בטבל ממעשר עני, ואף שמעשרות אלו הם שלהם [וראה בשאגת אריה (סי' ה) ובחזון איש (סי' קכ) בענין מה שכתבו התוספות שהעני יכול ליטול לעצמו את המעשר עני שלו]. ד. **מ'לשון** רש"י (ד"ה מי מסתפק) משמע שהסיוע הוא לדברי רב אסי באתרוג ובמצה, שכתב לימא מסייע לה לכל מילתיה דרב אסי', וכן כתב בפירוש רש"ש בסוכה (לה: ד"ה ולימא) שהכוונה גם לענין אכילת מצה, הנלמדת בגזירה שוה מהפרשת חלה, כמבואר בגמרא. אמנם ראה בצל"ח (ד"ה ולימא) שנקט, שהספק הוא דוקא באתרוג, אבל במצה שהוקשה לחלה ודאי צריך ממון גמור, וכן משמע קצת מסיום לשון רש"י כאן, שכתב 'דמדבהא פליגי, באתרוג נמי פליגי', ולא כתב בפירוש שגם במצה נחלקו. ה. **ולענין** אכילת מצה, כתב הרא"ש (פסי' יח) שאין יוצאים במצה גזולה, משום שאינו משלכם, והרי דרשנו בגזירה שוה מחלה שמצה שיוצא בה האדם ידי חובתו צריכה שתהא שלו. אך הביא מדברי הירושלמי (חלה פ"ג ה"ט) שבדיעבד יוצאים אף במצה גזולה, וכתב שיתכן שמחלוקת אמוראים היא בירושלמי, ולשיטה אחת אין יוצאים בה משום שהיא מצוה הבאה בעבירה. והמגיד משנה (ממן ומפה פ"ו ה"ו) כתב, שאף לדעת הירושלמי אין אדם יוצא במצה שאינה שלו, אלא כוונתו שאם גזל חטים ואפאן, יצא בהם ידי חובת מצה משום שקנאם בשינוי מעשה וכבר נעשה שלו. והרטב"א (סוכה לה. ד"ה אלמא) כתב, שאף מצה גזולה נחשבת כשלו, כיון שלאחר שלעס את המצה אינו יכול להשיבה, ונשאר עליו רק חיוב תשלומין, ונמצא שבזמן שיוצא בה, והיינו כשמגיעה לתוך מעיו, הרי היא כבר שלו. עוד כתב הקהילת יעקובס (פאת קסח) שבמצה גזולה אין חסרון של 'לכם' מטעם נוסף, שכן מקור דין זה הוא מגזירה שוה מחלה, ולגבי חיוב חלה מצינו שכל עיסה שיש לה בעלים חייבת בחלה, ואף על הגזלן היא אסורה משום טבל, ולא נתמעטה אלא עיסה של נכרים ושל גבוה, הפטורה מהפרשת חלה. ו. **ובהמשך** דברי הגמרא יבואר מדוע בחלה של מעשר שני פחות מסחבר שיצאו ידי חובה מאשר במעשר שני עצמו. ז. **ואף** רבי עקיבא מודה לדין זה, ומשום כך הוא ממעט מצת ביכורים, כמובא לעיל (ט:). ח. **דברי** רבי אלעזר מעשר שני טמא נפדה אף בירושלים, כמבואר לעיל (פסז). ט. **שכן** מעשר שני אינו נפדה לאחר שקלטוהו מחיצות ירושלים. רש"י (ד"ה לשמיפקו). ותוספות (ד"ה אלמא) צידדו בתחילת דבריהם לומר שסוגייתנו סוברת כדעה הסוברת (מכות כ.) שקליטת מחיצות היא דין דאורייתא, וכיון שמן התורה אין לחלה זו היתר אכילה חוץ לירושלים, אפילו אם יצאה אסורה באכילה. אבל לדעה הסוברת שקליטת מחיצות היא דין מדרבנן, הרי אם יצא המעשר חוץ לחומות ירושלים יש לו פדיון. אמנם כתבו התוספות שיש לבאר את הסוגיא אף להדעה הסוברת שקליטת מחיצות היא מדרבנן, משום שסוף סוף כיון שאסרו חכמים לפדות את המעשר לאחר שנכנס לחומות ירושלים, הרי הוא נחשב כמי שאינו נאכל בכל מושבות. י. **רש"י** ותוספות (ד"ה לא תימא) הקשו, דלפי זה שהסיפה התוספות (פסז) וביארו מדוע בביכורים אין אומרים הואיל ואילו לא קרא עליהם שם היו נאכלים בכל המושבות, אף עתה יצאו בהם, שכן ביכורים מצד עצמם אינם ראויים להיות נאכלים במושבות, ונפסלו למצה, ובאופן כזה אין אומרים 'הואיל', וכמו שבמעשר שני עצמו אין אומרים הואיל ואילו לא היה מעלהו לירושלים היה ראוי להיות נפדה ונאכל במושבות, שכן לאחר שכבר קראו לו שם מעשר שני וקלטוהו מחיצות אינו נאכל במושבות. ורק

הגמרא מביאה ביאור אחר באופן של הספק האמור: אֵיכָא דְּאָמְרִי - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, **הָא וַדַּאי לָא תֵּיבָעֵי לָךְ** - בדין זה אין לך להסתפק כלל, ובודאי יוצאים ידי חובת אכילת מצה בחלה של מעשר שני בירושלים, משום **דְּוַדַּאי אָמְרִינַן** סברא זו, **שְׁהוֹאִיל** ואילו לא קרא לה שם חלה היה לה היתר בכל מושבות, אף עתה יוצאים בה. **כִּי תֵּיבָעֵי לָךְ** - והאופן שבו יש לך להסתפק, הוא בְּחַלָּה שהופרשה מעיסת חולין, **הַפָּקוּחַ** - שנקנתה על ידי כהן **בְּכֶסֶף** של **מַעֲשֵׂר שֵׁנִי**, בירושלים, ונתפסת בה עתה קדושת מעשר שני[יא], ובהמשך תבאר הגמרא צדדי הספק.

הגמרא מבארת בדעת מי ניתן להסתפק כן: וְאֵיכָא דְּרָבְנָן דְּלָא תֵּיבָעֵי לָךְ - ולדעת חכמים, שדבריהם יובאו להלן, אין לך להסתפק בדבר, **בֵּינוֹ דְּאָמְרִי** [-שאמרו] שאף אוכל טמא הלקוח מכסף מעשר שני **יְפָדֶה** - ניתן לפדותו, ולדבריהם **הֵיינוּ מַעֲשֵׂר** - דין חלה זו שנקנתה בכסף מעשר שני הוא כדין מעשר שני עצמו, שיש לו היתר בכל מושבות אם ישמא, ולכן אף חלה זו נחשבת כמי שיש לה היתר בכל מושבות, אף על פי שהיא עצמה אסורה באכילה לאחר שנטמאה, אנו אומרים 'הואיל' שאילו לא היה קורא לה שם חלה היתה מותרת, וכמו שהתבאר לעיל.

כִּי תֵּיבָעֵי לָךְ - לשיטתו של איזה תנא יש לך להסתפק, **אֵיכָּא** [-לשיטתו] **דְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר** שאוכל שנקנה בכסף מעשר שני, ונטמא, **יִקָּבֵר**, כיון שאין לו פדיון, לדעתו יש לך להסתפק מה הדין בחלה זו. ולפני שתבאר הגמרא את צדדי הספק לדעת רבי יהודה, מביאה הגמרא את המשנה שבה נחלקו רבי יהודה וחכמים.

מביאה המשנה את מחלוקתם: הַתְּנַן במסכת מעשר שני (פ"ג מ"י), מאכל **הַפָּקוּחַ בְּכֶסֶף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שְׁנִטְמָא**, חכמים אומרים, **יִפָּדֶה**, וחלה קדושתו על המאכל האחר שעליו חיללוהו. **וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, יִקָּבֵר**, לפי שמאכל הנקנה בכסף מעשר שני, אין קדושתו חזקה כקדושת המעשר עצמו, ואין בו כח להתפיס קדושה בדבר אחר, ולכן אם נטמא אין לו פדיון, וכיון שהוא אסור באכילה, דינו בקבורה[יב].

עתה מבארת הגמרא את צדדי הספק לשיטת רבי יהודה: מִי אָמְרִינַן - האם אנו אומרים, **הוֹאִיל וְאִי לָא קָיְימָא הֲוֵי** - כיון שאילו לא היה מאכל זה נקנה בכסף מעשר שני, אלא היה זה מאכל של מעשר שני עצמו, ונטמא, היה לו פדיון וממילא היה מותר לאכילה בכל המושבות, אף לקוח מכסף מעשר שני דינו כן, שהרי הטעם שלקוח אינו נפדה אינו מחמת חומרתו, אלא אדרבה, מחמת קולא שיש בו, שאין קדושתו חמורה כל כך, ואינה יכולה להיות נתפסת במאכל הנפדה בו[יג]. ואף שמדובר כאן ב'חלה', שאף אם היתה של מעשר שני עצמו לא היה לה היתר בכל מושבות, כיון שלאחר שנטמאת היא אסורה באכילה, מכל מקום הרי שייכת כאן סברת 'הואיל' שנתבארה לעיל, **וְהוֹאִיל וְאִילּוּ לָא קָרָא עָלֶיהָ** - על אותו מעשר שני **שֵׁם** חלה, **וְאִיטַּמֵּי** [-והיה נטמא], **יֶשׁ לוֹ הֶיתֵּר בְּמוֹשָׁבוֹת וְנִפְקִיד בֵּיהּ** - וויוצאים בו ידי חובת מצה, **הַשְׁתָּא נַמִּי נִפְקִיד בֵּיהּ** - אף עתה שנקרא עליו שם חלה, ואף שהוא לקוח מכסף מעשר שני, מכל מקום יוצאים בו ידי חובה. **אוּ דִילְמָא** - או שמא נאמר, שרק **חַד הוֹאִיל אָמְרִינַן** - סברת 'הואיל' אחת אומרים כדי להחשיב את המאכל כניתן לאכילה בכל מושבות, אבל **תְּרֵי הוֹאִיל לָא אָמְרִינַן** - אין אומרים שתי סברות של 'הואיל' באותו מאכל, כדי להחשיבו כראוי לאכילה בכל מושבות, וכיון שבאופן זה יש צורך בשתי סברות של הואיל, אין אומרים כן, ונחשב המאכל כאינו ראוי לאכילה בכל מושבות. והאופנים בהם סברת 'הואיל' מועילה להחשיב את המצה כראויה לאכילה בכל מושבות, היינו כגון חלת מעשר שני עצמה, שהואיל ואילו לא קרא עליה שם חלה היה לה היתר במושבות[יד]. וכן מצת חולין שניקחה בכסף מעשר שני, הואיל ואילו לא היה זה מאכל הנקנה במעות מעשר שני, אלא מעשר שני עצמו, היה נחשב כנאכל בכל מושבות, גם עתה יוצאים בו ידי חובה[טו].

הגמרא פושטת ספק זה: אָמַר רָבָא, מְתָתְּרָא - מסתבר לפשוט את הספק ולומר **שֶׁשָּׁנוּ 'מַעֲשֵׂר' חַד הוּא** - יש דין שזה למעשר שני עצמו ולמאכל שנקנה בכסף מעשר שני, ואין לחלק ביניהם, וכשם שיוצאים בחלת מעשר משום סברת 'הואיל', כך יוצאים בחלה הלקוחה בכסף מעשר, שהרי מכח מעשר היא באה, ואין להחמיר בה יותר ממנו לענין מצה.

★

שנינו במשנה (לעיל לה.): **חַלַּת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר וּבְכוֹר, עשאן לעצמו אין יוצא בהן**[טז].

שואלת הגמרא: מְנָא הֲנֵי מִילֵּי - מנין נלמד דין זה, שאין יוצאים ידי חובת מצה בחלות תודה ורקיקי נזיר שעשאן האדם לצורך עצמו, אף שהן שמורות מחימרון.

משיבה הגמרא: אָמַר רַבָּה, דְּאָמַר קְרָא - שנאמר לגבי מצות אכילת מצה

הגמרא מביאה ביאור אחר באופן של הספק האמור: אֵיכָא דְּאָמְרִי - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, הָא וַדַּאי לָא תֵּיבָעֵי לָךְ - בדין זה אין לך להסתפק כלל, ובודאי יוצאים ידי חובת אכילת מצה בחלה של מעשר שני בירושלים, משום דְּוַדַּאי אָמְרִינַן סברא זו, שְׁהוֹאִיל ואילו לא קרא לה שם חלה היה לה היתר בכל מושבות, אף עתה יוצאים בה. כִּי תֵּיבָעֵי לָךְ - והאופן שבו יש לך להסתפק, הוא בְּחַלָּה שהופרשה מעיסת חולין, הַפָּקוּחַ - שנקנתה על ידי כהן בְּכֶסֶף של מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, בירושלים, ונתפסת בה עתה קדושת מעשר שני[יא], ובהמשך תבאר הגמרא צדדי הספק.

הגמרא מבארת בדעת מי ניתן להסתפק כן: וְאֵיכָא דְּרַבְנָן דְּלָא תֵּיבָעֵי לָךְ - ולדעת חכמים, שדבריהם יובאו להלן, אין לך להסתפק בדבר, בֵּינוֹ דְּאָמְרִי [-שאמרו] שאף אוכל טמא הלקוח מכסף מעשר שני יְפָדֶה - ניתן לפדותו, ולדבריהם הֵיינוּ מַעֲשֵׂר - דין חלה זו שנקנתה בכסף מעשר שני הוא כדין מעשר שני עצמו, שיש לו היתר בכל מושבות אם ישמא, ולכן אף חלה זו נחשבת כמי שיש לה היתר בכל מושבות, אף על פי שהיא עצמה אסורה באכילה לאחר שנטמאה, אנו אומרים 'הואיל' שאילו לא היה קורא לה שם חלה היתה מותרת, וכמו שהתבאר לעיל.

כִּי תֵּיבָעֵי לָךְ - לשיטתו של איזה תנא יש לך להסתפק, אֵיכָּא [-לשיטתו] דְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּאָמַר שאוכל שנקנה בכסף מעשר שני, ונטמא, יִקָּבֵר, כיון שאין לו פדיון, לדעתו יש לך להסתפק מה הדין בחלה זו. ולפני שתבאר הגמרא את צדדי הספק לדעת רבי יהודה, מביאה הגמרא את המשנה שבה נחלקו רבי יהודה וחכמים.

מביאה המשנה את מחלוקתם: הַתְּנַן במסכת מעשר שני (פ"ג מ"י), מאכל הַפָּקוּחַ בְּכֶסֶף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שְׁנִטְמָא, חכמים אומרים, יִפָּדֶה, וחלה קדושתו על המאכל האחר שעליו חיללוהו. וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, יִקָּבֵר, לפי שמאכל הנקנה בכסף מעשר שני, אין קדושתו חזקה כקדושת המעשר עצמו, ואין בו כח להתפיס קדושה בדבר אחר, ולכן אם נטמא אין לו פדיון, וכיון שהוא אסור באכילה, דינו בקבורה[יב].

עתה מבארת הגמרא את צדדי הספק לשיטת רבי יהודה: מִי אָמְרִינַן - האם אנו אומרים, הוֹאִיל וְאִי לָא קָיְימָא הֲוֵי - כיון שאילו לא היה מאכל זה נקנה בכסף מעשר שני, אלא היה זה מאכל של מעשר שני עצמו, ונטמא, היה לו פדיון וממילא היה מותר לאכילה בכל המושבות, אף לקוח מכסף מעשר שני דינו כן, שהרי הטעם שלקוח אינו נפדה אינו מחמת חומרתו, אלא אדרבה, מחמת קולא שיש בו, שאין קדושתו חמורה כל כך, ואינה יכולה להיות נתפסת במאכל הנפדה בו[יג]. ואף שמדובר כאן ב'חלה', שאף אם היתה של מעשר שני עצמו לא היה לה היתר בכל מושבות, כיון שלאחר שנטמאת היא אסורה באכילה, מכל מקום הרי שייכת כאן סברת 'הואיל' שנתבארה לעיל, וְהוֹאִיל וְאִילּוּ לָא קָרָא עָלֶיהָ - על אותו מעשר שני שֵׁם חלה, וְאִיטַּמֵּי [-והיה נטמא], יֶשׁ לוֹ הֶיתֵּר בְּמוֹשָׁבוֹת וְנִפְקִיד בֵּיהּ - וויוצאים בו ידי חובת מצה, הַשְׁתָּא נַמִּי נִפְקִיד בֵּיהּ - אף עתה שנקרא עליו שם חלה, ואף שהוא לקוח מכסף מעשר שני, מכל מקום יוצאים בו ידי חובה. אוּ דִילְמָא - או שמא נאמר, שרק חַד הוֹאִיל אָמְרִינַן - סברת 'הואיל' אחת אומרים כדי להחשיב את המאכל כניתן לאכילה בכל מושבות, אבל תְּרֵי הוֹאִיל לָא אָמְרִינַן - אין אומרים שתי סברות של 'הואיל' באותו מאכל, כדי להחשיבו כראוי לאכילה בכל מושבות, וכיון שבאופן זה יש צורך בשתי סברות של הואיל, אין אומרים כן, ונחשב המאכל כאינו ראוי לאכילה בכל מושבות. והאופנים בהם סברת 'הואיל' מועילה להחשיב את המצה כראויה לאכילה בכל מושבות, היינו כגון חלת מעשר שני עצמה, שהואיל ואילו לא קרא עליה שם חלה היה לה היתר במושבות[יד]. וכן מצת חולין שניקחה בכסף מעשר שני, הואיל ואילו לא היה זה מאכל הנקנה במעות מעשר שני, אלא מעשר שני עצמו, היה נחשב כנאכל בכל מושבות, גם עתה יוצאים בו ידי חובה[טו].

הגמרא פושטת ספק זה: אָמַר רָבָא, מְתָתְּרָא - מסתבר לפשוט את הספק ולומר שֶׁשָּׁנוּ 'מַעֲשֵׂר' חַד הוּא - יש דין שזה למעשר שני עצמו ולמאכל שנקנה בכסף מעשר שני, ואין לחלק ביניהם, וכשם שיוצאים בחלת מעשר משום סברת 'הואיל', כך יוצאים בחלה הלקוחה בכסף מעשר, שהרי מכח מעשר היא באה, ואין להחמיר בה יותר ממנו לענין מצה.

★

שנינו במשנה (לעיל לה.): חַלַּת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר וּבְכוֹר, עשאן לעצמו אין יוצא בהן[טז].

שואלת הגמרא: מְנָא הֲנֵי מִילֵּי - מנין נלמד דין זה, שאין יוצאים ידי חובת מצה בחלות תודה ורקיקי נזיר שעשאן האדם לצורך עצמו, אף שהן שמורות מחימרון.

משיבה הגמרא: אָמַר רָבָה, דְּאָמַר קְרָא - שנאמר לגבי מצות אכילת מצה

לגבי חלה אנו אומרים כן, מחמת שחלה מצד עצמה נאכלת בכל מושבות, וכן מעשר שני מצד עצמו יש לו תקנה להיות נאכל בכל מושבות, ומה שהזדמנו שני הדברים למצה אחת, אינו פוסלה. והוסיף השפת אמת (ד"ה שלא) בביאור הדברים, שלא הקפיד הכתוב שתהיה המצה ראויה להיות נאכלת בפועל במושבות, אלא בא להורות שמין שאינו נאכל בכל מושבות אינו ראוי למצה. ומאחר שמין מעשר שני כשהוא לעצמו ומין חלה כשהוא לעצמו נאכלים בכל מושבות, אף שבאופן מסוים בו נצטרפו שתי הקדושות יחד אינם נאכלים במושבות, מכל מקום אינם בכלל המיעוט האמור. עוד הקשה התוספות (שם), שאם אנו אומרים סברא זו של 'הואיל', אם כן מדוע הוצרכה הגמרא לעיל (לג:) לומר שמעשר שני נחשב כנאכל בכל מושבות רק מחמת דברי רבי אלעזר, שלאחר שנטמא יש לו פדיון, והרי יש לומר 'הואיל' ואילו לא היה נפלטה לירושלים היה יכול לפדותו, ואז היה נאכל בכל מושבות, ותירצו על פי תירוצם הנ"ל, שאין אומרים 'הואיל' בכל דבר שנעשה, שהיה אפשר להימנע מעשייתו, כמו שאין אומרים הואיל ואילו לא הפרישו כלל למעשר היה מותר, אלא אומרים 'הואיל' רק במקום שגם עתה אין החסרון מוחלט, ויש לו תקנה עתה, או במקום שאין זה חסרון מצד עצם הדבר אלא מפני הצטרפותו לדבר אחר, וכמו לגבי חלה. הפני יהושע (פסוס' ד"ה לו לגמ') ביאר באופן אחר את גדר 'הואיל' המבואר בסוגייתנו, ויישב לפי זה את קושיות התוספות בענין אחר, והוא, שבדרשה זו של 'ככל מושבותיכם' התחדש שיש צורך שלאחר שהתחיל האדם בשימור לשם מצת מצוה, והיינו משעת לישה ואילך [שאז שייכת החמצה, וצריך לשמור שלא תחמיץ], תהיה המצה ראויה לאכילה בכל מושבות, ואף אם היה זמן קצר שהיתה העיסה ראויה לכל מושבות, די בכך. ועוד חידש, שסברת 'הואיל' אינה מועילה למפרע לשנות דבר שכבר נעשה, ולכן בביכורים, שמוקדשים כבר בהיותם חטים, ולאחר שנעשית מהם עיסה לא היתה להם שעת הכושר להיות נאכלים בכל מושבות, לא אמרינן הואיל ואילו לא היה מפרישם, שהרי סוף סוף הפרישם. אמנם בחלה של מעשר שני, נחשב הדבר לאחר שהיתה העיסה ראויה להיות נאכלת בכל מושבות, ולכן שלגבי מעשר שני יש לו עתה תקנה לטמאותו ולפדותו, ולגבי חיוב חלה גם כן, כיון שהופרשה רק לאחר שכבר היתה העיסה ראויה להימנע, נמצא שבשעה שהתחייבה בחלה יצדיקו לא להופרשה, והיינו משהתחילה העיסה להתגלגל, היתה ראויה להיות נאכלת בכל מושבות, ולכן לא התמעטה מ'בכל מושבותיכם', ויוצאים בה. יא. **שכך** הוא דין הכסף שחיללו עליו מעשר שני,

---

שנתפסת בו קדושת המעשר ומעלים אותו לירושלים, ושם קונים בו דברי מאכל, ועל ידי כך מתחללת קדושתו ונתפסת עליהם, ואוכלים אותם בירושלים בקדושת מעשר שני. יב. **רבי** יהודה סובר שהלקוח בכסף מעשר שני אינו נפדה בין כשהוא טהור ובין כשהוא טמא, ומבואר בירושלמי (מעשר שני פ"ג ה"י) שמקור דינו הוא ממה שנאמר (דברים יד כה) 'וצרת הכסף', ודרשו 'כסף ראשון ולא כסף שני', וכשם שאין נפדה פעם שניה חרץ לירושלים כשהוא טהור, כך אין נפדה אפילו פעם האשונה בתוך ירושלים כשהוא טמא, כיון ששני הדינים נלמדים מאותו פסוק של 'לא תוכל שאתו'. וחכמים חולקים על דרשה זו וסוברים שמן התורה הלקוח מכסף מעשר שני נפדה בין כשהוא טהור ובין כשהוא טמא, אבל מדרים הם שמדרבנן אינו נפדה כל זמן שהוא טהור. תוספות (ד"ה וכי יהוי).

יג. **רש"י** (ד"ה מקח). יד. **יש** להקשות, הלא כל מעשר שני בירושלים נחשב כראוי למושבות רק משום הואיל, שהרי כל זמן שהוא טהור אין לו פדיון, ורק משום הואיל ואם יטמא יש לו היתר על ידי פדיון, ואם כן נמצא שבחלת מעשר צריך לומר שתי פעמים 'הואיל' כדי להכשירה, שכן מלבד הואיל זה צריך לומר גם 'הואיל ואילו לא קרא עליה שם', והרי אין אומרים שתי פעמים הואיל. ויש לומר, שכל מעשר נחשב כראוי למושבות אף ללא הואיל, שהרי בידו לטמאותו מיד ולפדותו, ורק דבר שאינו בידו עתה נחשב ל'הואיל' שאין אומרים אותו יותר מפעם אחת. רש"י (ד"ה לו), וביאר בשו"ת בית יצחק (חו"מ סי' קב) שאף שאסור לטמאות את המעשר, כמבואר ברש"י בסוכה (לג: ד"ה הכי), מכל מקום כיון שסוף סוף יכול הוא לטמאות את המעשר, נחשב הוא כמותר לאכילה בכל מושבות. טו. **רש"י** (ד"ה לו לגמ'). טז. **רש"י** במשנה (לג. ד"ה חלת), פירש שמדובר בחלות תודה שנדרים לא נתקדשו על ידי שחיטת הזבח. והוכיחו התוספות (ד"ה חלת) כדבריו, משום שאם כבר נתקדשו אין יוצאים בהן אף בלא הטעמים המבוארים להלן (ע"ב) בסמוך, אלא משום שהם ממן גבוה, והמצה צריכה להיות משלכם, כמבואר לעיל. ותמה הנודע ביהודה (מהדו"ת, חו"מ סי' סב) בדבריהם, הלא לשיטת התוספות (ב"ק יג: ד"ה ומחייב) חלק הבעלים בקדשים קלים הוא ממן בעלים אף לאחר שחיטה. וכתב החזון איש (סדר קדשים, ליישב, שכן היא רק דעת רבי יוסי הגלילי, הסובר שקדשים קלים ממן בעלים, אבל חכמים סוברים שהם ממן גבוה, וסוגייתנו שנויה כדעתם, שהרי לשיטת רבי יוסי הגלילי הטעם שאין יוצאים בחלות תודה הוא משום שאינן נאכלות באגינות, כמבואר להלן (ע"ב).

וְשִׁכַּרְתֶּם אֶת הַמְצוֹת, ומכאן שיוצאים ידי חובת מצת מצוה של ליל פסח דווקא בְּמָצָה הַמְשֻׁתֶּרֶת מחימרן לְשֵׁם מָצָה של מצוה, כלומר, שכל המשתרות שמשמרים אותה שלא תחמיץ נעשו לשם מצת מצוה של ליל פסח. יָצְתָה מצה זו, של חלות תודה ורקיקי נזיר, שֶׁאֵין מְשֻׁתֶּרֶת - שלא עשו בה כל השמירות מחימרן לְשֵׁם מָצָה של פסח, אֲפִלּוּ לְשׁוּם [-לשם] מצה של זֶבַח תודה ושלמי נזיר, ועל כן אין יוצאים בה ידי חובה.

הגמרא מביאה טעם נוסף בפסוק זה: רַב יוֹסֵף אָמַר, אמנם סברתו של רבה נכונה, שמצה שלא נאפתה לשם מצת מצוה פסולה, אבל גם אם אפה מצה זו לשם שני דברים, לשם פסח ולשם זבח, גם כן אין יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה בפסח, כיון דְּאָמַר קְרָא שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכְלוּ, שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵל, ללמד שיוצאים ידי חובה רק בְּמָצָה הָאֲאֻכֶּלֶת שִׁבְעַת יָמִים של פסח, כלומר, שנאפתה על דעת שתהיה מותרת באכילה כל שבעת ימי הפסח, יָצְתָה מצה זו, שאפשר גם לשם חלות תודה או רקיקי נזיר, שֶׁאֵינָהּ נֶאֱכֶלֶת כָּל שִׁבְעַת יָמִים - שלא אפאה על דעת שתהיה מותרת באכילה שבעה ימים, אֲפִלּוּ על דעת שתהיה מותרת באכילה רק יוֹם וְלַיְלָה, כדין קרבן התודה ואיל הנזיר עצמם, שנאכלים רק ביום הקרבתם ובלילה שלאחריו, ולאחר מכן הם נפסלים משום נותר[א], וכיון שכן אף שנתכוין באפיית המצות גם לשם מצת מצוה של פסח, כיון שלא נתכוין שיהיו גם לשם אכילה של שבעת ימים, אין יוצאים בהם ידי חובת מצות מצה[ב].

הגמרא מסיימת מברייתות שונות לדברי רבה ולדברי רב יוסף: תַּנְיָא בְּוָותֵיהּ - שנינו בברייתא כשיטתו דְּרַב יוֹסֵף, וְתַנְיָא בְּוָותֵיהּ - ושנינו בברייתא אחרת, כשיטתו דְּרַב יוֹסֵף. **מפרשת הגמרא:** תַּנְיָא בְּוָותֵיהּ דְּרַבָּה, וְכוּ' היינו לומר שֶׁיָּצָא אדם יְדֵי חוֹבָתוֹ בליל פסח בְּמצה של חַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר, תַּלְמוּד לוֹמַר (פסח יב יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת, שרק מָצָה הָאֲאֻכֶלֶת לְשֵׁם מָצָה יוצאים בה ידי חובה, יָצְתָה מצה זו, שֶׁאֵינָהּ מְשֻׁתֶּרֶת לְשֵׁם מָצָה, אֲפִלּוּ לְשׁוּם [-לשם] זֶבַח.

ממשיכה הגמרא ומפרשת: וְתַנְיָא בְּוָותֵיהּ - שנינו בברייתא אחרת כשיטתו דְּרַב יוֹסֵף, וְכוּ' היינו לומר שֶׁיָּצָא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּחַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר, תַּלְמוּד לוֹמַר (פסח יב יז) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכְלוּ, ללמדך שרק מָצָה הָאֲאֻכֶלֶת לְכָל שִׁבְעָה יְמֵי הפסח יוצאים בה, יָצְתָה מצה זו, שֶׁאֵינָהּ נֶאֱכֶלֶת שִׁבְעָה יָמִים, אֲפִלּוּ יוֹם וְלַיְלָה בלבד, ולכן אף אם לא נשחט הזבח ומותרות המצות באכילה כל שבעה, אין יוצאים בה ידי חובה, כיון שנאפתה לשם זבח.

הגמרא מקשה עתה מדוע יש צורך בלימוד מיוחד למעט מצות אלו של קרבן תודה או נזיר. מקשה הגמרא: מדוע הוזקקו רבה ורב יוסף ללמוד דין זה מדרשה מיוחדת, וְתִיפּוֹק לֵיהּ - והרי ניתן להוציא ללמוד דין זה מִמה שנאמר בתורה (דברים טז ג) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת, וכמו שדרש רבי יוסי הגלילי לעיל (ט.), שאין יוצאים ידי חובת מצה באכילת מַי - מין מצה שְׁנֶאֱכֶלֶת בָּאֲנִינוּת - באבילות יום הראשון על אחד משבעת הקרובים, שהיא מן התורה, יָצָא מין מצות זֶה, של קרבן תודה או רקיקי נזיר, שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל - שאסור לאוכלו בָּאֲנִינוּת אֲפִלּוּ רק בְּשִׁמְחָה, כדין כל הקדשים[ג], ולכן אין יוצאים ידי חובת מצה באכילת מצות אלו[ד], ומדוע הוזקקו ללמוד דין זה מדרשות אחרות.

מתרצת הגמרא: סָבַר לָהּ - אמוראים אלו סוברים כְּרַבִּי עֲקִיבָא (פסח) דְּאָמַר שאין לדרוש את הפסוק כרבי יוסי הגלילי, כאילו נאמר 'לחם עוני', שהרי בפסוק עֲנִי כָּתִיב, בלא א"ו, ויש לדורשו במשמעותו הפשוטה, דהיינו עניות, ללמד שאין יוצאים ידי חובה ב'מצה עשירה'.

הגמרא מוסיפה להקשות, מדוע לא למדנו דין זה ממקום אחר. מקשה הגמרא: אם אכן סוברים אמוראים אלו כרבי עקיבא, הדורש מהפסוק 'לחם עני' שאין יוצאים ידי חובה במצה עשירה, כלומר במצה שנילושה בשמן או במי פירות, מדוע הוזקקו לדרוש מפסוקים אחרים שאין יוצאים ידי חובה בחלות תודה ורקיקי נזיר, וְתִיפּוֹק לֵיהּ - והרי אפשר להוציא וללמוד דין זה מדרשתו של רבי עקיבא עצמו, והיינו משום דְּהַוָּה לֵיהּ - שהרי זו מִצָּה עֲשִׁירָה, כיון שמצות אלו אינן נאפות במים לבד, אלא הן נבללות בשמן, שנאמר בקרבן תודה (ויקרא ז יב) 'חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלוֹת בַּשָּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן', ובקרבן נזיר (במדבר ו טו) 'וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן', ומטעם זה יש לפסול מצות אלו למצות מצה של פסח.

מתרצת הגמרא: אָמַר שְׁמוּאֵל בַּר רַב יְצְחָק, מירת השמן שמערבים בחלות התודה ורקיקי הנזיר, רְבִיעִית הלוג בלבד הֵיאַךְ, וּמִתְחַזְּקָא הֵיא לְכָמָּה חֲזָוֹת, ובשיעור שמן מועט שכזה אין החלות נחשבות למצה עשירה, ולכן הוזקקו הברייתות והאמוראים ללמוד את הפסול של חלות תודה ורקיקי נזיר מדרשות אחרות[ה].

מוסיפה הגמרא ומקשה: וְתִיפּוֹק לֵיהּ - והרי ניתן להוציא וללמוד דין זה, שאין יוצאים בחלות תודה ורקיקי נזיר, משום דְּמצות אלו אֵינָן נֶאֱכָלוֹת בְּכָל מוֹשָׁבוֹת, אלא בירושלים בלבד', ודרשו לעיל (ט.) ממה שנאמר במצות אכילת מצה (שמות יב ט) 'כָּל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ מַצּוֹת', ללמד שיוצאים ידי חובה רק במצה שראויה להיאכל בכל המושבות, ולא בירושלים בלבד[ו].

מתרצת הגמרא: אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, **ואת אומרת** - ממה שלא מיעטנו מצות אלו מ'כל מושבותיכם', יש להביא ראיה שחַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר היו מובאים וְנֶאֱכָלִין בזמן שעמד המזבח בְּגוּב וְנֹבְתָה[ז], ומקום אכילתם היה בכל ארץ ישראל, ונמצא שהם נאכלים 'בכל מושבות'. וזהו שלא כדברי רבי שמעון הסובר (מגילה ט:) שבזמן שהיה המשכן בנוב ובגבעון הקריבו בו רק קרבנות חובה שיש להם זמן קבוע, ולא קרבנות תודה ונזיר וכיוצא באלו, שהם קרבנות

א. **שנאמר** בפרשת קרבן תודה (ויקרא ז טז) 'ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל, לא יניח ממנו עד בוקר', ולשון 'קרבנו' בא לרבות לחמי תודה ורקיקי נזיר, שאף אותם יש לאכול ביום ולילה, ולא להותיר מהם לבוקר, כמו שדרשו בזבחים (ט.). ב. **רש"י** (ד"ה שפיתים), והוסיף, שאף שעדיין לא נשחט הזבח, היא מותרת באכילה כל שבעה, יש צורך שאף האפייה תהיה על דעת כן שיוכל לאוכלה שבעה ימים. והוסיף הקובץ שעורים (סוף קמא) בביאור הדברים, שמאחר שחלת תודה פסולה למצת מצוה, שהרי אינה דואיה לשבעה ימים, נמצא ששתי הכותנות של המצות מותרות זו את זו, שהרי לשם מצת הקרבן צריך לחשוב שתיאכל המצה רק ליום ולילה, ולשם מצת פסח צריך לחשוב שתיאכל המצה כל שבעה, וכל שמכוין לשם שני דברים הסותרים זה את זה, אין כאן מחשבת לשמה לאף אחד מהם. ובשפת אמת (כרם"ש ד"ה שפיתים) ביאר, שאף מצה של זבח צריכה שימור מחימרון דווקא לשם זבח, ומכיוון לא שייך שיתכוין גם לשם מצת מצוה וגם לשם מצת זבח [ולפי זה ביאר שבשעתן למכור בשוק מועילה מחשבתו מדין 'בריחה', שלפי ענין המכירה בסוף יתברר מה היתה כוונתו, אם לשם פסח או לשם זבח]. ובחזירושי הר"ן (ד"ה רב יוסף) פירש את מחלוקת רבה ורב יוסף, שלדעת רבה עצם הדבר שהמצה משתמרת לשם חלות תודה, הרי זו סיבה לפוסלה לשם מצת מצוה של פסח [ורבה אינו סובר כלל שצריך מצה הנאכלת כל שבעה]. אך לדעת רב יוסף, אין חסרון בעצם הדבר שהמצה משתמרת גם לשם דבר אחר, והחסרון כאן הוא רק משום שנשתמרה לשם מצה שאינה ראויה לשבעה, אך אילו היתה מצה זו כשירה למצת מצוה של פסח, כגון שלא היינו דורשים שיש צורך במצה הנאכלת כל שבעה, לא היה חסרון בכך שעשאה לשם תודה, שכן סוף סוף נשתמרה לשם מצה שכשירה גם לפסח. והמאירי (לעיל ט. ד"ה פלוגתא) כתב, שלדעת רב יוסף אכן חלות תודה פסולות למצה רק אחר שנתקדשו, שאז הן אסורות באכילה כל שבעה, אלא נאכלות רק ליום ולילה, אמנם אם לא נתקדשו למצות המצות, אינן נאסרות מחמת שנאפו על דעת לאוכלם רק ליום ולילה. ורב יוסף חולק על טעמו של רבה, הסובר שיש צורך שתהא מצה זו משתמרת לשם מצות אכילה בפסח [ולפי זה לכאורה צריך לומר, שדברי רב יוסף שנויים דווקא בשיטת רבי יוסי הגלילי, שקדשים קלים ממון בעלים הם, שאם לא כן הרי אין יוצאים בהם גם משום שאינה משלכם, וכקושיית התוספות לעיל (ע"ב ד"ה פלוגתא)]. ג. **מיקוד** איסור זה הוא במעשר שני שנאמר בו (דברים יב יז) 'לא אכלתי באוני ממנו', ולמדים ממנו ביכמות (פג.) כל יתומר לכל הקדשים, ומה מעשר הקל אסרה התורה לאונן, קדשים החמורים לא כל שכן. ד. **אף** שהברייתא הפוסלת מצה של חלות תודה מביא האדם וריקיקי נזיר אמורה בשם בואכן שלבסוף לא נשחט עליהן הזבח, ועדיין הן מותרות לאכילה באונינות, מכל מקום לשם מצה שאינה נאכלת באונינות, שהיא מצה פסולה, נפסלו למצות מצה של פסח. תוספות (ע"ב ד"ה פלוגתא). וכתב בחידושי הר"ן (ד"ה רב יוסף), שקושיא זו היא גם על רבה, שכן גם הוא מודה שכל שנעשית המצה לשם מצה פסולה אין יוצאים בה, ולא נחלק אלא על מה שאמר רב יוסף שקדשים החמורים לא כל שכן. ה. **יחד** עם קרבן התודה מביא האדם ארבעה מיני לחמים, עשרה מכל מין ומין, שהם ארבעים לחמים. מין אחד הוא חמץ, ושלשת המינים הנותרים, שהם חלות, רקיקים ורבוכה [-לחם חלוט ברותחין], הם מצה. ויחד עם שלשים לחמי המצה מביאים חצי לוג שמן, וחוצים אותו לשתי רביעיות הלוג, אחת לעשרה לחמי הרבוכה, ואחת לחלות ורקיקים. נמצא, שבלחמי הרבוכה יש רק רביעית הלוג לעשר לחמים, וארבעים הלחמים יחד הם עשרים עשרונים, ומחלקם, עשרה עשרונים לעשרה לחמי החמץ, ועשרה עשרונים לשלשים לחמי המצה, נמצא שכל מין מלחמי המצה נעשה משלשה עשרונים ושליש (מנחות פח:), ומעורב בעשר לחמי הרבוכה רביעית הלוג שמן, ובחלות ורקיקים יחד, שהם עשרים לחמים, מעורב גם כן רביעית הלוג שמן, ואין בשיעור מועט כזה כדי להחשיב את השמן בעיני עשיריות. ולחמי נזיר אינם אלא עשרים לחמים משני מינים, חלות ורקיקים, ונותנים בשניהם יחד רביעית שמן אחת, ושיעור עשרים הלחמים יחד הם ששה עשרונים ושני שלישי, ורביעית שמן שנותנים בהם אינה מחשיבה אותם למצה עשירה. רש"י (ד"ה רביעית חזי) ותשמע מדברי שרש עשרים הלחמים של החלות והרקיקים נחשבים מצה עשירה, אבל עשר לחמי הרבוכה, שיש בהם רביעית הלוג שמן בפני עצמם, נחשבים מצה עשירה. ו. **ואף** שבדרי הוצרכו ללוש את העיסה במים, ומבואר לעיל (ט. ופסוק"ז ט: ד"ה ומי) שמין פירות עם מים מהמרים להחמיץ, מכל מקום כתנים דריים הם ונותנים מחימרין, כמבואר לעיל (סח) לענין לישה בפרשדים. ועוד יש לומר, ששיעור שמן מועט זה אינו מהמר את החימרין. מהרש"א (ד"ה ומיתיבי). ז. **שכן** מחיצות קדשים קלים הן חומות העיר ירושלים, שנאמר (דברים יב ג, יז) פירש את מחלוקת רבה ורב יוסף, 'ואכלתם שם לפני ה' אלוקיכם וגו' לא תוכל לאכול בשעריך וגו' וכל נדריך אשר תידור'. ואם יצאו הקדשים מחרץ למחיצתם נפסלו ונאסרו באכילה, שנאמר (שמות כב ל) 'ובשר בשדה טרפה לא תאכלו', ודרשו בחולין (סה:) פסוק זה לענין קדשים שיצאו חוץ למחיצתם. רש"י (ד"ה ומשוקין). וראה בראש יוסף (ב"ח ד"ה שתהא בדבריו), מה הוצרך לתוספת זו, הלא אף אם אינם נפסלים ביציאתם, מכל מקום אינם נאכלים אלא בירושלים. ח. **ואף** שלפני השחיטה עדיין לא נתקדשו החלות והרקיקין, מכל מקום כיון שנעשו לשם מצה שאינה נאכלת בכל מושבות, אין יוצאים בהם ידי חובת מצת מצוה. תוספות (לעיל ט. ד"ה פלוגתא). ועי' בשו"ת מהר"ם (סח) שמה שלא הקשתה הגמרא שיש לפוסלה משום שנעשתה לשם מצה שעתידה להתקדש ולהיות ממן גבוה שהיא פסולה למצה כמבואר לעיל (סח), היינו משום שלא נאמר בתורה בפירוש 'מצתכם', ומה שצריך שתהיה משלכם אינו נלמד אלא מגזירה שוה מחלה, ולא שייך להקשות שתחת הלימוד המפורש יתן התנא טעם הנלמד רק מדרשה. וביאר הקובץ שעורים (סוף קמב) את כוונתם, שמצה שאינה של האדם אין זה 'פסול', אלא שאין יוצאים בה ידי חובה, וממילא כשרק היתה מחשבתו שתהיה זו מצה של הקדש, שאינה שלו, אין נחשב כחסרון בלשמה, וכיון שבסוף היתה מצה זו שלו, יוצאים בה ידי חובה. ורק כשמחשבתו מתחילה היתה שתהיה זו מצה הפסולה לפסח, כגון שאינה נאכלת כל מושבות וכדומה, אנו אומרים שמחשבה לבד פוסלת. ט. **המזבח** שהיה בנוב וגבעון נקרא 'במה גדולה', ומזבח שיחיד עושה לעצמו נקרא 'במה קטנה', ובזמן שעמד המשכן בנוב וגבעון הותר להקריב בכל הבמות. ונחלקו תנאים בזבחים (קיב.), אלו קרבנות יחיד קרבו בבמה, לדעת חכמים לא קרבו בבמה [בין של יחיד בין של ציבור, קרבים בבמה גדולה. ומוכיח ריש לקיש או נדבה בלבד, ולא קרבנות חובה, ולשיטתם אף שלמי נזירות הם בכלל קרבנות חובה. ואף רבי שמעון סובר כמותם, אלא שמוסיף על דבריהם שגם קרבנות ציבור לא קרבו בבמה אלא פסחים וחובות שקבוע להן זמן בלבד. ולשיטת רבי מאיר, שלמי נזיר קרבים בבמה, שכן אף שהם חובה על הנזיר, מכל מקום עצם הנזירות היא נדר שמקבל האדם על עצמו מרצונו, ואין זו חובה. ולשיטת רבי יהודה, אף קרבנות חובה, בין של יחיד ובין של ציבור, קרבים בבמה גדולה. ומוכיח ריש לקיש מהברייתא המובאת בסוגייתנו שלא כשיטת חכמים ורבי שמעון, אלא שלמי נזירות ורקיקי נזיר הבאים

נדבה, אלא סוברות הברייתות שאף קרבנות נדבה היו קרבים שם, והטעם שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה בפסח הוא מדרשות אחרות, ולא משום 'בכל מושבותיכם'[יא].

הברייתא שלפנינו מביאה את מקור ההלכה שנאמרה במשנתנו בדין חלות תודה ורקיקי נזיר: תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי אִיקָּאנַאי, שְׁאָלְתִּי אֶת רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, מַהוּ שֶׁיֵּצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבַת אֲכִילַת מַצָּה בְּחַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר, וְאָמַר לִי, לֹא שָׁמַעְתִּי אֶת הַהֲלָכָה בְּנִידּוֹן זֶה. מִמֵּשִׁיךְ רַבִּי אִילְעַאי וְאוֹמֵר, בָּאתִי וְשָׁאַלְתִּי לְפָנֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׁאֵלָה זוֹ, וְאָמַר לִי, הֲרֵי אָמְרוּ חֲכָמִים, חַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר שֶׁנֶּעֶשׂוּ הָאדָם לָצוּרְךְ קִרְבָּן שֶׁלּוֹ, אֵין אָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְאִם עָשָׂאן כְּדֵי לְמָכְרָן אוֹתָן בָּשׁוּק לִבְנֵי אָדָם אֲחֵרִים, הַחַייבִים בְּהַאתָם, הֲרֵי הוּא יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ. מִסַּיִּם רַבִּי אִילְעַאי וְאוֹמֵר, כְּשֶׁבָּאתִי וְהֵרַצְיתִי - וְסִידַּרְתִּי אֶת הַדְּבָרִים הַלָּלוּ שֶׁשָּׁמַעְתִּי מִרַּבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְפְנֵי רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, אָמַר לִי, בְּרִית - שְׁבוּעָה, הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ לְוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי.

הַגְּמָרָא מְבִיאָה לָשׁוֹן אַחֵר בִּתְשׁוּבָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלִיעֶזֶר: אִיקָּא דְּאָמְרֵי - יֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁכַּךְ אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלִיעֶזֶר לְרַבִּי אִילְעַאי, לְאַחַר שֶׁשָּׁמַע אֶת תְּשׁוּבָתוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, בְּתַמִּיהָה, **בְּרִית**, וְכִי **הֵן הֵן הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ לְוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי** - וְכִי דִּין זֶה הוּא שֶׁהֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, **וְלֹא טַעֲמָא בָּעֵיָא** - וְאֵינָהּ צְרִיכָה טַעַם, הֲלֹא אֵין סְבָרָא לְחַלֵּק בֵּין עֲשָׂאָן לִבְנֵי עַצְמוֹ לְמָכְרָן בַּשּׁוּק?[יב].

הַגְּמָרָא מְבָרֶרֶת אֶת הַטַּעַם שֶׁל דִּין זֶה. שְׁאֹלַת הַגְּמָרָא: וְטַעֲמָא מַאי - מַהוּ בְּאֶמֶת טַעְמוֹ שֶׁל חִילּוּק זֶה, שֶׁאִם עֲשָׂאָן לְעַצְמוֹ אֵינוֹ יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, וְאִם עֲשָׂאָן לְמוֹכְרָן בַּשּׁוּק יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָה.

מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: אָמַר רָבָה, כֵּיוָן שֶׁעֲשָׂאָה אוֹתָן כְּדֵי לְמָכְרָן בַּשּׁוּק, הֲרֵי מִתְּחִילַּת עֲשִׂייָתָן **אִיטְּרוֹבֵי מִיטְרְחָא** - נִמְלַךְ הוּא בְּדַעְתּוֹ **וְאָמַר, אֵי מְזַדְּבַּן, מְזַדְּבַּן** - אִם אֶצְלִיחַ לִמְכּוֹרָן, אֶמְכּוֹר אוֹתָן, **וְאִי לָא מְזַדְּבַּן אֵיפּוֹק בְּהוּ אֲנָא** - וְאִם לֹא אֶצְלִיחַ לִמְכּוֹרָן, אֵצֵא בָּהֶן אֲנִי יְדֵי חוֹבַת מַצָּה, וְנִמְצָא שֶׁעֲשָׂאָן לְשֵׁם מִצְוָה מְצוֹנֶה[יג]. מַה שֵּׁאֵין כֵּן בְּמִי שֶׁמְּחַוִּיב חַלּוֹת תּוֹדָה וּרְקִיקֵי נָזִיר, וְעָשָׂאָן לְשֵׁם חוֹבָתוֹ זוֹ, אֵינוֹ עוֹשֶׂה אוֹתָן לְשֵׁם מִצְוָה אֶלָּא לְשֵׁם קָרְבָּנוֹ, וְלָכֵן אֵין יוֹצְאִים בָּהֶן יְדֵי חוֹבָה.

* * *

עמהם קרבים בנוב וגבעון [כשיטת רבי מאיר או כשיטת רבי יהודה]. רש"י (ד"ה אפי') ותמה בהגהות רא"מ הורוויץ (ד"ה מצות) על פירושו, שאם כן מדוע הוזכיר ריש לקיש גם חלות תודה, הלא תודה באה בנדר ונדבה ולדברי הכל היא קריבה בנוב וגבעון, ולא היה לו להוכיח מכאן אלא על רקיקי נזיר בלבד. עוד תמה, הלא מחלוקת תנאים היא בשלמי נזיר, ומה שייך להביא הוכחה מברייתא לאחת השיטות שכמחלוקת זו. עוד תמה, מדוע נקט ריש לקיש 'נאכלים בנוב וגבעון', הלא הם נאכלים בכל ערי ישראל, והיה לו לומר 'קרבים בנוב וגבעון'. על כן פירש על פי הירושלמי (פ"ב), שריש לקיש סובר כשיטת רבי יוחנן בתמורה (יב:), שלדברי הכל שלמי נזירות נחשבים כקרבנות חובה, אלא שלדברי רבי יהודה גם חובות יחיד קרבו בבמה, אך גם לשיטתו הוזהרה הקרבתם רק בבמה הגדולה שבנוב וגבעון, ולא בבמה קטנה של יחיד. וכא ריש לקיש להוכיח שקרבנות שקרבו בנוב וגבעון נאכלו בכל ערי ישראל, ולא בנוב וגבעון בלבד. **אבנם** גם בזמן שהיה המזבח בנוב ובגבעון היו קדשים קלים נאכלים רק בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ, ומכל מקום משמעות הלשון 'בכל מושבותיכם' היא רק ארץ ישראל, שזהו מקום מושב ישראל [כמבואר במנחות (פג:)], ולכן אף דבר שאינו נאכל בחוץ לארץ אינו מתמעט מ'בכל מושבותיכם', שפת אמת (בהגה"ה ד"ה אפי').

הקשו התוספות (ד"ה מצלפלט), שהרי נתבאר לעיל (ט.) שאין יוצאים ידי חובה במצה של ביכורים, לפי שאינה נאכלת בכל מושבות אלא רק בירושלים, ואם אכן סוברת הברייתות שבנוב ובגבעון הקריבו קרבנות חובה שיש להם זמן קבוע, הרי אף הבאת ביכורים בכלל זה, שזמן הבאת הביכורים הוא משבועות ועד סוכות, וכיון שהובאו באותו זמן והיו מותרים לאכילה בכל ערי ישראל, מהיכן ימעטו הברייתות הללו מצה של ביכורים, שאין יוצאים בה ידי חובה, והרי נאכלת היא בכל מושבות. ותירצו, שזמן ארוך כל כך של כמה חודשים אינו נחשב כדבר ש'קבוע לו זמן', ולכן אף לדעת ברייתא זו לא היו ביכורים נוהגים בנוב ובגבעון. עוד תירצו, שרק קרבנות חובה שקבוע להם זמן היו קרבים בנוב ובגבעון, ואילו ביכורים אינם נחשבים 'חובה', מאחר ומי שאין לו פירות, פטור מהבאת ביכורים. **יא. רש"י** כאן (ד"ה אפי') פירש את כל פרטי הדינים של הקרבת הקרבנות כפי שנהגו במשך הדורות, על פי הגמרא בזבחים (קיב:), וכדלהלן. לפני שהוקם המשכן על ידי משה רבינו היו הבמות מותרות והיתה העבודה בבכורות. משהוקם המשכן ניתנה העבודה לכהנים, ונאסר להקריב בבמות. משעברו את הירדן והעמידו את המשכן בגלגל, כל אותם שבע שנים שכבשו את הארץ ושבע שנים שחילקוה, היו הבמות מותרות. לאחר שסיימו לכבוש ולחלק, והעמידו את המשכן בשילה, שוב נאסרו הבמות, כמו שדורשת הגמרא (סב קיב:). מהכתובים. משחרבה משכן שילה בימי עלי, כשנשבה הארון בארץ פלשתים, באו לנוב, ולא היה שם משכן של ירושלים, אלא בית של אבנים היה, והוקבע שם מזבח הנחושת, אבל הארון לא היה שם, ואף כשהחזירוהו הפלשתים עמד בקריית יערים עשרים שנה, עד שמלך דוד והביאו לציון, ושם עמד עד שבנה שלמה את בית המקדש. ומזבח הנחושת היה בנוב כל ימי שאול ושמואל. ובזמן שבאו לנוב וגבעון והותרו הבמות, קדשי קדשים היו קרבים רק בבמה גדולה ונאכלים לפנים מן הקלעים, וקדשים קלים ומעשר שני היו קרבים אף בבמה קטנה, והיו נאכלים בכל ערי ישראל. ומשחרבה נוב, לאחר שהרג שאול את הכהנים, העמידו את מזבח הנחשת בגבעון, עד שבנה שלמה את בית המקדש, כתחוב בדברי הימים (א' כא כט) 'ומזבח העולה בעת ההיא בבמה בגבעון'. אף ביכורים נאכלים בכל ערי ישראל בזמן נוב וגבעון, ומה שנתמעטה לעיל (ט:) מצת ביכורים מ'בכל מושבותיכם' היינו רק בזמן המקדש, ולא בזמן נוב וגבעון. תוספות (שם ד"ה דלמה). אך כאן כתבו התוספות (ד"ה מצלפלט, פחזיולפ שלפלפן), שביכורים לא קרבו בנוב וגבעון משום שאין להם זמן קבוע. וראה במהרש"א (בחומ' שם) שעמד על השינוי בדבריהם. **יב. פירשנו** על פי רש"י (ד"ה ופרכינן), שלפי לשון זה אמר לו בתמיהה וכי 'הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני', אמנם ברבינו חננאל (ד"ה פרית ורש"י שמב) פירש שלפי לשון זה רבי יהושע הוא שנשבע שהן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני. **יג. לכאורה** קשה, שהרי רש"י לעיל (ד"ה שלמים) פירש, שלדעת רב יוסף אם עשאן גם לשם מצה וגם לשם חלות תודה אין יוצאים בהם. וצריך לומר, שאם בסופו של דבר לא מכרן, ולקחן לשם מצה, הוברר הדבר למפרע שעשאן רק לשם מצה. אך לפי זה יהיה תלוי דין זה במחלוקת התנאים האם יש ברירה אף מן התורה או לא (ניסיון כסף). שפת אמת (בהגה"ה ד"ה שלמים). והקובץ שיעורים (שם קנב) כתב, שאין דין זה תלוי בברירה, משום שדין 'לשמה' אינו כוונת האדם בלבד, אלא הוא התפסה בחפצא, והרי הוא ככל הקניינים שאפשר להתפיסם לאחר זמן, ועל כן בידו להתנות שלאחר שירצה לצאת בו ידי חובת מצה תחול בו חלות לשם מצה. והניח סברא זו בצריך עיון.

משנה המשנה מבארת את מיני הירקות שיוצאים בהם ידי חובת מצות אכילת מרור בליל פסח, ובאיזה אופנים יוצאים בהם: **וְאֵלּוּ** הם **הַיְרָקוֹת שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ** במצות מרור **בְּפֶסַח**[א], **חַזֶרֶת, וְתַמְכָא**[ב], **וּבְחַרְחֲבִינָא, וּבְעוּשָּׁעִין, וּבְמָרוֹר**[ג]**. וְיוֹצְאִין בָּהֶן בֵּין** כשהם **לַחִין** ובין כשהם **בְּיָבְשִׁין** מעט[ד], **אֲבָל לֹא** כשהם **מְבוּשָּׁלִין** בחומץ, **וְלֹא** כשהם **שְׁלוּקִין** - מבושלים הרבה מאד עד שנמסים, **וְאַף לֹא** כשהם **מְבוּשָּׁלִין** כדרך בישול[ה]. **וּמְצָטָרְפִין** כל מינים אלו זה לזה **לְשִׁיעוּר זַיִת** שבו יוצאים ידי חובת מצות מרור, ואם אכל כחצי זית מכל אחד משנים ממינים אלו, יצא ידי חובת מרור[ו]. **וְיוֹצְאִין** ידי חובה **בְּקֻלָּח שֶׁלָּהֶן** אף כשהם יבשים, אך בעלים יוצאים רק כשהם לחים[ז]. וְכן יוצאים **בְּדָמַאי** - מרור שנולקח מעם הארץ ויש ספק אם הוא מעושר[ח], **וּבְמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן שֶׁנִּטְּלָה תְּרוּמָתוֹ** - שהלוי נטל ממנו תרומת מעשר ונתנה לכהן, **וּבְמרור** של **מַעֲשֵׂר שֵׁנִי** שמפרישים בשנים הראשונה, השניה, הרביעית והחמישית לשמיטה, **וּאוכלים** אותו בקדושה בירושלים[ט], **וּבמרור** של **הֶקְדֵּשׁ, שֶׁנִּפְדּוּ** מקדושת מעשר שני והקדש על מעות ויצאו לחולין.

*

גמרא מפרשת הגמרא: **חֲזֶרֶת** האמורה במשנה היא **חַסָּא** [-חסה][י]. **עוּשִּׁין** הם הירקות הנקראים **הִינְדְּבִי. תַּמְכָא, אֲמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה**, היא מין ירק **שְׁתַמְכְתָּא שְׁמֵהּ. חַרְחֲבִינָא, אֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, זה הוא **אֲגוּנְתָּא דְּדִיקְלָא** [-סיב [-שיחת] הגדל ונכרך סביב עץ הדקל][יא]. **וּבְמָרוֹר**, זה הוא **מְרִירְתָּא** [-עלים מרים][יב].

ברייתא המוסיפה מיני ירק למצות מרור: תָּנֵי בַּר קַפָּרָא, אֵלּוּ הם **הַיְרָקוֹת שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, בְּעוּשִּׁין, וּבְתַמְכָא, בְּחַרְחֲבִינִין**[יג] **וּבְחַרְחֲבִינָא** [-בחזרת]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, יוצאים **אַף בְּעוּשִּׁין הָאֲמוּרִין, וְעוּשִּׁין גִּינְדָּה, וַחֲזֶרֶת.**

מקשה הגמרא: עוּשִּׁין גִּינְדָּה שהם סתם עולשים **וְכן חֲזֶרֶת, הָא תְּנָא לָהּ רֵישָׁא** - הרי כבר שנאם תנא קמא ברישא, ומדוע חזר רבי יהודה ושנאם. **מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר** - כך כוונת רבי יהודה לומר, **אַף עוּשִּׁין שָׁדָה** דינם **בְּעוּשִּׁין גִּינְדָּה וַחֲזֶרֶת**[יד], ויוצאים בהם ידי חובת מרור, אף שאינם נקראים 'עולשים' סתם אלא יש להם שם המלווה שם זה.

המשך דברי הברייתא: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יוצאים ידי חובת מרור **אַף** במיני ירקות ששמם **עֲכָוִים, וְמוֹרָא, וּמָר, וְרוֹאֵר. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי** לרבי מאיר, **'עֲכָוִים' וְ'רוֹאֵר'** מין ירק **אֶחָד הוּא** שיש לו שני שמות, וכן **'מָר' זֶה הוּא 'רוֹאֵר'**, שמין אחד הוא עם שני שמות.

ברייתא נוספת המוסיפה מיני ירק למצות מרור: תָּנֵי דְּבֵי (רַבִּי) שְׁמוּאֵל - בבית מדרשו של שמואל, **אֵלּוּ** הם **הַיְרָקוֹת שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּפֶסַח, בְּחַזֶרֶת, בְּעוּשִּׁין, וּבְתַמְכָא, וּבְחַרְחֲבִינִין, וּבְחַרְחֲבִינָא** [-מין ירק], **וּבְהַרְדְּפִנְיָן** [-לענה]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף חֲזֶרֶת יְתֵדִין וַחֲזֶרֶת גַּיָּלִין**, שהם מיני חזרת עם שם המלווה את שמם. **כֵּיצַד בָּהֶן** - דינם כשאר המינים הנזכרים, שיוצאים בהם ידי חובת מרור. **רַבִּי אִילְעָא אוֹמֵר מִשּׁוּם** [-בשם] **רַבִּי אֶלְעָזָר**, יוצאים **אַף בַּעֲרַקְבָּלִים** - סיב גדול ועבה שהוא מין ירק בפני עצמו[טו]. **וְהוֹסִיף רבי אילעא: וְחָזַרְתִּי עַל כָּל תַּלְמִידַי** של רבי אליעזר, **וּבְקַשְׁתִּי לִי חָבֵר** שיסייעני ויעיד שאף הוא שמע דבר זה מפיו, **וְלֹא מָצָאתִי. וְכִשְׁבָאתִי לִפְנֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב** ואמרתי לו מה ששמעתי מרבי אליעזר, **הוֹדָה לְדִבְרֵי** שכך אמר רבי אליעזר[טז]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ שָׁרָף** - שבסחיטתו במקום חיתוכו מן העץ, יוצא ממנו משקה לבן כחלב, יוצאים בו ידי חובת מרור. **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָה אוֹמֵר, כָּל** ירק **שֶׁפָּנָיו מְכֻסִּיפִין** - שחלקו הנראה בהיר ואינו ירוק מאדי, יוצאים בו. **אֲחֵרִים**[יח] **אוֹמְרִים, נָתָן** ירק **עֵר** יש בו שני סימנים אלו, **יֵשׁ לוֹ שָׁרָף**, וגם **פָּנָיו מְכֻסִּיפִין**, והם סימני המרור. **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מְדִבְרֵי בְּנֵי** [-בני] **עֵלִּי** - כל התנאים שפירשו את שמות הירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור[יט] **נִלְמָד, שֶׁיֵּרָק עֵר יֵשׁ לוֹ שָׁרָף, וְגַם פָּנָיו מְכֻסִּיפִין**, וכדברי אחרים, שהרי בכל הירקות הללו רואים אנו שני סימנים אלו. וכן **אָמַר רַב הוּנָא, הֲלָכָה בָּאֲחֵרִים**, שלכל ירק מר צריך שיהיו שני סימנים אלו כדי שיוכלו לצאת בו ידי חובת מרור.

מעשה בענין סדר הקדימה של מינים אלו: רַבִּינָא אַשְׁכְּחֵיהּ [-מצא] **לְרַב אַחָא בְּרֵיהּ** [-בנו] **דְּרַבָּא, דַּהֲוָה מְהַדַּר אַמְּרִירְתָּא** - שהיה מחזר אחר ירק ששמו 'מרור'[יט], כדי לצאת בו ידי חובת מרור. **אָמַר לֵיהּ** רבינא לרב אחא, **מַאי דַּעְתָּךְ** - מדוע סבור אתה שמין זה טוב יותר כדי לצאת בו, האם משום **דְּמָרִירִין טְפֵי** - שהוא מר יותר מהמינים האחרים, **וְהָא** בתחילת כל המינים שיוצאים בהם ידי חובת מרור **חֲזֶרֶת תְּנַן** במשנה[כ], **וְכן תְּנָא דְּבֵי שְׁמוּאֵל** - בברייתא שנשנתה בבית מדרשו של שמואל את **הַחֲזֶרֶת** בתחילה, ומוכח שהיא קודמת לכל שאר המינים למצות מרור. **וְכן אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מִצְוָה בַּחֲזֶרֶת** יותר מבשאר מינים. **וְאָמַר רָבָא, מַאי חֲזֶרֶת, יָרק שֶׁשמו 'חַסָּא', וּמַאי חַסָּא** - מדוע נקרא 'חסא'[כא], על שם **דְּחָם רַחֲמָנָא עֲלָוַּון** - שחס הקדוש ברוך הוא עלינו וגאלנו ממצרים, ולכן החזרת עומדת למרור יותר משאר המינים. **וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, לָמָּה נִמְשְׁלוּ הַמִּצְרִיִּים כְּמָרוֹר**[כב] לישראל, שנאמר (שמות א יד) 'וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם', **לוֹמַר לָךְ, מַה מָּרוֹר זֶה שָׁתְחִילָּתוֹ** - בתחילת גידולו הוא **רַךְ, וְסוֹפוֹ** נעשה הקלח **קָשֶׁה** כעץ[כג], **אַף הַמִּצְרִיִּים** נהגו כך, **תְּחִילָּתָן רַכָּה** - בתחילה נהגו ברכות והעבידו את ישראל תמורת שכר, **וְסוֹפָן קָשֶׁה** - ולבסוף הקשו עליהם את ידם ורדו בהם בפרך[כד]. וחזרת הקלח שלה מתקשה כעץ[כה], ולכן יש להקדימה לכולם.

אָמַר לֵיהּ רב אחא לרבינא, **הֲדֵרֵי בֵּי** - הרינו חוזר בי, ואחזור אחר החזרת[כו].

מקור שמרור הוא דווקא מין ירק: אָמַר לֵיהּ רַב רְחוּמֵי לְאַבָּיֵי, מַמַּאי דְּהַאי מָרוֹר - מנין שמרור זה שיוצאים בו **מִין יָרָק הוּא, אִימָא מְרִירְתָּא דְּכוּפְיָא** - שהוא אבר המרה של דג ששמו 'כופיא'[כז]. הוקשו מצה ומרור זה לזה, ולמדים מזה, שמרור צריך להיות **דּוּמְיָא דְּמַצָּה, מָה מַצָּה** באה ממיני דגן שהם **גִּידּוּלֵי קַרְקַע, אַף מָרוֹר** הוא **מִגִּידּוּלֵי קַרְקַע.**

ושוב שאל רב רחומי: וְאִימָא שמרור הוא **הֵירְדּוּף** - עץ מר שבו המתיק משה את המים המרים במרה[כח], ומנין לנו שהוא דווקא ירק. **השיב לו אביי:** מההיקש של מרור ומצה למדים, שמרור צריך להיות **דּוּמְיָא דְּמַצָּה, מָה מַצָּה** באה **מִמִּינֵי זְרָעִים** ולא ממין אילנות, **אַף מָרוֹר** צריך להיות **מִמִּינֵי זְרָעִים** דהיינו ממין ירקות כמבואר להלן[כט], ואילו הירדוף הוא ממין אילנות ואין יוצאים בו[ל].

המקור שאפשר לצאת בהרכה מינים: אָמַר לֵיהּ רַבָּה בַּר רַב חָנִין לְאַבָּיֵי, אִימָא - שמא נאמר **שְׁמוּרוֹר** שחייבה התורה לאכול בליל פסח הוא דווקא **חַד** - מין אחד של ירק מירקות אלו, דהיינו המין המר ביותר מכל מיני הירקות[לא], ומנין שניתן לצאת בכמה מינים כמבואר במשנה ובברייתות. **אמר לו אביי: 'מְרוֹרִים'** בלשון רבים **כְּתִיב** בציווי אכילת המרור, ומוכח שאין כוונת התורה לירק מסוים, אלא שניתן לצאת ידי חובה בכל מיני הירקות המרים. **שוב שאלו רבה בר רב חנין: וְאִימָא שְׁמוּרוֹרִים** הם **תְּרֵי** מינים בלבד, ולא יותר, והרי במשנה ובברייתות מבואר שניתן לצאת ידי חובה בכמה מיני ירקות. **אמר לו אביי:** כיון שמרור הוקש למצה, הוא צריך להיות **דּוּמְיָא דְּמַצָּה, מָה מַצָּה** יוצאים בה **בְּמִינֵי הֲרָבָּה**, דהיינו

א. **הגמרא** תפרש מינים אלו. ב. **אך** נשאר בהם מלחות הירק ויש בהם טעם מרור. נמוקי יוסף (ד"ה יכשין). ג. **המעם** שאין יוצאים בכל אלו, מפני שאין בהם טעם מרור. נמוקי יוסף (ד"ה כשהן). ד. **כבבואר** להלן (ע"ב). ה. **אך** לא לבטל [שודאי לא הופרשו ממנו תרומות ומעשרות]. ואף שמעשר של ירק חייבים בו רק מדרבנן (ד"ה יכ), מכל מקום אין יוצאים אם לא הפרישוהו, משום מצוה הבאה בעבירה, כמבואר לעיל (לה:) לגבי מצה, שאין יוצאים ידי חובתה בחבוא טבל שגדלה בעציץ שאינו נקוב, אף שאין הגדל בו חייב בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן. רש"י (ד"ה ומפקפק). ו. **ונקרא** בלשוננו 'סאלא"ט'. חכם צבי (סי' קיט). ז. **הוא** ירק הנקרא 'חתוי"ל' [חותל] בלשוננו. משנה ברורה (סי' תמב ס"ק לג) בשם אחרונים. ח. **על** פי תרגום הלע"ז בפרש"י (ד"ה מלריאש"ת). ט. **לֹא** נתפרש שמו. רש"י (ד"ה מהלכין). י. **מין** חזרת היא, ונקראת כך על שם שצורת העלים שבה עשויה כגלים, או משום שהיא באה ממקום שמו 'גלים'. ויש מפרשים שהיא חזרת מדברית. מאירי (ד"ה יש). יא. **שזהו** 'אצוותא חרזייתא', כמבואר בערוך (כו:). רש"י (ד"ה מקטלן). יב. **רבי** אליעזר בן יעקב עצמו לא שמע זאת מרבי אליעזר, ורק הודה לרבי אילעא שנכונים דבריו בשם רבי אליעזר. תוספות (פירושון כו: ד"ה לפי). עיין בהערה יג. יג. **שאינו** כירק הנקרא 'כרתי' שהוא ירוק מאד. רש"י (ד"ה מכפיפין). יד. **בהוריות** (יג:) מבואר שהוא רבי מאיר, ויש שמועות שהביאו בשמו בשם זה. וראה בתוספות בסוטה (יב. ד"ה תמכא) הכללים בזה. טו. **שלּ** המשנה, והברייתא ששנה בר קפרא, ורבי יהודה, ורבי מאיר, והברייתא ששנו בבית מדרשו של שמואל. רש"י (ד"ה מהלכין). טז. **כן** משמע ברש"י (ד"ה מתמכא). ואם שמעשר של ירק חייבים בו רק מדרבנן (ד"ה יכ), מכל מקום אין יוצאים אם לא הפרישוהו, משום מצוה הבאה בעבירה, כמבואר לעיל (לה:) לגבי מצה, שאין יוצאים ידי חובתה בחבוא טבל שגדלה בעציץ שאינו נקוב, אף שאין הגדל בו חייב בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן. רש"י (ד"ה ומפקפק). ו. **ונקרא** בלשוננו 'סאלא"ט'. חכם צבי (סי' קיט). ז. **הוא** ירק הנקרא 'חתוי"ל' [חותל] בלשוננו. משנה ברורה (סי' תמב ס"ק לג) בשם אחרונים. ח. **על** פי תרגום הלע"ז בפרש"י (ד"ה מלריאש"ת). ט. **לֹא** נתפרש שמו. רש"י (ד"ה מהלכין). י. **מין** חזרת היא, ונקראת כך על שם שצורת העלים שבה עשויה כגלים, או משום שהיא באה ממקום שמו 'גלים'. ויש מפרשים שהיא חזרת מדברית. מאירי (ד"ה יש). יא. **שזהו** 'אצוותא חרזייתא', כמבואר בערוך (כו:). רש"י (ד"ה מקטלן). יב. **רבי** אליעזר בן יעקב עצמו לא שמע זאת מרבי אליעזר, ורק הודה לרבי אילעא שנכונים דבריו בשם רבי אליעזר. תוספות (פירושון כו: ד"ה לפי). עיין בהערה יג. יג. **שאינו** כירק הנקרא 'כרתי' שהוא ירוק מאד. רש"י (ד"ה מכפיפין). יד. **בהוריות** (יג:) מבואר שהוא רבי מאיר, ויש שמועות שהביאו בשמו בשם זה. וראה בתוספות בסוטה (יב. ד"ה תמכא) הכללים בזה. טו. **שלּ** המשנה, והברייתא ששנו בר קפרא, ורבי יהודה, ורבי מאיר, והברייתא ששנו בבית מדרשו של שמואל. רש"י (ד"ה מהלכין). טז. **כן** משמע ברש"י (ד"ה מתמכא).

בחמשת מיני דגן, **אַף מָרוֹר** יוצאים בו בִּמְינִין **חֲרֵבָּה**[כג], ובלבד שיהיה ירק מר.

★

דין ירקות אלו לענין כלאי זרעים[כה]: **אֲמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָּא אָמַר רַב, יְרָקוֹת** אלו **שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים שֶׁאָדָם יוֹצֵא בָּהֶן יְדֵי חוֹבָתוֹ** במצות מרור **בָּפֶסַח, כּוּלָּן נִזְרָעִין בַּעֲרוּגָה אַחַת.**

מבינה הגמרא שכולם כמין אחד ומותר לזורעם יחד ללֹא הרחקה, ומביאה קושיא: לֵימְרָא דְּתָנֵי בְּהוּ - וכי ניתן לומר שאין בזריעתם יחד **מַשּׁוּם** איסור **בִּלְאַיִם, מֻתָּיב רַבָּא** [-הקשה] שנינו במשנה (כלאים פ״ג מ״ג), **חֲזֶרֶת וַחֲזֶרֶת גַּבְּיָין, וכן עוֹלְשִׁין וְעוֹלְשִׁין שָׁדֶה, וכן בְּרִישִׁין** - ירקות ששמם ׳כרתי׳ הגדלים בגינה **וּבְרִישֵׁי שָׂדֶה** - כרתי הגדל בשדה, וכן מין ירק ששמו **פּוּסְבָּר וְכוּסְבָּר** הגדל בשָׂדֶה, וכן **חַרְדָּל וְחַרְדָּל מִצְרִי, וְכֵן דַּלַּעַת הַמִּצְרִי** וְדלעת **הָרְמוֹצָה**[כז], כל זוג מהם **אֵינָם בִּלְאַיִם זֶה בָּזֶה**, כיון שנחשבים כמין אחד, ואף ששמו של האחד מכל זוג הוא בסתם, ולשני יש שם נוסף המלוה את שמו[כח]. ומשמע, שדווקא **חֲזֶרֶת וַחֲזֶרֶת גַּבְּיָין** או שנים שבזוג אחר, **אין** - אכן אינם כלאים זה בזה, אך **חֲזֶרֶת וְעוֹלְשִׁין** או שאר המינים שאינם מאותו זוג, **לֹא** נאמר שאינם כלאים זה בזה, ומבואר שאף שכולם מין מרור הם כלאים זה בזה[כט], ושלא כדברי רב שאין בהם משום כלאים.

מוסיף רבא: וְכִי תֵּימָא בּוּפְחוּ בָּהֲדֵי קָתָנֵי לָהוּ - ואם תרצה לומר, שדברי המשנה ׳אינם כלאים זה בזה׳ אמורים על כל המינים יחד, ולא רק על שנים שבכל זוג. וכי ניתן לומר כך, **וְהָא אָמַר רַב, שִׁזּוּגוֹת זוּגוֹת** של מינים **קָתָנֵי** - שנינו במשנה, והיינו שרק על כל זוג בפני עצמו אמרה המשנה שאין שני המינים כלאים זה בזה, אך שאר המינים הם ודאי כלאים זה בזה, וקשה לדברי רב.

מתרצת הגמרא: לעולם מינים שונים הם ויש בהם משום כלאים, **וְאַי** [-מה הכוונה] ׳**גַּבְּיָין**׳ בערוגה אחת׳ **דְּאָמַר רַב,** שהם **גַּבְּיָין** בה **בָּהֲלָכָתָן,** כלומר בהרחקת כל מין מחבירו כשיעור ההרחקה שיובא בסמוך, כדי שלא יינקו כולם מאותו מקום.

מקשה הגמרא: וכי יתכן שבא רב לומר שנזרעים **בָּהֲלָכָתָן,** הלא זה כבר **תְּנִינָא** - שנינו במשנה (סם פ״ג מ״ח),

---

כד. **וחם** מכוונים, חמישה מינים של מרור ששנינו במשנה [חזרת, תמכא, חרחבינא, עולשין, מרור], הם כנגד חמשת מיני דגן במצה. מהרש״ל (ר״ש מס).

כה. **אסור** לזורע שני מיני זרעים בערבוביא, שנאמר (ויקרא יט יט) ׳שדך לא תזרע כלאים׳, אלא צריך להרחיקם זה מזה. ומופיע).

כו. **רבינו** חננאל (ר״ש

עֲרוּגָה שֶׁהָיא - שמידתה **שִׁשָּׁה** טפחים אורך **עַל שִׁשָּׁה טְפָחִים** רוחב, **זוֹרְעִין** - מותר לזרוע **בְּתוֹכָהּ חֲמִשָּׁה** מיני **זְרוֹעוֹת, אַרְבָּע** מהזרועים **עַל אַרְבָּע רוּחוֹת הָעֲרוּגָה**, כל אחד בגבול של צד אחר[א], **וְאַחַת** [-וזרע אחד] ממין חמישי **בָּאֶמְצַע** הערוגה, שכיון שכל זרע רחוק מהשני שלשה טפחים אינם יונקים זה מזה, ואין בזריעתם משום כלאים[ב]. וכיון שכבר נתבאר במשנה שניתן לזרוע בערוגה באופן שיהיו הזרעים רחוקים זה מזה ולא יעבור על איסור כלאים, מדוע הוצרך רב להשמיענו זאת גם במיני ירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור.

מתרצת הגמרא: רב הוצרך להשמיע דין זה גם בירקות, שכן **מַהוּ דְּתֵימָא הָנֵי מִינֵּי** שדי בשיעור הרחקת שלשה טפחים נאמר דוקא **בְּזָרְעִין**, דהיינו במינים שאוכלים מהם את הגרעינים הנזרעים, כגון תבואה וקטניות[ג], **אֲבָל בִּירָקוֹת**, דהיינו במינים שאוכלים מהם את הצומח מהם, כגון צנון וחזרת וכרפס[ד], **לָא** די בשיעור זה, משום שיניקתם מרובה מיניקת הזרעים, **קָא מָשְׁמַע לָן** שדין זה נוהג גם בירקות.

מקשה הגמרא: **לְמֵימְרָא** - וכי ניתן לומר **דִּירָקוֹת אֲיְמָא** - שיניקת ירקות חזקה יותר **מִינִיקִי זְרָעִים**[ג], **וְהָתַנְיָא** במשנה (כלאים פ"ג מ"ג), **כָּל מִינֵי זְרָעִים אֵין זוֹרְעִין** אותם **בָּעֲרוּגָה אַחַת**, אף שהם חמישה זרעים בערוגה של ששה על ששה טפחים, ואילו **כָּל מִינֵי יְרָקוֹת זוֹרְעִין** אותם **בָּעֲרוּגָה אַחַת**. ומוכח שיניקת זרעים חזקה יותר[ה], והמשנה שהתירה זריעת חמישה מיני זרעים בערוגה אחת נאמרה בירקות, שהם אכן נזרעים כהלכתם, ואם כן שוב קשה מה הוצרך רב להשמיענו שנזרעים יחד כהלכתם.

לכן מפרשת הגמרא: רב הוצרך להשמיענו שמותר לזרוע את מיני המרור יחד, שכן **מַהוּ דְּתֵימָא הָנֵי מְרוֹר** - מיני מרור אלו **מִין זְרָעִים נִינְהוּ** [-הם] ולא מין ירקות, וממילא אסור לזרוע כמה מינים מהם בערוגה אחת אף כשהרחיק שלשה טפחים זה מזה, **קָא מָשְׁמַע לָן** רב שמיני המרור מין ירק הם, ומותר לזרוע כמה מינים מהם בערוגה אחת בריחוק שלשה טפחים.

מקשה הגמרא: וכי מרור הוא מין **זְרָעִים דְּלָקָא דָּעְתָּךְ, וְהָא תָּנֵן** במשנתנו לגבי מרור 'אלו **יְרָקוֹת** שאדם יוצא בהן ידי חובתו', **וְכֵן תָּנֵי בַּר קַפָּרָא** בריייתא בענין מיני מרור 'אלו **יְרָקוֹת**', **וְכֵן תָּנֵי דְּבֵי** - בבית מדרשו של **שְׁמוּאֵל** 'אלו **יְרָקוֹת**', וכיון שהוא מין ירק לא הוצרך רב להשמיענו שמותר לזרוע כמה מיני מרור בערוגה אחת במרחק שלשה טפחים זה מזה.

מתרצת הגמרא: **חֲזֶרֶת אִיצְטְרִיכָא לֵיהּ** לרב להשמיענו, שנזרעת כשאר מיני הירקות בערוגה של ששה טפחים עם ארבעה מינים נוספים, שכן **דְּלָקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא, שֶׁהוֹאִיל וְסוֹפָהּ** של הקלח שלה **לְהִקָּשׁוֹת** ולהעשות עבה, **נֵיתֵיב לַהּ רְוִיחָא טְפֵי** - יתן בינה לבין המין השני ריוח גדול יותר משלשה טפחים, וכי **לָאו אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא, מֵאַיִן שֶׁל בְּרוּב שֶׁהוּקְשָׁה מֵרֹחֶבְיָן** מקום זריעת **בֵּית רוֹבַע** הקב מכל צדדיו[ו], שהוא יותר משלשה טפחים, ואין זורעים בתוך מקום זה מין אחר, **אֶלָּמָא, שִׁבְּיוֹן דְּסוֹפוֹ לְהִקָּשׁוֹת יְהַבֵינַן לֵיהּ רְוִיחָא טְפֵי** - נותנים לו ריוח גדול יותר משאר הזרעים, ואם כן **הָכָא נָמֵי** בחזרת **נֵיתֵיב לַהּ רְוִיחָא טְפֵי** - נאמר שצריך ליתן בינה לבין המין השני ריוח גדול יותר, **קָא מָשְׁמַע לָן** רב שאף לחזרת די בהרחקת שלשה טפחים ככל הירקות[ז].

★

שנינו במשנה: שהירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור בפסח, **יוֹצְאִין בָּהֶן בֵּין לְחַיִּן בֵּין בְּשֵׁלִין בו'.**

הגבלה להלכה זו: **אָמַר רַב חִסְדָּא, לֹא שָׁנוּ** במשנה שיוצאים גם בירקות יבשים, כיון שעדיין יש להם טעם מרור, **אֶלָּא בְּקֻלָּח** שלהם, שמתוך שהוא עבה אינו מתייבש לגמרי עד שיפסד כל טעמו, **אֲבָל בָּעֲלִין** שלהם, כשהם **לְחַיִּן, אֵין** - אכן יוצאים בהם, אבל כשהם **יְבֵשִׁין לֹא** יוצאים בהם, משום שהם כעפר בעלמא בלא טעם[ח].

מקשה הגמרא: **וְהָא מַדְקָתָנֵי בַּסֵּיפָא** שהמשנה שיוצאים **בְּקֻלָּח שֶׁהֵן, מְמֻלָּח** - משמע דדברי המשנה **בְּרֵישָׁא** שיוצאים בהם בין כשהם לחים ובין כשהם יבשים אמורים **בְּעֲלִין**, ומוכח שיוצאים אף בעלים יבשים ושלא כרב חסדא. **מתרצת הגמרא:** **פְּרוּשֵׁי קָא מְפָרֵשׁ** הסיפא את הרישא, **דְּקָתָנֵי** ברישא שיוצאים במיני המרור **בֵּין לְחַיִּן וּבֵין בְּיָבְשִׁין**, דוקא **אֲקֻלָּח** שנינו כן ולא על העלים, כיון שבעלים אכן לא יוצאים כשהם יבשים.

מקשה הגמרא: **מֵירְתֵי בֵּי**, שנינו בברייתא, **יוֹצְאִין בָּהֶן** - במיני המרור, **וְגַם בְּקֻלָּח שֶׁהֵן, בֵּין** כשהם **לַחִין וּבֵין** כשהם **יְבֵשִׁין, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים,** אם הם **לַחִין יוֹצְאִין בָּהֶן,** אך אם הם **יְבֵשִׁין אֵין יוֹצְאִין בָּהֶן. וְשֶׁיֵּרִין** בדעתם רבי מאיר וחכמים, במה שסוברים **שֶׁיּוֹצְאִין בָּהֶן** כשהם **בְּמוּשָׁלִין** [-נובלים), שעדיין לא יבשו לגמרי, **אֲבָל לֹא** יוצאים בהם כשהם **בְּבוּשִׁין** בחומץ, **וְלֹא** כשהם **שְׁלוּקִין** - מבושלים הרבה עד שנמסים, **וְלֹא** כשהם **מְבוּשָׁלִין** כדרך בישול. **פָּלְגוּ שֶׁל דָּבָר, כָּל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טַעַם מְרוֹר, יוֹצְאִין בּוֹ,** ולכן ניתן לצאת אף בכמרשים, **וְכָל שֶׁאֵין בּוֹ טַעַם מְרוֹר,** כגון כבוש או שלוק או מבושל, **אֵין יוֹצְאִין בּוֹ.** ומדברי רבי מאיר שיוצאים בהם בין לחים ובין יבשים, משמע שגם בעלים יבשים יוצאים, ומשנתנו שנויה כשיטת רבי מאיר, וכיצד פירש רב חסדא במשנה שיוצאים רק בקלח יבש ולא בעלים יבשים[ט].

מתרצת הגמרא: **תָּרְגוּמָא** - תפרש את מה שאמר רבי מאיר שיוצאים אף כשהם יבשים, רק **אֲקֻלָּח**, ולא על העלים[י].

בריייתא שנחלקו בה תנאים בדין ירקות כמושים לענין מרור בפסח: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין יוֹצְאִין בָּהֶן - במיני מרור בפסח כשהם **בְּמוּשָׁלִין. מְשׁוּם** [-בשם] **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי צָדוֹק אָמְרוּ, יוֹצְאִין בָּהֶן** גם כשהם **בְּמוּשָׁלִין'.**

★

הגמרא מביאה ספק אם מקיימים המצוה במרור של מעשר שני שהוא חייב בו מדרבנן[יא]: בָּעֵי רַבִּי אַבָּא בַּר חָמָא, מַהוּ שֶׁיֵּצֵא אָדָם יְדֵי חוֹבָתוֹ של מצות מרור בליל פסח, **בְּמָרוֹר שֶׁל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי** שהוה **בִּירוּשָׁלַיִם. ומפרש רמי בר חמא את הספק: אֲלִיבָּא דְּרַבִּי עֲקִיבָא** המכשיר גם מצת מעשר שני, **לֹא תֵּיבָּעֵי לָךְ** - אין לך להסתפק שמכשיר גם מרור של מעשר שני, שהרי **הַשְׁתָּא בְּמַצָּה** שחייבת במעשר שני **מְהָאוֹרַיְיתָא,** ויתכן לפוסלה משום שאין היתר לאוכלה 'בכל מושבותיכם' מחוץ לירושלים, מכל מקום אמר רבי עקיבא **דָּגָיךְ** בה, כיון שאם תיטמא יפדנה ויאכל את הפדיון אף 'בכל מושבותיכם', **בְּמָרוֹר** שחייב במעשר שני רק **מִדְּרַבָּנָן,** ומן התורה ניתן לאוכלו 'בכל מושבותיכם', **מֵיבָּעֵיָא** לומר שיכול לצאת בו. אלא **בֵּי תֵּיבָּעֵי לָךְ,** רק **אֲלִיבָּא דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי** הפוסל מצת מעשר שני, **מַאי** - מה הדין במרור של מעשר שני, האם רק **בְּמַצָּה** שחייבת במעשר שני **מְהָאוֹרַיְיתָא הוּא דְּלָא נָפִיק** בה ידי חובת מצה בליל פסח, כיון שמן התורה אסורה באכילה מחוץ לירושלים, **אֲבָל מָרוֹר** שחייב במעשר שני רק **מִדְּרַבָּנָן, נָפִיק** בו, שהרי מן התורה אינו מעשר כלל. **אוֹ דִילְמָא, כָּל דְּתַקִּינוּ רַבָּנָן בָּעֵי** המצוה **דְּאוֹרַיְיתָא תְּקוּן,** וכשתיקנו חכמים דין מעשר שני ביורק, תיקנו שיהא דינו ככל מעשר שני החייב מן התורה, וכשם שאין יוצאים ידי חובת מצות אכילה במעשר שני שחיובו מן התורה דהיינו במצה, משום שאינו יכול לאוכלו 'בכל מושבותיכם', כך גם במרור שהוקש למצה, צריך שיהיה לו היתר אכילה 'בכל מושבותיכם' כמותה, ואין יוצאים במעשר שני שלו שחיובו הוא רק מדרבנן.

הגמרא פושטת את הספק: אָמַר רָבָא, מְתַתָּרָא שדינם שוה, כיון **שַׁמַּצָּה וּמָרוֹר** הוקשו זה לזה, וכשם שאין יוצאים במצה של מעשר שני, כך גם אין יוצאים במרור של מעשר שני, אף שחיובו רק מדרבנן[יב].

★ ★ ★

משנה **המשנה מפרטת מעשים מסוימים האסורים והמותרים בפסח מצד איסור חמץ: אֵין שׁוֹרְיִין** בפסח **אֶת הַמּוֹרְכָן** [-קליפת החטים העבה'] במים[יג] כדי להאכילו **לְתַרְנְגוֹלִים,** מפני שהקליפה מחמיצה על ידי שרייתה. **אֲבָל חוֹלְטִין** - נותנים את המורסן בתוך מים רותחים בפסח, שאינם מניחים לו **להחמיץ**[יד].

איסור והיתר נוספים בענין זה: הָאִשָּׁה לֹא תְּשָׁרֶה במים **אֶת הַמּוֹרְכָן שֶׁתּוֹלִיךְ** [-שהיא מוליכה] **בְּרֵדָה לָמֶרְחָץ** כדי לשפשפו על בשרה להסיר ממנה את הזיעה[טו], שעל ידי ששוהה בירדה ועומד ואינה מתעסקת בו, **בֵּא לִידֵי חימרין**[טז]. **אֲבָל שָׁפָה** [-משפשפת] **הֲיֵא בְּבַשָּׂרָהּ** מורסן **יָכֹל,** אף שיש מעט מים על בשרה[יז].

איסור נוסף בזה: לֹא יִלְעוֹס אָדָם חִיטִּין בפיו, **וְיָנִיחַ** אותם **עַל מַכָּתוֹ** לרפאה בפסח[יח], **מִפְּנֵי שֶׁהֵן** [-החטים] **מַחְמִיצוֹת** על ידי רוקו[יט].

★

א. ר"ש סירילאו (ירושלמי כלאים פ"ג ה"ג). ב. ר"ש סירילאו (שם פ"ג ה"ב). ג. **שמשום** כך הוצרך רב לומר שאף ירקות מותר לזרוע חמישה מינים מהם בערוגה של ששה טפחים. רש"י (ר"ש למשנה). ד. רש"י (ר"ש לג סע"ב). והיינו שאם הם יבשים לגמרי עד שנפרכים בציפורן, אף אם עדיין יש בהם טעם מרור אין יוצאים בעלים בקלחים. שפת אמת (ר"ש פ"ל"ב). ה. **אך** בכמושים יוצאים אף למסקנא שלדברי הכל אין יוצאים בעלים יבשים. שלמי תודה (שם). ו. **והיינו** גם כשהעלים כמושים. ריטב"א ומהר"ם חלאוה (ר"ש לג"ם). אך הרא"ז (ר"ש בשלהי נגוחים פוח ב) פסק כפי פי הירושלמי (ר"ש פ"ט). שיוצאים רק בקלחים כמושים, אך בעלים כמושים לא יוצאים. ז. **רמב"ם** (פירוש המשניות). וראה פירוש אחר בראב"ה (ר"ש סי' תצב ר"ש פפסח). ח. **בבל** סוגי המים. על פי מאירי (ר"ש לג"ם) ורע"ב (ש"ג מ"ז). ט. **מאירי** (ר"ש פפסח) ונמוקי יוסף (ר"ש שמלך). י. **ובשום** כך אינו כבצק שמתעסקים בו שאינו מחמיץ (לקמן מח:). מהר"ם חלאוה (ר"ש פפסח). יא. **רש"י** (ר"ש לג"ם). שכיון שהמים שעל גופה מועטים אינם מחמיצים את המורסן. מאירי (ר"ש פפסח). וכתב בנמוקי יוסף (ר"ש יבמ), שצריך שתעשה זאת במקום מדרון, כדי שהמים והמורסן ילכו מיד לאבדון. יב. **שלחות** היוצאת מגוף האדם, כגון דוקו וזיעתו ומי רגליו, מים גמורים הם ומחמיצים. מאירי (ר"ש ולע).

גמרא הגמרא מביאה ברייתא המפרטת דברים שאינם באים לידי חימוץ: **תָּנוּ רַבָּנָן, אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּאִין לִידֵי חִימּוּץ**, בצק **הָאֲפוּי**, שלאחר שנאפה אף אם ישרה במים אינו מחמיץ[יג], **וּבצק חָמּוּם שֶׁחִלְּטוּ בְּרוֹתְחִין** - ששרה אותו במים רותחים.

הגמרא מבינה ש'מבושל' הוא בצק שניתן במים צוננים שמרתיחם ומבשלו[יד]. **מקשה הגמרא:** וכי **מְבוּשָּׁל** אינו מחמיץ, והרי **אֲדַמְכֻשָּׁל לֵיהּ מְחַמְּצָא** - עד שהוא מתבשל, בעוד שהמים פושרים קודם שירתיחו, הרי הוא בא לידי חימוץ[טו]. **מתרצת הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא, הָאֲפוּי שֶׁבִּישְּׁלוּ קָאָמַר** - כוונת התנא שבברייתא לומר, שבצק אפוי אינו מחמיץ אף אם מבשלו לאחר מכן[טז].

★

הברייתא מביאה אופן נוסף שבו קמח אינו בא לידי חימוץ: תָּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, קֶמַח שֶׁנָּפַל לְתוֹכוֹ דֶּשֶׁא - מים הדולפים מן הגג לתוך קמח, **אֲפִילּוּ** אם נופלים עליו **כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ, אֵינוֹ בָּא לִידֵי חִימּוּץ**, משום שטירדת הטפטוף אינה מניחה למים להחמיץ את הקמח[יז].

הגבלה להלכה זו: אָמַר רַב פָּפָּא, וְדִין זֶה הוּא דווקא **דְּעָבִיד טִיחַ לְהֲדֵי טִיחַ** - כשנופלות הטיפות בסמיכות זו אחר זו בלא הפסקה, שמתוך כך אין לו שהות בינתיים להחמיץ[יח], אך אם יש הפסק בין טיפה לטיפה, בינתיים הוא מחמיץ.

★

הגמרא דנה בדין מאכל קמח הנקרא 'תיקא' בפסח: אֲמָרֵי הֲבֵי - אמרו בבית מדרשו של **רַבִּי שִׁילָא**, מאכל קמח ששמו **וְתִיקָא**[יט], **שָׁרֵי** - מותר לאוכלו בפסח.

מקשה הגמרא: וְהָתַנְיָא - והלא שנינו בברייתא, **וְתִיקָא אָסוּר** לאוכלו בפסח. **מתרצת הגמרא: לָא קַשְׁיָא, הָא** - מה שהתירו לאכול ותיקא בפסח, **הוּא** באופן **דְּעָבְדֵיהּ בְּמֵישָׁחָא וּמֵילָחָא** - שעשאו על ידי עירוב הקמח בשמן ומלח, שהשמן אינו מחמיץ מפני שהוא מי פירות, ומי פירות אינם מחמיצים[כ], **וְהָא** - הברייתא שאסרה לאכול ותיקא בפסח, **הוּא** באופן **דְּעָבְדֵיהּ בְּמַיָּא וּמֵילָחָא** - שעשאו על ידי עירוב הקמח במים ומלח, שהוא מחמיץ מחמת המים.

★

הגמרא מביאה גזירה בקמח שנתייבש בתנור: אָמַר מָר זוּטְרָא, לָא לֵיתַנֵּי אֵינִישׁ קְדֵרָא בְּקֶמְחָא דַּאֲבִישְׁנָא - לא יתן אדם קמח שנטחן מחטה לחה שנתייבשה על ידי קליה בתנור, לתוך תבשיל כדי לעבותו[כא]. ואף שנחשב לדבר האפוי, והאפוי אינו בא לידי חימוץ כמבואר לעיל בברייתא, מכל מקום יש לחשוש **דִּילְמָא לָא בָּשֵׁיל שַׁפִּיר** - שמא לא נקלתה החטה כל צורכה בתנור, **וְאָתֵי** - ויבוא הקמח **לִידֵי חִימּוּץ**[כב].

★

הגמרא מביאה אופן של חליטה האסורה בפסח: אָמַר רַב יוֹסֵף, לָא לֵיחֲלוֹט אֵינִישׁ

יג. **ואף** אם נאפתה רק חלק מן האפיה. על פי ריטב"א (ד"ה אלו דברים). יד. **אין** לפרש שנותן את הבצק למים רותחים לבשלו, שהרי זה חלוט ולא מבושל. רש"י (ד"ה מבושל). טו. **ומחמיצים** אותו אפילו בזמן מועט שאין בו כדי שיעור חימוץ, כיון שקודם רתיחתם הם פושרים, ומים פושרים עלולים להחמיץ מיד. פני יהושע (ד"ה ת"ר) בביאור דברי רש"י (ד"ה מחמצצין). טז. **ולפי** זה מה ששנינו בברייתא 'האפוי והמבושל' הוא אופן אחד, שבתחילה אפה את הבצק ואחר כך בישלו.

יז. **וכגון** ששנינו להלן (מז:) שכל זמן שעוסקים בבצק אינו בא לידי חימוץ. מהר"ם חלאוה (ד"ה קמח). יח. **שעשייתו** תתבאר להלן בסמוך. יט. **בשמערבו** עם מים בקערה קודם שנותנו בתבשיל. רש"י (ד"ה ותיקא) על פי המהרש"ל. ואין לומר שיתנו לתוך תבשיל רותח שיתבשל מיד, ויהיה דינו כחלוט במים רותחים שאינו מחמיץ, שכן אין הדרך ליתן את הקמח לתבשיל רותח. רש"י (שם).

תְּרֵי חִיטֵּי בָּהֲדֵי הֲדָדֵי - לא יחלוט [-ישליך במים רותחים] אדם שני גרעיני חטה יחד בפסח, **דְּיִלְמָא אָזְלָא חֲדָא וְיָתְבָה בְּצִירְיָא דַּחֲבָרְתָּהּ** - שמא תצמד חטה אחת לסדק של חביתה[א], **וְלָא סָלְיֵק לְהוּ דְּיִקּוּלָּא דְּמַיָּא מֵאֲרַבַּע רוּחֲתָא** - ולא תגיע רתיחת המים לכל ארבע רוחותיה, **וְאָתֵי** [-ותבוא] **לִידֵי חִימּוּץ**, שכן החליטה מונעת מחימרן רק כשהמים הרותחים מגיעים בבת אחת לחטה כולה, אך כשאינם מגיעים לכל החטה מיד אלא רק לחלק ממנה, הם מחמיצים אותה. ולכך הבא לחלוט חטים בפסח, יחלוט כל חטה בפני עצמה.

הגמרא מביאה נידון נוסף לגבי חריכת שבולי חטים באש בפסח: וְאָמַר אַבָּיֵי, לָא לִיחֲרוֹךְ אִינִישׁ תְּרֵי שִׁבּוֹלֵי בָּהֲדֵי הֲדָדֵי - לא יחרוך אדם באש שתי שיבולי חטים יחד בפסח, **דְּיִלְמָא נָפְקִי מַיָּא מֵהָאי וְכָלֵי אִידָךְ** - שמא יצאו מים מהחטים שבשיבולת השניה[ב], **וְאָתְיָא** - ותבוא מחמתם **לִידֵי חִימּוּץ.**

אָמַר לֵיהּ רָבָא לאביי, **אִי הָכִי אֲפִילּוּ חָדָא נָמֵי** - אם אתה חושש שתחמיץ החטה מחמת המים היוצאים, אם כן לא רק שתי שיבולים אין לחרוך יחד בפסח, אלא אף שיבולת אחת, שיש לחשוש **דְּיִלְמָא נָפִיק מַיָּא מֵהָאי רֵישָׁא וְכָלֵי אִידָךְ רֵישָׁא** - שמא יצאו מים מהחטים שבראשה האחד, ויכלעו בחטים שבראשה השני, ויחמיצו.

אָמַר רָבָא, אין איסור לחרוך חטים בפסח, ואף שיוצאים מהן מים בעת החריכה, שכן מים אלו **מֵי פֵּירוֹת גִּינְהוּ** [-הם], **וּמֵי פֵּירוֹת אֵינָן מַחְמִיצִין.**

מוסיפה הגמרא: וְהָנֵי מִילֵּי דְּיָהֵיב אַבָּיֵי מֵהָהִיא - ואף אביי חזר בו ממה שאסר לחרוך שתי שיבולים יחד בפסח, אך לא מטעמו של רבא, שכן לדעתו מי פירות מחמיצים, אלא מטעם אחר, **דְּכָל אַבָּב מִדְּלָיְיהוּ לָא מְחַמְּצִי** - שמים בדרך נפילתם אינם מחמיצים, שכן אינם נבלעים, ולכן אף שבעת החריכה נופלים מים מחטה זו על חטה זו, אינם מחמיצים אותה כיון שהם נופלים עליה ואינם נבלעים בה. שכן מצינו **דְּאָמַר אַבָּיֵי, הָאי חַבָּבָא דְּאַבִּישָׁא** - אותו כד שמייבשים בתוכו חטים בתנור בדרך קליה, **סְחִיקָא שָׁרֵי** - אם הכד הפוך ופיו למטה, מותר לייבש בתוכו חטים בפסח, משום שהמים הנפלטים מהחטים עף ידי חום התנור, זבים ויוצאים אל מחוץ לכד, אך אם הכד **זְקִיקָא** [-זקוף] ופיו למעלה, **אָסוּר** לייבש בתוכו חטים בתנור, משום שהמים הנפלטים מהן חוזרים ונבלעים בחטים ומחמיצים אותם. ומכך שהתיר בכד הפוך משום שמי החטים זבים לחוץ, מוכח שלא חשש שיחמיצו מי החטים בדרך נפילתם, וחזר בו ממה שאסר לחרוך שתי שיבולים יחד, שהרי גם בהן אין המים נבלעים בחטים, אלא מחליקים על פניהן ונופלים.

רבא לשיטתו חלק על אביי גם בזה: רָבָא אָמַר, אֲפִילּוּ זְקִיקָא נָמֵי שָׁרֵי - אף בכד זקוף מותר לייבש חטים בתנור בפסח, משום שהמים הנפלטים מהם **מֵי פֵּירוֹת גִּינְהוּ** [-הם], **וּמֵי פֵּירוֹת אֵינָן מַחְמִיצִין.**

★

הברייתא דנה בענין לתיתת שעורים בפסח: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין לוֹתְתִין שְׁעוֹרִין בָּפֶסַח, שמא יחמיצו מחמת המים, **וְאִם לָתְתוּ**, אם **נִתְבַּקְּעוּ** השעורים מחמת הנפיחות הנגרמת להן על ידי המים, הרי הן **אֲסוּרוֹת**, שכיון שנתבקעו ודאי מהמרות להחמיץ, ואם **לֹא נִתְבַּקְּעוּ מוּתָּרוֹת. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, אם הוא רואה שהן מתנפחות וחרושש שמא יחמיצו, **שׁוֹרֶן בָּחוֹמֶץ, וְחוֹמֶץ צוֹמְתָן** [-מחברן והמדקן][ג] ומונע את חימוצן[ד]. **אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי.**

הגמרא מביאה מחלוקת בביאור דברי תנא קמא: אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר עֵזֶר עוּקְבָא, מה ששנינו שאם נתבקעו השעורים מחמת לתיתתן נאסרו, **לֹא** - אין זה רק באופן **שֶׁנִּתְבַּקְּעוּ מְעַט, אֲבָל כֹּל** שהתנפחו עד כדי **שֶׁאִילּוּ הִיה מְנַיחָן עַל פִּי חָבִית** של יין **וְהֵן** [-והיין] **נִתְבַּקְּעוּת מֵאֵילֵיהֶן**, משום שאינן יכולות לעמוד מפני ריח היין[ה], הרי הן אסורות. **וּשְׁמוּאֵל אָמַר**, רק אם **נִתְבַּקְּעוּ מְעַט** נאסרו, אך אם לא נתבקעו, אף שהתנפחו הרבה לא נאסרו.

מביאה הגמרא: עֲבַד שְׁמוּאֵל עוּבְדָא - שמואל עשה מעשה כשיטתו, **בְּדִירָא דְּבַר חֲשׁוּ** - בשעורים שנלתתו בכפרו של אדם ששמו 'בר חשו', והתנפחו עד שהיו ראויות להתבקע מחמת ריח היין, אך עדיין לא נתבקעו, והתירן שמואל, כיון שלדעתו רק אם **נִתְבַּקְּעוּ מְעַט** הן אסורות, וכיון שאלו לא נתבקעו אלא רק התנפחו, לא נאסרו.

הלכה נוספת בענין הלתיתה בפסח: אָמַר רַבָּה, בָּעֵי נָפֵישׁ [-חסידי][ו] **לֹא יִלְתּוֹת** בפסח. הגמרא סבורה עתה שדברי רבה נאמרו גם לענין לתיתת שעורים, ולכן מקשה, **מַאי אִירְיָא** - מדוע נקט רבה דווקא **'בָּעֵי נָפֵישׁ'**, הלא **אֲפִילּוּ לִכּוּלֵּי עָלְמָא נָמֵי** אסור ללתות, **דְּהָא תָּנְיָא** בברייתא לעיל, **אֵין לוֹתְתִין שְׁעוֹרִין בָּפֶסַח.**

הגמרא מבארת את דברי רבה: הָכִי קָאָמַר רבה, מעיקר הדין אין ללתות רק שעורים שממהרות להחמין בלתיתה, אך **'בָּעֵי נָפֵישׁ', אֲפִילּוּ חִיטִּין דְּשָׂרְירִי** - שהן קשות משעורים, ואינן ממהרות להחמין, **לֹא יִלְתּוֹת.**

דעה חולקת: אָמַר [לֵיהּ] **רַב נַחְמָן, מַאן דְּאָמַר לֵיהּ לָאָבָּא**[ז] - מי שעושה כדברי רבה ומחמיר ואינו לותת חטים בפסח, **אָכִיל נַהֲמָא דְּצִיפּוּשָׁא** - אוכל פת מעופשת העשויה מסולת שאינה נקיה, שקליפת החיטה נשארת ונטחנת יחד עמה[ח], ואף מדת חסידות אין במניעת הלתיתה. **דְּהָא בַּי רַב הוּנָא לָתְתִי** - שהרי אף בבית רב הונא היו לותתים חטים בפסח, **וּבֵי רָבָא בַּר אֲבִין לָתְתִי** - וכן בבית רבא בר אבין היו לותתים.

שיטה שלישית בלתיתת חטים: וְרָבָא אָמַר, לא מדת חסידות בלבד היא שלא ללתות חטים בפסח, אלא מעיקר הדין **אָסוּר לָתְתוֹת**, ולכן לכל אדם אסור ללתות חטים בפסח, ולא רק ל'חסידי'.

מקשה הגמרא: אֶלָּא הָא דְּתָנְיָא בברייתא, **אֵין לוֹתְתִין שְׁעוֹרִין בָּפֶסַח**, ומשמע ששְׁעוֹרִין דווקא **הוּא דְּלָא** לותתים, **הָא חִיטֵּי שָׁרֵי** - אבל חטים מותר ללתות, וקשה מזה על רבא שאסר ללתות גם חטים.

מתרצת הגמרא: לָא מִיבָּעְיָא קָאָמַר - מה שנקט התנא שעורים היינו בדרך 'אין צריך לומר', כלומר, **לָא מִיבָּעְיָא, עֲיָילִי בְּהוּ מַיָּא** - שכיון שיש בהן סדקים, ונכנסים בהם המים ומחמיצים את החטים, **אֲבָל שְׁעֹרֵי דְּשִׁיעֵי** - שעורים שהן חלקות ואינן סדוקות, **אֵימָא שָׁפִיר דָּמֵי** - היה מקום לומר שמותר ללותתן, ולכן **קָא מַשְׁמַע לַן** שאסור ללתות גם שעורים.

אומרת הגמרא: לִבְסוֹף הֲדַר [-חזר בו] **וְאָמַר רָבָא, מוּתָּר לָתְתוֹת** חטים בפסח[ט], משום **דְּתָנְיָא** בברייתא, **יוֹצְאִין** ידי חובת אכילת מצה גם **בְּפַת נְקִיָּה** - מקמח נקי בלא פסולת, **וּבִפַת הֲדְרָאָה** - מחטים שנטחנה עמהם פסולת הסובין, ונקראת 'פת קיבר'[י]. **וְהוֹרִי אִי אֲפָשַׁר שֶׁתִּהְיֶה הַפַּת נְקִיָּה** מפסולת **בְּלֹא לָתְתָה**, ומכך שהתירה הברייתא לצאת ידי חובת מצה בפת נקיה, מוכח שמותר ללתות חטים בפסח[יא].

קושיא על הוכחת רבא: אִיתְּיבֵיהּ רַב פָּפָּא לְרָבָא, שנינו בברייתא, **הַקְּמְחִין וְהַפְּתוֹתוֹת שֶׁל נָכְרִים**, אם **שֶׁל** בני **בָּתָּרִים** הן, הרי הם **טְהוֹרִים**, כלומר אינם מקבלים טומאה, **וְאִם שֶׁל** בני **בָּרְבָרִין** [-ערים] הן, הרי הם **טְמֵאִין**, כלומר מקבלים טומאה. מבאר רב פפא את קושייתו, **דְּכָתָּרִים מַאי טַעְמָא** - מה הטעם שקמחים וסלתות של בני הכפרים טהורים, **לְאוּ מִשּׁוּם דְּלָא לָתְתֵי** - האם לא משום שאינם לותתים את חיטיהם במים קודם טחינתן, כיון שאינם מקפידים לעשות קמח וסולת נקיים, ולכן לא הוכשרו לקבל טומאה? ומכל מקום **קָא קָרֵי לֵיהּ** - התנא של הברייתא קורא לחיטיהם הטחונות **'סוֹתֶת'** שהיא קמח נקי, ומוכח שיש פת נקיה שאינה לותתה, ואם כן כיצד הוכיח רבא שמותר ללתות חטים בפסח מכך ששנינו בברייתא שיוצאים ידי חובת מצה בפת נקיה, והלא ניתן לעשות פת נקיה גם ללא לתיתה?

תירץ לו רבא, לעולם אפשר לומר שלא תתכן סולת נקיה בלא לתיתה, ומה שאמרה הברייתא שקמחים וסלתות של בני כפרים טהורים, **תַּרְגּוּמָא** - יש לפרש זאת **אַקְּמְחָא** - על קמח בלבד ולא על סולת, ומה שהוזכר בברייתא 'סולת', היינו לגבי בני הכרכים[יב].

קושיא נוספת על דברי רבא: תָּתֵי דְּנָפִיק - לאחר שיצא רבא מבית המדרש, הצטער רב פפא על עצמו **וְאָמַר, מַאי טַעְמָא לָא אֵיקוֹם לֵיהּ** - מדוע לא נזכרתי להקשות על דברי רבא **מֵהָא** [-ממה] **דְּאָמַר רַבִּי זֵירָא אָמַר רַב יִרְמְיָה אָמַר שְׁמוּאֵל, חִיטִּין שֶׁל מְנָוָּחוֹת** - שעושים מהן סולת למנחות **אֵין לוֹתְתִין אוֹתָם**, כדי שלא יבואו לידי חימרון[יג], ואף על פי כן **קָא קָרֵי לֵיהּ** - התורה

א. **כיון** שהחיטים אינן חלקות כשעורים, ויש בהן כמין סדקים. 'צירא' פירושו סדק, כלשון הגמרא בעבודה זרה (נ.) 'טלילא חריפא דמצרי זיקיר', שפירושו מין יין חזק שאין טעמו טוב ומתוק אלא הוא כחומץ שמרוב חזקו מבקע נודות. רש"י (ד"ה פיילק). ובפסקי הרא"ז (ד"ה ופל) כתב, שהחשש הוא שמא תיצמד חטה אחת לשניה בחזקה, ותשב זו בסדק של זו. ב. **שכן** דרך דבר לח הרבה, שכאשר מתחיל להתחמם הוא פולט את לחות המים שבו (ואז מתייבש). נמוקי יוסף (ד"ה נפקי). ג. **לתיתה** היא שריה במים מותנטים. רש"י (לעיל ט. ד"ה לתיתה-טרפתא). והרטב"א (כפ' ד"ה תנו רבנן) פירש, שמולפפים עליהם מים. וביארו שהדרך היא ללתות את גרעיני התבואה קודם שתיטחנם, כדי שיוכלו להסיר את קליפתם, ותהא סולתם נקיה. ד. **רש"י** בתוליק (מ. ד"ה תנו רבנן). ה. **רש"י** (ד"ה ומים) לפי הגרסה שלפנינו. ו'חסידי' היינו שנוהגים לפנים משורת הדין. רש"י בראש השנה (ח. ד"ה חסידי). וראה גירסא אחרת ברש"י בהגהות וציונים, ופירוש אחר ברבינו חננאל (ד"ה אמר רבה). ו. **הוגה** על פי ברכות שמים, הובא בהגהות וציונים.

ז. **'אבא'** הוא לשון רבנות. רש"י (ד"ה לאבא). ח. **אך** בשעורים מודה שאסור, כמבואר בברייתא שהובאה לעיל. פני יהושע (ד"ה תיובתא). ט. **ולשון** 'הדראה' היינו שניטל כל הדרה. על פי רש"י לעיל (ט: ד"ה הדראם). י. **שכן** אין האוכלים מקבלים טומאה עד שיבואו עליהם משקים, אמנם בני הכרכים שאוכלים פת נקיה, לותתים את חיטיהם במים, ובכך הוכשרו הקמחים והסלתות שלהם לקבל טומאה על ידי המים שנלתתו בהם. יא. **ולפי** זה דברי הברייתא נאמרו לצדדים, כלומר על שני האופנים שנזכרו בה, הקמחים של בני הכפרים טהורים, והסלתות של בני הכרכים טמאים. תוספות (ד"ה מתנומק). יב. **כיון** שמקריבים את כל המנחות ממצה דווקא ואסור להחמיצן, והמחמיץ עובר בלא תעשה, שנאמר (ויקרא ב ו) 'כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ'. משנה (מנחות נה.).

קוראת בכל מקום לקמח המנחות 'סוֹלֶת' שהוא קמח נקי, ומבואר שניתן לעשות פת נקיה גם בלא לתיתת החטים, ונדחית הוכחת רבא להתיר לתיתת חטים בפסח, מדברי הברייתא שיוצאים ידי מצות אכילת מצה בפת נקיה[יג].

אומרת הגמרא: הָדָר - ושוב חזר **וְאָמַר רָבָא**, לא רק שמותר ללתות חטים בפסח, אלא אף **מִצְוָה לְלָתּוֹת** אותן לצורך מצת מצוה, **שֶׁנֶּאֱמַר** (שמות יג ו) **'וְשִׁמַּרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת'**, כלומר, צריך לשמור את המצות מחימרן, **וְאִי לָא הָכָא** - ואם אין החטים צריכים **לְתִיתָה, שִׁימּוּר לְמַאי** - ממה ישמרם, והלא כל זמן שלא באו במים אינן יכולות להחמין[יד]. **וְאִי שִׁימּוּר דְּלִישָׁה** - ואם תאמר שיקיים מצות שמירה בכך שישמור את הבצק מעת לישתו ואילך, שאז יש בו מים ועלול להחמין, והלא **שִׁימּוּר דְּלִישָׁה** בלבד **לָאו שִׁימּוּר הוּא** לקיים בו מצות שימור, אלא צריך שיתחיל לשמור קודם לכן, דְּהוּרְי **אָמַר רַב הוּנָא, בָּצְקוֹת שֶׁל נָכְרִים** שניכר עליהם שלא החמיצו[טו], **אָדָם מְמַלֵּא בְּרִיסוֹ** [-אוכל הרבה] **בָּהֶן** בליל פסח[טז], **וּבְלִבַּד שֶׁיֹּאכַל פָּחוֹת מִכַּזַּיִת** שנשתמרה לשם מצת מצוה **בְּאַחֲרוֹנָה**[יז], לשם מצוה[יח], ומדויק, שדווקא **בְּאכילה הָאַחֲרוֹנָה** שאוכל ממנה שנשתמרה לשמה **אִין** - אכן יוצא ידי חובת אכילת מצה, אך **בְּאכילה הָרִאשׁוֹנָה** שהיתה ממנה שנאפתה מבצקות של נכרים **לָא, וּמַאי טַעְמָא** - ומה הטעם בזה, ודאי **מִשּׁוּם דְּלָא עֲבַד בְּהוּ שִׁימּוּר** - שלא שמרם לשם מצה, ואף שידוע שלא החמיצה[יט], אך אם כן קשה, **וְלַעֲבִיד** - שיעשה לבצק זה **שִׁימּוּר** לשם מצה **מֵאֲפִיָּיה וְאֵילָךְ**, שלאחר שלקח את הבצק מהנכרי יתקנו לאפיה לשם מצה, כגון במלאכת עריכתו והחלקתו והכנסתו לתנור, שבכך תחשב המצה שאופה ממנו משומרת, ויצא בה ידי חובה. **אֶלָּא לָאו שַׁמָּע מִינַּהּ** - ודאי מוכח מזה, **שִׁשִּׁימּוּר מְעִיקָּרָא בָּעִינַן** - צריך שימור למצה מתחילת עשייתה, ואין די בשימור מהלישה ואילך, אלא אף קודם לכן צריך לשמרה לשם מצה[כ], וללא לתיתת החטים אין ממה לשומרה קודם הלישה[כא].

הגמרא דוחה את ראיתו של רבא מדברי רב הונא: וּמַאי - ומנין שטעמו של רב הונא שלא ניתן לצאת ידי חובת מצה, במצה שנאפתה מבצק של נכרי, הוא משום שצריך שימור אף קודם הלישה, **דִּילְמָא שָׁאנֵי הָתָם** - הרי יתכן שבאמת אין צריך שימור קודם הלישה בעורן חטים וקמח, ושם בבצקות של נכרים הדין שונה שאין די להם בשימור מאפיה, משום **דְּבָעִידָנָא דָּנְחִית** - שבזמן שירד **דְּשִׁימּוּר** מחמץ, כלומר בזמן שבו נצרך לשומרה מפני החימרן, שהוא הלישה שאז נותן מים בקמח שהוא דבר המחמין, **לָא עָבֵד** [-עשה] **לֵיהּ שִׁימּוּר** לשם מצה, שהרי הנכרי לש את הבצק בתחילתו, **אֲבָל הָכָא דְּבָעִידָנָא דָּנְחִית** - באופן שבזמן שירד **דְּשִׁימּוּר, עָבִיד** [-עשה] **לֵיהּ שִׁימּוּר** לשם מצה, **הָכִי נָמֵי** - אכן יהיה הדין כן, **דְּשִׁימּוּר** המשעת **הָלִישָׁה** ואילך **הָוֵי** [-נחשב] **שִׁימּוּר**, אך קודם לכן אין צריך לעשות שימור, ושלא כדברי רבא.

הגמרא מוכיחה שאף שנדחתה ראיית רבא, מכל מקום לֹא חזר בו מדבריו: וַאֲפִילּוּ הָכִי - ואף שנדחתה ראיתו מבצקות של נכרים, מכל מקום **לָא הָדָר בֵּיהּ** - לא חזר בו **רָבָא** ממה שהצריך שימור לשם מצה גם קודם הלישה[כב], דְּהוּרְי **אָמַר לֵיהּ** רבא **לְהָנְהוּ דְּמַהְפְּכִי בֵּיפֵי** - לאלו שהופכים את העומרים לצורך הערמתם בגורן[כג], וקושרים אותם בימות הקציר[כד], **כִּי מְהַפְּכִיתוּ** - כאשר אתם הופכים את העומרים, **הָפְכוּ** - הפכו אותם **לְשׁוּם** [לשם] **מִצְוָה** של מצה בפסח, והזהרו בשמירתם כדי שיהיו ראויים למצה[כה]. **אֶלָּמָא קָסָבַר** - ומוכח שסבר רבא, שחובת **שִׁימּוּר** לשם מצה הוא **מֵעִיקָּרָא** - מתחילת עשייתה, כלומר, **שִׁמְּתְחָלְתּוֹ וְעַד סוֹפוֹ** של מעשה המצה **בָּעִינַן** - צריכים לעשות את השימור[כו], ולכן מעת קצירת החטים לצורך עשיית המצה, יש לשומרם מחימרן.

מעשה באמורא נוסף שהקפיד על שימור המצות לפסח מחמץ אף קודם הלישה: מַר בְּרֵיהּ [-בנו] **דְּרָבִינָא,**

יג. **בכל מקום** שנהגו לאכול פת של נכרים. שבלי הלקט (הקדמה, דין פת של נוכרי סי' ו). יד. **שהמצה** שנעשתה מבצקות של נכרים אינה נקראת 'מצה' כלל, כיון שלא נשמרה אף משעת לישה. ט"ז (או"ח סי' תפז סק"ו). טו. **והיא** המצה הנאכלת עם קרבן הפסח, שנאמר (במדבר ט יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו', והפסח נאכל על השובע, כדברי המשנה להלן (קיט:) 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', כלומר אין אומרים לאחר אכילת הפסח להביא מיני מתיקה שהיו רגילים לאכול לאחר הסעודה. רש"י (ד"ה בפסחים). טז. **שכן** למצה של מצוה צריך שימור לשם מצת מצוה. רש"י (ד"ה שיתחיל). יז. **אך** אם לש מקמח הנכרי לשם מצה ואכל ממנו כזית, יצא. ראי"ש (פרי כו). יח. **על** פי רבינו חננאל (ד"ה ואפילו). יט. **ראה** בנדרים (פב:) שנחלקו תנאים במשנה אימתי הם ימות הקציר.

כ. **ריב"ן** (ד"ה ספיכו). הקשו התוספות (ד"ה כי), שאם צריך שימור לשם מצה גם בשעת היפוך העומרים, כיצד מוכח מזה שמצוה ללתות, הלא גם בלא לתיתה יכולה להתקיים מצות השימור בכל המלאכות שנעשות בחיטים משעת קצירתן ועד האפיה, ואם כן אין מצוה ללתות. ותירצו, שעיקר השימור הוא כדי שלא יבואו לידי חימרן, ואם לא היה צורך בשימור מחמץ בעת שהוא עדיין דגן, והיינו מחמת הלתיתה, אכן לא היה מצריך לשומרן לשם מצה משעת הגיגון דהיינו משעת אסיפת התבואה. ורבינו חננאל (ד"ה ספיכו) פירש, שאמר להם רבא, הזהרו מהכשרת המים, והפכו את העומרים למקום שאין בו מים המכשירים את התבואה, כדי שלא ירטבו החיטים ויבואו לידי חימרן, כדי שיהיה שימור לשם מצה.

מְנַקְּטָא לֵיהּ אִימֵּיהּ בְּאַרְבֵּי - אמו היתה לוקחת עבורו קערה מלאה חטים[א], ששמרתן משעת קצירתן, ונזהרת בהן הרבה[ב], ומצניעתן בפני עצמן לצורך הפסח.

★

הלכה בענין מכירת חטים שנישרו במים לנכרי: הָהוּא אַרְבָּא דְּחִיטֵּי - היתה ספינה מלאה חטים, **דְּטָבְעָא בְּחִישְׁתָּא** - שטבעה בנהר ששמו 'חישתא'[ג] קודם הפסח, ועל ידי כך נישרו החטים שהיו בה במי הנהר, **שָׁרֵיא רָבָא לְזַבּוֹנֵי** - התיר רבא למכור חטים אלו קודם הפסח **לְגַבְרִים**, אך לא לישראל.

קושיא על רבא: אֵיתֵיבֵיהּ [-הקשה] **רָבָה בַּר לֵיוַאי לְרָבָא**, שנינו בברייתא, **גֶּבֶר שֶׁאָבַד בּוֹ כַּלָּאַיִם** - בגד שנארג מחוטי צמר ופשתן יחד ונאסר בלבישה באיסור כלאים, ולא ניכר בבגד שהוא כלאים, משום שרק חוט אחד של פשתן או צמר היה ארוג בו, **הֲרֵי זֶה לֹא יִמְכְּרֶנּוּ** - לא ימכור את הבגד **לְגֵרִי, שמא ימכרנו הנכרי לישראל אחר**, ולא ידע שיש בו כלאים וילבשנו, ויכשל באיסור כלאים. וְכֵן **לֹא יַעֲשֶׂה בּוֹ** - בבגד זה **מְרַדַּעַת לַחֲמוֹר**, והוא כעין אוכף שמניחים עליו לחממו, שמא אחר כך יטלנו משם ויתפרנו בבגדו[ד]. **אֲבָל עוֹשִׂין אוֹתוֹ תַּכְרִיכִין לְמֵת**, כיון שהמת עצמו פטור מן המצוות ואינו אסור בכלאים[ה], וגם אין חשש שמא יטלנו ויתפרנו בבגדו, כיון שבגדי מת אסורים בהנאה[ו]. דייק רבה בר ליואי, **לְגֵרִי מַאי טַעְמָא לֹא** - מה הטעם שלא ימכור לנכרי בגד שאבד בו כלאים, **לָאו** - האם לא **מִשּׁוּם דְּהֶדֵר מְזַבֵּן** - שיש חשש שמא יחזור הנכרי וימכרנו **לְיִשְׂרָאֵל** אחר, ומאותו טעם יש לאסור גם מכירת חטים שטבעו בנהר קודם הפסח לנכרי, שמא ימכרם לישראל אחר, שכיון שאין החימרן ניכר בהם, לא ידע שהחמיצו ויאכלם בפסח[ז].

רבא חזר בו מהמת קושיא זו: הָדַר [-חזר] **וְאָמַר רָבָא, לְזַבּוֹנֵהוּ קָבָא קָבָא** - יכמור כל קב מחטים אלו בפני עצמו **לְיִשְׂרָאֵל**[ח], ולא ימכור הרבה לאיש אחד, **כִּי הֵיכִי דְּלָא קָפֵי פִּיכְחָא** - כדי שיכלו כל החטים לפני פסח[ט].

★

הגמרא מביאה ברייתא הדנה בנתינת קמח לתוך תבשיל בפסח: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין מוֹדְּלִין אֶת הַקְּדֵירָה בקמח, כלומר אין נותנים קמח לתוך תבשיל שיש בתוכו מים[ט] **בָּפֶסַח**, כשעדיין לא רתח התבשיל, שעד שירתיח עלול הקמח שבתבשיל להחמיץ[י], **וְהָרוֹצֶה שֶׁיְּמַלֵּוט, נוֹתֵן אֶת הַקֶּמַח** בתבשיל **וּמִיד אַחַר כָּךְ נוֹתֵן עליו אֶת הַחוֹמֶץ**, שהחומץ מבשל את הקמח ואינו מניחו להחמיץ[יא]. אך לא יתן קודם את החומץ, כיון שלאחר שהחומץ כבר נתערב בתבשיל, תש כוחו ואינו מבשל את הקמח הניתן לתוכו. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף נוֹתֵן קודם אֶת הַחוֹמֶץ** בתבשיל **וְאַחַר כָּךְ נוֹתֵן אֶת הַקֶּמַח**, שלדעתם גם לאחר שהחומץ נתערב בתבשיל, הוא מבשל את הקמח ואינו מניחו להחמיץ.

מבררת הגמרא: מַאן - מי הם **יֵשׁ אוֹמְרִים** אלו. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב חִסְדָּא, רַבִּי יְהוּדָה הִיא, דְּתָנֵּי** (פסח מב:) **[-מין כלי בישול] הָאֵיקָפָס וְהַקְּדֵירָה שֶׁהֶעֱבִירָן** מעל האש בערב שבת עם חשיכה, כשהם **מְרוּתָּחִין, לֹא יִתֵּן לְתוֹכָן תַּבְלִין** לאחר שהחשיך, משום שכלי ראשון [-כלי שבישל בו על גבי האש] מבשל את מה שבתוכו אף לאחר שהעבירוהו מן האש, ונמצא שהוא מבשל את התבלין בשבת ועובר על איסור בישול. **אֲבָל נוֹתֵן** הוא תבלין **לְתוֹךְ הַקְּעָרָה אוֹ לְתוֹךְ הַתַּמְחוּי** [-כעין קערה גדולה][יב] שעירו לתוכם תבשיל מן הקדירה או מן האיפס, שכן כלי שני הם, וכלי שני אינו מבשל. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אֲפִלּוּ הוּא נוֹתֵן** - מותר בשבת לתת תבלין לתוך כל מאכל הנמצא בכלי שני[יג], **חוּץ מִדָּבָר** [-דבר מאכל] **שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חוֹמֶץ וְצִיר** - רוטב הנוסף מן הדגים כשכובשים אותם במכבשי[יד], שלא יתן לתוכם תבלין בשבת, משום שהם מבשלים את התבלין אף בכלי שני. ומבואר שסובר שהחומץ מבשל גם לאחר שנתערב בתבשיל, וממילא גם מותר לתת קמח לתוך תבשיל שנתערב בו חומץ, שמבשל את הקמח ואינו מניחו להחמיץ.

שואלת הגמרא: וְנוֹקְמָהּ - ויעמיד רב חסדא את דברי היש אומרים **כְּרַבִּי יוֹסֵי, (דתנן) [דְּתַנְיָא][טו] בברייתא** (ע"ז עו:), **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, שעורים שלתתן [-שרה אותן] במים, ורוראה שמתנפחות וחושש שיחמיצו, **שׁוֹרֶן בְּחוֹמֶץ, וְחוֹמֶץ צוֹמְתָן** [-מחברן ומהדקן][טז] ואינו מניחן להחמיץ. וסברה הגמרא עתה, שגם כאשר החומץ מעורב בתבשיל ואינו בעין, אינו מניח לקמח הניתן בו להחמיץ, ואם כן מדוע לא העמיד רב חסדא כרבי יוסי?[יז] **משיבה הגמרא: כִּי אֲשְׁמְעִינַן לֵיהּ** - אימתי שמענו **לְרַבִּי יוֹסֵי** שסבר שהחומץ מצמית את השעורים ואינו מניחן להחמיץ, **הָנֵי מִילֵּי דְּאִיתֵיהּ בְּעֵינֵיהּ** - דברים אלו אמורים דווקא כשהחומץ עומד בעינו, כלומר בפני עצמו, ולא נתערב בדבר אחר, **אֲבָל עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבְתָּא**, כלומר כשהוא מעורב בדבר אחר, **לָא**, ושמא באופן זה גם רבי יוסי מודה שאין החומץ מונע החימרון, ולכן לא ניתן להעמיד את דברי היש אומרים כדעת רבי יוסי, והוצרך רב חסדא להעמיד בבריתא דווקא כרבי יהודה.

דעה אחרת בענין מלילת קמח בתבשיל בפסח: עוּלָּא אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה - בין אם נותן לתבשיל תחילה את הקמח ואחר כך את החומץ, ובין אם נותן תחילה את החומץ ואחר כך את הקמח, **אָסוּר** בפסח, **מִשּׁוּם** הרחקה, וכדרך המשל **דְּלָא לֵיתֵי אִבְּרִינְז גְּזִירָה מִחְזַר לְבַרְמָא לֹא תִּקְרַב** - אומרים לנזיר האסור בגפן ובציין (במדבר ו ג), לך והתרחק מן הכרם ואל תקרב אל סביבותיו[יח], אף שזה מותר לו ונאסר רק באכילת הענבים, כדי שלא יכשל באיסור אכילתם, ואף כאן אסרו מלילת הקמח בתבשיל אף כשנותן עליו חומץ בעין, כדי שלא יבואו להתיר בחומץ מעורב בתבשיל.

הלכה בענין מלילת בקמח בפסח מחמיש שהתייבשו בתנור: רַב פָּפִּי שָׁרֵי לֵיהּ לְבוּרְדִּיקֵי דְּבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא - התיר לנחתומים [-האופים והמבשלים] שבביתו של ראש הגולה, **לְמִמְחָה** - לערב את התבשיל שבקְּדֵירָה **בְּחַמְרֵי** - בקמח שנטחן מחטים שהתייבשו בתנור[יט], כיון שנחשב כקמח אפוי שאינו מחמיץ[כ].

דעה חולקת: אָמַר רָבָא, אִיקָא דְּשָׁרֵי כִּי הַאי מִילְּתָא - וכי יש מי שמתיר דבר כזה **בְּדוּכְתָּא דְּשָׁכִיחֵי עֲבֵדֵי** - במקום שמצויים בו עבדים [כגון בבית ראש הגולה], שמזלזלים ביותר באיסורים, והרי יש חשש שמא יבואו לעשות כן גם בקמח סתם. **לשון אחר בזה: אִיקָא דְּאָמְרֵי** - יש אומרים, **רָבָא גּוּפָא מִחְּלֵה לֵיהּ קִירְדָא בְּחַמְרֵי** - רבא עצמו נתן לתוך התבשיל קמח מחטים שהתייבשו בתנור, ולא חשש שמא יבואו לעשות כן בקמח סתם אלא בבית ראש הגולה, שמצויים בו עבדים שאינם הגונים, וחשודים לעבור על איסורים[כא].

★ ★ ★

משנה המשנה דנה בנתינת קמח לתוך דברים חריפים: אֵין נוֹתְנִין קֶמַח לְתוֹךְ חֲרוֹסֶת - מין מאכל העשוי ממיני פירות[כב] ומעורב בו חומץ[כג] **אוֹ לְתוֹךְ הַחַרְדָּל** בפסח, כיון שהוא מחמיץ בתוכם[כד]. **וּבְרִיבְעֵד אִם נָתַן קֶמַח** בחרדל, **יֹאכַל** אותו **מִיָּד** קודם שיחמיץ, כיון שחוזקו של החרדל מונע את מהירות החימרון. **וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר** לאוכלו אפילו מיד[כה].

המשנה דנה באיסור לאכול את הפסח כשאינו צלי אלא נא או מבושל[כו]: אֵין מְבַשְּׁלִין אֶת קרבן **הַפֶּסַח, לֹא בְּמַשְׁקִין** כגון מים, יין, שמן ודבש[כז], **וְאַף לֹא בְּמֵי פֵרוֹת** כגון מי תותים ופודחים ורימונים וכיוצא בהם[כח], ואף שלא נאמר באיסור זה אלא בישול במים[כט]. **אֲבָל מְצָלִין** את קרבן הפסח בשעת צלייתו[ל] **וּמְטַבְּלִין אוֹתוֹ** בשעת אכילתו **בְּהֶן** - במשקים ובמי פירות[לא].

הלכה בענין דבר המחמיץ: מֵי תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל נַחְתּוֹם - מים שהאופה נותן בהם את ידיו ומצננן בשעה שעורך ומחליק את המצה[לב], **יִשְׁכֹּב** מידי[לג], **מִפְּנֵי שֶׁהֵן מַחְמִיצִין** - שבידים העוסקות בעיסה דבוקים שיירי בצק ומחמיצים את המים[לד].

★

גמרא שנינו במשנה: אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך חרדל, ואם נתן יאכל מיד, **ורבי מאיר אוסר. הגמרא מבארת באיזה אופן נחלקו: אָמַר רַב חֲנָא, מַחֲלוֹקֶת** חכמים **ורבי מאיר היא כשנתן קמח לְתוֹךְ הַחַרְדָּל**, שבזה סוברים חכמים שיאכל מיד, כיון שחוזק החרדל חד מאד[לג], **ואינו מניח לקמח להחמיץ מהר**[לה], **ורבי מאיר חולק ואוסר גם בזה. אֲבָל** אם נתן קמח **לְתוֹךְ חֲרוֹסֶת**, שאין חזקו כל כך[לד], **לִדְבָרֵי הַכֹּל** אסור באכילה **וְיִשְׂרָף מִיָּד**, שהחומץ שבחרוסת כשהוא צונן ממהר את החימרון[לו].

סיוע לרב כהנא מברייתא: תָּנְיָא נְמִי הָכִי, אֵין נוֹתְנִין קֶמַח לְתוֹךְ הַחֲרוֹסֶת, וְאִם נָתַן יִשְׂרָף מִיָּד. ואם נתן קמח לְתוֹךְ הַחַרְדָּל, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר יִשְׂרָף מִיָּד קודם שיחמיץ, **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יֹאכַל מִיָּד**, ואין חוששים שמא יחמיץ קודם שיאכלנו[לח]. הרי מבואר שנחלקו רק בחרדל ולא בחרוסת.

פסק הלכה במחלוקת זו: אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵיהּ [-בנו] **דְּרַב יְהוּדָה, אָמַר רַב נַחְמָן, אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּדִבְרֵי חֲכָמִים** המתירים לאכול מיד חרדל שנתן בו קמח[לט]. **מבררת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק לְרַב הוּנָא בְּרֵיהּ** [-בנו] **דְּרַב יְהוּדָה,**

א. **או** קערות רבות מלאות חטים. רש"י בשבת (פח ע"ב ד"ה ניקח). ב. **ערוך** (ערך חשת ד' - הפלטין). ג. **רש"י** (ע"ז שם ד"ה פלטין). ד. **והערוך** (ערך חש - הפלטין) פירש, שטבעה במקום קנים שהיה בו מים. ה. **שנאמר** (משלי כח ט) 'מאזין תפלתי', ודרשו מזה חכמים (סוטה ל:), שכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות. רש"י (ע"ז שם). ו. **בנמדהרין** (מז:) למדו הלכה זו בגזירה שוה, עיין שם. ז. **היינו** אף לישראל, וכל שכן לנכרים. ר"ן (על אלפסי ע"ז שם). ח. **פעולה** זו נקראת 'שלילה'. רש"י (ע"ז מ"ש). אמנם המכתם (ע"ז שם ד"ה ועוד ראשונים ביארו, שהיו נותנים קמח בתוך הקדירה כדי לחזקה. ט. **אך** ליתן לקדירה רותחת, חלילה היא ומותר כמבואר לעיל (עמ' ג). תוספות (ע"ז שם ד"ה ויש). ט. **וזה** מותר גם בתבשיל הנתון בקדירה שעדיין אינה רותחת, אך בתבשיל צונן לגמרי אין החומץ מונע את חימרון הקמח. מאירי (ע"ז שם - הפלטין). י. **שמערה** מהקדירה לתוכה, ומתוכה לשאר הקערות. רש"י בשבת (מג: ד"ה תמחוי).

יא. **רש"י** בשבת (שם ד"ה ניקח). יב. **ראה** הגהות וציונים. יג. **רש"י** בחולין (ע. ע"ש ומשם). יד. **עפ"י** רבינו חננאל (ע"ז כ' ע"ב). טו. **ועשוי** לטבל בו את הבשר, ונותנים בו קמח שמחמיץ ומקהה [-מכרכן] טעמו [שלא יהיה חריף כל כך]. רש"י (ע"ז שם ד"ה מחמצת). טו. **שמשהה** בהם את הקמח כדי לרכך טעמם וחריפותם עד שהוא מתמיץ. על פי רש"י (שם). יח. **שהם** משבעת המשקים המכשירים לקבלת טומאה כמים. תפארת ישראל (יכין לחם ס). יח. **תפארת** ישראל (שם לחם ס). יט. **בגמרא** (לקמן מג) יבואר הטעם בזה. כ. **רש"י** (ע"ז שם). וכהריטב"א (ע"ז שם) הוסיף שמדירת בהם את הכלים. כא. **במקום** מדרון, כדי שלא יתקבצו ויחמיצו. גמרא (לקמן מב:). כב. **ריטב"א** (שם). ובכפר המכתם (ע"ז שם ד"ה מחמצת) כתב, שישפכו משום העיסה שנתערבה בהם, שלא תתקבץ יחד ותחמיצם. כג. **נמוקי** יוסף (ע"ז שם ד"ה חרוסת). כד. **נמוקי** יוסף (שם). כה. **תוספות** חכמי אנגליה (ע"ז שם ד"ה מחמיר).

אֲחֲרוֹסֶת קָאָמַר מָר - מה שאמרת הלכה כדברי חכמים שאמרו 'אכל מיד', האם היינו אף על חרוסת שניתן בה קמח, שאף בה נחלקו חכמים והתירוה באכילה מיד, **אוֹ אַחֲרֶךָ קָאָמַר מָר** - או שמא רק על חרדל שניתן בו קמח אמרת שהתירוהו והלכה כמותם, אך את החרוסת לא התירו.

אָמַר לֵיהּ רב הונא בנו של רב יהודה, **לְמַאי נָפְקָא מִינַּהּ** - לאיזה ענין אתה צריך לדעת זאת[א]. אמר לו רב נחמן בר יצחק, **דְּרַבִּיעַ דָּרֵב כָּהֲנָא** שחילק ביניהם, **דְּאָמַר רַב כָּהֲנָא, הַמָּחֳזוֹקֶת** של חכמים ורבי מאיר האם יאכל מיד או ישרוף מיד היא רק בנותן קמח **לְתוֹךְ הַחֲרֶדֶל, אֲבָל** כשנותנו **לְתוֹךְ הַחֲרוֹסֶת לְדִבְרֵי הַכֹּל יִשְׂרֹף מִיָּד**, ואם אמרת דבריו שהלכה כחכמים גם בחרוסת, הרי שאתה חולק בזה על דברי רב כהנא, וסובר שהמחלוקת היא בין בחרדל ובין בחרוסת.

אָמַר לֵיהּ רב הונא בנו של רב יהודה, **לָא שְׁמִיעַ לִי** - לא שמעתי את דברי רב כהנא, **לָא סָבְרִינְהוּ לִי** - אינני סובר כדבריו שיש בזה חילוק[ב], אלא חכמים התירו לאכול מיד גם בחרוסת שניתן בה קמח, והלכה כמותם.

מֵיבְיָא הַגְּמָרָא הוֹכָחָה כְּרַב כָּהֲנָא: אָמַר רַב אַשִׁי, כְּוָותֵיהּ דְּרַב כָּהֲנָא מְסַתְּבָרָא - מסתבר כשיטתו של רב כהנא שחכמים התירו רק בחרדל ולא בחרוסת[ג], **מִמַּה דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, שְׁאִין הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי** שאמר לעיל (מ.) שהחומץ מצמית את השעורים שלתתן ומונען מלהחמיץ, אלא החומץ אינו מצמית ואינו מונע חימרן. **מַאי לָאו** - האם לא משמע מזה, **דַּצְמִיתֵי הוּא דְּלָא צְמִית הָא חֲמוּצֵי מְחַמְּצָא** - שכיון שאינו מצמית את השעורים שהחלו להתנפח, הרי הוא כשאר משקים שממהרים את חימרן הקמח הניתן לתוכם[ד] וכיון שבחרוסת מעורב חומץ, הרי הוא ממהר להחמיץ את הקמח הניתן לתוכו, ומוכח ששמואל סבר כרב כהנא שחכמים נחלקו דווקא בחרדל, אך בחרוסת שניתן בה קמח מודים שתשרף מיד משום החומץ שבה.

הגמרא דוחה את הראיה: לָא - אין ראיה מדברי שמואל שחכמים מודים שחרוסת שמעורב בה חומץ מחמיצה את הקמח הניתן לתוכה, שכן **דִּילְמָא לָא מְצָמְתָא צְמִית וְלָא חֲמוּצֵי מְחַמְּצָא** - שמא אף שאין החומץ מונע את חימרן השעורים שהחלו להחמיץ, מכל מקום גם אינו ממהר את החימרן[ה], אלא מחמיץ רק לאחר שיעור חימרן של עיסה רגילה, ולכן מותר לאוכלו מיד קודם שיחמיץ.

★

שנינו במשנה: אֵין מְכַשְּׁלִין וכו' את הפסח לא במשקין ולא במי פירות.

הגמרא מביאה ברייתא במקור דין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בקרבן הפסח (שמות יב ט) 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם', ויש לדייק, **אֵין לִי** ללמוד **אֶלָּא** שאסור לאוכלו כשהוא מבושל **'בַּמָּיִם'**, אך כשהוא מבושל **בִּשְׁאָר מַשְׁקִין, מִנַּיִן** שאסור לאוכלו. **תַּלְמוּד לוֹמַר** זאת, **וּמָה מַיִם שֶׁאֵין כְּפִיגִין טָעֲמָן** - שאינם נותנים טעמם בבשר, מכל מקום **אֲסוּרִין** - אסור לאכול את קרבן הפסח שנתבשל בהם, **שְׁאָר מַשְׁקִין שֶׁכְּפִיגִין טָעֲמָן** - שנותנים טעמם בבשר, **לֹא כָּל שֶׁכֵּן** שבשר הפסח שנתבשל בהם נאסר באכילה.

רַבִּי אוֹמֵר, למדים את האיסור אף בשאר משקים מעצם הפסוק, נאמר **'בַּמָּיִם', אֵין לִי** ללמוד לאסור לאכול קרבן פסח **אֶלָּא** כשהוא מבושל **בַּמַּיִם**, כשהוא מבושל **בִּשְׁאָר מַשְׁקִין, מִנַּיִן** שאסור לאוכלו, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכפילות שבכתוב **'וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל'**, שהיה יכול לומר רק 'נא ומבושל במים', **שֶׁמָּצִינוּ מָקוֹם** אסור לאוכלו כשהוא מבושל, אף אם נתבשל בשאר משקים[ו].

מבארת הגמרא את ההילוך להלכה בין מקורות האיסור: מַאי בֵּינַיְיהוּ - מה ההבדל בין שני לימודים אלו, **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ צְלִי קֻדָּר** - יש הבדל בין הלימודים באופן שצלה את בשר הפסח ב'קדר', דהיינו בתוך קדירה שאין בה מים או משקה אחר, שהוא מתבשל בתוך המים הנפלטים ממשנו, שלחכמים שלמדו לאסור בישול בשאר משקים בקל וחומר ממים, משום שנותנים טעם בבשר, באופן זה אין ללמוד ממים, שהרי באופן זה אינו נותן טעם בבשר, ומותר לאוכלו[ז], ולרבי שלמד מ'מבושל' לכל מבושל', אף אופן זה נתרבה לאיסור, כיון שהוא כמין בישול[ח].

מבררת הגמרא: וְרַבָּנָן הַאי 'בָּשֹׁל מְבֻשָּׁל' מַאי עָבְדִי לֵיהּ - מאחר שחכמים לא דרשו מ'מבושל' לרבות איסור אכילת פסח שנתבשל בשאר משקים, מה הם דורשים מכפילות זו[ט]. **מֵשִׁיבָה הַגְּמָרָא: מִבַּעֵי לֵיהּ לְכַדְּתַנְיָא** - היא נצרכת להם ללמד הלכה כפי שהיא שנויה בברייתא, ששנינו בברייתא, **בָּשֹׁל** לקרבן הפסח **וְאַחַר כָּךְ צָלִי, אוֹ שָׁצָלִי וְאַחַר כָּךְ בָּשֹׁל**, חַיָּב מלקות על אכילתו, משום שעבר על לא תעשה של 'אַל תֹּאכְלוּ וגו' וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל'. ואיסור זה נלמד מהכפילות 'ובשל מבושל' לרבות שאכילת פסח מבושל אסורה בכל אופן של בישול[י].

מקשה הגמרא: בָּשֹׁל נָמֵי - אמנם מובן שאם **בָּשֹׁל וְאַחַר כָּךְ צָלִי חַיָּב, דְּהָא בָּשֹׁל הֵיכִי** - שהרי בישלו תחילה וכבר נעשה מבושל, ואין הצליה לאחר הבישול מבטלת את הבישול, **אֶלָּא צָלִי וְאַחַר כָּךְ בָּשֹׁל, הָא** - הרי באופן זה **צָלִי אֵשׁ הוּא**, אלא שאחר כך בישלו, ואין הבישול מבטל את הצליה שקדמה לו, **וַאֲמַאי** - מדוע חייב על אכילתו.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב כָּהֲנָא, הָא מְנִי - ברייתא זו כשיטת מי היא שנויה, כשיטת **רַבִּי יוֹסֵי הִיא, דְּתָנֵי** - ששנינו בברייתא, **יוֹצְאִין** - ניתן לצאת ידי חובת מִצְוַת אכילת מצה **בְּרָקִיק** - מאפה דק ורך' **הַשְּׁרוּי** בתבשיל לאחר אפייתו, **וּבְמִבּוּשָׁל שֶׁלֹּא נִימּוֹחַ** - וכן ניתן לצאת ידי חובת מצה ברקיק שנתבשל אם הוא קיים ולא נמס לגמרי, שעדיין הוא קרוי לחם, **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, יוֹצְאִין בְּרָקִיק הַשָּׁרוּי, אֲבָל לֹא בְּרָקִיק מְבֻשָּׁל וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִימּוֹחַ**, משום שהבישול מבטל ממנו שֵׁם לחם שהיה לו לאחר שנאפה[יא]. ומבואר שלדעת רבי יוסי דבר שנאפה ואחר כך נתבשל נחשב כמבושל, והוא הדין שדבר שנצלה ואחר כך נתבשל, הבישול שלאחר הצליה מבטל את הצליה, ולכן פסח שנתבשל לאחר צלייתו נאסר באכילה[יב].

תירוץ אחר: עוֹד אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא - אף אם תאמר שהברייתא שנויה בשיטת **רַבִּי מֵאִיר** שאין הבישול שלאחר האפיה או הצליה נחשב כמבושל, גם לא קשה מדוע פסח שנצלה ואחר כך נתבשל אסור, שכן **שְׁאנִי הָכָא** - כאן באיסור פסח מבושל שונה ההלכה, כיון **דְּאָמַר קְרָא** - שנאמר בפסוק **'וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל'** בכפילות הלשון, למדים לאסור בישול **מָכָּל מָקוֹם**, אף אם נתבשל לאחר שנצלה, וגזירת הכתוב היא.

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין אכילת פסח חרוך: תָּנוּ רַבָּנָן, יָכוֹל היית לומר שקרבן פסח **שֶׁצָּלָאוֹ כָּל צוֹרְכּוֹ** - יותר מכפי הראוי לו[יג], **יְהֵא חַיָּב** מלקות על אכילתו[יד], משום שעבר על לא תעשה, שנאמר (שמות יב ט) 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', וזה אינו צלי אש, אלא שרוף באש, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (שם) **'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם'**, שדווקא כשהפסח **נָא** [-צלוי, אך אינו צלוי דיו] **וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל, אָמַרְתִּי קַח** שלא לאוכלו, **וְלֹא כְּשֶׁצָּלָאוֹ כָּל צוֹרְכּוֹ** - יותר מכפי שראוי לו, ולכן פטור על אכילתו[טו].

מבארת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי - באיזה אופן הוא צליה כל צורכו, **אָמַר רַב אַשִׁי, דְּשָׁוְוֵיהּ חֲרוּכָא** - שחרך את הפסח ושרפו[יב].

★

ברייתא אחרת בענין אכילת פסח חי: תָּנוּ רַבָּנָן, יָכוֹל היית לומר שאם **אָכַל** משום שעבר על מה שנאמר (שם) 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'[טז], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל'**, שדווקא כשהפסח **נָא** - צלוי אך אינו צלוי דיו **וּבָשֹׁל** - או שהוא מבושל **אָמַרְתִּי קַח** שחייבים על אכילתו, **וְלֹא** כשהפסח **חַי** ולא נצלה. אמנם **יָכוֹל** היית לומר שלא רק שאינו חייב מלקות על אכילתו, אלא אף **יְהֵא מוּתָּר** לכתחילה לאוכלו חי ואין בכך שום איסור, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', שיש לאוכלו רק כשהוא צלוי, ולא כשאינו צלוי אלא חי[יז].

מבארת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי - מה הוא בשר **נָא** שנאסר באכילה בקרבן הפסח, **אָמַר רַב, דְּדַאֲמְרִי פַּרְסָאֵי** - אותה צליה שנקראת בלשון פרסי **'אַבַרְנָיִם'**, בלשון הקודש נקראת 'נא', והוא בשר צלוי אך אינו צלוי דיו[יח].

★

א. **ואף** ששנינו בברייתא (לעיל מ:) כמותו, מכל מקום המשנה חולקת וסוברת שחכמים התירו אף בחרוסת [כך משמע מסתימת לשון המשנה]. תוספות (ד"ה לֹא) ב. **וכשאמר** שמואל הלכה כחכמים, אמר זאת רק לענין חרדל. רש"י (ד"ה מיושים). ג. **ואינו** כמים המעורבים במי פירות שממהרים להחמיץ. רש"י (ד"ה לֹא) על פי הפני יהושע (ד"ה אמר). ד. **רבינו** חננאל (ד"ה כי אמאי). ה. **ואף** רבי למד דין זה מריבוי 'ובשל מבושל', שהרי הריבוי הוא לכל אופן של בישול, והיינו בין בתבשיל בשאר משקים ובלי קדר, ובין בישלו ואחר כך צלאו או צלאו ואחר כך בישלו. פני יהושע (ד"ה מ"ל). וכעין זה ביאר הצל"ח (ד"ה אלא - הנמי). ו. **על** פי רש"י (ד"ה ובשל מבושל). ז. **אם** משום שבלילתו רכה, או אף שבלילתו עבה מכל מקום הבישול עושהו מצה עשירה, ובאילו לא נאפה. תוספות (ד"ה לֹא). והרשב"א (בהערת נח: ד"ה לֹא) ביאר המחלוקת, שרבי יוסי סובר שהבישול מבטל את טעם המצה, ולרבי מאיר אינו מבטל את טעם המצה. ח. **מהרי"ם** חלאוותה (ד"ה יוצאין). והגמרא תבאר להלן מהו 'כל צורכו'. ט. **רש"י** (ד"ה יוצאין). עוד הביא, שיש מפרשים שניתן הברייתא הוא בפסח שצלאו כל צרכו ואחר כך בישלו, האם חייבים עליו משום מבושל. אך דחה פירוש זה, שכן מאחר שריבתה התורה לאסור בישול אחר צליה, אין לחלק בין צליה רגילה לחריכה. י. **ראה** בהערה להלן. שיש אומרים שאין לוקים על לאו זה, כיון שהוא לאו שבכללות 'והיינו שנכללו בו כמה איסורים. יא. **ואף** נראה שיוצא בו. מאירי (ד"ה מבושל). יב. **ומדובר** כשעדיין ראוי לאוכלו על ידי הדחק, ולכן יוצאים בו ידי אכילת הפסח. מאירי (שם). יג. **ואף** שנאסר מן התורה בלא תעשה כמבואר להלן (ע"ב), מכל מקום הוא לאו הכולל כמה איסורים, וסבר החנא של הברייתא שאין לוקים עליו (שם). רש"י (ד"ה יכול יהא). אך התוספות (להלן ע"ב ד"ה אלא) כתבו, ש'כי אם צלי אש' הוא איסור עשה ולא איסור לא תעשה, ולכן אין לוקים עליו. יד. **ומתוך** כך אינו ראוי לאכילת אדם.

הגמרא מבארת הלכה בענין בישול שלא על גבי האש בשבת **ובקרבן פסח**: **אָמַר רַב חִסְדָּא, חֲמֵי טָבְרְיָא** במעיינות רותחים שבטבריא הנקראים 'חַמֵּי טְבֶרְיָא' **בְּשַׁבָּת, פָּטוּר** מקרבן חטאת אם עשה כן בשוגג, ופטור ממיתה אם עשה כן במזיד, כיון שאין בכך מלאכת בישול האסורה מן התורה בשבת. אך קרבן **פֶּסַח שֶׁבְּשַׁלּוֹ בְּחַמֵּי טְבֶרְיָא'** - במעיינות רותחים כ'חמי טבריא'[נט] ואכלו, **חַיָּיב** מלקות על אכילתו.

מקשה הגמרא: מַאי שְׁנָא - במה שונה בישול בחמי טבריא **בְּשַׁבָּת, דְּלָא** - שאינו נחשב בישול, משום **דְּתוֹסֶפֶת אֵשׁ בְּעֵינַן** - שצריכים שיבשל באש או בתולדת אש, שהוא דבר שקיבל חומו מן האש, כדי שיתחייב משום מלאכת בישול, **וְלֵיכָּא** - וחמי טבריא אינם תולדת אש, שהרי חומם לא נוצר על ידי אש, הרי **פֶּסַח נָמֵי** - גם בשר הפסח שנתבשל בחמי טבריא לא יתחייב על אכילתו משום אוכל פסח מבושל[יט], שהרי **לָאו תּוֹסֶפֶת אֵשׁ הוּא** - לא נתבשל בדבר שחומו נוצר על ידי אש.

מתרצת הגמרא: אָמַר רָבָא, מַאי חַיָּיב דְּקָתָנֵי - מה שאמר רב חסדא שהאוכל קרבן פסח שנתבשל בחמי טבריא חייב, היינו על **דְּקָא עָבַר מִשּׁוּם** 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' **וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל בַּמַּיִם'** אכן אינו עובר, כי אינו נחשב מבושל.

מביאה הגמרא: רַב חִיָּיא בְּרֵיהּ [-בנו] **דְּרַב נָתָן מַתְנִי הָהִיא דְּרַב חִסְדָּא** - שנה תירוץ זה שחייב משום שאינו 'צלי אש' ולא משום שהוא 'מבושל', **בָּהֲדֵיהּ** - במפורש, בדברי רב חסדא עצמם, וכך שנה, **אָמַר רַב חִסְדָּא, חֲמֵי טְבֶרְיָא בְּשַׁבָּת פָּטוּר, וּפֶסַח שֶׁבְּשַׁלּוֹ בְּחַמֵּי טְבֶרְיָא חַיָּיב,** כיון **שֶׁנֶּעֱבַר מִשּׁוּם** 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם **צְלִי אֵשׁ'.**

הגמרא מביאה מחלוקת בחיוב מלקות על לֹא תעשה זה: אָמַר רָבָא, אֲכָלוֹ לקרבן הפסח כשהוא **נָא** - צלוי אך אינו צלוי דיו,

---

רמב"ם (קרבן פסח פ"ח ה"י) ומאירי (ד"ה קרבן), והוא קודם השיעור של 'מאכל בן דרוסאי'. ומאכל זה לרש"י (פסח כ. ד"ה נן) הוא שליש בישולו, והרמב"ם (פסח פ"ח ה"ב) כתב שבחצי בישולו חייב משום מבשל בשבת, וכתב בהשגת הראב"ד שם, שהוא הבישול כמאכל בן דרוסאי. וכאן לענין פסח, איננו יודעים את השיעור, כיון שאין אנו בקיאים בלשון פרסי. מנחת חינוך (מצוה ז אות ג). טז. **הגמרא** סוברת עתה שרב חסדא מחייב משום שעבר על לא תעשה של 'אל תאכלו ממנו וגו' ובשל מבושל במים'. יז. **ואף** ציווי זה הוא לא תעשה, שכן 'אל תאכלו' שנאמר בתחילת כתוב זה מוסב גם על מה שנאמר בסופו 'כי אם צלי אש', כלומר, אל תאכלו פסח שאינו צלי אש. וסובר רב חסדא שלוקים על לאו שבכללות. רש"י (ד"ה מבושל) כתב בשיטת התוספות (פסח ד"ה ואכלו), שאין זה אלא עשה, ומה שאמר רב חסדא 'חייב' הוא לאו דווקא.

וְזוֹקֶה שְׁתַּיִם - שתי מלקיות[א], אחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא' (שמות יב ט), ואחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ' (שם)[ב], **מְבוּשָׁל וְזוֹקֶה שְׁתַּיִם** - שתי מלקיות, אחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' וּבָשֹׁל תְּבֻשָּׁל בַּמָּיִם' (שם), ואחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'. ואם אכל ממנו כזית **נָא** וכזית **מְבוּשָׁל, וְזוֹקֶה שָׁלֹשׁ** מלקיות, אחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא', ואחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' וּבָשֹׁל תְּבֻשָּׁל בַּמָּיִם', ואחת משום הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'.

דעה אחרת לגבי המלקות על הלאו הנסמך של 'אל תאכלו ממנו וגו' כי אם צלי אש': אֲבָל אָמַר, אֵין זוֹקִין עַל לָאו שֶׁבִּכְלָלוֹת - שכולל בתוכו כמה איסורים, ולכן האוכל פסח נא או מבושל אינו לוקה על הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', משום שלאו זה כולל לאסור כמה מיני בישולים שאינם צלי[ג].

שתי שיטות בדעת אבוי: אִיכָּא דְּאָמְרִי - יש אומרים, שלדעת אביי **תְּרֵתֵי הוּא דְּלָא אָמְרִי** - באופן שראוי לחייבו שתי מלקיות, כגון שאכל פסח כשהוא נא או כשהוא מבושל, שעבר הן על הלאו הכללי של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', והן על הלאו הפרטי של איסורים אלו, כיון שלוקה מלקות אחת על הלאו הפרטי, אינו לוקה עוד על הלאו הכללי. אך **חֲדָא מִיהָא אָמְרִי** - באופן שראוי לחייבו רק מלקות אחת והיא על הלאו הכללי, כגון שאכלו כשהוא מבושל בחמי טבריא, שאין להלקותו משום הלאו הפרטי של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ וגו' וּבָשֹׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם', כיון שאינו מבושל בתולדת האש', וגם לא משום הלאו הפרטי של 'נא' [שאינו צלוי לגמרי], כיון שאינו 'נא', מודה אביי שלוקה משום הלאו הכללי של אכילת בשר פסח כשאינו צלי אש.

ואִיכָּא דְּאָמְרִי - ויש אומרים, שלדעת אביי **חֲדָא נָמֵי לָא אָמְרִי** - גם באופן שלא באנו לחייבו אלא מלקות אחת על שעבר על הלאו הכללי אינו לוקה[ד], משום **דְּלָא מְיַיחַד לְאַוְיֵהּ** - שאין לוקים אלא על לאו המיוחד ומפורש לדבר מסוים **כְּמַה דְּלָאוּ דַּחֲסִימָה** - של 'לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ' (דברים כה ד) שממנו למדים דיני חיוב מלקות בכל הלאוין שבתורה[ה], ולא על לאו הכולל כמה איסורים[ו].

מחלוקת דומה בנזיר, שאסור באכילת חרצנים וזגים של ענבים, כמה מלקיות לוקה אם אכלם: רַבָּא אָמַר, אִם אָכַל הַנְּזִיר זָג [-קלִיפַת ענבים] וְזוֹקֶה שְׁתַּיִם - שתי מלקיות, אחת משום הלאו של 'זָג לֹא יֹאכָל' (במדבר ו ד), ואחת משום הלאו של 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן וגו' לֹא יֹאכָל'[ז] (שם), וכן אם אכל הנזיר **חַרְצָן** [-גרעיני ענבים] **וְזוֹקֶה שְׁתַּיִם** - שתי מלקיות, אחת משום הלאו של 'מֵחַרְצַנִּים וגו' לֹא יֹאכָל' (שם), ואחת משום הלאו של 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן וגו' לֹא יֹאכָל'. ואם אכל **זָג וְחַרְצָן, וְזוֹקֶה שָׁלֹשׁ** מלקיות, אחת משום הלאו של 'זָג לֹא יֹאכָל', ואחת משום הלאו של 'מֵחַרְצַנִּים וגו' לֹא יֹאכָל', ואחת משום הלאו של 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן וגו' לֹא יֹאכָל'.

אֲבָל אָמַר, אֵין זוֹקִין עַל לָאו שֶׁבִּכְלָלוֹת, ולכן האוכל זג או חרצן אינו לוקה משום הלאו של 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן וגו' לֹא יֹאכָל', מפני שהוא כולל כמה איסורים, שהם חרצנים, זגים, ענבים לחים ויבשים, ועלי גפנים ולוליבים.

גם כאן נאמרו שתי שיטות: אִיכָּא דְּאָמְרִי - יש אומרים, שלדעת אביי **תְּרֵתֵי הוּא דְּלָא אָמְרִי** - באופן שראוי לחייבו שתי מלקיות, כגון שאכל זג או חרצן, שעבר הן על הלאו הפרטי והן על הלאו הכללי, כיון שלוקה על הלאו הפרטי, אינו לוקה עוד על הלאו הכללי של 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן וגו' לֹא יֹאכָל'[ח], אך **חֲדָא מִיהָא אָמְרִי** - באופן שראוי לחייבו רק מלקות אחת והיא על הלאו הכללי, כגון שאכל עלי גפנים ולוליבים, מודה אביי שלוקה מלקות אחת. **ואִיכָּא דְּאָמְרִי** - ויש אומרים, שלדעת אביי **חֲדָא נָמֵי לָא אָמְרִי** - גם באופן שראוי לחייבו רק מלקות אחת משום הלאו הכללי, אינו לוקה, משום **דְּלָא מְיַיחַד לְאַוְיֵהּ** - שאין לוקים אלא על לאו המיוחד ומפורש לדבר מסוים **כְּמַה דְּלָאוּ דַּחֲסִימָה** - של 'לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ', ולא על לאו הכולל כמה איסורים.

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין זמנו של איסור אכילת קרבן פסח כשהוא נא: תָּנוּ רַבָּנָן, אֲבָל נָזִיד נָא מקרבן פסח בערב פסח **מְבָעוד יוֹם, פָּסוּר** ממלקות, אמנם אם אכל **נָזִיד נָא** בליל פסח **מְשֻׁחַשֶּׁכָה, חַיָּיב** מלקות, שאין איסור אכילת נא נוהג אלא בזמן מצות אכילת הפסח שהוא בליל פסח, ולא קודם לכן.

הלכה נוספת בברייתא בענין מקום אכילת קרבן הפסח[ט]: אִם אֲכָל מקרבן הפסח **נָזִיד צָלִי** בערב פסח **מְבָעוד יוֹם** במקום אחד, **לֹא פָסַל** את **עַצְמוֹ** מֵלאוכלו בליל פסח עם **בְּנֵי הַחֲבוּרָה** שנמנה עמהם על פסח זה במקום אחר, כיון שאכילת הפסח שלא בזמנו אינה נחשבת אכילה המועילה לפוטרו מלאכול את קרבן הפסח במקום אחר. אמנם אם אכל מקרבן הפסח **נָזִיד צָלִי** בליל פסח **מְשֻׁחַשֶּׁכָה** במקום אחר, **פָּסַל** את **עַצְמוֹ** מֵלאכלו עם **בְּנֵי הַחֲבוּרָה** שנמנה עמהם במקום אחר, כיון שלא ניתן לאכול את הפסח בשני מקומות או בשתי חבורות[י].

ברייתא שמבררת את מקור הפטור על אכילת נא מבעוד יום: תַּנְיָא אִידָךְ [-בברייתא אחרת], **יָכוֹל** היית לומר, שאם **אָכַל נָזִיד** מן הפסח כשהוא **נָא** בערב פסח **מְבָעוד יוֹם, וְהָא חַיָּיב** מלקות משום שעבר על הלאו של 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא', **וְדִין** [-קל וחומר] **הוּא, וּמָה בְּשָׁעָה שֶׁיְּשָׁנוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי** - אם בליל פסח שאז היא שעת קיום מצות אכילת קרבן פסח צלוי, שנאמר (שמות יב ח) 'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צָלִי אֵשׁ', **יְשָׁנוֹ** בְּאיסור **שֶׁל** [-אַל] **תֹּאכַל נָא** - נאמר בו איסור אכילת קרבן פסח נא, **בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי** - בערב פסח מבעוד יום שאז אינו זמן קיום מצות אכילת פסח צלוי, **אֵינוֹ דִּין שֶׁיְּשָׁנוֹ בְּשֶׁל תֹּאכַל נָא** - וכי לא נאמר שאכילת קרבן הפסח שהוא נא אסורה.

או שמא לֹא נדרוש קל חומר זה, אך מסברא אחרת נאמר שאסורה אכילת נא בערב פסח מבעוד יום, ואף נוסיף ונאמר שלא נאסרה אכילת נא בליל פסח. וכך נאמר, שמא רק **בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי** - שאינו מצווה באכילת פסח צלוי, דהיינו בערב פסח מבעוד יום, **יְשָׁנוֹ** בְּאיסור **בְּשֶׁל תֹּאכַל נָא, אך בְּשָׁעָה שֶׁיְּשָׁנוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי**, דהיינו בליל פסח, **אֵינוֹ בְּבָל תֹּאכַל נָא** - לא נאסרה אכילת פסח כשהוא נא.

וְאַל תְּתַמֵּהּ על סברא זו שבזמן המצוה לא נאמר האיסור של אכילת נא, **שֶׁהֲרֵי** בערב פסח מבעוד יום נאסר הפסח באכילה אף כשהוא צלוי, ומשהגיע ליל פסח **הוּתַּר** הפסח **מִכְּלָלוֹ** - מכלל איסורו **אֲצַל צָלִי**, ולכן יש לומר שאף אכילת נא הותרה, ולא ילקה עליה בליל פסח[יא]. וכדי שלא נאמר כן, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (שם יב ט) **'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשׁוֹל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', שֶׁאֵין תַּלְמוּד לוֹמַר** - שאין צורך לומר **'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'**, שהרי כבר נאמר בפסוק הקודם (שם יב ח) 'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צָלִי אֵשׁ', **וּמָה תַּלְמוּד לוֹמַר 'כִּי אִם צְלִי אֵשׁ'**, אלא בא הכתוב **לוֹמַר לְךָ, בְּשָׁעָה שֶׁיְּשָׁנוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי** - שאתה מצווה באכילת פסח כשהוא צלוי, דהיינו בליל פסח, **יְשָׁנוֹ בְּבָל תֹּאכַל נָא** - אתה מצווה גם שלא לאכלו כשהוא נא, **אֲבָל בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ בְּקוּם אֲכוֹל צָלִי** - שאינך מצווה לאכלו כשהוא צלוי, דהיינו מבעוד יום בערב פסח, **אֵינוֹ בְּבָל תֹּאכַל נָא** - אינך מצווה שלא לאכלו כשהוא נא[יב].

דרשה אחרת בפסוק זה: רַבִּי אוֹמֵר, יש לשאול, **אֶקְרָא אֲנִי 'בָּשׁוֹל'** - הרי די היה כתוב 'בשל', כדי שנדע לאסור אכילת פסח מבושל, **וּמָה תַּלְמוּד לוֹמַר** - מה בא ללמדנו הוספת הכתוב **'מְבוּשָׁל'**, ויש להשיב, **שֶׁיָּכוֹל** היית לומר, **אֵין לִי** לומר שיחתייב מלקות על אכילת פסח מבושל **אֶלָּא** כְּשֶׁבִּישְּׁלוֹ **מְשֻׁחָשֶׁכָה**, שהוא עיקר זמנו של הפסח[יג], אך **אִם בִּשְּׁלוֹ** בערב פסח **מְבָעוד יוֹם** ואכלו משחשיכה בליל פסח, **מְנַיִן** שגם באופן זה חייב מלקות, **תַּלְמוּד לוֹמַר - מלמדנו הכתוב 'בָּשׁוֹל מְבוּשָׁל'** שנאמר בכפילות וביתור תיבת 'מבושל', ללמדנו שעובר על איסור אכילת פסח מבושל **מִכָּל מָקוֹם**, אף כשנתבשל שלא בזמן אכילתו.

קושיא על דרשת רבי מפסוק זה: וְהָאי - והרי כפילות זו של **'בָּשׁוֹל מְבוּשָׁל'** - כבר דרש ממנה **רַבִּי** עצמו בברייתא לעיל (ע"ש) **לְאִסּוּר** אכילת הפסח

א. **שכל** אחת מהן ארבעים הכאות חסר אחת. ב. **שתיבות** 'כי אם צלי אש' נאמרו כהמשך ללאו שנאמר בתחילת הפסוק 'אל תאכלו ממנו'. רש"י (ד"ה נוקין). ג. **רש"י** (ד"ה קנו: ד"ה ע) כתב, שכולל גם איסור נא וגם איסור מבושל. ד. **בבבואר** לעיל (ע"ש). ה. **ביין** שהוא נסמך לפרשת מלקות שנכתבה לפניו באותה פרשה (דברים כה ב-ג). רש"י (ד"ה ואלקה). ו. **שנאמר** (במדבר ו ד) 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג לֹא יֹאכָל'. 'חרצנים' הם גרעיני הענבים, ו'זג' היא קלִיפתם. ז. **שתיבות** 'לא יאכל' נאמרו כהמשך לתחילת הפסוק 'מכל אשר יעשה מגפן היין'. ח. **אביי** מודה שאם אכל זג וחרצן לוקה שתי מלקיות, שהרי שניהם מפורשים בפסוק, ולא חלק אביי אלא שאינו לוקה משום הלאו של 'מכל אשר יעשה מגפן היין וגו' לא יאכל', כפי שמוכח בגזיר (שם), ואף שנאמר 'לא יאכל' רק פעם אחת לשניהם, הרי זה כאילו נכתב על כל אחד בפני עצמו. רש"י (ד"ה מיהא). אך המפרש בגזיר (שם ד"ה ובפ) כתב, שלאביי [ושם בגזיר אמרו שיטתו בשם רבא] אף האוכל זג וחרצן אינו לוקה אלא אחת. וכן מבואר ברמב"ן (ספר המצוות שמצוות לא תעשה ד"ש ומנין שם). ט. **לקמן** (סו:) מובא בברייתא, שנחלקו רבי יהודה ורבי שמעון, אם קרבן פסח אחד נאכל אף בשתי חבורות אך לא בשני מקומות. או להיפך, שנאכל אף בשני מקומות אך לא בשתי חבורות [ושיטת אכילה בשתי חבורות שהם במקום אחד, כגון שהיו יושבים ואוכלים, ונפרסה מחיצה ביניהם. וכן שיטת אכילה בשתי מקומות על ידי חבורה אחת, כגון שהיו יושבים ואוכלים, ונסתלקה מחיצה מבניניהם (שם ש"ס)]. שרבי יהודה אוסר רק אכילת הפסח בשני מקומות, ורבי שמעון אוסר רק בשתי חבורות. ושניהם למדו זאת ממה שנאמר בפסח (שמות יב מו) 'בבית אחד יֵאָכֵל', שרבי יהודה סבר שיש לו למטורת, כלומר שהולכים אחר מה שנכתב 'יאכל' שמתפרש שאדם אחד יאכל בבית אחד אך לא בשני בתים, ורבי שמעון סבר שיש לו למקרא, כלומר שהולכים אחר הקריאה 'יֵאָכֵל' דווקא, שהפסח יאכל על ידי חבורה אחת אך בשני מקומות. על פי רש"י לקמן (שם ד"ש וכל ד"ה ומנין שם ע"ב ד"ש מ"ע). י. **לְחַלֵּק** בגמרא יבואר המקור לכך. יא. **ואף שלא** הותר לכתחילה לאוכלו כשהוא נא באותה שעה, מכל מקום לא ילקה על אכילתו, ודווקא מבעוד יום חייב מלקות על אכילתו כשהוא נא, כיון שעדיין לא הותר באכילה כשהוא צלוי. יב. **רש"י** (ד"ה אלא).

כשהוא **צָלִי קָדֵר** - מבושל בקדירה בלא משקה כלל, **וְנִשְׁאָר מֵעֶקֶץ** - ולאסור אכילת פסח שנתבשל בשאר משקים ולא במים, ואינה מיותרת ללמד איסור לאכול פסח שנתבשל בערב פסח מבעוד יום.

מתרצת הגמרא: אִם כֵּן שבא הכתוב רק לאסור לאכול פסח כשהוא צלי קדר או מבושל בשאר משקים, **לֵימָא קְרָא** - יכפול הכתוב את אותה תיבה עצמה, ויאמר **או 'בָּשֹׁל בָּשֵׁל' או 'מְבוּשָׁל מְבוּשָׁל', מַאי** - מדוע שינה לשונו וכתב **'בָּשֹׁל מְבוּשָׁל', אלא** ודאי **שְׁמַעַתְ מִינַּהּ תַּרְתֵּי** - יש ללמוד מכאן את שני הדינים, מעצם כפל הלשון יש לרבות שאף כשהפסח הוא צלי קדר או מבושל בשאר משקים אסור לאוכלו, ומכך ששינה הכתוב לשונו יש לדרוש שחייב מלקות על אכילת פסח מבושל בליל פסח, אף כשנתבשל בערב פסח מבעוד יום.

★

הגמרא מביאה ברייתא המחדשת איסור לאו באכילת פסח מבעוד יום: תָּנוּ רַבָּנָן, אם **אָכַל** כזית[יג] מקרבן הפסח כשהוא **צָלִי** בערב פסח **מְבֻעוֹד יוֹם חַיָּיב** מלקות, וְכֵן אם אכל **נָזִית** מן הפסח כשהוא **נָא** בליל פסח **מְשֻׁחַשֵּׁיכָה, חַיָּיב** מלקות.

מדייקת הגמרא: קָתָנֵי - שנינו בברייתא, שהחיוב על אכילת הפסח כשהוא **צָלִי** מבעוד יום, הוא **דּוּמְיָא דְּנָא** - בדומה לחיוב על אכילת נא בליל פסח, **מַה** - כשם שאכילת **נָא** אסורה **בָּלָאו** המחייב את האוכלו במלקות, **אַף** אכילת הפסח כשהוא **צָלִי** מבעוד יום אסורה **בָּלָאו** המחייב את האוכלו במלקות[יד]. **ולפי זה שואלת הגמרא: בְּשָׁלָמָא** - אמנם מובן מקור החיוב על אכילת הפסח כשהוא **נָא** בליל פסח, שכן **כְּתִיב** - נאמר בפסח (שמות יב ט) **'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא', אֶלָּא** אכילתו כשהוא **צָלִי** מבעוד יום, **מְנָלָן** - מנין לנו שהיא אסורה בלאו.

משיבה הגמרא: ממה **דִּכְתִיב** [-שנאמר] בפסח (פס יב ח) **'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה',** ויש לדקדק **'בַּלַּיְלָה' אִין** - אכן תאכלוהו, **אֲבָל בַּיּוֹם לָא** תאכלוהו, וכיון שעבר על איסור זה נחשב שעבר על לאו[טו], וחייב מלקות.

מקשה הגמרא: הַאי - הרי לאו זה אינו 'לא תעשה' שחייבים עליו מלקות, **אלא לָאו הַבָּא מִכְּלָל** [-ממשמעות] מצות **'עֲשֵׂה' הוּא,** שהרי מדייקים אותו ממצות עשה, **וְהַהִלְכָה** היא **שֶׁכָּל לָאו הַבָּא מִכְּלָל** מצות **'עֲשֵׂה',** דינו כמצות **'עֲשֵׂה',** שהעובר עליו אינו לוקה.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב חִסְדָּא, הָא מָנִי - ברייתא זו בשיטת מי היא שנויה,

---

יג. **על** פי רמב"ם (קרבן פסח פ"ח ה"ט).

כשיטת **רַבִּי יְהוּדָה הִיא**, דְּתָנְיָא, נאמר לגבי הקדשת בהמה בעלת מום (ויקרא כב כג) **וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אוֹתוֹ וֹ**לֶנֶדֶר לֹא יֵרָצֶה׳א, כלומר, שור או שה שיש בהם מומים אלו, אין נודרים להקדישם לקרבן להקריבם על גבי המזבח, אלא מקדישים אותם לנדבה על מנת למכרם ולהביא בדמיהם צרכי בדק הבית. ומדויק מתיבת ׳אותו׳, שרק **אוֹתוֹ** דהיינו בהמה בעלת מום, **אֲבָל** [-מקדיש] **קְדוּשַׁת בֶּדֶק הַבַּיִת, וְאִי אַתָּה כּוֹתְפִים** - אך אין אתה מקדיש בהמות **תְּמִימוֹת** דהיינו שאין בהם מום הראויים להקריבם על גבי המזבח, **לְבֶדֶק הַבַּיִת**[ב]. **מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל הַכּוֹתְפִים תְּמִימִים לְבֶדֶק הַבַּיִת, עוֹבֵר בְּמִצְוַת ׳עֲשֵׂה׳** זו של ׳נִדְרְךָ תַּעֲשֶׂה אתו׳. **אֵין לִי** ללמוד מזה **אֶלָּא** שהמקדיש תמימים לבדק הבית עובר **בַּעֲשֵׂה, בְּאִיסּוּר ׳לֹא תַעֲשֶׂה׳ מִנַּיִן** שהוא עובר, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב בתחילת פרשה זו (פס כב יז) **׳וְנִדְבָה ה׳ אֲשֶׁר תִּדֹּב אֲמַר׳**, ופסוק זה **לְמֵד עַל כָּל הַקְרָשָׁה בּוֹזָּה** - על כל מה שנאמר בפרשה זו, **שֶׁיְּהֵא** העובר עליו מוזהר **בְּלֹא תַעֲשֶׂה, הִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה.**

שני ביאורים בדרשת לימוד זה: אָמַר לוֹ רַבִּי לָבָר קַפָּרָא, מַאי מַשְׁמַע - כיצד משמע בפסוק זה שיש בכך איסור ׳לֹא תעשה׳. **אָמַר לוֹ** בר קפרא, **דִּכְתִיב** - שנאמר בו **׳לֵאמֹר׳**, והוא נוטריקון [-ראשי תיבות] **׳לֹא, נֶאֱמַר בְּדִבְּרִים׳**, כלומר איסור ׳לֹא תעשה׳ נאמר בדברים האמורים בפרשה זו.

וְרַבִּי רַב אָמְרִי - בבית מדרשו של רב אמרו ביאור אחר בדרשה זו, **שׁ׳לֵאמֹר׳** הוא נוטריקון [-ראשי תיבות] **׳לֹא אֱמוֹר׳**, כלומר, ציוה הקב״ה למשה, אמור להם שיש איסור לאו בדברים האמורים בפרשה.

נמצא, שלשיטת רבי יהודה מצות ׳עשה׳ שנאמר בה לשון ׳לאמר׳ דינה כ׳לא תעשה׳[ג]. ואף כאן בפסח, יש ללמוד ממה שנאמר בתחילת הפרשה (שמות יב ו) **׳וְשָׁחֲטוּ** ה׳ **אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל׳**, שאיסור אכילת הפסח בערב פסח מבעוד יום, שנלמד ממה שנאמר **׳וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה׳** (שמות יב ח) ולא ביום, שדינו כ׳לא תעשה׳ ולוקה עליו, והברייתא שאמרה כך היא כשיטת רבי יהודה.

★

שנינו במשנה: מֵי תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל נֶחְתּוֹם וכו׳ ישפכו, מפני שהן מחמיצין.

סתירה בין שתי בריתות בדין זה: תָּנֵי חֲדָא - בברייתא אחת, **שׁוֹקְנִין** מי תשמישו של נחתום **בְּמָקוֹם מְדָרוֹן** - [-משופע], שמתוך שהם יורדים במדרון נבלעים בקרקע במהרה[ד], **וְאֵין שׁוֹקְנִין** אותם **בְּמָקוֹם הָאִשְׁבּוֹרָן** [-בקע שבקרקע][ה], כיון שמים אלו אינם נבלעים בקרקע אלא נאספים ושוהים שם ומחמיצים, ואסור להשהות חמץ בפסח. **וְתָנֵא אִידָךְ** - ואילו בברייתא אחרת שנינו, **שׁוֹקְנִין** - מותר לשפוך מי תשמישו של נחתום אף **בְּמָקוֹם הָאִשְׁבּוֹרָן.**

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא - הברייתא הראשונה ששנינו בה שאסור לשופכם באישבורן, דיברה באופן **דְּנָפְשִׁישׁ חָקְווֹ** - שהמים מרובים, שמתאספים במקום אחד ואינם נבלעים בקרקע מהר, אלא שוהים ומחמיצים, **וְהָא** - הברייתא השניה ששנינו בה שמותר לשפכם באישבורן, דיברה באופן **דְּלֹא נְפִישִׁי לֹא קָוְוו** - שהמים מועטים, שאינם מתאספים אלא נבלעים בקרקע מהר, ואין חשש שיחמיצו.

★

דין בלישת בצק המצות לפסח: אָמַר רַב יְהוּדָה, אִשָּׁה לֹא תָּלוּשׁ בצק למצות לפסח **אֶלָּא בְּמֵי שָׁנָּה** - ששהו במשך הלילה לאחר ששנאבו, כיון שבימי ניסן המעיינות חמים[ו], ומים חמים עלולים להחמיץ את העיסה, ולכן צריך להשהותם מחוץ למעיין במשך הלילה כדי לצננם[ז].

מעשה בענין זה: דְּרָשָׁהּ רַב בָּתְנֵיהּ בהלכה זו **בָּעִיר פַּפּוּנְיָא** בלשון הקודש, ומכיון שבני אותה העיר לא היו בקיאים בלשון הקודש, סברו שכוונתו שצריך ללוש בצק לפסח רק במים ששייכים לו, ולכן **לְמָחָר אֲיִיתִי כּוּפֵּי עֲלָמָא**

א. **׳שרוע׳** היינו שאחת מעיניו גדולה ואחת קטנה, והוא הדין בשאר האברים שיש מהם שנים, כשאחד מהם גדול ואחד קטן. רש״י (ד״ה שרוע). **׳קלוט׳** היינו שפרסותיו קלוטות [שאינן סדוקות]. רש״י (ד״ה קלוט). והרי הם כשל חמור וכשל סוס. גמרא (כתובות מ:). ב. **׳לנדר׳** היינו לקרבן, שהרי כתוב בו ׳לא ירצה׳, והקדש שבא לרצות הוא שהוקדש לקרבן הקרב על המזבח. רש״י (ויקרא כב כג). ג. **ובאי׳לו** נכתב ׳ישור ושה שורע וקלוט נדבה [לבדק הבית] תעשה אותו, אבל תמימים לא תעשה נדבה לבדק הבית׳. מהרש״ל (ד״ה לפ). ד. **מגן אברהם** (סי׳ תנג סק״ע) בשם רש״י [ואינו לפנינו]. ה. **׳אישבורן׳** הוא מלשון שבירה, שהוא מקום שהקרקע שבורה ויש בה בקעים. רש״י (ד״ה שאינן מתאספין). ו. **שכן** עדיין יממות הגשמים הם, ומבואר לקמן (דף ה׳:) שבימות הגשמים החמה מהלכת בקצות הרקיע ממזרח את המעיינות, אף שכל העולם צונן. רש״י (ד״ה שנא). ז. **וכל** שכן שלא תלוש במים שנתחממו מחמת השמש. רש״י (ד״ה ולפ). ח. **הגהות וציונים.** ט. **עי׳** פי׳ רבינו חננאל (ד״ה ולפ). י. **עי׳** פי׳ רש״י (ד״ה מיהלא). ואף שמדובר בשוגג, קנסו אותה שמא תעבור במזיד. קרבן נתנאל (פוסק ב). יא. **רש״י** לעיל (ד. ד״ה נפקעו). יב. **שימחי׳** הוא תרגום של ׳אורג׳ (שמות כה ה). רש״י (ד״ה שימחי). יג. **ומצטנם** זה קנסוה אף שלא החמיץ הבצק. יד. **רש״י** (לעיל מב. ד״ה מפני). טו. **רש״י** (שם). אולם צריך לומר שהוא ראוי לאכילה בדוחק, שהרי הטעם שצריך לבערו הוא כדי שלא יבוא לאכלו [כמבואר בר״ן (עמ׳ ב׳ ד״ה ואיכא) ובמאירי (ד״ה ואיכא)], ואם נאמר שאינו ראוי לאכילה כלל הרי לא יבוא לאוכלו, ומדוע צריך לבערו. טז. **המשהה** חמץ ברשותו בפסח עובר בשני לאוים: א. ׳לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך׳ (שמות יג ז). ב. ׳שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם׳ (שם יג יט). יז. **רש״י** (ד״ה ולפ). אמנם התוספות (ד״ה ולפ) כתבו בשם רבינו חם שמאכלים אלו אסורים מן התורה בפסח באכילה בלבד, ואם משהם בביתו אינו עובר בבל יראה ובל ימצא, ופירש שהלשון ׳עוברין׳ היינו שצריכים להעבירם מעל השולחן, כלומר שלא לאכלם. והמהרי״ם חלאוה (שם) חילק ביניהם, וסובר שתערובת חמץ צריך לבער מדאורייתא, אבל חמץ נוקשה אינו אלא מדרבנן. יח. **לגבי** איסור אכילת חמץ אינו עובר מן התורה אלא אם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס. דהיינו שיש כזית חמץ בכגד כל חצי כיכר [של שמונה ביצים או של ששה ביצים. ראה עירובין (פה:)] מהתערובת, כמבואר ברמב״ם (ממץ ומצ״ב פ״ו ה״ו). ולענין איסור בל יראה ובל ימצא, כתב המגיד משנה (שם פ״ב ה״ח) שגם אינו עובר אלא אם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס. והביא שיש מן הגאונים שכתבו שאם יש כזית חמץ בכל התערובת, אף אם אין כזית בכדי אכילת פרס, עובר עליה משום בל יראה ובל ימצא, שהרי מכל מקום יש כזית חמץ ברשותו. יט. **דהיינו,** המים הנשארים אחרי עשיית הגבינה. ערוך (ערך נפיוכי). כ. **רש״י** (לעיל יט. ד״ה טופחו). כא. **במבואר** בגמרא להלן (מ״ב).

חֲצָבֶיהוּ וְאָתוּ לְמֵיבְזְיֵהּ - הביאו כל אנשי העיר את כדיהם, ובאו לפניו **וְאָמְרוּ לֵיהּ, הַב לָן מַיָּא** - תן לנו מים משלך. **אָמַר לְהוּ** רב מתנה, **אֲנָא בְּמַיָּא דְּבֵיתִי אֲמָרִי** - כוונתי היתה למים ששהו בלילה מחוץ למעיין[ח].

הלכות נוספות בלישת הבצק למצות: דְּרַשׁ רַבָּא, אִשָּׁה לֹא תָּלוּשׁ את בצק המצות לפסח **בְּמָקוֹם** זרחת **הַחַמָּה**[ט], כיון שחום השמש מחמם את הבצק ומחמיצו, וכן **לֹא** תלוש אותו **בְּחַמֵּי חֲמָה** - במים שנתחממו בחמה, מפני שהם מחמיצים[י], **וְלֹא בְּמַיִם הַגְּרוּפִין מִן הַמְּזָיָיר** - בשיירי מים שממצים משולי דוד גדול של נחושת עבה שתלוי תמיד על גבי האש, שהם תמיד חמים או פושרים, ואף בזמן שאין אש מתחת הדוד[יא]. וכן **לֹא תַּגְבִּיהַּ יָדָהּ מִן הַתַּנּוּר** - לא תסיר האשה את ידיה מן הבצק ותניחו, אלא תעסוק בו **עַד שֶׁתְּגַמֵּר אֶת כָּל** אפיית **הַפַּת** של המצות, משום שאם יושהה הבצק בלא התעסקות הוא ממהר להחמיץ[יב]. **(וצריך) [וְצְרִיכָה]ח** האשה הלשה את הבצק למצות, שיהיו לה **שְׁנֵי כֵלִים** מלאים מים, כלי **אֶחָד שֶׁמְּקַמֶּצֶת בּוֹ** - שטובלת את ידיה במים שבו, ומחליקה בהם את פני המצה בעודה בתנור[יג], וכלי **אֶחָד שֶׁמְּצַנֶּנֶת בּוֹ אֶת יָדֶיהָ** באמצע הלישה. ואינה רשאית לצנן ידיה מן המים שבכלי שמהם היא מחליקה את פני המצה, שכן הם מתחממים מחום הידים והבצק[יד].

ספק בהלכות אלו: אֵיבָעֲיָא לְהוּ - נסתפקו בני הישיבה, **עֲבָרָה** האשה על ההלכה **וְלָשָׁה** בצק במים חמים, ולא החמין הבצק[טו], **מַהוּ** - מה דין מצות אלו, האם מותרים הם באכילה או לא.

מחלוקת בדין זה: מַר זוּטְרָא אָמַר, מוּתָּר לאכול מצות אלו, כיון שהבצק שממנו נאפו לא החמין. **וְרַב אָשֵׁי אָמַר, אָסוּר** לאוכלן, שאף שלא החמין הבצק, קנסו חכמים[טז] ואסרו לאכול את המצות שנאפו ממנו.

מר זוטרא מוכיח את שיטתו: אָמַר מַר זוּטְרָא, מַגָּא אֲמִינָא לְהָ - מהיכן אני מוכיח שהמצות שנאפו מבצק שנילוש במים חמים מותרות, **דְּתָנְיָא** - ממה ששנינו בברייתא, **אֵין שׁוֹתְתִין** [-שורים במים] את **הַשְּׁעוֹרִין בְּפֶסַח, וְאִם לָתַת** [-שרה] אותן, אם **נִתְבַּקְּעוּ אֲסוּרִים**, שוראי ממהרות להחמיץ[יז], ואם **לֹא נִתְבַּקְּעוּ מוּתָּרִין**, כיון שנראה שלא החמיצו, ואף שעבר על דברי חכמים שאסרו ללתות. ולפי זה הוא הדין אם עברה ולשה את בצק המצות במים חמים ונראה עליו שלא החמיץ, שהמצות שנאפו ממנו מותרות.

רב אשי דיהה ריאה זו: וְרַב אָשֵׁי אָמַר, אָמוּ בּוֹזָּהוּ חֲדָא מְחִיתָא מְחִיתֵיהּ - וכי באריגה אחת אורגת את כולם[יח], כלומר, וכי כל איסורי חכמים נאמרו באותו אופן, שניתן ללמוד מאחד על חבירו ולומר שאם מצינו באיסור אחד שאם עבר עליו מותר, נאמר כך גם בשאר האיסורים, הרי אין זה כך, **אֶלָּא הֵיכָא דְּאִיתְּמַר אִיתְּמַר** - רק היכן שנאמר במפורש שלא קנסו בדיעבד, אכן יש לומר כך, **וְהֵיכָא דְּלֹא אִיתְּמַר** - אך היכן שלא נאמר כך, **לֹא אִיתְּמַר** - אין ללמוד מהמקום השני ולומר כך, וממילא כאן שלא מצינו שלא קנסוה, אף שעשתה כן בשוגג, מכל מקום היתה קרובה למזיר, ולכן המצות שנאפו ממנו אסורות[יט].

הדרן עלך כל שעה

פרק שלישי - אלו עוברין

משנה משנתנו עוסקת במיני חמץ האסורים בפסח אף שאינם חמץ גמור בעין, אלא תערובת חמץ גמור, או חמץ נקשה, דהיינו חמץ רע[כ] שאינו ראוי לאכילה[כא], ומבארת דינם לענין איסור שהייתם ברשותו ואיסור האוכלו: וְאֵלּוּ הדברים **שֶׁעוֹבְרִין** עליהם משום איסור בל יראה ובל ימצא[כב] אם משהה אותם **בְּפֶסַח** ברשותו[כג], אף שאינם חמץ גמור בעין אלא תערובת חמץ[כד], **פּוֹתַּח הַבָּבְלִי** - מין מאכל שעושים בבבל, מתערובת של מלח ומי חלב[כה] עם לחם, ואינו עשוי לאכילה בפני עצמו אלא כדי לטבל בו את הפת[כו], **וְשֶׁכַר הַמְּדִי** - שכר שעושים במדי, שמכניסים לתוכו מי שעורים[כז], **וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי** -

---

כג. ד״ה שרוע). ואם נאמר שאינו ראוי לאכילה כלל הרי לא יבוא לאוכלו, ומדוע צריך לבערו. מגן אברהם (סי׳ תמב סק״ע). טז. **המשהה** חמץ ברשותו בפסח עובר בשני לאוים: א. ׳לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך׳ (שמות יג ז). ב. ׳שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם׳ (שם יג יט). יז. **רש״י** (ד״ה שתין). אמנם התוספות (ד״ה ולפ) כתבו בשם רבינו חם שמאכלים אלו אסורים מן התורה בפסח באכילה בלבד, ואם משהם בביתו אינו עובר בבל יראה ובל ימצא, ופירש שהלשון ׳עוברין׳ היינו שצריכים להעבירם מעל השולחן, כלומר שלא לאכלם. והמהרי״ם חלאוה (שם) חילק ביניהם, וסובר שתערובת חמץ צריך לבער מדאורייתא, אבל חמץ נוקשה אינו אלא מדרבנן. יח. **לגבי** איסור אכילת חמץ אינו עובר מן התורה אלא אם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס. דהיינו שיש כזית חמץ בכגד כל חצי כיכר [של שמונה ביצים או של ששה ביצים. ראה עירובין (פה:)] מהתערובת, כמבואר ברמב״ם (ממץ ומצ״ב פ״ו ה״ו). ולענין איסור בל יראה ובל ימצא, כתב המגיד משנה (שם פ״ב ה״ח) שגם אינו עובר אלא אם יש בתערובת כזית בכדי אכילת פרס. והביא שיש מן הגאונים שכתבו שאם יש כזית חמץ בכל התערובת, אף אם אין כזית בכדי אכילת פרס, עובר עליה משום בל יראה ובל ימצא, שהרי מכל מקום יש כזית חמץ ברשותו. יט. **דהיינו,** המים הנשארים אחרי עשיית הגבינה. ערוך (ערך נפיוכי). כ. **רש״י** (לעיל יט. ד״ה טופחו). כא. **במבואר** בגמרא להלן (מ״ב).

חומץ שעושים באדום, שמכניסים לתוך היין שעורים שלמים כדי להחמיצו[ב], **וְזֵיתוּם הַמְצָרִי** - משקה שעושים במצרים לרפואה[ג], שיש בו תערובת חמץ.

וְכן עוברים משום בל יראה ובל ימצא על דברים שהם חמץ נוקשה, כגון **זוֹמָן שֶׁל צַבָּעִים** - מים שנותנים בהם סובין, ומשתמשים בהם הצבעים לצביעת הערב[ד], **וְצַמְיוֹן שֶׁל טַבָּחִים** - פת העשויה מקמח של תבואה שלא נגמר בישולה, והטבחים מניחים אותם על הקדירה כדי לשאוב את זוהמת התבשיל, **וְקוֹנָן שֶׁל סוֹפְרִים** - דבק שיש בו קמח של שיפון, שהרצענים משתמשים בו כדי להדביק את העור כשנחלק לשנים או כדי להדביק שתי עורות זה לזה כדי לעשותן עבה[ה]. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, אַף תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים** - סולת שהנשים טופלות ומדביקות על בשרם כדי להשיר את השיער[ו] עוברים עליהם המשהים אותם ברשותם בפסח, משום איסור בל יראה ובל ימצא[ז].

מסיימת המשנה: זֶה הַכְּלָל כָּל חמץ **שֶׁהוּא** עשוי **מִמִּין דָּגָן** - מאחד מחמשת מיני דגן, שהם חטה, שעורה, כוסמין, שבולת שועל, ושיפון[ח], **הֲרֵי זֶה עוֹבֵר** עליו **בְּפֶסַח** משום בל יראה ובל ימצא, אף שאינו בעין, ואינו ראוי לאכילה[ט].

ומיני דגן שהם תערובת חמץ או חמץ נוקשה, **הֲרֵי אֵלּוּ בְּאַזְהָרָה** - בלאו שלא לאוכלם[ל], ואם עבר ואכל מהם כזית לוקה, **וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוּם כָּרֵת**, כיון שאינם חמץ גמור בעין[לא].

★

גמרא שנינו במשנה: אלו הדברים שעוברין עליהם בפסח, כותח הבבלי וכו'. **הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בענין כותח הבבלי: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה**

דְּבָרִים נֶאֱמְרִים [-נאמרו] **בְּכוּתָּח הַבַּבְלִי** שמשום כך אין ראוי לאכלו, **מְטַמְטֵם** - סותם **אֶת הַלֵּב** מלהחכים[לב], **וּמְטַמֵּא** [-מעוור] **אֶת הָעֵינַיִם, וּמַכְחִישׁ אֶת הַגּוּף.**

הגמרא מבארת מדוע הכותח גורם לדברים אלו. מבארת הגמרא: מה ששנינו שהכותח **מְטַמְטֵם אֶת הַלֵּב**, הוא **מִשּׁוּם שֶׁנִּקְיוֹבֵי דַּחֲלָבָא** - מי החלב הנשארים אחרי עשיית הגבינה. ומה ששנינו **שֶׁמְּטַמֵּא אֶת הָעֵינַיִם**, הוא **מִשּׁוּם מִילְּחָא** - מלח סדומית שיש בו, שלפעמים נוגע בכותח ואחר כך חוזר ונוגע בעינו. ומה ששנינו **שֶׁמַּכְחִישׁ אֶת הַגּוּף**, הוא **מִשּׁוּם קוֹנְיָיתָא דְּאוּכָּא** - הלחם המעופש שבתוך הכותח[לג].

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת במאכלים שמזיקים לגופו של האדם: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים - מאכלים **מְרֵבִּין** את **הַזֶּבֶל** [-הרעי] במעיו, **וְכוֹפְפִין אֶת הַקּוֹמָה** - מתישים את כוחו, **וְגוֹמְלִין אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה מֵאוֹת מִמְּאוֹר עֵינָיו** - מחלישים את הראיה **שֶׁל הָאָדָם. וְאֵלּוּ הֵן, פֹּת קִיבָּר** - לחם העשוי מקמח שאינו נקלה[לד]. **וְשֶׁכָּר חָדָשׁ, וְיָרָק חַי**, כגון כרתי ובצל וחזרת, כשאוכל מהם הרבה בקביעות[לה].

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת במאכלים שמרפאים את גופו של האדם: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים - מאכלים **מְטַעֲטְעִין אֶת הַזֶּבֶל** - הרעי במעיו של אדם, **וְזוֹקְפִין אֶת הַקּוֹמָה, וּמְאִירִין אֶת הָעֵינַיִם. וְאֵלּוּ הֵן, פֹּת בְּשַׂר שָׂמֶן, וְיַיִן יָשָׁן.**

הגמרא מבארת מה הם שלושת הדברים האלו: פֹּת נְקָיָיה, היינו

כב. כמבואר בגמרא להלן (פס). ומשום שהיין של ארץ אדום משובח, ואינו מחמיץ עד שמכניסים לתוכו שעורים. רש"י (פס ד"ה דמזי). **כג. בגמרא** להלן (פס) יתבאר ממה היה נעשה, ולאיזה רפואה הוא מועיל. **כד. רש"י** (פס ד"ה אימותל). ומה שנקרא 'קולן של סופרים' הוא משום שגם הסופרים משתמשים בו כדי להדביק את ניירותיהם, כמבואר בגמרא (פס). **כה. כמבואר** בגמרא להלן (פס). רש"י (להלן מג. ד"ה מלן) פירש, שהתכשיטים הם חמץ נוקשה בלי תערובת. ומבואר מדבריו, שפירש את משנתנו כשיטת הראב"ד (בפסוק על פני המקדש פ"ו ה"ז), שרבי אליעזר לא בא לחלוק על תנא קמא ש'שהרי שלושת הדברים האחרונים שהביאה המשנה הם חמץ נוקשה, ובהם גם תנא קמא סובר שיש איסור' אלא שתנא קמא לא חשש לשנותו, ורבי אליעזר מוסיף על דבריו כדי שידעו שצריך לפרוש ממנו, וכמבואר בגמרא להלן (מג.), שכל אלו השנויים במשנתנו הוא כדי שיהיו בני אדם בקיאים בהם וידעו לפרוש מהם, ותנא קמא סבר שכיון שגם בלא איסור חמץ בני אדם פורשים ממנו מחמת מאיסתו אין צריך להזכירו. פני יהושע (להלן מג. ס"ב ד"ה מלן). אולם הבעל המאור (ד"ה והר"ן (על הרי"ף, ד"ה רבי) כתבו, שתכשיטים אלו הם חמץ נוקשה על ידי התערובת. וביארו, שתנא קמא ורבי אליעזר נחלקו האם יש איסור אכילה בחמץ נוקשה [לאו שאין בו כרת] דווקא כשהוא נמצא בעין, או גם כשהוא בתערובת. וראה עוד בתוספות (ד"ה רבי) שנסתפקו אם הם חמץ נוקשה [בתערובת] או חמץ גמור בתערובת. **כו. על** פי רש"י (ד"ה ולמ) ורמב"ם (פ"ג מה"ח ה"ב) פירש, שרק לתנא קמא אין עוברים עליהם בבל יראה ובל ימצא, אבל לרבי אליעזר עוברים עליהם. **כז. אבל** אם הוא חמץ שאינו ממין דגן, כגון עיסת אורז שהחמיצה, אין עוברים עליו, שאינו נקרא חמורן אלא סרחון, כמבואר לעיל (כה:), תפארת ישראל (יכין, משנה יח). **כח. לדעת** הראשונים שהובאה לעיל [על דברי המשנה 'אף תכשיטי נשים'] שתנא קמא מודה לרבי אליעזר שתכשיטי נשים אסורים בפסח, כלל זה נשנה כדברי הכל. אבל לדעת הראשונים שתנא קמא חולק על רבי אליעזר וסובר שתכשיטי נשים אינם חמץ, כלל זה נשנה רק כדעת רבי אליעזר, שהרי לתנא קמא תכשיטי נשים אינם אסורים אף שיש בהם ממין דגן, כמבואר בתוספות להלן (מג. ד"ה נמים). אמנם אפשר לומר, שאף לדעת הראשונים שתנא קמא ורבי אליעזר נחלקו, כלל זה נשנה לפי כולם, ואף שלדעת תנא קמא תכשיטי נשים אינם אסורים, יש לומר שלא חשש לזה, שהרי ממילא אינו כלל גמור, מאחר שיש כמה מיני חמץ נוקשה שמותר להשהותם ברשותו, כגון ערבית העבדנים ופת שעיפשה (להלן מה:), אלא כלל זה לא נאמר אלא בדברים הראויים לאכילה, ולתנא קמא, תכשיטי נשים אינם ראויים לאכילה כיון שהם מאוסים [כמבואר בתוספות להלן (ע"ב ד"ה מיטלטלן)]. פני יהושע (להלן מג. פסוק"ד ד"ה נמים). **כט. הגמרא** להלן (מג.) תבאר היכן ההזהרה על כך התורה. **ל. בהערה** לעיל [על דברי המשנה 'ואלו עוברין בפסח'] הובאה דעת רש"י (ד"ה ולמ), שמה ששנינו 'ואלו עוברין' היינו לאיסור בל יראה ובל ימצא. והקשו תוספות הרשב"א (לעיל ב. ד"ה פוקקין) והרא"ש (פ"א ס"ז), שהרי בפשטות יש לומר שסוף דברי המשנה 'הרי אלו באזהרה' ואין בהן משום כרת', הם פירוש לתחילת המשנה 'ואלו עוברין', ואם נאמר שמדובר על איסור בל יראה ובל ימצא, פשוט שאין בו איסור כרת, שאף בחמץ גמור אין כרת אם משהה אותו, ואין צורך לומר זאת כלל. אולם בחידושי רבינו משה מאימראן (פכ"ש ד"ה ולמ) פירש, שרש"י סובר שסוף דברי המשנה אינם הולכים על מה שנאמר בתחילה אלא מה ששנינו 'ואין בהן משום כרת' מדובר לענין איסור אכילה, ולא לענין איסור בל יראה ובל ימצא. וכתב שלכך הפך רש"י (ד"ה ולמ) את לשון המשנה וכתב 'ואין בהן כרת אם אכלן', אבל לאו 'יש באכילתן', להודיענו שאף שבפשטות היה נראה לפרש שדברי המשנה 'הרי אלו באזהרה' אמורים לענין בל יראה, מכל מקום משום שהמשך דברי המשנה 'ואין בהם כרת' לא שייך אלא באכילה, אם כן צריך לפרש גם מה ששנינו 'הרי אלו באזהרה' לענין אכילה. **לב. שהלֵּב** לך שלמה (שו"ד סי' קנ). והוכיח שם מזה, שלדעת ברייתא זו החכמה בלב ולא במוח. **לג. שהלֵּחם** שמכניסים לתוכו מתעפש לאחר זמן כשנמצא בתוך הכותח. רש"י (ד"ה קיומיפ"ת). ובעבודה זרה (ו: ד"ה נמים) כתב, שהיו נותנים בו פת שכבר נתעפשה. **לד. רש"י** (כתובות קיב. ד"ה קיטוליפ"ת). **לה. רש"י** (פס ד"ה ירק).

דְּקָמִידָא - לחם העשוי מסולת. **וּבְשַׂר שָׁמֵן** היינו **דְּצָפִירְתָּא דְּלָא אִפְּתַח** - של עזיה שלא נפתח רחמה, כלומר שלא ילדה. **וְיַיִן יָשָׁן** היינו **עַתִּיק עַתִּיקֵי** - יין ישן של שלש שנים[א].

הגמרא אומרת כלל בענין בריאות המאכלים: כָּל מִינֵי דְּמָצֲלֵי לְהָאי - כל המאכלים שמועילים לבריאות איבר אחר, **קָשֶׁה לְהָאי** - הם מזיקים לאיבר אחר, כגון דבר המועיל ללב מזיק לעינים או לאיבר אחר, **וְדָמְשָׁה לְהָאי** - והמאכלים שמזיקים לאיבר זה, **מָצֲלֵי לְהָאי** - מועילים לבריאות איבר אחר, **בָּר** [-חרן] **מְזַנְגְּבִילָא רְמֵיבָא** - זנגביל לח, **וּפִילְפְּלֵי אֲרֵיכְתָּא** - פילפלים ארוכים, **וּפַת נְקֵיָּה** - לחם העשוי מסולת, **וּבְשַׂר שָׁמֵן** של עזה שלא ילדה, **וְיַיִן יָשָׁן** של שלש שנים, **דְּמָצֲלֵי לְכוּפֵּי גּוּפֵיהּ** - שמועילים לבריאות כל איברי הגוף.

★

שנינו במשנה: שָׁכַר חֻמְרֵי. הגמרא מבארת ממה היו עושים את השכר במדי, שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח: הטעם שעשוי מחומץ האדומי אסור בפסח, הוא משום **דְּרָמֵי בֵּיהּ מַיֵּי שְׂעָרֵי** - שמכניסים לתוכו מי שעורים[ב].

★

שנינו במשנה: וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי. הגמרא מבארת ממה עושי החומץ של אדום, שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח: הטעם שחומץ הארומי אסור בפסח, הוא משום **דְּשָׁדוּ בֵּיהּ שְׂעָרֵי** - שהיו מכניסים לתוכו שעורים שלמים כדי להחמיצו.

הגמרא מביאה מימרא בענין חומץ האדומי: אָמַר רַב נַחְמָן (בַּר יִצְחָק)[ג], **בָּתְחִלָּה** - כשבית המקדש היה קיים, **קָשְׁיוּ מִבְּרִיאֵי יין לִנְסָכִים**[ד] **מֵאֶרֶץ יְהוּדָה, לֹא הָיָה יַיִן שֶׁל** בני **יְהוּדָה מַחְמִיץ**, שהיה טעם ביינם בזכות מצות הנסכים, **עַד שֶׁהִיו נוֹתְנִין לְתוֹכוֹ שְׂעוֹרִין** כדי להחמיצו, **וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ** אחר שהחמיצוהו **חוֹמֶץ סְתָם**, משום שסתם חומץ שלהם היה נעשה בדרך זה!, **וְעַכְשָׁיו** שחרב בית המקדש ואין מביאים נסכים, בטל הטעם הטוב ביינם של בני יהודה, והתחיל להחמיץ מעצמו, ומאותו זמן **אֵין יַיִן שֶׁל אֲדוֹמִים** [-ארץ אדום] **מַחְמִיץ עַד שֶׁנּוֹתְנִין לְתוֹכוֹ שְׂעוֹרִין**, ומשום שהוא נעשה יין טוב, **וְקוֹרִין אוֹתוֹ 'חוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי'.** ומה שנעשה היין של אדום טוב, כאשר הורע יינם של בני יהודה, הוא **לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר** - מתקיים בזה מאמר הכתוב (יחזקאל טו ג), **'אֲשֶׁר אָמְרָה צֹרְ עַל יְרוּשָׁלַ͏ִם, הֶאָח, נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסַבָּה אֵלַי, אִמְּלְאָה הֶחֳרְבָה'** - אתמלא אני מחורבנה[ה]. ומזה אני למדים **שֶׁאִם מִלְּאָה זוֹ חֳרְבָה זוֹ, וְאִם מִלְּאָה זוֹ חֳרְבָה זוֹ. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מְהֵימָא** - מפסוק זה יש לדרוש שאם יהודה יורדת אדום עולה, שנאמר (בראשית כה כג) **'וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ, וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ'** - כשעשו [אבי אדום] גיבור, אז יעקב חלש, וכן להיפך, שאין מלכות שניהם מתקיימת יחד.

הגמרא מביאה חילוק בדין חומץ של יהודה לענין מעשר, שמקורו במה שנתבאר לעיל: תָּנְיָא - שנינו בברייתא, **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, בָּרִאשׁוֹנָה** - כשבית המקדש היה קיים, שהיו מביאים יין לנסכים מארצם ולא היה יינם מחמיץ, היה הדין **שֶׁהַחוֹמֵץ חוֹמֶץ מֵעִם הָאָרֶץ אֵינוֹ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר**, אף שכל הלוקח פירות מעם הארץ צריך לעשרן[ו], **מִפְּנֵי שֶׁהַחֶזְקָה** הוא שהחומץ **אֵינוֹ בָּא** [-עשוין] **אֶלָּא מִן הַתֶּמֶד** - ממים שנתנו על החרצנים או על השמרים[ז], והתמד אינו חייב במעשר[ח], אבל ודאי שאינו עשוי מיין שהחמיץ, משום שבאותו זמן היה יינם טוב בזכות מצות הנסכים, ולא היה מחמיץ כלל[ט]. **וְעַכְשָׁיו** משחרב בית המקדש ואין מביאים נסכים, ובטל טעם היין וממהר להחמיץ, הדין הוא **שֶׁהַחוֹמֵץ חוֹמֶץ מֵעִם הָאָרֶץ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר**, משום **שֶׁחֶזְקָתוֹ** של החומץ **שֶׁאֵינוֹ בָּא אֶלָּא מִן הַיַּיִן.**

הגמרא מקשה על דברי רבי יהודה בברייתא מדברי רבי יהודה בעצמו במקום אחר. מקשה הגמרא: וְכִי סָבַר רַבִּי יְהוּדָה שֶׁתֶּמֶד לָאו בַּר עֲשׂוּרֵי הוּא - אינו חייב במעשר, **וְהָא (תניא) [תָּנַן][י]** - והרי שנינו במשנה (מעשרות פ"ג מ"ו), **הַמֶּתֶמֶד** - הנותן מים בחרצני ענבים או בשמרי יין של טבל, **וְנָתַן מַיִם בְּמֶתֶמֶד** - מדד כמה מים נתן, ואחר שנעשו תמד סיננם **וּמָצָא** בהם **כְּדֵי מִדָּתוֹ** - מים שנתן, **פָּטוּר** מן המעשר, כיון שאין כאן יין כלל אלא מים[יא]. **וְרַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּיב**, כיון שטעמו ומראיתו כשל יין[יב]. הרי שרבי יהודה מחייב את התמד במעשר.

מתרצת הגמרא: מה שאמר רבי יהודה בברייתא, שכשבית המקדש היה קיים היה החומץ פטור מן המעשר לפי שהוא בא מן התמד, אינו משום שהתמד פטור מן המעשר, אלא **הָכִי קָאָמַר** - כך כוונתו לומר, **לֹא נֶחְשְׁדוּ עַמֵּי הָאָרֶץ עַל הַתֶּמֶד** שלא לעשרו, שאינו חשוב בעיניהם ואינם חסים עליו שלא לעשרו, ולפיכך הלוקח חומץ מעם הארץ פטור מלעשרו.

הגמרא מתרצת תירוץ נוסף: אִי בְּעֵית אֵימָא - אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, לעולם **נֶחְשְׁדוּ** עמי הארץ שלא לעשר את התמד, **וְלָא קָשְׁיָא** מרבי יהודה על רבי יהודה, שכן **הָא** - במשנה, שבה מחייב רבי יהודה לעשר את התמד, מדובר **בְּדָרְווֹקָא**[יג] - בתמד הנעשה משמרי יין, שחייב לעשר משום שמעורב בו מהיין שהיה בלוע בשמרים[יד]. **וְהָא** - בברייתא שפטר רבי יהודה מלעשר את התמד, מדובר **בְּדָפוּרְצָנֵי** - בתמד הנעשה מחרצנים, שאינו חייב במעשר, לפי שאין בו אלא חמיצות הפרי ולא יין ממש[טו].

★

שנינו במשנה: וְזֵיתוֹם הַמְצָרִי וכו'. הגמרא מבארת ממה היה נעשה זיתום המצרי שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח. מברירת הגמרא: מַאי - מהו **זֵיתוֹם הַמְצָרִי. מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: תְּנָא** - כך שנה **רַב יוֹסֵף**, זיתום המצרי הוא משקה העשוי מתערובת שיש בה **תִּלְתָּא שָׁבְרֵי** - שליש שעורים, **תִּלְתָּא קוּרְטְמֵי** - שליש כרכום, **וְתִלְתָּא מִלְּחָא** - ושליש מלח. **רַב פָּפָּא מָפִיק שָׁבְרֵי** - מוציא מגירסתו של רב יוסף את השעורים, **וְשָׁעֲיֵי חֵיטֵי** - ומכניס במקום זה חטים, שבמקום שליש שעורים הוא שונה שליש חטים. אומרת הגמרא, **וְסֵימָנֵיךְ** - הסימן לזיכרון הדברים, שלא תטעה מי אמר חטים ומי אמר שעורים, **סִימָנֵי** [-כלי שמניחים בו תמרים][טז] אמר, שם כלי זה שיש בו

א. **רש"י** (ד"ה קמיד). והוא כמו שאמרו בבבא בתרא (פג:), שהאומר לחבירו יין ישן אני מוכר לך, נותן לו יין משנה שעברה, ואם אמר לו יין מירוש אני מוכר לך, נותן לו יין של שלש שנים. וכמו כן בארמית, יין 'עתיק' זהו יין משנה שעברה, ו'יתיק עתיק' הוא של שלש שנים. גליוני הש"ס (ד"ה פתיק). ב. **בזמן** המשנה היו עושים שכר מתמרים, ורק במדי היו עושים אותו ממי שעורים כפי שהוא נעשה כיום, לכן הוצרכה המשנה לפרש שכוונתה לשכר המדי. רש"י (ד"ה שכר). ג. **בי"קוף** שמעוני (כתיבת יומו קץ ד"ש ותצפ"ט) יומלפ"ל (יומן ספס ד"ש כז) הובא מאמר זה משמו של 'רב נחמן' ולא משמו של 'רב נחמן בר יצחק', ולפי זה מיושב מה שהביאה הגמרא בסמוך שרב נחמן בר יצחק לומד את זה מפסוק אחר. הגהות וציונים בשם גליון. וראה עוד ברש"ש ותוספות (ניסן ס: ד"ה אלא) שנחלקו אם סתם רב נחמן שבגמרא הוא רב נחמן בר יצחק או לא. ד. **המביא** קרבן עולה או שלמים מאכר הכתוב (יחזקאל טו ג), 'אֲשֶׁר אָמְרָה צֹרְ עַל יְרוּשָׁלַ͏ִם, הֶאָח, נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסַבָּה אֵלַי, אִמְּלְאָה הֶחֳרְבָה' - אתמלא אני מחורבנה[ה]. ומזה אנו למדים **שֶׁאִם מִלְּאָה זוֹ חֳרְבָה זוֹ, וְאִם מִלְּאָה זוֹ חֳרְבָה זוֹ. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מְהֵימָא** - מפסוק זה יש לדרוש שאם יהודה יורדת אדום עולה, שנאמר (בראשית כה כג) **'וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ, וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ'** - כשעשו [אבי אדום] גיבור, אז יעקב חלש, וכן להיפך, שאין מלכות שניהם מתקיימת יחד.

הגמרא מביאה חילוק בדין חומץ של יהודה לענין מעשר, שמקורו במה שנתבאר לעיל: תָּנְיָא - שנינו בברייתא, **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, בָּרִאשׁוֹנָה** - כשבית המקדש היה קיים, שהיו מביאים יין לנסכים מארצם ולא היה יינם מחמיץ, היה הדין **שֶׁהַחוֹמֵץ חוֹמֶץ מֵעִם הָאָרֶץ אֵינוֹ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר**, אף שכל הלוקח פירות מעם הארץ צריך לעשרן[א], **מִפְּנֵי שֶׁהַחֶזְקָה** הוא שהחומץ **אֵינוֹ בָּא** [-עשוין] **אֶלָּא מִן הַתֶּמֶד** - ממים שנתנו על החרצנים או על השמרים[ב], והתמד אינו חייב במעשר[ג], אבל ודאי שאינו עשוי מיין שהחמיץ, משום שבאותו זמן היה יינם טוב בזכות מצות הנסכים, ולא היה מחמיץ כלל[ד]. **וְעַכְשָׁיו** משחרב בית המקדש ואין מביאים נסכים, ובטל טעם היין וממהר להחמיץ, הדין הוא **שֶׁהַחוֹמֵץ חוֹמֶץ מֵעִם הָאָרֶץ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר**, משום **שֶׁחֶזְקָתוֹ** של החומץ **שֶׁאֵינוֹ בָּא אֶלָּא מִן הַיַּיִן.**

הגמרא מקשה על דברי רבי יהודה בברייתא מדברי רבי יהודה בעצמו במקום אחר. מקשה הגמרא: וְכִי סָבַר רַבִּי יְהוּדָה שֶׁתֶּמֶד לָאו בַּר עֲשׂוּרֵי הוּא - אינו חייב במעשר, **וְהָא (תניא) [תָּנַן][ה]** - והרי שנינו במשנה (מעשרות פ"ג מ"ו), **הַמֶּתֶמֶד** - הנותן מים בחרצני ענבים או בשמרי יין של טבל, **וְנָתַן מַיִם בְּמֶתֶמֶד** - מדד כמה מים נתן, ואחר שנעשו תמד סיננם **וּמָצָא** בהם **כְּדֵי מִדָּתוֹ** - מים שנתן, **פָּטוּר** מן המעשר, כיון שאין כאן יין כלל אלא מים[ו]. **וְרַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּיב**, כיון שטעמו ומראיתו כשל יין[ז]. הרי שרבי יהודה מחייב את התמד במעשר.

מתרצת הגמרא: מה שאמר רבי יהודה בברייתא, שכשבית המקדש היה קיים היה החומץ פטור מן המעשר לפי שהוא בא מן התמד, אינו משום שהתמד פטור מן המעשר, אלא **הָכִי קָאָמַר** - כך כוונתו לומר, **לֹא נֶחְשְׁדוּ עַמֵּי הָאָרֶץ עַל הַתֶּמֶד** שלא לעשרו, שאינו חשוב בעיניהם ואינם חסים עליו שלא לעשרו, ולפיכך הלוקח חומץ מעם הארץ פטור מלעשרו.

הגמרא מתרצת תירוץ נוסף: אִי בְּעֵית אֵימָא - אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, לעולם **נֶחְשְׁדוּ** עמי הארץ שלא לעשר את התמד, **וְלָא קָשְׁיָא** מרבי יהודה על רבי יהודה, שכן **הָא** - במשנה, שבה מחייב רבי יהודה לעשר את התמד, מדובר **בְּדָרְווֹקָא**[ח] - בתמד הנעשה משמרי יין, שחייב לעשר משום שמעורב בו מהיין שהיה בלוע בשמרים[ט]. **וְהָא** - בברייתא שפטר רבי יהודה מלעשר את התמד, מדובר **בְּדָפוּרְצָנֵי** - בתמד הנעשה מחרצנים, שאינו חייב במעשר, לפי שאין בו אלא חמיצות הפרי ולא יין ממש[י].

★

שנינו במשנה: וְזֵיתוֹם הַמְצָרִי וכו'. הגמרא מבארת ממה היה נעשה זיתום המצרי שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח. מברירת הגמרא: מַאי - מהו **זֵיתוֹם הַמְצָרִי. מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: תְּנָא** - כך שנה **רַב יוֹסֵף**, זיתום המצרי הוא משקה העשוי מתערובת שיש בה **תִּלְתָּא שָׁבְרֵי** - שליש שעורים, **תִּלְתָּא קוּרְטְמֵי** - שליש כרכום, **וְתִלְתָּא מִלְּחָא** - ושליש מלח. **רַב פָּפָּא מָפִיק שָׁבְרֵי** - מוציא מגירסתו של רב יוסף את השעורים, **וְשָׁעֲיֵי חֵיטֵי** - ומכניס במקום זה חטים, שבמקום שליש שעורים הוא שונה שליש חטים. אומרת הגמרא, **וְסֵימָנֵיךְ** - הסימן לזיכרון הדברים, שלא תטעה מי אמר חטים ומי אמר שעורים, **סִימָנֵי** [-כלי שמניחים בו תמרים][יא] אמר, שם כלי זה שיש בו

החומץ יוכיח אם נעשה מיין או ממתמד, שאם הוא של תמד הוא זול יותר, שכיון שהיו עושים חומץ רק מיין שהתקלקל, מסתבר שלא היה הכדל בין המחיר של חומץ שנעשה מיין לזה שנעשה מתמד). והרש"ש (ד"ה אלא ת"ר) תירץ, שאף שרוב החומץ היה נעשה מיין שהיו נותנים לתוכו שעורים, מכל מקום פטור מן המעשר, שהרי רוב עמי הארץ מעשרים, וכיון שמיעוט מן החומץ היה נעשה מן התמד, אותה פטור ממעשר, מצרפים את הרוב שמעשרים עם המיעוט שפטור ממעשרות, ולכן הקילו שהלוקח חומץ מעם הארץ פטור מלעשר. אלא שהקשה, שלפשוט הבריית' 'חזקה אינו בא אלא מן התמד' משמע שרוב החומץ היה נעשה מן התמד. **הגהות** וציונים בשם גליון. טז. **שהרי** לא מצא אלא אותה מידת מים שנתן. רש"י (ד"ה סתום). וצריך ביאור, שהרי אפשר שיצא יין מהחרצנים ובמקומו נכלע מים בחרצנים, ולכך לא מצא יותר. שפת אמת (כתיבת יומו ספס). עוד כתב רש"י, שאף על פי שטעמם ומראיתם כשל יין מכל מקום הם פטורים ממעשר, משום שאין זה טעם יין אלא חמיצות הפרי. ומטעם זה כתבו התוספות (מוקין כה: ד"ה ומסתמא, ביצה ג. ד"ה מהו) שהתמד אינו חייב במעשר אף שמין באשרו מינו אוסר לגבי טבל בשיעור נותן טעם (ביצה שם), משום שאין כאן טעם יין אלא חמיצות הפרי. אולם הריבו יונה (ברכות ג"ע ב. ד"ה ומסתמא) ביאר בשם רבינו יצחק, שהקילו בדמאי שאינו חייב במעשר בנתינת טעם, אולם בטבל הראי חייב אף בנותן טעם. יז. **רש"י** (ד"ה ומי) ומכל מקום אף לדבי יהודה שהלוקח חומץ מעם הארץ פטור מלעשר, שהחמירו להחשיבו כיין לענין מעשר. רשב"ם (ביצה שם: ד"ה ומי) יח. **רוזקא** היא מסנת של יין העשויה משק, ולתמד הנעשה משמרים קוראים 'רוזקא' על שם השק ששמים בו את השמרים כדי לעשות מהם תמד. תוספות (ביצה שם. ד"ה רוזקא). יט. **ומה** שלא מצא אלא כדי מידתו, הוא משום שכנגד היין שיצא מהשמרים נכלע מים בתוכו. רש"י (ד"ה ואם) כ. **לפי** תירוץ זה של הגמרא, גם לדבי יהודה אין החמד חייב במעשר אלא אם יש בו יין ממש, ולא כפי שסוברת הגמרא בקושיא ובתירוץ הראשון שכל שיש בו מראה וטעם יין חייב במעשר אף אם אין בו יין ממש. ולכן דווקא תמד העשוי משמרי יין, שיש בו יין ממש, חייב במעשר, אבל תמד העשוי מחרצנים, שאין בו אלא טעם ומראה יין, אינו חייב במעשר. ומה שאמר רבי יהודה שהלוקח חומץ מעם הארץ ביהודה בזמן שבית המקדש היה קיים אינו צריך לעשר, מפני שחזקה שאינו בא אלא מן התמד. היינו מתמד העשוי מחרצנים שהוא פטור מן המעשר, שאותו תמד נעשה חומץ, אבל תמד הנעשה משמרים שהוא חייב במעשר, הוא טוב מאד ואינו נעשה חומץ. תוספות (ביצה שם. ד"ה אלא). הקשו האחרונים, מדוע נקט רבי יהודה בברייתא 'הלוקח חומץ מעם הארץ', שמשמע שפטור מן המעשר דווקא משום שהוא דמאי, הרי כיון שאין בו אלא חמיצות הפרי, אף תמד שודאי אינו מעושר פטור מן המעשר. וראה בהערה לעיל [על דברי הגמרא 'ומכל מקום'] בשם רבינו יונה, שיש בתמד טעם הפרי, ודווקא בדמאי הקילו שאינו חייב במעשר, ולדבריו מיושב מדוע נקט רבי יהודה 'הלוקח מעם הארץ'. כא. **רש"י** (בבא ק. ד"ה פיסני).

שתי אותיות סמ"ך יהא סימן לגירסא זו, שרב יוסף שיש בשמו את האות סמ"ך, אמר 'שעורים' שיש בהם את האות שי"ן, שדומה בביטויו לאות סמ"ך[כב].

הגמרא מבארת את דרך עשיית הזיתום: תָּרֵי חָהוּ - שורים אותם יחד, **וְקָלֵי חָהוּ** - וקולים אותם באש, **וְטָחֲנֵי חָהוּ** - וטוחנים אותם, **וְשָׁתֵי חָהוּ מְדִיבְחָא וְעַד עַצְרָתָא** - ושותים אותם מפסח ועד שבועות[כג].

הגמרא מבארת שמשקה זה מועיל לרפואה: דְּקָמְיט - מי שעצור מנקביו, **מְרַפֵּי לֵיהּ** - גורם לו לשלשל, **וְדָרְפֵי** - ומי שיש לו שילשול, **מְקַמֵּיט לֵיהּ** - גורם לו שיהיה עצור מנקביו.

מסיימת הגמרא: לְחוּלָּה וּלְאָשָׁה עִיבְרָה [-מעוברת], **סָגְיָא** - סכנה היא להם לשתותם, שגורם להם לשלשל יותר מדאי[כד].

★

שנינו במשנה: וְזוּמָן שֶׁל צָבָעִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: הֵבֵא תַּרְגִּימוּ - כאן בכבל[כה] פירשו, שהוא **מַיָּא דְּחִיוָּרֵי** - מי סובין, **דְּצָבְעֵי בְּהוּ לָבָא** - שצובעים בהם עורות אדומים.

★

שנינו במשנה: וַעֲמִילָן שֶׁל טַבָּחִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: עמילן של טבחים היא **פָּא** העשויה מקמח של **תְּבוּאָה שֶׁאֵינָהּ הֲבִיאָה שָׁלִישׁ**[כו], **שֶׁמְּנִיחָה** הטבח **עַל פִּי הַקְּדֵירָה** של בשר[כז] **וְשׁוֹאֶבֶת** את **הֲזֵהֲמָא** [-לכלוך] מתוך המאכל.

★

שנינו במשנה: וְקוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: הָכָא תַּרְגּוּמָא - כאן בכבל פירשו, שהוא **פָּרוּרָא דְּאוּשְׁכָּפֵי** - דבק של **רְצָעִים**[כח] שרגילים ליתן בו קמח של שיפון. **רַב שִׁימִי מְחוֹזָנֵאָה** [-שם מקום] **אָמַר, זֶה טִיפּוֹלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׂירִים** - סולת שבנות העשירים רגילות למרוח על בשרן כדי להשיר את השיער[כט], **שְׁמָשַׁיְירוֹת אוֹתוֹ** אחר שהשתמשו בו, כדי ליתנו **לְבָנוֹת עֲנִיִּים**[ל] שימרחוהו על בשרן[לא].

הגמרא מקשה על פירושו של רב שימי מחוזנאה מברייתא: אֵינִי - האם כך הוא שקולן של סופרים הוא טיפולן של בנות עשירים, **וְהָא תָּנָא** - והרי שנה **רַבִּי חִיָּיא** סימן לזכירת שבעת מיני החמץ שבמשנתנו, ואמר שהיא מונה **אַרְבָּעָה מִינֵי מְדִינָה** - מינים הנצרכים לאכילה או לרפואה לכל אדם במדינה בין שהוא אומן ובין שאינו אומן[לב], שהם, כותח הבבלי, שכר המדי, חומץ האדומי, וזיתום המצרי, **וּשְׁלֹשָׁה מִינֵי אוּמָּנוּת** - מינים הנצרכים לאומנים, שהם, זומן של צבעים, קולן של סופרים, ועמילן של טבחים. **וְאִי אָמְרַתְּ** - ואם תאמר שקולן של סופרים הוא **טִיפּוֹלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׂירִים, מַאי מִינֵי אוּמָּנוּת אִיכָּא** - מדוע הוא נחשב מיני אומנות, והלא הוא נצרך גם לסתם אשה.

הגמרא חוזרת לפירוש הראשון ומקשה עליו: וְאֶלָּא מַאי צריך לומר, שקולן של סופרים הוא כמו שפירשנו לעיל שהוא **פָּרוּרָא דְּאוּשְׁכָּפֵי** - דבק של רצענים, אם כן קשה **אַמַּאי קָרֵי לֵיהּ הָאי** - למה קוראו התנא **'קוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים'**, והרי **'קוֹלָן שֶׁל רַצָּעָנִין מִיבַּעְיָא לֵיהּ** - יש לו לקוראו.

מתרצת הגמרא: אֲמַר רַב אוֹשַׁעְיָא, לְעוֹלָם קולן של סופרים פירושו **פָּרוּרָא דְּאוּשְׁכָּפֵי** - דבק רצענים, **(ומאי) [וְאַמַּאי][לג] קָרֵי לֵיהּ** - ומה הטעם שהוא נקרא **'קוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים'**, משום **דְּסוֹפְרִים נָפֵי מְדַבְּקִין בָּהּ גְּיִירוֹתֵיהֶן** - שהסופרים העושים נייר מעשבים גם מדבקים אותו בדבק זה[לד].

★

שנינו במשנה: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר אַף תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים וכו'. הגמרא מבררת מה הם 'תכשיטי נשים'. מקשה הגמרא: תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים סָלְקָא דַּעְתָּךְ - וכי על תכשיטי נשים עולה בדעתך לומר שאוסר רבי אליעזר, הלא תכשיטי נשים הם בשמים לתלות בצוארן להריח, וכחל ושרק לצביעת פניהן, ואיזה חמץ יש בהם. **מתרצת הגמרא: אֶלָּא אֵימָא** - תגרוס כך, 'רבי אליעזר אומר, **אַף טִיפּוֹלֵי נָשִׁים**' - סולת חמץ שנשים מדבקות לבשרן להשיר שערן[לה], **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל**

כב. **רש"י** (ד"ה ממ"ך) מביא גירסא זו בשם לישנא אחרינא. אולם הוא גורס בגמרא 'וסימניך סמ"ך סמ"ך', ומבאר שרב יוסף שיש בשמו אמר 'שעורים'. ותוספות (ד"ה וסימנך) העירו על גירסא זו, שהלא שעורים אינם כתובים בסמ"ך אלא בש"ן [אבל לפי הגירסא שלפנינו 'סיסנין' לא קשה משום שבמבטא הם שוים זה לזה. מהרש"א (פתוס' שם)].

כג. **כמו** שאמר שמואל במסכת שבת (קמ:), שכל המשקאות העשויים לרפואה טובים מפסח ועד שבועות.

כד. **ומה ששנינו** (כלהלן ט:) ששילשול הוא סימן יפה לחולה, היינו דווקא בשילשול הבא מאליו, שהוא סימן לחולה שיבריא מחוליו, אבל שילשול הבא על ידי סם ותרופה הוא מזיק לחולה. יעב"ץ (ד"ה ולפיכך).

כה. **רש"י** (ד"ה הכא), כו. **כְּזוּבֵר** שהגיע לשליש בישולו. רמב"ם (פירוש המשניות). כז. **רבינו** חננאל (ד"ה עמילן), כח. **הרצענים** מדביקים בו את הערו כשנפרד לשנים, או שמדביקים שני ערות יחד לעשותו עבה. ובגמרא להלן יתבאר למה הוא נקרא 'של סופרים'. רש"י (ד"ה מיבעיא לי).

כט. **כמבואר** בגמרא להלן (מב.), וקרוי 'טיפולן' מלשון נטפל ונדבק. רש"י (ד"ה טיפולן). ל. **וּלְכך** נקרא 'קולן' של סופרים', לפי שבנות הסופרים משתמשות בהם. רש"י (שם), בעל המאור (לגעל ע"ז ד"ה ולו) ומהר"ם חלאוה (ד"ה טיפולן). רש"י (שם) פירש שבנות הסופרים היינו בנותיהם של מלמדי תינוקות [וכן פירש בקידושין (סב. ד"ה סופרים)] שהם עניים, אולם הבעל המאור והמהר"ם חלאווה ביארו, שבנות הסופרים היינו בנותיהם של כותבי ספרים ותפילין ומזוזות, שהם עניים כמבואר להלן (נ:).

לא. **רב** שימי לא אמר שמדובר ב'טיפולן' של בנות עניים' אלא במה שמשיירות להן בנות העשירים, משום שבנות עניים אין להן סולת אלא סיד. כמבואר להלן (מג.). רש"י (שם). יש להקשות, שהרי רבי אליעזר מוסיף על תנא קמא במשנתנו שאף תכשיטי נשים אסורים בפסח, ובגמרא להלן מבואר שתכשיטי נשים היינו טיפולי נשים, ואם אכן קולן של סופרים הוא טיפולן של בנות עשירים, הרי שגם תנא קמא אוסר תכשיטי נשים בפסח, ואם כן מה הוסיף רבי אליעזר על תנא קמא. ותירצו התוספות (ד"ה טיפולן) שטיפולן של בנות עשירים נעשה לפנים של מעלה [לעדן את הבשר], שאינו מאוס כל כך, ותכשיטי נשים נעשה לפנים של מטה להשיר את השיער, שהוא מאוס יותר, והשמיענו רבי אליעזר שמכל מקום נאסר בפסח [כך ביאר הצל"ח (ד"ה טיפולן) בתוספות, וכן הבין המהרש"א (בכ"מ ד"ה טיפולן), ועיין ע"ז פתוס' ד"ה כ"ש) בדבריהם. אולם הב"ח (פתוס' ג) פירש את דבריהם באופן אחר]. אולם רבינו דוד (ד"ה טיפולן) ביאר, שרבי אליעזר לא בא לחלוק על דברי תנא קמא, ואף רבי אליעזר אינו אוסר חמץ נוקשה בתערובת, אלא בא לומר שאף בטיפולי נשים יש חמץ נוקשה [וכן כתב הראב"ד (בהשגות על פעל"ת שם)] שרבי אליעזר ותנא קמא לא נחלקו], והגמרא יכלה להקשות על פירושו של רב שימי מחזנאה שאם כן זהו תכשיטי נשים שהוסיף רבי אליעזר במשנתנו, אלא שבלא קושיא זו כבר דחתה הגמרא את דבריו. וראה עוד במהרש"א (בכ"מ ד"ה טיפולן) ובצל"ח (ד"ה טיפולן) שביארו מדוע פירש רב שימי מחזנאה דווקא בטיפולן של בנות העשירים שמשיירות לבנות העניים, ולא פירש בטיפולן של בנות העשירים עצמן. לב. **רש"י** (ד"ה ומקשה) ופ"ע (ד"ה ואמאי). אולם המאירי (לגעל ע"ג ד"ה ואמאי) פירש, שאכרעה אלו נקראים 'מיני מדינה' משום שהם קרויים על שם ארבע מדינות, בבל, מדי, אדום ומצרים.

לג. **הגהות** הב"ח (אות ג). לד. **רש"י** (ד"ה ומקשה וחס). והוא דבק המשמש לעיבוד ועשיית הנייר, אבל מה שמדביקים שני ניירות זה לזה, אינו אסור משום שהדבק אינו ניכר. ראב"ה (סי' תמז). לה. **ראה** בהערה לעיל (ע"ב) על דברי המשנה 'אף תכשיטי נשים', שנחלקו הראשונים אם תכשיטי נשים הם חמץ נוקשה או חמץ בתערובת, או שהם חמץ נוקשה על ידי תערובת.

שֶׁיש להן שערות כאילו הֵגִיעוּ לְפַרְקָן וְעַדַיִין לֹא הֵגִיעוּ לְכלל שָׁנִים הראויות לכך[א], ומתביישות בשערותיהן ורוצות להשירן, **בְּנוֹת עֲנָיִים מוֹסְלוֹת אוֹתָן** - סכות את שערותיהן[ב] **בְּצִיר**, כדי להשירן, **וּבְנוֹת עֲשִׁירִים מוֹסְלוֹת אוֹתָן בְּסוֹלֶת** כדי להשירן, **וּבְנוֹת כֹּהֲנִים** טופלות אותן **בְּשָׁמָן הַמּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר** בענין הנערות שבאו לאחשורוש אחר הריגת ושתי (אסתר ב יב), **'שֵׁשָׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמּוֹר'**, כלומר, היו סכים אותן ששה חודשים בשמן המור קודם שנכנסו לאחשורוש, ומשמע שדרך בנות מלכים לסוך עצמן בשמן המור. ורבי אליעזר שאמר 'אף תכשיטי נשים' כוונתו לסולת שבנות העשירים סכות להשיר שערן.

הגמרא מבררת מהו שמן המור. מבררת הגמרא: מַאי שְׁמָן הַמּוֹר. משיבה הגמרא: רַב הוּנָא בַּר יְרְמְיָה אוֹמֵר, קְטֶפֶת - משחה לרפואה[ג]. **וְרַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא אָמַר, שֶׁמֶן זַיִת שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ** - הנעשה מזיתים שלא הגיעו לשליש בישולם[ד].

הגמרא מביאה בריימא בענין זה: תָּנְיָא בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַנְפִּיקְנִין** ששנינו (מנחות פה:) שאין מביאים למנחותיו[ה], היינו **שֶׁמֶן זַיִת שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ** - הנעשה מזיתים שלא הגיעו לשליש בישולם.

שואלת הגמרא: וְלָמָּה סָכִין אוֹתוֹ - למה בנות מלכים סכות את בשרן בשמן המור[ו]. **משיבה הגמרא: מִפְּנֵי שֶׁמְּשִׁיר אֶת הַשֵּׂעָר וּמְעַדֵּן** - מצהיב ומיפה[ז] **אֶת הַבָּשָׂר.**

★

שנינו במשנתנו: זֶה הַכְּלָל, כָּל שֶׁהוּא מִמִּין דָּגָן הרי זה עובר עליהם בפסח.

הגמרא מביאה בריימא לבאר את משנתנו: תָּנְיָא בברייתא, **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, כְּלֵי מַאֲחָר שֶׁשָּׁנִינוּ** בסיפא של המשנה **שָׁכָל שֶׁהוּא מִין דָּגָן הֲרֵי זֶה עוֹבֵר בָּפֶסַח, קָמַח מִנְּוּ חֲכָמִים** ברישא **אֶת אֲשֶׁר** שעובר עליהם, כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכו', הרי מן הכלל יש לנו לדעת שהם אסורים מאחר שיש בהם מחמשת מיני דגן. אלא הטעם הוא **בְּדֵי שֶׁיְּהֵא רַגִּיל בָּהֶן וּבְשָׁמוֹתֵיהֶן** - שידעו את שמותיהם של דברים אלו וממה הם עשויים, וכשיביאו לו מהם ידע שיש בהם חמץ ויזהר מלאוכלם בפסח, ובכוותח ידע שיש חלב ויזהר מלאוכלו עם בשרו[ח].

★

מביאה על כך הגמרא מעשה: כִּי הָא דַּהֲוָה בַּר מָעַרְבָא אִיקְּלַע לְבָבֶל - כאותו מעשה שהיה בבן ארץ ישראל שהזדמן לבבל, **הֲוָה בְּיֵשָׁרָא בַּהֲדֵיהּ** - היה עמו לאכול, **אֲמַר לְהוּ** [-לבני בבל], **קְרִיבוּ לִי מִתְכְּלִיתָא** - הגישו לי ליפתן ללפת בו את הפת[ט]. **שָׁמְעָ דְּקָאֲמְרִי קְרִיבוּ לֵיהּ כּוּתָּח** - ושמע שאומרים זה לזה הגישו לו כותח. **בָּעֵין דְּשָׁמְעָ** שקראו את שמו של הליפתן **כּוּתָּח, פָּרַשׁ** מלאכלו עם הבשר, מפני שהיה בקי בשמו וידע שיש בו חלב.

★

שנינו במשנתנו: הֲרֵי אֵלּוּ השנויים במשנתנו [חמץ גמור בתערובת וחמץ נוקשה], **בְּאַזְהָרָה** - בלאו שלא לאוכלם, אבל אין באכילתם עונש כרת. **הגמרא מבררת מי הוא התנא ששנה את משנתנו. מבררת הגמרא: מַאן תַּנָּא** - מי הוא התנא של משנתנו, ששנה בה **הֶחָמֵץ דָּגָן גָּמוּר עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבֶת**, שחמץ גמור מחמשת מיני דגן שנתערב בדבר שאינו חמץ ונימוח בו ואינו ניכר, כגון כותח הבבלי ושכר המדי, **וְחָמֵץ נוֹקְשָׁה** [-חמץ רע שאינו ראוי למאכל]

בְּצִינִיָּהּ - שלא נתערב בדבר אחר, כגון תכשיטי נשים, מוזהרים מלאכלו **בְּלָאו.**

משיבה הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, משנתנו כשיטת **רַבִּי מֵאִיר הִיא, דְּתַנְיָא** בברייתא, **שִׁיאוּר** - בצק [מחמשת מיני דגן] שהתחיל להחמיץ ולא נתחמץ כל צרכו, שהוא חמץ נוקשה, **יִשָּׂרֵף, וְנוֹתְנוֹ לְבַעֲלוֹ, וְהָאוֹכְלוֹ** נענש **בְּאַרְבָּעִים** מלקות.

הגמרא מבררת את טוות הברייתא ומבארת איך משמע מהברייתא שלרבי מאיר יש לאו בחמץ נוקשה ובחמץ בתערובת. מקשה הגמרא: הָא גּוּפָא קַשְׁיָא - בריימא זו מצד עצמה קשה היא, **אָמְרַתְּ** - בתחילת הברייתא כתוב **'שִׁיאוּר יִשָּׂרֵף'**, **אֲלָמָּא** - מכאן שהשיאור **אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְהָדַר תָּנֵי** - ומיד אחר כך כתוב **'וְנוֹתְנוֹ לְבַעֲלוֹ, אֲלָמָּא** - מוכח שהשיאור **מוּתָּר בַּהֲנָאָה. מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר** - כך כוונת התנא לומר, מה ששנה התנא **'שִׁיאוּר יִשָּׂרֵף'**, היינו שיאור **דְּרַבִּי מֵאִיר** - מה שנחשב שיאור לדעת רבי מאיר, דהיינו בצק שהחמיץ קצת והכסיפו פניו, צריך לשורפו **לְדַעַת רַבִּי מֵאִיר**, וכן שיאור **דְּרַבִּי יְהוּדָה** - מה שנחשב שיאור לדעת רבי יהודה, דהיינו בצק שהחמיץ יותר ונעשה בו סדקים כקרני חגבים, צריך לשורפו **לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה. ומה ששנה התנא 'וְנוֹתְנוֹ לְפָנֵי בַּעֲלוֹ'**, מדובר בשיאור **דְּרַבִּי מֵאִיר** - במה שנחשב שיאור לדעת רבי מאיר, דהיינו בצק שהכסיפו פניו, **לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה** שהוא מותר בהנאה[יא]. ומה ששנה התנא לגבי שיאור זה [-בצק שהכסיפו פניו] **'וְהָאוֹכְלוֹ בְּאַרְבָּעִים', אַתָּאן** - באנו לומר הזיק **לְדַעַת רַבִּי מֵאִיר** הסובר שזהו שיאור ולוקים על אכילתו[יב].

מסיימת הגמרא: שְׁמַעְנִן לֵיהּ לְרַבִּי מֵאִיר - מבואר בברייתא זו שרבי מאיר סובר שחמץ **נוֹקְשָׁה** [-חמץ רע שאינו ראוי לאכילה] **בְּצִינִיָּהּ** - שאינו מעורב בדבר אחר, אסור **בְּלָאו**, שהרי שיאור הוא חמץ נוקשה, ולדעתו לוקה עליו ארבעים, **וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁחֻמְּץ דָּגָן גָּמוּר** [-מחמשת מיני דגן] **עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבֶת** - המעורב בדבר אחר, שאיסורו חמור מחמץ נוקשה בעין[יג], יש בו איסור לאו[יד], ועל כן יש לומר, שמשנתנו ששנינו בה שחמץ נוקשה וחמץ גמור על ידי תערובת איסורם בלאו, כשיטת רבי מאיר היא שנויה.

הגמרא מביאה דעה אחרת כדעת מי שנויה משנתנו: רַב נַחְמָן אָמַר, משנתנו כדעת **רַבִּי אֶלְיעֶזֶר הִיא** שנויה[טו], **דְּתַנְיָא** בברייתא, **עַל** אכילת **חֶמֶץ דָּגָן** [-מחמשת מיני דגן] **גָּמוּר** שאינו מעורב בדבר אחר, **עָנוּשׁ כָּרֵת, וְעַל עֵירוּבוֹ** - חמץ המעורב ומחוי בדבר אחר, אינו עונש כרת אך עונש של אכילתו, אלא עובר **בְּאִיסּוּר לָאו** בלבד[טז], **הִבְדִּיל רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, וְחַכָּמִים אוֹמְרִים, עַל חֶמֶץ דָּגָן גָּמוּר** שאינו מעורב בדבר אחר **עָנוּשׁ כָּרֵת**, וכדברי רבי אליעזר, אבל **עַל עֵירוּבוֹ** - חמץ המעורב בדבר אחר, **בְּלָא כְּלוּם** - אינו עובר על אכילתו כלל, אפילו באיסור לאו[יז]. **וְשַׁמְעִינַן לֵיהּ** מברייתא זו **לְרַבִּי אֶלְיעֶזֶר דְּאָמַר, שֶׁחֻמְּץ דָּגָן גָּמוּר עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבֶת** אסור **בְּלָאו, וְכָל שֶׁכֵּן** שחמץ **נוֹקְשָׁה בְּצִינִיָּהּ** - שאינו מעורב בדבר אחר, שהוא חמור מחמץ גמור שנתערב בדבר אחר[יח], אסור בלאו, ועל כן יש לומר שמשנתנו ששנינו בה שבחמץ נוקשה ובחמץ גמור על ידי תערובת יש לאו, בשיטת רבי אליעזר היא שנויה.

הגמרא מבארת במה נחלקו רב יהודה ורב נחמן. שואלת הגמרא: וְרַב נַחְמָן שאמר שמשנתנו כשיטת רבי אליעזר היא שנויה, **מַאי טַעְמָא** - מה הטעם **שֶׁלֹּא אָמַר כָּרֵב יְהוּדָה** בשם רב, שמשנתנו כשיטת רבי מאיר היא שנויה.

משיבה הגמרא: אָמַר לָךְ רב נחמן, **דֵּילְמָא** [-שמא] **עַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי**

א. **כלומר**, שאינן בנות שתים עשרה שנה ויום אחד, ואין הרגילות שיהיה להן שערות. רש"י (מ"ק ט: ד"ה ולפ"ז וע"ש). ב. **רש"י** (שם ד"ה מוסלות). ג. **על** פי רש"י (מנחות פו. ד"ה קטפת). אמנם כאן כתב (ד"ה קטפת) שלא התפרש מהו קטפת. ד. **לפי** שהוא בוסר יש בו כח להשיר השיער. רש"י (מנחות פו. ד"ה שמעון). וראה בפירוש רבינו שלמה בן היתום (מו"ק ט: ד"ה לפ חוקף) שהביא שיש מפרשים שרב יהודה בר אבא חולק על רב הונא בר ירמיה [כמו שנתבאר, וכן נראה מכך שאמרו בגמרא 'רב יהודה בר אבא אמר' ולא 'אמר רב יהודה בר אבא']. ויש מפרשים שבא לפרש מהו קטפת שהזכיר רב הונא בר ירמיה. ה. **רש"י** (ד"ה אנפיקנין) ובמורגל קטן (כתי"מ ט: ד"ה ל' יהודה) כיאור, שרבי יהודה בא לפרש ששמן זית זה שסכין בו הוא אנפיקנין. ו. **רש"י** (שם ד"ה ומעדן). ז. **רש"י** (מנחות יג. ד"ה ממנין). ח. **רש"י** (ד"ה שיהא). ט. **דבר** שמטבילין בו את הפת [-ליפתן] נקרא 'מתכליתא', והוא מלשון 'מתי תכלה זא', שהוא נאכל מעט מעט, והאוכלים שואלים 'מתי יגמר זה', גמרא (שבת פה: ורש"י ד"ה מתכליתא, ד"ה מתי). י. **הבצק** כשמתחמץ והולך, בתחילה מלבינים פניו כפני אדם שעומדים שערותיו מחמת פחד [שמחמת הפחד פניו מלבינים], ואחר כך נעשים על הבצק סדקים אחד לכאן ואחד לכאן כקרני חגבים, ולבסוף מהרבים הסדקים עד שמתערבים זה בזה. לדעת רבי מאיר [שלמ"ד] 'שיאור' הוא שהכסיפו פניו, אבל כשהוא כקרני חגבים נחשב חמץ גמור. אך רבי יהודה חולק עליו וסובר ש'שיאור' הוא כשנעשה כקרני חגבים, שהכסיפו פניו עדיין אינו חמץ כלל אלא מצה [ומותר בהנאה], אך מדרבנן אסור לאכלו כמבואר להלן), ורק כשנתערבו סדקיו זה בזה הוא חמץ גמור. רש"י (ד"ה שיאור). יא. **לדעתו**, מן התורה מותר אפילו לאכלו ולצאת בו ידי חובת מצה, כמבואר בחולין (נב:), אלא שמדרבנן אסור באכילה. תוספות (ד"ה ומעמן) שגורו עליו משום מראית עין. ראב"ד (פ"ג מה' מ"צ ה"ט) ומפ. יב. **מה** שנקט התנא 'והאוכלו בארבעים', דהיינו שאסור באכילה, ולא נקט 'ונותנתו לפני כלבו בארבעים', והיינו שאסור בהנאה, וכמו שנקט ברותא דרבי יהודה 'ונותנו לפני כלבו'. הוא משום שרצה להשמיענו שהאוכלו עובר רק על איסור לאו אבל אין בו כרת. צל"ח (ד"ה והאוכלו). יג. **כלומר**, מה ששנינו ברישא 'שיאור ישרף' הוא לדברי הכל, שלכל תנא מה שנחשב שיאור לדעתו [לדבי מאיר הכסיפו פניו ולדבי יהודה כקרני חגבים] ישרף, אבל הסיפא של הברייתא אינה כדברי הכל, ומדובר בבצק שהכסיפו פניו [שנחשב שיאור לדעת רבי מאיר], שמה ששנינו 'ונותנו לפני כלבו' הוא כדעת רבי יהודה הסובר שבצק שהכסיפו פניו אינו שיאור, ולדעתו הוא מותר בהנאה [אבל אסור לאכלו מדרבנן כמו שנתבאר בהערה לעיל], ומה ששנינו 'והאוכלו בארבעים' הוא כדעת רבי מאיר הסובר שבצק שהכסיפו פניו זהו שיאור שצריך לשורפו, ואסור באכילה ובהנאה, ולוקה אם אוכלו. הטעם שפירשה הגמרא את הסיפא כאן רק בשיאור של רבי מאיר לדעת רבי מאיר, ולא פירשה גם בשיאור של רבי יהודה לדעת רבי יהודה, וכפי שפירשה את הריישא לפי כל תנא מה שנחשב לדעתו שיאור. הוא משום שלדעת רבי יהודה אף שבצק העשוי כקרני חגבים נחשב שיאור והוא אסור בהנאה, מכל מקום אין לוקים עליו לפי דעתו, כמבואר להלן (מד:) במשנה. צל"ח (שם). יד. **כך** סברת רב יהודה אמר רב, שחמץ גמור שנתערב בדבר אחר, חמור איסורו מחמץ נוקשה בעין. רש"י (ד"ה שיאור). ולכן הזכיר רבי מאיר חמץ נוקשה, להשמיענו שאפילו חמץ נוקשה הקל, אסור. רבינו דוד (ד"ה שלמ"ד). טו. **ואיסורם** נלמד מהפסוק (שמות יג ז) 'כל מחמצת לא תאכלו'. רש"י (ד"ה ואיסורם). כמבואר בברייתא המובאת בגמרא להלן, שלרבי אליעזר לומדים שעיקר שיעור לאו של חמץ בתערובת מפסוק זה, ולדעת רבי מאיר יש ללמוד מפסוק זה גם חמץ נוקשה, שהתלשון 'כל' משמע כל מיני חמץ. בעל המאור (ד"ה ומפ' הריי"ף) ורבינו דוד (שם). וראה צל"ח (ד"ה ולפי"ז שפ"ר) מה שהעיר על דבריהם. טז. **ואף** ששנינו בסיפא של משנתנו 'רבי אליעזר אומר אף תכשיטי נשים', ומשמע שהוא לא התנא ששנה את הרישא, יש לומר שכוונת רב נחמן לתרץ שכיון שמצאנו תנא הסובר כן, שוב לא קשה מי הוא התנא ששנה את משנתנו, שיש לומר שהיא כרבי אליעזר והסוברים כמותו בענין זה. מהרי"ם חלאוה (ד"ה לפ' נחמן). ולפי מה שכתבו התוספות (לעיל מג. ד"ה רבי) שצריך לגרוס 'רבי אלעזר' או במשנה או בברייתא, והתנא שבברייתא אינו אותו תנא שבמשנה, לא קשה כלל. אתרוניס. יז. **כשום** כל מחמצת לא תאכלו' (שמות יג ט), כמבואר להלן בסמוך. רש"י (ד"ה ואם). יח. **והיינו** דווקא לענין שאינו לוקה על אכילתו אבל מכל מקום אסור לאכלו. ר"ן"ף. אף שיש בתערובת טעם חמץ, מכל מקום אין איסור מן התורה, משום שלדעת חכמים אין דין טעם כעיקר מן התורה. רש"י (לעיל מה. ד"ה וי' נקיפה). יט. **רב** נחמן ורב יהודה נחלקו האם חמץ נוקשה בעין חמור יותר מחמץ גמור בתערובת, או שחמץ גמור בתערובת יותר חמור. רש"י (ד"ה מלא טעמא). ולכן הזכיר רבי אליעזר חמץ גמור שנתערב בדבר אחר, להשמיענו שאפילו חמץ שנתערב הקל, אסור. על פי חידושי רבינו דוד (ד"ה שלמ"ד).

מֵאיר הָתָם [-שם בברייתא] שעובר בלאו, **אֶלָּא** בשיאור, שהוא חמץ **נוקְשָׁה בְּעֵינֵיהּ** [-שאינו מעורב בדבר אחר], **אֲבָל** בְּחָמֵץ דָּגָן **גָּמוּר עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבֶת חָמֵץ** שהוא קל מחמץ נוקשה[ב], **לָא** אמר שעובר בלאו, ואילו במשנה מבואר שגם בתערובת חמץ גמור יש איסור לאו. ולכך לא רצה להעמיד את משנתנו כרבי מאיר.

שואלת הגמרא: וְרַב יְהוּדָה שאמר בשם רב שמשנתנו כשיטת רבי מאיר היא שנויה, **מַאי טַעְמָא** - מה הטעם ש**לָא אָמַר כְּרַב נָחְמָן** שמשנתנו כשיטת רבי אליעזר היא שנויה. **משיבה הגמרא: אָמַר לָךְ** רב יהודה, **עַד כָּאן לָא קָאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הָתָם** [-שם בברייתא] שעובר בלאו, **אֶלָּא** בְּחָמֵץ דָּגָן **גָּמוּר עַל יְדֵי תַּעֲרוֹבֶת, אֲבָל** בחמץ **נוקְשָׁה בְּעֵינֵיהּ** שהוא קל מחמץ גמור בתערובת[בא], **לָא אָמַר** שעובר בלאו, ואילו במשנה מבואר שגם בנוקשה בעין יש לאו.

הגמרא מביאה ראיה מברייתא לדברי רב יהודה בשם רב: תַּנְיָא בברייתא **בְּוַותֵּיהּ דְּרַב יְהוּדָה** - כשיטת רב יהודה אמר רב, שחמץ גמור בתערובת חמור מחמץ נוקשה בעין. כתוב בתורה (שמות יב ב) **'כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ'**, ויש לומר שלכך נאמר בפסוק 'מחמצת' ולא 'חמץ'[בב], **לְרַבּוֹת** תערובת חמץ, כגון **פּוֹתֵּת הַבָּבְלִי וְשָׁכָר הַמְּדִי וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי וְזֵיתוֹם הַמִּצְרִי**[בג], שאסורים באכילה. **יָכוֹל** היית לומר שגם **יְהֵא עָנוּשׁ** על אכילתם **קָרֵת, תַּלְמוּד לוֹמַר** (שם יב טו) **'כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה'** וגו', וכיון שלענין חיוב כרת כתוב 'חמץ' ולא 'מחמצת', אין שום מקור לחייב כרת על תערובת חמץ, ויש לומר שרק **עַל** אכילת **חָמֵץ דָּגָן גָּמוּר** בעין **עָנוּשׁ קָרֵת, וְאִילּוּ עַל עֵירוּבוֹ** [-תערובת חמץ] אינו נענש בכרת, אלא עובר **בְּאִיסּוּר לָאו** בלבד[בד].

מכיוון הגמרא את הראיה: מַאן שְׁמָעַתְ לֵיהּ דְּאָמַר - מי הוא זה ששמעת אותו אומר **שַׁבָּ"ע עֵירוּבוֹ** של חמץ גמור עובר **בְּלָאו, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הִיא,** כמו ששנינו בברייתא שהביא רב נחמן לעיל, ואם כן מסתבר שגם בריייתא זו שנינו בה שעל תערובת חמץ עובר בלאו בשיטת רבי אליעזר היא שנויה, והרי לא מנה בה רבי אליעזר לאסור בלאו אלא תערובת חמץ גמור[בה], **וְאֵידֵי חָמֵץ נוקְשָׁה בְּעֵינֵיהּ,** כגון זומן של צבעים עמילן של שבחים וקולן של סופרים השנויים במשנתנו, שאינם ראויים לאכילה, **לָא קָאָמַר** - לא שנינו בברייתא שיש בו איסור לאו, **שַׁבָּ"ע מִינַּהּ נוקְשָׁה דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֵית לֵיהּ** - מוכח מכאן שלדעת רבי אליעזר אין לאו בחמץ נוקשה, ושחמץ גמור בתערובת חמור מחמץ נוקשה בעין, וכמו שאמר רב יהודה בשם רב שבחמץ נוקשה מודה רבי אליעזר לחכמים שהאוכלו פטור לגמרי, ואין אומרים שכיון שחייב בחמץ גמור בתערובת כל שכן שחייב בחמץ נוקשה בעין.

★

הגמרא דנה בדעת רבי אליעזר הסובר שיש רק לאו על תערובת חמץ. מקשה הגמרא: וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הסובר שעל חמץ בתערובת יש לאו ואין כרת, **עֵירוּבוֹ בְּלָאו מְנָא לֵיהּ** - מנין לו שבתערובת חמץ יש לאו, ודאי הוא משום **דִּכְתִיב** (שמות יב ב) **'כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ'** - ממה שכתוב בפסוק 'מחמצת' ולא 'חמץ'[בו], **אִי הָכִי** [-אם כן] **קָרֵת נָמֵי לֵיחַיֵּב** - שגם יהיה חייב על אכילתו כרת **דְּהָא כְּתִיב** (שם יב טו) **'כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת, וְנִכְרְתָה'** וגו', הרי שאף

כ. **לפי** שהתאבר בהערה לעיל. כא. **לפי** סברתו, כפי שהתאבר בהערה לעיל.

כב. **רש"י** (ד"ה מצמ"ץ) ובתרגום יונתן (שמות יב ב) פירש את הלשון 'מחמצת' כל **עֲרֵבְיֵי דְּמָקַמֵּע**, ותרגומו הוא כל עירובים של חמץ. כתר יונתן (שם) בשרוך השולחן (סי' תמב ס"ו) ביאר, שהלשון 'מחמצת' משמע 'לא חמץ גמור', והיינו חמץ בתערובת. כג. **כמו** שנתבאר לעיל (מג. ושם), שבכותח יש פת, ובשכר חומץ וזיתום יש שעורים. רש"י (ד"ה מצמ"ץ). כד. **מבך** שנאמר בפסוק לענין איסור חמץ 'מחמצת' שמשמעו תערובת חמץ למדנו אזהרה לתערובת חמץ, ואם כן לגבי חיוב כרת על אכילת חמץ לא מצאנו פסוק לרבות תערובת חמץ, שלגבי כרת נאמר 'חמץ' ולא 'מחמצת'. תוספות הרשב"א משאנ"ץ (ד"ה מ"ל), וכן כתבו המהרש"א (בח"י ד"ה לענין) והצל"ח (ד"ה מצמ"ץ) בביאור דברי רש"י (ד"ה לענין) ותוספות (ד"ה מחמ"ץ). כה. **שהרי** כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי בני אכילה ושתיה הם, ואינם חמץ נוקשה [שאינו ראוי לאכילה]. רש"י (ד"ה מצמ"ץ). כו. **כמו** שנתבאר לעיל בהערה. כז. **הגהות** וציונים על פי רש"י לעיל (סה: ד"ה מכי נפקעו) והגהות הב"ח (שם אות ה). כח. **תוספות** (לעיל סה: ד"ה מחמת). וכן הביא הראבי"ה (סי' תסט) בשם יש מפרשים. וכתב עוד שיש מפרשים שנתחמץ מאליו דינו שנתחמץ מעצמו בלא לערב בו דבר אחר, ונתחמץ מחמת דבר אחר דינו על ידי שעירבו בו דבר אחר המחמיצו. כט. **הגהות** הב"ח (אות ג). ל. **בלבור** מייתור הפסוק יש ללמוד כרת לחמץ שנתחמץ על ידי דבר אחר, משום שחמץ שנתחמץ מאליו כבר למדנו ממה שנאמר 'כי כל אוכל חמץ ונכרתה', ופסוק זה שנאמר בו 'כל אוכל מחמצת ונכרתה' בא לרבות חמץ שנתחמץ על ידי דבר אחר. מהרש"א (בח"י ד"ה לענין) וצל"ח (ד"ה מצמ"ץ) בביאור דברי רש"י (ד"ה לענין) ותוספות (ד"ה סחו"ש). לא. **רש"י** (ד"ה ח). שלא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר שלא לעשות אותו דבר שעליו הענוש, וכתר אינה צריכה אזהרה, שהרי פסח ומילה אין בהם לא תעשה, ועונשם כרת, ולא נכתבו האזהרות שבחלייבי כריתות אלא למלקות. גמרא (מכות יג:). לב. **ולא** כמו שסברנו בתחילה שלמד כן מהמילה 'מחמצת'. לג. **ואין** לרבות נשים מ'כי כל' שבפסוק (שמות יב טו) 'כי כל אוכל חמץ ונכרתה' וגו', שהוא נצרך לאיזו דרשה אחרת, תוספות (ד"ה סחו"ש). לד. **רש"י** (ב"ק טו. ד"ה קמ"ל). לה. **הגהות** וציונים בשם הגליון. לו. **אף** שהכתוב מדבר בעונש קרבן יש ללמוד גם לשאר עונשים, מכך שאמר הכתוב 'מכל חטאת האדם' ולא אמר רק 'איש או אשה כי ימעלו מעל בה'". תורת חיים (ב"ק טו. ד"ה ללמד).

לענין חיוב כרת כתוב בפסוק 'מחמצת' ולא 'חמץ', ויש לנו לומר שהפסוק בא ללמד על תערובת חמץ שחייב כרת על אכילתו.

מתרצת הגמרא: הֲהוּא - הפסוק שנאמר לענין חיוב כרת בלשון 'מחמצת', לא בא ללמד על תערובת חמץ, אלא **מִיבָּעֵי לֵיהּ לְכִדְרַבִּי נָתָן** - נצרך לדרשה אחרת כפי ששנינו בברייתא, שנאמר בתורה (שם יב טו) 'כִּי כָּל אֹכֵל **(מחמצת) וְחָמֵץ**[ג] וְנִכְרְתָה', **אֵין לִי** - אין אנו יודעים מפסוק זה שחייב כרת **אֶלָּא** על חמץ **שֶׁנִּתְחַמֵּץ מֵאֲלָיו** - שנהיה חמץ על ידי מינו, דהיינו שאור, אבל חמץ שנתחמץ **מֵחֲמַת דָּבָר אַחֵר** - על ידי מין אחר [כגון על ידי שמרי יין מיובשים][ד] **מְנַיִין** שחייב עליו כרת, **תַּלְמוּד לוֹמַר** (שם יב יט) **'כָּל [אֹכֵל][ה] חָמֵץ'**.

מקשה הגמרא: אִי הָכִי - אם כן שאת הפסוק שנאמר בו 'מחמצת' לענין כרת אנו מפרשים שהוא בא לרבות חמץ שנתחמץ על ידי דבר אחר, **דְּלָאו נָמֵי לֵיהָכֵי הוּא דְּאָתָא** - תאמר שגם הפסוק שנאמר בו 'מחמצת' לענין הלאו של אכילת חמץ, בא לרבות חמץ שנתחמץ על ידי דבר אחר להזהיר עליו[לא], ואם כן מנין אנו לומדים שיש לאו בתערובת חמץ.

הגמרא חוזרת בה ממה שפירשה שרבי אליעזר לומד שיש לאו בתערובת חמץ מכך שנאמר בפסוק 'מחמצת' ומביאה מקור אחר לדבריו: אֶלָּא מַעְתָּה דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הסובר שיש לאו בתערובת חמץ הוא מִמה שנאמר בפסוק (שם יב ב) **'כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ'** וגו', באה תיבת 'כל' לרבות תערובת חמץ, שגם היא בכלל אזהרת הלאו שלא לאכול חמץ[לב].

מקשה הגמרא: הָתָם נָמֵי (שם יב יט) ב'מחמצת' שנאמר לענין חיוב כרת, **הָכְתִיב** - הרי כתוב **'כָּל** אוכל מחמצת ונכרתה', וילמד רבי אליעזר מתיבת 'כל' לחייב כרת על תערובת חמץ. **מתרצת הגמרא: הָהוּא** 'כל' שנאמר לגבי כרת **מִיבָּעֵי לֵיהּ לְרַבּוֹת אֶת הַנְּשִׁים,** שגם הן חייבות כרת על אכילת חמץ[לג].

מקשה הגמרא: וכי דין זה **שַׁנָּשִׁים** שוות לאיש נלמד מהפסוק 'כל אוכל מחמצת ונכרתה', הרי **מִדְּרַב יְהוּדָה אֲמַר רַב נָפְקָא** - הוא נלמד, **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, וְכֵן תָּנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל** - וכן שנו בבית מדרשו של רבי ישמעאל בריייתא זו, **אָמַר קְרָא** (במדבר ה ו) בענין הגזול ונשבע לשקר וחזר והודה, שחייב כפרה על עוונו, **'דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם** לִמְעֹל מַעַל בַּה' וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא', ומכך שנאמר 'איש או אשה' בענין חיוב קרבן של החוטאים[לד], למדנו **שֶׁהַשָּׁוֶה הַכָּתוּב (איש לאשה) וְאִשָּׁה לְאִישׁ**[לה] **לְכָל עִנְּשִׁין שֶׁבַּתּוֹרָה** - שאשה חייבת בענוש כאיש, ויש ללמוד מכאן שמוהרת היא בכל מצוות לא תעשה שיש בה עונש, כגון מלקות או כרת[לו], ואם כן מפסוק זה יש לנו ללמוד שגם הנשים בכלל אזהרת אכילת חמץ וענוש כרת לאוכל, ואין צריך ללמוד ענין זה מהפסוק 'כל אוכל מחמצת ונכרתה'.

מתרצת הגמרא: אִיצְטְרִיךְ - הוצרך הכתוב ללמד בפירוש חיוב נשים על אכילת חמץ, ולא היתיתי יודעו מהכתוב 'איש או אשה',

אלו עוברין פרק שלישי פסחים

שכן **סָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא** - היה עולה בדעתך לומר, **הוֹאִיל וּכְתִיב** (דברים טז ג) **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת'**, הקישה התורה איסור אכילת חמץ לאכילת מצה[א], ללמד שֶׁכָּל מי שֶׁיָּשָׁנוּ בְּכלל צִיווּי התורה **קוּם אֲכוֹל מַצָּה**, יָשָׁנוּ אף **בְּכלל הציווי בָּל תֹּאכַל חָמֵץ**, **וְהָנֵי יָשֵׁי** - ונשים אלו, **הוֹאִיל וַיָּתְּבָה** [-ואינן] **בכלל** המצוה **קוּם אֲכוֹל מַצָּה**, משום **דְּהָווּ לְהוּ** [-שהיא] **מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא (הי"א)** - שהזמן גורם למצוה שתבוא, כלומר שיש זמן מיוחד לקיומה, ונשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, **אֵימָא** - שמא תאמר מחמת ההיקש **שֶׁבָּל תֹּאכַל חָמֵץ נָמֵי לֵיתָבְהוּ** - גם אינן מצוות, ולכך אין לאסור נשים באכילת חמץ מצד שהשווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. **קָא מַשְׁמַע לָן** הפסוק 'כָּל' שנאמר באיסור אכילת חמץ, שאף הנשים מוזהרות על אכילת חמץ.

מוסיפה הגמרא: וְהַשְׁתָּא דְּאָתְרְבוּ לְהוּ - ועכשיו שנתרבו הנשים מ'כל' שאף הן מוזהרות **בְּבָל תֹּאכַל חָמֵץ, אִיתְרְבֵי נָמֵי** - נתרבו גם **לַאֲכִילַת מַצָּה** בלילה הראשון, אף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, **כְּמוֹ** שדרש **רַבִּי (אלעזר) [וְאַלְעָזָר][ב], דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, נָשִׁים חַיָּיבוֹת בַּאֲכִילַת מַצָּה בְּלֵיל הַשֵּׁדֶר תּוֹרָה** אפילו שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, **שֶׁנֶּאֱמַר** (שם) **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ וגו' שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת'**, הוקשה אכילת חמץ לאכילת מצה, **ללמד שֶׁכָּל שֶׁיָּשָׁנוּ בְּכלל הציווי בָּל תֹּאכַל חָמֵץ, יָשָׁנוּ בְּחִיוב אֲכִילַת מַצָּה, וְהָנֵי נָשֵׁי נָמֵי** - וגם נשים אלו, **הוֹאִיל וְיָשְׁנָן בְּבַל תֹּאכַל חָמֵץ**, שהרי התרבו מן הכתוב 'כָּל', **יָשְׁנָן בְּכלל הציווי קוּם אֲכוֹל מַצָּה**[ג].

הגמרא דנה בדעת רבי אליעזר הסובר שתיבת 'כל' שנאמרה לגבי כרת באה לדרוש את הנשים ואין ללמוד ממנה לתערובת חמץ. שואלת הגמרא על רבי אליעזר: וּמַאי חִזְיָא - ומה ראית לומר **דְּהָאי 'כָּל'** הנאמר בפסוק 'כָּל אוֹכֵל מַחֲמֶצֶת **וְנִכְרְתָה', בַּ'כָּל' דִּבְעוֹנֵי נָשִׁים** שהן מצוות שלא לאכול חמץ, **וְנִפְקְתָ עֵירוּבוֹ** - והינך מוציא תערובת חמץ ואינך מרבה חיוב כרת על אכילתו. **אֵימָא** - שמא תאמר ש'כָּל' בא **לְרַבּוֹיֵי עֵירוּבוֹ** לחייב עליו כרת, ואל תרבה נשים.

משיבה הגמרא: מִסְתַּבְּרָא קָאֵי בְּאוֹכְלִין - מסתבר שהפסוק המדבר בבני אדם האוכלים, **מָרְבֶּה אוֹכְלִין** - בא לרבות עוד אוכלים, אך האם נאמר שֶׁקָאֵי **בְּאוֹכְלִין וּמַרְבֶּה הֲנָאָה בְּאוֹכְלִין**, דברים הנֶאֱכָלִין, ודאי אינו כן. לכך יש לומר שהפסוק הנאמר לעניין כרת 'כָּל אֹכֵל', המדבר באוכלים, בא לרבות אוכלים, דהיינו נשים, שאף הן בכלל האיסור, ולא בא לרבות דבר הנאכל, דהיינו חמץ בתערובת[ד].

מקשה הגמרא: מִתְקִיף לַהּ - הקשה **רַב נָתָן אַבּוּהּ** [-אביו] **דְּרַב הוּנָא (בְּרֵיהּ דְּרַב נָתָן)**[ה], **וְכָל הֵיכָא דְּקָאֵי בְּאוֹכְלִין** - וכי בכל מקום שהפסוק מדבר באוכלים **לֹא מַרְבֶּה נֶאֱכָלִין, וְהָא תַּנְיָא** בברייתא, נאמר בפסוק לגבי איסור אכילת חלב (ויקרא ז כה) **'כִּי כָּל אוֹכֵל חֵלֶב מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַה', וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ', אֵין לִי** ללמוד לאסור מן הכתוב **אֶלָּא חֵלֶב** בהמות קדשים **תְּמִימִין, שֶׁרְאוּי** הוא **לְיקָרֵב** על המזבח[ו], שהרי בכך עוסק הפסוק, אבל **חֵלֶב** קדשים **בַּעֲלֵי מוּמִין** שאינו ראוי ליקרב על המזבח **מְנַיִן** שאסור לאכלו, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'מִן הַבְּהֵמָה'**, לרבות בת בהמה, ואפילו בעלת מום[ז]. ואין לי שאסור אלא חלב בהמת קדשים, אבל **חֵלֶב חוּלִּין מְנַיִן** שאסור, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'כִּי כָּל אוֹכֵל חֵלֶב'** לרבות בהמת חוליין[ח]. **מבאר רב נתן את קושייתו: וְהָא הָכָא** - והרי כאן לגבי חלב **דְּקָאֵי בְּאוֹכְלִין**, שנאמר בו 'כָּל אוֹכֵל חֵלֶב', **וְקָא מַרְבֶּה נֶאֱכָלִין** - שעוסק הכתוב **בְּאוֹכְלִין**, שנאמר בו 'כָּל אוֹכֵל חֵלֶב', ואף על פי כן אנו אומרים שבא לרבות חלב בהמת חולין שהוא דבר הנאכל.

מתרצת הגמרא: חֶתֶם - שם לגבי חלב, **דְּאִיכָּא** [-שאין] **אוֹכְלִין** שנוכל לרבותם מהכתוב, שהרי נשים כבר אסורות בו, שהוקשה אשה לאיש לכל איסורים שבתורה כדברי רב יהודה אמר רב (לעיל ל"ח), יש לנו לומר שהכתוב **מָרְבֶּה נֶאֱכָלִין**, דהיינו חלב בהמת חולין, אבל **הָכָא** - כאן לגבי חמץ **דְּאֵיכָא** - שיש **אוֹכְלִין** לרבותם מהכתוב, דהיינו נשים, שלולי הריבוי היינו אומרים שאין להן איסור לאכול חמץ כמו שנתבאר לעיל, **לֹא שָׁבִיק לְהוּ דְּאוֹכְלִין וּמַרְבֶּה נֶאֱכָלִין** - אין להניח מלרבות את האוכלים, דהיינו נשים, ולרבות נאכלים, דהיינו תערובת חמץ.

הגמרא דנה בדעת חכמים הסוברים שאין איסור בתערובת חמץ. מקשה הגמרא: וְרַבָּנָן בברייתא לעיל (ע"ש) החולקים על רבי אליעזר ואינם מחייבים כלום על תערובת חמץ, הרי כיון **דְּלֵית לְהוּ עֵירוּב** - שלדעתם אין לאו על תערובת חמץ, ודאי הוא ש'בָּל' **לֹא דָּרְשִׁי** - שאינם דורשים תיבת 'כל' שנאמרה בפסוק 'כָּל מַחֲמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ' לרבות תערובת חמץ, ואם כן אינם דורשים גם תיבת 'כל' שנאמרה בפסוק 'כָּל אוֹכֵל מַחֲמֶצֶת וְנִכְרְתָה' לרבות נשים באיסור אכילת חמץ[ט], **אֶלָּא נָשִׁים מִנָּא לְהוּ** - אם כן מנין להם שנשים אסורות באכילת חמץ'.

מתרצת הגמרא: אף שתיבת **'כָּל'**, רבנן **לֹא דָּרְשִׁי**, ולכך אינם דורשים מהאזהרה 'כָּל מַחֲמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ' לרבות תערובת חמץ, מכל מקום תיבות **'כִּי כָּל'** כן **דָּרְשִׁי**, ולגבי כרת על האוכלים חמץ נאמר (פסוח י"ג ט"ו) 'כִּי כָּל אֹכֵל מַחֲמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל', ויש לרבות אף את הנשים[י].

הגמרא חוזרת לדון בדעת רבי אליעזר. מקשה הגמרא: וְרַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר הדורש תיבת 'כל' לרבות, ואינו מחייב כרת על תערובת חמץ משום שריבוי הכתוב 'כִּי כָּל אֹכֵל מַחֲמֶצֶת וְנִכְרְתָה' נצרך לרבות נשים, **אֵימָא** - תאמר **לְדעתו** שתיבת **'כָּל'** שבפסוק זה באה **לְרַבּוֹת אֶת הַנָּשִׁים** לכרת, ומה שנאמר בו **'כִּי כָּל'** בא **לְרַבּוֹת אֶת עֵירוּבוֹ** - שיש חיוב כרת בתערובת חמץ, ומדוע אינו מחייב כרת על תערובת חמץ[יא]. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה לדחות **שֶׁכִּי כָּל' רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר לֹא דָּרִישׁ** לריבוי בפני עצמו, **וְהָתַנְיָא** בברייתא, **שְׁאוֹר** התורה **תַּקְטִירוּ** על המזבח, שנאמר (ויקרא ב יא) 'כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַה' לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ, כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַה'[יב]. ומאחר שאין הקטרה בפחות מכזית[יג], **אֵין לִי** שעובר על לאו זה **אֶלָּא** כשהקטיר **כּוּלּוֹ**, שהקטיר כזית שאור והיתה הקטרה שלימה מאיסור, אבל כאשר הקטיר **מֻקְצָתוֹ** - חצי זית של שאור, שאינו הקטר שלם, **מְנַיִן** שאף הוא עובר בלאו זה, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'כָּל שְׂאֹר'** לרבות אפילו מקצתו. **עֵירְבוּ מְנַיִן** - אם השאור שהקטיר לא היה בעין, אלא מעורב ובלול במנחה אחרת של מצות לאחר שתפחתן[יד], מנין שעובר בלאו זה, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'כִּי כָל שְׂאֹר'**, ומה שנאמר 'כי כל' בא לרבות אף את עירובו[טו]. **ומדייקת הגמרא: מַאן שָׁמְעַתְּ לֵיהּ דְּדָרִישׁ 'כָּל'** - מי הוא התנא ששמעת שהוא דורש תיבת 'כל' לרבות, **רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר** הוא, כמו שהתבאר לעיל, ואם כן בריייתא זו הדורשת תיבת 'כל' רבי אליעזר היא, **וְקָא דָּרִישׁ** - והוא דורש בברייתא זו **'כִּי כָּל'**, ומוכח שרבי אליעזר דורש 'כי כל'. ואם כן קשה, מדוע רבי אליעזר אינו מרבה מ'כי כל' הכתוב בענין חמץ בפסח חיוב כרת על תערובת חמץ. **מסיקה הגמרא: מָשְׁיָא** - אכן קשה הדבר.

★

א. **כל** שני דברים שנסמכו בפסוק אחד, הוקשו כדי ללמוד זה מזה. הליכות עולם (פסוב ד פ"ב אות כ). ב. **הגהות** ציונים בשם דפוס"ו. ג. **בלומר**, כיון שהוקשה אכילת חמץ לאכילת מצה, ואי אפשר להקישם זה ללזה ולומר שכשם שאין הנשים מצוות לאכול מצה כך אינן מצוות שלא לאכול חמץ, כמו שנתבאר, אם כן יש לנו להקישם להיפך, ולומר, שכשם שהן מצוות שלא לאכול חמץ, כך מצוות לאכול מצה. ד. **אבל** תיבת 'כל' שבפסוק 'כל מחמצת לא תאכלו' לגבי אזהרה, מוסבת על תיבת 'מחמצת' והינו על המאכל, ולכך רבי אליעזר מרבה ממנו תערובת חמץ ולא מרבה את הנשים לאזהרה. רש"י (ז"ה קל"ו - פחלמון), ע"פ אור חדש (פחש"י שם). וביאר באור חדש, שהוקשה לרש"י מדוע לא נאמר שגם 'כל' האמור בכרת וגם 'כל' האמור באזהרה ידרש לרבות את הנשים. ה. **הגהות** ציונים בשם גליון. ו. **חֵלֶב** שכל הקדשים מקורבין על המזבח (ויקרא פרקים ג-ז). ז. **מכך** שנאמר 'מהבהמה' בה"א הידיעה, שמשמע ממין בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן, ואפילו בעלת מום. מלבי"ם (ויקרא ז כג). ח. **שהיה** לו לומר 'כי האוכל חלב', ומכך שאמר 'כי כל אוכל חלב' יש לרבות אף חלב בהמת חולין. קרבן אהרן (בב מציעא פרשה ט פ"י). ט. **גם** רבנן דורשים תיבת 'כל' בכל מקום, ודוקא בדבר שאין סברא לרבותו, כגון תערובת חמץ, נשים, אינם דורשים 'כל'. תוספות (ז"ה מקצתו). י. **שהרי** בלי ריבוי מהכתוב, אי אפשר לאוסרן מהמת שהשווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה, וכמבואר בגמרא לעיל. יא. **ואין** לומר שכיון שחכמים דורשים 'כי כל' ואינם דורשים 'כל', יבוא מהפסוק 'כי כל אוכל מחמצת' תערובת חמץ, ונשים לא יתרבו כלל כיון שאין דורשים את הפסוק 'כל מחמצת לא תאכלו', שהרי הפסוק 'כי כל אוכל' עוסק באוכלין, ומסתבר לרבות ממנו אוכלין דהיינו נשים, ואילו 'כל מחמצת' עוסק בדברים הנאכלים. ע"פ רש"י (ז"ה כל). יב. **ואף** על פי שהפסוק מדבר באוכלים, יש לרבות נאכלים, לפי שאין עוד אוכלים לרבותם, וכפי שנתבאר לעיל לענין חלב. רש"י (ז"ה ומקטירו). יג. **יש** מנחות הבאות סולת, ושאין הנאפות לפני הקטרתן. מכל המנחות נמלבד מנחת נסכים, מנחת חינוך, מנחת חביתין, ומנחת חוטא או נדבה של כהן; נוטל הכהן קומץ ומקטירו, ושאר המנחה נאכלת לכהנים זכרים. רמב"ם (מעשה הקרבנות פרקים יב-יג) [ובשיעורו הקומץ נחלקו אמוראים (מנחות נח).], לאביי יש קומץ פחות משתי זיתים, ולרבא אין קומץ פחות משתי זיתים. וראה בהערות להלן). כל המנחות הנקטרות באות מצה. ואסור להקטיר על גבי המזבח שאור [הוא השמרים שמחמצים בהם את הבצק. רמב"ם (מעשה המשכנות פרק ט מ"ו), ושיעורו ללקות עליו בהקטרת כזית. מאירי (ז"ה שאור). אולם ראה עוד ברמב"ם (מאכלות אסורות פרק י מ"ח), שכתב שאיסורו בכל שהוא. יד. **רש"י** (ז"ה מקצתו). הקטרת האברים של עולה והקטרת אימורים של שאר הקרבנות שיעורה בכזית, ראה להלן (עמ'). וכן הקטרת מנחה שיעורה בכזית [כן היא פשטות הדין, שנאמר (ויקרא ב ג) 'וקמץ והקטיר', שיקטיר את מה שקמץ, וידו של הכהן הקומץ אינה מחזיקה פחות מכזית. אמנם בסמוך לומדים מהפסוק שבמנחה יש הקטרה של פחות מכזית. שערי הלכה (מ"ש פסחים ג:ב' סב"ש סי' ב אות ט) בביאור דעת רש"י. וראה הערה בסמוך]. טו. **רש"י** (ז"ה פירוש). המנחות טעונות פתיתה לאחר אפייתן, דהיינו שצריך לחלקם לפתיתים שכל אחד כזית [וראה במשנה (מנחות פה:) כיצד היתה נעשית הפתיתה]. רש"י פירש שמרובר שנתערב השאור במנחה לאחר שפתתה, כיון שקודם שפתתה כשכולה חלה אחת לא שייך לומר שהשאור מעורב בה ואינו בעין. טז. **כן** פירש רש"י (ז"ה אף), ותלק את הברייתא, והוא כדעת אביי במנחות (עמ'). הסובר ששיעור הקמיצה שקומץ הכהן מהמנחה להקטירו הוא אף פחות משני זיתים, ולדעתו 'כולו' היינו שאור שיש בו כזית, ו'מקצתו' היינו שחייבים אף על שאור שאין בו כזית, ו'עירבו' היינו שחייבים אף על הערובת של חצי זית שאור במנחה כשירה, וכא להשמיענו שעובר עליה אף שהשאור מעורב לגמרי ואינו ניכר, ואין אומרים שיתבטל האיסור אגב ההיתר [שאם הוא ניכר אין צריך ריבוי לחייבו, שהרי כבר למדנו שחייבים אף על פחות מכזית]. אבל רבא סובר שאין קומץ בפחות משני זיתים, ולדעתו 'כולו' היינו שאור שיש בו שני זיתים, ו'מקצתו' היינו שחייבים אף על שאור שיש בו כזית אחד [ולדעתו אף הקטרה כשירה בפחות מכזית, שלא מצאנו פסוק לרבות ענין זה], ו'עירבו' היינו שחייבים אף על הערובת של חצי זית שאור במנחה כשירה, וכא להשמיענו שחייבים אף על שאור שאין ניכר כלל. ואם כן קשה, מדוע רבי אליעזר אינו מרבה מ'כי כל' הכתוב בענין חמץ בפסח חיוב כרת על תערובת חמץ. יז. **מסיקה הגמרא: מָשְׁיָא** - אכן קשה הדבר.

פתיחה לסוגיית 'היתר מצטרף לאיסור' ו'טעם כעיקר':

'היתר מצטרף לאיסור' הוא שאם אכל חצי כזית איסור וחצי כזית היתר בבת אחת[ק], ההיתר מצטרף לאיסור להשלים שיעורו[יח]. ובסוגייתנו נחלקו אמוראים באלו איסורים היתר מצטרף לאיסור[יט].

'טעם כעיקר' הוא שאם בישל או שרה איסור והיתר ביחד ונתן האיסור טעם בהיתר, דין ההיתר [אף לאחר שהפרידו מגוף האיסור] כדין האיסור[כ], מחמת טעם האיסור שבו[כא], ואף על פי שההיתר היה מרובה מהאיסור[כב], לפי שטעמו של איסור הרי הוא כעיקרו וממשו[כג]. דין 'טעם כעיקר' נאמר בכל האיסורים שבתורה[כד].

לעיל נתבאר החיוב על אכילת חמץ והקטרת שאור שבתערובת היתר. הגמרא מבארת דין צירוף היתר לאיסור להשלמת שיעור: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה אֵין הַיְתֵּר מְצָרְפָן לְאִיסּוּר להשלים את שיעורו של האיסור כדי להתחייב עליו[כה], **חוּץ מֵאִיסּוּרֵי** אכילה[כו] ושתיה של **זִיר**[כז], שבהם ההיתר מצטרף להשלים את שיעור האיסור, כגון אם אכל הנזיר חצי כזית ענבים וחצי כזית לחם בבת אחת, הלחם מצטרף לענבים וחייב[כח], **שֶׁהֲרֵי אֲמִירָה תּוֹרָה** בענין הנזיר (במדבר ו ג), **'מִשְּׁרַת** עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה', הרי שחייב על פת השרויה ביין[כט], ובהכרח מדובר שאין ביין בפני עצמו שיעור כזית, שהרי באופן שיש ביין לבדו שיעור כזית אין חידוש שחייב ואין הפסוק צריך להשמיענו, אלא מדובר שרק יחד עם הפת יש כזית, והשמיענו הכתוב שבאיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור. **וּזְעִירִי אָמַר, אַף בְּשָׂאוֹר בָּעֹ תַּקְטִירוּ** - באיסור הקטרת שאור על גבי המזבח[ל], היתר מצטרף לאיסור, ולכן אם הקטיר כחצי זית שאור וכחצי זית מצה עמו[לא], ואינם מעורבים אלא כל אחד ניכר[לב], חייב מלקות על הקטרה זו.

הגמרא מקשה על דברי זעירי: הרי **בְּמַאן** - כדעת מי אמר זעירי את דבריו, ודאי אמרם כְּדעת **רַבִּי אֶלְעָזָר, דְּדָרֵישׁ** - שדורש זאת מתיבת **'בָּל'** שבפסוק (ויקרא ב יא) 'כָּל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ', וכמובא בברייתא לעיל 'מקצתו [של שאור שהקטירו], מניין [שחייב עליון], תלמוד לומר כל', ולדעת רבי אליעזר 'מקצתו' הכוונה חצי זית שאור ועמו חצי זית מצה, ולמדים מ'כל' שהמצה המותרת מצטרפת לשאור האסור להשלים שיעור האיסור ולהתחייב על ההקטרה[לג], ומעתה קשה, **אִי הָכִי** - אם כן שזעירי אמר דבריו כדעת רבי אליעזר,

---

יח. **אף** על פי שאין בהיתר טעם האיסור, בעל המאור (לעיל ע"ש ד"ה והמבז). והרמב"ן (מלחמת ה' שם סוכה, ש'היתר מצטרף לאיסור' רק כאשר האיסור נתן טעם בהיתר. יח. **ונחלקו** רש"י ותוספות אם 'היתר מצטרף לאיסור' רק כשהאיסור וההיתר מעורבים יחד או אף כשאינם מעורבים, והובאו דבריהם בהערה להלן. יט. **בגמרא** בנזיר (לז.) מבואר שהיתר מצטרף לאיסור רק כשאין האיסור בטל ברוב והיתר התוספות (להלן מד. ד"ה אלא) ברעת אביי, שכשההיתר רוב, רק לרבנן אינו מצטרף לאיסור אבל לרבי אליעזר מצטרף, וכאשר הוא מיעוט או שוה לאיסור לכולי עלמא מצטרף. כתב הישועות יעקב (פרישה סי' תמב סק"ד), אף שנחלקו הראשונים לגבי 'טעם כעיקר' אם ההיתר נהפך לאיסור, מכל מקום ב'היתר מצטרף לאיסור' לדברי הכל נהפך ההיתר להיות איסור. אולם הקובץ שעורים (פרק קמא) כתב שאפשר בזה לומר דברי רש"י שאין ההיתר נאסר. כ. **ובאובאר** ברש"י (להלן מד: ד"ה חייב ורי"ד מפסק), שההיתר נהפך כולו להתיכת איסור. וכן כתב הרא"ש (חולין פ"ח סי' ס) בשם רבינו חם. ובשם רבינו חיים כתב, שאם יש בתערובת כזית איסור בכדי אכילת פרס, נהפך ההיתר לאיסור ולוקה על אכילת כזית מהתערובת, אבל אם אין בתערובת כזית איסור בכדי אכילת פרס, אין ההיתר נהפך לאיסור. אמנם לדעת בעל המאור (לעיל ע"ש ד"ה והמבז), 'טעם כעיקר' הוא רק כאשר נתערב ההיתר בשיעור כזית מן האיסור ונמחה בו וניכר בו טעמו, ואוכל בכדי אכילת פרס שיעור כזית מן האיסור שנמחה בו. כא. **אבל** 'היתר מצטרף לאיסור' הוא אף על פי שאין בהיתר טעם האיסור, וכמובא בהערה לעיל. אמנם דעת הרמב"ן (פרישה פסחים שם) שגם 'היתר מצטרף לאיסור' הוא כאשר האיסור נותן טעם בהיתר. כב. **גמרא** (תמיד פה ע"ש ד"ה ומפני, ע"ש ד"ה אלא). ובטעם הדבר שאין הטעם בטל ברוב, כתב הראב"ד (פרי"ח בהשגות שם: ד"ה והקשה"ע), שרק כשאין האיסור ניכר בתערובת הוא בטל ברוב, אבל כשקיבל ההיתר טעם מהאיסור, הרי האיסור ניכר בו, שאין חשיבות האוכל אלא בטעמו, ככתוב (חולין יא יא) 'ויתך אוכל ישעם לו'. כג. **רש"י** (להלן מד: ד"ה ונתן). ואיסור כגון חלב שנימוח ונתערב במעט היתר, משמע לכאורה מרש"י (ע"ז שם: ד"ה טעמו) [ותוספות (שם ע"ש ד"ה ר"מ)], שהוא בכלל 'טעם כעיקר'. אולם ביד יהודה (פרי שם ס"ק ו' ד"ה ובזה) מצדד בדעתו שזה נחשב ממשו של האיסור, וראה שם שהארוך. וחלב שנפל לקדירה של בשר, מבואר ברש"י (להלן מד: ד"ה כשר, ע"ז שם: ד"ה טעמו, לפי הגהת החתם סופר שם ע"ש ד"ה כמבליע) ועוד ראשונים שהוא נחשב טעמו של האיסור ולא כממשו, אבל התוספות (שם) כתבו שחלב הבלוע בבשר נחשב כממשות האיסור. כד. **דרעת** התוספות (להלן מה. ד"ה כמעמקין, ועוד) ועוד ראשונים, טעם כעיקר אסור מן התורה, ונלמד להלן (מד:) מפסוק בדרשה גמורה. אבל לדעת רש"י (להלן מה. ד"ה וי"ש, חולין קח: ד"ה נותנת) ועוד ראשונים, נחלקו בזה תנאים ואמוראים, ולדעת ראשונים אלה הלכה שטעם כעיקר מדרבנן (תוספות ע"ז שם. ד"ה אלא) בדעת רש"י[ן]. כה. **כגון** לענין איסור אכילת חֵלֶב ששיעורו כזית, אם אכל חצי כזית חלב וחצי כזית בשר בבת אחת, הבשר המותר באכילה אינו מצטרף לשיעור כזית. ולחייבו על אכילה זו, רש"י (ד"ה אין חייבין). כו. **כן** דעת רבי יוחנן (שיל מד:), שההיתר מצטרף לאיסור אף באיסורי אכילה של נזיר. אבל רבי אלעזר סובר (שם) שרק במשקים האסורים על נזיר, כגון יין, ההיתר מצטרף לאיסור. כז. **נזיר** הוא מי שקיבל על עצמו נזירות, ואסור בשתיית יין ואכילת ענבים וחרצנים וזגים, ואם שתה רביעית יין או אכל מענבים או חרצנים או זגים כזית, לוקה. וכן אסור להתגלח ולהטמא למת. ובגמר ימי נזירותו מביא קרבנות, כמפורש בתורה (במדבר ו ג-כא). כח. **רש"י** (ד"ה אין חייבין). ומשמע מדבריו שאין האיסור מעורב בהיתר, וכן כתב להלן (ד"ה אף) לענין היתר מצטרף לאיסור הקטרת שאור, שהאיסור והיתר ניכרים ואינם מעורבים. אמנם התוספות (ד"ה כמלח) הוכיחו מדברי הגמרא להלן (מה.) שאין היתר מצטרף לאיסור אלא כשהם מעורבים יחד. כט. **יש** גורסים בגמרא 'שהרי אמרה תורה וכל משרת', ולגירסתם הלימוד הוא מתיבת 'וכל' שבאה לרבות שהיתר מצטרף לאיסור, ומפרשים שדרשה זו היא אף לדעת חכמים החולקים על רבי אליעזר [בגמרא לעיל] ואינם דורשים תיבת 'כל', מכל מקום הם דורשים תיבת 'וכל'. אך אין פירושם נכון, משום שלהלן (מד.) מקשה הגמרא, כיצד אפשר לדרוש מ'משרת' שהיתר מצטרף לאיסור, והרי כבר דורשים מ'משרת' שטעם כעיקר. ואם הדרשה היא מתיבת 'וכל', היה לגמרא להשיב שטעם כעיקר נדרש מ'משרת' והיתר מצטרף לאיסור נדרש מ'וכל', אלא ודאי שאין לגרוס 'וכל', והדרשה להיתר מצטרף לאיסור היא מ'משרת'. רש"י (ד"ה אין חייבין). ל. **בענין** האיסור להקטיר שאור על המזבח ראה בהערה לעיל. לא. **רש"י** (ד"ה אף). והטעם שפירש שהחצי הנוסף היה מצה, משום שרק דבר הראוי להקטרה מצטרף, כמו שלגבי נזיר ההיתר שמצטרף לאיסור, פשוט שהוא דבר הראוי לאכילה, ודבר שאינו אוכל אינו מצטרף. חידושי הגרי"ז (מזבח ט: ד"ה והנה ס"ק יא). לב. **רש"י** (ד"ה אף) [וראה בהערה לעיל דעת התוספות]. שכיון שהקטרים בבת אחת נחשבת הקטרה אחת אפילו שכל אחד מהם ניכר לעצמו. קרן אורה (מזבח לח: ד"ה הנה עיקרו). לג. **רש"י** (ד"ה אף) [וראה בהערה הבאה]. שאביי ורבא (מנחות עח.) בברייתא זו, לאביי הסובר שקומץ כשר להקטרה בכזית, מה שדרשה הברייתא מ'כל' לחייב על מקצת שאור, היינו שחייבים אף על שאור שאין בו כזית, ומה שדרשה הברייתא מ'כל' לרבות תערובת שאור, היינו שחייבים אף על תערובת של כחצי זית שאור שאין בו כזית אחד, ובמה שדרשה הברייתא מ'כל' לחייב על מקצת שאור, היינו שחייבים אף על שאור שיש בו כזית אחד, ובמה שדרשה הברייתא מ'כל' לרבות תערובת שאור ביאורו התוספות (ד"ה כמלח) לפי דעת רבא, דהיינו שחייבים אף על תערובת של כחצי זית שאור במנחה כשירה, שהמנחה הכשירה מצטרפת לשאור להשלימו לכזית. ונמצא שלאביי אין כל צורך לרבות שהיתר מצטרף לאיסור בהקטרת שאור, שהרי לדעתו גם כשמקטיר כל שהוא שאור בפני עצמו לוקה ואין צורך בצירוף כדי להשלים שיעורו, ומה שדרשה הברייתא מ'כל' לרבות תערובת שאור הוא בתערובת גמורה ולומר שאין האיסור בטל בהיתר. אמנם לרבא הסובר שאין הקטרה פחותה מכזית, נמצא שכשהתרבה מ'כל' שחייב על תערובת שאור, היינו שמתחייב אפילו על הקטרת כחצי זית שאור וכחצי זית מצה מעורבים [שלא בתערובת גמורה], והיינו משום שהיתר מצטרף לאיסור להשלימו לשיעור כזית. ולפירוש רש"י, לזעירי יש דרך שלישית בביאור הברייתא, שלדעתו מה שדרשה הברייתא מ'כל' לרבות מקצת שאור, היינו שחייבים אף על כחצי זית שאור וכחצי זית מצה עמו ולא עירבם זה בזה, והיינו משום שהיתר מצטרף לאיסור להשלימו לשיעור כזית, ומה שדרשה הברייתא מ'כל' לרבות תערובת שאור, היינו שחייבים על הקטרת כחצי זית שאור אף אם הוא מעורב במצה ואינו ניכר. אמנם התוספות (ד"ה כמלח) ביארו, שזעירי סובר כרבא הדורש מ'כל' שהיתר מצטרף לאיסור [כמו שנתבאר לפי פירושם], והיינו כשהם מעורבים [שלא בתערובת גמורה]. ולדברי רש"י נוח לשון הגמרא 'כמאן כרבי אליעזר דדריש כל', שהרי כאמור זעירי לומד דין היתר מצטרף לאיסור מתיבת 'כל'. אמנם לדברי התוספות (שם) שזעירי מכאר את הברייתא כרבא, אם כן לדעתו דין היתר מצטרף לאיסור אינו נלמד מ'כל' אלא מ'כי', ואת לשון הגמרא 'כרבי אליעזר דדריש כל', ביארו התוספות, שהכוונה היא שכיון שרבי אליעזר דורש מתיבת 'כל' שמתחייב בהקטרת חצי הקומץ שהוא חצי כזית, לכן מיותרת לו תיבת 'כי' לדרוש ממנה שחייב גם על צירובו, כלומר שהיתר מצטרף לאיסור, אבל רבנן שלא דורשים תיבת 'כל', דורשים שמתחייב בהקטרת חצי קומץ מתיבות 'כי כל', ומכילא אין להם מהיכן לדרוש שהיתר מצטרף לאיסור בהקטרת שאור.

הרי **לְעִנְיַן חָמֵץ בְּפֶסַח נַמִּי** סובר רבי אליעזר שהיתר מצטרף לאיסור[א], ומדוע הזכיר זעירי רק הקטרת שאור ולא הזכיר גם חמץ בפסח[ב].

מתרצת הגמרא: אִין, הָכִי נַמִּי - אכן, גם בחמץ בפסח לדעת רבי אליעזר היתר מצטרף לאיסור[ג], ומה שזעירי נקט שבהקטרת שאור היתר מצטרף לאיסור, הוא כדי **לְאַפּוּקֵי מִדְּאַבָּיֵי** - להוציא מדעתו של אביי, **דְּאָמַר** (מנחות נח:), **יֵשׁ שֵׁם 'הַקְטָרָה'** לְהקטר של **פָּחוֹת מִכְּזַיִת**, ואף אם הקטיר משהו שאור בפני עצמו לוקה, ואין צריך צירוף היתר להשלים לכזית[ד], לפיכך זעירי **קָמַשְׁמַע לָן, דְּהַקְטָרָה לָאו** - אין שֵׁם הקטרה **לְפָחוֹת מִכְּזַיִת** ואינו חייב על הקטרת שאור פחות מכזית אלא כשהיתר מצטרף עמו ומשלים את שיעורו[ה].

אביי מוכיח לרב דימי שאף בתרומה[ו] היתר מצטרף לאיסור: יָתִיב [-ישב] **רַב דִּימִי, וְקָאָמַר לָהּ לְהָא שְׁמַעְתָּא** - ואמר את דבריו של רבי יוחנן, שבכל איסורים שבתורה מלבד נזיר, אין היתר מצטרף לאיסור. **אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לְרַב דִּימִי, וְכִי בְּכָל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה אֵין הֶיתֵּר מִצְטָרֵף לְאִיסּוּר, וְהָתְנַן** במשנה (טבול יום פ"ב מ"ג), **הַמִּקְפָּה** [-תבשיל קפוי[ז] ועבה[ח], כגון דייסא] **שֶׁל תְּרוּמָה** המונחת בקדירה, **וְהַשּׁוּם וְהַשֶּׁמֶן** הנתונים בה לתבלין הם **שֶׁל חוּלִּין**, ומעורבים בתבשיל היטב עד שאינם ניכרים בו[ט], **וְנָגַע טְבוּל יוֹם** [-טמא שטבל ועדיין לא העריב שמשו[י]] **בְּמִקְצָתָן**[יא] של הדברים הללו שבקדירה, **פָּסַל אֶת כּוּלָּן** - כל מה שבקדירה, שכיון שהמקפה היא העיקר והיא של תרומה, השום והשמן נגררים אחריה, ונחשבים תרומה כמותה, וכיון שטבול יום פוסל את התרומה[יב] נפסל הכל. אבל אם **הַמִּקְפָּה שֶׁל חוּלִּין, וְהַשּׁוּם וְהַשֶּׁמֶן שֶׁל תְּרוּמָה, וְנָגַע טְבוּל יוֹם בְּמִקְצָתָן, לֹא פָּסַל אֶלָּא** את **מְקוֹם מַגָּעוֹ בִּלְבָד**, שהמקפה היא העיקר ואינה נגררת אחר השום והשמן להיחשב כולה תרומה, ולא שייך בה פסול, וכשנוגע בשום ושמן שבמקום אחד אינו פוסל אלא את מקום מגעו, לפי שהשום והשמן שבשאר הקדירה אינם מחוברים לשום והשמן שנגע בהם, שהמקפה של חולין מפסקת ביניהם.

ממשיך אביי בדבריו: וַהֲוֵינַן בָּהּ - ושאלנו על האמור בסיפא שאם המקפה של חולין נפסל מקום מגעו, **מְקוֹם מַגָּעוֹ אַמַּאי פְּסוּלָה** - למה נפסל מקום מגעו, **הָא בָּטְלֵי לְהוּ תַּבְלִין בְּרוֹב** - הרי התבלינים, כלומר השום והשמן של תרומה, מועטים הם, וכיון שמן התורה תרומה מתבטלת ברוב, יתבטלו ברוב התבשיל שהוא חולין[יג], **וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה** לבאר את הסיפא, **מַה הַטַּעַם** שאין השום והשמן של תרומה בטלים ברוב, **הוֹאִיל** ומן התורה תרומה אינה בטלה ברוב, **וְזָר** שאוכל מתערובת זו **לוֹקֶה עֲלֵיהֶן בִּכְזַיִת** - חייב מלקות אם אכל כזית[יד], משום שיש עליה שם תרומה [ולא כמו שהיינו סבורים מתחילה שמן התורה התרומה בטלה ברוב], הלכך גם לענין טומאה יש עליה שם תרומה, ולכן טבול יום פוסל בקדירה את מקום מגעו[טו].

מסיים אביי את דבריו: ועתה יש לנו לשאול, **הֵיכִי דָּמֵי** - איך יתכן שזר לוקה על אכילת כזית מהמקפה, והרי במה שאכל אין כזית תרומה, **לָאו** - האם אין הטעם **מִשּׁוּם דְּהֶיתֵּר מִצְטָרֵף לְאִיסּוּר**[טז], והחולין שבתערובת מצטרפים לתרומה להשלים שיעור אכילת כזית איסור. ואם כן מוכח שגם בתרומה היתר מצטרף לאיסור, ולא כמו שאמר רבי יוחנן שדין זה נוהג רק בנזיר[יז].

רב דימי דוחה את ראייתו של אביי: לָא, אין כוונת רבה בר בר חנה שהאוכל כזית מן המקפה חייב מלקות משום שהיתר מצטרף לאיסור, אלא **מַאי כְּזַיִת** - מה כוונתו במה שאמר שלוקים על אכילת כזית, **דְּאִיכָּא כְּזַיִת בִּכְדֵי אֲכִילַת פְּרָס**[יח] - שיש במקפה שום ושמן של תרומה בשיעור שאם יאכל מהמקפה שיעור פרס [-חצי] ככר [כלומר שיעור ארבע ביצים], ימצא שאכל כזית מן השום והשמן לבדם, הלכך זר שאכל מהמקפה שיעור פרס לוקה[יט]. וכיון שמן התורה אין התרומה בטלה ברוב וזר שאכל שיעור פרס מתערובת זו לוקה, הלכך גם לענין טומאה יש עליה שם תרומה, ולכן טבול יום פוסל בקדירה את מקום מגעו.

מתמה אביי על ביאורו של רב דימי ואומר לו: וְכִי זו שאמרו חכמים **שֶׁכְּזַיִת** איסור המעורב בהיתר שנאכל **בִּכְדֵי** [-בשיעור שהיית] **אֲכִילַת פְּרָס** מצטרף ונחשב שנאכל כאחת, **דְּאוֹרָיְיתָא הִיא** - מן התורה[כ] היא[כא], שאתה אומר שלוקים עליה[כב]. **מתרץ רב דימי: אָמַר לֵיהּ אִין** - אכן מן התורה היא, ולכך לוקים עליה.

מקשה אביי לרב דימי על תשובתו: אִי הָכִי - אם אכן חייב מלקות מן התורה על אכילת כזית בכדי אכילת פרס, **אַמַּאי פְּלִיגֵי** - מדוע חולקים **רַבָּנַן עֲלֵיהּ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּכוּתָּח הַבַּבְלִי** ואומרים שהאוכלו פטור[כג], והרי בכותח יש כזית חמץ בשיעור אכילת פרס[כד], ואף לרבנן יתחייב על אכילתו[כה]. **משיב רב דימי לאביי: אֶלָּא מַאי** - אלא מה תאמר לבאר בדעתו של רבה בר בר חנה המחייב מלקות על אכילה מן המקפה, **מִשּׁוּם דְּהֶיתֵּר מִצְטָרֵף לְאִיסּוּר** להשלים את שיעורו של האיסור לחייב עליו, ולכך אפילו אם אכל מן המקפה

א. **כמו** ששנינו בברייתא לעיל (מג.) 'על עירובו בלאו, דברי רבי אליעזר', והיינו שהאוכל כזית מן התערובת חייב אף שמן החמץ לא אכל כזית, משום שההיתר והאיסור שבתערובת מצטרפים להשלים לשיעור כזית. רש"י (ד"ה אפילו).

ב. **על** פי רבינו חננאל (לעיל מג: ד"ה זעירי). וראה בהערה להלן בשם הצל"ח (ד"ה אין) ביאור אחר.

ג. **לגירסת** הגמרא שלפנינו 'אי הכי לענין חמץ בפסח נמי', זעירי סובר שהיתר מצטרף לאיסור רק בנזיר ובחמץ ובשאור. אולם הרמב"ן (מלחמות ה', ד"ה וכתב הרב) גרס בגמרא במסכת נזיר (לו.) 'כמאן כרבי אליעזר דדריש כל, מאי איריא הא, אפילו כל איסורין שבתורה היתר מצטרף לאיסור, דגמר מחמץ', כלומר, שסובר רבי אליעזר שלומדים מחמץ לכל האיסורים שבתורה שהיתר מצטרף לאיסור.

ד. **ואת** הברייתא ששנינו לעיל (מג:) 'אין לי אלא כולו, מקצתו מנין, תלמוד לומר כל' מפרש אביי, ש'כולו' היינו כזית שלם, ו'מקצתו' היינו חצי כזית, שמתיבת 'כל' למדנו שיש הקטרה לפחות מכזית [וכמו שהתבאר בדעת אביי בהערה לעיל (מג: על דברי הגמרא 'כרבי אליעזר דדריש כל')]. רש"י (ד"ה ומשני אין).

ה. **כלומר,** עיקר כוונת זעירי אינה להשמיענו דיני היתר מצטרף לאיסור, אלא שאין הקטרה לפחות מכזית. והצל"ח (ד"ה ולמרן) ביאר בדעת רש"י, שהגמרא בקושייתה לא התכוונה להקשות שהיה לזעירי להזכיר הן הקטרת שאור והן חמץ בפסח, שהרי אין לו לזעירי למנות כרוכל את כל הדברים שבהם היתר מצטרף לאיסור, אלא התכוונה להקשות שהיה לו להזכיר איסור אחד וממנו נלמד לשאר איסורים שכתוב בהם 'כל', ומבין חמץ בפסח והקטרת שאור היה לו לנקוט חמץ בפסח שהוא כתוב בתורה תחילה ונוהג גם בזמן הזה, ולא הקטרת שאור הכתובה מאוחר ואינה נוהגת בזמן הזה. ותירצה הגמרא שאף על פי כן לא נקט זעירי חמץ אלא שאור, כדי להוציא מדעתו של אביי.

ו. **וראה** בהערה להלן (בסוף הוכחת אביי).

ז. **רש"י** (ד"ה המקפה). והוא מלשון הכתוב (שמות טו ח) 'קפאו תהומות'. ר"ש (טבול יום שם).

ח. **רש"י** (ד"ה המקפה). וביאר המהר"ם חלאווה (ד"ה המקפה), שרק בתבשיל עבה נאמר הדין שבסמוך שפוסל מקום מגעו בלבד, אבל אם התבשיל לח נפסל הכל כיון שהמשקה מחבר כולו.

ט. **על** פי רש"י (ד"ה מקום) כפי שהבינו התוספות (ד"ה ה"ג) בדבריו. וכן ביאר הר"ש (טבול יום שם). אולם דעת התוספות (שם) שהשום והשמן ניכרים במקפה, ראה בזה להלן בהערה.

י. **הטמא** משעה שטבל ועד שעת הערב שמש [-צאת הכוכבים. רש"י (ברכות ב. ד"ה משעה)] קרוי 'טבול יום', ואם נגע באוכלים או במשקים של חולין, הרי הם טהורים כמו שהיו, אבל אם נגע בקדשים או בתרומה פסלם. ראה יבמות (עה.).

יא. **אף** על פי שהשום והשמן מעורבים ואינם בעין שייך לומר 'במקצתן' בלשון רבים, לפי שיש שם שלשה מינים, מקפה שום ושמן. ר"ש (טבול יום פ"ב מ"ג). אמנם התוספות (ד"ה מקום) הוכיחו מלשון זו שהשום והשמן ניכרים, שאם לא כן היה צריך לומר 'במקצתה'.

יב. **טבול** יום פוסל את התרומה ואינו מטמא אותה, כלומר, היא עצמה טמאה, אבל אינה מטמאה אחרים, ראה מעילה (ס:).

יג. **אותם** ששאלו על דברי משנה זו שיתבטלו התבלינים ברוב סברו ש'דימוע מדרבנן', כלומר, מן התורה מיעוט תרומה בטל ברוב חולין אפילו אם נתערב חלק אחד של תרומה בשנים של חולין, שנאמר (שמות כג ב) 'אחרי רבים להטות', ורק רבנן הם שהחמירו בתרומה שנתערבה ברוב חולין לענין אכילה לזר שלא תיבטל ותהיה מותרת אלא אם נתערבה במאה חלקים של חולין, אבל לענין טומאה לא החמירו. על פי רש"י (ד"ה מקום, נדה מז. ד"ה סייפא). ביארנו את השאלה על המשנה על פי רש"י (ד"ה מקום), וכאמור לעיל בביאור ובהערה שמדובר שאין השום והשמן ניכרים במקפה אלא מעורבים בה היטב. אולם רבינו תם (הו"ד בתוספות ד"ה ה"ג, נזיר לו. ד"ה אמר) ועוד ראשונים ביארו שמדובר שהשום והשמן אינם מעורבים היטב במקפה אלא ניכרים בה, ולכן אינם בטלים ברוב המקפה [שהרי דבר שהוא ניכר אינו מתבטל ברוב], ובשאלת הגמרא גרס רבינו תם 'מקום מגעו אמאי פסול הא לא הוי כביצה', וכוונת הגמרא להקשות איך נפסל השום והלא אין אוכל פחות מכביצה מקבל טומאה מן התורה, וכיון שאינו מקבל טומאה אלא מדרבנן יש לו להתבטל במקפה, ואף מדרבנן לא יטמא. אבל על השמן לא היה קשה לו כיון שמשקין מקבלים טומאה מן התורה גם בפחות מרביעית. וראה בתוספות בנזיר (שם) שפירשו את קושיית הגמרא באופן אחר.

יד. **התרומה** אסורה באכילה לזר, שנאמר (ויקרא כב י) 'וכל זר לא יאכל קודש'. ואם אכל, חייב מיתה בידי שמים. ראה לעיל (כג. לג.).

טו. **ומכל** מקום אינה חמורה כתרומה גמורה שאם יגע בה טבול יום יפסול את כולה, ולא פסל אלא את מקום מגעו. רש"י (שם).

טז. **התוספות** (ד"ה ה"ג) [לשיטתם (ד"ה לאו) ביארו שהשום והשמן ניכרים במקפה, והשאלה היתה שיתבטלו אליה, כמובא בהערה לעיל], שאין לפרש תשובת רבה בר בר חנה שהואיל ואילו היה מלקט כזית מהשום והשמן ואוכלו היה לוקה [ולכן אין השום והשמן בטלים למקפה], משום שבאמת לא היה לוקה על כך כיון שאין דרך אכילה בכך.

יז. **ולדעת** התוספות (ד"ה אלא, מובא בהערה להלן על 'סוף סוף אמאי פליגי רבנן') כוונת אביי להוכיח שהיתר מצטרף לאיסור בכל התורה. וכן מבואר בתוספות בנזיר (לו. ד"ה אלא הנח).

יח. **'פרס'** הוא מלשון פרוסה, והוא חצי מהככר ששיערו בה לענין עירובין, שהיא מזון שתי סעודות. והלכה למשה מסיני היא שחצי ככר של שמונה ביצים [לרבי שמעון (עירובין פב:), או של שש ביצים לרבי יוחנן בן ברוקה (שם)] הוא שיעור סעודה. ושיעור זה שנינו (שם) לענין הנכנס לבית המנוגע, שהנכנס לבית המנוגע נטמא מיד, שנאמר (ויקרא יד מו) 'והבא אל הבית וגו' יטמא', אבל אינו צריך לכבס בגדיו אלא אם שהה בו שיעור אכילת 'פרס', שנאמר (שם יד מז) 'והאוכל בבית יכבס את בגדיו', אין בגדיו נטמאים אלא אם שהה בבית שיעור אכילת סעודה. רש"י (ד"ה פרס, עירובין שם ד"ה חליה). שיעור אכילת פרס נאמר גם לענין צירוף אכילה, שאם אכל דבר אסור בכמה פעמים, כגון כזית חלב או דם, או שיעור ככותבת ביום הכיפורים, שאכל כשיעור חרדל מהם וחזר ואכל כשיעור חרדל עד שהשלים לשיעור האסור ומתחילת אכילתו עד סופה לא היה יותר מזמן הראוי לאכילת פרס באכילה בינונית, האכילות מצטרפות לחייבו עליהם כמו שאכלם בבת אחת. רש"י (ד"ה ומשני מאי). אבל אם שהה יותר משיעור זה אין האכילות מצטרפות, והרי זה כאוכל כחצי זית היום וכחצי זית למחר. רש"י (ברכות לז: ד"ה והוא).

יט. **רש"י** (ד"ה ומשני מאי), וכן מבואר ברש"י להלן (ד"ה וכזית, ד"ה אמאי) שאינו חייב עד שיאכל מהתערובת שיעור פרס שמעורב בו כזית מן האיסור.

כ. **כלומר,** מהלכה למשה מסיני, כשאר שיעורים. רש"י (ד"ה וכזית).

כא. **דבר** ברור הוא שכל האוכלים מצטרפים בכדי אכילת פרס מן התורה, כמו ששנינו בכריתות (יב:) [וכפי שנתבאר בהערה לעיל], שהיא הלכה למשה מסיני, ואביי שאל האם גם כשהאיסור מעורב בהיתר ואכל ממנו כזית בכדי אכילת פרס, מצטרף האיסור להתחייב עליו. תוספות (נזיר לו: ד"ה וכזית).

כב. **שכך** פירש רב דימי את דברי רבה בר בר חנה שאמר שלוקים על אכילת מקפה של חולין שמעורב בה שום ושמן של תרומה, שמדובר שיש בתערובת שיעור כזית בכדי אכילת פרס אף מן התרומה לבדה.

כג. **לעיל** (מג.) אמר רבי אליעזר שעל חמץ בתערובת, כגון כותח לוקה, ונתבאר בגמרא שלמד כן ממה שנאמר (שמות יב כ) 'כל מחמצת', וחכמים חולקים וסוברים שאין דורשים 'כל', ואינו נענש עליו כלל.

כד. **צריך** ביאור, מנין לאביי שיש בכותח כזית בכדי אכילת פרס, ואף שיש לומר שהיה ידוע לו שכך הוא, לא מסתבר לומר כן. ויש לומר שפשוט שאין היתר מצטרף לאיסור אלא אם כן יש מן האיסור כזית בכדי אכילת פרס, שסברא גדולה היא שאין להחמיר בהיתר מצטרף לאיסור יותר מאם היה אוכל את כל התערובת. תוספות הרא"ש (ד"ה א"ה - השני).

כה. **כלומר,** אף שחכמים אינם מרבים תערובת חמץ מ'כל' [ראה בהערה לעיל], מכל מקום ילקה על אכילת כותח משום שאכל כזית חמץ בכדי אכילת פרס, ומדוע פטרו אותו חכמים. רש"י (ד"ה אמאי). וכן קשה גם משאר התערובות שנזכרו במשנתנו (לעיל מב.), שכר המדי, חומץ האדומי וזיתום המצרי, שבכל אלו פטרו חכמים, ויש להקשות מדוע אין לוקים עליהם משום שאוכלים מהם כזית חמץ בכדי אכילת פרס. על פי רש"י (ד"ה ואי) ורבינו דוד (ד"ה אלא). ואין לומר שלא נחלקו חכמים על רבי אליעזר אלא באופן שאוכל כזית מן הכותח, אבל מודים הם שאם אכל פרס מן הכותח, שנמצא שאכל כזית מהחמץ, לוקה, שהרי אמרו (לעיל מג.) 'על עירובו בלא כלום', ומשמע שהם פוטרים אותו לגמרי. תוספות (נזיר לו: ד"ה אי).

כזית בלבד לוקה, **סוף סוף** גם לדבריך קשה **אַמַּאי פָּלֵיגִי רַבָּנַן עֲלֵיהּ דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּכוּתָּח הַבָּבְלִי**, והלא יש להם לחייב את האוכלו מלקות משום שהתיתר שבו מצטרף לאיסור[פו].

מכיוס רב דימי דברו ומיישב: אֶלָּא הָנַח לְכוּתָּח הַבָּבְלִי ואל תקשה שיתחייב האוכלו, משום **דְּאִית בֵּיהּ** - שאין אוכל ממנו **כַּזַּיִת** חמץ **בְּבַדֵּי אֲכִילַת פָּרָס**, שהרי כותח אינו עשוי לאכלו בפני עצמו אלא לטבל בו, ועל כן, **אִי בָּעֵינֵיהּ דְּקָשְׁרִיךְ וְקָאֲכֵיל לֵיהּ** - אם אירע שגומע[פז] ממנו בפני עצמו ואינו מטבל בו, שאז מצטרף כזית בכדי אכילת פרס, מאחר שאין דרך בני אדם לאוכלו בפני עצמו מחמת חריפותו[פח] **בְּבַלָּה דְּמַתְּיָא עֲלֵיהּ כָּל אָדָם**, ואין אכילתו חשובה אכילה להתחייב עליה[פט], **וְאִי מְשָׁכַר קְשָׁטַר וְאָכֵיל** - ואם טיבל בכותח כדרכו ואכל, **לֵית בֵּיהּ** - אין באכילה זו **כַּזַּיִת חמץ בְּבַדֵּי אֲכִילַת פָּרָס**, שהרי באכילת הכותח בדרך טיבול אי אפשר לאכול ממנו בזמן שהיית אכילת פרס אלא מעט, כגון כשני זיתים או ארבעה, ובארבעה כזיתים של כותח אין כזית חמץ[צ].

אבוי מקשה על רב דימי הסובר שכזית בכדי אכילת פרס דאורייתא: אֵיתֵיבֵיהּ - הקשה אביי לרב דימי, שנינו בברייתא, **שְׁתֵּי קְדֵירוֹת, אַחַת** מהן **שֶׁל** מאכלי **חוּלִּין וְאַחַת** מהן **שֶׁל** מאכלי **תְּרוּמָה, וְנָפְלוּ שְׁתֵּי מְדוֹכוֹת** [-מכתשות] שכותשים בהן תבלין, כגון פלפל וזנגביל, **אַחַת** מונח בה תבלין **שֶׁל חוּלִּין וְאַחַת** מונח בה תבלין **שֶׁל תְּרוּמָה, וְנָפְלוּ** התבלינים שבאֵלּוּ המדוכות **לְתוֹךְ אֵלּוּ** הקדירות, ואין אנו יודעים לאיזו קדירה נפל התבלין של תרומה ולאיזו קדירה נפל התבלין של חולין, **מוּתָּרִין** המאכלים שבקדירה של חולין לזר, משום **שֶׁאֲנִי אוֹמַר תְּרוּמָה לְתוֹךְ הַתְּרוּמָה נִפְּלָה** - התבלינים של תרומה נפלו לתוך הקדירה שבה מאכל תרומה, ואילו התבלינים של **חוּלִּין לְתוֹךְ** הקדירה של **חוּלִּין נִפְּלוּ[צא]. וְאִי אָמְרַתְ** שעל אכילת **כַּזַּיִת** של איסור [שנתערב בהיתר] **בְּבַדֵּי אֲכִילַת פָּרָס** חייב מִדְּאוֹרַיְיתָא, קשה, **אַמַּאי אָמְרִינַן** - הכיצד מקילים בספק תרומת דגן שחיובו מן התורה ועונשו מיתה לומר **שֶׁאֲנִי אוֹמַר** חולין לתוך חולין נפלו.

מתרין רב דימי: אֲמַר לֵיהּ, הָנַח לְתְרוּמָה דְּאִיתְּקַשְׁרָא - אל תקשה מהברייתא המדברת בתרומת תבלין, שחיוב תרומה שבהם הוא רק מִדְּרַבָּנָן, שמן התורה אין חיוב תרומה אלא בדגן תירוש ויצהר[צב], ולכן אף שכזית בכדי אכילת פרס מן התורה, בתבלין שהחיוב להפריש ממנו תרומה הוא רק מדרבנן תולים להקל שהתבלין של חולין נפל לקדירת החולין[צג].

אבוי מקשה לרב דימי מברייתא אחרת: אֵיתֵיבֵיהּ - הקשה אביי לרב דימי, שנינו בברייתא, **שְׁתֵּי קוּפּוֹת** גדולות ובתוכן דגן[צד], **אַחַת** מלאה דגן **שֶׁל חוּלִּין** **וְאַחַת** מלאה דגן **שֶׁל תְּרוּמָה, וְשָׁנִים שְׁתֵּי פְּאִין** של דגן, **אַחַת** מונח בה דגן **שֶׁל חוּלִּין וְאַחַת** מונח בה דגן **שֶׁל תְּרוּמָה, וְנָפְלוּ** שתי סאין **אֵלּוּ לְתוֹךְ** שתי קופות **אֵלּוּ**, ואין אנו יודעים לאיזו קופה נפלה הסאה של תרומה ולאיזו קופה נפלה הסאה של חולין, **מוּתָּרִין** הדגנים שבקופה של חולין לזר, משום **שֶׁאֲנִי אוֹמַר חוּלִּין לְתוֹךְ חוּלִּין נִפְּלוּ** - הסאה של חולין נפלה לתוך הקופה של חולין, והסאה של **תְּרוּמָה לְתוֹךְ** הקופה של **תְּרוּמָה נִפְּלָה. וְאִי אָמְרַתְ** שעל אכילת **כַּזַּיִת** של איסור [שנתערב בהיתר] **בְּבַדֵּי אֲכִילַת פָּרָס** חייב מִדְּאוֹרַיְיתָא, קשה, **אַמַּאי אָמְרִינַן** - הכיצד מקילים בספק תרומת דגן שחיובו מן התורה ועונשו מיתה לומר **שֶׁאֲנִי אוֹמַר** חולין לתוך חולין נפלו.

מתרין רב דימי: אֲמַר לֵיהּ, הָנַח לְתְרוּמָה דְּזַמַּן הָזֵה שאין חיובה אף בדגן אלא מִדְּרַבָּנַן[צה], ולכן אף שכזית בכדי אכילת פרס מן התורה, בזמן הזה שאין חיוב תרומה אלא מדרבנן, תולים להקל שהסאה של חולין נפלה לקופה של חולין.

★

לעיל (מג:) **הובאה דרשתו של רבי יוחנן שהיתר מצטרף לאיסור בנזיר ממה שנאמר בו 'מִשְּׁרַת'. הגמרא מקשה שפסוק זה נצרך לדרשה אחרת. מקשה הגמרא:** וְכִי **הַאי 'מִשְּׁרַת'** הנאמר בנזיר **לְהָכִי הוּא דַּאֲתָא** - לכך הוא בא ללמד שהיתר מצטרף לאיסור באיסורי נזיר, **הַאי מִיבְּעֵי לֵיהּ לְכַדְתַנְיָא** - הרי הוא נצרך לדרשה זו ששנינו בברייתא, מה שאמר הכתוב בענין הנזיר (במדבר ו ג), 'וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה',

---

כו. **ביאורנו** כגירסת רש"י ופירושו. והתוספות (ד"ה פליגי) כתבו שאין לגרוס 'סוף סוף אמאי פליגי רבנן' וכו', שאם גם לאביי קשה מדוע נחלקו רבנן על רבי אליעזר בכותח, אם כן אין היה סבור אביי להוכיח ולהקשות על רב דימי מברייתא זו. וביארו שלכך לא קשה לאביי, שכל דברי אביי שבכל התורה היתר מצטרף לאיסור הם לפי שיטת רבי עקיבא הסובר ש'משרת' האמור לגבי נזיר מלמד שהיתר מצטרף לאיסור, וסובר אביי שממנו למדים לכל התורה שהיתר מצטרף לאיסור, אבל לרבנן החולקים על רבי עקיבא וסוברים ש'משרת' נצרך ללמד שטעם כעיקר, אין היתר מצטרף לאיסור בשום מקום, ולכך נחלקו על רבי אליעזר ופטרו את האוכל כותח. וראה שם טעם נוסף.

כז. **'קשרית'** הוא לשון גמיעה, כלשון המשנה (פ"ח פט:) לגבי חֲלֵב שבקיבת עולה 'כהן שדעתו יפה שורפה חיה'. תוספות (מיל לו: ד"ה טמא). כח. **ספרש** (מיל לו: ד"ה טמא). כט. **רש"י** (ד"ה בפעלא). אולם התוספות (מיל לו: ד"ה טמא) כתבו, שאם גמע כזית בכדי אכילת פרס לוקה [שכיון שחשוב הוא אצלו לאכלו כמות שהוא לוקה עליו. רדב"ז (שו"ת פי' מקנה)]. אלא שלא מדובר באופן כזה, משום שאין הדרך לאכלו כך. ל. **וכן** שכר המדי שחכמים פוטרים אף שהדרך לשתותו כמות שהוא, הוא משום שסתם שכר עיקרו נעשה מתמרים או מתאנים אלא שבמדי מערבים בו קצת מי שעורים, ואין לך אדם ששותה שתים ושלש כוסות שכר בלא שיפסיק וישהה ביניהים, ובזמן שהיית אכילת פרס אינו שותה כזית מן החמץ לבדו [ואם שותה ממנו כמה כוסות רצופים, אין זו דרך אכילתו ובטלה דעתו לשאר בני אדם. תוספות (מיל לו: ד"ה ואי) ורש"י (ד"ה ואי)]. לא. **שאנו** תולים להקל, ומתירים את הקדירה של חולין באכילה לזר, אף שאפשר שנפל לתוכה התבלין של תרומה. וכתב בחידושי רבינו פרץ הכהן (מיל לו: ד"ה מופקין), שאף מותר לכתחילה להוציא התבלין מקדירת חולין זו וליתנו בקדירה אחרת, שכיון שאנו תולים לקולא לגבי קדירה זו אנו תולים לקולא גם לגבי קדירה אחרת, שאין לנו לעשות היתר לחצאין. לב. **רש"י** (ד"ה ספק) ותוספות (מיל לו: ד"ה שמי מזוכה). וביאר הברכת ראש (פתוס' שם), שלכך כתבו שמדובר כאן באיסור שיש בו ענוש מיתה, משום שנקטו שכל ספק האורייתא מן התורה הוא לקולא, מלבד עוון מיתה וכרת כאשם תלוי, וכיון שיש כאן ענוש מיתה לא ניתן להקל בספיקו, אבל אם היה ספק איסור תורה גרידא לא היה קשה מה שמקילים בספיקו. לג. **שלא** מסתבר לגמרא לומר שאין בו כזית בכדי אכילת פרס. תוספות (מיל לו: ד"ה שמי מזוכה). שהרי הברייתא כתבה דין זה בסתם, ומשמע שאפילו אם יש שיעור של כזית בכדי אכילת פרס הדין כן. תוספות רבינו שדרזוס (מיל לו: ד"ה שמי שתי). לד. **שנאמר** (ויקרא יח ד) 'ראשית דגנך תירושך ויצהרך גו' תתן לו', ומכאן לדגן יין ושמן שחייבים בתרומה. וחכמים חייבו אף שאר פירות האילן והירק. רש"י (ד"ה סיכר, מיה נ ד"ה לח). וכן דעת רוב הראשונים. אולם דעת הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"ח) שכל פירות האילן וזרעים וקטניות חייבים בתרומה מן התורה, חוץ מירקות וכדומה שחיובם מדרבנן. לה. **בבסכת** נזיר (לו:) הגירסא 'אלא מאי היתר מצטרף לאיסור, היכי אמר שאני אומר, אלא הנח לתרומת תבלין דמדרבנן'. רש"י (ד"ה סיכר). כלומר, רב דימי אמר לאביי שגם לדבריו שאכילת כזית בכדי אכילת פרס אינה מן התורה יש להקשות מברייתא זו, שלדעתו שהטעם שזר לוקה על אכילת המקפה של חולין שיש בה שום ושמן של תרומה הוא משום שהיתר מצטרף לאיסור, אם כן מדוע מקילים ותולים שתרומה לתוך תרומה נפלה, והרי אם התרומה נפלה לשל חולין יתחייב זר האוכל מהחולין מיתה משום שהתיתר מצטרף לאיסור, ואם כן גם לאביי צריך לומר שכיון שתרומת תבלין דרבנן הקילו בה. וראה בתוספות (ד"ה אלא, מיל לו: ד"ה שמי מזוכה) מה שהעירו על גירסא זו. לו. **וכמבואר** לעיל, חיוב התרומה בדגן הוא מן התורה. לז. **התרומה** בזמן הזה בכל מקום אינה מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל בלבד, ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר כי תבואו, ביאת כולכם. רמב"ם (תרומות פ"ב הכ"ו). אולם ראה ראב"ד (שם).

בא **לִיתֵּן טַעַם בְּעִיקַּר** - ללמד שטעם של איסור הוא כמו ממשות האיסור, לענין שהאוכל טעמו של איסור הרי הוא כאוכל ממש של איסור, **שֶׁאִם שָׂרָה** **עֲגָבִים בַּפִּים, וְיֵשׁ בָּהֶן** - במים **טַעַם יַיִן**, ושתה נזיר כזית מהמים[א], **חַיָּיב**, ואף על פי שאין בהם ממשות כלל אלא טעם[ב], **וּמִכְּאן אַתָּה דָּן** בקל וחומר **לְכָל** איסורי **הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ** שיהיה דין טעמו של איסור כדין ממש, **וּמַה נָּזִיר** הקל, **שְׁאֵין אִיסּוּרוֹ** ביוצא מן הגפן **אִיסּוּר עוֹלָם**, אלא רק בזמן שקיבל עליו נזירות[ג], **וְאֵין אִיסּוּרוֹ** ביוצא מן הגפן **אִיסּוּר הֲנָאָה**, שלא נאסר עליו היוצא מן הגפן אלא באכילה ושתיה ולא בהנאה[ד], **וְיֵשׁ הֵיתֵּר לְאִיסּוּרוֹ** אף בתוך ימי נזירותו על ידי שישאל על נזירותו לחכם ויתירנה לו[ה], ואף על פי כן החמיר בו הכתוב **וְעָשָׂה בּוֹ טַעַם בְּעִיקַּר, כָּל־אֲשֶׁר** בכרם[ו], כגון שזרע חטה עם חרצן, **שְׁאִיסּוּרוֹ אִיסּוּר עוֹלָם** - שהנשרש והגדל אסור לעולם, **וְאִיסּוּרוֹ אִיסּוּר הֲנָאָה, וְאֵין הֵיתֵּר לְאִיסּוּרוֹ, אֵינוֹ דִּין** - וכי אין ללמוד בקל וחומר **שֶׁיַּעֲשֶׂה** בו הכתוב **טַעַם בְּעִיקָּר**[ז]. **וְהוּא הַדִּין** - וכך גם יש ללמוד מנזיר **לְעֶרְלָה**[ח] שטעם כעיקר, בקל וחומר, **בָּשָׂתַיִם** מהחומרות הנזכרות לעיל, שהעורלה חמורה, שאסורה בהנאה, ואין היתר לאיסורה בתוך שלש שנות איסורה[ט], ואילו נזיר קל, שאינו אסור בהנאה, ויש היתר לאיסורו בתוך זמן איסורו על ידי התרת חכם. מבואר אם כן בברייתא זו, שמ'משמת' נלמד דין טעם כעיקר. וכיון שכן קשה איך למד רבי יוחנן מ'משמת' דין היתר מצטרף לאיסור.

מתירצת הגמרא: הָא יָנַי - מי שנה בריייתא זו הדורשת מ'מִשְּׁמַת' שטעם כעיקר, **רַבָּנַן הִיא** - חכמים הסוברים שאין היתר מצטרף לאיסור[י], **וְאִילּוֹ רַבִּי יוֹחָנָן** שלמד מ'מִשְּׁמַת' שהיתר מצטרף לאיסור, **דְּאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא** החולק על חכמים וסובר שהיתר מצטרף לאיסור.

הגמרא מבררת היכן אמר רבי עקיבא שהיתר מצטרף לאיסור. שואלת הגמרא: הֵי רַבִּי עֲקִיבָא - מאיזה דברים של רבי עקיבא יש ללמוד שלדעתו היתר מצטרף לאיסור, **אִילֵּימָא** - אם נאמר שיש ללמוד כן מדברי **רַבִּי עֲקִיבָא דְּתַנְיָא** - שבמשנה, **דְּתַנְיָן** במשנה (מיד ה:), **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, נָזִיר שָׁתָה** **פִּתּוֹ בְּיַיִן, וְיֵשׁ בּוֹ כְּדֵי שְׁתִיַּת כְּדֵי בִּצָּה, חַיָּיב** על אכילתה. ולכאורה כוונתו שאם בצירוף הפת עם היין יש כזית חייב, ומפורש אם כן בדברי רבי עקיבא שהתיהר [-הפת] מצטרף לאיסור [-ליין] לשיעור כזית לחייבו. זה יש לדחות, **וּמִמַּאי הָמְּפַת וְהַיַּיִן** - ומנין לומר שצירוף הכזית הוא מהפת והיין, **דִּילְמָא מַיַּיִן לְחוּדֵיהּ** - הרי יתכן שיש כזית מהיין לבדו[יא], ושיין בו לשון צירוף כיון שהוא בלוע בפת, ואין ראיה מדבריו שהיתר מצטרף לאיסור. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תשאל על החייה זו, שאם מדובר שיש כזית **מַיַּיִן לְחוּדֵיהּ** - מהיין לבדו בלא צירוף הפת, **מַאי לְמֵימְרָא** - מה חידש רבי עקיבא, והרי פשוט שחייב[יב], יש להשיב, **הָא קָא מַשְׁמַע לָן** - דבר זה בא רבי עקיבא להשמיענו, **דְּחַיֵּיב אַף עַל גַּב דְּהַיַּין בְּתַרְוֹבְתָּא** - בלוע בפת ואינו בעיניו[יג]. ועל כן אין להוכיח מדברי רבי עקיבא אלו שהיתר מצטרף לאיסור.

מסיקה הגמרא: אֶלָּא יש ללמוד שהיתר מצטרף לאיסור מדברי **רַבִּי עֲקִיבָא דְּבָרְיְיתָא** - השנויים בברייתא, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, נָזִיר שֶׁשָּׁרָה פִּתּוֹ בְּיַיִן, וְאָכַל גַּזִּית מִפָּת וּמִיַּיִן, חַיָּיב**[יד]. הרי מפורש שלדעת רבי עקיבא היתר מצטרף לאיסור.

הגמרא מברירת מנין לרבי עקיבא שטעם כעיקר. שואלת הגמרא: וְרַבִּי עֲקִיבָא הלומד מ'מִשְּׁמַת' שהיתר מצטרף לאיסור, **טַעַם בְּעִיקָּר מְנָא לֵיהּ** - מנין הוא לומד לחייב על טעם בלבד שאין בו מעיקר האיסור, וכגון על מים ששרו בהם ענבים[טו]. **מֵשִׁיבָה הגמרא:** רבי עקיבא **יָלִיף** - לומד, דין טעם כעיקר **מִבָּשָׂר בְּחָלָב** - ממה שאסרה תורה לאכול בשר שנתבשל בחלב, וכי **לְאוֹ טַעַמָּא** של חלב **בְּצָלְמָא הוּא** שיש בבשר[טז], ואף על פי כן **אָסוּר** לאכול את הבשר, **הָכָא נָמֵי לֵא שְׁנָא** - גם כאן, בשאר איסורי תורה, אין הבדל, וטעם של איסור דינו כעיקר האיסור, ולא צריך ללמוד דין זה מ'משמת' האמור בנזיר, ויש ללמוד מ'משמת' שהיתר מצטרף לאיסור[יז].

הגמרא מבארת מהו הטעם של רבנן שאינם לומדים טעם כעיקר מבשר בחלב: וְרַבָּנַן הוצרכו ללמוד שטעם כעיקר מ'משמת' ולא למדוהו מבשר בחלב, משום שלדעתם **מִבָּשָׂר בְּחָלָב לֵא קָמְרִינַן** - לא ניתן ללמוד, משום **דְּחִידּוּשׁ הוּא** - כל איסורו תמוה ומחודש, שאין מצוי כמותו בשאר איסורים, ולכן אין למדים מהלכותיו לשאר איסורים, וכגון לענין דין טעם כעיקר, שכשם ששאר החידושים שבו אינם נוהגים בשאר איסורים, כך גם טעם כעיקר אין ללמוד ממנו שינהג בשאר איסורים.

מבררת הגמרא: וְכִי - ואיזה חידוש יש בו שאין בשאר איסורי תורה. **אִילֵּימָא דַּהֲאי לְחוּדֵיהּ וְהַאי לְחוּדֵיהּ שָׁרֵי** - אם נאמר שהחידוש הוא שבשר בפני עצמו וחלב בפני עצמו מותרים באכילה, **וּבָתְרֵי אָסְרִי** - ושכאשר שניהם מעורבים זה בזה אסורים, ודבר זה לא מצאנו בשאר איסורים, והרי באיסור **בְּלָאִים**, כגון לבישת בגד מצמר ופשתים[יח], או חריישה בשור וחמור[יט] **נָמֵי** - גם מצאנו דבר זה, **הַאי לְחוּדֵיהּ וְהַאי לְחוּדֵיהּ שָׁרֵי** - כל דבר בפני עצמו [כגון בגד העשוי מפשתן בלבד, או חריישה בשור לבדו] מותר, **וּבְתָרֵי אָסְרִי** - וכאשר שני המינים ביחד אסור, ואם כן חידוש כשל בשר בחלב נמצא גם בעוד איסור.

משיבה הגמרא: אֶלָּא החידוש בבשר בחלב הוא, **דְּאִי תְּרֵי לֵיהּ כּוּלֵּי יוֹמָא שָׁרֵי** - מותר לשרות את הבשר בחלב כל יום שלם, ומותר לאכול את הבשר אף על פי שנתן החלב טעם בבשר, שלא אסרה התורה בשור בחלב אם לא נתבשלו יחד[כ], אבל **בְּשִׁלֵּי לֵיהּ בְּשׁוּלֵּי אָסְרִי** - אסור לבשל בשר בחלב, ואם בישלו אסור באכילה[כא], וזה חידוש שאינו נמצא בעוד איסור[כב], ולכן אין רבנן למדים טעם כעיקר מבשר בחלב לשאר איסורים.

א. **רש"י** (ד"ה חייב) וראה בהערה להלן כיצד משערים כזית במשקה. ב. **וחיובו** אינו משום היתר מצטרף לאיסור, אלא משום שחמים עצמם נעשו איסור. ואין ללמוד מכאן שהיתר מצטרף לאיסור. רש"י (ד"ה חייב). והיינו שלדעתו היתר שקיבל עליו אסור נהפך כולו לתחיכת איסור, ולכך חייב על שתיית כזית מים אלו. ג. **ואף** אם קיבל עליו בסתם, אינו נזיר לעולם אלא לשלשים יום, שסתם נזירות שלשים יום (מיד י:). רש"י (ד"ה שאף). ד. **שהרי** שנינו במשנה (מיהיכן נ:) שמניחים עירובי תחומין לנזיר ביין. תוספות (מיד ה: ד"ה שאף). ה. **רש"י** (ד"ה ויש). אדם שנדר [או שקיבל על עצמו נזירות] ואחר כך מתחרט על כך ומצטער, יכול לילך לחכם מומחה או לשלשה הדיוטות ולפרט את נדרו ותרטתו, והחכם או הגדול שבשלשה הדיוטות מתיר לו את הנדר ואומר לו מותר לך. רמב"ם (פרקים ט"ו ה"ט, מ"ט ה"ה, מיהים פ"ו ה"ו). ו. **אישור** כלאי הכרם נאמר בתורה (דברים כב ט) 'לא תזרע כרמך כלאים, פן תקדש [-תופרש ממך, תיאסר עליך (רש"י שם)] המלאה [-התגידול (שם)], הזרע אשר תזרע והבואת הכרם', והראה היינים בזה ברמב"ם (כלאים פ"ו ה"ה), ובטור ושלחן ערוך (יו"ד סי' רצ). ז. **שנאמר** בכלאי הכרם 'תקדש' [ראה בהערה לעיל], לשון הקדש. רש"י (קידושין נה. ד"ה ופשיטא). ח. **וחקשה** הר"ש (מנחל יוסף ס"ק מ"ג), אם דין טעם כעיקר בכל איסורים שבתורה נלמד מקל וחומר, אין לוקים עליו, הרי אין ענישין מן הדין, ומהיכן, שאין זה לל וחומר גמור אלא רק גילוי מילתא שטעם כעיקר בכל התורה, ואין זה כמו שאר בל וחומר שבא ללמד דין מחודש. וראה בחידושי הרי"מ (לעיל מג: ד"ה ומ"ש הרי"ל) מה שביאר בדבריו. ט. **פירוש** האילן בשלש השנים הראשונות של האילן הרי הם ערלה, ואסורים באכילה ובהנאה, וכפי שנאמר בתורה (ויקרא יט כג) 'וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל'. ראה על כך ברמב"ם (מאכלות אסורות פי"ב ה"ט), ובטור ושלחן ערוך (יו"ד סי' רצה). י. **וכן** יש ללמוד מקל וחומר זה גם לשאר איסורים שבתורה שיהיה בהם טעם כעיקר, כפי שכתבה הברייתא 'ומכאן אתה דן לכל התורה כולה', שהרי חמורים הם מנזיר שיש בהם שתי חומרות, שאיסורם איסור עולם, ואין היתר לאיסורם. והגמרא נקטה ערלה שאסורה בהנאה אגב כלאי הכרם שאסורים בהנאה. באר משה (מיר ס"ק ל"ח) [וכן כתב הברך משה (ד"ה וי"ס)]. יא. **אבל** החומרא 'שאיסורו איסור עולם' אינה שייכת בערלה, שהרי רק פירות הגדלים בשלש השנים הראשונות אסורים, אבל פירות הגדלים לאחר מכן מותרים. רש"י (ד"ה ואסורים) [ועיין תוספות (ד"ה ואסורים) הקשו]. אמנם התוספות (ד"ה ואסורים) תירצו שאיסור ערלה הוא האילן, והאילן לא נאסר מעולם אלא הפרי, והפרי שנאסר אסור לעולם, שלא פוקע איסורו אחרי שלש שנים. על כן ביאר רבינו חם (מתוס' שם), שהחומרא הנוספת בערלה [מלבד שאסורה בהנאה] היא 'איסור עולם', דהיינו שהפרי שנאסר אסור לעולם, אבל החומרא ש'אין היתר לאיסורו' אינה בערלה, שכן לפירות 'נטע רבעי' של השנה הרביעית [שאף היא מענין 'ערלה', ראה בתוספות רבינו פרץ (לעיל ג: ד"ה ואסורים) ועוד] יש היתר אכילה בתוך ירושלים או על ידי חילול [וראה בשער המלך (מאכלות אסורות פי"א הט"ו) שהוכיח מכמה מקומות שנטע רבעי מותר בהנאה, וכתב, שאפשר לומר שכוונת רבינו חם היא שנטע רבעי אסור בהנאה אחר זמן הביעור, שאז הוא טעון שריפה]. וראה עוד בתוס' (שם), פירושי ר"י מהו 'היתר לאיסורו', ו'איסורו איסור עולם'. יב. **דהלן** תבאר הגמרא את שיטתם. יג. **ראה** במשנה במסכת נזיר (לב:) שלימד רבי עקיבא ששיעור שתיית יין

בנזיר הוא כזית. ואיך משערים כזית ביין שהוא משקה, ממלא כלי ביין עד שפתו, ונותן זית לתוך הכלי, והמשקה היוצא הוא כזית, כמבואר בתוספתא (מיד פ"ד ה"ח), רש"י (ד"ה ויש). יד. **רש"י** (מיד ג: ד"ה וכן). והתוספות (שם ד"ה וכן) ביארו, שאין לומר שרבי עקיבא בא להשמיע שחייב משום שטעם כעיקר, משום שהרי 'טעם כעיקר' נוהג אף בשאר איסורים, ואם כן היה לו להשמיענו בשאר איסורים ולמה השמיענו דווקא בנזיר. טו. **רש"י** (ד"ה מצטרפות). והמהר"ם חלאוה (ד"ה ומ"ל) פירש, שכיון ששנה רבי עקיבא 'פתו' סתם, משמע אפילו שהפת מרובה ואין יין בכדי אכילת פרס, ובא להשמיענו שמכל מקום חייב משום טעם כעיקר. טז. **ובעי** כרחך מדובר באופן שלא נשרתה כל הפת ביין, וחייב משום 'יהיתר מצטרף לאיסור', שאילו באופן שנבלע היין בכל הפת אם כן נעשית הפת עצמה איסור משום 'טעם כעיקר', ולא היו רבנן חולקים על רבי עקיבא ופוטרים אותו, שהרי גם לדעתם 'טעם כעיקר'. רש"י (ד"ה מפת). ורש"י לשיטתו (לעיל מג: ד"ה לפ) שהיתר מצטרף לאיסור כשאינם מעורבים, אבל לדעת התוספות (שם ד"ה ומפת) שהיתר מצטרף לאיסור דווקא כשהם מעורבים, יש לפרש שלרבנן החולקים על רבי עקיבא אינו חייב משום טעם כעיקר, משום שמדובר שנבלע חצי זית יין בתוך הפת, והטעם אינו ערוך מאילו היה היין בעין, שאין לוקים על חצי זית, ואינו לוקה אלא לרבי עקיבא משום שההיתר מצטרף לאיסור. על פי קרן אורה (מיד לפ: ד"ה ומכל מקום). יז. **יש** לעיין מנין למדה הגמרא שאכן רבי עקיבא סובר שיש דין טעם כעיקר. וביארו התוספות (מיד ה: ד"ה טעם) שמסתבר יותר לומר 'טעם כעיקר' מ'היתר מצטרף לאיסור', ואם לא היה רבי עקיבא לומד ממקום אחר שטעם כעיקר, הרי היה לומד דין זה מ'משמת' ולא היה מעמידו להיתר מצטרף לאיסור, ולכך מבררת הגמרא מנין הוא דורשו. יח. **פירש** רש"י (ד"ה כל) שהחשבר בעינו, אלא שטעם החלב בלוע בו. והתוספות בעבודה זרה (ס. ד"ה ר' יוסי) הביאו מדבריו שם (שם: ד"ה טעמא). שקלה הבלוע בבשר נחשב טעמו של האיסור ולא ממש. וכתבו שאין נראה כן, אלא שהחלב הבלוע בבשר נחשב ממשות האיסור ולא טעם. וכן כתב מהר"ם חלאוה (ד"ה כשר), וביאר שמה שאמרה הגמרא שבשר בחלב נחשב טעם בעלמא היינו שהחלב אסור [אף אם הוציאו ממנו את הבשר, ולא נותר בו אפילו שומן] מחמת שטעם הבשר שנבלע בו. יט. **לכאורה** קשה איך ניתן ללמוד מבשר בחלב לנזיר דין טעם כעיקר, והלא נזיר קל שאין איסורו איסור עולם ויש היתר לאיסורו כמו שאמרה הגמרא לעיל. וראה פני יהושע (ד"ה ילף) שיישב שהלימוד מבשר בחלב הוא גילוי מילתא בעלמא שהטעם חשוב כעיקר האיסור, והלכך יש ללמוד ממנו אף לאיסורים שאינם חמורים כבשר בחלב. כ. **שנאמר** בכתוב (ויקרא יט יט) 'ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך'. כא. **שנאמר** בכתוב (דברים יד כ) 'לא תאכל כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי כי עם קדוש אתה לה' אלקיך לא תבשל גדי בחלב אמו' (שמות כג יט, שם לד כו, דברים יד כא), אחד לאיסור ביישול, ואחד לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה, כלומר שאסור לבשלם יחד, ואם נתבשלו יחד נאסרים באכילה והנאה. אמנם חכמים אסרו כל אכילת בשר בחלב, אף שלא על ידי ביישול. רש"י (ד"ה ואף) [ועיין תוס' (ד"ה ואף)]. כג. **ואף** על הביישול עצמו עובר. רש"י (ד"ה ביישלו). כד. **ובי** איסורים שבתורה אף שצונן אינו בולע, מכל מקום אם שרו את האיסור עם דבר היתר יום שלם נאסר מטעם כבוש שנינו בכישולו (תוליו קיב:), ובבשר בחלב התירוש הוא שאינו נאסר אלא דרך ביישול. רא"ש (מנחות ח"ט סי' ס"ו ס"ק ס"ו) בשם ריצב"א

הגמרא חוזרת לדעת רבי עקיבא. שואלת הגמרא: וְרַבִּי עֲקִיבָא נָמֵי - כיצד הוא לומד שטעם כעיקר מבשר בחלב, הלא גם לדעתו **בָּשָׂר בְּחָלָב וְדָאי חִידּוּשׁ הוּא. משיבה הגמרא:** אכן רבי עקיבא אינו לומד טעם כעיקר בשאר איסורים מבשר בחלב, **אֶלָּא** יָלִיף **מִגִּיעוּלֵי נְכָרִים**[כה] - ממה שאסרה התורה את פליטתם של כלי עובדי כוכבים[כו], שאם בישל ישראל בקדירה שבישל בה גוי, התבשיל אסור, משום שבלוע בקדירה מהתבשיל הטרף של הגוי, וכשהישראל מבשל בה נפלט ממנה הטעם ונכנס לתוך תבשיל הישראל. וכי **גִּיעוּלֵי נְכָרִים לָאו טַעְמָא** של טריפה **בְּעַלְמָא הוּא** שיש בהם בלא ממשות, **וְאַף עַל פִּי כֵן הוּא אָסוּר, הָכָא נָמֵי** בשאר איסורי תורה **לָא שָׁנָא**, וטעם של איסור דינו כעיקר האיסור, ולא צריך ללמוד דין זה מ'משרת' האמור בנזיר, ויש ללמוד מ'משרת' שהיתר מצטרף לאיסור[כז].

הגמרא מבארת מהו הטעם של רבנן שאינם לומדים טעם כעיקר מגיעולי נכרים: וְרַבָּנָן שאינם למדים שטעם כעיקר מגיעולי נכרים והוצרכו ללמוד דין זה מ'משרת' האמור בנזיר, הוא משום שדין **גִּיעוּלֵי נְכָרִים נָמֵי** [-גם] **חִידּוּשׁ הוּא, דְּהָא** [-שהרי] **בָּשָׂר** דבר איסור **שְׁנוּתָּן** במאכל **הַיְתֵר טַעַם** - טעם שפוגם את המאכל, **מוּתָּר** המאכל באכילה, **דְּתָנְיָא** - משום שאנו למדים שטעם פגום אינו אוסר, **מִנְּבֵילָה**, שנאמר בה (דברים יד כא) 'לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ', ודורשים שנבילה הראויה לגר, כלומר שראויה לאכילה, הרי היא נחשבת נבילה שאסרתה תורה באכילה, אבל נבילה שהסריחה ואינה ראויה לגר מותרת[כח], **וְאִילּוּ הָכָא** - כאן בגיעולי נכרים, תבשיל הישראל **אָסוּר** אף שקדירת הנכרי נתנה בו טעם לפגם, שהרי אחר ששהה הטעם בדופן הכלי לילה אחד[כט] כבר הופג טעמו ונתקלקל, ושוב אינו משביח את התבשיל שהוא נבלע בתוכו[ל], וכיון שדין גיעולי נכרים הוא חידוש אין למדים ממנו לשאר איסורים[לא].

מבארת הגמרא סברת רבי עקיבא: וְרַבִּי עֲקִיבָא הלומד שטעם כעיקר מגיעולי נכרים, סובר **כְּדְרַב חִנְיָא בְּרֵיהּ דְּרַב הוּנָא, דְּאָמַר, לָא אֲמְרָה תּוֹרָה** משום גיעולי נכרים **אֶלָּא** תבשיל היתר שנתבשל **בְּקְדֵירָה בַּת יוֹמָא** - שבישל בה הגוי באותו היום, **הֶקֵּפֵהּ** הנפלט מן הקדירה **לְאוֹ נוֹתֵן טַעַם הֶקֵּפֵהּ הוּא** אלא משביח את התבשיל, ועל כן דין גיעולי נכרים אינו חידוש ואפשר ללמוד ממנו לשאר איסורים.

חוזרת הגמרא לבאר סברת רבנן: וְרַבָּנָן שאומרים שדין גיעולי נכרים חידוש הוא, סוברים **שְׁקֵדֵירָה בַּת יוֹמָא נָמֵי לָא אֲפְשָׁר דְּלָא פָּגְמָה פּוּרְתָּא** - גם קדירה שבישלו בה באותו היום, אי אפשר שהטעם הבלוע בה לא יפגם מעט[לב] מחמת טעמו של הכלי[לג], ואף על פי כן אסרה התורה גיעולי נכרים, ועל כן חידוש הוא ואין ללמוד ממנו לשאר איסורים שטעם כעיקר[לד].

*

נתבאר לעיל שרבי יוחנן שאמר (לעיל מג:) **שהיתר מצטרף לאיסור באיסורי נזיר ולא בשאר איסורים שבתורה, אמר כן בדעת רבי עקיבא. הגמרא מקשה על דברי רבי יוחנן: אָמַר לֵיהּ רַב אֲחָא בְּרֵיהּ דְּרַב אַוְיָא לְרַב אָשֵׁי**, הרי רבי עקיבא אמר רק שבאיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור, ואילו בשאר איסורים הוא לא דיבר כלל, וכיון שכן קשה למה לא אמר רבי יוחנן שלרבי עקיבא לומדים מאיסורי נזיר לשאר איסורים שהיתר מצטרף לאיסור, הלא **מִדְּרַבָּנָן נִשְׁמְעָה לְרַבִּי עֲקִיבָא** - מדברי רבנן לענין טעם כעיקר נלמד את דעתו של רבי עקיבא לענין היתר מצטרף לאיסור, שהרי **מִי לָא אָמְרִי רַבָּנָן**, שהכתוב 'מִשְׁרֶת' בא **לִיתֵּן** - ללמד **שֶׁטַּעֲמוֹ כְּעִיקָּרוֹ** באיסורי נזיר, **וּמִבָּאן אַתָּה דָּן כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה** שגם בהם יהיה טעם כעיקר, אם כן **לְרַבִּי עֲקִיבָא נָמֵי** - גם לרבי עקיבא הסובר **שֶׁמִּשְׁרֶת** בא **לְלַמֵּד שֶׁהַיְתֵּר מְצַטְרֵף לְאִיסּוּר** באיסורי נזיר, יש לנו לומר שלדעתו **מִבָּאן אַתָּה דָּן כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה בּוּלָּהּ** שהיתר מצטרף לאיסור, ומדוע אמר רבי יוחנן שלדעת רבי עקיבא אין היתר מצטרף לאיסור בשאר איסורי תורה. **מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ** רב אשי לרב אחא בריה דרב אויא, לרבי עקיבא שמעמיד את 'משרת' שבנזיר להיתר מצטרף לאיסור, אי אפשר ללמוד ממנו לכל התורה שהיתר מצטרף לאיסור,

---

[וראה קרן אורה (מיר) ל: ד"ה דלא תבי] שמלשון התוספות (מוהר"ן קה. ד"ה דמיתום) משמע שאף לדעת האומר שכבוש אינו כמבושל (מוהר"ן שם), מכל מקום בבשר בחלב החלב היה צריך לאסור, שכיון שהחלב צלול והבשר שהוא רך שוהה בתוכו, בולע הבשר מהחלב]. כה. **גיעולי** הוא לשון הקאה ופליטה, שכשמכשלים בה היא פולטת בליעתה. רש"י (ד"ה גיעולי). כו. **כשבשו** ישראל ממלחמת מדין שהסריחה ואינה ראויה לגר מותרת[כח], **וְאִילּוּ הָכָא** - כאן בגיעולי נכרים, תבשיל הישראל **אָסוּר** אף שקדירת הנכרי נתנה בו טעם לפגם, שהרי אחר ששהה הטעם בדופן הכלי לילה אחד[כט] כבר הופג טעמו ונתקלקל, ושוב אינו משביח את התבשיל שהוא נבלע בתוכו[ל], וכיון שדין גיעולי נכרים הוא חידוש אין למדים ממנו לשאר איסורים[לא]. כבה הגוי באותו היום, **הֶקֵּפֵהּ** הנפלט מן הקדירה **לְאוֹ נוֹתֵן טַעַם הֶקֵּפֵהּ הוּא** אלא משביח את התבשיל, ועל כן דין גיעולי נכרים אינו חידוש ואפשר ללמוד ממנו לשאר איסורים. ואינו כמבושל (מוהר"ן שם), מכל מקום בבשר בחלב החלב היה צריך לאסור, שכיון שהחלב צלול והבשר שהוא רך שוהה בתוכו, בולע הבשר מהחלב]. כה. **גיעולי** הוא לשון הקאה ופליטה, שכשמכשלים בה היא פולטת בליעתה. רש"י (ד"ה גיעולי). כו. **כשבשו** ישראל ממלחמת מדין שהסריחה ואינה ראויה לגר מותרת[כח], **וְאִילּוּ הָכָא** - כאן בגיעולי נכרים, תבשיל הישראל **אָסוּר** אף שקדירת הנכרי נתנה בו טעם לפגם, שהרי אחר ששהה הטעם בדופן הכלי לילה אחד[כט] כבר הופג טעמו ונתקלקל, ושוב אינו משביח את התבשיל שהוא נבלע בתוכו[ל], וכיון שדין גיעולי נכרים הוא חידוש אין למדים ממנו לשאר איסורים[לא]. כבה הגוי באותו היום, **הֶקֵּפֵהּ** הנפלט מן הקדירה **לְאוֹ נוֹתֵן טַעַם הֶקֵּפֵהּ הוּא** אלא משביח את התבשיל, ועל כן דין גיעולי נכרים אינו חידוש ואפשר ללמוד ממנו לשאר איסורים. **חוזרת הגמרא לבאר סברת רבנן: וְרַבָּנָן** שאומרים שדין גיעולי נכרים חידוש הוא, סוברים **שְׁקֵדֵירָה בַּת יוֹמָא נָמֵי לָא אֲפְשָׁר דְּלָא פָּגְמָה פּוּרְתָּא** - גם קדירה שבישלו בה באותו היום, אי אפשר שהטעם הבלוע בה לא יפגם מעט[לב] מחמת טעמו של הכלי[לג], ואף על פי כן אסרה התורה גיעולי נכרים, ועל כן חידוש הוא ואין ללמוד ממנו לשאר איסורים שטעם כעיקר[לד].

*

נתבאר לעיל שרבי יוחנן שאמר (לעיל מג:) **שהיתר מצטרף לאיסור באיסורי נזיר ולא בשאר איסורים שבתורה, אמר כן בדעת רבי עקיבא. הגמרא מקשה על דברי רבי יוחנן: אָמַר לֵיהּ רַב אֲחָא בְּרֵיהּ דְּרַב אַוְיָא לְרַב אָשֵׁי**, הרי רבי עקיבא אמר רק שבאיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור, ואילו בשאר איסורים הוא לא דיבר כלל, וכיון שכן קשה למה לא אמר רבי יוחנן שלרבי עקיבא לומדים מאיסורי נזיר לשאר איסורים שהיתר מצטרף לאיסור, הלא **מִדְּרַבָּנָן נִשְׁמְעָה לְרַבִּי עֲקִיבָא** - מדברי רבנן לענין טעם כעיקר נלמד את דעתו של רבי עקיבא לענין היתר מצטרף לאיסור, שהרי **מִי לָא אָמְרִי רַבָּנָן**, שהכתוב 'מִשְׁרֶת' בא **לִיתֵּן** - ללמד **שֶׁטַּעֲמוֹ כְּעִיקָּרוֹ** באיסורי נזיר, **וּמִבָּאן אַתָּה דָּן כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה בּוּלָּהּ** שגם בהם יהיה טעם כעיקר, אם כן **לְרַבִּי עֲקִיבָא נָמֵי** - גם לרבי עקיבא הסובר **שֶׁמִּשְׁרֶת** בא **לְלַמֵּד שֶׁהַיְתֵּר מְצַטְרֵף לְאִיסּוּר** באיסורי נזיר, יש לנו לומר שלדעתו **מִבָּאן אַתָּה דָּן כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה בּוּלָּהּ** שהיתר מצטרף לאיסור, ומדוע אמר רבי יוחנן שלדעת רבי עקיבא אין היתר מצטרף לאיסור בשאר איסורי תורה. **מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ** רב אשי לרב אחא בריה דרב אויא, לרבי עקיבא שמעמיד את 'משרת' שבנזיר להיתר מצטרף לאיסור, אי אפשר ללמוד ממנו לכל התורה שהיתר מצטרף לאיסור,

---

דברי הגמרא להלן 'לא אסרה תורה אלא בקדירה בת יומא']. לא. **אם** עבר על הכלי לילה אחד [או עשרים וארבע שעות] מהזמן שבישלו בו מותר להשתמש בו [מן התורה] בלא הגעלה, שהטעם הבלוע בו כבר נפגם, ובכלי מדין אף ששכבר עבר לילה אחד משלקחו אותם מהמדיינים, מכל מקום היו שם כלים שהשתמשו בהם הטף והנשים שהתירו להם בני ישראל (במדבר לא יח, עו-יח), ואף על פי שהיו יכולים להשהות את הכלים עד למחר, מכל מקום התורה אמרה את ההכשר הנצרך להם למי שרוצה להשתמש בהם באותו יום. ריטב"א (ע"ז סז:): ד"ה נפ). והחלתי סופר (סי' קנ ס"ק יז) כתב, שבני ישראל בישלו וחיממו מים בקדירות שלקחו מהמדיינים קודם שנצטוו להכשירם, וקדירה שהוחמו בה מים קודם שעבר לילה אחד משנתחשב בה האיסור חשובה בת יומא עד שיעבור מעת לעת מזמן שהוחמו בה המים [ראה שולחן ערוך שם (סי"ז)]. ואם כן אותם כלים היו בני יומם. לב. **אף** שגיעולי נכרים הם בליעות טעם של כל מיני איסורים, ובכלי האיסורים טעם אינו כעיקר, מעלה היא שעשתה תורה בכלים לאוסרם, שכשם שהצריכה התורה להטביל כלי חרש הנלקח מן הנכרי, כך אסרה את הטעם הבלוע בו עד שיוגעל [אלא שלענין טבילה בדיעבד כשנשתמשו בכלי בלי טבילה אין המאכל אסור, ולענין הגעלה אף בדיעבד אסור]. רמב"ן (ויק"כ כמנק' פיס ד שער ה' ד"ה ופעם קעיקר) [וראה שם שביאר טעם החילוק בין טבילה להגעלה], ונסתפק הרמב"ן (שם), אם דין זה נאמר רק בכלי נכרים, או שאף בכלי ישראל עשתה התורה מעלה זו שכלי איסור אוסר מאכל שנתבשל בו. והמאירי (ע"ז: ד"ה ומעם) כתב בשם גדולי הדורות, שדין זה נוהג אף בכלי ישראל. וכן כתב הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' נ), והצ"צ מנן תמסגר שם), שחידוש זה נאמר גם בכלים של ישראל. והפלתי (סי' נח סק"ג) ביאר בדעת הרשב"א שלא נאמר חידוש זה אלא בכלי נכרים. לג. **אבל** רבי עקיבא סבר שקדירה בת יומא אינה נפגמת כלל. תוספות (ד"ה ופליגי). לד. **רש"י** (ד"ה ולפלג). ובעבודה זרה (סו: ד"ה ופליגי) פירש רש"י, שנפגמת בתבשיל הבא אחריו. וראה חתם סופר (סו"ת יו"ד סי' נא ד"ה והנה לתימה) מה שביאר בדברי רש"י. לה. **ודעת** רבנן אין לחלק בין קדירה בת יומא לשאינה בת יומא, אלא שתיהן אסורות. שכיון שקדירה בת יומא הטעם פגום, ואף על פי כן אסרתה תורה, אם כן אסרה תורה כל טעם פגום [ראין לחלק בין פגימה מועטת של קדירה בת יומא לפגימה מרובה של קדירה שאינה בת יומא]. תוספות (ד"ה ופליגי ורבנן קסיליס). אבל בתוספות בעבודה זרה (סו: ד"ה ופליגי) כתבו, שלרבנן אין איסור אלא קדירה בת יומא שפגימתה מועטת.

מִשּׁוּם דְּהַוָּה גְּזִיר וְחַטָּאת שְׁנֵי כְּתוּבִין הַבָּאִין כְּאֶחָד - משום שמלבד לענין נזיר, גם לענין חטאת אמרה התורה שהיתר מצטרף לאיסור, ונמצא שהכתוב בענין נזיר בענין חטאת שהיתר מצטרף לאיסור הם שני כתובים הבאים ללמד דין אחד, שהיתר מצטרף לאיסור, וְכל שני כתובים הבאים כאחד **אֵין מְלַמְּדִין** לשאר דיני תורה[א]. אבל לחכמים שלמדו מ'משרת' טעם כעיקר, אין כאן שני כתובים הבאים כאחד, ולכן הם לומדים מפסוק זה לכל התורה שטעם כעיקר.

הגמרא מבררת היכן נאמר בחטאת שהיתר מצטרף לאיסור. מבררת הגמרא: המקור שהיתר מצטרף לאיסור באיסורי **נָזִיר**, הוא **הָא דַּאֲמָרַן** - מה שאמרנו לעיל שהכתוב 'משרת' בא ללמד שהיתר מצטרף לאיסור, אבל לגבי **חַטָּאת דְּחַטָּאת** - מבן הדבר שאם רק לגבי חטאת היה נאמר דין היתר מצטרף לאיסור, **לֹא נֶאֱמַר נָזִיר מִינַּהּ** - אכן לא היינו יכולים ללמוד משם לנזיר שהיתר מצטרף לאיסור, משום **דְּחוּלִּין מְקֻדָּשִׁים לֹא נֶאֱמְרִינַן** - שאין ללמוד להחמיר בחולין [-נזיר] מקדשים [-חטאת], כיון שראוי שקדשים יהיו חמורים[ב], **אֶלָּא לָכְתּוֹב רַחֲמָנָא בְּנָזִיר** - היה לתורה לכתוב דין היתר מצטרף לאיסור בנזיר, **וַהֲיתֵי חַטָּאת וְתִגְמוֹר מִינֵּיהּ** - ותבוא חטאת ותלמד מנזיר[ג], **דְּהָא כָּל אִיפּוּכֵי אִיפְּכוּהָ** - שהרי כל איסורים שבתורה לומדים מנזיר[ד], אלא לכך נאמר דין היתר מצטרף לאיסור בחטאת, כדי שיהיו נזיר וחטאת שני כתובים הבאים כאחד שאין מלמדים לשאר התורה.

וְרַבָּנַן אָמְרֵי לָךְ - אומרים לך, אין חטאת ונזיר שני כתובים הבאים כאחד, אלא שניהם **מִיצְרְךָ צְרִיכִי** - נצרכים, כל אחד ללמד דין אחר[ה], הפסוק שנאמר לגבי **חַטָּאת** נצרך **דְּהֲיתֵי מִצְטָרֵף לְאִיסּוּרֵי**[ב], ואין לומדים ממנו לכל התורה לפי שחוֹלִין **מְקֻדָּשִׁים לֹא נֶאֱמְרִי**[ג]. **וּמִשְּׁרֵת**, הנאמר לגבי נזיר, נצרך **לְיתֵן טַעַם כְּעִיקָּר**[ד], **וּמִבָּאן אַתָּה דָּן כָּל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ** שטעם כעיקר[ו].

וְרַבִּי עֲקִיבָא אומר לך, 'משרת' אינו נצרך בכדי להשמיע שטעם כעיקר, משום שלמדים דין זה מגיעולי נכרים[ז], ר'משרת' ו'עקדת', **תְּרֵוַיְיהוּ** - שניהם נאמרו **לְהֶיתֵּר מִצְטָרֵף לְאִיסּוּר, וְהָוֵי לָהּ** - והרי הם **שְׁנֵי כְּתוּבִין הַבָּאִין כְּאֶחָד** שהיתר מצטרף לאיסור, **וְכָל שְׁנֵי כְּתוּבִין הַבָּאִין כְּאֶחָד אֵין מְלַמְּדִין**[ח].

רב אשי מקשה על דרשת רבי עקיבא מ'משרת' שהיתר מצטרף לאיסור באיסורי נזיר: אֲמַר לֵיהּ רַב אָשֵׁי לְרַב כָּהֲנָא, אֶלָּא הָא דְּתָנֵיא - מה ששנינו בברייתא,

---

א. **כשנאמר** בתורה דין אחד בשני מקומות, יש לנו לומר שבא ללמד שרק במקומות אלו הדין כן, שאם לא כן די היה לכותבו פעם אחת ומשם היינו למדים לשאר המקומות. רש"י (ד"ה מיקדי) וקרקשון כה. ד"ה אין שחשב המקריב לאוכלה אחר זמן אכילתה או חוץ למקום אכילתה.

ב. **דהיינו** חטאת [שעבר זמן אכילתה]. מפרש (מיר ה:) ד"ה אין מ"ל). ד. **כיצד**. ג. **רש"י** (ד"ה כן). כגון שנעשתה נותר [שעבר זמן אכילתה]. מפרש (מיר ה:) ד"ה אין מ"ל). ד. **כיצד**. תחיכה זו יש בה שני מינים, אחד חמור ואחד קל, וכולה הולכת אחר החמור שבה, שהחטאת היא קדשי קדשים, ונאכלת לפנים מן הקלעים [-בעזרה], ולזכרי כהונה, וליום ולילה אחד, וחמורה מן השלמים שהם קדשים קלים, ונאכלים בכל ירושלים, לכל אדם, ולשני ימים ולילה אחד, והתיכה זו שנבלע בה מהחטאת תאכל כדין החטאת החמורה. וראינו חנגא [ד"ה חטז, סוי"ד כשלט ד"ה ר"מ] גורס 'כחמור שבהן', ופירש שהוא הדין להיפך כשהתיכה השלמים חמורה מן החטאת, כגון שנשחטו השלמים אחמל, לא תאכל התחיכה כדין החטאת גם בלילה, אלא רק באותו היום כדין השלמים, והיינו כחמור מבין שתי התחיכות. ה. **שמדובר** שנבלע מהחטאת רק בחלק מהבשר המותר, ואכל כחצי זית מהחלק שבלוע בו מהחטאת וכחצי זית מהחלק שלא בלוע בו מהחטאת. על פי רש"י (ד"ה כל) [וכשיטתו (לעיל מג: ד"ה לפ) שהיתר מצטרף לאיסור אף כשאינם מעורבים]. והתוספות בגויר (ז: ד"ה הלכה) פירשו שמדובר כגון שנבלע כחצי זית שומן חטאת בתוך כחצי זית מהבשר המותר [שכיון שאין כאן שיעור כזית מהאיסור אינו נאסר משום טעם כעיקר אלא משום היתר מצטרף לאיסור. וכשיטת התוספות לעיל (ד"ה ממלן) שהיתר מצטרף לאיסור רק כשהם מעורבים]. וכתב רש"י (פס) עוד, שאין לומר שצריך לאכול את התחיכה כדין החטאת משום טעם כעיקר ולא משום היתר מצטרף לאיסור, שהרי לזה לא היה צריך הכתוב להשמיענו דין זה בחטאת, וניתן ללמדו מגיעולי נכרים כמו שאנו לומדים לשאר איסורים שבתורה, אלא על כרחך מדובר כאן באופן שאין לאוסרו מחמת טעם כעיקר. ו. **כעת** הגמרא סבורה שלדעת רבנן טעם האיסור בחטאת משום טעם כעיקר, שבכזית מהבשר היתר נבלע טעם מהחטאת. ז. **שהרי** הטעם ששני כתובים הבאים כאחד אין מלמדים הוא משום שכשנאמר בתורה דין אחד בשני מקומות, יש לנו לומר שבא ללמד שרק במקומות אלו הדין כן, שאם לא כן די היה לכותבו פעם אחת ומשם היינו למדים לשאר המקומות. ואם כן היכן שהוצרכה התורה להשמיענו את שני המקומות שוב יש ללמוד מהם לשאר דיני התורה. רש"י (ד"ה מיקדי). ח. **רש"י** (ד"ה מופן). וכן משמע ברבינו חננאל (פסחים מ: ד"ה פ) [ומיהו שכתב שאין לומדים חולין מקדשים לפי שהקדשים חמורים. אמנם הרשב"א (חולין קיא. ד"ה כל) כתב בשם בעל העיטור, שאין לומדים חולין מקדשים אפילו להקל. וראה באתון דאורייתא (כג: יט) שהביא את דברי הרשב"א והאריך בהם. ט. **ובוכר** רבי עקיבא שמה שהצרה התורה לעיל (מג:) [שהיא אכילה שלא כדרך, שפטור עליה בשאר איסורים. פני יהושע (פסחים ד"ה ורבנן) כפ"ד ה"ט] אינו נחשב חומרה שמחמת כן לא נלמד מנזיר לכל התורה. פירוש הרא"ש (מיר ה:) ד"ה ורבי"ע). והיינו משום שמצותו של נזיר בכך, וכשם שלא פורכים 'מה לנזיר שכן אסור בתגלחת', שכיון שזהו דינו אינו נחשב חומרא שמחמתה אין ללמוד ממנו לשאר איסורים. פני יהושע (פס). י. **וכמו** שמצאנו (חולין קמ:) שלמדים דין ביטול בששים או במאה מזרוע בשלה של נזיר. מפרש (מיר ה:) ד"ה ר[משנה]. יא. **ולא** כמו שסברה הגמרא בקושיא שלדברבן [כלומר אף הפסוק שנאמר לגבי חטאת] באים להשמיענו שטעם כעיקר. יב. **כלומר**, אף באופן שאין חיוב מדין טעם כעיקר יש חיוב מדין היתר מצטרף לאיסור, כגון, כזית מאכל שחציו בלע איסור [ונתן בו טעם], וחציו לא בלע מן האיסור, אפשר לחייב על אכילתו משום 'היתר מצטרף לאיסור' כיון שהחצי השני היתר מצטרף לחצי כזית איסור, אבל אי אפשר לחייב עליו מדין 'טעם כעיקר' כיון שאין כאן טעם איסור אלא בכחצי זית בלבד. רש"י (ד"ה כ"ג וכ"ה). יג. **אמנם** בכל הקדשים מודים חכמים שהיתר מצטרף לאיסור, שיש ללמוד מחטאת. רש"י (ד"ה כ"ג וכ"ה). יד. **ולא** בא ללמד שהיתר מצטרף לאיסור. ולרבנן אין ללמוד טעם כעיקר מגיעולי נכרים, כיון שגיעולי נכרים חידוש הם כמבואר לעיל (מג:). ואי אפשר ללמוד מהם לשאר דיני התורה. רש"י (ד"ה כ"ג וכ"ה). טו. **בקושיא** סברה הגמרא שכמו שלרבי עקיבא הלומד מ'משרת' שהיתר מצטרף לאיסור, גם הפסוק שנאמר לגבי חטאת בא להשמיענו שטעם כעיקר.

נאמר בפרשת נזיר (במדבר ו ד) 'מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג לֹא יֹאכֵל', לְמַד סתם זה עַל אִיסּוּרֵי נָזִיר כגון חרצנים וזגים, שֶׁמְּצַטָּרְפִים זֶה עִם זֶה לשיעור כזית לחייב את הנזיר על אכילתם[יז], הֲשָׁתָא - ומעתה יש לתמוה, הרי לְרַבִּי עֲקִיבָא אף אִיסּוּר וְהֶיתֵּר [כגון פת ועובדין] מִצְטָרְפִין זה עם זה לשיעור כזית לחייב את הנזיר על אכילתם, אם כן זה שֶׁאִיסּוּר וְאִיסּוּר [כגון חרצנים וזגים] מצטרפים מִיבָּעְיָא - יש צורך להשמיענו, הלא כל שכן הוא שהם מצטרפים זה עם זה, ומדוע לדעתו הוצרך הפסוק להשמיענו שאיסורי נזיר מצטרפים זה עם זה.

מתרצת הגמרא: אָמַר לַיהּ רב כהנא לרב אשי, מה שאמר רבי עקיבא שֶׁאִיסּוּר וְהֶיתֵּר מצטרפין זה עם זה, הוא דווקא כשאוכלם בְּבַת אַחַת, ומה שנאמר בברייתא שֶׁאִיסּוּר וְאִיסּוּר מצטרפים זה עם זה הוא אפילו כשאוכלם בְּזֶה אַחַר זֶה[יח], ולכך הוצרך הפסוק להשמיענו דין זה.

* * *

משנה **משנתנו עוסקת בדין בצק שסותם את סדקי הקערה שלשים בה, לענין חובת ביעורו ולענין טומאה:** בָּצָק שֶׁבִּסְדְקֵי עֲרֵיבָה - קערה שלשים בה בצק והיו בה סדקים שהיו סתומים על ידי הבצק, אִם יֵשׁ בצק בשיעור גַּזִּית בְּמָקוֹם אֶחָד, חַיָּיב לְבַעֵר את הבצק. וְאִם (לא) [וְלָאו][ב] - ואם אין במקום אחד אלא פחות מכזית, אותו הבצק בָּטֵל בְּמִיעוּטוֹ - מחמת שיעורו המועט ואינו חייב לבערו[כא]. וְכֵן לְעִנְיַן הַמּוּמְאָה[כב], אִם בעל הקערה מַקְפִּיד עָלָיו - אינו רוצה בבצק שבנבק, ועומד ליטלו משם, אינו בטל לקערה והרי הוא חוֹצֵץ, וְאִם הוא רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ שם, חֲרֵי הוּא כְּעֲרֵיבָה עצמה, ואינו חוצץ.

*

גמרא **שנינו במשנתנו, שבדין בצק הנמצא בסדקי העריבה יש חילוק אם שיעורו כזית או פחות. הגמרא מבררת באיזה מקום בעריבה נמצא אותו בצק:** אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, לֹא שָׁנוּ שאם היו חתיכות הבצק בעריבה גדולות מכזית במקום אחד חייב לבערם, אֶלָּא כשהיו החתיכות בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשָׂיוּיִין לְחַזֵּק - להועיל לעריבה להחזיק את המים בתוכה, כלומר שהם בדפנותיה ולא בשוליה ששם מקום היאספות המים, אֲבָל אם היו חתיכות הבצק בְּמָקוֹם שֶׁעֲשָׂיוּיִין הם שם לְחַזֵּק - להועיל לעריבה לסתימת נקביה שתחזיק בתוכה את מי הלישה, כלומר בשוליה, אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵר אפילו אם יש שם כזית בצק, משום שמן הסתם בעל העריבה ביטלו שישארו שם, ואם כן נעשו כגוף העריבה ונחשבים כעין[כג].

מדייקת הגמרא: מכך ששמואל העמיד את הרישא [שאם יש כזית בצק במקום אחד חייב לבער] רק באופן שהבצק במקום שאינו עשוי לחזק, מְבָלָּל - משמע שמה ששנינו בסיפא דְּפָחוֹת מִגַּזִּית אינו חייב לבער, הינו שֶׁאֲפִילּוּ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשׂוּיִין לְחַזֵּק, אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵר[כד].

הגמרא מביאה לשון אחרת בשם שמואל: אֵיתָא דְּתָנֵי לַהּ אֲפִיקָא - ויש ששונים את דברי רב יהודה אמר שמואל על הסיפא של משנתנו, שאמרה, וְאִם לָאו - ואם אין בצק בשיעור כזית, הוא בָּטֵל בְּמִיעוּטוֹ, ועל כך אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, לֹא שָׁנוּ שפחות מכזית אינו חייב לבער, אֶלָּא כשהוא בְּמָקוֹם הֶעָשׂוּי לְחַזֵּק - להחזיק את המים, שאז אותו בצק פחות מכזית בטל לעריבה, אֲבָל אם הוא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשׂוּי לְחַזֵּק, חַיָּיב לְבַעֵר[כה].

מדייקת הגמרא: מכך ששמואל העמיד את הסיפא [שאם אין כזית בצק במקום אחד אינו חייב לבערן רק באופן שהבצק במקום העשוי לחזק, ובתחילת המשנה שנינו שאם יש בצק כזית חייב לבער, מְבָלָּל - משמע שמה ששנינו ברישא דְּגַזִּית חייב לבער, הינו שֶׁאֲפִילּוּ בְּמָקוֹם הֶעָשׂוּי לְחַזֵּק, חַיָּיב לְבַעֵר[כו].

נמצא שנחלקו שתי הלשונות בפחות מכזית במקום שאינו עשוי לחזק, וכן בכזית במקום העשוי לחזק, שלפי הלשון הראשון פטור מלבער[כז], ולפי הלשון השני חייב לבער[כח].

הגמרא מביאה ראיה מברייתות לשתי הלשונות: תַּנְיָא בְּלִישְׁנָא קַמָּא, וְתַנְיָא בברייתא אחרת בְּלִישְׁנָא בָּתְרָא.

תַּנְיָא בְּלִישְׁנָא קַמָּא, בָּצָק שֶׁבִּסְדְקֵי עֲרֵיבָה - בצק הסותם את הסדקים שבעריבה, אם הוא בְּמָקוֹם הֶעָשׂוּי לְחַזֵּק, אֵינוֹ חוֹצֵץ בטבילה, ואם נטמאת העריבה והיה בה בצק במקום העשוי לחזק, הרי הוא בטל לעריבה ואינו חוצץ בינה לים כשמטבילה לטהרה[כט], וְאֵינוֹ עוֹבֵר עליו משום חמץ בפסח. וְאם הבצק בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשׂוּי לְחַזֵּק, הרי הוא חוֹצֵץ בטבילת העריבה לטהרה מטומאה, וְעוֹבֵר עליו משום חמץ בפסח. בָּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שבצק במקום שאין עשוי לחזק חוצץ בטבילה ועובר עליו משום חמץ, דווקא בְּבָצָּיִת, אֲבָל בְּפָחוֹת מִגַּזִּית, אֲפִילּוּ אם הבצק בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשׂוּי לְחַזֵּק, אֵינוֹ חוֹצֵץ וְאֵינוֹ עוֹבֵר. ומבואר בברייתא כלשון הראשונה, שבמקום שאינו עשוי לחזק, אם יש בו כזית צריך לבער ואם יש בו פחות מכזית בטל, ובמקום שעשוי לחזק, אפילו אם יש בו כזית אינו צריך לבער.

וְתַנְיָא - ושנינו בברייתא אחרת בְּלִישְׁנָא בָּתְרָא, בָּצָק שֶׁבִּסְדְקֵי עֲרֵיבָה, אם הוא בְּמָקוֹם הֶעָשׂוּי לְחַזֵּק,

---

יז. **ונלמד** מכך שכלל הכתוב חרצנים וזג באכילה אחת. רש"י (ד"ה למד). אולם התוספות (מיד ע"ב ד"ה אכל) ביארו שנלמד מחיבת 'מכל'. יח. **ובלבד** שאוכלם בתוך כדי אכילת פרס. תוספות (מיד ע"ב ד"ה ואיסור) וראה בהערות לעיל (מב. על דברי הגמרא כמה שורות לפני סוף הדף) בביאור דין אכילת כזית בכדי אכילת פרס. כ. **הגהות** וציונים. כא. **ואף** על פי שיש בכל הקערה הרבה חצאי זיתים וראויים להצטרף לכזית. רש"י (ד"ה מצטרפין). כב. **הגמרא** להלן (פוף ע"ב) תבאר את הסיפא של משנתנו. כג. **ביארנו** את הגמרא על פי רש"י (ד"ה ס"ב ע"ב, ד"ה ואפילו ע"ב ד"ה אפילו שם), שהלשון 'לחזק' היינו להחזיק את המים [או את העיסה, וכדלהלן (ע"ב שם)]. אמנם התוספות (ד"ה כלן) ועוד ראשונים פירשו ש'לחזק' היינו לחזק את העריבה, כלומר שהחילוק הוא אם הבצק דבוק בסדק שבעריבה סתם או בכדי לחזקה. כד. **שמטתבר** שמה ששנינו במשנה כזית ופחות מכזית מדובר באופן דומה, שהרי המשנה לא חילקה ביניהם, ואם לגבי כזית מדובר במקום שאינו עשוי לחזק, כך הוא גם לגבי פחות מכזית, ועוד, שאם גם בפחות מכזית יש חילוק בין מקום העשוי לחזק למקום שאינו עשוי לחזק, נמצא שכזית שזה לפחות מכזית, כיון שפחות מכזית אינו נחשב, ואף אם בכל סדקי העריבה יחד יש יותר מכזית אינם נחשבים ואין הם מצטרפים לכזית כדי לחייב בביעורן. רש"י (ד"ה מכלל). ואף על פי שחצי שיעור אסור מן התורה בכל יראה, מכל מקום כיון שהוא דבוק בכלי בטל. פרי מגדים (מגן אברהם, סי' תמב סק"י). וראה שערי תשובה (סי' תמב סי"ב) שיש מהאחרונים שכתבו שאין חצי שיעור אלא באיסורי אכילה ולא בשאר איסורים. כה. **שמאחר** שעומד שם שלא לצורך, אפשר שימלך ויטלנו משם, ואף שפחות מכזית אינו חשוב, מכל מקום כיון שיש שם כמה חצאי זיתים מפוזרים חרוששים שירצה לכנסם. מאירי (ד"ה ופעמן) [ולפי זה אם אין בעריבה חתיכות הראויות להצטרף לכזית אינו צריך לבערם]. והמהר"ם חלאוה (ד"ה ופעמן) ביאר שצריך לבערו משום שחצי שיעור אסור מן התורה [ולפי פירושו אף אם אין החתיכות שבעריבה ראויות להצטרף לכזית צריך לבערם]. אמנם הרדב"ז (סי' פ"ו) בביאור דין אכילת כזית בכדי אכילת פרס. כו. **שפסתבר** שמה ששנינו במשנה כזית ופחות מכזית מדובר באופן דומה, שהרי המשנה לא חילקה ביניהם, ואם לגבי כזית מדובר במקום שאינו עשוי לחזק, כך הוא גם לגבי פחות מכזית, ועוד, שאם גם בפחות מכזית יש חילוק בין מקום העשוי לחזק למקום שאינו עשוי לחזק, נמצא שכזית שזה לפחות מכזית, שבשניהם עשוי לחזק פטור מלבער, ואין עשוי לחזק חייב לבער. ואף שהראי' ביטל את הבצק שישאר שם להיות כעריבה, כיון שהוא דבר חשוב אינו מתבטל לעריבה. רש"י (ד"ה ס"ב ע"ב). כז. **שלפי** הלשון הראשון אם אין בבצק כזית אז שהוא במקום העשוי לחזק [אף שיש בו כזית] פטור. כח. **שלפי** הלשון השני אינו פטור עד שיהיה הבצק פחות מכזית, וימצא במקום שאינו עשוי לחזק. וכתב רבינו יחיאל (תוי"ט פמוס) נפט פרק לאחן ע"ב ד"ה ומ"מ), שאף ללשון השני אינו חייב על פחות מכזית אלא כשיש בעריבה כמה חצאי זיתים הראויים להצטרף לכזית. וראה מגן אברהם (סי' תמב סק"י) שכתב שנחלקו בזה הפוסקים, יש אומרים שאינו חייב אלא כשראויים החתיכות להצטרף לכזית, ויש אומרים שחייב לבער פחות מכזית אף אם אין שם כזית בצירוף כל החתיכות. כט. **אחד** האדם או הכלים לא יהיה דבר חוצץ בינם ובין המים, ואם היה דבר חוצץ בינם ובין המים, כגון שהיה בצק או טיט מדבק על בשר האדם או על גוף הכלי הרי זה טמא כשהיה ולא עלתה להן טבילה. רמב"ם (מקוואות פ"ו ה"ג).

אלו עוברין פרק שלישי פסחים

אֵינוֹ חוֹצֵץ בטבילה, **וְאֵינוֹ עוֹבֵר** עליו בפסח משום כל יראה ובל ימצא, אבל אם הוא **בְּמָקוֹם שֶׁאֵין עֲשׂוּי לְחַזֵּק, חוֹצֵץ** בטבילה, **וְעוֹבֵר** עליו בפסח משום בל יראה ובל ימצא. **בָּמֶה דְּבָרִים אֲמוּרִים, בְּבצק** שיש בו **פָּחוֹת מִכְּזַיִת, אֲבָל בְּבצק** שיש בו **כְּזַיִת, אֲפִילּוּ** אם הוא **בְּמָקוֹם הֶעָשׂוּי לְחַזֵּק, חוֹצֵץ** בטבילה, **וְעוֹבֵר** עליו בפסח משום כל יראה ובל ימצא. ומבואר בברייתא זו כלשון השניה, שבמקום העשוי לחזק עובר רק אם יש בו כזית, ובמקום שאין עשוי לחזק עובר אף בפחות מכזית.

הגמרא דנה בסתירת הברייתות. שואלת הגמרא: קָשְׁיָין אַהֲדָדֵי - שתי הברייתות סותרות זו את זו, ואם כן כמי ננהג למעשה[א]. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא, כָּאן קִיבְּלָתָא מִקָּמֵי חֲמִירְתָּא** - מחק את דברי הברייתא הקלה [-הראשונה] מלפני הברייתא החמורה [-השניה], שהברייתא הראשונה המקילה טעות היא ואינה משנה[ב].

רב יוסף חולק על דברי רב הונא: רַב יוֹסֵף אָמַר, תַּנְּאֵי שְׁקָלַת מַעֲלָמָא - וכי סילקת את כל התנאים מהעולם, שלכן אינך מוצא תנאים החולקים בזה וסוברים כברייתא המקילה, עד שהוצרכת למחוק את הברייתא, והרי **תַּנְּאֵי הִיא** - נחלקו תנאים בדבר זה, ושתי הברייתות נשנו בבית המדרש ואינן טעות, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **הַפַּת שֶׁנִּפְּשְׁקָה, חַיֶּיבֶת לְבַעֵר** אותה אף על פי שאינה ראויה לאכילת אדם, **מִפְּנֵי שֶׁרְאוּיָה לְשׂוֹחֲקָהּ** [-לפוררה] **וּלְחַמֵּץ** [-ולחמץ] **בָּהּ בְּמָה עִיסּוֹת אֲחֵרוֹת**[ג], והרי היא כשאור שאסרתו תורה אף על פי שאינו ראוי לאכילה מפני שראוי לחמץ בו עיסות אחרות[ד]. **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שחייב לבערה, **בְּמְקוֹרְיֶיסְת לָאכְלָה** - בפת שמקיימים אותה לאכילה[ה], **אֲבָל כּוּתַּח**[ו] [-גוש] **שְׁיוֹחֲדָה לִישְׁבָה** - שגמר בדעתו להשתמש בה לישיבה, **בְּטֵלָה** מתורת חמץ, ואינו עובר עליה בפסח משום שאור[ז]. והרי בכותח שאור שייחדה לישיבה בודאי יש כזית, ואף על פי כן לדעת רבי שמעון בן אלעזר בטלה, ומוכח שיש תנא שסובר שאפילו כזית שבטילו הרי הוא בטל. **וּמְתִיבְתָּא** - ומכך שאמר **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר** שכשייחדה לישיבה **בְּטֵלָה, מִכְּלָל** - משמע **דְּתַנָּא קַמָּא** החולק על רבי שמעון בן אלעזר **קָבָר שֶׁלֹּא בְּטֵלָה, אֲלָמָּא קָבָר** - מוכח שתנא קמא סובר, **שֶׁכָּל שיש בָּזַיִת חמץ, אַף עַל גַּב דְּמְבַטֵּל לֵיהּ בְּטֵילָ** - אף שהוא מבטלו אין הוא מתבטל, ועובר עליו משום חמץ בפסח. ונמצא שהברייתות שנחלקו אם כזית בצק שבישלו לעריבה בטל, נחלקו במחלוקת רבי שמעון בן אלעזר ותנא קמא, האם כופת שאור שייחדה לישיבה בטלה, הברייתא הראשונה ששנינו בה שאין צריך לבער כזית שבעריבה במקום העשוי לחזק, שנויה כדעת רבי שמעון בן אלעזר הסובר שכיון שאינה עומדת לאכילה בטלה, ואין צריך לומר שברייתא זו טעות היא, והברייתא השניה ששנינו בה שככל אופן צריך לבער חתיכה שיש בה כזית, שנויה כדעת תנא קמא הסובר שחתיכה שיש בה כזית אינה בטלה.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרב **יוֹסֵף, תְּרֵצַת בָּזַיִת** - יישבת את הסתירה בין הברייתות לגבי בצק שיש בו כזית הנמצא במקום העשוי לחזק, שהברייתא הראשונה ששנינו בה שאינו צריך לבערו שנויה כדעת רבי שמעון בן אלעזר והברייתא השניה ששנינו בה שצריך לבערו שנויה כדעת תנא קמא, **פָּחוֹת מִכָּזַיִת מִי תְּרֵצַת** - אבל האם תירצת את הסתירה בין הברייתות לגבי בצק שאין בו כזית הנמצא במקום שאינו עשוי לחזק, שבברייתא הראשונה שנינו שאינו צריך לבערו ובברייתא השניה שנינו שצריך לבערו, הרי לא שמענו שרבי שמעון בן אלעזר מיקל אלא כשהחמץ אינו מקויים לאכילה, אבל כאשר החמץ עומד לאכילה אפשר שאף לרבי שמעון בן אלעזר צריך לבערו גם אם אין בו כזית[ח].

לכן מתרץ אביי: אָלָּא הָא וְהָא - שתי הברייתות בשיטת **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר הִיא**, שכזית שביטלו מאכילה אינו עובר עליו[ט], **וְלֹא קָשְׁיָא** - ולא יקשה לך שהברייתות סותרות זו לזו, משום שיש לומר שהתיקן סוברות שבשולי העריבה, שהוא מקום המחזיק את המים קודם הלישה, אפילו כזית בצק מבטלו ואינו עובר עליו, ובדפנות העריבה, שהוא מקום המחזיק את העיסה בשעת הלישה, אם יש בבצק כזית עובר עליו, ואם יש בו פחות מכזית אינו עובר עליו, ובשפה העלינה של העריבה, שהוא מקום שאינו מחזיק לא את העיסה ולא את המים, אפילו אם אין בבצק כזית אינו מבטלו לעריבה עובר עליו, ולא נחלקו בדין אלא **הָא בְּמָקוֹם לִישָׁה** - הברייתא הראשונה קוראת לדפנות העריבה שהם מקום לישת הבצק 'מקום שאין עשוי לחזק', כיון שאין זה מקום העשוי להחזיק את המים, ולכך אמרה לגבי 'מקום שאינו עשוי לחזק' שאם יש בבצק כזית עובר עליו כיון שאין לעריבה צורך בו ואינו בטל לה [ומכל מקום אם יש בו פחות מכזית אינו עובר עליו, שכיון שהוא מועיל מעט להחזיק את העיסה כשמשפשפין ולשין עם והוא דבר מועט בטל לעריבה], ולשולי העריבה קוראת הברייתא 'מקום העשוי לחזק', שהם מחזיקים את המים, ולכך אמרה לגבי 'מקום העשוי לחזק' שאינו עובר אפילו על כזית, כיון שהוא נצרך לעריבה ובטל לה. ולא דיבר אותו תנא בנמצא הבצק בשפה העלינה שאינו מקום לישה, ומודה הוא לה שאפילו פחות מכזית אינו בטל ועובר עליו כיון שאינו נצרך כלל. **וְהָא שְׁלָּא בְּמָקוֹם לִישָׁה** - והברייתא השניה, קוראת לשפת העריבה העלינה שאינו מקום לישה כלל 'מקום שאינו עשוי לחזק', כיון שאינו עשוי לשפת העריבה העלינה שאינו מקום לישה אמרה לגבי 'מקום שאינו עשוי לחזק' שבברייתא הראשונה]. ולא דיבר אותו תנא בבצק הנמצא בשולי העריבה, ומודה הוא שאף אם יש בו כזית אינו עובר עליו כיון שמבטלו בה כזית, שנויה כדעת תנא קמא הסובר שחתיכה שיש בה כזית אינה בטלה.

א. **ואין** כוונת הגמרא להקשות סתירה בין הברייתות, שהרי יש לומר שמחלוקת תנאים היא, כמו שמצאנו הרבה בש"ס שנחלקו שתי ברייתות זו על זו. מהרי"ם חלאוה (ד"ה תמיהני). ב. **כיון** שספיקא דאורייתא לחומרא, ואספק אם צריך לבער הוא ספיקא דאורייתא, כיון שמורבר בשלא ביטל את החמץ, שהרי מבואר בברייתות שיש אופנים ש'עובר' ולשון 'עובר' משמע שעובר בבל יראה, ואם היה מדובר כשביטל, אם כן לא היה עובר, כי דוחק לומר שהוא ביטל את החמץ ולכן הוא לא עובר בבל יראה מדאורייתא ומה שכתוב 'עובר' הכוונה מדרבנן. צל"ח (ד"ה פתים).

ג. **כדי** שתחמיץ העיסה במהירות היו נותנים בה פת מעופשת. ד. **וכמו** שאמרו במכילתא (פרשה פ"ז ס"ב), שממה שכתוב 'כי כל אוכל חמץ' (שמות יב יט) למדנו שחייבים כרת על חמץ הראוי לאכילה אף על פי שאינו ראוי לחמץ אחרים, וממה שכתוב 'כל אוכל מחמצת' (שם יב יט) למדנו שחייבים כרת על שאור שהוא ראוי להחמיץ עיסות אחרות אף על פי שאינו ראוי לאכילה [ראה גם ביצה (ז:) בדין שאור]. ואף שבשאר איסורים כל שאינו ראוי לאכילת אדם מותר, החמירה בו התורה מפני שהוא מחמץ אחרים. חידושי רבינו דוד (ד"ה ספק). ה. **ודעת** הרמב"ם (מתן תתלא פ"ו ה"ט) ששאור שנפסל מאכילת כלב אין צריך לבערו, צריך לומר שהפת שעיפשה ראויה לאכילת כלב, ר'מקוימת לאכילה' היינו שהיא ראויה לאכילת כלב. מגיד משנה (שם). ולדעת הראב"ד (שם) הסובר ששאור חמור משאר חמץ ואף אם אינו ראוי לאכילת כלב צריך לבערו, יש לומר שמדובר בשאור שאינו ראוי לאכילת כלב, ונקראת מקויימת לאכילה כיון שמקיימים אותה כדי לחמץ בה עיסות אחרות, והוא צורך אכילה. מרכבת המשנה (שם). ו. **אין** זה שם פרעל [כמו 'כופת שתי ידיו על העמוד' (מנחת פ"ג מ"ז)] אלא שם דבר הוא, וכעין ששנינו 'כופת' של ערן (כלים פ"ב מ"ה). ז. **רש"י** (מהלן קכט. ד"ה שיחדה). ואף שעדיין היא ראויה לאכילה, כיון שאינה עומדת לאכילה בטלה [מתורת אוכלן]. תוספות (ד"ה שיחדה). ואף על פי שסתם חמץ שביטלו עובר עליו מדרבנן, זהו דווקא משום שגזרו שמא יבוא לאכלו, אבל כאן לא שייך טעם זה, שהרי יחדו לישיבה, וגם הוא מאוס. שער הציון (סי' תמב ס"ק טט). ח. **רש"י** (ד"ה פחות). וראה במהר"ם חלאוה (ד"ה שפירש) שפירש באופן אחר. ט. **אבל** אי אפשר לפרש ששתי הברייתות נשנו בדרעת תנא קמא, שהרי בברייתא הראשונה שנינו בפירוש שכזית בשולי העריבה בטל, ולתנא קמא חתיכה שיש בה כזית לא מועיל לה ביטול. י. **לסיכום**, רש"י כאן פירש לפי שיטתו לעיל (ע"פ ד"ה ש"ג ע"ב) ש'לחזק' היינו להחזיק את המים או את העיסה, שיש שלשה מקומות חלוקים בעריבה. א. שולי העריבה, שהוא מקום המחזיק את המים קודם הלישה, ובאותו מקום אפילו כזית בצק מבטלו ואינו עובר עליו, ונקרא בברייתא הראשונה 'מקום העשוי לחזק', והברייתא השניה לא עסקה באופן זה כלל. ב. דפנות העריבה, שהוא מקום המחזיק את העיסה בשעת הלישה, ובאותו מקום אם יש בבצק כזית עובר עליו, כיון שאין לעריבה צורך בו ואינו מבטלו, ואם יש בו פחות מכזית אינו עובר עליו, שכיון שהוא מועיל מעט להחזיק את העיסה כשמשפשפין ולשין עם והוא דבר מועט הרי הוא מבטלו לעריבה. ונקרא בברייתא הראשונה 'מקום העשוי לחזק', והברייתא השניה לא שאינו עשוי להחזיק את המים, ובברייתא השניה נקרא 'מקום העשוי לחזק', כיון שהוא עשוי להחזיק את העיסה בשעת לישה. ג. שפה העלינה של העריבה, שהוא מקום שאינו מחזיק לא את העיסה ולא את המים, ובאותו מקום אפילו אם אין בבצק כזית אינו מבטלו לעריבה ועובר עליו, כיון שאינו נצרך כלל. והברייתא הראשונה לא עסקה באופן זה כלל, ובברייתא השניה נקרא מקום זה 'מקום שאינו עשוי לחזק'. ע"פ רש"י (ד"ה פחות פת), וראה בר"ן (ד"ה שהביא את פירושו של רש"י בנוסח אחר. אמנם התוספות (שם ד"ה כפן) ועוד ראשונים פירשו ש'לחזק' היינו לחזק את העריבה, ופירשו את תירוץ אביי כאן באופן אחר, והיינו ששני מקומות חלוקים יש בעריבה, א. 'מקום לישה', דהיינו המקום שהעיסה הנילושה נוגעת בו. ב. 'שלא במקום לישה', דהיינו המקום שלמעלה ממקום הלישה. והברייתא הראשונה מדברת כאשר הבצק נמצא שלא במקום לישה, שאז אם הוא פחות מכזית אינו חייב לבערו גם אם אינו עשוי לחזק, ואם הוא כזית, אם עשוי לחזק אם העריבה פטור מלבער, ואם אינו עשוי לחזק אם העריבה חייב לבער. ואילו הברייתא השניה מדברת כאשר הבצק נמצא במקום לישה, שאז אם הוא כזית חייב לבער אפילו אם עשוי לחזק, ואם הוא פחות מכזית, אם אינו עשוי לחזק חייב לבער, ואם עשוי לחזק פטור מלבער. שבמקום לישה יש להחמיר יותר, שמא כשילוש בעריבה עיסה אחרת יידבק מאותו בצק לעיסה. או שהעיסה תבלע מן הטעם של הבצק, ומכל מקום בפחות מכזית לא החמירו כשעשוי לחזק, כיון שיכול הוא להיזהר שלא ללוש באותו מקום.

שיחזדה לישיבה אינו עובר עליה, שכיון שביטלה שם הרי היא בטלה, ואפילו אם שיעורה גדול.

מקשה הגמרא: אִינִי - האם כך פסק רב, **וְהָאָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַשִׁי אָמַר רַב, אִם טָח פָּנֶיהָ** של כופת שאור **בְּטִיט** לתקנה לישיבה, **בָּטְלָה**[א]. ויש לדייק, שאם **טָח** פניה בטיט, **אֵין** - אכן בטלה, אך אם **לֹא טָח** פניה בטיט **לֹא** בטלה. והוראה זו אינה כדעת רבי שמעון בן אלעזר שדי בביטול לבד, אלא כדעת תנא קמא. **מתרצת הגמרא:** נחלקו אמוראים בדעת רב, **וְאִין דְּתָנֵי הָא** - מי ששנה משמו של רב מימרא זו, **לֹא מָתְנֵי הָא** - לא שנה משמו של רב את המימרא האחרת. כלומר רב נחמן ורב יצחק בר אשי חלוקים בדעתו של רב, האם פסק כרבי שמעון בן אלעזר או כתנא קמא.

הגמרא מביאה לשון אחרת: אִיבָּא דְּאָמְרִי - יש שאמרו כך את דברי רב נחמן, **אָמַר רַב נַחְמָן אָמַר רַב, אֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְשׁוֹן בֶּן אֶלְעָזָר**, משום **דְּאָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַשִׁי אָמַר רַב, אִם טָח פָּנֶיהָ בְּטִיט בָּטְלָה וכו'**, ויש לדייק שדווקא אם טח פניה בטיט בטלה, אבל אם לא טח פניה בטיט לא בטלה. וללשון זו לא נחלקו אמוראים בדעתו של רב, וסוברים כולם שרב פסק כתנא קמא.

★

שנינו במשנה שאם יש כזית בצק במקום אחד חייב לבער. הגמרא מבארת מה נחשב במקום אחד: אָמַר רַב נַחְמָן אָמַר שְׁמוּאֵל, שְׁנֵי חֲצָאֵי זֵיתִים של חמץ הנמצאים בשני סדקים ברובוך הערי[ב]כה, **וְחוּטֵט שֶׁל בָּצֵק** דבוק ומחבר **בֵּינֵיהֶן, רוֹאִין** את חוזק החיבור, **כַּמָּה שֶׁאִיתּוֹ וְעָמַל הַחוֹטֵט וְנִיטָּלִין עִמּוֹ** - אם כאשר ימשך החוט ימשכו עמו חצאי הזיתים, **חַיָּיב לְבַעֵר** אותם, שהחוט מצרפם והרי זה כזית במקום אחד, **וְאִם לָאו** - ואם לא ימשכו עמו, **אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵר**, שאין החוט מצרפם, ופחות מכזית אינו חייב לבער.

אָמַר עוּלָּא, לֹא אָמְרָן - לא אמרנו שאם מושך את החוט ולא נמשכים עמו חצאי הזיתים אינו חייב לבער, **אֶלָּא** כאשר חצאי הזיתים דבוקים **בְּעֲרֵיבָה**, שהם קבועים בה ולא יבואו להתחבר יחד, **אֲבָל** אם שני החצאים מוטלים **בָּבַיִת** על הקרקע בשני מקומות, **חַיָּיב לְבַעֵר** אותם אפילו שאין חוט מצרפם. **מפרשת הגמרא: מַאי טַעְמָא** - מה הטעם, **דְּזִיקְנִין דְּבָנַיִשׁ לְהוּ וְנָפְלִי גַּבֵּי הֲדָדֵי** - שפעמים מכבד את הבית, ויאספו שני החצאים למקום אחד ויפלו האחד על חבירו, ונמצא ברשותו כזית שלם של חמץ בפסח.

עולא מביא שאלות שהסתפקו בהם לפי דברי שמואל: אָמַר עוּלָּא, בְּעוּ מִמֶּנָּרְבָּא - שאלו בארץ ישראל, אם היה חצי זית **בְּבַיִת** וחצי זית **בַּעֲלִיָּיה, מַהוּ** - האם יש לחוש שמא יתחברו שניהם ויצטרפו לכזית, או שאין לחוש שיפול הבצק שבעלייה על הבצק שבבית[ג]. ואם תאמר שבבית ועלייה אין לחוש, חצי זית **בְּבַיִת** וחצי זית **בְּאַסְכַּרְתָּא** [-רחבה מקורה שלפני הבית מוקפת שלשה מחיצות בלבד ויש בה פתחים וחלונות רבים], **מַהוּ** - האם בזה יש לחוש יותר שיכבדו את הבית והאכסדרה יחד כיון שאין מחיצות שלימות ביניהם ותמיד נכנסים לבית ויוצאים ממנו דרך האכסדרה והם כבית אחד, או לא. ואם תאמר שבבית ואכסדרה אכן יש לחוש שיכבדום יחד, עדיין יש לשאול באופן ששני חצאי הזיתים נמצאים ב**שְׁנֵי בָּתִּים** [-חדרים] הבנויים **זֶה לְפָנִים מִזֶּה**, ונכנסים לחדר הפנימי דרך החיצון, אך שימושם להכנס מזה לזה אינו תדיר כבית ואכסדרה, **מַהוּ** - האם עדיין יש לחוש שיכבדום יחד, או לא. **מסיקה הגמרא: תֵּיקוּ** - יעמדו שאלות אלו בספק, שלא נפשטו.

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין חמץ שאינו ראוי לאכילה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַפַּת שֶׁעִיפְּשָׁה, וְנִפְסְלָה** - ונתקלקלה מחמת עיפושה **מִלֶּאֱכוֹל לְאָדָם, וְהַבָּצֵק**

יָבוֹשׁ לְאוֹכְלָהּ, מַטְמֵאָה טוּמְאַת אוֹכָלִין[ד] **בְּכַבֵּיצָה** - אם יש בה שיעור כביצה[ה], שכל זמן שראויה למאכל כלב לא בטל שם מאכל ממנה[ו]. **וְאִם הִפַּח שעיפשה** היא תרומה טהורה, היא **נִשְׂרֶפֶת** אפילו **עִם הַטְּמֵאָה בְּפֶסַח** - בערב פסח בשעה ששית, שכיון שאינה ראויה לאדם מותר לטמאה בידים[ז]. **מִשּׁוּם רַבִּי נָתָן אָמְרוּ**, כיון שנפסלה ממאכל אדם **אֵינָהּ מְטַמְּאָה** טומאת אוכלין.

אומרת הגמרא: בְּמַאן אִזְלָא הָא דְּתָנֵן - כשיטת מי הולכת המשנה ששנינו (טהרות פ"ש מ"ו), **כָּל אֲכָרוּ בְּתְרוּמוֹת, כָּל הַמְיוּחָד לְאוֹכֶל אָדָם** וחל עליו שם אוכל, **טָמֵא** טומאת אוכלין **עַד שֶׁיִּפְסֹל מִלֶּאֱכוֹל לֶעָכֶב. בְּמַאן, דְּלָא בְּרַבִּי נָתָן**, שהרי לדעת רבי נתן משנפסל מאכילת אדם אינו טמא, אף שעדיין ראוי לאכילת כלב.

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין חמץ שאינו ראוי לאכילה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **עֲרֵיבַת הֶעָבְדָנִין** - קערה של מעבדי עורות, ששורים במים שבה עורות לעבדן, **שָׁנְתָן לְתוֹכָהּ קֶמַח** לצורך עיבוד העור ונתחמץ הקמח במימיה, אם נתן את הקמח **תּוֹךְ שָׁלֹשׁ יָמִים** שקודם הפסח, עדיין שם חמץ עליו, **וְחַיָּיב לְבַעֵר** את החמץ, ואפילו אם היה בעריבה ביחד עם עורות. אבל אם נתן את הקמח **קוֹדֶם שָׁלֹשׁ יָמִים** לפני זמן ביעור חמץ, **אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵר, רַבִּי נָתָן, בָּזֶה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שאם נתן את הקמח שלשה ימים קודם הפסח פטור מלבער, ובתוך שלשה ימים חייב לבער, באופן שֶׁנתן את הקמח בעריבה **וְלֹא נָתַן לְתוֹכָהּ עוֹרוֹת, אֲבָל** אם **נָתַן לְתוֹכָהּ עוֹרוֹת, אֲפִילּוּ** נתן את הקמח **תּוֹךְ שָׁלֹשׁ** ימים לפסח **אֵין חַיָּיב לְבַעֵר**[ח], מפני שבכך ביטלו מתורת חמץ.

פוסקת הגמרא: אָמַר רַבָּא, הָלָכָה כְּרַבִּי נָתָן שאם נתן בה עורות אינו חייב לבער, **אֲפִילּוּ** אם נתן את העורות רק **יוֹם אֶחָד** קודם זמן הביעור, **וַאֲפִילּוּ** היו יחד רק **שָׁעָה אַחַת**[ט].

★

שנינו במשנה: וְכֵן לָעִנְּנִין טוּמְאָה, אִם מְקַפִּיד עָלָיו, חוֹצֵץ. וְאִם רוֹצֶה בְּמָיוּמוֹ, הֲרֵי הוּא כַּעֲרֵיבָה. הגמרא מבררת את דברי המשנה שאמרה 'וכן לענין הטומאה': לכאורה המשנה עוסקת באופן שנטמאה העריבה ומטבילה לטהרה, ואומרת המשנה שאם מקפיד על הבצק שלא יהיה בעריבה ועתיד ליטלו משם, אין הבצק כעריבה והוא חוצץ בטבילה, אבל אם רוצה שהבצק יישאר בעריבה בכדי לסתום את נקביה, הרי הוא כעריבה ואינו חוצץ בטבילה. ומקשה הגמרא על לשון המשנה שאמרה 'וכן', **מִי דָּמֵי** - וכי אפשר לדמות את דין הבצק לענין טומאה לדין הבצק לענין חמץ בפסח, הרי **הָתָם** - שם בחמץ בפסח, **בָּשְׁעִיטוּרָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - דין הביעור תלוי בשיעור החמץ, אם יש בו כזית או לא, אבל **הָכָא** - כאן בטומאה, **בְּקָפֵידָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - דין החציצה תלוי אם מקפיד שלא יישאר הבצק במקומו ובכוונתו ליטלו או לא, ואין חילוק אם הבצק רב או מעט.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה, אֵימָא - אמור שכך יש לגרוס במשנה **'וְלָעִנְּנִין הַטּוּמְאָה אֵינוֹ דִּין'** - אינו תלוי בשיעור הבצק בכפסח אלא בהקפדתו על הימצאו שם.

דוחה הגמרא: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי, הָא 'וְכֵן לָעִנְּנִין טוּמְאָה' קָתָנֵי - הרי במשנה כתוב 'וכן לענין הטומאה', ואין הינך אומר 'ולענין הטומאה אינו כן'. **מיישבת הגמרא באופן אחר: אֶלָּא אֲמַר אַבָּיֵי, הָכִי קָאָמַר, וְכֵן** הדין

יא. בדברי הב"ח (סי' תמב סי"ג), מבואר שהטיחה בטיט ממאיסה את השאור, ומשמע שצורך הטיחה היא כדי שימאס השאור. ובמהרש"ל מהרש"א ורש"ש (פסו"ד ל"ה נפסק), מבואר שהטיחה בטיט הוא שינוי מעשה הצריך בכדי לבטלו משם אוכל כדי לייחדו לישיבה. **יב. בפי'** שביארה הגמרא לעיל, בצק הנמצא בדפנות העריבה, אם יש בו כזית חייב לבערו, ואם אין בו כזית אינו חייב לבערו.

יג. רש"י (ד"ה ניתן). כלומר, אין דרך לכבד בית ועלייה כאחד, אלא מכבדים כל אחד לעצמו, ואם תאמר מכל מקום נחשוש שמא יפול מעלייה מעצמו לבית ויצטרף, כמו שחשש רבא לעיל (ג:) בכותח בשמיר קורה, לכך רש"י כתב שלזה אין חוששים שיפול לאותו מקום שיש חמץ בבית. חידושי רבינו משה מאימראן (כתב"י סב). **יד. מאכ"ל** חולין שנטמא אינו מטמא מאכל אחר מן התורה אבל מדרבנן מטמא, ובמאכל תרומה וקדשים נחלקו אמוראים אם מטמא אף מן התורה. ראה לעיל (יד:). טו. **ד'דעת** רש"י (לעיל נג: ד"ה כנפיים) מאכל מקבל טומאה אפילו שאינו ראוי לו שהוא, ורק לטמא אחרים אינו מטמא אלא אם שיעורו כביצה. ולפי זה יש לפרש כאן שהניזרין הוא האם הפת מטמא מאכל אחר. אבל דעת התוספות (בכא קמ. ד"ה לפי) שרק מדרבנן מאכל מקבל טומאה אפילו שאינו ראוי לו שהוא, אבל מן התורה אינו מקבל טומאה בפחות מכביצה, ולפי זה אפשר לפרש שנידון הגמרא כאן הוא בין לקבל טומאה (מדאורייתא) ובין לטמא אחרים. טז. **אף** על פי שדבר שאינו ראוי לאכילת אדם אינו מקבל טומאה, מכל מקום אם מתחילה היה ראוי לאכילת אדם לא פקע ממנו שם מאכל עד שיפסל מאכילת כלב, ולכן גם אחרי שנפסל מאכילת אדם הוא יכול לקבל טומאה. רש"י (ד"ה ממקום) ותוספות (ד"ה אלא). ובמהרש"ל מהרש"א ורש"ש (פסו"ד ל"ה נפסק), מבואר שהטיחה בטיט הוא שינוי מעשה הצריך בכדי לבטלו משם אוכל כדי לייחדו לישיבה. **יב. בפי'** שביארה הגמרא לעיל, בצק הנמצא בדפנות העריבה, אם יש בו כזית חייב לבערו, ואם אין בו כזית אינו חייב לבערו.

יג. רש"י (ד"ה ניתן). כלומר, אין דרך לכבד בית ועלייה כאחד, אלא מכבדים כל אחד לעצמו, ואם תאמר מכל מקום נחשוש שמא יפול מעלייה מעצמו לבית ויצטרף, כמו שחשש רבא לעיל (ג:) בכותח בשמיר קורה, לכך רש"י כתב שלזה אין חוששים שיפול לאותו מקום שיש חמץ בבית. חידושי רבינו משה מאימראן (כתב"י סב). **יד. מאכ"ל** חולין שנטמא אינו מטמא מאכל אחר מן התורה אבל מדרבנן מטמא, ובמאכל תרומה וקדשים נחלקו אמוראים אם מטמא אף מן התורה. ראה לעיל (יד:).

טו. **ד'דעת** רש"י (לעיל נג: ד"ה כנפיים) מאכל מקבל טומאה אפילו שאינו ראוי לו שהוא, ורק לטמא אחרים אינו מטמא אלא אם שיעורו כביצה. ולפי זה יש לפרש כאן שהניזרין הוא האם הפת מטמא מאכל אחר. אבל דעת התוספות (בכא קמ. ד"ה לפי) שרק מדרבנן מאכל מקבל טומאה אפילו שאינו ראוי לו שהוא, אבל מן התורה אינו מקבל טומאה בפחות מכביצה, ולפי זה אפשר לפרש שנידון הגמרא כאן הוא בין לקבל טומאה (מדאורייתא) ובין לטמא אחרים. טז. **אף** על פי שדבר שאינו ראוי לאכילת אדם אינו מקבל טומאה, מכל מקום אם מתחילה היה ראוי לאכילת אדם לא פקע ממנו שם

אלו עוברין פרק שלישי פסחים

הָעֲנִין צִירוּף טוּמְאָה בְּפֶסַח, שהדבר תלוי בשיעור הבצק. **וְאוּלָם בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה אֵינָהּ פְּלוּגְתָּא** - יש חילוק בין מקפיד עליו לשאינו מקפיד, וזהו ששנינו בסיפא, שאם מקפיד עליו חוצץ, ואם אינו מקפיד אלא רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה[א]. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאֵיפָא** - שיש חתיכה **פְּחוֹת מִכְּבֵיצָה** של **אוֹכְלִין, וְנָגְעוּ** אוכלין אלו **בְּהָאי בָּצֵק** - בבצק זה שבעריבה שיש בו כזית, וביחד יש בהם כביצה[ב], ונגעה בהם טומאה ונטמאו, ואחר כן נגע בהן מאכל טהור, כך הוא הדין, **בְּפֶסַח, דְּאִיסּוּרוֹ חָשׁוּב** - שאיסור חמץ בפסח מחשיב את הכזית בצק שבעריבה שיהיה צריך לבערו ולא יתבטל לעריבה[ג], **מִצְטָרֵף** אותו בצק שבעריבה לאוכלין פחות מכביצה להשלים לשיעור כביצה וטמאים הם מאכל טהור שנוגע בהם[ד], ואפילו שאינו מקפיד עליו ומבטלו שם[ה], אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה**, שאין איסור על הכזית שעושהו חשוב לענין טומאה, **דְּבָקְפֵידָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - שתלוי אז דין צירופו לענין טומאה בהקפדתו, הדין הוא **שֶׁאִם מַקְפִּיד עָלָיו** ואינו רוצה בקיומו בעריבה, אינו בטל לעריבה **וּמִצְטָרֵף** לשיעור כביצה לטמא אחרים, שהואיל וסופו ליטלו משם נחשב מאכל, אבל **אִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה ואינו רוצה ליטלו משם, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** עצמה ואינו מצטרף לשיעור כביצה[ו].

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ רָבָא - הקשה **רָבָא** על דברי אביי, **מִי חָזְיַתְּ מִצְטָרֵף** - וכי שנינו במשנה 'אם מקפיד עליו מצטרף', **וְהָא חוֹצֵץ קָתָנֵי** - והרי במשנה שנינו 'אם מקפיד עליו חוצץ', משמע שהמשנה אינה מדברת לענין צירוף[ז].

רבא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רָבָא, מה ששנינו במשנה 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן הֶחָצוּי טָהֳרָה כְּעֲרִיבָה** שיש בסדקיה כזית בצק. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאִיעֲטֵי חַד עֲרִיבָה** - שנטמאה עריבה זו, **וּבְצֵי לְאַטְבּוּלֵי** - ורוצה להטבילה בכדי לטהרה. כך הוא הדין, **בְּפֶסַח דְּאִיסּוּרוֹ** של הכזית בצק שבעריבה עושהו **חָשׁוּב** שלא יתבטל לעריבה[ח], **חוֹצֵץ** הבצק בפני המים **וְלֹא סָלְקָא לַהּ** - ואין מועילה לעריבה **הַטְבָּלָה** לטהרה, אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה** שמותר להשהותו שם, **בְּקֵפְדָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - דין הטבילה תלוי בהקפדתו על קיום הבצק ואין חילוק בשיעור הבצק, **אִי מַקֵּפִיד עָלָיו** ליטלו משם, אף אם אין בו כזית **חוֹצֵץ** ולא הועילה טבילתו, **וְאִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** ואינו חוצץ בטבילה.

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ רַב פָּפָּא על דברי רבא, **מִי חָזְיַתְּ** - וכי שנינו במשנתנו 'וְכֵן לְעִנְיַן טָהֳרָה' שנוכל לפרש שהכוונה לענין טבילה, **הָא** 'כְּעִנְיַן טוּמְאָה' קָתָנֵי.

רב פפא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, מה ששנינו במשנה, 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן לְעִנְיַן לְהוֹרִיד טוּמְאָה כְּעֲרִיבָה** על ידי כזית בצק זה שבסדקיה. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי, כְּגוֹן דְּנָגַע בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה, אִיבָּא פְּלוּגְתָּא** - יש חילוק בין מקפיד עליו לשאינו מקפיד, וזהו ששנינו בסיפא, שאם מקפיד עליו חוצץ, ואם אינו מקפיד אלא רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה[א]. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאִיעֲטָא** - שיש חתיכה **פְּחוֹת מִכְּבֵיצָה** של **אוֹכְלִין, וְנָגְעוּ** אוכלין אלו **בְּהָאי בָּצֵק** - בבצק זה שבעריבה שיש בו כזית, וביחד יש בהם כביצה[ב], ונגעה בהם טומאה ונטמאו, ואחר כן נגע בהן מאכל טהור, כך הוא הדין, **בְּפֶסַח, דְּאִיסּוּרוֹ חָשׁוּב** - שאיסור חמץ בפסח מחשיב את הכזית בצק שבעריבה שיהיה צריך לבערו ולא יתבטל לעריבה[ג], **מִצְטָרֵף** אותו בצק שבעריבה לאוכלין פחות מכביצה להשלים לשיעור כביצה וטמאים הם מאכל טהור שנוגע בהם[ד], ואפילו שאינו מקפיד עליו ומבטלו שם[ה], אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה**, שאין איסור על הכזית שעושהו חשוב לענין טומאה, **דְּבְקֵפְדָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - שתלוי אז דין צירופו לענין טומאה בהקפדתו, הדין הוא **שֶׁאִם מַקְפִּיד עָלָיו** ואינו רוצה בקיומו בעריבה, אינו בטל לעריבה **וּמִצְטָרֵף** לשיעור כביצה לטמא אחרים, שהואיל וסופו ליטלו משם נחשב מאכל, אבל **אִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה ואינו רוצה ליטלו משם, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** עצמה ואינו מצטרף לשיעור כביצה[ו].

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ - הקשה **רָבָא** על דברי אביי, **מִי חָזְיַתְּ מִצְטָרֵף** - וכי שנינו במשנה 'אם מקפיד עליו מצטרף', **וְהָא חוֹצֵץ קָתָנֵי** - והרי במשנה שנינו 'אם מקפיד עליו חוצץ', משמע שהמשנה אינה מדברת לענין צירוף[ז].

רבא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רָבָא, מה ששנינו במשנה 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן הֶחָצוּי טָהֳרָה כְּעֲרִיבָה** שיש בסדקיה כזית בצק. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאִיעֲטֵי חַד עֲרִיבָה** - שנטמאה עריבה זו, **וּבְצֵי לְאַטְבּוּלֵי** - ורוצה להטבילה בכדי לטהרה. כך הוא הדין, **בְּפֶסַח דְּאִיסּוּרוֹ** של הכזית בצק שבעריבה עושהו **חָשׁוּב** שלא יתבטל לעריבה[ח], **חוֹצֵץ** הבצק בפני המים **וְלֹא סָלְקָא לַהּ** - ואין מועילה לעריבה **הַטְבָּלָה** לטהרה, אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה** שמותר להשהותו שם, **בְּקֵפְדָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - דין הטבילה תלוי בהקפדתו על קיום הבצק ואין חילוק בשיעור הבצק, **אִי מַקֵּפִיד עָלָיו** ליטלו משם, אף אם אין בו כזית **חוֹצֵץ** ולא הועילה טבילתו, **וְאִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** ואינו חוצץ בטבילה.

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ רַב פָּפָּא על דברי רבא, **מִי חָזְיַתְּ** - וכי שנינו במשנתנו 'וְכֵן לְעִנְיַן טָהֳרָה' שנוכל לפרש שהכוונה לענין טבילה, **הָא** 'כְּעִנְיַן טוּמְאָה' קָתָנֵי.

רב פפא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, מה ששנינו במשנה, 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן לְעִנְיַן לְהוֹרִיד טוּמְאָה כְּעֲרִיבָה** על ידי כזית בצק זה שבסדקיה. **וּמפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי, כְּגוֹן דְּנָגַע בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה, אִיבָּא פְּלוּגְתָּא** - יש חילוק בין מקפיד עליו לשאינו מקפיד, וזהו ששנינו בסיפא, שאם מקפיד עליו חוצץ, ואם אינו מקפיד אלא רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה[א]. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאִיעֲטָא** - שיש חתיכה **פְּחוֹת מִכְּבֵיצָה** של **אוֹכְלִין, וְנָגְעוּ** אוכלין אלו **בְּהָאי בָּצֵק** - בבצק זה שבעריבה שיש בו כזית, וביחד יש בהם כביצה[ב], ונגעה בהם טומאה ונטמאו, ואחר כן נגע בהן מאכל טהור, כך הוא הדין, **בְּפֶסַח, דְּאִיסּוּרוֹ חָשׁוּב** - שאיסור חמץ בפסח מחשיב את הכזית בצק שבעריבה שיהיה צריך לבערו ולא יתבטל לעריבה[ג], **מִצְטָרֵף** אותו בצק שבעריבה לאוכלין פחות מכביצה להשלים לשיעור כביצה וטמאים הם מאכל טהור שנוגע בהם[ד], ואפילו שאינו מקפיד עליו ומבטלו שם[ה], אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה**, שאין איסור על הכזית שעושהו חשוב לענין טומאה, **דְּבָקְפֵידָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - שתלוי אז דין צירופו לענין טומאה בהקפדתו, הדין הוא **שֶׁאִם מַקְפִּיד עָלָיו** ואינו רוצה בקיומו בעריבה, אינו בטל לעריבה **וּמִצְטָרֵף** לשיעור כביצה לטמא אחרים, שהואיל וסופו ליטלו משם נחשב מאכל, אבל **אִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה ואינו רוצה ליטלו משם, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** עצמה ואינו מצטרף לשיעור כביצה[ו].

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ רָבָא על דברי אביי, **מִי חָזְיַתְּ מִצְטָרֵף** - וכי שנינו במשנה 'אם מקפיד עליו מצטרף', **וְהָא חוֹצֵץ קָתָנֵי** - והרי במשנה שנינו 'אם מקפיד עליו חוצץ', משמע שהמשנה אינה מדברת לענין צירוף[ז].

רבא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רָבָא, מה ששנינו במשנה 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן הֶחָצוּי טָהֳרָה כְּעֲרִיבָה** שיש בסדקיה כזית בצק. **ומפרשת הגמרא: הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר, **כְּגוֹן דְּאִיעֲטֵי חַד עֲרִיבָה** - שנטמאה עריבה זו, **וּבְצֵי לְאַטְבּוּלֵי** - ורוצה להטבילה בכדי לטהרה. כך הוא הדין, **בְּפֶסַח דְּאִיסּוּרוֹ** של הכזית בצק שבעריבה עושהו **חָשׁוּב** שלא יתבטל לעריבה[ח], **חוֹצֵץ** הבצק בפני המים **וְלֹא סָלְקָא לַהּ** - ואין מועילה לעריבה **הַטְבָּלָה** לטהרה, אבל **בְּשָׁאַר יְמוֹת הַשָּׁנָה** שמותר להשהותו שם, **בְּקֵפְדָא תָּלְיָא מִילְּתָא** - דין הטבילה תלוי בהקפדתו על קיום הבצק ואין חילוק בשיעור הבצק, **אִי מַקֵּפִיד עָלָיו** ליטלו משם, אף אם אין בו כזית **חוֹצֵץ** ולא הועילה טבילתו, **וְאִם רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ** בעריבה, **הֲרֵי הוּא כְּעֲרִיבָה** ואינו חוצץ בטבילה.

דוחה הגמרא: מָתְקִיף לַהּ רַב פָּפָּא על דברי רבא, **מִי חָזְיַתְּ** - וכי שנינו במשנתנו 'וְכֵן לְעִנְיַן טָהֳרָה' שנוכל לפרש שהכוונה לענין טבילה, **הָא** 'כְּעִנְיַן טוּמְאָה' קָתָנֵי.

רב פפא מבאר את המשנה בדרך אחרת: אֶלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, מה ששנינו במשנה, 'וכן לענין הטומאה', הכוונה **וְכֵן לְעִנְיַן לְהוֹרִיד טוּמְאָה כְּעֲרִיבָה** על

א. **כיצד**, מה ששנינו 'וכן לענין הטומאה' מדובר בימי הפסח, ומה ששנינו 'אם מקפיד עליו חוצץ, ואם רוצה בקיומו הרי הוא כעריבה' מדובר בשאר ימות השנה, וכן הוא לפי דברי רבא ורב פפא דלהלן. ב. **דְּתנַן** כולם אוכל טמא אינו מטמא אחרים אלא אם יש בו כביצה. ולדעת רש"י (לעיל נג: ד"ה בכביצה) מאכל מקבל טומאה אפילו שלשיעורו כל שהוא. ולדעתו הנידון כאן הוא לענין שיטמא אוכלים אחרים אחר שנטמא, וכן מבואר בדבריו כאן (ד"ה בפסח). אבל דעת התוספות (שם ד"ה לתומת, שבת נח: ד"ה לא) לענין טומאה) שרק מדרבנן מאכל מקבל טומאה אפילו שלשיעורו כל שהוא, אבל מן התורה אינו מקבל טומאה בפחות מכביצה. ולדעתם הנידון כאן הוא בין לקבל טומאה (מדאורייתא) ובין לטמא אחרים. ג. **כמו** ששנינו בתחילת המשנה 'אם יש כזית במקום אחד חייב לבער'. אבל אם אין בו כזית, שאינו חייב לבערו, הרי הוא בטל לעריבה ואינו מצטרף לכביצה. ד. **דְּתנַן** רש"י [בהגרה לעיל] שאוכל מקבל טומאה אפילו בכל שהוא, צריך ביאור מדוע הוצרך אביי להעמיד את המשנה על ידי צירוף, הרי לענין קבלת טומאה אין צריך שיעור כלל, והיה לו להעמיד את המשנה כלי צירוף ולענין קבלת טומאה, שבפסח שאיסורו חושבו אינו בטל לעריבה ומקבל טומאה אפילו בפחות מכביצה, ובשאר ימות השנה אם אינו מקפיד עליו בטל לעריבה ואינו מקבל טומאה. ותירצו התוספות (שבת סה ד"ה) לדעת רש"י, שאביי לא העמיד כן, משום שלענין טומאת הבצק עצמו אין נפקא מינא אם נטמא או לא, שהרי ממילא אסור משום חמץ. ה. **ראה** בהגהות פתחי שערים ומצפה איתן (ד"ה לפסחים) ובגליון מהרש"א (ד"ה ופנר, ד"ה כעין) שציינו לכמה מקומות בהם מצאנו שפעל יחי האיסור נעשה הדבר חשוב, ומבואר מדבריהם שזהו הטעם שאין הבצק בטל. אמנם מדברי הרש"ש לעיל (מס: ד"ה אפילו) מבואר שאין בטל לעריבה כיון שחייב בביעור וצריך ליטלו משם [ולא משום שעל ידי האיסור יש לו חשיבות]. ו. **לְמאורה** יש לעיין מדוע בשאר ימות השנה, אם רוצה בקיום הבצק אין הבצק נטמא, והרי טומאה נגעה בו והוא בטל לעריבה, אם כן גם העריבה וגם הבצק שטמא על העריבה צריכים להיות טמאים. ובדברי הצל"ח (ד"ה ופנר) מבואר שמדובר שהטומאה לא נגעה בבצק שמחובר לעריבה, אלא היא נגעה באוכל שנוגע בבצק שבעריבה, ולכן בשאר ימות השנה אם רוצה בקיום הבצק, הבצק והעריבה טהורים לפי שלא נגעה בהם הטומאה, כיון שהבצק בטל לעריבה ואינו מצטרף לאוכל שהטומאה נגעה בו, אבל אם הטומאה נגעה בבצק שמחובר לעריבה, אם כן אף בשאר ימות השנה כשרוצה בקיום הבצק, צריכים הבצק והעריבה להיטמאות, שהרי העריבה עצמה נטמאה באב הטומאה שנגע בבצק שבטל לעריבה. וכדבריו מבואר בחידושי רבינו משה מאימארא (ד"ה ופנר). ז. **בְּגוּף** הדין שחיישב אביי לא נחלק רבא, רק שהקשה שאין לפרש כן בלשון המשנה, וכן בפפא שהקשה להלן על תירוצו של רבא לא נחלק עליו בדין, רק הקשה שאין לפרש כן בלשון המשנה. צל"ח (ד"ה בפסח לימלוי פסח מצטרף). ח. **שאפילו** אם אינו מקפיד ליטלו, הלא בעל כרחו צריך ליטלו משם מחמת איסור חמץ. והיינו באופן שנמצא אותו כזית בדפנות העריבה, שאז צריך הוא לבערו, מה שאין כן אם נמצא הבצק בשוליה שאינו צריך לבערו, וכמו שפירש אביי לעיל (מס:). רש"י (ד"ה וכן למעלה). ט. **אבל** אם הבצק פחות מכזית שאינו מקפיד עליו ואינו צריך לבערו, הרי הוא בטל לעריבה ונחשב כעריבה, ואם נגע בו שרץ נטמאה העריבה עמו. רש"י (ד"ה בפסח - הטמין). י. **והיינו** שכבר הכסיפו פניו אבל לא עלו בו סדקים. רש"י (ד"ה נקלו). הבצק כשמתחמץ והולך, בתחילה מכסיפין פניו כפני אדם שעמדו שערותיו מחמת פחד, ואחר כך נעשים על הבצק סדקים אחד לכאן ואחד לכאן כקרני תגבים, ולבסוף מתרבים הסדקים עד שמתערבים זה בזה, וכל זמן שלא עלו בו סדקים עדיין אינו נחשב חמץ גמור. וראה להלן (מס:), שלדעת רבי מאיר בצק שהכסיפו פניו נקרא שאוור שנתיר לבערו ולהאוכלו אינו חייב כרת [ואינו השאר הנזכר בתורה (שמות יב סו) שהוא חמץ גמור וחייבים עליו כרת], ולדעת רבי יהודה שיאור הוא כשנעשה כקרני תגבים, וכשהכסיפו פניו עדיין אינו חמץ כלל אלא מצה [ומותר בהנאה, אך מדרבנן אסור לאכלו כמבואר בהערה להלן]. ובדברי רש"י שביאר שבצק החרש היינו שהכסיפו פניו, נראה לומר שסבר שמשנתנו שנויה כדעת רבי יהודה הסובר שאינו חמץ כלל, שהרי במשנה משמע שאם אין בצק כיוצא בו שהחמיץ אין איסור לאכלו. אולם ראה ברמב"ם (ממן ומצה פ"ו ה"ט), ומגיד משנה (שם) שמבואר מדבריו שבצק החרוש הוא השיאור הנזכר במשנה להלן שאסור לאכלו ואין חייבים כרת על אכילתו, ולפי דבריו יש לומר ברש"י שפירש שמדובר בבצק שהכסיפו פניו, שאמנם שנויה כדעת רבי מאיר [שהלכה כמותו]. אמנם בראב"ד (שם) מבואר, שבצק החרש היינו שעדיין לא הכסיפו פניו ואינו דומה לשאור הנזכר במשנה להלן, ולדבריו יש לומר שמשנתנו שנויה כדברי הכל. ונקרא 'חרש' משום שהוא משונה כמו חרש שיש לו אזנים ואינו ניכר אם הוא שומע או לא, ואין אדם עומד על טיבו ודעתו. ויש שקוראים 'חַרָשׁ', כלומר שהוא קשה כחרס ואינו ניכר שהחמיץ. רש"י (שם). יא. **ואפילו** אם לא שהה הבצק שיעור זמן הראוי להחמין [ראה שיעורו בגמרא בסמוך] אומרים שנעשה חמץ, שכיון שאנו רואים שהאחד החמיץ ודאי היה באותו מקום חמימות מרובה וכדומה שגרמה לו למהר ולהחמיץ, וגם בצק זה שאנו מסופקים בו החמיץ, ט"ז (או"ח סי' תנו ס"ק יז), הובא במשנ"ב (שם ס"ק יט). יב. **רבינו** חננאל (ד"ה נקלו). יג. **הביא** שיעורו אלפים אמה. רמב"ם (פסה"ב פ"ח ה"ג). והיינו לאחר לישת הבצק קודם שהתחיל לערוך אותו, שלאחר ערוכתו אפילו בפחות משיעור מיל נתחמץ. משנה ברורה (שם ס"ק לו) ושער הציון (שם ס"ק יב). יד. **דזוקא** כשניחוש את הבצק ללא עסק, אבל אם עוסקים בבצק אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימרץ. רמב"ם (ממן ומצה פ"ו ה"ח סי"ג). אבל הרשב"א (ד"ה לענין) מבואר שמדובר שהטומאה נגעה בו, ואם לא היה נוגע בו אלא בכלי שהוא בתוכו, אין הבצק נטמא, וכן משמע בתוספות (ד"ה ואי) ובמאירי (ד"ה ואי). טו. **הגמרא** מביאה מאמר זה אגב המאמר הקודם שהובא משמו של רבי אבהו אמר ריש לקיש. רש"י (ד"ה לענין). יז. **רש"י** (ד"ה נגעל - טעון) מולן (קכז: ד"ה נגעל), וביאר בערוך לנר (מד ז: ד"ה עלה - פג ב"ה וכתב). בכוונת רש"י, שהניתן הוא עד כמה חייב השכיר לטרוח כדי לטהר את כליו של בעל הבית. ורבינו חננאל (הוריות ג"ב ע"ב ד"ה ואמר) פירש, שמדובר באדם האוכל חולין בטהרה, אך לפירושו אין מדובר בשכירו אלא בו בעצמו לענין אם צריך לחזר אחר גבל היודע לגבל בטהרה. וכתב הריטב"א (שם) שלפי זה יש לפרש שמדובר במי שהולך בדרך [כמו שאר המנויים להלן, לדעתו]. וכן התוספות (ד"ה ונגעל) פירשו בשם הערוך, שמדובר באדם ההולך בדרך ואין אצלו גבל לעשות עיסתו בטהרה, לענין אם צריך להמתין עד שיגיע לגבל העושה עיסתו בטהרה. יח. **רש"י** (שם, מולן שם ד"ה ולמעלה), כפי שביארו דבריו התוספות הרשב"א (מולן שם ד"ה ונגעל). ובחידושי מהרי"ט שפירא (פנים"י מולן שם) ביאר בדעת רש"י, שהכוונה להתפלל בבית הכנסת אף כשאין שם מנין, וכמבואר בברכות (ו:). אבא בנימין אומר, אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. יט. **רש"י** (שם). והתוספות (ד"ה ולמעלה) פירשו בשם הערוך, שהכוונה לרחוץ ידיו קודם התפילה. כ. **רש"י** (ד"ה ונגעל). וכתב הריטב"א (ד"ה וכפה עוד) לפי פירוש רש"י, שכל זה דווקא במי שאינו יכול להמתין מלאכול סעודתו, שהדרך טורדתו, ולפיכך

לטרוח ולילך עד **אַרְבָּעָה מִילִּין** בכדי להטביל את כלי הלישה[כא], או בכדי לילך לבית הכנסת להתפלל בעשרה, או בכדי ליטול ידיו לאכילה[כב], אבל יותר מארבעה מיל אינו חייב לילך[כג].

אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מימרא זו משמו של רבי שמעון בן לקיש, **אֲיָיבוּ אֲמָרָהּ** משמו ולא רבי אבהו[כד], **וְאַרְבָּעָה** דברים **אָמַר בָּהּ** לענין שיעור ארבעה מיל, שלשה מהדברים הם לגבל ולתפילה ולנטילת ידים, **וַחֲדָא מִינַּיְיהוּ**[כה] - ואחד מהארבעה [הנוסף על אלו השלשה], הוא משך זמן **עֲבוּד** עור רך לענין שיטמא כבשר, שאם עבר זמן זה אינו מטמא כבשר, **דְּתָנֵּן** (מועה קכג.), **כְּוֹפֶן** - כל אלו העורות שמנו חכמים (שם) שמטמאים כבשרם משום שהם רכים והדרך לאוכלם[כו], **שֶׁעִיבְּדָן** - אם עיבדם, **אוֹ שֶׁהִיהֵּךְ בָּהֶן כְּדֵי עֲבוֹדָה** - שהלכו עליהם בני אדם שיעור זמן עיבוד[כז], הרי אלו **טְהוֹרִין**, שעל ידי כן בטל מהם תורת בשר, **חוּץ מֵעוֹר הָאָדָם** שאף אחר שעיבדוהו טמא[כח]. **וְשֵׁאלוּ כָּמָּה** הוא שיעור **כְּדֵי עֲבוֹדָה**, ועל כך **אָמַר רַבִּי** (אינייא) **[אֲיָיבוּ][כט] אָמַר רַבִּי יַנַּאי, כְּדֵי הֵיהֵּךְ אַרְבָּעָה מִילִּין.**

★

הגמרא מפרשת עוד בשיעור הליכה לתפילה ונטילת ידים: אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא, לֹא שָׁנוּ משמו של רבי שמעון בן לקיש שהמהלך בדרך ונצרך לבית כנסת להתפלל בעשרה, או למים לנטילת ידים צריך לילך עד ארבעה מיל, **אֶלָּא** כאשר הם **לְפָנָיו** בדרך הליכתו, **אֲבָל** אם הם נמצאים **לְאַחֲרָיו, אֲפִילּוּ מִיל אֵינוֹ חוֹזֵר**[ל].

אָמַר רַב אַחָא, וְכֵינָוָן - ומדברי רבי יוסי ברבי חנינא שאמר 'אפילו מיל אינו חוזר' יש ללמוד, שדווקא כשבית הכנסת או המים נמצאים במרחק **מִיל**, אז הדין **הוּא דְּאֵינוֹ חוֹזֵר** לאחריו, **הָא** - אבל אם הם נמצאים במרחק **פָּחוֹת מִמִּיל, חוֹזֵר**.

★ ★ ★

משנתנו עוסקת בדרך הפרשת חלה מעיסה טמאה הנעשית ביום טוב של פסח[לא]: **בְּיוֹצֵא מֵהֶרִישִׁין חַיָּה בְּטוּמְאָה** - מעיסה שנטמאה, ונאפית **בְּיוֹם טוֹב** של פסח[לב], **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, לֹא תֵּקָרֵא לָהּ שָׁם** חלה לאחת מהתחיכות[לג], **עַד שֶׁתֵּאָפֶה** תחילה, ובאופן זה כל תחיכה ותחיכה ראויה לאכילה לאחר שיופרש ממנה מעט לחלה, ולכן מותר לאפותה[לד]. **בֶּן תְּתִירָא אוֹמֵר**, תפריש חלה **וְתַפְרִישׁ** אותה **בְּצוֹנֵן** - במים צוננים, שלא תחמיץ[לה]. **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ**, בצק זה שהפריש לחלה והחמיץ,

---

הקילו בו כיון שנטילת ידים לסעודה מדרבנן, אבל כשיכול להמתין או שהוא בעיר, ודאי יש לו לטרוח כל מה שאפשר לקיים מצות נטילת ידים. עוד מפרש הריטב"א (ד"ה ופ') שמדובר לגבי מי ששכח צרכיו וצריך ליטול ידיו כדי לברך אשר יצר, ועוד שאסור לילך בידים מווהמות, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם שאי אפשר לו בלא ההדור תורה. כא. **ויותר** מכאן אין עליו לטרוח מן הסתם, אלא אם כן נותן לו בעל הבית שכר הליכה. רש"י (מועה שם ד"ה נפנ). ואם אינו נותן לו שכר הליכה יכול לחזור בו [אף באופן שאינו יכול לחזור בו מעיקר המלאכה, ראה שו"ע (סרי"מ סי' צא)]. וכן אינו יכול להאכילה לכלבים של כהן, שנתיחנו לפני הכלבים זהו ביעורו, ואסור לבערו ביום טוב. והר"ן פירש שאסור להאכילה לכלבים של כהן, משום שאסור ליתן לכלבים תרומה הראויה למאכל אדם. רש"י (ד"ה פתר) על פי מהרש"ל. לב. **מלשון** משנתנו 'כיצד מפרישין' משמע שהעיסה כבר נתגלגלה וחייבת בחלה, אבל קודם שנתגלגלה ויש בידו קמח טמא, יכול לעשות את העיסה פחות פחות מכדי שיעור חלה ולא יתחייב בחלה. תידושי רבינו דוד (ד"ה פתר). לג. **אלא** יקראנה עוגה או מצה, וגם לא יהיה בדעתו שתחול עליה קדושת חלה עד לאחר אפייתה, שאם קודם אפייתה היה בדעתו שזו היא חלה מן העיסה, ואין צריך לומר אם קרא לה שם חלה בפיו, הרי כבר נתקדשה לחלה, שהרי כל קדושת תרומות ומעשרות הן על ידי דיבור, או אפילו על ידי מחשבה בלבד, ואם כן אסור לו לאפותה ביום טוב. שלחן ערוך הרב (סרי"מ שם סי"ח). לד. **אפנם** לאחר שאפאן אינו צריך להפריש מכל חתיכה וחתיכה, אלא אם רוצה יכול לצרף כולן יחד בסל שהוא רודה מן התנור לתוכו, ולהפריש חתיכה שלימה על כולן. רש"י (ד"ה פנר). לה. **ראה** ריטב"א ומאירי (ד"ה גן) כיצד עושים דבר זה. בן בתירא חולק על רבי אליעזר, ולדעתו אין לאפות תחילה את כל הככרות, כיון שעומד להפריש אחת מהן לתרומה, ועל ידי כן תיאסר באכילה, ונמצא שאפאה ביום טוב שלא לצורך. תידושי רבינו דוד (ד"ה גן כמליק) ותידושי הר"ן (ד"ה גן). ואף כשרצתה ליטול פרוסה מכל ככר, שנמצא רוב הככר נאפה לצורך, מכל מקום כיון שיכול ליטול חלה קודם שיאפה את הככרות הרי הוא בכלל אופה שלא לצורך. מאירי (שם). ורבי אליעזר אינו חולק על בן בתירא, וגם לדעתו יש תועלת בהטלת העיסה בצונן שלא תחמיץ, אלא שלדעתו ראוי יותר לנהוג בדרך אחרת [כיון שחוששים שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננים ויבוא לידי חימוץ. תוספות (ע"ב, ד"ה ופליגן - מהלמן) על פי שלחן ערוך הרב (שם) ותפארת ישראל (יכין לחם כה)], ואכן אם בכר קרא שם חלה, גם לרבי אליעזר יטילנה בצונן. תוספות (ד"ה פתר).

שנאמר בימים טובים (שמות יב טו) 'כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם' [ראה בזה רמב"ם (שם פ"ו ה"ד, יום טוב פ"ו ה"ב) שלחם פ"ב, ש"ע או"ח תלכם פ"ב, ש"ע ת"ס ה"ב]. ולהשהותה עד הערב ואז לשורפה אינו יכול משום שתחמיץ ביניתים. ולשורפה ביום טוב אינו יכול משום שאין שורפים קדשים ביום טוב [בגמרא (שבת כד:) דרשוהו מן הכתוב (שם יב י) 'ולא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו', למה נכתב פעם שנית 'עד בוקר', ליתן לו בוקר שני לשריפתו, שלא ישרפנו בבוקר יום טוב אלא ימתין לבוקר חולו של מועד. וראה שם דרשות נוספות]. וכן אינו יכול להאכילה לכלבים של כהן, שנתיחנו לפני הכלבים זהו ביעורו, ואסור לבערו ביום טוב. והר"ן פירש שאסור להאכילה לכלבים של כהן, משום שאסור ליתן לכלבים תרומה הראויה למאכל אדם. רש"י (ד"ה פתר) על פי מהרש"ל. לב. **מלשון** משנתנו 'כיצד מפרישין' משמע שהעיסה כבר נתגלגלה וחייבת בחלה, אבל קודם שנתגלגלה ויש בידו קמח טמא, יכול לעשות את העיסה פחות פחות מכדי שיעור חלה ולא יתחייב בחלה. תידושי רבינו דוד (ד"ה פתר). לג. **אלא** יקראנה עוגה או מצה, וגם לא יהיה בדעתו שתחול עליה קדושת חלה עד לאחר אפייתה, שאם קודם אפייתה היה בדעתו שזו היא חלה מן העיסה, ואין צריך לומר אם קרא לה שם חלה בפיו, הרי כבר נתקדשה לחלה, שהרי כל קדושת תרומות ומעשרות הן על ידי דיבור, או אפילו על ידי מחשבה בלבד, ואם כן אסור לו לאפותה ביום טוב. שלחן ערוך הרב (סרי"מ שם סי"ח). לד. **אפנם** לאחר שאפאן אינו צריך להפריש מכל חתיכה וחתיכה, אלא אם רוצה יכול לצרף כולן יחד בסל שהוא רודה מן התנור לתוכו, ולהפריש חתיכה שלימה על כולן. רש"י (ד"ה פנר). לה. **ראה** ריטב"א ומאירי (ד"ה גן) כיצד עושים דבר זה. בן בתירא חולק על רבי אליעזר, ולדעתו אין לאפות תחילה את כל הככרות, כיון שעומד להפריש אחת מהן לתרומה, ועל ידי כן תיאסר באכילה, ונמצא שאפאה ביום טוב שלא לצורך. תידושי רבינו דוד (ד"ה גן כמליק) ותידושי הר"ן (ד"ה גן). ואף כשרצתה ליטול פרוסה מכל ככר, שנמצא רוב הככר נאפה לצורך, מכל מקום כיון שיכול ליטול חלה קודם שיאפה את הככרות הרי הוא בכלל אופה שלא לצורך. מאירי (שם). ורבי אליעזר אינו חולק על בן בתירא, וגם לדעתו יש תועלת בהטלת העיסה בצונן שלא תחמיץ, אלא שלדעתו ראוי יותר לנהוג בדרך אחרת [כיון שחוששים שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננים ויבוא לידי חימוץ. תוספות (ע"ב, ד"ה ופליגן - מהלמן) על פי שלחן ערוך הרב (שם) ותפארת ישראל (יכין לחם כה)], ואכן אם בכר קרא שם חלה, גם לרבי אליעזר יטילנה בצונן. תוספות (ד"ה פתר).

לֹא זֶה הוּא חָמֵץ שֶׁמּוּזְהָרִין עָלָיו בְּבַל יֵרָאֶה וּבְבַל יִמָּצֵא, שהרי אחר שקרא עליו שם חלה אינו שלו, שהרי נעשה ממון שבט הכהונה, והתורה אמרה (שמות יג ז) 'וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר', כלומר רק שאור השייך לך אין אתה רואה[א]. **אֶלָּא מַפְרִישָׁתָהּ וּמַנִּיחָתָהּ עַד הָעֶרֶב** - מוצאי יום טוב, שאז מותר לשורפה, **וְאִם הֶחְמִיצָה, הֶחְמִיצָה,** כלומר, אין חוששים לכך[ב].

★

גמרא מבואר במשנה שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע בחלה של חמץ, לרבי אליעזר עובר עליה משום בל יראה ובל ימצא[ג], ולרבי יהושע אינו עובר. הגמרא מבררת במה נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע. שואלת הגמרא: **לֵימָא** - האם נאמר שרבי אליעזר ורבי יהושע **בְּטוֹבַת הֲנָאָה קָמִיפַּלְגִי** - נחלקו בזכות שיש לבעל הבית במתנות כהונה שיכול לתתם לאיזה כהן שירצה[ד] וליטול שכר על כך[ה], האם נחשבים מחמת זכות זו כממונו של הישראל[ו], **דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר, טוֹבַת הֲנָאָה** נחשבת **מָמוֹן,** ומפני כן אם החמיצה החלה עובר עליה משום בל יראה ובל ימצא, שהרי יש לו בה זכות ממונית ונחשבת בבעלותו, ולכן יאפה את הככרות קודם שיפריש חלה, שאם יפריש חלה קודם האפיה יהיה אסור לאפותה כיון שאינה ראויה לו לאכילה, ותחמיץ. **וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סָבַר, טוֹבַת הֲנָאָה אֵינָהּ** נחשבת **מָמוֹן,** ואם החמיצה החלה אינו עובר עליה משום בל יראה, ולכן יכול להפרישה ולהניחה עד הערב.

דוחה הגמרא: **לֹא, דְּכוּלֵּי עָלְמָא סָבְרֵי** - בין רבי אליעזר ובין רבי יהושע סוברים **שטוֹבַת הֲנָאָה אֵינָהּ מָמוֹן**[ז], **וְהָכָא בְּ'הוֹאִיל' קָמִיפַּלְגִי** - וכאן נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע האם יש להחשיב דבר שבידו לעשותו כאילו כבר נעשה[ח]. **דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר, אָמְרִינַן 'הוֹאִיל וְאִי בָּעֵי אִיתְשִׁיל עֲלָהּ'** - אומרים שכיון שאילו ירצה ישאל לחכם על הפרשתו, והחכם יעקור את דבריו הראשונים[ט], ותחזור חלה זו להיות טבל של הישראל, על כן **מָמוֹנֵיהּ הוּא** - נחשבת החלה כממונו, ועובר עליה משום בל יראה ובל ימצא[י]. ולכן לא יקרא עליה שם חלה ויניחנה שתחמיץ[יא], אלא יאפנה ואחר כך יקרא עליה שם חלה[יב]. **וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סָבַר, לֹא אָמְרִינַן הוֹאִיל,** ואין החלה נחשבת כממונו לאחר שהפרישה לעבור עליה בבל יראה ובל ימצא, ולכן יכול לקרוא עליה שם חלה קודם שיאפה אותה ולהניחה בלא אפייה אף שתחמיץ[יג].

★

הגמרא מביאה שנחלקו אמוראים האם אומרים 'הואיל': **אִיתְּמַר** - נאמר בבית המדרש, **הָאוֹפֶה מִיּוֹם טוֹב לְחוֹל,** כלומר לאחר שאכל וגמר סעודת יום טוב, שברור לנו שלא יאכל עוד עד הערב שהוא חול, **רַב חִסְדָּא אָמַר, לוֹקֶה** משום מלאכה האסורה ביום טוב[יד], שלא הותרה מלאכת אוכל נפש אלא לצורך יום טוב עצמו. **רַבָּה אָמַר, אֵינוֹ לוֹקֶה**[טו].

מבארת הגמרא את המחלוקת: **רַב חִסְדָּא אָמַר לוֹקֶה,** שכן **לֹא אָמְרִינַן הוֹאִיל וּמִיקַּלְעֵי לֵיהּ אוֹרְחִים חֲזֵי לֵיהּ** - אין אומרים שכיון שאם יזדמנו לביתו אורחים ביום טוב שיצטרכו לפת זו יהיה לו ליתן להם, ואז נמצא שאפה לצורך אוכל נפש ביום טוב שהיא מלאכה המותרת, גם אם לא נזדמנו לו אורחים אינו לוקה, אלא כיון שבשעת האפייה לא היו אורחים הרי זו אפייה שלא לצורך היום ולוקה עליה[טז]. **רַבָּה אָמַר אֵינוֹ לוֹקֶה,** שכן **אָמְרִינַן 'הוֹאִיל** ואם יזדמנו אורחים לביתו שצריכים לפתו ימצא שאפה לצורך אוכל נפש ביום טוב', ולכך גם אם לא נזדמנו לו אורחים אינו לוקה, שנחשב כעושה מלאכה לצורך יום טוב[יז].

רבה מקשה על רב חסדא: **אָמַר לֵיהּ רַבָּה לְרַב חִסְדָּא,** לשיטתי שאומרים 'הואיל' מובן שמותר לאפות מיום טוב לשבת שלמחרתו, כיון שהמאכל כולו ראוי אף ליום טוב אילו יבואו אורחים[יח], אלא **לְדִידָךְ דְּאָמְרַתְּ לֹא אָמְרִינַן 'הוֹאִיל'** - לדבריך שאתה אומר שאין אומרים סברת 'הואיל', והאופה מיום טוב לחול לוקה, קשה **הֵיאַךְ אוֹפִין מִיּוֹם טוֹב לְשַׁבָּת,** והרי היא מלאכה שלא לצורך יום טוב. **מתרץ רב חסדא: אָמַר לֵיהּ** רב חסדא לרבה, הטעם שמותר לאפות ביום טוב לצורך השבת שלמחרתו, הוא **מִשּׁוּם** שבערב יום טוב מניחים **עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין**[יט].

א. **וגם** אין לחייבו משום שנחשב כאילו חמצו של כהן מופקד אצלו, ויתחייב עליו כמו שחייב על כל חמץ שהופקד בידו כמבואר בגמרא לעיל (ה:) [ואף שלא קיבל עליו אחריות, שלא אמרו (שם) שאין עובר משום בל יראה ובל ימצא על פקדון שלא קיבל עליו אחריות אלא בחמץ של גוי המופקד אצלו, אבל על חמצו של ישראל עובר אף אם לא קיבל עליו אחריות. פני יהושע (לעיל ה: ברש"י ד"ה לפי)], מכיון שעדיין לא באה החלה ליד כהן ולא זכה בה. רש"י (ד"ה לא, ד"ה טובת). ב. **רבי** יהושע סובר כבן בתירא לענין אפיית החלה וחולק בזה על רבי אליעזר, ולדעתו אין לאפות תחילה את כל הככרות, כיון שעומד להפריש אחת מהן לחלה, ועל ידי כן תאסר באכילה, ונמצא שאפאה ביום טוב שלא לצורך, כמבואר בגמרא להלן (מח.). ונחלק על רבי אליעזר ובן בתירא לענין בל יראה ובל ימצא, שלדעתו אינו עובר עליה אף אם החמיצה כמו שנתבאר, ולכן מוטב שיניח את החלה בעודה עיסה, ואף אם תחמיץ אינו עובר בכך על שום איסור. על פי רש"י (ד"ה לא דכולי, ד"ה לא אמרינן). וראה גם ברש"י להלן (מח. ד"ה אלהדר, הו"ד בהערה להלן בסמוך על דברי הגמרא 'ממוניה הוא'), וגם לדעתו למסקנת הגמרא (שם) נחלקו רבי יהושע ורבי אליעזר אם עובר בזה משום בל יראה ובל ימצא. ג. **וכן** היא דעת בן בתירא, שהצריך להטיל את החלה בצונן כדי שלא תחמיץ ויעבור עליה בבל יראה ובל ימצא. ד. **מתנות** כהונה הרי הן של בעל הבית ליתנן לכל כהן שירצה, שנאמר (במדבר ה י) 'ואיש את קדשיו לו יהיו'. רמב"ם (תרומות פי"ב הט"ו). ה. **שכך** שנינו בברייתא (בכורות כז.), רשאי ישראל לומר לישראל חבירו קח סלע ותן כל תרומותיך לבן בתי הכהן [אבל כהן אינו רשאי לומר לישראל קח ממון ותן לחבירי הכהן תרומה, כמבואר במסכת בכורות (שם)]. רש"י (ד"ה טובת). ו. **רש"י** (ד"ה טובת). ורבינו חננאל (ד"ה כלל) פירש שהטובת הנאה היא שהכהן שיקבלה ממנו יחזיק לו טובה על כך. ז. **ודאי** יש תנאים הסוברים שטובת הנאה ממון, ואין כוונת הגמרא לומר שאין דעה הסוברת כן, אלא כוונתה שאין הכרח לומר שבזה נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע. מהר"ם חלאווה (ד"ה לא). ח. **וכמו** כן יש לדון אף לגבי דבר שיתכן שיקרה מאיליו, אם אנו מחשיבים אותו כאילו הוא כבר קרה, אף שאין בידו לגרום שיקרה, וכמבואר להלן לגבי המבשל ביום טוב, שניתן לומר גם 'הואיל ואי מיקלעי ליה אורחים', אף שדבר זה אינו בידו. ט. **כדין** מי שנדר והתחרט על נדרו, שנשאל לחכם והחכם מתירו, שכל דבר הקדוש באמירת פיו כגון הקדש ותרומה, דינו כנדר לענין זה. רש"י (ד"ה לא דכולי). י. **וכתב** החק יעקב (סי' תנז סק"י) שאם כבר אכל חלק מהעיסה אין אומרים 'הואיל ואי בעי איתשיל', שאם ישאל על הפרשתו, נמצא שאכל טבל למפרע. אמנם הבית מאיר (שם ס"ג) חולק עליו וסובר שגם באופן זה אומרים 'הואיל'. יא. **שאם** יקרא עליה שם חלה קודם שיאפנה אסור לאפותה, שהרי חלה טמאה אסורה באכילה לכהנים, ונמצא שאופה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה, כמו שנתבאר לעיל. יב. **גם** אם כבר קרא עליה שם חלה בעודה עיסה מותר לאפותה, משום הואיל ויכול הוא להשאל עליה ותהיה ראויה לו לאכילה, אבל מכל מקום כיון שיכול להפריש חלה לאחר האפייה על ידי צירוף סל, שלדעת רבי אליעזר (חלה פ"ב מ"ד) הסל מצרף את הככרות לשיעור חלה אף אם אינן דבוקות זו בזו [ראה בזה להלן (מח:), וראה עוד בתוספות (ד"ה הואיל - הראשון) בשם הריב"א בדין צירוף סל], טוב יותר שיעשה כן, שכל מה שאפשר לעשות בלא 'הואיל' עדיף יותר. רש"י (ד"ה לא דכולי). ואף שיכול להפריש חלה קודם האפיה ולהטילה לצונן, שגם לרבי אליעזר אין העיסה מחמצת אם הטילה לצונן, ואז אינו צריך להיתר של 'הואיל' כלל, מכל מקום סובר רבי אליעזר שכך עדיף, שבהטלה לצונן חוששים שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננים ותבוא לידי חימוץ. ר"י (הו"ד בתוס' ד"ה הואיל - הראשון). ולכאורה אף כשקורא שם לחלה רק לאחר אפייתה עדיין צריך לבוא לדין 'הואיל', שהרי סופו ליטול אחת מהככרות לשם חלה ונמצא שאופה אותה שלא לצורך, ומותר רק משום 'הואיל ויכול להפריש חלה מכל ככר וככר' ותהיה כל ככר ראויה לו לאכילה, ואם כן מה תיקן רבי אליעזר במה שהורה לקרוא שם לחלה דווקא לאחר האפיה. וביאר הרשב"א (בתוס' שם) שאם יפריש חלה קודם האפיה, צריך לומר שני הואיל: א. 'הואיל ואי בעי מיתשיל' ותהא מותרת לו באכילה. ב. אחר שאנו רואים את אותה ככר כאילו היא חולין, צריך לומר שמותר לאפות את כל הככרות משום 'הואיל ויכול להפריש חלה מכל ככר וככר' ותהיה כל ככר ראויה לו לאכילה, ואין אומרים שני 'הואיל' כדי להתיר. והוסיף הרשב"א, שאף שאם מפריש חתיכה מכל ככר וככר ולא מאחת על הכל לדברי הכל אין אנו צריכים לדין הואיל, ולדעת רש"י כל מה שאפשר לעשות בלא 'הואיל' עדיף יותר, מכל מקום לא הטריחו אותו כל כך לבצוע מכל אחת. אמנם המהרש"ל (ברש"י שם) כתב שלדעת רש"י הגמרא כאן סוברת כדעת האומר (להלן מח.) שההיתר לאפות את כל הככרות קודם שהפריש חלה אינו מדין 'הואיל', אלא משום שעל כל אחת מהן יש לומר שתהיה ראויה לו לאכילה, ואם כן מובן היטב מדוע אינו יכול לקרוא שם לחלה לפני האפיה, וגם מדוע אינו צריך להפריש חלה קודם האפיה ולהטילה לצונן, או להפריש חלה מכל חתיכה וחתיכה. יג. **ולדעת** רבי יהושע אפילו אם ירצה אסור לו לאפות את הככרות קודם שיפריש חלה, כיון שיש ככר אחת שאינה עומדת לאכילה ונמצא אופה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה. רש"י (ד"ה לא אמרינן). להלן (מח.) נחלקו אמוראים בדעת רבי יהושע אם אין אומרים הואיל כלל בשום מקום, או שדווקא כאן אין אומרים הואיל, ראה שם בביאור מחלוקתם. ביארנו את הגמרא לפי גירסת הספרים שלפנינו וכפי שפירש רש"י גירסא זו, אבל להלן (מח. ד"ה אבל - השני) הקשה רש"י על גירסא זו, ממה ששנינו בברייתא לעיל (ה:) שאין עוברים משום בל יראה ובל ימצא על חמץ של הקדש הנמצא ברשותו, ולא מצאנו שרבי אליעזר הסובר שאומרים 'הואיל', חולק על דין זה ואומר שעובר עליו כיון שיכול להשאל על ההקדש. וכתב שאין נראה לגרוס כאן את התיבות 'ואי בעי איתשיל עלה ממוניה הוא', שאין לומר שדבר שאינו שלו יחשב כשלו כיון שבידו להביאו לרשותו, אלא יש לגרוס 'דרבי אליעזר סבר אמרינן הואיל', ולפי ביאור זה סברה הגמרא כאן שבין לרבי אליעזר ובין לרבי יהושע אינו עובר עליה ב'בל יראה ובל ימצא', שהרי מסקנת הגמרא כאן שלדברי הכל טובת הנאה אינה ממון ואין החלה נחשבת כממונו לעבור עליה [אמנם להלן תביא הגמרא ברייתא שרבי אליעזר חולק על רבי יהושע, ולפי הברייתא הזאת צריך לומר שטעמו של רבי אליעזר הוא משום שסובר טובת הנאה ממון, כמו ההוה אמינא בגמרא כאן. וכן פירש רש"י להלן (מח. ד"ה אלהדר)], ונחלקו אם צריך לקרוא עליה שם חלה קודם שיאפה את הככרות, שלרבי אליעזר אינו צריך לקרוא עליה שם קודם שיאפה אותה, ומותר לאפות את כל הככרות ביום טוב אף על פי שלבסוף יפריש אחת מהן לחלה ותיאסר באכילה [שכן היא הדרך להפריש ככר אחת על כולן, ולא לטרוח להפריש חתיכה מכל ככר וככר. עפ"י רש"י להלן (מח. ד"ה מחלוקת) ותוספות (כאן ד"ה הואיל - הראשון)], ונמצא שאפה אותה ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש, 'הואיל ובידו שלא להפריש לחלה ככר אחת על כולן אלא מעט מכל ככר וככר', שאז כל ככר וככר שמכניס לתנור ראויה לאכילה. ורבי יהושע סבר שאין אומרים 'הואיל', ולכן אסור לאפות את הככרות, שהרי לבסוף יפריש ככר אחת על כולן, ונמצא שאותה ככר נאפתה שלא לצורך אכילה, אלא יפריש חלה לפני האפייה ויניחנה, ובמוצאי יום טוב ישרפנה. יד. **רש"י** (ד"ה לוקה) מפרש שלוקה משום 'לא תעשה כל מלאכה' (שמות כ י). והרש"ש (ברש"י שם) העיר שפסוק זה לא נאמר לגבי יום טוב אלא לגבי שבת, וכתב שאולי צריך לומר 'לא תעשה מלאכה' (דברים טז ח). וכל זה כשכבר אכל סעודתו כמו שנתבאר, אבל אם עדיין לא אכל סעודתו, אף אם כוונתו לאכול את מה שאפה למחר אינו לוקה, שאפשר שלבסוף יאכל אותו ביום טוב. מאירי (ד"ה האופה) רבינו דוד (ד"ה לא) ומהר"ם חלאווה (ד"ה אתמר). טו. **כלומר** מהתורה אין בכך איסור, אבל מדרבנן אסור. חידושי הר"ן (ד"ה לדידך) ובעל המאור (ד"ה איתמר). והעושה כן מכים אותו מכת מרדות מדבריהם. שולחן ערוך הרב (סי' תקג ס"ג). והראש יוסף (הו"ד בשער המלך יום טוב פ"ג ה"ט) כתב בדעת הגאונים שגם מדרבנן מותר. טז. **אמנם** אם לבסוף באו אורחים אינו לוקה, שנתברר עכשיו שהיתה האפייה לצורך, והדבר תלוי ועומד עד שיעבור היום ויתברר אם באו לו אורחים. מאירי (ד"ה האופה). וראה שם עוד שרב חסדא סובר כדעת רבי יוחנן (להלן סג.) שהתראת ספק שמה התראה, שאם התראת ספק אינה התראה אי אפשר שילקה, שהרי בשעה שמתרים בו שעושה מלאכה האסורה ביום טוב עדיין יתכן שיבואו אורחים ויתברר שלא עשה מלאכה אסורה. יז. **רבה** סובר שכיון שאפשר שיזדמנו לו אורחים אין כאן אלא ספק איסור, ולא הזהירה התורה על הספיקות. מאירי (ד"ה ומ"מ). וראה קובץ שיעורים (אות קלג) מה שכתב בזה. אף לדעת רבה אינו פטור אלא באופה בשעה שיש שהות עדיין לאורחים שיבואו ויאכלו, אבל האופה סמוך לשקיעת החמה, שאפילו אם יבואו אורחים לא תהיה שהות בידם לאכול מבעוד יום, לוקה, שאין כאן הואיל. תוספות (ד"ה רבה). וכתב המהרש"ל (ביצה ג: בתוס' ד"ה והיה) בדעת התוספות (שם), שלא אמר רבה דין הואיל אלא בזמנם שהיו רגילים אורחים לבוא ביום טוב, אבל בזמננו שאין אורחים רגילים לבוא אין אומרים הואיל לענין זה. אמנם המהר"ם והמהר"ם שי"ף (בתוס' שם) דחו דבריו. יח. **ולכן** אין בזה איסור מן התורה. ואמנם עדיין יש איסור מדרבנן [כמובא בהערה לעיל], אך התירו רבנן להכין מיום טוב לשבת על ידי עירובי תבשילין [כדלהלן]. חידושי הר"ן (ד"ה לדידך). יט. **אסור** לבשל או לאפות ביום טוב שלא לצורך אכילה בו ביום, ואפילו לצורך אכילה

רבה תמה על תשובת רב חסדא: וְכִי מְשׁוּם עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין שהוא תקנת חכמים **שָׁרֵינַן** [-אנו מתירים] **אֵיפוּךְ דְּאוֹרָיְיתָא** של בישול ואפייה ביום טוב שלא לצורך היום. **רב חסדא מבאר את תירוצו: אָמַר** לֵיהּ רב חסדא לרבה, **מְדְּאוֹרָיְיתָא צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב,** כיון ששניהם נקראים שבת[2] והם קדושה אחת, וכשם שמותר לעשות ביום טוב צורך אוכל נפש של אותו יום[כא], כך מותר לעשות צרכי שבת שלאחריה ביום טוב, **וְרַבָּנַן הוּא דְּגָזְרוּ בָּיהּ** - ורבנן הם שגזרו שלא לבשל מיום טוב לשבת בלא עירוב תבשילין, **גְּזֵירָה שְׁמָא יֹאמְרוּ** - יטעו לומר, **אוֹפִין** [-מותר לאפות] **בְּיוֹם טוֹב אַף לְחוֹל** כשם שמותר לצורך השבת שאחריו, ויעברו על איסור תורה, **וְעַיְּינַן דְּאַצְרְכוּהּ רַבָּנַן** - וכיון שהצריכו חכמים את המבשל מיום טוב לשבת להניח **עֵירוּבֵי תַּבְשִׁילִין, אִית לֵיהּ הֵיקֵּירָא** - יש לו היכר, שלא התירה התורה ביום טוב אלא צרכי שבת ולא צרכי חול, ולא יבוא לטעות בכך[כב].

הגמרא מביאה קושיא על דעת רב חסדא: אִיתֵּיבֵיהּ הקשה רבה לרב חסדא, שנינו במשנה (פיסקא כה.)[כג], **בְּהֵמָה הַמְסוּכֶּנֶת** - החולה ונוטה למות, ורוצה לשוחטה ביום טוב קודם שתמות ותתנבל שלא יפסיד את בשרה, ואינו צריך לאכלה ביום טוב, שכבר אכל סעודתו, **לֹא יִשְׁחוֹט** אותה ביום טוב **אֶלָּא** אם נותר זמן **כְּדֵי שֶׁיָּכוֹל** להפשיט ולחתוך ולצלות **וְלֶאֱכוֹל** הפחות **הֵימֶנָּה** לכל הפחות **כַּזַּיִת צָלִי**[כד] **מִבְּעוֹד יוֹם.** ומשמע שדי בכך **שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל** ממנה מבעוד יום, **אַף עַל גַּב דְּלָא בָּעֵי לְמֵיכַל** - שאינו רוצה לאכול [כיון שכבר אכל]. **וּבְשָׁלָמָא** שהטעם הוא משום שצרכי שבת נעשים ביום טוב, כיון שלפי דעתו של רב חסדא טעם עירוב תבשילין משום היכר, ולכן מותר לבשל אפילו סמוך לשקיעת החמה שאי אפשר שיהיה התבשיל ראוי לאורחים, שהרי מן התורה מותר לבשל, וכיון שעשה היכר על ידי העירוב התירו חכמים לבשל. וראה בביאור הלכה (סי' תקכו ד"ה ומ"ש) בביאור דברי בעל המאור והרמב"ן. כג. **וראה** במסורת הש"ס שכתב שנראה שהיא ברייתא. כד. **צלי** הוא הקל שבבישולים [שהוא פחות מהשיעור הנצרך לבישול בקדירה]. רש"י (ד"ה מיכל). וגם אינו טעון שהייה למליחה [שבשר צלי אינו טעון מליחה, כמבואר בתוספות (חולין יז. ד"ה ומפרק). מאירי (פיסקא כה. ד"ה ומר סמפיל). כה. **אף** שאין אומרים 'הואיל' לכתחילה [ראה בהערה לעיל על דברי הגמרא 'ואי בעי איתשיל עלה ממניה הוא' בשם רש"י (ד"ה ג' לטלית)], כאן משום הפסד ממונו מתירים אף לכתחילה. רבינו דוד (ד"ה משום) ומהר"ם חלאווה (ד"ה שמא). כו. **אבל** כאן לגבי אפייה שאופה לצורך חול ואינו מתכוון לאכול ממנו ביום טוב, אין להתיר איסור דאורייתא לאפות ביום טוב. רש"י (ד"ה משום). כז. **בכל** ערב שבת [ופעמים קודם לכן וכלהלן] היו אופים שתים עשרה חלות [ונקראות 'לחם הפנים' על שם צורתן, ראה מנחות (פ:)], ומניחים אותן בשבת על שולחן הזהב שבהיכל שבמקדש, והיו החלות מונחות שם כל ימי השבוע, עד שבת הבאה, שאז היו מוסרות [ומניחים חדשות במקומן], ונאכלות לכהנים.

בשבת. אולם, כאשר יום טוב חל ביום שישי, מותר לבשל ולאפות ביום זה לצורך השבת אם עושים 'עירובי תבשילין' [והיינו שמייחד תבשיל מערב יום טוב עבור שבת, ונמצא שכשמכשל ביום טוב לצורך השבת, אין זו תחילת המלאכה אלא רק השלמת מה שהתחיל כבר מערב שבת, ולא אסרו באופן זה]. משנה (פיסקא טו:) ושלחן ערוך (או"ח סי' תקכו ס"ק ס"ח). כ. **שכן** מצאנו לגבי יום טוב שנזכר בתורה בלשון 'שבת' (ויקרא כג יא, שם כג טו, ובכ"מ שם). כא. **שנאמר** (שמות יב טז) 'אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם'. רש"י (ד"ה מלמ"ל). כב. **במעם** תקנת עירוב תבשילין נחלקו אמוראים (פיסקא טו:), רבא אמר שטעם התקנה הוא כדי שיבורו מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב, כלומר, על ידי שמתחילים בהכנות לשבת מערב יום טוב, לא ישכחו את השבת מחמת טירדת יום טוב ויכינו מנה יפה גם לשבת. ורב אשי אמר שהטעם הוא כדי שיאמרו אין אופין מיום טוב לשבת, קל וחומר מיום טוב לחול, כלומר, כדי שהאנשים ילמדו קל וחומר, אם אין אופים ומבשלים מיום טוב לשבת ללא עירוב תבשילין, קל וחומר שאסור לאפות ולבשל כלל מיום טוב לחול, ועל ידי כך לא יעברו על איסור בישול מיום טוב לחול. וכתב הבעל המאור (ד"ה ופשמ"ה) שמבואר בדברי רב חסדא שסובר כרב אשי, שטעם עירוב תבשילין משום היכר. וכתב הצל"ח (ד"ה פשמ"ה) שלכך מתחילה השיב רב חסדא לרבה שהטעם שמותר לאפות הוא משום עירוב תבשילין, ולא אמר לו

אלו עוברין פרק שלישי פסחים

פעמים שהוא **נֶאֱכָל תִּשְׁעָה** - ביום התשיעי לאפייתו, ופעמים **נֶעֱשָׂרָה** - ביום העשירי, ופעמים **נֶאֱכָל אֶחָד עָשָׂר** - ביום האחד עשר, **לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר** - ואינו נאכל קודם יום התשיעי ולא אחר יום האחד עשר. ומפרשת המשנה, **בֵּיצַד, בְּדָרְכּוֹ** - במקרה הרגיל, נאכל **תִּשְׁעָה**, שכן הוא **נֶאֱפָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת**, ומסדרים אותו על השולחן למחרת ביום השבת, ומסלקים אותו מהשולחן **וְנֶאֱכָל** לכהנים **בְּשַׁבָּת** הבאה, שהיא **תִּשְׁעָה** ימים מאפייתו. ואם **חָל יוֹם טוֹב לִהְיוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת**, שאסור לאפות בו דבר שאינו לצורך היום טוב, מקדימים את האפייה בערב יום טוב שהוא יום חמישי בשבוע, **וְנֶאֱכָל בְּשַׁבָּת** שבשבוע הבא, שהיא **עֲשָׂרָה** ימים מאפייתו. ואם חלו **שְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה**[א] בימים חמישי ושישי, מקדימים לאפותו בערב ראש השנה שהוא יום רביעי[ב], **וְנֶאֱכָל בְּשַׁבָּת** שבשבוע הבא[ג], שהיא **אַחַד עָשָׂר** ימים מאפייתו. ולכך מקדימים לאפותו מערב שבת וערב יום טוב, **לְפִי שֶׁלֹּחם הפנים אֵינוֹ דּוֹחֶה** באפייתו, **לֹא אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא אֶת הַיּוֹם טוֹב.**

מסיים רבה את הקושיא: והרי לחם הפנים לצורך שבת הוא, שהוא נאכל בשבת, **וְאֵי אֲמְרַת** שמן התורה **צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב** ורק חכמים אסרום, קשה **אַמַּאי** - מדוע אפיית לחם הפנים **לֹא דָּחֵי יוֹם טוֹב**, והרי מקובל בידינו שבמקדש לא אסרו דברים משום שבות[ד].

מתרצת הגמרא: אָמַר לָהּ רב חסדא לרבה, באמת האיסור לעשות צורכי שבת ביום טוב אינו אלא מדרבנן, ומה שלא התירו חכמים לאפות לחם הפנים ביום טוב שחל להיות בערב שבת אף שלא גזרו שבות במקדש, הוא משום **שְׁבוּת קְרוֹבָה** - דבר שאסור מגזירת חכמים והוצרכו לעבור עליו לצורך אותו היום[ה] **הִתִּירוּ** חכמים במקדש, אבל **שְׁבוּת רְחוֹקָה** - דבר איסור הנצרך לשבת השניה[ו] **לֹא הִתִּירוּ** חכמים אף במקדש.

מקשה הגמרא על רב חסדא: וְלֶרֶבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל [הובאה דעתו בהמשך המשנה במנחות (כ:)] **דְּאָמַר מְשִׁים** [-משמו של] **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן הַפְּגָּן**[ז], שיש אם כן צורך אוכל נפש, והוא שאינו נאכל ביום טוב אלא בשבת, שגם השבת נחשבת יום טוב[ח]. ואף על פי שגזרו חכמים שלא לאפות ביום טוב לצורך השבת, מכל מקום במקדש לא גזרו אף על פי שהיא שבות רחוקה [שאותו לחם אינו נאכל אלא לשבת שבשבוע הבא]. ואולם כאשר חל יום הכפורים בערב שבת, **אֵינוֹ דּוֹחֶה** באפייתו **אֶת יוֹם צוֹם** הכפורים, שביום הכפורים אסור מן התורה לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש [ומקדימים לאפותו ביום חמישי]. **מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** - אין נבאר זאת, הרי מכך שהתיר לאפות לחם הפנים ביום טוב לצורך אכילתו בשבת שבשבוע הבא מוכח שהתירו גם שבות רחוקה[ט].

מתרצת הגמרא: רב חסדא סובר, **בְּהָא פָּלְיגִי** - בדבר זה עצמו נחלקו תנא קמא ורבי שמעון בן הסגן, **מָר** [-תנא קמא] **סָבַר, שְׁבוּת קְרוֹבָה הִתִּירוּ** במקדש **וּשְׁבוּת רְחוֹקָה לֹא הִתִּירוּ, וּמָר** [-רבי שמעון בן הסגן] **סָבַר, שְׁבוּת רְחוֹקָה נָמֵי** [-גם כן] **הִתִּירוּ** במקדש.

רב מרי מקשה קושיא נוספת על דברי רב חסדא לעיל, שמן התורה מותר לעשות מלאכה ביום טוב לצורך אכילה בשבת: מַתִּיב רַב מָרִי - הקשה רב מרי לרב חסדא, שנינו במשנה (מנחות ק:)[י], **שְׁתֵּי הַלֶּחֶם** שהיו מביאים בחג השבועות[יא], **אֵינָן נֶאֱכָלוֹת** לכהנים **לֹא פְּחוֹת מִשְּׁנַיִם** - לא לפני היום השני לאפייתן, **וְלֹא יוֹתֵר עַל שִׁשָּׁה** ימים לאפייתן. ומפרשת המשנה, **בֵּיצַד**, במקרה הרגיל הן **נֶאֱפוֹת בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב** של שבועות, **וְנֶאֱכָלוֹת לְיוֹם טוֹב** של שבועות, שהוא **לִשְׁנַיִם** - היום השני לאפייתן. ואם **חָל יוֹם טוֹב** של שבועות **לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת** - ביום ראשון, מקדימים לאפותן בערב שבת והן **נֶאֱכָלוֹת לְיוֹם טוֹב**, שהוא **לִשְׁלִשָּׁה** - היום השלישי לאפייתן. ולכך מקדימים לאפותן מערב שבת וערב יום טוב, **לְפִי שֶׁאֵינָהּ דּוֹחָה** אפייתן **לֹא אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא אֶת הַיּוֹם טוֹב.**

מסיים רב מרי את הקושיא: והרי שתי הלחם לצורך יום טוב הן, שהן נאכלות ביום טוב, **וְאֵי אֲמְרַת** שמן התורה **צוֹרְכֵי שַׁבָּת נַעֲשִׂין בְּיוֹם טוֹב** שלפני השבת, **הָשְׁתָּא** - מעתה יש לתמוה, מדוע אפיית שתי הלחם אינה דוחה את היום טוב וצריך לאפותן מערב יום טוב, **דְּשַׁבָּת בְּיוֹם טוֹב שָׁרֵי דְּיוֹם טוֹב בְּיוֹם טוֹב מִיבַּעְיָא** - אם מותר לעשות צרכי שבת ביום טוב אף על פי שאינו נהנה מהמלאכה אלא בשבת שלמחרת, וכי צריך לומר שמותר לעשות מלאכה שהיא לצורך היום טוב עצמו, אף על פי שאינו נהנה מהמלאכה מיד אלא לאחר זמן [ששתי הלחם מותרים לכהנים רק לאחר שישחטו את כבשי השלמים הבאים עמהם ויזרקו דמם]. ומכך שלא התירו לאפות את שתי הלחם ביום טוב, מוכח שלא התירה התורה לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש

א. **בידוע** חלק מהחודשים הם של כ"ט יום וחלק של ל' יום, ובימינו נקבע הדבר לפי חשבון הלוח שנקבע בימי הלל בנו של רבי יהודה נשיאה [להרחבת הענין ראה ספר המצוות להרמב"ם (עשה קנ) והשגות הרמב"ן שם], אמנם בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראייה, אם באו עדים ביום ל' לחודש ואמרו ראינו לבנה בחידושה, היו בית דין מקדשים את החודש ועושים אותו היום לראש חודש, ונמצא החודש הקודם חודש חסר של כ"ט יום, ואם לא באו עדים באותו יום, עושים את החודש מלא, כלומר של ל' יום, ויום ל"א שלמחרת נעשה ראש חודש. ובחודש אלול שכמעט ליל יום ל' נהגים בו קודש בכורים טוב, שמא יבואו עדים באותו יום ויעידו שראו את הלבנה ויתברר שהוא ראש חודש תשרי שהוא ראש השנה, ואם אכן באו עדים באותו יום קודם המנחה [היינו לפני תשע שעות ומחצה שהוא זמן מנחה קטנה, עפ"י פירוש הלכות קידוש החודש להרמב"ם (פ"ג ה"ט)], בית דין מקדשים את החודש, ונעשה אותו יום ראש השנה, ונודע שיפה נהגו בו קדושה, ולמחר הוא יום חול גמור. אך אם לא באו עדים באותו יום קודם המנחה נדחה ראש השנה ליום המחרת [כיון שאחר המנחה אין מקבלים את העדים. משנה (י"א ב:), וראה מה שנתבאר בזה בטעם הדבר], ואף על פי שנתברר שאין אותו היום ראש השנה, תיקנו חכמים שינהגו בו דיני יום טוב עד למיסמך, כדי שלא יזלזלו בו לשנה הבאה ויאמרו שאינו קודש, כשם שבשנה הקודמת נהגו בו קדושה בחנם ומן המנחה ולמעלה חזרנו ונהגנו בו חול. ובאופן זה נמצא שנהגו יום טוב של ראש השנה שני ימים, ועל זה כיוונה המשנה באומרה 'שני ימים טובים' סתם [שבכללם גם שלושת הרגלים שנוהג בהם יום טוב שני של גלויות], כיון שבזמן המקדש לא היו עושים [בירושלים] שני ימים טובים אלא בראש השנה בלבד, ובאופן הנ"ל. רש"י (ר"ה שם, ביצה ה:) ותוספות (ר"ה שם, ביצה ד: ד"ה ניתצים), ותוספות (ר"ה שם) [משמע לכאורה מרש"י שלאחר חורבן בית המקדש שייכים שני ימים טובים גלויות אפילו בארץ ישראל, שהרי דברי המשנה אמורים בירושלים, ולכאורה תמוה שהרי בארץ ישראל אין נוהגים שני ימים טובים של גלויות גם לאחר החורבן, וראה בביאורי רש"י מה שנתבאר בזה]. ב. **וכפי** שנתבאר בהערה לעיל, המדובר הוא בשלא באו עדי קידוש החודש קודם המנחה של יום חמישי. אכן אם באו עדים ביום חמישי קודם המנחה, אזי אותו יום הוא ראש השנה ולמחר הוא יום חול גמור, יכולים לאפות ביום שישי לחמי פנים אחרים, ולפרות ולהחזיא לחולין את הלחם שנאפה ביום רביעי. תוספות (ר"ה שם). והטעם שהיו אופים לחם אחר הוא משום שיש מצוה שיהיה הלחם חם. תוספות (מנחות קי: ד"ה שני). ותוספות הרא"ש (ר"ה שם). [ראה תוספות (ביצה ה: ד"ה ניתצים), שלא כתב שהוא משום שאין יום טוב שמכל מקום אין לסמוך על הנס. חתם סופר (ביצה מז: ד"ה שלשה ימים)]. [ראה תוספות (ר"ה שם) שלא היו סומכים על הנס. וכתב הגר"ח (מ"ב סי' תסד) כתב שהוא משום שאין זה דרך כבוד של מעלה שיסדרו לחם שנאפה ברביעי כשאפשר לאפות אותו בערב שבת. וראה עוד במהרש"א (כתובות ד"ה נפלה) מה שכתב בענין זה. אולם ראה יד דוד (מנחות ק: כתוס' ד"ה שכחה) שכתב בדעת רש"י שם, שלא היו אופים לחם אחר כדי שלא לפסול את הלחם שאפו מערב יום טוב. וכן מבואר במאירי (ר"ה שם). ג. **וקשה**, הרי באופן זה שבאו העדים אחר המנחה והיה ראש השנה ביום חמישי ושישי, נמצא שלחם הפנים נאכל ביום שני עשר לאפייתו, שיום חמישי הוא א' בתשרי, ומסדרים אותו בשבת שחלה בג' תשרי, ונמצא שמועד סילוקו בשבת שלאחריה חל בעשרה בתשרי, שהוא יום צום הכיפורים, והיו אוכלים אותו במוצאי שבת שהוא יום שני עשר לאפייתו. ומישב רש"י, שהשבת שלאחריה אינה יום כיפור שאסור באכילה, שגם כפי שנתבאר בהערה לעיל רק מדרבנן נהגו ביום חמישי יום טוב, אבל ראש השנה אין התורה מחייבת אלא יום אחד, ואם כן יום כיפור הוא ביום ראשון, ועוד מיישב רש"י, שגם אילו יום כיפור היה בשבת [כגון שבאו העדים ביום ל"א ואמרו שראו את הירח ביום ל'], שבאופן זה מקודש החודש מאמעול למנין המועדות, ואף על פי כן צריכים לנהוג קדוש גם ביום ל"א, ומכל"א לא יכלו לאפות את החלות שוב ביום השני, אף שאינו ראש השנה. צל"ח (בכורים פ"ג ה"ט). אפשר לאכול את לחם הפנים במוצאי שבת, כדין קדשי קדשים הנאכלים ליום וללילה שאחריו, ונחשב שאכלו ביום השבת שהוא יום אחד עשר לאפייתו, שבקדשים הלילה הולך אחר היום. רש"י (ר"ה שם). ד. **רש"י** (ר"ה נחמ). באיסורים דרבנן בשבת יש שלשה אופנים. יש שאסרו חכמים את הדבר משום שדומה לאחר מהל"ט מלאכות, ויש שאסרו משום שמא על ידי כך יבא לעשות מלאכה, ויש שאסרו משום טרחה יתירה ועובדין דחול. וכולם נכללים בשם 'שבות'. תפארת ישראל (ביצה שבת, פתח ו). ולא גזרו חכמים על השבות במקדש, שכהנים זריזים הם [וירדעים להיזהר שלא יבואו לידי איסור תורה]. רבנו יהונתן (על הר"ף, פתיחתן קב: ד"ה ונפקין). ואף לדורים אין שבות במקדש [ראה ר"ה (כט:) ורש"י שם (ד"ה במיכן)]. מאירי (לנזיר סה: ד"ה ואלו) [ואף שהטעם הוא שהכהנים זריזים הם, צריך לומר שבמקדש מצויים כהנים שלמדים אותם להיזהר, ראה רש"י (ביצה לו: ד"ה ממקום)]. רבה הקשה מבריית"א זו לרב חסדא הסובר שמן התורה מותר לעשות צרכי שבת ביום טוב, אבל לרבה עצמו לא קשה, שכן לדעתו האיסור לעשות צרכי שבת ביום טוב הוא מן התורה, ולא התירו חכמים לאפות מיום טוב לשבת על ידי עירוב תבשילין אלא משום 'והואיל' [שאם יזדמנו לו אורחים יהיה יראי עבורם ביום טוב עצמו], ולכן בלחם הפנים שלא שייך 'והואיל', שהרי אין אוכלים אותו בו ביום, אי אפשר לאפותו ביום טוב. תירוצי רבינו דוד (ר"ה ולו' - סלמ"ח). ה. **רש"י** (ר"ה שבת קמ"ח). ומשמע מדבריו שלצורך שבת הסמוכה נחשב שבות רחוק, ראה בזה בהערה להלן. ו. **רש"י** (ר"ה שבת ד"ה רחוקה). ומשמע מדבריו ששבות רחוקה היינו לצורך שבת השניה, אבל לצורך השבת הסמוכה נקרא שבות קרובה. וצריך ביאור שזה סותר למה שמשמע מדבריו לעיל (ר"ה שבת קמ"ח) שלצורך שבת הסמוכה נחשב שבות רחוקה. גליוני הקהלות יעקב (בכ"מ שם). והבין דוד (בכ"מ שם) הקשה על דברי רש"י כאן, שהרי עיקר מצות לחם הפנים היא הנחת הלחם על השולחן בשבת הסמוכה, ולא באכילתו בשבת השניה, ואף שמה שמותר לאפות את הלחם ביום טוב הוא משום שתהיה נאכלת לכהנים בשבת השניה [שורק אכילת הכהנים שייכים שני ימים טובים לצורך אוכל נפש ולא הנחת הלחם על השולחן], מכל מקום כיון שמן התורה מותר לאפותם, ואין אסור אלא משום שבות, ממילא מותר במקדש, ויהא מותר לאפותם כדי להניחם על השולחן בשבת הסמוכה, ואין זה נחשב לשבות רחוקה [שלענין שיחשב שבות קרובה די במה שיש לכך צורך בשבת הסמוכה, אף שאינו צורך אוכל נפש]. וכתב שלולי דברי רש"י נראה לומר שגם לצורך מחר נחשב שבות רחוקה, והתירו שבות רק לצורך אותו יום. וראה בתוספות רבינו פרץ (ר"ה ג"ל) ובתוספות הרא"ש (ר"ה ולכבודו). שמבואר בדבריהם שלצורך שבת הסמוכה נחשב שבות קרובה. ז. **רבי** רבי חנינא סגן הכהנים. מאירי (מנחות [מנקמת פנחס]), ספר יוחסין (מתתי' [לחלון סוף] סמ"ו). ח. **רש"י** (ר"ה ופעמים). ט. **ואף** שגם לפי ביאורו של רבה מוכרחים לומר שרבי שמעון בן הסגן התיר אפילו שבות רחוקה, מכל מקום לא מסתבר לרבה לומר שתנא קמא יחלוק על רבי שמעון בדבר זה, ויאמר ששבות רחוקה לא התירו. תוספות (ר"ה ולכ"ע) על פי שער המלך (מגדות יום הכיפורים פ"ו ה"ט). וביאורו התוספות (שם, פתיחתן ופתחון), שבשלמא לרבה הסובר שמן התורה אסור לעשות צרכי שבת ביום טוב לא קשה מבריית"א זו, שלדבריו יש לומר שבדבר זה נחלקו תנא קמא ורבי שמעון בן הסגן, שלתנא קמא אסור לעשות צרכי שבת ביום טוב מן התורה, ולכן אף במקדש אסור, ולרבי שמעון בן הסגן מן התורה מותר לעשות צרכי שבת ביום טוב, וחכמים גזרו שלא לעשות כן, ולכן במקדש מותר. ורבה עצמו סובר כתנא קמא. אבל לרב חסדא אין לומר שבזה נחלקו, שאם כן נמצא שסובר כרבי שמעון בן הסגן שהיא דעת יחיד. י. **היא** הרישא של המשנה שהביא רבה לעיל להקשות ממנה על רב חסדא. וראה בהערה להלן בשם הצל"ח מדוע הקרים רבה להקשות מהסיפא ולא הקשה מהרישא. יא. **בחג** השבועות מביאים קרבן מנחה לה' שתי חלות עשויות מהתבואה החדשה שנגדלה באותה שנה, וכל אחת מהן צריכה להיעשות משערון סולת, וצריך להביא עמהם שבע כבשי שלמים, והכהן מניפם ושוחטם ווורק דמם, ולוקח חזה ושוק מכל אחד ומניפם עם שתי הלחם, ומקטיר את איבורי השלמים, ולאחר מכן מחלקים את הלחמים לכהנים, ואוכלים אותם באותו יום ובלילה שלאחריו עד חצות כדין קדשי קדשים. רמב"ם (מחוסרי ומוספין פ"ח הלכה ט-יב, יח).

ביום טוב אלא כשראוי להנות ממנה מיד, ומה שהתירו לעשות צרכי שבת ביום טוב הוא רק משום 'הואיל ואי מיקלעי אורחים' [שהם ראויים לאכול מיד], ומעם זה לא שייך בשתי הלחם, שעכשיו אינם ראויים לאכילה עד שישחטו הכבשים ויזרק דמם, וכיון שאפילו שתי הלחם יכולה להעשות מערב יום טוב, אינה דוחה יום טוב[יב].

מתרצת הגמרא: שָׁאנֵי הָתָם - שונה הדבר שם בשתי הלחם, שאסור לעשותם ביום טוב אף על פי שמותר לעשות צרכי שבת ביום טוב אף שאינו נהנה מהמלאכה מיד, משום **דְּאָמַר קְרָא** - שנאמר בפסוק בהיתר עשיית מלאכת אוכל נפש (שמות יב טז) 'אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם', ומשמע שכשהמלאכה היא 'לָכֶם' - לצרכיכם, הותר לעשותה ביום טוב, **וְלֹא** כשהיא **לְצורך גְּבוֹהַּ**, ואפילת שתי הלחם צורך גבוה היא[יג].

מקשה הגמרא: וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל דְּאָמַר מְשׁוּם [-משמו של] **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֶלְפְּתָא**, אפילת שתי הלחם **דּוחָה אֶת יום טוב**[יד], ומותרת בשבועות, **מַאי אִיבָּא לְמֵימַר** - איך נבאר זאת, והרי דורשים 'לכם ולא לגבוה'.

מתרצת הגמרא: רבי שמעון בן הסגן **סָבַר לָהּ כְּאַבָּא שָׁאוּל** (פיסקא כ:), **דְּאָמַר**, מהכתוב 'לָכֶם' דורשים 'לָכֶם' - לצורכיכם מותרים אתם לעשות מלאכה ביום טוב, **וְלֹא** 'לצורך **גְּבוֹהַּ**', אבל לצורך גבוה מותר[טו].

★

רב חסדא מקשה לרבה הסובר שאומרים 'הואיל': שָׁלַח לֵיהּ רַב חִסְדָּא לָךְ רַבָּה קושיא **בְּיָד רַב אֲחָא בַּר רַב הוּנָא**[טז], **מִי אָמְרִינַן** - וכי אפשר לומר **'הוֹאִיל', וְהָא תָּנֵן** - והרי שנינו במשנה (מכות כח:), **יֵשׁ** פעמים שאדם **חוֹרֵשׁ תָּלָם אֶחָד** - שורה אחת בשדה, **וְחַיָּיבִין עָלָיו** - על חרישה זו שמונה עונשי מלקות **מִשּׁוּם שְׁמוֹנָה לָאוִין**, וזהו **הַחוֹרֵשׁ בְּשׁוֹר וַחֲמוֹר** יחד, שלוקה משום 'לא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבְחֲמֹר יַחְדָּו' (דברים כב י)[יז], **וְכֵן** - השור והחמור **מוּקְדָּשִׁים** לשמים, שעל השור שהוא קדשי מזבח[יח] לוקה משום 'לא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ'[יט] (שם טו יט), ועל החמור שהוא קדשי בדק הבית[כ] לוקה משום איסור מעילה[כא], **וְהַחרישה** היא לזריעת **כִּלְאַיִם בָּכֶרֶם** - שבחרישתו בין הגפנים הוא מכסה זרעים באדמה, שלוקה משום 'לא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם' (דברים כב ט)[כב].

יב. **רש"י** (ד"ה מיום טוב). אבל אם לא היו יכולים לאפותם מערב יום טוב היה מותר לאפותם ביום טוב, כמו שמותר לשחוט קרבנות ביום טוב אף שאינם ראויים לאכילה. וקשה לפירושו, מה בכך שאינם ראויים לאכילה מיד, הרי גם כשאופה את הניסה לאורחים אינה ראויה עד גמר אפייתה, וכן השוחט בהמה ביום טוב גם כן אינה ראויה בשעת שחיטה, ודי בכך שתהא ראויה בו ביום. ותירצו התוספות (ד"ה ואף) ששתי הלחם אין להם שום חסרון בגופם, ומכל מקום אסור לאכלם עד שיזרקו דמן של שני כבשי עצרת, אבל כשאופה או מבשל דבר שאינו ראוי עדיין מצד עצמו, ויהא מותר מיד כשיהיה ראוי לאכילה, כגון השוחט או האופה, זו היא דרך הכנתו, ואינו נחשב כאינו ראוי לענין זה.

יג. **ואף** על פי שהכהנים יאכלו אותם ביום טוב, עיקרם לצורך גבוה, והכהנים זוכים משלחן גבוה, והיינו כדעת האומר (פיסקא כ:) שאין מקריבים ביום טוב נדרים ונדבות, אף על פי שנאכלים לכהנים. ורבינו דוד (ד"ה ומשקן). לפי תירוץ זה מישב גם מה שהקשה רבה על רב חסדא לעיל מהדרן של לחם הפנים, שיש לומר לרב חסדא שלכך לא התירו אפיית לחם הפנים ביום טוב כיון שהוא צורך גבוה, ואין צריך לחלק בין שבות קרובה לשבות רחוקה. צל"ח (ד"ה מאיבא). וכתב עוד, שלכך הקדימה הגמרא להקשות מדין לחם הפנים הנשנה בסיפא של המשנה, ואחר כך הקשתה מדין שתי הלחם הנשנה ברישא, להגריל תורה ולהאדירה, שאם היתה מקשה תחילה מהרישא ומתרצת שלא הותרה מלאכת אוכל נפש לצורך גבוה, שוב לא היתה יכולה להקשות מהסיפא. וראה שם עוד מה שכתב בזה.

יד. **בְּמִשְׁנָה** במנחות (ק:) נשנה הדין של שתי הלחם שנאכל לשנים ולשלשה, ואחר כך נשנה הדין של לחם הפנים שנאכל לתשעה לעשרה ולאחד עשר, ואין אפייתן דוחה לא את השבת ולא את היום טוב, ואחר כך הובאו דברי רבן שמעון בן גמליאל שאמר משום רבי שמעון בן הסגן, שנחלק על שני הדינים וסובר שאפייתן דוחה את יום טוב ואינה דוחה את יום צום. והנה מה שאמר שאינה דוחה את יום צום הכפורים היינו לעניין לחם הפנים, אבל לענין שתי הלחם אין צריך לומר כן, שהרי יום הכפורים אינו סמוך לחג השבועות. ולכך כתב רש"י שבקושיית הגמרא כאן משתי הלחם אין לגרוס 'ואינו דוחה יום צום'. אולם ראה תוספות (מנחות שם ד"ה ואינו) ותוספות רבינו פרץ (ד"ה ואינו), שכתבו שבחנם מחקו רש"י ויישבו את הגירסא שלפנינו.

טו. **ותנא** קמא דורש גם 'לכם ולא לגבוה' וגם 'לכם ולא לנכרים', ואסור לעשות מלאכת אוכל נפש בין לצורך גבוה ובין לצורך נכרים. תוספות (ד"ה נכרים). טז. **רב** חסדא לימד קושיא זו את רב אחא בר רב הונא, כדי שילך לאומרה לרבה משמו. רש"י (ד"ה בידו). יז. **ומה** שלא אמר התנא שאם חרש בכמה שוורים וכמה חמורים שחייב על כל אחד ואחד, משום שלא בא אלא למנות כל הלאוין האחרים שיכולים להצטרף ללאו של כלאים. ריב"ן (מכות כח: ד"ה יש). אך בתוספות רבינו פרץ (שם ד"ה כשור) כתב, שאף אם יחרוש במאה שוורים ומאה חמורים אינו חייב אלא אחת.

יח. **שהמקדישים** תמימים לבדק הבית עובר בעשה. גמרא (לעיל מב:). יט. **שכל** קדשי מזבח דינם ככבכור להיאסר בעבודה. רש"י (ד"ה וחן). כ. **שהחמור** אינו ראוי להקרב על המזבח, אלא הרי הוא קדוש לדמיו ככל דבר שהקדישו אותו לבדק הבית. כא. **והיינו** כדעת חכמים (לעיל נג:) שהנהנה מן ההקדש באהדרה (וחויב מלקות). ולמדו כן בגזירה שוה 'חטא' 'חטא' מתרומה, שנאמר בתרומה (ויקרא כב ט) 'ולא ישאו עליו חטא' ונאמר במעילה (שם ה טו) 'נפש כי תמעול מעל ותחטא', וכשם שאכילת תרומה באהדרה, שנאמר (שם כב י) 'וכל זר לא יאכל קודש' [ובתרומה דיבר הכתוב, שכל הפרשה שם אמורה בתרומה. רש"י עה"ת (שם)], אף הנהנה מן הקדש באהדרה. רש"י (ד"ה וחן, ועיל נג. ד"ה וכ"ש). ביארנו את המשנה כדעת רש"י שמה שאמרו 'וחן מוקדשים' כולל שני לאוים, על השור משום שעושה מלאכה בקדשי מזבח, ועל החמור משום מעילה. אמנם התוספות (ד"ה ומוקדשין, מכות כח: ד"ה שמוקדש) הקשו על ביאורו, וביארו, שהחמור של חולין הוא, ואין לוקה על החרישה בו, ומה שנקטה המשנה 'וחן מוקדשין' בלשון רבים לאו דווקא הוא, אלא המשנה אמורה באופן שרק השור קדוש ועובר עליו משום לא תעבדו בבכור שורך [ולדעתם מה שמנה התנא שמונה לאוין, היינו משום שבכלאים עובר על שני לאוין, ראה בהגרה להלן]. וראה גם ריב"ן (מכות כח: ד"ה וחן) שפירש באופן אחר. כב. **רש"י** (ד"ה ומקדשין). והמחפה בכלאים לוקה (מו"ק כ:). והתוספות (ד"ה ומוקדשין) ביארו, שמדובר שחיפה על חיטה שעורה וחרצן יחד, ולוקה גם משום 'שדך לא תזרע כלאים' (ויקרא יט יט), וגם משום 'לא תזרע כרמך כלאים' (דברים כב ט) [ראה עוד בשיטתם במנין הלאוין בהגרה לעיל]. וכן פירשו הרמב"ם (פירוש המשניות, מכות פ"ג מ"ט) והרמב"ן (מכות כח: ד"ה יש), וראה ערוך לנר (מכות כח: בתוס' ד"ה משום, כח"ד ותוד) ושער המלך (כלאים פ"ט ה"ג) מדוע רש"י לא פירש שעובר גם משום כלאי זרעים.

אלו עוברין פרק שלישי פסחים

וזמן החרישה הוא בשנה **הַשְּׁבִיעִית** [שנת השמיטה], שלוקה משום **וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית** וגו' **שָׁדְךָ לֹא תְזָרֵע**א (ויקרא כה ד), **וּבְיוֹם טוֹב**, שלוקה משום **כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ**ב, והחורש הוא **כֹּהֵן וְנָזִיר** - כהן שקיבל עליו נזירות, ומקום החרישה הוא **אֲבִית הַטּוּמְאָה** - על בית קברות, שלוקה משום **'אֲמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים** וגו' **לְנֶפֶשׁ לֹא יִטַּמָּא בְּעַמָּיו**' (ויקרא כא א), ומשום **'כָּל יְמֵי הַזִּירוֹ לַה' עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא**' (במדבר ו ו), הרי כאן שמונה לאוין[ג].

מכיים רב חסדא את הקושיא: וְאִי אָמְרִינַן 'הוֹאִיל', קשה, **אֲחֲרִישָׁה** - על איסור חרישה ביום טוב[ד] **לֵימָא מִלְּתָא** מלקות, **הוֹאִיל וְחָזֵי** - וראוי כל העפר המתפורר על ידי החרישה **לְכִיפּוּי דָּם צִיפּוֹר**ה אם יזדמן לו לשחוט הרבה ציפורים וחיות ביום טוב[ו], ואז יתברר שהחרישה נעשתה בהיתר, כיון שהלכה היא ש'עשה דוחה לא תעשה' (יומא ג:), ודוחה העשה של כסוי הדם את הלאו של חרישה ביום טוב. ומוכח מה כן שלא כדעת רבה הסובר שאומרים 'הואיל', יש לפטור מלקות על החרישה.

מתירצת הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא בַּר שְׁמוּאֵל, המשנה מדברת באופן שחורש **בָּאֲבָנִים מְקֹרְזָלוֹת** - אבנים רכות הראויות לזריעה, אבל אינן ראויות לכיסוי הדם[ז], ולכך אין לפוטרו מטעם 'הואיל', שהרי לא יוכל לכסות בהן.

הגמרא דוחה את התירוץ: והרי האבנים הללו **רְאוּיוֹת לְכוּתָּשָׁן** ולכסות בהן את הדם, ושוב יש להתיר את החרישה מטעם 'הואיל'.

הגמרא תמהה על הדחייה: וְתֵרֵישָׁה בְּיוֹם טוֹב מִי שָׁרֵי - וכי מותר לכתוש אבנים ביום טוב, והרי עובר על איסור מלאכת טוחן ביום טוב[ח].

הגמרא מיישבת את הדחייה: הרי **רְאוּיוֹת** הן **לְכוּתָּשָׁן בַּאֲחַד יָד** - על ידי שינוי, שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן בלבד[ט], ואם כן לצד שאומרים 'הואיל', יש לפטור את החורש באבנים הראויות לכסות בהם את הדם על ידי שיכתשם כלאחר יד אם תזדמן לו מצות כסוי הדם ביום טוב, ואף שעדיין יעבור בכך על איסור דרבנן של כתישה כלאחר יד, מכל מקום אין לו להתחייב מלקות כדברי המשנה[י].

מתירצת הגמרא: המשנה מדברת באופן שחורש **בְּצוֹנְמָא** [-בסלע], שאי אפשר לכתשו ולכסות בו דם, ולכן אינו נפטר מטעם 'הואיל'.

מקשה הגמרא על התירוץ: צוֹנְמָא בַּר זְרִיעָה - וכי אפשר לזרוע בסלע, וכאן במשנה מדובר בקרקע הראויה לזריעה, שהרי מחייבים אותו משום זורע כלאים ומשום זורע בשביעית, ואם כן ודאי שאין מדובר בצונמא.

מתרצת הגמרא: מדובר שהיתה הקרקע **צוֹנְמָא** [-סלע] **מְלֵאָה**, **וְעָפָר תִּיחוֹחַ** [-רך] **מְלֵאָה**, וחייב משום זורע כיון שבחרישתו נכנסים הזרעים בעפר התיחוח שתחת הסלע, אך החיוב משום חורש הוא על החרישה בסלע שלמעלה, שאינו ראוי לכסות בו את הדם, ואין לומר בזה 'הואיל', לפטרו.

דוחה הגמרא: וְתֵיפּוֹק לֵיהּ - הלא אף שחורש בסלע אפשר לומר את ההיתר של הואיל, **מְשׁוּם עָפָר תִּיחוֹחַ** - הואיל ויכול להשתמש בעפר התיחוח שמתגלגל על ידי החרישה לכיסוי הדם, ונמצא שצריך לחרישה כדי לקיים מצות כיסוי הדם, וחזרה הקושיא למקומה, שאם אומרים 'הואיל', יש לפוטרו ממלקות על החרישה.

הגמרא מתרצת את קושיית רב חסדא באופן אחר: אֶלָּא אָמַר מָר בַּר רַב אַשִׁי, משמעתנו מדברת בחורש **בְּצוֹנְמָא** - בטיט לח ובלול שאינו ראוי לכיסוי הדם[יא], ולכן אין לפטרו משום 'הואיל'.

תמהה הגמרא: וְצוֹנְמָא בַּר זְרִיעָה הוּא - וכי טיט לח ראוי לזריעה, וכאן במשנה מדובר בקרקע הראויה לזריעה, שהרי מחייבים אותו משום זורע כלאים ומשום זורע בשביעית.

מיישבת הגמרא: מדובר **בְּמָתוֹנְתָא** - באדמה לחה הראויה לזריעה, אבל אינה ראויה לכיסוי הדם כיון שאינה נעשית עפר, שכשכאה לכותשה היא נדבקת ונגבלת. ולכן אין לפוטרו על החרישה משום 'הואיל'.

*

אביי מקשה קושיא נוספת לרבה הסובר שאומרים 'הואיל': אִיתֵיבֵיהּ אַבָּיֵי - הקשה אביי לרבה, שנינו בברייתא, **הַמַּכֶּשֶׁל גִּיד הַנָּשֶׁה**יב **בְּחֻלִּין בְּיוֹם טוֹב וְאוֹכְלוֹ, זוֹקֶה חָמֵשׁ** מלקיות משום חמשה לאוים, ואלו הם, **זוֹקֶה מְשׁוּם מְכַשֵּׁל גִּיד בְּיוֹם טוֹב**, שכיון שהוא אסור באכילה נמצא שמבשלו שלא לצורך באכילה, ואין זה בכלל צרכי אוכל נפש שהותרו ביום טוב[יב]. **וְזוֹקֶה מְשׁוּם אוֹכֵל גִּיד** הנשה, שאסור מהכתוב (בראשית לב לג) **'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה'. וְזוֹקֶה מְשׁוּם מְכַשֵּׁל בָּשָׂר בְּחָלָב**, שאסור מהכתוב (שמות כג יט) **'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ'**יג. **וְזוֹקֶה מְשׁוּם אוֹכֵל בָּשָׂר בְּחָלָב**, ששלש פעמים נאמר בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט, שמות לד כו, דברים יד כא), ודרשו חכמים שאחד בא לאסור בישול, והשני שהרי אין להתיר מטעם 'עשה דוחה לא תעשה' אלא באופן שמקיים את העשה בשעת עבירת הלאו, ובאבנים אינו יכול לקיים את כסוי הדם בשעת החרישה, כיון שצריך לכותשם קודם לכן [וראה בהערות להלן ביאור ישוב הגמרא 'ראויות לכותשן כלאחר יד' לפי הבנה זו]. והחרשה"ם (סוד"ש פסוק"ז ד"ה ומפסח) והחידושי רבינו דוד (ד"ה ומסכל סנהדרין) וחזקוני הר"ן (ד"ה ומפסחים) נטו מפני קושיא זו מהבראור שעל פיו פירשנו בפנים, שקושיית רב חסדא היא מצד 'עשה דוחה לא תעשה', וביארו בכוונת הגמרא שכשמקיים כסוי הדם על ידי הפער הנוצר מהחרישה, הרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה שאין חייבים עליה [כמבואר במסכת שבת (פג:)], כיון שאינו צריך לחרישה אלא לפפר, ומקשה רב חסדא שאם אומרים 'הואיל' אין לו ללקות על חרישה ביום טוב, הואיל ויחכן שיצטרך לקחת את הפער התיחוח שנוצר על ידי החרישה ולכסות בו דם ציפור, והרי זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, ונמצא שיחכר שיתברר למפרע שלא עשה איסור כלל, ויש לפוטרו ממלקות, כפי שפוטרים את המבשל ביום טוב לצורך חול, מכיון שיחכו שיבואו אורחים ויתברר למפרע שהיה בישולו לצורך אוכל נפש. ולפי ביאור זה מובנת קושיית הגמרא שאסור לכתוש בסיס ביום טוב, כיון שכתישת אבנים לצורך כסוי הדם בעפרם היא מלאכה הצריכה לגופה, שצריך את הפער היוצא מהכתישה [לפי ביאור זה מובנים היטב דברי רש"י (ד"ה ומפסחים) שפירש את קושיית רב חסדא רק לגבי הלאו של יום טוב, שכן הפטור של 'מלאכה שאין צריכה לגופה' שייך רק לגבי שבת ויום טוב, ולא בשאר הלאוים, וראה בחידושי רבינו דוד (שם) שאכן הבין בדברי רש"י כביאור זה]. וראה בדברי התוספות (ד"ה ומפסחים) וחידושי רבינו דוד (שם) שהביאו ביאור נוסף בסוגייתנו בשם רבינו חם, וראה שם מה שדנו בדבריו. ט. **חשושה** מלאכה בשבת ויום טוב בשעוי מהדרך שרגילות לעשותה, אינו עובר על איסור תורה, כמבואר בשבת (נא:). י. **לפי** הביאור שהבאנו לעיל בדברי הגמרא 'וכתישה ביום טוב מי שרי', שהכוונה שאין להתיר מטעם 'עשה דוחה לא תעשה' אלא באופן שמקיים את העשה בשעת עבירת הלאו, ובאבנים אינו יכול לקיים את כסוי הדם בשעת החרישה, כיון שצריך לכותשם קודם לכן, יש לתמוה שמה בכך שניתן לכתוש את האבנים כלאחר יד, וה"ה מכל מקום אין העשה של כסוי הדם מתקיים בשעת החרישה. ובחידושי רבינו דוד (ד"ה וחכ) ביאר את ישוב הגמרא לפי הבנה זו, שכיון שאין כתישת האבנים נחשבת מלאכה כשהיא לאחר יד, עלה בדעת הגמרא לומר שניתן לכסות גם באבנים שאינן כתושות, שכן אינן מחוסרות מלאכה בכדי להיעשות עפר, ויש לנו להתחשבן מפני כך כעפר גם כשהן עדיין אבנים, ומהילא מקיים את העשה של כסוי הדם מיד בשעת עבירת הלאו, ושוייר בזה 'עשה דוחה לא תעשה'. יא. **כל** דבר שיש בו לחלוחית של מים אין מכסים בו, שנאמר בפסוק (ויקרא ד יח) 'וכסהו בעפר', ולא נקרא 'עפר' אלא עפר רך ונפרד שראוי לימנות, כמו שנאמר (בראשית יח כז) 'אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ'. סמ"ג (עשין סי' סה, טור"י ויו"ד סי' כח בשם ג"ע). יב. **הגיד** שעל כף הירך אסור באכילה, שנאמר (בראשית לב לג) 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה, כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה', ולא נאמרו הדברים בדרך פיפור, שמפני שאירע דבר זה בינקב נמנעים מלאכול אותו הגיד, אלא זהו אזהרת התורה שלא יאכלוהו. ספר התינוך (מלוה ג). יג. **שנאמר** בימים טובים (שמות יב טז) 'כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם'. ואף שמדובר כאן בשאכלו בבסוף, מכל מקום כיון שהתורה אסרה לאכלו אינו בכלל הכתוב 'אשר יאכל לכל נפש'. שפת אמת (ד"ה ניקח). יד. **אין** כותת התנא שלוקה משום איסור מלאכה ביום טוב, שכיון שאסור לאכול בשר בחלב נמצא שבישל שלא לצורך אכילה, שהרי בבר מנה למר שלוקה על עצם בישול אבשר בחלב, שאסור אפילו בחול. רש"י (פסח יב. ד"ה מקוחלוחין), וכאן אין נפקא מינה אם מדובר באבנים חדות או באבנים שאינם חדות. תוספות (שם), אבנים אינן ראויות לכיסוי הדם, כמו ששנינו בברייתא (מלוין שם), 'יכול יכסנו באבנים כו', תלמוד לומר בעפר'. ח. **קושיית** הגמרא צריכה ביאור, שהרי מאותו טעם שיש להתיר לחרוש ביום טוב לצורך כיסוי הדם היינו משום 'הואיל', יש להתיר גם לכתוש לצורך זה, ובחידושי רבינו דוד (ד"ה וחכ) הביא שיש מבארים בקושיית הגמרא,

---

א. **וכגון** שבחרישתו מכסה את הזרעים באדמה [כמו שנתבאר לעיל (ע"ש)], וחייב משום תולדת זורע. רש"י (ד"ה ומפסחים). גם לדעת האומר שהחורש בשביעית לוקה [ראה במועד קטן (ג.) שנחלקו בזה רבי יוחנן ורבי אלעזר], אינו לוקה אלא אחת, אף שלדעתו נכללות בו שתי מלאכות [חרישה וחריעה], שהעושה מלאכות שונות בשביעית במעשה אחד אינו חייב אלא ענוש מלקות אחד [ואין דינה כשבת שחרישה בה התורה 'חילוק מלאכות', שמתחייב חטאות כמנין המלאכות הנכללות במעשה שעשה, כמבואר בשבת (צג:), ראה שם פרטי דין זה]. רמב"ן (מכות כא: ד"ה ולא), רבינו דוד (ד"ה ומפסחים). ב. **וזוקה** על החרישה עצמה [שהיא אחת מל"ט אבות מלאכות שנאמרו בשבת ויום טוב], וכיון שלוקה משום חורש אינו לוקה גם על כיסוי הזרעים משום מלאכת זורע, שהעושה מלאכות שונות ביום טוב במעשה אחד, אינו חייב אלא ענוש מלקות אחד משום 'כל מלאכת עבודה לא תעשו'. רבינו דוד (ד"ה ומפסחים). המשנה לא העמידה שחורש בשבת ויתחייב מלקות גם משום שעשה מלאכה בשבת [ואף שהמחלל שבת ענוש בסקילה ואינו לוקה, מכל מקום היה אפשר להעמיד באופן שהתחרט בו רק שעליה על כך, ולא התרו בו על מיתה], מכיון שהלאו של מלאכת שבת הוא 'לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין', ואין לוקים עליו, כמבואר בשבת (קנ:). רש"י (ד"ה וכגלמים). ג. **ואלו** הן: א. כלאי בהמה. ב. עשיית מלאכה בקדשי מזבח. ג. מועל בהקדש. ד. זורע כלאי הכרם. ה. זורע בשביעית. ו. חורש ביום טוב. ז. טומאת כהן. ח. טומאת נזיר. ולדעת התוספות (לעיל ע"ש ומוקשין) אין מחשיבים את הלאו של מועל בהקדש [ראה בדבריהם הטעם לזה], וכלאי הכרם נחשב לשני לאוים, לאו דכלאי זרעים ולאו דכלאי הכרם, כמבואר בהערה לעיל (ע"ש). ד. **ראה** בהערה להלן מדוע שאלה הגמרא רק שלא יתחייב משום חרישה ביום טוב ולא שאלה כן על שאר הלאוים. ה. **מצות** עשה לכסות דם שחיטת חיה טהורה או עוף טהור, שנאמר (ויקרא יז יג) 'ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל, ושפך את דמו וכסהו בעפר'. רמב"ם (שחיטה פי"ג ה"ג). ו. **רש"י** (ד"ה ומפ) הטעם שהוצרך לבאר שאופן ההיתר שעליו אומרים 'הואיל' היינו אם יזדמנו לו הרבה ציפורים וחיות שיהיה הפער ראוי לכסות דמם, מפני שאם לא כן מנין לנו להקשות שיהא פטור על החרישה מטעם זה, והרי יתכן שמדובר בשיש לו כבר עפר מוכן שאז אין אפשרות שיצטרך את הפפר שהתרפה מהחרישה, אבל משום הואיל ואם יזדמנו לו הרבה ציפורים וחיות יש להתיר אף כשיש לו עפר [שכן יתכן שמזדמן לו כמות גדולה של ציפורים וחיות, עד שלא יספיק הפער המוכן שעמנו]. תחם סופר (ד"ה ומפ"ק) לעיל בראבנו שאף שבחרישתו עושה שתי מלאכות, חרישה וחריעה, מכל מקום אינו חייב אלא על החרישה, לפי שאין חילוק מלאכות ביום טוב, והנה עכשיו שאנו סבורים שאינו חייב על החרישה משום 'הואיל' יש לחייבו על הזריעה, שהרי אינה נצרכת לכסוי דם הציפור, ואין כוונת הגמרא להקשות שכיון שאינו חייב על החרישה נמצא שאינו לוקה משום שמונה לאוים, אלא כוונתה להקשות על לשון המשנה 'וכ חורש חלם אחד וחייב עליה משום שמונה לאוין', שמשמע שחיובו משום חרישה, וכן מדויק לשון הגמרא שאמרה 'אחרישה לא ליחייבי' ולא אמרה 'איום טוב לא ליחייבי', והיינו משום שאכן חייב משום זורע ביום טוב. רבינו דוד (ד"ה וה לך לשמה). אמנם המהרי"ם חלאוזה (ד"ה ולפי) ביאר בקושיית הגמרא שאף על הזריעה אינו חייב, שכיון שאינו חייב משום זורע אלא מכח החרישה, שעיקר המעשה הוא החרישה, ואגב החרישה נעשה חיפוי בקרקע, כשם שפטור על עיקר מעשה החרישה, פטור אף על הזריעה, שלא יהא כח הבן יפה מכח האב. וכן מוכח ברש"י (ד"ה ומפ"ק) שאינו חייב אף על הזריעה, שכתב 'משום לאו דיום טוב לא ליליקי', ומשמע שאינו לוקה מחמת כלל. ז. **תוספות** (ד"ה ומפ"ק), ורש"י לא גרס 'מקורזלות', משום שלדעתו אבנים מקרולות הינו אבנים חדות [ראה רש"י בשבת (מג. ד"ה מקוחלוחין)], וכאן אין נפקא מינה אם מדובר באבנים חדות או באבנים שאינם חדות. תוספות (שם), אבנים אינן ראויות לכיסוי הדם, כמו ששנינו בברייתא (מלוין שם), 'יכול יכסנו באבנים כו', תלמוד לומר בעפר'. ח. **קושיית** הגמרא צריכה ביאור, שהרי מאותו טעם שיש להתיר לחרוש ביום טוב לצורך כיסוי הדם היינו משום 'הואיל', יש להתיר גם לכתוש לצורך זה, ובחידושי רבינו דוד (ד"ה וחכ) הביא שיש מבארים בקושיית הגמרא,

לאסור אכילה מבשר בחלב שנתבשלו יחדיו, והשלישי לאיסור הנאה מהם[טו]. **וְלוֹמַה מְשׁוּם הֲבָעֲרָה** ביום טוב, שכיון שאינו רשאי לאכול את מה שבישל לוקה משום מבעיר אש ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש[טז].

מסיים אביי את הקושיא: וְאִי אָמְרִינַן 'הוֹאִיל', קשה, אֲהַבְעָרָה לָא לִיחַיֵּיב הוֹאִיל דַּחֲזֵי לְגַרְמֵיהּ - שלא יתחייב משום מבעיר הואיל ויכול ליהנות מן האש שהבעיר לצורך אוכל נפש אחר המותר[יז].

רבה מתרץ את קושיית אביי: אָמַר לֵיהּ רבה לאביי, **אֶפִיק** [-הוצא] **הֲבָעֲרָה** - אל תגרוס בברייתא 'ולוקה משום הבערה', **וְעַיֵּיל** [-ותכניס] **גִּיד הַנָּשֶׁה שֶׁל נְבֵילָה** - ותגרוס במקומה 'ולוקה משום גיד הנשה של נבילה', כלומר, גיד הנשה המדובר בברייתא הוא מנבילה [בהמה שמתה שלא על ידי שחיטה כדינה], ולוקה על אכילתו גם משום (דברים יד כא) 'לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה'[יח].

אביי מקשה לרבה על תירוצו: וְהָרִי שנה רַבִּי חִיָּיא בברייתא, גיד הנשה שבישלו בחלב ביום טוב ואכלו, **לוֹקִין שְׁתַּיִם עַל אֲכִילָתוֹ**, משום אכילת גיד הנשה ומשום אכילת בשר בחלב, **וְשֵׁשׁ עַל בִּישּׁוּלוֹ**, משום הבערה ביום טוב, משום בישול ביום טוב, ומשום מבשל בשר בחלב, **וְאִי אִיתָא** - ואם כדבריך שאינו לוקה משום הבערה אלא משום נבילה, 'לוקין **שֵׁשׁ עַל אֲכִילָתוֹ' מַיְבָּעֵי לֵיהּ** - היה לו לשנות, ולא שתים, שהרי על נבילה לוקים באכילתה ולא בבישולה.

רבה מתרץ תירוץ אחר: אֶפִיק, אֲפִיק [-הוצא] **הֲבָעֲרָה, וַעֲיֵיל** [-והכנס] **עֲצֵי מוֹקְצֶה**, כלומר שבישל בעצי מוקצה, שלא הוכנו לכך מבעוד יום[יט], וכיון שהשתמוש בעצי מוקצה ביום טוב אסור מן התורה[כ] אי אפשר לפוטרו משום 'הואיל', שאף אם יעשה בהם שימוש של היתר לא יתקן את השימוש שעשה באיסור[כא].

אביי תמה על דברי רבה: וְכִי מוּקְצֶה דְּאוֹרַיְיתָא הוּא ולוקים עליו. **משיב רבה: אָמַר לֵיהּ** רבה לאביי, **אִין** - כן, **הָכְתִיב** (שמות טז ה) בפרשת המן, 'וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ', וכוונת הכתוב שבערב שבת צריך לזמן ולהכין את צרכיו לשבת ולומר 'דבר זה לצורך השבת'[כב], וכיון שהעצים שבישל בהם לא היו מזומנים, והתורה קראה לזימונם 'הכנה', השימוש בהם נחשב מלאכה, **וְאַזְהָרָתָה** - והאזהרה וחיוב המלקות על השימוש בהם[כג], **מֵהֵיכָא** - מכאן, **מִ'לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה'** (שמות כ י)[כד].

אביי מקשה על דברי רבה שאיסור מוקצה הוא מדאורייתא: אָמַר לֵיהּ אביי לרבה, **וְהָא אֶת הוּא דְּאָמַרְתָּ** - והרי אתה הוא שאמרת, **בָּעֵאי** [-שאלתי] **מִינֵּיהּ מָרֵב חִסְדָּא, וְאָמְרִי לַהּ** [-ויש אומרים] **בָּעֵאי מִינֵּיהּ מָרֵב הוּנָא, הֵבִיא לעזרה ביום טוב שֶׂה מַאֲכָר** - ממקום העשבים שרועה שם, ומוקצה הוא, משום שדרכו להיות שם מחוץ ליישוב ימים רבים ואינו מזמן להשתמש בו, **וְשָׁחֲטוֹ** לשם עולת **תָּמִיד** של ציבור **בְּיוֹם טוֹב, מָהוּ** - מה דינו, האם מותר להקריבו על המזבח ביום טוב, **וְאָתָ אָמַרְתָּ לָן** (**אָמַר לֵי**) **עַלָּה** - ואתה אמרת לנו על שאלה זו לפשוטה מן הברייתא, נאמר בענין הבאת קרבנות [ויקהל"ל מפ טו] 'וְזֶה אֲשֶׁר מִן הַצֹּאן מִן הַמְּתֵיקִים מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל'[כה], ודורשת הברייתא מן הפסוק כך, הכתוב 'שֶׂה' שמשמעו בין זכר בין נקבה, בא לומר שלקרבן צריך להביא דבר הראוי להיות בין זכר ובין נקבה **וְלֹא** את **הֲבִכּוּר** שאינו אלא זכר, שאם נולדה נקבה אינה מתקדשת בקורבן[כו]. והכתוב 'אַחַת' שמשמעו שהיא לבדה ולא באה מתוך קבוצת צאן, בא לומר שלקרבן צריך להביא בהמה שהיא לבדה, **וְלֹא** בהמה שהופרשה **לְמַעֲשֵׂר** בהמה שהיא באה מתוך עשר[כז]. והכתוב 'מִן הַצֹּאן' שהוא לשון מיעוט, שמשמעו ולא כל הצאן, בא לומר שלקרבנות שנאמר בהם כבש צריך להביא כבש דווקא, **וְלֹא הַפֶּלֶגְמָא** - שיצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא[כח].

טו. **רש"י** בביצה (יב. ד"ה נוקק), מדברי הגמרא בחולין (קו:). וראה בחולין שם שיש שלומדים איסורי אכילה והנאה בכשר בחלב מפסוקים אחרים. ולא אמר התנא שלוקים גם משום הנאה מבשר בחלב, משום שהאכילה וההנאה ענין אחד הם, שהאכילה גם היא הנאה, ואי אפשר שילקה על ההנאה במקום שלוקה על האכילה. פרי חדש (יו"ד סי' ממג סק"ל ד"ה ומזה"ב). טז. **שבישו** והבערה שתי מלאכות הן [ואם היה הוא מבעיר וחברו מבשל היו שניהם חייבים מלקות. ריב"ן (מנחת פת: ד"ה משום)], וחייב על כל אחת בפני עצמה אף שעשאם במעשה אחד. רש"י (ד"ה משום). ותנא זה סובר שיש חילוק מלאכות ביום טוב, והעושה מלאכות שונות ביום טוב במעשה אחד חייב על כל מלאכה. רש"י (פסחים יב: ד"ה משום). ובגמרא במכות (כה:) [הובאה בתוספות (ד"ה הואיל)] הקשו מברייתא זו על דברי רבא שם שאין חילוק מלאכות שונות ביום טוב [והעושה מלאכות שונות ביום טוב במעשה אחד, אינו חייב אלא אחד משום 'כל מלאכת עבודה לא תעשו'], ומחמת כן אמרו שאין לגרוס במשנה שחייב משום הבערה. יז. **אביי** מקשה שיפטר משום 'הואיל' רק על מלאכת ההבערה, שכן אם ישתמש באש שהבעיר לצרכי היתר, תותר הבערת העצים למפרע, שנתברר שהבעירם לצורך אוכל נפש. אמנם לגבי הבישול אין להקשות שיפטר משום 'הואיל', שהרי בישל דבר איסור, ולא מועיל מה שיבשל אחר כך דבר שהוא לצורך אוכל נפש, שהאיסור לא יפקע ולא יהפך למפרע לצורך אוכל נפש, והבישול שלאחר מכן היא מלאכה אחרת ולא יתקן בזה את מלאכת הבישול שעשה מקודם. אפיקי ים (פ"א סי' יג). יח. **כפי** שנתבאר בהערה לעיל, בברייתא זו טוברת ש'יש בגידין בנותן טעם', דהינו כבשר ושריץ בהם איסור נבלה. יט. **וזהו** מה ששנה רבי חייא שלוקה שלוש על בישולו, משום בישול ביום טוב בעצי מוקצה, ומשום בישול ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש, ומשום בישול בשר בחלב. כ. **רש"י** (ד"ה ועיל"ג). מבואר בגמרא כאן שאיסור מוקצה הוא מן התורה, אמנם בגמרא בשבת (קכג:) אמרו שבימי נחמיה גזרו על איסור טלטול, דהיינו איסור מוקצה, משום גדר שלא יבואו לעשות איסורים בשבת. וביאר החתם סופר (סי"ב סי' עט) שהמוקצה שלדעת רבה כאן אסור מן התורה, הוא כשאוכל או משתמש בדבר שהיה מוקצה ומחוסר הכנה, הזה נלמד מ'והכינו', שאין לאכול בשבת דבר שלא היה מוכן מערב שבת, וכל שלא היה מוכן מאתמול, כגון שנולד בשבת, או שהסיח דעתו ממנו מחמת איסור או הפסד וכדומה, אסור לאוכלו, אבל לטלטול מוקצה אין צריך לעשות הכנה, שלא הצריכה התורה הכנה אלא לאכילה או השתמשות, ואם כן מדין התורה מותר לטלטל כל דבר, ורק בימי נחמיה בן חכליה גזרו על הטלטול מחמת שהיו מזלזלים ופרוצים בעניני הוצאה בשבת.

כא. **אף** שהתירה התורה לעשות מלאכה ביום טוב לצורך אוכל נפש ויכול להשתמש באש לצורך היתר, מכל מקום לגבי איסור שימוש במוקצה אין לומר שיפטר משום 'הואיל', שהרי השתמש בהם לצורך דבר אסור [שאינו אוכל נפש], והשימוש שישתמש בעצים אחר כך לצורך אוכל נפש, לא יהפוך את השימוש הקודם לצורך אוכל נפש למפרע, שהרי הוא מלאכה חדשה ולא יתקן בזה את השימוש שעשה מקודם. אפיקי ים (פ"א סי' יב) בביאור דברי רש"י (ד"ה ועיל"ג). כב. **על** כרחך לא בא הכתוב לומר שיאפו ויבשלו מערב שבת, שהרי כבר נאמר (שמות טז כג) 'את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו', והיינו שיאפו ויבשלו מערב שבת כדי שיהיה להם מאפה ותבשיל לשבת, אלא בא לומר שצריך להכין ולהזמין כל דבר הנצרך לו לשבת, ומכאן שיש איסור להשתמש בשבת בדבר שלא הוזמן לצורך שבת, וזה הוא איסור מוקצה. וכאן שבישל את הגיד והחלב בעצים שלא הוזמנו מערב יום טוב, עובר משום איסור מוקצה. רש"י (ד"ה ומכאן). כג. **ש'והכינו'** אינו אלא איסור עשה, ואין לוקים על עשה. כד. **פסוק** זה נאמר לגבי שבת, 'ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה', ואילו סוגייתנו עוסקת ברישי יום טוב, ובגמרא להלן (מח:), וכן ברש"י לעיל (מז: ד"ה לוקין) גם כן הובא פסוק זה, אף שהסוגיות שם מדברות בענין יום טוב, ולכאורה היה לגמרא ולרש"י להביא בכל המקומות הללו את הלאו שכתבה התורה ביום טוב. וראה ברש"ש (סוף ד"ה ולפחות) שציין לדבריו על רש"י לעיל (שם), ושם הגיה שצריך לומר 'לא תעשה מלאכה', שהוא לשון הכתוב לגבי פסח (דברים טז ח). וראה גם חתם סופר (לעיל שם ד"ה ר"מ) מה שכתב בזה. כה. **עיקר** הכתוב שם מדבר על הקרבנות שישראל יביאו לעתיד לבוא לחנוכת בית המקדש. וחז"ל דרשו ממנו גם את ההלכות השנויות להלן, על פי רד"ק (שם). כו. **בכתוב** (ויקרא טו יט) 'כל הנבהר אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקריש לה' אלוהיך'. כו. **כמו** שנאמר (ויקרא ה ו) 'וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לה'. מעשר בהמה נשחט בעזרה, והודקים את דמו דרקה אחת כנגד היסוד וקטרירים את אימוריו, והבשר נאכל לבעלים בירושלים כשאר קדשים קלים. רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ו ה"ל). כח. **'בבש'** הוא בתוך שנתו הראשונה, ר'אילי' הוא אחר שעבר עליו חודש שלם בשנתו השניה, ואחר שנעשה בן שנה עד שעבר עליו חודש בשנתו השניה, דהיינו בתוך חודש שלוש עשרה, נקרא פלגם [ואינו ראוי לקרבנות שמפורש בהם שצריך שיהיו 'כבש' או 'איל']. רש"י (ד"ה פלגם) על פי המשנה במסכת פרה (פ"ג מ"ג). ולשון 'פלגם' פירש הרמב"ם (פרה"מ שם) שהיא מילה מורכבת, פֶּלֶג גֶּם, כלומר עבר את גבולו [דהיינו את שנתו] בהרבה.

והכתוב 'מִן הַמְּאֻתַּיִם' שאם נפרשו בקרבן עצמו אין לו משמעות, ובהכרח מדבר על הנסכים שצריך להביא עם הקרבן[א], בא לומר שאם נתערב יין של ערלה[ב] ביין של היתר, מותר להביא ממנו לנסכים כשיעור היין האסור שנפל בו מִמּוֹתָר שְׁתֵּי מֵאוֹת שְׁנִשְׁתַּיְּרוּ בָּבוֹר - כאשר נמצאו בבור מאתיים חלקים של יין היתר כנגד חלק היין של הערלה, וּמָצְאוּ למדים לְעֶרְלָה שֶׁבְּמַיִם בְּמֵאתַיִם - שכשנתערב מן הערלה בדבר היתר, אם יש בהיתר מאתיים כנגד הערלה הרי היא בטילה והתערובת מותרת[ג]. והכתוב 'מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל' משמעו מִן הַמּוּתָר הַמּוּתָר בְּיִשְׂרָאֵל, שאין להביא נסכים אלא מדבר המותר באכילה לישראל. (משקל קפה) מָצְאוּ אֹמְרִים, אֵין מְבִיאִין נְסָכִין מִן הַמֻּכְלָה[ד], שהוא אסור לישראל.

ממשיכה הברייתא: יָכוֹל היית לומר שכשם שאין מביאים נסכים מן הטבל, כך לֹא יָבִיא בשבת או ביום טוב נסכים מִן הַמּוּכָנָה - מן היין שהכינו מלהשתמש בו בשבת או ביום טוב, כיון שאינו ראוי אז לישראל, אֲמָרַתְ שאין לפרש כן, אלא מָה מָּצִינוּ בְּיוֹתֵר שֶׁאִיסּוּר גופו - איסור מחמת עצמו [ולא מצד דבר אחר] גַּם יוֹ שיאסר לישראל, ואסור להביאו לנסכים, אַף כָּל דבר שֶׁאִיסּוּר גופו גַּם יוֹ ליאסר לישראל אסור להביאו לנסכים, יָצָא מוּכָנָה שֶׁאֵין אִיסּוּר גופו גַּם יוֹ, אֶלָּא איסור דָּבָר אַחֵר - איסור שבת[ה] גַּם יוֹ שיהיה אסור באכילה, ולכן מותר להביאו לנסכים. הרי מפורש בברייתא שמותר להקריב מוקצה, ולכן המביא שה מהאחו ביום טוב ושחטו לשם תמיד, מותר להקריבו על המזבח ביום טוב.

מסיים אביי את הקושיא על רבה הסובר שמוקצה אסור מן התורה: וְאִי אֲמָרַתְ אִיסּוּר מוּקְצֶה דְּאוֹרַיְיתָא, ומשום כך לוקה על השימוש בעצי מוקצה, מַה לִּי אִיסּוּר גופו מַה לִּי אִיסּוּר דָּבָר אַחֵר, סוף סוף אינו ממשקה ישראל[ו].

מוסיף אביי להקשות: וְעוֹד קשה על עיקר דברי רבה שהעמיד את הברייתא במבשל בעצי מוקצה, הָא אַתְּ הוּא דַּאֲמַרְתְּ - הרי אתה אמרת (מכות כג:), יש חִיּוּשׁ מִלָּאכוֹת שֶׁבָּשַׁבָּת - העושה כמה מלאכות בשבת בשוגג בהעלם אחד [שעשה כמה אבות מלאכות, ושכח שמלאכות אלו אסורות], חייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה[ז], וְאֵין חִיּוּשׁ מִלָּאכוֹת לְיוֹם טוֹב - אבל העושה כמה אבות מלאכות ביום טוב במזיד[ח] במעשה אחד, או אפילו בכמה מעשים אלא שלא התרו בו אלא פעם אחת, אינו לוקה אלא אחת, ואם כן מדוע המבשל גיד הנשה בחלב ביום טוב בעצי מוקצה חייב מלקות גם משום מבשל וגם משום מוקצה.

מתרץ רבה: אֲפִילּוּ, אֲפִילּוּ [-הוצא] הָכָא[ט] וְעַיְּילִי [-והכנס] עֲצֵי אֲשֵׁירָה, כלומר שביאל גיד הנשה בחלב בענפים מאילן שעבדו אותו עבודה זרה, או העמידו תחתיו עבודה זרה, או נטעוהו לשם כך, שאסורים בהנאה, ולוקה משום שהנאה מעצי אשירה. וְאָזְהָרָה - והאזהרה וחיוב המלקות על השימוש בהם, הָכָא - בפסוק זה שנאמר לגבי עיר הנדחת (דברים יג יח), לֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם.

מקשה הגמרא: אֲמַר לֵיהּ רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרַבָא לְאֲבָיֵי, אם מדובר במבשל בעצי אשירה, וְנִלְקֵי נָמֵי - שילקה גם מִשּׁוּם מה שנאמר בעבודה זרה (שם ז טז) 'וְלֹא תָבִיא תּוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ', ואם כן ילקה שש, ואילו בברייתא נאמר שלוקה רק חמש.

מתרץ רבה: אֶלָּא אֲפִילּוּ הָבָאָרָה וְעַיְּילִי עֲצֵי הֶקְדֵּשׁ - שהסיק תחת תבשילו עצים שהוקדשו, שאסור לשורפם דרך השחתה, וְאָזְהָרָה - והאזהרה וחיוב המלקות על שריפתם, מָהָכָא - מפסוק זה (שם יב ג-ז) 'וְאֲשֵׁירֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא, לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם'. כלומר, התורה מזהירה בלאו שלא נשחית ונשרוף דברים המוקדשים לשם ה', כפי שנצטוינו לעשות בעבודה זרה. ונמצא שלוקה שתים על אכילתו [אכילת גיד הנשה ואכילת בשר בחלב], ושלש על בישולו [בישול בשר בחלב, בישול ביום טוב, שריפת עצי הקדש], כמו ששנה רבי חייא בברייתא (לעיל מז:).

★

הגמרא דנה האם מחלוקת רבה ורב חסדא אם אומרים 'הואיל', היא מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע במשנתנו: אָמַר רְמִי בַּר חָמָא, הָא דְּרַב חִסְדָּא וְרַבָּה - מחלוקת זו שנחלקו רב חסדא ורבה בהאופה מיום טוב לחול אם פטור ממלקות משום 'הואיל', מַחְלוֹקֶת דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הִיא במשנתנו, שנחלקו בעושה עיסה טמאה ביום טוב, אם אסור לאפות תחילה את כל הככרות כיון שעומד להפריש אחת מהן לחלה ותאסר באכילה, ונמצא שאפאה ביום טוב שלא לצורך, או שאף על פי כן מותר לאפות את כל הככרות קודם שיפריש חלה, דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר אָמְרִינַן 'הוֹאִיל' - רבי אליעזר שאמר שיאפה תחילה את כל הככרות ולבסוף יפריש אחת מהן לחלה, סובר כרבה שאומרים 'הואיל', ולכן אף על פי שלבסוף יפריש אחת מהן לחלה ותיאסר באכילה[י], ונמצא שאפאה ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש, מותר לאפותן 'הואיל ובידו להפריש מעט מכל ככר וככר', שאז כל ככר וככר ראויה לו לאכילה. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סָבַר לֹא אָמְרִינַן 'הוֹאִיל' - רבי יהושע שאמר שיפריש חלה ואחר כך יאפה את שאר הככרות, סובר כרב חסדא שאין אומרים 'הואיל' כדי להתיר מלאכת יום טוב, ולכן אסור לאפות את כל הככרות קודם שהפריש חלה.

רב פפא מפקפק במה שאמר רמי בר חמא שרבי אליעזר סובר כדעת רבה: אָמַר רַב פָּפָּא, וְדִילְמָא [-שמא] עַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הָתָם - שם במשנתנו לגבי העושה עיסה טמאה ביום טוב דְּאָמְרִינַן 'הוֹאִיל', אֲבָל משום הָכְעִיסָנָא לֵיהּ עֲלַיְּיהוּ דְּתַנְּיָא - שבזמן שמכניס את הפת לתנור, בָּל חֲדָא וַחֲדָא חָזְיָא לֵיהּ דְּרִידְיָה - כל אחת ואחת מן החתיכות ראויה לו לעצמו אף בלא 'הואיל', שעל כל ככר שמכניס לתנור יש לומר שלא תופרש לחלה ותהא ראויה לו לאכילה, ולכן אמר רבי אליעזר שמותר לאפות את כולן. אֲבָל הָכָא - כאן באופה מיום טוב לחול שנחלקו בו רבה ורב חסדא, דְּלָאוֹרְחִין הוּא דַּחֲזֵי לְדִידֵיהּ לֹא חָזֵי - שרק לאורחים ראוי המאכל הנאפה, אבל לעצמו אינו ראוי, שהרי כבר אכל סעודתו, ואת האורחים עדיין לא זימן, אֵימָא הָכִי נָמֵי דְּלֹא אָמְרִינַן הוֹאִיל - נאמר שבזה גם רבי אליעזר מודה שאין אומרים 'הואיל', ואין הכרח לומר שסובר כרבה.

רב שישא מפקפק במה שאמר רמי בר חמא שרבי יהושע סובר כדעת רב חסדא: אָמַר רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, וְדִילְמָא לֹא הִיא - ושמא אין מחלוקת רבה ורב חסדא תלויה במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, שֶׁמָּא לֹא קָאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הָתָם - שם במשנה לגבי העושה עיסה טמאה ביום טוב דְּלֹא אָמְרִינַן 'הוֹאִיל', ואסור לאפות את כל הככרות, אֲבָל משום דְּאֵיכָא חָדָא דְּלֹא חָזְיָא לֹא לְדִידֵיהּ וְלֹא לְאוֹרְחִין - שיש ככר אחת שאינה ראויה לא לאופה עצמו ולא לאחרים, שהרי בסוף יפריש אחת מהן לחלה [כיון שאין דרך לבצוע מכל אחד מעט], ואותו ככר שיפריש לא לֹא קָאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הָתָם - שם במשנה לגבי העושה עיסה טמאה ביום טוב דְּלֹא אָמְרִינַן 'הוֹאִיל', ואסור לאפות את כל הככרות, אֲבָל משום דְּאֵיכָא חָדָא דְּלֹא חָזְיָא לֹא לְדִידֵיהּ וְלֹא לְאוֹרְחִין - שאין אומרים 'הואיל', ואסור לאפות את כל הככרות, אֵימָא הָכִי נָמֵי דְּלֹא אָמְרִינַן 'הוֹאִיל' - נאמר שבזה גם רבי אליעזר מודה שאומרים 'הואיל' להתיר לו לאפות, ואין הכרח שסובר כרב חסדא שאין אומרים הואיל אף בענין זה[יב].

★

א. **המביא** קרבן עולה או שלמים צריך להביא עמו קמח סולת מעורב בשמן, יין לנסך על גבי המזבח, שיעור הנסכים לכל קרבן נאמר בתורה בפרשת הנסכים (במדבר טו ד-י). ב. **יין** מענבים של נטיעה חדשה שלא עברו עליה שלוש שנים. ג. **הברייתא** פירשה את הפסוק ביין של איסור שנתערב ביין של היתר, כיון שאם לא מדובר באופן זה, לא מובן מדוע מצריך הכתוב שיהיו מאתיים חלקים כנגד חלק היין שנולקח לנסכים. ודין זה שערלה בטלה במאתיים כבר נדרש בסיפרי (קדוש קפק קפק) ממקום אחר, ומה שאמרה הברייתא 'מכאן לערלה' וכו', אינו בדווקא, אלא הכוונה שאף בשאר איסורים יש סמך לדין זה. רש"י (ד"ה מכאן). ד. **המכונה** קרויה על שם המשקה [כמו 'אל המשתה אשר עשיתי לו' (אסתר ה ד). מצורת דוד (מיכאל) מס טו)], והברייתא דורשת מהפסוק שהאכילה עם השתייה [כלומר הסולת והיין שמביאים לנסכים] תהיינה מדבר המותר באכילה לישראל. רש"י (מיכאל) שם). ה. **פירות** שגדלו בארץ ישראל שחייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות ועדיין לא הופרשו, וכן עיסה החייבת בחלה שלא הופרשה ממנה חלה, נקראים טבל, ופירות החייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן, כגון שגדלו בעציץ שאינו נקוב (בכורות מ:), הרי הם טבל מדרבנן, ונקרא טבל מלשון 'טב לא' [כלומר, שאינו טוב ומתוקן]. רמב"ם (מאכלות אסורות פרקים ח"ו ה"ל). ו. **רש"י** (ד"ה ומשום) בהאי הגמרא בטעמו הברייתא מדברת ביום טוב, ורש"י נקט שבת כיון שהפסוק 'והכינו את אשר יביאו' שממנו נלמד דין מוקצה נאמר בשבת. לב רחב (בכורות שם). ז. **אבל** אם איסורו מדרבנן מובן החילוק, שכיון שלא מצאנו בתורה שום איסור אכילה מחמת דבר אחר שאסור למזבח, אף שבאיסורי דרבנן יש למצוא אופן כזה [היינו איסור מוקצה] לא אסרוהו חכמים למזבח, כיון ש'כל התקן רבנן כעין דאורייתא תקון', אך אם איסור מוקצה הוא מן התורה, שוב אין לנו סברא לחלק בין איסור גופו לאיסור מחמת דבר אחר. הגהות רא"ש הוריות (ד"ה ופלוגתא). ח. **השובר** בשוגג על כמה עבירות שחייבים עליהם חטאת, כגון האוכל חלב דהל, חייב חטאת על כל עבירה ועבירה, ואפילו עשה כמה עבירות במעשה אחד, חייב חטאת על כל עבירה (כריתות ז:). אולם העושה עבירה אחת כמה פעמים ולא נודע לו ביניהם שחטא אינו חייב אלא חטאת אחת. ומכל מקום לענין מלאכות שבת למדנו (פסחים ג:, סוטה ב:, שבועות ט:, נזיר כ:, סנהדרין ז:) 'חילוק מלאכות', כלומר, שהעושה הרבה אבות מלאכות בשוגג חייב חטאת על כל אב מלאכה [והיינו כששכח שמלאכות אלו אסורות, אבל אם שכח שהיום שבת הרי זו שגגה אחת ואינו חייב אלא חטאת אחת], אף על פי שכל המלאכות בכלל האזהרה של 'לא תעשה כל מלאכה' (שמות כ ח). ט. **רש"י** (ד"ה ופלוגתא). לגבי יום טוב נקט רש"י שעשה מלאכה במזיד, כיון שהעושה מלאכה ביום טוב בשוגג אינו חייב חטאת, שאין חיוב חטאת בשוגג אלא בעבירה שחייבים עליה כרת במזיד, ושייך לומר בו דין חילוק מלאכות רק בעושה מלאכה במזיד לענין שילקה על כל מלאכה בפני עצמה. אבל לגבי שבת נקט רש"י שעשה מלאכה בשוגג, כיון שהעושה מלאכה בשבת במזיד חייב מיתה, ואי אפשר לחייבו מיתה שתי פעמים, ולגבי שבת נאמר דין חילוק מלאכות בעושה מלאכה בשוגג, שצריך להביא חטאת על כל אב מלאכה בפני עצמה. י. **הנדונה** מאשיירה לוקח שתים, משום 'לא יבצע' ומשום 'לא תבניא'. רמב"ם (פרוש"מ ופיהמ"ש פ"ו ה"ט), וראה כסף משנה (שם) שכתב שהרמב"ם למד כן מסוגייתנו. יא. **שכן** היא הדרך להפריש ככר אחת על כולן, ולא לטרוח להפריש תחילה מכל ככר וככר. רמב"ם (שגיאות מפתח פרקים ח"ו ה"ל). יב. **יש"י** (מוה) ביאורה הגמרא בטעמו של רבי יהושע הסובר שאין אדם עובר משום לֹא יראה ובל יִמָּצא על עיסת חלה שברשותו, שלדעתו אין אומרים 'הואיל ויכול להשאל על הפרשתו' ותהא העיסה שלו, אף עתה נחשבת כשלו, וחולק בזה על רבי אליעזר הסובר שעובר עליה משום לֹא יראה ובל יִמָּצא משום 'הואיל ויכול להשאל על הפרשתו'. ומעתה קשה, שהרי לרבי יהושע אין אומרים 'הואיל', אפילו להתחמיר [לעבור בבל יראה], ואם כן כל שכן שלא יאמר 'הואיל' להקל [להתיר לאפות מיום טוב לחול]. וכתב רש"י (ד"ה ופלוגתא) שמשמע לתרץ, שלדעת רבי יהושע גם אם אומרים 'הואיל', מכל מקום אין מחשיבים דבר שבעת אינו שלו כאילו הוא שלו על ידי הואיל, כיון שעכשיו אינו שלו. אך כתב שאין פירוש זה מתיישב על לבו, ושנראה לו שלדברי הכל אין לומר 'הואיל ויכול להשאל על הפרשתו' ויכנים את הדבר

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים, האם רבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו באם אומרים 'הואיל': אָמְרוּהָ [דְּבָנָן] - אמרו החכמים את דברי רמי בר חמא, שתלה את מחלוקתם של רבי אליעזר ורבי יהושע במחלוקתם של רבה ורב חסדא, **קָמֵיהּ** [-לפני] **דְּרַבִּי יִרְמְיָה וְרַבִּי זֵירָא, רַבִּי יִרְמְיָה קְרִבְלֵהּ, רַבִּי זֵירָא לָא קְרִבְלֵהּ.**

רבי ירמיה תמה על רבי זירא: אָמַר לֵיהּ רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי זֵירָא, מֵיתְיָא דְּשָׁיְיא לָן וְאָתֵית בָּהּ שָׁנֵי - דבר שהיה קשה לנו במשך כמה שנים, **בְּמַאי פְּלִיגִי - במה נחלקו רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ[ב], הִשְׁתָּא אָמְרוּהָ מְשֻׁמֵּיהּ דְּגַבְרָא רַבָּה וְלָא נִיקַבְלֵהּ** - עתה שאמרו ביאור משמו של אדם גדול, הוא רמי בר חמא, שנחלקו אם אומרים 'הואיל', וכי לא נקבלו.

רבי זירא מבאר טעמו: אָמַר לֵיהּ רבי זירא לרבי ירמיה, **הֵיכִי אֲקַבְּלֵהּ** - איך אקבל את ביאורו, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **אָמַר לֵיהּ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** לרבי אליעזר, **דֶּרֶךְ** [**דַּרְכְּךָ**] שאופה את כל הככרות ביום טוב אף על פי שעומד להפריש אחת מהן לחלה, **הֲרֵי הוּא עוֹבֵר מִשּׁוּם 'לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה'** (שמות כ י), כיון שאופה ביום טוב שלא לצורך, **וּשְׁתֵיקַת לֵיהּ** - ולא השיב לו רבי אליעזר. **וְאִי אִיתָא** - ואם כדברי רמי בר חמא שרבי אליעזר סובר שאומרים 'הואיל', **לֵימָא לֵיהּ** - יאמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע, **מַעֲמָא דִּידִי** הטעם שלי שמותר לאפות את כל הככרות, הוא **מִשּׁוּם** שאומרים **'הוֹאִיל'**, ולמה שתק לו.

רבי ירמיה דוחה את טעמו של רבי זירא: אָמַר לֵיהּ רבי ירמיה לרבי זירא, **וְלֵימְעָכְּיךָ** - ולשיטתך שאתה אומר שמכך ששתק מוכח שלא היה לו מה להשיב, **הָא דְּתַנְיָא בְּבְרַיְיתָא** - כיצד תפרש מה ששנינו בברייתא, **אָמַר לוֹ רַבִּי אֶלְעָזָר** לרבי יהושע, **לְדַרְכְּךָ** שאתה אומר שמפריש חלה מן העיסה ואינו אופה אותה, **הֲרֵי** תחמיץ **וְהוּא עוֹבֵר** עליה **מִשּׁוּם 'כָּל יֵרָאֶה וְכָל יִמָּצֵא'**, **וּשְׁתֵיקַת לֵיהּ** - ולא השיב לו רבי יהושע, **הָכִי נָמֵי דְּלָא אַהֲדַר לֵיהּ** - וכי גם כאן תאמר שלא היה לו מה להשיב, **וְהָא קָא מַהְדַּר לֵיהּ בְּמַתְנִיתִין** - והרי השיב לו במשנתנו, **דְּתָנַן** במשנתנו, אמר רבי יהושע, **לֹא יִהוּ חָמֵץ שֶׁמְּזוֹהָרִין עָלָיו מִשּׁוּם כָּל יֵרָאֶה וְכָל יִמָּצֵא** [כיון שאינו בבעלותן], **אֶלָּא** על כרחך צריך לומר שרבי יהושע **שְׁתֵיקַת לֵיהּ** לרבי אליעזר **בְּבְרַיְיתָא, וְמַהְדַּר לֵיהּ בְּמַתְנִיתִין** - ומשיב לו במשנה, אם כן **הָכָא נָמֵי אֵימוֹר** - גם כאן יש לומר שרבי אליעזר **שְׁתֵיקַת לֵיהּ** לרבי יהושע **בְּמַתְנִיתָא** - בברייתא, **וְאַהֲדַר לֵיהּ בְּמֵכִירְתָּא אַחֲרִיתִי** - והשיב לו בברייתא השניה במקום אחר שאומרים 'הואיל', ואין ראיה משתיקתו שאינו סובר כך[ד].

הגמרא מביאה מחלוקת כמי ההלכה במחלוקת השנויה במשנתנו: תַּנְיָא בברייתא, **רַבִּי אוֹמֵר, הֲלָכָה כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר** שאופה את כל הככרות ואחר כך קורא על אחת מהן שם חלה. **וְרַבִּי יִצְחָק אָמַר, הֲלָכָה כְּבֶן בְּתִירָא** שמפריש חלה מהעיסה קודם שיאפה אותה, ומטילה למים צוננים כדי שלא תחמיץ.

★

הגמרא מביאה בריייתא בענין שיעור העיסה שמותר ללוש בפסח. מבררת הבריייתא: וְכַמָּה שִׁיעוּר עִיסָּה - עד כמה הוא שיעור העיסה שאפשר ללוש בפסח בפעם אחת ולהספיק לאוכלו לשומרה מחימרן[ט], **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָה אוֹמֵר, בְּעִיסָּה** של **חִטִּין, יָכוֹל** ללוש עד שני קבים, **תַּלְמוּד לוֹמַר 'שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים'**, שהחיטים מוציאים קמח יותר מהשעורים, ושלשה קבין חיטים טירחתם מרובה משל שעורים, ואינו יכול לשמור את העיסה שלא תחמיץ[י], **רַבִּי נָתָן אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, חִיּוּךְ הַחֲבָרִים**, בעיסה של שעורים יכול ללוש עד שני קבים, ובעיסה של חיטים יכול ללוש עד שלושה קבים, שהשעורים ממהרים להחמיץ[יא], ואם ילוש עיסה של שעורים יותר משני קב אינו יכול לשמרה שלא תחמיץ.

מקשה הגמרא על המובא בשם רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה שבחיטים השיעור קבים ובשעורים שלשה קבים: וְהָתַנְיָא בברייתא, **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָה אוֹמֵר, בְּעִיסָּה** של **חִטִּין שְׁלֹשֶׁת קַבִּין שְׂעוֹרִין אַרְבָּעָה קַבִּין.**

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא - ברייתא זו השניה מדברת **בַּחֲסִיכְתָּא** - בחיטים ושעורים רעות ודקות[יב], ואילו **הָא** - ברייתא זו הראשונה מדברת **בְּמֻצְלָיְיתָא** - בחיטים ושעורים טובות. כלומר, הקמח היוצא משלשה קבים של חיטים רעות שוה לקמח היוצא משני קבים של חיטים טובות, וכן הקמח היוצא מארבעה קבים של שעורים רעות שוה לקמח היוצא משלושה קבים של שעורים טובות.

הגמרא מביאה נפקא מינה מן האמור לענין מקח וממכר[יג]: אָמַר רַב פָּפָּא, שָׁמַע מִינָּהּ - מוכח מכאן **שְׁגָרִיעִין חִיטֵּי חֲסִיכְתָּא מֵחִיטֵּי מְצֻלְיְיתָא** - שחיטים רעות גרועות מחיטים טובות **וּמְצֻלְיְיתָא מִשְׁעֹרֵי חֲסִיכְתָּא** - **מְצֻלְיְיתָא** - יותר ממה שגרועות שעורים רעות משעורים טובות, **דְּאִילּוּ הָתָם** - שם לגבי חיטים, אמרנו שקמח העשוי משלשה קבים של חיטים גרועות שוה לקמח העשוי משני קבין של חיטים טובות, ונמצא שהגרעון של הרעות לעומת הטובות הוא **תְּלָתָא** - שליש, **וְאִילּוּ הָכָא** - כאן לגבי שעורים, אמרנו שקמח העשוי מארבעה קבים של שעורים גרועות שוה לקמח העשוי משלשה קבין של שעורים טובות, ונמצא שהגרעון של הרעות לעומת הטובות הוא רק **רֵיבְעָא** - רבע.

★

הגמרא מביאה דעת האמוראים בשיעור עיסה לענין אפיית מצות ולענין חיוב חלה: אָמַר רַב, קַבָּא מְיַוְּונָאָה - קמח במדת קב הנהוגה במקום ששמו מלונגא, **לְפִיסְחָא** - זה הוא שיעור העיסה שאפשר ללוש בפסח בפעם אחת ויוכל לשומרה מחימרן[כא], **וְכֵן יַחְמָה** - וזה הוא גם שיעור העיסה בכל ימות השנה להתחייב בחלה.

מקשה הגמרא: (והתניא) [וְהָתְנַן][כב] במשנה (מנח פ״ג מ״ו),

לרשותו נחשב גם כעת ברשותו, שהרי שנינו בברייתא לעיל (ב:) שאין עוברים משום בל יראה ובל ימצא על חמץ של הקדש הנמצא ברשותו, ולא מצאנו שרבי אליעזר הסובר שאומרים 'הואיל', חולק על דין זה ואומר שעובר עליו כיון שיכול להשאל על ההקדש. והוסיף רש״י שגם טורנוסית הנמצא אינה מתיישבת היטב לפי הפירוש הזהה. ומחמת דקדוקים אלו כתב רש״י שאין לגרוס בגמרא לעיל (שם) 'הואיל' ואי בעי אימשיל עלה מתניתא הוא', אלא יש לגרוס 'דרבי אליעזר סבר אמרינן הואיל', ולפי ביאור זה סברה הגמרא לעיל שבין לרבי אליעזר ובין לרבי יהושע אינו עובר עליה ב'בל יראה ובל ימצא', שהרי מסקנת הגמרא שם שלדברי הכל טובת הנאה אינה ממון ואין החלה נחשבת כממונו לעבור עליה [אמנם להלן בסמוך תביא הגמרא בריייתא שרבי אליעזר חולק על רבי יהושע גם לענין בל יראה, ולפי הברייתא הזאת צריך לומר שטעמו של רבי אליעזר הוא משום שסובר טובת הנאה ממון, כמו ההוה אמינא בגמרא לעיל. וכן פירש רש״י (ב״ח בסמוך)], ונחלקו אם צריך לקרוא עליה שם חלה קודם שיאפה את הככרות, שלרבי אליעזר אינו צריך לקרוא עליה שם קודם שיאפה אותה, ומותר לאפות את כל הככרות ביום טוב אף על פי שלכסוף יפריש אחת מהן לחלה ותיאסר באכילה [שכן היא הדרך להפריש ככר אחת על כולן, ולא לטרוח להפריש חתיכה מכל ככר וככר. עפ״י רש״י (ד״ה מפקיק) ותוספות (לעיל מו: ד״ה הוחל - הלשון)], ונמצא שאפה אותה ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש, 'הואיל ובידו שלא להפריש לחלה ככר אחת על כולן אלא מעט מכל ככר וככר', שאז כל ככר וככר ראויה לאכילה. ורבי יהושע סבר שאין אומרים 'הואיל', ולכן אסור לאפות את הככרות, שהרי לבסוף יפריש ככר אחת על כולן, ונמצא שאותה ככר נאפתה שלא לצורך אכילה, אלא יפריש חלה לפני האפייה וניניחנה, ובמוצאי יום טוב ישרפנה. וראה בעל המאור (ד״ף ומסקנא) חידושי הר״ן (ד״ה מפקיק) מהר״ם חלאוונה (ד״ה אלא) והשגות הראב״ד על המאור (ד״ף ופ) שייישבו את קושיית רש״י על גירסת הגמרא שלפנינו.

יג. שאי אפשר לומר שמחלוקתם רק אם טובת הנאה ממון [שרבי אליעזר סובר שהיא ממון, ועובר בבל יראה על החלה שהפריש כיון שיש לו בה טובת הנאה], ולגבי איסור יום טוב אין מחלוקת ביניהם, שאם כן כיצד מתיר רבי אליעזר לאפות את העיסה המיועדת להיות חלה לאחר אפייתה, הרי מוטב שלא יאפה את החלה ויעבור על איסור 'בל יראה' מאליו, משיאפה ויעבור על איסור עשיית מלאכה ביום טוב שלא לצורך אוכל נפש בידים. רש״י (ד״ה מילתא).

יד. ושפי מה שנתבאר עכשיו יש לומר שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו אם טובת הנאה ממון, וגם אם אומרים 'הואיל', שרבי אליעזר סובר טובת הנאה ממון, ואם משפה את החלה שתחמיץ ברשותו עובר על בל יראה, ומותר לו לאפותה משום שאומרים 'הואיל'. ורבי יהושע סובר טובת הנאה אינה ממון, ואינו עובר על החלה שהפריש אם החמיצה בבל יראה, אך אם יאפה את כל העיסה, אפילו אם עדיין לא הפריש חלה, יעבור על איסור מלאכה ביום טוב, משום שאין אומרים 'הואיל'. ולפי זה, מה שאמרו בגמרא לעיל (מו:) שבין לרבי אליעזר בין לרבי יהושע טובת הנאה אינה ממון, הוא קרום שנודעו דברי הבריייתא כאן שרבי אליעזר השיב לרבי יהושע שעובר על החלה שהחמיצה משום בל יראה. רש״י (ד״ה מחלוקת) וראה בתוספות הרא״ש (ד״ה מחלוקת) ובחידושי רבינו משה מאימראן (פנים״ מ) מדוע לא פירש רש״י שגם לענין בל יראה ובל ימצא נחלקו אם אומרים 'הואיל'. טו. **רש״י** (ד״ה שיעור). שהבצק כל זמן שעסוקים בו אינו מחמיץ, ושיערו חכמים שעיסה בשיעורים דלהלן מועיל להתעסק בה כדי שלא תחמיץ, אבל יותר משיעורים אלו אין הידים מספיקות להתעסק בה מתוך שהיא גדולה. על פי הרא״ש (פסי ח). טז. **חקב** הוא מידת נפח, ושיעורו ארבעה לוגים, וכל לוג הוא ששה ביצים, הרי שחקב הוא עשרים וארבעה ביצים. רמב״ם (מקוואות פ״ו ה״ג), ובמידות זמנינו, לשיטת הרא״ח נאה נפחו של הקב הוא 1.380 ליטר, ולשיטת החזון איש הוא 2.400 ליטר.

יז. רבינו חננאל (ד״ה ופשיגנ). **יח. רש״י** (ד״ה מילתא). שהחיטים יש בהם שמנונית ואינם מחמיצים מהר כמו השעורים שהם כחושים. רבינו חננאל (ד״ה ופשיגנ). כלומר, גם רבי נתן בשם רבי אליעזר מודה לדברי רבי ישמעאל שעיסה של חיטים משלשה קבים גדולה יותר מעיסה של שלשה קבים של שעורים [ובדאי שגדולה יותר מעיסה של שני קב שעורים], אך סובר שמצד שני השעורים ממהרים להחמיץ, ולכך שיערום קטן יותר. וראה שפת אמת (ד״ה ומ״ה) שכתב שאפשר שלפירושו של רבינו חננאל נתכוין רש״י במה שכתב שהשעורים מהרים להחמיץ מהחיטים. **יט. רבינו** חננאל (ד״ה ומקשי) על פי תרגום אונקלוס (בראשית מג כ). **כ. רש״י** (ד״ה שמנון). **כא. רב** מחמיר יותר מרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא ורבי נתן בשיעור העיסה שמותר ללוש בפסח בפעם אחת ולשומרה מחימרן, מפני שבדורות הראשונים היו זריזים יותר. חידושי רבינו משה מאימראן (ד״ה לפיסחא). **כב. הגהות** וציונים.

חֲמִשָּׁה רְבָעִים של קב [-קב ורבע] **קָמָח וְעוֹדֵ**א מעט, שעשה מהם עיסה, **חַיְּבִין חַלָּה**ב, הרי שזהו השיעור להתחייב בחלה ולא קב של מלוגנא.

מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר - כך כוונת רב לומר, **קַבָּא מְלוֹגְּנָאֵי** - קב של אנשי מלוגנא, **נָפֵי אַהֲאי שִׁיעוּרָא קָאֵי** - גם הוא שיעורו חמשת רבעים קמח ועוד.

★

הגמרא מביאה מנהג להחמיר לאפות בפסח פחות משיעור חלה, ודנה בכך מצד מצות הפרשת חלה: אָמַר רַב יוֹסֵף, הָנֵי נָשֵׁי דִּידַן נָהֲגוּ לְמֵיפֵא [-כלי המחזיק שלשה לוגין] **קְפִיזָא לְפִיסְחָא** - רק שלש לוגים קמח בכל פעם, כדי לשמור את העיסה מן החימרן.

מקשה הגמרא: אֲמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרב יוסף, **מַאי דַּעְתָּיךְ** - מדוע לדעתך הנהגה זו ראויה היא, מכיון שהיא **לְחוּמְרָא, וְאוּלַם חוּמְרָא דְּאַתֵּי לִידֵי קוּלָּא הוּא** - מחומרא זו יוצאת קולא, **דְּקָא מַפְקֵע לָהּ מֵחַלָּה** - ששיעור קטן זה מפקיע את העיסה ממצות חלה?

מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רב יוסף לאביי, אין אותן נשים מפקיעות את העיסה ממצות חלה, משום **דְּעָבְדָן** - שהן עושות **כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, (דתניא) [דְּתָנְיָא]** במשנה (חלה פ"א מ"ד), העושה כמה עיסות שכל אחת מהן אין בה שיעור להתחייב בחלה, אבל אם יצרפן יהיה בהן שיעור להתחייב בחלה, ונמצא זה בזה כל כך, שאם בא להפרידם נתלש מזה לזה[ד]. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, הַרּוֹדֶה** את הלחמים לאחר אפייתם מן התנור **וְנוֹתֵן** אותם **לַסַּל**ה, **הַסַּל מְצָרְפָן** לשיעור **חַלָּה**, אף שבעיסה ובכל לחם לבד לא היה שיעור. **וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר.** נשים אלו רודות את כל המצות לסל אחד והן מתחייבות בחלה.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ אביי לרב יוסף, **וְהָא אִיתְּמַר עָלָּהּ** - והרי נאמר על דברי רבי אליעזר, **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, לֹא שָׁנוּ** שהסל מצרף לחלה, **אֶלָּא בְּכַרְמֵלִית שֶׁל בָּבֶל שְׁנוֹשְׁכוֹת זו מִזּוֹ** כשמניחן זו אצל זו בתנור, מפני שהן רחבות ועגולות[ה], ולכך נחשבות לעיסה אחת, **אֲבָל בְּעָכְּרִין** - לחמים ארוכים וצרים שאינם נושכים זה מזה, **לֹא** - אין הסל מצרפן לחלה, והיינו משום שכדי לצרפן לחלה צריך גם שינשכו זה מזה וגם שיהיו בסל אחד. והרי המצות אינן נושכות זו מזו, ואם כן אין צירופן בסל מחייבן בחלה, ונמצא שמנהגן של הנשים לאפות בפסח רק שלשה רבעי קב בכל פעם אינו מנהג טוב, כיון שבכך מפקיעות את העיסה ממצות חלה.

מתרצת הגמרא: אָמַר רב יוסף לאביי, **הָא אִיתְּמַר עָלָּהּ** - הרי נאמרה דעה אחרת בדברי רבי אליעזר, **אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, אַפִּיּוּ בְּעָכְּרִין** שאינם נושכים זה מזה לחלה, והיינו משום שלדעת רבי אליעזר כדי לצרפן לחלה אין צריך אלא שירדו אותם לסל אחד. ולכן נהגו הנשים לעשות בפסח עיסה פחותה משיעור החייב בחלה כדי לשומרה מחימרן, ולרדות את המצות לסל אחד כדי שיתחייבו בחלה[ו].

★

הגמרא מסתפקת בדעת רבי אליעזר שאמר שהסל מצרף לחלה: בָּעֵי - נסתפק **רַבִּי יִרְמְיָה**, רדה מן התנור לחמים שאין בכל אחד מהם שיעור חלה, והניחם על **עַבְלָא** [-דף] **שֶׁאֵין לָהּ לְבַזְבְּזִין** - מסגרת ושפה סביבה, **מַהוּ** - האם מצטרפים הלחמים להתחייב בחלה או לא. ובצדדי הספק הם, האם בכדי שיצטרפו **תּוֹךְ כְּלֵי בְּעִינַן** - צריך שהם יהיו יחד ב'תוך' כלי, **וְהָא לֵיתָא** - וכאן אינם בתוכו של כלי מאחר שאין לטבלא דפנות ואין לה 'תוך'[ז]. **אוֹ דִילְמָא אֲוִיר כְּלֵי בְּעִינַן** - או שמא צריך רק שיהיו מונחים באויר הכלי, **וְהָא אִיכָּא** - וכאן ישנו לצירוף זה מאחר שהלחמים כולם מונחים על הטבלא. **מסיקה הגמרא: תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה.

הגמרא מביאה שיטות נוספות בענין צירוף עיסות לחלה: תָּנְיָא בברייתא, **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, הַסַּל מְצָרְפָן. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר,** אף אם לא נתנם בסל אחד אלא אפאם בתנור אחר, **הַתַּנּוּר מְצָרְפָן**ח. **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, בְּרוֹרוֹת שֶׁל בָּבֶל שְׁנוֹשְׁכוֹת זו מִזּוֹ** בתנור **מְצָרְפוֹת** אפילו אם לא נתנן בסל אחד, אבל כעכים שאינם נושכים זה מזה אין מצטרפים בתנור[ט].

★ ★ ★

משנתנו מבארת אופן הלישה והאפיה שלא יחמיץ הבצק: רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, שְׁלֹשׁ נָשִׁים לָשׁוֹת בצק בפסח **בְּאַחַת** - באותה שעה, כל אחת בצק שיש בו כדי למלא את התנור, **וְאוֹפוֹת בְּתַנּוּר אֶחָד זו אַחַר זו,** ואף שהשלישית ממתנת לאפות אחר שתי חברותיה, אין חוששים שהבצק יחמיץ בזמן זה[י]. **וְחֲכָמִים אוֹמְרִים,** אין להקל כל כך שיהיו לשות כאחת ואחר כך ימתינו לאפות, **אֶלָּא שְׁלֹשׁ נָשִׁים עוֹסְקוֹת בָּבָצֵק בְּאַחַת,** באופן שכל אחת עושה בבצק שלה מלאכה אחרת, **שֶׁאַחַת** מהשלוש [זו שהתחילה אחרונה] **לָשָׁה, וּבְאוֹתוּ הַזְּמַן אַחַת** אחרת [זו שהתחילה שניה] כבר **עוֹרֶכֶת, וּבְאוֹתוּ הַזְּמַן אַחַת** אחרת [זו שהתחילה ראשונה] כבר **אוֹפָה**יא, וכך אין אחת ממתנת לחברתה, ולא משתהה הבצק בלא עסק. **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, לֹא כָל הַנָּשִׁים וְלֹא כָל הָעֲצִים וְלֹא כָל הַתַּנּוּרִים שָׁוִין,** אלא יש נשים עצלניות שאם ינהגו כרבן גמליאל וילושו שלש כאחת, ויצטרכו חברותיהן להמתין עד שהן יערכו ויאפו, יחמיצו בצקותיהן, וכן יש עצים שאינם יבשים כל כך ונדלקים לאט, ויש תנורים שמתחממים בזמן מרובה[יב], שאם אחת תסיים לערוך ותתמין עדי שחברותיה יאפו יחמיץ הבצק, ולפיכך כדברי חכמים ראוי לעשות[יג]. **זֶה הַכְּלָל, תָּפַח** - אם רואה שהבצק שבידיה עומד לתפוח, **תַּלְמֵשׁ בְּצוֹנֵן** - תרחיק ידיה במים צוננים, ותטוח בהם את הבצק כדי שיצטנן ולא יחמיץ[יד].

★

א. **רש"י** (ד"ה ומפקע) אינו גורס 'ועוד', ולפי פירושו שיעור חלה הוא קב ורבע בצמצום, אמנם גירסתנו בגמרא כשיטת רבי יוסי (שבת פו:). **שיעור** חלה הוא קב ורבע ועוד. תוספות (ד"ה ומפקע). ב. **שיעור** העיסה לחייב חלה נלמד מן הכתוב (במדבר טו כ) 'ראשית עריסותיכם', ודרשו חכמים (פירוש"י שם) 'כדי עיסותיכם', והיינו העיסה שהיתה נהוגה במדבר, שהיו לשים במדבר מה'מן' 'עומר לגולגלת' (שמות טז טז), 'והעומר עשירית האיפה' (שם טז לו), והאיפה שלוש סאין, והסאה ששה קבין שנתנו במדבר, והקב ארבעה לוגין, נמצא שהאיפה שבעים ושנים לוגין [וכן שבעים ושנים רבעי קב], והעומר שהוא עשירית האיפה שיעורו שבע לוגין וחמשית. וכשבאו ישראל לירושלים הוסיפו על המדות שלישית מלבד [-מבחוץ] שהוא חומש מלגו [מבפנים], כלומר, הוסיפו חלק אחד מחמישה חלקים מהמידה, ואחר שהוסיפו היא שישית מסך הכל, ולכן ששה קבין מדברים נעשו חמשה קבין ירושלמים, ונמצא שיעור העומר ששה לוגין ירושלמים. וכשהוסיפו בציפורי על המדות עוד שישית מלבר, נעשו ששה לוגין ירושלמים חמשה לוגין צפוריים. וזה הוא שנינו שעיסה של חמשת רבעי קב קמח [-קב ורבע שהם חמשה לוגין] חייבת בחלה. רש"י (ד"ה חמשת). ג. **כלומר** בני ביתי. רבינו חננאל (ד"ה ואמר).

ד. **רש"י** (ד"ה נוטלן), והם שלושה רבעי קב, שהקב הוא ארבעה לוגים. ה. **ולפתחילה** אין לעשות עיסה פחותה מכשיעור חלה ולפטרה ממצות חלה. ו. **הגהות** וציונים. ז. **והיינו** שידבקו זה לזה בדיבוק יפה בשעת האפיה. רמב"ם (פירוש המשניות, חלה פ"ב מ"ב), וכסף משנה (במדבר פ"ט מ"ז) בדעתו. אולם ראה רשב"א (שמקץ תלמ, ענני ב' ושו"ת ה, שו"ת מכמני מנשה שם) שכתב בדעת הרמב"ם שאפילו אם נדבקו לאחר האפייה מצטרפים להתחייב בחלה. ח. **ומבואר** ברש"י (מלח ה, ד"ה ומפקע) דהיינו כשנותנם בסל מיד כשרדה מן התנור. וכן משמע ברש"י להלן (ד"ה אלמא). מהרי"ץ שפירא (מלא שמעתא שם) אבל האור זרוע (ח"ב סי' רכז) והרא"ש (פ"ב מ"ד סי' יג) כתבו, שאפילו אם רדה מן התנור ולאחר שעה נתן לסל, הסל מצרפן. ט. **בדומה** לכברות שלנו. רש"י (ד"ה ומצטרפות). י. **לפי** הגירסא שלפנינו 'רבי אליעזר אומר הרודה' אפשר לומר שרבי אליעזר בא לחלוק על תנא קמא שאמר שדי בנשיכה, ולדעתו צריך גם צירוף סל וגם נשיכה, והיינו כמו שאמר רבי יהושע בן לוי בדעתו. אבל במשנה בחלה (פ"ג מ"ד) הגירסא 'רבי אליעזר אומר אף הרודה' [וכן הגירסא במסכת נדה (פ"ו)], ומשמע שרבי אליעזר בא להוסיף על דברי תנא קמא ולומר שסל מצרף לשיעור חלה גם בלא נשיכה, ולגירסא זו דברי רבי יהושע בן לוי צריכים ביאור. תוספות (ד"ה לב) והרא"ש (חלה שם) והתוספות הרא"ש (מלח שם ד"ה לימא). ישבו את דברי רבי יהושע בן לוי לפי גירסא זו, שתנא קמא סבר שדוחקו בעודן עיסה מצטרפות על ידי נשיכה, שעדיין ראויות הן להעשות ככר אחת, אבל לאחר האפייה שאינן ראויות להתחבר אינן מצטרפות, ורבי אליעזר שאמר 'אף הרודה' כוונתו שאף לאחר האפייה מצטרפות על ידי נשיכה, אבל אין כוונתו לומר שמועיל צירוף סל בלא נשיכה. יא. **ובתב** רש"י (ד"ה ואמר) שהלכה כרבי אליעזר, ובזמננו שכולנו טמאי מתים ונטמאת העיסה ואסור לכהן לאכול את החלה, כשאופים עיסה ביום טוב של פסח נוהגים שהמחלקים את הבצק לשתי חתיכות, אחת גדולה שיש בה מעט פחות משיעור העיסה החייבת בחלה, ואחת קטנה, ואופה את שתיהן, וכשהוא רודה אותן מהתנור נותנן בתוך כלי והוא מצרפם לחלה, ונוטל את הקטנה וקורא עליה שם חלה, ומברך על ההפרשה ומצניעה, ושורפה במוצאי יום טוב או למחרת [והיינו שהלכה כדברי רבי אליעזר במשנתנו (לעיל מח:) שהאופה עיסה טמאה ביום טוב של פסח לא יקרא שם חלה לאחת מהתחיכות קודם האפייה, שאם יקרא לה שם אינו יכול לשרפה, שאין שורפים קדשים ביום טוב, ואינו יכול לאפותה כיון שאינה ראויה לאכילה להכהן, ולהשהותה אינו יכול, שהרי תחמיץ. וכן הלכה כדברי רבי אליעזר במשנה בחלה שאמר שהסל מצרפן לחלה, וכשיטת רבי חנינא בדעתו, שדי בצירוף סל בלא נשיכה].

יב. **נחלקו** הראשונים לפי צד זה, האם גם בכלי שיש לו דפנות דווקא מה שנמצא בתוך הדפנות מצטרף, או אף מה שנמצא מקצתו, או אף מי שבולט כולו למעלה מן הדפנות, ואינו נמצא כלל בתוכם, מצטרף. יג. **מדברי** רש"י (ד"ה ומצטרפות) מבואר שרבי יהושע מודה לרבי אליעזר שהוא הדין כשהניחם בסל אחד מצטרפים, ולדעתו מצטרפים או על ידי סל או על ידי תנור, אמנם רבינו דוד (ד"ה כי) כתב בשם רבו [והמהר"ן (המפיק חלה, ג)], שלדעת רבי יהושע התנור מצרף ולא הסל, משום שכתוב (במדבר טו כ) 'ראשית עריסותיכם חלה תרימו' ומשמע קרם שנאפתה שהיא עדיין עיסה, ולדעת רבי אליעזר אף הסל מצרף, משום שכתוב גם (שם פו יט) 'יהיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה' ומשמע אף לאחר שנאפתה שהיא כבר לחם. יד. **דברי** רבן שמעון בן גמליאל מוסבים על דברי רבי יהושע, וכא לומר שבתנור כיון שאין נותנים בו את הככרות כדי לצרפם אלא כדי לאפותם אינם מצטרפים עד שישוכו [אבל בסל מועיל צירוף אף בלא נשיכה]. ולרבי אליעזר אפילו אם נשכו בתנור צריך צירוף סל. חידושי רבינו משה מאימראנ' (ד"ה ומצטרפות הגר"א (מלח ה) כתב, שדברי רבן שמעון בן גמליאל הם דעת תנא קמא במשנה בחלה (פ"ג מ"ד) 'שהובאה לעיל, שאין צירוף אלא על ידי נשיכה, אבל סל או תנור אין מצרפים. וראה גם ברשב"א (שמקץ תלמ שער ב שו"ת ס) שמסתפק בדעתו של רבן שמעון בן גמליאל. טו. **רש"י** (ד"ה ומצטרפות), וכל שכן שאין חוששים שבצקה של השניה יחמיץ כשממתנת על הראשונה. ומשמע מדברי רש"י שאין האחת צריכה להאריך בלישה עד שתסיים זו שלפניה, אלא אפילו אם היא ממתנת בלא עסק סבר רבן גמליאל שאין העיסה מתמיצה. וכן כתב הרי"ף, שמהלשון 'לשות כאחת' משמע שאין אחת מהן ממתינה בלישה יותר מחברתה. ריטב"א (ד"ה ר"ג). טז. **ובגמרא** יבואר סדר מלאכתן. יז. **בברייתא** שבגמרא מבואר שדברי רבי עקיבא מוסבים על דברי רבן גמליאל. יח. **כגון** שלא השתמשו בו זמן רב, שאז צריכים להתעכב הרבה עד שמתחמם. נמוקי יוסף (ד"ה ר"ש). יט. **רע"ב.** רבי עקיבא סובר שבנשים זריזות אפשר לעשות כרבן גמליאל, ולכן לדעתו בדיעבד אפשר לסמוך ולעשות כדברי רבן גמליאל, ובשעת הדחק אף לכתחילה מותר לעשות כן, אבל לכתחילה שלא בשעת הדחק ראוי לעשות כדברי חכמים. מאירי (ד"ה ר' עקיבא). כ. **רש"י** (ד"ה ותלמוד). ופירש הערוך (ערך נפח) ש'תלתורי' פירושו שתזרוק בו מים, והתפארת ישראל (יכין, פאת לב) פירש, ש'תלתורי' הוא מלשון 'לותש' כמו לוטש נחושת [שמחדד ומצחצח הנחושת. רש"י (בפתחים ד, ב)], והיינו שמוליך ומביא ידו המלוחלחת במים על הבצק, כלוטש סכין על האבן. כלל זה מדברי רבי עקיבא הוא, וכן מוכח מכך שכתבו הפוסקים שהלכה כרבי אליעזר

גמרא הגמרא מביאה ברייתא המפרשת דעת חכמים שבמשנתנו: **תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **שָׁה** - זו שלשה את הבצק ראשונה, כשסיימה ללוש, **הִיא** **מְקַטֶּפֶת** - ערכת את הבצק, ובאותו זמן שהיא מקטפת, **חֲבֵירְתָהּ שָׁה** **תַּחְתֶּיהָ** - מתחילה ללוש את העיסה שלה, ושלישית ממתינה. **הִקְקַטֶּפֶת** - זו הראשונה שקיטפה את הבצק, כשסיימה לקטף, **הִיא אוֹפָה** ונותנת מצותיה לתנור, **וּבאותו הזמן** **חֲבֵירְתָהּ** שלשה וכבר סיימה ללוש **מְקַטֶּפֶת תַּחְתֶּיהָ**, **וְהַשְּׁלִישִׁית שָׁה** - מתחילה ללוש את בצקה. **הָאוֹפָה** - זו שלשה ראשונה, כשסיימה לאפות, **הִיא** חוזרת **וְשָׁה** בצק אחר[כא], **וַחֲבֵירְתָהּ** שסיימה לקטף **אוֹפָה תַּחְתֶּיהָ**, **וְהַשְּׁלִישִׁית** שסיימה ללוש **מְקַטֶּפֶת**, **וְכֵן חוֹזְרוֹת חֲלִילָה** [-לשון מחול, סביב סביב], שכשאחת אופה השנית עורכת והשלישית לשה. **וְכָל זְמַן שֶׁעוֹסְקוֹת בָּבָצֵק, אֵינוֹ בָּא לִידֵי חִימּוּץ**[כב].

★

שנינו במשנתנו: רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר לֹא כָל הַנָּשִׁים וכו' ולא כל העצים ולא כל התנורים שוין. **הגמרא מביאה ברייתא שבה הדברים מפורשים יותר: תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, דַּוְקָנִי רָבָן גַּמְלִיאֵל** שאמר כלל בכל שלוש נשים, שלשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו, ואחת ממתינה עד שיאפו השתים שלפניה, **ואמרתי לו, וְלָמָּדֵינוּ רַבֵּינוּ**, האם נאמר כלל זה **בְּנָשִׁים וְרִיזוֹת**, הלשות ועורכות במהירות, **אוֹ בְּנָשִׁים שֶׁאֵין וְרִיזוֹת**, האם **בְּעֵצִים לַחִים** שנדלקים לאט **אוֹ בְּעֵצִים יְבֵשִׁים**, האם **בְּתַנּוּר חַם** האופה מהרה, **אוֹ בְּתַנּוּר צוֹנֵן**, והלא כשהנשים עצליות או העצים לחים או התנור צונן אינן אופות במהרה, ועלול בצקם להחמיץ, **וְאָמַר לִי** רבן גמליאל, **אֵין לְךָ אֶלָּא מָה שָׁעֲנוּ חֲכָמִים, זֶה הַכְּלָל, תֶּפַח תִּלְטוֹשׁ בְּצוֹנֵן**, וכך לא תחמין העיסה אף בנשים עצליות ובעצים לחים ובתנור צונן.

★ ★ ★

משנה **משנתנו מבארת את סימני החימוץ שבעיסה: שְׂאוֹר** - בצק שהחל להחמין ולא נתחמץ כל צרכו, **יַשָּׁרָף** - צריך לבערו קודם הפסח[כג], **וְאוּלָם הָאוֹכֵל**[ל] בפסח **פָּטוּר** ממלקות ומכרת, מכיון שאינו חמץ גמור אלא חמץ נוקשה[כד]. **סִידוּק** - בצק שהחמיץ עד שנעשו בו סדקים, **יִשָּׂרֵף, וְהָאוֹכֵל**[ל] **חַיָּיב כָּרֵת**, שהוא חמץ גמור. המשנה מביאה מחלוקת במהותם של 'שיאור' ו'סידוק', **אֵיזֶהוּ שְׂאוֹר, בְּקַרְנֵי חֲגָבִים** - בצק שנעשו בו סדקים אחד לכאן ואחד לכאן[כה]. ואיזהו **סִידוּק**, שנתרבו סדקיו עד **שֶׁנִּתְעָרְבוּ סְדָקִין זֶה בְּזֶה**, **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, זֶה וָזֶה** - בין בצק שנתערבו סדקיו זה בזה ובין בצק שאין בו אלא סדק לכאן וסדק לכאן הרי הוא בכלל 'סידוק', **וְהָאוֹכֵל**[ל] **חַיָּיב כָּרֵת**, שחמץ גמור הוא, **וְאֵיזֶהוּ שְׂאוֹר** שהאוכלו פטור מכרת[כו], **כָּל** שאין בו סדק אלא **שֶׁהִכְסִיפוּ** [-הלבינו[כז]] **פָּנָיו** של הבצק **כְּפְנֵי אָדָם שֶׁעָמְדוּ שְׂעָרוֹתָיו** מתוך פחד ורתת, שמחמת הפחד פניו מכסיפים[כח].

★

גמרא **הגמרא מביאה ברייתא בענין שיאור וסידוק: תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **אֵיזֶהוּ שְׂאוֹר, כָּל שֶׁהִכְסִיפוּ פָּנָיו כְּאָדָם שֶׁעָמְדוּ שְׂעָרוֹתָיו**, ואיזהו **סִידוּק**, שנעשו סדקים **כְּקַרְנֵי חֲגָבִים, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר**[כט]. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**[ל], **אֵיזֶהוּ שְׂאוֹר, כְּקַרְנֵי חֲגָבִים**, ואיזהו **סִידוּק, שֶׁנִּתְעָרְבוּ סְדָקִין זֶה בְּזֶה, וְזֶה בְּזֶה, וְזֶה וָזֶה הָאוֹכֵל**[ל] **חַיָּיב כָּרֵת.**

מקשה הגמרא על השנוי בברייתא שלדברי חכמים חייב כרת על שיאור: וְהָאָנָן תָּנַן במשנתנו, **שְׂאוֹר יִשָּׂרֵף וְהָאוֹכֵל**[ל] **פָּטוּר** ממלקות ומכרת, **הָכְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**, וחכמים שבברייתא הם רבי יהודה. מתרצת הגמרא, **אֲמַר** - אמור שהסיפא ששנינו 'וזה וזה האוכלו חייב כרת' אינה המשך דברי חכמים, אלא התנא של הברייתא מסיים, **שְׁלָמְרֵי מֵאִיר, זֶה וָזֶה** - בין אם נתערבו הסדקים זה בזה, שאמר רבי יהודה שהוא סידוק, ובין אם נעשו בו סדקים מרוחקים כקרני חגבים, שאמר רבי יהודה שהוא שיאור, **הָאוֹכֵל**[ל] **חַיָּיב כָּרֵת**, כיון שלדעתו שניהם 'סידוק' הם[לא], אבל חכמים [-רבי יהודה שבמשנתנו] סוברים, שקרני חגבים הוא 'שיאור' והאוכלו פטור כדין חמץ נוקשה.

הגמרא מפרשת את דעת רבי מאיר: אֲמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי מֵאִיר - מה טעמו של רבי מאיר המחייב כרת על בצק שיש בו כקרני חגבים, משום **שֶׁאֵין לְךָ כָּל קֶרֶץ וְקֶרֶץ מִלְּמַעְלָה, שֶׁאֵין לוֹ בָּמָּה קְרָקִים מִלְּמַטָּה** בתוך הבצק. ולכן, אף שלעין נראים רק הסדקים שמלמעלה והם רק כקרני חגבים, בתוכו ישנם סדקים שמעורבים זה בזה, והבצק חמץ גמור.

★ ★ ★

במשנה לעיל (מג), ומשמע שאין הלכה כבן בתירא שאמר (שם) שתטיל את העיסה בצונן כדי שלא יחמיץ, ואם כלל זה שצונן מונע את העיסה מלהחמיץ הוא סתם משנה היה להם לפסוק כבן בתירא. אמנם לפי מה שכתבו התוספות (שם ד"ה תפיל) שגם רבי אליעזר מודה לבן בתירא שהטלה לצונן מועילה למנוע מהעיסה מלהחמיץ, ולא נחלקו אלא אם לכתחילה יש לסמוך על כך, יש לומר שכלל זה הוא סתם משנה ואינו מדברי רבי עקיבא. הון עשיר (על תוספות). וכן כתב המלאכת שלמה בשם ה"ר אלעזר אזכרי ז"ל, שכלל זה הוא סתם משנה ולא מדברי רבי עקיבא, וראה שם בטעמו. והעיר המלאכת שלמה, שמלשון הברייתא שבגמרא משמע שהכלל הוא מדברי רבן גמליאל.

כא. **לפי** שתנוריהם היו קטנים, אשה לא היתה יכולה לאפות מלוא צרכה בבת אחת, אלא היתה לשה מעט בשיערו מלוא התנור ואופה, וחוזרת ולשה ואופה. רש"י (ד"ה חוזרות) והר"ש מקטפת).

כב. **לדעת** הרמב"ם (ממן ומצה פ"ו ה"ג), כל זמן שעוסקים בבצק אינו מחמיץ אפילו יעסקו בו יום שלם, כמו שמשמע מלשון הברייתא. וכתב הר"ן (על פרקי, ד"ה בשלמ) שלדעת הרמב"ם מה שאמרו במשנה 'שלש נשים', היינו שלכתחילה לא התירו חכמים יותר משיעור זה שמא לא תעסוק בבצק כל הזמן, אבל אם עשתה כן ויודעת בודאי שלא פסקה מלהתעסק בו אין חרששים שהחמיץ. אבל בחידושי הריטב"א (ד"ה ובן) כתב, שלדעת הרמב"ם מותר ללוש יותר משיעור זה אפילו לכתחילה, ומה שאמרו במשנה 'שלש נשים' היא עצה בעלמא, שביותר נשים יצטרכו לטרוח הרבה לעסוק בבצק כדי שלא יניחו העיסה בלא העסק, אבל אין זה חיוב. אך כתב בשם הרי"ט, שרק בעיסוק בבצק כסדר הזה, דהיינו כשזו אופה זו עורכת וכשזו עורכת זו לשה, אז אפילו שהו, כל זמן שעוסקות בבצק אינו מחמיץ, ומה ששנינו במשנה 'שלש נשים' דווקא הוא, שלא התירו אלא באופן זה.

כג. **ואף** שאין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא [כדלהלן], ומדאורייתא אין צריך לבערו, מכל מקום צריך לבערו מדרבנן, שהחמירו חכמים שלא ישהה אותו ברשותו בפסח, שמא יבוא לאכלו. תוספות (לעיל ג, ד"ה פוק) וראה שם שני טעמים מדוע התמירו בחמץ יותר מבשאר איסורי אכילה. והפני יהושע (לעיל מג, ד"ה ואלא) כתב, שלדעת רש"י (שם ד"ה ואלא) אפשר שצריך לבערו מדאורייתא, ורק לענין אכילה סובר רבי יהודה שהוא פטור. כה. **ראה** לעיל (מג). בהערה בביאור הלשון חמץ נוקשה ובביאור ענייני. כה. **הבצק** כשמתחמץ והולך, בתחילה מלבינים פניו כפני אדם שנעמדים שערותיו מחמת פחד, ואחר כך נעשים על הבצק סדקים אחד לכאן ואחד לכאן כקרני חגבים, ולבסוף מתרבים הסדקים עד שמתערבים זה בזה. על פי רש"י (לעיל מג, ד"ה שיאור). וכקרני חגבים היינו שמרוחקים הסדקים זה מזה כקרני חגבים שמרוחקים זה מזה. מדרש שכל טוב (כוכל, שמות פרק יב). כו. **אבל** במלקות חייב, וכמבואר בברייתא לעיל (מג). שלדעת רבי מאיר [שהוא חכמים שבמשנתנו, כמבואר ברש"י (ד"ה חכמים)] האוכל שיאור לוקה ארבעים [ונחלקו רבי מאיר ורבי יהודה גם מהו שאור, וגם האם לוקים על אכילתן]. מהרש"ל (חידושים, כתם"ו ד"ה וחכמים). אולם הרמב"ן (מלחמות פ"ק, לעיל מג, ד"ה בפ"ג) שלדעת הרמב"ם מה שאמרו במשנה 'שלש נשים', היינו שלכתחילה לא התירו חכמים יותר משיעור זה שמא לא תעסוק בבצק כל הזמן, אבל אם עשתה כן ויודעת בודאי שלא פסקה מלהתעסק בו אין חרשים שהחמיץ. אבל בחידושי הריטב"א (ד"ה ובן) כתב, שלדעת הרמב"ם מותר ללוש יותר משיעור זה אפילו לכתחילה, ומה שאמרו במשנה 'שלש נשים' היא עצה בעלמא, שביותר נשים יצטרכו לטרוח הרבה לעסוק בבצק כדי שלא יניחו העיסה בלא העסק, אבל אין זה חיוב. אך כתב בשם הרי"ט, שרק בעיסוק בבצק כסדר הזה, דהיינו כשזו אופה זו עורכת וכשזו עורכת זו לשה, אז אפילו שהו, כל זמן שעוסקות בבצק אינו מחמיץ, ומה ששנינו במשנה 'שלש נשים' דווקא הוא, שלא התירו אלא באופן זה. כג. **ואף** שאין עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא [כדלהלן], ומדאורייתא אין צריך לבערו, מכל מקום צריך לבערו מדרבנן, שהחמירו חכמים שלא ישהה אותו ברשותו בפסח, שמא יבוא

משנה משנה זו עוסקת בדין ערב פסח שחל בשבת, מתי מבערים את החמץ: **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן שהוא זמן ביעור החמץ, **שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת**, ואי אפשר לשרוף את החמץ בזמנו, **מְבַעֲרִין אֶת הַכֹּל** - בין חולין ובין תרומה, **מִפְּנֵי הַשְּׁבָּת**, ומשייר מהחמץ מה שרוצה להשתמש לשבת זו, אבל מה שבדעתו לבער, מבער מערב שבת[א], **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בְּזְמָנָן** - בערב פסח, כלומר, בשבת. דהיינו, שאינו צריך לבער בערב שבת, אלא יכול להשאיר את כל החמץ ולבערו בשבת שבה[ב], באופן שמותר לבער בשבת[ג]. **רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק אוֹמֵר, תְּרוּמָה** שאסורה לזרים ולהמת זרים ואוכליה מועטים, מבער **מִפְּנֵי הַשְּׁבָּת**, שיש לחשוש שאם ישייר ממנה לשבת לא יוכל לבער את כולה, **וְחוֹשֵׁין** שאוכליהם רבים[ד], ויכול להאכילם לאחרים, מבער **בְּזְמָנָן**, ולא חוששים שישאר מהם.

★

גמרא הגמרא מביאה ראיה שערב פסח שחל בשבת, מבערים את החמץ בשבת: **תָּנְיָא** בברייתא - **רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק אוֹמֵר, פַּעַם אַחַת שָׁבַת** - נשתהה שבת אחת **אַבָּא** [-רבי צדוק] **בְּגִבְעָה, וְהָל אֲרַבָּעָה עָשָׂר לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת** ההיא, **וּבָא** בשבת **זוּגִין** [-שם אדם] שהיה **מְמוּנֶּה שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל, וְאָמַר, הָגִיעַ עֵת לְבַעֵר אֶת הֶחָמֵץ, וְהִכָּתְתִי אֶחָד אַבָּא וּבִיעַרְנוּ אֶת הֶחָמֵיץ**, ומכאן ראיה שמבערים את החמץ בשבת[ה].

★ ★ ★

משנה משנה זו מבארת שאדם שהלך מביתו בערב פסח, וזכר שיש לו חמץ **בביתו, מתי די בזה שיבטלו בלבו וכשיחזור לביתו יבערו, ומתי צריך לחזור מיד לביתו לבערו: הַהוֹלֵךְ** בערב פסח, **לְשַׁחֵט אֶת פִּסְחוֹ**, וכן ההולך **לְמוּל אֶת בְּנוֹ**[ו], וכן ההולך **לֶאֱכוֹל סְעוּדַת אֵירוּסִין**[ז] **בְּבֵית חָמִיו**[ח], **וְנִזְכַּר שֶׁיֵּשׁ לוֹ חָמֵץ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ**[ט] שעדיין לא ביערו, **אִם** יש שהות ביום, **שׁוֹבֵל לְהַחֲזִיר** לביתו **וּלְבַעֵר** את החמץ, **וְלָהַחֲזִיר** אחר כך **לְמְצוָתוֹ** - לשחוט פסחו או למול בנו או לאכול סעודת האירוסין, **יַחֲזִיר** לביתו **וִיבַעֵר** את החמץ ויחזור למצותו, **וְאִם לָאו** - שאין שהות ביום לחזור לביתו ולבער את החמץ ולקיים את המצוה שהלך לעשותה, **מְבַטְּלוֹ בְּלִבּוֹ**[י] - יבטל את החמץ במקום שנמצא בו, וכשיגיע לביתו יבערנו.

אבל אם היה הולך **לְהַצִּיל** את ישראל הנרדפים **מִן הַגַּנָּבִים וּמִן הַגְּזֵלָה וּמִן הַלְּסָטִים וּמִן הַדַּיְּקָה וּמִן הַמַּיָּזִיקוֹת, וְכָלוּ** את החמץ **בְּלִבּוֹ**[יא] - ולא יחזור אפילו אם יש שהות לחזור ולבער את החמץ ואחר כך להצילו, כיון שמן התורה די בביטול בלבד[יב].

וְאִם היה הולך **לְשִׁבְעוֹת שְׁבִיתַת חֲרָשׁוֹת** - לערב עירוב תחומין, שהולך לשבות עם חשיכה בגבול תחום שבת[יג], כדי שיוכל ללך מחר ביום טוב, משם ולהלאה עוד אלפיים אמה, והוא לצורך דבר שאינו מצוה[יד], **יַחֲזִיר מִיָּד** לבער את החמץ, ואפילו אין לו שהות ללכת אחר כך לשבות שביתה על התחום.

המשנה עוברת לעסוק בענין אדם שיצא מירושלים ובידו בשר קודש שצריך שריפה, האם צריך לחזור לשורפו, או שיכול לשורפו במקום שנמצא: וְכֵן מִי שֶׁיָּצָא מִירוּשָׁלַיִם, וְזִמֵּן בָּשָׂר שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ בָּשָׂר קֹדֶשׁ - של קדשים קלים, וכיון שהוציאו מירושלים נפסל לאכילה[טו], וצריכים לשורפו בתוך ירושלים, **אִם עָבַר** את **צוּפִים** - שם כפר שיכול לראות את בית המקדש משם[טז], **שׁוֹרְפוֹ בְּמְקוֹמוֹ**, שכיון שהרחיק בדרכו הרבה, לא הטריחוהו חכמים לחזור לירושלים[יז]. **וְאִם לָאו, חוֹזֵר וְשׁוֹרְפוֹ לִפְנֵי הַבִּירָה** - מקום מחוץ לעזרה שהיו שורפים בו קדשים קלים שנפסלו[יח], **מְעֻצֵּי הַמַּעֲרָכָה**[יט].

המשנה מבארת מהו שיעור החמץ והבשר שצריך לחזור בשבילו. מברירת המשנה: וְעַד כַּמָּה הֵן חוֹזְרִין - באופנים שאמרנו שצריכים לחזור, על איזה שיעור של חמץ, או בשר קודש, צריך לחזור כדי לשורפו.

מבארת המשנה: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, זֶה וָזֶה - בין חמץ ובין בשר קודש, שיעורו **כַּכֵּיצָה**, אבל אם הוא פחות מכביצה, מבטל את החמץ בלבו, ושורף את בשר הקודש במקומו. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, זֶה וָזֶה** שיעורם **בְּגוּנְיָא. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בָּשָׂר קֹדֶשׁ** שיעורו **בְּגוּנְיָא, וְחָמֵץ** שיעורו **בְּכַכֵּיצָה**[יט].

★

גמרא שנינו במשנה שההולך לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם אין לו שהות לחזור ולבער ולהגיע לסעודת האירוסין, אינו חוזר. **מקשה הגמרא: וְרַמִּינְהוּ** - ויש להקשות, הרי שנינו בברייתא, **הַהוֹלֵךְ** בערב פסח, **לֶאֱכוֹל סְעוּדַת אֵירוּסִין בְּבֵית חָמִיו**, וְכֵן ההולך **לְשִׁבְעוֹת שְׁבִיתַת חֲרָשׁוֹת** - לערב עירוב תחומין, שהולך לשבות עם חשיכה בגבול תחום שבת, כדי שיוכל לילך מחר ביום טוב משם והלאה, לצורך דבר שאינו מצוה, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, **יַחֲזוֹר מִיָּד** לביתו לבער החמץ, אפילו אם אין שהות לחזור. וקשה, שבמשנתנו שנינו, שההולך לסעודת אירוסין, ונזכר שלא ביער את החמץ, אינו חוזר לבער, אלא מבטל בליבו.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לָא קַשְׁיָא, הָא - הברייתא היא דברי **רַבִּי יְהוּדָה**, שסובר שסעודת אירוסין אינה מצוה אלא רשות. ואילו **הָא** - המשנה, היא דברי **רַבִּי יוֹסֵי**, שסובר שסעודת אירוסין היא מצוה. **דְּתַנְיָא** בברייתא, **סְעוּדַת אֵירוּסִין** היא **רְשׁוּת, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, סעודת אירוסין היא **מִצְוָה**. ולכן המשנה שהיא דברי רבי יוסי, כתבה שההולך לסעודת אירוסין אינו חוזר, שלשיטתו היא סעודת מצוה. והברייתא שהיא דברי רבי יהודה, כתבה שההולך לסעודת אירוסין חוזר, שלשיטתו סעודת אירוסין אינה מצוה.

מוסיפה הגמרא תירוץ נוסף: וְהָשְׁתָּא [-ועכשיו] **דְּאָמַר רַב חִסְדָּא, שִׁבְעָה לְשׁוֹנוֹת** רבי יהודה ורבי יוסי, אם סעודת אירוסין היא רשות או מצוה, היא רק **בְּסְעוּדָה שֵׁנִית** - דרך החתנים שלאחר סעודת האירוסין, שולחים מתנות לכלה וסועדים בביתה, וסעודה זו נקראת סעודה שניה, ועל סעודה זו נחלקו האם היא סעודת מצוה או לא, **אֲבָל בְּסְעוּדָה רִאשׁוֹנָה** שלאחר האירוסין, **דִּבְרֵי הַכֹּל** היא **מִצְוָה**[כ]. אם כן **אַפִּילּוּ תֵּימָא** [-אפילו תאמר], **הָא וְהָא** - בין הברי המשנה ובין דברי הברייתא הם לפי **רַבִּי יְהוּדָה, וְלָא קַשְׁיָא, הָא** - המשנה מדברת **בְּסְעוּדָה רִאשׁוֹנָה**, שהיא סעודת מצוה, ולכן אינו חוזר. **וְאִילּוּ הָא** - הברייתא מדברת **בְּסְעוּדָה שֵׁנִית**, שהיא אינה מצוה אלא רשות, ולכן חוזר.

הגמרא מביאה ברייתא שנחלקו בה רבי יהודה ורבי יוסי בסעודת אירוסין אם היא מצוה: תָּנְיָא בברייתא, **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, אֲנִי לֹא שָׁמַעְתִּי** שתהא מצוה **אֶלָּא סְעוּדַת אֵירוּסִין** לבדה, **אֲבָל לֹא** סעודה שאוכל החתן בבית הכלה כששולח **סְבָלוֹנוֹת** - כלים נאים למתנה. **אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי, אֲנִי שָׁמַעְתִּי סְעוּדַת אֵירוּסִין וְסִבְלוֹנוֹת, ששתיהן** סעודות מצוה[כי].

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין איסור השתתפות בסעודה שאינה סעודת מצוה, ודנה איזו סעודת אירוסין נחשבת למצוה: תָּנְיָא בברייתא, **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, כָּל סְעוּדָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל מִצְוָה, אֵין תַּלְמִיד חָכָם רַשַּׁאי לֵהָנוֹת מִמֶּנָּה.**

שואלת הגמרא: בְּגוֹן מַאי - מה היא סעודה שאינה של מצוה. **משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּגוֹן** סעודת נישואי **בַּת כֹּהֵן לְיִשְׂרְאֵל**, כיון שבת כהן צריכה להינשא לכהן, ולא לפגום משפחתה להינשא לישראל, וכן

א. **רש"י** (ד"ה מבערין). ב. **עד** פי בעל המאור (ד"ה מתניתין). ג. **רבינו** יהונתן מלוניל (ד"ה ואלו) כתב, שמבערים את החמץ בשבת על ידי שנותנים אותו לגוי או שבהמה שיאכלום. ובעל המאור (ד"ה מתניתין) כתב שיכול לפרר ולזרות לרוח. ד. **רש"י** (ד"ה מתניתין). והריטב"א (לעיל יג, ד"ה אמר) כתב, שחולק אוכליהם רבים ואף ביעורהם רבים, שיכול ליתנם לגוי או להשליכם לאיבוד [מה שאין כן בתרומה שאסור ליתנה לגוי או להשליכה לאיבוד]. ה. **פירוש**, שנתנהגו לחיה או לגוי שיאכלום. רבינו יהונתן מלוניל (ד"ה וחכמ). ובתוספתא (פ"ב ה"ב) הגירסא היא 'והלכתי אני ואבא לבית רבן גמליאל וביערנו את החמץ' וביאר המנחת יצחק (סס ד"ה אמר), שהלכו לבית רבן גמליאל בשביל שיהיו הרבה אנשים לאכול את החמץ שהותיר רבן גמליאל לשבת, ומה שאמר רבי אלעזר בר צדוק 'וביערנו את החמץ' הכוונה היא, שאכלוהו. ו. **והטעם** הוא משום שבמקום שיש סכנה אסור להשתהות מלהציל אלא צריכים ללכת מיד להציל שמא אחר כך לא יוכלו כבר להציל. מארעי (ד"ה ניחם). שיש לחוש שמתוך שיחזור לביתו יתעכב על ידי דבר אחר ולא יחזור להציל. נמוקי יוסף (ד"ה מתניתין). ז. **רש"י** (ד"ה ויצתה). ח. **עד** פי פירוש רש"י והמאירי (ד"ה בשבת). אבל אם היה הולך לשבות על התחום כדי שיוכל לילך למחר לדבר מצוה, כגון ללכת לבית האבל או לבית המשתה [-של שמחת חתן וכלה. על פי המאירי (שם)], הרי הוא כהולך לדבר מצוה, שאם אין לו שהות לחזור ולבער ולחזור למצותו, אינו חוזר לבער. רש"י (שם). והתוספות (ד"ה בשבת) הקשו על דברי רש"י, כיצד יתפרשו דברי המשנה לדעת הסוברים (מיוחסין נ"ל) שאין מערבין עירובי תחומין אלא לצורך דבר מצוה. ולכן פירשו, שלא מדובר כאן על שביתת תחומין כלל, אלא פירוש המשנה הוא, שההלך מביתו בערב יום טוב כדי לשבות ביום טוב בבית קרובו או אוהבו [על פי תוספות רבינו פרץ (בשבת), ובן פירש התחם סופר (ד"ה שפיתם)] את דברי התוספות). ועיין במאירי (ד"ה

שמסביר את דברי תוספות באופן אחר. ועיין בב"ח (סו"ס סי' תמד ס"ק), שתירץ את קושיית התוספות על רש"י. ט. **בשר** קדשים שיצא חוץ למקום אכילתו, נחשב שיצא חוץ למחיצתו' הנפסל בפסול 'יוצא'. וקדשים קלים שאכילתם בכל ירושלים, מחיצתם היא חומת ירושלים, וכשיוצאים מירושלים נפסלים. ובמסכת זבחים (שם) למדו פסול יוצא מהפסוק (שמות כט ג) 'ובשר בשדה טרפה לא תאכלו', ודרשו, שבשר שנמצא בשדה, דהיינו חוץ למחיצתו, לא תאכלו. י. **רש"י** (ד"ה ויצתה) וההוספות (ד"ה שם) פירשו שכל מקום סביב לירושלים שאפשר לראות משם את בית המקדש נקרא כן. יא. **רש"י** (בקמץ שם; ד"ה שוחטו). יב. **רש"י** (לעיל כה. ד"ה שמלוין). וכתבו התוספות (ד"ה שנתן) שנחלקו האמוראים בזבחים (קד:), האם הר הבית כולו נקרא בירה, או שזה מקום מסוים בהר הבית שנקרא כן. יג. **כלומר**, מעצים שהיו עומדים להערך על המזבח החיצון להבעיר בהם אש בשביל להקריב עליהם את הקרבנות. וללקמן (שם), יבואר למה משתמש בעצי המערכה ולא בעצי עצמה. יד. **'אירוסין'** בלשון חז"ל הוא מעשה הקידושין, וסעודת אירוסין היא סעודה שעושים לכבוד הקידושין, ולפי כולם היא סעודת מצוה, לפי שנעשית על דבר מצוה. טו. **מדברי** רש"י (ד"ה סעודת ד"ה שם) ותוספות (ד"ה שם) נראה שסעודת סבלונות, היא סעודה שניה, ועל סעודה זו אמר רב חסדא לעיל שנחלקו האם סעודת מצוה היא או לא. והקשו תוספות (שם), הרי ברייתא זו מסיעת לדברי רב חסדא, שאמר שלא נחלקו אלא בסעודה שניה, אבל בסעודה הראשונה כולם מודים שהיא סעודת מצוה, ואם כן מדוע הגמרא לא מביאה ראיה לרב חסדא מברייתא זו. אמנם בחתם סופר (ד"ה שם) כתב שאינו מוכרח שסעודת שניה המוזכרת בגמרא לעיל היא סעודת סבלונות, אלא יתכן שהיא סעודה נוספת חוץ מסעודת סבלונות, ורבי יהודה ורבי יוסי נחלקו בשתי סעודות אלו האם הן מצוה או לא.

סעודת נישואי בַּת תַּלְמִיד חָכָם לְעַם הָאָרֶץ[טז][טז]. ודברי רבי יוחנן הם לטעמו, דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בַּת כֹּהֵן הנישאת לְיִשְׂרְאֵלִי, אֵין זוֹנִין עוֹלָה יָפָה - במזל טוב. ומשום שאין זיווגן עולה יפה אין זו סעודת מצוה[יז].

מברכת הגמרא: מַאי הִיא - מה יוצא בסופם. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב חִסְדָּא, אוֹ** נעשית אַלְמָנָה, **אוֹ** נעשית גְּרוּשָׁה, **אוֹ** זָרַע אֵין לָהּ[יח][טז]. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא - בברייתא שנינו, שישראל הנושא בת כהן, או הוא קוֹבְרָהּ - שמתה קודם זמנה, **אוֹ** היא קוֹבַרְתּוֹ - שמת קודם זמנו, **אוֹ** מְבִיאָתוֹ לִידֵי עֲנִיּוּת[יט].

מקשה הגמרא: אֵינִי - האם כך הוא שאמר רבי יוחנן שאין זיווגם עולה יפה, **וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הָרוֹצֶה שֶׁיִּתְעַשֵּׁר, יִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן** הכהן, וישא בת כהן, **שכָּל שֶׁכֵּן שֶׁזְּכוּת הַתּוֹרָה וּזכות הַכְּהוּנָּה מְעַשְּׁרָתָן** - תגרום שיתעשרו[יט]. **מתרצת הגמרא: לֹא מַשָּׁא, הָא** - מה שאמר רבי יוחנן שיעשיר, מדובר **בְּתַלְמִיד חָכָם** שנשא בת כהן, ששבח הוא לאהרן הכהן, **וְהָא** - מה שאמר רבי יוחנן שאין זיווגם עולה יפה, מדובר **בְּעַם הָאָרֶץ** שנשא בת כהן, שגנאי הוא לאהרן, והם נענשים על כך.

הגמרא מביאה מעשים על אמוראים שנשאו בנות כהנים: רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, נָסִיב בָּהֲנָתָא - נשא כהנת, ולאחר מכן חָלַשׁ [-חלה]. **אָמַר, לֹא נִיחָא לֵיהּ לְאַהֲרֹן** הכהן, **דְּאִדְּבַק בְּזַרְעֵיהּ** - שאדבק בזרעו, **דְּהֲוֵי לֵיהּ חֶתְנָא כִּי אֲנָא** - שיהיה לו חתן כמוני.

רַב אִידִי בַּר אָבִין נָסִיב בָּהֲנָתָא - נשא כהנת, **נְפַקוּ מִינַּיהּ תְּרֵי בְּנֵי סָמְיְכֵי**[כ] - נולדו לו שני בנים שנסמכו לרבנות, והם, **רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי**[טז].

אָמַר רַב פָּפָּא, אִי לָא נְסִיבְנָא בָּהֲנָתָא - אם לא הייתי נושא כהנת, **לָא אִיעַתָּרִי** - לא הייתי מתעשר[כא]. **אָמַר רַב בָּהֲנָא**[כ], **אִי לָא נְסִיבְנָא בָּהֲנָתָא, לָא גָּלֵאי** - לא הייתי גולה מבבל לארץ ישראל[כא]. **אָמְרוּ לֵיהּ** לרב כהנא, **וְהָא לְמָקוֹם תּוֹרָה גָּלֵית, וְאִם כֵּן אֵין זה עונש. אמר להם, לָא גָּלֵאי דְּדַבָּלֵי אִינָשֵׁי** - לא גליתי כדרך שאר אנשים שעולים לארץ ישראל מרצונם, אלא גליתי על כרחי, מחמת סכנת נפשי ואימת המלכות[כב].

הגמרא מבארת מהו עונש הנהנה מסעודת רשות: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כָּל הַנֶּהֱנֶה מִסְּעוּדַת הָרְשׁוּת, לְסוֹף הוּא גּוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ו ז) **'וְאִכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבָּק'** - אוכלים כבשים מן הצאן, ועגלים ממקום כינוסם[כג], **וּכְתִיב** אחר כך (שם ו ז) **'לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים'** - יגלו לפני כולם[כד].

★

הגמרא מבארת מה סופו של תלמיד חכם המרבה לסעוד בכל מקום: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כָּל תַּלְמִיד חָכָם הַמְרַבֶּה סְעוּדָתוֹ** [-לסעוד] **בְּכָל מָקוֹם**[כה] - **סוֹף** - סופו, מחמת שהרגיל את עצמו לאכילה רבה, **שֶׁמַּחֲרִיב אֶת בֵּיתוֹ**[כו] - שמכלה ממונו ומוכר כל כליו להשגת מזונות[כז], **וּמְאַלְמֵן אֶת אִשְׁתּוֹ** - שגורם שתהיה כאלמנה חיה, כשגוזלה לחפש לאכול כפי שהורגל[כח], **וּמְיַתֵּם אֶת גּוּזְלָיו** [-ילדיו], שאף הם כיתומים חיים[כט], **וְתַלְמִידוֹ מְשַׁתֵּכֵּחַ מִמֶּנּוּ**, לפי שאינו עסוק לחזור עליו[ל], **וּמַהֲלוֹמוֹת רַבּוֹת בְּאוֹת עָלָיו** - מחלוקות בהלכה מחמת ששכח תלמודו, ומריבות עם חנונים שלוקח מהם מזונות בהקפה בשביל סעודותיו, **וְדִבְרֵי אֵימָה נִשְׁמָעִים** - מתקבלים, **וּמְהֻלָּל שֵׁם שָׁמַיִם וְשֵׁם רַבּוֹ וְשֵׁם אָבִיו**, שכך אומרות הבריות, כמה מכוערים מעשיו של זה שלמד תורה, אוי לו לאביו שלימדו תורה, אוי לו לרבו שלימדו תורה[לא], **וְגוֹרֵם שֵׁם רָע לוֹ וּלְבָנָיו וְלִבְנֵי בָנָיו, עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת**, שמתוך מעלתו שהוא תלמיד חכם, הנהגתו הרעה מפורסמת ביותר ואינה נשכחת[לב].

שואלת הגמרא: מַאי הִיא - מה הוא השם רע שגורם. **משיבה הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, קְרִי לֵיהּ** - קוראים לבנוי[לג], **בַּר מְחִים תְּנוּרֵי** - בן של מחמם תנורים, כדי לאכול פת חמה, לרוב גרגרנותו הבזויה[לד].

משיבה הגמרא תשובה נוספת: רָבָא אָמַר[לה], קוראים לו **בַּר מְרַקֵּיד בֵּי כּוּבֵי** - בן של מרקד בחנויות, כדרך הליצנים שמשחקים ומרקדים בחנויות כדי שיתנו להם לשתות בשכרם.

משיבה הגמרא תשובה נוספת: רַב פָּפָּא אָמַר, קוראים לו **בַּר מְלַחֵיךְ פִּינְכֵי** - בן של מלחך קערות, לרוב תאותו לאוכל.

משיבה הגמרא תשובה נוספת: רַב שְׁמַעְיָה אָמַר, קוראים לו **בַּר חוּךְ רַבָּנָן** - בן של מקפל בגדיו ורובין וישן עליהם, כדרך המשתכר שאינו מספיק לילך לביתו ולשכב על מיטתו אלא מקפל לבושו תחתיו וישן[לו].

★

הגמרא מבארת מעלת לקיחת בת תלמיד חכם והחיסרון שבלקיחת בת עם הארץ: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **לְעוֹלָם** [לז] **יִמְכּוֹר אָדָם כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְיִשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חָכָם, שֶׁאִם אֵפִילּוּ אִם** לאחר זמן הוא **מֵת אוֹ גּוֹלֶה** מביתו, **מוּבְטָח לוֹ שֶׁבָּנָיו תַּלְמִידֵי חֲכָמִים**, לפי שאמם מלמדת ומרגילה אותם בלימוד תורה בזריזות ובשקידה רבה כמו שראתה בבית אביה[לח], **וְאַל יִשָּׂא בַּת עַם הָאָרֶץ, שֶׁאִם מֵת אוֹ גּוֹלֶה, יגדלו בָּנָיו עַמֵּי הָאָרֶץ.**

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **לְעוֹלָם יִמְכּוֹר אָדָם כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ**[כב], **וְיִשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חָכָם, וְיַשֵּׂא בִּתּוֹ לְתַלְמִיד חָכָם. וְאִם לָאו הוּא, עָנְבֵי עָנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעָנְבֵי הַגֶּפֶן**[לט], שהוא דָּבָר נָאֶה וּמִקֻּבָּל[מ] לשומעים. **וְלֹא יִשָּׂא בַּת עַם הָאָרֶץ, וּמָשָׁל לָזֶה הוא**, עירוב **עָנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעָנְבֵי הַחֲנֻוָּה**

וזמם האיסור להשתתף בסעודה זו הוא, משום שבהשתתפותו בסעודה נראה כמסכים על שידוך זה, על אף שנעשה שלא כרצון חכמים. עיין יעקב (ר"י פון). מה שאנו נוהגים להשתתף בסעודת נישואין של ישראל לבת כהן או עם הארץ לבת תלמיד חכם, זה משום שלפי ידיי שאומרים שם שירות ותשבחות לה', הסעודה נחשבת סעודת מצוה. מרדכי (ס"ר רמז תריט). אמנם בעיון יעקב (שם) כתב, שלשון 'אינו ראוי' יכול להתפרש אף שלא בלשון איסור, אלא שאינו חייב להשתתף, אבל אם רוצה ראשי לשבת בסעודה זו, והשמיעה לנו הברייתא בדין זו, שאף על פי שכתוב בגמרא לקמן (קיג:) שיש חיוב לשבת בסעודת מצוה, ומי שאינו יושב בסעודת מצוה הוא מנודה לשמים, אף על פי כן בסעודה זו אין חיוב לשבת, שאינה נחשבת כסעודת מצוה. **יז. רבינו** חננאל (ר"י מגיץ פ"ל מלמד). **יח. שכתוב** בפסוק (ויקרא כא יג) 'יבת כהן כי תהיה לאיש זר' וגו' ומסתמ לזה נאמר (שם כב יג) 'יבת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה'. רש"י (ר"י פ' אלמנה). **יט. משום** שהקטרת הקטורת שהיא עבודת כהן, גורמת לעשירות (ויומא כו:), וכל שכן התורה שנאמר בה (משלי ג טז) 'בשמאלה עושר וכבוד'. **כ. שכן** מצינו בברכה שבירך משה רבינו את שבט לוי, שבירכם בלשון זו, 'יורו משפטיך ליעקב' (דברים לג י), ואף על פי שברכה זו נאמרה לכל שבט לוי, עיקרה נאמרה לכהנים, שנאמר בפסוק (שם ח ט) 'ובאמת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט' [ורואים מפסוק זה שעיקר ברכת יעקב אבינו חלה על הכהנים, שהם היו דנים ומורים את העם]. הכי גרסינן בגמרא לקמן (קיג:), כתוב, שרב פפא אמר שהעשיר מחשכר שהיה עושה. והקשו התוספות (שם ד"ה לתלמ) שבגמרא כאן כתוב שרב פפא אמר שהעשיר משום שנשא בת כהן, ותירצו, ששני הדברים, מה שנשא בת כהן ומה שעשה שכר, גרמו לו להתעשר. **כב. בסובא** במסכת בבא קמא (קיג:), שאדם רצה למסור ממון חבירו למלכות, ובא לפני רב, ואמר לו רב שלא ימסור אותו, והעז פניו כנגד רב ואמר לו שאף על פי כן ימסור אותו, באותה שעה ישב רב כהנא לפני רב, כיון שראה כן, קם ושבר את מפרקתו והגרו, וברח לארץ ישראל מאימת המלכות שלא יענישוהו. **כג. רש"י** (מגוף שם). **כד. הפסוק** מדבר על עשרת השבטים, ואומר שכיון שהתעננו בריבוי תאות מסעודת הרשות, 'לכן עתה יגלו בראש גולים', פירוש שיגלו קודם שבט יהודה. מהרש"א (ר"י שלמה). ובמצודת דוד (מגוף שם) פירש ש'בראש גולים' היינו במבחר הגולים, בבזיון רב. ונענש בעוגש זה שהוא מדה כנגד מדה, שהגזלה אי אפשר לו להשיג תענוגיו וכל תאוותיו (מהרש"ל שם). ועיין כה. **ואפי"ו** עם החכמים. רמב"ם (דעות פ"ה ה"ט). הבן יהוידע (ר"י שלמה) פירש שהוולך ביום אחד לכמה סעודות, שאוכל אצל אחד, וכשמסיים הולך לאכול אצל אחר, וכן הלאה. ובספר עמק מרדכי (ר"י ס"ר כל) פירש שאין הכוונה שמרבה לאכול יותר מכדי לימודו, אלא שאת אכילתו שאוכל, אוכל בכל מקום, שעל ידי זה מתגנה על עמי הארצות ושוב אינם מחזיקים בו עוד. **כו. שכיון** שהורגל אצל אחרים לאכול הרבה, מחפש לעשות כן אף בביתו, אף על פי שבביתו אין לו, ומתוך כך מחריב את ביתו (כורי. מהרש"א (ר"י כל)). **כז. על** פי המהרש"א (שם). והבן יהוידע (ר"י שלמה) כתב, שפירושו אף כפשוטו, שמחריב ביתו ממש, שעוקר את הדלתות והחלונות למוכרם. **כח. רש"י** (ר"י ומלמן). ובבן יהוידע (שם) כתב, שהפירוש הוא שמבזבז את כל כספו להוצאותיו, ולא נשאר לו כסף לכלכל את אשתו וילדיו, ולכן מדמה אותם הברייתא לאלמנה ויתומים שאין להם מי שיזון אותם. **כט. רש"י** (שם) [בהגהות וציונים הובא שיש גורסים שדברי רש"י בד"ה גוזליו הם המשך לד"ה ומאלמן, והפירוש כאן הוא לפי גירסא זו]. **ל. בעיון** יעקב (ר"י ומלמן) כתב, שהטעם ששוכח תלמודו הוא משום מה שכתבה הגמרא להלן, ש'קורין אותו בר מך רבע', שפירושו, שמתנהג כדרך השיכורים, שמחמת שיכרותם אינם הולכים לביתם לישון אלא מקפלים את הבגדים ושנים עליהם, ובגמרא (פסוי"ח יג:) מבואר שזהו אחד מהדברים שגורמים לשכחה. **לא. על** פי המהרש"א (ר"י כל). **לב. מאירי** (ר"י אלמנ"ר). **לג. על** פי פירוש רש"י (ר"י קרו) שמדובר כאן על השם שקוראים לבנו, כמו שהגמרא אומרת 'בר מחים תנורי' [וכן בכולם], שמשמעותו היא שהוא בנו של מי שמחמם תנורים (שהם ר"י ספק ר"י פכ"ר). אמנם המהרש"א (ר"י קרי) כתב שמלשון הגמרא 'קרי ליה' משמע שקוראים לו עצמו כך, ולכן הוא מפרש שכוונת הגמרא לשם רע שגורם לעצמו, 'בר מחזי תנורי' הכוונה, שהוא בר הכי, שהוא מחמם תנורים, ולכשיגדל המצויה בגמרא בערב מקומות [כמו שמצאנו במנחות (נג.), שתלמיד חכם נקרא 'בר אוריין' שתרגומו הוא בן תורה וכדומה]. **לד. מנורת** המאור (ר"י דק' ספר ח). **לה. הבן** יהוידע (ר"י שלמה) כתב, שהאמוראים כאן אינם חולקים, אלא כל אחד אמר את הלשון שהיה מצוי במקומו ובזמנו, והגמרא הביאה את דברי כולם. **לו. 'מך'** הוא מקפל, כמו שמובא בתענית (כ:) 'במפתח בבי מיטרא, בר חמרא, מוך שקך ונגיי' [-את כשנפתחות הדלתות יורד גשם, אומרים לחמר מוכר שהוא מדה כנגד מדה, שהגזלה אי אפשר לו להשיג תענוגיו וכל תאוותיו (מהרש"ל שם)]. ועיין כה. **ואפי"ו** עם החכמים. רמב"ם (דעות פ"ה ה"ט). הבן יהוידע (ר"י שלמה) פירש שהוולך ביום אחד לכמה סעודות, שאוכל אצל אחד, וכשמסיים הולך לאכול אצל אחר, וכן הלאה. ובספר עמק מרדכי (ר"י ס"ר כל) פירש שאין הכוונה שמרבה לאכול יותר מכדי לימודו, אלא שאת אכילתו שאוכל, אוכל בכל מקום, שעל ידי זה מתגנה על עמי הארצות ושוב אינם מחזיקים בו עוד. **כו. שכיון**

וְאֵינוֹ מִתְכַּבֵּד לִשּׁוֹמְעִים[א].

תָּנוּ רַבָּנָן, לְעוֹלָם יִמְכּוֹר אָדָם כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ וְיִשָּׂא בַּת תַּלְמִיד חָכָם. אִם לֹא מָצָא בַּת תַּלְמִיד חָכָם, יִשָּׂא בַּת גְּדוֹלֵי הַדּוֹר - אַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה וְצַדִּיקִים. הַמְפוּרְסָמִים בְּמַעֲלָה וּמוֹכְתָרִים בְּמִדּוֹת[ב], אִם **לֹא מָצָא בַּת גְּדוֹלֵי הַדּוֹר, יִשָּׂא בַּת רָאשֵׁי כְּנֵסִיּוֹת**, שֶׁאַף הֵם בְּעֵלֵי מִדּוֹת וּמוֹכְתָרִים בְּקִצַּת מַעֲלוֹת[ג], אִם **לֹא מָצָא בַּת רָאשֵׁי כְּנֵסִיּוֹת, יִשָּׂא בַּת נַבְּאֵי צִדְקָה**, שֶׁהֵם טוֹבִים וְנֶאֱמָנִים[ד], וְאִם **לֹא מָצָא בַּת נַבְּאֵי צִדְקָה, יִשָּׂא בַּת מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת**[ה], וְכִשּׁוֹתֵיהֶן נִפְנִים **לֹא יִשָּׂא בַּת עַמֵּי הָאָרֶץ, כִּפְנֵי שֶׁהֵן** - שֶׁעַמֵּי הָאָרֶצוֹת נִחְשָׁבִים כִּשְׁקָצִים[ו], **וְנָשׁוֹתֵיהֶן** נִחְשָׁבוֹת כִּשְׁרָצִים, שֶׁאֵינָן הֲיִרוֹת בְּמְצוֹת[ז], **וְאַל בְּנוֹתֵיהֶן הוּא אוֹמֵר** (דברים יח כא), **'אֲרוּר שׁוֹכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה'**, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם לֵב לְהִבָּין אֶת חֲשִׁיבוּת הַתּוֹרָה[ח], הֲרֵי הֵן דּוֹמוֹת לִבְהֵמָה[ט].

★

עַתָּה מֵבִיאָה הַגְּמָרָא כַּמָּה בְּרַיְיתוֹת לְגַבֵּי עַמֵּי אֲרָצוֹת: תָּנָיָא, רַבִּי אוֹמֵר, עַם הָאָרֶץ אָסוּר לֶאֱכוֹל בְּשַׂר [בְּהֵמָה], שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יא מז), **'וְאֵת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה** וְהַחַיָּה', וְכֹל שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה, **מוּתָּר לֶאֱכוֹל בָּשָׂר בְּהֵמָה וְעוֹף, וְכָל שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה, אָסוּר לֶאֱכוֹל בָּשָׂר בְּהֵמָה וְעוֹף**[י].

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, עַם הָאָרֶץ, מוּתָּר לְנַחֵרוֹ - לקורעו לאורכו מנחיריו ועד החזה[יא] **בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת**[יב]. **אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו לְרַבִּי אֶלְעָזָר, רַבִּי, אָמוֹר לְשׁוֹחֲטוֹ' וְלֹא 'לְנַחֲרוֹ'**[יג]. **אָמַר לָהֶן, זֶה מָעוֹן בְּרָכָה** - וְנִחְזֵרָה אֵינָהּ טְעוּנָה בְּרָכָה, וְלֹכֵן נִקְטִינְהוּ לְשׁוֹן נְחִירָה שֶׁהִיא בְּזִיזָה יוֹתֵר מִשְּׁחִיטָה[יד].

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, עַם הָאָרֶץ, אִסּוּר לְנַחֲרוֹ (דברים יד כא), **'כִּי הִיא'** חַיָּה **וְאוֹרְךָ יָמִיךָ**', הֲרֵי שֶׁהַתּוֹרָה הִיא חַיֵּי הָאָדָם, וּמַכִּירוֹן שֶׁעַם הָאָרֶץ אֵינוֹ בָּהּ **חַס**, שֶׁהֲנִיחַ אֶת לִימוּד הַתּוֹרָה שֶׁהִיא חַיִּין, אִם כֵּן, **עַל חַיֵּי חֲבֵירוֹ לֹא כָל שֶׁכֵּן** שֶׁלֹּא יַחוֹס, וְיֵשׁ לַחֲשׁוֹשׁ שֶׁמָּא יִהֲרְגֶנּוּ בְּדַרְכּ[טו].

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עַם הָאָרֶץ, מוּתָּר לְקוֹרְעוֹ לְשׁוֹנוֹ בְּדָג - כדרך שקורעים דג, שהיא מיתה מנוולת[טז]. **אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, וּקוֹרְעוֹ מִגַּבּוֹ**, שהיא מכה שאין לה רפואה, שאינו יכול לחיות יותר[יז].

תָּנָיָא, אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, כְּשֶׁהָיִיתִי עַם הָאָרֶץ אָמַרְתִּי, 'מִי יִתֶּן לִי תַּלְמִיד חָכָם וְאֶנָּשְׁכֶנּוּ כַּחֲמוֹר'[יח]. **אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו, רַבִּי, אֱמוֹר 'כַּכֶּלֶב'**. **אָמַר לָהֶן** רבי עקיבא, **אַמַּרְתִּי** אֶת אִשְׁתִּי[יט], **'אֲנָשְׁכֶנּוּ כַּחֲמוֹר'**, מִשּׁוּם שֶׁזֶּה - הַחֲמוֹר **נוֹשֵׁךְ וְשׁוֹבֵר עַצְמָם, וְזֶה** - וְהַכֶּלֶב **נוֹשֵׁךְ וְאֵינוֹ שׁוֹבֵר עַצְמָם**[כ].

תָּנָיָא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל הַמְּשִׂיא אֶת **בִּתּוֹ לְעַם הָאָרֶץ**, הֲרֵי זֶה **כְּאִילּוּ כּוֹפְתָהּ וּמַנִּיחָהּ לִפְנֵי אֲרִי. מִבֵּאר רבי מאיר את דבריו: מָה אֲרִי דּוֹרֵס** אֶת טַרְפּוֹ **וְאוֹכֵל** מִיָּד, וְאֵינוֹ מַמְתִּין עַד שִׁימּוֹת, **וְאֵין לוֹ בּוּשֶׁת פָּנִים** - וְאֵינוֹ בּוּשׁ בִּכְכָךְ[כב], **אַף עַם הָאָרֶץ מֻכֶּה** בְּיָדָיו אֵת אִשְׁתּוֹ[כג], **זוֹעֵל**, וְאֵינוֹ מַמְתִּין עַד שֶׁתִּתְפַּייֵס[כד], **וְאֵין לוֹ בּוּשֶׁת פָּנִים** - וְאֵינוֹ בּוּשׁ בִּכְכָךְ[כה].

תָּנָיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, אִילְמָלֵא אֲנִי צָרִיכִין הֶם לְמַשָּׂא וּמַתָּן - אילו לא היינו צריכים אתם את מזונותיהם ועזרתם, ולא היו מרוויחים עמי הארץ מאיתנו על ידי כך[כה], **הָיוּ הוֹרְגִין אוֹתָנוּ.**

תָּנָא רַבִּי חִיָּיא, כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ, הֲרֵי זֶה **כְּאִילּוּ בּוֹעֵל אִרְוסְתּוֹ** של עם הארץ **בִּפְנֵיהֶן**, משום שהתורה נחשבת כארוסתו של עם הארץ, והלומד תורה בפניו מביישו בכך שאינו עוסק בתורה, **שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים לג ד), **'תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב'**, **אַל תִּקְרֵי 'מוֹרָשָׁה'**[כו] **אֶלָּא 'מְאוֹרָסָה'** שהתורה נחשבת כמאורסה לכל קהילת יעקב, ואף עמי ארצות בכלל הם[כז].

מֵאן נוֹסֵף בְּעִנְיָן זֶה: גְּדוֹלָה שִׁנְאָה שֶׁשּׂוֹנְאִין עַמֵּי הָאָרֶץ לְתַלְמִיד חָכָם, יוֹתֵר מִשֶּׁשּׂוֹנְאָה שֶׁשּׂוֹנְאִין עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים אֶת יִשְׂרָאֵל[כח] **וּנְשׁוֹתֵיהֶן** של עמי הארצות, שׂוֹנְאִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים **יוֹתֵר מֵהֶן** - מֵעַמֵּי הָאָרְצוֹת עַצְמָם[כט].

א. **הבן** יהוידע (ע"ה דפה) כתב שביאור המשל הוא, שכשעושים יין מענבים, יש ענבים שהיין שיוצא מהם הוא מאד אדום, ויש כאלו שהיין שיוצא מהם מאד לבן, ועל ידי שמערבים אותם יחד יוצא מראה יפה, וכן בשעם, יש בעמים שטעמם מאד מתוק ואינו מתקבל מחמת מתיקותו, ואם שטעמם מר ועל ידי שמערבים אותם יחד יוצא טעם טוב, וזה הכוונה דבר נאה במראה ומתקבל בטעם. אבל עובדי הכוכבים מוצאים טעם חמרק שאם מערבים אותו עם יין הוא מקלקל את טעמו ואת מראהו.

ב. **רש"י** (ע"ה נוסחא), מאירי (ע"ה נוסחא). ג. **מאירי** (שם). ד. **מפני** שאין ממנים גבאי צדקה אלא אם כן הם טובים ונאמנים. רש"י (ע"ה בפ). ה. **ביאר** המהרש"א (פ"ה ע"ב משנה) שנקטה שהריגתה היא כמו פיקוח נפש שאמרת בדרך כלל לגבי עבודה זרה, משום שבעבודה זרה נאמר (דברים יג יח), 'ולא ידבק בידך מאומה', וכשם שאסור להנות מעבודה זרה, כך אסור לדבוק בעמי הארצות ולישא את בנותיהם. ו. **רש"י** (ע"ה בפ"ק). וביאר הט"ז (שם ס"ק ג) שהכוונה שאינן זהירות בדיני נדה שצריכים בהם דיעה ברורה כדי להזהר בזה, והואיל שבעלה עם הארץ ואינו יכול ללמדה, אינה נזהרת בזה, ועל כן הן קרויות שרץ, משום שהן שורצות ומולידות באיסור. וראה בתחם סופר (ע"ה שם) שביאור באופן אחר. ז. **רש"י** (ע"ה שם). הבית יוסף (חאה"ע סי' ס ס"ק ג ע"ה נוסחא) גורס ברש"י שאין להן לב להבין שהיא חייך ואורך ימיך. וכתב הט"ז (שם ס"ק נ) פירוש לדברי, שטבע הנשים הוא שיבטלו את בעליהן מלעסוק בתורה, משום שסוברות שאם יתעסקו בסתורה, יהיה להם טוב בעולם הזה, ואילו את בעליהן לא יעסקו בתורה, יהיה להם טוב רק בעולם הבא. ובאמת אינו כן, אלא הלא חייך בעולם הזה, ואורך ימיך בעולם הבא. ואם כן למרנו מדברי רש"י שאם ימצא את עם הארץ שמבינה ערך התורה ועניינה כמו שהתבאר, אין איסור לישא אותה אף שאביה עם הארץ. והוסיף הברכי יוסף (שם) לדבריו, שאם היא בת עשיר, וחותנו מספק לו כל צרכיו, כאשר עשו רבים מגדיבי עם, מותר לישא אותה, מכיון שבאופן זה אין חשש שתסיחנו לעסוק בסחורה. וראה בצל"ח (ע"ה שם) ובתחם סופר (ע"ה שם), ובבן יהוידע (ע"ה ופל) שפירשו כוונת הגמרא באופנים אחרים. ח. **כתב** הטור (חאה"ע סי' ס) שדין זה נאמר דווקא במי שהוא חשוד לעברו להכעיס, ולא בכל עם הארץ. אך הבית יוסף (שם ע"ה ופ"ש) כתב שזה נאמר אף בעמי ארצות שעוברים להתבון אך אף בכאלו שאינם בקיאים בדקדוקי מצוות. ט. **בשעם** הדברי כתבו הראשונים (מנחה כב. ע"ה שם) ורשב"ם (ב"ק ל"ח שם). ר"ן (ע"ה שם). והואיל ועם הארץ אינו יודע לשחוט ולמלוח כראוי. ומחמת כן לא הוזהרו דגים, משום שאין בהם שחיטה. רמב"ן (שם) בשם רב שרירא גאון. וכן כתב המהרש"א (פ"ה ע"ב ע"ש) לחלק בין בשר בהמה ועוף לבין דגים, שבשר בהמה ועוף, רבו דיניהם, ומי שאינו עוסק בתורה, ודאי יכשל בהם. אך דגים שאפשר להבחין בקלות בסנפיר ובקשקשת, מותר לכל לאוכלם. וראה בבאורי (ע"ה שם - אלפסון) שכתב שדין זה נאמר דווקא במקום שאין גדול ממנו עמו, משום פסיקות המזדמנות בשחיטה, בטריפות, במליחת הבשר ובתערובות אוכלים, והוא אינו יודע להכריע בזה, אך אם יהיה גדול עמו, יהיה מותר לו לאכול. אמנם ראה בבן יהוידע (ע"ה שם) שכתב שאין הכוונה שיש בזה איסור ממש, אלא כוונת הבריית שלומר שאינו ראוי שיאכל בשר. והוסיף, שאף במקום שמצוי בשר כשר ראוי למנוע מאכילת בשר, כיון שעם יורגל באכילת בשר, גם אם יזדמן למקום שלא יהיה כי בשר כשר, לא יוכל לכבוש תאוותו ויאכל בשר טריפה. וראה שם בבעיין שהעלה בשם המפרשים, שביארו באופנים אחרים. י. **רש"י** (פולין ת. ע"ה ואתיכו). יא. **בנמרא** בסוטה (כב.) הובאו הרבה דעות מיהו עם הארץ. אך כאן מדובר בעם הארץ שמכיר וכופר להכעיס, ומותר להורגו משום שזה פסיקות נפש, שהרי הוא לסטים וחשוד על הדמים. תוספות (ע"ה יום). אך רב שרירא גאון ביאר (סה"ת פמפלונא כב. ע"ה שוב, וכ"ה ע"ה ופל) שכוונת הגמרא לומר שפעמים בורותו גורמת לו לבוא לידי מיתה מנוולת ביום הכיפורים שחל בשבת, והיינו שמחמת שהוא עם הארץ, הרי הוא יבוא לדרך אחר הזכור ואחר נערה המאורסה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ויבוא לידי מיתה מנוולת, משום שלא ימתינו למיתתו כשאר הרוגי בית דין שבורורים להם מיתה יפה, אלא מהרגים למיתתו במיתה מנוולת. וראה בעיניני השפט פירושים נוספים בזה. יב. **כתב** התחם סופר (ע"ה פ"ש) שהואיל ויתכבד להלן (בפסחים קמ"ט) שכונת הגמרא לומר שפעמים בורותו גורמת לו שיטרוף יומת, אם כן ראוי להורגו באותה דרך. ולכן אמרו לו תלמידיו, 'אמור לשוחטו', משום שבשחיטה, מיד כשישחט שני סימנים, נחשב כמת אף על פי שמפרכס ועודו חי, מה שאין כן בנחירה, כל זמן שמפרכס אינו נחשב כמת. וראה בהמהרש"א (פ"ה ע"ה פ"ש) שביאר באופן אחר. יג. **כתב** המאירי (ע"ה שם - הפנני) שסברא זו נאמרה דרך צחות, שהרי אף השוחט אדם אינו טעון ברכה, גם אם מתכוין לאוכלו, משום שאין זה מברך, אלא מנאץ. [ואף שאין לאו מפורש על אכילת אדם, מכל מקום יש בו איסור]. יד. **בספוק** שלפנינו נאמר (שם), 'כי הוא חייך ואורך ימיך'. טו. **רש"י** (ע"ה כה). וצריך ביאור, הלא כל הראיה שהעם הארץ אינו חס על חייו הוא ממה שאינו לומד, ואם כן היה לו רק לחשוש שימנעוהו מללמוד, ומדוע חרשש שיהרגוהו ממש. וביאר השפת אמת (ע"ה שם פ"ש), שהואיל והניח שם הארץ את דברי התורה, ולא חס על חייו משום תאות ליבו, יש לחשוש שמא תתגבר עליו התאוה להרוג את חבירו ולא ימנע מזה. טז. **מאירי** (ע"ה שם פ"ש). וראה בבן יהוידע (ע"ה ופ"ש) שפירש מאמר זה באופן אחר. רבי יחזקן מדבר במי שמכיר בתורה וכופר להכעיס שהריגתו היא כמו פיקוח נפש משום שהוא כשחט וחשוד על הריגה. וכן משמע ממה שאמרה הגמרא 'על חייו אינו חס', כלומר, שמכיר בתורה, ואף על פי כן כופר בה. תוספות (ע"ה ופ"ש). אך הר"ן (ע"ה ופ"ש) כתב שדברים אלו גזומא בעלמא, שאין דמו של עם הארץ מסור בידינו ואדרבה ההורגו נהרג, אלא מתוך ששונאים תלמידי חכמים את עמי הארצות מגדימים בהם. יז. **בגמרא** (פולין כפ.) התבאר שאדם הקורע אדם אחר לשנים, כדרך שקורעים דג, אם קרעו מגבו מטמא את כל מה שנמצא באהל, אף שעדיין מפרכס, משום שהוא נחשב כמי שמת מיד. אך אם קרעו מכריסו, אינו מטמא כל זמן שמפרכס. [פירשנו על פי חידושי רבינו יהודה בי"ר אלעזר הכהן (שם ע"ה ומעגו) ורבינו יהונתן מלוניל (שם ע"ה קנקם). אך במעדני יום טוב (פולין ם) פירש באופן אחר]. יח. **רבי** עקיבא החל ללמוד תורה רק בגיל ארבעים, כמבואר באבות דרבי נתן (פ"ו מ"ש). יט. **אף** שבכתובות (סג:) התבאר שכשבא רבי עקיבא לביתו של כלבא שבוע. קודם שהתחיל ללמוד תורה, ראתה אותו רחל בתו של כלבא שבוע שהיה איש צנוע וטוב ורצתה לינשא עמו. יש לבאר שאמר את דבריו המחכרים כאן לא מתוך שנאה לתלמידי חכמים, אלא משום שהיה סבור שתלמידי חכמים מתגאים על עמי הארצות משום תורתם, והיו תלמידי חכמים שונאים אותם, וגם משום שלא היו מניחים לעמי ארצות לגעת בהם כדי שלא יטמאו אותם. תוספות (שם ד"ה ושופט). אך הריטב"א (שם ד"ה ומיהו) כתב, שבתחילה היה עם הארץ רשע ותלמידי חכמים, ולאחר מכן חזר למוטב והיה צנוע וטוב, ורק בגיל ארבעים קבע עצמו לתורה. כ. **ביאר** התחם סופר (ע"ה שם), שעם הארץ הוא בבחינת כלב, [כמבואר בבבא בתרא (ג.) שעם הארץ ביקש מרבי שיפטרנוהו ככלב וכעורבן]. ואילו תלמיד חכם הוא בבחינת חמור כמו שנאמר (בראשית מט יד), 'ישכשכר חמור גרם' דהיינו שהוא כחמור בין עצמות לסבול על תורה ולכן הקשו לו תלמידיו, הרי אז היית עם הארץ שהוא בבחינת כלב, ומדוע לא אמרת 'אנשכנו ככלב'. כא. **אין** הדרך לנשוך ממש ולשבר עצמות שונאו, אלא כוונתו שהיה מתרגז עליו להרע לו, שכן דרך המתרגז על חבירו, לחרוק שיניו זו בזו, ונקט נשיכת חמור שהיא קשה, לומר שהיה מרע לו מאד. מהרש"א (פ"ה ע"ה ותמכטן). כב. **בגיהו"** (ע"ה שם). כג. **מהרש"א** (ע"ה שם). כד. **תוספות** (ע"ה שם). ואילו מנהג דרך ארץ הוא לפייס האחר לבעול, כמבואר בעירובין (ק:). שיש ללמוד כן מהתרגנגל. כה. **רש"י** (ע"ה ופ"ש), על פי התחם סופר (ע"ה ופ"ש), ובהכמת מנוח (ע"ה ופ"ש) הביא לפרש עוד באופן אחר, אילו לא היינו צריכים לסחור איתם ולבקש מהם עזרה, היינו מתרחקים מהם לגמרי, ולא היה להם לנו שום שותפות עמם, ועל ידי כך היתה גדלה השנאה, והיה הורגים אותנו, אבל כעת שאיננו מרחיקים את עצמנו מהם לחלוטין, אלא סותרים עמם, אין השנאה גדולה כל כך. וראה שם שהביא בזה פירוש נוסף. כו. **משכעות** המילה 'מורשה' היא לשון ירושה. אך מכיון שמצאנו בירושא (שם:) שהתורה אינה ירושה, אלא היא מונחת בקרן זוית, וכל הרוצה לבוא וליטול, יבוא ויטול, לכן דרשו אותה מלשון 'מאורסה'. מהרש"א (פ"ה ע"ה ופ"ש). כז. **שהתורה** נמשלה לאשה בכמה מקומות, ובתחילת נתינתה הרי היא כארוסה עד אחר שילמדוה, שאז נעשית לו כאשה, אבל עם הארץ שאינו לומדה, הרי היא נשארת כארוסתו, וכשתלמיד חכם לומדה בפניו, הרי זה כמי שבא על אורוסתו בפניו. מאירי (ע"ה שם), מהרש"א (פ"ה ע"ה ופ"ש). כח. **אפשר** לומר שהכוונה היא שאם שונא את הארץ את תלמידי החכמים, הרי זו שנאה שגדולה יותר משנאת נכרים, אך יש עמי ארצות שאינם שונאים תלמידי חכמים. עיין יעקב (ע"ה נחלת). כט. **טעם** הדבר שנשותיהם של עמי הארצות שונאים תלמידי חכמים יותר מבעליהן, משום שעמי הארצות עסוקים במלאכתם, ורחוקים מתלמידי חכמים, אך נשותיהם דרות סמוך לנשות תלמידי חכמים, ורואות שאינן מעשאילות להן כליהן, ומתרחקות מהן כשהיו שומרות טהרה, ונשמחת רואה שלעולם הבא אשת התלמיד חכם תחלוק איתו בשכר לימוד התורה שלו. ואף בעולם הזה רע לה, משום שעם הארץ מכה אותה ובא עליה, ואינו מעביר על מידותיו, ואילו התלמיד חכם מכבד את אשתו

תָּנָא, מִי שֶׁשָּׁנָה **וּפֵירֵשׁ** מִדִּבְרֵי תּוֹרָה, וְיוֹדֵעַ כַּמָּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְגַנִּים אֶת עַמֵּי הָאֲרָצוֹת, וְכַמָּה שִׁפְלִים הֵם בְּעֵינֵיהֶם, שֶׁנִּאֲתוֹ לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים גְּדוֹלָה **יוֹתֵר מִמְּזוֹן** - מִשְּׁנֵאת הַנְּכָרִים לְיִשְׂרָאֵל, וּמִשְּׁנֵאת עַמֵּי אֲרָצוֹת, וְאַף מִשְּׂנֵאת נְשׁוֹתֵיהֶם שֶׁל עַמֵּי אֲרָצוֹת[ל].

★

תָּנוּ רַבָּנָן, **שִׁשָּׁה דְּבָרִים נֶאֶמְרוּ בְּעַמֵּי הָאָרֶץ, אֵין מוֹסְרִין לָהֶן עֵדוּת** - אֵין מְזַמְּנִים אוֹתָם לִשְׁמוֹעַ דָּבָר כְּלְשֶׁהוּ כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהָעִיד עָלָיו אַחֵר כָּךְ בִּפְנֵי בֵּית דִּין[לא], **וְאֵין מְקַבְּלִין מֵהֶם עֵדוּת**, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חָשׁוּר עַל הַשְּׁבוּעָה וְעַל הַגְּזֵלָה[לב], **וְאֵין מְנַּיִּין אֶת הֶם סוֹד** - כָּל דָּבָר סָתֵר, מִשּׁוּם שֶׁהֵם הוֹלְכֵי רָכִיל וּמְגַלִּים לְרַבִּים אֶת מַה שֶּׁיִּוָּדְעִים, **וְאֵין מְמַנִּין אוֹתָן** שֶׁיִּהְיוּ **אֲפוֹטְרוֹפוֹס** - מְמֻנִּים לְפִקָּחַ[לג] **עַל** נִכְסֵי **הַיְתוֹמִים** הַקְּטַנִּים, וְלִטְפֹּל בְּהֶם[לד], מִפְּנֵי שֶׁחָשׁוּד עַל הַגְּזֵלָה וְעַל הַנְּגִיבָה, וְמִטַּעַם זֶה גַּם **אֵין מְמַנִּין אוֹתָן** שֶׁיִּהְיוּ **אֲפוֹטְרוֹפוֹס** - מְמֻנִּים לְפַקֵּחַ **עַל קוּפָּה שֶׁל צְדָקָה** וְלִטְפֹּל בָּהּ[לה], **וְאֵין מְתַלְמְדִין עִמָּהֶן בַּדֶּרֶךְ**, מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ לַחֲשׁוֹשׁ שֶׁמָּא יְהֹרְגוּנוֹ[לו]. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף אֵין מַכְרִיזִין עַל אֲבִידָתוֹ** שֶׁל עַם הָאָרֶץ[לז], מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב ג) 'וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ', וְהוֹאִיל וְעַם הָאָרֶץ אֵינוֹ עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה עִמָּךְ, שֶׁהֲרֵי אֵינוֹ נוֹהֵג כְּפִי שְׁמוּשָׁל עַל עַם יִשְׂרָאֵל, אֵינוֹ נֶחְשָׁב בִּכְלָל 'אָחִיךָ'.

הַגְּמָרָא מְבָאֵר אֶת דִּבְרֵי תַּנָּא קַמָּא: **וְתַנָּא קַמָּא** הַסּוֹבֵר שֶׁמְּכַרִּיזִים עַל אֲבִידָתוֹ שֶׁל עַם הָאָרֶץ[לח], טַעְמוֹ הוּא מִשּׁוּם **דְּזִמְנִין דְּגָנֵיךְ מִינַּיהּ זָרְעָא מְצָלֵי וְאָכֵיל** - שֶׁלְּעִתִּים יֵצְאוּ מֵאוֹתוֹ עַם הָאָרֶץ בָּנִים כְּשֵׁרִים וְטוֹבִים, וְהֵם יְקַבְּלוּ לִבְסוֹף אֶת נִכְסֵיהֶן, כְּמוֹ **שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי ג ז) 'יְכֵן וְצַדִּיק וְיִבְחָר' - הֶרְשַׁע יִכֵּן בְּגַדְיו, אַךְ לִבְסוֹף הַצַּדִּיק יִלְבַּשׁ. וּמֵחֲמַת כֵּן יֵשׁ לְהַכְרִיז עַל אֲבִידָתוֹ, מִשּׁוּם שֶׁיִּתָּכֵן שֶׁזֶּה עָתִיד לְהָגִיעַ לִבְנָיו הַכְּשֵׁרִים.

★

שִׁנּוּי בְּמִשְׁנָתֵנוּ: הַהוֹלֵךְ לְשַׁחֵט אֶת פִּסְחוֹ וְלִמּוֹל אֶת בְּנוֹ וְכוּ' וְנִזְכַּר שֶׁיֵּשׁ לוֹ חָמֵץ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, אִם יָכוֹל לַחְזוֹר וְלִבְעֹר וּלְחַזֵּר לְמִצְוָתוֹ, יַחֲזוֹר וִיבַעֵר וְכוּ', **וְכֵן מִי שֶׁיָּצָא** מִירוּשָׁלַיִם וְנִזְכַּר שֶׁיֵּשׁ בֵּידוֹ בְּשַׂר קֹדֶשׁ **וְכוּ'**, חוֹזֵר וְשׁוֹרְפוֹ לִפְנֵי הַבְּהֵרָה מִצְעִי הַמַּעֲרָכָה, וְעַד כְּמָה הֵן חוֹזְרִין, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, זֶה וְזֶה בְּכַבִּיצָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּשַׂר קֹדֶשׁ בְּכַזַּיִת, וְחֹמֶץ בְּכַבִּיצָה.

הַגְּמָרָא מְקַשָּׁה סְתִירָה מִדִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה בְּמִשְׁנָתֵנוּ, לְדִבְרֵיהֶם בְּמִשְׁנָה אַחֶרֶת. מְקַשָּׁה הַגְּמָרָא: **לֵימָא** - הֵאִם נִיתָּן לוֹמַר שֶׁטַּעַם מַחְלוֹקְתָּם שֶׁל רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה בְּמִשְׁנָתֵנוּ הוּא, **דְּרַבִּי מֵאִיר סָבַר בְּבֵיצָה הִיא דַּחֲשִׁיב** - שְׁדַּווְקָא שִׁיעוּר כְּבֵיצָה הוּא שִׁיעוּר חָשׁוּב, וְלֹא פָּחוֹת מִכָּךְ, **וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר** שִׁיעוּר **בַּזַּיִת נַמִּי חֲשִׁיב** - גַּם שִׁיעוּר חָשׁוּב הוּא. **וְרַמְיָנְהוּ** - וְהֵרֵי יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת עַל כָּךְ מִמַּה שֶּׁשָּׁנִינוּ בְּבְרַיְיתָא (מכ.) לְעִנְיַן חִיּוּב זִימּוּן, **עַד כַּמָּה הֵן מְזַמְּנִין** - מֵהוּ שִׁיעוּר הָאֲכִילָה שֶׁיֹּאכְלוּ שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים יָחַד וְיִתְחַיְּבוּ בִּזִּימּוּן, וְלֹא יִהְיוּ רְשָׁאִים לְהִתְחַלֵּק וְלִבְרֹךְ כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ[לט], **עַד בַּזַּיִת** - אִם אָכְלוּ יָחַד כְּזַיִת, חַיָּבִים בִּזִּימּוּן, **וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר עַד בֵּצִיצָה** - רַק אִם אָכְלוּ יָחַד שִׁיעוּר כְּבֵיצָה, חַיָּבִים בִּזִּימּוּן. וְהוֹאִיל וְסִתְּמָה מִשְׁנָה כְּרַבִּי מֵאִיר[מ], אִם כֵּן מִבְּוָאר שֶׁלְּרַבִּי מֵאִיר אַף כְּזַיִת הוּא שִׁיעוּר חָשׁוּב, וְלִרְבִּי יְהוּדָה רַק כְּבֵיצָה הוּא שִׁיעוּר חָשׁוּב, וְזֶה הַפּוֹךְ מֵהַמְּבוֹאָר בְּמִשְׁנָתֵנוּ.

מִתְּרֶצֶת הַגְּמָרָא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מוּחְלֶפֶת הַשִּׁיטָה - הַתּוֹנֵא שֶׁסִּידֵּר אֶת הַמִּשְׁנִיּוֹת לְגַבֵּי זִימּוּן[מא], טָעָה וְהֶחֱלִיף שִׁיטָתוֹ[מב], וְלִעוֹלָם רַבִּי מֵאִיר סוֹבֵר שֶׁחַיָּבִים בִּזִּימּוּן דְּווְקָא אִם אָכַל כְּבֵיצָה, וְרַבִּי יְהוּדָה סוֹבֵר שֶׁחַיָּבִים בִּזִּימּוּן אַף אִם אָכַל רַק כְּזַיִת, כְּמִבְּוָאר בְּמִשְׁנָתֵנוּ.

מִתְּרֶצֶת הַגְּמָרָא תֵּרוּץ אַחֵר: אַבַּיֵי אָמַר, לָעוֹלָם לָא תֵּיפּוּךְ - אֵין לְהַפּוֹךְ אֶת דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה לְגַבֵּי זִימּוּן, וְיֵשׁ לְיַישֵׁב בְּאוֹפֶן אַחֵר, שֶׁלֹּא נֶחְלְקוּ רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה מֵהוּ הַשִּׁיעוּר הַחָשׁוּב, אֶלָּא **הָתָם** [-שָׁם], לְגַבֵּי זִימּוּן **בְּקָרְאֵי פְּלִיגִי** - נֶחְלְקוּ רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה כֵּיצַד יֵשׁ לִדְרוֹשׁ אֶת הַפָּסוּק שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח י) לְגַבֵּי בִּרְכַת הַמָּזוֹן, 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ', וְאוֹלַי **הָכָא** - כָּאן, לְגַבֵּי חִזּוּרָה לְבִיעוּר חָמֵץ וּלְשׂרִיפַת קָדָשִׁים בִּירוּשָׁלַיִם, **בְּבָבְרָא פְּלִיגִי** - נֶחְלְקוּ. מִבְּאֹר אַבַּיֵי, **הָתָם בְּקָרְאֵי פְּלִיגִי** - לְגַבֵּי זִימּוּן נֶחְלְקוּ כֵּיצַד יֵשׁ לִדְרוֹשׁ אֶת מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּפָסוּק 'וְאכלת ושבעת', **רַבִּי מֵאִיר סָבַר, 'וְאָכַלְתָּ' זוֹ אֲכִילָה, 'וְשָׂבָעְתָּ' זוֹ שְׂתִיָּה**, כְּלוֹמַר, אָדָם שֶׁאָכַל וְשָׁתָה מִתְחַיֵּיב בִּבְרָכַת הַמָּזוֹן, **וַאֲכִילָה** שֶׁהִזְכִּירָה בְּפָסוּק מִשְׁמַע שֶׁהִיא **בְּגָוֵית, וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר**, שֶׁמַּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר **'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ'**, יֵשׁ לִדְרוֹשׁ שֶׁאֵין חִיּוּב בִּרְכַת הַמָּזוֹן אֶלָּא עַל **אֲכִילָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׂבִיעָה, וְאֵיזוֹ זוֹ** - מֵהוּ שִׁיעוּרָהּ שֶׁל אֲכִילָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שְׂבִיעָה, **בְּכַבֵּיצָה**. וְאִילּוּ **הָכָא בְּבָבְרָא פְּלִיגִי** - כָּאן בְּמִשְׁנָתֵנוּ לְגַבֵּי שִׁיעוּר חֲזוּרָה, נֶחְלְקוּ רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה בְּסִבְרָא, שֶׁהוֹאִיל וְחֲכָמִים תִּיקְּנוּ שִׁצְרִיךְ לַחֲזוֹר וְלִשְׂרוֹפָהּ בִּירוּשָׁלַיִם, נֶחְלְקוּ לְאֵיזֶה דִּין הִשְׁווּ אוֹתוֹ חֲכָמִים בְּתִקָּנָתָם, **דְּרַבִּי מֵאִיר סָבַר, חֲזָרָתוֹ כְּטֻמְאָתוֹ** - מִסְתַּבֵּר לוֹמַר שֶׁהִשְׁווּ חֲכָמִים אֶת שִׁיעוּר הַחֲזוּרָה לְשִׁיעוּר טֻמְאַת אוֹכָלִים, **מָה טֻמְאָתוֹ בְּכַבֵּיצָה, אַף חֲזָרָתוֹ בְּכַבֵּיצָה** - כְּשֵׁם שֶׁכַּבֵּיצָה הוּא שִׁיעוּר חָשׁוּב לְטֻמְאַת אוֹכָלִים[מג], כָּךְ תִּיקְּנוּ חֲכָמִים שֶׁיִּהְא שִׁיעוּר זֶה חָשׁוּב לְעִנְיַן חֲזוּרָה. **וְרַבִּי יְהוּדָה סָבַר, חֲזָרָתוֹ**

ומעביר על מידותיו, ולכן מחמת קנאה זו תעורר אשת עם הארץ שנאה גדולה יותר מבעלה. פתח עינים (ר"י ותוספתא). וראה בהערה בסמוך מה שיבואר בשם החתם סופר בזה. ל. **ביאר** החתם סופר (ר"י גדולא) בטעם הדבר, ששנאת חינם גדולה יותר משנאה התלויה בדבר. והוא"ל האומות שונאים אותנו מקנאת קבלת התורה, אם כן עמי הארצות שעמדו על הר סיני וקיבלו את התורה, שנאתם בחינם, ולכן היא גדולה יותר משנאת האומות שהיא שנאה התלויה בדבר. ומכל מקום יש בשנאתם יותר טעם משנאת נשותיהם, משום שהיו יכולות להנשא לתלמידי חכמים ולא עיכבו בירן, ועל כן שנאת נשותיהם גדולה יותר, ומי ששנה ופירש, שנאתו גדולה מכולם, משום שאין טעם בשנאתו כלל, שאף אחד לא הכריחו לפרוש. וראה שם שביאר עוד באופן אחר. לא. **רש"י** (ר"י פ"ק) וכתב הנימוקי יוסף (ר"י פ"ק) לבאר טעם הדבר, לפי שאין להם דעת להבין מה שצריך לעידות. אך המאירי (ר"י בבא) פירש שאין מצרפים אותו עוד שנים אחרים כדי לקבל עדות, ואף שאין אחד מצוי לחטוא בפני שנים, מכל מקום, הואיל ואינו יכול להעיד, אינו יכול לקבל עדות. לב. **מאירי** (ר"י בבא) והנימוקי יוסף (ר"י פ"ק) כתב שחוששים שמא יוסיף על מה ששמע או מה שראה, מפני שיאמר את מה שנדמה לו. לג. **אפוטרופוס** הוא מילה יוונית שמשמעותה, אביהם של קטנים. ערוך (ערך אפוטרופוס). לד. **כסבואר** בקידושין (מב.) שבית דין מעמידים אפוטרופוס לטפל בנכסי יתומים קטנים עד שיגדילו. לה. **מאירי** (שם). לו. **כסבואר** לעיל בתחילת העמוד בדברי רבי אלעזר. לז. **מדובר** שעבירה שיירה של עמי ארצות, וראינו שהאבידה נפלה מהם. שאם לא כן, אין אנו יודעים שהאבידה של עם הארץ. תוספות (ר"י וי"ט). וראה בעיוני הפשט שהובאו בזה פירושים נוספים. לח. **ממה** שלא הזכיר תנא קמא ענין זה כשמנה ששה דברים שנאמרו בעמי ארצות, משמע שסובר שמכריזים על אבידתו של עם הארץ. לט. **רש"י** (ר"י מזמנין). אך בברכות (מכ.) פירש רש"י (ר"י פ"ק) שהנפקא מינה בדין זה הוא לענין אם יכול אחד מהם להרוצץ את האחרים ידי חובתה. והוסיפו התוספות (שם ר"י פ"ק) ששיעורים אלו לא נאמרו דווקא לגבי חיוב זימון, אלא אף לגבי חיוב בברכת המזון ללא זימון, אך נקטה כן המשנה לענין זימון, להשמיענו שמזמנים אף על שיעור כזית. מ. **כסבואר** בסנהדרין (סו.). מא. **על** פי תוספות יום טוב (בכלות פ"ו מ"ג). מב. **רש"י** להלן (עה. ד"ה מוחלפת). מג. **נחלקו** הראשונים (לעיל לג:) לגבי טומאת אוכלים. רש"י (שם ד"ה בכביצה) כתב שאוכלים מקבלים טומאה בכל שהוא, אך מטמאים אחרים בכביצה. ורבינו תם (שם בתוספות ד"ה לימא) סובר שאוכלים אינם מקבלים טומאה בפחות מכביצה. ואם כן לשיטת רש"י יש לפרש שכוונת הגמרא 'טומאתו בכביצה', היינו לענין לטמא אחרים, ששיעורו בכביצה. ולשיטת רבינו תם כוונת הגמרא שאוכלים אינם מקבלים טומאה בפחות מכביצה. רשב"א (בהלות מט: ד"ה מס).

בְּאֵיזוּרוּ - שיעור החזרה הוא כשיעור איסור אכילתו משום חמץ או משום בשר קודש שיצא מחוץ לירושלים[א], **מַה אִיסּוּרוּ בְּצָרָה אַף חֲזָרָתוֹ בְּצָרָה** - כשם שאיסוריהם הוא בכזית, כך תיקנו חכמים שיהא שיעור זה חשוב לענין חזרה.

★

שנינו במשנתנו שלש מחלוקות בשיעור החזרה לגבי חמץ ובשר הקודש. הגמרא מביאה עתה דעה רביעית: תָּנְיָא בברייתא, **רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, זֶה וָזֶה** - שיעור חמץ ובשר הקודש לענין חזרה, הוא **כְּשָׁתֵי בֵיצִים**, אבל על פחות מכך, אינו צריך לחזור. **וְלֹא הוֹדוּ לוֹ חֲכָמִים.**

★

מכיון שעסקה הגמרא בירושלים, והתבאר מה דינו של היוצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קודש, מביאה עתה הגמרא כמה דרשות של פסוקים בספר זכריה, שבתוכם מוכח שהקדוש ברוך הוא עתיד להרחיב את גבולותיה של ירושלים[ב]: נאמר בנבואת זכריה לגבי אחרית הימים (זכריה יד ו), **'וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא** - ביום בוא גוג על ירושלים[ג], **לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן'. שואלת הגמרא: מַאי** - מה הכוונה **'יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן'. מבארת הגמרא: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, זֶה אוֹר** החמה **שֶׁיָּקַר בָּעוֹלָם הַזֶּה**, כשהיא מאירה בגבורתה ואורה גדול, **וְקָפוּי** - ויהיה קלוּ **לָעוֹלָם הַבָּא**, משום שיהיה בו אור גדול יותר[ד], וכוונת הפסוק לומר, שביום בוא גוג על ירושלים, לא יהיה אור חמה שיקר בעולם הזה, אלא יהיה אור גדול יותר.

מבארת הגמרא ביאור אחר: רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, 'יקרות וקפאון', **אֵלּוּ** הלכות **נְגָעִים וְאָהֳלוֹת** החמורות, **שֶׁיְּקָרִין** - שמנועים[ה] הֵן מבני האדם מחמת קושיים **בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְקַפּוּיִין** - וקלים ומצויים הֵן לכל **לָעוֹלָם הַבָּא**[ו].

מבארת הגמרא ביאור נוסף: וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר, אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם עשיריים[ז], ואינם טובים למקום, שֶׁיְּקָרִין וחשובים **הֵן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְקַפּוּיִין הֵן לָעוֹלָם הַבָּא.**

מביאה הגמרא סיוע לדברי רבי יהושע בן לוי: כִּי הָא - כאותו מעשה **דְּרַב יוֹסֵף בְּרֵיהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי חֲלָשׁ וְאִיתְנַגִּיד** - חלה ופרחה רוחו[ח], **כִּי הֲדַר** - כאשר חזר והתעורר, **אָמַר לֵיהּ אַבּוּהּ** - שאל אותו רבי יהושע בן לוי אביו, **מַאי חָזֵית** - מה ראית בעולם העליון כשפרחה נשמתך, **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רב יוסף בנו, **עוֹלָם הָפוּךְ רָאִיתִי, עֶלְיוֹנִים** - החשובים בעולם הזה מחמת עושרם, היו **לְמַטָּה, וְתַחְתּוֹנִים** - והעניים שהם שפלים ביניכם, ראיתים **לְמַעְלָה**[ט]**. אָמַר לֵיהּ** רבי יהושע בן לוי, **בְּנִי, עוֹלָם בְּרוּר רָאִיתָ** - מה שראית שם, הוא האמת[י].

שאל אותו רבי יהושע בן לוי: וַאֲנַן הֵיכִי הָתָם - ואנו, תלמידי החכמים, כיצד חשיבותנו שם[יא]. **השיב לו רב יוסף בנו: כִּי הֵיכִי דְּאִיתְּתִי אֲנַן**[יב] **הָכָא** - כשם שאנו חשובים ונכבדים כאן, **הָכִי אִיתְּתִינַן הָתָם** - כך אנו חשובים ונכבדים שם.

רב יוסף מוסיף שמועות נוספות ששמע בשפרחה רוחו: וְשָׁמַעְתְּ מִינַּהּ שֶׁהֵן אוֹמְרִים שם, אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ - שגרס בעל פה את תלמודו, כי נפטר מהעולם הזה ותלמודו עמו[יב].

וְשָׁמַעְתְּ[יג] **שֶׁהֵן אוֹמְרִים שם, חֲרוּשֵׁי מַלְכוּת** - אלו שנהגרו על ידי המלכות על קידוש השם, **אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד בִּמְחִיצָתָן. דנה הגמרא: (ומאן) [מַאן**[יד]**] נִינְהוּ** - מי הם אותם הרוגי מלכות שמעלתם גדולה כל כך, שנאמר עליהם שאין אדם יכול לעמוד במחיצתם. **אִילֵימָא** - אם נאמר שהכוונה **לְרַבִּי עֲקִיבָא וַחֲבֵירָיו** מעשרת הרוגי מלכות, שנהרגו על קידוש השם[טו], וכי מעלתם היא רק **מִשּׁוּם חֲרוּגֵי מַלְכוּת וְתוּ לָא** - ואין בהם עוד מעלה אחרת, הרי הם היו צדיקים ובעלי מעשים טובים[טז]. **אֶלָּא** הכוונה היא **לְחֲרוּגֵי לוֹד** - לולינוס ופפוס[יז], אחים שנהרגו על ידי טורניונס הרשע בלוד. שנמצאה בת מלך הרוגה, ולא נודע מי הרגה, ומחמת כן נגזרה גזירה להשמיד את כלל ישראל, ועמדו האחים הללו וקיבלו על עצמם את הריגתה, והרגום[יח].

★

חוזרת הגמרא לבאר את הפסוקים שנאמרו בהמשך נבואת זכריה: נאמר בהמשך נבואת זכריה לגבי אחרית הימים (זכריה יד ח), **'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צְּפָצְפוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַה'**, **וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה' כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ'. שואלת הגמרא: מַאי** - מה הכוונה **'מְצִלּוֹת הַסּוּס'. מבארת הגמרא: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹסִיף עַל יְרוּשָׁלַיִם** - להרחיב את העיר ירושלים, **עַד** שעה **שֶׁהַסּוּס רֵץ וְנִבְקָע**[יט] - כשיעור מרוצת הסוס מחצית היום, שבזמן זה החמה עומדת באמצע הרקיע, וצל הסוס תחתיו[כ]. כלומר, לעתיד לבוא ירחיב הקדוש ברוך הוא את ירושלים מחומות העיר וחוצה לה, עד מקום שבו מגיע סוס במרוצתו בחצות היום[כא].

מביאה הגמרא ביאור אחר: רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, כוונת הפסוק היא שלעתיד לבוא **כָּל מְצִלּוֹת** - פעמונים[כב] **שֶׁתּוֹלִין לַסּוּס בֵּין עֵינָיו לנוי ולקשקש, יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'** - ינדבו אותם ישראל למקדש[כג].

מביאה הגמרא ביאור נוסף: וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כוונת הפסוק היא שלעתיד לבוא **כָּל בְּזִיזָה שֶׁבְּזוּזִין יִשְׂרָאֵל** ביום אחד **עַד שֶׁבָּא שֶׁהַסּוּס רֵץ וְנִבְקָע** - עד חצות היום, שאז צל הסוס תחתיו, **יִהְיֶה קֹדֶשׁ לַה'** - יביאום ישראל נדבה למקדש[כד].

הגמרא מקשה על דברי רבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר. מקשה הגמרא: בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְּאָמַר - הפסוק מובן לפי מי שסובר שפירושו **כָּל בְּזִיזָה שֶׁבְּזוּזִין יִשְׂרָאֵל** - שבזוזים **הֵיינוּ דִּכְתִיב** - לכך נאמר (שם) בהמשך הפסוק, **'וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה' כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ'**, כלומר, שגם הסירים להוצאת הדשן[כה], ולבישול הזבחים[כו] יהיו מכסף ומזהב כמו המזרקים, משום שתהיה ביזה גדולה. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר בְּהֶנְדֵּךְ תָּרֶתֵי** - אבל לרבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר שפירשו את הפסוק בשני האופנים האחרים, **מַאי** - מה הכוונה בהמשך הפסוק **'וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה'** כמזרקים לפני המזבח[כז]?

מתרצת הגמרא: מִיפְּתָא אַחֲרִיתִי קָאָמַר - אין זה קשור לתחילת הפסוק, **אֶלָּא הרי זו בשורה חדשה, דְּמִתְנַבְּדֵי וְנָיְחֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִתְנַדְּבֵי וְנָיְחֵי** - ויתנדבו ויביאו כסף וזהב רב למקדש, ויעשו גם הסירים מכסף וזהב כמו המזרקים.

א. **שכן** בשר קודש שנפסל כשיצא מירושלים, אסור באכילה. ב. **רש"י** (ד"ה ובמקום). וברבינו חננאל (ד"ה וסיון) כתב שהואיל והזכירה המשנה (לעיל מט:) שאם לא עבר את הצופים, חוזר, משמע שעד הצופים נחשב לירושלים, ומחמת כן הביאה דרשה זו שמוכח בה שהקדוש ברוך הוא עתיד להוסיף על ירושלים כשיעור שהסוס רץ מחצית היום. ג. **רש"י** במגילה (לב ד"ה פיום). ד. **במצודת דוד** (זכריה יד ו) ביאר פירוש הפסוק, שביום ההוא לא יהיה אור ולא יהיה חושך, כלומר, ישראל יהיו נבוכים בדעתם, ולא יבחינו האם תקופה זו היא הכנה לתשעה או לכליון. וראה ברש"י (שם) שפירש באופן אחר. ה. **'קפוי'** פירושו קל. כל דבר קל צף על המים, ונאמר (מלכים ב' ו ו) 'ויצף הברזל', ותרגם יונתן בן עוזיאל, 'וקפא פרזלא'. ו. **עַל** פי רש"י (ד"ה לעו) שפירש שהכוונה לאור החמה. וראה בעיוני הפשט מה שהובא בזה. ז. **עַל** פי רש"י (שמואל ב' ג ג) על הפסוק 'ולדבר ה' היה יקר', שפירש שהיה מנוע. ח. **מהרי"ק** (ס"ק ל"ה ד"ה ל"י) על פי הערוך. ובאיי היים (ד"ה ל"י) ביאר שהואיל ודרשה הגמרא בשבת (לג:) את מה שנאמר (משלי ג ו) 'יהיה אמתנת עתיך חוסן ישעות חכמת ודעת', וגו', ש'חכמת' היינו סדר קדשים, ו'דעת' היינו סדר טהרות, ופירש רש"י (שם ד"ה ודעת) שדעת עדיפה מהכמה, הרי שסדר טהרות עדיף מסדר קדשים, וכל שכן משאר סדרי המשנה. ולכן בעולם הזה סדר טהרות המכוונה בשם 'דעת', היא דבר יקר, אך לעתיד לבוא, כאשר יקוים הפסוק (משלי ט' ט) 'כי מלאה הארץ דעה את ה'', הדעת הנוכחית שבעולם הזה, תחשב לדבר קל לעומת הדעת שתהיה אז. ט. **שנינו** בברכות (נה:) שכל המצפה על שלחן אחרים, עולם חשך בעבור, כלומר, שעני המצפה לקבל מאחרים, הכל נדמה עליו כחשך. הרי ש'אור' הוא כינוי לעשירות, ולכן דרש רבי יהושע בן לוי את הפסוק שנאמר בו 'אור' לגבי עשירים. בן יהוידע (ד"ה וזה). י. **רש"י** (ד"ה ואמנם) וברבינו חננאל (ד"ה כן) פירש שכאילו פרחה רוחו. יא. **רש"י** כאן (ד"ה פליגים), ובכבא בתרא (י: ד"ה פליגים וד"ה ותמתים), אך תוספות (שם ד"ה פליגים) פירשו באופן אחר. יב. **רבינו חננאל** (ד"ה ממנה). יג. **רש"י** בכבא בתרא (י: ד"ה ופליגים). יד. **ביעב"ץ** (ד"ה ואלו) גרס 'דאיתינן'. ובכמה ראשונים וכתבי יד גרסו 'כי היכי דחשבינן הכא, חשבינן התם', וכן הגירסא בכבא בתרא (י:). הגהות וציונים. אך ממשמעות פירוש רש"י שם (ב"ב י: ד"ה כן) נראה שגרס כגירסת הגמרא כאן. מלא הרואים (ד"ה כן). טו. **רבינו חננאל** (ד"ה ומפקמי) בפירושו הראשון, ובאופן אחר פירש, אשרי מי שיבא לכאן וקיים את כל מה שלמד, נמצא כאילו הביא איותיו עמו. ובמהרש"א (ב"ב י: ד"ה ואלו ד"ה שיבוי) פירש שכוונת 'ותלמודו בידיו' היא למי שכתב את תלמודו, והואיל ועיקר הלימוד הוא לימוד הבא מכתיבת יד, ולכן נקראו התכמים 'סופרים'. טז. **לאאורה** תמוה מדוע נקט פעם שניה 'ושמעתי', ולא כלל את זה יחד עם השמועה הראשונה שהביא קודם לכן. וביאר הבן יהוידע (ד"ה ומפקמי) שאפשר לומר שאת הכרוז הראשון שמע בעת שנכנס לגן עדן, ואת הכרוז השני שמע בעת שיצא מגן עדן, ולכן חילק ואמר 'ושמעתי' פעם נוספת. יז. **משום** שכל העומד במחיצתם נכרה. כמבואר בכבא בתרא (פט:), שחופתו של קטן נכנית מתוספתו של חבירו הגדול ממנו. והוה גם מה שאמרו (כתובות נ:), מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים. תורת חיים (ד"ה ד' מיתות). יח. **והגהות** וציונים ע"פ גליון. יט. **כמבואר** בברכות (סה:) שסרקו את בשרו של רבי עקיבא במסרקות של ברזל. כ. **מהכתוב** שהכריזו שהרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם, משמע שהסיבה לכך היא רק משום שהם הרוגי מלכות, ואם כן לא יתכן לומר שהכוונה לרבי עקיבא וחבריו, שהרי אלו לא היו הרוגי מלכות, היו זוכים למדרגה עליונה. כא. **עַל** פי רש"י (ד"ה אף אלו ד: ד"ה ואלו). אך ראה בערוך (ערך אכב) שפירש שהכוונה לשמעיה ואחיה שהחזירו אף הם בתענית (יח:). כב. **רש"י** (ד"ה ואלו). אך ראה בעיוני הפשט שהובא בזה פירוש אחר. כג. **רש"י** (ד"ה עד). וראה בתחם סופר שביאר שהוא על דרך המשל והמליצה. כד. **יש** להקשות מה התועלת בהרחבת העיר ירושלים. וכתב המהרש"א (ב"ב י: ד"ה לפופיק), שאוותה הוספה היא לענין אכילת קדשים קלים ומעשר שני, שייחשבו כאילו אוכל בתוך חומות ירושלים. [ואף שאין נראה שיכנו חומה כה גדולה על ידי בני אדם, נאמר (זכריה ב ט), 'ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב'], ותמה התחם סופר (ד"ה עפיה), הרי מעולם לא אמר אדם בירושלים צר לי המקום (מגה ס"ד ס"ה), ומרוע צריכים להרחיבה. וביאר שאפשר לומר שהתועלת היא למראית עינים, שכן כבוד הוא למשכן המלך שתהיה עיר גדולה לאלוקים. וראה בעין אליהו (ד"ה אמר מרוע תלו את מידת ירושלים ברוחב הסוס. כה. **וזקראו** 'מצילות', מלשון 'מצלתים'. רש"י (ד"ה לט). וכעין זה פירש במצודת ציון (זכריה יד כ). אך המהרש"א (ד"ה לט) כתב שיותר נראה לפרש שהוא מלשון צל, שעושים כן לסוסים שיהיה להם צל בין עיניהם, שלא יבהלו מזריחת החמה, וכן עושים לסוסים המוכנים למלחמה. כו. **יש** להקשות מה הטעם בשיעור המיחד הזה. ויש לבאר שאף רבי יוחנן מודה לדרשת רבי יהושע בן לוי שהוסיף הקדוש ברוך הוא על ירושלים בשיעור ריצת הסוס מחצית היום, ומחמת כן הקריאה את הביזה שבזוזי ישראל בשיעור הזה, עבור החסד שעשה עמם הקדוש ברוך הוא להוסיף על ירושלים, כן יהודיע (ד"ה כל מחה). וראה שם שביאר באופן נוסף. כז. **רש"י** (שם). כח. **מצודת** ציון (שם). כט. **לפי** מי שסובר שהכוונה להרחבת ירושלים, אין מובן כלל המשך הפסוק שנאמר בו 'והיה הסירות בבית ה' וגו', ואף לפי מי שסובר שהקדישו את פעמוני הסוסים, המשך הפסוק אינו מובן, משום שבפעמוני הסוסים אין כל כך הרבה כסף וזהב כדי לעשות את הסירות שבמקדש מהם. על פי רש"י (ד"ה ומלא).

מקשה הגמרא קושיא נוספת: **בְּשֶׁלָּמָא** לְמַאן דְּאָמַר - הדבר מובן לפי מי שסובר שכוונת הפסוק **לְבַיְּתָה** שבזוזים ישראל, **הֲיֵינוּ דִּכְתִיב** בסמוך (פס יד פס), 'וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעֲנִי - סוחר **עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת**', משום שלא יצטרכו לסחור בנכסי הקדש, שיהיה שם עושר גדול מהביזה. **אֶלָּא** לְמַאן דְּאָמַר דְּהָךְ **תְּרֵתֵי** - אבל לרבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר שפירשו בשני האופנים האחרים, **מַאי** 'וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעֲנִי', הרי לדבריהם הפסוק אינו מבשר על עשירות גדולה שיתנדבו למקדש[ג]. **מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה**, כוונת 'כנעני' היא, **אַיִן כְּאן עֲנִי** - שבאותם ימים לא תהא עניות בישראל[ל].

הואיל ופירשה הגמרא שלדברי רבי יוחנן 'כנעני' הוא סוחר, מבארת הגמרא מנין למדים כן. שואלת הגמרא: וְ'כְנַעֲנִי' מְנָלַן דְּאִיקְּרֵי תָּגָר - מנין למדים שכנעני נקרא סוחר. **משיבה הגמרא: דִּכְתִיב** (בראשית לח ב), 'וַיַּרְא שָׁם יְהוּדָה **בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי** וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ'. **מַאי 'כְּנַעֲנִי', אִילֵּימָא** - אם נאמר שהוא **כְּנַעֲנִי מַמָּשׁ** - מזרע כנען, וכי **אַפְשָׁר** שבא **אַבְרָהָם** וְהִזְהִיר **אֶת יִצְחָק** מלקחת אשה כנענית, שהרי השביע את אליעזר, 'לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעֲנִי' (בראשית כד ג), **וּבָא יִצְחָק** וְהִזְהִיר **אֶת יַעֲקֹב**, 'לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן' (שם כח ו), **וְיִהוּדָה אָזַל וְנָסֵיב** - הלך ונשא אשה מבנות הכנעני[לא]. **אֶלָּא אֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי**, מה שנאמר **'בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי'**, פירושו, **בַּת נִבְרָא תִּגָּרָא** - בת אדם סוחר. וראיה לדבר, **דִּכְתִיב** - שנאמר (יהושע יג ו), **'כְּנַעֲנִי בֵּירוֹ מֵאוֹנֵי מָרְמָה'** - אתם הסוחרים הרמאים שבידכם מאזני שקר, סומכים על עשרכם, ואינכם חפצים בחסד ומשפט[לב].

מביאה הגמרא ראיה נוספת: וְאִיבָּעֵית אֵימָא מֵהָכָא - ואם תרצה תוכל להביא ראיה מכאן, שנאמר לגבי חורבן העיר צור (ישעיה כג ח), 'מִי יָעַץ זֹאת עַל צֹר הַמַּעֲטִירָהּ[לג], **אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ** נחשבים כְּשָׂרִים, **כְּנַעֲנֶיהָ** - תגריה **כִּנִכְבָּדֵי אָרֶץ**[לד]. הרי ש'כנעני' הוא לשון סוחר.

★

הגמרא ממשיכה לבאר את נבואת זכריה לגבי אחרית הימים: נאמר בהמשך נבואת זכריה לגבי אחרית הימים (זכריה יד ט), 'וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד'. שואלת הגמרא:** נאמר בפסוק זה שלעתיד לבוא 'יִהְיֶה ה' אֶחָד', **אֲבוּ הַאִידְּנָא לָאו אֶחָד הוּא** - וכי בזמן הזה אין הוא אחד. **מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי אַחָא בַּר חֲנִינָא, לֹא בְּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא**, שבעולם הזה יש בו שני סוגי ברכות, **עַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת אוֹמֵר**, **'בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב'**, **וְעַל בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת אוֹמֵר**, **'בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת'**, אבל **לְעוֹלָם הַבָּא, כּוּלּוֹ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב**', שאין שם בשורה רעה. וזוהי כוונת הפסוק שלעתיד לבוא יהא ה' אחד, שיברכו שם רק ברכה אחת ['הטוב והמטיב'].

נאמר בפסוק (פס), **'וּשְׁמוֹ אֶחָד'. שואלת הגמרא: מַאי 'אֶחָד', אִבּוּ הַאִידְּנָא לָאו שְׁמוֹ אֶחָד הוּא** - וכי בזמן הזה אין שמו אחד[לה]. **מתרצת הגמרא: אָמַר**

נבואה זו נאמרה לגבי עולם הבא, ולא לגבי ימות המשיח, שהם מהעולם הזה. רש"י בשבת (סג. ד"ה לא). **אף** שרש"י על התורה (בראשית מ לה) הביא דעת רבי נחמיה שנשות השבטים היו כנעניות, יש לומר שהכנענית כאן סוכרת כרבי יהודה המובא שם שאחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט, ונשאו השבטים אחיותיהם [ואף שעתידה התורה לאסור לישא אחיות, לא התחדו בני יעקב על זה כמו שהתחדו בפירוש שלא לישא כנעניות, כמו שהתבאר כאן בגמרא]. מהרש"א (מ"ל ד"ה שלמ"ל). לב. **רש"י** ומצודת דוד (יהושע יג ח). לג. **מי** יעץ להחריב את העיר צור המעוטרת בעושר וכבוד, אשר סוחריה המה שרים ומכובדים, כלומר על דעת מי עלה להחריב עיר כזאת, מצודת דוד (ישעיה כג ח). לד. **משמעות** הפסוק כפולה, ונקט כן במילים שונות. רד"ק (פס). לה. **יש** שתירצו על פי הפשט, שאף בזמן הזה שמו אחד, אלא שלדעת אומות העולם אין מלך על כל הארץ ושמו אחד, ולעתיד לבוא, אף אומות העולם יודו בזה. תוספות רבינו פרץ (ד"ה ושמו) בשם האבן עזרה. לו. **בפעם** הדבר כתב הבן יהוידע (ד"ה עוש"ז), שהואיל ונתה מצוי השקר בעולם, והאדם מדבר בפיו מה שלא ראה בעיניו, ושומא באזניו אוהרות מהחכמים, ועושה בידיו להיפך, לכן אין זוכים להוציא את אזכרת השם כפי שורואים בעיניהם בספר תורה, ואין שומעים באזניהם האזכרה כפי מה שכתבה היד בספר תורה. אבל לעתיד לבוא שהשקר יחבטל לגמרי ושפת אמת תכון לעד, אז יזכו להוציא מהפה את השם כפי שראו, ולשמוע כפי שכתבו. וראה שם שהוסיף בזה טעם אחר. וראה במהרש"א (קידושין פ"ל. פ"ל ד"ה כתיב) שפירש באופן אחר. לז. **מהרי"א** (פ"ל ד"ה כתיב). לח. **רש"י** בחולין (פו. ד"ה כפורקין). לט. **יש** מפרשים שבכל מקום שהחזכר 'יהוה סבא' הכוונה לאליהו הנביא, אך מהסוגיא בשבת (לג.) מוכח שאין לפרש כן. תוספות בחולין (ו. ד"ה ופשכחוה).

מ. **רש"י** (ד"ה כתיב). והוסיף לפרש באופן אחר, שכיון שאמר 'זה שמי', אם כן פשוט ש'זה זכרי', שהרי ודאי יש לקוראו בשמו, ומקשה רבי אבינא, מדוע הוסיף ואמר 'זה זכרי'. נמ. **אבל** לאחר חצות אסור מעיקר הדין כמו שיבואר בהערות להלן. נמ. **מבה** שהתנא שנה את המנהג רק עד חצות, יש לדקדק שלאחר חצות אסור מלאכה הוא מעיקר הדין. רש"י (בבלי ד"ה מפני) וראה בהערה להלן טעם איסור זה. נמ. **הטעם** שלא עושים מלאכה, הוא כדי שלא יהא טרוד במלאכתו וישכח לבער את חמצו, ולשחוט קרבן פסח, ולהכין מצה לצורך הלילה. שמצוה להכינה מכעוד יום כדי שיהמהר להסב מיד בתחילת הלילה, כמבואר בגמרא (לקמן קיז). שיש למהר לאכול את המצה, קודם שיישנו הילדים הקטנים. רש"י (ד"ה שלא) ורא"ש (ד"ה מקום) והמגיד משנה (יום טוב פ"ו ה"ב) כתבו טעם זה בשם רש"י על האיסור לעשות מלאכה לאחר חצות, שלאחר חצות אסור בעשיית מלאכה מעיקר הדין ואינו תלוי במנהגי המקומות. התוספות (ד"ה מקום) הביאו דברי הירושלמי (פ"ל ה"ג), שטעם איסור עשיית מלאכה לאחר חצות הוא משום שיום שאדם מביא בו קרבן אסור במלאכה, ומחצות היום הוא זמן הקרבת קרבן פסח. והקשה הירושלמי, שיש לאסור במלאכה מתחילת היום כשם שאדם שמביא קרבנותיו אסור במלאכה מתחילת היום, ותירץ, שקרבן יחיד שראוי להקריבו בתחילת היום נאסר במלאכה מיד, מה שאין כן בקרבן פסח שאין יכול להקריבו אלא לאחר חצות כמבואר לקמן (פפ). אין לאסור במלאכה אלא משעה שאפשר להקריבו. ולפי טעם זה כתב הרז"ה (ד"ה מקום), שבזמן הזה שאין מקריבים קרבן פסח, אין איסור מיוחד בערבי פסחים יותר משאר ערבי ימים טובים. אולם התוספות כתבו, שגם בזמן הזה שאין הקרבת קרבן פסח, עדיין נוהג איסור זה מחצות היום, שכיון שנאסר בזמן שהקריבו קרבן פסח, נאסר לעולם.

פרק רביעי - מקום שנהגו

פרק זה עוסק בתחילתו במנהג שנהגו במקצת מקומות שלא לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות היום[מא], באיזה אופנים תושבי המקום חייבים לנהוג במנהג מקומם. אגב כן עוסקים המשניות בהמשך הפרק במנהגים נוספים באיזה אופנים חייב היחיד לנהוג על פיהם, ולאחר מכן חוזרות המשניות בהמשך הפרק לפרטי דיני מלאכה בערבי פסחים עד חצות.

משנה **משנתנו דנה במנהג שלא לעשות מלאכה בערבי פסחים: מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְסָחִים עַד חֲצוֹת** היום, **עוֹשִׁין** - מותר להם לעשות מלאכה[מב]. **מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת** מלאכה בערבי פסחים כבר מתחילת היום, **אֵין עוֹשִׁין** - אסור לכל אחד מבני המקום לעשות מלאכה[מג].

הַהוֹלֵךְ מִמָּקוֹם שֶׁעוֹשִׁין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, **לְמָקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׁין, אוֹ** שהלך **מִמָּקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׁין לְמָקוֹם שֶׁעוֹשִׁין, נוֹתְנִין עָלָיו חוּמְרֵי מָקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם**, שאם יצא ממקום שאין עושים מלאכה, אסור לו לעשות מלאכה, **וְחוּמְרֵי מָקוֹם שֶׁהָלַךְ לְשָׁם**, שאם הלך למקום שאין עושים מלאכה, אסור בעשיית מלאכה.

וְאַל יְשַׁנֶּה אָדָם ממנהג המקום **מִפְּנֵי הַתַּחֲלוּאוֹת**[א].

המשנה שונה דין נוסף בענין פירות שגדלו בשנת השמיטה, אשר דינם שכאשר מין אחד של פירות נגמר לחיות שבשדה, יש לו לבער מביתו את אותו המין[ב]. ובמסכת שביעית (פ"ט מ"ג) שנינו, שארץ ישראל מתחלקת לשלשה מקומות, שאם נגמרו הפירות במקום אחד חייבים בני אותו מקום לבער פירותיהם אפילו אם בשני המקומות האחרים עדיין לא נגמרו הפירות. ודנה המשנה בהולך עם פירות שביעית ממקום שנגמרו שם הפירות למקום שלא נגמרו, או להיפך, איך ינהג עם פירות אלו לגבי ביעורם.

בֵּיצָא בו - כעין הדין ששנינו לעיל (פ"ב מ"ה) בהולך ממקום למקום לענין עשיית מלאכה בערבי פסחים, שיש לו לנהוג חומרת המקום שיצא ממנו וחומרת המקום שבא לשם, כמו כן מצינו בענין **הַמּוֹלִיךְ פֵּרוֹת שְׁבִיעִית מִמָּקוֹם שֶׁגָּדְלוּ** הפירות לחיה שבשדה, ונתחייבו בני המקום בביעורם, **לְמָקוֹם שֶׁלֹּא גָדְלוּ**, ועדיין לא התחייבו הפירות בביעור, **אוֹ** שהוליכום **מִמָּקוֹם שֶׁלֹּא גָדְלוּ לְמָקוֹם שֶׁגָּדְלוּ**, בשני אופנים אלו **חַיָּיב לְבַעֵר** את הפירות שהביא, באופן שהוליך ממקום שכלו למקום שלא כלו חייב לבער משום חומרת המקום שיצא ממנו[ג], ובאופן שהוליך ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער משום חומרת המקום שבא לשם[ד]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, שמוליך הפירות יכול לומר לחבירו, **צֵא וְהָבֵא לְךָ אַף אַתָּה** ותמצא שלא כלו, ולכן אינו חייב לבער, והיינו במולך ממקום שלא כלו למקום שכלו, יכול לומר לבן המקום שכלו בו, צא אף אתה למקומי ותמצא שלא כלו שם ותוכל לאכול שם מהם, ורק הפירות שיש לך בבית אסורים כיון שהם גדלו כאן[ה].

★

גמרא נתבאר במשנה שאיסור עשיית מלאכה בערבי פסחים עד חצות תלוי במנהג המקום, ויש לדייק מכך שלאחר חצות אסור הדבר מעיקר הדין. שואלת הגמרא: **מַאי אִירְיָא** - מדוע שנה התנא ותלה במנהג את דין עשיית מלאכה **בְּעַרְבֵי פְּסָחִים** עד חצות, ולהשמיענו שלאחר חצות אסור מעיקר הדין, הרי **אֲפִילּוּ בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְעַרְבֵי** שאר **יָמִים טוֹבִים נָמֵי** נוהג איסור זה, **תַּנְיָא, הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה**, כלומר, משש שעות ומחצה ואילך[ו], **אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם**[ז]. והיה לו לתנא לשנות 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עושים', ולא לשנות 'ער חצות' ואנו נדע שהמנהג הוא עד חצות, שהרי לאחר חצות אסור מעיקר הדין כשאר ערבי ימים טובים[ח].

משיבה הגמרא: הָתָם - בערבי ימים טובים, **מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה** - מתשע שעות ומחצה **הוּא דְּאָסוּר** לעשות מלאכה, אבל **קְמִנְחָה**, כלומר, לפני זמן זה, **לָא** - אין איסור בעשיית מלאכה, **הָכָא** - בערבי פסחים, כבר **מֻחָצוֹת** היום אסור לעשות מלאכה, ולכן שנה התנא בפירוש 'ער חצות', להשמיענו שבערבי פסחים איסור המלאכה הוא כבר מחצות[ט].

עוד משיבה הגמרא באופן אחר: אִי נָמֵי, הָתָם - בעושה מלאכה בערבי ימים טובים מן המנחה ואילך, **סִימָן בְּרָכָה הוּא דְּלָא חָזֵי** - הוא רק לא רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, **אֲבָל שַׁמּוּתֵי** - לנדוחו על כך, **לָא מְשַׁמּוֹתִינַן לֵיהּ**, כיון שאינו איסור חמור כל כך, **הָכָא** - בעושה מלאכה בערבי פסחים אחר חצות, **שַׁמּוּתֵי נָמֵי מְשַׁמּוֹתִינַן לֵיהּ** - גם מנדים אותו, שעבר על איסור חמור מדרבנן, וכיון שאינם שוים בחומרת איסורם שנה התנא בפירוש שהמנהג הוא רק 'ער חצות' ולא שנה בסתם, שמא היה שונה בסתם מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עושים, היינו סבורים שלאחר חצות חומר האיסור הוא כשאר ערבי ימים טובים.

★

הגמרא להלן שבה ומביאה את הברייתא שיש זמנים שהעושה בהם מלאכה אינו רואה סימן ברכה, ואגב כך הגמרא מביאה עוד ברייתות שנשנו בהן מלאכות שאין בהם סימן ברכה: גּוֹזֵא, הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וּבְעַרְבֵי יָמִים טוֹבִים מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה, וְכִמּוֹצָאֵי שַׁבָּת, וְכִמּוֹצָאֵי יוֹם טוֹב, וְכִמּוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים[י], **וְכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם נִידּוּי מֻבְהָק** [-רמז עבירה יא], מבארת הגמרא שכוונת הברייתא בזה **לְאַתּוֹיֵי** - להביא את העושה מלאכה **לְתַעֲנִית צִיבּוּר**, כשהציבור מתענים על הגשמים[יא], **אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם.**

★

הגמרא מביאה ברייתא המונה ארבעה אופנים בענין עשיית מלאכות בזמנים שונים: תָּנוּ רַבָּנָן, יֵשׁ זְרִיז - שרגיל לעשות מלאכה, **וְנִשְׁבָּר** - ומחמת רגילותו לעשות מלאכה מרויח מצוה, **יֵשׁ זְרִיז וְנִפְסָד** - יש לו הפסד מרגילותו לעשות מלאכה, שנהג שלא כדין. **יֵשׁ שָׁפָל** - שרגילותו לישב בטל מעשיית מלאכה, **וְנִשְׁבָּר** - ומרויח מכך מצוה, **וְיֵשׁ שָׁפָל וְנִפְסָד** - יש לו הפסד שעושה שלא כדין. **מבארת הגמרא:** האופן שהוא **זְרִיז וְנִשְׁבָּר** היינו **דְּעָבֵיד** מלאכה **כּוּלֵּי שָׁבְתָּא** - כל ימות השבוע, **וְלָא עָבֵיד כְּמַאן דְּשָׁבְתָא** - בערב שבת מן המנחה ולמעלה[יב], ונשכר בכך שאינו עושה מלאכה בערב שבת[יג]. **זְרִיז וְנִפְסָד** היינו באופן **דְּעָבֵיד כּוּלֵּי שָׁבְתָּא וְעָבֵיד** גם **כְּמַאן דְּשָׁבְתָא**, ועל כך הוא נפסד, שעושה שלא כדין[יד]. **שָׁפָל וְנִשְׁבָּר** היינו באופן **דְּלָא עָבֵיד כּוּלֵּי שָׁבְתָּא** וגם **לָא עָבֵיד כְּמַאן דְּשָׁבְתָא**, ובכך הוא מרויח מצוה שאינו עושה מלאכה בערב שבת[טו]. **שָׁפָל וְנִפְסָד** היינו באופן **דְּלָא עָבֵיד כּוּלֵּי שָׁבְתָּא וְעָבֵיד כְּמַאן דְּשָׁבְתָא**, ועל כך הוא נפסד, שנוהג בכך שלא כדין.

מוסיפה הגמרא לבאר שאפילו מי שאין עושה מלאכה בערבי שבתות משום שהוא מעונג, הוא נשכר: אָמַר רָבָא, הָנֵי נָשֵׁי דְּבָתְרָא - אותן נשות העיר מחוצה [שהיו מפונקות ואינן עושות מלאכות][טז], **אַף עַל גַּב דַּהֲאי**[יז] **דְּלָא עָבְדָן עֲבִידְתָּא כְּמַאן דְּשָׁבְתָא מְשׁוּם מְפַנְּקוּתָא הוּא** - אפילו שמה שאינן עושות מלאכה בערב שבת זה משום שהן מפונקות, **דְּהָא כָּל יוֹמָא נָמֵי לָא קָא עָבְדָן** מלאכה, **אֲפִילּוּ הָכִי שָׁפָל וְנִשְׁבָּר קָרֵינַן לָהוּ** - הן בכלל מי שנאמר עליו 'שפל ונשכר'[יח].

★

הגמרא מביאה סתירה בין שני פסוקים העוסקים בגודל השכר שמקבלים על עשיית המצוות. אומרת הגמרא: רָבָא רָמֵי - הקשה, **כְּתִיב** (תהלים ס"ו י"ח) בפסוק העוסק בגודל השכר שמקבלים על עשיית המצוות, **'כִּי גָדַל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ'** - חסד השם המביא שכר על המצוות מגיע עד השמים. **וְקָתָנֵי** (שם קס"ח ה) בפסוק אחר העוסק בגודל השכר שמקבלים על עשיית המצוות, **'כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ'** - שכר המצוות מגיע מעל השמים[יט], **הָא כֵּיצַד** מתיישבים שני פסוקים אלו. **מתרצת הגמרא: קַאן** - בפסוק שמבואר בו שהשכר מגיע מעל השמים, מדובר **בְּעוֹשִׂין** מצוה **לְשֵׁמָהּ** - לשם מצוה, **וְקַאן** - בפסוק שמבואר בו שהשכר מגיע רק עד השמים, מדובר **בְּעוֹשִׂין שֶׁלֹּא לְשֵׁמָהּ**, שאפילו שעושים את המצוה שלא לשמה מכל מקום נחשב שעשו מצוה[כ], **וְבָרְכָה יְהוּדָה** - וזה שאנו מפרשים בכתוב שהעושה שלא לשמה נחשב שעשה מצוה, זה כדברי רב יהודה, **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא לְשֵׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לְשֵׁמָהּ בָּא לְשֵׁמָהּ.**

★

הגמרא מביאה כמה ברייתות המונות סוגי רווחים שאין האדם רואה מהם סימן ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן, הַמְצַפֶּה לְשָׂכָר אִשָּׁתוֹ - הממתין לריוח שתרויח אשתו כדי

א. **הגמרא** (לקמן פ:) מקשה, האם גם מי שהלך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים, יעשה מלאכה, הלא שנינו ברישא, שההולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם ואסור בעשיית מלאכה. רש"י (ד"ה חלוי). ב. **ודרשה** כן הגמרא לקמן (נב:) מן הפסוק (ויקרא כה ז) 'ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול', כל זמן שחיה אוכלת מהשדה האכל לבהמה שבבית, כלָה לחיה שבשדה כלָה לבהמתך מן הבית. ג. **רש"י** (ד"ה ממקום, ד"ה מיכן). אכן ראה בהערות להלן (נב:) שכל הנידון הוא רק על הפירות שהביא ממקום שכלו, אבל אינו חייב לבער את הפירות שגדלו במקום שלא כלו. ד. **ר"י** מלוניל (ד"ה ממקום), מאירי (נב. ד"ה ומקום שגדלו). ומדבריהם מתבאר, שחומרת הביעור מעיקר הדין הוא רק באופן שכלו הפירות גם במקום שגדלו בו וגם במקום שנמצאים עכשיו. ה. **על** פי **רש"י** (נב. ד"ה ולחיה). כך סברה הגמרא (שם) בביאור דברי רבי יהודה, אך הגמרא מקשה על ביאור זה, ומבארת את דבריו באופנים נוספים. ו. **כן** כתבו התוספות הרא"ש (ד"ה מלאכה) והמהרש"א (בכתי"ש ד"ה מלאכה) בדעת רש"י (ד"ה מלאכה). וראה עוד בזה בהערה להלן בסיום קושיית הגמרא. ז. **בלומר**, שמאותה מלאכה אינו מרויח ולא באה לו תועלת ממנה, ואפילו אם באה לו איזה תועלת מהפסד מקום אחר כנגד אותו ריוח. וכן פירש רש"י (פסחים ג: ד"ה לעולם) בענין העושה מלאכה בתשעה באב שאמרה הברייתא שם שאינו רואה סימן ברכה לעולם. ב"ח (או"ח סי' תסח ס"ק ח). ח. **תוספות** הרא"ש (ד"ה מלאכה) והמהרש"א (בכתי"ש ד"ה מלאכה). יח. **רש"י** (ד"ה מלאכה). וראה עוד בכוונת רש"י (ד"ה מלאכה). והמהרש"א (בכתי"ש ד"ה מלאכה) בביאור דברי הגמרא. ט. **על** פי רש"י שלפנינו (ד"ה מן), שבתירוצו הגמרא 'מן המנחה ולמעלה' שנאמר לענין ערבי שבתות ימים טובים היינו שעה חשיעית (ומחצה, וכן פירש הריטב"א (ד"ה ואפ"ה), והמאירי (נב. ד"ה ומקום שגדלו), ר"ן (ע"פ הרי"ף ד"ה ואפ"ה) רוב המפרשים. וראה בביאור דבריו וגירסאות נוספות בלשון רש"י, וביאורי הראשונים בתירוצ הגמרא, בעיוני הפשט[כא]. י. **שאסור** בעשיית מלאכה משום כבוד השבת שצריך להוסיף מן החול על הקודש. רש"י (ד"ה ממוצאי)[כב]. יא. **רש"י** (ד"ה מתענין). יב. **כמבואר** במסכת תענית (יב:) שאסור בעשיית מלאכה. אבל בשאר תעניות ציבור שגזרו על דברים אחרים, אין איסור מלאכה, כדברי שמואל לקמן (נב:) שאין חומר תעניות ציבור בכבל לענין להאסר בעשיית מלאכה. רש"י (ד"ה מתענין). יג. **רבינו** חננאל (ד"ה מופסדת), קובץ שיטות קמאי בשם רי"ץ גיאת (מגי' אלף מגן ד"ה ומ"ש ומ"ש), ובשם ארוחות חיים (מגי' אלף מגן). אכן התוספות הרא"ש (ד"ה ומ"ש) כתב, שלשון 'מעלי שבתא' משמעו מתחילת יום ששי, אף שעדיין אינו זמן איסור מלאכה. וביאר, שאכן יש שכר למי שאינו עושה מלאכה כבר מבוקרו של יום ששי, ועל ידי זה יש לו פנאי להכין את צרכי השבת בהשכמה. כמבואר בגמרא (שבת קי"ט) שמצוה לטרוח בצרכי שבת בהשכמה. יד. **על** ידי עבודתו וזריזותו כל השבוע, ניכר שמה ששובתת ממלאכה בערב שבת הוא לשם מצוה, נמצא שעל ידי זריזותו נשכר. חתם סופר (ד"ה יש). טו. **כמו** ששנינו לעיל שהעושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, ואף אם יראה בזה, יסתיר בפקח אחר. חזון יחזקאל (מופסקת ומגי' אלף מגן). טז. **ואפילו** שאינו מכוין לשם מצוה בכך שאינו עושה מלאכה שהרי רגיל לישב בטל, מכל מקום נחשב הדבר למצוה שלא לשמה, וכמו שמבואר בגמרא להלן לענין יעסוק אדם במצוות אפילו שלא לשמה'. רש"י (ד"ה שפל). יז. **כגון** שמבואר בכמה מקומות שבני מחוזא היו מפונקים ואינם עושים מלאכות, ראה בשבת (יג. ובכ"מ ד"ה מגן), ועוד שם (נב:-נג.) בענין נשות מחוזא. יח. **רש"י** (ד"ה ה"ג). יט. **כלומר**, שהוא ראוי לנסים ושהקדוש ברוך הוא יבטל וישנה מערכות שמים בעבורו, אבל תועלת שלא לשמה אמנם ראוי הוא לשכר, אבל אינו ראוי להיות למעלה מן המזל, ואין משנים את מערכות השמים בעבורו. מאירי (ד"ה לעולם), מאירי (נזיר. ד"ה ומ"ש), והמאירי (ד"ה ומגן) בשם כ. **ואף** שחבא עצמו אמר (כתובות ס"ח:) שתועלת בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, ומתבאר שאין לו על כך שכר כלל, שאם היה לו שכר מדוע נוח לו שלא נברא, תירץ רש"י (שם ד"ה תועלתה), ששם

להתפרנס ממנו, וְכֵן המצפה לשכר **רֵיחַיִם, אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם.**

מבארת הגמרא את טונת הברייתא: שָׂכָר אִשְׁתּוֹ היינו שמצפה לשכר **מְתִיקוּתָא** - משנוטלת מאזנים בידיה ומהלכת בשוק לשכיחים לכל הצריכים, ואין רואה בזה סימן ברכה משום שאין מרויחה מכך אלא ריוח מועט, ומחבבה אשתו בשביל ריוח מועט[כא]. **וְרֵיחָנִיָּא** הכוונה **לְאַגְרְתָא** - שמצפה לריוח מהשכרת ריחים, ואין רואה סימן ברכה משום שיש בזה טורח גדול וריוח מועט[כב]. **אֲבָל** המצפה לריוח שמרויחה ממה **דְּעַבְדָה וּמְזַבְּנָה** - שעושה חפצים ומוכרתם בשוק, **אִישְׁתְּבוּחֵי מִשְׁתַּבַּח בָּהּ קְרָא** - הפסוק משבח אשה כזו, ובודאי יכול לראות מכך סימן ברכה. **דִּכְתִיב** בפרק 'אשת חיל' המשבח את האשה הכשירה (משלי לא כד), **'סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי'**[כג].

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת על רווחים שאינו רואה בהם סימן ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַמְשַׁתֵּף בְּקָנִים** - המרויח ממכירת מקלות דקים, שעושים מהן גדרות ומזיזות, **וּבְקַנְקָנִים** - כדי חרס גדולים, **אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם. מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא** - מהו הטעם שאינו רואה מדברים אלו סימן ברכה. **מבארת הגמרא: כֵּיוָן דְּנָפֵישׁ אֲסָחֲוֵיהוּ** - כיון שהנפח שלהם גדול[כד], **שָׁקְטָא בְּהוּ עֵינָא** - שולטת בהם עין רעה, ובדבר ששולטת בו עין רעה אין סימן ברכה[כה].

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת על רווחים שאינו רואה בהם סימן ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן, תַּגָּרֵי סִיכְמָא - סוחרים שיושבים ומוכרים בשוק[כו], **וּמְגַדְּלֵי בְּהֵמָה דַּקָּה** [-כבשים או עזים], **וְקוֹצְצֵי אִילָנוֹת טוֹבוֹת** למוכרם לעצים[כז], **וְנוֹתְנֵי צִינְיָנֵי בְּחֶלֶךְ יָפֶה** - כשבאים לחלוק שותפותם עם אחרים, תמיד מקפידים ליטול חלק יפה. המרויח מאחד הדברים האלו **אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם. הגמרא מבארת: מַאי טַעְמָא** - אינו רואה מדברים אלו סימן ברכה, **דְּתָדִיר בֵּיהּ אִינְשֵׁי** - אנשים מסתכלים על כך בתמהון, תגרי סימטא כיון שיושבים ומוכרים בפרסום שולטת בהם עין הרעה[כט], ומגדלי בהמה דקה הכל צווחים עליהם[ל], ועל קוצצי אילנות טובות ונותנים עיניהם בחלק יפה הכל תמהים ומלעיזים עליהם ועין רעה שולטת בהם וצעקת בני אדם[לא].

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת על רווחים שאינו רואה בהם סימן ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אַרְבָּע פְּרִיטוֹת אֵין בֵּהֶן סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם**[לב], **שָׂכָר כּוֹתְבֵי** ספרי תורה תפילין ומזוזות, **וְשָׂכָר כִּתּוּרְגְּמָנִין** - עומדים לפני החכם בשבתות ושומעים מפיו, ומשמיעים את דבריו לרבים, **וְשָׂכָר יְתוֹמִים** - הלוקח מעות יתומים כדי לסחור בהם ולהרויח לעצמו מחצית מן הריוח והחצי השני של הריוח יהיה של היתומים[לג], **וְטוֹעֲנֵי הַבָּאוֹת מִמְּדִינַת הַיָּם** - ריוח שבא לו ממה שמשלח את ספינותיו למדינת הים. **הגמרא מבררת מדוע אינו רואה בדברים אלו סימן ברכה. שואלת הגמרא: מַשְׁכָּא שָׂכָר כִּתּוּרְגְּמָנִין** - מובן מדוע אין בו סימן ברכה, **מִשּׁוּם דְּמִיחְזֵי כְּשָׁבָח** - שנראה שמקבלים את השכר על עבודה בשבת[לד], **וְכֵן** המרויח **מְטָעוֹת יְתוֹמִים נָמֵי** - גם מובן מדוע אינו רואה סימן ברכה, שפעמים שהוא נוטל מהריוח יותר מהראוי לו[לה], ויתומים **לָאו בְּנֵי מְחִילָּה נִינְהוּ**, וכן המרויח **מְטָעוֹת הַבָּאוֹת מִמְּדִינַת הַיָּם** מובן מדוע אינו רואה סימן ברכה, **מִשּׁוּם דְּלָאו כָּל יוֹמָא מִתְרַחֵישׁ נִיסָּא** - לא בכל יום קורה נס שספינותיו יחזרו בשלום[לו]. **אֶלָּא שָׂכָר כּוֹתְבֵי מַאי טַעְמָא** אינם רואים סימן ברכה. **משיבה הגמרא: אֲמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, עֶשְׂרָה וְאַרְבָּע תַּעֲנִיּוֹת**[לז] **יְשֵׁבוּ אֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה עַל כּוֹתְבֵי סְפָרִים** [ספרי תורה נביאים וכתובים[לח]] **תְּפִילִּין וּמְזוּזוֹת שֶׁלֹּא יִתְעַשְּׁרוּ** מכתיבתם, **שֶׁאִילְמָלֵי** [-שאם כן היו] **מִתְעַשְּׁרִין, אֵין כּוֹתְבִין** - לא היו ממשיכים לעסוק במלאכת הכתיבה.

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת על רווחים שאינו רואה בהם סימן ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **פּוֹתְבֵי סְפָרִים תְּפִילִּין וּמְזוּזוֹת, הֵן וְתַגָּרֵיהֶן** - הסוחרים שלהם שקונים מהם כל מה שכותבים[לט], **וְתַגְּרֵי תַגָּרֵיהֶן** - והקונים מהסוחרים ביחד למוכרם לאנשים אחד אחד[מ], **וְכֵן כָּל הָעוֹסְקִין בְּמְלֶאכֶת שָׁמַיִם**, מבארת הגמרא שכוונת הברייתא **לְאֵיתוֹיֵי** - להוסיף, **מוֹכְרֵי תֶּכֶלֶת** לחוטי ציצית, **אֵינָן רוֹאִין סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם** מהטעם שביארה הגמרא לעיל, שאם יתעשרו לא יתעסקו יותר בעסקים אלו. **מוסיפה הברייתא: וְאִם עוֹסְקִין שֶׁמָּה** - להיות מצוות אלו מצויות לבני אדם הצריכים להן, **רוֹאִין** סימן ברכה, שכיון שעוסקים לשמה אין חשש שאם יתעשרו לא יתפסקו יותר במצוות אלו[מא].

★

הגמרא שבה לבאר דינים שונים בחובה לקיים מנהגים: שנינו בברייתא [מסכת יום טוב], **אין מפלילין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת, ומצור לצידון אפילו בערב שבת מותר להפליג מזו לזו, כיון שהן קרובות זו לזו. הגמרא להלן מספרת שבני ביישן [עיר הסמוכה לצור], החמירו על עצמם שלא להפליג מצור לצידון בערב שבת, ודנה האם הבנים חייבים לנהוג כמנהג אבותיהם. מספרת הגמרא: בְּנֵי בָּרְיוֹשָׁן נָהֲגוּ דְּלָא הָווּ אָזְלִין מִצּוֹר לְצִידוֹן בְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא** - בני העיר ביישן נהגו שלא לילך מצור לצידון בערב שבת [ביום ששי], אף שהיה זה יום השוק של צידון, והיו מחמירים על עצמם שלא לילך לשם כדי לא להתבטל מהכנת צרכי שבת[מב].

אָתוּ בְּנֵיהוּ קַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן אָמְרוּ לֵיהּ - באו בניהם לפני רבי יוחנן ושאלו אותו, **אֲבָהָתֵינוּ אֲשֶׁר לָהּ** - אבותינו היו יכולים להחמיר שלא לילך בערב שבת לצידון השוק, כי עשירים היו ויכלו לקנות ביקור שלא ביום השוק[מג], **אֲנַן לָא אֲשֶׁר לָן**[מד] - אך אנחנו איננו יכולים לקנות ביקור ביום חמישי שאינו יום השוק כי איננו עשירים[מה], האם מותר לנו שלא לנהוג כמו שנהגו אבותינו.

אָמַר לָהּ - ענה להם רבי יוחנן, **קָבָר קִיבְּלוּ אֲבוֹתֵיכֶם עֲלֵיהֶם** - מאחר שאבותיכם קיבלו על עצמם הנהגה זו שלא לילך בערב שבת לצידון, ומן הסתם קיבלו זאת גם על זרעם[מו], אתם חייבים לנהוג כמנהגם, משום **שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי ו כ), **'שְׁמֹר בְּנִי מִוְסַר אָבִיךָ** - מה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה בכתב ובעל פה, **וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ'** - תורת האומה שלך, וכוונת הפסוק על כנסת ישראל, והם דברי החכמים והסופרים שתיקנו והוסיפו ועשו סייגים לתורה[מז].

★

חובת הפרשת חלה היא רק בעיסה העשויה מחמשת מיני דגן[מח], ואינה נוהגת בעיסה העשויה מאורז, והחלה נקראת בכתוב תרומה (במדבר טו כ) ולכן נאכלת רק לכהנים ואסורה לזרים[מט]. הגמרא מברכת לגבי בני עיר שנהגו להפריש חלה מעיסת אורז, האם מותר למי שאינו כהן לאכול בפניהם את חלת האורז.

מספרת הגמרא: בְּנֵי חוּזָאֵי נְהֲגוּ דְּמַפְּרְשִׁי חַלָּה מֵאֹרוֹזָא - בני העיר חוזאי נהגו להפריש חלה מעיסה העשויה מאורז, שהחמירו על עצמם לנהוג כן[נ]. **אָתוּ וְאָמְרוּ לֵיהּ לְרַב יוֹסֵף** - באו וסיפרו לרב יוסף על אותו מנהג, **אֲמַר לְהוּ, נִיכְלָה זָר בְּאַפַּיְיהוּ** - יאכל אדם שאינו כהן את החלה בפניהם, ובזה ילמד אותם שאין להפריש חלה מעיסת אורז, שהרי חלה ניתנת לכהן ואסורה לזרים ואם זר אוכלה מבואר שאין להפרשה זו תורת חלה[נא].

מקשה הגמרא: אִיתְיְבֵיהּ אַבָּיֵי - הקשה אביי לרב יוסף, שנינו בברייתא, **דְּבָרִים הַמּוּתָּרִים, וְאֲחֵרִים** - ויש אנשים **שֶׁנָּהֲגוּ בָּהֶן אִיסּוּר**, שהחמירו על עצמם כן[נב].

מדובר שלומד בכדי לקנטר את חבריו בהלכה ואינו לומד בכדי לעשות, ועל כן נוח לו שלא נברא, אולם כאן מדובר שלא עושה לשם ענין רע, אלא עושה את המצוה בכדי שיכבדוהו, ובאופן זה אמר רבא שהעושה שלא לשמה מקבל שכר. והתוספות (ד"ה ומפ) כתבו, שכאן מדובר ברומה לאופן שהחבאר בברייתא לעיל, ששוכר ממלאכה מחמת עצלות בזמן שיש מצוה לשבות ממלאכה, [וכן עוסק הוא בתורה מחמת עצלותו לעשות מלאכה. תוספות רבינו פרץ (ד"ה ומפ)] ולא מדובר שעושה המצוה כדי לקנטר את חבריו בהלכה. כא. **רש"י** (ד"ה מבזבז) [ומפרש]. כב. **רש"י** (ד"ה ומפ) ריחיים גדולות. כג. **רש"י** (ד"ה ומפ) שטווה. כד. **ובשעה** שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחת, מעמידים מציאות זו בסכנה. ואף שהכל בידי שמים, מכל מקום כשנגזר על דבר ליאבד מן העולם מתגלגל הדבר לפעמים על ידי ששמו בני אדם עיניהם עליו. חזון איש (או"ח, לקוטים סי' כו אות יב). כה. **רש"י** (ד"ה מגרי). בערוך (ערך סמטא - כסמן) פירש, שביל של יחיד. והמאירי (ד"ה שנופל) פירש, שסימטא היינו מבואות הסמוכים לרשות הרבים, וכל שכן כשמוכרים בשווקים וברחובות. כו. **רש"י** (ד"ה מגרי). כז. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). והוסיף המאירי (ד"ה שנופל). כח. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). שאינם רואים סימן ברכה גם משום שיש ככך נדנוד עבירה, כיון שהם מגדלים אותן ביישוב והבהמות מזיקות בשדות אחרים. המבואר כאן שאינו רואה סימן ברכה זה כשמגדל בהמות אלו ביישוב, אבל המגדלן והמתעסק בהן ביערות, מתעשר, כמבואר במסכת חולין (סד:) שנקראות בכתוב (דברים ז יג) 'עשתרות', משום שמעשירות את בעליהן. תוספות (ד"ה ומגדלי). כח. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). על פי הגהות וציונים. מאירי (נדה, ד"ה שוטים). והוסיף המאירי, 'ואל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך' (משלי כו יא). כט. **רש"י** (ד"ה ומפ). ובאופן זה דנים מעות אלו כמהצה הלואה ומחצה פקדון ביד הלוקח, מחצית מן הריוח שהוא מחמת ההלואה יהיה שלו, והחצי השני של הריוח שהוא ממחצית הפקדון יהיה של היתומים, כמבואר בגמרא (ב"מ קז:) 'האי מיעסקא וכו'. ל. **מאירי** (ד"ה שנופל). לא. **וכן** יתכן שחטבע הספינה ויפסיד את כל ממונו בבת אחת. רבינו חננאל (ד"ה ומפ). לב. **חמאירי** (נדה, ד"ה שכך) כתב, ביאור, שהתינוק עשרים וארבע תעניות כנגד עשרים וארבעה כתבי הקודש שניתנו להכתב. לג. **עַל** פי רש"י (מגילה ח: ד"ה ספרים). לה. **עַל** פי רבינו יהודה (מסכת ופוס מסכת ג מ"ב, ס"ק ג). לה. **עַל** פי רבינו יהודה (שם). לו. **רש"י** (ד"ה ומפ, ד"ה ולפלן). לו. **רש"י** (ד"ה מגרי). מבואר. הראשונים [רבינו דוד, ר"ן (ד"ה מגרי), מאירי (ד"ה שנופל)] פירשו, שחומרא זו היא על פי המבואר בברייתא (שבת יט). שאין מפלגים בספינה שלשה ימים קודם השבת, אבל מצור לצידון שקרובות הן, מותר. וכתבו, שאבות בני ביישן החמירו על עצמם שלא להפליג בספינה סמוך לשבת אפילו בשיעור מועט זה של מצור לצידון, כדי שלא להתבטל מהכנת צרכי שבת. לח. **רי"ו** מלונזיל (ד"ה שנופל). לט. **בהגהות הב"ח** הטוסף כאן תוכת 'מאי'. מ. **ואם** נלך ביום ששי לשוק של צידון נקנה בזול יותר. ר"י מלונזיל (ד"ה שנופל). ורבינו חננאל (ד"ה מגי) פירש, שאבותיהם כיון שהיו עשירים לא היו צריכים לעשות מלאכה בערב שבת, אבל הם היו עניים וצדו לילך לצידון לשוא וליתן שם, וכעין זה פירש בספר המכתם (ד"ה שנופל). נא. **מאירי** (ד"ה ומגדלי). נב. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). [ומפרש]. נג. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). נד. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). והוסיף המאירי (ד"ה שנופל). נה. **רש"י** (ד"ה ומגדלי). ביאור, ש'תורת אמך' מתייחס למנהגים, וכמו שדרש הירושלמי על הפסוק (משלי א ח) 'ואל תבוז כי זקנה אמך', שהוא מתפרש על המנהגים. נו. **ואפ"ה** הם, חטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל, ושיפון, וכמבואר במשנה (חלה פ"ב מ"ו). נז. **חלה** (פ"ב מ"ט). נח. **תוספות** (ד"ה ומגדלי). נט. **תוספות** (שם) בשם רב נסים גאון.

אִי אָתָּה רַשַּׁאי לְהַתִּירָן בְּפָנֶיהָם - לנהוג היתר בפני אותם שנהגו בהם איסור, ואיך הורית שיאכל זר את החלה בפני בני תוראי שנהגו להפריש חלה מאורז. **מתרצת הגמרא: אָמַר לוֹ** רב יוסף לאביי, **וְלָאו מִי אִיתְּמַר עֲלָהּ** - וכי לא נאמר על ברייתא זו בגמרא להלן, **אָמַר רַב חִסְדָּא, בְּכוּתָאֵי** - רק בכותים שנינו שאין להתיר בפניהם מנהג שנהגו לאסור, ובני תוראי הרי אינם כותים, ולכן מותר להתיר בפניהם מה שנהגו לאסור.

חוזרת הגמרא ומקשה: בּוֹתָאֵי מַאי טַעְמָא - וכי מה הטעם שאסור להתיר לכותים מה שנהגו בו איסור, **מִשּׁוּם דְּמָקְרְבֵי מִיפְּתָא** - אם נתיר בפניהם ימשכו אחר דרכם להקל, ויבואו לזלזל גם בדבר שאסור מעיקר הדין[א], **הָנָךְ אִינְשֵׁי נְמֵי** - אותם אנשים, בני תוראי, כיון שאינם תלמידי חכמים גם יש לחשוש **דְּקָרְבֵי מִיפְּתָא** - יבואו להקל בעוד עניינים, וימנעו מלהפריש חלה אף מעיסה של חמשת מיני דגן החייבת בחלה מעיקר הדין, ואם כן חוזרת הקושיא איך התיר רב יוסף לזר לאכול את החלה מן האורז בפני בני תוראי?.

הגמרא מסיקה ומביאה כלל אחר איך לנהוג במקום שמפרישים חלה מן האורז: אָלָּא אָמַר רַב אָשֵׁי, חֻזְנֵי - רואים, **אִי רוּבָּן** של בני תוראי, מעיסת **אוֹרֶז אָכְלִי**, ולא אוכלים מעיסת דגן, **לָא נַיְיכְלָה זַר בְּאַפֵּיהוּ** - לא יאכל זר בפניהם את החלה שהפרישו מאורז, **דֵּילְמָא מְשַׁתְּכָחָא** - שמא תשתכח ותתבטל **תּוֹרַת** הפרשת **חַלָּה מִינַיְיהוּ**, שיאמרו שאין חובת הפרשת חלה גם מחמשת מיני דגן, **וְאִי רוּבָּן דָּגָן אָכְלִי** - ואם רובם אוכלים מעיסת דגן, **נַיכְלָה זַר בְּאַפֵּיהוּ** את החלה שהפרישו מעיסת אורז, **לְמֵמַר** שבעיסת אורז לא נהגה תורת הפרשת חלה כלל, שאם לא נתיר לזר לאוכלה, יש לחשוש **דֵּילְמָא אָתֵי לְאַפְרוֹשֵׁי מִן הַחִיּוּב** - שמא יטעו ויחשבו שעיסת אורז חייבת בהפרשת חלה, ויבואו להפריש מעיסת דגן החייבת בהפרשת חלה **עַל הַפְּטוּר** - על עיסת אורז הפטורה מהפרשת חלה[ב], **וְכֵן הַפְּטוּר עַל הַחִיּוּב** - וכן יש לחשוש שיבואו להפריש מעיסת אורז הפטורה מחלה על עיסת דגן החייבת בחלה, ובאופן זה האוכל מעיסת הדגן אוכל טבל, שהרי לא חל שם חלה על מה שהפריש מעיסת האורז, וממילא גם לא הותרה עיסת הדגן מאיסור טבל שבה[ג].

★

הגמרא שבה לדון בברייתא שנינו שאין לנהוג היתר בפני מי שנהגו איסור בדבר המותר: גּוּפָא, דְּבָרִים הַמּוּתָּרִין וְאֲחֵרִים נָהֲגוּ בָּהֶן אִיסּוּר, אִי אַתָּה רַשַּׁאי לְהַתִּירָן בְּפָנֶיהָן. מבארת הגמרא: אָמַר רַב חִסְדָּא, בְּכוּתָאֵי עֲסָקִינַן - רק בכותים שנינו שאין להתיר בפניהם מנהג שנהגו, וזהו מהטעם שביארה הגמרא לעיל, שימשכו אחר דרכם להקל, ויבואו לזלזל גם בדבר שאסור מעיקר הדין.

הגמרא מקשה על דברי רב חסדא מברייתא: וְכוֹפֶּה עָלָיו לֹא - וכי בשאר בני אדם שאינם כותים מותר להתיר בפניהם דבר שנהגו בו איסור, **וְהָתַנְיָא, רוֹחֲצִין** - מותר לרחוץ בבית המרחץ **לְשֵׁנִי אֶחָיו בְּאֶחָד, וְאֵין לְאוסרו משום פריצות** שנאמר מתוך ששני אחים דרכם להיות מצויים יחד בבית אחד, **וְעכשיו** בבית המרחץ רואים עורמים זה את זה, יבוא כל אחד ליתן את עינו באחיו למשכב זכור[ד], **וְאֵין רוֹחֲצִין שְׁנֵי אַחִין בְּבָבוּי** - ובמקום שנקרא כבול נוהגים ששני אחים לא רוחצים כאחד. **וּמַעֲשֶׂה בִּיהוּדָה וְהִלֵּל בְּנָיו שֶׁל רַבָּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁרָחֲצוּ שְׁנֵיהֶם בְּאֶחָד בְּכָבוּי, וְלָמָּה** - הוציאו לעז **עֲלֵיהֶן בְּ** בני **הַמְּדִינָה, וְאָמְרוּ מִינַיְיהוּ לֹא רָאִינוּ בָּהּ** שינהגו איסור אף על גבי ספסלי גוים בשבת, **נִשְׁמַט** רבן שמעון בן גמליאל מן הספסל וישב **עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וְלֹא רָצָה לוֹמַר לָהֶן מוּתָּרִין אַתֶּם**, לפי שדברים המותרים ויש שנהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם.

מבואר בברייתא בכל שלשת המעשים הללו, שגם אנשים שאינם כותים שנהגו איסור בדבר המותר, אין להתיר אותו בפניהם, ולקשה מכך על דברי רב חסדא שאמר שכל דין זה אינו אלא בכותים[ה].

מתרצת הגמרא: בְּנֵי (מדינת חים) [מְדִינָה][ו] נְמִי, דַּיָּן דִּלָּא שְׁכִיחֵי רַבָּנַן בֵּינַיְיהוּ כְּכוּתִים דְּמוּ - אכן רק בכותים אין להתיר מנהגם בפניהם, ובני מדינה גם כן כיון שאין מצויים ביניהם תלמידי חכמים נחשבים לענין זה ככותים, כיון שאינם לומדים ואין זה מקום תורה, ואם ינהגו היתר בפניהם במנהגם יבואו להתיר גם דברים האסורים[ז].

הגמרא חוזרת לדון על המנהגים שהזכרו בברייתא ומבררת איזה ענייני איסור שייכים באותם מנהגים: בְּשָׁלְמָא - זה מובן מדוע נהגו שלא לישב על גבי **סַפְסָלֵי נְכָרִים** בשבת, **מִשּׁוּם דְּמָחֲזֵי כְּמַקֵּח וּמִמְכָּר** - שיחשדוהו שעושה סחורה בשבת[ח], וכן המנהג שלא לצאת **בְּקִיּוּרְדְּקִיסוֹן** בשבת, **נְמִי** מובן שנהגו כך, משום **דְּיִלְמָא מְשַׁתְּפָן וְאָתֵי לְאִיתְוַיְיהוּ** - שמא ישלפו מרגליו ויבוא להעבירם בידיו **אַרְבַּע אַמּוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, אֶלָּא** - אך המנהג ששני אחים לא **רוֹחֲצִין** כאחד, **מַאי טַעְמָא לֹא** - איזה חשש איסור יש בדבר. **מבארת הגמרא: תַּדְתֵּנְיָא** - טעם האיסור הוא על פי מה ששנינו בברייתא, **עַם הַכְּלֵי אָדָם רוֹחֵץ** בבית המרחץ, **חוּץ מֵאֲבִיו** שאין רוחץ עמו, שמתוך שרואה את אביו ערום, ונזכר שמשם יצא, נותן לבו להרהר עבירה[ט], וְכֵן אינו רוחץ עם **חָמִיו**, שנותן אל לבו שאשתו יצאה ממנו, ויתכן שיבוא להרהור עבירה, וְכֵן אינו רוחץ עם **בָּעַל אִמּוֹ**[י] **וּבָעַל אֲחוֹתוֹ** שגם בהם יכול לבוא להרהור עבירה, **וְרַבִּי יְהוּדָה מֵתִיר בְּרוֹחֲצָה עִם אָבִיו, מִפְּנֵי כְּבוֹד אָבִיו** שמשמש את אביו במרחץ[יא], **וְהוּא הַדִּין לְבָעַל אִמּוֹ** - וכן הדין בבעל אמו שאם צריך לשמשו מותר לרחוץ עמו[יב]. **מסיימת הגמרא: וְאֶת אִינָהּ [בני כבול], וְגוֹזֵר בְּשֵׁנֵי אַחִין** שלא ירחצו כאחד, **מִשּׁוּם** חשש שיבואו לרחוץ עם **בָּעַל אֲחוֹתוֹ.**

וְלָא רָצָה הלל **לוֹמַר לָהֶן מוּתָּרִין אַתֶּם**, לפי שדברים המותרים ויש שנהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם.

עוד שנינו בברייתא: וְיוֹשְׁבִין עַל סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת - מותר לישב בשבת על גבי ספסלים שהגוים מוכרים עליהם סחורה, ולא חוששים שיחשדו את הישוב עליהם שסוחר בשבת, **וְאֵינָן**[יג] **יוֹשְׁבִין עַל סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת בָּעִבּוּ** - ובני עכו נוהגים שלא לישב על גבי ספסלי גוים בשבת. **וּמַעֲשֶׂה בְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁיָּשַׁב עַל גַּבֵּי סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת בְּעִבּוּ, וְלָמָּה עָלָיו בָּ הַמְּדִינָה, וְאָמְרוּ מִינַיְיהוּ לֹא רָאִינוּ בָּהּ** שישובים על גבי ספסלי גוים בשבת, **נִשְׁמַט** רבן שמעון בן גמליאל מן הספסל וישב **עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וְלֹא רָצָה לוֹמַר לָהֶן מוּתָּרִין אַתֶּם**, לפי שדברים המותרים ויש שנהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם.

עוד שנינו בברייתא: וְיוֹשְׁבִין עַל סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת - מותר לישב בשבת על גבי ספסלים שהגוים מוכרים עליהם סחורה, ולא חוששים שיחשדו את הישוב עליהם שסוחר בשבת, **וְאֵינָן**[יד] **יוֹשְׁבִין עַל סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת בָּעִבּוּ** - ובני עכו נוהגים שלא לישב על גבי ספסלי גוים בשבת. **וּמַעֲשֶׂה בְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁיָּשַׁב עַל גַּבֵּי סַפְסָלֵי נְכָרִים בְּשַׁבָּת בְּעִבּוּ, וְלָמָּה עָלָיו בָּ הַמְּדִינָה, וְאָמְרוּ מִינַיְיהוּ לֹא רָאִינוּ בָּהּ** שישובים על גבי ספסלי גוים בשבת, **נִשְׁמַט** רבן שמעון בן גמליאל מן הספסל וישב **עַל גַּבֵּי קַרְקַע, וְלֹא רָצָה לוֹמַר לָהֶן מוּתָּרִין אַתֶּם**, לפי שדברים המותרים ויש שנהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם.

א. **על פי** רש"י (ד"ה דמקרבי). ובחידושי תלמיד הרשב"א (ד"ה דמקרבי) גרס, 'דסרכי ומדמי מילתא למילתא', ופירש, שאם ינתיר להם דבר אחד יבואו גם כן להתיר את האסור. ב. **מבואר** בברייתא ובגמרא שמותר לנהוג היתר בפני תלמידי חכמים שאינם כותים אף שבני המדינה נהגו לאסור, וכן גם במקום כותים מותר לנהוג היתר שלא בפניהם. ואף ששנינו במשנתנו שההולך ממקום למקום נותנים עליו חומר המקום שבא לשם וחומר מקום שיצא משם, יש לומר, שבמשנתנו מדובר במנהג חשוב שהונהג על פי תלמידי חכמים, ובזה יש להחמיר במקומם כמבוגנם, אבל בברייתא 'דברים המותרים' וכו' ובבני תוראי, מדובר במנהג שנהגו בני המדינה מעצמם להחמיר, ואינו על פי תלמידי חכמים, ובזה מותר לנהוג היתר שלא בפניהם, וכן בפניהם כשהם תלמידי חכמים. (תוספות ד"ה לא). ג. **ונמצא** שמאכיל את הכהן טבל [-עיסה שלא הופרש ממנה חלה], שבכל הפרשת חלה, לפני ההפרשה כל העיסה אסורה באיסור טבל, וההפרשה מוציאה מאיסור טבל גם את שאר העיסה וגם את החלק הניתן לכהן, אך באופן שמפריש מעיסת דגן שחייבת בהפרשת חלה, על עיסת אורז הפטורה מן החלה, ההפרשה לא חָלָה שהרי אין לה על מה לחול, ונמצא שהתחיבה שהפריש מעיסת הדגן אינה נעשית חַלָּה ועדיין היא אסורה באיסור טבל. על פי רש"י (ד"ה דמפרשי). ד. **ואף** שנהגו להפריש חלה מאורז רק מחמת תורמה, ויודעים היו שעיסת אורז חייבת בחלה מעיקר הדין, ולכן נחשב למנהג שנוהג יש בין בני העיר כאלה שלא יודעים, ושוטים הם לחשוב שעיסת אורז חייבת בחלה מעיקר הדין, ואותם אנשים יטעו ויפרשו מאורז על הדגן ולהיפך. תוספות (ד"ה לא)[אך]. ה. **רש"י** (ד"ה דמקרבי) והר"י מלוניל (ד"ה לא) פירש הטעם שרותחים שני אחים כאחד, שאין חשש ששני האחים יכוונו מהיכן שניהם יצאו, ויזכרו בערות אמם, ובכבול חששו מטעם זה. והתוספות רי"ד (ד"ה ואמרו) פירש שרותחים שני אחים לא חששים להתרהר, ובכבול נהגו לאסור גם ברחיצה שני אחים כאחד, אפילו שבהם אין חשש התרהר, מחשש שמא יבואו להחליף בבעל אחותו שבו יש חשש התרהר, וכמבואר להלן בברייתא שגזרו משום בעל אחותו. ו. **בברהצאות** שלהם היו שלשה חדרים, חדר הפנימי שימש להזיע ולשטוף עצמו בו, חדר האמצעי היה יורד לתוכו מן המרחץ ולובש חלוקו, ויוצא לחדר החיצון וגומר לכישותו בו זמן שם שעה מגיעת המרחץ. רש"י (שבת ג. ד"ה מתחלתן). ז. **רש"י** (ד"ה קוקיקסון). רבינו חננאל (ד"ה וכן בעיר) פירש שזה מנעל שאין לו עקב. ובתוספות חכמי אנגליה (ד"ה קוקיקסון) פירשו, שהם מנעלים קטנים. ח. **רש"י** (ד"ה קוקיקסון), על פי הגמרא להלן. המעביר חפץ ארבע אמות ברשות הרבים הרי זה כמלאכת הוצאה מרשות לרשות. גמרא (שבת ק:). ט. **בכתב** יד הגרסא ו'אין'. הגהות וציונים. י. **ובכל** המעשים האלו, נהגו בני המקום איסור מחמת תורמה שהתמירו על עצמם, ולא מחמת שסעד לומר שהדבר אסור, ולכן מקשה הגמרא על רב חסדא שאמר שבאותן זה רק בכותים אסור להתירם בפניהם. תוספות (ד"ה לֹא). וראה בחידושי הר"ן (ד"ה ומ"ש) מה שפירש בזה לפי שיטתו שהובאה בעיוני הפשט, שבמנהג שנהגו מחמת תורמה אין להתיר כלל, וצריך הבא לשם לנהוג במנהג המקום. יא. **על** פי כתבי יד וראשונים. הגהות וציונים. והיינו כמבואר בתוספתא (מעשרות פ"ג ה"ב) ובחידושי רבינו דוד (ד"ה ולמ"ד), שמקומות אלו שהזכירו בברייתא, כבול, בירי, ועכו, היו בארץ ישראל, ואינם 'מדינת הים'. מדברי המהר"ם (מעשרות פ"ג ה"ב) מתבאר, שגרס 'בני מדינת הים', ואפשר לקיים גירסא זו לדעת התוספות (ד"ה לֹא) בסופם שמשמע ששלש המדינות שהזכירו בברייתא, כבול, בירי, ועכו, היו בחוץ לארץ, ויש לבאר על פי מה שכתבו התוספות במסכת גיטין (ג. ד"ה ומסקלון) שעכו חציה בארץ וחציה בחוץ לארץ, ואף חציה שבארץ ישראל דינו כחוץ לארץ לגיטין, ועל כן אפשר לכנות כל מדינות אלו 'מדינת הים'. יב. **בלומר**, היו טוענים שיהא אסור משום מקח ומכר, אבל הם לא עשו כן משום גדר מדבר עבירה, ולכן נחשב למנהג שנוהג מהר"ם חלאווה (ד"ה בשלמא). יג. **רש"י** (ד"ה מתחלתן). והוסיפו בתוספות חכמי אנגליה (ד"ה לֹא). שהחשש הוא שיבוא לשכב עמו משכב זכור. והמאירי (ד"ה שני אחים) פירש, שהאיסור הוא משום חשש פריקת עול אימת אביו ממנו. יד. **איסור** רחיצה עם בעל אמו הובא להלכה במרדכי (מגן תניו), וברמ"א (יו"ד סי' רמג סעיף ט), אכן הרי"ף והרא"ש לא הביאו שיש איסור ברחיצה עם בעל אמו, וכן רש"י והר"ן לא פירשו איסור בו. על פי חלקת מחוקק (סי' כג סק"ג). טו. **בשבט** הלוי (פרק ח' סי' ערב) ביאר, שתנא קמא ורבי יהודה נחלקו בטעם איסור רחיצה עם אביו, שתנא קמא סובר שטעם האיסור מחשש שיבוא להתרהר, וכמו שכתב רש"י (ד"ה מתחלתן), ולכן אין להתיר איסור זה אפילו במקום שאביו צריך לו, ורבי יהודה סובר שטעם האיסור משום חובת כיבוד האב ויראתו, וכמו שכתב המאירי (ד"ה שני אחים) שטעם האיסור משום מורא אב, ולכן במקום שצריך האב שישמשנו אין בזה חסרון בכבודו ומוראו, ואדרבה זה כבודו שישמשנו, ומותר. טז. **הראשונים**

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בענין רחיצה בבית המרחץ עם רבו: תָּנָא בברייתא, **תַּלְמִיד לֹא יִרְחַץ עִם רַבּוֹ**, משום שצריך התלמיד להתבייש מכבוד רבו וממורו, **וְאִם** היה **רַבּוֹ צָרִיךְ לוֹ** שישמשנו בבית המרחץ, **מוּתָּר** לרחוץ עמו, שזהו כבוד רבו.

★

התורה אסרה לאכול חֵלֶב של בהמות טהורות הקריבות על גבי המזבח, כמו שכתוב (ויקרא ז כג) 'כָּל חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ', וכתוב (שם ז כה) 'כִּי כָּל אֹכֵל חֵלֶב מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לה', וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ', אך לא אסרה התורה בבהמות הטהורות אלא חלב שכיוצא בו בבהמת קדשים קרב על גבי המזבח בתורת אימורי הקרבנות כמבואר להלן.

באימורי קרבן שלמים נאמר (ויקרא ג ג) 'וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לה' וגו', וְאֵת כָּל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב', דעת רבי ישמעאל במסכת חולין (מט:) שבכלל החלב שעל הקרב יש את חֵלֶב הקיבה, ולכן חֵלֶב הקיבה אסור באכילה, ודעת רבי עקיבא שמותר באכילה, ודרש 'חלב אשר על הקרב' לחלב אחר, אבל חלב שעל הקיבה מותר באכילה. ומבואר בגמרא[א] שלא בכל חלב שעל הקיבה נחלקו התנאים אלא רק ב'חֵלֶב הַיֶּתֶר', והיינו, שהקיבה היא בפופה ועשויה כמין קשת וחלב מונח משני צדדיה, החלב המונח מצדה החיצוני קרוי 'דאקשתא', חֵלֶב הקשת, וחלב זה לשיטת כולם אסור באכילה, והוא בכלל 'חלב אשר על הקרב', והמונח מצדה הפנימי קרוי 'דאיימתא', חֵלֶב הַיֶּתֶר נראה ציור[ב], ובו נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא האם מותר באכילה. וחלוק היה מנהגם של בני ארץ ישראל בחלב זה ממנהג בני בבל, בני ארץ ישראל סברו כרבי עקיבא והתירו את חלב היֶּתֶר באכילה, ובני בבל סברו כרבי ישמעאל שאסור לאוכלו[ג].

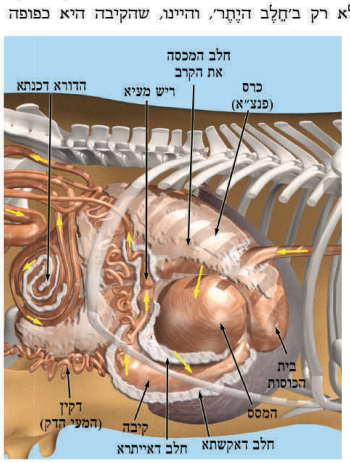

הגמרא מספרת שרבה בר בר חנה הלך מארץ ישראל לבבל ואכל שם את חֵלֶב הַיֶּתֶר: כִּי אָתָא - כשבא **רַבָּה בַּר בַּר חָנָה** מארץ ישראל לבבל, **אֲכַל דְּאַיְתְרָא** - אכל את חֵלֶב הקיבה שבצידה הפנימי הקרוי חלב הַיֶּתֶר, שנהגו בו בני ארץ ישראל היֶתֶר, **עוֹל גְּנַבְיָה** - נכנסו לפניו **רַב עֲנִירָא מָבָא וְרַבָּה בַּרְיֵהּ דְּרַב הוּנָא**[ד], **קָיְינ דְּחַזְּנֵיהוּ מִינַּיְיהוּ** - מיד כשראה אותם כיסה את אותו חלב מפניהם שלא יראוהו שאוכלו, שהרי בבבל נהגו בו איסור, **אָתוּ וְאָמְרוּ לֵיהּ לְאַבָּיֵי**[בא] - באו וסיפרו לאביי מה שנהג רבה בר בר חנה, **אָמַר לְהוּ** אביי, רבה בר בר חנה **שָׁוְויבְכוּתָאי** - נהג כלפיכם כאילו אתם כותים, שהרי שנינו בברייתא לעיל (ב:) 'דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם', ופירש רב חסדא שהברייתא אסרה רק בכותים[בב].

מקשה הגמרא: וְרַבָּה בַּר בַּר חָנָה שאכל את חלב היֶתֶר - האם אינו סובר **הָא דְּתָנַן** (לעיל ב:) 'ההולך ממקום למקום **גּוֹתְנִין עָלָיו חוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם, וְחוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁהָלַךְ שָׁם**', וכיון שהלך לבבל היה לו לנהוג כמנהגם שלא לאוכלו.

לתירוץ הגמרא יש להקדים כדלהלן. דייני ארץ ישראל היו סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו, והיינו שהדיינים הסמוכים נותנים לחכם הראוי להורות רשות לדון אפילו דיני קנסות, אכן סמיכה זו אינה אלא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ אי אפשר לסמוך, ולכן דייני ארץ ישראל היו יכולים לדון דיני קנסות, אבל דייני בבל לא יכלו לדון דיני קנסות[בג].

מתרצת הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, הָנֵי מָתָא - דברים אלו שיש לנהוג כחומרי המקום שהלך לשם אינם אלא כשהלך **בְּעִיר** אחת **בְּבָבֶל** לְעִיר אחרת **בְּבָבֶל**, **וּמֵעִיר** אחת **בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל** לְעִיר אחרת **בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, שכיון שאין בני עיר אחת כפופים לדייני המקום האחר, אם בן מקום אחד ישנה את מנהגו לעיני בני המקום השני, יש כאן חשש מחלוקת, **אֲבָל** - וכן באופן נוסף, כשהלך **מִבָּבֶל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, קל וחומר שלא ישנה ממנהג בני ארץ ישראל מחשש למחלוקת, שהרי בני בבל כפופים לדייני ארץ ישראל, **אֲבָל** ההולך **מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל, לָא** - אין נותנים עליו את חומרי מנהגי בבל, **בֵּיוָן דַּאֲנַן דְּיָיקִינַן לְהוּ** - שכיון שאנו בני בבל כפופים לבני ארץ ישראל, שבארץ ישראל מקדשים חדשים ומעברים את השנים, וכן דייני ארץ ישראל סמוכים הם, ולכן הם יכולים לדון דיני קנסות[בד], ודייני בבל אינם סמוכים[בה], ואינם יכולים לדון דיני קנסות, לכן **עֲבַדִינַן קָנְוָתַיְיהוּ** - בני ארץ ישראל הבאים לבבל נוהגים כמנהגם שבארץ ישראל, שאין חשש שהדבר יביא למחלוקת, ואינם חייבים לשנות מנהגם[בו].

הגמרא מביאה תירוץ נוסף ליישב את מנהגו של רבה בר בר חנה: רַב אַשִׁי אָמַר, אִפְּיךְ תֵּימָא שאף ההולך **מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל** אסור לו לשנות ממנהג בבל, **הָנֵי מִילֵּי** - אכן דבר זה שנותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם אינו אלא **הֵיכָא דְּאִין דַּעְתּוֹ לַחֲזוֹר** למקומו הראשון, **וְרַבָּה בַּר בַּר חָנָה** שאכל את חלב היֶתֶר, **דַּעְתּוֹ לַחֲזוֹר** לארץ ישראל **הֲוָה**, ולכן לא התחייב לנהוג כמנהג בבל[בז].

★

הגמרא דנה אם בניו או תלמידיו של רבה בר בר חנה יכולים לסמוך על שמועתו ולאכול את חֵלֶב הַיֶּתֶר במקום שנוהגים בו איסור. אומרת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַבָּה בַּר בַּר חָנָה לְבָרְיהּ, בְּנֵי, אתה **לָא תֹּאכַל** את חלב היֶתֶר[בח], **לָא בָּנַי** - אפילו בפני[בט], **וְלָא שָׁלָּא בָּנַי**, ורק **אֲנִי שֶׁרָאִיתִי אֶת רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁאָכַל** את חלב היֶתֶר, **דִּילְמָא** - ראוי **הוּא רַבִּי יוֹחָנָן** שפסק כן מסברתו ולימודו[ג], **לְמֵחוּף עֲלַיְיהוּ** בין **בָּנַיְיהוּ** ובין **שָׁלָּא בָּנַיְיהוּ, אַתָּה שֶׁלֹּא רָאִיתָ אוֹתוֹ** אוכל את חלב היֶתֶר, **לָא תֹּאכַל** את חלב היֶתֶר, **בֵּין בָּנַי בֵּין שָׁלָּא בָּנַי**[ז].

הגמרא להלן (ע"ב) **מביאה שרבי עקיבא סובר ש'ספיחים'[לא] אסורים באכילה מן התורה לאחר זמן הביעור[לב], ומבואר שם שספיחי כרוב מותרים מן התורה ואינם כשאר ספיחים, ונחלקו תנאים בדעת רבי עקיבא, האם חכמים גזרו איסור גם בספיחי כרוב, או שלא גזרו והם מותרים. בעת מביאה הגמרא שדברי רבה בר בר חנה בענין מחלוקת תנאים זו, סותרים את הוראתו לבני בחלב היֶתֶר. אומרת הגמרא: וְקָיְינָא דִּידֵיהּ אַדִּידֵיהּ** - דברים אלו שאמר רבה בר בר חנה סותרים את הדברים שאמר הוא עצמו[לג], **דְּאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, סַח לִי רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן אֶלְעָזָר, פָּעָם אַחַת נִכְנַסְתִּי אֵצֶל רַבִּי שִׁמְשׁוֹן בֶּן רַבִּי יוֹסֵי בֶּן לְקוֹנְיָא לְגִינְזָה,**

שהובאו בהערה לעיל שלא גרסו אלא אמר, כמו כן לא גרסו כאן תיבות 'והוא הדין לבעל אמר'. הגהות וציונים.

יז. **שם** (ג:), רש"י (שם ד"ה ומיהו, ד"ה אבל) - הלכתא כר' אלעזר.

יח. **ונקרא** כן על שם חבל הקשת הנמתח עבור ירייתו החץ, וכלשון הכתוב בתהלים (יח ג) 'וַיִּדְרֹךְ קֶשֶׁת כנוני חצם על יתר', ופירש במצודת ציון (שם) שיתר הוא חבל הקשת. יט. **גמרא** (שם ג:), רש"י (ד"ה לבל, מלון ג ד"ה כי - הלכתא). כ. **גירסת** הרי"ף 'עול לגביה רב אויא ורבה בר חנין', וכתב במלא הרועים (ד"ה שלג) שמצינו במסכת ביצה (כב:), שרב אויא סבא היה בימי רב הונא ורבה בנו. ורש"י (מלון ג ד"ה כי - הכי) גרס 'עול לגביה רב אויא, וכסייה מן קמיה'. כא. **גירסת** הרי"ף 'ואמרו ליה לאבוה', והר"ן (על הרי"ף, ד"ה וכיון) גרס 'אבוה דשמואל', אך מה שכתוב לפנינו 'אביי' זו טעות סופר. מהרש"ל (ד"ה קלאטו). והיעב"ץ (ד"ה היו) כתב שצריך לגרוס 'אתא אמר ליה לאבוהי אמר ליה', וכו', כלומר שרבה בר בר הונא אמר לאביו, ואמר רב הונא לבנו וכו'. כב. **שבכותים** יש חשש שיבואו להקל יותר ויקלו גם בדברים האסורים. ונהג עמם כעין החשש שיש בכותים, ולא רצה רבה בר בר חנה להקל בפניהם, מחשש שיקבלו את ההיתר להקל בזה, ומרוב חריפותם ופלפולם יבואו להתיר סוגי חלב האסורים מעיקר הדין. מהרש"ל (ד"ה שמלן). כג. **רמב"ם** (פנהליות פ"ב הלכות פ"ב-ג, ו). כד. **רש"י** (מלון יח: ד"ה לסיון). כה. **משום** שלא סומכים בחוץ לארץ, סנהדרין (יג:). כו. **רש"י** (ד"ה עבדינן), והיינו, שרק בני ארץ ישראל הבאים לבבל נוהגים כמנהג ארץ ישראל, ולא בני בבל. ואכן היה צריך לומר 'עבדי כוותיהו', כלומר שבני ארץ ישראל עושים כמנהגם, אלא שאמר 'עבדינן כוותיהו', אגב הסוגיא בחולין (יח:) שנאמר שם 'עבדינן כוותיהו' על אומן שבני בבל עולים לארץ ישראל שנוהגים כמנהג ארץ ישראל ולא צריכים לנהוג כמנהג בבל, ושם מתפרש כראוי, 'עבדינן', אנו בני בבל ההולכים לארץ ישראל עושים, 'כוותיהו', כבני ארץ ישראל. תוספות (ד"ה עבדינן, על פי מהרש"ל בתוס' שם), חידושי הר"ן (ד"ה ומיהו). כז. **בשורש** מחלוקת אביי ורב אשי, מבאר השפת אמת (ע"א ד"ה ומיהו) שנחלקו מה טעם החיוב לנהוג כמנהג המקום שבא לשם, אביי סובר שכל האיסור לשנות ממנהג המקום הוא משום חשש מחלוקת, ולכן הוא סובר שההולך מארץ ישראל לבבל נוהג כמנהג ארץ ישראל, כיון שלא יביא הדבר למחלוקת וכמו שפירש רש"י (ד"ה אלא) ורב אשי סובר שאין הטעם משום מחלוקת [שהרי לטעם זה אין סברא לחלק בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור], אלא הטעם הוא שמעיקר הדין חייב לנהוג כמנהגי המקום שבא אליו, אלא שסובר שחייב לנהוג כמנהגי המקום רק באופן שאין דעתו לחזור. כח. **רבינו** חננאל (ע"א בתוס'), רש"י (ד"ה לא) - והרשב"א (גיטין ז: ד"ה כי) והמאירי (ד"ה קפ) פירשו, שהמדובר הוא על ספיחי כרוב שבשביעית [וכמפשה המובא להלן בגמרא], וכן הביא בדקדוקי סופרים (שם ג) בשם אחד מכתבי היד בגמרא שהגירסא היא 'רבי לא תאכל ספיחי כרוב'. כט. **בעודני** חי. מאירי (ד"ה קפ), והוסיף, שהנידון הוא על מקום שנוהגים בו איסור. ל. **עד** פי רש"י (בתוס' ד"ה ומאן). לא. **ירקות** הגדילים בשביעית, ונקראים כך משום שהם לא גדלו על ידי חרישה וזריעה, אלא גדלו מן הזרעים שנפלו בקציר של השנה השישית, והם נספחים ונגררים אל הקציר של השנה השישית. רמב"ן (ויקרא כה ה). לב. **רש"י** (בתוס' ד"ה כל). שכל האיסור הוא רק לאחר זמן הביעור. וזמן הביעור הוא מתי שאותו המין כלה ואינו מצוי לחיות שבשדה. גמרא (בתוס' ע"ב). והתוספות (שם ד"ה כל) סוברים שלרבי עקיבא ספיחים אסורים באכילה מן התורה בשנה השביעית גם קודם זמן הביעור. לג. **רבינו** חננאל (ד"ה קפ) פירש, שמתחילה הגמרא מקשה, האם אכן כך אמר רבה בר בר חנה לבנו, הרי הוא אמר אחרת, ולבסוף הגמרא מסיקה שאכן דבריו סותרים זה את זה.

וְנָטַל רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא סְפִיחֵי חָרוּב - עלי כרוב שגדלו בשביעית על קלח הכרוב, והיה זה בשביעית לאחר זמן הביעור[א], וְאָבַל, וְנָתַן מאותם ספיחים לִי [-לרבי יוחנן בן אלעזר], וְאָמַר לִי, בְּנִי, בְּפָנַי אתה יכול להתיר לעצמך ולְאֲבוֹךָ ספיחי כרוב, אך שֶׁלֹּא בְּפָנַי לֹא תֹאכַל, והסביר רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לרבי יוחנן בן אלעזר את ההבדל ביניהם ואמר, אֲנִי שֶׁרָאִיתִי אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי שֶׁאָכַל ספיחי כרוב, מִדֵּי - ראוי הוא רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי שספק כן מסברתו ולימודו, לְסָמוֹךְ עָלָיו בְּפָנַיו וְשֶׁלֹּא בְּפָנַיו, אֲתָּה שלא ראית את רבי שמעון עצמו שאכל, בְּפָנַי אֲבוֹל שֶׁלֹּא בְּפָנַי לֹא תֹאכַל[ב]. מעתה מצינו סתירה בדברי רבה בר בר חנה, שבמה שאמר בשם רבי יוחנן בן אלעזר מתבאר, שאפילו אם ראה מנהג היתר ממי שאינו ראוי להורות בדבר, ולא התיר מתוך לימודו וסברתו, יכול לסמוך עליו בפניו, משום שראה אדם גדול שנהג כן, שהרי רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא התיר לרבי יוחנן בן אלעזר לאכול בפניו ספיחי כרוב, אפילו שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לא התיר את הדבר מתוך לימודו וסברתו, ואילו רבה בר בר חנה אמר לבנו שלא יסמוך על מנהגו אפילו בפניו כיון שלא התיר מחמת סברתו אלא רק מחמת שראה את רבי יוחנן[ג].

★

הגמרא מברתת היכן התיר רבי שמעון ספיחי כרוב: מַאי רַבִּי שִׁמְעוֹן - היכן שמענו שרבי שמעון סובר שספיחי כרוב מותרים. **מבארת הגמרא:** דְּתָנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, כָּל הַסְּפִיחִים - ירקות שגדלו מאליהם בשביעית, אֲסוּרִין באכילה מזמן הביעור ואילך[ד], חוץ מִסְּפִיחֵי חָרוּב - עלי כרוב שגדלו על קלח הכרוב בשביעית, והם מותרים משום שֶׁאֵין בֵּיוֹצֵא בָּהֶן בְּזֶרַע הַשָּׂדֶה - אין כמו כרוב בשאר ירקות השדה, שאינו כלה לחיה שבשדות כל ימות החורף, וממילא אין לו זמן ביעור, שזמן הביעור בשביעית הוא מתי שכלה המין לחיה שבשדה[ה]. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, כָּל הַסְּפִיחִין אֲסוּרִים, ואפילו ספיחי כרוב.

הגמרא מבארת שמחלוקת זו היא בשיטת רבי עקיבא הסובר שירקות הגדילים מאליהם בשביעית אסורים באכילה מן התורה לאחר הביעור[ו]. אומרת הגמרא: וְתַרְוַיְיהוּ - רבי שמעון וחכמים, נחלקו אַלְּעִיקְּבָא [-בשיטתו] דְּרַבִּי עֲקִיבָא, דְּתָנֵיָא, לאחר שהתורה מצוה על שביתת הארץ בשנה השביעית נאמר בפסוק (ויקרא כה כ), וְכִי תֹאמְרוּ מָה נֹאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת, הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסוֹף אֶת תְּבוּאָתֵנוּ - ואם תשאלו, מהיכן נאכל בשנה השביעית, הרי אסור לזרוע בשנה השביעית, וכן אסור לאסוף את פירות האילן, אֲמַר רַבִּי עֲקִיבָא, למה נאמר ולא נאסוף את תבואתנו, וְכִי [-הרי] מֵאַחַר שֶׁאֵין הם זוֹרְעִין, מֵהֵיכָא אוֹסְפִין - מהיכן יהיה להם מה לאסוף, ומדוע הוסיפו בשאלתם שגם לא נאסוף את התבואה, אלא למדנו מִכָּאן לְסְפִיחֵי חָרוּב שֶׁהֵן אֲסוּרִין באכילה לאחר זמן הביעור[ז], וכך מתפרש הפסוק, הרי אסור לנו לזרוע, ואפילו הגדילים מאליהם לא נאסוף.

הגמרא מבארת במה נחלקו חכמים ורבי שמעון בדעת רבי עקיבא האם ספיחי כרוב אסורים: בְּמַאי קָא מִיפַּלְגִי - באיזו סברא נחלקו רבי שמעון וחכמים בספיחי כרוב. רַבָּנַן סְבְרִי, גְּזֵרִינַן לאסור מדרבנן, סְפִיחֵי חָרוּב שגדלו בשביעית, אֲבוֹ [-משום] שֶׁאַר סְפִיחֵי דְּעָלְמָא שהם אסורים באכילה מן התורה לאחר זמן הביעור, ואפילו שאין ביעור לכרוב, שהרי הוא מתקיים כל ימות הגשמים, גזרו חכמים לאסור את ספיחיו, שאם לא כן יאמרו שטעם היתרם הוא משום שאין בספיחים איסור שביעית, ויבואו להתיר גם את שאר ספיחי הירקות לאחר הביעור[ח], וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר, לֹא גְּזֵרִינַן סְפִיחֵי חָרוּב אֲבוֹ סְפִיחֵי דְּעָלְמָא.

★

שנינו במשנה: הַהוֹלֵךְ מָמְקוֹם וכו' שעושים מלאכה בערבי פסחים עד חצות למקום שאין עושים, או ממקום שאין עושים למקום שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ושנינו במשנה הלכה נוספת, שלא ישנה אדם ממנהג המקום מפני המחלוקת. **שואלת הגמרא:** בְּשֶׁלָּמָא - מה ששנינו שלא ישנה אדם מפני המחלוקת, זה מובן רק מפני שהשנינו שֶׁהַהוֹלֵךְ מִמָּקוֹם שֶׁעוֹשִׂין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, לְמָקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׂין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, נוֹתְנִין עָלָיו חוּמְרֵי מָקוֹם שֶׁהָלַךְ לְשָׁם ולא יעשה מלאכה, וְהוא משום שֶׁאַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִפְּנֵי הַמַּחְלוֹקֶת, וְלכן גם הוא לֹא לְיַעֲבִיד מלאכה, אֶלָּא - אבל אין הדבר מתיישב על האופן ששנינו, ההולך מִמָּקוֹם שֶׁאֵין עוֹשִׂין לְמָקוֹם שֶׁעוֹשִׂין, ששנינו על כך אַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִפְּנֵי הַמַּחְלוֹקֶת וְנַעֲבִיד - ויעשה מלאכה, הֵא אָמְרַת ברישא, נוֹתְנִין עָלָיו חוּמְרֵי מָקוֹם שֶׁהָלַךְ לְשָׁם וְחוּמְרֵי מָקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם[ט] ואסור הוא בעשיית מלאכה משום חומרי מקום שיצא משם.

משיבה הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, אֲרֵישָׁא - אכן מה ששנינו ואל ישנה אדם מפני המחלוקת, זהו טעם רק על הרישא, דהיינו ההולך ממקום שעושים מלאכה למקום שאין עושים, אפילו שמעיקר הדין הוא מותר בעשיית מלאכה, לא יעשה מלאכה מפני המחלוקת, אבל בסיפא שהולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם ולא יעשה מלאכה, אפילו שהוא נותן בכך מקום למחלוקת, כיון שמעיקר הדין אסור הוא בעשיית מלאכה[י].

עוד משיבה הגמרא: רָבָא אָמַר, אַסֵּיפָא - אכן מה ששנינו שלא ישנה מפני המחלוקת מתפרש **אַסֵּיפָא**, ששנינו בה ההולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם ולא יעשה מלאכה[יא], אֲבָל מלאכה גמורה משם ולא יעשה מלאכה, אפילו מפני המחלוקת, כיון שמעיקר הדין הוא אסור לזרוע בשנה השביעית, ואפילו לאחר זמן הביעור[יב], וְהָכִי קָאָמַר - וכך כוונת המשנה, מדוע אכן יש לו לשנות ממנהג המקום ולא לעשות מלאכה, זהו משום שֶׁאֵין בְּזוֹ שאינו עושה מלאכה, מִפְּנֵי שִׁינּוּי הַמָּבִיא לִידֵי הִרְהוּר[יג], ולכן יכול לשנות ממנהג מקומו, והטִּפָּה שבאופן זה לא יביא הדבר למחלוקת הוא, דְּמַאי קָא אָמְרַת, הֲרוֹאֶה אוֹמֵר מֻלְאָה אֲסוּרָה בשביעית באיסור ספיחים, וחכמים חולקים וסוברים שאף שלא דומים ליראת השדה, מכל מקום גזרו בהם חכמים איסור. ו. **רש"י** (ד"ה כל). אבל לחכמים החולקים על רבי עקיבא וסוברים שאין ספיחים אסורים אלא מדרבנן, ספיחי כרוב מותרים. תוספות (ד"ה כל). ז. **רש"י** (ד"ה כל). ולדעת תוספות בשם רבינו תם (והובא בהערה לעיל) הניתוח הוא על הספיחים לפני זמן הביעור, אכן ביאור התוספות ריי"ד (ד"ה ונטל) והתוספות רבינו פרץ (ד"ה כל), שאיסור זה קודם זמן הביעור הוא רק בזורעים, אבל בפירות האילן מודה רבי עקיבא שאינם אסורים קודם זמן הביעור, ועליהם אמרה התורה (ויקרא כה ו) 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' וכן את שאר הזרעים שנאמרו שם באכילת הפירות.

ח. **רש"י** (ד"ה מזיקן). בהתידרשי רבינו דוד (ד"ה ורבי שמעון) הקשה, הרי רש"י פירש שספיחי כרוב אינם נאסרים משום שהם מצויים כל השנה, ואם כן אין חכמים אוסרים אותם לפני זמן ביעורם [שהרי כל השנה זה קודם זמן ביעורם] גזירה משום שאר ספיחים לאחר זמן ביעורם, והיכן מצינו שאוסרים פירות שלא הגיע זמן ביעורם מחמת שאר פירות שהגיע זמן ביעורם, ואם תאמר שאין ספיחי כרוב אסורים מן התורה משום שאין להם זמן ביעור לעולם, אם כן באיזה זמן נאסר אותם מדרבנן, הרי אין להם ביעור, והיה לחכמים לפרש מהו זמן איסורם. ט. **הקשה** הצל"ח (ד"ה פ"ק). מדוע הביאה הגמרא בסוף הקושיא את מה ששנינו 'נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם' הרי עיקר הקושיא היא ממה ששנינו שנותנים עליו חומרי מקום שיצא משם. ותירץ, שלולי מה שמביאה הגמרא גם את מה ששנינו 'נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם', היה ניתן לפרש שמה ששנינו 'נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם' זהו רק עד בואו למקום אחר, ואם הגיע למקום אחר כבר אינו צריך לנהוג בחומרי מקום שיצא משם, ונוהג כמנהג מקום שבא לשם ולא משנה מפני המחלוקת, אבל ממה ששנינו נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם, משמע ששתי החומרות מוטלים עליו כאחד, שאם יש חומרא שנהגו מקום שיצא משם, וחומרא שנהגו מקום שהלך לשם, נוהג את שתיהן, ועל כרחך שחומרות מקום שיצא משם נוהגות גם אחר בואו למקום השני ולא רק קודם שהגיע, שאם נוהגות רק עד בואו למקום השני, אם כן לא תמצא שתתקיימנה חומרות מקום שיצא משם וחומרות מקום שבא לשם כאחד. אכן ראה בהגהות יצירונים שהביאו מכתב יד וכמה ראשונים שאינם גורסים אלא 'הא אמרת נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם' וכן משמע שגרס רש"י לעיל (ג: ד"ה ולמ). י. **חידושי** הר"ן (ד"ה רבי). יא. **בחידושי** הר"ן (ד"ה רבי), ביאר, שרבא מודה לאביי שמה ששנינו 'אל ישנה אדם מפני המחלוקת' מתפרש גם על הרישא, שההולך ממקום שעושים מלאכה למקום שאין עושים, כיון שדעתו לחזור אינו חייב לנהוג מעיקר הדין כמנהג המקום, וחייבו לנהוג כמנהג הוא משום שלא ישנה אדם מפני המחלוקת, אלא שהולך רבא וסובר שזה מתפרש גם על הסיפא, בהולך ממקום שאין עושים למקום שעושים, שאפילו שמעיקר הדין אסור לו לעשות מלאכה כמנהג מקומו שיצא משם, כיון שאינו אסור בכך מן התורה, אם יש חשש שיבוא הדבר למחלוקת, היה לו לחוש לכך ולעשות מלאכה, אלא שכיון שאין לחשוש שיבוא הדבר למחלוקת, יש לו לנהוג כמנהג מקומו שבא משם, ואביי סבר שכיון שיש לנהוג כחומר מקום שיצא משם, היה לו לעשות כן גם אם יבוא הדבר למחלוקת, שמשום מחלוקת אין לו להקל ולשנות מעיקר

א. **רש"י** (ד"ה ונטל). ב. **הפני יהושע** (ד"ה ונטל) ביאר, שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לא רצה שיסמכו אחרים על הוראתו לדורות, ולכן אמר לרבי יוחנן בן אלעזר שבפניו הוא יכול לאכול, שממה שאוכל בפני רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא לא יקבעו הלכה לדורות להתיר, כי יאמרו שמה שאכל בפניו הוא משום שאין לשנות ממנהג המקום אפילו להקל, אבל אם יאכל ספיחי כרוב גם שלא בפניו, חשש רבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא שיקבעו התלמידים אחריו הלכה לדורות.

ג. **בדברות** משה (ספר משה סי' ט ענף ג עמ' קכח-קכט) כתב, שמדברי המאירי (ד"ה לפ) נראה, שאין מחלוקת בדבריו של רבה בר בר חנה, וביאר בזה [על פי מה שהובא משמו בעיוני הפשט לעיל (ע"ח)], שאפשר שמה שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא התיר לרבי יוחנן בן אלעזר לאכול בפניו, היינו רק באופן שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא מניח לפניו שיאכל, ובאופן כזה אם רבי יוחנן בן אלעזר אוכל, הרי זה נחשב ככלל מה שהורה רבי שמעון בן יוחי להתיר דבר זה, משום שמה שאוכל זה משום שאין מסרבים לגדול, ולכן אין זה נחשב שאוכל בעצמו אלא שרבי שמעון בן רבי יוסי בן לקוניא מאכילו, אבל אם רבי יוחנן בן אלעזר אוכל שלא בפניו שאז זה נחשב לאוכל בעצמו, בזה אין כבר את כח הוראתו של רבי שמעון, ובזה אפשר לבאר שרבה בר בר חנה אמר לבנו שאפילו בפניו לא יאכל את חלב הָעֵוֶר, והיינו מכיון שכל ההיתר לאכול בפניו זהו משום שאין מסרבין לגדול, וכן שרגיל לשהות עם אביו אין בכך חסרון דרך ארץ אם יסרב לאביו, ממילא גם כשאוכל בפני אביו אין זה נחשב שאביו מאכילו אלא שאוכל בעצמו, ולכן אין לו לאכול אפילו בפני אביו.

ד. **רש"י** (ד"ה כל). וראה בהערה להלן.

ה. **רש"י** (ד"ה כל). בפירוש השני, אכן סיים רש"י וכתב על זה 'וגמגום', וביארו בתוספות חכמי אנגליה (ד"ה שהן), שהקושיה לרש"י מדוע אמר רבי שמעון שאין כיוצא בהם בירקות השדה, היה לו לומר שאינו כלה לחיה שבשדה, עוד פירש רש"י בפירוש הראשון, שיש שפירשו שספיחי כרוב אין כיוצא בהם בירקות השדה, משום שהכרוב גדל מהשרשים והרי הוא כאילן שמוסיף ענפים על ענפים, ואינו כשאר ספיחים שגדילים מזרעים הנתבכים בארץ, ורק ספיחים הגדילים כעין זרועה נאסרים באכילה אחר זמן הביעור מחמת קדושת שביעית שנוהגת בהם, והקשה רש"י על פירוש זה, שאם כן אין לקרוא לכרוב 'ספיחים' שספיחים אלא ממה שגדל מזרע הנתבכ בארץ קודם הלקיטה, ועוד הקשה, הרי גם בפירות האילן נוהגת קדושת שביעית, אפילו שהפירות גדילים על ענפים ולא מזרעים הנתבכים בקרקע, ומחמת קדושה זו אסורים באכילה אחר זמן הביעור, ומדוע לא תנהג קדושת שביעית בספיחים אסורים כרוב, ולאחר זמן הביעור נאסור גם ספיחי כרוב. והתוספות (ד"ה כל) הקשו על רש"י וביארו בשם רבינו תם ביאור אחר, שכל הספיחים אסורים, והיינו בשביעית עצמה, שאף שכל פירות שביעית מותרים באכילה בקדושת שביעית, ספיחים אסורים באכילה בשנה השביעית, ואף קודם זמן הביעור, ודרש זאת רבי עקיבא להלן בגמרא מהכתוב, וחכמים שם חולקים עליו וסוברים שמהתורה ספיחים מותרים בשביעית, ורק אחר זמן הביעור נאסרו. ונחלקו רבי שמעון וחכמים בדעת רבי עקיבא שספיחים אסורים מהתורה, מה דינם של ספיחי כרוב, רבי שמעון מתיר משום שאינם דומים ליראת השדה שהרי גדילים כאילן שיוצאים מהשרשים, ולא דומים ליראת שגדילים כעין זרועה, ורק מה שגדל כעין זרועה אסרה תורה

- מה תאמר, שהרואהו שאינו עושה מלאכה יאמר שהוא חולק עלינו וסובר שאסור לעשות מלאכה, לא יאמר כן, אלא **מֵימָר אָמְרִי** שמה שאינו עושה מלאכה זהו משום שלא נזדמנה לו מלאכה[יב] ולא משום שנוהג שלא לעשות מלאכה, שהרי בכל ימות השנה **בָּעֵי בָּעֲיָנֵי הָוֵי בָּשׁוּקָא** - כמה בטלנים יש בשוק, ואפילו באותו מקום עצמו[יג] שאינם עושים מלאכה[יד].

★

בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראייה היו שלוחי בית דין יוצאים ומודיעים מתי קידשו את החודש כדי שידעו מתי חלים ימים טובים[טו], אך במקומות הרחוקים שלא היו מגיעים לשם שלוחי בית דין קודם יום טוב, היו נוהגים קדושת יום טוב בשני ימים מספק. מבררת הגמרא מה הדין באופן שהולך ממקום שהיו שלוחי בית דין מגיעים אליו למקום שלא היו שלוחי בית דין מגיעים אליו, האם גם מחוץ למקום היישוב צריך הוא לנהוג כמנהג אותו מקום שנוהגים קדושת יום טוב בשני ימים מספק.

מבררת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְרַבִּי אַבָּא, בְּגוֹן אֲנַן דִּדְצִינְזָן[טז] בְּקָבְיָא דְּיַרְחָא - הרי הדין הוא באנשים כמונו הגרים במקום ששלוחי בית דין באים להודיע באיזה יום קידשו את החודש[יז], שמותר להם לעשות מלאכות ביום טוב שני,

---

הדין. אכן כתב, שרש"י לא פירש כן, ולפי רבא 'אל ישנה מפני המחלוקת', מתפרש רק על הסיפא, ואין זה טעם על האופן של הרישא בהולך ממקום שעושים מלאכה למקום שאין עושים, וביאר השפת אמת (ד"ה אמר), את מחלוקתם של אביי ורבא לדעת רש"י, אביי סובר שהחיוב לנהוג כחומרות מקום שהלך לשם זהו רק מפני המחלוקת, וכמו שפירש רש"י לעיל (ע"ב ד"ה הני) בדעת אביי, ורבא סובר שבאופן של הרישא בהולך ממקום שעושים מלאכה למקום שאין עושים, החיוב לנהוג כחומרות מקום שהלך לשם הוא מעיקר הדין, ולא משום חשש מחלוקת. יב. **או** שאינו בריא, וכמה בטלנים יש בשוק בכל ימות השנה שאין אדם נותן לב עליהם למה הם מתבטלים. מאירי (לעיל נ ע"ב סוף"ק). יג. **רבינו** חננאל (ד"ה רבי). יד. **ופירוש** לשון המשנה 'אל ישנה אדם מפני המחלוקת' הוא, אל ישנה אדם ממנהג מקום שיצא משם ויעשה מלאכה כדי שלא לגרום מחלוקת, אלא אל ישנה, ולא יעשה מלאכה, כי בכך שאינו עושה אינו גורם מחלוקת. מאירי (לעיל נ, ד"ה סוף"ק). טו. **כמו** ששנינו במסכת ראש השנה (יח:). טז. **בכתבי** יד וכראשונים הגירסא 'אנא דיתבינא'. הגהות וציונים. יז. **תוספות** (ד"ה פנין). [והיינו שבזמנו של רב ספרא עדיין קידשו חדשים ע"פ הראייה, וראה בהערות להלן (נב.) בשם רבינו דוד]. ותוספות בסוכה (מג. ד"ה ב) הביאו לפרש בשם רש"י, שרב ספרא היה יודע את סוד העיבור דהיינו שהיה יודע את סדר קביעות החדשים מתי יחולו ראשי חדשים, ולכן לא היה צריך לנהוג יו"ט שני. אכן תוספות הקשו על פירוש זה, שמבואר בביצה (ה:) שכל בני בבל היו יודעים את סוד העיבור ומכל מקום היו נוהגים שלא לעשות מלאכה ביו"ט שני. אמנם בפסקי הרי"ד (ד"ה אמר) ביאר שהדין הנזכר בביצה (ה:) שיש לנהוג שני ימים טובים אף שאנו בקיאים בקביעות החדשים, נתקן מאחר יותר לאחר שתקן הלל הנשיא לוח קבוע לכל החדשים עם דחיות ותיקונים, שאז גזרו חכמי ארץ ישראל על בני הגולה שימשיכו לעשות שני ימים [אף שידעו מתי ראש חודש] כבזמן הספק שמא ישתכח החשבון על ידי הגזירות, אבל בזמן רב ספרא היו קובעים את החדשים על פי חשבון, אך ללא התיקונים והדחיות שאנו מחשבים כיום אלא לפי חישובי המולד האמיתי, ואלו שלא היו בקיאים בחישובים אלו היו עושים יומיים מספק, ורב ספרא שהיה בקי בקביעות החודש היה מותר במלאכה לולי החיוב לעשות בישוב כמנהג המקום.

בְּיִשּׁוּב לֹא עֲבִידְנָא - אם אבוא ביום טוב שני למקום שאין שלוחי בית דין באים לשם[א], והם נוהגים שלא לעשות בו מלאכה, בתוך היישוב ודאי שלא אעשה מלאכה, **מַפְנֵי שִׁינּוּי הַמְחֻזֹּקֶת** - הואיל ובני המקום נוהגים בו איסור לא אשנה את מנהג לעיניהם[ב], אך אני מסתפק אם אהיה **בָּמֻדְבָּר**, שאינו מקום יישוב, ואין שם חשש מחלוקת, **מַאי** - האם גם שם אני צריך שלא לעשות מלאכה[ג]. **פושטת הגמרא: אָמַר לֵיהּ** רבי אבא לרב ספרא, **הָכִי אָמַר רַב אַפֵּי**, באופן כזה, **בְּיִשּׁוּב אָסוּר** בעשיית מלאכה, **בָּמֻדְבָּר מוּתָּר** בעשיית מלאכה.

★

העובר על מה שאסרו חכמים, אפשר להענישו באחד משני עונשים, או לנדותו או להלקותו ׳מכת מרדות׳[ד].

הגמרא מביאה מעשה באדם שעבר על דברי חכמים, ודנה בעונש הראוי לו. מספרת הגמרא: רַב נָתָן בַּר אַבָּיֵא אָזַל [-הלך] **מְבֵי רַב לְפוּמְבְּדִיתָא בְּיוֹם טוֹב שֶׁל שְׁבוּעוֹת** [-חג השבועות], ומאותו בית מדרש עד פומבדיתא היה יותר מאלפיים אמה[ה], ובהליכה זו עבר על איסור מדרבנן[ו] של חילול יום טוב שני. **שַׁמְתִּיהּ** - נדהו[ז] **רַב יוֹסֵף.**

שואלת הגמרא: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרב יוסף, **וְלִגְנַדְּיהּ מַר גְּנַדֵּי** - ילקהו מר ׳מכת מרדות׳. **משיבה הגמרא: אָמַר לֵיהּ** רב יוסף לאביי, **עַדֵּיקָא עֲבַדִי לֵיהּ** - במה שנידתי אותו הנעשתיו בעונש היתיר חמור?, שהנידוי חמור ממכת מרדות, **דְּכְמַאן דְּבָא מִינְנוּ אַגְּנִידָא דְּבַר בֵּי רַב וְלָא מִינְנוּ אַשְׁמְתָא** - שהרי בארץ ישראל נהגו שכשתלמיד סרח היו החכמים נמנים ומתחברים להלקותו, אך לא היו מתחברים לנדותו[ח], שלא רצו לנדותו משום שהנידוי חמור הוא, וחששו לכבוד התורה[ט], הרי שנידוי חמור ממכת מרדות.

הגמרא מביאה לשון אחרת בענין העונש שבמעשה האמור: אֵיתָא דְּאָמְרִי, גְּנַדֵּיהּ רַב יוֹסֵף - רב יוסף הלקהו לרב נתן בר אסיא מכת מרדות. **שואלת הגמרא: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי** לרב יוסף, **נְשַׁמְּתֵיהּ** - ינדהו[י] **מָר**, שזהו עונש יותר חמור, וזהו העונש הראוי למי שחילל יום טוב שני, **דְּרַב וּשְׁמוּאֵל דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ, מְנַדִּין עַל עשיית מלאכה בְּשֵׁנִי יָמִים טוֹבִים שֶׁל גָּלֻיּוֹת**[יא]. **משיבה הגמרא: אָמַר לֵיהּ** רב יוסף לאביי, **הָנֵי מִילֵּי אִינִישׁ דְּבַלְמָא** - רק בסתם אדם מנדים על חילול יום טוב שני של גלויות, **אֲבָל הָכָא צוּרְבָּא מֵרַבָּנַן הוּא** - כאן תלמיד חכם הוא זה שחילל יום טוב שני, **דְּמָטֵי לֵיהּ עֲבָדֵי** - לכן הענשתיו בעונש יותר קל, **דְּכְמַאן דְּבָא מִינְנוּ אַגְּנִידְתָּא דְּבַר בֵּי רַב וְלָא מִינְנוּ אַשְׁמְתָא**[יא], הרי שמכת מרדות זהו עונש יותר קל.

★

שנינו במשנה: בֵּיצָא בּוֹ חָמֵץ בְּיוֹתֵר פְּירוֹת שְׁבִיעִית וכו' ממקום שכלו שם הפירות לחיה שבשדה [שזהו זמן הביעור] למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו, חייב לבערן[יב]. רבי יהודה אומר, אומרים לו, צא והבא לך אף אתה. והבינה הגמרא בכוונת רבי יהודה, שהמביא ממקום שלא כלו למקום שכלו אינו חייב לבער, שהדבר לא יביא למחלוקת, משום שיכול לומר לבן מקום שכלו, צא והבא לעצמך אף אתה מקום שהבאתי ומצאת שלא כלו שם הפירות לחיה שבשדה, ותאכל ממה שתביא משם, ורק הפירות שיש לך בבית אסורים כיון שהם גדלו כאן, וכאן כבר כלו לחיה שבשדה. ומשמע, שכאשר אין חשש מחלוקת, רבי יהודה אינו סובר שצריך לנהוג בחומרי המקומות. **ועל כך מקשה הגמרא: וְלֵית לֵיהּ לְרַבִּי יְהוּדָה** - וכי רבי יהודה אינו סובר **הָא דְּתָנֵן** (לעיל ג.) לענין ההולך ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים או ממקום שעושים למקום שאין עושים, **נוֹתְנִין צָלִיּוֹ חוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם וְחוּמְרֵי הַמָּקוֹם שֶׁהָלַךְ שָׁם** לאסרו בעשיית מלאכה, שהרי כשהולך ממקום שאין עושים למקום שעושים אין חשש מחלוקת אם יעשה מלאכה, ואף על פי כן הוא נאסר לעשות מלאכה משום חומרי המקום שיצא משם, ולפי זה כמו כן המוליך פירות ממקום שלא כלו למקום שכלו, יש לו לנהוג כחומרת המקום שהלך לשם, אפילו שאין חשש מחלוקת[יג].

הגמרא מבארת שאין כוונת רבי יהודה לפטור מביעור את המוליך ממקום שלא כלו למקום שכלו, ומעמידה את מחלוקתו עם תנא קמא באופן אחר: אָמַר רַב שֵׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, מַיְיתֵי אֲתָא אַחֲרִיתֵי דְּאָמַר רַבִּי יְהוּדָה - רבי יהודה מדבר על אופן אחר[יד], **וְהֵבִי קָאָמַר** - וכך כוונת תנא קמא, **אוֹ** המוליך פירות **מִמָּקוֹם שֶׁלֹּא כָלוּ לְמָקוֹם שֶׁלֹּא כָלוּ וְשָׁמַע שֶׁכָּלוּ בְּמָקוֹמוֹ** הראשון שהוא מקומם הראשון של הפירות, **חַיָּיב לְבָעֵר** כמנהג המקום הראשון, ואפילו שבשעה שהוציאם משם עדיין לא היו נוהגים שם חומרא זו בהם ואין כאן ׳חומרי מקום שיצא משם׳[טו]. **רַבִּי יְהוּדָה** מיקל **וְאוֹמֵר**, שהוא פטור מלבער, משום שהוא יכול לומר לבן המקום הראשון, איני משנה ממנהגכם, שהרי הולכתי הפירות למקום שלא כלו[טז], **וְצֵא וְהָבֵא לְךָ אַף אַתָּה מֵהֵיכָא דְּאִיתְּנְהוּ** - מהיכן שהם נמצאים, **וְהָא לֹא כָלוּ לֵיהּ** - והרי במקום הזה הם לא כלו ותוכל למצוא הרבה מהם[יז].

הגמרא דנה באופן האמור בביאור מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה. תמהה הגמרא: לְמֵימְרָא דְּרַבִּי יְהוּדָה לְקוּלָּא קָאָמַר - האם ניתן לומר שרבי יהודה שאמר ׳אומרים לו צא והבא לך אף אתה׳ בא להלוק על תנא קמא ולהקל, **וְהָאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר**[יח], כך מקובלני מרבי[יט], **לֹא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה** ׳אומרים לו צא והבא לך אף אתה׳, **אֶלָּא לְחוּמְרָא** - להחמיר יותר מתנא קמא, ואיך אמר רב שישא שרבי יהודה מיקל מתנא קמא. **מיישבת הגמרא: אֶלָּא אֵיפוֹךְ** - יש להפוך תוספת זו שהוספנו על המשנה, וכך נאמר שתנא קמא סובר, שהמולך פירות ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ושמע שכלו במקומם הראשון, **אֵינוֹ חַיָּיב לְבָעֵר**, כיון שאין כאן משום ׳חומרי מקום שיצא משם׳, שהרי כשהוציאם עדיין לא נאסרו. **רַבִּי יְהוּדָה** מחמיר **וְאוֹמֵר**, שחייב לבער,

---

א. **תוספות** (ד"ה מיישוב) ביארו, שאיסור מלאכה ביישוב הוא אפילו אם דעתו לחזור ואפילו בצינעה, כיון שאי אפשר לעשות מלאכה בצינעה כמו שאפשר בשאר דברים שהותרו בצינעה. ובחידושי רבינו דוד (לעיל נ. ד"ה ויש) הקשה, מדוע צריך לחוש למנהג המקום באיסור עשיית מלאכה, הרי מה שאינם עושים מלאכה אינו מחמת מנהג כי אם מחמת שאינם יודעים מתי חל יום טוב, ודבר זה לא נשתנה למנהג שצריך לחוש לו. ותירץ, שבזמן רב ספרא כבר לא קידשו על פי הראייה אלא על פי קביעות החדשים שתיקן הלל, ומה שהיו נוהגים יום טוב שני של גלויות הוא מטעם מנהג אבותיהם בידם (ביצה ד.), ולכן יש לזה תורת מנהג המחייב את ההולך לשם. ב. **ע"ס** רש"י (ד"ה מיישוב) ושאר הראשונים. וראה ברבינו חננאל (לעיל נ. ד"ה אמר) שפירש באופן אחר. ג. **כך נקראים** מלקות מדרבנן. וכתב הערוך (ערך מכה), שהן נקראות כן משום שמדד בדברי תורה ובדברי סופרים[כב]. ד. **ע"ס** המאירי (ד"ה וחכמים). בדקדוקי סופרים (אות ח) הביא מכתבי יד שגרסו ׳אתא מבירם׳ או ׳מבירא׳, והוו שם מקום שהיה רחוק יותר מאלפים אמה מפומבדיתא. ה. **דרשו** חכמים (מיוחסין פ"ו) ממה שכתוב בתורה (שמות טז, כט) ׳ראו כי ה׳ נתן לכם השבת וגו׳ שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי׳, שכל אדם מישראל רשאי להלך בשבת את כל מקומו ולהתרחק ממנו אלפיים אמה לכל רוח ולא יותר. וראה עוד בסוטה (מ: ב:) שנחלקו תנאים אם איסור זה מן התורה או מדרבנן. גם ביום טוב נהג איסור זה, ראה במסכת עירובין (נא.) וביצה (לו.). וראה בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קמט) שביאר מקור האיסור, והטעם שאין בו היתר לצורך אוכל נפש. ו. **ראה** את ענין יפה. מאירי (ד"ה וחכמים). ח. **בלשון**, לא היו דנים אותו לחייבו נידוי אלא רק מלקות. ט. **רש"י** (ד"ה מימיו). ורבינו חננאל (ד"ה דמנדינן מרבית) פירש, שלא היו מלקים עד שהיו מתקבצים אצל הרב ומסכימים שראוי להלקותו, אבל לנידוי לא היו ממתינים עד שיתקבצו כולם, אלא מנדים אותו מיד ובזה תמרהו מהמלקות), משום שאין מנדים אלא על דבר חמור, ובדבר חמור אין חולקים כבוד לרב. התחם סופר (ד"ה כל) הקשה, לפי רש"י שפירש שלא מנדים משום כבוד התורה, אם כן מדוע אכן רב יוסף נידהו ולא חשש לכבוד התורה, ותירץ, שבמעשה זה היה נראה אותו תלמיד כמזלזל ומפקפק על גזירת חכמים, ועל כן ראוי היה לנידוי. י. **בבית** יוסף (סי' תפ ס"ק ב"ה ומהריאן) מבואר, שהכוונה לעושה מלאכה באחד משני ימים טובים של גלויות, דהיינו או בראשון שאיסורו אינו מחמת הנ"ט ובשני שאיסורו מדרבנן (וראה שם באיזה מלאכות מדובר). אכן הפרי חדש (סי' תפ ס"ק) כתב, שיתכן שהכוונה רק על היום טוב השני, ושכן משמע ברמב"ם (מלמוד תורה פ"ו סי"ד) ובטור (סי' תצו) ושאר הראשונים. יא. **רבינו** חננאל (ד"ה אלא) הביא את האופן הזה בגמרא, ו[וכן משמע ברבב"ן (ד"ה מנדין)]. **הגמרא** במסכת מועד קטן (יח.) שואלת, מה הפירוש 'שמתא', ומביאה שרב פירש שזהו נוטריקון של מיתה, ושמואל פירש שזהו נוטריקון שממה יהיה, ועוד אומרת הגמרא (שם) שרב יוסף אמר שאפשר לעשות שהם או שזה וזה, ועוד אומרת הגמרא (שם) שרב יוסף אמר שאפשר להראשונים לפרש בלשון הראשון [שרב יוסף נידהו] שילא מימנו השמתא', היינו שלא היו ממתינים לנדות עד שיתקבצו כולם, בלשון השני [שרב יוסף הלקהו מכת מרדות] אי אפשר לפרש כן, אלא צריך לפרש שאין מתאספים לנדותו [כפירוש רש"י, וכן משמעות הגמרא במועד קטן (שם), וכמו שביאר רבינו חננאל (שם ד"ה: ד"ה אמר רב פפא)], וזוהי תשובתו של רב יוסף, שאפילו שאמרו רב ושמואל שהענושו למי שהחלל יום טוב שני הוא נידוי, כאן שהמחלל הוא תלמיד חכם אין לנדותו, כמו שביארנא לא מנדים תלמיד חכם. יב. **רש"י** (ד"ה ויש), והקשו הפני יהושע (ד"ה מיישוב), והתחם סופר (ד"ה ויש), הרי מה שחייב בחומרי מקום שיצא משם אבן אינו מפני המחלוקת אלא שנחשב עדיין לאחד מבני המקום שחייב לנהוג כפי אותו מנהג משום 'אל תטוש תורת אמך', אבל חומרי מקום שבא לשם אינו אלא מפני המחלוקת, ויתכן שרבי יהודה סובר שבאופן שאין מחלוקת אינו חייב לנהוג כמנהג מקום שבא לשם. וכתב הפני יהושע, שלולי פירוש רש"י היה מפרש שקושיית הגמרא האם לא סובר רבי יהודה שנותנים עליו חומרי מקום שבא לשם, היא משום שמסתבר שיש ליתן עליו חומרי מקום שהלך לשם או משום לא תתגודדו' או מטעם שלא יבוא ללעז ולחשד שאינו נוהג כשורה, שאין כולם יודעים שבא ממקום שנוהגים היתר בדבר, ומעצם זה היה צריך לבער כשהולך ממקום שלא כלו למקום שכלו. יג. **רש"י** (ד"ה מיישוב) לא גרס רבי יהודה [פירוש קאמר - תנא קמא]. דקדוקי סופרים. יד. **העיר** הצל"ח (ד"ה אלא), מדוע לא אמרה הגמרא חסורי מחסרא והכי קתני, כדרכה בתירוצים מעין אלו. ותירץ, שדין זה מדויק מלשון המשנה, שברישא נקטה המשנה לשון 'נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם', אבל כאן במולך פירות שביעית ממקום למקום נקטה המשנה 'חייב לבער', ומדוע לא כתבה המשנה גם באופן שמולך פירות ממקום שלא כלו למקום שלא כלו, ואופן זה אינו נכלל בחומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שבא לשם. טו. **רש"י** (ד"ה ויש). ומשמע מכך שהחייב לנהוג כאנשי מקומו שיצא משם הוא מפני המחלוקת, ורק משום שנוהג להם טעם שאינו משנה ממנהגם לכן אינו חייב לנהוג כמותם. והעיר בהגהות מלא הרועים (פרט"ו שם), שרש"י לעיל (ד"ה ויש) כתב שהחזקה לנהוג כחומרי מקום שיצא משם אינו מפני המחלוקת, ויישב, שאכן אין כוונת רש"י כאן שהחייב לנהוג כמנהג מקומו שיצא משם הוא מפני המחלוקת, אלא שאם משנה הרי הוא מולזל בבני מקומו, וכמו שכתב רש"י להלן (ד"ה אלא), וכשנותן טעם מדוע הוא משנה אין בזה זלזול בבני מקומו. **רש"י** (ד"ה ויש). ומבואר מדברי, שמעיקר הדין מה שקובע לעניין הביעור הוא היכן הפירות נמצאים, ולא היכן שנולה, ולכן אם הולך פירות ממקום שלא כלו למקום שכלו, חייב מעיקר הדין לבערם, ואם הוליכם למקום שלא כלו, וכלו במקום שנולו, מעיקר הדין אינו חייב לבערם, אך תנא קמא סובר שחייב לבערם משום 'חומרי המקום שיצא משם' [אמנם בתוספות (ד"ה ממקום) נראה שהם מסתפקים האם באופן זה לתנא קמא חייב לבערם רק משום חומרי מקום שיצא משם או שחייב לבערם מעיקר הדין], ורבי יהודה פוטר [ואם כשהוציא את הפירות ממקומם, כבר כלו שם, הכל מודים שחייב לבערם מעיקר הדין]. חזון איש (שביעית סי' יג סק"ג). יז. **הוא** האמורה רבי אלעזר בן פדת. על פי רש"י (ריטב"א בשם ר"ח ור"ן לפחות). יח. **רש"י** (ד"ה למימרא) וראה בצל"ח (ד"ה ויש) שציידד לפרש באופן אחר.

שאם לא כן יש כאן זילזול בבני מקומו הראשון, שהם אומרים לו **צֵא** עכשיו **וְהָבֵא לְךָ אַתָּה** פירות **מַהֵיכָא דְּאִיתֵיתִינְהוּ** - מהיכן שהבאת פירותיך, **וְהָא לָדוּ לָהוּ.**

הגמרא מעמידה את מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה באופן שלישי ומקשה עליו:

אֲבָל אָמַר, לְעוֹלָם אין מדובר במשנה שמביא ממקומו למקום השוה לו [כלומר, ממקום שלא כלו למקום שלא כלו], אלא **בְּדַקְתָּנֵי** - כפי ששנינו בה, שהביא למקום שונה מהיכן שהוא היה, **וְהָכִי קָאָמַר** - וכך כוונת תנא קמא, המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו, **אוֹ מִמָּקוֹם שֶׁאֵין כָּלוּ לְמָקוֹם שֶׁכָּלוּ,** חייב לבער. ואם הוליכם ממקום שלא כלו למקום שכלו, **וְהַחֲזִירָן לְמָקוֹמָן** הראשון **וְנִדְרְיוֹן לֵיהּ כָּלוּ** שם, **אֵינוֹ חַיָּיב לְבַעֵרוֹ**[יט]. **רַבִּי יְהוּדָה** מחמיר **וְאוֹמֵר,** שחייב לבערם, כי אומרים לו, **צֵא וְהָבֵא לְךָ אַתָּה מֵהֵיכָא דְּאִיתֵיתִינְהוּ** - מהיכן שחזרת והבאת אותם עכשיו, **וְהָא לָדוּ לָהוּ** שם[כ]. **מקשה הגמרא: סָתְמָיוֹתָא הָכִי רַב אַשֵׁי** על ביאורו של אביי, **לְרַבִּי יְהוּדָה** שמחייב בביעור כשהוליכם ממקום שלא כלו למקום שכלו, אף שהחזירם למקום הראשון ועדיין לא כלו שם, יש לתמוה. **אֲמַר אֲנָא דַּחֲמָרָא קָלְטִינְהוּ** - וכי גב החֲמוֹר שהכניסם לתוך המקום החֲמוּר [שכלו שם], קלטם שיחולו עליהם חומרי אותו מקום לחייבם בביעור, וכבר לא יועילו להחזירם למקומם הראשון, הרי לא גדלו שם וגם אינו אוכלם שם.

הגמרא מביאה אופן רביעי לבאר את מחלוקתם: אֶלָּא אָמַר רַב אַשֵׁי[כא], תנא קמא ורבי יהודה נחלקו **בְּפָלוּגְתָּא דְּרַבָּנַי** - במחלוקתם של אלו התנאים, **דְּתַנְּיָא** - ששנינו במשנה (פסחים ס"ע מ"ט), **הַכּוֹבֵשׁ שְׁלֹשָׁה בְּעָשָׂר** [-מניח שלשה מיני ירקות[כב] לזמן מרובה בתוך חומץ או ציר כדי שיתקיימו אותם ירקות] **בְּחָבִית אַחַת** וזמן ביעורו של כל אחד מהירקות שונה משל חבירו, **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, אוֹכְלִין עַל הָרִאשׁוֹן** - מותר לאכול משלשתם רק על פי זמנו של המין הממהר לכלות לחיה מן השדה ראשון, שמשעה שאחד מהמינים כלה כולם אסורים, כיון שכבישת שלושתם יחד עשתה אותם כירק אחד[כג]. **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, אַף עַל הָאַחֲרוֹן** - מותר לאכול אפילו משני המינים שכבר כלו לחיה מן השדה, על סמך המין האחרון שעדיין לא כלה[כד]. **רַבָּן גַּמְלִיאֵל** מתפרשת המחלוקת במשנתנו, תנא קמא ששנה 'או שהוליך ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער' סובר כרבי יהושע שאפשר לאכול על סמך המין שלא כלה, וכך נשמע מדבריו, המוליך מיני פירות כבושים יחד ממקום שלא כלו למקום שכלו כל המינים, חייב לבער, אבל אם כלו רק מקצת מהמינים אינו חייב לבער, ורשאי לאכול אף מהמין שכלה. ורבי יהודה סובר כרבן גמליאל שכל מין שכלה חייב לבערו, ולכן שנה שאומרים לו 'צא והבא לך אף אתה' מן השדה מאותו המין שכלה, והרי לא תמצאנו שם, ועל כן אותו מין חייב בביעור[כה].

הגמרא מביאה אופן חמישי לבאר את מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה במשנתנו:

רַבִינָא אָמַר, תנא קמא ורבי יהודה נחלקו **בְּפָלוּגְתָּא דְּהָנֵי תְּנָאֵי, (דתנן) דְּתַנְיָא**[כו], **אוֹכְלִין בְּתָמְרִין** של שביעית אפילו במקום שכלו בו תמרים לחיה מן השדה[כז], **עַד שֶׁיְּכַלֶּה הָאַחֲרוֹן שֶׁבָּצוֹעַר** - עד שיכלו התמרים מהדקל האחרון שבצוער [-עיר התמרים[כט]]. **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר,**

יט. **רש"י** (ד"ה וחכ"א). ותוספות (ד"ה אלא) כתבו, שלביאורו של אביי לא חסר מן המשנה כלום, אלא שמדויק מדברי תנא קמא. שאם החזירם אינו צריך לבער, ועל דין זה המדייק, בא רבי יהודה לחלוק.

כ. **וחייב** לבערם מדין 'חומרי מקום שיצא משם', שכבר נתחייבו פירות אלו בביעור בשעה שהיו במקום שכלו. חזון איש (שביעית סי' יג סק"ג). והוסיף, שלדברי אביי, אם הולך פירות ממקום שלא כלו למקום שלא כלו, ולאחר מכן כלו במקומם הראשון, יתכן שלכל הדעות אינו חייב לבער.

כא. **הערי' הצל"ח** (ד"ה אלא), מדוע אמרה הגמרא 'אלא', הרי רב אשי הקשה רק על ביאורו של אביי, אבל על ביאורו של רב שישא בריה דרב אידי [שהביא ממקום שלא כלו למקום שלא כלו ולאחר מכן כלו במקומם הראשון] לא הקשה כלל, ודרך הגמרא לומר 'אלא' רק כאשר נדחים כל האופנים הקודמים. ויישב, שרב אשי התכוין בקושייתו 'אטו אנבא דחמרא קלטינהו' גם על ביאורו של רב שישא בריה דרב אידי, והיינו שהאם גב החמור שנשאם משם קלטם שיחיו נחשבים לעולם כאילו הם שם. וראה עוד בהערה להלן מה שביאר בזה הצל"ח באופן נוסף.

כב. **כגון** לפת בצל וקפלוטו [-כרתי, כרישה. רש"י (פרקי ח': ד"ה קפלוטות, כרישות טו': ד"ה קפלוטון)]. תוספות (ד"ה שהכובש).

כג. **רש"י** (ד"ה עלן). וביאורו התוספות (ד"ה שהכובש), שכיון שהמין הראשון נתחייב בביעור ונתן טעם בשני המינים האחרים, חייב לבער את כולם. ובתורת כהנים (בהר פ"ג ט"ו) למד רבי אליעזר דין זה מהכתוב (ויקרא כה ז) 'תבואתה', 'מן השדה תאכלו את תבואתה' [שכיון שכלה מין אחד מן השדה, יבער מן הבית גם שאר המינים שבלעו ממנו טעם]. וביאורו התוספות, שמן הכתוב (שם כה ו) 'ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול', לא היינו יודעים זה, משום שהיה מקום לומר שצריך לבער רק את גוף המין שכלה, אך את טעמו המעורב במין אחר אינו צריך לבער והוא נחשב כמבוער, כיון שיש קולא בפירות הצריכים ביעור שלעניים הם מותרים, לכך בא הפסוק 'מן השדה' לומר שאף את הטעם צריך לבער. וראה בתוספות פירוש נוסף לדברי רבי אליעזר 'על הראשון'.

כד. **רבי** יהושע סובר שטעם פירות שביעית קל מטעם שאר איסורים כיון שהוא מותר לעניים ולכן הוא נחשב כמבוער, ולפיכך לא בא הכתוב (ויקרא כה יב) 'מן השדה תאכלו את תבואתה' אלא ללמד שגם גוף המין שכלה אינו צריך ביעור אם כלו בו טעם של מין שלא כלה. וכך הוא דורש, 'מן השדה' - טעם של פרי שעודנו בשדה ולא הגיע זמן ביעורו, 'תאכלו' אותו 'את תבואתה' - עם פרי אחר שכבר הגיע זמן ביעורו ואיסורו ובלע ממנו. תוספות (ד"ה שהכובש) על פי התורת כהנים. והתוספות רי"ד (ד"ה כי) ביאר את דעת רבי יהושע, שכיון שעל ידי הכבישה נעשו כירק אחד, נחשב הדבר כמו ירק אחד שכלה בעיר אחת ובעיר שסמוכה לה לא כלה, שאפשר לאכול מאותו מין בעיר שכלה, וכמו כן יכול לאכול את אותם מינים שכלו, משום שנחשב שעדיין לא כלה אותו מין לגמרי. וראה בתוספות (שם) פירוש נוסף לדברי רבי יהושע 'אף על האחרון'.

כה. **שרש** ממשות המין שכלה אסרה תורה, אבל טעמו הרי הוא כמבורר. תוספות (ד"ה שהכובש). וביאר התוספות הרא"ש (ד"ה שהכובש), שאף רבן גמליאל דורש כך מהכתוב 'מן השדה' וכמובא בהערות לעיל, אלא שהוא סובר שהפסוק בא להקל ולהתיר [כדעת רבי יהושע], וכן סובר הוא שצריך דרשה להתיר גם את הטעם הכלוע [כדעת רבי אליעזר], לכן הוא דורש מכתוב זה להתיר רק את הטעם של המין שכלה הכלוע במין שלא כלה, אבל את גוף המין שכלה לא התירה התורה וחייב לבערו.

כו. **רש"י** (ד"ה תנאי). ובביאר בפסקי הרי"ד (ד"ה כי יהודה), שעיקר כוונת תנא קמא להשמיע ש'נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם', ועל כך רבי יהודה לא חולק, אלא שמלשון תנא קמא מדויק שדווקא אם כלו כל המינים חייב לבער, ועל כך בא רבי יהודה לחלוק, והרי זה כעין מה שהגמרא אומרת בכמה מקומות 'חסורי מיחסרא והכי קאמר'. וראה עוד מה שכתבו בפני יהושע (ד"ה ופת) ובצל"ח (ד"ה ולשיטת) והרש"ש (ד"ה אלא), לבאר שיטות המחלוקת ב'שלושה כבשיץ' למשנתנו העוסקת בחיוב לנהוג כחומרי המקומות. היה אפשר להעמיד את רבי יהודה בשיטת רבי אליעזר, אך רש"י בחר לבאר שרבי יהודה בשיטת רבן גמליאל ולא בשיטת רבי אליעזר, משום שרבי אליעזר שמותי [-מלשון שמחה, או שמאי (בס"א קפלוטון) הוא. מהרש"א (פסוס' ד"ה הכובש).

כז. **עַל** פי הגזהות רציונים. כח. **רש"י** (ד"ה אוכלין) פירש, שהנידון כאן הוא על תמרים שבארץ יהודה, והוו על פי המבואר בגמרא להלן (נ"ב), שארץ ישראל מתחלקת לשלשה ארצות לענין ביעור פירות שביעית, יהודה, גליל, ועבר הירדן, ואין בני יהודה אוכלים משכלו בכל ארץ יהודה אפילו אם לא כלו בגליל, אבל אוכלים הם ביהודה ואפילו במקום שכלה שם עד שיכלה מקום אחרון שבכל ארץ יהודה, והטעם שכל ארץ יהודה נחשבת למקום אחד זהו משום שדרך החיה כשאינה מוצאת כאן הולכת למקום אחר בכל ארץ יהודה ואוכלת משם, והתורה חלתה את שיעור זמן הביעור בחית השדה. הרש"ש (לגלן נב. בד"ה ר"ג ואוכל) העיר, מדוע כתב רש"י שניתן לסמוך על תמרים שבצוער רק בכל ארץ יהודה, הרי שנינו (פסחים ס"ט מ"ז), כל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, והיינו שלענין זיתים ותמרים אין הארץ מתחלקת לשלש ארצות, אלא אוכלים בכל הארץ על סמך מקום אחד שעדיין לא כלה בו, והיה לרש"י לפרש שאוכלים בתמרים בכל הארץ על סמך אלו שבצוער. ותירץ, שרש"י יפרש שמה ששנינו, כל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, זהו המשך דברי רבי שמעון שהובאו דבריו לפני הלכה זו במשנה שם, ושאר תנאים חולקים עליו בזה.

כט. **רש"י** (ד"ה ואוכלין), וכן לשון המשנה במסכת יבמות (קכב), 'לצוער עיר התמרים'. והרש"ש (שם ד"ה לצוער) העיר, שבתורה נאמר (דברים לג ג) 'ואת הככר בקעת יריחו עיר התמרים עד צוער', ומשמע שעיר התמרים היא יריחו ולא צוער. ובכלי משה (פלפול על פלפולי תוב"ג, ירושלמי שביעית פ"ט ה"ט סק"ו) תירץ, שיריחו וצוער הם שני צירי בקעת יריחו, וכוונת הפסוק שעיר התמרים מגיעה עד צוער, ולכן לשניהם אפשר לקרוא עיר התמרים. וראה בתרגום ירושלמי (דברים לג ג), שאת הכתוב 'עד צוער' תירגם 'היא זעיר'.

אוֹכְלִין מהם ואין צריך לבערם, **עַל** סמך התמרים **שֶׁל בֵּין הַכִּיפִּין** - שנמצאים בין כפות התמרים[א], **וְאֵין אוֹכְלִין עַל** סמך התמרים **שֶׁ**נמצאים **בֵּין הַשִּׁיצִין** - הקוצים הגדילים סביב הדקל[ב], שכל זמן שמצויים תמרים בין העלים, הם מצויים לחיה שבשדה, ואפשר לאכול מהתמרים שבבית, אבל אם בשדה מצויים תמרים רק בין הקוצים, אין החיה יכולה ליטלם משם מפני הקוצים, ואין לאכול מהתמרים שבבית אלא צריך לבערם[ג].

ומעתה כך מתפרשת המחלוקת במשנתנו, תנא קמא ששנה שכאשר 'כלו' הפירות מן השדה חייב לבער, כוונתו שהם כלו לגמרי, אבל אם עדיין יש פירות בין הקוצים אינו חייב לבער. ורבי יהודה מחמיר וסובר כדעת רבן שמעון בן גמליאל, שאין אוכלים על סמך הפירות שבין הקוצים, ולכן שנה שאומרים לו 'צא והבא לך אף אתה' ממקום הראוי ליטלם ולא תמצא, ועל כן אתה חייב לבער[ד].

★

התבאר לעיל (נ: נג.) **שפירות שביעית שכלו במקום אחד ולא כלו במקום אחר חייבים לבער רק במקום שכלו. הגמרא מביאה את פרטי חלוקת המקומות לענין זה.**

אומרת הגמרא: תְּנַן הָתָם - שנינו במשנה (שביעית פ"ט מ"ג), **שָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת לְבִיעוּר** - ארץ ישראל חלוקה לשלש ארצות לענין חובת הביעור כשכלים פירות שביעית מן השדה[ה], שבכל אחת מן הארצות שכלו בה הפירות חייבים לבער בה את הפירות, ואין אחת מהן שכלו בה הפירות סומכת על ארצות אחרות שלא כלו בהן. ואלו הן שלשת הארצות, ארץ **יְהוּדָה**, וְארץ **עֵבֶר הַיַּרְדֵּן**[ו], וְארץ **גָּלִיל**. **וְשָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת בְּכָל אַחַת וְאַחַת** - ובכל אחת ואחת משלש הארצות שנזכרו, יש שלשה מקומות חלוקים בזמן כילוי הפירות[ז] [ואלו הם, הר, עמק, שפלה[ח]].

שואלת המשנה (שם פ"ט מ"ג): **וְלָמָּה אָמְרוּ** - לענין איזו הלכה אמרו שיש רק **שָׁלֹשׁ אֲרָצוֹת לַבִּיעוּר**, הרי אם בכל אחת מהארצות יש שלשה מקומות שונים זה מזה לענין הזמן שכלים בהם הפירות לחיה, יוצא שיש תשע ארצות שונות זו מזו בזמן הביעור. **משיבה המשנה: שֶׁיִּהְיוּ אוֹכְלִין בְּכָל אַחַת וְאַחַת** מאותן שלש ארצות החלוקות לביעור [שהן יהודה ועבר הירדן וגליל], **עַד שֶׁיִּכְלֶה** מהמקום **הָאַחֲרוֹן** מהשלשה מקומות **שֶׁבָּהּ**, כלומר, כל השלשה מקומות [הר ועמק ושפלה] שבתוך אותה ארץ, נחשבים ארץ אחת, וכגון ביהודה נחשבים הריה ועמקיה ושפלותיה ארץ אחת, ואפשר לאכול בכל יהודה עד שיכלה הפרי מכל יהודה, וכן כל השלשה מקומות שבעבר הירדן נחשבים ארץ אחת, ואפשר לאכול בכל עבר הירדן עד שיכלה הפרי מכל עבר הירדן, וכן כל השלשה מקומות שבגליל נחשבים ארץ אחת[ט].

הגמרא מבררת את מקור הדין: מְנָא הָנֵי מִילֵּי - מהיכן למדנו דברים אלו, וכגון שאוכלים בכל אחד מהמקומות שבארץ יהודה על סמך מה שלא כלו הפירות באחד המקומות שבה, ואם כלו בכל המקומות שבה, אין אוכלים בה על סמך מה שלא כלו הפירות בארץ אחרת[י]. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב חָמָא בַּר עוּקְבָא אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, אָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק (ויקרא כה ז), בענין פירות שביעית שיהיו מופקרים לכל אדם לאוכלם, '**וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ** תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל', ויש לדייק מדוע הוצרך הפסוק לומר 'ולבהמתך' שבהמתו יכולה לאכול, הרי אם החיה יכולה לאכול, בודאי שבהמתו שצריך לדאוג למזונותיה יכולה לאכול[יא], אלא התורה באה להקיש את הבהמה לחיה, **שֶׁכָּל זְמַן שֶׁחַיָּה אוֹכֶלֶת מִן הַשָּׂדֶה** - שפירות שביעית מצויים בשדות לאכילת החיה, **הַאֲכֵל** - מותר לך להאכיל מהם **לִבְהֵמָה שֶׁבַּבַּיִת**, אבל אם **כָּלָה** - נגמרו הפירות **לַחַיָּה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, כַּלֵּה לִבְהֶמְתְּךָ מִן הַבַּיִת** - עליך לכלות מביתך את פירות השביעית שהכנסת עבור בהמתך. **וּגְמִירִי** - ומסורת בידינו מאבותינו, **דְּאֵין חַיָּה שֶׁבִּיהוּדָה גְּדֵילָה עַל פֵּירוֹת שֶׁבְּגָלִיל** - שחיה הנמצאת בארץ יהודה אינה מתרחקת כל כך לאכול מהפירות שבארץ הגליל, **וְכֵן אֵין חַיָּה שֶׁבְּגָלִיל גְּדֵילָה עַל פֵּירוֹת שֶׁבִּיהוּדָה**, אבל באותה ארץ [כגון בארץ יהודה או בארץ הגליל] הולכת היא ממקום למקום ואוכלת שם, לכן אם כלו בכל אותה ארץ נחשב שכלו לחיה שבשדה, משום שאין היא הולכת לארץ אחרת[יב], אבל אם באותה ארץ כלו במקום אחד ובמקום אחר לא כלו, הולכת החיה לאותו מקום, ולא נחשב שכלו לחיה שבשדה[יג].

★

הגמרא דנה היכן מבערים פירות שביעית שהוציאום לחוץ לארץ: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **פֵּירוֹת** שביעית **שֶׁיָּצְאוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּצָה לָאָרֶץ, מִתְבַּעֲרִין** כשכלו לחיה והגיע זמן ביעורם, **בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵן**, ולא מטריחים אותו להחזירם לארץ לבערם שם. **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, יַחְזְרוּ לִמְקוֹמָן** - לארץ ישראל, **וְיִתְבַּעֲרוּ** שם, **מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר** בפסוק שממנו למדנו דין ביעור פירות שביעית (ויקרא כה ז), 'וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר **בְּאַרְצְךָ** תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל', כלומר, צריך להפקיר הפירות במקום דריסת חיה ובהמה שבארצך[יד].

מקשה הגמרא: הָא אַפִּיקְתֵּיהּ - הרי כבר דרשת מפסוק זה שאין בני ארץ אחת יכולים לסמוך אלא על הפירות שלא כלו בארצם, ולא על הפירות שלא כלו בארץ אחרת, ואיך רבי שמעון בן אלעזר דורש ממנו דרשה נוספת. **מתרצת הגמרא: קְרֵי בֵּיהּ 'בְּאֶרֶץ בְּאַרְצְךָ'** - בכדי לדרוש רק דרשה אחת די היה לכתוב 'בארץ', עתה שכתוב 'בארצך' יש לדרוש שתי דרשות. **מתרצת הגמרא תירוץ נוסף: אִי נַמִּי**, דרשה אחת דורשים מתיבת 'בארצך', ואת הדרשה השניה דורשים **מֵ'אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ'** - מתיבת 'אשר'[טו].

★

הגמרא מביאה מעשה בענין ביעור פירות שביעית בחוץ לארץ. מספרת הגמרא: רַב סַפְרָא נְפַק [-יצא] **מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְחוּצָה לָאָרֶץ, הֲוָה בַּהֲדֵיהּ גַּרְבָּא**

א. **כלומר**, התמרים שנשרו מנשיבת הרוח, אך נשארו בדקל למעלה בין עליו וענפיו העשויים כסדרים ונקראים כפות תמרים. וכל שכן שאוכלים על סמך התמרים שעודם מחוברים לדקל. ב. **כלומר**, התמרים שנשרו מנשיבת הרוח למטה, ונסתבכו בין הקוצים הצומחים מן הדקל עצמו סמוך לעיקרו. ג. **אבל** תנא קמא של רבן שמעון בן גמליאל סובר, שאפשר לאכול אף על סמך התמרים הנמצאים בין הקוצים. רש"י (ד"ה אוכלין). והיינו מטעם שראויים לעופות [כמו שהובא בהערה בסמוך בשם רבינו חננאל], ועדיין נחשב שלא כלו לחיה שבשדה, ורבן שמעון בן גמליאל סובר שצריך שיהיו ראויים דווקא לחיות, ולא מספיק מה שראויים לעופות. ע"פ שערי אמונה (שביעית פ"ט מ"ד). וראה בסמוך דעת רבינו חננאל. ד. **רש"י** (ד"ה ואין). אמנם מרבינו חננאל (ד"ה אוכלין) נראה שרבן שמעון בן גמליאל ותנא קמא שלו אינם חולקים, אלא רבן שמעון בן גמליאל מפרש ש'שיכלה' הוא שנפלו התמרים בין הקוצים ואי אפשר להוציאם מבלי שישרטו היד, עד שכל הרואה אותם מתיאש מהם ואינם ראויים אלא לעופות, אבל כאשר הם בין הענפים אפשר לאדם ללקטם. ובמשנתנו, תנא קמא סובר כמותם שאוכלים עד האחרון שבצוער [שבין הכיפין], ורבי יהודה חולק וסובר, שאם כלו התמרים מן השדה במקום שהוא נמצא איתם עתה חייב לבער, ואינו סומך על מה שיש בצוער. ה. **התוספות** (ד"ה מתבערין) הבינו בכוונת רש"י (ד"ה משום), שהביעור הוא איבוד הפירות על ידי דריסת חיה ובהמה עליהם והם אסורים באכילה, [וכעין זה כתב הרמב"ם (שם) 'ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור, שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן בכל דבר שמאבד'], והקשו עליו, שהרי גם לאחר הביעור מותרים הפירות באכילה לעניים לכל הדעות, ולדעת רבי יוסי הם מותרים גם לעשירים, וכמבואר במשנה (שביעית פ"ט מ"ח). והפני יהושע (בתוס' ד"ה עד) תירץ שיטת רש"י, שהוא סובר כשיטת הראב"ד (שמיטה ויובל פ"ז ה"ג), שיש שני זמנים בביעור, האחד כשכלו פירות העיר ותחומיה, ואז צריך לחלקם על ידי בית דין בכל יום שלש סעודות לכל אדם, או להפקירם ואז גם הוא יכול לחזור ולזכות בהם, והשני כשכלו הפירות מכל הארץ [כגון ביהודה בכל ארץ יהודה, וכמבואר להלן] ואז חייב לבערם לגמרי מן העולם. ומעתה, יש לומר שרש"י פירש את המשנה הנזכרת לענין הביעור הראשון, אבל בביעור השני חייב לאבדם לגמרי. אבל הרמב"ן (ויקרא כה ז) הבין בכוונת רש"י שהביעור אינו איבוד הפירות, אלא הפקרתם במקום שאף החיות יכולות לאכלם. ולדעת התוספות והרמב"ן (שם), הביעור הוא להפקיר את הפירות שכל אדם יוכל ליטלם, ולאחר שהפקירם יכול לחזור ולהכניסם לביתו, ולאוכלם כל זמן שירצה. ואם לא הפקירם, נאסרים באכילה. וראה עוד ברמב"ן מה שכתב בזה. ו. **תוספות** (יבמות טז. ד"ה עמון) פירשו, דהיינו הצד המזרחי של עבר הירדן שזה היה נחלת בני גד ובני ראובן. והרמב"ם (שם פ"ז ה"ט) פירש, דהיינו הצד המערבי של עבר הירדן, והוא בתוך ארץ ישראל, בין ארץ יהודה לגליל. ז. **ואף** על פי כן זמן הביעור שוה בשלושת המקומות באותה ארץ, כמו שמפרשת המשנה להלן. ח. **ר"ש** (שם). וראה בהערה להלן שתוספות מפרשים באופן אחר. ט. **רש"י** (ד"ה ושלש). **רש"י** (ד"ה שיכלו). והקשו התוספות (ד"ה עד), אם השלשה מקומות נחשבים לארץ אחת לענין זמן הביעור, מדוע הוצרכה המשנה לומר שבכל ארץ שלשה מקומות [ומהמשנה משמע שהם חלוקים בזמן הביעור, כמו שהשלש ארצות ששנויים ברישא חלוקים בזמן הביעור. תוספות רבינו פרץ (ד"ה עד)]. ותירץ הפני יהושע (שם), ששיטת רש"י כשיטת הראב"ד (שם), שיש שני זמנים בביעור, האחד כשכלו פירות העיר ותחומיה, ואז צריך לחלקם על ידי בית דין בכל יום שלש סעודות לכל אדם, או להפקירם ואז גם הוא יכול לחזור ולזכות בהם, והשני כשכלו הפירות מכל הארץ, כגון ביהודה בכל ארץ יהודה, אזי חייב לבערם לגמרי מן העולם. ומעתה, יש לומר שרש"י ביאר את המשנה, שהשלש ארצות שברישא הם לענין הביעור האחרון, ואילו השלש ארצות שבסיפא הם לענין הביעור הראשון. והתוספות פירשו, שגם באותה ארץ כל מקום ומקום משלושת המקומות קובע זמן לעצמו, כגון אם כלו בהר שבארץ יהודה חייבים לבער בכל הרי יהודה, ואי אפשר לסמוך על כך שלא כלו בשפלה ובעמק שביהודה. ועל דרך זו מבאר התוספות רי"ד (ד"ה ולמה) את המשך המשנה, 'ולמה אמרו שלש ארצות לביעור' - שיש שלשה מקומות בכל ארץ וארץ לענין הביעור, 'שיהיו אוכלים בכל אחת ואחת' - בכל אחד משלושת המקומות שבאותה ארץ, רק 'עד שיכלה האחרון שבה', כגון אם כלו בהר שביהודה חייב לבער בכל הרי יהודה, אפילו אם עדיין לא כלו בשפלה ובעמק שביהודה. אבל אין מחלקים את ארץ יהודה ליותר משלשה מקומות, ואם לא כלו באחד מהרי יהודה ניתן לסמוך על כך בכל הרי יהודה. וביארו התוספות, שחלוקת שלושת הארצות הראשונה דהיינו יהודה ועבר הירדן והגליל, נצרכת לומר שאין לסמוך מארץ לארץ אפילו מהר להר או מעמק לעמק, כגון אם כלו בהרי יהודה חייב לבער בהרי יהודה, אפילו אם עדיין לא כלו בהרי הגליל. י. **רש"י** (ד"ה מנא). וזהו לשיטתו שבאותה ארץ כל השלשה מקומות סומכים על המקום האחרון שלא כלו בו, אולם לשיטת התוספות שאין מקום אחד יכול לסמוך על מקום אחר, שאלת הגמרא היא רק מהיכן אנו יודעים שיש חלוקה של הארצות יהודה ועבר הירדן והגליל. יא. **רש"י** (ויקרא שם). יב. **מהגמרא** להלן בסמוך נראה, שאף דין זה דורשים מהפסוק שנאמר 'בארצך' שצריך שיהא מצוי לחיה בארץ זו, ולא מספיק שמצוי לחיה בארץ אחרת. על פי רש"י (ד"ה הא). יג. **רש"י** (ד"ה דאין). וזהו לשיטתו שכל שלושת המקומות באותה ארץ אינם צריכים לבער עד שיכלו בכל המקומות. אכן דעת התוספות [כמו שהובא בהערה לעיל] שגם באותה ארץ אין מקום אחד סומך על מקום אחר שלא כלו בו, והביאו טעם לזה בשם הירושלמי (שביעית פ"ט ה"ג), שאין חיה שבהר גדילה על עמק ושפלה, וחיה שבעמק אינה גדילה על הר ושפלה, ומה שהגמרא אומרת ש'אין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל', היינו לומר שאפילו חיה הגדילה בהרי יהודה אינה גדילה על פירות שבהרי הגליל, אבל באותה ארץ דרכה של החיה ללכת מהר להר, לכן כל הרי יהודה סומכים אחד על השני. יד. **רש"י** (ד"ה משום). כלומר, להניחם במקום הפקר שהכל יוכלו לאוכלם, גם החיות שבארץ. רמב"ן (ויקרא שם) בכוונת רש"י. [ולכאורה לדעת רש"י רק רבי שמעון בן אלעזר סובר שצריך להפקירם גם לבהמות שבארצך, אבל לתנא קמא שיכול להפקירם בכל מקום, די להפקירם לבני אדם בלבד. אך מהרמב"ן נראה שלדעת רש"י גם לתנא קמא שיכול להפקירם בכל מקום, צריך שיפקירם גם לבהמות]. וראה בהערה לעיל מה שהבינו התוספות (ד"ה מתבערין) בכוונת רש"י, ומהו הביעור לדעתם, ומה ביאר הפני יהושע בדעת רש"י. טו. **שהיה** די לומר 'ולחיה שבארצך'.

דְּחַמְרָא - והיתה עמו איפה של יין[יז] דִּשְׁבִיעִית[יח]. לָוּ בָּהֲדֵיהּ - נתלוו עמו בחברתו, רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב אִיקָא וְרַב בָּתְנָא, תלמידיו של רבי אבהו[יט]. אָמַר לֵיהּ הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב אִיקָא לְרַב אַבָּהוּ - שאל אותם רב ספרא, האם אִיבָּא דְּשָׁמְעִינְעְ לֵיהּ מִינֵּיהּ דְּרַבִּי אַבָּהוּ - יש מכם מי ששמע מרבי אבהו, אִם הֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר הסובר שיש לבער פירות שביעית דווקא בארץ, אוֹ לָא, ואפשר לבערם גם בחוץ לארץ[כ]. אָמַר לֵיהּ רַב בָּתְנָא לרב ספרא, הֲבִי [-כך] אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, הֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר בארץ ישראל, ולא את מה שאמר רב כהנא בשמו, כיון דְּדַיְיקִ וְגָמַר שְׁמָעֲתָא מִפּוּמֵיהּ דְּרַבֵּיהּ - שרב הונא מדקדק בלימוד השמועה מפי רבו[כא], כְּמוֹ רַחֲבָה [שם של אמורא] דְּפוּמְבְּדִיתָא [-מהעיר פומבדיתא].

הגמרא מביאה היכן מצינו שרחבה דקדק בשמועתו: דְּאָמַר רַחֲבָה - דקדק ואמר בלשון זו, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, הָר הַבַּיִת, סָבְיוֹ - [-בספסל[כב]] כְּפוּפִ הָיָה, סָבְיוֹ לְפָנִים מִסָּבְיוֹ - בהר הבית היו שני היקפים של ספסלים סביב סביב זה לפנים מזה, ורחבה דקדק לומר בלשון רבו 'סטיו כפול היה', ולא אמר 'איצטבא כפולה היתה', אפילו שבלשון המשנה (מעל ג:) נקרא אותו ספסל 'איצטבא'[כג].

מסיימת הגמרא את סיפור המעשה ברב ספרא: מאחר שרב ספרא סמך על רב הונא להקל ולא על רב כהנא להחמיר, קָרֵי עֲלֵיהּ רַב יוֹסֵף - קרא רב יוסף על רב ספרא פסוק זה הנאמר בגנותם של עם ישראל (הושע ד יז), 'עֲמֻסִי בְּעִצּוֹ יְשַׁאֵל, וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ'[כד], ודרש רב יוסף את תיבת 'מקלו' מלשון קולא, כלומר, בָּא הַמֵּיקַל לוֹ - האומר לו דבר להקל, מַגִּיד לוֹ - הוא מקבל את דבריו וסומך עליו[כה].

★

הגמרא מברירת מאיזה שיעור תמרים ושאר פירות בתחילת גידולם, כבר נחשבים 'פרי' לענין שיאסר להספידם בשביעית, ולענין שיאסרו בהנאה משום ערלה[כו]. מספרת הגמרא: רַבִּי אִיתָּאי קָץ - קצין דקל טעון בָּעֲנָיָתָא - תמרים קטנים שעדיין לא נתבשלו דִּשְׁבִיעִית, וקצצו להשתמש בגזעו, וגרם בכך הפסד לכפניות שלא יבשילו[כז]. מִקשה עָלָיו הגמרא: הֵיכִי עָבֵיד הָכִי - איך רבי אילעאי עשה כן לקצוץ את הדקל ולהפסיד את הכפניות שלא יבשילו, והרי בענין פירות שביעית, יְהֵיכָתָה שַׁבָּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה' אָמַר רַחֲמָנָא - אמרה התורה (ויקרא כה ו), ולומדים מכך שפירות שביעית ניתנו לאכילה וְלֹא לְהַפְסֵד.

מברירת הגמרא את הקושיא: וְכִי תֵּימָא הָנֵי מִילֵּי הֵיכָא דְּנָחֵית לְפָרָא - ואם תרצה לומר שכל האיסור להפסיד פירות שביעית אינו אלא בפרי שנגמר גידולו, שרק אז הוא נקרא 'פרי', אֲבָל הֵיכָא דְּלָא נָחֵית לְפָרִי - אבל פרי שעדיין לא נגמר גידולו, לָא - אין איסור לגרום לו הפסד, כיון שאינו נקרא 'פרי'. וכי תוכל לומר כן, וְהָאָמַר [-והרי אמר] רַב נַחְמָן אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהּ, הָנֵי מָתָחֵי [-קליפות הגדילות סביב תמרים בקטנותם[כג]] דְּעָרְלָה - שגדלו בתוך שלש שנים לנטיעת הדקל, אֲסִירֵי - אסורות בהנאה כמו פירות ערלה, ואפילו שאינן ראויות לאכילה אינן נחשבות כמו העץ עצמו המותר בהנאה, אלא שם 'פרי' עליהן הוֹאִיל וְנַעֲשׂוּ שׁוֹמֵר לְפָרִי - כיון שהן מגינות על התמרים. וְהרי שׁוֹמֵר לְפֵרִי אִיתָּת חָוֵה - הקליפות המגינות על התמרים מתי הן נמצאות, בְּכוּפְרֵי - כשהן כפניות, כלומר רק כשהתמרים קטנים, שאילו כשהתמרים גדילים הקליפות מתייבשות ונופלות, וְקָא קָרֵי לְהוּ פֵּרִי - וקרא רב נחמן לכפניות אלו 'פירות', וביאר שיש בהן איסור ערלה, הרי שכפניות נחשבות 'פרי', ושקשה איך רבי אילעאי קצץ את הדקל והפסיד את הכפניות.

מתרצת הגמרא: רַב נַחְמָן דְּאָמַר שפרי שלא נגמר [כגון כפניות] נקרא 'פרי', סובר בְּרַבִּי יוֹסֵי, דְּתָנַן (שביעית פ"ח מ"ו), רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, סְמָדַר [-הפירות הנראים בצורת ענבים בשלב מיד לאחר נפילת פרח הגפן][כה] אָסוּר משום ערלה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא פֵּרִי - שכבר יש שם 'פרי' עליו. וְלֵיתֵי רַבָּנָן עֲלֵיהּ - אך רבנן חולקים עליו (שם), ואומרים שסמדר מותר בערלה[ל], הרי שרבנן סוברים שסמדר אינו חשוב פרי משום שלא נגמר, ורבי אילעאי שקצץ את הדקל עם הכפניות עשה כדעת רבנן.

רב שימי מנהרדעא מקשה על תירוץ הגמרא: מַתְקִיף לָהּ - מקשה על כך רַב שִׁימִי מִנְּהַרְדְּעָא, וְכִי פְּלִיגִי רַבָּנָן עֲלֵיהּ דְּרַבִּי יוֹסֵי - וכי חכמים חולקים על רבי יוסי מלבד בגפן גם בְּשֶׁאַר אִילָנוֹת, וסוברים שכפניות אינן נחשבות 'פרי', וְהָא תָּנַן - והלא שנינו (שביעית פ"ב מ"י), מֵאֵימָתַי אֵין קוֹצְצִין אֶת הָאִילָנוֹת בְּשְׁבִיעִית - מאיזה שיעור של לבלוב האילנות אסור לקצוץ אותם בכדי להשתמש בענפיהם, משום שבכך מפסיד פירות שביעית[לא], בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, כָּל הָאִילָנוֹת מַשְׁיוֹצִיאוּ את תחילת העלים בימי ניסן[לב], וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, עֲצֵי הֶחָרוּבִין זמנם מְשֶׁיְּשָׁרְשׁוּ - משעה שיראו בהם כשרשות של חרובים, וְהַגְּפָנִים זמנם

יז. לְבָאוּרָה קשה, איך הרציא רב ספרא יין של שביעית לתוך לארץ, הרי שנינו (שביעית פ"ו מ"ה) שאין מוציאין פירות שביעית מן הארץ לתוך לארץ. ותירץ הר"ש (שם) שרב ספרא לא ידע שהיין נמצא עמו בכלי, וכפי שמשמע מהלשון 'רב ספרא נפק כו' הוה בהדיה'. אמנם התוספות (ד"ה כן) גרסו 'רב ספרא אפיק [-הוציא] גרבא דחמרא מארץ ישראל', ותירצו הם, שכל האיסור אינו אלא כשמוציאם לאכילת עצמו, אבל רב ספרא הוציא לסחורה, שיש סחורה המותרת [כגון באופנים המבוארים בתוספות בסוכה (נב. ד"ה ופיקס)]. ועוד תירצו התוספות [וכן הר"ש לגירסא זו], שהוציאו בשוגג [-באותה שעה לא זכר את האיסור, על פי תוספות רבינו פרץ (ד"ה כן)].

יח. **רש"י** (ד"ה מעיקס). יט. **מה** שחשש רב ספרא שהלכה כרבי שמעון בן אלעזר ולא סמך על כך שיחיד ורבים הלכה כרבים, הוא משום שבמסכת שביעית (שם) שנינו 'אין מוציאין וכו', ופירוש שביעית מן הארץ לתוך לארץ', ולכאורה הוא משום שצריך לבער פירות שביעית דווקא בארץ ישראל, ושמא לא יחזירם לבערם בארץ, ואם כן הרי סתם משנה כרבי שמעון בן אלעזר והלכה כמותו. אמנם אין זה מוכרח, כיון שיתכן שגם חכמים הסוברים שאם הוציאם אינו צריך להחזירם ולבערם בארץ ישראל, מודים שלכתחילה לא יוציאם. על פי הר"ש (שם) וחידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה מיקס).

כ. **תיבות** 'הא כללא' אינן בכת"י, וכן רבינו חננאל (ד"ה מאי) אינו גורסן, וכך נכון. דקדוקי סופרים.

כא. **בשהשמועה** יוצאת מפי רבו, היה אומר לרבו לשונותם פעם נוספת, ומשים לבו היטב אם אומר זן או לאו. רש"י (ד"ה דייק). כב. **'ספוד'** הוא איצטבא, כלומר ספסל [או כסא], בגוי מלבנים וטיט [או מעין] וריושים עליה, על פי רש"י (ד"ה כפוי, בכתב יד: ד"ה ספיי, מהיפוך עז: ד"ה ספיי, פיפ נב, פיפ נג: ד"ה ספפוף) [ערך ספסוף] כתוב, שסטיו הוא מקום צר כאמה וגבוה כארבעה או חמשה טפחים, ונעשה לצורך ישיבת בני אדם או כדי להניח עליו סחורה לפני החנות [וכעין זה פירש רש"י בשבת (ו. ד"ה ספוספיוסין) שבאיסטונית שלפני החנויות ירשבים הסוחרים]. כג. **רש"י** (בכתב יד: ד"ה כהאמר). רש"י כאן (ד"ה כפו) פירש שהסתפק אם שמע כן מרב יהודה או מרבי יהודה נשיאה שהיה גם כן באותו דור, ולכן אמרה בשם 'רבי יהודה' שישמע שניהם [שאם הוא רבי יהודה נשיאה היה לו לומר 'רבי יהודה נשיאה', ואם הוא רב יהודה היה לו לומר 'רב יהודה', ועתה שאמר 'רבי יהודה' משמע שהדבר בספק. על פי מהרש"ל (כתב"ש סה)]. וכן הביא רש"י בברכות (שם) כעין פירוש זה בשם יש מפרשים, אמנם רש"י (שם) דחה פירוש זה מחמת כמה קושיות. כד. **הנביא** שם (מפתיח פ"ד) מוכיח את ישראל על עוונותיו, ואמר שם (פסוק ח) שהתעסקותכם בזנות וביין לוקחים את לבו מלהבין, ומביא על כך ראיה ממה ש'בעיניו ישאל ומקלו יגיד לו' ששואל את דרכו מפסל הנעשה מעץ, וממקל. אבן עזרא (שם). כה. **ורבינו** חננאל (ד"ה כל) גרס 'כל המיקל לו מדה לדבריו', ופירש שהכוונה לכך שדב ספרא הודה לרב הונא ושיבחו שהאמת עמו. מפני שהיקל לו לבער את היין בחנותו לארץ ולא הטריחו להחזירו לארץ, ועל כך הקפיד רב יוסף. כו. **איסור** ערלה נלמד מהפסוק (ויקרא יט כג), 'ונטעתם כל עץ מאכל, ועולתם ערלתו את פריו, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל', בשלשת השנים הראשונות מנטיעת העץ פירותיו אסורים באכילה ובהנאה, אך מהעץ עצמו מותר להינות.

כז. **רש"י** (ד"ה קץ). וראה המובא בהערה להלן בסוף העמוד בשם רבינו פרץ. כח. **בשיון** פֵּקֶס הגדל סביבות אגודי יער הדקלות. רש"י (ד"ה מפתחין). כט. **פרי** הגפן מיד לאחר נפילת הפרח קרוי 'סמדר', ולאחר שגדל קצת שיש בו גרעינים ניתן לסחוט ממנו מין. קרוי 'בוסר', על פי רבינו חננאל (נמוקי יוסף ד"ה ותמר וד"ה ויהיקצו). ל. **שכך** שנו חכמים שם ברייתא, 'העלים והלולבים ומי גפנים יסמדר מותרים בערלה'. לא. **ויובר** על 'לאכלה' ולא להפסד. רש"י (ד"ה ויובר). והקשה בתוספות רבינו פרץ (ד"ה פרץ), הרי גם בלא איסור הפסד הפירות משום שביעית, אסור להפסידם משום 'בל תשחית'. ותירץ שמדובר כאן באילן שמוציא פירות בשיעור מועט שאין בל תשחית בקציצתו, או שרוצה לעשות ממנו קורות ובנינים גדולים שערכם רב משל הפירות, וכמבואר במסכת בבא קמא (צא:). לב. **רש"י** (ד"ה מפיהיסין). אבל הר"ש (שם) פירש משיוציאו פרי. וכן הרמב"ם (שם מהפיסה מהלכות שמיטה ויובל פרק"ח) פירש משיראה הפרי. וראה בהערה להלן (נג. על 'מפיהיסין') מה שהובא מהיד דוד ורש"ש.

מְשַׁגְּרִיעוּ - משיגדלו הענבים מעט[א], **וְהַזַּיְתִּים מְשַׁנְּצִוּ** - משתגדל עליהם הקליפה הדקה הקרויה עוֹנ"ץ[ב], **וּשְׁאָר כָּל הָאִילָנוֹת מְשַׁוְּיצִיאוּ** את הפרי[ג].

ממשיך רב יוסף מנהרדעא בקושייתו: וְהוֹרֵי כלל **אַמַּר רַב אַסִּי**, כל מקום ששנינו 'בוסר' או 'גירוע'[ד] או 'פול הלבן' [-במיני הזרעים], **הוּא בּוֹסֶר הוּא גֵּירוּעַ הוּא פּוֹל הַלָּבָן** - דבר אחד הם, ויש לשאול על דברי רב אסי, **פּוֹל הַלָּבָן סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - וכי עולה בדעתך ש'גירוע' הוא פול הלבן, הלא 'משיגריעו' שנינו על גפנים ומה ענינו לפול הלבן, ויש להשיב, **אֶלָּא אֵימָא** - כך תאמר את דברי רב אסי, **שְׁיָעוּרוֹ** של בוסר ושל גירוע הוא **גְּדוֹלוֹ** של **פּוֹל הַלָּבָן**. ומכל מקום מוכח מדברי רב אסי, שאין לומר ש'משיגריעו' שנינו לענין גפנים הוא סמדר, אלא 'משיגריעו' הוא בוסר. **וּמַאן שְׁמָעַתְ לֵיהּ דְּאָמַר** - ומי הוא התנא ששמעת אותו אומר שרק כשהעינב גדל ונעשה **בּוֹסֶר, אֵין** - הוא נחשב פרי, אבל אם לא גדל והוא רק **סְמָדַר, לָא** - עדיין אינו נחשב פרי, **רַבָּנָן** הם שסוברים כך, שאילו רבי יוסי סובר (לעיל נב:) שגם סמדר נחשב פרי, הרי שמשנה זו שנינו לגבי שביעית 'הגפנים משיגריעו', היא דברי רבנן, **וְתָנֵי** - ומכל מקום שנינו, **שֶׁאֵר כָּל הָאִילָנוֹת** ['וכגון דקלים] אסור לקוצצם בשביעית **מְשַׁוְּיצִיאוּ** פירות, כלומר שדקל עם כפניות אסור לקוצצו, ואם כך אי אפשר לתרץ שרבי אילעאי שקצץ דקל עם כפניות עשה כדעת רבנן.

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את זמני הביעור של ענבים זיתים ותאנים ותמרים של שביעית: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אוֹכְלִין בָּעֲנָבִים** של שביעית, **עַד שֶׁיִּכְלֶה** העֲנבים **מִדָּיוֹת** - מהגפנים המודלות על גבי נסרים[ה] **שֶׁל אוֹבֵךְ** [-שם מקום שיש בו כרמים]. **וְאִם יֵשׁ** במקום אחר גפנים **מְאוּחָרוֹת** מֵהֶן, שעדיין לא כלו בהן הענבים, **אוֹכְלִין עַיָּתֵיהֶן. אוֹכְלִים בָּזִיתִים** של שביעית, **עַד שֶׁיִּכְלֶה** מעץ הזית[ו] **הָאַחֲרוֹן שֶׁבְּתוֹקְעִין** [-שם מקום שיש בו זיתים]. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר**, אוכלים בזיתים של שביעית, **עַד שֶׁיִּכְלֶה** מעץ הזית **הָאַחֲרוֹן שֶׁל גּוּשׁ חֶלֶב** שגם בו יש זיתים הרבה[ז]. ומותר לאכול מן הפירות שבבית עד שיכלו כל כך **בְּדֵי שֶׁיְּהֵא עָנִי יוֹצֵא** לחפש זיתים, **וְאֵינוֹ מוֹצֵא לֹא בְּנוֹפוֹ** - בענפי העץ, **וְלֹא בְּעִיקָּרוֹ** - בתחתיתו, שיעור **רוֹבַע** הקב[ח]. **מִמשיכה הברייתא: אוֹכְלִין בְּגָרְגְּרוֹת** - תאנים יבשות של שביעית, **עַד שֶׁיִּכְלוּ פַּגֵּי** - תאנים דקות[ט] של **בֵּית חִינֵּי** [-שם מקום]. **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, לֹא הוֹזְקְרוּ פַּגֵּי בֵּית חִינֵּי** בבית המדרש להיחשב לפירות, **אֶלָּא שֶׁנִּתְּנוּ מַעֲשֵׂר, (הַיְנוּ) שֶׁפָּגֵי בֵּית חִינֵּי** שהם קטנים לעולם, **וְאַהֲנֵי דְּסוּבְיָנָא** - ותמרים של מקום הנקרא סוביא, שהם קטנים לעולם, **חֲיָבִין בְּמַעֲשֵׂר**, אבל לענין זמן הביעור בשביעית לא הוזכרו פגי בית חיני[י]. **ממשיכה עוד הברייתא: אוֹכְלִין בָּתְּמָרִים** של שביעית, **עַד שֶׁיִּכְלֶה מהדקל הָאַחֲרוֹן שֶׁבִּצְוָעֵר** [-עיר התמרים[יא]]. **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, אוֹכְלִין** תמרים של שביעית, **עַל** סמך התמרים **שֶׁל בֵּין הַיְּשִׁיצִין** - הנמצאים בענפי הדקל הנקראים כפות תמרים, **וְאֵין אוֹכְלִין עַל** סמך התמרים **שֶׁל בֵּין הַיְּשִׁיצִין** - הנמצאים בקוצים הגדילים סביב הדקל, לפי שאין החיה יכולה לקחת אותם משם מפני הקוצים[יב].

הגמרא מבררת האם דברי הברייתא שהובאה לעיל בענין זמני הביעור של פירות שביעית, ודברי ברייתא אחרת בענין זה, סותרים אלו את אלו. מקשה הגמרא: וְרַמִּינְהִי - ויש להקשות, ששנינו בברייתא אחרת, **אוֹכְלִין בָּעֲנָבִים** של שביעית **עַד הַפֶּסַח** של שנה שמינית[יג], וכן אוכלים **בְּזֵיתִים** של שביעית, **עַד הָעֲצֶרֶת** - חג השבועות, וכן אוכלים **בְּגָרְגְּרוֹת** - תאנים יבשות של שביעית, **עַד הַחֲנוּכָּה**, וכן אוכלים **בְּתָמָרִים** של שביעית, **עַד הַפּוּרִים. וְעַל** ברייתא זו **אָמַר רַב בִּיבִי, רַבִּי יוֹחָנָן תַּרְתֵּי מַתְנֵי בַּהּ** - החליף את זמני שני האחרונים ['בגרוגרות עד החנוכה, ובתמרים עד הפורים'] זה בזה, וכך הוא שונה, 'בגרוגרות עד הפורים, בתמרים עד החנוכה'[יד]. ומכל מקום קשה שכל ארבעת הזמנים שבברייתא זו אינם כזמנים שבברייתא הקודמת. **מתרצת הגמרא: אִידִי וְאִידִי** - זה וזה, כלומר שני הזמנים ששנינו בשתי הברייתות על כל מין ומין, **חַד שִׁיעוּרָא הוּא** - זמן אחד הוא. וכגון ענבים שבברייתא הראשונה נאמר שאוכלים עד שיכלו דליות של אוכל, ובברייתא השניה נאמר שאוכלים עד הפסח, הוא זמן אחד, שרק בפסח כלים דליות של אוכל.

מתרצת הגמרא תירוץ נוסף: וְאִי בָּעֵית אֵימָא - ואם תרצה תוכל ליישב זאת כך, אמנם הזמנים שבברייתא השניה אינם שוים לזמנים שבברייתא הראשונה, אך **הָא מָתְנֵי בְּהָךְ** - הרי שניהם במפורש בברייתא הראשונה, **'אִם יֵשׁ מְאוּחָרוֹת מֵהֶן אוֹכְלִין עֲלֵיהֶן'**, ומפתה אין מקום להקשות מדברי הברייתות אלו על אלו, שכל השיעורים שבברייתא הראשונה אמורים באופן הרגיל, ואילו הזמנים שבברייתא השניה אמורים באופן שאירע ואף לאחר מכן נותרו פירות במקום אחר. וכגון ענבים, באופן הרגיל אוכלים עד שיכלו דליות של אוכל, ואם אירע שאף לאחר שכלו בדליות של אוכל נותרו ענבים במקום אחר, אפשר להמשיך ולאכול עד הפסח[טו].

★

הגמרא מביאה ברייתא הנותנת סימנים לדעת מהו הר, עמק, נחל, ושפלה[טז]: תָּנְיָא בברייתא, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, סִימָן** מקומות שהם נחשבים **'הָרִים', מִילִּין** - עפעפים[טז] הגדילים בו נעשים יפים ומשובחים[יז]. **וְסִימָן** מקומות שהם נחשבים **'עֲמָקִים', חֲלָלִים** - התמרים הגדילים בהם משובחים[יח]. **וְסִימָן** מקומות שנחשבים **'נְחָלִים'**, הוא שגדילים בהם **קָנִים. וְסִימָן** מקום שנחשב **'שְׁפֵלָה'** - ארץ מישור[יט], הוא שגדילים בו עצי **שָׁקֶמָה** - מין עץ שאינו עושה פירות[כ]. **וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאִיָּה לַדָּבָר** שסימן לשפלה שקמה, מכל

א. **משגדלו** משגדלים נקראים גירוע, ולהלן הגמרא מבארת שהוא בגודל פול הלבן, רש"י (ד"ה משיגריעו). והרמב"ם (פרקים ה הלכה טז) פירש 'משיגריעו', משיהיה בהם גרעינים, וכן נראה מדברי רבינו חננאל (ד"ה ותמר). והטעם שנקראים 'גירוע' פירש רבינו חננאל (ד"ה ירושלמי) בשם הירושלמי (פרקים ט"ו הלכה ט"ו), שהוא מלשון הפסוק (ישעיה ו ט) 'כי נָגְעָ נִגְעֵי מים' [-ה' יוחיל וגיגר נטפי מים] מן השמים, שמשיגרעו זה את זה (ע"פ על פי רש"י (נב:), ושיעורו של בוסר הוא משיזחילו מהם מים [כשממעכם. פירוש ריבמ"ץ (נב:)]. ובחירושי הגר"א (פרקים ט"ו הלכה י"ז) כתב שאפשר שזהו אותו שיעור של תחילת גדילת הגרעינים שפירש הרמב"ם (שם). וכן מבואר מדברי רבינו חננאל שהביא את דברי הירושלמי, ומאידך פירש שגירוע היינו משעה שיש לו גרעינים. ב. **וזהיא** כעין הקליפה הדקה של תמרים קטנים, וכן נמצא ברימון, וכמו ששנינו (נדרים לו:) שהפיטמה של רימון מצטרפת עם הרימון להשלים שיעור כביצה לענין טומאת אוכלים [ראה רש"י לעיל (נג: ד"ה בכפיפה)], אבל הנץ שלו אינו מצטרף עמו לשיעור כביצה. רש"י (ד"ה משיקלפו). ג. **רש"י** (בכתוב לו: ד"ה משיקלפו) ומה שפירש רש"י לעיל (נב: ד"ה משיקלפו) משיציאו תחילת העלים, והו רק בדעת בית שמאי, אבל בדעת בית הלל הוא משיציאו הפירות. יד דוד (לעיל שם ד"ה ועד) [וראה ברש"ש (שם בכתי"ש ד"ה משיקלפו) שהכין שגם בדעת בית הלל מפרש רש"י משיציאו העלים, ותמה על כן]. ובטעם הדבר שחרובים וגפנים ויתים אינם חשובים פירות מיד כשיציאו, ביאר הר"ש סיריליו (פרקים ט"ו הלכה י"ז ואילך), שחרובים מרים כלענה לפני שישתנו, וגפנים עיקרם ליין ויתים עיקרם לשמן ולכן אין להם חשיבות עד שיגריעו וניצני [שאז כבר נמצא בהם מעט משקים]. אבל שאר פירות העומדים לאכילה, יש להם חשיבות מיד כשיציאו. ד. **'בוסר'** שנינו במסכת גיטין (לג:), 'בשלשה פרקים בודקין את היין [שהיין להפריש ממנו תרומה, אם לא התחיל], בקיזדים של מוצאי החג, ובהוצאת סמדר, ובשעת כניסת מים בבוסר', והיינו בשעה שנכנסת לחלוחית לענבים. רש"י (ד"ה בוסר), ועי"ש בדבריו בגיטין (לג: ד"ה ובשעת). ו'גירוע' שנינו במשנה שהובאה לעיל 'והגפנים משיגריעו'. ה. **רש"י** (ד"ה מעיקרא) ומשום כך הם נקראים 'עסחאני' או 'ניסאני' [על שם חודש ניסן]. מאירי (לעיל נב: ד"ה מותר). ו. **בעצי** דקל יש שני סוגים, זכר ונקבה, והזכרים עושים פירות קטנים שאינם מתבשלים, והדרך לגדלם [-שם קצירת התמרים בניסן, ומניחים אותם בכלי השעוה מעלי לולב, וכו' הם מתבשלים כאליהם, ולעולם נשארים קטנים, והדקלים הנקיבות אינם עושים פירות כלל עד שמרכיבים בסדקם ענף רך של דקל זכר, ואז הם עושים תמרים טובים, רש"י (ע"פ מעשיות לשלן סו, ד"ה רכיב). ז. **רש"י** במנחות (סו: ד"ה וכולן) ח. **רש"י** (ד"ה פוחלן), והביא שיש גורסים 'אבל' וזהו 'אֲבָל כָּרְמִים' המוכר בשופטים (יח לג). וראה מה שהעיר הרש"ש (בכתי"ש שם) על פירוש זה. ט. **עד** פי רש"י לעיל (נב, ד"ה פוחלן בתמרים). י. **בפני** שנינו במנחות (שם:) 'תקוע אלפא [-מקום ראשון בחשיבותן] לשמן', ומתוך שהשמן מצוי שם ורגילין באכילתו, מצויים בהם חכמים, כמו שנאמר (משלי ג' יד ג) 'ישלשת יואב תקועה [-לתקוע], ויקח משם אשה חכמה'. רש"י (ד"ה תקוע), והוא עיר גדולה בחלקו של שבט אשר, שנאמר בו (דברים לג כד) 'וטובל בשמן רגלו'. רד"ק (שם, שמות ג' ה' כג), אבן מרש"י (ד"ה גוש) משמע שאינה בחלקו של אשר, ובמיוחס לרש"י (בפרי מיוחס ג' ה' כג) כתב שתקוע היא בחלקו של יהודה. יא. **והוא** בחלקו של שבט אשר, שנאמר בו (דברים לג כה) 'ומגפיך נחושת וברזל', וכמו שנתבאר בגמרא (סוטה מה:). ורש"י (ד"ה גוש) כתב, שהוא בחלקו של יהודה, ומקורו מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (שם). יב. **שיעור** רובע הקב הוא שש ביצים. רש"י (לעיל מג: ד"ה מעמקת). והיינו שאין אפילו עין אחד שיש בגופו ובעיקרו ביתר רובע, ואפילו אם מכמה עצים ביחד יש רובע, נחשב שכלה. חזון איש (פרפראות סו' סו סק"ו), הוסיף, ששיעור זה אינו רק לרבי אליעזר, אלא גם לחכמים. וכן הוסיף, ששיעור זה הוא גם לעניני גרוגרות והמרים. והמקדש דוד (מדבש, פרפראות, סו' נט סק"ב, סחפת סו' סה) כתב ששיעור 'רובע' הוא רק בזיתים שהם חשובים [כמו שמצינו שיעור זה לגבי זיתים מפני חשיבותם בבבא קמא (פ:)], אבל בשאר פירות צריך ששישאר יותר מ'רובע' כדי שיחשב שלא כלה מן השדה. יג. **רש"י** (ד"ה לעולם).

יד. **דתרת** התאנים בקטנותם קרואים 'פגים' מלשון הפסוק 'התאנה חנטה פגיה' (שיר השירים ב יג). טו. **רש"י** (לעיל נב: ד"ה פוחלן) ורואה את הגרסה 'פגי' בתוספתא (פרפראות סו' סו סק"ו), וראה שם עוד ביאור באופן אחר. טז. **רש"י** (לעיל נב: ד"ה פוחלן). וראה בהערות דקמתמיה. וראה בהערות (לעיל נב:) מה שהתחבר בזה. יז. **תוספות** חכמי אנגליה (ד"ה ומימיהן). יח. **הגמרא** הביאה את דברי רבי יוחנן, משום שבברייתא שלא נאמרה אצל רבי חייא ורבי הושעיא אי אפשר להקשות ממנה בריית זו, שאפשר להקשות ממנה. על פי הצל"ח (ד"ה ותמר) ותירוצי רבינו משה מאירמבו"ן (ד"ה ופ"ק). יט. **חזון** איש (פרפראות סו' סו סק"ט), וביאר, שלתירוץ הראשון, הזמנים שבשתי הברייתות [שהן זמן אחד] אמורים באופן שלא בזרקים בשדות, אבל אם בזקו ומצאו שלא כלו, כגון שמצאו אחר הפסח שעדיין יש ענבים, רשאים לאכול. אבל לפי התירוץ השני, לאחר הזמנים שנשנו בברייתא השניה, לעולם אין אוכלים לאחר מכן אפילו אם רואים שיש יותר מאחרות, כיון שאנו מחזיקים שכבר אבד טעמם וחשובים כאילו כלו, או שהוא גזירה דרבנן משום 'לא פלוג' [כיון שכמעט ולא מצוי שיותרו ענבים ראויים לאחר פסח]. כ. **והחזן** תבאר הגמרא לאיזה צורך נשנו הדברים.

וראה עוד בתוספות לעיל (נב: ד"ה עד). כא. **הם** גידולים המשמשים לעשיית דיו, על פי רש"י (ד"ה סומק, שבת קז: ד"ה בשבת, פסחים כא: ד"ה של מלים). כב. **עד** פי רש"י (ד"ה סומק) והמאירי (ד"ה לוז). וכתב רש"י (שם), ששאר אילנות שבהרים אינם משובחים, ולכן ממקומות שגדילים מילין [ופיהם] אין מביאים ביכורים, וכמו שאומרת הגמרא להלן. אך הרש"ש (בכתי"ש שם) העיר, שבגמרא להלן מבואר רק שהדקלים אינם משובחים בהרים, אך לא נתבאר כן על שאר אילנות. וכן העיר בחידושי רבינו משה מאירמבו"ן (שם), והוסיף שהרע"ב (בפרפראות פ"ג מ"ג) כתב, שפירות שבהרים הם משובחים ושעמעום יותר מפירות שבעמקים [אך בבבא הרמב"ם בפירוש המשנה (שם)]. כג. **עד** פי רש"י (ד"ה סומק, ד"ה דקלים) והמאירי (ד"ה לוז). כד. **רש"י** (ד"ה שפלה). כה. **רש"י** (ד"ה שקמה). וכן כתב רש"י בבבא מציעא (ד"ה ולוז) שעץ סרק הוא, והוסיף שקרצצים ענפיו לקורות הבנין והם חזרזים וגדילים. והאבן עזרא (פרפרא ז טו) כתב שיש לו פרי כמו לתאנים. והרד"ק (שם ז ח) כתב שהוא מין ממיני התאנים, ונראה מדברי שהוא מאכל בהמה. וראה ערך בספרשי המשנה (למאי מ"ג מ"ג) על 'בנות שקמה', ובהון עשיר (לפלוס פ"ו מ"ד).

מקום יש **זֵכֶר** [-רמז] **לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר** (מלכים א׳ י כז, דברי הימים ב׳ ט כז), על ריבוי העושר בזמן שלמה המלך, **׳וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים**[כו], **וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׳**[כז], הרי שדרך שפלה שגדילים בה שקמים[כח].

הגמרא מבארת לאיזה צורך שנינו בברייתא סימנים אלו. אומרת הגמרא: מה ששנינו בברייתא **׳סִימָן לֶהָרִים מִילִין׳** וכן **׳סִימָן לָעֲמָקִים דְּקָלִים׳, נָפְקָא מִינָּהּ** - הדין היוצא מכך למעשה הוא **לְעִנְיַן בִּכּוּרִים**[כט], לידע מהיכן אין להביאם[ל], **דִּתְנַן** במשנה (ביכורים פ״א מ״ג), **אֵין מְבִיאִין בִּכּוּרִים אֶלָּא מִשִּׁבְעַת הַמִּינִין** שנשתבחה בהם ארץ ישראל[לא]. **וְלֹא מִדְּקָלִים שֶׁבֶּהָרִים** - וגם משבעת המינים אין מביאים תמרים מדקלים הגדילים בהרים שהם אינם משובחים[לב]. **וְלֹא מִפֵּירוֹת שֶׁבָּעֲמָקִים** - וכן אין מביאים ביכורים מחטים ושעורים הגדילים בעמקים, כיון שהמים מתאספים ומתעכבים שם והתבואה נכמשת ונרקבת[לג]. וכן מה ששנינו בברייתא **׳סִימָן לַנְּחָלִים קָנִים׳, נָפְקָא מִינָּהּ** - הדין היוצא מכך למעשה הוא **לְעִנְיַן נַחַל אֵיתָן** שבו מקיימים מצות עגלה ערופה[לד], שצריך שיגדלו בו קנים, ואם לא גדילים בו קנים אינו נקרא נחל[לה]. וכן מה ששנינו בברייתא **׳סִימָן לַשְּׁפֵלָה שִׁקְמָה׳, נָפְקָא מִינָּהּ** - הדין היוצא מכך למעשה הוא **לְעִנְיַן מֶקַח וּמִמְכָּר**, שאם אמר לחבירו ׳הריני מוכר לך שפלה׳, אינה ׳שפלה׳ אלא אם יש בה שקמים[לו].

מוסיפה הגמרא: הַשְׁתָּא דְּאָתֵית לְהָכִי - עתה שבאת לכך, שהסימן ששנינו בשפלה הוא לענין מקח וממכר, **כּוּלְּהוּ נַמִּי** - כל שאר הסימנים גם כן הדין היוצא מהם הוא **לְעִנְיַן מֶקַח וּמִמְכָּר**, שאם מכר לו הר צריך שיהא ראוי לגדל מילין [-עפצים משובחים], ואם מכר לו עמק צריך שיהא ראוי לדקלים [-תמרים משובחים], ואם מכר לו נחל צריך שיהא ראוי לקנים[לז].

★ ★ ★

משנה חכמים אסרו למכור לגוי בהמה גסה כדלהלן במשנה. משום שחששו שיבוא להשאילה או להשכירה לו, ויעשה עמה הגוי מלאכה בשבת, והישראל מצווה על שביתת בהמתו, שנאמר (דברים ה יג), ׳לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה וגו׳ וְכָל בְּהֶמְתֶּךָ׳[לח]. וכן חששו שימכרנה לגוי בערב שבת סמוך לשקיעת החמה, וירצה הגוי לנסותה, ויקרא לה הישראל שתלך, ומשום שהיא מכירה את קולו תלך בשבת כשהיא טעונה, ארבע אמות ברשות הרבים, ויעבור על איסור מְחַמֵּר אחר בהמתו בשבת[לט][א]. וחששות אלו שייכים רק בבהמה גסה שהיא מיועדת למלאכה ולא בבהמה דקה, אך יש מקומות שנהגו להחמיר על עצמם גם במכירת בהמה דקה[מ]. ומשום שפרק זה עוסק בדיני המנהגים שנינו משנה זו.

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לִמְכּוֹר בְּהֵמָה דַקָּה לְנָכְרִים, משום שאין עושים בה מלאכה, **מוֹכְרִין** - מותר למכור להם. **מָקוֹם שֶׁלֹּא נָהֲגוּ לִמְכּוֹר**[מא], שהחמירו על עצמם שמא יבואו למכור להם בהמה גסה[מב][ב], **אֵין מוֹכְרִין** - אסור למכור להם.

המשנה דנה במכירת בהמות גסות לגוים: **וּבְכָל מָקוֹם** אף שנהגו למכור בהמה דקה, **אֵין מוֹכְרִין לָהֶם בְּהֵמָה גַּסָּה** משום שמיוחדת למלאכה. והאיסור הוא אף **בַּעֲגָלִים וּסְיָיחִין** [-חמורים קטנים], שאף שאינם ראויים עכשיו למלאכה, יש לחשוש שהרואים יטעו ויתירו אף מכירת גדולים. ואסור בין **שְׁלֵמִין וּבֵין שְׁבוּרִין**, ואף שהשבורים אינם ראויים למלאכה, גזרו לאסור מכירתם מחשש שיתירו אף מכירת שלימים[ג].

המשנה מביאה שיש החולקים בזה: **רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר בַּשְּׁבוּרָה**, שכיון שאינה ראויה למלאכה אין הגוי משהה אותה, אלא שוחטה מיד, ואין ישראל רואה אותה אצלו, ולא יבוא להתיר למכור לו שלימה[מג].

בֶּן בְּתֵירָא מַתִּיר בַּסּוּס, שאינו עומד אלא לרכיבה, ואין לגזור בו משום שמא ישאילו או ישכירו לגוי וירכב עליו בשבת[מד], או שינסה אותו וילך מחמתו כשהגוי רוכב עליו, משום שרכיבה אינה מלאכה האסורה מהתורה אלא איסור ׳שבות׳ מדרבנן[מה][ד].

קרבן פסח מצותו לאוכלו צלי, ומצוה לצלותו כשהוא שלם[מו]. במשנתנו יבואר אם בזמן הזה יש לנהוג שלא לאכול בשר צלי בליל פסח: **מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לֶאֱכוֹל** בשר **צָלִי** בזמן הזה **בְּלֵילֵי פְסָחִים**, ואינם חוששים שיראה כאוכל קרבן פסח חוץ לירושלים[מז], **אוֹכְלִין** - מותר להם לאכול. **מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל, אֵין אוֹכְלִין**, שלא יראה כאוכל פסח חוץ לירושלים[ה].

★

גמרא אומרת הגמרא: **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָסוּר לוֹ לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר בָּשָׂר זֶה** [אף לאחר שנשחט] **לְפֶסַח הוּא**, אף שכוונתו שיהיה לצורך אכילת בשר בחג הפסח[מח], **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמַקְדִּישׁ בְּהֶמְתּוֹ** לקנות בדמיה קרבן פסח, **וְאוֹכֵל קָדָשִׁים בַּחוּץ**[מט][ו]. מוסיפה הגמרא: **אָמַר רַב פָּפָּא, דַּוְקָא בָּשָׂר** שראוי לקרבן, **אֲבָל בְּחִיטֵּי** [-בחטים] שאינם ראויים לקרבן פסח, **לֹא**, ומותר לומר חטים אלו לפסח, ואין לחשוש שיאמרו שהקדיש דמיהם לצורך קרבן פסח, כי יפרשו דבריו, **דְּמִינְטַר לְפִסְחָא קָאָמַר** - כוונתו שיהיו מוצנעים ומשומרים לאוכלם בפסח[נ][ז].

מקשה הגמרא: **וּבָשָׂר לֹא** - וכי על בשר אכן אסור לומר ׳זה לפסח׳, **מֵיתִיבֵי, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי הִנְהִיג אֶת בְּנֵי רוֹמִי לֶאֱכוֹל גְּדָיִים מְקוּלָּסִין** - צלויים בשלמותם[נא] כדרך צליית קרבן הפסח, **בְּלֵילֵי פְסָחִים**, זכר לקרבן פסח[נב]. **שָׁלְחוּ לוֹ** חכמים[נג], **אִלְמָלֵא תּוֹדוֹס** - אם לא שאדם חשוב **אַתָּה, גָּזַרְנוּ עָלֶיךָ נִדּוּי**, **שֶׁ**בהנהגתך זאת **אַתָּה מַאֲכִיל אֶת יִשְׂרָאֵל קָדָשִׁים בַּחוּץ**[ח].

מבררת הגמרא: **קָדָשִׁים סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - וכי תעלה על דעתך שהאכילם קדשים בחוץ, הרי לא הקדישו את הגדיים. משיבה הגמרא: **אֶלָּא אֵימָא** - אלא כך תאמר לפרש מה ששלחו לו,

---

כו. **שלמה** המלך הניחם ברחוב העיר כאבנים, ובעבור כי היו רבי משקל לא היה אפשר לגנבם וללקחם. מצודת דוד (מלכים שם). ועל הפסוק (דה״י ב׳ א טו) ׳ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלים כאבנים׳, פירש רש״י (שם), שמרוב כסף וזהב שהיה לו, לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות. ורבותינו אמרו כאבני עשר ואחד עשר אמות שהיו לו מאבני גזית, כן עשה מן הכסף. וראה עוד ברד״ק (שם). כז. **כלומר**, את הארזים שהם עצים יקרים, נתן המלך שיהיו מצויים כשיקמים אשר גדילים בשפלה הרבה מאד, והוא אילן גרוע ושפל, שכל אחד מעשירי ירושלים היה בונה לו בית מעצי ארזים. על פי מצודת ציון ומלבי״ם (מלכים שם). כח. **אלא** שאין מפסוק זה ראיה גמורה להוכיח שמקום שאין בו שקמים אינו נקרא שפלה. רש״י (ד״ה כשקמים). כט. **נאמר** בתורה (דברים כו ב) ׳ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וגו׳ והלכת אל המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך לשכן שמו שם׳, וזו מצות ביכורים. ומביאם לבית המקדש לכהן ומניפם עמו, וקורא עליהם לפני התנופה ולאחריה כפי שנאמר שם (שם כו ג-י). הביכורים נאכלים לכהנים בירושלים. רמב״ם (ביכורים פ״א ה״א). וממה שנאמר בביכורים ׳אשר תביא מארצך׳, דורשים (מנחות פד:) גזירה שוה [׳ארצך׳ ׳ארץ׳] ממה שנאמר בשבח ארץ ישראל (שם ח ח) ׳ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש׳, שביכורים מביאים רק משבעת מינים אלו שהם המשובחים שבארץ [שהרי הפסוק מדבר בשבחה של ארץ ישראל], ורק מאלו הגדילים במקום משובח לגידולם. תמרים הם בכלל שבעת המינים, ש׳דבש׳ הנאמר בפסוק היינו דבש תמרים. רש״י (ד״ה בבכורים). ל. **ראה** בהערה לעיל שיש להביאם רק ממקום משובח. לא. **נמנו** בהערה לעיל. וראה שם המקור לכך. לב. **שאין** הדקלים משובחים אלא בעמקים. רש״י (ד״ה ולא מדקלין). ובמנחות (פד: כת״י ד״ה מתמרים) כתב שהם רעים לאכילה כיון שמתוקים יותר מדאי. ובמיוחס לרש״י (שם) פירש, שהם כחושים. והמאירי (ד״ה אין) פירש, שאינם מתבשלים יפה. וראה עוד בפירוש המשנה לרמב״ם (ביכורים פ״א מ״ג). לג. **רש״י** (ד״ה ולא מפירות). ורבינו חננאל (ד״ה ולא) פירש, שהכוונה לכל שאר ששת המינים [מלבד תמרים], שאינם גדילים כהוגן בעמקים. וכן כתב המאירי (ד״ה אין), שאין מביאים מתבואה ופירות [חוץ מתמרים] שבעמקים, כיון שהמים מתעכבים שם והם נרקבים. לד. **נאמר** בתורה (דברים כא א-ט), ׳כי ימצא חלל [-הרוג] באדמה וגו׳ נופל בשדה לא נודע מי הכהו, והיה העיר הקרובה אל החלל ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר וגו׳, והורידו זקני העיר ההיא אל נחל איתן וגו׳ וערפו שם את העגלה בנחל׳. לה. **רש״י** לעיל (כב. ד״ה ויולכין) פירש, ש׳נחל׳ האמור בעגלה ערופה היינו עמק, ולפי זה ׳איתן׳ היינו אדמה קשה. אכן הרמב״ם (רוצח פ״ט ה״ב) פירש, שנחל איתן היינו ׳נחל שהוא שוטף בחזקה׳ [-שזורמים בו מים בחוזק]. וכן כתב המאירי (ד״ה נחל), שנחל איתן האמור לענין עגלה ערופה פירושו לפי סוגיא זו נהר שמימיו נשטפים בחוזק, ועליו אמרו סימן לנחלים קנים, שמן הסתם קנים גדילים על שפתו. לו. **רש״י** (ד״ה למקח). וכעין זה כתב המאירי (ד״ה נחל) שאם מכר לו שפלה ונחלקו בה אם זו שפלה אם לאו, כל ששקמים צומחים בה קרויה שפלה. וראה עוד בהערה להלן בשמו. לז. **וכתב** המאירי (ד״ה נחל), שסימנים אלו כולם הם רק לאותן הארצות [כגון ארץ ישראל] לפי מה שידוע מטבע הארץ ורגילות ענינה [אבל אם יש ארץ שאין ידוע שכך טיבעה, אין דברים אלו סימן]. לח. **רש״י** (ע״ז טו. ד״ה גזרה). ואף שהשאילה והשכירה לגוי לא נפקע האיסור שעדיין נחשבת היא כבהמתו. גמרא (ע״ז טו.). לט. **איסור** זה נלמד במסכת שבת (קנג:) מהכתוב (שמות כ ט), ׳לא תעשה כל מלאכה אתה וגו׳ ובהמתך׳, איזו היא מלאכה העשויה על ידי שניהם, זו היא שהיא טעונה והוא מחמר אחריה. רש״י (שם ד״ה ולימנעה). מ. **ע״פ** רש״י (ד״ה מקום, ד״ה ובכל) והגמרא בע״ז (טו.). מא. **יש** גורסים ׳שנהגו שלא למכור׳ וכך הוא ברש״י (ד״ה מקום). הגהות וציונים. מב. **רש״י** (ד״ה מקום). מג. **וטעם** חכמים האוסרים אף בשבורה, מבואר בע״ז (טז.) שסוברים שמכל מקום מצוי שמשהה אותה עד לשחיטתה לצרכים אחרים, ויש לחוש לטעות הרואים. מד. **רש״י** (ע״ז יד: שבת לג. ד״ה מתיר בסוס). מה. **שנינו** (ביצה לו:) ׳אלו הן משום שבות [-חכמים הטילו לשבות מהם] וכו׳ ולא רוכבין על גבי בהמה׳. והטעם שאינו אסור מן התורה, כיון שהחי נושא את עצמו, כלומר שטבעו של אדם כשהוא נישא על ידי אחר שהוא מקיל את עצמו ונושא את עצמו, ואין זו נחשבת מלאכה. רש״י (שבת לג: ד״ה אלא). מו. **כמו** שנאמר (שמות יב ח-ט), ׳ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו׳, צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו׳. מז. **ע״פ** המאירי (ד״ה מקום). ויש שפירשו (המכתם ד״ה מקום, נמוק״י ד״ה לאכול), שנוהגים לאכול בדווקא צלי, זכר לקרבן פסח. מח. **ע״פ** דברי הרא״ש (סי׳ ו) שכתב שנוהגים לומר בשר זה ליום טוב. מט. **כלומר**, שאף שהכל יודעים שאי אפשר להקדיש חתיכת בשר בקדושת קרבן, מכל מקום יסברו הרואים שהקדישו עכשיו בקדושת דמים לקרבן פסח, דהיינו שימכרנו ויביא בדמיו פסח. כן הוא שיטת רש״י (ד״ה בשר, ע״ב ד״ה ומשני), וכפי מה שביארו התוספות (ד״ה מפני) והראשונים [ריטב״א ומהר״ם חלאווה (ד״ה אמר)] שיטתו. וראה עיוני הפשט שיטת התוספות בזה. נ. **היינו**, משומרים מחימוץ כדי לאוכלם בפסח. משנה ברורה (סי׳ תסט סק״ו), וכן הוא בלשון הרבה מהאחרונים. נא. **ונקרא** כך משום שהכרעיים תלויים מחוץ לגופו בצדו [לשיטת רבי עקיבא להלן במשנה (עד.)], ונראה כאדם הנושא את כלי זיינו, וכן התרגום על הפסוק (שמואל א׳ יז ה), ׳וכובע נחושת על ראשו׳, קולסא דנחושא, רש״י (ד״ה מקולסין). והרמב״ם בפירוש המשניות (ביצה פ״ב מ״ז) כתב ש׳מקולס׳ הוא מלשון מכובד ומהודר. נב. **רש״י** (ברכות יט. ד״ה בלילי). נג. **בברכות** (שם) מבואר, ששמעון בן שטח שלח לו זאת.

קָרוֹב אתה **לְהַאֲבִיד אֶת יִשְׂרָאֵל קְדֵשִׁים בָּחוּץ**, שגדיים מקולסים נראים כקרבנות פסח, ויאמרו הרואים שהוקדשו לפסח, ונראה בעיניהם שאתה מאכיל קדשים בחוץ.

מסיימת הגמרא הקושיא: הרי ממה שנקט 'מקולסין' יש לדייק, **מִקּוּלָּם אִין** - רק מקולס אסור שנראה כקדשים, אבל **שֶׁאֵין מְקוּלָּם לֹא** שאינו נראה כקדשים, ולא כרב שאסר אפילו בשר סתם. **מתרצת הגמרא: אָמְרִי** בני הישיבה, שלכך נקטה הברייתא 'מקולסין' ללמדנו חומרא שיש במקולס, **שבְּמְקוּלָּם לֹא שָׁנָא אָמַר** 'בשר זה לפסח', **לֹא שָׁנָא לֹא אָמַר**, שלא הזכיר שם פסח, אסור משום שנראה כקדשים בחוץ. אך **שֶׁאֵינוֹ מְקוּלָּם**, אף שגם הוא אסור, מכל מקום רק אם **פָּרַשׂ** 'בשר זה לפסח' **אִין** - יש איסור בדבר, שנראה שהקדישו, אבל אם **לֹא פָּרַשׂ** 'בשר זה לפסח' **לָא** - אין איסור. ומכיון שאין הברייתא עוסקת במפרש, נקטה מקולסין שאסורים בכל אופן[א].

הגמרא מביאה שיש ששונה הברייתא בשם רבי שמעון, ומקשה עליו: רַב אֲחָא מָתְנֵי לַהּ לְהָא מָתְנִיתָא - רב אחא שנה הברייתא שהובאה לעיל (ע"ב) **בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן** - שרבי שמעון אמרה [ולא רבי יוסף].

מַתְקִיף לַהּ רַב שֵׁשֶׁת, בְּשֶׁלָּמָא לְמַאן דְּתָנֵי לַהּ [-למי ששונה אותה] **בְּרַבִּי יוֹסֵי נִיחָא** שהאורכ גדי מקולס נראה כאורכ קדשים בחוץ, **אֶלָּא לְמַאן דְּתָנֵי לַהּ** [-אך למי ששונה אותה] **בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן מִי** [-וכי] **נִיחָא, וְהָתַנַּן** במנחות (קי:), האומר 'הרי עלי מנחה מן השערים' יביא מן החטים, שכיון שאין מנחת נדבה באה מן השערים[2], לא חל נדרו להביא מן השערים, ואנו תופסים את תחילת דבריו שאמר 'הרי עלי מנחה' וחייב להביא מנחה מן החטים. **רַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר**, משום שאף בגמר דבריו אדם נתפס, כלומר, אנו דנים לפי סיום דבריו, ואף לפי סיומם, שדעתו לכל מה שאמר, והוא התכוין למנחת שעורים שטעה וסבר שאפשר להתנדב מנחת שעורים, ולכן אין בדבריו כלום. ואין אומרים שבכל זאת כוונתו למנחה הראויה[3] ועליו להביא מנחת חטים, משום שֶׁמכל מקום **לֹא הִתְנַדֵּב בְּדֶרֶךְ הַמִּתְנַדְּבִים**, כלומר אין הדרך להתנדב מנחת חטים באמירה זו, ופטור. ואם כן, לשיטת רבי שמעון אין לחוש שגדי מקולס נראה כקדשים, שהרי בחיי הגדי לא הקדישו לפסח, ובשעת הצלייה גם אם אמר הרי זה לפסח אינו כלום, שאינו כדרך המקדישים, שאי אפשר להקדיש קדושת קרבן על גדי שחוט[4].

הגמרא מוסיפה להקשות גם למי ששנאה כרבי יוסי: אָמַר לַהּ רַבִינָא לְרַב אָשֵׁי, וְאַמַּאן דְּתָנֵי לַהּ בְּרַבִּי יוֹסֵי מִי נִיחָא, וְהָאָמַר רָבָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן הַפּוֹטֵר בְּשׁוֹחֲטוֹת רַבִּי יוֹסֵי אָמַר הָכִי אָמַר - סובר בזה כשיטת רבי יוסי **דְּאָמַר אַף בְּגִמְרֵי דְּבָרָיו אָדָם נִתְפָּס**, כלומר שדעתו לכל מה שאמר, ולכן דנים אנו אף לפי סיום דבריו[5]. ומעתה יש לדון, **מַאי** שיטת רבי יוסי במתנדב שלא כדרך המתנדבים, **אִי** - האם לא נאמר, **מִכֹּל דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר לַהּ בְּרַבִּי יוֹסֵי, רַבִּי יוֹסֵי נָמֵי סָבַר לַהּ בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן** שהמתנדב שלא כדרך המתנדבים, לא חל נדרו[6], ואם כן גם לרבי יוסי קשה, מה חשש יש באכילת גדי מקולס, והלא לא התנדב כדרך המתנדבים.

מתרצת הגמרא: לֹא כדבריך שרבי יוסי סובר כרבי שמעון, אלא **רַבִּי שִׁמְעוֹן** הפוטר את האומר הרי עלי מנחה מן השעורים, אכן **סָבַר לַהּ בְּרַבִּי יוֹסֵי** שאף בגמר דבריו אדם נתפס, וכיון שבגמר דבריו אמר 'מן השעורים' נמצא שהתנדב שלא כדרך המתנדבים. **[וְלֹא רַבִּי יוֹסֵי לְאו] וְאוּלַם רַבִּי יוֹסֵי לְאו סָבַר לַהּ** במתנדב שלא כדרך המתנדבים **בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן** שאין בדבריו כלום, אלא סובר שהאומר הרי עלי מנחה מן השעורים, חייב להביא מן החטים. ואף שסובר שאף בגמר דבריו אדם נתפס, ולפי סוף דבריו הרי לא התחייב בכלום, מכל מקום חייב, משום שסובר שהנודר אינו מוציא דבריו לבטלה, ולכן כוונתו לחייב את עצמו במה שאפשר להתחייב, אף מה שאין במשמעות דבריו', ולכן לרבי יוסי נראה גדי מקולס כקדשים, משום שאם אומר בשעת צלייתו הגדי 'הרי זה לפסח', אף שאי אפשר להקדיש בקדושת קרבן בהמה שחוטה, מכל מקום נפרש דבריו כדי שלא יהיו לבטלה, שכוונתו להקדישו בקדושת דמים לפסח[7].

שנינו בברייתא לעיל ששלחו לתודוס, שאם לא שאיש חשוב אתה היינו מנדים אותך. מסתפקת הגמרא מה היתה חשיבותו: אִיבָּעֵיָא לְהוּ, תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי, גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה - אדם גדול בתורה היה ומשום כן לא נידוהו, **אוֹ בָּעֵל אַגְרוֹפִין הֲוָה** - בעל כח וחזק היה[8], ופחדו ולא נידוהו[9].

הגמרא מביאה מברייתא שהיה גדול בתורה: תָּא שְׁמַע, עוֹד זוֹ דָּרַשׁ תּוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי וּבִירַר[10], מָה רָאוּ חֲנֻנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁמָּסְרוּ [נַפְשָׁם] עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, ולא קיימו הנדרש (יומא פה:) מן הכתוב (ויקרא יח ה) 'וְשָׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם', שיחיה בקיום המצוות ולא שימות על קיומם[11]. **וביאר תודוס: שנָּאֲמַר** [-דנן] **קַל וָחוֹמֶר בְּנַעֲנֵנוּ מִצַּפְרְדְּעִים** במצרים, **וּמָה צְּפַרְדְּעִים שֶׁאֵין מְצַוִּין עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם בָּתִּים בָּהֶם** [-נאמר בהם] (שמות ז כח), **(וּבאוּ) [וְעָלוּ וּבאוּ][12] בְּבֵיתֶךָ [וגו'] וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ וְעַל מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ, וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ** [-עיסות בצק], ומשמעות הפסוק שיבואו למשארות שבתוך התנור[13], **וְאֵיתֵי מִשְׁאֲרוֹת מְצוּוֹת אֲנַן תַּנּוּר, חֲיֵי אוֹמֶר בְּשָׁעָה שֶׁהַתַּנּוּר חָם**[14], ובכך מסרו הצפרדעים את עצמם למיתה. **אֲנִי שֶׁמְּצוּוִין עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם**[15] **עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה** שיש לנו למסור עצמנו למיתה. וממה שהבריירתא מביאה דרשת תודוס רואים שהיה גדול בתורה.

הגמרא מביאה אפשרות נוספת בחשיבותו של תודוס: רַבִּי יוֹסֵי בָּר אֲבִין אָמַר, מַטְּיוּ מִלָּאי - נותן סחורה **לָכִים שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים** שימכרו אותה ויתחלקו ברווחים[16] **הָיָה** תודוס, ולכן לא נידוהו[17]. **דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הַמַּטְּיוּ מִלָּאי לָכִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (קהלת ז יט), **'כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף'**[18] - במחיצת החכם בישיבה של מעלה שהיא כעין צל סוכה[19], יכנס גם בעל הכסף שהחנהו מכספו.

* * *

משנה משנה זו מבארת את דיני הדלקת הנר בליל יום הכיפורים: בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְהַדְלִיק אֶת הַנֵּר בבית **בְּלֵילֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים, מַדְלִיקִין** ואין להם לשנות ממנהגם. **וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְהַדְלִיק אֵין מַדְלִיקִין** ואין להם לשנות ממנהגם[20]. **וּמַדְלִיקִין בְּתֵי כְנֵסִיּוֹת וּבְתֵי מִדְרָשׁוֹת**[21],

---

א. **ראה** עיוני הפשט כיצד מתיישבת משנתנו שלא אסרה אכילת צלי אלא משום מנהג, לשיטת המקשן שלא חילק בין אמר ללא אמר. ב. **בכך** מנחות הנדבה כתוב (ויקרא ב) שבאות סולת, ואין סולת אלא מן החטים שנאמר (שמות כט ב) 'סֹלֶת חִטִּים תִּהְיֶה אותם'. רש"י (ויקרא ב ו). אבל במנחות חובה יש מן השעורים, והם מנחת סוטה (במדבר ה טו) ועומר התנופה (ויקרא כג יא). ג. **כמבואר** להלן ברש"י (ד"ה ר"ג) בשיטת רבי יוסי, שחולק וסובר שמשום שאין אדם מוציא דבריו לבטלה, אנו אומרים שכוונת הנודר למנחה ראויה, והתחייב בה אף שלא אמר הנדר כדרך הנודרים. אבל שיטת רבי שמעון שכל שלא נדר בלשון הגון כדרך הנודרים, אף שנראה שכוונתו לקרבן או לנדר הראוי, אינו נדר ופטור. ד. **שיטת** רבי יוסי שנשנה בענין תמורה, והיא מה שנאמר בתורה (ויקרא כז י) 'שהממיר [בדיעבד] בהמת קרבן בבהמת חולין, שאומר בהמת חולין זו תהיה תחת זו של הקדש, בהמת הקרבן נשארת בקדושתה, וקדושת הקרבן חלה גם על בהמת החולין, ושתיהן קריבות על גבי המזבח. ושנינו בתמורה (כח:) בארם בהמה שהיתה לפניו בהמת חולין ושתי בהמות נוספות אחת עולה ואחת שלמים, ואמר על בהמת החולין 'הרי זו תמורת עולה שלמים', הרי זו תמורת עולה כפי שהיתה דבריו, דברי רבי מאיר. משום שאנו אומרים תפוס לשון ראשון, כלומר כשאדם אומר במשפט אחד שני דברים הסותרים זה לזה, הולכים אחר דיבורו הראשון שהוא העיקר. רבי יוסי אומר, מכיון שנתכוין תחילה הן לעולה והן לשלמים, שבשעה שאמר 'תמורת עולה' היה בלבו לשמים ולומר 'תמורת שלמים', ורק משום שלא יכול אדם להוציא מפיו שני שמות של עולה ושלמים כאחד, אמרם בזה אחר זה, ולא משום שחזר מדבריו הראשונים, לכך דבריו של הממיר קיימים, וחל עליה קדושת עולה ושלמים. וכיון שאי אפשר להקריבה לעולה ולשלמים כאחת, שהרי אין אופן הקרבתם שוה, לכן תרעה ההבמה בשדות עד שתסתאב, דהיינו שיפול בה מום המתיר לפדותה ותמכר, שבכך היא ניפדת, ויביא בדמי חציה עולה ובדמי חציה שלמים. זו היא שיטת רבי יוסי שאמרה הגמרא שגם רבי שמעון הלך בה. ה. **שודאי** שאינו סובר כשיטת תנא קמא המחייבו מנחה מן החטים משום תחילת דבריו שאמר 'הרי עלי מנחה', שהרי סובר שאף בגמר דבריו אדם נתפס, וגמר דבריו מבטל תחילת דבריו. ו. **הגהות** וציונים ע"פ כת"י. ז. **היא** שיטת רבי מאיר בברכין (ב:), במי שאמר על קטן פחות מבן חודש 'ערכו עליי', אמר רבי מאיר שאף שאין ערך לפחות מבן חודש (ויקרא כז כו), מכל מקום חייב ליתן דמי שויו. ומבואר בגמרא הטעם, שאין אדם מוציא דבריו לבטלה, וכיון שיודע שאין ערך לפחות מבן חודש גמר בדעתו ליתן דמיו. ח. **אגרוף** הוא היד כשיתכופפו האצבעות לתוך הכף כדי להכות בה. רמב"ן (שמות כה יח), ועל שם כך נקרא אדם אלים שאנשים יראים ממנו 'בעל אגרופין'. ט. **מ"ושון** 'עוד זו דרש' נראה, שמלבד דרשה אחרת שדרש, דרש גם דרשה זו. ומה שהוכיחו שהיה גדול בתורה מדרשה זו דווקא ולא מדרשתו הראשונה, ראה מה שביאר החתם סופר (ד"ה מ"ש) בזה. י. **בתוב** בספר דניאל (ג ב-ג), שנבוכדנצר עשה צלם של זהב והזמין את אנשי השררה מכל המדינות להשתחוות לצלם בשעת חנוכתו, וגזר שמי שלא ישתחוה יזרק לכבשן האש, חנניה מישאל ועזריה שהיו שם מסרו נפשם ולא השתחוו לצלם. יא. **כך** הוא בפסוק, ובהגהות ציוניהם ע"פ ראשונים וכת"י. יב. **נ'מבד** כן ממה שאין הפסוק מזכיר ומפרט מכל כלי הבית וחפציו אלא תנורים ומשארות, ומוכח שבא לדרשה זו. מהרש"א (ד"ה ר"ג) בשם מהרו"ך בן מדרש רבה (שמות פ"י ב) ביאר, שנלמד כן ממה שהיה לפסוק לכתוב 'משארותיך' שהוא הבצק לפני 'תנורתך', שהרי הבצק נעשה לפני האפיה בתנור, אלא ללמד שנכנסו לבצק אחר שהיה בתנור. יג. **שאין** דרך להכניס העיסה לתנור אלא אחר שהוסק. יד. **נ'מד** מהכתוב (ויקרא כג לג) 'וּנקדשתי בתוך בני ישראל'. (סנהדרין עד:). טו. **רש"י** (שבת סג. ד"ה ומטין), אולם בערוך (ערך מנף) פירש שהיה עושה לשם שמים בלא ליטול חלק מהרווח. בשבת (שם) מבואר שצדקה זו יותר גדולה משאר צדקות, ואף מן המובחר לענין. וביאר המהרש"א (שם ד"ה ומטין) הטעם, שאין דרך להלוות הרבה כדי פרנסתו, אבל מטיל מלאי לכיס דרכו שיתן בידו הרבה שאפשר לו להשתכר ולהרויח בהם כדי פרנסתו, וחשאר קרן ההלוואה קיימת שיוכל להחזיר לו ממנו. טז. **שאף** שלא היה גדול בתורה, מחמת מעשיו נדונו כתלמיד חכם שלא בזהותו. בן יהוידע (ד"ה מעלין). והחתם סופר (ד"ה מעלין) ביאר, שרבי יוסי בר אבין אינו חולק על הברייתא שמבואר בה שהיה גדול בתורה, אלא סובר שמשום כך לבד לא היו נמנעים מלנדותו, אלא רק משום מעלה נוספת שהיתה בו, שהיה מטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים. ובזה ביאר דברי רבינו חננאל (ד"ה ומקיפין) והרי"ף שהביאו את שני האפשרויות כאחד, שהיה גם חכם וגם מטיל מלאי בכיס תלמידי חכמים, וזהו משום שסברו שאין כאן מחלוקת, ורק באופן כזה שיש את שתי המעלות אין מנדים. יז. **ומסיים** הכתוב, 'ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה'. ופשוטו של מקרא, 'בצל החכמה בצל הכסף' החוטה בצל החכמה דעוסק בה, הרי הוא גם בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא. 'ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה' והחכמה עוד יתירה על הכסף שהחכמה מביאה חיים לבעליה, אבל הכסף לפעמים גורם לו מיתה. רש"י ומצודות דוד (קהלת שם). יח. **כמו** שנאמר 'וסוכה תהיה לצל' (ישעיה ד ו). מהרש"א (מ"ש ד"ה כי). יט. **בגמרא** להלן, תתבאר טעם הנהגתם שלא להדליק. רש"י (ד"ה מקום). כ. **המעם** שחייבים להדליק בבתי כנסיות ובתי מדרשות, הוא מפני קדושתן. ריטב"א (ד"ה מקום). והרא"ש (יומא פ"ח סי' ט) כתב, שהטעם משום כבוד יום הכיפורים, והדלקת נרות היא כבוד, כמובא במדרש (פסיקתא זוטרתי ס"כ ס"ב), על הפסוק (תהלים כד טו) 'באורים כבדו ה'', שמכבדו בנרות. ומבואר שיש ענין להרבות בכבוד יום הכיפורים בכל דבר שמצינו שנקרא כבוד, כמבואר בגמרא (שבת קיט:), לכן נהגו להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות.

וּבְמִבְוֹאוֹת הָאֲפֵלִים[כא], וְעַל גַּבֵּי הַחוּלִּים [-בשביל החולים[כב]], ואין הדבר תלוי במנהג המקום[כג].

★

גמרא שנינו במשנה, שיש מקומות שנהגו להדליק את הנר בבית בליל יום הכיפורים, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק. הגמרא מבארת את טעם שני המנהגים: תָּנָא בֵּין אלו שֶׁאָמְרוּ שהמנהג במקומם לְהַדְלִיק בבית, וּבֵין שֶׁאָמְרוּ שֶׁהמנהג במקומם אֵין לְהַדְלִיק, שְׁנֵיהֶן [-שני המנהגים] לְדָבָר אֶחָד נִתְכַּוְונוּ - לטעם אחד התכוונו, כדי שיפרוש מתשמיש המיטה[כד], כלומר, למנהג שמדליקים את הנר, הטעם הוא כיון שאין אדם משמש מיטתו לאור הנר[כה]. ולמנהג שלא מדליקים, הטעם הוא כיון שכשהנר דולק רואה את אשתו ומתאווה לה, ולכן נהגו שלא להדליק כדי שלא יבוא לידי מכשול.

הגמרא מביאה דרשה על כך שלשני המנהגים טעם אחד: אָמַר רַב יְהוֹשֻׁעַ, דָּרַשׁ רַבָּא את הפסוק שנאמר בנבואות על ימות המשיח (ישעיה ס כא): 'וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ' וגו'[כו]. מבאר רבא, פסוק זה יש לדרוש על מה ששנינו בברייתא שֵׁנִי אלו שֶׁאָמְרוּ לְהַדְלִיק בבית, וְזֶה אלו שֶׁאָמְרוּ שֶׁלֹּא לְהַדְלִיק בבית, שכיון שֶׁשְּׁנֵיהֶם לֹא נִתְכַּוְונוּ אֶלָּא לְדָבָר אֶחָד כדי להרחיק את האדם מן העבירה, כולם צדיקים, ולכך יירשו ארץ[כז].

★

הגמרא עוברת לדון אם צריך לברך על האש במוצאי יום הכיפורים: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין מְבָרְכִין ברכת 'בורא מאורי האש' עַל הָאוּר [-האש] אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת ולא במוצאי יום הכיפורים[כח(ת)], הוֹאִיל וְתוֹקֶפֶת בְּרִיָּיתוֹ הוּא - כיון שבמוצאי שבת נבראה האש[כט], לפיכך מברכים רק במוצאי שבת.

אָמַר לֵיהּ הַהוּא סָבָא [-אותו זקן] לרב יהודה, וְאִיתֵימָא רַבָּה בַּר בַּר חָנָה לרב יהודה, יָשָׁר - יפה אמרת, וְכֵן שמעתי שֶׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים.

הגמרא מבררת האם אכן שיטת רבי יוחנן היא שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים. ומביאה הגמרא מעשה: עוֹבָא הֲוָה רָכִיב חֲמָרָא וְאָזֵיל - עובא היה רוכב על חמור והולך, וַהֲוָה שָׁקֵיל וְאָזֵיל [-והיה נושא והולך] רַבִּי אַבָּא מֵימִינֵיהּ - מצד ימין של עובא, וְרַבָּה בַּר בַּר חָנָה מִשְּׂמָאלֵיהּ - ורבה בר בר חנה היה הולך מצד שמאל של עובא[ל],

אָמַר לֵיהּ רַבִּי אַבָּא לְעוֹבָא, וְדִלְמָא מִשְּׁמְרִיתוּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן - האם אמת הדבר ששמעתי עליכם, שאתם אומרים בשם רבי יוחנן שֶׁאֵין מְבָרְכִין עַל הָאוּר אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, הוֹאִיל וְתוֹקֶפֶת בְּרִיָּיתוֹ הוּא. הֲדַר [-החזיר] עוֹבָא את פניו לשמאלו, חָזָא בֵּיהּ [-והסתכל בו] בָּרְבָּה בַּר בַּר חָנָה, בְּישׁוּת - בפנים זועפות[לא], כלומר, עובא התכוין בכך לרמוז לו, שהוא זה שאמר כך בשם רבי יוחנן, והרי רבי יוחנן לא אמר כן, אלא סבר שגם במוצאי יום הכיפורים מברכים על האש[לב].

אָמַר לֵיהּ רבה בר בר חנה לעובא, אֲנָא לָאו אֲהָא אֲמָרִי - אני לא כך אמרתי בשם רבי יוחנן, שאין מברכים על האש במוצאי יום כיפור, אֶלָּא אֲהָא אֲמָרִי, דְּתָנֵי תַּנָּא קָמֵיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן - ששנה אחד התלמידים שהיה בקיא ברגיל לשנות בריייתות לפני רבי יוחנן, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת, אַף בִּמְקוֹם שֶׁאָמְרוּ כפי המנהג שכשחל יום הכיפורים בחול שֶׁאֵא לְהַדְלִיק בבית, כשחל בשבת מַדְלִיקִין מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת[לג]. וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בָּתְרֵיהּ - ועונה רבי יוחנן אחריו, וְאמר שֶׁהֲכָמִים אוֹסְרִים להדליק נר בבית בליל יום הכיפורים שחל להיות בשבת עד מוצאי שבת. והזכרתי את שמו של רבי יוחנן על האש במוצאי שבת על דברים אלו, והם היו סבורים שהזכרתי את רבי יוחנן על ברכת האש במוצאי יום כיפור[לד].

אָמַר לֵיהּ עובא לרבה בר בר חנה עֲדָא תְּהֵא - זאת תהיה, כלומר בזו אני מודה שכך אמר רבי יוחנן[לה].

הגמרא מביאה דרשה על המעשה שהיה בין עובא ורבה בר בר חנה: קָרֵי (עליה) [עֲלֵייהוּ][לו] [-קרא על עובא ורבה בר בר חנה] רַב יוֹסֵף, את הפסוק במשלי (כ ה): 'עֵצוֹת בְּלֵב אִישׁ כַּמַּיִם עֲמֹקִים' - מחשבתו של החכם, הרי היא כמים עמוקים שקשה לשאוב אותם, כיון שדרך החכם להסתיר את מחשבתו בעומק הלב[לז].

כא. **המעם** שמדליקים במקומות אלו, כתב הריטב"א (ר"ה מקום), מפני שהוא חשש סכנה, שההולכים במבוי יכולים להכשל מפני האפילה. והערוך השולחן (ס"א סי' תרי ס"ג) כתב, שהטעם כדי שיהיה האור רב ומצוי בכל מקום, משום בכדוד של יום הכיפורים, אף שאין ההילוך מצוי שם כל כך ביום הכיפורים.

כב. **המעם** שמדליקים לחולים, כתב הריטב"א (ר"ה מקום), שהוא מפני חשש סכנה, כדי שיוכלו המשמשים לפניו לראות מה להביא לחולה, וכיצד לטפל בו.

כג. **המעם** שלא חרששים למנהג שלא להדליק, כיון שבכל מקומות אלו אין דרך בעל הבית לשכב שם. ר"י מלוניל (ר"ה ומלינקין).

כד. **תשמיש** המיטה הוא אחד מחמישה ענייני שציותה התורה להתענות בהם ביום הכיפורים, כמבואר במשנה (יומא עג:).

כה. **אסור** לאדם לשמש מיטתו לאור הנר, כמבואר בגמרא (נדה יז:).

כו. **העם** הנשאר בך, שיהיו כולם צדיקים, כיון שהרשעים יאותו בחבלי משיח, הם יירשו את הארץ, ולא יגלו עוד מן הארץ לעולם. מצודת דוד (שם).

כז. **המעם** שהביא רבא את הפסוק, שענין המנהג כאן הוא הרחקה יתירה, ועל אלו נאמר 'עמך כולם צדיקים', ר"י מלוניל (ר"ה ומקום).

כח. **יש** להקשות, מדוע אין מברכים בכל פעם שנהנה מן האש, הרי אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה, כמבואר בברכות (נא:). ותירצו הראשונים, שברכת האור אינה שייכת לברכות הנהנין, אלא לברכות השבח, כיון שאין גופו נהנה מן האש. וחכמים תקנו ברכת הנהנין רק על מה שגופו נהנה בכל פעם, ולכן לא מברכים בכל פעם שנהנה מן האש. וכתבו עוד התוספות, שמה שמברכים ברכת המאורות בכל יום על אור השמש אף שהיא ברכת השבח, משום שאור השמש מתחדש בכל יום, ומברכים על ההנאה שמתחדשת. תוספות (ר"ה לולי), וביתר פירוט בחידושי הר"ן (ר"ה לולי). והמכתם (לקמן קו. ר"ה אלא) פירש, שברכת האש היא ברכת הנהנין. והוכיח כן, ממה שמברכים על האש במוצאי יום הכיפורים [למסקנת הגמרא בסמוך], שהרי האש לא נבראה במוצאי יום הכיפורים, ואם כן מדוע מברכים, אלא הטעם שמברכים הוא משום שהיא ברכת הנהנין, שעכשיו חדר ונהנה מהאש.

כט. **כמבואר** בגמרא לקמן (נה:), שבמוצאי שבת הקב"ה נתן דעה באדם הראשון, והביא שני אבנים וטחנם זו בזו ויצא מהן אש.

ל. **בחידושים** המיוחסים לר"ן (שבת קנ: ר"ה ויהי) מבאר את הלשון 'שקיל ואזיל', שנשא עצמו והלך.

לא. **יש** להקשות מדוע כעס עולא על רבה, הרי רבי אבא שאל את עולא, ואם כן היה צריך עולא לכעוס עליו. ומבאר המהר"ם (ר"ה מאי ניהו), שעולא הבין שרבה בר בר חנה אמר זאת, שאם לא כן, מהיכן ידע רבי אבא לומר זאת בשם רבי יוחנן, אם לא ששמע כך מרבה שהיה תלמידו של רבי יוחנן, ולכן כעס עולא על רבה בר בר חנה.[ל]

לב. **והמעם**, כיון שעכשיו הנאתו מן האש מתחדשת, משום שכל היום נאסר עליו השימוש באש. רש"י (ר"ה שהרי), ובחידושי הר"ן (ר"ה לולי) ביאר, שכיון שאסור להתעסק עם האש בידיים, נחשב הדבר שנפסק השימוש באש, ובמוצאי יום הכיפורים כשחוזר להתעסק באש, הנאתו מתחדשת ולכן מברכים. ולשיטה שאין מברכים על האש, הטעם שאין זו הנאה חדשה, כיון שמותר בשבת וביום הכיפורים להשתמש באש הדולקת כבר בשביל להאיר ביום הכיפורים. אפילו שאסור להתעסק באש בידיים, הנאתו מן האש לא נפסקה, ולכן לא מברכים אלא במוצאי שבת שאז היא תחילת ברייתו. חידושי הר"ן (שם).

לג. **המעם** שחייבים בהדלקת נרות שבת, מבואר בגמרא (שבת כג:), משום שלום בית. ומפרש המרדכי (שבת תקז תקי), כדי שלא יכשל בעץ או באבן. וכיון שטעם זה שייך אף ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, משום שהנר לא צריך לדלוק דווקא בזמן האכילה, אלא משום כבוד שבת, ולכן סובר רבי שמעון בן אלעזר שחייבים להדליק גם לשיטה שהנהגו שלא להדליק. מרומני שדה (ר"ה ומפני).

לד. **ובה** שהביאה הגמרא לעיל, שיש אומרים שרבה בר בר חנה הוא שאמר 'ישר', וכן אמר רבי יוחנן, הרי שסבר שלדעת רבי יוחנן אין מברכים על האור אלא במוצאי שבת. ביאר המהרש"ל (ר"ה ומכאן), שכוונת הגמרא בכך שיש אומרים שרבה בר בר חנה הוא שאמר כן, שמקצת בני אדם טעו וסברו שרבה בר בר חנה אמר כן בשם רבי יוחנן, משום שרבה בר בר חנה שמע בשם רבי יוחנן דבר דומה לגבי הדלקת הנר בליל יום הכיפורים שחל בשבת, ולכן טעו וסברו שאמר כן לגבי ברכת האור במוצאי יום הכיפורים. המהר"ם חלאוה (ר"ה מאי ניהו) פירש את דברי הגמרא באופן אחר, שעד כאן הם דברי עולא שכעס משום שהבין שאמרו עליו, שהוא אמר בשם רבי יוחנן שלא מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים, ואמר עולא לרבה בר בר חנה שלא אמר בשם רבי יוחנן אלא את דברי חכמים, שאוסרים להדליק את הנר ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. ואין זו תשובה רבה בר בר חנה אלא המשך דברי עולא לרבה בר בר חנה.

לה. **המהר"ם** חלאוה (שם) מפרש על פי שיטתו [והובאה בהערה לעיל], שעד כאן היו אלו דברי עולא, שרבה בר בר חנה הוא שאמר לעולא 'עזבא תתא', כלומר, אכן כך למדתי מתוך דברי רבי יוחנן, שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים, ודייק כן ממה שאמרו חכמים, שאין מדליקים ביום הכיפורים שחל בשבת, ובמקומות אלו לא יעמצא נר ששבת. והיינו, נר שדלק בהיתר ולא נעשתה בו מלאכת עבירה, כגון נר שהודלק בשביל יולדת או חולה, וכן נר שדלק מערב יום הכיפורים כמבואר להלן ברש"י (נב. ר"ה מפני). וכיון שבמוצאי יום הכיפורים מברכים על ההנאה שנאסר עליו להנות מהאש ועכשיו חזר ונהנה, אם כן, לא יוכל לברך על האש, ובוודאי לא חילקו רבנן בין מקום למקום, ולכן בכל המקומות לא מברכים. ועולא סבר, שאף שבבית אין אור ששבת כיון שלא מדליקין, אבל כיון שמדליקים בבתי כנסיות ובתי מדרשות יש נר ששבת, ולכן אין ראיה מכך שלא מדליקין ביום הכיפורים שחל בשבת שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים.

לו. **הגהות** וציונים ע"פ כתב יד.

לז. **ע"פ** מצודת דוד (שם).

'וְאִישׁ תְּבוּנָה יְדַלֶּנָּה' - אבל איש בעל תבונה יצליח לשאוב אותם בכך שחוקר את הדברים, עד אשר יבין את המחשבה הטמונה בלבו של החכם[א].

רב יוסף מכביר כיצד הוא קורא עליהם את הפסוק: 'מָיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְּלֵב אִישׁ', זֶה עוֹלָא ששתק, ולא אמר לרבה בר בר חנה שטעה, אלא הסתכל עליו בפנים זועפות. **'וְאִישׁ תְּבוּנָה יְדַלֶּנָּה', זֶה רַבָּה בַּר בַּר חָנָה** שהבין מה התכוון עולא במה שהסתכל עליו בפנים זועפות.

הגמרא מבררת את שיטת עולא ורבה בר בר חנה, לגבי ברכת האש במוצאי יום הכיפורים. שואלת הגמרא: וְאִינְהוּ [-והם] עולא ורבה בר בר חנה שלא רצו להורות לרבי אבא, שאמר משמו של רבי יוחנן שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים, **בְּמַאן מְבָרְכִי** - כמי הם סוברים.

משיבה הגמרא: עולא ורבה בר בר חנה סוברים, **דְּי"ת** [-כי] **הָא דְּאָמַר רַבִּי בִּנְיָמִן בַּר יָפֶת, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מְבָרְכִין עַל הָאוּר** [-האש] **דִּין מוֹצָאֵי שַׁבָּת, וְדִין מוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים.** מוסיפה הגמרא: **וְלָן עִמָּא דְּבַר** - וכן העם נוהג, שמברכים על האש, בין במוצאי שבת ובין במוצאי יום הכיפורים.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבֵי, שנינו בברייתא, **אֵין מְבָרְכִין עַל הָאוּר אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, הוֹאִיל וְתַחִילַּת בְּרִיּוֹתוֹ הוּא.**

הברייתא מביאה מחלוקת מתי מברכים על האש: וְיֵינוֹ שֶׁרוֹאֶה את האש **מְבָרֵךְ מִיָּד** ואינו ממתין לברך עליהם בשעת ההבדלה. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר סוֹדָרָן** - את ברכת הבשמים והאש **עַל הַסֵּם** של ההבדלה. **וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה** שסודרן על הכוס. מבארי בברייתא, שמברכים על האש רק במוצאי שבת. וגם רבי יהודה אף שנחלק עם תנא קמא לגבי הסדר של ברכת האש והבשמים, מודה רבי יהודה לתנא קמא שאין מברכים על האש אלא במוצאי שבת. וכיון שפסק רבי יוחנן כרבי יהודה מבואר שהוא סובר, שאין מברכים על האש במוצאי יום הכיפורים. וקשה על רבי בנימין שאמר בשם רבי יוחנן, שמברכים על האש גם במוצאי יום הכיפורים.

מתרצת הגמרא: לָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּאוּר שֶׁשָּׁבַת - מה שאמר רבי בנימין שמברכים גם במוצאי יום הכיפורים, היינו על אש ששבתה ממלאכת עבירה, ודלקה ביום הכיפורים בהיתר[ב], שאש זו היתה בעולם ביום הכיפורים, והיה אסור לו להינות ממנה וכעת מתחדשת הנאתו ממנה, ועל כך מברך[ג]. **כָּאן בְּאוּר הַיּוֹצֵא מִן הָעֲצִים וְזִמֵּן הָאֲבָנִים** - ומה ששנינו בברייתא שמברכים רק במוצאי שבת, היינו על אש שהדליקה במוצאי שבת, ולא נתחדשה כעת ההנאה ממנה, לכן מברך עליה רק במוצאי שבת, משום שהוא זמן תחילת בריאת האש.

הגמרא מקשה סתירה בין שתי ברייתות בענין ברכת האש: תָּנֵי חֲדָא - שנינו בברייתא אחת, **אוּר הַיּוֹצֵא מִן הָעֲצִים וְזִמֵּן הָאֲבָנִים** - שהודלק במוצאי היום מעצים ואבנים **מְבָרְכִין עָלָיו. וְתָנֵי חֲדָא** - ושנינו בברייתא אחרת, **שֵׁאֵין מְבָרְכִין עָלָיו.**

מתרצת הגמרא: לָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת - הברייתא שאמרה שמברכים על אור שהודלק מעצים ואבנים, מדברת במוצאי שבת ולכן מברכים, משום שהוא זמן תחילת בריאת האש, ומברכים על בריאת האש. **כָּאן בְּמוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים** - הברייתא שאמרה שאין מברכים, מדברת במוצאי יום הכיפורים, ולכן אין מברכים, כיון שצריך דווקא שהלכה היום ושבתה ממלאכת עבירה.

בברייתא שהובאה לעיל נחלקו התנאים מתי מברכים על האש ובשמים במוצאי שבת. הגמרא מביאה את הנהגתם של רבי ורבי חייא בענין זה: רַבִּי מְזַדְּעָן -

---

א. **עי"ס** מצודת דוד (שם). ב. **בגין** גר שהודלק ביום הכיפורים עבור יולדת או חולה, או שדלק הגר מערב יום כיפור. רש"י (ד"ה בשבת). אמנם המהר"ם חלאוונה (נה: ד"ה אהל) לומד, שגר שהודלק ביום כיפור לצורך יולדת או חולה, אינו נחשב גר שדלק בהיתר ולכן אין מברכים עליו. ורק גר שדלק מערב יום כיפור, נחשב גר שדלק בהיתר שאפשר לברך עליו. ג. **רש"י** (ד"ה בשבת). **רש"י** (שבת שם). ובחידושי הר"ן (נג: ד"ה ולן) כיאר שכיון שאסור להתעסק עם האש בידים, נחשב הדבר שנעסק השימוש באש, ובמוצאי יום הכיפורים כשחזר להתעסק באש, הנאתו מתחדשת ולכן מברכים.

ד. **והיה** מצוגע למעלה משמת בראשית, עד לזמן שהיו בני ישראל במדבר. רש"י (שם).

ה. **היא** אות ברית בין הקדוש ברוך הוא לישראל תבל, שלא יביא עוד מבול לשחת את הארץ, כאמור בתורה (בראשית ט יג-טז). ואף שהקשת לא נראתה עד אחר המבול, כבר נוצרה ועמדה משעת ימי בראשית. רש"י (שבת פ"ט ע"ו). ו. **רש"י** (ד"ה מקבצם) בפירושו השני והעיקרי. ואף שהתורה קדמה לעולם אלפיים שנה. ואם כן, כיצד היתה כתובה. כתב רש"י (שבת שם), שלא היו בה נוף האותיות, אלא בעל פה היתה עומדת. וראה להלן ברש"י (ד"ה לשמים). ז. **רש"י** (ד"ה מקבצם) בפירושו השני והעיקרי. והוא עם העשור מברזל. רש"י (בכורות ח: ד"ה מקבצם). והביא רש"י (ד"ה כפ ד"ה מקבצם), שיש שפירשו שכתב היינו קריאת שם האותיות, ומכתב הוא חקיקת צורתן. ודחה רש"י פירוש זה, כיון שלשמות האותיות אין קוראים כתב. ורבינו חננאל (ד"ה מקבצם) פירש, שכתב הוא צורת האותיות, כפירוש רש"י. ומכתב הוא צירוף האותיות למילים. וראה שם פירוש נוסף.

ח. **הלוחות** היו עשויים מסנפירנין, שהיא אבן קשה ביותר. והנס היה שבכל זאת היו נגללים כמו ספר, והיו חצובים מגלגל חמה. רע"ב (שבת פ"ט ע"ו). ולוחות השניות משה עצמו פסלן. כאמור בפסוק (שמות לד ב), 'ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים'. רש"י (שבת שם).

ט. **עי"ס** רש"י (שבת פ"ט ע"ו). וכיון שהקבר נעשה על ידי מעשה שמים, נאמר עליו בפסוק (דברים לד ו) 'ולא ידע איש את קבורתו'. העומדים למעלה נראה להם למטה, והעומדים למטה נראה להם למעלה. כמבואר בסוטה (יג:). מגן אבות לרשב"ץ (שם). י. **במשה** נאמר (שמות לג כג), 'והיה בעבור כבודי, ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי', ומקום המערה היה בהר סיני. וכן אליהו בא אל אותה מערה בהר סיני, כמו שנאמר (מלכים ג' יט ט), 'ויבא שם אל המערה וילן שם'. רש"י (ד"ה ומעמידים). יא. **משנה** ימי בראשית, נגזר על אתונו של בלעם שתפתח פיה להתוכח עמו, אף שעדיין לא נבראה האתון. רש"י (שבת שם). יב. **רש"י** (שבת פ"ט ע"ו).

יג. **כמבואר** להלן בגמרא. וכתב רש"י (ד"ה ויסכלו), שאין כל חדש תחת השמש (קהלת ג טו), ולכך הפרד הראשון נברא מן הארץ בערב שבת [כשאר בעלי חיים שנאמר בהם (בראשית ג ט נו) 'ותוצא הארץ נפש חיה למינה', אלא שנאמר ההמות שנבראו בתחילת היום, והפרד נברא בזמן בין השמשות], ולא מן הכלאים, ולאחר בריאת העולם נברא מן הכלאים, כמבואר להלן בגמרא.

יד. **רש"י** באבות (פ"ה מ"ו) פירש שהאיל עצמו נברא אז. אמנם הרשב"ץ במגן אבות (שם) כתב, שהאיל לא נברא בערב שבת, אלא שאז נגזר עליו שיהיה נאחז בסבך. וזה היה נס, כיון שהשתנו רצה להבריחו, כדי שאברהם ישחט את יצחק. טו. **על** ידי תולעת זו בנה שלמה המלך את בית המקדש, כמבואר בגיטין (שם). רש"י (ד"ה המעכיר). וכשהיה מניח את השמיר על האבן, היתה האבן נבקעת. כמו שנאמר בפסוק (מלכים ה' ו ז), 'ומקבות וגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו', כמבואר בגמרא שם. טז. **רש"י** (ד"ה בשתי ד"ה בשתים, ד"ה בשתים שם). יז. **הדברים** שהתכוונו לעיל היו בקבלה ביד חכמים שנבראו בזמן זה, אך לענין הצבת לא היתה קבלה ביד רבי יהודה, אלא הכריח זאת מסברא, כהלהלן. עי"ס הרשב"ץ במגן אבות (שם). יח. **פירוש** המלה 'לאו' הוא 'באמת'. רש"י (מגילה ט. ד"ה ספרין). יט. **כדרך** שיוצקים כלי כסף וכלי נחושת. רש"י (ד"ה יעשנם). כ. **פירוש** המילה 'כיון' הוא 'במהרה'. ערוך (ערך כיון). כא. **המעם** שאש של נהנום נבראה רק בערב שבת בין השמשות, משום שאין מקדימים פורענות. עיין יעקב (ד"ה פוה). כב. **העיון** יעקב (ד"ה שנעשו) מבאר, שדווקא שבעה דברים אלו נבראו קודם בריאת העולם, כיון שהם קיום העולם ותכליתו, וגם הנהנום הוא קיום העולם. ובלי פחד ואימת הנהנום, יתרבו התועבות מאור העולם לא יוכל להתקיים.

הברייתא מביאה פסוקים המלמדים ששבעה דברים אלו נבראו קודם שנברא העולם: **תּוֹרָה** נבראה קודם בריאת העולם[כג], **דִּכְתִיב** בפרק העוסק במעלות התורה (משלי ח כב), **'ה' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ** קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז', - ה' ברא אותי [-התורה] להיות קניה לו, בתחילת הבריאה קודם בריאת העולם[כד]. **תְּשׁוּבָה** נבראה קודם בריאת העולם. **דִּכְתִיב** (תהלים צ ב), **'בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ'** - קודם שנבראו ההרים. **וּכְתִיב 'תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם'** - מביא אתה יסורים על האדם, עד שנעשה תשוש כח וקרוב למות, ועל ידי היסורים אתה אומר לו לשוב בתשובה[כה], והוא המשך הפסוק הקודם, שקודם בריאת העולם כבר נבראה התשובה. **גַּן עֵדֶן, דִּכְתִיב** בבריאת העולם (בראשית ב ח), **'וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם'** - ו'מקדם' היינו קודם בריאת העולם. **גֵּיהִנֹּם דִּכְתִיב** (ישעיה ל לג), **'כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה'** - קודם בריאת העולם כבר הוכן הגיהנם, הנקרא 'תפתה' על שם שכל המתפתה ביצרו נופל בו[כו]. **כִּסֵּא הַכָּבוֹד וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, דִּכְתִיב** (ירמיה יז יב), **'כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ'** - כסא הכבוד שנמצא במרום[כז], נברא מקודם לעולם. וכן מקום מקדשנו נברא מקודם לעולם[כח]. **שְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ דִּכְתִיב** במזמור המדבר במשיח (תהלים עב יז), **'יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ'**[כט] - שמו של משיח נברא קודם בריאת השמש, והיינו קודם בריאת העולם.

מבואר בברייתא שהגהנום נברא קודם בריאת העולם, ואם כן אין לתרץ שאור של גהנום נברא בערב שבת.

מתרצת הגמרא: **אָמְרֵי** - אמרו בני הישיבה, **חֲלָלָהּ** - מקום הגהנום, **הוּא דְּנִבְרָא קוֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם. וְ**אולם **אוּר דִּידֵיהּ** - אש של גיהנם נבראה **בְּעֶרֶב שַׁבָּת** בין השמשות.

מקשה הגמרא: **וְאוּר דִּידֵיהּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת אִיבְּרֵי** - וכי אש של גיהנם בערב שבת נבראה. **וְהָתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אוּר שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּשֵּׁנִי בַּשַּׁבָּת** - ביום השני לבריאת העולם, שהוא אור של גהנום[ל], **אֵין לוֹ כְּבִיָּיה לְעוֹלָם** - אינו נכבה לעולם. **שֶׁנֶּאֱמַר** בנבואה המדברת לאחר מלחמת גוג ומגוג, שה' יהרגם בעמק יהושפט, ולאחר מכן יבואו כל הגויים הנשארים להשתחוות לפני ה' (ישעיה סו כד), **'וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפּוֹשְׁעִים בִּי, כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה'** - ויצאו הגוים [שבאו להשתחוות לפני ה'] מירושלים וראו את פגרי האנשים הפושעים, שהתולעת שאוכלת את בשרם לא תמות, והאש ששורפת את בשרם לא תכבה[לא].

הגמרא מביאה הוכחה נוספת שאש של גיהנם נבראה ביום שני: **וְאָמַר רַבִּי בְּנָאָה, בְּרֵיהּ דְּרַבִּי עוּלָּא,** נאמר בפסוקי בריאת העולם (בראשית א ד-לא), לאחר בריאת כל יום 'וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב'. **וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר 'כִּי טוֹב'** לאחר שנאמר בפסוק מה שנברא **בַּשֵּׁנִי בַּשַּׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אוּר שֶׁל גֵּיהִנֹּם**[לב][טו]. **וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בּוֹ** - ביום שני **כִּי טוֹב, חָזַר וּכְלָלוֹ** לקרות את יום שני טוב, **בְּיוֹם שִׁשִּׁי** לאחר גמר הבריאה. **שֶׁנֶּאֱמַר** בפסוק המדבר על הבריאה של יום שישי (בראשית א לא), **'וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד'** - הביט הקב"ה על כל מעשיו ופעולותיו שעשה, אם יש לתקן שום דבר בהם, והנה כולם יפים ומתוקנים[לג][טז]. ונכלל בפסוק זה גם בריאת אש של גיהנם ביום שני, שגם בו יש טובה, לדון בו את הרשעים, ולכפר על עוונותיהם[לד]. וקשה על מה שתירצה הגמרא שאש של גיהנם נבראה בערב שבת.

מתרצת הגמרא: **אֶלָּא, חֲלָלָהּ** - מקום הגהנום נברא **קוֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם** כמו שתירצה הגמרא לעיל, **וְאוּר דִּידֵיהּ** - ואש של גיהנם נבראה **בַּשֵּׁנִי בַּשַּׁבָּת, וְאוּר דִּידָן** - ואש שלנו, ששנינו לעיל בשם רבי נחמיה שנבראה בערב שבת, היינו, **שֶׁבְּמַחֲשָׁבָה עָלְתָה לְיִבָּרְאוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת, וְלֹא נִבְרָא** בפועל **עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת** כמו ששנינו לעיל, שתחילת בריאת האש היתה במוצאי שבת.

הגמרא מביאה ראיה לכך מהברייתא: **דְּתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, שְׁנֵי דְבָרִים עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְיִבָּרְאוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְלֹא נִבְרְאוּ עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת, וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דֵּיעָה בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן מֵעֵין דּוּגְמָא שֶׁל מַעְלָה** שיוכל לברוא את האש והפרד. **וְהֵבִיא שְׁנֵי אֲבָנִים (וטחנן) [וְטָחָן]**[לה] - הכה ושפשף **זוֹ בְּזוֹ וְיָצָא מֵהֶן אוּר, וְהֵבִיא שְׁתֵּי בְּהֵמוֹת** - סוס וחמורה[לו] **וְהִרְכִּיב** [-הרביעם] **זוֹ בְּזוֹ וְיָצָא מֵהֶן פֶּרֶד**[יא].

הברייתא מביאה דעה חולקת, בזמן בריאתו של הפרד: **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, פֶּרֶד** הראשון, **בִּימֵי עֲנָה הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר** כשהתורה מונה את בני שעיר החורי (בראשית לו כד), 'וְאֵלֶּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה, **הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיֵּמִים** [-פרדים] **בַּמִּדְבָּר'** ברעותו את החמורים במדבר, הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד[לז].

הברייתא מביאה דרשה הקשורה לפסוק שהביא רבן שמעון בן גמליאל: **דּוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת** - דורשי מקראות סתומים[לח] **הָיוּ אוֹמְרִים, עֲנָה פָּסוּל הָיָה** - ממזר, שאחיו מאמו היה אביו. **לְפִיכָךְ הֵבִיא פְּסוּל** [-פרד הבא מן הכלאים] **לָעוֹלָם**[יב]. ומנין שהיה ממזר, **שֶׁנֶּאֱמַר** (בראשית לו כ), **'אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי** יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה', הרי שצבעון וענה אחים הם מבני שעיר. **וּכְתִיב** (שם לו כד), **'וְאֵלֶּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה'**[לט], הרי שענה הוא בנו של צבעון. ובפסוק לעיל נאמר שהיו אחים, וכיצד יתכן הדבר. **אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁבָּא צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ** אשת שעיר, **וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה** את **עֲנָה**. נמצא שענה הוא אחיו של צבעון מאמו וגם בנו[יג]. הרי שענה פסול היה.

שואלת הגמרא: מנין ש'ענה' האמור בבני שעיר, הוא 'ענה' האמור בבני צבעון, **וְדִילְמָא תְּרֵי עֲנָה הֲווּ** - ואולי היו שני אנשים שקראו להם ענה, אחד בנו של שעיר והשני בנו של צבעון, ומנין שענה היה פסול. **משיבה הגמרא: אָמַר רָבָא, אֲמִינָא מִילְּתָא דִּשְׁבוֹר מַלְכָּא לֹא אַמְרָהּ** - אני אומר דבר שאפילו המלך שנקרא שבור[מ], לא אמר זאת.

מבררת הגמרא: **וּמַנּוּ** - ומי הוא המכונה בפי רבא 'שבור מלכא'. **משיבה הגמרא: שְׁמוּאֵל.** ורבא כינה אותו 'שבור מלכא', כיון שהיה בקי בדיני ממונות והלכה כמותו, כדין היוצא מפי המלך שמתקיים[מא][יד]. **אִיכָּא דְּאָמְרֵי, אָמַר רַב פָּפָּא, אֲמִינָא מִילְּתָא דִּשְׁבוֹר מַלְכָּא לֹא אַמְרָהּ, וּמַנּוּ** - ומי הוא המכונה בפי רב פפא בשם זה, **רָבָא**[מב]. וזהו התירוץ, שאין לדחות ולפרש ששני 'ענה' היו, **דְּאָמַר קְרָא** (שם לו כד), 'וְאֵלֶּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה **הוּא עֲנָה'**, וכוונת הכתוב בהוסיפו תיבת 'הוא' קודם לשמו של 'ענה', ללמדנו ש'ענה' האמור כאן, **הוּא עֲנָה דְּמֵעִיקָּרָא** שהוזכר לעיל בין בניו של שעיר, ולכך אנו למדים שענה פסול היה.

★

הגמרא חוזרת לדון בדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות. ומביאה ברייתא שמונה דברים נוספים על מה ששנינו לעיל: **תָּנוּ רַבָּנָן, עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְאֵלּוּ הֵן, בְּאֵר, וּמָן, וְקֶשֶׁת, הַכְּתָב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלּוּחוֹת, קִבְרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וּמְעָרָה שֶׁעָמַד בָּהּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ, פְּתִיחַת פִּי הָאָתוֹן, וּפְתִיחַת פִּי הָאָרֶץ לִבְלוֹעַ אֶת הָרְשָׁעִים, וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף מַקְלוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, וּשְׁקֵדֶיהָ וּפְרָחֶיהָ** שיצאו מהמקל[מג], **וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין** - שדים[מד]. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף**

כג. **התורה** קדמה אלפיים שנה לעולם. מדרש (ויק"ר מצורע פי"ט). כד. **ע"פ** מצודת דוד (שם). רש"י (ד"ה ראשית) מקשה, שהרי שנינו בברייתא לעיל שהכתב נברא בערב שבת. וכאן בברייתא מבואר שהתורה נבראה קודם בריאת העולם, ואם כן, הכתב נברא קודם בריאת העולם. ומתרץ רש"י, שהברייתא לעיל מדברת בכתב של הלוחות והוא נברא בערב שבת, אבל התורה היתה כתובה קודם בריאת העולם, ונכתבה באש שחורה על גבי לבנה. כה. **על** פי רש"י (תהלים שם). כו. **כמבואר** בגמרא (עירובין יט.). כז. **היינו** ברקיע השביעי שנקרא 'ערבות'. כמבואר בגמרא (חגיגה יב:). כח. **וכיסא** הכבוד מכוון כנגד מקום בית מקדשנו. רש"י (ירמיה שם). כט. **ונקרא** שמו ינון, לפי שהוא לשון מלכות ושררה. רש"י (תהלים שם). ל. **הרש"ש** (ד"ה אור) מביא בשם המדרש (ב"ר פ"ד) שלומד, שאש של גהנום נבראה ביום שני, מהפסוק 'כי ערוך מאתמול תפתה' (ישעיה ל לג), יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום. לא. **ע"פ** המצודת דוד (שם). והוסיף הרד"ק (שם), שיהיה זה נס שהתולעת לא תשרף מהאש. לב. **שאין** הקב"ה שמח במפלתם של רשעים (מגילה י:). חזקוני (בראשית א ז). לג. **רשב"ם** (על התורה שם). לד. **רש"י** (ד"ה מזר). וביאר המהרש"א (ח"א ד"ה מפני), שאמנם ביום שני, כיון שעדיין לא נברא אדם ולא היה חטא לדון הרשעים, לא נאמר על אור גיהנם 'טוב', אבל משנברא אדם בששי, וחטא בעץ הדעת, ונגזרה מיתה על האדם ועל דורותיו, ושיהיו הרשעים נידונין בגיהנם, אז נאמר עליו 'טוב'. לה. **הגהת** היעב"ץ (ד"ה והביא) עפ"י רש"י (ד"ה וטחן). לו. **מדרש** (ב"ר פב טו). לז. **ע"פ** רש"י (על התורה שם). ונקרא שמם ימים, מפני שאימתן מוטלת על הבריות. כמבואר בגמרא (חולין ז:). לח. **שהם** קשרים וסתומים הכלולים בתורה, כלומר, אלו הדורשים מקראות סתומים וחתומים. רש"י (ברכות כד. ד"ה דורשי). ו'חמורות' הוא מלשון קשר. לט. **הוא"ו** של 'ואיה' מיותר, וכאילו נכתב 'איה וענה', והרבה יש במקרא כעין זה. רש"י (שם). אמנם הרשב"ם (שם) פירש ששמו היה 'ואיה', עיי"ש. מ. **שהיה** מלך פרס בימי רבא. רש"י (ד"ה שמואל). מא. **רש"י** (ד"ה אלה). כמבואר בבכורות (מט:), 'קיימא לן כרב באיסורי, וכשמואל בדיני'. מב. **בגמרא** במסכת בבא בתרא (קטו:), הגירסא 'רבה'. ומפרש הרשב"ם (שם ד"ה איכא), שגם את רבה כינו 'שבור מלכא' משום שבכל מקום שחולק עם רב יוסף הלכה כמותו, מלבד בשלש הלכות [שדה, ענין, ומחצה], שאין הלכה כמותו אלא כרב יוסף (בבא בתרא קיד:). והוסיף המלא הרועים (ד"ה איכא), שאפשר לומר כך גם על רבא לפי הגירסא כאן, כיון שהלכה כמותו בכל מקום שנחלק עם אביי, חוץ מב'יע"ל קג"ם' (קדושין נב. ועוד). מג. **מבואר** בתורה (במדבר יז טז-כו), שאחר מחלוקת קורח ועדתו, אמר ה' למשה שיקח מכל נשיא מנשיאי השבטים מקל, ויכתוב על כל מקל את שמו של הנשיא, ועל המקל של שבט לוי יכתוב את שם אהרן, ויניח את כל המקלות מול ארון העדות. ולמחרת מצא משה את מקלו של אהרן שהוציא פרחים ושקדים. ומבאר התוספות רי"ד (ד"ה אף), שאותם פרחים ושקדים נבראו בערב שבת בתוך המקל, ולא יצאו עד אותה שעה. מד. **לאחר** שברא הקב"ה את אדם וחוה, היה מתעסק בבריאת השדים. וכשברא רוחותיהן לא הספיק לברוא להן גוף עד שקידש היום, ונשארו רוחות בלא גוף. רע"ב (אבות פ"ה מ"ו).

בְּגִדּוּ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן שהיו חקוקות בו צורותיהם של כל החיות והבהמות שבעולם[א].

אגב הברייתא הקודמת מביאה הגמרא בריימ"א נוספת: תָּנוּ רַבָּנָן, שִׁבְעָה דְּבָרִים מְכוּפִּים מִבְּנֵי אָדָם - אינם ידועים לבני אדם[ב], אֶחָד הֶן, יוֹם הַמִּיתָה - יום שימות בו[ג]. וְיוֹם הַנֶּחָמָה של כל אדם, מתי יתנחם מדאגתו[ד]. וְעוֹמֶק הַדִּין, שורב בני אדם אינם יודעים לעומק הדין, וטועים לדון שלא כהלכה[ה]. וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ מָה בְּלִבּוֹ שֶׁל חֲבֵירוֹ, וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ בַּמֶּה מִשְׁתַּכֵּר - באיזה מסחר יצליח וירוויח ממנו[ו]. וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מָתַי תַּחֲזוֹר למלוך[ז]. וּמַלְכוּת חֲנֵיבָת - מלכות רומי[ח] מָתַי תִּתְבַּלֶּה מן העולם.

הגמרא מביאה בריימ"א נוספת שמונה דברים נוספים שעלו במחשבה ליבראות: תָּנוּ רַבָּנָן, שִׁשָּׁה דְּבָרִים עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לִיבָּרְאוֹת ולבסוף נבראו, וְאֵלּוּ הֵן עָלוּ - במחשבה ליבראות, דִּין הוּא שֶׁיִּבָּרְאוּ, כיון שבלעדיהם לא היה אדם מתקיים. ואלו הם, עַל הַמַּת שֶׁנִּסְרַחַ, שאם לא היה כן, היו קרוביו מצניעים אותו, ורואים את צערם תמיד לפניהם. וְעַל הַמַּת שֶׁיִּשְׁתַּכְּחֶה מִן הַלֵּב, שאם לא כן יחשוב עליו תמיד ויצטער הרבה. וְעַל הַתְּבוּאָה שֶׁתִּרָקֵב, שאם לא היה כן, היו בעלי התבואה שומרים אותה לעצמם, ומביאים רעב לעולם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, עַל הַמְּטַמֵּא שֶׁיִּצָּא, שאם לא היה כן, במה היו מתפרנסים העניים שאין להם שדה וכרם[ט], כיון שלא יוכלו להחליף סחורות זו בזו, ועל ידי המטבע יוכלו לקנות סחורות ולהתפרנס.

* * *

משנה משנתנו מבארת הלכה נוספת התלויה במנהג המקום, לגבי עשיית מלאכה בתשעה באב[י]: בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּתִשְׁעָה בְּאָב, ולא נהגו איסור בזה, עוֹשִׂין - מותרים לעשותה, וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בתשעה באב, אֵין עוֹשִׂין - אסורים בעשייתה[יא]. וּבְכָל מָקוֹם ואף במקום שלא נהגו איסור, תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּטֵלִים - צריכים להתבטל, כיון שראוי שיכירו בחיסרון בית המקדש יותר מאחרים[יב]. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, לְעוֹלָם יַעֲשֶׂה אָדָם - יש לאדם רשות לעשות את עַצְמוֹ כְּתַלְמִיד חָכָם לענין זה ולהתבטל ממלאכה[יג].

*

גמרא הגמרא דנה אם תשעה באב דינו כשאר תענית ציבור: אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין חומרות של תַּעֲנִית צִיבּוּר על עצירת גשמים[יד], כגון להתענות כבר מהלילה ולהאסר במלאכה, נוהגות בְּבָבֶל, אֲפִילּוּ בְּתִשְׁעָה בְּאָב בְּלֵבְדֵי[טו], כיון שאין מתענים בבבל על עצירת גשמים, כיון שבבל אינה צריכה להם[טז], ומשום כך בשאר התעניות שגזרום בה על צרות אחרות, אין נוהגים בהן בחומרות של תענית ציבור[יז].

מקשה הגמרא: לְמֵימְרָא - וכי בא הדבר ללמד דְּכָבָר שְׁמוּאֵל, שתִּשְׁעָה בְּאָב בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁלּוֹ אָסוּר באכילה ובמלאכה[יז], וְהָאָמַר שְׁמוּאֵל, תִּשְׁעָה בְּאָב, בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁלּוֹ מוּתָּר באכילה ובמלאכה. וְכִי תֵּימָא דְּקָסָבַר שְׁמוּאֵל שִׁבְעָה תַּעֲנִיּוֹת צִיבּוּר בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁלּוֹ מוּתָּר באכילה ובמלאכה, ולכן השווה אליו את תשעה באב, וְהָאֲנַן תָּנַן לגבי תענית ציבור (תענית יב:): שֶׁאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין רק מְבַעוֹד יוֹם, וּלְמִטְעֵי מֵאי בא לו להביא ראיה מדין זה, האם לְאוֹ לְמִטְעֵי שאסורים באכילה ושתיה בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שהוא ספק יום ספק לילה, וחזרת הסתירה מדברי שמואל האם תשעה באב דינו כתענית ציבור או לא.

מתרצת הגמרא: לָא, אין כוונת המשנה למעט שאסורים אף בבין השמשות, אלא אמרה שרק בערב התענית מבעוד יום מותר, כדי לְמֵעוּטֵי שרק בערב התענית מבעוד יום מותר לאכול ולשתות, אך מֻשְׁחָשֵׁיכָה אסור, אולם אכן בבין השמשות סבר שמואל שמותר.

ראיה שבין השמשות של תשעה באב מותר באכילה ובמלאכה: נִימָא מְסָיֵיע לֵיהּ, ששנינו בברייתא, אֵין הבדל בֵּין תִּשְׁעָה בְּאָב לְיוֹם הַכִּיפּוּרִים, שיהיה מותר לכתחילה בתשעה באב מה שאסור ביום הכיפורים[יח], אֶלָּא שֶׁזֶּה - יום הכיפורים, כיון שהוא מן התורה קְפָקְפוּ אֶסּוּר, וְזֶה - תשעה באב, קְפָקְפוּ מוּתָּר[יט]. מוכיחה הגמרא, מַאי קְפָקְפוּ מוּתָּר, האם לָאו שמותר בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שהוא ספק יום ספק לילה[כ].

דוחה הגמרא: לָא, אין כוונת הברייתא לגבי ספק לענין בין השמשות, אלא בַּדְּאָמַר רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ [-בנו] דְּרַב אִידִי להלן בסמוך, שהספק המדובר בברייתא הוא לְקֻלְיָא דְּיַרְחָא - לענין קביעות החודש, כשיש לנו ספק האם עיברו בית דין את החודש הקודם ביום נוסף, וראש חודש זה הוא יום אחד מאוחר יותר או לא, שנוהגים שני ימים מספק רק ביום הכיפורים ולא בתשעה באב[כא], וְהָכָא נַמִי - ואף כאן יש לומר כתירוץ זה, שכוונת הברייתא לְקֻלְיָא דְּיַרְחָא - לספק בקביעות החודש, אך בבין השמשות אף בתשעה באב אסור.

הגמרא מביאה דעה אחרת לענין בין השמשות של תשעה באב: דְּרַשׁ רַבָּא, עִוְּרוּת [-מעוברות] וּמֵנִיקוֹת מִתְעַנּוֹת וְמַשְׁלִימוֹת את התענית עד חשיכה[כב] בְּ - בתשעה באב, דִּדְרַשׁ שִׁמְעוֹנוֹת וְמַשְׁלִימוֹת את התענית עד חשיכה בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים, וְאַף בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁלּוֹ - של תשעה באב באכילה ובמלאכה[כג]. וְכֵן אָמְרוּ שִׁמְעוֹ דְּרַבִּי יוֹחָנָן.

הגמרא מקשה סתירה בדברי רבי יוחנן: וְכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי, שבין השמשות של תשעה באב אסור באכילה ובמלאכה, וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תִּשְׁעָה בְּאָב אֵינוֹ מִתְעַנֶּה צִיבּוּר, וּמַאי לָאו - האם אין כוונתו שאינם שוים לְעִנְיַן בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, שבתענית ציבור אסור באכילה ושתיה אף בבין השמשות, ובתשעה באב אסור רק משחשיכה[כד].

מתרצת הגמרא: לָא, אין כוונתו שתשעה באב אינו כתענית ציבור לענין איסור אכילה ומלאכה בבין השמשות, אלא לְענין איסור מְלָאכָה ביום התענית עצמו כשכבר ודאי לילה, שבתענית ציבור אסורים במלאכה (תענית יב:), והשמיענו רבי יוחנן שתשעה באב אינו כתענית ציבור, ומותר במלאכה מעיקר הדין מלבד מקום שנהגו בו איסור[כה].

מקשה הגמרא: הרי לענין איסור מְלָאכָה, הרי כבר תָּנִינָא במשנתנו שתשעה באב אינו כתענית ציבור, ששנינו מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ להתיר לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּתִשְׁעָה בְּאָב, עוֹשִׂין, וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מלאכה בו, אֵין עוֹשִׂין, ומבואר שהדבר אינו איסור, אלא תלוי במנהג. וַאֲפִילּוּ רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא אָמַר - אין כוונתו במה שאמר שכל אדם יעשה את עצמו כתלמיד חכם וינהג איסור במלאכה בתשעה באב, שאכן אסור לעשות מלאכה בתשעה באב, אֶלָּא דְּבִי רַבִּי יַתִּיר וְלֹא עָבִיד - שאם אדם רוצה לעשות את עצמו כתלמיד חכם, ולישב בטל בלא לעשות מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו

א. **רש"י** (ד"ה בגדו) כדי שעל ידי כך יקבצו אל האדם כל הבריות כדי שיקראו להם שמות, כמפורש בתורה (בראשית ג כ). וכן כדי שיהיו כבושים תחת האדם, כמובא בפסוק (שם ט סה). מהרש"א (בגליון ש"ס ד"ה חיה ומזמרים), והוסיף רש"י, שבגד זה נמסר לנמרוד, ולכן נאמר בפסוק (בראשית י ט) 'על כן יאמר כנמרוד גבור ציד', ועשו הרג את נמרוד ונטל את בגדו, לפיכך נאמר עליו בפסוק (שם כה כז), שהיה 'איש יודע ציד', ועל בגדים אלו נאמר בפסוק (שם כז טו) 'ותקח רבקה את בגדי עשו הבן הגדול החמדות אשר אתה בבית, ותלבש את יעקב בנה הקטן'. בפירוש שני פירש רש"י, שבגדו של אדם הראשון, היינו כתנות עור שעשה הקב"ה לאדם וחוה לאחר חטא עץ הדעת (שם ג כא). ופירש רש"י (פסחים שם) שכתנות אלו היו חלקות כצפורן ומדובקות לעורם. ופירוש נוסף כתב, שהיו עשויות מעור כמו צמר ארנבים שהוא רך וחם. וראה עוד בגמרא סוטה (יג.). ב. **וזהו** צורך העולם שיהיו נעלמים מבני אדם, עין יוסף (ד"ה שנים). ג. **המיכה** שאינו יודע לבני אדם, הוא על דרך מה שאמרו חז"ל (פסחים קנג.), שוב יום אחד לפני מיתתך, וכיון שאינו יודע את יום המיתה יעשה תשובה כל ימיו. מהרש"א (ד"ה יום). ד. **רש"י** (ד"ה יום). הטעם שאין אדם יודע מתי יהיה יום ישועתו, מבאר הבן יהוידע (ד"ה שנים), כיון שאם היה יודע, היה שמח בישועתו קודם שיגיע זמנה, וכיון שהקב"ה קצב לאדם מידה מסוימת של צער כדי שיתכפרו עוונותיו עד ליום ישועתו, ועל ידי ידיעתו את יום ישועתו יצטער פחות, אם כן נמצא שלא יתכפרו כל עוונותיו על ידי כך. וכן אם ידע שישועתו תהיה בעוד זמן רב, יכבד עליו צערו ביותר, והעולם לא יוכל להתקיים כך. אבל כשאינו יודע מתי יום ישועתו ימתין לו בכל יום ויום. המהרש"א (ד"ה יום) כתב, שיותר נראה לפרש, שיום הנזכמה הוא יום ביאת המשיח שיתנחמו בו ישראל מגלותן. וכתב שהטעם שזמן הגאולה נסתר מבני אדם, כיון שמטבאר בגמרא (סנהדרין צז:), שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכיון שיהיו בכל יום בתשובה משום שאינם יודעים את יום מיתתם, לכך נגאלין. ה. **רש"י** (ד"ה ומזמרים) בפירושה הראשון, כלומר, שרוב הדיינים דנים על פי טענות בעל הדין ועדות העדים, ואינם מעמיקים בדבר שמא עדות העדים היא שקר, ושמא התובע רמאי, וכיון שאינם מעמיקים אין זה דין אמת. בן יהוידע (ד"ה ומזמרים) וכתב המהרש"א (ש"ס ד"ה ומזמרים), שבא ללמדנו שיהיה מתון בדין. פירוש נוסף הביא רש"י, שהוא עומק דין שמים לעתיד לבא. ומבאר הבן יהוידע (שם), שאף אם יש עשרה אנשים שיעשו את אותו עוון שזה בשוה. וכולם שוים זה בפני זה, אבל באמת אין דינם ועונשם שוה למעלה, וזהו עומק דין שמים. ובבניהו (ד"ה ומזמרים) מבאר, שעומק דין שמים היינו, שיסורים הבאים על האדם, אין אנו יודעים מה טיבם ומה הסיבה שנגרמו, ויכולות להיות כמה סיבות לכך.

ג. **שאם** היה יודע היה כל אחד יורד לחיי חבירו כדי לבטל את מחשבתו שחשב עליו. מהרש"א (ש"ס ד"ה חיה ומזמרים). וראה עוד ביעב"ץ (ד"ה חיה ומזמרים), ובבן יהוידע (ד"ה חיה ומזמרים). ז. **והטעם**, כיון שיהיו כולם להוטים להשתכר באותו הדבר, והסותרים יפקיעו את המחיר. מהרש"א (ש"ס ד"ה חיה ומזמרים), והבניהו (ד"ה חיה ומזמרים). ח. **מאי** חיבת, מבואר בבן יהוידע (ד"ה חיה ומזמרים), שהוא לשון חיבה, שהיו מחבבים אותה ביותר. ט. **שיצא** מסחר יצלח וירוויח ממנו. ומבואר בבן יהוידע (ד"ה חיה ומזמרים), שהוא לשון חיבה, שהיו מחבבים אותה ביותר. י. **משנה** שהתענית בתשעה באב היא מיסוד הנביאים. מאירי (שם). יא. **אין** עושין - מותרים לעשותה, ובמקום שנהגו שלא לעשות אסורים - בלא מטר]. ריטב"א (ד"ה מקום). יב. **אך** בדרישה יש הבדל גדול בעניינים. שהעובד על איסורי יום הכיפורים במדי נענע בכרת, ובתשעה באב רק עובר על איסור [מדרבנן]. רש"י (ד"ה אין עין עין).

יג. **רש"י** (תענית יח: ד"ה מתענה).

לעשותה, הרשות בידו ולא מיחזי כיוהרא - ואין חוששים שמא הדבר נראה כגאוה, משום שהרואים אותו בטל מצא מלאכה ולכן ישב בטל, וכפי שיתבאר, אבל מיסר - לאסור בו מלאכה לגמרי לכל אחד לא אסר. וכיון שכבר מבואר במשנה שמלאכה אינה אסורה בתשעה באב, לא הוצרך רבי יוחנן להשמיענו זאת.

לכן מתרצת הגמרא באופן אחר את דברי רבי יוחנן: אלא, מאי תשעה באב אינו בתענית ציבור, היינו דתפיסת נעילה, שבתענית ציבור מתפללים תפילת נעילה כיום הכיפורים[יח], ואילו בתשעה באב אין מתפללים תפילה זו.

מקשה הגמרא: וכי יתכן שסבר רבי יוחנן שאין להתפלל נעילה בתשעה באב, והרי אמר רבי יוחנן (גליון כפ), ולואי שיתפללו אדם כל צרכו והודאה כל היום כולו, ולכן אדם שמסתפק אם התפלל, חוזר ומתפלל, ומוכח שאין בתפילה יתירה משום ברכה לבטלה, ואם כן הרי ניתן להתפלל נעילה בתשעה באב[יט].

מתרצת הגמרא: על אף שמותר להתפלל תפילת נעילה גם בתשעה באב, ולואי שיתפלל אדם כל היום, מכל מקום יש הבדל בזה בין תשעה באב לתענית ציבור, התם - שם בתענית ציבור תפילת נעילה חובה היא מתקנת חכמים, ואילו הכא - כאן בתשעה באב השמיענו רבי יוחנן שתפילת נעילה היא רק רשות ולא חובה[כ].

הגמרא מתרצת באופן נוסף את דברי רבי יוחנן שתשעה באב אינו כתענית ציבור: ואיבעית אימא - ואם תרצה אמור, מאי - מה כוונת רבי יוחנן שתשעה באב אינו כתענית ציבור, היינו לענין עשרים וארבעה ברכות שבתפילת תענית ציבור (תענית טו.), שהיו מוסיפים שש ברכות על השמונה עשרה שבכל תפילה[כא], וברכות אלו אין מוסיפים בתשעה באב[כב].

הגמרא מביאה ביאור נוסף בדברי רבי יוחנן: רב פפא אמר, מאי - מה כוונת רבי יוחנן שתשעה באב אינו כתענית ציבור, לעולם היינו לענין בין השמשות כפי שסברנו בתחילה, אך אין הפירוש כפי שסברנו שבא להתיר בין השמשות של תשעה באב, וקשה לדבריו שבין השמשות של תשעה באב אסור באכילה ובמלאכה, אלא כוונת דבריו שתשעה באב אינו כתענית ציבור להחמיר, שאינו כשלש תעניות הציבור הראשונות שהיו מתענים אם לא הגיעו גשמים עד ראש חודש כסליו (סס י), שבהם אוכלים ושותים אף משחשיכה כמבואר במשנה (סס), וכל שכן בבין השמשות, אלא תענית תשעה באב היא כתעניות הציבור האחרונות שהיו גוזרים על הציבור אם עברו התעניות הראשונות ולא נענו (סס יב:), שבהם היו אוכלים ושותים רק מבעוד יום כמבואר במשנה (סס), ואסורה תשעה באב כמותן באכילה ושתיה מבין השמשות ואילך.

הגמרא מקשה על רבי יוחנן ורבא שאמרו אכילה ושתיה בבין השמשות בתשעה באב: מיתיבי, שנינו בברייתא, אין הבדל בין תשעה באב ליום הכיפורים, שיהא מותר לכתחילה בתשעה באב מה שאסור ביום הכיפורים, אלא שזה - יום הכיפורים פסקו אסור, וזה - תשעה באב פסקו מותר[כא]. ומבארת הגמרא, מאי - מה כוונת הברייתא שפסקו מותר, לאו - האם אין כוונתה שבין השמשות שלו, שהוא ספק יום ספק לילה, מותר באכילה ושתיה, וקשה לרבא ולרבי יוחנן שאסרוהו.

מתרצת הגמרא: אמר רב שישא בריה דרב אידי, לא, כוונת הברייתא היא לקבוצא דירחא - לענין קביעות החודש, כשיש לנו ספק האם עיברו בית דין את החודש הקודם ביום נוסף, שנוהגים שני ימים מספק רק ביום הכיפורים ולא בתשעה באב[כג].

עתה מביאה הגמרא ראיה מדברי הברייתא לעיל, שיום הכיפורים ספקו אסור ותשעה באב ספקו מותר: מדויק, שדווקא לענין זה יש הבדל ביניהם, הא כל שאר הדברים הנוהגים בהם מחמת התענית זה וזה שוין לאיסור, ודין זה מסייע לדברי רבי אלעזר ששתי התעניות שוות באיסור רחיצה, דאמר רבי אלעזר, אסור לו לאדם שישים את אצבעו בפיו בתשעה באב, משום שיום זה אסור ברחיצה, בדרך שאסור לחושיט אצבעו במים ביום הכיפורים שאסור ברחיצה.

מקשה הגמרא: מיתיבי, שנינו בברייתא, אין הבדל בין תשעה באב לתענית ציבור, אלא שזה - תענית ציבור אסור בעשיית מלאכה, וזה - תשעה באב מותר בעשיית מלאכה במקום שנוהגו בה היתר. ומדויק, הא כל שאר דברים זה וזה שוין, ומשמע בין להקל ובין להחמיר, ולפי זה אם מצאנו קולא באחד מהם, אף בשני יש להקל. ואילו נביי תענית ציבור תניא (תענית יג.), כשאמרו במשנה (סס יב:) שבתעניות ציבור האחרונות על עצירת גשמים אסור ברחיצה, לא אמרו אלא שאסור לאדם רחיצת כל גופו, אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו לא. ואם תשעה באב שוה לתענית ציבור בשאר ההלכות, אף הושטת אצבע במים מותרת בו, וקשה לרבי אלעזר שאסר זאת.

מתרצת הגמרא: אמר רב פפא,

יח. כפי שנינו במשנה בתענית (טו.), שבשלשה זמנים בשנה הכהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום, בתפילות שחרית ומוסף ומנחה ונעילה, ושלשת הזמנים הם בתעניות ציבור ובמעמדות ובימים הכיפורים. רש"י (ד"ה נפשך). יט. תיבה זו מיותרת, ובאמת במקור דין זה בברכות אין תיבה זו, וגם התוספות כאן (ד"ה ואפילו) לא גרסוה. הגהות וציונים. כ. ומכל מקום מצוה יש בזה. תוספות (ד"ה ואפילו). כא. ראה בהערה בעניין זה לעיל הטעם שלא הביאה הגמרא עוד חילוקים בין תשעה באב ליום הכיפורים.

אין ללמוד מדברי הברייתא שיש הבדל בין תשעה באב לתענית ציבור בעשיית מלאכה, שהם שוים באסור הדברים ואף ברחיצה, שכן אף אם תאמר שתנא אחד שנה את שתי הברייתות שאין בין תשעה באב ליום הכיפורים וכו' ושאין בין תשעה באב לתענית ציבור וכו'[א], יש לומר שה**תָּנָא קַמַּאי קַתָּנֵי** - שנה בהן את הדברים שבהם תשעה באב קל מתעניות אחרות. בתחילה שנה שאין תשעה באב קל מיום הכיפורים לכתחילה, רק בספיקו, ובסוף שנה שתשעה באב קל מתענית ציבור רק בעשיית מלאכה[ב]. אך בחומרות שתשעה באב חמור מתעניות אחרות לא עסק התנא, וממילא אין לדייק מדבריו שלענין שאר הדברים הם שוים.

★

שנינו במשנה: וְכֻלָּן מָקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וכו' בטלים ממלאכה בתשעה באב. רבן שמעון בן גמליאל אומר, לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם.

הגמרא מקשה סתירה במחלוקת רבן שמעון בן גמליאל וחכמים: תָּמְיְרָא - וכי ניתן לומר **דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל סָבַר לָא חָיְישִׁינַן לְיוֹהֲרָא** - שאין חוששים לגאוה, ולכן מותר לעשות עצמו כתלמיד חכם ולהתבטל ממלאכה, **וְרַבָּנַן סְבְרֵי דְּחָיְישִׁינַן לְיוֹהֲרָא**, ולכן התירו זאת רק לתלמיד חכם[ג]. **וְהָא אִיפְּכָא שְׁמָעִינַן לְהוּ** - והרי שמענו ששניהם סברו להיפך, **דְּתָנַן** (כתובות נח:) **חָתָן אִם יָרְאָה קְרִיאַת שְׁמַע בְּלֵילָה הָרִאשׁוֹן** של נישואיו[ד], אף שאינו מחויב בזה (עם ע"ש), **קוֹרֵא** - רשאי לקרוא[ה]. **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אֲמַר, כְּיוֹן שֶׁאֵין כָּל הָרוֹצֶה לְיטוֹל אֶת הַשֵּׁם יִטּוֹל**, כלומר לא כל אחד יכול ליטול לעצמו כתר פרישות ויראת חטא, לומר שאינו יכול להתבטל מקבלת מלכות שמים בקריאת שמע אפילו לילה אחד, משום שנראה כמתגאה[ו], והעושה כן מוחים בידו, ורק אם היה מוחזק לרבים כחסיד וחכם מותר לו. ומבואר שרבן שמעון בן גמליאל חשש לגאוה, וחכמים לא חששו.

מתרצת הגמרא: אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מוּחְלֶפֶת הַשִּׁיטָה של שני התנאים, שהתנא שסידר שתי מחלוקות אלו, טעה באחת מהן והחליף את השיטות[ז].

תירוץ אחר: רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ [-בנו] **דְּרַב אִידִי אָמַר,** לעולם **לָא תֵּיפּוֹךְ** - אל תהפוך את השיטות באחת מן המחלוקות, שכן ניתן לתרץ את הסתירות בזה, שהסתירה מדבריהם **דְּרַבָּנַן** בברכות שלא חששו שמעשיו נראים כגאוה, **אַדְרַבָּנַן** כאן שחששו שמעשיו נראים כגאוה, **לָא קָשְׁיָא,** שכן **הָכָא** במשנתנו לגבי התבטלות מעשיית מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו לעשותה, **בְּיוֹם דְּכוּלֵּי עָלְמָא בְּעִבְדֵי מְלָאכָה וְאִיהוּ לָא עֲבִיד,** ומשנה ממנהג שאר בני המקום, דבר כזה **מִיחֲזֵי כְּיוֹהֲרָא** - נראה כגאוה, **אֲבָל הָתָם** בחתן הקורא את שמע, **בְּיוֹם דְּכוּלֵּי עָלְמָא קָרֵי** - קוראים קריאת שמע, **וְאִיהוּ נָמֵי קָרֵי** עמהם, ואינו משנה ממנהג שאר האנשים[ח], **לָא מִיחֲזֵי** מעשהו **כְּיוֹהֲרָא.** וגם הסתירה מדבריו **דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל** בברכות שחשש שמעשהו נראה כגאוה, **אַדְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל** כאן שלא חשש שמה שמתבטל ממלאכה נראה כגאוה - **לָא קָשְׁיָא,** כיון שיש לתרץ, **דְּהָתָם הוּא דְּבָעֵינַן כַּוָּונָה** - שדווקא בקריאת שמע, צריך כוונה בקריאתה, **וְאֶפְשָׁר דְּלָא מְצֵי כַּוְונֵי דַּעְתֵּיהּ** - ואנו עדים שאינו יכול לכוין דעתו משום טירדת בעילת מצוה של הנישואין[ט], **אִם אַף** על פי כן קורא קריאת שמע, **מִיחֲזֵי כְּיוֹהֲרָא,** שמתגאה שיכול לקרוא ולכוין דעתו יותר מחתן אחר, **אֲבָל הָכָא** במשנתנו לענין התבטלות מעשיית מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו לעשותה, **לָא מִיחֲזֵי כְּיוֹהֲרָא,** שהרואים אותו מתבטל **אָמְרִי,** שעושה כן משום **שְׁמָלְאכָה הִיא דְּלֵית לֵיהּ** לעסוק בה, ולא משום שנוהג איסור בזה, **וּפוֹק חֲזֵי מָה בְּמָה שֶׁבָּאנִי אֵיצֶה בָּשׁוֹקֶה** - צא וראה כמה בטלנים יש בשוק שלא מצאו מלאכה לעסוק בה.

★ ★ ★

משנה המשנה חוזרת לבאר המנהג בענין עשיית מלאכה בערבי פסחים, ומבארת מנהג ארץ ישראל בזה[י]: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים[יא]: בִּיהוּדָה שבארץ ישראל[יב] **הָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְסָחִים עַד חֲצוֹת, וּבְגָלִיל לֹא הָיוּ עוֹשִׂין** מלאכה **כָּל עִיקָּר** ואף קודם חצות[יג]. **אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר, מָה רָאִיתָה** ממעשי בני **יְהוּדָה וְגָלִיל לָבָאן,** הרי אין כאן איסור, אלא הדבר תלוי במנהג המקומות, שבמקום שנהגו היתר במלאכה בערב פסח קודם חצות, מותר, ובמקום שנהגו לאסור אסור, ולא ניתן להביא ראיה לכך ממעשי בני יהודה או בני הגליל. **אֶלָּא** כך יש לשנות הלכה זו, **בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה** בערב פסח קודם חצות, **עוֹשִׂין** - מותר לבני המקום לעשות מלאכה, **וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת** מלאכה בערב פסח קודם חצות, **אֵין עוֹשִׂין** - אסור לעשות מלאכה[יד]. **מִדְּקָאָמַר** - ומכך שאומר **רַבִּי מֵאִיר** כשבא לחלוק על רבי יהודה, שהדבר תלוי **בִּמְקוֹמָא, מִכְּלָל** - משמע מזה **דְּרַבִּי יְהוּדָה** שחילק בין יהודה לגליל **אִיסּוּרָא קָאָמַר** - מתכוין לומר שהדבר תלוי באיסור, כלומר שבני יהודה סברו שמותר לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, ובני הגליל סברו שאסור, שאם אכן גם כוונת רבי יהודה להשמיע מנהגיהם, במה נחלק עליו רבי מאיר, הלא אף הוא סבר כמותו שהדבר תלוי במנהג, אלא שהשמיע שביהודה נהגו בו היתר ובגליל החמירו על עצמם ונהגו איסור[טו].

הגמרא מקשה על המובא בברייתא שרבי יהודה התיר עשיית מלאכה בערב פסח עד חצות: וְכִי כְּבָר רַבִּי יְהוּדָה שִׁיטָה אַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן **מִוֹתָּר בַּעֲשָׂיִית מְלָאכָה** עד חצות, **וְהָתַנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַמְנַסֵּךְ** - העוקר עשב מבין החבראטז **בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר** בניסן[טז], **וּבִטְעוּת נֶעֱקָרָה** שיבולת התבואה עצמה עם שורשה **בְּיָדוֹ** יחד עם העשב, **וְרוֹצֶה לְשׁוֹתְלָהּ** שוב באדמה, **שׁוֹתְלָהּ** רק **בְּמָקוֹם הֶמְּיוּם,** כלומר, במקום לח הממהר לקלוט את הזרע, כדי שתמהר השיבולת להוציא שרשים ותקלט באדמה קודם שיבוא זמן הקרבת קרבן העומר ביום ששה עשר בניסן, שהקרבת העומר מתירה באכילה רק את התבואה שנזרעה וכבר הוציאה שרשים באדמה[יז], **וְאֵין שׁוֹתְלָהּ בְּמָקוֹם הֶגָּרוּר** - אדמה יבשה, שאינה ממהרת לקלוט את הזרע, מפני שלא תיקלט השיבולת באדמה עד זמן הקרבת העומר, ולא יוכל לאכול את הצומח ממנה עד הקרבת העומר הבא בשנה הבאה[יח]. ומכך ששנה רבי יהודה הלכה זו במנכש בשלשה עשר בניסן, יש לדייק, שדווקא המנכש **בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר אֵין** - אכן מותר לו לשתול את השיבולת שוב, אך המנכש **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, לֹא.** ויש לדקדק מה הטעם שהתיר רבי יהודה דווקא בשלשה עשר ולא בארבעה עשר, אם משום שלא תיקלט באדמה לפני הקרבת העומר ביום ששה עשר כמבואר, **מִכְּדֵי שְׁקִינַן לֵיהּ** - הרי שמענו **דְּרַבִּי יְהוּדָה הָאֹמֵר** במשנה (פסחים פ"ג מ"ז[יט]), **שֶׁכָּל הָרַכָּבָה** - נטיעת ענף באילן אחר, וכל שכן נטיעה רגילה[כ], **שֶׁאֵינָהּ קַיֶּמֶת** את הזריעה ומוציאה שרשים **שִׁשָּׁה יָמִים,** כלומר, בתוך שלשה ימים, **שׁוּב אֵינָהּ קַיֶּמֶת,** ואין מועילה זריעה והרכבה זו[כא], **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** שלרבי יהודה **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן **מִוֹתָּר בַּעֲשָׂיִית מְלָאכָה, לֶיתֵי לֵיהּ** - מדוע היה צריך רבי יהודה לשנות בריייתא זו דווקא **בִּשְׁשָּׁה עָשָׂר, וְהָאֵיצָא אַרְבֵּיסַר וַחֲמִיסַר וּמַקֵּצָת שִׁיתְסַר** - והרי אף אם ישתול בארבעה עשר, יש שלשה ימים שתקלט השיבולת עד זמן הקרבת העומר, והיינו מקצת יום ארבעה עשר שנשאר לאחר ששתל, יום חמשה עשר, ומקצת יום ששה עשר עד זמן ההקרבה, וביום הראשון והאחרון יחשב מקצת היום ככולו, והיה לרבי יהודה לשנות דין זה אף בארבעה עשר. אלא מוכרח שסבר רבי יהודה שיום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה אף קודם חצות[כב], ולקשה על המבואר בברייתא לעיל, שלרבי יהודה היו בני יהודה עושים מלאכה בערב פסח.

א. **רש"י** (ד"ה תנא) על פי אור החמה (פכ"ו אות סה). ב. **משום** שחושב שיכול לכוין בקריאתו. מאירי (ד"ה תנא קמא). ג. **שמראה** עצמו שיכול לכוין את ליבו. רש"י (פרקים ח: ד"ה לם). ד. **רש"י** (ד"ה מוחלפת), ומשמע שלא ידוע מי אמר כל שיטה, אלא שאחד מהם אמר כך והשני כך, וסדר אחת מהמחלוקות יש להחליף. ה. **וגם** הדבר מסור לכל אדם לומר ויכול אני לכוין דעתי. מאירי (ד"ה אמר רמב"ם (שלוחים ומשמרים, פסחים פ"ו מ"ט). ו. **רש"י** (ברכות יט, ד"ה מפני). ז. **שנחלקה** לשלשה חלקים, הגליל, יהודה ועבר הירדן. מאירי (ד"ה תנא קמא). ח. **רבינו** חננאל (ד"ה אלמלא) ועוד ראשונים. ט. **מאירי** (ד"ה אלמלא). י. **וכשם** שמצינו לענין תענית דרבנן שהלילה חלוק מן היום. מאירי ונמוקי יוסף (שם).

יא. **על** פי רש"י (ד"ה מתענכ). וראה בהגהות וציונים שם הגירסאות בזה. יב. **הגמרא** תבאר להלן בסמוך מדוע נקט הלכה זו דווקא ביום שלשה עשר בניסן. יג. **וכן** שנינו בראש השנה (יב:). רש"י (ד"ה מנכסן). יד. **על** פי רע"ב (פסחים פ"ג מ"ז). טו. **ונקט** רבי יהודה 'הרכבה', להשמיענו שאף הרכבה, שקשה בה לשני האילנות להשתרש ולהתחזק יחד, שיעורה בשלשה ימים, וכל שכן נטיעה תפארת ישראל (פסחים שם, יכן פאת מנ). טז. **ואף** שלכאורה גם המקשה ידע שאפשר לתרץ שבריייתא זו נשנית בבני גליל [וכפי שאכן מתרצת הגמרא], מכל מקום נשא ונתן בדברי הברייתא כדי לבא לקושיית הגמרא לקמן בסמוך 'והאיכא לילה'. תוספות ורבינו פרץ (ד"ה אמר).

★

גמרא הגמרא מקשה סתירה למשנתנו ממה ששנינו במשנה בתחילת הפרק: מֵיצִיקְרָא תָּנָא מַנְּהָנָא - בתחילת הפרק (לעיל ג.) שנה התנא, שבמקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים, ובמקום שלא נהגו לעשות אין עושים, ומוכח שחלה את עשיית המלאכה בערב פסח במנהג המקום[יח], **וְאִילּוּ לְבַסּוֹף** במשנתנו **תָּנָא אִיפּוּךְ** - שנה בלשון איסור 'הלילה בית שמאי אוסרים', ומשמע שמלאכה אסורה בערב פסח בכל מקום[יט].

מתרצת הגמרא: אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לָא קַשְׁיָא, הָא - המשנה הראשונה ששנינו שעשיית מלאכה בערבי פסחים עד חצות תלויה במנהג, ונשנתה בדעת **רַבִּי מֵאִיר, וְהָא** - משנתנו נשנתה בדעת **רַבִּי יְהוּדָה,** שסבר שאין הדבר תלוי במנהג המקומות, אלא יש סוברים שאסור בכל מקום, ויש סוברים שמותר בכל מקום, **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, **אֲמַר רַבִּי יְהוּדָה, בִּיהוּדָה הָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְסָחִים עַד חֲצוֹת, וּבְגָלִיל אֵינָן עוֹשִׂין** מלאכה **כָּל עִיקָּר** ואף קודם חצות. **אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר, מָה רָאִיתָה** ממעשי בני **יְהוּדָה וְגָלִיל לָבָאן,** הרי אין כאן איסור, אלא הדבר תלוי במנהג המקומות, שבמקום שנהגו היתר במלאכה בערב פסח קודם חצות, מותר, ובמקום שנהגו לאסור אסור, ולא ניתן להביא ראיה לכך ממעשי בני יהודה או בני הגליל. **אֶלָּא** כך יש לשנות הלכה זו, **בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה** בערב פסח קודם חצות, **עוֹשִׂין** - מותר לבני המקום לעשות מלאכה, **וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת** מלאכה בערב פסח קודם חצות, **אֵין עוֹשִׂין** - אסור לעשות מלאכה[כא]. **מִדְּקָאָמַר** - ומכך שאומר **רַבִּי מֵאִיר** כשבא לחלוק על רבי יהודה, שהדבר תלוי **בִּמְקוֹמָא, מִכְּלָל** - משמע מזה **דְּרַבִּי יְהוּדָה** שחילק בין יהודה לגליל **אִיסּוּרָא קָאָמַר** - מתכוין לומר שהדבר תלוי באיסור, כלומר שבני יהודה סברו שמותר לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, ובני הגליל סברו שאסור, שאם אכן גם כוונת רבי יהודה להשמיע מנהגיהם, במה נחלק עליו רבי מאיר, הלא אף הוא סבר כמותו שהדבר תלוי במנהג, אלא שהשמיע שביהודה נהגו בו היתר ובגליל החמירו על עצמם ונהגו איסור[כב].

הגמרא מקשה על המובא בברייתא שרבי יהודה התיר עשיית מלאכה בערב פסח עד חצות: וְכִי כְּבָר רַבִּי יְהוּדָה שִׁיטָה אַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן **מִוֹתָּר בַּעֲשָׂיִית מְלָאכָה** עד חצות, **וְהָתַנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַמְנַסֵּךְ** - העוקר עשב מבין החבראכג **בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר** בניסן[כג], **וּבִטְעוּת נֶעֱקָרָה** שיבולת התבואה עצמה עם שורשה **בְּיָדוֹ** יחד עם העשב, **וְרוֹצֶה לְשׁוֹתְלָהּ** שוב באדמה, **שׁוֹתְלָהּ** רק **בְּמָקוֹם הֶמְּיוּם,** כלומר, במקום לח הממהר לקלוט את הזרע, כדי שתמהר השיבולת להוציא שרשים ותקלט באדמה קודם שיבוא זמן הקרבת קרבן העומר ביום ששה עשר בניסן, שהקרבת העומר מתירה באכילה רק את התבואה שנזרעה וכבר הוציאה שרשים באדמה[כד], **וְאֵין שׁוֹתְלָהּ בְּמָקוֹם הֶגָּרוּר** - אדמה יבשה, שאינה ממהרת לקלוט את הזרע, מפני שלא תיקלט השיבולת באדמה עד זמן הקרבת העומר, ולא יוכל לאכול את הצומח ממנה עד הקרבת העומר הבא בשנה הבאה[כה]. ומכך ששנה רבי יהודה הלכה זו במנכש בשלשה עשר בניסן, יש לדייק, שדווקא המנכש **בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר אֵין** - אכן מותר לו לשתול את השיבולת שוב, אך המנכש **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, לֹא.** ויש לדקדק מה הטעם שהתיר רבי יהודה דווקא בשלשה עשר ולא בארבעה עשר, אם משום שלא תיקלט באדמה לפני הקרבת העומר ביום ששה עשר כמבואר, **מִכְּדֵי שְׁקִינַן לֵיהּ** - הרי שמענו **דְּרַבִּי יְהוּדָה הָאֹמֵר** במשנה (פסחים פ"ג מ"ז[כו]), **שֶׁכָּל הָרַכָּבָה** - נטיעת ענף באילן אחר, וכל שכן נטיעה רגילה[כז], **שֶׁאֵינָהּ קַיֶּמֶת** את הזריעה ומוציאה שרשים **שִׁשָּׁה יָמִים,** כלומר, בתוך שלשה ימים, **שׁוּב אֵינָהּ קַיֶּמֶת,** ואין מועילה זריעה והרכבה זו[כח], **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** שלרבי יהודה **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן **מִוֹתָּר בַּעֲשָׂיִית מְלָאכָה, לֶיתֵי לֵיהּ** - מדוע היה צריך רבי יהודה לשנות בריייתא זו דווקא **בִּשְׁשָּׁה עָשָׂר, וְהָאֵיצָא אַרְבֵּיסַר וַחֲמִיסַר וּמַקֵּצָת שִׁיתְסַר** - והרי אף אם ישתול בארבעה עשר, יש שלשה ימים שתקלט השיבולת עד זמן הקרבת העומר, והיינו מקצת יום ארבעה עשר שנשאר לאחר ששתל, יום חמשה עשר, ומקצת יום ששה עשר עד זמן ההקרבה, וביום הראשון והאחרון יחשב מקצת היום ככולו, והיה לרבי יהודה לשנות דין זה אף בארבעה עשר. אלא מוכרח שסבר רבי יהודה שיום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה אף קודם חצות[כט], וקשה על המבואר בברייתא לעיל, שלרבי יהודה היו בני יהודה עושים מלאכה בערב פסח.

מתרצת הגמרא: אָמַר רָבָא, בָּבְלִי [-לבני הגליל] **שָׁנוּ** ברייתא זו, שכיון שהם סוברים שאסור לעשות מלאכה בארבעה עשר, הוצרך רבי יהודה לומר את ההלכה של המנכש ועקר תבואה ושותלה, בשלשה עשר בניסן בדווקא.

חוזרת הגמרא ומקשה: וְהָאֵיכָּא - והרי לבית הלל הותרה מלאכה בליל ארבעה עשר בניסן אף לבני הגליל, והיה לו לומר את ההלכה במנכש ועקר בליל ארבעה עשר בניסן ולאו דווקא ביום שלשה עשר. **מתרצת הגמרא: אָמַר רַב שֵׁשֶׁת**, רבי יהודה שנה זאת **בְּבֵית שַׁמַּאי**, שאסרו במשנתנו מלאכה לבני הגליל גם בליל ארבעה עשר בניסן.

הגמרא מביאה תירוץ נוסף: רַב אַשֵׁי אָמַר, לְעוֹלָם רבי יהודה שנה את דין מנכש ועקר, **בְּבֵית הִלֵּל**, ומכל מקום אמר דין זה ביום שלשה עשר ולא בליל ארבעה עשר, **לְפִי שֶׁאֵין דַּרְכָּן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לְנַכֵּשׁ** שדותיהם **בָּלַיְלָה** אלא ביום[יד], ורבי יהודה דיבר במשנה רק על אופן שהוא דרך בני אדם[טו].

הגמרא מביאה תירוץ נוסף על הקושיא מהברייתא: רַבִינָא אָמַר, לְעוֹלָם שנה רבי יהודה את ההלכה שהמנכש ועקר תבואה ושותלה בשלשה עשר בניסן, **בִּיהוּדָה** שבה התירו מלאכה ביום ארבעה עשר בניסן, ומכל מקום לא היה יכול להעמיד דבריו בארבעה עשר, כיון שבאופן זה ישארו להשרשה רק יום חמישה עשר בניסן כיום שלם, ואילו הימים ארבעה עשר וששה עשר בניסן ישארו רק במקצתם, **וּבְהַשְׁרָשָׁה**, דהיינו שהזרע מוציא שרשים רק אם נקלט בתוך שלשה ימים, **חַד מְקַצַּת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ אָמְרִינַן** - אומרים שנחשב מקצת היום ככולו רק ביום אחד, כגון אם מנכש ושותל בבין השמשות של כניסת ארבעה עשר, שקודם הבאת העומר נשארו שני ימים שלמים של ארבעה עשר וחמשה עשר בניסן, ומקצת ששה עשר בניסן, ועליו אומרים שנחשב מקצת היום ככולו, ויש לומר שהתבואה נקלטה בארמה קודם העומר, והקרבת העומר התירה באכילה את התבואה שתגדל, אבל **תְּרֵי מְקַצַּת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ לָא אָמְרִינַן** - בשני ימים אין אומרים שמקצת כל אחד מהם יחשב ככולו, וכגון המנכש ושותל בארבעה עשר בניסן, שנשארו עד העומר מקצת יום ארבעה עשר, וכל יום חמישה עשר, ומקצת יום ששה עשר, שבאופן זה אין אומרים שכל אחד מהם יחשב ככולו[טז].

★ ★ ★

משנה המשנה מבארת מלאכות שהתירו אף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח: רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל מְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ קוֹדֶם לְאַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן, אף במקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, מכיון שכבר התחיל בה **גּוֹמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן עד חצות[יג]. **אֲבָל לֹא יַתְחִיל בָּהּ בְּתְחִלָּה** [-לכתחילה] **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן במקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה, **וְאַף עַל פִּי שֶׁיְּכוֹל לְגוֹמְרָהּ** קודם חצות[יגא].

יד. **ואף** לאחר עלות השחר עד הנץ החמה אין דרכם לנכש, שהרי בית הלל התירו לעשות מלאכה עד הנץ החמה. צל"ח (ב"ק כג:). טו. **רבינו** חננאל (ב"ק כג:). **אוצר** הגאונים (ב"ק השמטות). ואף שדברי זה לכאורה תלוי במציאות, בכמה זמן משריש הזרע, ראה בנודע ביהודה (קמא מהדו"ת סי' מז), שאפשר שתחילת היום או סוף היום גורם את השינוי. וראה טעם אחר באור החמה (ב"ק תכ"ו). טז. **ולא** הותר אלא עד שיעור זה שיכול למספר ומלכלכ, שאף שאין שיעור למעשה גדול מהם, מכל מקום לא התירו בהמשך המשנה לעשותם אלא עד חצות. ראי"ש (סי' ח). כא. **מאירי** (ב"ק - השמ"ט).

המשנה מביאה שיטה המוסיפה להקל שיש אומנויות שמותר אף להתחיל בהן[כב]: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, שָׁלֹשׁ אוּמָנִיּוֹת בְּעֵלֵיהֶן עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּאוּמָנוּתָם בָּעֲרֵבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת בכל מקום[כג] לצורך המועד[כד], **וְאֵלּוּ הֵן, הַחַיָּטִין וְהַסַּפָּרִים וְהַכּוֹבְסִין**[כה]. **רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף לָרַצָּעִנִּין** - עושי מנעלים חדשים[כו], מותר לעשות את מלאכתם בערב פסח עד חצות[כז].

★

גמרא שנינו במשנה: רבי מאיר אומר, כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר, גומרה בארבעה עשר.

הגמרא מסתפקת באופן ומעם דינו של רבי מאיר: אֵיבָעֵיָא לְהוּ, מה שאמר רבי מאיר שמותר לגמור מלאכה בארבעה עשר בניסן, אך אין להתחיל בו מלאכה, האם במלאכה שהיא **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד תְּנַן, אֲבָל** במלאכה שהיא **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אֲפִילּוּ מִינְגַּר נָמֵי לָא** - אסור אף לגמור את המלאכה בארבעה עשר בניסן. **אוֹ דִלְמָא,** דווקא במלאכה שהיא **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד תְּנַן** - שנינו שלרבי מאיר אסור להתחיל, ומכל מקום לגמור מותר, **אֲבָל** אם המלאכה היא **לְצוֹרֶךְ** המועד, **אֲתַחוֹלֵי מְתַחֵלִּינַן** - מותר אף להתחיל בה. **אוֹ דִלְמָא** - שמא נאמר צד שלישי, שרבי מאיר דיבר **בֵּין** במלאכה **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד וּבֵין שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ** המועד, שבשני מיני המלאכות **מִינְגַּר אִין** - אכן מותר לגמור מלאכה שהתחיל בה, אך **אֲתַחוֹלֵי לָא.**

הגמרא מנסה לפשוט את הספק: תָּא שְׁמַע לפשוט את הספק, ששנינו בברייתא בדברי רבי מאיר, **אֲבָל לֹא יַתְחִיל** במלאכה **בְּתְחִלָּה** [-לכתחילה] **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן, ואסור **אֲפִילּוּ** לעשות רק **צְלִיל קָטָן** - חגורה קצרה[כח], או **אֲפִילּוּ שְׁבָבָה קְטַנָּה** - כיפה קטנה העשויה כרשת שעל ראש האשה[כט]. **וּמַאי** - מה כוונת הברייתא בתיבת **'אֲפִילּוּ'**, האם **לָאו שֶׁאֲפִילּוּ הָנֵי** - דברים אלו **דְּלָא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** נעשים, **מִינְגַּר אִין אֲתַחוֹלֵי לָא** - מותר רק לגמור אך לא להתחיל, **וּמְלָּל** - משמע מזה, **דְּשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ** המועד **מִינְגַּר נָמֵי לָא גְּמִירִינַן** - אף לגמור את המלאכה אסור, ונפשוט שכך סבר רבי מאיר[ל].

דוחה הגמרא: לָא, לְעוֹלָם יתכן לומר **דְּשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ מִינְגַּר נָמֵי גְּמִירִינַן** - שאף מלאכות שאינן לצורך המועד שהתחיל בהם קודם ארבעה עשר מותר גם לגומרן ורק לא להתחיל בהן, ולצורך המועד יתכן שאף מותר להתחיל[לא], **וּמַאי 'אֲפִילּוּ'** שאמרה הברייתא על צלצול קטן ושבכה קטנה, היינו **שֶׁאֲפִילּוּ הָנֵי נָמֵי דְּזוּטְרֵי נִינְהוּ** - גם דברים אלו שקטנים הם, **דְּקַלְקֵל דַּעְתָּךְ אֲמִינָא,** שכיון שעשייתם נמשכת רק זמן מועט, **הַתְּחִלָּתָן זוֹ הִיא** כבר **גְּמַר מְלַאכְתָּן,** ולכן **נָתְחִיל בָּהּ נָמֵי** לעשותם **לְצֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** בערב פסח, **קְמַשְׁמַע לַן** הברייתא שדווקא לגומרם מותר, אך להתחיל בעשייתם אסור[לא].

נסיון אחר לפשוט הספק: תָּא שְׁמַע, ששנינו בברייתא, **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד לֹא,**

כב. **מאירי** (שם). כג. **ואף** במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. על פי רש"י (ב"ק שם), שלא כתבה זאת המשנה בפירוש מפני שמלאכות אלו, בסתם לצורך המועד הן, כמבואר במועד קטן (יג:). כה. **טעם** ההיתר יתבאר בברייתא בגמרא. כו. **רש"י** (לעלן ג"ע ב"ש ממ"ש). כז. **שאף** זה לצורך המועד הוא. מאירי (ב"ק - השמ"ט). כח. **רש"י** (שבת קא. ד"ה וזומא). כט. **עַל** פי רש"י בכלכים (ל' ז' ח) ובאיוב (יט ח). ל. **תוספות** (ב"ק ומ"ש). לא. **כגון** עשיית חגורות ותכשיטים הנצרכים לו במועד. ר"י מלוניל (לעלן ג"ע ב"ש כג).

גּוֹמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן, אַף בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה. **מִבְּאן שֶׁהָיָה** מוֹתָר לְגוּמְרָהּ, **בְּזְמַן שֶׁהִתְחִיל בָּהּ קוֹדֶם אַרְבָּעָה עָשָׂר, אֲבָל** אִם **לֹא הִתְחִיל בָּהּ קוֹדֶם אַרְבָּעָה עָשָׂר, לֹא יַתְחִיל בָּהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר**, וַאֲפִילּוּ **אֲפִילּוּ** לְהַתְחִיל לַעֲשׂוֹת **צִיצִית**[1] קָטָן אוֹ **אֲפִילּוּ** שֻׁבָּכָה קְטַנָּה. וּמִדְּוִיק מְלָאכָה הַנַּעֲשֵׂית **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אֵין** - אֲכָל מוֹתָר לְגוּמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אַךְ אָסוּר לְהַתְחִיל בָּהּ, אֲבָל מְלָאכָה הַנַּעֲשֵׂית **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד לֹא** - אַף לְגוּמְרָהּ אָסוּר, וּמִכֹּחַ כָּךְ הַצַּד הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַסֵּפֶק, שֶׁרַק מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד מוּתָר לְגוּמְרָהּ וְאָסוּר לְהַתְחִיל בָּהּ, אֲבָל שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אָסוּר אַף לְגַמְרָהּ.

דּוחֶה הַגְּמָרָא: לְעוֹלָם יֵשׁ לוֹמַר **שֶׁהוּא הַדִּין דְּאֲפִילּוּ** מְלָאכָה הַנַּעֲשֵׂית **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ** הַמּוֹעֵד גּוֹמְרִינַן - גַּם מִתּוֹר לְגוּמְרָהּ[א], **וְהָא קָא מַשְׁמַע לָן** בְּרַבְּרְיְיתָא כְּשֶׁאָמְרָה שֶׁמְּלָאכָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד גּוֹמְרָהּ, **דַּאֲפִילּוּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד מִיגְּמַר אִין אָתְחוֹלֵי לֹא.**

הַגְּמָרָא פּוֹשֶׁטֶת הַסֵּפֶק מִבְּרַיְיתָא אַחֶרֶת: תָּא שְׁמַע, שֶׁשִּׁנְּינוּ בְּבְרַיְיתָא, **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, גּוֹמְרָהּ** - מוּתָּר לְגוּמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן, אֲפִילּוּ בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח[2], וְכָל מְלָאכָה **שֶׁאֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אֲסוּרָה**[3] אַף לְגוּמְרָהּ בְּעֶרֶב פֶּסַח וְלֹא רַק לְהַתְחִיל בָּהּ). **וְשׁוֹנֶה** - וּמוּתָּר לַעֲשׂוֹת **מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ** הֵיתֵר בָּזֶה, וְאַף אִם אֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד[ב]. **מַדְּייְקִת הַגְּמָרָא:** מִכָּךְ שֶׁהִבְרַיְיתָא עוֹסֶקֶת בְּגֹמֶר מְלָאכָה שֶׁאֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, וְעַל כָּךְ שָׁנִינוּ שֶׁמּוּתָּר בְּעֶרֶב פֶּסַח בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה, מִשְׁמַע שֶׁדַּווְקָא בְּמָקוֹם **שֶׁנָּהֲגוּ אֵין** - אֲכָל מוּתָּרִים לְגַמֵּר מְלָאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח אַף שֶׁאֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אַךְ בְּמָקוֹם שֶׁ**לֹּא נָהֲגוּ** לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח **לֹא**, וְאַף שֶׁאֵינוֹ מַתְחִיל בְּמְלָאכָה אֶלָּא רַק גּוֹמְרָהּ אֲסוּרָה, וְרַק לְגַמֵּר מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד מוּתָּר. **וְשָׁמַע מִינָּהּ** - וּמִכֹּחַ שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּעֶרֶב פֶּסַח, רַק **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אֵין** - אָכֵן מוּתָּר לְגַמֵּר אֶת הַמְּלָאכָה, אֲבָל **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד לֹא**, כְּפִי הַצַּד הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַסֵּפֶק. **מַסִּיקָה הַגְּמָרָא:** **שְׁמַע מִינָּהּ** - אָכֵן יֵשׁ לְהוֹכִיחַ כָּךְ.

*

שָׁנִינוּ בְּמִשְׁנָה: וְחֲכָמִים אוֹמְרִים שָׁלֹשׁ אוּמָנִיּוֹת עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, וְאֵלּוּ הֵן, הַחַייָטִין וְהַסַּפָּרִים וְהַכּוֹבְסִין. רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף רַצְעָנִין.

הַגְּמָרָא מֵבִיאָה בְּרַייְתָא הַמְבָאֶרֶת אֶת טַעַם הַהֵיתֵר לַעֲשׂוֹת מְלָאכוֹת אֵלּוּ בְּעֶרֶב פֶּסַח: תָּנָא, הַחַייָטִין מוּתָּרִים בְּמְלַאכְתָּם בְּעֶרֶב פֶּסַח, **שֶׁכֵּן** מְצִינוּ שֶׁמְּלָאכָה זוֹ אִיסּוּרָהּ קַל יוֹתֵר מִשְּׁאָר מְלָאכוֹת, שֶׁמְּבוֹאָר בַּמִּשְׁנָה (מוֹ"ק ח:) שֶׁ**הַהֶרְיוֹט** שֶׁאִינוֹ אוֹמֵן בְּתְפִירָה, **תּוֹפֵר בְּדַרְכּוֹ** אַף **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד** שֶׁאִיסּוּר עֲשִׂיַּית מְלָאכָה בּוֹ חָמוּר יוֹתֵר מִבְּעֶרֶב פֶּסַח[ג], וּמִמְּילָא בְּעֶרֶב פֶּסַח הַקַּל יוֹתֵר, הַקִּילוּ שָׁאַף לְחַייֵב אוֹמֵן מוּתָּר לִתְפֹּר כִּדַּרְכּוֹ. **וְהַסַּפָּרִין וְהַכּוֹבְסִין** מוּתָּרִים בְּמְלַאכְתָּם בְּעֶרֶב פֶּסַח, **שֶׁכֵּן** אַף מְלָאכוֹת אֵלּוּ אִיסּוּרָן קַל יוֹתֵר, שֶׁמְּבוֹאָר בַּמִּשְׁנָה (סנ"ה י:) **שֶׁהָאָבָא מִמְּזִרְיָא הָיָה וְהִיוּצִיא מִבֵּית הָאֲסוּרִין וְסִפְּרוֹ וְכִבְּסוּ לוֹ בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, אַף שֶׁלְּכַתְּחִלָּה אָסוּר[ד], כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת זֹאת לִפְנֵי הַמּוֹעֵד, וְכֵיוָן שֶׁמְּצִינוּ בְּמְלַאכוֹת אֵלּוּ הֵיתֵר בְּמִקְצָת אַף בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד הַחְמוּר, בְּעֶרֶב פֶּסַח הַקַּל יוֹתֵר הַקִּילוּ לְכָל אָדָם[ה]. **וְרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר שֶׁאַף הָרַצְעָנִין** מוּתָּרִים בְּמְלַאכְתָּם בְּעֶרֶב פֶּסַח, שֶׁאַף מְלָאכָה זוֹ אִיסּוּרָהּ קַל יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַמְּלָאכוֹת, **שֶׁכֵּן שְׁנֵי רַגָּלַיִם מְתַקְּנִין** - מוּתָּרִים לְתַקֵּן אֶת **מְנַעֲלֵיהֶן** שֶׁנִּקְרְעוּ אוֹ שֶׁנִּפְרַם הַתֵּפֶר שֶׁלָּהֶם[ו] **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**[ז], וְכֵיוָן שֶׁמְּצִינוּ שֶׁהִקִּילוּ בָּהֶם בְּחוּל הַמּוֹעֵד בְּתִיקּוּן, בְּעֶרֶב פֶּסַח שֶׁהוּא קַל יוֹתֵר הִקִּילוּ אַף לַעֲשׂוֹת מְנַעֲלִים חֲדָשִׁים.

הַגְּמָרָא מְבָרֶרֶת בַּמֶּה נַחְלְקוּ רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְחֲכָמִים: בְּמַאי קָמְיפַלְגִי רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְחֲכָמִים, הָאִם לְמַדִּים מְעוֹלֵי רְגָלִים לְהַתִּיר עֲשִׂיַּית מְנַעֲלִים חֲדָשִׁים בְּעֶרֶב פֶּסַח. **מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: מָר** - רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה **סָבַר, שֶׁלָּמְדִין** הֵיתֵר זֶה **מֵהַתִּיאַת הַמְּלָאכָה** שֶׁל מְנַעֲלִים, דְּהַיְינוּ עֲשִׂיַּית מְנַעֲלִים חֲדָשִׁים, מַמָּה שֶׁהִתִּירוּ אֶת **סוֹף הַמְּלָאכָה** שֶׁהוּא תִּיקּוּן מְנַעֲלִים בְּחוּל הַמּוֹעֵד. **וּמָר סָבַר** - וַחֲכָמִים סְבָרוּ, **שֶׁאֵין לָמְדִין אֶת תְּחִילַּת הַמְּלָאכָה** שֶׁל מְנַעֲלִים **מִסּוֹף הַמְּלָאכָה** שֶׁלָּהֶם, שֶׁאַף שֶׁהִתִּירוּ אֶת סוֹף הַמְּלָאכָה דְּהַיְינוּ לְתַקֵּן מְנַעֲלִים שֶׁנִּקְרְעוּ בְּחוּל הַמּוֹעֵד, מִכָּל מָקוֹם לֹא הִתִּירוּ אֶת תְּחִילַת הַמְּלָאכָה דְּהַיְינוּ לַעֲשׂוֹת מְנַעֲלִים חֲדָשִׁים בְּעֶרֶב פֶּסַח.

* * *

מִשְׁנָה **הַמִּשְׁנָה מְפָרֶטֶת כַּמָּה מִלְאכוֹת שֶׁמּוּתָּר לַעֲשׂוֹתָן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּנִיסָן וּבְמוֹעֵד: מוֹשִׁיכִין שׁוֹכְכִין סַהֲרֵנְגוֹלִים** - מְנִיחִים בֵּיצִים תַּחַת הַתַּרְנְגוֹלוֹת כְּדֵי שֶׁיִּרְבְּצוּ עֲלֵיהֶן וְיִתְחַמְּמוּ וְיִגְדְּלוּ אֶפְרוֹחִים, בְּיוֹם **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בְּנִיסָן. **וְכֵן תַּרְנְגוֹלֶת** הָרוֹבֶצֶת עַל הַבֵּיצִים **שֶׁבָּרְחָה, מַחֲזִירִין אוֹתָהּ לִמְקוֹמָהּ** שֶׁתִּמְשִׁיךְ לִרְבֹּץ עֲלֵיהֶן. **וְאִם** הַתַּרְנְגוֹלֶת הָרוֹבֶצֶת **מֵתָה, מוֹשִׁיבִין** תַּרְנְגוֹלֶת **אַחֶרֶת תַּחְתֶּיהָ.**

וְכֵן **גּוֹרְפִין** לְאִשְׁפָּה שֶׁבַּחוּץ, וְזֹאת הַנִּמְצָא **מִתַּחַת רַגְלֵי הַבְּהֵמָה** בְּיוֹם **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בְּנִיסָן, **וּבַמּוֹעֵד** - בְּחוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד, רַק **מַסָּקִין** אוֹתוֹ **בַּדְּרָיִן.**

וְכֵן **מוֹזְקִיקִין בָּלִים** מִקְּלִקְלִים לְבֵית הָאוֹמֵן כְּדֵי שֶׁיִּתְקָנֵם, **וּמְבִיאִין** כֵּלִים מְתוּקָנִים **מִבֵּית הָאוֹמֵן** לְבֵיתוֹ[ח], **אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** - שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּמוֹעֵד.

*

גמרא **שָׁנִינוּ שֶׁבְּאַרְבָּעָה עָשָׂר מוּתָּר לְהוֹשִׁיב תַּרְנְגוֹלוֹת לִרְבּוֹץ עַל בֵּיצִים וְכֵן לְהַחְזִיר תַּרְנְגוֹלֶת שֶׁבָּרְחָה. שׁוֹאֵלת הַגְּמָרָא: הֶשְׁתָּא אוֹתוֹבֵי מוֹתְבִינַן** - עַתָּה שֶׁשָּׁנִינוּ שֶׁמּוּתָּר לְהוֹשִׁיב לְכַתְּחִלָּה תַּרְנְגוֹלֶת לִרְבּוֹץ עַל בֵּיצִים, **אַהֲדוּרֵי מַיְתְבִינַן** - וְכִי צָרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ גַּם שֶׁאִם יָשְׁבָה וּבָרְחָה שֶׁמּוּתָּר לְהַחְזִירָהּ. **מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא:** אָמַר **אַבָּיֵי**, מַה שֶּׁנִּכְתַּב **בְּסֵיפָא** שֶׁמּוּתָּר לְהַחְזִיר, **אָתְיָא** - בָּא לְלַמֵּד **לְחַזּוֹיֵי שֶׁל מוֹעֵד** שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהוֹשִׁיב כְּלָל מֵרֹאשׁ[ט].

הַגְּמָרָא מְגַבִּילָה אֶת הַהֵיתֵר לְהַחְזִיר בְּחוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד: אָמַר רַב הוּנָא, לֹא שָׁנוּ שֶׁמּוּתָּר לְהַחְזִיר תַּרְנְגוֹלֶת שֶׁבָּרְחָה בְּחוּלוֹ שֶׁל מוֹעֵד **אֶלָּא בְּתוֹךְ שְׁלֹשָׁה** יָמִים **לְמָרְבָּדָהּ** - לְזֹמַן שֶׁמַּרְדָּה וּבָרְחָה **דְּאָמְתַי לֹא פָּרַח צִיכְרָא מִינָּהּ** - שֶׁעֲדַיִין לֹא נִסְתַּלְּקָה הַחֲמִימוּת מֵהַתַּרְנְגוֹלֶת וְקַל לְהַחְזִירָהּ[י]. וְכֵן דַּווְקָא בְּאוֹפֶן שֶׁבָּרְחָה **אֲחַר שְׁלֹשָׁה** יָמִים **לִישִׁיבָתָהּ** עַל הַבֵּיצִים, **דְּפָרְחָא לָהּ בֵּיעֵי לְגַמְרֵי** - שֶׁנִּסְרְחוּ הַבֵּיצִים וְאֵינָן רְאוּיוֹת לְאֲכִילָה כְּלָל, וְאִם לֹא תַּחְזִיר לְרַבֵּץ יִפָּסְדוּ לְגַמְרֵי. **אֲבָל לְאַחַר שְׁלֹשָׁה** יָמִים **לְמָרְבָּדָהּ, דְּפָרַח לָהּ צִיכְרָא מִינָּהּ** - שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנָּה הַחֲמִימוּת וְקָשֶׁה לְהַחְזִירָהּ, וְכֵן אִם בָּרְחָה **תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה** יָמִים **לִישִׁיבָתָהּ, דְּאַפְּתִי לֹא פְּקִידִי בֵּיעֵי לְגַמְרֵי** - שֶׁעֲדַיִין לֹא נִפְסְדוּ הַבֵּיצִים לְגַמְרֵי וְהֵן רְאוּיוֹת לַאֲכִילָה לְמִי שֶׁאֵינוֹ אֵיסְטְנִיס, **לֹא מְהֵימְנִין**[יא].

דֵּעָה הַחוֹלֶקֶת עַל רַב הוּנָא: רַבִּי אַמִּי אָמַר, אֲפִילּוּ אִם בָּרְחָה **בְּתוֹךְ שְׁלֹשָׁה** יָמִים **לִישִׁיבָתָהּ, מְהֵדְּרִינַן** כְּדֵי שֶׁתַּמְשִׁיךְ לְגַדֵּר כֵּיוָן שֶׁרֹּאשָׁיוֹת רַק לְמִי שֶׁדַּעְתּוֹ יָפָה וְאֵינוֹ אֵיסְטְנִיס[יב].

מְבָרֶרֶת הַגְּמָרָא: בְּמַאי קָמְיפַלְגִי רַב הוּנָא וְרַבִּי אַמִּי, **מָר** - רַב הוּנָא **סָבַר שֶׁהֶחְפֵּד מְרוּחָה חֲשִׁשׁוּ** וְלֹכֵן כְּשֶׁמִּדְּרָה לְאַחַר שְׁלֹשָׁה יָמִים הֵתִּירוּ לְהַחְזִירָהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפָּסְדוּ הַבֵּיצִים לְגַמְרֵי, אַךְ **שֶׁהֶחְפֵּד מוּעָט לֹא חֲשִׁשׁוּ** וְלֹכֵן כְּשֶׁבָּרְחָה תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים לְאַחַר שֶׁיָּשְׁבָה אֲפִילּוּ לְאַחַר חֲצוֹת, הֵיְינוּ שֶׁאֲפִילּוּ כֵּן מֻתָּר לְהַחְזִירָהּ[יג]. **וּמָר סָבַר** - רַבִּי אַמִּי סָבַר שֶׁאֲפִילּוּ **שֶׁהֶחְפֵּד מוּעָט חֲשִׁשׁוּ** וְלֹכֵן כְּשֶׁבָּרְחָה תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים לְאַחַר שֶׁיָּשְׁבָה אֲפִילּוּ לְאַחַר חֲצוֹת, אֵין הַתִּירוּ לְהַחְזִירָהּ, כֵּיוָן שֶׁרֹּאשָׁיוֹת הֵן לְהִיכָּמֵר בְּזוֹל, לְא הִתִּירוּ לְהַחְזִירָהּ, **וּמָר** - רַבִּי אַמִּי **סָבַר שֶׁהֶחְפֵּד מוּעָט נַמִּי חֲשִׁשׁוּ** וְהִתִּירוּ לְהַחְזִירָהּ[יד].

*

שָׁנִינוּ בְּמִשְׁנָה: גּוֹרְפִין אֶת הַזֹּבֶל הַנִּמְצָא **מִתַּחַת** רַגְלֵי הַבְּהֵמָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר וּבְמוֹעֵד מִסְלְקִין לְצִדָּדִין.

א. **וכפי** הצד השלישי, שמה שאמר רבי מאיר שמותר בארבעה עשר לגמור אך לא להתחיל, כוונתו בין מלאכה שהיא לצורך המועד ובין מלאכה שאינה לצורך המועד. ב. **והיינו** עד חצות, שהרי אין לך צורך המועד יותר מלספר ומלכבס, ומכל מקום לא התירו במשנתנו אלא עד חצות. רא"ש (סי' ט). ג. **צריך** עיון מה שייך לשון איסור לרבי מאיר, הרי מבואר לעיל (ע"א) שלשיטתו הדבר תלוי במנהג ולא באיסור. וראה בחתם סופר (ד"ה מ"ש) מה שיישב בזה בהרחבה. ד. **ר"י** מלוניל (ד"ה פשיטא), ובמנחם משיב נפש (ד"ה מקום) דייק מדברי רש"י, שרק לגמור המלאכה מותר במקום זה, אך להתחיל אף שם אסור כשאין זה לצורך המועד. ה. **ואף** את השלש אומניות שהתירו חכמים בסיפא, אסור לעשות לשיטת רבי מאיר, ואף על ידי נכרי או אם תכירו עשה לו כך בחנם, אסור. אגודה (ד"ה מעם) בשם הראב"ד. ו. **עַל** פִּי רש"י (ד"ה לו נחנו). ז. **אף** שזה לצורך המועד, כדי שיעשה כן קודם הרגל ולא יכנס אליו כשהוא מגולל. כמבואר במועד קטן (יז:). ח. **מאירי** (לעיל ע"ב, ד"ה אמר - הכא). ט. **רש"י** (ד"ה מושיבין). וכתב המאירי (ד"ה מושיבין) שלפירוש זה מה שנקרא 'שובכין' [אף שהוא לשון השייך רק בעופות], הוא משום שצריך לסדר את הביצים על גבי חבן וקש כאדם המסדר קן לעופות, והביצים עצמן מכונות 'תרנגולין' על שם סופם [ולפי זה, תיבת 'לתרנגולים' אינה מתייחסת לתרנגולת הרובצת אלא לאפרוחים העתידים לצאת מהביצים, שבשבילם מתקנים את המקום]. עוד גירסא מביא רש"י (ד"ה שובכין), 'מושיבים שובכין ותרנגולת', והיינו שנאמרו כאן שני דיינים: א. מושיבין שובכין לזיונים כלומר מושיבין יונה על הביצים שלה. ב. מושיבין תרנגולת על הביצים שלה. וכתב רש"י שהפירוש השני מסתבר יותר לפי ש'שובך' אינו שייך בתרנגולים אלא ביונים. הגירסא שבגמרא לפנינו היא כמו הפירוש הראשון ברש"י[יז]. י. **הר"ן** (בעל חי"ד, ד"ה גופיה) כתב שהדיין של גורפין זבל, הוא אפילו לאחר חצות היום. והפני יהושע (ד"ה ומפקד) כתב שכל הדיינים שהוזכרו במשנה שמותר לעשותן ביום אז רבעה עשר, היינו אפילו לאחר חצות. וראה שם שהכריח כן מהגמרא להלן.

יא. **למסקנת** הגמרא, אף דין זה מדבר על יום ארבעה עשר. יב. **אבל** ביום ארבעה עשר שמותר לכתחילה להחשיב, אין צריך לומר שגם מותר להחזיר. טור (סי' תפח). יג. **רש"י** (ד"ה למחר). אמנם הט"ז (סי' תקו, סק"ג) והקרבן העדה (ס"ק ס"ב ד"ה ומן) ביארו באופן אחר, שלא פרחה החמימות מהביצים, והביאם הם המצפנעזון אחר ג' ימים. יד. **נמצא** לדעת רב הונא שבדי שיהא מותר להחזירה צריך שיתקיימו שני תנאים: א. שלא יעברו שלשה ימים מיום שמרדה. ב. שהספיקה לרבץ על הביצה לפחות שלשה ימים. אבל בלא שנתקיימו שני התנאים אסור להחזירה. רש"י (ד"ה לבל) והרא"ש (סי' ט) [יח]. ראה במגן אברהם (סי' תקו, סק"ג) שביאר מפני מה לא מתירים כאן אף בטורח ובהפסד מועט, אפילו שהתירו מלאכה גמורה בחול המועד משום דבר האבד. טו. **רש"י** (ד"ה ואפילו). 'איסטניס' היינו אדם מעונה ומפונק. רש"י בברכות (מז: ד"ה מזן). טז. **מסתבר** שמדובר שעדיין לא עברו שלשה ימים מהיום שברחה, ובזה נחלקו רב הונא ורבי אמי האם הותר טורח מועט משום הפסד מרובה. אבל אם כבר עברו שלשה ימים מהיום שברחה שיש טורח מרובה בהחזירה, גם רבי אמי מודה שאין מחזירים [אף שקרוב שברחה, ישבה יותר משלשה ימים ויפסדו הביצים לגמרי, שכיון ש'יש טורח גדול בהחזרה', לא הותר טורח גדול במועד אף במקום הפסד מרובה]. רא"ש (שם)[יט]. ראה בשפת אמת (ד"ה מ"ש) שדן מהו השיעור שתשב שלאחריו מותר להחזירה.

תָּנוּ רַבָּנָן, הַזָּבָל שֶׁנִּמְצָא בֶּחָצֵר, מְסַפְּקִין אוֹתוֹ לַאֲדָדִין אבל אין מוציאים אותו לאשפה שבחוץ, **וְהַזֹּבֵל שֶׁבָּרְפָת וְכֵן הַזֹּבֵל שֶׁבֶּחָצֵר, מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לָאַשְׁפָּה** שבחוץ.

מקשה הגמרא: הָא גּוּפָא שֶׁלָּא, שבתחילה אָמְרַת שׁוֹבֶל שֶׁבֶּחָצֵר מְסַפְּקִין אוֹתוֹ לַאֲדָדִין, וַהֲדַר תָּנֵי, זבל שֶׁבָּרְפָת וְשֶׁבֶּחָצֵר מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לָאַשְׁפָּה, ואם כן יש סתירה בברייתא האם מותר להוציא זבל מחוץ לחצר או רק לסלקו לצדדים.

מתרצת הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, לָא קַשְׁיָא, כָּאן - הדין שמותר לסלק לחוץ נאמר **בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, כָּאן** - הדין שמותר לסלקו לצדדים נאמר **בְּחוֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד.**

תירוץ נוסף: רָבָא אָמַר, הָא וְהָא - שני הדינים בברייתא נאמרו **בְּחוֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד** ולכן נאמר ברישא שמותר רק לסלקו לצדדים. **וְהָכִי קָאָמַר** בסיפא, **אִם נַעֲשָׂה חֲצַר בָּרְפַת** - אם כל החצר נתלכלכה ואין מקום לסלק לצדדים, **מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לָאַשְׁפָּה**[ג].

★

שנינו במשנה: מוֹלִיכִין בָּלִים לבית האומן **וּמְבִיאִין מִבֵּית הָאוּמָּן** אף על פי שאינם לצורך המועד.

הגמרא מביאה סתירה בין שתי משניות: אָמַר רַב פָּפָּא, בְּדֵיךְ זָן רַבָּא - רבא ברק אותנו אם נדע להשיב, והקשה, שבמשנתנו **תָּנַן, מוֹלִיכִין וּמְבִיאִין בָּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד. וְרָמִינְהוּ** שבמועד קטן (יג.) **תנן, אֵין מְבִיאִין בָּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן** במועד מפני הטורח, **וְאִם חוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יְגַנְּבוּ** מבית האומן, **מְקַנֵּן לְחֶצֵר אַחֶרֶת** הסמוכה לבית האומן אבל אסור לו לטרוח ולהביאם עד לביתו[ד]. נמצא שיש סתירה בין המשניות האם מותר להביא מבית האומן לביתו.

הסתירה מתורצת בהמשך דברי רב פפא: וּמְשָׁנֵינַן - והשבנו לרבא **לָא קַשְׁיָא, כָּאן** - במשנתנו ששנינו שמותר להביאם לביתו מדובר **בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, כָּאן** - ששנינו שאסור להביאם לביתו, מדובר **בְּחוֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד** שלא הותרה הטירחה לטלטל עד לביתו שרחוק מבית האומן, שלא לצורך המועד.

תירוץ נוסף: וְאִיבָּעֵית אֵימָא, הָא וְהָא - שתי המשניות עוסקות **בְּחוֹלוֹ שֶׁל מוֹעֵד, וְלָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּמַאֲמִינוּ** - במשנה שאסרה להביאם לביתו מדובר שבעל הבית מאמין לאומן שלא ימכרם לאחר, **כָּאן בְּשֶׁאֵינוּ מַאֲמִינוּ** - במשנתנו שהתירה להביאם לביתו מדובר שלא מאמין לו וחושש שימכרם לאחר וכיון שיש חשש הפסד, מותר להביאם במועד[ה].

ראיה לתירוץ השני: וְהָתַנְיָא, מְבִיאִין בָּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן בחולו של מועד. **בְּגוֹן** את **הַבַּד מִבֵּית הַבַּדָּר** [-אומן העושה כדים] **וְאֶת הַכּוּם מִבֵּית הַזְּגָג** [-אומן העושה כלי זכוכית] שהם נצרכים למועד. **אֲבָל לֹא** מביאים את **הָעֲפָר מִבֵּית הַבַּבָּע** שאינו לצורך המועד **וְלֹא** שאר **בָּלִים** שאינם נצרכים לו למועד, **מִבֵּית הָאוּמָּן. וְאִם אֵין לוֹ לוֹ** [לאומן] **מָה שֶׁיֵּאָבֵד** במועד, בעל הבית **נוֹתֵן לוֹ** את **שְׂכָרוֹ וּמְנִיחוֹ אֲצָלוֹ** - ומשאיר את הכלים אצל האומן ולא יטלם לביתו. **וְאִם** בעל הבית **אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** וחושש להשאירם אצלו, **מְנִיחָן בְּבֵית הַסְּמוּךְ לוֹ** [לאומן] אבל לא יטלם לביתו, **וְאִם חוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יִגְנְבוּ** משמ"ש, **מְבִיאָן בְּצִינְעָה בְּתוֹךְ** [-לתוך] **בֵּיתוֹ** כדי שלא יפסיד[ו]. ומוכח כמו התירוץ השני, שדין הבאת כלים מהאומן תלוי אם מאמינו.

הגמרא דוחה את התירוץ השני: תָּרַצְתְּ מְבִיאִין - התירוץ השני אמנם תירץ את הסתירה בדין 'מביאים כלים מבית האומן' אבל הסתירה בדין 'מוֹלִיכִין כלים לבית האומן' **קָשְׁיָא, דְּקָתָנֵי** במועד קטן **'אֵין מְבִיאִין** כלים מבית האומן', ואם אסור להביא, יש ללמוד **דְּכָל שֶׁכֵּן דְּאֵין מוֹלִיכִין** מביתו לבית האומן ואילו משנתנו התירה להוליך. ובזה אי אפשר לתרץ 'כאן במאמינו וכאן בשאינו מאמינו' שהרי הכלים עדיין אצל בעל הבית.

מסיימת הגמרא: אֶלָּא על כרחך **מְחַוֵּורְתָּא דְּרַשְׁנִינַן מַעִיקָּרָא** - צריך לומר כמו התירוץ הראשון.

★ ★ ★

משנה אגב המשניות שלימדו איזה מלאכות הותרו בארבעה עשר, הובאה משנתנו על מנהגי אנשי ירישלם, שאחד מהם היה בענין זה[ז].

שְׁשָׁה דְּבָרִים עָשׂוּ - נהגו לעשות **אַנְשֵׁי יְרִיחוֹ, עַל שְׁלֹשָׁה** מהם **מִיחוּ** חכמים **בְּיָדָם וְעַל שְׁלֹשָׁה לֹא מִיחוּ** חכמים **בְּיָדָם**[ח].

וְאֵלּוּ הֵן שלשת ההנהגות **שֶׁעָלֵיהֶם לֹא מִיחוּ בְּיָדָם:** א. **שֶׁהָיוּ מְרַכְּיבִין דְּקָלִים בָּל הַיּוֹם** של ארבעה עשר בניסן[ט]. ב. **וְכוֹרְכִין אֶת שַׁמְעַתְּ**[י]. ג. **וְקוֹצְרִין וְגוֹדְשִׁין** - עושים ערימה מהתבואה החדשה שנקצרה **לְפָנֵי** שהקריבו את קרבן **הָעֹמֶר**[יא].

וְאֵלּוּ שלשת ההנהגות **שֶׁעָלֵיהֶם מִיחוּ בְּיָדָם** חכמים: א. **הָיְתִירִין נְזִזִּית** - הורו היתר בענפים שגדלו בעצי חרוב ושקמה **שֶׁל הֶקְדֵּשׁ** - שאבותיהם הקדישו עצי חרוב ושקמה בלא ענפים, והם נהנו מהענפים שגדלו לאחר מכן.

יז. ביארנו לפי רש"י (ל"ה מגמ') שטעם האיסור להביא כלים מבית האומן הוא משום שאסור לטרוח במועד, ולכן גם כשהותר במקום הפסד, יש למעט בטירחה. וראה בעיוני הפשט טעמים נוספים[ז]. **יח. רש"י** (ל"ה במשמע) בפירוש הראשון. רש"י מביא פירוש נוסף, ש'כאן במאמינו היינו שבעל הבית מאמין לאומן שכשיבוא ליטול את הכלי לא יתבע את שכרו פעם נוספת, ולכך אסור לו ליטלם עתה שאין לו כל הפסד אם ישאירם [ומדובר שאינם נצרכים לו למועד, שאם נצרכים למועד מותר להביאם מהאומן. רמב"ם (פירוש המשניות, מו"ק פ"ג מ"ד) וכמבואר בברייתא בסמוך]. 'וכאן בשאינו מאמינו' היינו שחושש שכשיבוא בפעם אחרת ליטול את הכלים, האומן יתבע שוב את שכרו, ולכך מותר לו ליטלן במועד שלא יפסיד [ומדובר באומן שהאומן צריך את שכרו עכשיו ובעל הבית אינו יכול לדחותן]. **יט. בלימור** מהבית הסמוך לאומן, ואין זה כמו במשנה במועד קטן שהובאה לעיל שמדובר שחושש שיגנבו מבית האומן. מהרש"א (פנים' ל"ה ופמ"ג). **כ. וביון** שאינו יכול להשאירן בבית האומן וגם אינו יכול להניחן בבית הסמוך לאומן, לא הצריכוהו לחפש מקום נוסף אלא התירו שיביאם בצנעה עד לביתו. תוספות (ל"ה ופמ"ג). והמהרש"א (פנים' ס"ס) הביא שבמועד קטן (יג:) יש גירסא אחרת בברייתא זו המתייחס אותו לחפש בית אחר יותר קרוב. **כא. מאירי** (ל"ה ומשמע התשלומין). **כב. משנה** זו היא כדעת רבי יהודה שדעת חכמים לא הייתה נוחה מכל ששת הדברים [שהרי לא כתוב שעל שלשה הודו להם כמו שכתוב להלן (ט.) לענין חזקיהו], אלא שעל שלשה שהיו חמורים יותר מיחו בהם, ועל שלשה שהיו קלים יותר לא מיחו, כמבואר להלן (שם). **כג. נהגו** כן משום שמרובר באופן שבים זה עלתה להלחלוחית באילנות והוא זמן טוב להרכבה. ריב"ן (ל"ה מלמיץ), ובערוך (ערך נסן) כתב שמשהגיע הזמן הראוי להרכבה, אם לא ירכיבו באותו היום, יפסדו הפירות לגמרי. **כד. 'בורכין'** הינו מדבקין ומחברין יחד. ולהלן (ט.) נאמרו כמה ביאורים בזה כיצד היו כורכין. **כה. אסור** לאכול מהחבואה החדשה קודם הקרבת העומר וכן אסור לקצור מהחבואה החדשה קודם קצירה העומר. איסור הקצירה נוהג רק בחבואה שראויה לעומר. אלא שאף בחבואה שאינה ראויה לעומר שמותר לקוצרה, גזרו חכמים שלא יגדשו לאחר הקצירה שמא תוך כדי ההתעסקות יבואו לאכול ויעברו על איסור 'חדש'. על פי הרמב"ם (מלכות מהלכות פ"ו ה"ב, ממיץ ומוספתא פ"ו ה"ג), רש"י (ל"ה ופמ"ג) לא גרס תיכת 'וקוצרין', לפי שקצירתם היתה לכתחילה משום שתבואת 'יריחו' אינה כשירה לקרבן העומר וממילא איסור קצירה לא נאמר בה. וכן מבואר בלשון המשנה במנחות (פח.) שאנשי יריחו היו קוצרין ברצון חכמים לכתחילה. וכיון שזה היתר גמור, אין זה שייך לדברים 'שלא מיחו בידם'.

ב. **וְאוֹכְלִין מִתְּחַת הַנְּשָׁרִים בְּשַׁבָּת** - והיו אוכלים פירות שנשרו תחת הדקל בשבת. ג. **וְנוֹתְנִין פֵּאָה לָעָנִי** - ומשאירים פאה בשדה ירק אף שהוא פטור מפאה, **וּמִיחוּ בְיָדָם חֲכָמִים** על דברים אלו[א].

★

גמרא הגמרא מביאה ברייתא כעין משנתנו, בענין חזקה המלך: **תָּנוּ רַבָּנָן, עֲל שָׁלֹשָׁה חֲזָקָה הַמֶּלֶךְ - עַל שָׁלֹשָׁה** מהם חכמים הסכימו עמו **וְהוֹדוּ לוֹ, וְעַל שְׁלֹשָׁה לֹא הוֹדוּ לוֹ**[ב].

שלשת הדברים שעליהם הודו לו: א. **גִּירַשׁ** את **עֲצָמוֹת** אחז **אֲבִיו** שהיה רשע **עַל מִטָּה שֶׁל חֲבָלִים** ולא קברו בכבוד במטה נאה, מפני קידוש השם כדי לבזותו שלא ילמדו ממעשיו ובכך תהא לו כפרה, **וְהוֹדוּ לוֹ** חכמים על כך[ג]. ב. **בִּיטֵּל** - כתש[ד] את **נְחֹשֶׁת הַנְּחָשֶׁת** שעשה משה במדבר, **וְהוֹדוּ לוֹ**[ה]. ג. **גָּנַז** את **סֵפֶר הָרְפוּאוֹת**[ו] **וְהוֹדוּ לוֹ**[ז].

וְעַל שְׁלֹשָׁה דברים **לֹא הוֹדוּ לוֹ** חכמים: א. **קִיצֵּץ** את **הַדָּלְתוֹת שֶׁל הֵיכָל** בית המקדש **וְשִׁגְּרָן לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר, וְלֹא הוֹדוּ לוֹ**[ח]. ב. **סָתַם** מֵי מעין **הָעֶלְיוֹן** כדי שלא יהיה מים לצבא סנחריב שצר על ירושלים, **וְלֹא הוֹדוּ לוֹ** משום שהיה לו לבטוח בה' שהבטיחו **וְנָפוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ** (ישעיה לז לה). ג. **גִּיזֵּז נִיסָן בְּנִיסָן** - ביום השלישים של אדר שראוי לקובעו לראש חודש ניסן [אם בית דין יקדשו בו את החודש], עיבר את השנה והפכו לתחילת אדר שני, **וְלֹא הוֹדוּ לוֹ** שכיון שיום זה הוא ראוי להיות מחודש ניסן, אסור לעבר בו את השנה כמו שאסור בניסן עצמו[ט].

★

שנינו במשנה: מְרַכִּיבִין הַקְּלָעִים כָּל הַיּוֹם וכו'.

מבררת הגמרא: הֵיכִי עָבְדִי את ההרכבה. **אָמַר רַב יְהוּדָה, גָּיְיתִי אֶפָא דָּרָא** - מביאים הדס לח **וְשִׁיכְרָא דְּדַקְנָא** - שכר שעשוי מפרי אילן הקרוי 'דפנא', **וְקִיסָּחָא דְּשַׁבְּרֵי דְּרֵכֵי בְּקָנָא דְּלָא חָלְפִי עֲלֵיהּ אַרְבָּעִין יוֹמִין** - וקמח שעורים המונח בכלי שלא חלפו עליו ארבעים יום מטחינתו, **וּמַרְתָּחֵי לֵהּ וְשָׁדוּ לֵהּ דְּרִבְיָיהּ** - ומרתיחין אותן ומשליכין בלב הדקל ומועיל לו להתקיים. ממשיכה הגמרא: **וְכָל** אילן **דְּקָאֵי בְּאַרְבַּע אַמּוֹת דִּידֵיהּ** - שנמצא בתוך ארבע אמות של עץ הדקל הזה, **אִי לֹא עֲבָדֵי לֵיהּ הָכִי** - אם לא עושים גם לו כמו שעשו לדקל, **צָאנִי לְאַלְתַּר** - אותו האילן מתייבש מיד[יא].

ביאור נוסף: רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא אָמַר, מַגְּווֹ בּוּסְרָא הֵיכְרָא לְנַקְבָתָא - מניחין ותוחבין ענף רך של דקל זכר לתוך סדק שעושים בדקל נקבה[יב].

שנינו במשנה: וְזוֹכְרִין אֶת שֵׁמֶן. מבררת הגמרא: **הֵיכִי עָבְדִי, אָמַר רַב יְהוּדָה, גָּיְיתִי אֶפָא דָּרָא** - מביאים הדס לח **וְשִׁיכְרָא דְּדַקְנָא** - שכר שעשוי מפרי אילן הקרוי 'דפנא', **וְקִיסָּחָא דְּשַׁבְּרֵי דְּרֵכֵי בְּקָנָא דְּלָא חָלְפִי עֲלֵיהּ אַרְבָּעִין יוֹמִין** - וקמח שעורים המונח בכלי שלא חלפו עליו ארבעים יום מטחינתו, **וּמַרְתָּחֵי לֵהּ וְשָׁדוּ לֵהּ דְּרִבְיָיהּ** - ומרתיחין אותן ומשליכין בלב הדקל ומועיל לו להתקיים. ממשיכה הגמרא: **וְכָל** אילן **דְּקָאֵי בְּאַרְבַּע אַמּוֹת דִּידֵיהּ** - שנמצא בתוך ארבע אמות של עץ הדקל הזה, **אִי לֹא עֲבָדֵי לֵיהּ הָכִי** - אם לא עושים גם לו כמו שעשו לדקל, **צָאנִי לְאַלְתַּר** - אותו האילן מתייבש מיד[יב].

ביאור נוסף: רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא אָמַר, מַגְּווֹ בּוּסְרָא הֵיכְרָא לְנַקְבָתָא - מניחין ותוחבין ענף רך של דקל זכר לתוך סדק שעושים בדקל נקבה[יג].

★

משנה כיצד מברכין על הנרות בחנוכה? בית שמאי אומרים: מברכין על הנר ואחר כך מדליקין אותו. ובית הלל אומרים: מדליקין את הנר ואחר כך מברכין. שכשהדליקו - יצאו ידי חובתן. ובשבת מברכין תחילה: להדליק נר של שבת. ואחר כך: שעשה נסים לאבותינו בימים הללו בזמן הזה. בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול החשמונאי ובניו, כשעמדה מלכות הרשעה של יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, ריבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם, מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך, ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך בא בניך לדביר ביתך, ופינו את היכלך, וטיהרו את מקדשך, והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו, להודות ולהלל לשמך הגדול. ובשאר ימות השנה - אומר רק: על הנסים ועל הפורקן וכו'.

גמרא מבארת הגמרא: **בְּדַדְרֵישׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, דְּאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, נאמר על יעקב אבינו טרם מיתתו (בראשית מט ו), **'וְיִקָּרֵא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם** אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים', מלמד **שביקש יַעֲקֹב לְגַלּוֹת לִבָּנָיו** את **קֵץ הַיָּמִין** - זמן הגאולה[יד] **וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה** ולא יכל לגלות להם. **אָמַר** יעקב, **שָׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בְּמִטָּתִי** [-בזרעים] **פְּסוּלִי** שיש בהם מי שאינו מאמין שהוּ הוא אחד, **בְּאַבְרָהָם הֵם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל וְאִבִּי יִצְחָק שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו** ולכן השכינה נסתלקה ממנו. **אָמְרוּ לוֹ בָּנָיו, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל** [יעקב הנקרא ישראל[טו]] **ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד'** וכך **אָמְרוּ** לו, **בְּשֵׁם שֶׁאֵין בְּלִבְּךָ אֶלָּא** ה' **אֶחָד כָּךְ אֵין בְּלִבֵּנוּ אֶלָּא** ה' **אֶחָד. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח יַעֲקֹב אָבִינוּ** והודה **וְאָמַר, 'בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד'.**

משנה כיצד מברכין על הנרות בחנוכה? בית שמאי אומרים: מברכין על הנר ואחר כך מדליקין אותו. ובית הלל אומרים: מדליקין את הנר ואחר כך מברכין. שכשהדליקו - יצאו ידי חובתן. ובשבת מברכין תחילה: להדליק נר של שבת. ואחר כך: שעשה נסים לאבותינו בימים הללו בזמן הזה. בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול החשמונאי ובניו, כשעמדה מלכות הרשעה של יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, ריבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם, מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך, ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך בא בניך לדביר ביתך, ופינו את היכלך, וטיהרו את מקדשך, והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו, להודות ולהלל לשמך הגדול. ובשאר ימות השנה - אומר רק: על הנסים ועל הפורקן וכו'.

מבארת הגמרא: בְּדַדְרֵישׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, דְּאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן נאמר על יעקב אבינו טרם מיתתו (בראשית מט ו), **'וְיִקָּרֵא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם** אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים', מלמד **שביקש יַעֲקֹב לְגַלּוֹת לִבָּנָיו** את **קֵץ הַיָּמִין** - זמן הגאולה[יד] **וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה** ולא יכל לגלות להם. **אָמַר** יעקב, **שָׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בְּמִטָּתִי** [-בזרעים] **פְּסוּלִי** שיש בהם מי שאינו מאמין שהוּ הוא אחד, **בְּאַבְרָהָם הֵם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל וְאִבִּי יִצְחָק שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו** ולכן השכינה נסתלקה ממנו. **אָמְרוּ לוֹ בָּנָיו, שְׁמַע יִשְׂרָאֵל** [יעקב הנקרא ישראל[טו]] **ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד'** וכך **אָמְרוּ** לו, **בְּשֵׁם שֶׁאֵין בְּלִבְּךָ אֶלָּא** ה' **אֶחָד כָּךְ אֵין בְּלִבֵּנוּ אֶלָּא** ה' **אֶחָד. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח יַעֲקֹב אָבִינוּ** והודה **וְאָמַר, 'בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד'.**

מסיימת הגמרא: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, לְאַחַר זְמַן הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּקוֹל רָם מִפְּנֵי תַּרְעוֹמֶת הַמִּינִין - שלא יאמרו הכופרים שאנו אומרים בחשאי

א. **לְהַלֵּן** (ע"ב) מבארת הגמרא הטעם שמיחו בהם על שהיו מתירים גמזיות ואוכלים תחת הנשרים. והטעם שמיחו בהם על נתינת פאה לירק הוא מחמת שהעניים היו סבורים שזה פאה גמורה שהיא הפקר ופטורה ממעשר והיו אוכלים אותה ללא מעשר ועובדים על איסור אכילת טבל. רש"י (ע"א ושם) וקשה שסוף סוף בעל הבית השאיר פאה ובכך הרי הפקיר את אותה החבואה לעניים ויש לפטורה ממעשר מטעם 'הפקר'. וראה בתוספות להלן (מ. ע"ב ד"ה אלמא) שעמדו בזה. ב. **ראה** ברמב"ם (פרק"א מ"א מ"ט) שכתב שזו תוספתא. ואמנם במשניות שלפנינו כל זה הובא במשנה. ג. **ואף** על מה שלא הודו לו, לא מיחו בו, מפני שהיה מלך. ריב"ן (ר"ש משם). ומכל מקום אם היה בזה חשש איסור דאורייתא היו מוחים בו על אף אימת המלכות. על פי התפארת ישראל (ס"ג מ"א יכין פרק ג). וראה בשושנים לדוד (ס"ג מ"ט) שהקשה על דבריהם ביאור באופן אחר. ד. **רש"י** (ס"ה ניסן). ולא חשש לכבוד אביו משום שהיה יכול לעשות מעשה עמך' [מהפסוק 'ונעשה בעמך לא תאור' (שמות כג ט) נלמד שאין איסור לבזות מי שאינו עושה מעשה עמך (ב"ק קיג:)]. רש"י בסנהדרין (מג. ד"ה עמך). אמנם דעת הרמב"ם (ממרים פ"ו ה"ח) שגם כשאביו או אמו רשעים חייב בכבודם. וראה ביעוני המשנה שהתאבר לפי הרמב"ם, מדוע הודו לו[א]. ה. **מצודת** ציון (מלבי"ם ג' יח ז). ו. **כיון** שכל מי שהסתכל בו נרפא כמפורש בספר במדבר (כא ד-ט), טעו בו ועשאוהו לאלוה והקטירו לו. ולכך חזקיה כיתתו יחד עם שאר הכמות. מלכים (ג' יח ד, ומפלגדות דוד שם). ז. **דעת** הרמב"ם (פירוש"מ פ"ח מ"ט) והרמב"ן (פירושיהם לספר בראשית) ששלחה הכתו. ח. **לפי** שכל מי שחלה הוא נרפא על ידו מיד ולא היו משעבדים ליבם ומבקשים רחמים מהקב"ה. ובברכות (י:) אמר רבי לוי שעל זה אמר חזקיה להקב"ה 'יהטוב בעיניך עשיתני' (ישעיה לח ג) שגנז ספר הרפואות כדי שיבקשו החולים רחמים. רש"י (ר"ש וגמ'). ט. **מלך** אשור הגיעים את חזקיה שיביא לו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב, וחזקיה הביאם גם מאוצרות המקדש, כמבואר במלכים (ב' יח יד-טו). המפרשים במלכים [מצודות דוד, רד"ק, רלב"ג וכן התרגום יונתן (שם)] פירשו שקילף את ציפוי הזהב מהדלתות ואת זה שלח. חכמים לא הודו לו משום שהיה לו לבטוח בקב"ה. תוספות יום טוב (ס"ד מ"ט). ועוד שמפני ביזוי המקדש היה צריך לשחררו בדברים אחרים, אף אם היה נדחק על ידי זה. תפארת ישראל (שם אות נב). י. **'הגיחון'** היינו 'השילוח' כמבואר בתרגום (מלכים א' א לג), והוא מעין קטן סמוך לירושלים. הוה אינו נהר הגיחון האמור בברראשית (ב יג), שהוא כלל לא היה בארץ ישראל. רש"י בברכות (י: ד"ה סתם). יא. **ואין** לבאר שחזקיה עיבר לאחר שכבר קידשו את ניסן, משום שודאי ידע את דרשת חכמים מהפסוק (שמות יב ב) 'החודש הזה לכם ראש חדשים', שחודש זה הוא ניסן ואין חודש אחר בניסן, כלומר, אחר שקבעו את החודש לניסן, אין רשאים לעבר השנה ולקרוא לחודש זה 'אדר', אלא טעה בדינו של שמואל שאמר שאף ביום השלשים אין לעבר משום שראוי לקובעו לניסן, כמבואר בברכות (י:) ובסנהדרין (יב:). [לשון רש"י (ר"ש שיבא) 'עיבר ניסן בניסן אחר שנכנס ניסן' הוא לכאורה כהה"א של הגמרא בסנהדרין]. וראה בסנהדרין (שם) שלאחר מכן חזקיה עמד על שטותו וביקש על כך רחמים. חזקיה עשה כן כדי שרבים מהעם שהיו טמאים מימי אביו הרשע, יספיקו להטהר ולהקריב קרבן פסח. רש"י (ר"ש שיבא).

יב. **אין** כאן איסור כלאים, משום שאם מרכיב דבר שאין בו כח הצמיחה לעצמו אלא רק משקה הנבלע באילן ומטיב את צמיחתו, הרי זה מותר כמו השקאה. חזון איש (כלאים סי' ג אות טז).

יג. **דקל** זכר עושה פירות ודקל נקבה אינו עושה פירות, ועל ידי שמרכיבים בנקבה ענף של דקל זכר, יגדלו בזה פירות. רש"י (ר"ש שם) בפירוש שני. ובפירוש הראשון מפרש שאין זה זכר ונקבה, אלא שנותלים שתם ענף דקל רך בן שנה שגדל בשנה שעברה ותוחבין אותו בסדק שעושים בענף גדול שקצצו, ונקרא 'דיכרא' כלומר 'זכר', על שם שמכניסים אותו בתוך הענף הגדול. ראה במאירי (נמוקי יוסף נה: ד"ה ומפני) שביאר במה נחלקו כאן אנשי ירחו וחכמים. כתב החזון איש (שם אות יח ד"ה ונראה) שגם לביאור השני בגמרא, אין בזה איסור כלאים, משום ששניהם נחשבים מין אחד [-דקל], אף שאחד מהם סרוק ואחד עושה פירות. יד. **ולא** היו נוהגים בהגזן, לפי שצריך להאריך בתיבת 'אחד' ולהפסיק בין קבלת עול מלכות שמים שבפסוק הראשון לבין פסוק שני ואילך שנאמרו בלשון ציווי. רש"י (ר"ש לב) ותוספות (ר"ש לב) פירשו שלא היו מפסיקין בין תיבות 'שמע ישראל' לשם ה', וכשאומרים באופן זה, נראה כאילו אומרים לה' שישמע את שיבאו ויענם [או שנראה כאילו אומרים לישראל שישמעו את ה'. תוספות (מגמות שם ד"ה ומיהו)]. והנכון הוא שיש להפסיק בין תיבת 'ישראל' לשם ה' כיון שהאמירה היא לעם ישראל שה' הוא אחד. טו. **הקשו** המהרש"ל (ר"ש דכאן) והמהרש"א (מ"ש ד"ה ונפלה) איך מפרש רבא שהיה אומרא, באופן אחר מהתנאים שהובאו בסמוך. ובעבודת הגרשוני (ע"ז ג. ד"ה שמיים) הוסיף להקשות גם על רב יהודה שאמר שהיו כורכין את שמע, שהיה לו לומר רק 'הלכה כרבי מאיר'. ותירץ שרב יהודה ורבא לא ידעו בריייתא זו. טז. **דברי** רבי מאיר הם כדברי רב יהודה האמורה שהחזכור קודם. וכתב המהרש"א (מ"ש ד"ה ופליגא) שלכאורה לדבריהם כלל לא אומרים 'ברוך שם' וכו' ושאלת הגמרא בסמוך מדוע אנו אומרים זאת, אינה אלא לדבי יהודה. יז. **ונחשב** שהיו 'כורכין' משום שמדברכון את כל הקריאה [כמו שהיא בתורה שבכתב]. רש"י (ר"ש כאן). יח. **ואין** הבנה גירסא אחרת, שהיו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו' וכו', והיינו שהיו אומרים אותו בקול רם במקום לאומרו בלחש. רש"י בהבנת הלשון (ברש"י ד"ה כאן) כתב, שלגירסא זו, מה שהגמרא שואלת בסמוך מה הטעם שאנו אומרים 'ברוך שם', הכוונה מה הטעם שאנו אומרים זאת בלחש. יט. **זמן** הגאולה נקרא 'קץ הימין', לפי שעל שעת הגלות נאמר (מיכה ז ג) שהקב"ה 'השיב אחור ימינו מפני אויב' [כלומר שאינו מעניש את האויב המיצר לישראל], ובזמן הגאולה יהיה קץ לזה והקב"ה ישיב ימינו לפנינו [כלומר יענישם את האויב כמו שנאמר (שמות טו ו) 'ימינך ה' תרעץ אויב']. רש"י (ר"ש קן) [על פי זוהר (בשלח נז ע"ב) ומכילתא דרשב"י (בשלח טו ו)]. וראה בבן יהוידע (ר"ש כאן) עוד טעם בזה. יט. **רש"י** (ר"ש שמע). וקשה איך קראו את אביהם בשמו. וביאר השל"ה (ויחי, דרך חיים תוספות מוסר אות כה) ששם 'ישראל' מורה על גדולה ושררה, ובשקראו אותו 'ישראל' הרי זה כאילו קראו אותו 'אדוננו'. כ. **הנם** שיש הרבה תפילות ופיוטים שאנו אומרים אף שמשה לא אמרם, מכל מקום הגנאי הוא להפסיק באמצע דברי משה, בדבר שהוא לא אמרו. מהרש"א (מ"ש ד"ה ששם). כא. **רש"י** ביומא (ע"ז ד"ה שיחזיקוה) בזוללה. מאירי (פירושים, ד"ה ומלמד).

דבר שאינו הגון. **וּבְנַהֲרַדְעָא דְּלָיְיתָא מִינַּיְיהוּ** - שאין שם כופרים, **עַד הַשְׁתָּא אָמְרִי לָהּ בַּחֲשַׁאי** - עד עכשיו אומרים זאת בשקט כמו עיקר התקנה[כג].

★

הגמרא מביאה ברייתא כעין משנתנו: **תָּנוּ רַבָּנָן, שִׁשָּׁה דְּבָרִים עָשׂוּ אַנְשֵׁי יְרִיחוֹ, שְׁלֹשָׁה** מהם היו **בְּרָצוֹן חֲכָמִים**, כלומר, שלא היו מקפידים על זה, **וּשְׁלֹשָׁה שֶׁלֹּא בְּרָצוֹן חֲכָמִים. וְאֵלּוּ** הן שלשת הדברים שהיו **בְּרָצוֹן חֲכָמִים, מְרִיבִין דְּקָלִים בְּכָל הַיּוֹם** של ארבעה עשר בניסן, **וְכוֹרְכִין אֶת שֶׁמַע, וְקוֹצְרִין** מהתבואה החדשה **לְפָנֵי** שהקריבו **הָעוֹמֶר. וְאֵלּוּ** הן שלשת הדברים **שֶׁלֹּא** היו **בְּרָצוֹן חֲכָמִים, גּוֹדְשִׁין** - עושים ערימה מהתבואה החדשה **לְפָנֵי** שהקריבו את קרבן **הָעוֹמֶר, וּפוֹרְצִין פְּרָצוֹת** בְּגדרות של **גְּנוֹתֵיהֶן** וּבְגדרות של **פַּרְדֵּסוֹתֵיהֶן** כדי **לְהַאֲכִיל נֶשֶׁר לָעֲנִיִּים** - שהעניים יוכלו ליכנס ולאכול את מה שנשר מהאילנות **בָּצוּרָת בָּשָׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים**, **וּמְתִירִין** בהנאה **נְזוּזוֹת שֶׁל חֶקְדֵּשׁ שֶׁל חָרוּב וְשֶׁל שְׁקָמָה** - ענפים שגדלו בעצי חרוב ושקמה לאחר שהוקדשו העצים, אלו **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.**

מִמשיכה הברייתא: אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוּדָה לרבי מאיר, **אִם** כדבריך שאת שלשת הדברים הראשונים **בְּרָצוֹן חֲכָמִים הָיוּ עוֹשִׂין**, אם כן **שִׁיהוּ כָּל אָדָם עוֹשִׂין כֵּן** לכתחילה. **אֶלָּא** ודאי **אֵלּוּ וְאֵלּוּ** - כל ששת הדברים **שֶׁלֹּא בְּרָצוֹן חֲכָמִים הָיוּ עוֹשִׂין**, אלא **שֶׁעַל שֶׁלֹּשָׁה** שהיו חמורים יותר, **מִיחוּ בָּהֶן חֲכָמִים, וְעַל שֶׁלֹּשָׁה** שלא היו חמורים כל כך, **לֹא מִיחוּ בָּהֶן חֲכָמִים.**

ממשיך רבי יהודה בדבריו: וְאֵלּוּ הדברים **שֶׁלֹּא מִיחוּ** חכמים **בְּיָדָם, מְרִיבִין דְּקָלִים כָּל הַיּוֹם וְכוֹרְכִין אֶת שֶׁמַע וְקוֹצְרִין וְגוֹדְשִׁין לִפְנֵי הָעוֹמֶר. וְאֵלּוּ** הדברים **שֶׁמִּיחוּ** חכמים **בְּיָדָם, מַתִּירִין נְזוּזוֹת שֶׁל חֶקְדֵּשׁ שֶׁל חָרוּב וְשֶׁל שְׁקָמָה, וּפוֹרְצִין פְּרָצוֹת בְּגִנּוֹתֵיהֶן וּפַרְדֵּסֵיהֶן לְהַאֲכִיל נֶשֶׁר לָעֲנִיִּים בָּשָׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים בְּשֵׁנִי בָצוּרָת, וגוֹתְנִין פֵּיאָה לָיָרָק** אף שירק פטור מפאה, **וּמִיחוּ בְּיָדָם חֲכָמִים.**

הגמרא מקשה על דברי רבי יהודה בברייתא שמנה את הקצירה [בנוסף לגדישה] לפני העומר, בין ההנהגות שלא היו ברצון חכמים אלא שלא מיחו בהם: וְכִי קָבַר רַבִּי יְהוּדָה שהקְצִירָה שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן חֲכָמִים הִיא. וְהָתְנַן - והלא שנינו (מנחות פ״ו מ״ח), **שֶׁאַנְשֵׁי יְרִיחוֹ** היו **קוֹצְרִין לִפְנֵי הָעוֹמֶר בִּרְצוֹן חֲכָמִים וְגוֹדְשִׁין לִפְנֵי הָעוֹמֶר שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן חֲכָמִים** וְאף שמה שגדשו לא היה ברצונם מכל מקום **לֹא מִיחוּ בָּהֶן חֲכָמִים.**

כג. **ראה** לעיל בהערה שלפי גירסא אחרת שהביא רש״י בדעת רבי יהודה, החסרון בהנהגת אנשי יריחו לא היה בזה שלא אמרו 'ברוך שם', אלא בזה שאמרו זאת בקול ולא בלחש. ולפי דברי הגמרא כעת, צריך לומר שגם ביריחו לא היו מינים כמו בנהרדעא ולפיכך היה עליהם לומר בלחש כמו עיקר התקנה. רש״י (ד״ה מפני).

מדייקת הגמרא: מַאן שָׁמְעַתְּ לֵיהּ דְּאָמַר 'מִיחוּ וְלֹא מִיחוּ', הלא זהו רַבִּי יְהוּדָה שנקט בברייתא לשון זו, ומסתמא אף משנה זו מדברי וְקָתָנֵי בה שׁוֹקְדִין בָּרְצוֹן חֲכָמִים, ומוכח שדעת רבי יהודה שקצירה היא לכתחילה ברצון חכמים ולא כדבריו בברייתא.

לפני שהגמרא מתרצת בתחילה מקשה עַל הַמקשן: וְלֵיטַעֲמֵיךְ [המקשן], משמע שהברייתא עצמה מיושבת, והרי קשה שבתחילה כתוב שיש שלשה דברים שלא מיחו וְהָנֵי - הדברים שמנתה הברייתא, אַרְבָּעָה הֲוֵי [מרכיבין וכוורכין וקוצרין וגודשין].

מתרצת הגמרא: אֶלָּא ודאי סָפֵי מִינַּיְיהוּ קְצִירָה - יש למחוק מהברייתא את תיבת 'וקוצרין' ובכך מיושבת הברייתא וגם אין סתירה ברבי יהודה שהרי מעולם לא אמר שקצירה אינה ברצון חכמים.

★

שנינו בברייתא: וּמְתִירִין להשתמש בַּנְּזוּזוֹת [-ענפים] שֶׁל עצי הַקֹּדֶשׁ, שֶׁל חָרוּב וְשֶׁל שִׁקְמָה.

הגמרא מבארת את מחלוקם: אנשי יריחו אָמְרוּ, אֲבוֹתֵינוּ לֹא הִקְדִּישׁוּ אֶלָּא את הקורות [-הגזעים][א] **וְלכן אֲנוּ נָתִיר** את הַנְּזוּזוֹת - הענפים שֶׁל עצי הַקֹּדֶשׁ, שֶׁל חָרוּב וְשֶׁל שִׁקְמָה, **וּבְגִידוּלָן הַבָּאִין לְאַחַר מִכָּאן עֲסָקִינַן** - ומדובר בענפים גדולו לאחר שאבותיהם הקדישו את העצים, **וְאנשי יריחו סְבְרֵי לָהּ מִכָּאן הָאֲמוּר שאין דין מְעִילָה בְּגִידוּלָיו[ב]. וְרַבָּנַן** שמיחו בהם סְבְרֵי, לָהּ מִכָּאן הָאֲמוּר שֵׁאֵין דין מְעִילָה מִיהָא אִיכָּא - אמנם אין בזה דין מעילה, אבל איסור ישׁ[נא].

★

שנינו בברייתא: וּפוֹרְצִין פָּרְצוֹת כדי שיוכלו עניים ליכנס בשבתות ובימים טובים ולקחת פירות שנשרו.

מבארת הגמרא: אָמַר עוּלָּא אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, הַמַּחֲלוֹקֶת בין אנשי יריחו לחכמים היא **בְּשֶׁל מְבֻצָּרוֹת[ג]** - בתמרים שנפלו בשבת לתוך כפות התמרים המצאות בראש הדקל וכפופים שם זו ליד זו והם כעין כלי, **דְּרַבָּנַן סְבְרֵי** שכיון שהתמרים נשנרו הם במקום גבוה, **גְּזֵרִינַן** לאסור ליטול מהן **שָׁמָא יַעֲלֶה** באילן ליטלן **וְיִתְלוֹשׁ** גם תמרים מחוברות ויעבור על איסור תורה של תולש!, **וְאַנְשֵׁי יְרִיחוֹ סְבְרֵי לָא גְּזֵרִינַן שָׁמָא יַעֲלֶה וְיִתְלוֹשׁ, אֲבָל בְּשֶׁל בַּיִן הַכִּיפִּין** - אבל ליטול תמרים שנשרו בשבת ונמצאות בענפים הנמוכים של הדקל[ד], **דִּבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר** משום שאין שם תמרים מחוברות!.

רבא מקשה על עולא: אָמַר לֵיהּ רָבָא לעולא, **וְהָא** התמרים שנשרו בשבת **מוּקְצוֹת נִינְהוּ** כיון שבתחילת השבת הם היו מחוברות והיה אסור לתולשם, נעשו מוקצות לכל השבת!.

ממשיך רבא: וְכִי תֵּימָא הוֹאִיל דַּחֲזֵי לְעוֹרְבִין - כיון שבתחילת שבת התמרים היו ראויות לעורבים אף בעודן מחוברות, לכן אינן מוקצות!, אי אפשר לומר כן משום דְּהַשְׁתָּא מוּכָן לְאָדָם לֹא הֲוֵי מוּכָן לְכַלָּבִים - הרי דבר שהיה מוכן בתחילת שבת לאדם ובאמצע השבת נתקלקל וכעת הוא ראוי רק לכלבים, נחשב מוקצה, משום שבתחילה לא היה מיועד לכלבים, ואין אומרים שמחמת שהיה מוכן לאדם הרי הוא גם מוכן לכלבים. **דְּתָנַן** (פסח קו:) שמותר לתת נבלה לפני הכלבים בשבת **וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹסֵר, אִם לֹא הָיְתָה נְבֵילָה מֻעֱרֶבֶת שִׁבָּת אלא** נתנבלה בשבת, **אִסּוּרָהּ לְפִי שֶׁאֵינָהּ מִן הַמּוּכָן** לכלבים מערב שבת, הואיל ובתחילת השבת עמדה למאכל אדם על ידי שחיטה[ה], ולכך היא מוקצה, ורק אם היתה נבלה מערב שבת מותר ליתנה לכלבים בשבת משום שמלכתחילה עמדה להיות והיא ככל מאכל בהמה שאינו מוקצה. וממילא האם יתכן שדבר המוּכָן בתחילת השבת רק לְעוֹרְבִים, הֲוֵי מוּכָן גם לְאָדָם, ואם כן לא שייך לומר שהתמרים המחוברות אינן מוקצה לאדם משום שהיו ראויות לעורבים. וקשה מדוע התמרים שנשרו אינם מוקצה.

עולא מתרץ את קושיית רבא: אָמַר לֵיהּ עולא לרבא, **אין, דבר המוּכָן לְאָדָם לֹא הֲוֵי מוּכָן לְכַלָּבִים, דְּכָל מִידֵּי דַּחֲזֵי לְאִינָשׁ** - משום שכל דבר שראוי לאדם לֹא מַכָּצָה לֵיהּ מִדַּעְתַּיְיהוּ - לא מסיר דעתו מלהשתמש בזה לאדם, ולא חשב להשתמש בזה לכלבים. אבל דבר המוּכָן בבין השמשות רק לְעוֹרְבִים, הֲוֵי מוּכָן לְאָדָם, משום דְּכָל מִידֵּי דַּחֲזֵי לְאִינָשׁ, דַּעְתַּיְיהוּ עֲלָוֵיהּ - שכל דבר שראוי מצד עצמו לאדם, אף שבבין השמשות היה אסור לו, מכל מקום דעתו על זה שאם יוכל ישתמש לעצמו. ולכן כיון שהפירות מצד עצמם היו ראוים לאדם בבין השמשות, אף שהיו אסורים משום שהיו מחוברים, לא הקצה דעתו מהם, וחשב שאם יתלשו מעצמם או על ידי עורבים, יאכלם.

ביאור נוסף במחלוקת רבנן ואנשי יריחו: כִּי אֲתָא רבין אָמַר בשם **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ**, לא כמו שאמר עולא בשמו, אלא שהַמַּחֲלוֹקֶת היא בְּשֶׁל בַּיִן כִּיפִּין, שבזה אין חשש שמא יעלה ויתלוש, דְּרַבָּנַן סְבְרֵי שמה שמוּכָן לְעוֹרְבִים לֹא הֲוֵי מוּכָן לְאָדָם, ולכך התמרים מוקצות ואסור ליטול מהן בשבת, **וְאַנְשֵׁי יְרִיחוֹ סְבְרֵי** המוּכָן לְעוֹרְבִים הֲוֵי מוּכָן לְאָדָם ואינו מוקצה. **אֲבָל בְּשֶׁל מְבֻצָּרוֹת הִדְּבָרִי הַכֹּל אָסוּר דְּגָזְרִינַן שָׁמָא יַעֲלֶה וְיִתְלוֹשׁיז.**

★

שנינו במשנה: וְגוֹתְנִין פֵּאָה לָעֵרֶךְ והיינו שהשאירו פאה בשדה הירק אף שהוא פטור מפאה, ומיחו בהם משום שיכול לצאת מזה מכשול שיאכלו אותה העניים בלא מעשר, אף שבאמת חייבת במעשרים[ב].

הגמרא מקשה על מנהג אנשי יריחו ממשנה בפאה: וְלַיְתִי לָהוּ לְאַגְּשֵׁי יְרִיחוֹ את **הָא דְּתָנֵן** (פאה פ"ג מ"ז), **כָּלַל אָמְרוּ** חכמים **בַּפֵּאָה, כֹּל מה שֶׁהוּא אוֹכֵל וְנִשְׁמָר וְגִידּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ וְלָקְטָתוֹ בְּאַחַת וְטַבְלִינוֹ לְקִיּוּם, חַיִּיב בַּפֵּאָה.**

הגמרא מבארת את דברי המשנה: מהנאמר 'כֹּל שֶׁהוּא אוֹכֵל', יש למעט פֶּרֶט לְסָפְיְחֵי קְטָפִים [-כרכום] **וְספיחי קוֹצָהיג** שקשים לאכילה שאינם חייבים בפאה[יד]. **מהנאמר 'וְנִשְׁמָר'** כלומר שרק מה שאינו מופקר ומקפידים עליו לשומרו, חייב בפאה, יש למעט פֶּרֶט לְהֶפְקֵר שפטור[טו]. **מהנאמר 'וְגִידּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ'**, יש למעט פֶּרֶט לְכַמֹּהִין וּפְטְרִיּוֹת שאינם יונקים מן הארץ אלא יונקים מן האויר[טז], שפטורים מפאה. **'וְלָקְטָתוֹ בְּאַחַת'** - שמלקטים את כל הפירות שבשדה בזמן אחד, פֶּרֶט לְתְאֵנִים שאין נגמר בישולם של כל הפירות יחד ומילא אינן נלקטות בזמן אחד. **'וְטַבְלִינוֹ לְקִיּוּם'** כלומר שאפשר לשומרם ימים רבים, פֶּרֶט לְיָרָק שאינו מתקיים לאחר זמן[יז]. מבואר אם כן במשנה שירק פטור מפאה, ונקשה מה סברו אנשי יריחו שנהגו להשאיר בזה פאה.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, הָבָא - במנהגן של אנשי יריחו להשאיר פאה בשדה ירק, **בְּרֵאשֵׁי פְּתָחוֹת עָסְקִינַן** - מדובר בעלי הלפת **וְטַבְלִינוֹ לְקִיּוּם עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר** - ששומרים אותן אגב עיקר הלפת שמתקיים[יח]. **ובזה לָמְיְלָךְ, מַר סָבַר** - אנשי יריחו, **מְבָנְיוֹ לְקִיּוּם עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר שֶׁמִּיהָ קִיּוּם** - עלי הלפת נחשבים 'מכניסו לקיום' ואף שאינם נשמרים, מכל מקום כיון שמכניסים אותן לקיום אגב עיקר הלפת, הם חייבים בפאה וממילא פטורים ממעשר, **וּמַר סָבַר** - וחכמים שמיחו בהם סברו, שדבר

א. **התוספתא** (פ"ג ה"י) והירושלמי (פ"ד ה"ט) ביארו שהטעם שהיו אבותיהם מקדישים את הקורות [וכך אותם] הוא מחמת בעלי זרוע שהיו ביניהם שהיו נוטלים את הקורות. ולהלן (נז.) כבר מבואר כן בברייתא בשם אבא שאול, שהיו נוהגים ביריחו להקדיש קורות מפני בעלי הזרוע. ב. **זוהי** שיטת רש"י במשנה למעילה (יג.) ורבי יוסי סבר חולק וסובר שיש בזה מעילה. רש"י (ב"ק כ"ח:) [ות"ק היינו רבי יהודה (ב"ק קט:)]. ג. **ענפי** הדקל נקראים 'מכבדות' לפי שהיו רגילים להכין מהם מכבדות לכבד את הבית, מאירי (לעיל פ"ג ה"ב הנ"ש). ד. **שהוא** בכלל אב מלאכה של 'קוצר' המפורש במשנה בשבת (שם). רש"י (ב"ק כ"ב: - הלמ"מ). ה. **נקראים** 'כיפין' על שם שנמוכים ונכפפים על האבנים הגסות כסלעים שסכיבות האילן. מאירי (לעיל פ"ג ה"ב הנ"ש). ר'כיפא' תרגומו 'סלעים'. בעל המאור (ב"ק ל"ט:). ו. **רש"י** (ב"ק כ"ב: - הלמ"מ הנ"ל). ומבואר שבזה לפי כולם אין חוששים שיעלה למעלה רק כדי לתלוש[ב]. ז. **קושיית** רבא היא בין לאנשי יריחו ובין לחכמים. על אנשי יריחו, כיצד התירו בכיפין ובמכבדות, ועל חכמים, כיצד התירו בכיפין, וכמו כן במכבדות אף בלא החשש שמא יתלוש, יש לאסור ליטלם מטעם מוקצה. ובאור חדש (ב"ק ל"ט:) כתב שעיקר הקושיא של רבא היא רק על חכמים כיצד התירו והלא זהו מוקצה אבל אנשי יריחו אפשר שסברו כרבי שמעון (פסח מה:) שחולק על איסור מוקצה [אבל חכמים לא מסתבר שהם כר"ש][ג]. ח. **מדובר** שמגדל בכיתו עורבים לשם גדולה, ולכך מאכלם אינו מוקצה לגביו, כיון שמותר לו בשבת להעמיד את העורבים על הפירות המחוברים כדי שיאכלו מהם. רש"י (ב"ק ק:). [כלומר שלאנשי יריחו היה עורבים, ולכך אין לזה דין מוקצה, ואף לענייים שאין להם עורבים מותר ליטלם]. ט. **קשה** מדוע זה נחשב שבתחילת השבת היה מוכן לאדם והלא אסור לשחוט בשבת. וביארו תוספות (ב"ק ק:) [על פי המהרש"א (בסוגי שם)], שאכן אסור לשחוט אבל כעת הנידון הוא שאף אם לא היה בזה איסור מוקצה כגון ביום טוב שמותר לשחוט, מכל מקום כיון שהוא ראוי לאדם, אינו ראוי לכלבים [כמדוייק מלשון הברייתא לפי שאינה מן המוכן]. וראה בתוספות מה שביארו בזה בעוד דרך. י. **כיון** שעצם הדבר ראוי לאדם ורק מחמת האיסור לא היה ראוי לו [בבין השמשות] לשבת זו, לא נאמר בזה האיסור של 'מגו דאיתקצאי'. שפת אמת (בתוספות ד"ה ומגו) ע"פ שיטת ר"י בתוספות (ד"ה ומגו). והביא שכבר כתב כן המאירי (סד"ה הנמנים). יא. **למדנו** שני דרכים במחלוקת אנשי יריחו וחכמים: א. לדעת עולא נחלקו במכבדות האם חוששים שמא יעלה ויתלוש, אבל תמרים שנשרו לבין הכיפין, לפי כולם מותרין משום שאין בהן חשש שמא יעלה ויתלוש, וכן לפי כולם לעולם התמרים אינן מוקצות כי כל דבר מאכל הראוי לאדם, הגם שבבין השמשות הוא מוכן רק לעורבים, לא מקצה הדעת דעתו מזה. ב. לדעת רבין נחלקו על בין הכיפין האם זה נחשב מוקצה לאדם, אבל במכבדות לפי כולם אסור שחוששים שמא יעלה ויתלוש. יב. **פאה** פטורה ממעשר, שלענין מעשר נאמר (דברים יד כב) 'זרע הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך', ודרשו בספרי (ראה שופטים קנו) שרק מה שאין בו ללוי חלק, חייב במעשר, אבל פאה כיון שהיא הפקר ויש ללוי עני זכות בה כשאר עניי ישראל, אין צריך להפריש ממנה מעשר. אנשי יריחו השאירו פאה בשדה הירק אף שהוא פטור, וחששו חכמים שכיון שהעניים לועלם אינם מעשרים את הפאה, יבואו כך גם בפאת שדה הירק אף שהיא חייבת במעשר [משום שבאמת היא פטורה מפאה ואין ללוי חלק בה]. ונמצא שכאשר יאכלו העניים את פאת שדה הירק, יעברו על איסור אכילת טבל. רש"י (לעיל פ"ג ה"ב ומגו, לעיל ה"ג מ.). יג. **עשב** שצובעים ממנו בצבע אדום. ערוך (ערך פפא), קרבן העדה (פאה פ"ג ה"ח). יד. **אבל** סוגי קוצים שאינם ספיחים, ראויים לאכילה וחייבים בפאה. רש"י (ב"ק ק:). טו. **שאם** הפקיר את שדהו ובא אחר וזכה בו אינו חייב בפאה. אמנם אם בעל השדה עצמו זכה בשדה שהפקיר חייב בפאה כמבואר בחולין (קנ:; לפי רש"י שם ד"ה מיהא)[ד]. טז. **ברכות** (מ:; ורש"י שם ד"ה מיהא). יז. **רש"י** (ב"ק ק:). והתוספות אינם (תוספות שפיטמיה, נמצא בשלמות שפיטמיה סוף סי' ו' ותוס' ב) הביא דברי תוספות בחולין (שם; ד"ה בהמשך) שפירש [דלא כרש"י] שראשי העלין הם השורשים הנקרין של הלפת המתפשטים בארץ, וכתב שאף בסוגייתנו אפשר לפרש כדבריו וביאור 'מכניסו לקיום ע"י דבר אחר' ישאר כעין מה שפירש רש"י, שמחמת דקותם אין שומרים אותם אלא אגב עיקר הלפת.

שמכניסים אותו לקיום אגב דבר אחר, **לֹא שְׁמָיהּ קַיּוּם** ועלי הלפת פטורים בפאה וממילא חייבים במעשרי"ת.

הגמרא מביאה שתי ברייתות בענין מנהגן של אנשי יריחו. ברייתא ראשונה: תָּנוּ רַבָּנָן, בָּרִאשׁוֹנָה [קודם שמיחו בהם] **הָיוּ** אנשי יריחו **נוֹתְנִין פֵּיאָה לְעֵלִי הַלֶּפֶת** וְלַכְּרוּב, זוהי דעת תנא קמא. **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר** שבראשונה היו נותנים פאה **אַף לְקַלְּוט** [-כרתי"ת].

ברייתא שניה: וְחַזְּיָא אִידָךְ, בראשונה **הָיוּ נוֹתְנִין פֵּיאָה לְעֵלִי הַלֶּפֶת וּלְקַלְּוט, אַף לְכָרוּב**[א]. זוהי דעת תנא קמא. **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אַף לְכָרוּב**.

יח. **נמצא** שמחלוקת חכמים ואנשי יריחו היתה על העלים, ונחלקו משום שכל מה ששומרים את העלים, זהו רק אגב הלפת עצמה, כלומר שכיון ששומרים את הלפת, אין טורחים לחתוך ממנה את העלים אף שהם עצמם לא משתמרים. כך הוא הביאור לפי רש"י (ד"ה רבי יוסי) ורמב"ן[נ]. יט. **בודאי** שאין מדובר על עיקר הלפת [הנקרא 'אימהות'] משום שבזה לפי כולם צריך ליתן פאה. רש"י (ד"ה אבל) וראה בשפת אמת (ד"ה מ"ל) מה שהעיר בזה. כ. **מאירי** (ד"ה אבל) כא. **נחלקו** מה נחשב מכניסו לקיום שחייב בפאה. מאירי (שם). והחזון איש (סכמות שביעית סוף סי' ז אות ג) כתב שלא מסתבר שחלקו במציאות אלא חלקו על איזה ירקות היה המעשה באנשי יריחו. ואף שאין בזה שום נפק"מ, מ"מ משום חביבות ההוראה נחלקו בזה לידע בדיוק כיצד היה המעשה. וראה שם שביאר בערך דרך שבאמת יש בזה חילוק.

מבררת הגמרא: נֵימָא תְּלָתָא תַּנָּאֵי הֲווּ - שיש שלש שיטות תנאים: א. תנא קמא של הברייתא הראשונה, שנתנו ללפת ולכרוכו. ב. תנא קמא של הברייתא השניה, שנתנו ללפת ולקפלוט. ג. רבי יוסי ורבי שמעון, שנתנו לכרוכו, ללפת ולקפלוט.

דוחה הגמרא: לָא, אלא רק תְּרֵי תַּנָּאֵי הֲווּ, וְתַנָּא קַמָּא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן שבברייתא השניה, הַיְינוּ רַבִּי יוֹסֵי. וְתַנָּא קַמָּא דְּרַבִּי יוֹסֵי שבברייתא הראשונה, הַיְינוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן. **ויש רק שתי שיטות:** א. רבי יוסי, שנתנו ללפת ולקפלוט. ב. רבי שמעון, שנתנו ללפת ולכרוכו.

מבררת הגמרא: וְאִי אפילו הלשון אַף שאמרו רבי יוסי ורבי שמעון, שמשמע מזה שבאו להוסיף מין שלישי. **מבארת הגמרא:** אֲפִילּוּ תֵּימָא - להוסיף מין אחר על הלפת שהוא המין הראשון שאמר תנא קמא, במקום המין השני שאמר התנא קמא שבברייתא שלהם[א].

★

מעשה בענין פאה בירק: תְּנוּ רַבָּנָן, בֵּן של בּוֹחֲיָין, נָתַן פֵּיאָה לְיָרָק בשדהו של אביו[ב]. וּבָא אֲבִיו לגינתו, וּמְצָאָן לְעָנִיִּים שֶׁהָיוּ מְשׁוּנִין בְּיִרְק שאספו מהפאה וְעוֹמְדִין עַל פֶּתַח הַגִּינָּה לילך. אָמַר לָהֶם בוהיין לעניים, בָּנַי, הַשָּׁלִיכוּ מַעֲלֵיכֶם את מה שליקטתם וַאֲנִי נוֹתֵן לָכֶם כְּפֵלַיִם ממה שאספתם, בָּמָעוֹתַי - מירק חולין מעושר. **המשיך בוהיין:** אני אומר לכם כן לֹא מִפְּנֵי שֶׁעֲנִיֵּי צְרָה במה שאספתם, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים שאין נוֹתְנִין פֵּיאָה לְיָרָק משום ששדה הירק פטורה מפאה ולפיכך מה שאספתם חייב במעשר ואינו ככל פאה שפטורה ממעשר[ג].

מבררת הגמרא: מַאי הִיא דְּהוּ לָא מִפְּנֵי שֶׁעֲנִיֵּי צְרָה וכו', והלא ממה שהבטיחם שיתן להם כפול, כבר מוכח שאין עינו צרה בהם. **מבארת הגמרא:** כִּי הֵיכִי דְּלָא יֵימְרוּ דְּחוּיֵי קָא מָדְחֵי לָן - כדי שיאמינו לו שאכן יתן להם כפליים ולא יאמרו שכוונתו רק לדחותם כדי שישליכו את מה שאספו, ולאחר מכן לא יביא להם[ד].

★

הגמרא מביאה בריייתא המספרת מה היו עושים בעורות הקדשים[ה]: תְּנוּ רַבָּנָן, בְּרַאשׁוֹנָה הָיוּ מַנִּיחִין את הָעוֹרוֹת של בהמות הַקָּדָשִׁים שהיו ניתנים לכהנים[ו], בְּלִשְׁכַּת בֵּית הַפַּרְוָה[ז], וְלֶעָרֶב הָיוּ מְחַלְּקִין אוֹתָן לְאַנְשֵׁי בֵּית אַב שעבדו באותו היום[ח]. וְהָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת - החזקים מבין הכהנים נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - נוטלים בכח עורות יותר מחלקם. משראו חכמים שכך הוא, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהֵא מְחַלְּקִין אוֹתָן רַק כְּעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת [-כל ערב שבת] דְּאִיתְיְיָן בּוּשְׁתְּהוּ מִשְׁמָרוֹת - שכל כהני המשמרת של אותו השבוע באים, ולא יניחו לבעלי הזרוע ליטול בכח יותר מחלקם, וְשֶׁלֹּקְחוּ בְּחֶדְרֵי - ויחלקו בשוה לכולם.

ממשיכה הגמרא: וַעֲדַיִין הָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - הכהנים החשובים נטלו יותר מחלקם[ט], עָמְדוּ בַּעֲלֵי הַשִּׁמּוּם - כל כהני המשמרת יחד שהם הבעלים על העורות[י], וְהִקְרִישׁוּם לַשָּׁמַיִם ופסקו מליטלם. אָמְרוּ, לֹא הָיוּ יָמִים מוּעָטִים - מאז שפסקו מליטלם, והתאספה כמות מרובה כל כך של עורות, שנסמכרום וקנו בכספם זהב, היה כל כך הרבה עַד שֶׁחִיפּוּ - [-ציפו] אֶת הַהֵיכָל כּוּלּוֹ בְּטַבְלָאוֹת [-לוחות] שֶׁל זָהָב שֶׁהָן בשיעור אַמָּה עַל אַמָּה ועוביין כְּעוּבְיוֹ דִּינָר זָהָב, וְלָרַבָּ - לפני הרגל, הָיוּ מַקְפְּלִין אוֹתָן וּמַנִּיחִין אוֹתָן עַל גַּב הָאִשִּׁים כדי שלא יהנו מהם[יא]. וְאִי בריייתא בענין בעלי זרוע: תָּנָא, אֲבָא שָׁאוּל אוֹמֵר, קוֹרוֹת שֶׁל שְׁקֻמָּה - גזעים של אילנות שקמה[יב] הָיוּ בֵּירִיחוֹ, וְהָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - [-בכח] מבעליהן עָמְדוּ בַּעֲלִים וְהִקְרִישׁוּם לַשָּׁמַיִם כדי שלא יהנו מהם[יג]. עֲלֵיהֶם - על בעלי הזרוע הללו וְעַל בַּיּוֹצֵא בָּהֶם, אָמַר אַבָּא שָׁאוּל בֶּן בְּתִנִית מִשּׁוּם אַבָּא יוֹסֵף בֶּן חָנִין, אוֹי לִי מִבֵּית בִּיתוֹס[יד] אוֹי לִי מֵאֲלָתָן - ממקלותיהן[טו]. אוֹי לִי מִבֵּית חָנִין, אוֹי לִי מִלַּחֲישָׁתָן - מדיבורן שהיו יועצי רע[טז]. אוֹי לִי מִבֵּית קָתְרוֹס, אוֹי לִי מִקּוֹלָמָּסָן - מכתיבתן שהיו כותבין אגרות לרעה[יז]. אוֹי לִי מִבֵּית יִשְׁמָעֵאל בֶּן פָּאבִי, אוֹי לִי מֵאֲגָרוֹפָן. שֶׁהֵם [כל המוזכרים כאן] כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים וּבְנֵיהֶן גִּזְבָּרִין, וְחֲתָנֵיהֶם אַמַרְכָּלִין - האחראים על הגזברים וקובעים בכל ענייני הקודשים[יח], וַעֲבָדֵיהֶן היו חוֹבְטִין אֶת הָעָם בְּמַקְלוֹת.

★

עוד ברייתא שמוזכרים בה כהנים שלא נהגו כראוי: תְּנוּ רַבָּנָן, אֲרָבַּע עֲוָונוֹת בְּעֶזְרָה - בת קול יצאה וצוחה ארבע צווחות ונשמעו בעזרה[יט], שתים לגנאי ושתים לשבח. **שתי הצווחות של גנאי: רִאשׁוֹנָה, צְאוּ מִבֵּאן בְּנֵי עֵלִי** חפני ופנחס שֶׁשִּׁמְּשׁוּ חֵיכָל ה' כמו שנאמר עליהם (שמואל ב' ג כב), אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד[כ].

וְעוֹד עֲוָונָהּ הָיָה לְמֵימְרָא שֶׁהוּ לָא מִפְּנֵי שֶׁעֲנִיֵּי צְרָה וכו', והלא ממה שהבטיחם שיתן להם כפול, כבר מוכח שאין עינו צרה בהם. **מבארת הגמרא:** כִּי הֵיכִי דְּלָא יֵימְרוּ דְּחוּיֵי קָא מָדְחֵי לָן - כדי שיאמינו לו שאכן יתן להם כפליים ולא יאמרו שכוונתו רק לדחותם כדי שישליכו את מה שאספו, ולאחר מכן לא יביא להם[ד].

★

הגמרא מביאה בריייתא המספרת מה היו עושים בעורות הקדשים[ה]: תְּנוּ רַבָּנָן, בְּרַאשׁוֹנָה הָיוּ מַנִּיחִין את הָעוֹרוֹת של בהמות הַקָּדָשִׁים שהיו ניתנים לכהנים[ו], בְּלִשְׁכַּת בֵּית הַפַּרְוָה[ז], וְלֶעָרֶב הָיוּ מְחַלְּקִין אוֹתָן לְאַנְשֵׁי בֵּית אַב שעבדו באותו היום[ח]. וְהָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת - החזקים מבין הכהנים נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - נוטלים בכח עורות יותר מחלקם. משראו חכמים שכך הוא, הִתְקִינוּ שֶׁיְּהֵא מְחַלְּקִין אוֹתָן רַק כְּעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת [-כל ערב שבת] דְּאִיתְיְיָן בּוּשְׁתְּהוּ מִשְׁמָרוֹת - שכל כהני המשמרת של אותו השבוע באים, ולא יניחו לבעלי הזרוע ליטול בכח יותר מחלקם, וְשֶׁלֹּקְחוּ בְּחֶדְרֵי - ויחלקו בשוה לכולם.

ממשיכה הגמרא: וַעֲדַיִין הָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - הכהנים החשובים נטלו יותר מחלקם[ט], עָמְדוּ בַּעֲלֵי הַשִּׁמּוּם - כל כהני המשמרת יחד שהם הבעלים על העורות[י], וְהִקְרִישׁוּם לַשָּׁמַיִם ופסקו מליטלם. אָמְרוּ, לֹא הָיוּ יָמִים מוּעָטִים - מאז שפסקו מליטלם, והתאספה כמות מרובה כל כך של עורות, שנסמכרום וקנו בכספם זהב, היה כל כך הרבה עַד שֶׁחִיפּוּ - [-ציפו] אֶת הַהֵיכָל כּוּלּוֹ בְּטַבְלָאוֹת [-לוחות] שֶׁל זָהָב שֶׁהָן בשיעור אַמָּה עַל אַמָּה ועוביין כְּעוּבְיוֹ דִּינָר זָהָב, וְלָרַבָּ - לפני הרגל, הָיוּ מַקְפְּלִין אוֹתָן וּמַנִּיחִין אוֹתָן עַל גַּב הָאִשִּׁים כדי שלא יהנו מהם[יא]. וְאִי בריייתא בענין בעלי זרוע: תָּנָא, אֲבָא שָׁאוּל אוֹמֵר, קוֹרוֹת שֶׁל שְׁקֻמָּה - גזעים של אילנות שקמה[יב] הָיוּ בֵּירִיחוֹ, וְהָיוּ בַּעֲלֵי זְרוֹעוֹת נוֹטְלִין אוֹתָן בְּזְרוֹעַ - [-בכח] מבעליהן עָמְדוּ בַּעֲלִים וְהִקְרִישׁוּם לַשָּׁמַיִם כדי שלא יהנו מהם[יג]. עֲלֵיהֶם - על בעלי הזרוע הללו וְעַל בַּיּוֹצֵא בָּהֶם, אָמַר אַבָּא שָׁאוּל בֶּן בְּתִנִית מִשּׁוּם אַבָּא יוֹסֵף בֶּן חָנִין, אוֹי לִי מִבֵּית בִּיתוֹס[יד] אוֹי לִי מֵאֲלָתָן - ממקלותיהן[טו]. אוֹי לִי מִבֵּית חָנִין, אוֹי לִי מִלַּחֲישָׁתָן - מדיבורן שהיו יועצי רע[טז]. אוֹי לִי מִבֵּית קָתְרוֹס, אוֹי לִי מִקּוֹלָמָּסָן - מכתיבתן שהיו כותבין אגרות לרעה[יז]. אוֹי לִי מִבֵּית יִשְׁמָעֵאל בֶּן פָּאבִי, אוֹי לִי מֵאֲגָרוֹפָן. שֶׁהֵם [כל המוזכרים כאן] כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים וּבְנֵיהֶן גִּזְבָּרִין, וְחֲתָנֵיהֶם אַמַרְכָּלִין - האחראים על הגזברים וקובעים בכל ענייני הקודשים[יח], וַעֲבָדֵיהֶן היו חוֹבְטִין אֶת הָעָם בְּמַקְלוֹת.

★

עוד ברייתא שמוזכרים בה כהנים שלא נהגו כראוי: תְּנוּ רַבָּנָן, אַרְבַּע עֲוָונוֹת בְּעֶזְרָה - בת קול יצאה וצוחה ארבע צווחות ונשמעו בעזרה[יט], שתים לגנאי ושתים לשבח. **שתי הצווחות של גנאי: רִאשׁוֹנָה, צְאוּ מִבֵּאן בְּנֵי עֵלִי** חפני ופנחס שֶׁשִּׁמְּשׁוּ חֵיכָל ה' כמו שנאמר עליהם (שמואל ב' ג כב), אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד[כ].

שתי הצווחות שהיו לשבח: וְעוֹד עֲוָונוֹת הֲווֹ שֶׁעֲרִים רִאשׁוֹנִים וְעַרְבִים - ואיכל מבשר הקדשים. **הגמרא מספרת עליו:** אָמְרוּ עָלָיו עַל יוֹחָנָן בֶּן נַרְבַּאי, שֶׁהָיָה אוֹכֵל בסעודה כאן היו כהנים גדולים, ועבדיהן היו מסמנין ומכים את העם. רש"י (ד"ה בייתוסין). טו. **רש"י** (ד"ה מאלתן) גזלנים, מכל מקום לא היו מועלים בהקדש. יז. **בייתוס** היה כהן גדול וכן כל המוזכרים כאן היו כהנים גדולים, ועבדיהן היו מסמנין ומכים את העם. רש"י (ד"ה בייתוסין). טו. **רש"י** (ד"ה מאלתן) גזלנים. יז. **רש"י** (ד"ה מלחישתן) ורבינו חננאל (ד"ה מעט) פירש שהיו הולכי רכיל. יז. **רש"י** (ד"ה קולמוסן). ורבינו חננאל (שם) פירש שהיו חוקקי און. יח. **רש"י** (ד"ה אמרכלים) ע"פ הגמרא בהוריות (יג:). והוא נוטריקון 'אמר כולא' שעל פיו נחתך הכל. יט. **בן יהוידע** (ד"ה בת קול כתב) עוד הביא לפרש שכוונת הגמרא בלשון מליצה שעל ארבעה דברים הללו היה ראוי שתצווח העזרה. כ. **רש"י** (ד"ה שמשלו). פשטות הפסוק משמע שחטאו באשת איש, אך הגמרא (שבת נה:; יומא פ:) דורשת שהיו משחין את הקרבת קיני היולדות הבאות להיטהר וכיון שהיולדות היו ממתינות עד שיקיבו, התאחרו מלשוב לביתם והתבטלו מפריה ורביה. וכיון שהכהנים גרמו לזה בכך שנתעצלו בהקרבה, הפסוק מתשים כאילו שכבום. וכמו כן יש לומר כאן שכוונת הבת קול 'שפיגמו את היכל ה'' היינו שמעלה עליהם כאילו טיהמו. מהרש"א (ד"ה בהמשך הגמרא) מבואר שהיה כהן גדול. כא. **בהמשך הגמרא** מבואר שהיה שני פירושים מה היה חטאו: א. שהציצה על הידים פוסלת את העבודה כמו שנאמר בכמה מקומות 'ולקח הכהן' שצריך שיקח בעצמו. ב. שהוא בזיון לקדשים שלא רוצה ליגע בהם בידיו[כב]. כד. **ואף** שלעיל אמר אבא שאול בן בנונית 'אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי', הוא היה אדם כשר אלא שאנשי ביתו היו בעלי דרוש. רש"י (ד"ה ישמעאל)[כג]. כה. **היה** מגדל בביתו הרבה כהנים. רש"י (ד"ה בית). כו. **ערוך** (ערך נגיד ג). כז. **בשר** קדשים שנשאר לאחר הזמן הקבוע לאכילתו [זמן האכילה משתנה לפי סוג הקרבן] נקרא 'נותר' ואסור לאוכלו אלא שורפים אותו. כח. **'נדיר'** בלשון התורה הכוונה להבמה קטנה, בין עז בין עגל ובין כבש, כמבואר בריש"י עה"ת (שמות כב יט) על פי הגמרא בחולין (קיב).

א. **וכך** הוא הביאור, בברייתא הראשונה שתנא קמא אמר לפת וכרוב, חלק רבי יוסי שיש להוסיף על הלפת את הקפלוט ולא את הכרוב, ובברייתא השניה שתנא קמא אמר לפת וקפלוט, חלק רבי שמעון שיש להוסיף על הלפת את הכרוב ולא את הקפלוט.

ב. **צ"ח** (כנה"ג ד"ה פיאה אות ק"ן). רש"י (ד"ה בן בוחיין). ג. **פאה** פטורה ממעשר, שכמעשר נאמר (דברים יד כב) 'זרע זרעך' ודרשו שחייב אסור לזר לאיכול לשם, רק מה שאין בו ללוי חלק ונחלה כלל [שבט לוי לא קיבל נחלה בארץ ישראל], אבל פאה כיון שיש ללוי עני זכות בה כשאר עניי ישראל הרי היא כהפקר ואין צריך להפריש ממנה מעשר. רש"י (ד"ה אלא) [רש"י הוסיף שכמו כן פירות שביעית פטורים ממעשר כיון שהם הפקר, ולמדים מהנאמר לענין שביעית 'ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה' (שמות כג יא), מה חיה אוכלת פטורה ממעשר אף אביונים פטורים, ולכאורה מדוע צריך לימוד נוסף והלא הם הפקר ונפטרים כבר מ'בער הלוי', ודאה בתוס' בגדרים (מז: ד"ה שמשקיע) שעמדו בזה]. שדה הירק כיון שפטורה מפאה ואין ללוי חלק בה, חייבת במעשר. ובהוריין חשש שהעניים שאספו את הפאה משדה הירק לא ידעו שפאה זו חייבת במעשר ויאכלוה בלא לעשר. על פי רש"י (נמוק"י ע. ד"ה ומיפטר)[כג]. **שהרי** יתמהו.

ד. **עשרים** וארבעה משמרות כהונה היו וכל שבוע היה משמר כהונה אחד עובד בבית המקדש. כל משמר היה מתחלק לששה בתי אב, וכל יום בשבוע היה בית אב אחר עובד. וכל עורות הקרבנות וישׁ ימים שמעמיס להביא]. רש"י (ד"ה ומעמיס). ה. **ומתוך** גדלותם של מרבים להביא קרבנות וישׁ ימים שמעמיסים להביא]. רש"י (ד"ה ומעמיס). ה. **ומתוך** גדלותם של אותם הכהנים, לא היו רוצים שאר כהני המשמרת לחלוק עליהם. מאירי (ד"ה ומיהו). ט. **רש"י** (ד"ה מנחן) והמהרש"א (ד"ה ד"ה ומיהו) כתב שנראה שהבעלים עצמם הקדישו כמו להלן לענין קורות.

ו. **הוא** הדין לשאר הקדשים שניתנו לכהנים, שהרי אינם זוכים אלא לאחר הקרבה כמו שמוכח מלשון הפסוק (ויקרא ז ח) 'עור העולה אשר הקריב לכהן לו תהיה'. י. **מחוץ** לעזרה היתה רחבה שנקראת 'הר הבית' והיו שם מדרגות כמבואר ביומא (סו:). רש"י (ד"ה בהר הבית). יא. **כנראה** הטבלאות היו בהיכל מבפנים, ומפילא עולי הרגלים לא יכלו לראותן שהרי אסור לזר ליכנס לשם, ולכך הוצרכו להוציאם. יב. **גזע** האילן קרוי 'קורה' אף בעודו מחובר. רש"י (ד"ה קורות). יג. **אף** שהיו גזלנים, מכל מקום לא היו מועלים בהקדש. יד. **בייתוס** היה כהן גדול וכן כל המוזכרים כאן היו כהנים גדולים, ועבדיהן היו מסמנין ומכים את העם. רש"י (ד"ה בייתוסין). טו. **רש"י** (ד"ה מאלתן) גזלנים. יז. **רש"י** (ד"ה מלחישתן) ורבינו חננאל (ד"ה מעט) פירש שהיו הולכי רכיל. יז. **רש"י** (ד"ה קולמוסן). ורבינו חננאל (שם) פירש שהיו חוקקי און. יח. **רש"י** (ד"ה אמרכלים) ע"פ הגמרא בהוריות (יג:). והוא נוטריקון 'אמר כולא' שעל פיו נחתך הכל. יט. **בן יהוידע** (ד"ה בת קול כתב) עוד הביא לפרש שכוונת הגמרא בלשון מליצה שעל ארבעה דברים הללו היה ראוי שתצווח העזרה. כ. **רש"י** (ד"ה שמשלו). פשטות הפסוק משמע שחטאו באשת איש, אך הגמרא (שבת נה:; יומא פ:) דורשת שהיו משחין את הקרבת קיני היולדות הבאות להיטהר וכיון שהיולדות היו ממתינות עד שיקיבו, התאחרו מלשוב לביתם והתבטלו מפריה ורביה. וכיון שהכהנים גרמו לזה בכך שנתעצלו בהקרבה, הפסוק מתשים כאילו שכבום. וכמו כן יש לומר כאן שכוונת הבת קול 'שפיגמו את היכל ה'' היינו שמעלה עליהם כאילו טיהמו. מהרש"א (ד"ה בהמשך הגמרא) מבואר שהיה כהן גדול. כב. **רש"י** בכריתות (כה: ד"ה כיון). כג. **רש"י** (ד"ה כיון) מביא שני פירושים מה היה חטאו: א. שהציצה על הידים פוסלת את העבודה כמו שנאמר בכמה מקומות 'ולקח הכהן' שצריך שיקח בעצמו. ב. שהוא בזיון לקדשים שלא רוצה ליגע בהם בידיו[כב]. כד. **ואף** שלעיל אמר אבא שאול בן בנונית 'אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי', הוא היה אדם כשר אלא שאנשי ביתו היו בעלי דרוש. רש"י (ד"ה ישמעאל)[כג]. כה. **היה** מגדל בביתו הרבה כהנים. רש"י (ד"ה בית). כו. **ערוך** (ערך נגיד ג). כז. **בשר** קדשים שנשאר לאחר הזמן הקבוע לאכילתו [זמן האכילה משתנה לפי סוג הקרבן] נקרא 'נותר' ואסור לאוכלו אלא שורפים אותו. כח. **'נדיר'** בלשון התורה הכוונה להבמה קטנה, בין עז בין עגל ובין כבש, כמבואר בריש"י עה"ת (שמות כב יט) על פי הגמרא בחולין (קיב).

אַחֲוֵי בִּידֵיהּ - הראה בידו בדרך צחוק וזלזול[א] ואמר, **אִי נָדֵיְא וְאִי יָקֵק לְתַמִּידָא** - אם הגדי יותר טוב, שיקריבו אותו לקרבן התמיד ומכך שמקריבים כבש בוראי שהוא משובח מן הגדי. **אֲמַר מָלְּבָא, הוֹאִיל וְלָא הֲוֵי לֵיהּ אֵימְתָא דַּמַּלְכוּתָא** שהרי לא די שלא אמר כמותי אלא בלשון צחוק וזלזול, **נִיפְקְקוּ לֵימִינֵיהּ** - שיחתכו את יד ימינו.

ממשיכה הגמרא בסיפור המעשה: יְהַב שׁוּחֲדָא לשליח המלך כדי שיחתוך את ידו השמאלית, **וְאכל** השליח **פַּסָּקֵיהּ לְשָׂמְאלֵיהּ** - חתך את ידו השמאלית. **שָׁמַע מָלְּבָא** מכך **וּפַסָּקֵיהּ לֵימִינֵיהּ** - וציוה שיחתכו לו גם את יד ימין[ב]. **אֲמַר רַב יוֹסֵף, בָּרִיךְ רַחֲמָנָא, דְּאַשְׁקֵיֵּיהּ לְיִשְׁכָּר אִישׁ כְּפַר בָּרְקַאי לְמִיטְרְפֵיהּ מִינֵּיהּ בְּהַאי עָלְמָא** - שנפרע מישכר איש כפר ברקאי והענישו כגמולו[ג], כבר בעולם הזה[ד].

הגמרא מלמדת שטעה מחמת שלא למד: אֲמַר רַב אַשִׁי, יִשְׁכָּר אִישׁ כְּפַר בָּרְקַאי, לָא תְּנָא מַתְנִיתִין - לא שנה משניות, שאם כן היה יודע שכבשים

א. **רש"י** (ד"ה אחוי) ובכריתות (כה: ד"ה אחוי) כתב רש"י 'בלשון גסות וליצנות, ומרד במלכות'.

ב. **שהידים** שבהם ביזה את העבודה, נקצצו. רבינו גרשום (כריתות כה: ד"ה למטרפסיה). ג. **בדי** שיתכפר לו ולא יענש בעולם הבא. וזה פירוש 'למטרפסיה' דהיינו 'למטר פסיה' כלומר לשמור כף ידו שלא תכוה באש הגהינום בעולם הבא. בן יהוידע (ד"ה שמעון). והחתם סופר (ד"ה נמלך) כתב שטוב הוא כדי ששאר הכהנים לא ילמדו ממעשיו. [וגם לטעם זה יש לו רווח לעולם הבא שלא יצטרך להיענש על שלמדו ממנו וכעין ששנינו לעיל (נו.) שחזקיה ביזה את אביו כדי שלא ילמדו ממעשיו ובכך תהא לו כפרה]. ד. **כגון** 'מן הכבשים ומן העזים תקחו' (שמות יב: ה), וכן 'בכבשים או בעזים' (במדבר טו: יא). ה. **ושוין** במעלתם ובחשיבותם לפני ה', אף שהאמת היא שטעם הכבש משובח יותר. בן יהוידע (שם). ואפילו שבכל שאר המקומות הוקדם כבש, בזה שפעם אחת הוקדם העז, זה מלמד שמה שתמיד הכבש הוקדם אינו מפני שחשוב יותר אלא הם שוין בחשיבותם. וראה בשושנים לדוד בכריתות (ס"ו מ"ט) שביאר מדוע באמת בכל מקום כבשים הוקדמו לעזים. ו. **רש"י** (ד"ה שם). האור חדש (ד"ה שלטו) הקשה מדוע אין להוכיח ממה שהקדים הפסוק כבש לעז שהוא המובחר. ועוד, מדוע לא הביאה הגמרא ראיה מהפסוק של עולה שכתוב קרם לפסוק של שלמים, ונאמר בו (ויקרא ג ו) 'ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעולה', שגם בו אין רמז מי הוא המובחר, וראה שם מה שתירץ. ז. **ראה** מה שכתבו תוספות יום טוב ומלאכת שלמה (על המשניות, פסחים המקבלן), בענין חלוקת מסכת פסחים לפסח ראשון ולפסח שני.

ועיזים שוים. **דְּתָנַן** (כריתות כה:), **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, בְּכָשִׂים קוֹדְמִים לָעִזִּים** - כבשים כתובים לפני עזים, **בְּכָל מָקוֹם** בתורה שהוזכרו שניהם[ה]. **מברית המשנה: וְכוּלָּן** שכבשים הוקדמו **מִפְּנֵי שֶׁהֵם מוּבְחָרִין בְּמִינָן** יותר מעיזים. **דוחה המשנה: תַּלְמוּד לוֹמַר** לענין חטאת יחיד (ויקרא ד כח) 'וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים' ולאחר מכן נאמר (שם ד לב) **'אִם כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ'**, ומכך שבזה הקדימה התורה את העז לכבש, זה **מְלַמֵּד** אותנו **שֶׁשְּׁנֵיהֶן שָׁקוּלִין כְּאֶחָד**[ו].

רַבִינָא אָמַר, יששכר איש כפר ברקאי לא רק שלא למד משנה וברייתא, **אַפִּילּוּ מִקְרָא נָמֵי לָא קָרָא, דִּכְתִיב** לענין קרבן שלמים (ויקרא ג ז), **'אִם כֶּבֶשׂ הוּא מַקְרִיב'**, ולאחר מכן כתוב (שם ג יב) 'וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ', ומכך שלא רמז הפסוק איזה מהם מובחר יותר, מבואר שאין עדיפות לכבש, אלא **אִי בָּעֵי כֶּבֶשׂ, לַיְיתֵיהּ** - אם רוצה להביא לקרבנו כבש, שיביא, **אִי בָּעֵי עֵז, לַיְיתֵיהּ** - אם רוצה להביא לקרבנו עז, שיביא[ז].

הדרן עלך מקום שנהגו וסליקא לה פסח ראשון[ז]

לוח לימוד ה

ב	כה	תמוז	תשפה	פסחים	ב	ע"א
ג	כו	תמוז	תשפה	פסחים	ב	ע"ב
ד	כז	תמוז	תשפה	פסחים	ג	ע"א
ה	כח	תמוז	תשפה	פסחים	ג	ע"ב
ו	כט	תמוז	תשפה	פסחים	ד	ע"א
ש	א	אב	תשפה	פסחים	ד	ע"ב
א	ב	אב	תשפה	פסחים	ה	ע"א
ב	ג	אב	תשפה	פסחים	ה	ע"ב
ג	ד	אב	תשפה	פסחים	ו	ע"א
ד	ה	אב	תשפה	פסחים	ו	ע"ב
ה	ו	אב	תשפה	פסחים	ז	ע"א
ו	ז	אב	תשפה	פסחים	ז	ע"ב
ש	ח	אב	תשפה	פסחים	ח	ע"א
א	ט	אב	תשפה	פסחים	ח	ע"ב
ב	י	אב	תשפה	פסחים	ט	ע"א
ג	יא	אב	תשפה	פסחים	ט	ע"ב
ד	יב	אב	תשפה	פסחים	י	ע"א
ה	יג	אב	תשפה	פסחים	י	ע"ב
ו	יד	אב	תשפה	פסחים	יא	ע"א
ש	טו	אב	תשפה	פסחים	יא	ע"ב
א	טז	אב	תשפה	פסחים	יב	ע"א
ב	יז	אב	תשפה	פסחים	יב	ע"ב
ג	יח	אב	תשפה	פסחים	יג	ע"א
ד	יט	אב	תשפה	פסחים	יג	ע"ב
ה	כ	אב	תשפה	פסחים	יד	ע"א
ו	כא	אב	תשפה	פסחים	יד	ע"ב
ש	כב	אב	תשפה	פסחים	טו	ע"א
א	כג	אב	תשפה	פסחים	טו	ע"ב
ב	כד	אב	תשפה	פסחים	טז	ע"א
ג	כה	אב	תשפה	פסחים	טז	ע"ב
ד	כו	אב	תשפה	פסחים	יז	ע"א
ה	כז	אב	תשפה	פסחים	יז	ע"ב
ו	כח	אב	תשפה	פסחים	יח	ע"א
ש	כט	אב	תשפה	פסחים	יח	ע"ב
א	ל	אב	תשפה	פסחים	יט	ע"א
ב	א	אלול	תשפה	פסחים	יט	ע"ב
ג	ב	אלול	תשפה	פסחים	כ	ע"א
ד	ג	אלול	תשפה	פסחים	כ	ע"ב
ה	ד	אלול	תשפה	פסחים	כא	ע"א
ו	ה	אלול	תשפה	פסחים	כא	ע"ב
ש	ו	אלול	תשפה	פסחים	כב	ע"א
א	ז	אלול	תשפה	פסחים	כב	ע"ב
ב	ח	אלול	תשפה	פסחים	כג	ע"א
ג	ט	אלול	תשפה	פסחים	כג	ע"ב
ד	י	אלול	תשפה	פסחים	כד	ע"א
ה	יא	אלול	תשפה	פסחים	כד	ע"ב
ו	יב	אלול	תשפה	פסחים	כה	ע"א
ש	יג	אלול	תשפה	פסחים	כה	ע"ב
א	יד	אלול	תשפה	פסחים	כו	ע"א
ב	טו	אלול	תשפה	פסחים	כו	ע"ב
ג	טז	אלול	תשפה	פסחים	כז	ע"א
ד	יז	אלול	תשפה	פסחים	כז	ע"ב
ה	יח	אלול	תשפה	פסחים	כח	ע"א
ו	יט	אלול	תשפה	פסחים	כח	ע"ב
ש	כ	אלול	תשפה	פסחים	כט	ע"א
א	כא	אלול	תשפה	פסחים	כט	ע"ב
ב	כב	אלול	תשפה	פסחים	ל	ע"א
ג	כג	אלול	תשפה	פסחים	ל	ע"ב
ד	כד	אלול	תשפה	פסחים	לא	ע"א
ה	כה	אלול	תשפה	פסחים	לא	ע"ב
ו	כו	אלול	תשפה	פסחים	לב	ע"א
ש	כז	אלול	תשפה	פסחים	לב	ע"ב
א	כח	אלול	תשפה	פסחים	לג	ע"א
ב	כט	אלול	תשפה	פסחים	לג	ע"ב
ג	א	תשרי	תשפו	פסחים	לד	ע"א
ד	ב	תשרי	תשפו	פסחים	לד	ע"ב
ה	ג	תשרי	תשפו	פסחים	לה	ע"א
ו	ד	תשרי	תשפו	פסחים	לה	ע"ב
ש	ה	תשרי	תשפו	פסחים	לו	ע"א
א	ו	תשרי	תשפו	פסחים	לו	ע"ב
ב	ז	תשרי	תשפו	פסחים	לז	ע"א
ג	ח	תשרי	תשפו	פסחים	לז	ע"ב
ד	ט	תשרי	תשפו	פסחים	לח	ע"א
ה	י	תשרי	תשפו	פסחים	לח	ע"ב
ו	יא	תשרי	תשפו	פסחים	לט	ע"א
ש	יב	תשרי	תשפו	פסחים	לט	ע"ב
א	יג	תשרי	תשפו	פסחים	מ	ע"א
ב	יד	תשרי	תשפו	פסחים	מ	ע"ב
ג	טו	תשרי	תשפו	פסחים	מא	ע"א
ד	טז	תשרי	תשפו	פסחים	מא	ע"ב
ה	יז	תשרי	תשפו	פסחים	מב	ע"א
ו	יח	תשרי	תשפו	פסחים	מב	ע"ב
ש	יט	תשרי	תשפו	פסחים	מג	ע"א
א	כ	תשרי	תשפו	פסחים	מג	ע"ב
ב	כא	תשרי	תשפו	פסחים	מד	ע"א
ג	כב	תשרי	תשפו	פסחים	מד	ע"ב
ד	כג	תשרי	תשפו	פסחים	מה	ע"א
ה	כד	תשרי	תשפו	פסחים	מה	ע"ב
ו	כה	תשרי	תשפו	פסחים	מו	ע"א
ש	כו	תשרי	תשפו	פסחים	מו	ע"ב
א	כז	תשרי	תשפו	פסחים	מז	ע"א
ב	כח	תשרי	תשפו	פסחים	מז	ע"ב
ג	כט	תשרי	תשפו	פסחים	מח	ע"א
ד	ל	תשרי	תשפו	פסחים	מח	ע"ב
ה	א	חשון	תשפו	פסחים	מט	ע"א
ו	ב	חשון	תשפו	פסחים	מט	ע"ב
ש	ג	חשון	תשפו	פסחים	נ	ע"א
א	ד	חשון	תשפו	פסחים	נ	ע"ב
ב	ה	חשון	תשפו	פסחים	נא	ע"א
ג	ו	חשון	תשפו	פסחים	נא	ע"ב
ד	ז	חשון	תשפו	פסחים	נב	ע"א
ה	ח	חשון	תשפו	פסחים	נב	ע"ב
ו	ט	חשון	תשפו	פסחים	נג	ע"א
ש	י	חשון	תשפו	פסחים	נג	ע"ב
א	יא	חשון	תשפו	פסחים	נד	ע"א
ב	יב	חשון	תשפו	פסחים	נד	ע"ב
ג	יג	חשון	תשפו	פסחים	נה	ע"א
ד	יד	חשון	תשפו	פסחים	נה	ע"ב
ה	טו	חשון	תשפו	פסחים	נו	ע"א
ו	טז	חשון	תשפו	פסחים	נו	ע"ב
ש	יז	חשון	תשפו	פסחים	נז	ע"א
א	יח	חשון	תשפו	פסחים	נז	ע"ב
ב	יט	חשון	תשפו	פסחים	נח	ע"א
ג	כ	חשון	תשפו	פסחים	נח	ע"ב
ד	כא	חשון	תשפו	פסחים	נט	ע"א
ה	כב	חשון	תשפו	פסחים	נט	ע"ב
ו	כג	חשון	תשפו	פסחים	ס	ע"א
ש	כד	חשון	תשפו	פסחים	ס	ע"ב
א	כה	חשון	תשפו	פסחים	סא	ע"א
ב	כו	חשון	תשפו	פסחים	סא	ע"ב
ג	כז	חשון	תשפו	פסחים	סב	ע"א
ד	כח	חשון	תשפו	פסחים	סב	ע"ב

העמוד היומי

ה	כט	חשון	תשפו	פסחים	סג	ע"א
ו	א	כסלו	תשפו	פסחים	סג	ע"ב
ש	ב	כסלו	תשפו	פסחים	סד	ע"א
א	ג	כסלו	תשפו	פסחים	סד	ע"ב
ב	ד	כסלו	תשפו	פסחים	סה	ע"א
ג	ה	כסלו	תשפו	פסחים	סה	ע"ב
ד	ו	כסלו	תשפו	פסחים	סו	ע"א
ה	ז	כסלו	תשפו	פסחים	סו	ע"ב
ו	ח	כסלו	תשפו	פסחים	סז	ע"א
ש	ט	כסלו	תשפו	פסחים	סז	ע"ב
א	י	כסלו	תשפו	פסחים	סח	ע"א
ב	יא	כסלו	תשפו	פסחים	סח	ע"ב
ג	יב	כסלו	תשפו	פסחים	סט	ע"א
ד	יג	כסלו	תשפו	פסחים	סט	ע"ב
ה	יד	כסלו	תשפו	פסחים	ע	ע"א
ו	טו	כסלו	תשפו	פסחים	ע	ע"ב
ש	טז	כסלו	תשפו	פסחים	עא	ע"א
א	יז	כסלו	תשפו	פסחים	עא	ע"ב
ב	יח	כסלו	תשפו	פסחים	עב	ע"א
ג	יט	כסלו	תשפו	פסחים	עב	ע"ב
ד	כ	כסלו	תשפו	פסחים	עג	ע"א
ה	כא	כסלו	תשפו	פסחים	עג	ע"ב
ו	כב	כסלו	תשפו	פסחים	עד	ע"א
ש	כג	כסלו	תשפו	פסחים	עד	ע"ב
א	כד	כסלו	תשפו	פסחים	עה	ע"א
ב	כה	כסלו	תשפו	פסחים	עה	ע"ב
ג	כו	כסלו	תשפו	פסחים	עו	ע"א
ד	כז	כסלו	תשפו	פסחים	עו	ע"ב
ה	כח	כסלו	תשפו	פסחים	עז	ע"א
ו	כט	כסלו	תשפו	פסחים	עז	ע"ב
ש	ל	כסלו	תשפו	פסחים	עח	ע"א
א	א	טבת	תשפו	פסחים	עח	ע"ב
ב	ב	טבת	תשפו	פסחים	עט	ע"א
ג	ג	טבת	תשפו	פסחים	עט	ע"ב
ד	ד	טבת	תשפו	פסחים	פ	ע"א
ה	ה	טבת	תשפו	פסחים	פ	ע"ב
ו	ו	טבת	תשפו	פסחים	פא	ע"א
ש	ז	טבת	תשפו	פסחים	פא	ע"ב
א	ח	טבת	תשפו	פסחים	פב	ע"א
ב	ט	טבת	תשפו	פסחים	פב	ע"ב
ג	י	טבת	תשפו	פסחים	פג	ע"א
ד	יא	טבת	תשפו	פסחים	פג	ע"ב
ה	יב	טבת	תשפו	פסחים	פד	ע"א
ו	יג	טבת	תשפו	פסחים	פד	ע"ב
ש	יד	טבת	תשפו	פסחים	פה	ע"א
א	טו	טבת	תשפו	פסחים	פה	ע"ב
ב	טז	טבת	תשפו	פסחים	פו	ע"א
ג	יז	טבת	תשפו	פסחים	פו	ע"ב
ד	יח	טבת	תשפו	פסחים	פז	ע"א
ה	יט	טבת	תשפו	פסחים	פז	ע"ב
ו	כ	טבת	תשפו	פסחים	פח	ע"א
ש	כא	טבת	תשפו	פסחים	פח	ע"ב
א	כב	טבת	תשפו	פסחים	פט	ע"א
ב	כג	טבת	תשפו	פסחים	פט	ע"ב
ג	כד	טבת	תשפו	פסחים	צ	ע"א
ד	כה	טבת	תשפו	פסחים	צ	ע"ב
ה	כו	טבת	תשפו	פסחים	צא	ע"א
ו	כז	טבת	תשפו	פסחים	צא	ע"ב
ש	כח	טבת	תשפו	פסחים	צב	ע"א
א	כט	טבת	תשפו	פסחים	צב	ע"ב
ב	א	שבט	תשפו	פסחים	צג	ע"א
ג	ב	שבט	תשפו	פסחים	צג	ע"ב
ד	ג	שבט	תשפו	פסחים	צד	ע"א
ה	ד	שבט	תשפו	פסחים	צד	ע"ב
ו	ה	שבט	תשפו	פסחים	צה	ע"א
ש	ו	שבט	תשפו	פסחים	צה	ע"ב
א	ז	שבט	תשפו	פסחים	צו	ע"א
ב	ח	שבט	תשפו	פסחים	צו	ע"ב
ג	ט	שבט	תשפו	פסחים	צז	ע"א
ד	י	שבט	תשפו	פסחים	צז	ע"ב
ה	יא	שבט	תשפו	פסחים	צח	ע"א
ו	יב	שבט	תשפו	פסחים	צח	ע"ב
ש	יג	שבט	תשפו	פסחים	צט	ע"א
א	יד	שבט	תשפו	פסחים	צט	ע"ב
ב	טו	שבט	תשפו	פסחים	ק	ע"א
ג	טז	שבט	תשפו	פסחים	ק	ע"ב
ד	יז	שבט	תשפו	פסחים	קא	ע"א
ה	יח	שבט	תשפו	פסחים	קא	ע"ב
ו	יט	שבט	תשפו	פסחים	קב	ע"א
ש	כ	שבט	תשפו	פסחים	קב	ע"ב
א	כא	שבט	תשפו	פסחים	קג	ע"א
ב	כב	שבט	תשפו	פסחים	קג	ע"ב
ג	כג	שבט	תשפו	פסחים	קד	ע"א
ד	כד	שבט	תשפו	פסחים	קד	ע"ב
ה	כה	שבט	תשפו	פסחים	קה	ע"א
ו	כו	שבט	תשפו	פסחים	קה	ע"ב
ש	כז	שבט	תשפו	פסחים	קו	ע"א
א	כח	שבט	תשפו	פסחים	קו	ע"ב
ב	כט	שבט	תשפו	פסחים	קז	ע"א
ג	ל	שבט	תשפו	פסחים	קז	ע"ב
ד	א	אדר	תשפו	פסחים	קח	ע"א
ה	ב	אדר	תשפו	פסחים	קח	ע"ב
ו	ג	אדר	תשפו	פסחים	קט	ע"א
ש	ד	אדר	תשפו	פסחים	קט	ע"ב
א	ה	אדר	תשפו	פסחים	קי	ע"א
ב	ו	אדר	תשפו	פסחים	קי	ע"ב
ג	ז	אדר	תשפו	פסחים	קיא	ע"א
ד	ח	אדר	תשפו	פסחים	קיא	ע"ב
ה	ט	אדר	תשפו	פסחים	קיב	ע"א
ו	י	אדר	תשפו	פסחים	קיב	ע"ב
ש	יא	אדר	תשפו	פסחים	קיג	ע"א
א	יב	אדר	תשפו	פסחים	קיג	ע"ב
ב	יג	אדר	תשפו	פסחים	קיד	ע"א
ג	יד	אדר	תשפו	פסחים	קיד	ע"ב
ד	טו	אדר	תשפו	פסחים	קטו	ע"א
ה	טז	אדר	תשפו	פסחים	קטו	ע"ב
ו	יז	אדר	תשפו	פסחים	קטז	ע"א
ש	יח	אדר	תשפו	פסחים	קטז	ע"ב
א	יט	אדר	תשפו	פסחים	קיז	ע"א
ב	כ	אדר	תשפו	פסחים	קיז	ע"ב
ג	כא	אדר	תשפו	פסחים	קיח	ע"א
ד	כב	אדר	תשפו	פסחים	קיח	ע"ב
ה	כג	אדר	תשפו	פסחים	קיט	ע"א
ו	כד	אדר	תשפו	פסחים	קיט	ע"ב
ש	כה	אדר	תשפו	פסחים	קכ	ע"א
א	כו	אדר	תשפו	פסחים	קכ	ע"ב
ב	כז	אדר	תשפו	פסחים	קכא	ע"א
ג	כח	אדר	תשפו	פסחים	קכא	ע"ב

המבחנים הקרובים ב'עמוד היומי':

יום שני ז' בתשרי

יום שישי י"א בתשרי - פרשת האזינו

פסחים כג: - לח.

יום חמישי ט"ו בחשון

יום שישי ט"ז בחשון - פרשת וירא

פסחים לח: - נד.

יום חמישי כ"א בכסלו

יום שישי כ"ב בכסלו - פרשת וישב

פסחים נד: - ע.